

نوسین هه لویسته

چهند بابه تیک ده باره ی خه مه کانی کۆمه لگه ی کوردستان

نوسین هه لویسته

چهند بابته تیک ده باره ی خه مه کانی کۆمه لگه ی کوردستان

بابه تەکانی ئەم کتیبە لە ماوەی نیوان (ناوەراستی سالی ۲۰۰۸ - سەرەتای سالی ۲۰۱۱) دا، سەبارەت بە وەسەلانی نووسراون، کە لە ساتەوختی خۆیاندا هەنوکەیی و هەستیاری و پێویستی بوون، وەک بەشداریکردنم لە خستنی پووی خەمەکانی کۆمەلگەی کوردستان و دەربیرینی باری سەرەنج و تێپوانین دەربارەیان. لەبەرئەوەی ئەو بابەتە هێشتا گرنگی خۆیان لە دەست نەداوە و بەهۆی جەنجالی و زۆری پۆژنامەکانە و زۆرکەس نەیانخویندوونەتەو، بەچاک زانی بەم شیوەیە کۆیانیکە مەو، بۆ سوودلیۆەرگرتنیان و پاراستنیان. شایانی باسە، بابەتەکان بەشیۆهی کاتی دەرچوونیان پیزەندی نەکراون و هەندیک لەوانەش کاتی دەرچوونیان سەرۆتاری بی ناوینشان بوون، بەلام لیۆەدا ناوینشانم بۆ داناون. هەرۆهە لەبەر کۆکردنەویانەو لەم کتیبەدا، وشە و زاراوەکانی گشت بابەتەکانم یەخستووە، هەتاکو بەهەلە تیگەیشتن پروونەدات.

ناوی کتیب: نووسین هەلۆیستە

چەند بابەتیک دەربارەیی خەمەکانی کۆمەلگەی کوردستان

نووسینی: هەلکەوت عەبدوللا

بابەت: کۆمەلیک وتار

لایەنی هونەری: خودی نووسەر

تیراژ: ۶۰۰ دانە

نرخ: ۳۵۰۰ دینار

چاپخانەیی: دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

چاپی: یەکەم سالی ۲۰۱۱

کوردستان - سلیمانی

www.serdam.org

بۆ پەیوەندیکردن بە زنجیرەیی کتیبەو:

kteb@serdam.org

لە بەرپۆهەرایەتی گشتیی کتیبخانە گشتییەکان ژمارەیی (۱۵۹۹) سالی (۲۰۱۱) ی پێ دراو

مافی لە چاپدانەوی بۆ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم پارێزراو

کۆمه ئیك وتار

نووسین هه لویسته

چهند بابته ئیک ده رباره ی خه مه کانی کۆمه لگه ی کوردستان

هه لکه وت عه بدو ئلا

سلیمانی ۲۰۱۱

زنجیره‌ی کتیبی دهزگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م
کتیبی سه‌رده‌م ژماره (۵۶۹)

سه‌رپه‌رشتیاری گشتی زنجیره
نُزاد به‌رنجی

پەيچىك بۇ ئەم كىتپە

ھەر لە مەسەلەكەي «درىفۇس» ھوۋە تاۋەكو ئەمپۇ، بەشىۋەيەكى پاستەوخۇ يان ناراستەوخۇ، خەمە كۆمەلەيەتى و مروييەكانى كۆمەلگاۋ مرقايەتى بەشىك بوون لە نىگەرانيەكانى ھەر پۆشنىبىرىكى جىددى و مرقۇدۇست و لە پەيام و گوتارى پۆشنىبىرياندا رەنگىداۋەتەۋە. ھەلبەت ئەگەر لە گۆشەنىگايەكى فراۋانەۋە لە ئەركى پۆشنىبىرانى جىددى بىروانىن، دەبىنىن كە ئەو پۆشنىبىرانە پۆشنىبىرانىكىن لەئاست مەسەلە گەرە و بچووكەكانى كۆمەلگاۋا دەرۋەستىن. ھىچ پۆشنىبىرىك نىيە ھەم لە ژىر كاريگەرى پووداۋ و گۆرپانكارىيەكانى سەردەمەكەيدا نەبىت، ھەم بە جورىك لە جورەكان كاردانەۋەي بەرامبەر بەو پووداۋو گۆرپانكارىيانە نەبىت. شتىكى سىروشتىيە، كە پەيوەندى نىۋان پۆشنىبىر و دەسەلات (يان وا چاكتەرە بلىين پەيوەندى نىۋان گوتارى پۆشنىبىرى و گوتارى دەسەلات) پەيوەندىيەكى ئالۋزىت. لەكاتىكدا پۆشنىبىر دىدو تىروانىنىكى پەخنەبىيانەي ھەيە بۇ واقع و بۇ دەسەلات و ھەمىشە خوازىارە واقع و بارودۇخەكان بەرەو ئاقارىكى مرويىتر بەرىت، ئەۋا دەسەلات دەيەۋىت واقعىكى جىگىر بخولقىنىت و دۇخەكان بە پاۋەستاۋى رابگرىت.

پۆشنىبىرى پاستەقىنە، ئەو پۆشنىبىرە پەخنەگرەيە، كە لە پوانگەيەكى مرويىەۋەۋە لە باۋەرپەۋە بە كۆمەلىك بەھاي مرويى بەرگرى لە مەسەلە ئىنسانىيەكان دەكات، نەك لە ئايدۆلۇجىيەكى دىارىكراۋ. چونكە لەكاتىكدا بەھاكان سنورى بەرژەۋەندى چىن و توۋژەكان تىدەپەرن؛ ئايدۆلۇجىيا لە سەنگەرى بەرگرىكرىندا دەبىت لە بەرژەۋەندى و بىرو بۆچۈنەكانى لايەنىك، ھىزىك، يان توۋژىكى دىارىكراۋ. ئەم پەخنەنەي پۆشنىبىرىش لە دەسەلات، مەرج نىيە بەتەنھا بە ئاراستەيەكى سىياسىدا بىروا، چونكە دەسەلات بىرىتىيە لە كۆي پىكھاتە سىياسى، ئابورى، كۆمەلەيەتى، پۆشنىبىرىيەكان و كۆي سىستىمى بالادەست لە كۆمەلگاۋا. ھەر بۇيە، بۇ نمونە،

قسه‌کردنی پۆشنبیر له‌سه‌ر کایه‌یه‌ک له‌و کایانه، وه‌ک په‌روه‌رده، یان فی‌رکردن، یان داموده‌زگا خزمه‌ت‌گوزارییه‌کان و... هتد، به‌مانای قسه‌کردن دیته‌وه له‌سه‌ر ئه‌و ئه‌قلییته و میکانزما‌نه‌ی بزوی‌نه‌ری ده‌سه‌لاتن. به‌لام لی‌رده‌دا ناب‌ی ئه‌و پاستیه‌شمان لا‌ونیته، که مه‌رج نییه هه‌ر پۆشنبیری‌ک له‌ ده‌زگایه‌کی حکومیدا کاریکرد، ئیدی به‌ زه‌روره‌ت ده‌بی ئه‌و پۆشنبیره‌ بی‌ته‌ ده‌سکه‌لایه‌ک به‌ده‌ستی ده‌سه‌لاته‌وه. له‌پاستیدا ئه‌م تی‌پروانی‌نه، تی‌پروانی‌نکی ته‌سکه‌په‌ه‌نده‌و جو‌ره‌ نا‌هه‌قی‌کردنی‌کی تی‌دا ده‌بیته‌ به‌رامبه‌ر به‌ پۆشنبیر. به‌ره‌می پۆشنبیر نووسینه‌کانیته‌ی و ئه‌و گو‌تاره‌ پۆشنبیرییه‌ که به‌ره‌میدیته‌ی و هه‌ر له‌و نووسینه‌شیدا گو‌شه‌نیگای بۆ واقیع و بۆ مه‌سه‌له‌کان ده‌خوینی‌نه‌وه. که‌ی نووسینه‌کانی نووسه‌ری‌ک یان پۆشنبیری‌ک چو‌نه‌ خانه‌ی به‌رگری‌کردن له‌ گو‌تاری ده‌سه‌لاته‌وه؛ هه‌نگینه‌ی ده‌کرێ گومان له‌ میسدا‌قیه‌تی شوناسی ئه‌و پۆشنبیره‌ بکه‌ین. ده‌نا چ له‌ خۆرئا‌وا‌و چ له‌ خۆره‌لات نمو‌نه‌ی ئه‌و پۆشنبیرانه‌ زۆرن، که‌ کاره‌کانیان له‌ ده‌زگا حکومییه‌کاندا بو‌وه؛ به‌لام به‌ره‌مه‌کانیان له‌ خزمه‌تی پۆشنکردنه‌وه‌ی پ‌یگای مرۆف و حه‌قیقه‌تدا بوون. به‌و مه‌رجه‌ی هه‌رکاتی‌ک بوونی پۆشنبیر له‌و ده‌زگایه‌دا بو‌وه قه‌یدوبه‌ندی‌ک له‌ئاست ئازادیی نووسین و بی‌روپا ده‌رپیندا، ئه‌وکات هه‌لو‌یستی خۆی یه‌کلایه‌بکه‌ته‌وه. چونکه‌ ئازادی ئه‌و زه‌مینه‌و هه‌لومه‌رجه‌یه‌ که پۆشنبیر ناتوانیته‌ به‌ بی‌به‌ری‌بوون لی، شوناسی خۆی وه‌کو پۆشنبیری‌کی جیددی پ‌پ‌اریته‌یته‌. ئه‌گینا ئه‌و پۆشنبیره‌ ده‌که‌ویته‌ دو‌فاقیه‌که‌وه له‌گه‌ل خۆی و کۆمه‌لگاشدا. کاتی‌ک پۆشنبیر هۆشیارییه‌کی ساخته‌ به‌ره‌میدیته‌ی و لای وایه‌ هۆشیارییه‌کی راسته‌قینه‌یه، به‌لام له‌پاستیدا دو‌وچاری وه‌می پۆشنبیری ده‌بیته‌ له‌ به‌رگی ئایدۆلۆجیادا، ئه‌م وه‌مه‌ش وای لی ده‌کات له‌ مه‌عریفه‌و په‌خنه‌و هه‌لسه‌نگاندنی زانستیانه‌ دو‌ریکه‌ویته‌وه‌و له‌گه‌ل گو‌تاری ده‌سه‌لاتدا ته‌ماهی‌کات و بی‌لایه‌نیی خۆی له‌ده‌ست‌دات.

وه‌کو وتمان، ئه‌و پۆله‌ی له‌م سه‌رده‌مه‌دا پۆشنبیر ده‌بی‌نیته‌ یان پ‌پ‌ویسته‌ بی‌بی‌نیته‌، پۆلیکی په‌خنه‌گرانه‌یه. په‌خنه‌گرتن له‌ کۆی سیسته‌مه‌ ته‌قلیدی و سه‌رکو‌تکه‌رو داخراوه‌کانی کۆمه‌لگا. به‌لام ئه‌م پۆله‌ په‌وایه‌تی به‌ پۆشنبیر نادات لافی پیغه‌مه‌رایه‌تی یان بانگه‌شکار لی‌دات، پشت‌ه‌ستوو به‌ ئایدۆلۆجیا‌یه‌کی دیاری‌کرا‌وو به‌ پ‌یدانی گه‌ت و به‌ل‌ین بۆ ه‌ینانه‌دی یۆتۆپیا‌یه‌ک. به‌ل‌کو دو‌اجار ئه‌و تاک‌یکه‌ خاوه‌نی دیدو پوانین و خویندنه‌وه‌یه‌کی تاییه‌ته‌ بۆ واقیع و کۆمه‌لگاکه‌ی. هه‌روه‌ها شتیکی تر، که‌ پ‌پ‌ویسته‌ سه‌باره‌ت به‌ پۆشنبیر بگو‌تری ئه‌وه‌یه، پۆشنبیر مه‌رج نییه‌ به‌ زه‌روره‌ت بو‌ونه‌وه‌ریکی سیاسی بیته‌، به‌ل‌کو ئه‌وه‌ زیاتر سیفه‌تی‌که‌

بەسەر پۇشنىبىرى سىياسىدا دەچەسپىت، بەلام ئەۋەى پىۋىستە ئەۋەى، كە دەبى پۇشنىبىر راۋ بۇچوونى خۇى لەئاست دۇخ و پروداۋە سىياسىيەكاندا ھەبىت. دىسانەۋە لەمەشدا پىۋىستە بەچاۋىلكەيەكى ئايدىۋلۇجىانەۋە نەپوانىتە ئەۋ دۇخ و پروداۋانەۋە راقەۋ شىكردەنەۋەيەكى تاكرەھەندانەيان بۇ نەكات، بەلكو دەبىت پۇشنىبىر بە پۇچىكى بابەتىانەۋە مامەلە لەگەل مەسەلەۋ پروداۋەكاندا بكات و تەقەللای لەپىناۋى پاراستن و بەرگرىكردن لەۋ بەھا ئىنسانىانە بىت، كە ئازادى و كەرامەتى مرۇقىان پىۋە پارىزراۋ دەبىت. ھەرۋەھا بۇ چەسپاندنى سىستىمىك تىبىكۇشىت، كە مافەكانى مرۇف و دىموكراسى و ئازادى و عدالەتى كۆمەلآتى تىا بەرقەراردەبىت. ئىمە كە دەلئىن پۇشنىبىر نىگاۋ پروانىنى خۇى بۇ واقىعى سىياسى و پروداۋە سىياسىيەكان ھەيە، بەبى ئەۋەى خۇى بەكرەبى لەناۋ دنىاي سىياسەتدا كارىكات؛ لەۋ كۆشەنىگايەۋە ئەمە دەلئىن كە ھەردوۋ بوارى پۇشنىبىرى و سىياسەت دوۋبوۋارن ھەرىكەيان سەربەخۇى و تايىبەتمەندى خۇى ھەيە، گەرچى لە پەيوەندىيەكى بەرابەرى و جەدەلىشان لەگەل يەكدا. لەكاتىكدا بە شىۋەيەكى گشتى بوارى پۇشنىبىرى بوارى ئازادىيە، بوارى سىياسەت بوارى دەسەلآتە. لەكاتىكدا پۇشنىبىر لە پى فىكرو گوتارى پۇشنىبىرىيەۋە بەدوا ئاسۇكانى ئازادى و عدالەت و جوانىدا بۇ ئادەمىزاد ھەلدەدات، ئەۋا سىياسەت دەيەۋى لەپى گرتنەدەستى دەسەلآتەۋە ئەۋ ئاسۇيانە بۇ مرۇف دەستەبەرىكات. گەرچى ئامانجەكانىش ۋەك يەك بنوئىن، بەلام شىۋازەكانى ۋەدەپىئانىان جىاۋازن. ھەرچەندە لە زۆرىەى جارەكانىشدا ئەۋە سەلماۋە كە دۋاجار ئامانجەكانىش دژ بەيەك دەۋەستەنەۋە. تا قەلەمپەۋى دەسەلآت زىاترىبىت، بوارى پۇشنىبىرى و داھىئان بەرتەسكتردەبىت. بە پىچەۋانەشەۋە تا قەلەمپەۋى گوتارى پۇشنىبىرى مرۇفدۇستانە فراۋانترىبىت، بوارى پراكتىزەكردى دەسەلآت و سەركوتكردن بەرى تەنگ دەبىت.

لئىرەۋەيە پۇشنىبىرى راستەقىنە پەۋايەتى خۇى نە لە ئايدىۋلۇجىاۋ نە لە دەسەلآتەۋە ۋەردەگرىت، بەلكو لە بەھا مرۇبىيەكان و پرنسىپەكانى مافى مرۇف و عدالەت و ئازادى و يەكسانىيەۋ ۋەرىدەگرىت. ھەر لئىرەشەۋە بەرپرسىيارىتى دەكەۋىتە ئەستۇ، بەرپرسىيارىتى لايەنگىرى بۇ ئەۋ بەھاۋ پرنسىپانە، نەك بەرپرسىيارىتى دىروسكردنى بەھەشت و يۇتۇپيا لەسەر زەۋى، يان نەھىشتنى تۇۋى «خراپە» لە جىھاندا. بەرگرىكردن لە ئازادى، ئازادى پۇشنىبىران و ئازادى ھاۋولآتىان تا ئەۋ سنوۋرەى نابنە دەسدرىژى بۇ سەر ئازادى مرۇفەكانى دى. ئەۋە سىياسەتمەدارەكانىش كە پىۋىستە لە پۇشنىبىرانەۋە ۋانەكانى عدالەت و يەكسانى و جوانى فىزىن؛ نەك

بەپێچەوانەوه . هەلبەت لێردا مەبەستمان لە پۆشنبیرانی پەخنەگر و پۆشنبیرانی پۆشنگەرە، نەك ئەوانەى لەگەڵ ئایدیۆلۆجیای دەسەلاتدا تەماھیدەكەن . ئەو بابەتانەى لە لاپەرەكانى ئەم كەتیبەدا دەیانخوینیتەوه، بابەتگەلێكن سەبارەت بەو مەسەلە زیندووانەى ئەمڕۆ لەناو كۆمەلگای كوردیدا دەرووژینرێن، هەر لە مەسەلەكانى چاكسازی، هەلئێژاردن، دیالۆگ، توندوتیژی، عەلمانیت و مافی مرقۆهەو تا مەسەلەكانى راگەیانندن، دادپەرەورى، گەنجان، ژنان و تیرۆرى سپی . . . هتد . لەم كەتیبەدا بە بۆچوون و تیروانینەكانى پۆشنبیرێك ئاشنادهبین لە بەرخوردیدا لەگەڵ كۆمەلێك مەسەلەو باسوخواسى هەنووكەى كە لەمڕۆدا كۆمەلگاكەمان پێیانەوه گینگلەدات و پێویستە هەموو پۆشنبیرێك لای خۆیەوه بەهەستى بەرپرسیارییەوه لە تەکیاندا مامەلەبكات .

خوینەرى ئەم كەتیبە، لە پێى خویندەنەوهى ئەم وتارانەوه، بەپاوی بیرو بۆچۆنى نووسەرێك سەبارەت بەو مەسەلانە ئاشنادهبیت، كە ئەزموونێكى درێژی لە بواری نووسین و كاری پۆشنبیریدا هەیهو دەكرێ سوود لەو پاویرو بۆچوونانەى سەبارەت بەو پرسانە وەر بگیرین .

ئازاد بەرزنجی

سێ رههه‌ند بۆ پرسی چاکسازی له کوردستاندا

ماوه‌یه‌که قسه‌کردن سه‌باره‌ت به چاکسازی سیاسی زۆرو به‌ربالۆبووه و تیروانیی جیاوازی دهریاره‌ی دهرده‌برپیت. هه‌ندی‌ک له‌وانه خواستی دلسۆزانه و جیدین، بۆ بازدان به‌سه‌ر ته‌نگوچه‌له‌مه‌و گرفته‌کانداو تیپه‌راندنی قو‌ناغی گواستنه‌وه‌و هه‌ینانه‌ئارای په‌ره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ن، واته به‌مه‌به‌ستی بنیاتنانه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌یه. هه‌ندی‌کی دیکه بۆ خو‌ئارایشترکردنه به‌چه‌مکێک، که له دوورو نزیکه‌وه په‌یوه‌ندی پێیان‌وه نییه، واته بۆ په‌رده‌پۆشکردنی گه‌نده‌لی‌و هه‌له‌ کوشنده‌کانه. هه‌ندی‌کی دیکه‌ش به‌مه‌به‌ستی رێکخستنه‌وه‌ی ده‌سه‌لات و حوکم‌رانییه، به‌و شیوه‌یه‌ی تیایدا هه‌موو جله‌وه‌کان بکه‌ونه ده‌ستی خو‌یان، واته به‌مه‌به‌ستی ده‌سه‌لاتگرتنه‌ ده‌سته‌ نه‌ک بنیاتنانه‌وه. باسکردنی‌کی زانستی‌و مه‌نه‌ه‌جیانه‌ی چه‌مکی چاکسازی سیاسی و خستنه‌رووی هه‌موو‌ئه‌و لایه‌نانه‌ی بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌که‌ن، مه‌به‌ستی ئه‌م وتاره‌ نییه‌و لێره‌دا جینگه‌ی نابێت‌وه. چونکه پێویستی به‌ لێکۆڵینه‌وه‌یه‌کی هه‌مه‌لایه‌ن هه‌یه، به‌لکو ئامانج لێره‌دا خستنه‌رووی چه‌ند گۆشه‌نیگایه‌که دهریاره‌ی چه‌مکه‌که.

چاکسازی سیاسی، له هه‌لومه‌رجی کوردستاندا، سێ مه‌سه‌له ده‌گریته‌وه: گویزانه‌وه له سیسته‌می سیاسی داخراوه‌وه بۆ سیسته‌می سیاسی کراوه، گورپینی په‌وایه‌تی ته‌قلیدی به‌ په‌وایه‌تی سیاسی نوێ، ئینجا گویزانه‌وه له ژیا‌نیکی سیاسی پشتبه‌ستوو به‌ توندوتیژییه‌وه بۆ یه‌کیکی دیکه‌ی پشتنه‌ستوو به‌ پیشبهرکی سیاسی ئاشتیخوازانه‌و دیموکراتیانه.

سه‌باره‌ت به‌ مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م، سیسته‌می حوکم‌رانی له کوردستان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی داخراوه، واته له‌لایه‌ن توێژیکه‌ ته‌سکه‌وه جله‌و‌کراوه، که ده‌سه‌لاتی پ‌اوان‌کردوه‌و له‌ناو خویدا ئالوگۆری پێ ده‌کات. واته داخراوه به‌رووی دهره‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تیداو گۆشه‌گیره‌و له کۆمه‌لگه‌ دا‌پراوه، ئه‌مه‌ش ئه‌نجامی ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی نوینه‌رایه‌تیکردنی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی. هه‌روه‌ها داخراو له‌ناو سیاسه‌تیکی ته‌قلیدیدا، که جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌وه ده‌کاته‌وه: سیاسه‌ت و حوکم‌رانیکردن تابه‌تن

به توپتیکی هه‌لبژاردی تاییه‌تی، نه‌ک کۆمه‌لگه‌. ئەم داخراشه‌ش بۆته‌ هۆی دابرا‌نی سیاسه‌ت له‌ کۆمه‌لگه‌ و گۆرانی ده‌سته‌بژیری سیاسی بۆ پ‌اوانکاری ده‌سه‌لات. سه‌ره‌نجامی‌ش ژیا‌نی سیاسی گه‌یشتۆته‌ گویره‌پ‌یگه‌یه‌ک، که‌ پ‌یویستی به‌ چاره‌سه‌رکردن هه‌یه‌. کوردستان ئیم‌رۆ سیسته‌میکی سیاسی وه‌های گه‌ره‌که‌، که‌ وه‌لامده‌ره‌وه‌ی هه‌لومه‌رجه‌کانی سه‌رده‌م بی‌ت و ته‌بابی‌ت له‌گه‌ل‌ئ‌ه‌ و گۆر‌ان و گه‌شه‌کردنا‌نه‌ی له‌ناو خودی کۆمه‌لگه‌دا هاتوونه‌ته‌ئ‌ار‌اوه‌. چونکه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ نه‌کر‌ی‌ت، ئه‌وا ته‌قینه‌وه‌یه‌ک پ‌ووده‌دات، که‌ ج‌له‌ونا‌کر‌ی‌ت و کاریگه‌ری‌ی له‌سه‌ر خودی هه‌یزه‌کانی حوکم‌رانی و ئه‌زموونه‌که‌ و چاره‌نووسی گه‌له‌که‌شمان ده‌بی‌ت. ر‌یگرتن له‌وه‌ و هه‌نگاو‌ان به‌پ‌ه‌و داها‌توویه‌کی کراوه‌، پ‌یویستی به‌ کرانه‌وه‌ی سیسته‌می سیاسی هه‌یه‌. مه‌به‌ست کردنه‌وه‌ی ده‌رگایه‌ به‌پ‌ووی به‌شداریکردنیکی راسته‌قینه‌ی سیاسیدا، که‌ به‌ ده‌رپ‌رینی بیرو‌را و قبول‌کردن و پ‌یگرتنی ئه‌وی دیکه‌ ده‌سته‌پ‌یده‌کات و به‌ ده‌ستاوده‌ستکردنی دیموکراتیا‌نه‌ی ده‌سه‌لات کۆتایید‌ی‌ت.

ده‌رباره‌ی مه‌سه‌له‌ی دوهم، لای ئی‌مه‌ کایه‌یه‌کی سیاسی (به‌واتا نوپیه‌که‌ی) له‌ئ‌ارادانییه‌، که‌ تیایدا سیاسه‌ت کاری خۆی تیدا بکات و پ‌ه‌نگدانه‌وه‌ی نا‌کۆکییه‌کانی بونیادی کۆمه‌لگه‌ی تیا‌دا به‌دی‌کر‌ی‌ت. ئه‌مه‌ش به‌شی‌وه‌یه‌ک، که‌ ر‌یگرب‌ی‌ت له‌وه‌ی سیاسه‌ت به‌شی‌وه‌ توندوتیژه‌که‌ی گوزارشت له‌خۆی بکات. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش نا‌کۆکییه‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌ - که‌ باب‌ه‌تیا‌نه‌ و سروشتین - به‌شی‌وه‌یه‌کی سیاسیا‌نه‌ گوزارشت له‌خۆیان نا‌که‌ن. واته‌ ئه‌و که‌نا‌له‌ پ‌یویستانه‌ نادۆزنه‌وه‌ بۆ ر‌اییکردنی کاره‌کان به‌شی‌وه‌یه‌ک، که‌ مافه‌کان و هاوسه‌نگی بۆ کۆمه‌لگه‌و تاکه‌کان بپ‌ار‌ی‌ز‌ی‌ت. چونکه‌ گه‌لیک جار ئه‌و نا‌کۆکیا‌نه‌ به‌شی‌وه‌یه‌ک خۆیان ده‌خه‌نه‌پ‌وو، سه‌رتاپای کۆمه‌لگه‌ پ‌ووبه‌پ‌ووی پارچه‌پارچه‌بوونی توندوتیژی وه‌ها ده‌کاته‌وه‌، که‌ چاره‌نووسمان ده‌داته‌ ده‌ست نادیار. گرفت‌ی سه‌ره‌کی له‌م بواره‌دا ئه‌وه‌یه‌، سیاسه‌ت لای ئی‌مه‌ خاوه‌ن ئه‌و پ‌یساو ئه‌خلاقیاتا‌نه‌ نییه‌، که‌ له‌ سیاسه‌تی ئه‌قلانیدا هه‌یه‌و به‌شی‌وه‌ی توندوتیژی خۆی ده‌نوین‌ی. له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ی کاتی‌ک کۆمه‌لگه‌ له‌ مافی سروشتی خۆی بۆ گوزارشتکردن له‌ سیاسه‌ت به‌شی‌وازی ئاشتیخوازانه‌و شارستانیا‌نه‌ بی‌به‌شده‌کر‌ی‌ت و سه‌رکو‌تکردن وه‌لامده‌بی‌ت بۆ داخوازی و مافه‌کان، ئه‌و کاته‌ له‌بری ئه‌وه‌ی له‌ ده‌رگاوه‌ بچ‌یته‌ ناو کایه‌ی سیاسه‌ته‌وه‌، له‌ په‌نجه‌ره‌وه‌و توندوتیژانه‌ خۆی ده‌کات به‌ژووردا. بۆیه‌ ده‌بی‌ت کایه‌ی سیاسه‌ت به‌شی‌وه‌یه‌ک ر‌ی‌کخ‌ر‌ی‌ته‌وه‌، که‌ ته‌بابی‌ت له‌گه‌ل‌ ر‌یسا نوپ‌یکاندا و سنووردا‌نه‌رب‌ی‌ت بۆ توندوتیژی سیاسی. واته‌ یاریده‌ده‌رب‌ی‌ت بۆ ئه‌وه‌ی سیاسه‌ت واتای راسته‌قینه‌ی خۆی، وه‌ک چالاکییه‌کی کۆمه‌لایه‌تی

ناشتیخوازانو پیشبرکێیه‌کی شه‌ریفانه‌و سه‌رپاستانه‌و هه‌ر بگرت، بۆ به‌ده‌سته‌ینانی رای گشتی و ده‌سه‌لاتگرتنه‌ده‌ست، جا ئه‌و ده‌سه‌لاتگرتنه‌ده‌سته گشتی بیته‌، یان پێژه‌یی، یاخود هاوبه‌ش.

له‌باره‌ی مه‌سه‌له‌ی سییه‌میشه‌وه، هه‌تاكو ئیستا سه‌رچاوه‌کانی ره‌وايه‌تی ده‌سه‌لات له‌ کوردستان، یان ته‌قلیدیان‌ه‌ی پشتبه‌ستون به‌ په‌یوه‌ندییه‌ توێژگه‌ری و ده‌سته‌گه‌ری و تیره‌گه‌رییه‌کان، یاخود پشتنه‌ستورن به‌ سه‌روه‌ری شوێشگێرانه‌ی خه‌باتی پێش راپه‌رین. له‌ هه‌ردوو باریشدا ره‌وايه‌تییه‌که‌ راسته‌قینه‌ نییه‌ و رێگه‌ له‌ بنیاتنانی کۆمه‌لگه‌یه‌کی دیموکراتیان‌ه‌دا. بۆیه‌ گرنگه‌ ره‌وايه‌تی ته‌قلیدیان‌ه‌و ره‌وايه‌تی شوێشگێرانه‌ بگورپت به‌ ره‌وايه‌تییه‌کی نوێی ده‌ستووری دیموکراتیان‌ه‌ی پشتنه‌ستور به‌ په‌یمانی کۆمه‌لایه‌تی و هه‌لبژاردنی ئازادانه‌و نوێنه‌رایه‌تیکردنی سه‌رپاست. مه‌به‌ست له‌مه‌ش رامالینی حوکمرانیی ئیستا نییه‌، به‌لکو بانگه‌وازه‌ بۆ گه‌شه‌پێدانی بنچینه‌کانی ره‌وايه‌تی تیایدا، هه‌تاكو قبولکراویته‌ له‌لایه‌ن خه‌لکه‌وه‌و چاکتر کۆمه‌لگه‌ به‌ریته‌پێوه‌و به‌ره‌و داهاتوویه‌کی گه‌ش و باشی به‌ریت.

ئه‌و سه‌ مه‌سه‌له‌ سه‌ره‌کییه‌ی چاکسازی له‌ کوردستان چوارچێوه‌ن بۆ ده‌ربڕینی پرنسیپه‌کانی کارکردن و چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی دیکه‌ له‌خۆده‌گرن، که‌ خودی ناو‌نیشانه‌کانی چاکسازی سیاسی، گرنگترینی ئه‌وانه‌ش:

۱/ جێگیرکردنی سیسته‌می ده‌ستووری، وه‌ک په‌یمانی کۆمه‌لایه‌تی نیوان هاوولاتیان. ۲/ پاراستنی ئازادییه‌ گشتییه‌کان و مافه‌کانی مرۆف. ۳/ چه‌سپاندنی سیسته‌می نوێنه‌رایه‌تیکردن له‌سه‌ر ئاستی په‌رله‌مان و پارێزگا‌کان و رێزگرتن له‌ که‌سایه‌تی مه‌عنه‌ویان و به‌تال نه‌کردنه‌وه‌یان له‌ ناوه‌پۆک. ۴/ لێک جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان و پاراستنی تایبه‌تمه‌ندی هه‌ریه‌کێکیان. ۵/ به‌شداریکردنی ژنان له‌ ژیا‌نی سیاسیدا، به‌و‌پێیه‌ی پێوانه‌یه‌ بۆ ره‌وايه‌تی هه‌ر سیسته‌میکی سیاسی و راده‌ی پابه‌ندبوونی به‌ مافه‌کانی مرۆف و ئازادییه‌ گشتییه‌کانه‌وه‌. ۶/ ده‌سته‌به‌رکردنی به‌شداریکردن له‌ ده‌سه‌لاتدا، چونکه‌ داننان به‌ مافی ده‌ربڕین و فره‌لایه‌نی سیاسی و هه‌لبژاردندا به‌بێ به‌شداریکردن له‌ ده‌سه‌لاتدا، واته‌ به‌بێ ده‌ست‌اوده‌ستکردنی ناشتیخوانه‌ی ده‌سه‌لات، مانایه‌کی نابیت.

چاکسازی سیاسی بۆ نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی مه‌یسه‌رنابیت

بۆ ئەوه‌ی چاکسازی سیاسی له‌ کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا له‌ ئاستی دروشم و بانگه‌شه‌کردندا نه‌مینیته‌وه‌و بیته‌دی، پێویسته‌ پرۆسه‌یه‌کی نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی هاوشانی بێت.

مه‌به‌ست له‌ نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی، په‌ره‌پێدانی تواناکانی دامه‌زراره‌ حکومیه‌کانه‌، بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی چالاکی و کارپراییکردنیان، هه‌تا‌کو بتوانن ئەو ئەرکانه‌ جیبه‌جی بکه‌ن، که‌ ده‌که‌ونه‌ ئەستۆیان. ئەو گۆرپانکاریانه‌ی نوێکردنه‌وه‌که‌ش پێویستی پێیانه‌، له‌ رینگه‌ی ئەو که‌ناڵه‌ سیاسیه‌وه‌ ده‌بێت، که‌ رێکیانده‌خه‌ن و کۆنتڕۆلی جوله‌یان ده‌که‌ن و هاوسه‌نگی له‌نیوان ئاراسته‌کانیاندا دیننه‌دی. به‌مه‌ش، نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆلی له‌گه‌ڵ په‌ره‌سه‌ندنی ئابووری و گۆرپانکارییه‌ ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ جۆربه‌جۆره‌کانی دیکه‌دا هه‌یه‌. بۆیه‌ ده‌بێت گه‌شه‌بدریت به‌ تواناکانی داموده‌زگا حکومیه‌کان، به‌جیاوازی بواری تایبه‌تمه‌ندیانه‌وه‌، هه‌تا‌ بتوانن مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ئەو فرمان و ئەرکانه‌دا بکه‌ن، که‌ پرۆسه‌ی گۆرپانکاری ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنبیری له‌خۆی ده‌گریت. به‌مجۆره‌ ده‌کریت وینای سێ خه‌سله‌تی نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی بکه‌ین:

یه‌که‌م / چه‌سپاندنی ده‌سه‌لاته‌کانی حوکمرانی و لاوازکردنی پایه‌و هیزی ده‌سه‌لاته‌ ته‌قلیدییه‌کان (عه‌شیره‌تگه‌ری، خیزانی و ده‌سه‌لاتی پیاوانی ئایین).

دوهم / پشتگیریکردنی ده‌سه‌لاته‌ تایبه‌تمه‌نده‌کانی دامه‌زراره‌ سیاسیه‌کان، بۆ ئەوه‌ی ئەرک و پۆل و فرمانه‌کان به‌ پوونی ده‌یاربکری.

سییه‌م / فراوانکردنی سنووری به‌شداریکردنی میلی له‌ پرۆسه‌ی سیاسیداو فراوانکردنی چوارچۆیه‌ی هاما‌هه‌نگی و لیکتیگه‌یشتن و پیکگه‌یشتنی نیوان هاو‌لاتیان و سیسته‌می سیاسی به‌گشتی.

که‌واته‌ نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی پێویستی به‌ گۆرپانکاری گرنگ هه‌یه‌ له‌ ناوه‌ند / ناوه‌نده‌کاندا ده‌سه‌لاتی نیو کۆمه‌لگه‌دا. ئەنجامی ئەوه‌ش، له‌ بۆته‌ی پرۆسه‌کانی

نوێکردنه‌وه‌ی سیاسیدا، سه‌رکرده‌و توخمگه‌لی شایسته‌و لێهاتووی ده‌روه‌ست به‌ ئه‌قلانییه‌ت‌و‌عه‌لمانییه‌ت‌و‌نیشتیما‌نپه‌روه‌ر جیی ئه‌و سه‌رکرده‌و توخمانه‌ ده‌گرنه‌وه‌، که سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاتی ته‌قلیدین له‌ کۆمه‌لگه‌دا. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا، گرنگترین لایه‌نی نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی، په‌یوه‌ندیی به‌و گۆرانکاریانه‌وه‌ هه‌یه‌، که ده‌بیت له‌ ئاقاره‌ میلییه‌کاندا ڕووبه‌ن، به‌مه‌به‌ستی به‌رزکردنه‌وه‌ی پله‌ی به‌شداریکردن‌و هۆشمه‌ندیی سیاسی لای خه‌لک. ده‌شیت ئه‌م به‌شداریکردنه‌ له‌ چوارچۆیه‌ی حیزب‌ و سه‌ندی‌کاو گرووپه‌کانی به‌رژه‌وه‌ندییدا، به‌لام گرنگه‌ کاراکردنی پۆلی دامه‌زراوه‌و داموده‌زگا سیاسیه‌کان‌و تایبه‌تمه‌ندبوونیان پێش ئه‌م به‌شداریکردنه‌ بکه‌ویت.

لێره‌دا جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ش ده‌که‌ینه‌وه‌، مه‌به‌ست له‌ به‌شداریکردنی سیاسی، قه‌تیسکردنی نییه‌ له‌ ده‌نگدانی هه‌لبژاردنه‌کاندا، به‌لکو گشت ئه‌و کارو چالاکی‌و کۆششانه‌ ده‌گرێته‌وه‌، که ده‌که‌ونه‌ ناو بازنه‌ی پڕۆسه‌ی سیاسیه‌وه‌ (به‌واتا فراوانه‌که‌ی)‌و‌ئامانجی کاریگه‌ریخستنه‌ سه‌ر تووێژیان چینی پایه‌دارو ده‌سه‌لاتداره‌ .بۆ نمونه‌، په‌یوه‌ندیکردن به‌ به‌رپرسه‌ حکومه‌یه‌کانه‌وه‌، به‌شداریکردن له‌ کۆمه‌ککردنی هه‌لمه‌ته‌کانی هه‌لبژاردندا، گفتوگۆکردنی ده‌رباره‌ی مه‌سه‌له‌ گشتیه‌کان، ئاماده‌بوون له‌ کۆبوونه‌وه‌ سیاسیه‌کاندا، هه‌ولدان بۆ بره‌وه‌پێنان به‌وانی دیکه‌ به‌مه‌به‌ستی لایه‌نگیریکردنی کاندیدیکی دیاریکراو، کارکردن له‌ چوارچۆیه‌ی حیزبه‌ سیاسیه‌کاندا، ئینجا ده‌نگدان له‌ هه‌لبژاردنه‌کاندا.

نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی کۆمه‌له‌ لایه‌نیک له‌خۆده‌گریت، له‌پێش هه‌موویانه‌وه‌ ئه‌قلانیکردنی ده‌سه‌لاته‌ .مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه‌ ده‌سه‌لاتیکی سیاسی عه‌لمانی نیشتیمانیی یه‌کگرتوو جیی ده‌سه‌لاته‌ ته‌قلیدییه‌کان بگرێته‌وه‌ .هه‌روه‌ها هه‌لسه‌نگاندن له‌ بواره‌ حکومی‌و‌سیاسیه‌کاندا له‌سه‌ر بنه‌مای لێهاتوویی بیت‌و‌گه‌یشتنه‌ پۆسته‌کانیش پشتمه‌ستوو‌بیت به‌ تواناو شاره‌زایی، نه‌ک بۆماوه‌ یان شیوازه‌ ته‌قلیدییه‌کانی دیکه‌ .بیگومان ئه‌قلانیکردنی ده‌سه‌لات، گریدراوی گۆرانی باری ده‌روونی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌یه‌، چونکه‌ شان به‌شانی په‌یوه‌ندییان به‌ دامه‌زراوه‌ سیاسیه‌کانه‌وه‌، پێویسته‌ ئه‌و تاکانه‌ هه‌ست به‌وه‌ بکه‌ن حکومه‌ته‌که‌یان به‌شیک پیکهاته‌ی گشتیی کۆمه‌لگه‌یه‌، نه‌ک ملکه‌چی هێزگه‌لی دیکه‌ یان کاردانه‌وه‌ی هێزی غه‌یبی .

پڕۆسه‌ی نوێکردنه‌وه‌ به‌شیوه‌یه‌کی گشتی هه‌لومه‌رجی گونجاو بۆ گه‌شه‌کردنی دیموکراسی ده‌ره‌خسینیت، چونکه‌ به‌ له‌ئامیزگرتنی داخوایی به‌شداریکردنی سیاسی، حوکمرانی ئه‌و دامه‌زراوانه‌ مسۆگه‌رده‌کات، که ڕیگه‌ده‌دن

به به‌شداریکردنی هاو‌لاتیان له پرۆسه‌ی برپارسازیدا. به‌وییه‌ی راپرسی و کۆمه‌له‌کانی نوینه‌رایه‌تیکردن و ئامرازه‌کانی دیکه‌ی به‌شداریکردن له‌سه‌ر ئاستی نیشتمانی هه‌ن، بۆ گریڤانه‌وه‌ی جه‌ماوهر به‌مه‌سه‌له‌ نیشتمانیه‌کانه‌وه‌. لیژهدا گ‌رنگه‌ هاو‌لاتیان هه‌ست به‌وه‌ بکه‌ن شه‌ریکن له‌ هوکمرانیداو به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیان له‌ برپارسازیدا ره‌چاوده‌کریت، واته‌ هاو‌لاتیان زیاتر له‌ ده‌نگی هه‌لبژاردنیان پیویسته، دیموکراسیش به‌پله‌ی یه‌که‌م پشت به‌ جو‌رو ژماره‌و هی‌زو لی‌هاتوویی ئه‌و دامه‌زراوانه‌ ده‌به‌ستیت، که‌ رایه‌له‌ی نیوان هاو‌لاتیان و حکومتن. مه‌به‌ست ئه‌و دامه‌زراوانه‌یه، که‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی تاکه‌کان له‌ چوارچیوه‌ی پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندی گشتیدا ده‌پاریزن.

چاکسازی سیاسی به‌بی‌چاکسازی کارگێڕیش مه‌یسه‌رنابیت. واته‌ پیویسته‌ هوکمرانی ده‌ستبه‌رداری ئاکاری باوکسالاری بیت، وازبه‌نینیت له‌ ده‌ستوه‌ردانه‌ هه‌موو کایه‌کان، خو‌ی به‌ به‌رپرسیار به‌رامبه‌ر به‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ نه‌زانیت، که‌ له‌ کۆمه‌لگه‌دا رووده‌ده‌ن و ده‌ستبکات به‌ چاندنی متمانه‌ به‌خۆبوون له‌ناخی هاو‌لاتیاندا. ئه‌مه‌ش نه‌ک ته‌نیا له‌و بو‌ارانه‌دا، که‌ په‌یوه‌ندییان به‌ خزمه‌تکردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ تایبه‌تییه‌کانی خو‌یانه‌وه‌ هه‌یه، به‌لکو له‌وانه‌شدا که‌ په‌یوه‌ندییان به‌ چاک هه‌لسه‌نگاندنی به‌رژه‌وه‌ندی گشتیشه‌وه‌ هه‌یه، له‌سایه‌ی رپساگه‌ل و سه‌ره‌رشتیکردنی دامه‌زراوه‌ی گشتیی دیاریکراودا. ئه‌م تیروانینه‌ گشتیه‌ کاریگه‌ری خو‌ی هه‌یه، به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر ئاقاری گشتیی چاکسازی سیسته‌می خزمه‌تکردنی مه‌ده‌نی. هه‌روه‌ها له‌ ده‌ستنیشانکردنی ئه‌و فرمانانه‌ی چاوه‌پوانده‌کریت داموده‌زگا کارگێڕیه‌کان ئه‌نجامیانبدنه‌و ئه‌وانه‌ش که‌ جیده‌هی‌لرین بۆ چالاک‌ی و که‌رتی تایبه‌ت، له‌ژیر چاودێری هوکمرانیداو پشتنه‌ستور به‌ په‌یمانی نیوان ئه‌و که‌رتی تایبه‌ت.

پشتبه‌ستوو به‌وه‌ی سه‌روه‌ه، پیویسته‌ ئامانجه‌کانی داموده‌زگا کارگێڕیه‌کان ته‌بابن له‌گه‌ل ئه‌و سیاسه‌ت و رپسایانه‌ی هوکمرانی دایانده‌رپژیت، واته‌ هوکمرانی (به‌داموده‌زگای یاسادانان و جیبه‌جیکردنه‌وه‌) پابه‌ندبیت به‌ ئامانجه‌ بنچینه‌یه‌کانی داموده‌زگای کارگێڕیه‌وه‌. به‌وییه‌ له‌به‌رده‌م پرۆسه‌یه‌کی سیاسیدان، که‌ په‌یوه‌ندی به‌ سنوری هوکمرانی و شیوازی کارپیکردنی ده‌سه‌لاته‌وه‌ هه‌یه. ئه‌مه‌ش پیویستی به‌ هی‌ئانه‌ئارای شیوازگه‌لی نو‌ی و گۆر‌انکاری بنه‌په‌تی هه‌یه له‌ شیوه‌کانی ئاکاری بۆماوه‌و تیروانینی کۆمه‌لگه‌دا سه‌باره‌ت به‌ رۆلی فه‌رمانبه‌ر له‌ داموده‌زگا‌کان و کۆمه‌لگه‌دا.

بۆیه ده‌بیت ئاراسته‌ی چاکسازی کارگێری و ناوه‌پۆکه‌که‌ی پشتبه‌ستووبن به چه‌مگه‌لی پوون و ده‌ستنیشانکه‌ری ئه‌و سیاسه‌تانه‌ی حوکمرانی ده‌یه‌وێت کاریان پێ بکات. هه‌روه‌ها گه‌ره‌که فرمانه سه‌ره‌کیه‌کانی داموده‌زگاکانی کارگێری، جیبه‌جیکردنی دروستی ئه‌و رێسایانه‌ بن، که هه‌ردوو ده‌سه‌لاتی یاسادانان و جیبه‌جیکردن ده‌ریانده‌که‌ن. له‌ سایه‌ی ئه‌و ستراتیژه‌و له‌به‌ر رۆشنایی تیگه‌یشتنی پوون ده‌رباره‌ی سیاسه‌ته‌کانی حوکمرانی و چاکسازی یاسادانه‌رییه‌کان، بنچینه‌ی گشتیی بۆ چاکسازی کارگێری چه‌ند سیسته‌می‌ک له‌خۆده‌گرێت بۆ گه‌یشتنه ئامانجه‌کان، له‌وانه سیسته‌م بۆ: پلاندانانی ستراتیژی گشتی، کۆکردنه‌وه‌و بلاوکردنه‌وه‌ی زانیاریه‌کان به‌ئامرازگه‌لی سه‌رده‌میانه، برپارسازی، کاروباری دارایی و ژمیاری و پێداچوونه‌وه، به‌رپوه‌بردنی سامانه‌ مرۆیه‌کان و چاودێری و سه‌ره‌رشته‌یکردن. ئامانجی ئه‌وانه‌ش، زامنکردنی لی‌هاتوویی کارپاییکردنه به‌شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام و هێنانه‌دی ئامانجه‌کانه له‌سایه‌ی ستراتیژی گشتیی حوکمرانیدا.

به‌گشتی ناکرێت کارگێری و سیاسی لێک جیا بکرینه‌وه. چونکه برپاره‌ سیاسییه‌کان بۆ ئه‌وه ده‌رده‌چن، که ئامانجه‌کان ده‌ستنیشان بکرین و پێکبخرین و پیکبهنرین، برپاره‌ کارگێرییه‌کانیش بۆ ئه‌وه ده‌رده‌کرین هه‌تا برپاره‌ سیاسییه‌کان جیبه‌جیکرین، به‌وپییه‌ی برپاری کارگێری ئامرازه بۆ جیبه‌جیکردنی سیاسه‌تێک.

ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ناو حیزبه‌کان و حوکمرانیی کوردستاندا

گرنگترین شتی‌ک، که ولاته پیشکه‌وتوه‌کان له‌وانی دیکه جیا‌ده‌کاته‌وه، سه‌قامگیربوونی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابوورییه، هه‌روه‌ها پوونی پلان و ستراتیژه ئابووری و سیاسیه‌کانه. به‌رجه‌سته‌ترین توخمی ئه‌و سه‌قامگیریه‌ش، بوونی کولتوو‌رو سیسته‌می پوونه سه‌باره‌ت به ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات، جا ئه‌وه له‌ناو خودی حیزبه‌کاندا بی‌ت، یان له‌ناو حوکمرانی‌دا. ئه‌نجامی ئه‌وه، ده‌بینین له زۆربه‌ی ئه‌و ولاتانه‌دا چه‌ندین یاساو رێسا هه‌ن بۆ پوونکردنه‌وه‌ی میکانیزم و پێگای گه‌یشته‌ن پله‌کارو پۆسته جۆربه‌جۆره‌کانی ده‌سه‌لات له هه‌موو بو‌ارو کایه‌کاندا و گه‌لیک شی‌وازی پوون هه‌ن بۆ رێگرتن له مه‌یین و په‌قه‌ه‌لاتنی ژیا‌نی سیاسی و پاوانکردنی بریارسازی له‌لایه‌ن که‌س و تو‌یژی دیاریکراوه‌وه. به‌و جۆره له ولاته پیشکه‌وتوه‌کاندا به‌رده‌وام، به‌پێی رێساو میکانیزمی تاییه‌تی، خوله‌ه‌لبژاردن له‌ناو حیزبه‌کان و حوکمرانی‌دا ئه‌نجامده‌دری‌ت، هه‌میشه‌ش ئه‌و که‌س یان حیزبانه هه‌لده‌بژێردرین بۆ رابه‌رایه‌تیکردن، که شایسته‌و لی‌هاتوون، جی‌ی متمانه‌ن و خاوه‌ن پرۆژه‌ی گۆر‌انکاری و په‌ره‌پێدانی تاییه‌تین.

ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات چیه‌؟

ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات، مانای ئه‌وه‌یه هه‌چ که‌سیک بۆ هه‌تاهه‌تایه له سه‌ره‌کردایه‌تی حیزبیک‌دا نه‌مینی‌ته‌وه‌و هه‌چ حیزبیک‌ی سیاسیش به‌رده‌وام ده‌سه‌لاتی به‌ده‌سته‌وه نه‌بی‌ت، به‌لکو سه‌ره‌کرده‌گه‌لی نو‌ی جی‌ی سه‌ره‌کرده‌کانی پێش‌وو‌ی حیزب بگرنه‌وه‌و حیزبی دیکه‌ش جله‌وی حوکمرانی بکات. ئه‌مه‌ش پشتنه‌ستوو‌ر به پرنسیپی فره‌لایه‌نیی سیاسی و به‌ده‌سته‌تانی که‌مایه‌تی و زۆرایه‌تی له پرۆسه‌ی دیموکراسیدا. ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات گوزارشتکردنه له خواست و خه‌ونی تاک و پیکهاته‌کانی کۆمه‌لگه، بۆ به‌شداریکردن له بنیاتنانی داها‌تو‌وداو بۆ گرتنه‌هه‌ستۆی به‌رپرسیاری‌تی. هه‌روه‌ها ده‌ربری حه‌زی مرو‌قه‌کانه

بۆ پرگاریبوون له پۆتین و په‌قه‌لاتن، که ئه‌نجامی به‌رده‌وامبوونی ده‌سه‌لاتداریتی تاکه‌که‌س له حیزبدوو قۆرخکردنی تاکه‌حیزب له حوکمرانیدا دینه‌ئاراو. دوو میکانیزم یان ریگه‌ بۆ ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ئارادان: ئاشیتخوانه‌و توندوتیژانه. ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیخوازانه له ریگه‌ی هه‌لبژاردنه‌وه‌و پشتنه‌ستوو به‌ پلورالیزی سیاسی و به‌پیی ویستو خواستی هه‌لبژیره‌کان ده‌بیته‌، ده‌ستاوده‌ستکردنی توندوتیژانه‌ش بۆ ناچارکردنی ئه‌و سه‌رکرده‌ی حیزبانه‌ یان ده‌سه‌لاتدارانه‌ی حوکمرانییه‌، که مل بۆ پرۆسه‌ی دیموکراسی ناده‌ن و ده‌یانه‌ویته‌ ژۆره‌ملیانه‌ سه‌رکرده‌یه‌تی حیزب یان سه‌رۆکایه‌تی ده‌سه‌لات پیاوانبکه‌ن.

قه‌یرانی ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات:

ئه‌گه‌ر بپوانینه‌ ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ کوردستان، ئه‌وا ده‌بینین په‌قه‌لاتنێکی سیاسی کوشنده‌ له‌ سه‌رده‌میکی پڕ له‌ گۆرانکاری خێردا بالی کیشاوه‌ به‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌دا، چونکه‌ ژۆربه‌ی سه‌رکرده‌ی حیزبه‌کان بۆ ماوه‌ی ژۆر درێژ، که هه‌ندی‌ک جار ده‌گاته‌ راده‌ی مردن یان پیری و په‌ککه‌وته‌بوون، له‌ سه‌رکرده‌یه‌تیدا ده‌میننه‌وه‌، یان چه‌ند حیزبێکی دیاریکراو حوکمرانیان قۆرخکردوه‌و ده‌رفه‌تیان بۆ ئه‌وانی دیکه‌ نه‌ه‌یشتۆته‌وه‌. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش ململانی توندوتیژی ئاشکراو ده‌مامکراو له‌ناو حیزبه‌کاندا سه‌ریانه‌ه‌لداوه‌، که هه‌ندی‌ک جار گه‌یشتۆته‌ راده‌ی پیکه‌یتانی ته‌که‌تولی دیاریکراو له‌ناو جه‌سته‌ی حیزبدا، یان لیکنرازان و جیا‌بوونه‌وه‌، که بوونه‌ته‌ مایه‌ی هه‌ر شه‌کردن له‌ ژبانی حیزب و داها‌تووی کۆمه‌لگه‌. هه‌روه‌ها شه‌پی پینگه‌و پایه‌داری له‌ناو کایه‌ی کۆمه‌لایه‌تیدا سه‌ریه‌ه‌لداوه‌، که تیایدا حوکمرانی جه‌غت له‌سه‌ر ئاماده‌بوونی خۆی له‌ گۆره‌پاندا ده‌کاته‌وه‌. ئه‌مه‌ش نه‌ک له‌ ریگه‌ی ئه‌و خزمه‌تگوزاریانه‌وه‌ که پێشکه‌شیان ده‌کات به‌ کۆمه‌لگه‌ یان ئه‌و ده‌ستکه‌وتانه‌ی ده‌یان‌ه‌ینێته‌دی، به‌لکه‌ له‌ ریگه‌ی په‌راویزخستن و سه‌رکو‌تکردنی حیزبه‌ نه‌یاره‌کان و ته‌سه‌کرده‌وه‌ی مه‌ودای جوله‌یان و توندوتۆ‌لکردنی مۆتوپۆ‌لکردنه‌وه‌. لایه‌نه‌ بێبه‌شه‌کانیش (بێبه‌شکراوه‌کان) له‌ ریگه‌ی کێشه‌دروستکردن و خولقاندنی گرفتێ جۆربه‌جۆرو توندوتیژی ده‌مامکراوه‌وه‌ گوزارشت له‌خۆیان بکه‌ن و خۆیان له‌ په‌راویزخستن و فه‌رامۆشکردن بپاریزن و به‌شداریکردن له‌ ژبانی سیاسی و گشتیدا مسۆگه‌ربکه‌ن.

ئه‌م دۆخه‌ی کوردستان گوزارشتکردنه‌ له‌ ده‌ستوستان له‌ئاست چه‌سپاندن و گشتاندنی کولتوری‌کدا، که ریژی پرنسیپی ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ کایه‌و

پیکهاته جۆربه‌جۆره‌کاندا ده‌گریت و ئیشکالییه‌تییکی زۆر مه‌ترسیداری خستۆته‌وه، که بۆته‌هۆی به‌فیرپۆدانی تواناو وزه‌ تاک و به‌کۆمه‌له‌کانی کۆمه‌لگه‌ . به‌واتایه‌کی دیکه‌، هه‌تاکو پرۆسه‌ی ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ کۆیره‌په‌نگه‌دا بی‌ت و ده‌رفه‌ته‌کانی ده‌ستاوده‌ستپیکردنی ده‌سه‌لات له‌ناو حیزبه‌کان و حوکمپرانیدا سنوورداری‌بی‌ت، ئە‌وا سه‌ره‌نجام په‌ککه‌وته‌بوون یان پارچه‌پارچه‌بوون چاره‌نوسی حیزبه‌کان ده‌بی‌ت، سه‌ته‌مکاری و هاتنه‌ئارای ناوه‌نده‌کانی پایه‌داری چاره‌نوسی حوکمپرانی ده‌بی‌ت. سه‌ره‌نجامیش سه‌قامگیربوون و په‌ره‌پیدانی کۆمه‌لگه‌ ئاماده‌ نابن (غائیب ده‌بن).

هه‌ر حیزبێکی سیاسی یان حوکمپرانیه‌ک باوه‌رپی به‌ دیموکراسی (وه‌ک شی‌وازی حوکمپرانی و ژیان) هه‌بی‌ت، پێ‌ویسته‌ باوه‌رپی به‌ پرنسیپی ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیانه‌ی ده‌سه‌لات هه‌بی‌ت. چونکه‌ دیموکراسی سیسته‌می‌که‌ - به‌یه‌کی‌ک له‌ ده‌رپه‌نه‌کان - له‌سه‌ر چوارپێ‌ راده‌وه‌ستت: ئازادیی راده‌رپه‌ن، ئازادیی پێ‌کخستن، سه‌ربه‌خۆیی دادوه‌ری و ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیانه‌ی ده‌سه‌لات. بۆیه‌ ناکریت به‌بێ‌ ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتی‌خوازنه‌ی ده‌سه‌لات قسه‌ له‌سه‌ر دیموکراسی، مافه‌کانی مرۆف، رێژگرتن له‌ مافی ئە‌وی دیکه‌ی جیاواز بکه‌ین. بۆ کارکردن به‌و پرنسیپه‌ش، راسته‌ بوونی خوله‌ه‌لبژاردن له‌ کاتی خۆیدا گرنگ و جه‌وه‌ه‌رییه‌، بۆ هینانه‌یی ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیانه‌و دیموکراتیانه‌ی ده‌سه‌لات له‌ناو حیزبه‌کان و حوکمپرانیدا، به‌لام بوونی سه‌رکرده‌ی هه‌مه‌جۆری حیزبی و فره‌لایه‌نی سیاسی راسته‌قینه‌و کێپه‌رکێی به‌کرده‌وه‌ی نیوان سه‌رکرده‌کان له‌ناو حیزبێکدا و حیزبه‌کان له‌ناو حوکمپرانیدا، گرنگو هه‌ستیاره‌. چونکه‌ ده‌ستاوده‌ستکردنی راسته‌قینه‌ له‌ناو حیزبێکدا نایه‌ته‌دی، که تاقه‌ سه‌رکرده‌یه‌ک یان ده‌سته‌بژێریکی سه‌رکرده‌ جله‌ویده‌که‌ن و ده‌ستاوده‌ستکردنی راسته‌قینه‌ له‌ حوکمپرانیه‌کیشدا دروست نابیت، که حیزبێک یان هاوپه‌یمانه‌تییکی به‌رته‌سکی دیاریکراو بۆ ماوه‌ی درێژ کۆنترۆڵیده‌کات.

سه‌رکرده‌ی حیزبه‌کان و حوکمپرانه‌کانی کوردستان ده‌بی‌ت ئە‌وه‌یان لا پوون بی‌ت، که ئە‌ندامه‌کانی حیزبه‌کانیان و گه‌له‌که‌مان، وه‌ک ئە‌ندامی حیزب و گه‌لانی دیکه‌ی دنیا، هه‌ز به‌و گۆرانکارییه‌ پۆزه‌تیفه‌ سوڤه‌خشانه‌ ده‌که‌ن، که ده‌بنه‌ هۆی بنیاتنان نه‌ک وێرانکردن و پێ‌یان خۆشه‌ ئە‌و سیاسه‌ت و ده‌موچاو پلانه‌ بگۆرن، که واقیع و پووداوه‌کان سه‌لماندویانه‌ بنیاتنه‌رو یه‌کخه‌رو په‌ره‌پێده‌ر نه‌بوون و چاویان بریوه‌ته‌ ئە‌وه‌ی ئازادانه‌ سه‌رکرده‌یه‌ک له‌ناو سه‌رکرده‌کاندا هه‌لبژێری‌ت

که متمانە ی پێ دەکەن و دڵنیان لە لێهاتوویی و سەرراستی، بەرنامە یەک لە ناو بەرنامە جۆر بە جۆرە کاندایە لێبژێرن، که بە دڵنیاییە و دەیانگە یەننە که ناری ئارامی و پێشکەوتن و پەرەسەندن و چاکسازی بۆ دەستە بەر دەکەن.

دەستاو دەستکردنی دەسەلات و چاکسازی سیاسی:

دەستاو دەستکردنی ئاشتییخوازانە ی دەسەلات، بە بێ چاکسازییەکی سیاسی هەمەلایەن، که دەکەوێتە ئەستۆی حوکمرانی و کۆمەلگە ی مەدەنی و دامەزرێوانەکانی کەرتی تاییەت، مەیسەرنابێت. چاکسازییەکی دەبێتە هۆی بنیاتنانی سیستەمیکی دیموکراتیانە، جیگیرکردنی ئازادی وەک بەهاریەکی بنچینەیی، هێنانەدی سەرۆکی بە کردەوی میلەت، که لە پێگە ی فرەلایەنی سیاسی و ئالوگۆرکردنی دەسەلاتە وە حوکمی خۆی دەکات و پشت بە پێزگرتن لە مافەکانی بێکردنە وە و دەربەین و پێکخستن دەبەستێت.

گۆفاری هەفتانە ژمارە (۴۳) ۱۹-۲۵ نیسانی ۲۰۰۹

دیموکراسیی سیاسی بربیره‌ی پشتی چاکسازییه

کۆمه‌لگه‌که‌مان ئیمپرۆ گیرۆده‌ی ده‌ستی پاشکه‌وتویی و سته‌مکاریه‌ . پاشکه‌وتویی و سته‌مکاری - وه‌ک هۆو ئه‌نجام - دیوی دوه‌می پیشکه‌وتن و دیموکراسین، چونکه‌ دیموکراسی مه‌رجی پیشکه‌وتن و مسۆگه‌رکاری به‌رده‌وامیه‌تی، پیشکه‌وتنیش مه‌رجی خونچه‌کردن و گه‌شه‌کردنی دیموکراسیه‌ . مملانی ئیمپرۆی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان له‌نیوان هیزه‌ پیشکه‌وتنخوازه - داها‌توخوازه‌کان و هیزه‌ موخافه‌زه‌کار - کۆنه‌په‌رسته‌کاندایه‌، به‌رجه‌سته‌کاری ناکۆکی بنچینه‌یی نیوان پاشکه‌وتویی و پیشکه‌وتنه‌ . لیره‌دا هۆکاری بریارده‌ری سه‌رکه‌وتنی هیزه‌کانی پیشکه‌وتن، به‌ده‌سته‌ئینانی هۆشیارییه‌ به‌رامبه‌ر به‌ دیموکراسی و پیره‌ویکردنی پرۆژه‌ی گه‌شه‌پیدانی کۆمه‌لگه‌که‌مان .

پاشکه‌وتویی کورد له‌ تیروانینی مرۆقی کوردا، بۆ خۆی و رابردوه‌که‌ی، بۆ میژوو و که‌له‌پوره‌که‌ی، به‌ده‌رده‌که‌ویت. له‌ هه‌لۆیستیدا به‌رامبه‌ر به‌ سروشت، کۆمه‌لگه‌و مرۆف و حوکمرانیدا ئاشکراده‌بیت. له‌ تیروانینیدا بۆ گه‌ردوون، دنیاو بزوتنه‌وه‌ی پیشکه‌وتنی مرۆفایه‌تی و هه‌لۆیستی به‌رامبه‌ر به‌وی دیکه‌ ده‌که‌ویته‌پوو. له‌ ده‌سته‌پاچه‌یی میلیله‌ت له‌ ئاست جله‌وکردنی توانست و داها‌ته‌کان و ئاراسته‌کردنی وزه‌و تواناکان پوه‌و پڕیگه‌ی پیشکه‌وتن و نا‌ئاماده‌یی تیروانینیکی ستراتیژیانه‌ی ئه‌قلانیکراوه‌ به‌ پوه‌ی سه‌رده‌مو جیهاندا ده‌رده‌که‌ویت .

دیموکراسی، به‌و پێیه‌ی دژی سته‌مکارییه‌، له‌ ده‌ره‌وه‌ی چوارچیوه‌ی پرۆژه‌ی په‌ه‌سه‌ندنی کۆمه‌لگه‌ هیچ مانایه‌کی نییه‌ . له‌م چه‌ند ساله‌ی دوایدا زۆر بابته‌و لیکۆلینه‌وه‌ له‌سه‌ر دیموکراسی نووسراون و کۆپو کۆبوونه‌وه‌ش بۆ گفتوگۆکردن له‌ باره‌یه‌وه‌ سازدراون، به‌لام زۆربه‌یان دووچاری تیروانینی یه‌کلابینانه‌، یان پارچه‌پارچه‌خوازانه‌ بوون . بۆیه‌ نه‌یان‌توانیوه‌ ده‌رک به‌ گرنگی و پێگه‌ی دیموکراسی بکه‌ن له‌ په‌وتی گه‌شه‌کردنی میژوویدا و ده‌سته‌وستانبوون له‌ ئاست دۆزینه‌وه‌ی پۆلی بریارده‌رانه‌ی هۆشیاریی دیموکراتیانه‌، عه‌لمانی، گه‌ردوونی و میژوویدا

بۆ په تکرندی پاشکه وتوویی و زه برهوشاندن له پینگه کانی سته مکاری .
 قهیرانی هه نوکه یی کۆمه لگه که مان، قهیرانی سیاسه ته، قهیرانی کۆمه لگه و
 کۆمه لگه ی مه ده نی و شکسته خواردنی هه و لدا نه کانه بۆ نوێکردنه وه ی کۆمه لگه و
 دیموکرتیزه کردنی و بنیاتنانی فه رمانه وایی هه ق، یاسا و دامه زراوه کان . جا
 ئەگەر ئیمه له گه ل دیموکراسی سیاسیدا بین، ئەوا دیموکراسی له بنچینه دا له
 کۆمه لگه یه کی پاشکه وتوودا، نه ک دژی هوکمرانی نییه، به لکو دژی نه بوونی
 هوکمرانییه، به وپییه ی شوپشی راسته قینه دژی هوکمرانی نییه . بۆیه ئاخواتن
 سه باره ت به دیموکراسی سیاسی ده بیته له په وتی دۆزینه وه ی هۆو هۆکارو
 په گو ریشه کانی ئەو قهیرانه دا بیته . لیژه شدا دیاریکردنی بابه ته که، له سنووری
 دیموکراسی سیاسیدا، گرێدراوی چهند مه سه له یه که :

دیموکراسی سیاسی و چهند مه سه له یه ک:

۱- قوولی و هه مه لایه نیی قهیرانی ئیمپۆ له ئاستی سیاسیدا چرپه بیته وه، واته
 ئەو ئاسته چۆنایه تییه ی سیما، پوو خسارو پاده ی گه شه کردنی ئاسته کانی دیکه ی
 تیا چرپه بیته وه . سه ره نجام، تیروانینی سیاسی (به واتا فراوانه که ی) ناوه پۆکی
 کۆمه لایه تی، پۆشنبیری، ئابووری، دادوهری، به پێوه بردن و په ره ره ده کردن
 له خۆده گرێت و کاتیک تاوتویی بابه تی دیموکراسی ده کریت، پێویسته ئەو
 ناوه پۆکانه له یادنه کرین .

۲- ناشیت تیروانینیکی کۆپیکارانه مان هه بیته بۆ یه کیک له مۆدیله کانی
 دیموکراسی . یه که م له بهر مه حالیی ئەوه له په وی ئەقلی و میژوویی و واقیعه وه .
 دوهم چونکه کاریگه ریی خرابی له سه ره خودی مه سه له ی دیموکراسی ده بیته .

۳- دیموکراسی - وه ک چه مک و پراکتیک - یه کیکه له ده رکه وته کانی ئەزمونی
 مرۆفایه تی و په رنگی سه ره ده م شوین و تاییه ته مندییه چۆنایه تییه کانی کۆمه لگه ی
 کارپیکه ره ره ده گریت .

۴- واقیع و میژوو به پیی چه زو خواسته و شه وه که مان مامه له یان له گه ل ناکریت،
 بۆیه دیموکراسی نایه ته دی، ئەگەر هه لومه رچی بابه تی سیاسی، کۆمه لایه تی،
 پۆشنبیری و ئابووری پێویستی نه کرد بیته نه بو بیته پێداویستییه کی میژوویی .

۵- دیموکراسی چه مکیکی له ده ره وه را هاتوه، بۆ ئەوه ی نیشته جیبیت، پێویسته
 یه که م له بیرو پراکتیکدا و له سه ره ئاستی ئەو بنه ما سیاسی و پۆشنبیرییه نوئیانه
 یان ئەوانه ی خۆیان به نوێکار ده زانن په نگبدا ته وه، به تاییه تی له سه ره ئاستی حیزبه

سیاسییه‌کان، به‌وپیی‌ه‌ی به‌رجه‌سته‌کردنی دیموکراسی له‌ بیرو پراکتیکی حیزبو ریک‌خراوه‌کاندا گرن‌گن بۆ چه‌سپاندنی له‌نیو ژبانی کۆمه‌لگه‌دا. دوهم کۆله‌که‌کانی جیگیرکردن و چه‌سپاندنی سازبکری‌ن و له‌ داموده‌زگا و دامه‌زواوه‌کان و کۆمه‌لگه‌دا به‌رجه‌سته‌بکری‌ن.

۶- دیموکراسی یه‌کیکه‌ له‌ ده‌روازه‌ بنچینه‌بیه‌کانی بنیاتنانی هوشیاری گونجاوو په‌ره‌سه‌ندنی بزوتنه‌وه‌ی جه‌ماوه‌ری و دامه‌زاندنی پای گشتیدا، که‌ زه‌مینه‌ بۆ به‌شداریکردنی پۆره‌تیفانه‌ی سیاسی خوشده‌که‌ن، رینگه‌یه‌که‌ بۆ کۆتاییه‌تێان به‌ دۆخی گوشه‌گیری جه‌ماوه‌ر و په‌تکردنی دۆخی لایه‌نگیریکردن و ناره‌زاییده‌ربیرینی نیگه‌تیفانه‌.

۷- سته‌مکاری سیاسی، هه‌رچه‌نده‌ توندوتیژو به‌زه‌بریش بیت، ناتوانیت ئۆپۆزیسیۆن له‌ ناوبه‌ریت و هۆکاره‌کانی به‌رگریکردن له‌ په‌گه‌وه‌ هه‌لکیشیت. چونکه‌ له‌ سببه‌ری سته‌مکاری و په‌ره‌سه‌ندنی چه‌وساندنه‌وه‌دا، هیزه‌کانی ئۆپۆزیسیۆن پو‌الله‌تی دیکه‌ وه‌رده‌گرن و دووچاری چه‌ندین نه‌خۆشی و لادان ده‌بن و په‌وه‌ توندوتیژی هه‌نگاوه‌نین.

لی‌ره‌دا پێویسته‌ هه‌ندی خالی هه‌له‌ینجرا و به‌مه‌پوو، که‌ ناوه‌پۆک و چوارچێوه‌ی چه‌مکه‌که‌ و توخمه‌ پیکه‌ینه‌ره‌کانی ده‌خه‌نه‌پوو:

چه‌ند خالیکی گرن‌گ:

- دیموکراسی چه‌مکیکی سیاسی و له‌دایکبوی چرکه‌ساتیکی پێشکه‌وتوی میژوی مرقایه‌تییه، ئه‌و چرکه‌ساته‌ی فیکر قوناخی ئه‌فسانه‌ و جادووه‌گه‌رانه‌ی په‌تکردو گه‌یشه‌ ویناکردنی هه‌مه‌لایه‌ن سه‌باره‌ت به‌دنیا و بنیاتنانی ده‌وله‌تی مه‌ده‌نیانه‌.

- دیموکراسی چه‌مکیکی شارستانیانه‌یه، چونکه‌ هاوکات گریدراوی چه‌مکی شارو کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه. ئه‌مه‌ش دووپاتیده‌کاته‌وه‌ ئه‌و میله‌ته‌ی له‌ پرۆسه‌ی گه‌شه‌کردنیدا ئه‌م په‌وته‌ی به‌ده‌ست نه‌هینابیت، ناتوانیت نوینه‌ری به‌هاکانی دیموکراسی بیت و کیشه‌ی دیموکراسیش به‌دریژی رۆژگار له‌ رۆژه‌فی (ئه‌جیندای) کاره‌کانیدا ده‌مینیته‌وه‌.

- دیموکراسی چه‌مکی گریدراوی ئه‌قلانیه‌ته‌و به‌بی‌بالاده‌ستی ئه‌قل گه‌شه‌ناکات، چونکه‌ مه‌نزله‌ی دیموکراسی مه‌له‌که‌تی ئه‌قل و ئه‌قلانیه‌ته‌. له‌به‌رئه‌وه‌ش که‌ ئه‌قل خالی هاوبه‌شی نیوان مرقه‌کانی دنیا، که‌ جیاوازو بیوتنه‌ن. به‌وپیی‌ه‌ش چه‌مکی

ديموكراسى فرە، جياواز، جياكارەو تەنانەت ناكۆكو دژ بەيەكيش دەبىت .
 -ئازادى تايبەتتيرين نيشانەى ئەقلە، بۆيە ديموكراسى ئىشكالىيەتگەلىك
 لەخۆدەگرىت، كە لە خودى «كيشەى ئازادى» يەو ەسەرچاوەدەگرن، ئەگەرچى
 گەلىك بىريار ديموكراسى تەنيا لە سيستەمى حوكمپرانيدا گىرىدەكەن . ھەرەھا
 چەمكى ديموكراسى بى چەمكى مرۆف - وەك جەلەوكارى سروشت و پىوانەى
 بەھاكانو ئامانجى گەشەكردن - راست و دروست نابىت .

- ديموكراسى بەشداريكردى سىياسى، واتە بەشداريكردى ئازادانەى مرۆفە لە
 دروستكردنى ئىستاو داھاتووى خۆيداو ھەلبژاردنى شىوازى ژيانو سيستەمى
 حوكمپرانىو ئاقارى گەشەكردنى خۆى لەخۆدەگرىت . ھىچ تاك، كۆمەل، چىن
 يان مىللەتتەك ناتوانىت بەختەوهرى بەسەر كەسانى دىكەدا بەسەپىنىت و خودى
 بەختەوهرى لەناوئەبات .

- ديموكراسى دژى ئەوئەيە كەمايەتتەك دەسەلات قۆرخبكات، چونكە ديموكراسى
 لە ھەندى پوھە ھاوواتاى حوكمپرانىي زۆرايەتىو پەتكردنەوى قۆرخكردنى
 حوكمپرانىيە لەلايەن كەمايەتتەكەوھ . كەواتە چەمكى ديموكراسى پىويستى بە
 چەمكى كەمايەتى - زۆرايەتى ھەيە لەسەر ئاستى كۆمەلايەتىو سىياسىو مەسەلەى
 ئۆپۆزسىۆن نەك ھەر پەوادەكات، بەلكو پىويستىدەكات .

- ديموكراسى لەو كۆمەلگەيانەدا پىويست دەبىت، كە كۆمەلگەى كار،
 بەرھەمھىنان، ھۆشيارى، پيشكەوتن و ژيوارن . لىرەدا كۆمەلگە بەرخۆرەكان ناتوانن
 ديموكراسى ھەرسبەكەن و ھەست ناكەن پىداويستىيەكى گرنگە . دەرکيش بەوھ
 ناكەن ھىز، يەكگرتنى ناوھكى، پيشكەوتن و پەرەسەندن گرىدراوى ديموكراسىين .
 كەواتە ديموكراسىي سىياسى مەرجىكى بنچىنەيە بۆ پاراستنى زىندوئىتى
 كۆمەلگەو چالاكىي سىياسىو راستو دروستىي پەيوەندىي ئىوان حوكمپرانىو
 خەلك، دەسەلات و ئۆپۆزسىۆن، كەمايەتى و زۆرايەتى . بۆيە بپرەى پشتى ھەر
 چاكسازىيەكە لە كوردستان رووبداتو لە پيشەوھى ئەركەكانى سەرشانى ھىزە
 سىياسىيەكان و رۆشنبىرانى كوردستانە .

هه‌لبژاردن لوتکه‌ی دیموکراسییه

له جیهاندا نزیکه‌ی ملیاردیک مرۆف به‌شداریده‌که‌ن له هه‌لبژاردنه‌کاندا، به‌مه‌به‌ستی ده‌ستنی‌شانکردنی نوینه‌ره‌کانی خۆیان بۆ دامه‌زراوه‌کانی یاساسازی و بریارسازی. پاش ئه‌و شه‌پۆلی گۆرپانکارییه دیموکراتیییه له ماوه‌ی بیست سالی پێشودا دنیا‌ی ته‌نیوه‌ته‌وه، له زۆر ناوچه‌ی جیهان جو‌ره‌ها هه‌لبژاردن ئه‌نجامده‌درین، به‌لام وه‌ک ده‌رده‌که‌وێت ته‌نیا نیوه‌ی ولاته‌کانی دنیا هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه‌یان به‌خۆوه بینیه‌وه هه‌لبژاردنه‌کانی دیکه دیموکراتیانه نه‌بوون، چونکه حوکمرانه‌کان په‌ریانداهه به ئامرازو شیوازه‌کانی گه‌مه‌کردن به پرۆسه‌ی هه‌لبژاردنه‌کان. ئه‌وه‌ش به مه‌به‌ستگه‌لیک، که ئامانجی هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه نه‌بوون، وه‌ک په‌وایه‌تیدانه‌وه به حوکمرانی، که‌مکردنه‌وه‌ی ئه‌و فشارانه‌ی داوای چاکسازی و پزیزگرتن له مافه‌کانی مرۆف ده‌که‌ن.

له کوردستانی‌ش هه‌لبژاردنه‌کانی پێشوو نه‌ک نه‌بوونه‌ته هۆی گۆرپانکارییه‌کی دیموکراتیانه‌ی راسته‌قینه، به‌لکو گویزانه‌وه‌ی دیموکراتیانه‌شیان به‌ره‌م نه‌هیناوه. سه‌ره‌نجام دیموکراسی و پلورالیزی حیزبی پۆله‌تکارانه بوونه‌ته ئاسته‌نگی به‌رده‌م تێپه‌راندنی دابه‌شبوونی ته‌قلیدی حوکمرانی و هۆی سه‌ره‌له‌دانی «دیموکراسی پۆله‌تکارانه» یان «حوکمرانی نیمچه دیموکراسی». ئیستاش باسی هه‌لبژاردنی په‌رله‌مانی کوردستان گه‌رموگۆره‌وه هه‌موان به په‌رۆشو وریاییه‌وه تێیده‌پوانن. بۆیه ده‌ربڕینی ئه‌م قسانه ده‌رباره‌ی هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه به‌پێویست ده‌زانم.

هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه کۆله‌که‌یه‌کی سه‌ره‌کی دیموکراسییه، چونکه دیموکراسی کۆمه‌لیک کارپایی و دامه‌زراویه، که به‌هۆیانه‌وه - ئه‌نجامی پێش‌بهرکی ئازادانه - تاکه‌کان به‌شداریده‌که‌ن له بریارسازیداو پێویسته پێش ئه‌نجامدانی، ئازادی و مافه دیموکراتییه‌کان ده‌سته‌به‌رکراین. که‌واته پزیزه‌ندی مه‌سه‌له‌کان به‌م جو‌ره‌یه: ئازادی به‌ده‌سته‌پێنانی زانیاری، ئازادی ده‌ربڕین، ئازادی پێک‌ه‌ستن و پێکه‌یتانی دامه‌زراوه‌ی سه‌ربه‌خۆ، ئه‌نجامدانی هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی سه‌رراست، که لوتکه‌ی دیموکراسییه، نه‌ک ده‌ستپێکی دیموکراسی.

هه لۆژاردن و چه ند مه جیک:

- هه لۆژاردنی دیموکراتیانه گریڤراوی ئه م مه رجانیه:
- بوونی مافی ده نگدانی گشتی بۆ هه ر هاو لاتییه کی پیگه یشتوو.
- خولیوون و پیکوپیکیی هه لۆژاردنه کان.
- بییه ش نه کردنی هیچ گرووپیک له پیکهینانی حیزبی سیاسی و خۆپالوتن بۆ پۆسته سیاسییه کان.
- بوونی مافی پیشبپیکردن له سه ر کورسییه کانی ئه نجومه نی یاسادانان.
- ئازادیی به رپۆه بردنی هه لمه ته کانی هه لۆژاردن به شیوه یه ک، که یاسا تیا یاندا پیشیل نه کریت و توندوتیژی دژی هه لۆژیره کان به کارنه هیئریت.
- توانا سازکردنی هه لۆژیره کان بۆ ده نگدان له که شیکی پر ئازادیدا.
- پالوتنی ده نگه کان و راگه یاندنی شه فافانه یان و توانا سازکردنی سه رکه وتوه کان بۆ پۆسته کانیان.

ناوه رپۆکی هه لۆژاردنی دیموکراتیانه به ده وری دوو پیاوانه ی سه ره کیدا ده خولیته وه: ئازادیی هه لۆژاردن و سه رراستی پرۆسه ی به رپۆه بردنی هه لۆژاردنه کان. ئه زموونه هاوچه رخه کان هیمما بۆ ئه وه ده که ن، که هه لۆژاردنه دیموکراتییه پیشبپیکخوازه کان ته نیا له هوکمرانیی دیموکراتیانه دا رووده ده ن، چونکه هه لۆژاردن یه کیکه له میکانیزمه سه ره کییه کانی کاریکردنی دیموکراسی، نه ک ئامانجیک به خودی خۆی. هه روه ها هه لۆژاردنی دیموکراتیانه مه رجیکی پیویسته، نه ک تاقه مه رجیک، بۆ هوکمرانییه کی دیموکراتیانه، به وییه ی ته نیا ئه نجامدانی هه لۆژاردنی دیموکراتیانه مانای ئه وه نییه هوکمرانی دیموکراتییه.

پیداویستییه کانی هه لۆژاردنی دیموکراتیانه:

ناوه رپۆکی سیسته می هوکمرانیی دیموکراتیانه بریتییه له ریکخستنی پرۆسه ی برپارسازی و کارکردنی دامه زراوه کانی هوکمرانی، توانا سازکردنی هاو لاتیان بۆ به شداریکردن له پرۆسه ی برپارسازیدا، ریکخستنی په یوه ندیی نیوان دامه زراوه کانی هوکمرانی و هاو لاتیان. ئه مانه ئه و سی مه سه له یه ن، که ده ستووری و لاتییک له خۆیان ده گریت. ئه و ده ستووره ی، ئه گه ر یاسا کانی پیره ویکران، ئه و ده گریت به و سیسته مه بوتری دیموکراتی. لیژه دا ده گریت ناوه رپۆکی ئه و چوارچیوه ده ستوورییه به م شیوه یه پوخت بکه ینه وه:

۱- ریکخستنی پرۆسه ی برپارسازی و کاری دامه زراوه کانی هوکمرانی له ریکه ی

پشتبه‌ستنه‌وه به ده‌سه‌لاتی یاسا. واته کۆنترۆل‌کردنی ده‌سه‌لاتی حکومه‌ت به‌هۆی ده‌ستوریکه‌وه، که حوکمران و حوکمرانی‌کراو وه‌ک یه‌ک ملکه‌چی ده‌بن و میکانیزمی دیاری‌کراو بۆ بپاراسازی و لێپنچینه‌وه ده‌سته‌به‌رده‌کات و سیسته‌میکی دادوهری سه‌ربه‌خۆ بۆ پاراستنی پرنسیپی ده‌سه‌لاتی یاساو ئازادی و مافه‌کانی تاکه‌کان داده‌مه‌زینیت. ئەمه‌ وێرای مسۆگه‌رکردنی ملکه‌چ نه‌بوونی ساسیه‌تمه‌داره‌ هه‌لبژێاره‌کان بۆ ده‌سه‌لات و چاودێری هیچ ده‌سته‌یه‌کی هه‌لنه‌بژێراو. هه‌روه‌ها پرنسیپی لێک جیا‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کانی یاسادانان و جێبه‌جێکردن و دادوهری و راگرتنی هاوسه‌نگی نیوانیان.

۲- تواناسازکردنی هاو‌لاتیان بۆ به‌شداریکردن له‌ بپاراسازیداو پێپه‌وه‌کردنی پرنسیپی ده‌ستاو‌ده‌ستکردنی ئاشتی‌خوازانه‌ی ده‌سه‌لات و دا‌بین‌کردنی مافی گشت هێزه‌ سیاسییه‌کان بۆ پێش‌بر‌کێکردن له‌سه‌ر کورسییه‌کانی ده‌سه‌لات، پشتنه‌ستوو‌ر به‌ پرنسیپی «میلله‌ت سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌» و حکومه‌ت کار به‌ده‌سه‌لات ده‌کات بۆ هێنانه‌دی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی هاو‌لاتیان، نه‌ک به‌ده‌سته‌هێنانی به‌رژه‌وه‌ندی تو‌یژیک یان حیزبیک.

۳- پێک‌ه‌ستنی په‌یوه‌ندی نیوان دامه‌زراوه‌کانی حوکمرانی و میلله‌ت له‌سه‌ر بنچینه‌ی هاو‌لاتی‌بوون، واته‌ بوونی گشت ماف و ئەرکه‌کان بۆ هه‌موو تو‌یژه‌کانی کۆمه‌لگه‌، به‌بێ جیا‌وازی و بوونی ده‌رفه‌تی یه‌کسان بۆ به‌شداریکردن له‌ بپاراسازیدا. هه‌روه‌ها بوونی زامنکارییه‌کان بۆ ئازادییه‌ تاکه‌که‌سییه‌کان و مافه‌ سیاسی و ئابووری و سیاسییه‌کان و دا‌بین‌کاری ده‌ستوری و یاسایی بۆ پاراستنی ئازادی و مافه‌کانی که‌ما‌یه‌تییه‌کان و تو‌یژه‌ لاوازه‌کانی کۆمه‌لگه‌.

مه‌به‌سته‌کانی هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه‌:

هه‌لبژاردن بۆ خۆی ئامانجیک نییه‌، به‌لکو میکانیزمی‌که‌ بۆ هێنانه‌دی چه‌ند ئامانجیکی پایه‌دار، گرنگترینیان:

۱- گوزارشتکردن له‌ پرنسیپی «میلله‌ت سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کانه‌» و جێبه‌جێکردنی میکانیزمی نوێنه‌رایه‌تیکردنی په‌رله‌مانتاران، به‌ ده‌رفه‌ت په‌خساندن بۆ گشت هه‌لبژێره‌کان به‌مه‌به‌ستی کارکردن به‌یه‌ک‌یک له‌ شیوازه‌کانی به‌شداریکردن له‌ بپاراسازیدا، که‌ ده‌نگانی گشتییه‌.

۲- هه‌لبژاردنی حوکمرانه‌کان بۆ نوێنه‌رایه‌تیکردنی میلله‌ت.

۳- چاره‌سه‌رکردنی مملاتی سیاسییه‌کان به‌شیوازی ئاشتی‌خوازانه‌.

حیزبیه‌کان پاده‌ی پیش‌برکێ که‌مه‌کاته‌وه . سێیه‌م / زامنکردنی ئازادی زانیاری، ده‌برپین، کۆبوونه‌وه‌و راگه‌یاندن . چواره‌م / ئازادی پیکه‌یتانی ریک‌خراوگه‌لی سیاسی سه‌ربه‌خۆ له‌ ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردن و نه‌بوونی پێبه‌ندی پرسی و به‌کرده‌وه‌ له‌سه‌ر دامه‌زراندنی ئه‌و ریک‌خراوانه‌ و پیش‌برکێ نیوانیان .

پێوانه‌ی سه‌رپاستیش گرێدراوی بیلایه‌نی ئه‌و ده‌ستانه‌یه‌، که‌ سه‌رپه‌رشته‌ی هه‌لبژاردنه‌کان ده‌که‌ن، له‌ کاتی ده‌نگدانه‌وه‌ بیگه‌ره‌ تاكو ده‌گاته‌ پالاوته‌ی ده‌نگه‌کان و راگه‌یاندنیان . گرنگترین پێوانه‌کانی سه‌رپاستیش بریتین له‌:

١ / بوونی مافی ده‌نگدانی گشتی . ٢ / تۆمارکردنی ده‌نگده‌ره‌کان به‌شیوه‌یه‌کی شه‌فاف و بیلایه‌ن . ٣ / بیلایه‌نی سیاسی ئه‌وانه‌ی سه‌رپه‌رشته‌ی هه‌لبژاردنه‌کان ده‌که‌ن . ٤ / یاسایه‌کی هه‌لبژاردنی دادپه‌روه‌رانه‌و کاریگه‌ر . ٥ / خولیی هه‌لبژاردنه‌کان .

گۆڤاری هه‌فتانه‌ ژماره (٤٤) ٣-٩ مایس ٢٠٠٩

كارى رۆشنىبىر بانگەشەكردن نىيە بۆ لايەنىكى سىياسى

سەبارەت بە ھەلۆئىستى رۆشنىبىران لە سەردەمى ھەلبژاردنەكانى كوردستاندا، سەرەتا پىيوستە ئىشكالىيەتى پىناسەى ئەو تويژە چارەسەرىكرىت، چونكە «رۆشنىبىر» خەسلەتلكە لاي ئىمە دەبەخشرىتە ھەركەسىك سەر بە تويژى خويئندەوارەكانە، بەتايىبەتى ئەوانەى خويئندى پەيمانگە و زانكۆيان تەواوكردو، يان بەردەوامن لەسەر خۆپۆشنىبىرکردن، لە رىگەى بەرھەمەكانى ئامرازەكانى راگەياندنەو، بۆ بەدەستەينانى زانىارىي گشتى دەربارەى ھەمووشتىك. ئەم تويژە خويئندەوارەى لە پوانگەى جەماوەر و دەسەلاتەو تويژى رۆشنىبىر پىكدىننىت، گەورەترىن تويژى كۆمەلگەى، كە حوكمپانى پشتى پى دەبەستىت، بۆ رايىكردى ئىشەكان و بەرپۆەبردنى كاروبارەكانى و پىگەى ناوھندى نىوان جەماوەر و دەسەلاتە، مەيلى جەغتكردنەو لەسەر پۆتىنى رۆژانەو بەھانەھىنانەو ھەىە بۆ فرمانو بىرپارەكانى سەروتر، بەھەموو رىگەو شىوازىك دەچىت بەگژ ھەر نوىكردنەو يان گۆرپانكارىيەكدا، لەو كاتەدا نەبىت كە لەلايەن دەسەلاتە بالاكانەو ھاراستەدەكرىت و ئامادەىە بۆ ساختەكردنى راستىيەكان و ھەلخەلەتاندنى جەماوەر.

لەراستىدا رۆشنىبىر ئەو كەسەىە، كە بەرھەمەينى مەعريفەىە، بەقولى مامەلە لەگەل بىرورا پوتەكان دەكات و بەرھەمىاندىننىت و پىكەوھىان دەبەستىت. ھەرھەدا ھەيتنەرە، بەدواى حەقىقەتدا دەگەرپىت، ھەلۆئىستى پەخنەگرانەى ھەىە بەرامبەر بە بىروراكانى خۆى و بىروراى گرووپە جۆرەجۆرەكانى كۆمەلگە، دەروەستە بە بەھابەرزە مرقۇايەتەكانەو، تايىبەتمەندانە بايەخەدات بە مەسەلە گشتىيەكان و ئاراستەكردنى راى گشتى، بەمەبەستى كارىگەرىخستەنە سەر كۆمەلگەو دەسەلاتو ھىنانەدىي بەھا بەرزەكانو دۆزىنەوھى شىوازى دەستەبەرىكردنى ئازادىي مرقۇف لەلايەن كۆمەلگەو. ئىنجا سەربەخۆىەو ماوھىەك دەخاتە نىوان خۆىو دەسەلاتەو، ھەتاكو بتوانىت تىروانىنىكى بابەتيانەى ھەبىت.

لە پۆژگارى ئىمەرودا، پىيوستە رۆشنىبىر بەردەوامبىت لەسەر بەرھەمەينانى

مه‌عریفه، واته پۆلی داهینه‌رانه‌ی هه‌بیت له به‌ره‌مه‌ینانی فیکرو مه‌عریفه‌سازیدا، به‌تایبه‌تی ده‌رباره‌ی مافه‌کانی مرۆف، دیموکراسی، کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی، هه‌لبژاردن و په‌رله‌مان و پروبکاته خولقاندنی واقعیکی پۆشنبیری جیاوازو به‌ره‌مه‌ینانی تیپروانیی نوێ و گۆرپینی شیوازی بیرکردنه‌وه‌و داهینانی کارپیکردنی فیکریی سه‌رده‌میانه، چونکه ئه‌وه کاری بنه‌په‌تی پۆشنبیره‌و کاره‌کانی دیکه‌ی سه‌رده‌می هه‌لبژاردنه‌کان، ئه‌و شتانه‌ن که ده‌چنه‌ سه‌ر کاره‌ بنه‌په‌تییه‌که‌ی، وه‌ک چۆن پزیشک یان ئه‌ندازیار هه‌ندی‌ک شت له‌به‌ر ده‌روه‌ستی خه‌باتکارانه‌ ده‌خاته سه‌ر کاره‌کانی پێشه‌که‌ی خۆی. لێره‌شدا به‌ره‌مه‌ینانی مه‌عریفه، مانای گۆشه‌گیری و دابرا‌نی پۆشنبیر نییه له کۆمه‌لگه‌که‌مان و پووداوه‌کانی، دامالینیشی نییه له ده‌روه‌ستی، به‌لکو ئه‌وه بۆ خۆی ده‌روه‌ستبوونه به: هیلای ئه‌قل و به‌ره‌مه‌ینان و داهینان، خه‌بات دژی نه‌فامی و نه‌خوینده‌واری و خوره‌فه‌کاری، تیکۆشان دژی سته‌مکاری و چه‌پاندن و سه‌رکو‌تکردنی ئازادیی ده‌ربیرین و لیکۆلینه‌وه‌ی زانستی، خزمه‌تکردنی کۆمه‌لگه له‌ ریگه‌ی که‌له‌که‌کردنی مه‌عریفه‌وه، که مه‌رجی سه‌رکه‌وتنی پێشه‌که‌وتن و په‌ره‌پێدانه .

هیچ ریگرییه‌ک نییه له‌به‌رده‌م ئه‌وه‌دا که پۆشنبیر (وه‌ک هاو‌لاتییه‌کی خاوه‌ن مافه مه‌ده‌نی و سیاسیه‌کان و مرۆفیک که‌ بروای به‌ کۆمه‌لک پرنسیپ هه‌یه‌و کارده‌کات بۆ هه‌ینانه‌دی ئامانجگه‌لی دیاریکراو) له‌م هه‌لبژاردنه‌دا مه‌یلی هه‌بیت بۆ حیزبیک، سه‌ندی‌کایه‌ک یان په‌وتیک و به‌شداربیکات له‌ پڕۆسه‌ی هه‌لبژاردنه‌کاندا، به‌لام کاری ئه‌و نییه وه‌ک پۆشنبیر بانگه‌شه بۆ تیپروانییک یان لایه‌ن و کایه‌یه‌کی سیاسی بکات، گفتوگۆی پۆژنامه‌وانیانه‌ی بۆ ئه‌نجام‌دات و سیمیناری بۆ سازبکات و خوتبه‌ی پڕوپاگه‌نده‌کارانه‌ی بۆ دات. ئیشی ئه‌ویش نییه پۆلی نووسه‌ری حیزبی و ئاماده‌کاری پاپۆرتی سیاسی بگێریت، چونکه ئه‌وه مه‌یلی که‌سه‌یکه وه‌ک تیکۆشه‌ر نه‌ک پۆشنبیر، به‌لکو داوای لێ ده‌کریت ده‌روه‌ست بیت به‌ سه‌رپاستیی زانستی، بابه‌تی، شیکردنه‌وه‌و لیکۆلینه‌وه‌وه‌ وه‌ک بکه‌ریکی پۆشنبیری به‌شداربیکات له ئه‌قلانیکردنی سیاسه‌ت و زانین و پراکتیکه‌کاندا و ریگرییت له‌وه‌ی حیزبه‌کان، تاک و گروپه‌کان به‌ خه‌ون و به‌لینه‌ ئه‌رخه‌وانییه‌کان له‌خسته‌به‌رن، تاک و گروپه‌کانیش ئه‌نجامی لاوازیی کولتووری هه‌لبژاردن و جیگیرنه‌بوونی دیموکراسی وه‌ک شیوازی ژیان به‌لاپیدا ببری. ئه‌مه‌ش له‌ ریگه‌ی به‌رپاکردنی دیالوگی به‌پیت و خولقاندنی ژینگه‌یه‌کی ته‌ندروستی پیکگه‌یشتن و پیکه‌ینانی پانتاییه‌که‌وه بۆ به‌ره‌مه‌ینانی پۆشنبیرانه‌وه . به‌وپێشه‌ش داواناکریت پۆشنبیر له‌م هه‌لبژاردنه‌دا سه‌رکرده‌و

دەمپراستی بزووتنەوہی سیاسی و بانگەشەکاری حیزبی بیّت و خۆی تەرخانکات بۆ ئەو مەبەستە، بەلکو وا چاوەڕواندەکریت تیبکۆشیت بۆ ھینانەدی ھۆشمەندی پەخنەگرانە و پۆشنگیری لە کۆمەلگەدا. مەبەست ئەو نییە پۆشنبیر لە سیاسەت داپریت، بەلکو ئەو یە پەیوەندییە کە بەجۆریک بنیاتبنریتەو، کە پایەداری بگپریتەو بۆ دەسەلاتی مەعریفە و پۆشنبیری، کە لە ژيانی پۆزانە ئیئمەدا غائیبە. واتە گەرە کە دوور لە وھمەکانی دەروەستی نامەعریفیانە، پۆشنبیر پۆلی راستەقینە خۆی ببینی و لە وھمی میژووسازیی پزگاریبیت، ھەتاکو بتوانیت لە ریگە مەعریفەو بەشداریی کاریگەرە بکات لە میژووسازیدا.

ئەرکی پۆشنبیرە لە م سەردەمەدا ھەلۆیستی پەخنەگرانە ھەبیت، واتە پەخنەگریت لە دەسەلات و کۆمەلگە. مەبەست لە دەسەلات لێردا تەنیا دەسەلاتی ھوکمران نییە، بەلکو ئەوانەشە کە لە ئۆپۆزیسیۆندان، لەبەر بەدەستەوگرتنی بەشیک لە پای گشتی و بوونی پڕۆژە دەسەلاتگرتنەدەست، یان بەشداریکردن لە دەسەلاتدا. ھۆکاری ئەو پەخنەگرتنەش زۆرە، وەک مەیلی دەسەلات بۆ بەرھەمھێنانی سەرکوتکردن و پاوانکردن. مەیلێک کە بەرھەمی نەبوونی پەروایەتی کۆمەلایەتی و سیاسی راستەقینە. دەسەلاتی ئۆپۆزیسیۆنی ناکۆک بەوانیش ئەو بازنە سیاسییە داخراوە بەرھەمدیئیتەو، کە سیستەمی سیاسی ھوکمرانی ئیئمە لەسەر پاوەستاو و ھەمان مەیلی دەسەلاتخاوانە لە پەیوەندی لەگەڵ جەماوەرو لایەنگیرانی خۆی و دەورووبەری کۆمەلایەتیدا بەرھەمدیئیتەو.

ئەرکی پۆشنبیرە لەکاتی ھەلێژاردنەکاندا بەدوای حەقیقەتدا ویلبیت، ئەو حەقیقەتە خۆی پێداویستیە مڕۆییەکان نایشیوین، چونکە پۆشنبیر گریڈراوی ئەو دەربیرنە کە دەلیت: «ئەو ژیانە توژیئەوہی لەبارەو ناکریت، شایستە ئەو نییە بە ژیان دابنریت.» لیکۆلینەوہی پەخنەگرانە و خولقینەریش، پێویستی بە بویری، پوونی، دیسپلین و دلسۆزی ھە. لێردا نابیت پۆشنبیر حەقیقەت بکاتە قوربانی لەپینا و بەدەستھێنانی کورسییەکی پەرلەماندا (دەسەلاتگرتنەدەست)، بیروباوەر بکاتە قوربانی لەپینا و پارەو بەرێژیریەکاندا، ترسنۆک بیت و ئامادەیی قوربانیدان نەبیت.

پێویستە پۆشنبیری کورد لەم پۆزگاردا ماوہیک بخاتە نیوان خۆی و دەسەلات بەھموو شیوہکانییەو. دەشیت پۆشنبیر لە کاتی ھەلێژاردنەکاندا خزمەتگوزاریگەلی سیاسی پیشکەش بە حیزبە رکاہەرەکان بکات، بەلام ئەوانە مەعریفی یان پۆشنبیرانە نین و ھک تیکۆشەر پیشکەشیان دەکات، نەک

پۆشنبیر. سیاسه‌تمه‌داری زۆریه‌ی حیزبه‌کانی لای ئیمه‌بانگه‌ش‌ه‌ی ئه‌وه‌ ده‌کات، که به‌رنامه‌که‌ی پشتته‌ستوره به‌مه‌عریفه، پۆشنبیریش بانگه‌ش‌ه‌ی ئه‌وه‌ ده‌کات که ئه‌زموونی خۆی ده‌خاته‌خزمه‌تی گۆرپانکارییه‌وه. که‌چی له‌پاستیدا مه‌عریفه له‌هه‌ردوو باره‌که‌دا نا‌ئاماده‌یه، ئه‌و نا‌ئاماده‌بوونه‌ش به‌ری به‌هه‌ده‌ردانی که‌سیتی سه‌ریه‌خۆی پۆشنبیر و مامه‌له‌کردنه‌له‌گه‌لیدا وه‌ک به‌کێک له‌ئامرازه‌سیاسیه‌کان، که‌ده‌شیت به‌پیتی پێداوێستیه‌سیاسیه‌کان له‌قالب‌بدریت.

ئه‌رکی پۆشنبیری کورده له‌کاتی هه‌لبژاردنه‌کاندا پوونه‌کاته‌خیانه‌ت. مه‌به‌ست له‌خیانه‌ت‌کردن له‌م ده‌رفه‌ته‌دا، پراکتیزه‌کردنی هه‌ست و سۆزه‌سیاسیه‌کانه به‌هه‌موو خه‌سله‌ته‌کانیه‌وه، سه‌رقالب‌بوونه به‌گرفته‌روژانه‌یه‌کان و پووداوه‌لاوه‌کیه‌کانه‌وه، خواستی به‌ده‌سته‌پێنانی سه‌ره‌نجامی خێرایه، سه‌رقالب‌بوونی نا‌ئاساییه به‌ئامانجه‌هه‌نوکه‌یه‌یه‌کانه‌وه، زیاده‌پۆیی و توند‌په‌وی و په‌قه‌ه‌لاتی بیروباوه‌په‌ره. پۆشنبیر به‌داب‌ه‌زینه‌نیو مه‌یدانی مملاتی سیاسییه‌وه، له‌پێناو مسۆگه‌رکردنی به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی خۆی یان ده‌سه‌لاتی‌کی دیاریکراو یان ئه‌نجامی په‌رچه‌کرداری پشتبه‌ستوو به‌یاده‌وه‌رییه‌کان، خیانه‌ت له‌فرمانه‌که‌ی خۆی ده‌کات.

ئه‌رکی پۆشنبیره له‌په‌ڕه‌سه‌ی هه‌لبژاردنه‌کاندا سه‌ریه‌خۆیی خۆی پیا‌ریزیت و نه‌بیته‌پاشکۆی سیاسی، چونکه‌ئه‌وه‌ناکۆکه‌له‌گه‌ل په‌یام و کاری ئه‌ودا، به‌لام له‌به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌وو کۆمه‌لگه‌دایه که له‌گه‌ل پیکهاته‌سیاسیه‌کاندا بکه‌وێته‌گفتوگۆوه‌وپیکه‌وه به‌ره‌و یه‌کتر ته‌واوکردن بچنو هه‌ریه‌کیکیان ده‌ست له‌وه‌هه‌لگریت ئه‌وی دیکه‌پشتگوێبخات یان په‌تبه‌کاته‌وه، چونکه‌ئه‌و کارانه له‌پا‌بردوودا بوونه‌مایه‌ی به‌فیه‌رپۆدانی ده‌رفه‌ت و وه‌زی زۆری کۆمه‌لگه‌که‌مان.

جیگیرکردنی دیموکراسی له کوردستان

دیموکراسی له کوردستان به‌بێ مملانییه‌کی به‌کۆمه‌لی به‌رده‌وام درژی ئه‌و بیروپا، هاوسه‌نگی، هیزو هه‌لومه‌رجانه نایه‌ته‌دی، که پێگرن له‌به‌رده‌م بنیاتنانی سیسته‌می یه‌کسانی یاسایی و دادپه‌روه‌ری و ئازادییه سیاسییه‌کاندا. هه‌یچ مملانییه‌کیش به‌بێ بوونی ستراتیژیکی شایسته‌و کاریگه‌ر، که ئامانجه‌کان دیاریبکات و سودمه‌نده‌کان له‌ دیموکراسی گۆشبه‌کات و ویسته‌کان سازبدات، داها‌تووی نابیت. له‌به‌رامبه‌ر ئه‌مه‌یشدا، لاوازی پۆچی پێکخراوه‌یی له‌ کۆمه‌لگه‌که‌ماندا، بۆته‌ هۆی پ‌رشوبلاوی هیزه‌ گۆرانا‌کاریخوازه‌کان، نه‌بوونی گرتبوونه‌وه‌ یان میکانیزمه‌کانی گرتبوونه‌وه‌ی سیاسی، لاوازی بزوتنه‌وه‌ سیاسییه‌کان و گۆشه‌گیریان و زالبوونی پۆچی سه‌له‌ته‌لامی به‌سه‌ر سه‌رکردایه‌تییه‌کانیان و بالاده‌ستی نا‌کۆکی و ناته‌باییه‌ تاکه‌که‌سییه‌کان به‌سه‌ر په‌فتاریاندا، سه‌ره‌نجام بیتوانایی له‌ئاست خه‌ملاندنی ستراتیژیکی گشتیدا که ئامانجی گۆرانا‌کاریی بنه‌په‌تییه، نه‌ک به‌ده‌سته‌هێنانی پێگه‌ و په‌لوه‌پایه‌ی لاوه‌کی له‌ ده‌سه‌لاتدا.

دانانی ستراتیژیکی پراکتیکی بۆ گۆیزانه‌وه‌ی دیموکراتیانه له‌ کوردستان، پێویستی به‌ دیاریکردنی قه‌باره‌و سروشتی ئه‌و هیزو توێژانه‌یه، که به‌رژه‌وه‌ندیان له‌ گۆرانا‌کاریی دیموکراتیانه‌دایه‌و فۆرمگه‌لی پێکخستنی وه‌ها بخه‌ملێنرێن، که یاریده‌ده‌رن بۆ گۆشکردن و یه‌کخستنیان و ئامانجه‌ هه‌نوکه‌بیه‌کان و ئه‌و پێگانه‌ بخریته‌په‌رو، که هه‌نگاوبه‌هنگاوه‌ ده‌بیت به‌ده‌سته‌بھێنرێن، بۆ گۆرینی ته‌رازووی هیز به‌شێوه‌یه‌ک، که ده‌رفه‌ت بۆ ئه‌نجامدانی هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی سه‌رپاست بپه‌خسیت و هه‌نگاوه‌ به‌ره‌و قۆناغیکی نوێ هه‌لبنریت، که زه‌مینه‌ بۆ هه‌ینانه‌دی گۆرانا‌کاریی دیموکراتیانه‌ خۆشبه‌یت. ئه‌مه‌ش سه‌ره‌تا پێویستی به‌وه‌یه‌ ئه‌و به‌رنامه‌یه‌ دا‌پێژریت و ستراتیژی بنیاتنان و گه‌شه‌پیدانی ئه‌و جه‌مه‌سه‌رانه‌ دا‌بنریت، که به‌ دیموکراتخ‌وازان ناوده‌برێن. بۆ گه‌یشته‌ ئه‌وه‌یش، پێویسته‌ دیموکراتخ‌وازان یان ئه‌وانه‌ی ئاماده‌ی پێگه‌ی دیموکراسین پ‌زگار بک‌ری‌ن له‌و نا‌کۆکی، شه‌له‌ژانی

خراب، هه‌سته‌وه‌ریی و مه‌یلانه‌ی ریزه‌کان پارچه‌پارچه‌ده‌که‌ن و هه‌نگاوه‌که له‌بارده‌به‌ن و کۆش‌شه‌کان به‌هه‌ده‌رده‌به‌ن. واته‌ ده‌بنه‌ رێگر له‌به‌رده‌می ئه‌وه‌ی گره‌وی یه‌که‌م له‌سه‌ر گۆرپانکاری دیموکراتیانه‌ بیته‌. چونکه‌ به‌شیک‌ی زۆری ئه‌و خه‌لکه‌ی ده‌روه‌ستی خۆی بۆ ئه‌و رێگه‌یه‌ نیشانداوه‌ و بپوای پێیه‌تی، هه‌شتا گره‌و له‌سه‌ر ئینتیمایه‌ ده‌سته‌گه‌ری و عه‌شیره‌تگه‌ری و ئایینه‌یه‌کان ده‌کات و توانای نییه‌ له‌ گزنگی بنیاتنای هاوپه‌یمانیتیه‌ک بگات، به‌بێ گۆیدانه‌ بنه‌چه‌ و په‌گه‌زو مه‌زه‌بو بیروباوه‌ر، له‌پێناو هه‌ینانه‌دی ئامانجگه‌لی هاوبه‌شدا، له‌پێش هه‌موویانه‌وه یه‌کسانی و دادپه‌روه‌ری و شکۆمه‌ندی تاکه‌که‌سی.

دوو مه‌سه‌له‌ی سه‌ره‌کی سه‌رکه‌وتن:

به‌و جۆره‌ داها‌تووی هه‌نگاوی دیموکراتیانه‌ لای ئیمه‌ گزیدراوی سه‌رکه‌وتنه‌ له‌ چاره‌سه‌رکردنی دوو مه‌سه‌له‌ی سه‌ره‌کیدا: یه‌که‌م خه‌م‌لاندنی به‌رنامه‌یه‌کی دیموکراتیانه‌، واته‌ ده‌ست‌نیشانکردنی ئه‌وله‌ویات و به‌ها سه‌ره‌کییه‌کان، دوهم دۆزینه‌وه‌ی فۆرمی رێک‌خراوه‌یی دا‌هه‌ینه‌رانه‌ی وه‌ها، توانای کۆکردنه‌وه‌ی ئه‌و هه‌یزه‌ حیزبی و ناحیزبیانه‌ی هه‌بیته‌، که‌ بپوایان به‌ دیموکراسی هه‌یه‌ و هانی تاکه‌کان ده‌دات ئینتیمایاوه‌کییه‌کانیان تێپه‌رپێن بۆ به‌شداریکردن له‌ بنیاتنای کایه‌یه‌کی نوێی کارکردن و وه‌به‌ره‌ینانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی گه‌شتیدا، که‌ ده‌بیته‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی نوێ بۆ ئینتیمایا، ئه‌ویش چوارچۆیه‌ی نیشتمانه‌، که‌ هه‌یزی له‌هی لاوه‌کییه‌که‌ که‌متر نییه‌. جا ئه‌گه‌ر هه‌نگاوی دیموکراتیانه‌ نه‌توانیت له‌وه‌دا سه‌رکه‌وتبویت، ئه‌وا گرتبوونه‌وه‌یه‌کی سنوورداری گۆشه‌گیری پووناکبیران دێته‌ ئاراوه‌، که‌ خه‌لک به‌ ئایدیالیست و خه‌وخوازی ده‌زانیت، نه‌ک هه‌یزی هه‌لگری پڕۆژه‌یه‌ک بۆ گۆرپانکاری گه‌وره‌و کاریگه‌ر.

ئه‌گه‌رچی پزگاکردنی ویستی میلی و هه‌ینانه‌دی دیموکراسی و فره‌لایه‌نیی (پلورالیزم) ئیمپۆ ده‌روازه‌ی پێویستن بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی گه‌شت کێشه‌کان، چونکه‌ زه‌مینه‌یه‌کی دروسته‌ بۆ گه‌فتوگۆکردن ده‌رباره‌ی ئه‌و کێشانه‌و خه‌م‌لاندنی ئه‌قلانییه‌ت و پێکه‌ینانی یه‌کانگیری نیشتمانی پێویست بۆ چاره‌سه‌ره‌کان و به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی کێشه‌کان، که‌چی ئه‌وله‌ویه‌تی زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری خه‌لک هه‌تاکو ئیستا (تا ماوه‌یه‌کی دیکه‌ش) کێشه‌ی په‌ره‌پێدانی کۆمه‌لایه‌تی و ئابورییه‌، دا‌ب‌ین‌کردنی خۆراک و جلوه‌رگ و خانوو و ده‌رفه‌تی کاره‌ بۆ هه‌زاران که‌س، که‌ کۆمه‌لگه‌که‌مان سالانه‌ ده‌ریانده‌هاوێژێ، به‌بێ په‌روه‌رده‌کردنیکی شارستانیه‌، یان

قالکردنىكى رۆشنىبىرئانە . مەسەلەكە پەيوەندىي بە چارەنووسى ئەوانەوھىيە، كە دەكەونە نىوان «بەربەرييەت» و «شارستانىيەت» ھوو ھەرەشە لەوانە دەكەن، كە پىگەيەكيان لە ھوكمراڻىدا بۆ خۆيان دروستكردوھ . بۆيە ديموكراسى ناكريٲ لە كوردستان بچەسپىٲ، ئەگەر چارەسەر بۆ گرفتە ھەمەلەيەنە ھەلئاساوەكان نەدۆزىتەوھ .

گرەوى خەلك لەسەر ديموكراسى:

ئۆگريي پەرەسەندوى خەلك بۆ ديموكراسى و گرەوكردن لەسەرى، بەرى ئەو باوەرەيە كە بەشىكى گەرەي پەنگخواردنى ئيمرۆ بەرھەمى سياسەتى چەند سالى پيشوو و ئەو جياوازىيە مەترسيدا رەيە لە داھاتى كۆمەلەيەتى و تەشەنەسەندنى ھەژاريدا . چونكە لە ساىەي ھوكمراڻىي پيوارى (غيايى) سەرورەيى ياسا، جياكارەكردنى كۆمەلەيەتى و سياسى، چەسپاندنى پىگەو ئىمتيازەكانى دەسەلاتداران و دەستوپيۆھەندەكان و گشتاندنى گەندەلیدا ناكريٲ وەبەرھىنانەكان سەرکەوتووبن، بەھرەكان جىگىربن، سەرمايەكان كەلەكەبن و دادپەرورەيى بىتەدى . ئەوھى لەواقىعدا پرويداوھ، ويرانكردنى دامەزراوھەكان و بەھەدەربردنى سەرمايەو ئەزموونەكان و چاندنى بىھيوايى و كوشتنى ھاندان بوھ لای زۆرينەي دانىشتوان . ئەمەش پىويستى بە چاكسازى ھەيە .

كەواتە بىرۆكەي ديموكراسى و مەسەلەي بەشدارىكردنى سياسى و فراوانكردنى بازنىەي ئازادىيەكان و رپزگرتنى مافەكانى مرۆف نايٲ مەسەلەي چاكسازىي كۆمەلەيەتى و ئابوورى و سياسىيمان لەبىرەريٲەوھ . چونكە ئەو ديموكراسىيەي چاوى تى براوھ، ديموكراسىيەكى روالەتكارانە نىيە . ديموكراسىي بەتەنيا داينكردنى ئازادىيە تاكەكەسىيەكان نىيە، بەلكو بزوينەرى سەرەكىي خواستى خەلكە بۆ يەكسانى، دادپەرورەي، شكۆمەندى و ئازادى . ئەو چەكەيە، كە بەكاردەھىنريٲ بۆ شكاندنى بازنىەي قۆرخكردنى دەسەلات لەلەيەن گروپىكەوھ . جا ئەگەر چاكسازىي مەرجى چەسپاندن و سەرکەوتنى ديموكراسى بىٲ، ئەوا ئازادى مەرجى بوژاندنەوھى دىنامىكىيەتى پەرەپىدانى ئابوورى و كۆمەلەيەتى و تەكاندانە بە چاكسازى . خو ئەگەر شكستەمانخوارد لە پىكەوھ گرپدانى چاكسازى و بەشدارىكردنى سياسىدا، ئەوا ئەلتەناتىف كوردنەوھى دەرگايە بەرپوى رپگەچارەي دىكەدا، كە يەكىيان دەشىٲ توندوتىزى و ويرانكردن بىٲ . چونكە بەردەوامبوونى قەيرانى سياسى و ئابوورى و كۆمەلەيەتى، پەراويزكردنى تويزەكانى مىللەت زياترەكات و ھەستى نىشتمانى و

سیاسییان وێرانده‌کات و خه‌مساردییان ده‌کات به‌رامبه‌ر به ئێستاو داها‌توومان، له‌کاتی‌کدا پیاواری به‌شداری‌کردنی سیاسی هانی ده‌سته‌بژێره‌ دوورخراوه‌کان ده‌دات گره‌و له‌سه‌ر خه‌لکی نا‌پازی بکه‌ن و به‌کاریان‌به‌رن بۆ خزمه‌ت‌کردنی پرۆژه‌کانی خۆیان. بۆیه ئه‌گه‌ر به‌لێنه‌کانی له‌مه‌ر دیموکراسی جێبه‌جێ نه‌بن، ئه‌وکاته خه‌لک هه‌ستده‌کات هه‌لخه‌له‌تینراوه، سه‌ره‌نجام هه‌یج به‌ربه‌ستیک نابێت بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و خه‌لکه هه‌لوێستی دیکه‌ی هه‌بێت و بکه‌وێته ناو ئاقارگه‌لی دیکه‌وه، که هه‌ندیکیان ده‌شیت نادیموکراتی و ناشارستانی و نا‌ره‌وا بن.

گرفتی سه‌ره‌کی بۆ چاره‌سه‌ر‌کردن:

به‌کورتی گرفتی سه‌ره‌کی، که پێویسته دیموکراسی چاره‌سه‌ریکات، ئازادی یان دا‌بین‌کردنی ئازادییه‌کان نییه به‌ته‌نیا، به‌لکو زیاتر له‌وه دا‌بین‌کردنی ژیان و کارو‌مانه‌وه‌یه. لێره‌شدا دیموکراسی به‌هایه‌کی نابێت و هیوای بوونی بۆ ناخوارزیت، ئه‌گه‌ر نه‌بێته چوارچۆیه‌یه‌کی با‌شتر بۆ چاک‌کردنی هه‌لومه‌رجه‌کانی ژیان و کارو‌مانه‌وه. سه‌ره‌نجام پێویسته چاک‌سازی دیموکراتیانه به‌به‌رنامه‌ی لانی که‌م دا‌بن‌ریت، چونکه ئامانجی دا‌بین‌کردنی مه‌رجه بنچینه‌یه‌کانی ئارامی سیاسی، ئاسایشی کۆمه‌لایه‌تی، یه‌کسانی یاسایی، هه‌ست‌کردن به‌شکۆمه‌ندی تاکه‌که‌سی و پاراستنی نیشتمانییه. ئه‌مانه‌ش ئه‌و مه‌رجانه‌ن، که چیدی نا‌کریت فه‌رامۆش‌بکری‌ن، له‌پێناو هه‌ینانه‌دی ئامانجگه‌لی مه‌زنی نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌یی و هه‌ینانه‌دی سیاسه‌تگه‌لی دوورمه‌وداتردا. جا ئه‌گه‌ر نه‌مانتوانی شه‌پی چاک‌سازی دیموکراتیانه به‌رینه‌وه، واته نه‌مانتوانی کاربکه‌ین بۆ خولقاندنی که‌شیک کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و فیکری گونجاو بۆ په‌ره‌پێدان و پێشکه‌وتن و کۆششی ته‌واو بکه‌ین بۆ هاو‌کاری نیشتمانی و لێک‌تێگه‌یشتنی نیوان لایه‌نه‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کان، ئه‌وا بێگومان ناتوانین بچینه‌ ناو جیهانی هاوچه‌رخه‌وه‌و بگه‌ینه ئامانجه‌ دوورمه‌ودا‌کان و تقومه‌به‌ین له‌ناو قه‌یرانی قولتر و که‌شی دل‌په‌قترا.

په‌روه‌ده ئام‌پ‌ازی گۆ‌ران و دیموکراتیزه‌کردنه

په‌روه‌ده ئام‌پ‌ازی ئاشنابوونه به تواناکانی مرۆف، ئه‌گه‌ر به زنجیره‌ پ‌رۆسه‌یه‌ک داب‌نریت تیا‌یدا تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ ئه‌و توانستانه به‌ده‌ستدینن، که یارمه‌تیده‌رن بۆ به‌کاربردنی وزه‌کانی خۆیان، له‌ رێگه‌ی تیگه‌یشتن و جله‌وکردنی توخمه‌ کولتورییه‌کان و گرتنه‌ئه‌ستۆی هوشیارانه‌ی به‌رپرسیاریتییه‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌وه‌ . بۆ ئه‌وه‌ی په‌روه‌ده‌ کاریگه‌ریی له‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌ و په‌ره‌سه‌ندنی هه‌بیت، ده‌بیت داهاتوخوازیی، نه‌ک جیگه‌ر و موخافه‌زه‌کار. لێره‌شدا خه‌سله‌تی سه‌ره‌کیی ژینگه‌ی په‌روه‌ده‌کردنیکی داهاتوخواز خیرایی گۆرانه، که ده‌یسه‌پینتی به‌سه‌ر جله‌وکارانی بواری په‌روه‌ده‌دا، له‌ کاتی سیاسه‌تسازیی په‌روه‌ده‌و دیاریکردنی ئامانجه‌کانیدا په‌چاوبه‌که‌ن . چونکه‌ له‌ناو جیهانیکی هه‌میشه‌ گۆراوی گه‌شه‌کردودا، که مه‌عریفه‌کان به‌خیرایی نوێده‌بنه‌وه، ئه‌رکی په‌روه‌ده‌ ته‌نیا گۆیزانه‌وه‌ی ریکۆپینکی زانیارییه‌کان و ئاخوتن ده‌رباره‌ی چه‌سپاندنی پۆچی په‌خه‌گرانه‌و فێرکردنی شیوازه‌کانی بیرکردنه‌وه‌ نییه‌، له‌به‌رئه‌وه‌ی په‌روه‌ده‌ی داهاتوخواز جه‌غت له‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌ی شاره‌زایی سه‌ره‌کی ده‌کاته‌وه، وه‌ک توانای گونجانی تاک، نه‌رمونیانی، مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ گۆرانی خیرا، تیگه‌یشتن له‌ گۆران و ئاماده‌بوون بۆ که‌وتنه‌ ژێر کاریگه‌رییه‌وه‌ .

په‌روه‌ده‌ پ‌رۆسه‌ی گۆرانکاری به‌رده‌وامه‌:

ئه‌و په‌روه‌ده‌یه‌ی له‌ پ‌اب‌ر‌دودا چاوی تی ب‌رابوو، واته‌ وانه‌پێوتنه‌وه‌و ته‌لقیندادان و پێ له‌به‌رکردن، ئیم‌رۆ بۆته‌ پ‌رۆسه‌یه‌کی گۆرانکاری به‌رده‌وام، که گشت تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ ده‌که‌ونه‌ ژێر کاریگه‌رییه‌وه‌ . هه‌روه‌ها ئاشنابوون به‌ چۆنییه‌تی گۆران، بۆته‌ یه‌کیک له‌ ئامانجه‌ سه‌ره‌کییه‌ نوێیه‌کانی په‌روه‌ده‌ . وێپ‌ای ئه‌وه‌ په‌روه‌ده‌ ئه‌م ئامانجانه‌ش دینیته‌دی: به‌ده‌سته‌پینانی مه‌عریفه‌، بنیاتنانی ژیری، په‌ره‌پیدانی تواناکانی په‌خه‌گرتن، بنیاتنانی توانا ئه‌قلیه‌کان، گه‌شه‌پیدانی توانای خۆناسین،

دەرککردن بە بەھەرەکان و سنوورەکانیان، فیڤیوونی چۆنیەتی زالبوون بەسەر مەیل و ڕەفتارە وێرانکارەکاندا، خستەگەڕی توانستە داھینەر و خولقینەرەکانی تاک، ئاشنابوون بە چۆنیەتی بەشداریکردن لە بەرپرسیاریتی گرتنەئەستۆ لە کۆمەلگەدا، فیڤیوونی چۆنیەتی پەییوەندی دروستکردن لەگەڵ کەسانی دیکە، یارمەتیدانی تاک بۆ گونجان لەگەڵ گۆرانکارییەکان و بەدەستھێنانی تیڤوانینیکی ھەمەلایەن دەربارەیی جیھان، راھینانی تاک لەسەر ئەوێ پراکتیکی و ئەقلانی بێتو توانای ناسین و چارەسەرکردنی گرفت و کێشەکانی ھەبێت...ھتد.

کەواتە پەرورەدەکردن ڕۆلێکی دیاری ھەیە لە پڕۆسەی نوێکردنەوە و گۆرانکاریی دیموکراتیانەداو لە کوردستاندا ئەو بایەخە زیاترە، چونکە کاریگەریی لەسەر ئیستاو داھاتووی دەبێت. ئەمەش پێویستی بە کارو کۆششی زۆر ھەیە، بۆ سەرلەنوێ دیاریکردنی پڕۆسە و ئامانجەکانی پەرورەدە. لەلایەکەوە بەرپرسیاریتیەکی گەورە دەکەوێتە ئەستۆی پڕۆسەی پەرورەدەکردن، بۆ ئامادەکردنی تاکەکان بۆ جیھانی سەردەمی شۆڕشی تەکنیکی و بەجیھانیبوون بە ھەموو کاریگەرییە جۆربەجۆرەکانیانەو، لەلایەکی دیکەوە دەبێت پەرورەدە ئامانجی راھینانی مڕۆف بێت لەسەر گۆران و پەرەسەندن. جا ئەگەر تیڤوانینی وەھا ھەبن، کە پێیانوایە پەرورەدەکردن سیستەمیکی موحافەزەکارە، واتا ئەرکی ئەوێ نەوێ نوێکان بە زانیارییە پێشوەخت لەسەر ڕێکەوتووەکان ئاشنابکات و ایان لێ بکات لەگەڵ بەھاو بیروپراکاتی کۆمەلگەدا بسازین، ئەوا راستییە نوێکان دەریانخستوێ مەعریفەیک نییە بۆ ھەتاھەتایە ھەموان لەسەری پێکبەون و ھەموو بەھاو بیروپراکاتی ڕابردوو شایانی پیاچوونەوێ تەنانەت پەتکردنەوەن و مەعریفەکانی ئیمپڕۆش لە داھاتوودا دەگۆڕین و نوێدەبنەوێ. کەواتە پەرورەدەکردن یەکیکە لە کەرەستە سەرەکییەکانی بنیاتنانی مڕۆف و بەھۆی پڕۆسەی پەرورەدەکردن و لە ڕێگەی دامەزرێوە جۆربەجۆرەکانەو بەدەستدێت، کە فیڤیوونی ڕەسمی گرنگترین کەنالیەتی.

پەرورەدەو چەند بەھایەکی نیگەتیڤ:

پەرورەدە، ھاوشانی چەند ھۆکاریکی دیکە، ڕۆلی ھەیە لە گۆرانی کۆمەلگەدا، چونکە تاکی پەرورەدەکرایی ھوشیار ئامپازی کاریگەرە لە پڕۆسەی گۆرانکاری و پەرەپێدانی بەردەوامداو یاریدەدەرە بۆ ئەوێ تاک باشتەر لە ماف و ئەرکەکانی خۆی تیڤگات، ھاوسەنگیی لەنیوان فرمانە خیزانی و ئەرکە کۆمەلایەتیەکانی

خۆیدا رابگریت، چاکتر بکه‌وێته کارلێککردنه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌وانی دیکه و خواستی زیاتری هه‌بێت بۆ به‌شداریکردن له هینانه‌دی گۆرانیکاری پۆزه‌تیفانه و بنیاتنانی کۆمه‌لگه‌دا. هه‌روه‌ها په‌روه‌ده پۆلی هه‌یه له بنیاتنانی دیموکراسیدا، له‌به‌رئه‌وه‌ی کاریگه‌ری هه‌یه له‌سه‌ر ئاکاری تاکه‌کان و پیکهاتنی ئه‌و به‌هایانه‌ی باوه‌ریان پێه‌تی.

ئاشکرایه په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆڵ له‌نیوان په‌روه‌رده‌و دیموکراسیدا هه‌یه و ناگریت له‌سایه‌ی پیواری ئازادییه تاکه‌که‌سی و گشتییه‌کان و نه‌بوونی دادپه‌روه‌ری و یه‌کسانی ده‌رفه‌ته‌کاندا، باسی په‌روه‌ده بکه‌ین و ناشکریت به‌بێ په‌روه‌ده‌یه‌کی راسته‌قینه و بنیاتنه‌رانه‌ی ئامانجار، که خاوه‌ن خه‌سه‌له‌ته‌کانی چاکی و داھینان و به‌ره‌مه‌پێنانه‌و ریزی مرۆڤو توانا‌کانی ده‌گریت، باسی دیموکراسی بکه‌ین.

بۆ هینانه‌دی گۆران و دیموکراسی له‌ کوردستان، پێویسته په‌روه‌ده کار بۆ له‌ناوبردنی چه‌ند به‌هایه‌ک بکات، که ده‌بێه هۆی یه‌کتر قبول نه‌کردن و که‌وتنه‌وه‌ی توندوتیژی، له‌وانه:

۱/ تاکلایه‌نی، واته په‌تکردنه‌وه‌ی حه‌قیقه‌تی فره‌یی و قبول نه‌کردنی ئه‌وی دیکه، جا ئه‌وه له‌سه‌ر ئاستی بیروپا‌و فیکر بێت یان ئاستی گروپ و ریکخواه‌کان. سه‌ره‌نجامی ئه‌م به‌هایه‌ش لیکتزازانی فیکرو واقیع، نه‌بوونی توانای پیکه‌وه‌ ژیان له‌گه‌ڵ ئه‌وانی دیکه و به‌سته‌له‌کی بیروبا‌وه‌ر دێته‌ئاراوه.

۲/ دوانه‌ی دژبه‌یه‌ک، واته ویناکردنی ئه‌وه‌ی دوو شت هه‌ن، که هه‌رگیز پیکه‌وه‌ کۆنابنه‌وه، مه‌به‌ست بیکردنه‌وه‌یه به‌ شیوازی «ئهم یان ئه‌و»، واته «ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵمان نییه، دوژمنانه». ئه‌م به‌هایه‌ش ده‌بێته هۆی ملشکاندنی دیموکراسی، چونکه چاره‌سه‌ری مامنا‌وه‌ندی و بیکردنه‌وه‌ی میانپه‌وانه په‌تده‌کاته‌وه‌و ئه‌گه‌ری هاوکاریکردن له‌گه‌ڵ ئه‌وانیتر قبول ناکات و ئاماده‌نابێت له‌ پووی فیکرییه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌وانیتر هه‌لبکات.

۳/ کولتوری یاده‌وه‌ری، واته پشتبه‌ستن به‌ پیکهاتو پوودا‌وه‌کانی رابردو و دانانیان به‌ سه‌رچاوه‌ی بیکردنه‌وه‌و بریاردان و قبولکردنی چاره‌سه‌ره‌ حازه‌ده‌سته‌کان، له‌بری خه‌ستنه‌گه‌ری توانا‌و شاره‌زاییه‌کان و ده‌ستپێشکه‌ریکردن.

۴/ کولتوری لیکچوون، واته دانانی جیاوازی به‌ خیانته‌، ئه‌مه‌ش پێچه‌وانه‌ی ئه‌و پۆحه‌یه، که له‌ کولتوری گروپیدا هه‌یه‌و هانی هاریکاریکردن و شه‌ریکایه‌تیکردن و یه‌کترته‌واوکردن و پیکه‌یشتن ده‌دات.

ئه‌و به‌هایانه‌ی پێشه‌وه‌ ده‌یسه‌پێنن، پێداچوونه‌وه‌ به‌ سیسته‌می په‌روه‌رده‌ماندا

بکریت، له‌پیناو چه‌سپاندنی به‌هاگه‌لی دیکه، که ده‌بنه هۆی گۆران و جیگیربوونی کولتوری دیموکراتیانه، له‌وانه کرانه‌وه به‌پووی یه‌کتردا، به‌شداریکردن له‌کاری گشتیدا، قبولکردنی رای به‌رامبه‌ر، توانای پێداچوونه‌وه و په‌خه‌گرتن، ده‌ربڕینی بیروپا. هه‌روه‌ها پێویستی به‌ چه‌سپاندنی ئه‌قل و بیرکردنه‌وه‌ی په‌خه‌گرانه‌یه له‌ سیسته‌می په‌روه‌رده‌دا، به‌وێیه‌ی ئه‌م ئه‌قله‌ دژی به‌هانه‌هێنانه‌وه‌و ئارایشتکردنی واقع و شارده‌وه‌ی خه‌وشی و که‌موکۆرییه‌کانه‌و ئه‌وه‌یه که سه‌تاوه‌ختی ئیستا تێده‌په‌ڕینی، چه‌کداره به‌ تێپوانینی میژووینانه، حه‌قیقه‌ته‌کان ساخته‌ناکات و دژی بیرکردنه‌وه‌ی میکانیکانه‌یه . وێرای ئه‌وانه، ده‌بیته‌ په‌روه‌رده کاربکات بۆ زیادکردنی توانای خوێندکاران بۆ پێکگه‌یشتن و گفتوگۆکردن له‌گه‌ڵ ئه‌ویدیکه‌ی مۆف، نه‌ک ئه‌ویدیکه وه‌ک باب‌ه‌تیک‌ی پووت. چونکه ئه‌مه یاریده‌ده‌ره بۆ هێنانه‌دی نه‌وه‌گه‌لیک، که له‌پیناو کۆمه‌لگه‌یه‌کی مه‌ده‌نی دیموکراتیدا له‌گه‌ڵ یه‌کتر ده‌که‌ونه کارلیک‌کردنه‌وه . مه‌به‌ست ئه‌و نه‌وانه‌یه، که له‌ ڕێگه‌ی ئاراسته‌کردنی په‌خه‌ی بنیاتنه‌ر یان ده‌ربڕینی بیروپاوه ده‌رباره‌ی مه‌سه‌له‌ گرنگو هه‌ستیاره‌کان کاریگه‌رییان له‌سه‌ر ژيان‌ی کۆمه‌لگه‌ هه‌یه، هوشیارانه به‌شداریده‌که‌ن له‌ بپاراسازی و سیاسه‌تسازیدا، قبولی پرنسیپی پێشبرک‌ی ده‌که‌ن و ڕیزی رای به‌رامبه‌رو جیاواز ده‌گرن، خاوه‌ن ڕۆحی ده‌ستپێشکه‌ری و هه‌لوێستنه‌واندن‌ی پۆزه‌تیفانه‌ن.

گۆفاری هه‌فتانه ژماره (٤٧) ١٧-٢٣ مایس ٢٠٠٩

دیموکراسی به‌بێ گۆڕینی کولتووری سیاسی جیگیر نابیت

ئەگەرچی دیموکراسی لای ئێمە، لە ئاستی نووسین و دروشمدا، بایەخی زۆری پێ دراوه، کەچی لە ڕوی کارپێکردن و جێبەجێکردنەوە ئاوپى پێویستی لێ نەدراوه‌ته‌وه، بۆیه گرنه‌گه‌ بزانه‌ن هۆکاری ئەوه جیهه . واته تاوتویکردنی مه‌سه‌له‌ی دیموکراسی، پێویستی به‌ گه‌رانه‌ به‌دوای ئەو هۆکاره‌ پاسته‌قینه‌نه‌دا که ئاسته‌نگ دروسته‌که‌ن بۆ بنیاتنانی کۆمه‌لگه‌یه‌کی دیموکراتی له‌ کوردستان و ته‌نیا بایه‌خ نه‌دریته‌ به‌ ڕواله‌تی ده‌ره‌وه‌ی گرفته‌که‌، واته‌ گه‌رانه‌وه‌ی بنیات نه‌نانه‌که‌ بۆ قۆرخکردنی ده‌سه‌لات له‌لایه‌ن تاک و توێژگه‌لی دیاریکراوه‌وه‌ . چونکه ئاسته‌نگی سه‌ره‌کی، سه‌روشتی کولتووری سیاسی بالاده‌سته‌، که‌ ڕیگره‌ له‌ بنیاتنانی کۆمه‌لگه‌یه‌کی دیموکراتی . به‌و پێشه‌ش یه‌که‌مه‌ین هه‌ناگاو بۆ بنیاتنانی دیموکراسی، کارکردنه‌ بۆ گۆڕینی سه‌روشتی کولتووری سیاسی بالاده‌ست، به‌جۆریک که‌ یاریده‌ده‌ربیت بۆ بنیاتنانی دیموکراسی، نه‌ک په‌کخستنی .

دیموکراسی، به‌یه‌کنیک له‌ ده‌ربهرینه‌کان، بوونی مافی به‌شداریکردنی هاو‌لاتیانه‌ له‌ به‌ریارسازیدا . هاو‌لاتی بۆ ئەوه‌ی بتوانیت کار به‌و مافه‌ بکات، پێویسته‌ ده‌رک به‌وه‌ بکات که‌ ئەو کارپێکردنه‌ مافی خۆیه‌تی و خه‌لاتیکه‌ پێ به‌خشاوه‌نییه‌، چونکه‌ یه‌کنیک له‌ هۆکاره‌ سه‌ره‌کیه‌کانی سه‌رسمدانی دیموکراسی لای ئێمه‌، پیواری (غیابی) ده‌رککردنه‌ به‌و مافه‌ . له‌به‌رئێوه‌ی کولتووری سیاسی بالاده‌ست، که‌ به‌ره‌می پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌، تاوده‌ره‌وه‌ی ئەو به‌هاو شیوازی کارانه‌یه‌، که‌ پێچه‌وانه‌ی دیموکراسین .

کولتووری سیاسی:

کولتووری سیاسی، کۆمه‌لێک ئاراسته‌ی سیاسی و ئاقارو شیوازی په‌فتاره‌، که‌ تاک به‌رامبه‌ر به‌ سیسته‌می سیاسی و پیکهاته‌ جۆربه‌جۆره‌کانی و به‌رامبه‌ر به‌ پۆلی خۆی ده‌یگریته‌به‌ر . ئەمه‌ش له‌ ڕیگه‌ی سێ په‌هه‌نده‌وه‌ دیاریده‌کریت: ده‌رککردن،

مه‌به‌ست راده‌ی ئاشنابوونی تاکه‌کانه به‌سیسته‌می سیاسی و ئه‌و بنه‌مایانه‌ی ده‌یانگریته‌خۆی و ئه‌و پۆله‌ سیاسی‌ه‌ی هه‌روولا (تاک و حوکمپانی) دیگیپن. واته‌ ئه‌و بنه‌ماو پڕۆسه‌نه‌ی له‌ پڕیگه‌یان‌ه‌وه‌ تاکه‌کان داواکارییه‌کان ده‌خه‌نه‌پوو بۆ حوکمپانی بۆ ئه‌وه‌ی بینه‌ بریارو چۆنییه‌تی جیبه‌جی‌کردنی ئه‌وانه‌ وه‌ک سیاسه‌تی گشتی له‌لایه‌ن حوکمپانییه‌وه‌. هه‌ستوسۆزه‌کان، مه‌به‌ست هه‌ستی تاکه‌کانه‌ به‌رامبه‌ر به‌ حوکمپانی و سیاسه‌تی گشتی. هه‌لسه‌نگاندن، مه‌به‌ست داوه‌ریکردنی سیسته‌می سیاسی و پۆله‌ سیاسییه‌ جۆربه‌جۆره‌کان و هه‌لسه‌نگاندنی کارپاییکردنی سیسته‌می سیاسییه‌ له‌لایه‌ن تاکه‌کانه‌وه‌. به‌ده‌ربڕینیکی تر، کولتوری سیاسی، ئاشنابوونی تاکه‌کانه‌ به‌ مافو ئه‌رکه‌کان و چۆنییه‌تی به‌شداریکردن له‌ ژیا‌نی سیاسیدا و ئه‌و پێوانانه‌ی به‌کار‌دێن بۆ پیکه‌پێنانی بیروپا‌کانیان به‌رامبه‌ر به‌ سیسته‌می سیاسی. کولتوری سیاسی لای ئی‌مه‌ شۆانکارانه‌یه‌، چونکه‌ خه‌سه‌له‌ته‌کانی ئه‌و کولتوره‌ به‌ ئاشکرا له‌ گشت لایه‌نه‌کانی ژیا‌نماندا به‌دی‌ده‌کری‌ن. ئه‌و به‌ها و ئاراسته‌نه‌ی تاکی ئی‌مه‌ - له‌ مندا‌لییه‌وه‌ تا‌کو مردن - له‌ پڕیگه‌ی که‌ناله‌ جۆربه‌جۆره‌کان‌ه‌وه‌ فی‌ریان‌ده‌بیت، کار‌ده‌که‌ن بۆ چه‌سپاندنی پۆ‌حی ده‌سته‌پا‌چه‌بوون، پشت به‌خۆنه‌به‌ستن، ملکه‌چی و گو‌پراه‌لی بۆ ئه‌وانه‌ی له‌خۆی به‌هێ‌زترن. ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تیمان له‌ چوارچێوه‌ی زنجیره‌یه‌ک په‌یوه‌ندی ده‌سه‌لاتخوازنه‌و ملکه‌چی نی‌وان باوک و مندا‌له‌کان، گه‌وره‌و بچووک، سه‌رۆک و سه‌رۆکایه‌تیکراو، حوکمپان و حوکمپانی‌کراودا بنیا‌تنراوه‌. ئه‌وه‌ش په‌نگدانه‌وه‌ی له‌ ژیا‌نی سیاسیدا هه‌یه‌و تاکی ئی‌مه‌ ئاماده‌یه‌ بۆ قبو‌لکردنی هه‌ر ده‌سه‌لاتخو‌ازییه‌ک، چونکه‌ به‌دری‌ژایی ژیا‌نی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ رها‌توه‌ یان رها‌ینراوه‌. بۆیه‌ ده‌سته‌وستانه‌ له‌ ئاست به‌شداریکردن له‌ بریار‌سازیدا و له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ی رها‌توه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌سانی دیکه‌ ده‌رباره‌ی گشت لایه‌نه‌کانی ژیا‌ن بریار‌ی بۆ ده‌ن، ئاماده‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی که‌سانی دیکه‌ له‌ بواری سیاسیدا له‌بری ئه‌و بریار‌ده‌ن.

وه‌ک وت‌مان، دیموکراسی مافی به‌شداریکردنی تاکه‌ له‌ بریار‌سازیدا، به‌لام پیواری ده‌رککردنی تاک به‌و مافه‌ بۆته‌ هۆی ئه‌وه‌ی، ئه‌و تاکه‌ بیتوانابیت له‌ ئاست به‌شداریکردن له‌ بریار‌سازیدا دیارده‌ی تاکه‌په‌ستی و پشت‌به‌ستن به‌ سه‌رۆکی فریادپه‌س زالبیت به‌سه‌ریدا. له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌ ئه‌و به‌ها و ئاراسته‌ی په‌فتاران‌ه‌ی تاکی ئی‌مه‌ فی‌ریان‌بوه‌، بۆته‌ ئاسته‌نگ له‌به‌رده‌م بنیا‌تنانی دیموکراسیدا، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر لاوازی پۆ‌حی گفتوگۆ و دیالۆگی باب‌ه‌تیانه‌، قبو‌ل نه‌کردن و پڕی‌زنه‌گرتنی بیروپای جیاواز و په‌رخه‌گرتن له‌ په‌یوه‌ندییه‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کاندا.

که‌واته‌ کولتوری سیاسی ئی‌مه‌ ئاسته‌نگه‌ له‌به‌رده‌م بنیا‌تنانی دیموکراسیدا

چه‌سپینه‌ری سیستهمی ده‌سه‌لاتخو‌زانه‌یه . له‌به‌رئ‌ه‌وه‌شه تاکی ئی‌مه هه‌میشه چاوه‌پوانی ئه‌وه‌یه ده‌سه‌لاتیک له‌ ده‌ره‌وه‌پرا جله‌ویبکات و له‌سه‌ر ژۆر مه‌سه‌له‌ی هه‌ستیارو به‌بێ راویژپێکردن له‌ بری ئه‌و بریاریدات، که شتیکی سروشتیه به‌لایه‌وه، چونکه ژیا‌نی هه‌میشه به‌و جو‌ره چۆته‌پۆه‌و به‌رده‌وام که‌سانی دیکه له‌بری ئه‌و بریاریانداوه . ئه‌مه‌ش به‌هۆی په‌روه‌رده‌کردنه‌وه، که پ‌رۆسه‌یه‌که له‌ پ‌یگه‌یه‌وه کولتووری سیاسی پ‌یک‌دیت و بریتیه له‌ جو‌رکانی په‌روه‌رده‌و فیکردن و ئه‌و به‌هاو شیوا‌زانه‌ی په‌فتار، که په‌یوه‌ندیان به‌ژیا‌نی سیاسیه‌وه نییه و کاریگه‌رییان له‌سه‌ر هه‌لسوکه‌وتی تاک هه‌یه، وهک ئه‌و ئاقاره کۆمه‌لایه‌تی و خه‌سله‌ته که‌سایه‌تیانه‌ی کاریگه‌ریان له‌سه‌ر په‌فتاری سیاسی تاک ده‌بی‌ت .

کولتووری سیاسی به‌ره‌می پ‌رۆسه‌یه‌کی په‌روه‌رده‌کردنه، به‌هاو ئا‌راسته‌و ئاقاره په‌فتارییه‌کانی کولتووره‌که‌ش تاوده‌ره‌وه‌ی جو‌ری په‌روه‌رده‌کردنی تاکه‌کانه . لی‌ره‌شدا هه‌ر حوکم‌پانه‌ک کار بۆ ئه‌وه ده‌کات پ‌رۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردنی تاکه‌کان چه‌سپینه‌ری به‌هاو ئا‌راسته‌و بیرو‌پا‌کانی خو‌ی بی‌ت، ئه‌وه‌ش له‌ پ‌یگه‌ی دامه‌زراوه‌و که‌نال‌ه جو‌ربه‌جو‌ره جله‌و‌کراوه‌کانه‌وه، وهک دامه‌زراوه‌ی په‌روه‌رده‌کردن، له‌گه‌ڵ ئه‌و که‌نال‌ه نا‌ره‌سمیانه‌ی را‌سته‌وخۆ ناکه‌ونه ژێر ده‌سه‌لاتی حوکم‌پانه‌وه، وهک خ‌یزان .

دوو دامه‌زراوه‌ی په‌روه‌رده‌کردن:

ژۆریک له‌ به‌هاو ئاقارو شیوا‌زه‌کانی په‌فتار، که تاک له‌ پ‌رۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردنی کۆمه‌لایه‌تیدا فیکریانه‌بی‌ت و را‌سته‌وخۆ په‌یوه‌ندیان به‌ لایه‌نه سیاسیه‌کانه‌وه نییه، یاریده‌ده‌رن بۆ پ‌یکهاتنی که‌سایه‌تی ئه‌و تاکه‌و دیاریکردنی ئه‌و ئاقارانه‌ی کاریگه‌ریان له‌سه‌ر هه‌لسوکه‌وتی سیاسی دواتری ده‌بی‌ت . خ‌یزان یه‌که‌مین شو‌ینه، که به‌هاو ئاقاره‌کان و شیوا‌زه‌کانی په‌فتارکردن تیا‌یدا دروستده‌بی‌ت و دواتر کاریگه‌ریی له‌سه‌ر تپ‌روانین و هه‌لۆیستی تاک به‌رامبه‌ر به‌ سیسته‌مو پ‌رۆسه‌ی سیاسی ده‌بی‌ت . له‌ خ‌یزاندا خه‌سله‌ته‌کانی که‌سایه‌تی و شیوا‌زه‌کانی په‌فتارکردنی تاک به‌ده‌ستدین . خ‌یزانی ئی‌مه‌ش ئه‌و شو‌ینه‌یه که تاک تیا‌یدا که‌سیتی ده‌کوژدیت، ملکه‌چی به‌ها باوه‌کان ده‌کریت و فیکری گو‌یدیری ده‌کریت . واته‌ پ‌ۆچی دا‌هینان و بی‌رکردنه‌وه‌ی ئازادانه له‌ تاکدا سه‌رده‌بی‌ت و ورده‌ورده‌ بروا به‌خۆبوونی تیا‌ده‌کوژدیت و بیرو‌پای تاییه‌تی و به‌رپرس‌یاریتی گرتنه‌ئ‌ه‌ستۆی تیا‌دا لاوازه‌کریت . قوتا‌بخانه‌ش دوه‌مین جیگه‌ی پ‌یکهاتنی که‌سایه‌تی تاکه‌و له‌بری ئه‌وه‌ی ئه‌و به‌هاو شیوا‌زی په‌فتارانه

بگۆرپیت، که تاک له خیزانهوه وهریگرتوون، جیگیریاندهکات، ئەوهش له پینگە ی شیوازو ئامرازەکانی پەرۆهردەو فیڕکردنەوه، که کهسایەتی و سەر بەخۆیی و ئازادیی بێرکردنەوه دەکوژن و پۆچی برۆا بەخۆنەبوون و ملکهچی دەچینن. چونکه سیستەمی پەرۆهردەو فیڕکردنی ئیমে له بنچینهدا لهسەر تەلقیندادان بە ئاراستەیهک (له مامۆستاوه بۆ خویندکار) دروستیوه و پۆچی گفتوگو و دیالۆگ و پرسیارکردنەوهی کوشتوه. کاتیکی خویندکار دەگاتە زانکۆش، ناچیتە کهشیکی جیاوازهوه، چونکه زانکۆکانمان درێژکراوهی خویندنی پێش خۆیهتی و شوینی پڕکردنی مێشکی خویندکاره به زانیاری، بهبێ ئاوردانهوه له توێژینهوهو بێرکردنەوهی رەخنەگرانه.

گۆرینی کۆلتووری سیاسی:

ههنگاوی بنچینهیی و گرنگ بۆ بنیاتنانی دیموکراسی لای ئیمه، گۆرینی کۆلتووری سیاسییه، بۆ پزگارکردنی لهو بههاو ئاراسته و شیوازی رەفتارانە ی پەيوه ندىیه کانی دەسه لاتخوازی و ملکهچی دهچەسپینن، کارکردنه بۆ چه سپاندنی بهها و ئاقارو شیوازی رەفتارکردنی وهها، که یایده دهرن بۆ بنیاتنانی کهسایه تی سه ربه خۆ و ئازاد، خولقاندنی کۆلتوورێکی سیاسی به شداریکردنخواز، که واده کات تاکی ئیمه مرۆفیک بێت برۆای بهخۆی و تواناکانی خۆی هه بێت و ئەو دەسه لاتخوازییه رەتباته وه که مافی به شداریکردنی لێ زه وتکردوه . ئەمهش مانای ئەوهیه کوردستان پێویستی به گۆرانیکی بنه پەتی هه یه، که بگاته ناخی کۆلتووره که مان، گۆرانیکی که سیستەمی پەرۆهردەو شیوازەکانی رەفتارکردنمان هه لته کێنێ و کاریگه ریه که ی بگاته ناو خیزان و دامه زراوه ی پەرۆهردەکردن و خویندن و ئامرازەکانی راگه یاندن و شوینی کارکردن، گۆرانیکی کار بۆ بنایتنانه وهی تاکی کورد بکات، به شیوه یه ک که بپیته هۆی گۆرانی بنه رتیانه و پۆزه تیفانه ی بونیادی کۆلتووری سیاسیمان به ئاراسته ی چه سپاندنی بهها دیموکراتیه کان و نه هیشتنی بههاکانی دهسه لاتخوازی و ملکه چی. چونکه گۆرینی حوکمرانیکی به یه کێکی دیکه مانای گۆرپانکاریی بنه پەتی نییه، ئەگەر هه مان بهها و ئاراسته و شیوازه کانی رەفتارکردنی باو زالبین.

له هه لېږاردندا دهنګ به کي بدوم؟

له ولاتیکدا، که هیشتا دیموکراسی له سهره تاي پڼگه دایه و فوړمی گونجاوی وهرنه گرتوه و نه بوته شیوازی ژیان (وته و کردار له هه موو بواره کاند)، کولتووری هه لېږاردن ساوايه و پي نه گرتوه و پيويستی به که له که بوونی نه زمون هه یه، هاوالاتی - به اوتا زانستییه که ی - له دایک نه بووه و ئینتیمای ته سک جی ئینتیمای نیشتمانیوونی گرتوته وه، زورینه ی خه لک خاوه نی هوشیارییه کی سیاسی گونجاوین بۆ تیگه یشتن له سروشتی کاری سیاسی و حیزب و پړوسه ی دیموکراتی، هه لېږاردنی نازادانه ی سهرپاست وهک پيويست نه نجام ندریت، تاکه کان هه ست ناکه ن به رپرسیاریتی ده که ویته نه ستویان و ده بیت به شیوه یکی راست و دروست به شداریی له هه لېږاردندا بکه ن و هوشمه ندانه دهنګی خویان ببه خشنه لایه کو چالاکانه به شداربن له بنیاتنای دیموکراسیدا.

نه وه ی ئیستاش کاره که ی سه ختترکردوه، سهره لدانی چه ندین کایه و ناقاری سیاسی نوییه، هاوشانی نه و هیزانه هاتوونه ته مهیدانه وه که له هه لېږاردنه کانی پيشوودا به شداریوون، بوونی نامرآزگه لی راگه یاندنی هه مه پرنګ و به رفراوانه، که به شیکی زوریان به رپرسیارانه کاره کانی خویان جیبه جی ناکه ن و کاریگه ریان له سهر بیرکردنه وه و ناپارسته کردنی تاکه کان هه یه، گه رموگوپیی مملانیکان و فراوانیی هه لمه ته کانی هه لېږاردنه .

له دوخیکی وه هادا، زوریک له تاکه کانی کومه لگه تووشی دوشدامان و دلله پاوکی بوون و نازانن دهنګ به کي بدوم، هه تاکو دهنګه که یان به فیرونه پروات و جی خوی بگریت. بویه گرنگه هه لمه تیکی هوشیارکردنه وه ی هه مه لایه ن به رپابگریت، هه تاکو به رچاوپوونی بدریته هه موان و پړوسه ی هه لېږاردن به که مترین زیان و زورترین دستکه وت بچیته ریوه. بۆ نه وه ی هه رتاکیکی کومه لگه ش به شیوه یه کی راسته قینه و چالاک به شداریی له هه لېږاردندا بکات، په چا وکردنی نه م خالانه گرنگه :

١ - بزانی‌ت هه‌لبژاردن چیه:

هه‌لبژاردن پرۆسه‌ی به‌خشینی ده‌نگه به بریکاریک یان ده‌سه‌لاتدانه به کاندیدکراویک بۆ ئەنجامدانی نوێنه‌رایه‌تیکردن و به‌شداریکردن له یاساسازی و بپاراسازیدا. واته هه‌لبژاردن لابردي که‌سیک و دانانی یه‌کیکی دیکه نییه، به‌لکو به‌پررسیاریتییه‌کی گه‌وره‌یه به‌رامبه‌ر به خودو کۆمه‌لگه، دیاریکردنی ئەو په‌رله‌مانه‌یه، که له بری میلیه‌ت کارده‌کات و چاره‌نوسی زۆریک له‌و مه‌سه‌له‌لانه دیاریده‌کات، که په‌یوه‌ندیان به تاک یان کۆمه‌لگه‌وه هه‌یه. بۆیه گرنکه هه‌لبژیر ئاشنای هه‌لبژاردن و یاساکان و شیوازه‌کانی به‌په‌یوه‌چوونی بی‌ت و بزانی‌ت چۆن ده‌نگده‌دات و به‌چ شیوازیک فۆرمی ده‌نگدان پرده‌کاته‌وه، هه‌تاکو ده‌نگه‌که‌ی به‌فیرۆنه‌چیت. هه‌روه‌ها پیویسته خاوه‌نی هۆشمه‌ندییه‌کی وه‌ها بی‌ت، وه‌ک به‌پررسیاریتی - واته ماف و ئە‌رک - بپروانیته هه‌لبژاردن، نه‌ک به کاریکی رۆتینی دابنی‌ت، که ده‌بی‌ت له‌به‌ر خاتری ئەم یان ئەو که‌س و لایه‌ن، له ترسی ئەم یان ئەو ده‌سه‌لات به‌شداریی تیدا بکات و ئەنجامی‌دات.

٢ - کاندیدکراوه‌کان بنا‌سری‌ت:

زۆر جار ئەو دروشمانه‌ی کاندیدکراوه‌کان به‌رزیا‌نده‌که‌نه‌وه بپه‌یوه‌دارو سه‌رنج‌راکی‌شن و هه‌ستوسۆزی هه‌لبژیره‌کان بۆ لای خۆیان راده‌کێ‌شن و ده‌شی‌ت به‌هه‌له‌یاندابه‌رن. بۆیه واچاکه به‌وردی تێیان بپروانی‌ت، هه‌لسه‌نگی‌ترین، پاستو هه‌له‌یان لێک جیا‌بکریته‌وه. بۆ ئەمه‌ش دوو رێگه له‌ئارادایه: خۆی له‌لایه‌ن خودی هه‌لبژیره‌وه، واته ناسینی کاندیدکراوه‌که، ئاشنا‌بوون به‌خه‌سه‌له‌ته‌کانی، پێ‌شینه، می‌ژوو و ئە‌زموونی، ئاگاداری‌بوون له‌هاوسه‌نگی و ته‌و کرداری، راده‌ی سه‌رپاستی و دلسۆزی و دلنیا‌بوون له‌پاستی‌ژیی دروشمه‌کانی. بابته‌ی، واته به‌په‌نا‌بردن بۆ که‌سانی شاره‌زاو به‌ئە‌زموون یان سه‌رچاوه‌ی جۆربه‌جۆر بۆ به‌ده‌سته‌ئێ‌ناتی زانیاری پیویسته ده‌رباره‌ی کاندیدکراوه‌که. پیویسته ده‌نگدانی هه‌لبژیره‌ به‌هه‌ر کاندیدکراویک به‌ری ناسین و پشته‌به‌ستووی‌ت به‌و خه‌سه‌له‌تانه‌ی له‌ودا هه‌ن و پیویستن بۆ نوێنه‌رایه‌تیکردن له‌په‌رله‌ماندا. هه‌روه‌ها گرنکه هه‌لبژیر خه‌سه‌له‌تی تاکه‌که‌سیی کاندیدکراوو لێ‌ها‌تووی تیکه‌ل به‌یه‌ک نه‌کات و له‌سه‌ر بنچینه‌ی پێ‌شه‌کارانه ده‌نگ و متمانه‌ی خۆی پێ‌دات.

٣ - به‌رنامه‌ی حیزبه‌کان تاوتوی بکری‌ن:

حیزبه سیاسییه‌کان خاوه‌ن پرۆگرام و ئە‌زموون و می‌ژووی جیاوا‌زن، هه‌ریه‌که‌شیان

له مهیدانی کارکردندا پێگه و قورسای خۆی ههیه. گرنه هه‌لبژێر پێش ئه‌وه‌ی ده‌نگبده‌ته‌ کاندیدکراویک، تاوتوێی پرۆگرامی حیزبه‌که‌ی بکات و بزانیته‌ تا چه‌ند گوزارشته‌ له‌ خواسته‌ و پێداویستیه‌کانی ئه‌و ده‌کاته‌، به‌مه‌رجیک ئامانجه‌ گه‌وره‌و بریارده‌رو چاره‌نووسسازه‌کان نه‌کرێنه‌ قوربانیه‌ی خواسته‌ و پێداویستیه‌ کورته‌مه‌وداو هه‌نوکه‌بینه‌کان. هه‌روه‌ها هه‌لسه‌نگاندنی هه‌بێته‌ بۆ راده‌ی جیه‌جیبه‌وونی پرۆگرامی حیزبه‌که‌ له‌ واقیعه‌داو توانای سمبول و سه‌رکرده‌کانی حیزبه‌که‌ له‌ ئاست هه‌ینانه‌دی به‌نده‌کانیدا. ئه‌گه‌ر حیزبه‌ سیاسیه‌که‌ نوێ بوو، ئه‌وا پێویسته‌ هه‌لبژێر ئه‌و سیاسه‌تمه‌دارانه‌ بناسێته‌، که‌ سه‌رکرده‌یه‌تی حیزبه‌که‌ ده‌که‌ن و بزانیته‌ داخۆ پرۆگرامه‌ ده‌رپراوه‌که‌یان به‌ که‌سانی وه‌ک ئه‌وان جیه‌جیده‌کرێته‌ و له‌ کارو تیکۆشانی خۆیاندا سه‌لماندویانه‌ ده‌ره‌قه‌تی پرۆگرامی وه‌ها دێن. ئه‌گه‌ر ستراتیژانه‌ نه‌روانریته‌ خواسته‌و پێداویستیه‌کان، ئه‌وا ده‌شیت هه‌ندیک ئامانج و ده‌ستکه‌وتی کاتی بینه‌دی، به‌لام بنیاتنانه‌ی راسته‌قینه‌ له‌ ده‌سته‌ بجێته‌. ئه‌گه‌ر ئاوێ له‌ هاوسه‌نگیه‌ی نیوان پرۆگرامو پراکتیکو شایسته‌بوونی سه‌رکرده‌کانیش نه‌دریته‌وه‌، له‌وانه‌یه‌ به‌هه‌له‌و به‌لاپێداچوون بێته‌ ئاره‌وه‌و ده‌نگ به‌ که‌سانیک بدریته‌ دیموکراسی له‌سه‌ر ده‌ستیان مراداریته‌وه‌ نه‌ک گه‌شه‌بکات.

٤ - توانای هه‌لبژاردن و لیک جیاکردنه‌وه‌ هه‌بێته‌:

پاش ناسینی کاندیدکراوه‌کان و ئاشنابوون به‌ پرۆگرامی حیزبه‌کانیان، جا ئه‌وه‌ له‌ پێگه‌ی هه‌لمه‌ته‌کانی هه‌لبژاردنه‌وه‌ بێته‌، یان کۆششی تاییه‌تی و تاکه‌که‌سی هه‌لبژێره‌وه‌، بریاردان له‌سه‌ر کاندیدکراویکی تاییه‌تی، ئه‌و کاندیدکراوه‌ی به‌راستی گوزارشته‌ له‌ ویسته‌ و ئامانجه‌کانی هه‌لبژێر ده‌کاته‌و چاره‌پوانی ئه‌وه‌ی لێ ده‌کرێته‌ دلسۆزبێته‌ بۆ نوینه‌رایه‌تیکردنی و به‌وه‌فاده‌بێته‌ بۆ به‌ئهنجامگه‌یاندنی به‌لێنه‌کان. ئه‌مه‌ش له‌ناو ئه‌و جه‌نجالییه‌ی هه‌لبژاردنی کوردستاندا کاریکی سه‌خته‌و دژواره‌و هه‌له‌سته‌کردنی ژیرانه‌ی هه‌لبژێری ده‌ویته‌. هه‌تاکو لیک جیاکردنه‌وه‌که‌ی کاندیدکراوه‌کان هۆشمه‌ندانه‌ بێته‌ و هه‌لبژاردنه‌که‌ ئه‌قلانی بێته‌ و له‌ ژێر کاریگه‌ری یاده‌وه‌ری یان هه‌ستوسۆزی پۆژانه‌ی تاکه‌که‌سیدا نه‌بێته‌، سه‌ره‌نجامه‌که‌ باشته‌ره‌بێته‌. له‌م بواره‌شدا راگه‌یاندنی ئازادی سه‌رپاست و بیلایه‌ن ده‌توانیته‌ یاریده‌ده‌ریکی باشی هه‌لبژێر بێته‌، له‌ پێگه‌ی خسته‌نه‌په‌وی زانیاریی راسته‌وه‌و له‌سه‌ر کاندیدکراوه‌کانه‌وه‌، به‌بێ گوێدانه‌ لایه‌نداریتی، پایه‌ی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی، په‌گه‌زو بنه‌چه‌یان.

٥ - سوود له ئەزموون و هه‌له‌کان وه‌ربگیریت:

گرنگه هه‌لبژێر سوود له ئەزموون و هه‌له‌کانی پاریدوو وه‌ربگیریت و له کاتی ده‌نگدانا ئه‌و لایه‌نه خه‌لاتیکات، که به‌لێنه‌کانی خۆی هه‌ناوه‌ته‌دی و هاوسه‌نگی له‌نیوان و ته‌و کرداریدا هه‌بوه، ئه‌ویش به‌به‌خشینی ده‌نگی خۆی، سزای ئه‌و لایه‌نه‌ش بدات، که ده‌ستخه‌پۆیکردوه و ئه‌و کارانه‌ی ئه‌نجام نه‌داوه که له هه‌لبژاردنی پێش‌هویدا خستبوونیه‌پوو، ئه‌ویش به‌به‌خشینی ده‌نگی خۆی.

٦ - به‌دواداچوون هه‌بی‌ت:

کاری هه‌لبژێر به‌ده‌نگدان کۆتایی نایه‌ت، به‌لکو دوا‌ی هه‌لبژاردنه‌کان سه‌خت‌ترده‌بی‌ت و پێویسته به‌دواداچوون هه‌بی‌ت بۆ ئه‌و کاندیدکراوه‌ی ده‌نگی پێ‌دراوه، به‌مه‌به‌ستی دڵنیا‌بوون له‌باشی ر‌پاییکردنی کاره‌کانی و پاده‌ی ته‌بابی له‌گه‌ڵ ئه‌و دروشمانه‌ی به‌رزیکردبوونه‌وه و ئه‌و به‌لێنا‌نه‌ی دابوونی. لێره‌شدا مافی هه‌لبژێره له‌رێگه‌ی ئوسولیه‌وه و له‌کاتی بوونی لادان و سه‌رپێچی و هه‌له‌دا ره‌خنه‌بگیریت و داوا‌ی لێ‌پێچینه‌وه له‌گه‌ڵ کاندیدکراوه‌که بکات.

گۆڤاری هه‌فتانه ژماره (٤٩) ٣١ مایس - ٦ حوزه‌یران ٢٠٠٩

لە دەسەلاتی تاکەکەسەو ھەو دامەزراو ھەوون

دامەزراو ھەکان بایەخیکی گرنگیان ھەیە ھەو بنیاتنانی کۆمەلگەیی شیلگیرو گەشەکردنی کۆمەلایەتی، چونکە ئەو بنیاتنان و گەشەکردنە لە پێگەیی ئەو دامەزراو ھەو جۆریە جۆرانەو ھەو پوودەدەن، کە بەھیزو چالاکن، خاوەن ئامانجی پوون و ئاشکران. ھەتاکو دامەزراو ھەکانی ئێمە بەدەست سستی، پارچە پارچەیی، خۆدووبارەکردنەو، ناکۆکی نیوان ئامانج و کردارەکان و ناتەبایی چالاکێھەکانەو ھەو بنالێن، ئەستەمە ھەتوانین ھەنگاوی جیدی پوون و کۆمەلگەییەکی پەرسەندوو ھەلبەھینین.

مەسەلەکە لێرەدا نەبوونی دامەزراو نییە لە واقع و بێرکردنەو ھەماندا، بەلکو بێتوانایی ئەو دامەزراوانەییە لە ئاست گەشتنە ئاستیکی پیکھاتەو کرداری ھەو، ھەو، ھەو، ھەو، ئامانجانە بەھیننەدی کە بۆیان دیاریکراون. لێرەدا یەکیک لە خەوشییەکان، بەردەوامیی میکانیزمە تەقلیدیەکانە لە ناو دامەزراو ھەکانی ئێمە پوودا، ئەو دامەزراوانەیی ئەرکی مەزنی بنیاتنانیان لەئەستۆدایە. خەوشییەکی دیکە، تێکەلکردنی ئەو ئامانجانەیی، کە سروشتیکی گشتیان ھەیی، لە گەل ئەو ئامانجانەیی لە پووی ماو، چەندایەتی، شوین، کات، ئامرازو کەرەستەکانەو دیاریکراون ھەتتا بێت جیبەجیبکری. ئەمانەش بوونەتە ھۆی ئەو دەسەلاتی کار لە بەرامبەر دەسەلاتی تاکەکەسیدا دروست نەبیت، مەبەست ئەو دەسەلاتەیی، کە تاکەکەس تێدەپەرتنیت، خۆی جەل ھەو دەکات و خاوەن پێوانەو پرنسیپی پراکتیکی خۆیەتی.

لە دەسەلاتی کارەو ھەو بۆ کاری دەسەلات:

لە کاتی کەدا پێویستە دەسەلات لە خزمەتی کارەکان و ھێنانەدی ئامانجەکانی خۆیدا بێت، کە بەشیکە لە ئامانجەکانی دامەزراو، لای ئێمە لە زۆر دامەزراو ھەو کارەکان لە خزمەتی دەسەلاتداراندان و ئامرازیکن بۆ کاری پیکردنی دەسەلات. پێدەچیت تاکو ئیستا زۆر ھەبەن لە دەسەلاتی کارکردن نەگەشتن، ئەمەش وای کردووە چەمکی دامەزراو ھەو پەنگی ناو ھەو ھەو پێوانەکانی پایەداری بگریت. بۆیە بەرپرسی

زۆرئیک له دامه‌زراوه‌کان روویانکردۆته کارکردن بۆ چه‌سپاندنی ده‌سه‌لات و پایه‌ی خۆیان له هه‌موو ئاسته‌کانی په‌یکه‌ری پێکخراوه‌بیداو زاککردنی شیوازی خۆیان به‌سه‌ر تیکپرای کارلیکردن و په‌یوه‌ندییه‌کانی ناو دامه‌زراوه‌دا. سه‌ره‌نجام هه‌موو ئاسته‌کانی کارکردن بوونه‌ته پێگه‌ی مانۆر بۆ پایه‌داری. به‌و‌پێشه‌ش زنجیره‌یه‌ک په‌یوه‌ندی ده‌سه‌لاتخوازانه-پاشکویه‌تی له‌ناو چه‌سته‌ی دامه‌زراوه‌کاندا دروستبوون و هه‌رکه‌سیک خه‌ریکی به‌هێزکردن و چه‌سپاندنی پایه‌ی خۆیه‌تی، ئه‌مه‌ش له‌ پێگه‌ی ئه‌و ده‌سه‌لاتی کارکردنه‌ی پێی دراوه. سه‌ره‌نجام پاشکویه‌تییه‌ک له‌ ژێره‌وه‌ بۆ سه‌ره‌وه‌ دروستبووه‌و بۆته هۆی گوێزانه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کان له‌ ئاستی کارکردنه‌وه‌ بۆ ئاستی تاکه‌که‌سی.

په‌یکه‌ری پێکخراوه‌یی و چاککردنی رایکردنی کاره‌کان:

وێپرای بوونی هه‌یکه‌لی پێکخراوه‌یی په‌سمی، که‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی کاره‌کانی نیوان سه‌رۆک و کارمه‌نده‌کان و هێله‌کانی ده‌سه‌لات و سنووری به‌دواداچوونی دیاریکردوه‌و له‌سه‌ر بنچینه‌ی ده‌سه‌لاتیکی برپارسان دامه‌زراوه‌، ده‌بینین له‌ واقیعا‌دا په‌یوه‌ندییه‌کانی ناو دامه‌زراوه‌ هه‌میشه‌و به‌شیوه‌یه‌کی گشتی به‌ که‌ناڵه‌ پێکخراوه‌یه‌ په‌سمیه‌کاندا تیناپه‌رن، چونکه‌ وێپرای ئه‌و پێکخستنه‌، که‌ناڵگه‌لی شاراره‌ی نا‌په‌سمی هه‌ن، که‌ هێله‌کانی ده‌سه‌لات و په‌یوه‌ندی به‌کرده‌وه‌ پێکدێنن، ئه‌مه‌ش به‌شیوازیکی که‌ په‌یکه‌ری پێکخراوه‌یی کار ته‌نیا جلوه‌به‌رگیکه‌ بۆ داپۆشینی په‌یوه‌ندییه‌ به‌کرده‌وه‌کان. لێره‌دا په‌یوه‌ندییه‌کان به‌پێی په‌یوه‌ستی و ناسیاوه‌تی نیوان خاڵکانی پایه‌داریی که‌سیتی و په‌یوه‌ندیی نزیکی و دوریی نیوان سه‌رۆک و کارمه‌نده‌کان دروستبوون. ئه‌مه‌ش بۆته هۆی سه‌ره‌له‌دانی هاوپه‌یمانیتی و ئینتیمای لاوه‌کی له‌نیو دامه‌زراوه‌دا، له‌سه‌ر حسابی ئه‌نجامدانی کاره‌کانی دامه‌زراوه‌که‌. به‌و شیوه‌یه‌ پڕۆسه‌ی خۆدزینه‌وه‌ له‌ په‌یکه‌ری کاردا دروستبووه‌، وه‌ک هه‌ول‌دانیک بۆ نزیکبوونه‌وه‌ له‌ ده‌سه‌لات. له‌ئه‌نجامدا چه‌ند ده‌رگایه‌ک له‌به‌رده‌م هه‌ندیک که‌سدا کراونه‌ته‌وه‌ که‌ نابیت بکرینه‌وه‌، چه‌ندیکی دیکه‌ش له‌به‌رده‌م ئه‌وانی دیکه‌دا داخراون که‌ پێویسته‌ کراوه‌بن. به‌و جۆره‌ په‌یوه‌ندییه‌که‌ له‌ په‌یوه‌ندییه‌کی کاری په‌سمیه‌وه‌ گۆراوه‌ بۆ په‌یوه‌ندیی ولا، ئه‌و وه‌لائه‌ی پاده‌ی نزیکی که‌سیک له‌ ده‌سه‌لاته‌وه‌ نیشانداده‌ات. ئه‌مه‌ش بۆته هۆی ئه‌وه‌ی دامه‌زراوه‌کان جارێکی دیکه‌ بکه‌ونه‌ ده‌ستی په‌وتی نادامه‌زراوه‌یی. ئه‌م په‌وته‌ش به‌دوو ئاراسته‌دا رۆیشتوه‌: یه‌که‌میان په‌یوه‌ندیی راسته‌وخۆی نیوان سه‌رۆک و هه‌ریه‌کیک له‌ کارمه‌نده‌کان

به جیاوازی ئاستیانهوه، دوه‌میان ئاقاری دروستکردنی په‌یکه‌ری پێوه‌ندی لاوه‌کی له‌ناو دامه‌زراویکدا، که له‌سه‌ر بنچینه‌ی یه‌ک به‌رژه‌وه‌ندی و یه‌ک ئینتیما دامه‌زراوه .

سه‌بارت به‌ په‌یوه‌ندییه‌ راسته‌وخۆکانی نیوان سه‌رۆک و ئه‌و کارمه‌ندانه‌ی ده‌شیت بینه‌ پاشکۆ، به‌ پێچ و په‌نادا ده‌رۆن یان راشکاوانه‌ن و به‌ئاسانی په‌یوه‌ندییه‌ په‌سمیه‌کان تێده‌په‌رێن. سه‌رۆک له‌م دۆخه‌دا جوړیک په‌یوه‌ندی راسته‌وخۆی داناوه، که به‌هه‌موو ناوه‌نده‌کانی کاره‌وه تێده‌په‌ریت و هه‌موویانی راسته‌وخۆ به‌خۆیه‌وه‌ گریداوه‌ته‌وه‌و ده‌ربری پله‌ویایه‌ی خۆین، به‌دوو‌پاتکردنه‌وه‌ی به‌رده‌وامی گرنگیی پاراستنی هه‌یکه‌لی رێخراوه‌یی، که خۆی له‌ واقیعه‌دا پشتگوێ‌بخستوه . ئه‌مه‌ش له‌ بئه‌رته‌دا بۆته‌ هۆی هه‌لته‌کاندنی چه‌مکی دامه‌زراوه، چونکه‌ پێکهاته‌که‌ هه‌موو تاکه‌کانی تێپه‌راندوه . به‌وجۆره‌ دامه‌زراوه‌ بۆته‌ جوړیک له‌ خاوه‌نداریتی تاکه‌که‌سی، یان به‌لای که‌مه‌وه‌ بۆته‌ بواریکی زیندوو بۆ کارپێکردنی پایه‌داری. ئه‌نجامی ئه‌مه‌ سه‌رتاپای دامه‌زراوه‌ بۆته‌ بواریکی که‌سیتی بۆ سه‌رۆک و کارپێکردنی پایه‌داری، هه‌موو پێگه‌ بنچینه‌یه‌کانی کاریش بوونه‌ته‌ پانتاییه‌کی که‌سیتی ئه‌و که‌سه‌ی بۆ کارپێکردنی پایه‌داری به‌رێوه‌یده‌بات .

لێره‌دا خزمه‌تگوزارییه‌کانی کاره‌که‌، که له‌سه‌ر بناغه‌ی ئه‌رک و به‌رپرسیاریتییه‌کان دامه‌زراون، سروشتی بابه‌تیتی خۆیان له‌ده‌ستداوه‌و سروشتی به‌خشین و یاساخکردنیان وه‌رگرتوه . جا له‌به‌رئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کان له‌سه‌ر بنچینه‌ی وه‌لا ئن بۆ سه‌رۆکی پایه‌دار، ئه‌وا وه‌لا شوینی کاری گرتۆته‌وه‌و دامه‌زراوه‌ له‌ هه‌موو مانایه‌کی به‌کرده‌وه‌ به‌تال‌بۆته‌وه‌، چونکه‌ هه‌لسه‌نگاندن به‌پێی وه‌لا، کاری هه‌لته‌کاندوه‌و بۆته‌ هۆی چه‌سپاندنی په‌یوه‌ندییه‌کانی وه‌لا و گه‌رانی کارمه‌نده‌کان به‌دوای که‌نال‌ه‌کانی په‌یوه‌ندیکردن به‌ سه‌رۆک یان به‌ یه‌ک‌یک له‌ پایه‌داره‌کانی خوار ئه‌وه‌وه . ئه‌مه‌ش پێوانه‌ی هه‌لسه‌نگاندن به‌پێی وه‌لائی چه‌سپاندوه‌و سه‌روه‌ری پایه‌داری زاکردوه‌ به‌سه‌ر ده‌سه‌لاتی کاردا . سه‌ره‌نجام ئینتیما بۆ دامه‌زراوه‌ - وه‌ک چوارچۆیه‌یه‌کی گشتی - له‌ناوچوه‌ یان به‌پاره‌ی جیاواز لاوازه‌وه‌و رۆتین، به‌هۆی لاوازی هه‌ستکردن به‌ ئه‌رکه‌کانی کاره‌وه‌، زالبوه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ تاییه‌تییه‌کان و پاراستنیان بۆته‌ شوین بایه‌خپیدانی پله‌ یه‌کی کارمه‌نده‌کان . هه‌ر له‌به‌رئه‌وه‌شه‌ دروشمی «گرنگ نییه‌ به‌ره‌مه‌یه‌نی، به‌لکو گرنگ ئه‌وه‌یه‌ سه‌رزه‌نشست نه‌کریت» له‌ناو داموده‌زگاکاندا ته‌شه‌نه‌یکردوه .

شیوازه‌کانی ده‌سه‌لات و هه‌لۆیستی کارمه‌نده‌کان و جه‌ماوه‌ر به‌رامبه‌ریان:

ده‌سه‌لاتی کار، له‌ رپوی بابه‌تییه‌وه‌، له‌لایه‌ن کارمه‌نده‌کان و جه‌ماوه‌ره‌وه‌ مامه‌له‌ی

لەگەڵ دەکریت و بە پێی شیوازی بەرپۆه بەرانی، تێپوانینی خۆی جیاواز دەخاتەوێ . لە دامەزرێوەکانماندا ناوهرپۆکی سايكۆلۆژيانەى هەلوێستی کارمەندەکان و جەماوەر بەرامبەری پەرەتییکی تاییهتی وەرگرتو، چونکە لەسەر بنچینەى بالادەستیی سەرۆک بەسەر هەموو دامەزرێوەکەدا دامەزرێوە، بەجۆریک دامەزرێوەکە لە پێگەى سەرۆکەکە یەوێ دەناسرێتەو، نەک بە پێچەوانەوێ . واتە ئێو سەرچاوەیە، نەک دامەزرێوەکە .

لێرەدا دۆخیکى دیاری زۆر باو لەئارادایە، ئێویش بوونی دەسەلاتی تاکەکەسیی سەپینراوێ . ئێم دەسەلاتە بەزۆر لەلایەن سەرۆکیکەوێ جەلەوکرێوە، کە پێگەى لوتکەى دامەزرێوەکەى بە دەستەپیناوە . بەو جۆرە نمونەى سەرۆکی دەسەلاتخواری پێکھێناوێ، کە پەيوەندییەکانى لەگەڵ کارمەندەکان و جەماوەردا سەرپێشپۆرکردنەو سیاسەتییکی توندپەرێوە پێرەو دەکات . لێرەدا دامەزرێوە وەک خاوەندارێتییهکی تاییهتی لێهاتووەو سەرۆک بە پێی خواستە تاییهتیهکانى خۆی مامەلەى لەگەڵدا دەکات . بەویپێهش ئێو خزمەتەى پێشکەشیدەکات، وەک بەخشینیک سەپریدەکات کە دەتوانیت ببووستینیت، نەک ئێرکیکی سەرشارنى کە پێویستە جیبەجیبى بکات . هەرێوەها کارمەند وەک کەسیکی بێگانه ژيان دەباتە سەرێو مانەوێو گەشەکردنى لە دامەزرێوەدا گرێدراوى پارزبوون یان توورەبوونی سەرۆکە . واتە پەيوەندییهکە لەسەر بناغەى ترسو و هەرپەشە پراووستاوە . لەم بارەدا هەولدانى خۆنزیککردنەو ماستاوساردکردنەو گەیشتۆتە بەرزترین پلە، بۆ ئێوێ سەرۆک پارزبەری، ئێمەش لە پێگەى گێرانى پۆلى هاوپەیمانیی خزمەتکاری دەسەلات و پارزبەری لەسەر حسابی پەيوەندیی هاوکارانى تر، تەنانەت خستنه پڕووی ئێوان وەک سەرچاوەیەکی مەترسی بۆ ئێو دەسەلاتە . لێرەدا پێشپۆرکێ بۆ بە دەستەپینانى پەزنامەندیی سەرۆک لەو پەریدایە، هەرێهەکیک دەیهوێت لە پێگەى گومان دروستکردنەو بەرامبەر بەوانى دیکە، پەزنامەندیی ئێو بە دەستەپینیت . لەپاستیدا هەرێهەکیک هەولدەدات گومان بەرامبەر بەخۆی دووربخاتەو، چونکە ئێو پەيوەندییه دەسەلاتخواریو ملکەچکارە جۆریک لە شەپانگیزیی ناوھکیی توندوتیژی بەرامبەر بەمجۆرە دەسەلاتە بەرھەمھێناو، کە سەرچاوەى دلەپاوکێو مەترسییه بۆ کەسەکە . بۆیە هەولدەدات ئێو شەپانگیزییه بەرامبەر بە دەسەلات، لە پێگەى وەرچەرخیانیهو بۆ دژەکەى، واتە گۆرپینی بۆ بەدلداچوون و سەرسامبوون بەھەموو سەمبولەکانى بەھیزی، تێپەریینیت . ئێمەش جۆریکە لە تەماھیکردن لەگەڵ دەستدێژکاردا .

لێرەوێ لە هەلوێستی جەماوەریش بەرامبەر بە دامەزرێوەکان بەگشتی و تەنانەت ئێرکەکەى تێدەگەین، چونکە ئێوان دەزانن دەسەلاتخواریو ملکەچکاریو پۆهەکی

دیکه‌ش یاساخکردن یان به‌خشین نمونه‌ی باون. بۆیه زۆر جار جه‌ماوهر پئی وانیه ده‌توانیت ئه‌و خزمه‌تگوزارییه به‌ده‌ستبهنیت، که به مه‌سه‌له‌یه‌کی سروشتی ده‌زانیت و پئی‌وایه بۆ ئه‌وه‌ی به‌ده‌ستبهنیت - که مافی خۆیه‌تی - پئی‌سته کۆششبات و په‌نا به‌و میانه‌کارانه به‌ریت، که ده‌رگاکانی ده‌سه‌لاتی بۆ ده‌که‌نه‌وه . لیره‌شدا هه‌ندیک جار، وێرای ئه‌وه‌ی کارمندی په‌یوه‌ندیدار پئی راده‌گه‌یه‌نیت کاره‌که‌ی جیبه‌جیده‌بیت، که چی هه‌ر سوورده‌بیت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی سه‌رۆک ببینی تا دلنیا‌بیت، چونکه ئه‌و پئی‌وایه به‌بی بینینی ئه‌و ناتوانیت پیداو‌یستیه‌که‌ی مسۆگه‌ربکات. لیره‌دا په‌یوه‌ندی جه‌ماوهر به ده‌سه‌لاته‌وه هه‌م گومان و وریایی له‌خۆگرتوه، هه‌م به‌دلداچوون و وه‌لا .

ئه‌م نمونه‌یه‌ی په‌یوه‌ندی ده‌سه‌لاتخواری و ملکه‌چکاری، که به‌هیچ جۆریک بی نزیکبوونه‌وه‌و وه‌لا داکۆکی لی ناکریت، که شیکی خولقاندوه که کاریگه‌ری خراپی له‌سه‌ر دامه‌زراوه دروستکردوه و کارمهنده‌کانی فرییداوته ناو دۆخیکی فشاری هه‌میشه‌یه‌وه، که په‌نگدانه‌وه‌ی له‌سه‌ر پۆحی مه‌عنه‌ویان هه‌یه و کاریگه‌ری له‌سه‌ر هه‌ستی ئینتیمابوون و به‌ره‌مه‌ینانیان هه‌یه .

ئه‌و سیمایانه‌ی ده‌سه‌لات، که پووبه‌پووی دامه‌زراوه‌کانمان بوونه‌ته‌وه دیمه‌نیکی پووناک نابه‌خشن، به‌لام نابیت تووشی په‌شبینیمان بکه‌ن، چونکه ریگه‌ی گه‌شه‌کردن داخراونیه‌و ده‌شیت مه‌سه‌له‌کان بخزینه‌سه‌ر پیره‌وی پاستی خۆیان، پیره‌وی جیگیرکردنی دامه‌زراوه‌ی کارو په‌تکردنی دامه‌زراوه‌ی ده‌سه‌لاتدار. ئه‌مه‌ش به‌پیگه‌یانندی چوارچیوه‌ی مرویی کارکردن، که وه‌ک سه‌رچاوه‌و دابینکارو ده‌رفه‌تیک بۆ پیگه‌یشتن و هینانه‌دی ئامانجه‌کان مامه‌له‌ له‌گه‌ل دامه‌زراوه‌ ده‌کات، چونکه هه‌یچ پیگه‌یشتن و پرگاربوونیکی راسته‌قینه، به‌بی بوونی دامه‌زراوه‌ی به‌هیز دابین ناکریت .

نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی هۆکاری جیگیرکردنی دیموکراسییه

له‌سه‌روه‌ندی هه‌لبژاردنه‌کانی په‌رله‌مانی کوردستاندا رۆژانه چه‌ندین چه‌مکی وه‌ک نوێکردنه‌وه‌، ئاوادانکردنه‌وه‌، په‌ره‌پێدان، گۆرپان، چاکسازی و هی تر ده‌خزینه‌پوو و گفتوگۆیان له‌سه‌ر ده‌کریت. بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و چه‌مکانه وه‌ک ده‌سته‌واژه‌ی نادیارو ئالۆز به‌ئاسمانی بێرکردنه‌وه‌ی خه‌لکه‌وه نه‌مینه‌وه‌وه هه‌لبژیره‌کان هوشیارین ده‌باره‌ی واتاو ئامانجه‌کانیان، کاریکی پێویست و گرنه‌گه پوونبکریه‌وه‌وه تێپروانین ده‌باره‌یان ده‌ربهرپیت.

نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی - به‌واتا زانستییه‌که‌ی - کۆششیکه مه‌به‌ستیتی له‌لایه‌که‌وه بونیادو دامه‌زراوه سیاسییه‌کان نوێکاته‌وه‌، له‌لایه‌کی دیکه‌وه گه‌شه به‌ کولتووری سیاسی بالاده‌ست بداتو سه‌رله‌نوێ دایبهرژیته‌وه. واته نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی به‌گشتی ئه‌و پرۆسه‌یه‌یه، که ده‌یه‌ویت جیاکاره‌بوونی دامه‌زراوه سیاسییه‌کان به‌هێنیته‌دی و سروشتیکی ئه‌قلانی ببه‌خشیته‌ کولتووری سیاسی، هه‌تا سیسته‌می سیاسی کۆمه‌لگه‌ کارامه‌تریبیت. نوێکردنه‌وه‌ی سیاسیش له‌ رینگه‌ی چه‌ند سیمای خه‌سله‌تیکه‌ی سه‌ره‌کییه‌وه ده‌ناسریته‌وه، وه‌ک: هۆشمه‌ندکردنی بونیادی ده‌سه‌لاتی سیاسی، جیاکاره‌بوونی پیکهاته‌و فرمانه‌ سیاسییه‌کان، به‌هێزکردنی توانا دامه‌زراوه‌یی و سیاسییه‌کانی سیسته‌می سیاسی، سه‌روه‌ری رۆحی یه‌کسانی له‌ مافو ئه‌رکه‌کاندا و چه‌سپاندنی له‌ سه‌رتاپای کۆمه‌لگه‌داو جیگیرکردنی جیاکاره‌بوون.

هۆشمه‌ندکردنی بونیادی ده‌سه‌لاتی سیاسی:

مه‌به‌ست دامه‌زاندنی ده‌سه‌لاتی حوکمرانیی چاکو جیگیرکردنی کۆله‌که‌کانیه‌تی له‌سه‌ر بنچینه‌ی ئه‌قلانییه‌تی هۆشمه‌ندانه‌ی سه‌ره‌به‌خۆ له‌ گشت په‌یوه‌ندی و گریډانه‌وه ته‌قلیدییه‌کان، جا ئه‌وانه ئایینی بن یان ئیتنیکه‌ی یاخود تایه‌فه‌وه عه‌شیره‌تگه‌ری. زیادبوونی توانای سیته‌می سیاسییه‌، هه‌تاکو بتوانیت شاره‌زاییه‌ کارگیریه‌کان و پێویستییه‌کانی به‌رپرسیاریتی سیاسی و پێداویستییه‌کانی هۆشمه‌ندی و ئه‌قلانیته‌

به‌شێوه‌ی چنراویکی پته‌وی کارا گرێداته‌وه به ویستی میلییه‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی ئاکاریکی سیاسی رێکوپێکی گونجاو به‌رجه‌سته‌بێت، که تا دوا‌سنوور ده‌روه‌ست بێت به پرنسیپه‌کانی دادوهری، یه‌کسانی، سه‌رپاستی و بێ‌لایه‌نییه‌وه، هه‌روه‌ها هه‌تا بتوانیت لوتی ده‌سه‌بژێری سیاسی ته‌قلیدی بشکینیت و سنوور بۆ ره‌وايه‌تی باوی هوکمرانه‌کان دابنیت و پرنسیپه‌گه‌لێک بچه‌سپینتی، که هوکمرانه‌کان به‌رامبه‌ر به هوکمرانی‌کراوه‌کان به‌رپرسیارده‌که‌ن و رێگه‌ش به هوکمرانی‌کراوه‌کان ده‌ده‌ن له هوکمرانه‌کان بپرسنه‌وه. هه‌موو ئه‌وانه مانای ئه‌وه‌ن، حکومه‌ت به‌ره‌مه‌ییکی مرۆفانه‌یه‌و ده‌ستکردی سروشت یان خواوه‌ند نییه‌و کۆمه‌لگه‌ خواهن سه‌رچاوه‌گه‌لی مرۆیی وه‌هایه، که سنوور بۆ ده‌سه‌لات داده‌نێن و چاودێری‌کردنی یاسا مرۆفکرده‌کانیش پێش‌گشت ده‌روه‌ستیه‌کانی دیکه ده‌که‌وێت.

جیاکاره‌بوونی پێکهاته و فرمانه سیاسییه گشتیه‌کان:

جیاکاره‌بوونی پێکهاته و فرمانه سیاسییه گشتیه‌کان، مانای به‌هیزکردنی میکانیزمه‌کانی لێک جیا‌کردنه‌وه‌ی بنه‌ماو دامه‌زراو ده‌سته کارگێڕیه‌کان و جه‌خت‌کردنه‌وه‌یه له‌سه‌ر سروشتی تاییه‌تکاری کارو پۆلی هه‌ریه‌کێکیان. ئه‌مه‌ش کۆمه‌لێک گۆرانکاری و ده‌ستکاری بنه‌مایی و فرمانی له‌خۆده‌گرت، له‌وانه: سه‌رله‌نوێ پێکهێنانه‌وه‌ی شیوازی پله‌داری و به‌دوای یه‌کهاتنی کۆمه‌لایه‌تی و دانانی سنووری جیاکه‌ره‌وه‌ی نیوان پۆله‌ پێشه‌یه‌یه‌کان و په‌یوه‌ندییه‌ خێزانییه‌کان و مه‌سه‌له‌کانی ژیانی خێزانی له‌لایه‌ک و نیوان دابینکاری و دیاریکارییه‌کانی یاساو به‌ها ئاییینه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه. ئه‌مه‌ وێرایی هێنانه‌ئارای شیوازی نوێی کاری جیاکاره‌و جووری گه‌شه‌کردی بونیادی سیاسی تاییه‌تکاری سه‌ربه‌خۆ، که توانای خستنه‌گه‌ری ئه‌و کارانه‌ی هه‌بێت. به‌کورتی جیاکاره‌بوونی پێکهاته و فرمانه سیاسییه گشتیه‌کان، مانای جه‌خت‌کردنه‌وه‌یه له‌سه‌ر لێک جیا‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کانی یاسادانان و جێبه‌جێکردن و دادوهری و چه‌سپاندنی سیسته‌می ناناوه‌ندی (لامه‌رکه‌زی) ده‌سه‌لاته‌ بۆ کارا‌کردنی سیسته‌می سیاسی و به‌هیزبوونی کاریگه‌ری له‌سه‌ر که‌رته جیاوازه‌کانی کۆمه‌لگه.

به‌هیزکردنی توانا دامه‌زراوه‌یی و سیاسییه‌کانی سیسته‌می سیاسی:

ئه‌مه‌ش مانای زیادبوونی توانای سازان و دا‌هێنانی سیسته‌می سیاسییه، که به‌ره‌مه‌ی مامه‌له‌کردنی مرۆف و کالێک‌کردنی زیندووپیته‌ی له‌گه‌ڵ ژینگه‌و

دەرھاویشتەکانیدا. ئەمەش لە چەند شتێکدا بەدەردەکەوئیت، لەوانە: گەشەپێدان و نوێکردنەوهی ھەیکەلی دامەزراوھیی و بپیارو دابینکارییە سیاسییەکان، فراوانکردنی سنووری دەسەلاتی کۆمەلگەی سیاسی ناوچەیی، زۆرکردن و ھەمەپەنگکردنی کردەکانی ھوکمرانی لەلایەک و بەھێزکردنی چالاکیی سیستەمی سیاسی و کاراکردنی راپەراندنی کارەکانی خۆی و جێبەجێکردنی بپیارە سیاسی و کارگێڕییەکان لەلایەکی دیکەوھ. ئەمە وێرانی پشتگیریکردنی دامەزراوھەکانی کۆمەلگەی مدنی و کاراکردنی کۆکردنەوهی ھاوڵاتیان و دەربرینی بەرژەوھەندییەکانیان. ھەرھەوا چەسپاندنی بنەمایەکی یاسایی ھۆشمنەند، کە توانا و وزە ماتێ ھەبە بۆ گۆڕینی خواستە میلیییەکان بۆ واقع و کرداری جیدی و بەھێزکردنی توانای چارەسەرکردنی کێشەکانی ئیستار و پووبوونەوھە شێوازە نوێکانی داخوایی سیاسی و ناسیاسی.

کارکردن بۆ یەكسانی و جیگیرکردنی بەگروھەوی:

کارکردن بۆ یەكسانی و جیگیرکردنی بەگروھەوی، ناوھپۆکی نوێکردنەوهی سیاسی پێکدینت و بەگشتی بریتێ لە: بپروکە ھاوڵاتی و یەكسانی لە ئەرک و مافەکاندا، پێرەویکردنی یاسا و رێساکانی بۆ جەلەوکردنی پەيوەندی نیوان ھوکومەت و ھاوڵاتیان، زالکردنی پێوانەکانی لێھاتوویی و شارەزایی بۆ بەدەستھێنانی پێگەی ھیزی سیاسی یان دابەشکردنی پلەکار (پۆست) و پۆلە کارگێڕی و راپەرکارەکان، توانای چەسپاندنی کۆلەگەکانی یەگرتوویی نیشتمانی و جەختکردنەوھ لەسەر دیالەکتیکی سازان و گونجانی گرووپە کۆمەلایەتی و کولتوری و ئتتیکی و ھیزە سیاسییەکان، بەجیاوایی بەرژەوھەندی و ناکوکی ئاراستە باوھپخوایی و ئایدیۆلۆژییەکانیانەوھ، شۆرپوونەوھە بەردەوامی ھیزی سیاسی مات بۆ کەرتە جۆرەجۆرەکان و زۆرینە ھاوڵاتیان لەناو کۆمەلگەی سیاسی ناوھپیدا، کە پێوستی بە بەشداریکردنی میلی زیاتر ھەبە لە پڕۆسە سیاسییدا و دامەزراندنی ئەو بەشدارییەش لەسەر بنچینە ھەرککردنی ھۆشمنەدانە ھەبە کەشی سیاسی ناوھپیی و ناوچەیی و جیھانی. بۆ ئەمەش گەرھەبایەخیکی چروپ بەدریت بە گەشەپێدانی میکانیزمەکانی کۆمەلگە مەدەنی و دۆزینەوھە شێوازی نوێ پیکھاتەو ھەیکەلی دامەزراوھیی بۆ رێکخستنی ئەو بەشدارییە. بەواتایەکی دیکە، فراوانکردنی سنووری کارپێکردنی دیموکراسی و ھێنانەئارای ئەو دابینکارییە سیاسی و رێکخراوھییانە ماف و ئازادییە گشتییەکان دەستەبەردەکەن و ھۆشیاری جەماوەر دەبزوین و ھانی توێژاڵگەلی فراوان دەدەن بۆ بەشداریکردن لە کاری

سیاسی گشتیدا. به‌وه‌ش زۆربه‌ی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ له‌ بوونه‌وه‌ری پاشکۆو خه‌مسارده‌وه‌ ده‌گۆرپێن بۆ هاو‌لاتی چالاکو کارامه‌، که‌ ده‌توانن کاریگه‌ریان له‌سه‌ر بریاری سیاسی دابنێن و به‌جیدی به‌شداربن له‌ گۆرپینی بنه‌مای نوینه‌رایه‌تیکردنی سیاسی و هه‌لبژاردنی هوکمرانه‌کان و دارشتنی بریاره‌ سیاسیه‌ گشتیه‌کاندا. تیکرای ئه‌وانه‌ش ده‌ریده‌برپیت، که‌ نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی به‌واتا گشتیه‌که‌ی و له‌ ناوه‌پۆکدا مانای بنیاتنانی دیموکراسی و جیگیرکردنی کۆله‌که‌کانیه‌تی.

هه‌موو ئه‌وانه‌ی خزانه‌پوو ده‌ریده‌خه‌ن، نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی پرۆسه‌یه‌ نه‌ک دۆخیک و پشت به‌ کارلیککردنی به‌رده‌وام و گونجاوی میکانیزمه‌کانی جیاکاره‌بوونی بونیادی فرمانی و پێداویستیه‌کانی قولکردنه‌وه‌ی یه‌کسانی و چه‌سپاندنی توانای کاملبوون و سازان و داھێنانی سیسته‌می سیاسی هه‌یه‌. به‌و جۆره‌ش ده‌سه‌لات هۆشمه‌ندده‌بیته‌و بنه‌ماکان جیاکاره‌ده‌بن و به‌شداریکردنی میلی ده‌بیته‌ خه‌سله‌تی بنچینه‌یی جیاکردنه‌وه‌ی سیسته‌مه‌ نوێکانی هوکمرانی له‌ پرژیمه‌ ته‌قلیدی یان پاشکه‌وتوه‌کانداو پێوانه‌یه‌کی بابته‌تی بۆ پێوانی گه‌شه‌کردن و پێشکه‌وتنی سیسته‌می سیاسی.

گۆفاری هه‌فتانه‌ ژماره‌ (٥١) ١٤-٢٠ حوزه‌یران ٢٠٠٩

کۆله‌که‌کانی دیموکراسی له وته‌و کرداردا

دیموکراسی به‌ره‌میکی «تایبه‌تکار»ی خۆرئاوا نییه له می‌شکیکی نامۆدا نه‌بیت، که به بیانوی تایبه‌تمه‌ندی، گۆشه‌گیری و داخران به‌سه‌ر خۆدا ده‌خاته‌وه. له ئە‌زموونی هه‌ر میلیله‌تیکدا چه‌ندین توخمی دیموکراسی هه‌ن و له هه‌ر پۆشنبیرییه‌کیشدا توخمگه‌لی دیموکراسی هه‌ن، که له بنکه‌ی کۆمه‌لگه‌دان و ئاقاری گه‌شه‌کردنی راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ دیاریانده‌که‌ن. گرنگترین کۆله‌که‌کانی دیموکراسی له بیر و پراکتیکدا ئە‌مانه‌ن:

۱ – یه‌کسانی له به‌رده‌م یاسادا:

دیموکراسی مانای پشێوی و به‌ره‌لایی نییه‌و له‌سه‌ر بناغه‌ی یه‌کسانی له‌به‌رده‌م یاسادا داده‌مه‌زیت، سه‌روه‌ری یاسا به‌سه‌ر فه‌رمانزها‌و فه‌رمانزها‌واییکرا‌ودا له‌خۆده‌گریت، ئە‌و سه‌روه‌رییه‌ی خه‌باتی دیموکراتیانه‌ی مرۆقه‌کان دژی ئە‌و یاسا کۆن و زۆردارانه پێویستده‌کات، که به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی چینیکیان توپزیک ده‌پاریزن و پێگرن له‌به‌رده‌م په‌ره‌سه‌ندندا. یه‌کسانی له‌به‌رده‌م یاسادا، ده‌روازه‌یه‌کی بنچینه‌یه‌ی بۆ ها‌ولاتی‌بوون و یه‌کیکه‌ له‌ پ‌واله‌ته‌کانی پیا‌ده‌کردنی سیاسی، به‌وییه‌ی کۆمه‌لێک ئە‌رکو ماف ده‌که‌ونه ئە‌ستۆی ها‌ولاتی ئازاد. یه‌کسانی بێرۆکه‌یه‌کی پ‌ووت نییه‌و له‌ناو کۆمه‌لگه‌و ته‌نیا له‌ سایه‌ی حوکم‌رانی هه‌ق و یاسا و دادوه‌ریدا بوونی هه‌یه، چونکه کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و حوکم‌رانی هه‌ق و یاسا کۆله‌که‌و زامنه‌ری یه‌کسانین و دواتریش کۆله‌که‌و زامنه‌ری دیموکراسین. لێ‌رده‌ا مه‌ترسیت‌ترین شت، که پ‌وویه‌پ‌ووی یه‌کسانی ده‌بیت‌وه، گۆرینیتی بۆ یه‌کسانییه‌کی ساده که مه‌به‌ستیتی جیا‌وازی و جیا‌کاره‌یه‌یه‌کان له‌ناو به‌ریت، یان کردنییه‌تی به‌ بێرۆکه‌یه‌کی پ‌ووت و دوائه‌نجام ئایدۆلۆژیایه‌ک، که واقیعی نایه‌کسانی داده‌پۆشیت، یاخود خۆگیا‌کرد به‌رامبه‌ر به‌ په‌یوه‌ندی نیوان یه‌کسانی پ‌ژه‌یی و یه‌کسانی په‌هاو گۆرینی پ‌ژه‌یی بۆ په‌ها. ئە‌و مه‌سه‌له‌یه‌ی مانای پاراستن و دا‌کۆکی‌کردنه له‌ بارودۆخی بابه‌تی و زۆرداری.

۲ - نوینه‌رایه‌تیکردن:

له‌به‌رئه‌وه‌ی تاكه‌كان له‌به‌رده‌م یاسادا یه‌كسانن و هه‌ر یه‌كێكیان مافی به‌شدار یكردنی چالاكانه‌ی هه‌یه له‌هه‌لبژاردنی شیوازی ژيانی خۆی و سیسته‌می حوكمرانیدا، بۆیه مافی هه‌ر یه‌كێكه‌ به‌پێی ویست و به‌رژه‌وه‌ندیی خۆی فه‌رمانپه‌وایی بكات. جا له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌مه‌ كارێکی سه‌خته، چونكه‌ جه‌نگی هه‌ر كه‌سێك دژی ئه‌وی دیکه‌ به‌پراده‌كات و بوونی كۆمه‌لایه‌تی وێرانده‌كات، بۆیه نوینه‌رایه‌تیکردن داھینه‌رانه‌ترین چاره‌سه‌ره، كه‌ ئه‌قلی مرۆفایه‌تی خوازیاری ته‌بایی و یه‌كگرتن دۆزیویه‌تییه‌وه‌ . لی‌ره‌شدا نوینه‌رایه‌تیکردن پێویستی به‌هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی راسته‌وخۆ، نه‌یینی و یه‌كسان هه‌یه .

۳ - جیاکاره‌بوون:

بۆ ئه‌وه‌ی یه‌كسانی نه‌گۆرێت بۆ «سازشكردنیک»، كه‌ به‌ هۆیه‌وه‌ ژیان پ‌واله‌تكارو بێ جیاوازی و ناكۆکی ده‌بی‌ت، پێویسته‌ واتای جیاکاره‌بوون ببه‌خشیت. مه‌به‌ست جیاوازی، جیاکاره‌یی، ناكۆکی، فره‌یی و مافی ئۆپۆزیسیۆنبوونه . ئه‌و جیاکاره‌بوونه‌ی له‌ جیاوازی، فره‌یی و ناكۆکی پێداویستی، هه‌ز، خواست و به‌رژه‌وه‌ندییه‌كانی تاك و گروپه‌كانی كۆمه‌لگه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ده‌گریت، چونكه‌ هه‌چ یه‌كگرتنیک بێ جیاوازی، فره‌یی و ناكۆکی بوونی نییه . داننان به‌ حه‌قیقه‌تی جیاکاره‌بووندا، به‌ره‌و قبولكردنی پلورالیزم ده‌چیت، واته‌ فره‌یی هه‌یزو ئاقارو حیزبه‌ سیاسیه‌كان، چین و توێژه‌ كۆمه‌لایه‌تییه‌كان، ئاقاره‌ فیکری و ئایدیۆلۆژییه‌كان. داننان به‌ پلورالیزمدا یه‌كێكه‌ له‌ كۆله‌كه‌كانی دیموکراسی و به‌بێ پرۆسه‌یه‌کی هوشیاربوونه‌وه‌ ده‌سته‌به‌رنابی‌ت، مه‌به‌ست هوشیاریی پ‌یژه‌بیبوونی حه‌قیقه‌ت و شیانی هه‌لكردنی خودو هوشیاریه‌ به‌رامبه‌ر به‌ خود له‌ پ‌یگه‌ی ئه‌وی دیکه‌وه‌ .

كه‌واته‌ یه‌كسانی، نوینه‌رایه‌تیکردن، جیاکاره‌بوون كۆله‌كه‌كانی دیموکراسین و هه‌لومه‌رجی هه‌نانه‌دی پ‌یکدینن، ئه‌گه‌ر یه‌كێكیان له‌ناوچوو و ئاماده‌نه‌بوو، دیموکراسی كه‌موكۆرده‌بی‌ت و ده‌شیت بگۆرێت بۆ دژه‌كه‌ی .

چوارچێوه‌ گ‌رنگه‌كانی هاتنه‌دی كۆله‌كه‌كانی دیموکراسی:

۱ - كۆمه‌لگه‌یه‌کی یه‌كگرتوه‌ كه‌ تیایدا هه‌موه‌ بنه‌ماه‌ پ‌یكها‌ته‌كانی پ‌یش نه‌توه‌بوون له‌ناوه‌ب‌راب‌رن. ئه‌م كۆمه‌لگه‌ یه‌كگرتوه‌ خاوه‌نی یه‌كگرتنێکی ناكۆكاره‌، واته‌ ئاسۆیی دابه‌شكراو به‌سه‌ر چین و توێژی كۆمه‌لایه‌تی جیاوازا. هه‌روه‌ها

ئاقارگه‌لی فیکری و سیاسی تیخیده‌که‌ن و گروپی به‌رژه‌وه‌ندی، فشار، هیژو حیزبه‌کان تیایدا له مملانی‌دان و تا ئه‌م یان ئه‌و پاده‌یه ده‌رب‌ری به‌رژه‌وه‌ندی چین و تو‌یژی کۆمه‌لایه‌تی دیاریکراون. ده‌بی‌ت بو‌تری‌ت، دیموکراسی له کۆمه‌لگه‌یه‌کدا نایه‌ته‌دی زۆریه هۆشیارنه‌بن به‌رامبه‌ر به‌ پی‌ویستبوونی دیموکراسی و ده‌رک به‌وه نه‌که‌ن یه‌گگرتن، گه‌شه‌کردن و پ‌یشکه‌وتن گ‌ری‌دراوی هاته‌نده‌یی دیموکراسین و ئه‌و هۆشیارییه نه‌بو‌وی‌تته دیارده‌یه‌کی سیاسی، ئه‌و دیارده‌یه‌ی هیژه‌گه‌لی چالاک به‌رجه‌سته‌یده‌که‌ن، که پرۆسه‌ی گۆر‌ان‌کاری (پووخاندن و بنیات‌نامه‌وه) به‌رپاده‌که‌ن.

یه‌گگرتن له‌سه‌ر ئاستی نیشتمان، مانای په‌تکردنه‌وه‌ی پ‌لورالیزم و جیاوازییه‌کان نییه، به‌لکو خستنه‌وه‌ی پ‌لورالیزم و جیاوازییه‌کی نو‌ییه. ئه‌م ه‌یما‌کردنه‌ بو‌ جیاوازی و پ‌یگه‌ی تاییه‌تی و په‌تکردنه‌وه‌ی نه‌بزۆکی یان نه‌مری، ش‌ی‌وه‌و دۆخ و په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و دۆخی به‌رهمه‌نیانن له په‌وتی گه‌شه‌کردنی میژوویدا. هه‌موو ئه‌وانه ده‌بنه هۆی په‌تکردنه‌وه‌ی هه‌لو‌یستی نه‌بزۆک و موخافه‌زه‌کارانه، که ده‌یه‌وئ بیسه‌لم‌ینئ بارودۆخ و هه‌لومه‌رج و په‌یوه‌ندییه باوه‌کان یاساو سروشتی نه‌مر و په‌گ داکوتایان هه‌یه.

٢- هه‌کم‌پ‌انی پ‌اک: هه‌میشه تاقمگه‌ری و ناوچه‌گه‌ری ده‌رب‌ری به‌رژه‌وه‌ندی که‌مایه‌تین و کۆسپن له‌به‌رده‌م دیموکراسیدا. دیموکراسی له‌م گۆشه‌نیگایه‌وه، مانای هه‌لومه‌رجی‌کی کۆمه‌لگه‌یی و سیاسی، دۆخی‌کی پ‌یشکه‌وتن و گه‌شه‌کردن، کۆمه‌ل‌ئیک هه‌لومه‌رجی‌کی بابه‌تی و خۆیی، که واده‌که‌ن زۆرداری و پ‌اوان‌کردنی ده‌سه‌لات له‌لایه‌ن که‌مایه‌تییه‌که‌وه مه‌حال بی‌ت. ئه‌مه‌ش له‌ سایه‌ی حوکم‌پ‌انییه‌کدا به‌ده‌ستد‌یت، که په‌وايه‌تی میلیله‌تی به‌ده‌سته‌نیای‌یت و نو‌ینه‌ری به‌رژه‌وه‌ندی زۆرینه‌ی میلیله‌ت بی‌ت. لی‌ره‌دا به‌رژه‌وه‌ندی نیشتمانی چه‌مکی‌کی پ‌ووت یان میتافیزیکی نییه، که به‌رژه‌وه‌ندی چین و تو‌یژ و تاکه‌کان په‌ت‌بکاته‌وه، به‌پ‌یچه‌وانه‌وه چه‌مکی‌کی ئاو‌یتنه‌یه‌و په‌تکه‌ری به‌رژه‌وه‌ندییه تاکه‌که‌سی، تو‌یژگه‌ری و چینه‌یه‌تی‌ه‌کانه‌و له‌خو‌گرتنی ئه‌وانه‌یه پ‌اش به‌رزکردنه‌وه‌یان بو‌ ئاستی‌کی بال‌تر.

٣- کار (به‌مه‌نیان: ئه‌گه‌ر ت‌ی‌روانین و هه‌لو‌یسته پ‌ووت و ئه‌خلاقیه‌کانمان وه‌لاوه‌نا، ئه‌وا ده‌بی‌ت دان به‌وه‌دا بن‌ین، که دیموکراسی به‌ری کۆمه‌لگه‌ی کارو به‌رهمه‌نیانه. په‌یوه‌ندی ناکۆرداری نیوان تاک و کۆمه‌ل، سه‌ریه‌خۆیی و یه‌گگرتن، ئه‌و بزوتنه‌وه دیاله‌کتیکییه‌یه که له تاک‌ی پ‌ووت و کۆمه‌لی پ‌ووته‌وه ده‌مانبات بو‌ تاک‌ی به‌رجه‌سته‌وه کۆمه‌لگه‌ی به‌رجه‌سته‌ی واقعی، تاک - مرۆف له‌ ناخی خو‌یدا

ئەو ھېزە كۆمەلەيە تىيە دەگرېتە خۆ، كە ئاستى گەشە كىردىك نىشان دەدات ژىنگە يەكى كۆمەلەيە تى پىيگە شتوھ. بىنگومان ناتوانىن دىموكراسى و ئاستى دىارىكرارى گەشە كىردى كارو پەيوەندىيە كانى بەرھەمھېنان لىك جىباكە يىنە وھ. كۆمەلگە ي ھەژارى، ئابوورى سۆلكىردن، بەھاي بەرخۆرى، بىتوانايى لە ئاست جەلە و كىردى سىروشت و بەرھەم ھېزە كانى كۆمەلگە دا.. كۆسپە لە بەردەم دىموكراسىدا و ھەموو ئەوانە جەخت لە سەر ئەو دەكەنە وھ، كە زۆردارى دۆخى زال و سزاي مېژووھ لە و جۆرە كۆمەلگە يانە دا. بۆيە پىرۆسە سەرلە نوئ بەرھەمھېنانە وھى ھوشىارى مېژ و راستكىردنە وھى ھەلۋىستى بەرامبەر بە سىروشت، كۆمەلگە و مېژ لە ئەركە بىچىنە يىە كانى ھەر پەردە پىدانىكە.

۴ - ھەبەتتى سىياسى ھەلگى دىموكراسى سىياسىيە: ئەو خەبەتە يىز، ئاقارو حىزبە كان پىي ھەلدە ستن و دەرېرى بەرژە وھەندىيە كانىانە، يەكىكە لە و مىكانىزمانە ي دىموكراسى بەرھەم دىنەت و دىموكراسىش لە سىبەرىدا پەردە سىنەت، كاتىك سىياسەت بە واتا يۆنانىيە كە ي بە كاردىت، ئەو كۆمەلەك بەرپىسارىتتى و ماف دەكە و نە ئەستۆ ئەندامە ئازاد و بەرپىسە كان، ئەوانە ي گىرپەگە لىك پىكىدەن، كە لە شاردا گىرتىو نە تە وھ.

۵ - ھۆشيارى نوئ و (ۋەلى بىر) دەرى ھۆكارى قۇي: ھاوشانى خەبەتتى سىياسى بۆ راستكىردنە وھ و ئاراستە كىردن، گىنگى رىزىپە رانە ي ھوشىارى نوئ دىتە ئارا وھ. ئەو ھوشىارىيە تەبايە لە گەل گۆرانكارىيە كانى كۆمەلگە و پىداوئىستىە كانى بەھەلمانىكىردن، دىموكراتىزە كىردن و نوئكىردنە وھى كۆمەلگە دا. ئەم ھوشىارىيە نوئىە ھۆكارى بىرپاردە بۆ چەسپاندىن و نىشتە جىكىردى دىموكراسى. ھەتاكو ئىستا ئايدىلۆژىيە تەقلىدى، دواكە و تووى ھوشىارى، بەسەر خۇدا داخران، سەلەفىيەت و پارىدو و خوازى گەورە ترين كۆسپن لە بەردەم دىموكراسىدا. ھۆكارى خۇي لە رىزە و ي پىرۆسە ي گۆرىنى واقىعدا، رۆلى بىرپاردە دىبىنەت و مەبەست لە و ھۆكارانەش ئەمانە يە: ھوشىارى، وىست، رىكخستىن كە لە حىزب، ھىز، ئاقارە سىياسىيە كاندا بەر جەستە دەبىت، ئەوئىش شىكى بى خەوشى و بىگەرد نىيە و بەواقىعى بابەتتى دىارىدە كىر، سەرھەلدەدات و گەشە دەكات.

لە وھى پىشە وھ رەچا و ئەو دەكىر، دىموكراسى بە رىشە ەلمانىيە كە ي و ناوھەرۆكە مېژەنە كە ي و سىروشتە مېژووئىيە كە ي، پەيوەندىيە كى توندوتۆلى لە گەل پىرۆژە ي بىناتانە وھى كۆمەلگە دا ھەيە و ھاوشانى ئەو بىناتانە وھى يە، كە مەبەستىتى سەرورە ي مىللەت، واتە سەرھەلدانى دەسەلات لە لايەن مىللەتە وھ -

بە ھەلبژاردنى ئازادانەى راستەوخۆى، نەينى و يەكسان - بچەسپىننىت. ھەرۈھا ئازادىيە سىياسىيەكان جىگىرىكات، مەبەست ئازادى پادەربىن، فىكر، ئىنتىماو بىروا سەربەستى پۆژنامەگەرى و بلاوكردنەوھو ئازادى پىكھىننى حىزبى سىياسى و كۆمەلە و يانە كۆمەلەتە و پۆشنىبىرىيەكان و پاراستنى مافەكانى مرقەھ و ماناى سەروەرىيە ياسا و يەكسانى تەواوى دانىشتوانە، بى گۆيدانە پەنگ، پەگەز، ئابىن، مەزھەب و ئىنتىماى فىكرى يان پۆشنىبىرى، ياخود سىياسى و توخىمى كەسەكە. ئەوھش ماناى بوونى دەسەلاتى زۆرايەتى و ئازادىيە كەمايەتى و مافى ئۆپۆزسىۆنبوونە، ماناى دەستاودەستكردنى ئاشتىخوازانەى دەسەلات و بەشارستانىكردنى سىياسەت و كۆمەلگە و جلە و كىردنى دياردەى توندرەوى و پىگەگرتنە لە گواستنەوھى مەلمانى و ناكۆكىيە كۆمەلەتەيەكان بۆ دەرەوھى چوارچىوھى سىياسى و كەنالە دىموكراتىيەكان، چونكە ئەوھ دەبىتە ھۆى خۆوئىرانكردن، كە ھەرەشە لە كۆمەلگە، فەرمانپەرەواى، شارستانىيەت و پۆشنىبىرى دەكات.

گۆفارى ھەفتانە ژمارە (۵۲) ۲۱-۲۷ حوزەيران ۲۰۰۹

دیالۆگ و هه ئکردن:

مه رجیکی پیگه وه ژیان و ره ئکردنه وهی توندوتیژی

وا هه لمه تی هه لێژاردنه کانی په ره مانێ کوردستان دهستیپێکردو هه ر پیکهاته و کایه یه کی سیاسی که وتۆته کارکردن بۆ خسته نه پووێ به رنامه که ی خۆی و له هه ولێ ئه وه دایه سه رنجی هه لێژیره کان به لای خۆیدا پابکیشیت و ژماره یه کی زۆری ده نگه کان بۆ خۆی مسۆگه ریکات. له م بارودۆخه دا قسه کردن له سه ر دیالۆگ و هه لکردن (تۆله رهنس)، وه ک دوو ئامرازی جیگیرکردنی دیموکراسی و په تکه ره وه ی توندوتیژی په رمزی و کرده یی پێویسته .

دیالۆگ که نالی مامه له کردنه له گه ل جیاوازییه کاندای:

پێویسته کایه سیاسیه کان بزائن، بوونی جیاوازی له سه ر ئاسته جۆربه جۆره کانی کۆمه لگه ئاساییه و مایه ی نیگه رانی نییه، چونکه ناکریت وینای ئه وه بکریت گشت پیکهاته کانی کۆمه لگه، به گشت تێپوانینه سیاسی و پۆشنبیرییه کان و ده ره ستیه کانیا نه وه، له سه ر تا قه به رنامه یه ک رێکبه کون، یان یه ک تێپوانین بگرنه به ر. ئه و کۆمه لگه یه ی رێکه وتنیکی وای تێدایه، یان تا قه تێپوانینیکی زاله به سه ریدا، کۆمه لگه یه کی مه نگ و نه بزۆکه و زه مینه ی سه ره له دانی سته مکاری و سه رتا پگیری تێدایه. واته کۆمه لگه ی دروست ئه وه یه، که جیاوازییه کان له ئامیزده گریت و مامه له یه کی راست و دروستی له گه ل ده کات. لێره دا دیالۆگ، که نالی سه روشتی مامه له کردنه له گه ل جیاوازییه کاندای، ئه لته رناتیقی به کرده وه ی توندوتیژی سیاسی، که له رێگه ی گوتاری سیاسی و ئامرازه جۆربه جۆره کانی ده ربپه نه وه کاربێده کریت. ئه و توندوتیژییه ی هه ندیک نووسه ر و پۆژنامه نووس - ئاگایانه یان نا ئاگایانه - به بیانوی کاربێکردنی مافی ئازادیی ده ربپین پراکتیزه یه ده کن.

من هاو پام له سه ر ئه وه ی پێویسته واقعیانه، بابه تیانه و پاستگۆیا نه گفتوگۆ

له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌ و ئه‌و شتانه‌ بکریت، که‌ پروده‌ده‌ن و کار بۆ گۆرانیان بکریت، جیاوازییه‌که‌م لی‌رده‌دا ئه‌وه‌یه‌، بانگه‌شه‌ بۆ به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی حه‌قیقه‌تی په‌ها بکریت. واته‌ خۆ به‌پاستی په‌ها دابنریت و ئه‌وانی دیکه‌ به‌ خراپی په‌ها نیشان‌بدری‌ت، خۆ به‌ فریاد‌په‌س و به‌هه‌شت دروست‌که‌ر دابنریت و به‌رامبه‌ر به‌ کاولکارو دۆزه‌خه‌ بنیاتنه‌ر وینابکریت، ئه‌وانیتری جیاوازو نه‌یار داده‌مال‌ریت له‌ مافی بی‌رو‌پاده‌ر‌به‌رین و پاستیه‌که‌کان په‌رده‌پۆش‌بکری‌ن، حه‌قیقه‌ته‌که‌کان به‌لا‌پیدا‌بیری‌نو ساخته‌کاری بکریت. ئه‌مه‌ش هه‌موو لایه‌ک ناچار‌ده‌کات بۆ پرسیار‌کردنه‌وه‌ ده‌ر‌باره‌ی پیواری دیالۆگ له‌ناو کۆمه‌لگه‌که‌مان و نیوان سیاسه‌تمه‌دارو پۆشن‌بیره‌که‌ماندا، یان ده‌ر‌باره‌ی نه‌چه‌سپینی شیوازی دیالۆگی دیموکراتیانه‌، که‌ بی‌رو دیدی جیاواز قبوله‌کات و وه‌ک شه‌ریک و ته‌واو‌که‌ر تی‌یان‌ده‌روانی‌ت.

ئه‌نجامی ئه‌وه‌ پی‌ویسته‌ به‌‌دوای ئه‌و پرسیایانه‌ی پیا‌ده‌کردنی دیالۆگدا بگه‌رین، که‌ ده‌روازه‌ی گونجاون بۆ کار‌پیکردنی له‌ که‌شی پزێنیک‌گرتنی دوولایه‌نه‌ی نیوان پیکهاته‌کانی کۆمه‌لگه‌دا.

یه‌که‌مین (پێسا)، پی‌ویستی داننا‌نه‌ به‌ مافی جیاوازی‌بون و هه‌له‌کردنا. ئه‌مه‌ش مانای بوونی مافی بی‌ر‌کردنه‌وه‌و په‌فتار‌کردنی جیاوازو به‌هه‌چ شی‌وه‌یه‌که‌ مانای بوونی مافی به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی حه‌قیقه‌تی په‌ها نییه‌، به‌‌لکو مانای ئه‌وه‌یه‌ مرۆف ئازاد‌بیت بانگه‌شه‌ بۆ هه‌ر‌چییه‌که‌ بکات، به‌مه‌ر‌جیک ئه‌و بانگه‌شه‌کردنه‌ نه‌بیته‌ هۆی سه‌پاندنی بی‌رو‌پا به‌سه‌ر که‌سیکی تر‌دا. مانای ئازادیی ده‌ر‌به‌رینه‌، به‌لام به‌بی‌ ده‌ست‌دری‌ژ‌کردن و برین‌دار‌کردن و ناو‌زرا‌ندن. هه‌روه‌ها مانای ئه‌وه‌یه‌ هه‌ریه‌که‌یک له‌ ئیمه‌ هه‌له‌ده‌کات و خه‌وشی نییه‌ هه‌ول‌بدری‌ت بۆ راست‌کردنه‌وه‌ی.

دوهمین (پێسا)، تی‌گه‌یشتنه‌ له‌ بی‌رو‌پای به‌رامبه‌ر له‌ چوار‌چی‌وه‌ مه‌ر‌جه‌یه‌تی تایبه‌تی و په‌وتی می‌ژ‌وویی خۆیدا، به‌‌وی‌پیه‌ی ئه‌و گو‌تاره‌ سیاسیه‌ی له‌ پێگه‌ی به‌رنامه‌ سیاسیه‌ حیزبه‌که‌کان و نووسینه‌که‌کان و ئاخاوتنه‌ پۆژ‌نامه‌نووسیه‌که‌نه‌وه‌ ده‌رده‌بیری‌ن، جیا‌کاره‌یه‌و نا‌کری‌ت بشو‌به‌تی‌ری‌ت به‌ به‌رنامه‌ی تر یان له‌‌قال‌بی دیدیکی دیاری‌کراو بدری‌ت. واقیعی‌ش ده‌ری‌خستوه‌ کۆمه‌لگه‌که‌مان ئیم‌رۆ فره‌ دیدو بۆ‌چوون و ئاقاری سیاسیه‌ و ئه‌سته‌مه‌ قسه‌ له‌سه‌ر یه‌که‌ مه‌ر‌جه‌عی‌بوونی سیاسی و پۆشن‌بیری بکری‌ت.

سێ‌یه‌مین (پێسا) بریتییه‌ له‌ مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ ئه‌وی دیکه‌ی نه‌یار، له‌ پوانگه‌ی تی‌گه‌یشتن و ده‌روه‌ستبوون به‌ بابه‌تی‌بوونه‌وه‌. لی‌رده‌دا با راش‌کاوبین و له‌خۆمان پرسی‌ن: چه‌ند له‌ ئیمه‌ بروای به‌م پاستیه‌ هه‌یه‌؟ ئایا له‌ کاتی بی‌رو‌پاده‌ر‌به‌رین و ئاخاوتندا ئه‌م پرسیایه‌ی دیالۆگ پێ‌په‌ویده‌که‌ری‌ت؟

په‌اره‌م‌ین (پس)، باوه‌ربوونه به پێژه‌ییبوونی حه‌قیقه‌ت و شیان‌ی پێشکه‌وتن، چونکه زۆر شت هه‌بوون وه‌ک به‌لگه‌نه‌ویست و سه‌لمینه‌ی گومان هه‌لنه‌گر و ابوون، که‌چی ئیم‌پۆ شایانی گه‌توگۆ له‌سه‌رکردن و به‌درۆخستنه‌وه‌ن. بۆ نموونه، له‌بواری سیاسیدا چه‌ندین باب‌ه‌ت له‌ئارادا‌بوون، که‌ لایه‌نه‌کان قبو‌لیان‌کردبوون و کۆکبوون له‌سه‌ریان، که‌چی ئیم‌پۆ وا نه‌ماوه .

هه‌لکردن به‌ردی بناغی دیا‌لۆگه‌:

هه‌لکردن پێزگرتنی ئازادیی ئه‌وی دیکه‌و شیوازی بیرکردنه‌وه‌و په‌فتارکردن و بیروپا‌کانیه‌تی. هه‌روه‌ها مانای قبو‌لکردنی بیروپای ئه‌وانی دیکه‌و په‌فتاریانه له‌سه‌ر بنچینه‌ی پرنسیپی جیاوازی و نا‌کۆکه له‌گه‌ڵ چه‌مکی ده‌سه‌لاتخوازی و سه‌رکوتکردن و توندوتیژیدا‌و یه‌کێکه له‌ خه‌سه‌له‌ته‌کانی کۆمه‌لگه‌ی دیموکراتی. واته هه‌لکردن ده‌رب‌ری پێزگرتنی هه‌ستوسۆزو پ‌روا‌کانی ئه‌وانی دیکه‌و مامه‌له‌کردنه له‌گه‌ڵیان وه‌ک مرۆف، به‌بێ گو‌یدانه په‌نگ و ئینتیمای تیروانین و پێشینه‌ی کۆمه‌لایه‌تیان و پێچه‌وانه‌ی ده‌مارگیریه‌، که مانای په‌تکردنه‌وه‌ی پ‌روا‌هینانه به‌ بوونی ئه‌وانی دیکه‌ی هاوپ‌روانین و خواستی زالبوونی ته‌واوه به‌مه‌به‌ستی پاراستنی بیروپا‌و پێگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی، یان سه‌رخستنی ئاقاریکی سیاسی. سه‌ره‌نجام لێبوردنه‌بوون، مانای په‌تکردنه‌وه‌ی جیاوازی و گه‌رانه به‌دوای لێکچووندا، قبو‌لنه‌کردنی هه‌رش‌یوازیکی سه‌ربه‌خۆبوون و فره‌په‌نگیه‌و په‌تکه‌ره‌وه‌ی ئالوگۆرکردنی بیروپا‌و پێکه‌وه‌ژیان .

لێبوردنه‌ی به‌بێ دیا‌لۆگ و پێکگه‌یشتن و به‌شداریکردنی راسه‌قینه نایه‌ته‌دی، چونکه بوونی دیا‌لۆگی بنیاتنه‌ر و خو‌لقاندنی پانتایی بۆ په‌خه‌گرتن و بیرکردنه‌وه‌ی سه‌ربه‌خو‌یانه ده‌بێته‌ هۆی سه‌قامگیربوونی کۆمه‌لگه‌و پێکه‌وه‌ژیان و چه‌سپاندنی ناشتی. لێره‌شدا لێبوردنه‌ی مانای پ‌روا‌هینان نییه به‌ تیروانین و بۆچوونه‌کانی ئه‌وانیتر، به‌لکو داننانه به‌ مافی بوونی جیاواز و قبو‌لکردنی جیاکاره‌بووندا، به‌مه‌رجیک ئه‌وانه له‌سه‌ر حسابی ماف و بوونی ئه‌وی دیکه نه‌بێت.

پێویسته توندوتیژی به‌هه‌موو جۆرو شیوازه‌کانیه‌وه له‌ناو کۆمه‌لگه‌ و نیوان کایه‌ سیاسییه‌کاندا په‌ت‌بک‌ریته‌وه‌و گه‌ره‌که ئه‌م پرنسیپه له‌ ریزی پێشه‌وه‌ی بایه‌خدا‌نه‌کانی ئه‌و کایانه بێت، جا ده‌سه‌لاتیان به‌ده‌سته‌وه‌بێت، یان له‌به‌ره‌ی ئۆپۆزسیۆندا بن. بۆ هینانه‌دی ئه‌و ئامانه‌ش، گرنگه گشت گه‌توگۆکانی نیوان هیزه‌ سیاسییه‌کان و لایه‌نگرانیان به‌شیوه‌ی دیا‌لۆگی ناشتیخوازانه بچنه‌پێوه‌و پێگه به‌وه بدریت بیروپا‌و بۆچوونه‌کان به‌شیوه‌ی مه‌ده‌نیانه گوزارشت له‌خۆیان بکه‌ن.

ئاشکرایه ئیمپۆ جیگیرکردنی دیالۆگ و هه‌لکردن پێداویستییه‌کی بنچینه‌ییه بو تێپه‌راندنی قوناغه‌که به‌بێ گرفت و توندوتیژی و پێویسته نه‌وه‌کانمانی پێ گوش و په‌روه‌رده‌بکری، چونکه دیالۆگ و هه‌لکردن پێگه‌ی راستی چاره‌سه‌رکردنی مه‌سه‌له هه‌لواسراوه‌کان و ئه‌لته‌رناتیفی راستی بیروپاسه‌پاندنه‌و له‌ پێگه‌ی ئه‌وانه‌وه په‌یوه‌ندی و خۆشه‌ویستی و ئاشتی ده‌پاریزی‌ن و به‌هاکانی دیموکراسی و هاریکاریکردن ده‌چه‌سپینری‌ن. لێره‌شدا چه‌سپاندنی دیالۆگ و هه‌لکردن به‌ بانگه‌شه‌کردن مه‌یسه‌رنابیت، به‌بێ گرتنه‌به‌ری هه‌نگاوگه‌لی پراکتیکی بو‌ خسته‌گه‌پی خاله‌کانی پێکه‌وتن، که ده‌بیته‌ هۆی بنیاتنانی متمانه له‌ نیوانیان کایه‌ جیاوازه‌کاندا.

کۆمه‌لگه‌ی هاوسه‌نگ ئه‌وه کۆمه‌لگه‌یه‌یه، که خاوه‌نی هیزی تایبته‌ به‌خۆیه‌تی و که‌شیک ده‌خولقینی‌ت تاییدا کولتووره‌ جو‌ریه‌جو‌ره‌کان به‌شداری له‌ دیالۆگی به‌ره‌مداردا ده‌که‌ن، ئه‌و دیالۆگه‌ی سوودی بو‌ هه‌موان هه‌یه و یاریده‌ده‌ره بو‌ هینانه‌ئارای هه‌ستی پێکه‌وه‌ ژیان و پێکه‌وه‌ هه‌لکردن.

گۆڤاری هه‌فتانه ژماره (۵۳) ۲۸ حوزه‌یران- ۴ ته‌مموز ۲۰۰۹

هه لۆبژاردن پرۆسه یه کی دیموکراتی بۆ دهستنیشانکردنی نوینهری شایسته

ئیمپۆ که پۆژگاری هه لۆمتهی هه لۆبژاردنه کانی هه ریمی کوردستان به سه رده بهین، چالاکیگه لی سیاسی و کۆمه لایه تیی فراوان ده ستیانپیکردوه، بزوتنه وه یه کی فراوانی په یوه ندی پێوه کردن و کۆبوونه وه ی فراوان و نمایشکردن سه رتاپای کۆمه لگه ی گرتوته وه و هه لۆبژاردن بۆته ته وه ره ی قسه کردن و گفتوگۆ ئاخاوتنی ناو خیزانه کان، سه ر شه قامه کان، نیو داموده زگا حکومی و دامه زراوه ناحکومییه کان و دیدارو پیکگه یشتنی تاکه کان له میدیاکاندا، ئەمهش له بهر گرنگی هه لۆبژاردنه کان و دانانی به سه نگی مه حه کی راسته قینه ی راده ی سه ربه خۆبوونی ویست و ده ربیرینی ئازادانه ی هه لۆبژیره کان، به تایبه تی له کاتی کدا که دیموکراسی لای ئیمه بۆته پێداویستییه کی بنچینه یی بۆ په ره پێدان و مسۆگه رکردنی داها توویه کی خۆشگوزهران بۆ گشت تاکه کان و هاو پیکردنی کۆمه لگه که مان له گه ل گۆرپانکاری و گه شه کردنه کانی جیهانی سه رده مدا.

له م پۆژگاره دا هه ست به گرنگی تاک (وهک هه لۆبژیر) ده کریت و ده نگی به هایه کی گه وره ی هه یه، بۆیه ده بینین هه مو لایه ک دلێ راده گرن و پێشپرکی یانه بۆ به ده سه تهینانی په زامه ندیی، بۆ ئەمهش سو دوه رده گرن له گشت میکانیزمه کان و په ناده بن بۆ ئامرازگه لی جۆربه جۆر. سه ره نجام ئەو تاکه توشی دلێ راوکی و دۆشدامان بووه و هه لۆبژاردنی له لا سه خت و ئالۆزبووه، چونکه پێش ئەم پۆژگاره ئەو تاکه هه رگیز به و جۆره جیی بایه خپێدان و ئاورپێدانه وه ی جیدی نه بووه و ئەوه نده لیستی جۆراو جۆری دژ به یه کیشی له به رده مدا نه بووه. بۆیه چه ند پرسیاریکی لا دروستبووه، که ده بێت وه لآمیان بۆ بدۆزیته وه:

- له هه لومه رچی ئیمپۆدا ده نگ به کی بده م؟

- له بهر پۆشنایی ئەزمونه کانی پاربدوو و چوارچێوه ی هه لۆبژاردندا کی هه لۆبژیرم؟

-ئەو لیسته هه‌لبژێرم، که له خولی پەرله‌مانیی پیشوودا بالاده‌ستبووه، یان ئەوهی رابردوو ده‌سفرینێ و مژده‌ی ناینده‌یه‌کی به‌هه‌شتا‌سا ده‌دات به‌ گوێماندا؟
-ده‌نگ به‌و لیسته‌ بده‌م که رۆحی هه‌لکردن، لی‌بوردیه‌یی، خۆشه‌ویستی و هه‌ستی نیشتی‌مانیم تیا به‌هه‌یزه‌کات، یان ئەوهی رۆحی رها‌خو‌ازی و شه‌رانگیزی و ناوچه‌گه‌ریم تیا ده‌چینێ؟
وه‌لام‌دانه‌وه‌ی ئەو پرسیارانه، گرێ‌دراوی هۆشمه‌ندی هه‌لبژێر و راده‌ی ناز‌دبوون و سه‌رپاستیی هه‌لبژاردنه‌کانه‌و به‌رپرسیاری‌تییه‌کی هاوبه‌شیشه .

هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه و به‌رپرسیاری‌تی هاوبه‌ش:

هه‌لمه‌تی هه‌لبژاردنه‌کان پرۆسه‌یه‌که له‌ و ماوه‌یه‌دا ئە‌نجام‌ده‌دریت، که به‌پێی یاسا بۆ خسته‌ن‌ه‌رووی به‌نامه‌ی لیسته‌کان دیاری‌کراوه، واته‌ بۆ ده‌ست‌نیشانی‌کردنی وردی کێشه‌و گیرو‌گرفت و ناسته‌نگه‌کانی خولی پیشوو و پیشکه‌شکردنی چاره‌سه‌ری واقعیانه‌و ویناکردنی تاییه‌تی بۆ خولی داها‌توو. لی‌ره‌دا سه‌رکه‌وتنی هه‌لمه‌ته‌که‌ پێویستی به‌ بوونی ده‌زگایه‌کی سه‌ربه‌خۆی سه‌ره‌رشتیکردن، لیسته‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کان و هه‌لبژێری هوشیار هه‌یه، بۆ به‌رپۆه‌بردنی به‌شیوه‌یه‌کی نازادانه‌و سه‌رپاست. واته‌ سه‌رخستنی هه‌لمه‌تی هه‌لبژاردنه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی دروست، به‌رپرسیاری‌تییه‌کی هاوبه‌شه‌و په‌لده‌هاو‌یژێت بۆ هه‌ریه‌کێک له‌ کاندیدکراو هه‌لبژێرو لایه‌نی سه‌ره‌رشتیکاری هه‌لبژاردنه‌کان.

سه‌باره‌ت به‌ رۆلی کاندیدکراو، پێویسته مه‌به‌ستی کاندیدکردن به‌پله‌ی یه‌که‌م، خواستی راسته‌قینه‌ بێت بۆ خزمه‌تکردنی کۆمه‌لگه‌ و نوێنه‌رایه‌تیکردنی راست‌گۆیانه‌ی دانیشتوان. لی‌ره‌دا، پیش دیاری‌کردنی ئە‌رک و مافه‌کانی کاندیدکراو، پێویسته به‌رپرسیاری‌تی ئە‌و چوارچۆیه‌ دیاری‌کری‌ت، که کاندیدکردنه‌که‌ی تیا‌دا ئە‌نجام‌ده‌دریت، مه‌به‌ست لیستی کاندیدکاره‌. چونکه ئە‌م لیسته به‌رپرسیاری‌تی هه‌لبژاردنه‌که‌ی ده‌که‌وتیه‌ ئە‌ستۆ و پێویسته رها‌چاوی ئە‌وه‌ بکات، که هه‌لبژاردن نام‌را‌زیکی سیاسیه‌ و ده‌بی‌ت‌بخری‌ته‌گه‌ر بۆ چه‌سپاندنی دیموکراسی، نه‌ک به‌کار‌بردنی وه‌ک میکانیزمی‌ک بۆ هه‌یانه‌ئاری دیموکراسیی پ‌واله‌تکارانه، که هۆی لاوازی‌بوونی به‌شداری‌کردنی سیاسی بووه له‌ رابردوودا. گرنگه هه‌لبژاردنی کاندیدکراو له‌لایه‌ن هه‌ر لیستی‌که‌وه، پشت‌به‌ستوو‌بێت به‌ تواناو لی‌ها‌توو‌یی و به‌پێی پێوانه‌گه‌لی‌ک بێت، که به‌شیوه‌یه‌کی زانستیانه‌ دانراون. گه‌ره‌که لیسته‌که‌ کاریش بۆ جێ‌گیرکردنی کولتوری هاو‌لاتی‌بوون و کۆنترو‌لکردنی میکانیزمه‌کانی پێ‌ک‌گه‌یشتن بکات، که دیالۆگی شارستانیانه‌ی بنیانه‌رانه‌ گرنگترینیانه‌و راست‌گۆیانه‌و سه‌رپاستانه‌

بەرپرسیاریتییەکانی خۆی جیبەجیبکات و خەمی کۆمەلایەتی زالبکات بەسەر بەرژەوهندی تایبەتیدا.

بەگشتی، پۆلگێڕانی کاندیدکراو لە خولقاندنی کەشیکێ دیموکراتیانەدا، بۆ ئەنجامدانی ھەلبژاردنێکی سەرپاست، پێویستی بەوھێ کاندیدکراو بەباشی بزانییت ماف و ئەرکەکانی چین، کە گرنگترینیان دەروەستبوونییەتی بە یاساکانی ھەلبژاردن و کارکردنیانە، لە ڕینگەیی خستەنەپووی بەرنامەیی لیستەکەیی و دەستکەوتەکانی و خۆناساندنەو. لە بەرامبەر ئەمەش، پێویستە بزانییت، ئەو بەرپرسیارە بەرامبەر بە راپیکردنی ئەرکێکی نیشتمانی و داوای لێ کراو بەشدارییەتی لە پەخساندنی ژینگەیی کارپیکردنی دیموکراسی و پاراستنی ھەلکردنی کۆمەلایەتی دوور لە پوولتەکانی توندوتویژی، گوشار، پووتاندنەو، بەرتیلدان و پەفتارە نابەرپرسیارەکانی دیکە. دەربارەیی پۆلی ھەلبژێر، ھۆشمەندی سیاسی و کۆمەلایەتی تاکەکانی کۆمەلگە لە ڕینگەیی پەرورەکردنی کۆمەلایەتی و سیاسی و پۆشنبیرییەو پێدەگات، خیزان و پەرورەو کۆمەلگە و پادەیی بەدەستھێنایی ڕێساو پرنسیپەکانی کولتوری ھاوالتیبوون و راپھێنایی سیاسی و بەکۆمەلەیش بەشداریدەکەن لە خەملاندنی ھۆشمەندییەکی بەرپرسیارانەدا، کە وایان لێ دەکەن دەرک بەو بکەن، ھەلبژاردن چرکەساتیکی سیاسی نییە، بەلکو ڕینگە ھەلبژاردنێکی ستراتییە داھاتووی کۆمەلایەتی و ئابووری و سیاسیش دیاریدەکات.

پێویستە ھەلبژێر ئیمرو بزانییت، کە ھەلبژاردنەکان قوتابخانەگەلی راستەقینەن بۆ فیروونی دیموکراسی و ئەو بەشداریدەکات لە ھەلمەتی ھەلبژاردنێکی سەرپاست و شەفادە. ئەمەش دەیسەپینییت بەسەریدا، کە پابەندی یاساکانی ھەلبژاردن بییت، بۆ خۆبەدوورگرتن لە ھەر پڕۆسەییەکی ساختەکاری و گەندەلکردن، وەک فروشتنی دەنگ و دەنگدانی دووبارە. ھەرھەا پێویستە ھۆشمەندییەتی بەرامبەر بە مافەکانی لە پیش و پاش و کاتی ھەلبژاردنەکاندا. بۆ نمونە، مافی خۆیەتی کاتی ھەلمەتی ھەلبژاردن - پیش دەنگدان دەربارەیی بەرنامەیی ھەلبژاردن پرسیار لە کاندیدکراوەکان بکات و ئاشنای مەرجەییەتی سیاسی و فیکرییان بییت، بەلکو مافی خۆیەتی لە کەسایەتی و خەسلەتە ئەخلاقییەکان و سەرماہیی مەعریفیی و پۆشنبیری و پادەیی چالاکیی و لیھاتووییان بکۆلیتەو. پۆژی ھەلبژاردنیش مافی ئەوھیی ھەھە ھاوسەنگانە دەنگداتە ئەو لیستەیی مەرجەکانی متمانەپیبوون، لیھاتوویی و ڕیزگرتنی بەرپرسیاریتیان تێدایە و خاوەن بەرنامەییەکی واقعیی ھەمەلایەنە. چونکە کارپیکردنی سەرپاستانەیی

هه‌لبژاردنه‌که‌ی، وه‌ک مافیکی دیموکراتی، تاقه‌ شیوازی نموونه‌ییه‌ بۆ گوزارشتکردن له‌ بیروپاو ویستی خۆی و ده‌ستنیشانکردنی نوینه‌ری شایسته‌ به‌ شیوه‌یه‌کی شارستانیانه‌ی دوور له‌ گوشارو به‌ کاربردن و بانگه‌شه‌خواییه‌، که‌ خه‌مخۆری زیاتره‌ بۆ سه‌رخستنی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی، نه‌ک به‌رژه‌وه‌ندی تاییه‌تی. مافه‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی دوا‌ی هه‌لبژاردنیش بریتیه‌ له‌ میکانیزمه‌کانی پیکگه‌یشتن، چاودێریکردنی کاندیدکراوه‌کان و میکانیزمه‌کانی کارکردن و نوینه‌رایه‌تیکردنیان، هه‌روه‌ها فشاردروستکردنه‌ بۆ لێپێچینه‌وه‌ی سه‌رپێچیکاران.

سه‌باره‌ت به‌ پۆلی سه‌ره‌رشتیکاری هه‌لبژاردنه‌کانیش، پێویسته‌ لایه‌نی سه‌ره‌رشتیکاری هه‌لبژاردنه‌کان پابه‌ندبێت به‌ بیلایه‌نی سیاسی، سه‌رپێچی بنه‌ما ره‌سه‌نه‌کانی هه‌لبژاردنی سه‌رپرست نه‌کات، یه‌کسان مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ کاندیدکراوه‌کاندا بکات، خه‌مخۆربێت بۆ ئه‌وه‌ی دانیشتوان له‌ دانگداندا ئازادانه‌ گوزارشت له‌ ویستی خۆیان بکه‌ن. لێره‌دا رواله‌ته‌کانی بیلایه‌نی سه‌ره‌رشتیکاری هه‌لبژاردن به‌ درێژایی هه‌لمه‌تی هه‌لبژاردن له‌مانه‌ی خواره‌وه‌دا به‌رجه‌سته‌ده‌بێت: پێویستی کارپێکردنی یاسا‌کانی هه‌لبژاردن به‌ شیوه‌یه‌کی دادپه‌روه‌رانه‌، به‌یه‌کسانی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ گشت کاندیدکراوه‌کاندا و ده‌رفه‌ت په‌خساندن بۆ پراکتیزه‌کردنی مافه‌کانیان، به‌رزکردنه‌وه‌ی سکا‌لانا‌مه‌ دژی هه‌ر هه‌راسانکردن و گوشاربۆه‌ینانیک و به‌دواداچوونی ئه‌و سکا‌لانا‌مه‌. هه‌روه‌ها بیلایه‌نی مانای چاودێریکردنی هه‌لمه‌ته‌که‌ و به‌گژاچوونه‌وه‌ی سه‌رپێچیه‌کانه‌، وه‌ک کپینی ده‌نگ، به‌کاره‌ینانی شوینه‌ گشتیه‌کان بۆ مه‌به‌ستی ریکلامکردن و کۆبوونه‌وه‌ی بانگه‌شه‌کردن، به‌لێندانی دامه‌زراندن، پووتاندنه‌وه‌...هتد. هه‌روه‌ها سزادانی هه‌ر ساخته‌کاریه‌ک، که‌ له‌ کاتی ده‌نگداندا رووبدات. ئه‌مه‌ وێرای دانانی به‌رنامه‌یه‌کی واقعی، که‌ په‌چاوی ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ بکات:

- پابه‌ندبوونی هه‌لبژێر و کاندیدکراو به‌ پێزگرتنی یاسا‌کانی هه‌لبژاردنه‌وه‌.
- هه‌لمه‌تیکی هوشیارکردنه‌وه‌ بۆ خسته‌په‌روی سزا‌کانی سه‌رپێچیکردن.
- ئاشنا‌کردنی هه‌لبژێر و کاندیدکراو به‌ ماف و ئه‌رکه‌کانیان.
- ده‌ستنیشانکردنی کار و په‌فتاره‌ قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان به‌ درێژایی هه‌لمه‌تی هه‌لبژاردن.
- هێنانه‌ ئارای لیژنه‌یه‌کی بیلایه‌ن، که‌ ئه‌ندامه‌کانی پیکه‌اتبه‌ن له‌ کارا‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و که‌سانی خاوه‌ن ناوبانگی باش و سه‌رپرست و بیلایه‌ن بۆ چاودێریکردنی هه‌لبژاردنه‌کان.

به گشتی جیبه جیکردنی جیدی و توندی یاسا له لایهن شه پرهرشتیکاره وه، پاراستنی چالاکیی کاندیدکراوی لیها توه له گشت جوره کانی ته نگیهه لچنین و کاری نابه پرسیارانه له لایهن کاندیدکراوی نابه پرسیارو ناسه رپاسته وه. هه روه ها ئارپاسته یه کی دروسته، که کاردانه وهی باشی له سه ر دهروونی تاکه کان ده بیته و جوریک له ئارامیان پی ده به خشیت، بو کارپیکردنی مافی خویان له هه لبراردنی راست و دروستدا. هه موو ئه وان هه ش به شداریده کهن له بنیاتنانی متمانه له نیوان کۆمه لگه ی سیاسی و کۆمه لگه ی مه ده نیداو دا کۆکیده کات له به شداریکردنی سیاسی، نه ک ته نیا له ماوه ی هه لبراردنه کانددا، به لکو له سه رجه م کاروباره گشتیه کانددا. به وپییه، راپه له ی نیوان ئه و مه رجه بابه تیانه ی ئه نجامدانی هه لبراردنه دیموکراتیه کان، میکانیزمگه لی پیکگه یشتنی سیاسی و کارگیپی و کارکردنی راکه یاندنه، به تاییه تی کاتیک بانگه شه کردن بو هه لبراردن کاریکی ساده و ئاسان نییه، به لکو داخواییه کی به رنامه کارانه ی پشتبه ستووه به که سانی خاوه ن ئه زموون و شاره زاو ناوه نده زانسته یه کان، بو ئه وه ی ئه قلانیتر بیته و سه رنجی هه لبرتیر پاکیشیت و په یوه ندیه کی به کرده وه بخولقینیت بو برواپیه تانی به به شداریکردن له هه لبراردنه کانددا.

گۆفاری هه فتانه ژماره (٥٤) ٥-١١ ته مموز ٢٠٠٩

دواى هه‌لبژاردنه‌كان ده‌بیت چى بكریت؟

له هه‌لمه‌تى هه‌لبژاردنه‌كانى كوردستاندا، هه‌ر لیستیک به‌رنامه‌یه‌كى خستۆته‌پوو و بانگه‌شەى بۆ ده‌كات و به‌لێنى ئەوه به‌هه‌لبژیره‌كان ده‌دات خاله‌كانى جیبه‌جیده‌كات و به‌هۆیه‌وه كوردستان ده‌باته ئاستیكى دیکه‌ى گه‌شه‌کردنه‌وه. به‌بئى رۆچوونه ناو به‌نده‌كانى ئەو به‌رنامه‌نه‌وه، هه‌ندیک له‌و ئەركه هه‌نوکه‌بیانه ده‌خه‌مه‌پوو، كه پێویسته له دواى هه‌لبژاردنه‌كان ده‌ستوبرد كاری جیدی بۆ جیبه‌جیکردنیان بكریت.

١ - ده‌ستکردن به‌چاكسازى هه‌مه‌لایه‌ن:

چاكسازى هه‌مه‌لایه‌ن له ریزی پێشه‌وه‌ى ئەو كارانه‌یه، كه ده‌بیت له خولى نوێی په‌رله‌مان و حكومه‌تى هه‌رێمدا به‌گه‌رپخړیت. یه‌كه‌مین پرنسیپه‌كانى ئەو چاكسازیه‌ش، دانانى پێوانه‌ى شایسته‌بوونه له‌جیى پێوانه‌ى ده‌روه‌ستبوون، جا ئەو ده‌روه‌ستبوونه به‌حیزبه‌وه بیت یان عه‌شیره‌ت یاخود تۆره‌كانى به‌رژه‌وه‌ندى تابه‌تى. دوه‌مین پرنسیپ ئەوه‌یه، له رێكخستنى كایه‌ى گشتى و ژيانى سیاسى و شارستانیدا، ده‌سه‌لاتى یاسا جیى ده‌سه‌لاتى حیزب بگریته‌وه. سێه‌مین پرنسیپیش، به‌رپرسیاریتییه، واته هه‌ستکردن به‌ئەركه‌كان و كارکردن به‌شینوه‌یه‌كى پێشه‌كارانه.

٢ - له‌ناوبردنى كۆلتوورى سته‌مكارى:

له‌ناوبردنى كۆلتوورى سته‌مكارى و پێشیلکردنى مافه‌كانى مرۆف، جا ئەوه له‌پروگرامه‌كانى خۆبندندا بیت، یان له دامه‌زراوه‌ سیاسى و كۆمه‌لایه‌تیه‌كاندا، بنیاتنانى كۆلتووریكى پشتبه‌ستوو به‌جیگیرکردنى هاو‌لاتیبوون، پاراستنى مافه‌كانى مرۆف و به‌رجه‌سته‌کردنى ئەو ده‌ربڕینه‌ى ده‌لێت «حكومه‌ت خزمه‌تكارو ئاراسته‌كارى میله‌ته، نه‌ك ئا‌غایه‌كى سته‌مكار». هه‌روه‌ها چه‌سپاندنى كۆلتوورى خۆشه‌ویستی، هه‌لكردن و هاریكاریکردن، كه گرنگه بۆ ژيانکردنى كۆمه‌لایه‌تى و سیاسى دروست. چونكه

له سایه‌ی کولتووری سته‌مکاریدا هیچ پیشکه‌وتنو گه‌شه‌کردنیک نابیته خواستیکی به‌کۆمه‌ل، به‌لکو ده‌بیته کاریکی زۆره‌ملی و میله‌ت له ترسدا، نه‌ک به‌خواستی خۆی، به‌شداری تیدا ده‌کات. ئە‌مه‌ش نابیته هۆی بنیاتنانی نیشتمانیکێ دروست و یاریده‌رنابیت بۆ ته‌قیینه‌وه به‌هره‌و تواناکانی تاکه‌کان، چونکه داهینان و ئازادی ده‌ست له‌ملانی یه‌کنو ناکریت لیک جیا‌بکرینه‌وه.

۳ - په‌یمانیکێ کۆمه‌لایه‌تی خۆ‌یستانه:

گرنگه په‌یمانیکێ کۆمه‌لایه‌تی خۆ‌یستانه‌ی راسته‌قینه له‌نیو گشت پیکهاته‌کانی کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا بیه‌ئاراهه، که به‌هۆیه‌وه ئە‌و پیکهاته‌نه بێ گۆیدانه قه‌باره یان به‌ده‌سته‌هینانی زۆرینه‌و که‌مینه‌ دان به‌بوونی یه‌کو جیا‌وازیان له‌گه‌لا یه‌کترا بنینو ئە‌و زمانه ره‌تبه‌که‌نه که ده‌لێت: «ئێمه نیشتمانپه‌روه‌ری راسته‌قینه‌ین، ئێمه پاکو بێ خه‌وشین، ته‌نیا ئێمه بنیاتنه‌رو فریاده‌رسین»، چونکه ئە‌وه زمانیکێ ترسناکی ژه‌هراوییه‌و له‌ ماوه‌ی پابردودا هۆکاری ململانی‌و شه‌ری خۆیناوی زۆربه‌و گه‌لیک هه‌ل و ده‌رفه‌تی زێرینی له‌ کیس میله‌ته‌که‌مان داوه‌و ئیستاش هه‌ره‌شه له‌ چاره‌نووسمان ده‌کات.

۴ - جیگیرکردنی حکومه‌تیکێ هاوچه‌رخ‌ی کارامه:

مه‌به‌ست له‌و حکومه‌ته‌یه، که سێ خه‌سه‌له‌تی سه‌ره‌کی تیدا‌یه: حکومه‌تیکه به‌شپۆه‌یه‌کی بنچینه‌یی بایه‌خه‌ده‌دات به‌ وه‌رگرانی خزمه‌تگوزارییه‌کان، واته گۆییان لێ ده‌گریت و په‌خنه‌و پێش‌نیاره‌کانیان به‌هیند وه‌رده‌گریت، بۆ دارشتمنی پلانه‌کان و بریارسازی، به‌و‌پێیه‌ی ئە‌وانه سودمه‌ندی سه‌ره‌کین له‌ کاره‌کانی. حکومه‌تیکه خولیا‌ی هینانه‌دی ئامانجه‌کانه، واته مه‌به‌ستی هینانه‌دی ئامانجه‌لی هه‌ستپیکراو و ئە‌نجامدانی کاره‌کانه به‌ باشترین چۆنایه‌تی و که‌مترین تیچوو. حکومه‌تیکێ شه‌فاهه، واته هه‌موان ئاگاداری به‌پۆه‌چوونی کارو بریاره‌کانی ئە‌ون، کار به‌ په‌رده‌پۆشکردن و نه‌هینیبوون ناکات، ئە‌و داتا‌یانه‌ی ده‌یانخاته‌پوو برۆپاییکراو و پاستو کاتدرن.

۵ - به‌دامه‌زراوه‌بوون:

بنیاتنانی حوکمپانی له‌سه‌ر بنچینه‌ی کولتووری دامه‌زراوه‌بوون، که تیا‌یدا دادپه‌روه‌رانه‌ ئه‌رک و مافه‌کان دابه‌شده‌کرین و تاقه مه‌رجی بنچینه‌یی بۆ به‌ده‌سته‌هینانی کارو پۆسته‌کان، لی‌هاتووی و شاره‌زایی و سه‌رپاستی ده‌بیت. جه‌غته‌کردنه‌وه له‌سه‌ر

ئەو‌ه‌ی پۆستی حکومی خزمە‌ت‌کردنی کۆمە‌لگە‌یە، نە‌ک دە‌رفە‌تیک بۆ دە‌سە‌لات‌خو‌ازی و دە‌و‌لە‌مە‌ندبوون و تالان‌کردنی سامانی گشتی. دوو‌پات‌کردنە‌و‌ه‌ی ئە‌و‌ه‌ی دامودە‌زگا‌کانی حوکم‌رانی مو‌لکی تاکە‌کە‌سی و حیزبی نین، بە‌لکو‌ هی میلیتە‌ن بە‌بێ جیا‌و‌ازی و مانە‌و‌ه‌ی هەر کە‌سیک لە پۆستیک‌ی دیاریکراودا، گرێ‌دراوی گرێ‌بە‌ستیک‌ی یاسایی تایبە‌تی، کە شایانی نوێ‌کردنە‌و‌ه‌ی هە‌لۆ‌ه‌شان‌دە‌و‌ه‌یە.

٦ - چە‌سپاندنی نانا‌و‌ە‌ندیتی:

ئە‌زموونە‌کانی ڕابردوو دە‌ریان‌خستو‌ه، نا‌و‌ە‌ندیتی دە‌بیتە‌ هۆی لا‌و‌ازی بە‌شداریکردنی خە‌لک، کوشتنی پۆ‌ح‌ی هاریکاریکردن و هە‌ستکردن بە بە‌رپرسیاریتی، بێ‌بە‌شبوونی نا‌و‌چە‌کانی کە‌نار لە زۆر خزمە‌ت‌گوزاری و مافو بە‌هە‌دەرچوونی کات و وزە‌ی زۆر بۆ ڕاییکردنی کارە‌کان. بۆ‌یە گرنگە نانا‌و‌ە‌ندیتی بچە‌سپینریت، دە‌سە‌لات و کارە‌کان لە‌نیوان نا‌و‌ە‌ند و نا‌و‌چە‌کانی هە‌رێمدا دابە‌ش‌کری‌ن و ئە‌نجومە‌نی پارێزگا‌کان و شارە‌وانییە‌کان کاراب‌کری‌ن، بە‌مە‌رجیک ئە‌و ئە‌نجومە‌نانە بە‌ری هە‌لبژاردنیک‌ی ئازادانە‌ی سەر‌پاست بن.

٧ - سیستە‌میکی چا‌و‌دێ‌ری کارامە:

دامە‌زراندنی سیستە‌میکی چا‌و‌دێ‌ریکردنی کارامە بۆ کۆنترۆ‌لکردنی وردو دادپە‌روه‌رانە‌ی گشت دامودە‌زگا‌و دامە‌زراوە‌کان و چالاکیە‌کانی تاکە‌کان و لێ‌پێ‌چینە‌و‌ه‌ لە سەر‌پێ‌چی و خراپە‌کاریە‌کان، بە‌مە‌رجیک ئە‌و سیستە‌مە بە‌پوونی و شە‌فافی جێ‌بە‌جێ‌کری‌ت و بە‌دووربێ‌ت لە دە‌ستی‌و‌ە‌ردانی دە‌سە‌لاتە‌کان. چونکە تە‌شە‌نە‌سە‌ندنی گە‌ندە‌لیی سیاسی، کارگێ‌ری، دارایی و تە‌نانە‌ت ئە‌خلاقیش پێ‌وستی بە‌ هە‌لۆ‌ه‌ستە‌کردنیک‌ی جیدی و دامودە‌زگای چا‌و‌دێ‌ریکردنی سەر‌پاستی لێ‌هاتوو هە‌یە، کە لە پووی یاسایی‌و‌ه‌ پارێزراوبێ‌ت و دە‌سە‌لاتی تە‌واوی پێ‌ درابێ‌ت.

٨ - ئابووریە‌کی ها‌وسە‌نگ:

دامە‌زراندنی ئابووریە‌کی ها‌وسە‌نگ لە‌سەر بنچینە‌ی سیاسە‌تگە‌لی ئابووری زانستی و سە‌رده‌میانه، کە پە‌چا‌وی سەر‌چا‌و‌ه‌ پە‌خسا‌و‌ه‌کان و پێ‌دا‌و‌یستی‌ه‌کان و تایبە‌تمە‌ندیە‌ کولتووریە‌کانی کۆمە‌لگە‌کە‌مان دە‌کە‌ن و کوێ‌زانە‌ تا‌کی‌کردنە‌و‌ه‌ی ئە‌وانی دیکە کۆ‌پی ناکە‌نە‌و‌ه. کۆ‌شش‌کردن بۆ بنیاتنانی ئابووریە‌کی بە‌رە‌م‌هێ‌ن و دوورکە‌وتنە‌و‌ه‌ لە پە‌وتی بە‌رخو‌ری. لێ‌رە‌دا دە‌بیت بو‌تریت کە بیکاری، هە‌ژاری،

گەندەلى، پاشكەوتنى پيشەيى و زانستى، كەمى كەرەستە و ئامرازەكانى پيشەسازکردن ئاستەنگى گەرەن لە بەردەم گەشەکردنى ئابوورى و پرۆسەي پەرەپىنداندا. بۆيە پرۆسەي وەبەرھىنانى ھۆشمەندانە دادپەرەرانەي سامانە سروشتيەكان، پاراستنى مافى نەوەكانى داھاتوو، پەرچاوكردنى ھاوسەنگى سروشتي و ژينگەيى، خەمخواردن بۆ دروستکردن و بەرھەمھىنانى پىداويستىيە سەرەتايىيەكان، پشت نەبەستنى يەكجارەكى تەنيا بە نەوت و بوژاندنەوہى كەرتى كشتوكال گرنگ و پىويستن.

۹ – پەرەپىدانى كەرتى تايبەت و كۆمەلگەي مەدەنى:

حكومەت ھىزىكى گەرەيە بۆ ھىنانەدىي پەرەپىدان، بەلام تاقە ھىز نىيە و پەرەپىدانى ھەمەلەين پشتبەستووہ بە خولقاندنى دەرەتەي كارکردن بەجۆرىك، كە شياوييت بۆ چاكرردنى ئاستى بژيوى، بۆ ھاندانى كەرتى تايبەتەيش ئەمانە گرنگن: خولقاندنى ژينگەيەكى ئارام بۆ ئابوورى، پاراستنى بازارە پيشبىرپىكارەكان لە رپى ياسايەكى تايبەتەيەوہ، دابىنکردنى قەرز بۆ پرۆژە مامناوہندى و بچووكەكان، بايەخدان بەو پرۆژانەي دەرەتەي كارى زياتر دەخولقىنن، پاكىشانى وەبەرھىنان و يارمەتيدانى گويزانەوہى مەعريفەو تەكنۆلۆژيا بۆ ولات. ھەرەھا پەرەپىدان ئەركى سەرشانى كۆمەلگەي مەدەنىشە. بۆيە گرنگە كار بۆ ھىنانەدىي كۆمەلگەيەكى مەدەنىي كارا و بەرپرسىيار بكرىت، لە رپگەي ياسايەكى تايبەت بە رپىكراوہكانى كۆمەلگەي مەدەنىيەوہ و بەپىي ستاندارتە جىھانىيەكان و سندوقى ھاوكارىكردن لە وەزارەتە جۆرەجۆرەكاندا دابنرىت، بۆ ئەنجامدانى بەشپىك لە پلانى سالانەي حكومەت، لە رپگەي ئەو رپىكراوانەوہ و كارىكرىت بۆ خولقاندنى كولتورى كارى خۆبەخش لەناو كۆمەلگەدا.

هه‌لبراردنی په‌رله‌مان: پراکتیکی کۆمه‌لایه‌تی پرواتا

شیکردنه‌وه‌ی پرۆسه‌ی هه‌لبراردن له‌و ولاتانه‌ی هه‌لبراردنی په‌رله‌مان تیا‌یاندایه‌ نه‌جامده‌دریته‌، رۆشنایی ته‌واو ده‌خاته‌ سه‌ر بونیادی کۆمه‌لگه‌ و په‌یوه‌ندییه‌ ناوه‌کی و ده‌ره‌کییه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی و سروشتی ژیا‌نی سیاسی و رۆشنبیری به‌شیوه‌یه‌کی تاییه‌تی، به‌شیوه‌یه‌کی رپوونیش زیندوویتی کۆمه‌لگه‌ و خونچه‌کردنی تواناو وزه‌کانی یان سه‌ربوون و مه‌یینی میژووی ناوه‌کی کۆمه‌لگه‌ ده‌خاته‌روو. جا ئه‌گه‌ر کۆمه‌لگه‌یه‌ک به‌وه‌ جیا‌کاره‌بکریته‌، که له‌سه‌ر ئاستی مادی و رۆحی به‌ره‌مه‌یدینیت، ئه‌وا هه‌لبراردنی په‌رله‌مان پراکتیکی کۆمه‌لایه‌تی و کۆمه‌لگه‌یه‌یه‌، ئه‌و مه‌رجه‌ مادی و بابته‌ی و خۆیانه‌ی پرۆسه‌ی به‌ره‌مه‌ینانی کۆمه‌لایه‌تی تیدا ده‌رده‌که‌ویته‌، که چیه‌تی کۆمه‌لگه‌ و ناسنامه‌ی نیشتمانی و بونیادی سیسته‌می گشتی تیدا دیاریده‌کریته‌.

له‌م ساته‌دا، که نوێکردنه‌وه‌و چاکسازی بوونه‌ته‌ پیداو‌یستیه‌کی گرنگو هه‌نوکه‌یی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان و ده‌سه‌لاتی سیاسی حوکمران و نه‌یاره‌کانی باسی پێویستبوونیان ده‌که‌ن، هه‌لبراردنی ئه‌مجاره‌ ده‌رفه‌تیکه‌ بۆ به‌رجه‌سته‌کردنی هه‌ندیک نیشانه‌ی ویناکردنی نوێکارو چاکسازیخوازان و خسته‌نگه‌ری پرۆژه‌یه‌کی نوێکردنه‌وه‌و چاکسازی، که به‌لای هه‌موانه‌وه‌ په‌سه‌ندبیت و بتوانیت ده‌رگا به‌رووی قۆناغیکی نوێ و په‌ره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ندا بکاته‌وه‌.

هه‌لبراردن: پراکتیکی پرواتا

هه‌لبراردنی په‌رله‌مان یه‌کیکه‌ له‌ پراکتیکه‌ پر و اتاکان، به‌و پێیه‌ی پراکتیکی به‌کۆمه‌له‌ ئاستی هوشیاری کۆمه‌لایه‌تی و ناوه‌رۆکی په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی تیدا ده‌رده‌که‌ویته‌ و ئه‌وه‌ ده‌خاته‌روو، که کۆمه‌لگه‌که‌ بۆ ئیمرو و داها‌توی خۆی ده‌یه‌ویته‌، دیمه‌نی ئه‌و داها‌توو نیشانداده‌ت که ئامانجیه‌تی، ئه‌و بناغه‌ مه‌عریفی و ئه‌خلاقیه‌ش پێشکه‌شده‌کات که پشتی پێ ده‌به‌ستی. به‌لێ، هه‌لبراردن پراکتیکی کۆمه‌لایه‌تی و

کۆمه‌لگه‌یه‌یه راده‌ی چه‌سپین و نه‌چه‌سپینی مافه مه‌ده‌نییه‌کان و ئازادییه بنچینه‌یه‌یه‌کانی کۆمه‌لگه‌ ئاشکراده‌کات. ئەو ماف و ئازادییه‌نه‌ش پێوانه‌گه‌لی بابه‌تیان هه‌یه، که بریتین له ئازادیی تاک و مافه‌کانی مرۆف و یه‌کسانی گشت هاولاتیان له‌به‌رده‌م ئەو یاسایه‌دا، که ده‌بی‌ت سه‌رجه‌م مافه مه‌ده‌نی و ئازادییه بنچینه‌یه‌یه‌کان بۆ گشت هاولاتیان و به‌بێ جیاوازی ده‌سته‌به‌ریکات. هه‌روه‌ها راده‌ی چه‌سپین و نه‌چه‌سپینی پرنسپیی هاولاتیبوون و نه‌شونماکردن و نه‌کردنی هاولاتیبوون ده‌خاته‌روو. هاولاتیبوون به‌واتای په‌یوه‌ندییه‌کی مه‌ده‌نیانه‌ی خاوه‌ن ناوه‌پۆکی کۆمه‌لایه‌تی، ئابووری، سیاسی، پۆشنبیری و ئەخلاق، ئەو په‌یوه‌ندیانه‌ی پێش نیشتمانیبوون - وه‌ک عه‌شیره‌تگه‌ری و تیره‌گه‌ری - تێده‌په‌رینێت، که پێگرن له‌به‌رده‌م تێوه‌چوون و یه‌کگرتویی کۆمه‌لگه‌دا.

هه‌لب‌ژاردنی په‌رله‌مان داننانی راشکاوانه و ئاشکرایه به‌ فره‌یی و جیاوازی و جیاکاره‌بووندا، داننانه به‌ جیاوازی و ناکۆکی و یه‌کگرتویی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی تاکو توێژه کۆمه‌لایه‌تیه‌کاندا، له‌ چوارچۆیه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی هه‌وبه‌شدا (به‌رژه‌وه‌ندی نیشتمانی)، چونکه به‌بێ ئەوه، هه‌لب‌ژاردن بێسووده‌و پێویست نییه. به‌ دووباره‌بوونه‌وه‌ی خولی هه‌لب‌ژاردنیش، یه‌کگرتویی نیشتمانی - له‌ پووی شیوه‌و ناوه‌پۆکه‌وه - ده‌چه‌سپێت و جیاوازی و ناکۆکی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان ده‌بنه‌ هۆکاری سه‌ره‌کی بۆ پێشکه‌وتن و په‌ره‌سه‌ندن. ئەمه‌ش کاتیک که تاکه‌کان و توێژه کۆمه‌لایه‌تیه‌کات ده‌رک به‌وه ده‌کهن به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیان ته‌نیا له‌ چوارچۆیه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی و به‌پالپشتیی یاسا دینه‌دی. لێره‌شدا ده‌سه‌لاتی یاسادانان ئەو لایه‌نه په‌یوه‌ندیداره‌یه، ته‌نیا ئەو یاسایانه ده‌رناکات که به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی هه‌موان ده‌پاریزن، به‌لکو ئاراسته‌و ناوه‌پۆکی گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تیش دیاریده‌کات. بۆیه هه‌لب‌ژاردن به‌رژه‌وه‌ندی به‌کرده‌وه‌ی گشت تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌و توێژه کۆمه‌لایه‌تیه‌کان، به‌بێ جیاوازی، له‌خۆده‌گرێت. هه‌لب‌ژاردنی په‌رله‌مان کاتیک شایانی ئەو ناوه‌ ده‌بی‌ت، که جه‌غت له‌سه‌ر ئەوه بکاته‌وه، گشتی کۆمه‌لایه‌تی یاساسازی بۆ خۆی ده‌کات، چونکه سه‌روه‌ریی حوکمرانی به‌بێ سه‌روه‌ریی میلیت مانایه‌کی نییه. بۆیه هه‌یچ یه‌کیک له‌ به‌شه‌کانی کۆمه‌لگه‌، جا چین بی‌ت یان حیزب یاخود هه‌وپه‌یمانیتی حیزبه‌کان، ناتوانی‌ت و مافی ئەوه‌ی نییه گشت دیاریکات و یاسا بۆ هه‌موان ده‌ریکات.

کارتی ده‌نگدان به‌هایه‌کی سیاسی هه‌یه:

له‌پراستیدا هه‌لب‌ژاردنی په‌رله‌مان گوزارشتکردنی راسته‌وخۆیه له‌ ویستی گشت

تا‌که‌کانی کۆمه‌لگه‌ و ده‌رخه‌ری خ‌واسته‌یانه‌ بۆ به‌ش‌داریکردنی سیاس‌ی و بۆ ئه‌وه‌ی ب‌بنه‌ ئه‌ندام‌ی خ‌اوه‌ن ئه‌ندام‌یتی تا‌وه‌وه‌تی ج‌ه‌سته‌ی سیاس‌ی. ل‌یره‌ش‌دا به‌ش‌داریکردن و به‌ر‌پ‌رسیاریتی ب‌ر‌پ‌ه‌ی پ‌شت‌ی ئه‌ندام‌یتیه‌که‌یه‌. بۆیه‌ کار‌تی ده‌نگ‌دان به‌هایه‌کی سیاس‌ی هه‌یه‌ و گ‌رن‌گی که‌م‌تر نییه‌ له‌ به‌های در‌اوی ن‌یشتیمانی بۆ ئاب‌و‌وری و ناب‌یت هه‌ر‌ه‌مه‌کیانه‌ به‌کاربه‌ئ‌ز‌یت، یان به‌ف‌یر‌و‌ب‌در‌یت. چ‌ون‌که‌ ئه‌و ف‌ۆر‌مه‌ سیاس‌یه‌ی کۆمه‌لگه‌ بۆ خ‌ۆی به‌ر‌ه‌مه‌د‌ین‌یت، د‌وا ش‌یوه‌ی کار‌ایی به‌ر‌ه‌مه‌ت‌یانه‌تی له‌سه‌ر هه‌رد‌وو ئاست‌ی ماد‌ی و پ‌ۆح‌ی. به‌م پ‌ی‌ه‌ش هه‌ل‌ب‌ژاردن ده‌روازه‌یه‌که‌ بۆ پ‌ی‌ش‌که‌وت‌نی کۆمه‌لگه‌، له‌به‌ر ر‌ۆش‌نایی ئه‌و ئه‌زم‌ونه‌ی له‌نی‌وان د‌وو هه‌ل‌ب‌ژاردن‌دا که‌له‌که‌یان‌ده‌کات و پ‌شت‌ئه‌ست‌وور به‌وه‌ ده‌ست‌کاری سیسته‌می گ‌شت‌ی و ئه‌و یاسایانه‌ ده‌کر‌یت، که‌ ج‌له‌وی کایه‌کانی ژ‌یانی کۆمه‌ل‌ایه‌تی، ئاب‌و‌وری، ر‌ۆش‌نب‌یری و سیاس‌ی ده‌که‌ن. چ‌ون‌که‌ له‌ماوه‌ی نی‌وان د‌وو خ‌ولی هه‌ل‌ب‌ژاردنی په‌رله‌مان‌دا، ئه‌و به‌رنامه‌و ئاراستانه‌ تا‌ق‌یده‌کر‌ینه‌وه‌، که‌ به‌ه‌ویانه‌وه‌ ئه‌ندام‌ی په‌رله‌مان هه‌ل‌ده‌ب‌ژ‌یر‌د‌ر‌ین و پ‌یدا‌ویستی بۆ ده‌ر‌کردنی یاساگه‌لی نو‌ئ و نو‌یک‌ردنه‌وه‌ی یاسا کۆنه‌کان سه‌ر‌هه‌ل‌ده‌دات. ده‌سه‌لات‌ی یاسادانان‌یش، که‌ می‌ل‌له‌ت ئازادانه‌و سه‌ر‌ر‌استانه‌ ئه‌ندامه‌کانی هه‌ل‌ده‌ب‌ژ‌یر‌یت بۆ نو‌ینه‌رایه‌ت‌یکردنی، ئه‌و ده‌سه‌لات‌یه‌ که‌ یاساسازی ده‌کات و چ‌اود‌یری ج‌یبه‌ج‌یبه‌و‌نیان ده‌کات، له‌ حکومه‌ت ده‌پ‌رسیته‌وه‌و متمان‌ه‌ی پ‌ی‌ده‌به‌خش‌یت و ل‌یی ده‌س‌ین‌یت‌ه‌وه‌.

ئه‌و ده‌سه‌لات‌ی یاسادانانه‌ی می‌ل‌له‌ت به‌و ج‌ۆره‌ هه‌ل‌یده‌ب‌ژ‌یر‌یت ته‌ن‌یا به‌رام‌به‌ر به‌ می‌ل‌له‌ت به‌ر‌پ‌رسیاره‌ و می‌ل‌له‌ت ده‌توان‌یت متمان‌ه‌ی بدات‌ و ل‌یی بس‌ین‌یت‌ه‌وه‌. به‌مه‌ش ئه‌و ر‌است‌یه‌ د‌وو‌پات‌ه‌ب‌یت‌ه‌وه‌، که‌ می‌ل‌له‌ت به‌گ‌شت‌ی و هه‌ر ها‌ول‌اتییه‌ک به‌تایبه‌تی ح‌وکم‌ران و ح‌وکم‌ران‌یکراوه‌و یاسا ده‌ب‌یت‌ه‌ ه‌وش‌یاری و ه‌یز‌یکی ر‌ۆح‌یی تاک‌و کۆمه‌لگه‌، به‌ل‌کو ده‌ب‌یت‌ه‌ توخ‌م‌یکی ز‌ین‌د‌ووی و‌یز‌دان‌ی تاک‌و به‌کۆمه‌ل. ل‌یره‌ش‌دا ز‌ین‌د‌ووی کۆمه‌لگه‌و ژ‌یانی ر‌ۆش‌نب‌یری و سیاس‌ی، زیاتر له‌ هه‌ر ش‌ت‌یکی د‌یکه‌، له‌ چ‌اود‌یر‌یکردنی گ‌شت ده‌سه‌لات‌ه‌کان و ره‌خ‌نه‌ل‌یگ‌رت‌نیان و ل‌یپ‌رسینه‌وه‌یان‌دا ده‌رده‌که‌و‌یت.

هه‌ل‌ئاوسانی گ‌رفته‌کان:

پ‌ی‌ده‌چ‌یت ه‌ۆکار‌یکی ئه‌و هه‌ل‌ئاوسانه‌ هه‌مه‌ل‌ایه‌نه‌ی و‌لات‌ه‌که‌مان به‌ده‌ست‌یه‌وه‌ ده‌نال‌ین‌یت، ر‌واله‌ت‌کاری هه‌ل‌ب‌ژاردنه‌کان ب‌یت. واته‌ ئامانج ل‌یی گ‌وزار‌ش‌ت‌کردن نه‌بو‌و‌یت له‌ پ‌رن‌سیپی «می‌ل‌له‌ت سه‌ر‌چاوه‌ی ده‌سه‌لات‌ه‌کانه‌»، تواناسازی ها‌ول‌اتیان نه‌بو‌و‌یت بۆ به‌ش‌داریکردن له‌ ب‌ر‌یار‌سازیدا، ج‌یبه‌ج‌یکردنی پ‌رن‌سیپی ده‌ستا‌وده‌ست‌کردنی ئاش‌تی‌خ‌وازان‌ه‌ی ده‌سه‌لات نه‌بو‌و‌یت، بۆ ل‌یپ‌چ‌ینه‌وه‌ی ح‌وکم‌رانه‌کان و پ‌یک‌خ‌ست‌نی

په‌یوه‌ندی نیوان دامه‌زراوه‌کانی حوکمرانی و میلله‌ت نه‌بووبیت. هۆکاریکی دیکه کارنه‌کردنی ده‌سه‌لاتی یاسادانان بیت به‌و شیوه‌یه‌ی چاوه‌پوانکراوه‌و پایی نه‌کردنی ئە‌و کارانه‌ بیت، که که‌توونه‌ته ئە‌ستۆی. که‌واته، بۆ ئە‌وه‌ی هه‌لبژاردنی ئە‌مجاره‌ ده‌روازیه‌ک بیت بۆ نوێکردنه‌وه و چاکسازی و هینانه‌دی په‌ره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ن، ده‌بیت سه‌ره‌تا حیزبه‌ بالاده‌سته‌کان خۆیان له‌و وه‌مه‌ پرژگاریکه‌ن، که نوینه‌رایه‌تی گشت میلله‌ت ده‌که‌ن و ده‌توانن به‌ته‌نیا کۆمه‌لگه‌و حوکمرانی به‌په‌روه‌به‌رن. پێویسته هه‌لبژاردنیش سه‌رراست بیت و گوزارشت له‌ ویستی ئازادانه‌ی هه‌لبژیره‌کان بکات و پارێزرابیت له‌ ده‌ستی‌وه‌ردانی ده‌سه‌لاتی جیبه‌جیکردن و هیزی پاره، پرۆسه‌ی بانگه‌شه‌کردن بۆ هه‌لبژاردن ئاشتی‌خوازانه‌و به‌پیی پرنسیپه‌ دیموکراتیه‌کان بیت، دووربیت له‌ توندوتیژی و په‌تکردنه‌وه‌ی به‌رامبه‌ر.

له‌کو‌تاییدا ده‌بیت جه‌غت له‌سه‌ر ئە‌وه‌ بکریته‌وه، که هه‌لبژاردن پێشبرکینی شارستانی و ئاشتی‌خوازانه‌ی لایه‌نه‌کانه‌ بۆ خزمه‌تکردن، نه‌ک به‌ده‌سته‌هینانی ده‌سه‌لات و پاره، بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی توخمگه‌لی لی‌هاتوو و شایسته‌یه‌ بۆ برپارسازی و بنیاتنان به‌شیوه‌یه‌ک، که هاوتابیت له‌گه‌ل پێداویستییه‌کانی کۆمه‌لگه‌، نه‌ک پیروژکردنی که‌سایه‌تی و پاوانکردنی ده‌سه‌لات.

حوکمرانی چاک پیداو‌یستییه‌کی نو‌یوو‌نه‌وه و بنیاتانه

حوکمرانی چاک (good Governance) ئه‌و حوکمرانییه‌یه، که کاروباره‌کانی کۆمه‌لگه‌ پوه‌و په‌ره‌پیدان و پیشکه‌وتن ئاراسته‌ده‌کات. واته‌ حوکمرانییه‌که سه‌رکرده‌ی هه‌لبژێردراو و کادیری شاره‌زاو لێهاتوو ده‌ییه‌نه‌پۆه‌و کارده‌کات بۆ خۆشگوزهرانیی هاو‌لاتیان، فراوانکردنی تواناکانیان، په‌خساندنی ده‌رفه‌ته‌کانی به‌رده‌میان، دابینکردنی نازادییه‌ سیاسی و ئابووری و کۆمه‌لایه‌تیه‌کانیان و به‌شداریانده‌کات له‌ پرۆسه‌ی په‌ره‌پیدان و پیشکه‌وتندا.

به‌پۆه‌بردنی کاروباره‌کانی کۆمه‌لگه‌، به‌هۆی حوکمرانییه‌کی چاکه‌وه، سێ په‌هه‌ندی تیکنالۆ له‌خۆده‌گریت: په‌هه‌ندی سیاسی، که په‌یوه‌ندیی به‌ سروشتی ده‌سه‌لاتی سیاسی و په‌وایه‌تی نو‌ینه‌رایه‌تیکردنییه‌وه‌ هه‌یه. په‌هه‌ندی ته‌کنیکی، که په‌یوه‌ندیی به‌ کاری به‌پۆه‌بردن و تواناو لێهاتوییه‌وه‌ هه‌یه. په‌هه‌ندی ئابووری-کۆمه‌لایه‌تی، که په‌یوه‌ندیی به‌ سروشتی پیکهاته‌ی کۆمه‌لگه‌ی شارستانی و راده‌ی زیندوویی و سه‌ربه‌خۆیییه‌وه‌ هه‌یه، هه‌روه‌ها په‌یوه‌ندیی هه‌یه به‌ سروشتی سیاسه‌ته‌ گشتییه‌کانی بواری ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و کاریگه‌ریی له‌سه‌ر هاو‌لاتیان له‌ پووی هه‌ژاری و چۆنییه‌تی ژیانکردنه‌وه.

ئه‌و په‌هه‌ندانه‌ پیکه‌وه‌ کاریگه‌ریان له‌سه‌ر به‌ره‌مه‌ینانی حوکمرانیی چاک هه‌یه، چونکه‌ ناکریت به‌بێ سه‌ربه‌خۆیی به‌پۆه‌بردن له‌ ده‌ستپۆه‌ردانی سیاسییه‌کان، وینای به‌پۆه‌بردنیکی گشتیی کارامه‌ بکریت. به‌پۆه‌بردنی سیاسیش به‌ته‌نیاو به‌بێ به‌پۆه‌بردنیکی گشتیی کارامه‌، ناتوانیت ده‌ستکه‌وت له‌ سیاسه‌ته‌ گشتیه‌کاندا به‌ده‌سته‌به‌ینیت. هه‌روه‌ها کۆنترۆلکردنی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی له‌لایه‌ن کۆمه‌لگه‌ی سیاسییه‌وه‌و په‌کخستنی ده‌بیته‌ هۆی نا‌ئاماده‌یی پیکهاته‌یه‌کی سه‌ره‌کی گزنگ بۆ کاریگه‌ریخستنه‌ سه‌ر سیاسه‌ته‌ گشتییه‌کان و چاودێریکردن و لێپرسینه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی سیاسی و کارگێری. له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه‌ سیاسه‌ته‌ ئابووری - کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌بێ بوونی به‌شداریکردن و لێپێچینه‌وه‌و شه‌فافیه‌ت، نابنه‌ هۆی

چاککردنی بارودۆخی هاوڵاتیان و وایان لێ ناکهن به‌شدارین له راستکردنه‌وه‌ی ئەو سیاسه‌تانه‌دا.

حوکمرانیی خراپ:

حوکمرانیی چاک ئە‌وه‌یه خۆی له‌ خه‌سله‌ته‌کانی حوکمرانیی خراپ ده‌پاریزێت، که ئە‌مانه‌یه:

- ۱/ جیانه‌کردنه‌وه‌ی پوون و ئاشکرای به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی و گشتی، پاره‌ی گشتی و تایبه‌تی و به‌کارهێنانی به‌رده‌وامی سامانی گشتی بۆ به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی.
- ۲/ نه‌بوونی چوارچۆیه‌ی یاسایی و جێبه‌جێکردنی یاسا ته‌نیا به‌سه‌ر خه‌ڵکیدا و ده‌ربازبوونی به‌پرسان له‌ جێبه‌جێکردنی یاساکان.
- ۳/ بوونی ژماره‌یه‌کی زۆری ئاسته‌نگی یاسایی و کارپایی له‌به‌رده‌م و به‌رهه‌ینانی به‌ره‌مه‌ینه‌رانه‌دا و رووکردنه‌ چالاکیه‌کانی قازانجکردن له‌ رێگه‌ی پرۆژه‌ی به‌رخۆری و جامبازییه‌وه‌ و پشتبه‌ستنی ته‌واو به‌و کالایانه‌ی له‌ ده‌روه‌ه‌ دین.
- ۴/ لاوازیی بنه‌مای دامه‌زراوه‌ سیاسی و کارگێڕیه‌کان و به‌که‌سایه‌تیکردنی ده‌سه‌لات.
- ۵/ پیواری (غیابی) هاوڵاتیبوون، به‌وپییه‌ی سروشت و په‌وایه‌تی حوکمرانیی پشته‌ستووور نییه‌ به‌ په‌یمانی نیوان حوکمران و حوکمراوه‌کان، له‌سه‌ر بنچینه‌ی ماف و ئە‌رکه‌کان.
- ۶/ بوونی ئە‌و ئە‌وله‌ویاتانه‌ی ناکوکن له‌گه‌ڵ په‌ره‌پێداندان و سامانه‌کان به‌فیرۆده‌ده‌ن یان به‌خراپ به‌کاریان ده‌به‌ن.
- ۷/ بوونی بنکه‌یه‌کی به‌رته‌سک یان داخراو و ناشه‌فاف بۆ به‌ده‌سته‌هێنانی زانیارییه‌کان و پرۆسه‌ی بڕیارسازی به‌شێوه‌یه‌کی گشتی.
- ۸/ په‌ره‌سه‌ندنی داموده‌زگا بیروکراتیه‌کان، پیربوونی کارگێڕی گشتی، هه‌لئاوسان، قه‌رزاربوونی زۆرو هاتنه‌خواره‌وه‌ی ئاستی به‌ره‌مه‌ینان و به‌کارهێنانی حوکمرانی وه‌ک شوینیک بۆ دابه‌شکردنی ده‌ستکه‌وته‌کان له‌سه‌ر حسابی ئابووری نیشتمانی.
- ۹/ ته‌شه‌نه‌کردنی گه‌نده‌لی و بوونی کولتوری هه‌ڵکردن له‌گه‌ڵ گه‌نده‌لیدا.
- ۱۰/ له‌رزۆکیی په‌وایه‌تی حوکمرانی و بێپروایي خه‌ڵک پێی.

خه‌سله‌ته‌کانی حوکمرانیی چاک:

که‌واته‌ حوکمرانیی چاک، حوکمرانییه‌کی دیموکراتیانه‌یه‌ پشت به‌ به‌شداریکردن، سه‌روه‌ری یاسا، شه‌فافیه‌ت و لێپێچینه‌وه‌، به‌پیره‌وه‌چوون، سازان، یه‌کسانی،

کارامه‌بوون، تیپوانینی ستراتیژی، بنیاتنانی ئارامیی سیاسی و ئاشتی ناو کۆمه‌لگه‌ ده‌به‌ستی.

۱ - به‌شداریکردن: مانای ئه‌وه‌یه هه‌ر تاکیک پۆلی هه‌بیته له به‌ر‌هه‌مه‌ینانی ئه‌و پیریارانه‌ی کاریه‌گریان له‌سه‌ر ژیا‌نی هه‌یه، جا ئه‌وه پراسته‌وخۆ بیته، یان له پێگه‌ی دامه‌زراوه‌و پێک‌خراوه‌گه‌لی پرایه‌له‌کاره‌وه‌ بیته، که یاسا پێگه‌یان پێ د‌ه‌دات. به‌م واتایه، چه‌مکی به‌شداریکردن په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆلی له‌گه‌ڵ کۆمه‌لگه‌ی دیموکراتیدا هه‌یه‌و یه‌کیکه له پیکهاته بنچینه‌یه‌کانی په‌ره‌پیدانی مرو‌یی، که سێ په‌هه‌ند له‌خۆده‌گریته: په‌ره‌دان به‌ مرو‌ف، په‌ره‌پیدان له‌پیتا‌و مرو‌فدا، په‌ره‌پیدان به‌هۆی مرو‌فه‌وه. په‌هه‌ندی یه‌که‌م جه‌غت له‌سه‌ر ئاماده‌کردنی مرو‌فیک ده‌کاته‌وه، که به‌توانا‌و لی‌هاتوو بیته و چالا‌کانه به‌شداریی له‌ گشت بواره‌کانی ژیا‌ندا بکات. په‌هه‌ندی دوهم مانای ئه‌وه‌یه هه‌ر مرو‌فیک مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه دادپه‌روه‌رانه به‌شیک له‌ خێروپێری په‌ره‌پیدانی به‌ریکه‌ویته. په‌هه‌ندی سێهه‌میش مانای دابینکردنی ده‌رفه‌ته‌کانه بۆ هه‌موو تاکه‌کان هه‌تا به‌شداریی له‌ په‌ره‌پیداندا بکه‌ن. بێگومان کۆمه‌لگه‌ی پشتبه‌ستوو به‌ به‌شداریکردن ئه‌وه‌یه، که ده‌توانیته په‌ره‌پیدان ئه‌نجام‌دات، چونکه به‌شداریکردن یارمه‌تی کۆمه‌لگه‌ د‌ه‌دات به‌باشترین شیوه‌ وزه‌و توانا‌کانی تاک و گروویه‌کان بخاته‌گه‌ر، پۆلیکی زیاتر بداته کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی، خۆبه‌پێوه‌بردن له‌سه‌ر ئاستی به‌پێوه‌بردنی گشتی یان حکومی بچه‌سپینێ، یارمه‌تی هاو‌لاتیان بدات کاریه‌گریی ب‌خه‌نه سه‌ر ده‌سه‌لات و سیاسه‌ته‌کانی و ده‌رفه‌ت بۆ خسته‌گه‌ری توانا‌کانی ژنان و به‌شداریکردنیان له‌ په‌ره‌پیداندا ب‌ه‌خسینێ. به‌شداریکردن پێویستی به‌ بوونی چه‌ندین یاسا هه‌یه، که ئازادی پیکه‌ینانی پێک‌خراو و حیزب، ئازادی ده‌رپین و هه‌لبژاردن، ئازادیه‌ گشتیه‌کان و چه‌سپاندنی په‌وايه‌تی سیاسی مسۆگه‌رده‌که‌ن.

۲ - ١٩٥٩(ی یاسا): بوونی یاسای دادپه‌روه‌رانه، سه‌ره‌تایه‌کی پێویسته بۆ خۆلقاندنی ژینگه‌یه‌کی دل‌نیا‌و ئارام بۆ ژیا‌ن و کارکردنی هاو‌لاتیان. یاسا ئه‌و چوارچێوه‌یه‌یه، که په‌یوه‌ندیی نیوان خودی هاو‌لاتیان، نیوان هاو‌لاتیان و حوکمپانی و نیوان دامه‌زراوه‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی حوکمپانی پیکه‌خات. لی‌ره‌شدا پێویسته یاسا له سه‌روو خودی حوکمپانیه‌وه بیته، ئاشکرا‌و ناسراو‌بیته له‌لایه‌ن هه‌موانه‌وه، به‌سه‌ر گشت هاو‌لاتیاندا، به‌بێ جیا‌وازی، جێبه‌جێبکریته. بۆ جێبه‌جێکردنی یاساش، پێویسته دامه‌زراوه‌گه‌لی تایبه‌تمه‌ند هه‌بن، وه‌ک دادگا‌کان، ئاسایش و دامه‌زراوی سزادان. هه‌تا ئه‌م دامه‌زراوانه به‌چاکی پیک‌بخری‌ن و که‌سانی شاره‌زاو لی‌هاتوو و سه‌رپاست بیانبه‌نه پێوه، سه‌روه‌ریی یاسا جی‌گه‌یتر ده‌بیته. بێگومان ده‌بیته له

ده‌رکردنی یاساكاندا په‌چاوی مافه بنچینه‌ییه‌کانی مرۆف بکریت و بۆ سه‌روه‌ربوونی یاساش گرنه‌گه ده‌سه‌لاته‌کان لیک جیا‌بکریته‌وه و داوه‌ری سه‌ربه‌خۆبیته و به‌دوو‌ریته له ده‌سته‌یوه‌ردانی ده‌سه‌لاته‌کانی دیکه .

٣- شه‌فافیته‌وه لێ‌پێ‌چینه‌وه: ئه‌مانه دوو چه‌مکی پێ‌که‌وه گرێ‌دارون و پێ‌که‌وه کۆ‌له‌که‌یه‌کی هوکمرانی چاک پێ‌کدێ‌ن. شه‌فافیته مانای په‌فتارکردنه به‌ پوونی و ئاشکراو پێ‌گه‌دان به‌ ده‌سته‌یه‌نانی زانیاریه‌کان، هه‌تا که‌سی با‌یه‌خ‌ده‌ر به‌ با‌به‌تیکی تاییه‌تی، یان به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی دیاریکراو، بتوانیت زانیاری پێ‌ویسته بۆ دیاریکردنی په‌فتار و هه‌لۆیستی خۆی به‌رامبه‌ر به‌و با‌به‌ت و به‌رژه‌وه‌ندییه به‌ده‌سته‌یه‌نی. هه‌روه‌ها شه‌فافیته مانای ئه‌وه‌یه بپیاره گشتیه‌کان به‌ پوونی و ئاشکرا بدرێ‌ن و که‌نالی کراوه‌ی په‌یوه‌ندی له‌نیوان خاوه‌ن به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان و ده‌سه‌لات‌داراندا هه‌بیته . لێ‌پێ‌چینه‌وه‌ش مانای گرته‌ئه‌ستۆی به‌رپرسیاریتی بپیاردان و سه‌ره‌نجامه‌کانی و بوونی ده‌رفه‌تی پرسینه‌وه‌یه له‌ به‌رپرسان سه‌باره‌ت به‌کارو په‌فتاره‌کانیان . شه‌فافیته و لێ‌پێ‌چینه‌وه یاریده‌ده‌رن بۆ کارکردنی چالا‌کانه‌وه به‌رپرسیاران‌ه‌ی دامه‌زراوه گشتیه‌کان و پێ‌گه‌گرتن له‌ ته‌شه‌نه‌کردنی گه‌نده‌لی و که‌م‌کردنه‌وه‌ی که‌وتنه‌وه‌ی هه‌له‌کان . کاریک‌کردنی شه‌فافیته و لێ‌پێ‌چینه‌وه پێ‌ویسته هه‌موو ئاسته‌کانی هوکمرانی و کۆمه‌لگه به‌بێ جیا‌وازی بگرتنه‌وه . یه‌کێک له‌ مه‌ترسیدارترین ئه‌و ئاستانه، ژبانی دارایی هوکمرانییه، چونکه دارایی شاده‌ماری به‌پێ‌وه‌چوونی هوکمرانییه‌وه دارایی دروست، هێمایه بۆ ئابوورییه‌کی دروست و دارایی نادروست، هێمایه بۆ بلا‌و‌بوونه‌وه‌ی گه‌نده‌لی به‌ جه‌سته‌ی هوکمرانیدا .

٤- به‌پێ‌ده‌چینه‌وه: مانای توانای دامه‌زراوه‌کانی هوکمرانییه بۆ دا‌بین‌کردنی خزمه‌ت‌گوزارییه جو‌ریه‌جو‌ره‌کان بۆ هه‌موان و خزمه‌ت‌کردنی هاو‌و‌لاتیان هه‌ک یه‌ک، به‌بێ گوێدانه پله‌و پایه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی و ئابووری و ئینتیمای تاییه‌تی .

٥- سازان: مانای توانای میان‌ه‌کاری و داوه‌ریکردنه له‌نیوان به‌رژه‌وه‌ندییه جو‌ریه‌جو‌ره‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌دا، له‌پێ‌ناو گه‌یشته‌نه یه‌کانگیری و پێ‌که‌وتنیکی فراوان سه‌باره‌ت به‌ به‌رژه‌وه‌ندی گشتی و سیاسه‌ته گشتیه‌کان .

٦- یه‌کسانی: مانای ئه‌وه‌یه هه‌موو هاو‌و‌لاتیان هه‌ک یه‌ک ماف و ئه‌ریکیان هه‌بیته، به‌بێ گوێدانه په‌گه‌ز، توخم، ئایین، بیرو‌پای سیاسی، پایه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری، ئامانجی‌شی په‌خساندنی ده‌رفه‌تی یه‌کسانه بۆ هه‌موو تاکه‌کانی کۆمه‌لگه بۆ گه‌شه‌کردن و چاک‌کردنی بارو‌دۆخی خۆیان .

٧- کارامه‌بوون: مه‌به‌ست بوونی توانای جێ‌به‌جێ‌کردنی پرۆژه‌کانه به‌پێ‌ی

گرېبەستى ياساىى لە بەرژەۋەندىى كۆمەلگەداۋ پاراستنى بەندەكانى گرېبەستەكەۋ سزادانى سەرپىچىكاران . ھەروھە ماناى تواناى ئەنجامدانى ئەۋ پرۆژانەيە بەجۆرىك، كە پىداۋىستىيەكانى ھاۋلاتيان دەستەبەربكەن و بەپىر خواست و ھەزەكانيانەۋە بچن، ئەۋەش لەسەر بنچىنەى بەرپۆۋەبردنىكى ئەقلاىى ۋە ھۆشمەندانەى سامان و كەرسەستەكان .

۸ - تېرەۋاننى ستراتىژى: واتە ئەۋ تېرەۋاننىەى پشت بە دەرھاۋىشتە كۆلتورىۋ كۆمەلەيەتتەكان دەبەستىت، نەك مەزەندە ۋە قەبلاندن و ئامانجى چاكردى كاروبارەكانى خەلك و پەرەپىدانى كۆمەلگە و توانا مەۋىيەكانە، نەك پاراستنى دەسەلات و دەسەلاتداران .

۹ - بنىاتنانى ئارامى سىياسى ۋە ئاشتى كۆمەلەلەتتى: واتە بنىاتنانى ئەۋ دامەزراۋە دىموكراتيانەى دەرفەت دەپەخسىنن بۇ دەستاۋدەستكردى ئاشتىخوازانەى دەسەلات، بەبى پەنابردن بۇ توندوتىژى و ھەپەشەكردىن لە ئارامى سىياسى و ئاسايش . ئەمەش جۆرىك پىكەۋتنى نىۋان ھىزەكانى گەرەكە لەسەر پرنسىپەكانى پىشپىركى ۋە قىبولكردىن بردنەۋەۋ دۆراندن و پىكخستنى ژيانى سىياسى لەسەر بنچىنەى ھەلپزاردنى ئازادانە .

گۆڧارى ھەفتانە ژمارە (۵۷) ۲۶ تەمموز-۱ ئاب ۲۰۰۹

بەپرېسىياريىتى و رېڭخستن لە ديموكراسيدا

پەيوەندىيەكى ئۆرگانىكى زىندوو ئازادى و بەپرېسىياريىتى پىكەو دەبەستىت، چونكە بەپرېسىياريىتى و ئازادى بەبى يەكتر بوونىكى راستەقىنەيان نابىت. مەبەست لېرەدا ئەوھى، ھەريەكېك لە سنورى خۆى و بەپىيى تواناو بەھرو وىستى خۆى كاريگەرى لەسەر كۆمەلگە ھەبىت و سوودى پى بگەيەنېت، نەك تەنيا كارتىكراوبىت و سوودى لى وەربگرېت.

يەكېك لە نىشانەكانى ژيانى ديموكراتىيە ئەوھى، ولات لەلايەن ئەو نوينەرانەوھ بېرىتەپىوھ، كە زۆرىنەى مىللەت لە رېڭەى دەنگدانى گشتىيەوھ ھەلېبىزاردون. لاي ئىمە گرفتەكە لەو زۆرىنەيەو پادەى گوزارشتكردنەتى لە وىستى راستەقىنەى مىللەت. چونكە ھەر ئەو زۆرىنەيەى بەناوى ئەوھوھ بېيارو ياساكان دەردەكرېن ناپازىيە بەرامبەر بە دۆخى باوى كۆمەلگە و پەخنەى لى دەگرېت و ھېرشدەكاتە سەر ئەوانەى بەناوييەوھ بېيارو ياسا دەردەكەن و بەپرېسىياريىتيان ناگرېتەئەستو. بەھانەشى ئەوھى، بەشدارىپىكردنەكەى پووالەتكارانەيەو ھەر كە ھەلېبازردن تەوابوو زۆرىيەى نوينەرەكان پەوتى تاكپەوى دەگرەنەبەرو مافى چاودىرېكردن و لېپرسىنەوھيان لى زەوتدەكەن. بۆيە ئەگەر بۆى بكرېت ئەو زۆرىنەيە لەكاردەخات، كە بەناوى ئەوھوھ كاردەكات.

ھەستىكى قول لاي زۆرىنەى مىللەت ھەيە، كە كەلېنېكى گەورە لە نوينەرەكانيان و ھوكمپانەكان جىايىدەكاتەوھ بە چاوى گومانەوھ سەبىرى ئەو كارانە دەكەن، كە ئەوان ئەنجامياندەدەن، تەنانەت ئەگەر باشتىرېن ناونىشانىشيان پى بەخىشابىت. گومانكردن كاريكى چاك نىيە، بەلام ھەيەوھ ناكريىت فەرامۆشېكرېت. ئەوھى گومانەكەش تۆخدەكاتەوھ، پەفتارى خودى نوينەرو ھوكمپانەكانە، چونكە زۆرىيەى ھەلسوكەوتەكانيان ھاوسەنگ نىيە لەگەل ئەوھى خەلك چاوپروانيدەكات لىيان يان خۆزگەى پى دەخوازىت. ئەگەر يەكېكمان بېروانېتە كاردانەوھ پۆژانەكانى خەلك، دەرک بەوھ دەكات پەيوەندىيە توندوتۆلى نىوان ھوكمپانەكان و ئەوان

به‌دینا‌کریت. به‌جووره زۆرینه لای ئی‌مه رازیکه‌ر نییه و پارێش نییه. که‌واته ئایا ده‌توانین ب‌لێین هوکمرانی لای ئی‌مه گوزارشت له‌ می‌لله‌ت ده‌کات؟ یان چۆن ده‌توانین پشت‌ه‌ستوور به‌ می‌لله‌ت هوکمرانییه‌کی دروست بنیاتبنین؟

به‌رپر‌سیاریتی بر‌پ‌ره‌ی پ‌شتی دیمو‌کراسییه:

سه‌ره‌تا پ‌یو‌سته دان به‌وه‌دا بن‌یین، که به‌رپر‌سیاریتی بر‌پ‌ره‌ی پ‌شتی ئه‌و هوکمرانییه‌یه، چونکه به‌رپر‌سیاریتی گوزارشت له‌ ئازادی و توانای خو‌لقان‌دی مرۆ‌فه‌کان ده‌کات. مه‌به‌ست له‌ به‌رپر‌سیاریتی لێ‌ره‌دا ته‌نیا به‌رپر‌سیاریتی هوکمرانه‌کان نییه، به‌‌ل‌کو به‌رپر‌سیاریتی ئه‌وانه‌شه که سه‌رچاوه‌ی په‌وايه‌تین، واته به‌رپر‌سیاریتی می‌لله‌تیشه. له‌به‌رئه‌وه‌ی کاتی‌ک می‌لله‌ت ده‌ستبه‌رداری به‌رپر‌سیاریتی ده‌بی‌ت، زۆرایه‌تی چیدی زۆرایه‌تییه‌کی راسته‌قینه ناب‌ی‌ت و خۆی خاوه‌نی خۆی ناب‌ی‌ت و ئه‌و هوکمرانییه‌ش، که له‌ سایه‌یدا ژیان ده‌باته سه‌ر، سه‌رچاوه‌که‌ی می‌لله‌ت ناب‌ی‌ت.. به‌لام خۆ می‌لله‌ت و زۆرینه دامال‌راونین له‌ په‌هه‌ندی مرۆ‌یی و هه‌یچ یه‌کی‌کیان کۆی تاکه‌کانی نییه، به‌‌ل‌کو هه‌ردووکیان کۆمه‌ل‌ئ‌یکن و به‌هاکانی هه‌ریه‌کی‌کیان گرێ‌دراوی به‌هاکانی که‌سه‌کانی کۆمه‌له‌که‌یه. هه‌روه‌ها به‌رپر‌سیاریتی له‌ دوائه‌نجامدا به‌رپر‌سیاریتی می‌لله‌ته، ئه‌گه‌رچی زۆرینه وه‌ک که‌س و کۆمه‌ل‌ گوزارشتی لێ‌ ده‌کات. به‌و جو‌ره به‌رپر‌سیاریتی می‌لله‌ت کۆی به‌رپر‌سیاریتی تاکه‌کانی نییه، به‌‌ل‌کو پوخته‌ی به‌رپر‌سیاریتی تاکه‌که‌سی و کۆمه‌ل‌گه‌یی هاو‌لاتیانه پ‌ن‌که‌وه. لێ‌ره‌شدا به‌رپر‌سیاریتی به‌دوو شی‌وه گوزارشت له‌خۆی ده‌کات: متمانه و دیالۆگی ن‌یوان هوکمرانه‌کان و می‌لله‌ت، شیان‌ی چاود‌یریکردنی راسته‌وخۆ و به‌رده‌وامی هوکمرانه‌کان له‌لایه‌ن می‌لله‌ته‌وه.

بیروپ‌راو مه‌یله‌کانی ناو کۆمه‌ل‌گه هه‌مه‌په‌نگ و فره‌لقن و خ‌یرایی سه‌ره‌له‌دان‌ی رووداوه‌کانی جیهانی ئ‌یم‌رۆ و زانیاری و راست‌ییه‌کان به‌و پ‌اده‌یه‌ن، که ته‌نیا هوکمرانه‌کان، به‌تایبه‌تی سه‌رکرده‌کان، ده‌توانن ئاگاداری‌بین و مه‌حاله‌ پ‌ن‌که‌وتنی پ‌یش‌ه‌خت له‌ن‌یوان هوکمرانه‌کان و می‌لله‌تدا له‌سه‌ر گ‌شت باب‌ه‌ت و مه‌سه‌له‌کان بی‌ته‌ئاراوه. بۆیه پ‌یو‌سته می‌لله‌ت متمانه‌ی به‌و که‌سانه هه‌بی‌ت، که نو‌ینه‌رایه‌تی ده‌که‌ن و به‌ناوی ئه‌وه‌وه قسه‌ده‌که‌ن. ئه‌و متمانه‌یه‌ی به‌پ‌اده‌ی که‌مبوونه‌وه‌ی سل‌کردنه‌وه‌و گومانی زال زیاترده‌بی‌ت. چونکه متمانه مانای بر‌پ‌وابوونی می‌لله‌ته به‌ نو‌ینه‌ره‌کان و هوکمرانه‌کانی. هه‌روه‌ها مانای ئه‌وه‌یه نو‌ینه‌ره‌کان و هوکمرانه‌کان متمانه به‌ می‌لله‌ت و نییه‌تچاکیی ب‌که‌ن و پ‌ر‌یزی ب‌گرن و گو‌ئ بۆ هه‌ر چ‌رپه‌یه‌ک ب‌گرن، که له‌وه‌وه

ده‌رده‌چیت. بئگومان متمانه‌ی دوولایه‌نه نایه‌ته‌دی، ئه‌گه‌ر نوینه‌رو حوکمرانه‌کان له‌گه‌ل میلیله‌ت له‌ دیالۆگ و کارلئیککردنی به‌رده‌وامدا نه‌بن و په‌یوه‌ندییه‌کی ئورگانیکی له‌جیابوونه‌وه نه‌هاتوو پئیکه‌وه‌یان نه‌به‌ستیت.

دیالۆگ شاده‌ماری پئیکه‌یشتنه، چونکه‌ ویستی حوکمران کۆپییه‌کی کتومی ویستی میلیله‌ت نییه، به‌وپیییه‌ی مه‌یله‌کانی حوکمران هه‌مان مه‌یله‌کانی میلیله‌ت نین. حوکمرانی کامیره‌یه‌کی فۆتۆگرافی نییه‌ واقع وه‌ک خۆی بگۆزیتته‌وه، به‌لکو حوکمرانی به‌ده‌ست که‌سانیکه‌وه‌یه، که‌ چاکه‌ و که‌موکۆرپیان هه‌یه‌وه‌ خاوه‌ن تیپروانینی تاییه‌تن. ئه‌مه‌ و‌پرای ئه‌وه‌ی ئه‌و زانیاری و‌ راستیانه‌ی له‌به‌رده‌ستیاندایه، ناکه‌ونه‌ ده‌ست میلیله‌ت. بۆیه‌ دیالۆگ ده‌رفه‌تی وه‌رگرتن و‌ دان له‌نیوان ئه‌وان و میلیله‌تدا ده‌ره‌خسینیت. هه‌روه‌ها رۆلی هوشیارکردنه‌وه‌و رۆشنبیرکردن ده‌ره‌خسینیت و میلیله‌ت به‌رزده‌کاته‌وه‌ بۆ ئاستی به‌شداریکردن له‌ بیرکردنه‌وه‌ی دیموکراتیانه‌ی دروستدا. که‌واته‌ کاتیک ده‌لئین حوکمرانی ده‌بیته‌ خه‌ون و‌ ئاواته‌کانی میلیله‌ت بیئیتته‌دی، مه‌به‌ست سه‌پاندنی ویستی لایه‌نیک نییه‌ به‌سه‌ر ئه‌وی دیدا، به‌لکو مانای ئه‌وه‌یه‌ حوکمرانی ئه‌و ویسته‌ میلیلیه‌ دینیتته‌دی که‌ گفتوگۆو دیالۆگ و‌ برپاکردن و‌ برپاچیه‌تێنان ده‌بخه‌ملین.

متمان‌ه‌و دیالۆگی نیوان حوکمرانه‌کان و میلیله‌ت له‌کاتیکدا کاملده‌بیته‌، که‌ شیانی چاودێریکردنی راسته‌وخۆی به‌رده‌وامی حوکمرانه‌کان له‌لایه‌ن میلیله‌ته‌وه‌ له‌ئارادابیت، چونکه‌ ئه‌و که‌سانه‌ی حوکمرانیده‌که‌ن وه‌ک ئه‌وانی دیکه‌ مرۆفان، بیرکردنه‌وه‌و تیپروانینیان بۆ مه‌سه‌له‌کان سنورداره‌و ده‌شیت نیشان بپنک‌ن و‌ نه‌پنک‌ن، ده‌کریت دوا‌ی چه‌ز و‌ ئاره‌زووی خۆیان بکه‌ون و‌ خۆپه‌رسیتیش بن. پرنسیپی ده‌سه‌لاتی پاک له‌ سیسته‌مه‌ سیاسیه‌کاندا هه‌له‌و مه‌ترسیداره‌ بۆ ژبانی گشتی، بۆیه‌ ده‌بیته‌ ده‌سه‌لات چاودێریکریت. لیته‌شدا میلیله‌ت له‌ هه‌موو که‌س زیاتر مافی چاودێریکردنی هه‌یه‌، چونکه‌ خاوه‌ن و‌ سه‌رچاوه‌ی سه‌روه‌رییه‌. مه‌به‌ستیش له‌ چاودێریکردن لیته‌دا ئه‌وه‌یه‌، که‌ له‌ کاتی پئویستدا توانای کارکردنی هه‌بیته‌ و‌ چاودێریکردنیکی ده‌نگ دلێرو چاونه‌ترسی راسته‌وخۆی میلیله‌ت بیته‌، نه‌ک ئه‌و چاودێریکردنه‌ی که‌وتۆته‌ سه‌ر ئه‌ژنوو سه‌رشۆره‌.

متمان‌ه‌و دیالۆگ و‌ شیانی چاودێریکردن پئویستیان به‌ ئامرازیک هه‌یه‌، که‌ بتوان به‌هۆیه‌وه‌ به‌رپرسیاریتی بیته‌دی، ئه‌و ئامرازه‌ش ریکخستنی دامه‌زراوه‌بیانه‌یه‌. ئه‌م ریکخستنه‌ برپه‌پشتی ده‌سته‌واژه‌ی «حوکمرانیکردنی پشتبه‌ستوو به‌ میلیله‌ت» ده‌کاته‌ واقعیکی راسته‌قینه‌ی زیندوو. ریکخستنی دامه‌زراوه‌بیانه‌ شیوازی ئه‌و

گرتبوونه‌وه رێکویی‌کانه‌ی مرۆقه‌کانه، که خاوه‌ن ڕووخسارو ئامانجگه‌لی ڤوون و که‌سایه‌تییه‌ی مه‌عه‌وییه‌ی سه‌ربه‌خۆن. هه‌روه‌ها رێکخه‌ری هێزیه‌ی تاکه‌کانه‌ له‌ ڤینا‌و خولقاندنی هێزیه‌ی به‌کۆمه‌لدا.

هۆکاری ڤروابوون به‌ کاریگه‌رییه‌ی چاکی رێکخه‌ستی دامه‌زراوه‌ییانه‌ له‌ سه‌ر چه‌سپاندنی دیموکراسیه‌ی، پشتنه‌ستوو‌ر به‌ بنه‌مای به‌رپرسیاریتی ئه‌وه‌یه، ئه‌م جو‌ره‌ رێکخه‌سته‌ی وا له‌ تاکه‌کانی میله‌ت ده‌کات ئه‌و ئامرازانه‌ به‌ ده‌سته‌وه‌بگرن، که‌ گرنگن بۆ هێتانه‌دی متمانه‌و دیالوگ و شیا‌نی چاودیریکردن. چونکه‌ رێکخه‌ستی دامه‌زراوه‌یه‌ی تاکه‌کان له‌ تاکخو‌ازی خۆی داده‌مالیته‌ و ده‌یکاته‌ هاو‌لاتیه‌ک که‌ ته‌نیانییه‌ له‌ به‌رده‌می هوکمرانییدا. لێره‌شدا چه‌ندین جو‌ری ئه‌و رێکخه‌سته‌ی له‌ ئارا‌دایه‌، وه‌ک حیزبه‌ سیاسییه‌کان به‌واتا راسته‌قینه‌که‌ی، ئه‌نجومه‌نی پارێزگا‌و شاره‌وانیه‌ییه‌کان، رێکخراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی... هتد.

مه‌رجه‌کانی دیموکراسیه‌ی راسته‌قینه‌:

ئه‌و دیموکراسیه‌ی راسته‌قینه‌و ته‌بایه‌ له‌ گه‌ل ده‌رهاویشه‌ میژوو‌یه‌یه‌کانی ئیمپرو‌دا، که‌ چوار مه‌رجیه‌ی تێدایه‌: ڤروای هوکمرانی مرۆقانه‌ بیته‌، هاو‌لاتیا‌ن خۆیا‌ن له‌ دامه‌زراوه‌ی جو‌ربه‌جو‌ردا رێکبخه‌ن، میله‌ت به‌ شێوه‌یه‌کی مه‌ده‌نیانه‌ ڤه‌روه‌رده‌بکریته‌ و هوکمرانی سیاسی ته‌ی نه‌خشه‌بو‌کیشراو ڤێره‌ویبکات.

رێکخه‌ستی هاو‌لاتیا‌ن له‌ دامه‌زراوه‌ی جو‌ربه‌جو‌ردا مه‌رجیه‌ی بنچینه‌یه‌ی بنیا‌تانا‌نی دیموکراسیه‌ی، به‌لام به‌تاقی ته‌نیا به‌س نییه‌. چه‌ند مه‌رجیه‌ی دیکه‌ هه‌ن، که‌ ڤیویسته‌ هاوشانی رێکخه‌ستی دامه‌زراوه‌ییانه‌ بن، وه‌ک: سروشتی‌بوونی رێکخه‌سته‌که‌ نه‌ک ده‌ستکردی و زۆره‌ملی‌بوونی، ئه‌ندامه‌کانی هه‌لگه‌ر جیه‌جیه‌ری به‌ها به‌رزه‌کان بن، گوزارشت له‌ زۆربه‌ی کۆمه‌لگه‌ بکات و ئامانجه‌کانی زۆرینه‌ به‌نیته‌دی.

دیموکراسیه‌ی نیشانه‌یه‌ک نییه‌ به‌ ناوچه‌وانی که‌سه‌یکه‌وه‌و تابلویه‌ک نییه‌ به‌ سیسته‌مییه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه‌ هه‌لواسرا‌بیته‌، دیموکراسیه‌ی گری‌دراوی ڤیگه‌یشتنی کۆمه‌لایه‌تییه‌و ڤیویستی به‌وه‌یه‌ ئه‌وه‌ی ڤروای ڤییه‌تی خۆی به‌ به‌رپرسیاریتیته‌ به‌رامبه‌ری، به‌وه‌ییه‌ی به‌رپرسیاریتی بنچینه‌ی دیموکراسیه‌ی راسته‌قینه‌یه‌. بۆ به‌شداریکردن له‌ خولقاندنی ئه‌و به‌رپرسیاریتییه‌شدا، گه‌ره‌که‌ کۆششی زیاتر بکریته‌ بۆ رێکخه‌ستی کۆمه‌لگه‌ له‌ گشت بو‌اره‌کاندا‌و له‌ سه‌ر بنچینه‌ی دامه‌زراوه‌بوون و وه‌ک ده‌ستی‌کێک بۆ بنیا‌تانا‌نی قه‌واره‌یه‌کی نیشتمانیی کۆکه‌ره‌وه‌ی هه‌موان.

حیزبی دیموکراتی و قه‌یرانی حیزبایه‌تی له کوردستان

یه‌کیک له گرفته‌کانی گوێزانه‌وه به‌ره‌و دیموکراسی، پیواری (غیاب) ئەو هیزانه‌یه، که ده‌شیت گره‌وی به‌پۆه‌بردنی پرۆسه‌ی گۆرپانکاری هه‌مه‌لایه‌نیان له‌سه‌ر بکریت. مه‌به‌ست نا‌ئاماده‌یی ئەو حیزبانه‌یه، که به‌پراستی دیموکراتین. واته هۆکاری سه‌رنه‌که‌وتنی پرۆسه‌ی گۆرپانکاری دیموکراتیانه به‌ته‌نیا ناگه‌رپته‌وه بۆ کولتووری بالاده‌ست له‌کۆمه‌لگه‌دا، به‌لکو گرێدراوی بوونی ئەو ریکخواه سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و کولتوووریانه‌شه، که پۆلیان هه‌یه له پیوارکردنی پرۆسه‌ی دیموکراتیزه‌کردندا.

پلورالیزی (فره‌لایه‌نی) سیاسی، مانای داننا‌نه به‌بوونی هه‌مه‌ره‌نگی تیروانین و به‌رژه‌وه‌ندی و بایه‌خپیدانی سیاسیدا. بۆ گوزارشتکردن له‌و پلورالیزمه‌ش، حیزبه سیاسییه‌کان ئامرازگه‌لیکن، که ناکریت له‌سیسته‌مه‌سیاسیه‌کاندا فه‌رامۆش‌بکرین، چونکه ئەوانه یاریده‌ده‌رن بۆ: گۆشکردنی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌و کارکردنی پۆلی سیاسیان و به‌شداریپیکردنیان له‌ژیانی سیاسیدا، دۆزینه‌وه‌و پیکه‌وه‌گریدانی به‌رژه‌وه‌ندییه‌هاوبه‌شه‌کان و کۆکردنه‌وه‌ی خه‌لک له‌چوارده‌وریان، ئاشنابوون به‌سیاسه‌ته‌گشتیه‌کان و خه‌ملاندنیان له‌چوارچۆیه‌ی به‌رنامه‌یه‌کدا، که شایانی هینانه‌دیه‌یه، پیکه‌یاندنی سه‌رکرده‌سیاسیه‌کان و په‌ره‌پیدانی تواناکانیان له‌بواری به‌پۆه‌بردن و حوکمپانیکردندا، کینپیککردن له‌هه‌لبژاردنه‌کانداو به‌ده‌سته‌هینانی سه‌رکه‌وتن. بۆیه حیزبه‌کان - به‌تایبه‌تی حیزبه‌ی دیموکراتیه‌کان - ده‌توانن پۆلیکی گرنگ له‌ژیانی دیموکراسیدا بگین.

حیزب ریکخستنی کۆمه‌له‌تاکیکه، که خاوه‌ن هه‌مان تیروانینی سیاسین و کار بۆ بلۆکردنه‌وه‌ی ئەو تیروانینه‌و هینانه‌دیه‌ی ئامانجه‌لیکی نزیک و دوورمه‌ودا ده‌که‌ن که له‌پروگرامدا هاتوون و ده‌شیت له‌ده‌سه‌لاتگرتنه‌ده‌ست یان کاریگه‌ریخستنه‌سه‌ر ده‌سه‌لاتی سیاسیدا چرپکرینه‌وه‌و به‌پیی ئەو پرنسیپانه‌کاره‌کانی ناوخۆی ریکه‌خات، که له‌پیره‌وی ناوخۆدا هاتوون.

حیزبی دیموکراتی:

خه‌سله‌تی دیموکراتییوونی حیزب شتی‌ک نییه به ناو له‌خۆنان و بانگه‌شه‌کردن و دروشم به‌رزکردنه‌وه به‌ده‌ستبیت، به‌لکو به‌ره‌می کارپیکردنی ب‌نه‌ماکانی دیموکراسیه .
واته حیزبی دیموکراتی ئه‌و حیزبه‌یه لانی که‌می ئه‌و پرنسیپ و دامه‌زراوه‌و میکانیزمانه ده‌سته‌به‌رده‌کات، که خه‌سله‌تی دیموکراتییوونی پێ ده‌به‌خشن، وه‌ک:

۱- ئه‌ندامی‌تی به‌پێی پرنسیپه دیموکراتیه‌کان بی‌ت، ئه‌ندامه‌کان سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لات بن و برپارسازی له‌لایه‌ن تاکه‌که‌سی‌ک یان که‌مایه‌تییه‌که‌وه قورخ نه‌کریت .
۲- بالاده‌ستبوونی پێره‌وی ناوخۆ یه‌کسانبوونی گشت ئه‌ندامه‌کان له‌به‌رده‌میدا .
۳- پێزگرتنی تواناو شاره‌زاییه‌کانی ده‌زگا‌کان و پیکه‌وه کۆنه‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان له‌ ده‌ستی که‌سی‌ک یان که‌مایه‌تییه‌کدا .

۴- بوونی ئازادیی ده‌ربیرینی بیروپا‌و ده‌رفه‌تدان به‌گه‌شه‌کردنی ئاقارو ئاراسته‌ی جیاواز له‌ناو حیزبدا و پێگه‌دان به‌بوونی فراکسیۆنی جیاواز بۆ پێگرتن له‌سه‌ره‌لدانی ده‌سته‌گری و پارچه‌پارچه‌بوون .

۵- کارپیکردنی پرنسیپی ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات به‌پێی خوله‌کۆنگره‌و هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی سه‌رپرستی سه‌رکرده‌کان له‌بنکه‌وه‌ بۆ لوتکه .

۶- قبولکردنی بوونی حیزبی دیکه‌و پێشبرکێی سیاسی و ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لاتی حوکمرانی و دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌په‌تکردنه‌وه‌ی لایه‌نه‌کانی دیکه‌و پاوانکردنی حه‌قیقه‌ت و ده‌سه‌لات .

۷- کارکردنی شه‌فافانه‌و له‌پروناکیدا نه‌ک ژوره‌ تاریکه‌کاندا و پا‌به‌ندبوون به‌سه‌رکرده‌یه‌تی به‌کۆمه‌ل له‌بنیاتنان و چالاک‌ی و پاییکردنی کاره‌کاندا .

۸- بوونی دادگای بالای سه‌ربه‌خۆی حیزبی بۆ یه‌کلاییکردنه‌وه‌ی ناکۆکی و کێشه‌کانی نیوان ئه‌ندامان .

قه‌یرانی ژیا‌نی حیزبایه‌تی:

په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆڵ هه‌یه له‌نیوان ژیا‌نی ناوخۆی حیزب و دیموکراتییوونی سیسته‌می سیاسیدا و چاوه‌پوانی مامه‌له‌کردنیک‌ی دیموکراتیا‌نه له‌حیزبیک ناکریت له‌ناو خۆیدا دیموکراتی نه‌بی‌ت، واته ناکریت دیموکراسی به‌پیکخوا‌گه‌لی نادیموکراتی بنیاتبنریت .

ژیا‌نی حیزبایه‌تی لای ئێمه‌ به‌ده‌ست قه‌یرانیک‌ی هه‌مه‌لایه‌نه‌وه‌ ده‌نالێ، که گشت په‌هه‌نده‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و پیکخوا‌ه‌یه‌یه‌کانی ته‌نیوه‌ته‌وه . ئه‌مه‌ش بۆته‌هۆی سستی ئه‌ندامه‌کانی حیزبه‌کان، دوورکه‌وتنه‌وه‌ی خه‌لک له‌کاری سیاسی و

حیزبایه‌تی، لاوازبوونی پینگه و پایه‌ی حیزبه‌کان له‌ناو کۆمه‌لگه‌داو که‌مبوونه‌وه‌ی ریژیه‌ی نوینه‌رایه‌تیکردنیا له‌ناو په‌رله‌ماندا. بیگومان قه‌یرانیکی له‌و جوړه‌به‌بئ دیا‌لوگیک‌کی هه‌مه‌لایه‌نی فراوان و له‌گۆشه‌نیگای جیا‌وازه‌وه چاره‌سه‌رناکریت. بۆیه‌گرنه‌گه‌ حیزبه‌کان پید‌اچوونه‌وه‌یه‌کی په‌خنه‌گرانه‌ی هۆشمه‌ندانه‌به‌ریاب‌که‌ن بۆ چاره‌سه‌ردۆزینه‌وه، له‌به‌رئه‌وه‌ی هیچ‌ئه‌لته‌رناتیفیک‌کی دیکه‌نییه‌بۆ قوتاربوون له‌و کویره‌ریگه‌یه‌ی پوویه‌پوویان بۆته‌وه. که‌واته‌په‌رژه‌ی سه‌رله‌نوئ بنیاتنانه‌وه‌ی حیزبه‌کان، له‌سه‌ر بنه‌مایه‌کی هاوچه‌رخ و به‌پیی پرنسیپه‌ دیموکراتیه‌کان، ئامانج‌یک‌کی گرنگی ئه‌م قوناغه‌و ئامپازیک‌کی پیویسته‌بۆ دیموکراتیزه‌کردن و په‌ره‌پیدانی کۆمه‌لگه‌و فه‌رامۆشکردنی راسته‌ده‌سه‌لاتی جله‌وکارانی ئه‌و حیزبانه‌بۆ ماوه‌یه‌کی دیکه‌دریژده‌کاته‌وه، به‌لام ده‌بیته‌مایه‌ی لاوازبوونی ریخراوه‌یی و پیگه‌یان له‌کۆمه‌لگه‌داو بچووکبوونه‌وه‌و گۆرانیان بۆ هیزی بچووک‌کی بئ‌بایه‌خ. بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ش ئه‌م هه‌نگاوانه‌ی خواره‌وه‌ده‌خه‌مه‌پوو:

یه‌که‌م: پید‌اچوونه‌وه‌به‌مه‌رجه‌کانی کاری حیزبایه‌تیدا، له‌ریگه‌ی لی‌کۆلینه‌وه‌یه‌کی له‌سه‌رخۆوه، چونکه‌به‌بئ‌تیگه‌یشتن له‌په‌ه‌نده‌کانی ئه‌و واقیعه‌سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ی ئیمپۆ حیزبه‌کان کاری تید‌اده‌که‌ن، مه‌حاله‌گۆشه‌نیگایه‌ک بۆ بنیاتنانه‌وه‌و نو‌یبوونه‌وه‌یان به‌ده‌ستییت.

دوهم: چاره‌سه‌رکردنی ئه‌و که‌لینه‌ی که‌وتۆته‌نیوان حیزبه‌کان و کۆمه‌لگه‌وه. چونکه‌ئه‌نجامی شیوازی کارکردنی حیزبه‌کان، زۆریک له‌ئه‌ندامانی حیزبه‌کان تووشی بی‌متمانه‌یی بوون، یان له‌حیزبدا خه‌مساردو بئ‌به‌ره‌م ماونه‌ته‌وه، یان له‌ناو حیزبدا که‌وتوونه‌ته‌ناو گه‌مه‌ی ده‌سته‌گه‌رییه‌وه، یاخود بپوایان به‌حیزبایه‌تی و به‌شداریکردنی سیاسی نه‌ماوه. ئه‌و چاره‌سه‌رکردنه‌ش پیویستی به‌بیرکردنه‌وه‌ی په‌خنه‌گرانه، پاستگویی، واقعیبوون، گریژدانه‌وه‌ی سیاسه‌ت به‌ئه‌خلاقه‌وه، داپشتنی پرۆگرامی سیاسی گونجاوو قبول‌کردنی جیا‌وازیه‌ ناوخۆیی و ده‌ره‌کیه‌کان هه‌یه.

سییه‌م: چاره‌سه‌رکردنی گرفته‌ریخراوه‌یه‌کان، وه‌ک:

۱- خۆپزگارکردن له‌کارپیکردنی ئه‌زموونی حیزبه‌یاتی و لاتانی دیکه‌یه، به‌تایبه‌تی ئه‌زموونی لینینی (به‌لشه‌فیک‌کی) له‌بواری بنیاتنان و کارکردنی حیزبدا، که‌هۆکاری پیاواری دیموکراسیی ناو حیزبه‌کان و دروستکردنی په‌یوه‌ندی نادرستی نیوان ئه‌وان و ریخراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه‌و سیاسه‌تی کردۆته‌کاریکی ئیراده‌گرانه‌ی دا‌پراو له‌هه‌لومه‌رجی بابته‌تی. هه‌روه‌ها گۆرینی بونیادی ناوه‌ندخوازی ریخراوه‌یی بۆ بونیادی بازنه‌یی کرانه‌وه‌خواز.

۲- پەتکردنە ھەي چەمكى «يەگگرتوويى پۇلايىنى حيزب» و دەرفە تەدان بە خونچە کردنى تىپروانىنە جۆربە جۆرەكان و گوزارشتکردن لەخۇيان لە رېگەي فراكسيۇنى جۆربە جۆرە ھە، بۇ دەرگا داخستن بە پرووى چەپاندنى رېكخراوويى و سياسى و زەمىنە خۇش نەبوون بۇ دەستەگەرى و جيابوونە ھە و لىكترازان .

۳- كۆتاييھىنان بە پىرۆزکردنى تاقەسەركردە و مانە ھەي چەند سەركردە يەك لە پۆستەكانياندا بۇ ماوھى دريژ، چونكە ئە ھە بۆتە ھۆى قورخکردنى دەسەلات و بىياسازىي لەلايەن تاقەسەركردە يەك يان كەمايە تىيەكە ھە - مەكتەبى سياسى- و بىبەشكردنى ئەندام و كادىرەكانى تر لە دەستاودەستکردنى دەسەلات و حيزبەكانى بەرە و رەقەھەلاتنى فيكىرى و پىرېوون برودە و بۆتە ھۆى سەرھەلدىنى جيابوونە ھە خوازى .

۴- بەھيژکردنى كەنالەكانى ھەگە پخستنى ئەندامان و كارکردن بە شىوايى ھەلبىژاردن، ھەك ئامپازىكى ديموكراتىيانەى بنىاتنانى رېكخستەكانى حيزب و رېگە يەك بۇ نوپكردنە ھەي حيزب، لە رېگەي دەرفە تەپەخساندە ھە بۇ توانا نوپكان و دووركە وتنە ھە لە رەوتى ديارىکردن و دەسنيشانکردنى پيشوخت و بەدەر لە پرنسيپەكانى پىرە ھەي ناوخۆ بۇ پۆستەكان يان بە شدارىکردن لە كۆنفرانس و كۆنگرەكاندا، چونكە بە ھە كەسى شىواو لە شوپىنى شىواو دادەنرېت و ولائى ئەندام بۇ حيزب و نىشتىمان دەبېت، نەك سەركردە يان دەستە يەكى ديارىكراو .

۵- كەمەرخەمى نەنواندن لە ئاست پىگە ياندنى سەركردەى نويدا و رېگەدان بە گشت ئەندامەكانى حيزب بۇ گەشتە سەركردايەتى گشت ئاستەكان، چونكە ئە ھە رېگە بە نوپكردنە ھە دەدات و خوئىنى نوئى دەكاتە جەستەى حيزبە ھە .

۶- بايەخدان بە رەخنە و رەخنە لەخۆگرتن و دۆزىنە ھەي ميكانىزم و ئامپازگەلى گونجاو ھە بۇ كارپىكردنى، لە بەرئە ھەي ئەنجامى ئە ھە كەموكوپى و ھەلەكان دەستنيشاندەكرىن و دەرفەت بۇ چاكسازىکردنى حيزب و قوتاركردنى لە قەيران دەپەخسىت .

۷- سنوردانان بۇ ئەقلىەتى پىلانگىرى، گومانکردن، پەراويزخستن و رەوتى پەهاخوازىي كە بۆتە ھۆى بەرھەمھيئەنى خۆپىرۆزکردن و ئەوانى دىكە بىبايەخکردن .

۸- كۆتاييھىنان بە فەرامۆشکردنى پىرە ھەي ناوخۆ گرېدانى كۆبوونە ھەكان و بەستنى كۆنگرەكان لە كاتى خۇياندا، لە پىناو پەرەپىدانى رېكخستن و بەدەستەھىنانە ھەي رەوايەتى و نوپكردنە ھەي سەركردايەتيدا .

۹- پەتکردنە ھەي ئە ھەي حيزب سەرچا ھەي بژىويى ئەندامەكان، يان كايەى

به‌ده‌سته‌هینانی به‌رژه‌وه‌ندی و به‌ربرژی‌ری (ئیمتیازات) بی‌ت و زین‌دو‌کردنه‌وه‌ی پۆ‌حی خۆ‌به‌خش کار‌کردن و تی‌کۆ‌شانی ر‌استه‌قینه بۆ هینانه‌دی ئامانجه‌کان و خزمه‌ت‌کردنی کۆمه‌ل‌گه .

گۆ‌فاری هه‌فتانه ژماره (۵۹) ۹-۱۵ ئاب ۲۰۰۹

حیزبی فەرمانرەوا و پێوانەى مامە ئەکردن

حیزبی سیاسى بوارىکە بۆ ئەوەى زۆرینە بیروپای خۆى دەربڕیت و دەرفەتیکە بۆ ئەوەى ئەو زۆرینە بەرپرسانی دەکردن و ئاراستەکردنى بریار بگریته ئەستۆ، یان یاریدە دەربڕیت بۆ هەلبژاردنى چاکترین و گونجاوترین بریار، ئەمەش بەپێى هەلومەرجى میژوویى باوو ئەو ئامرازە جێبەجێکاریانەى لە بەردەستدان. هەروەها حیزبی سیاسى گۆرەپانى کۆششکردنى هاوبەشە بۆ هێنانە ئارای گۆرانکارییەکی سیاسى، کۆمەڵایەتى و ئابووریى خواستراو، کە تەبایە لەگەڵ ئەو ویناکردنانەى بۆ داهاتووی کۆمەڵەکە هەلبژێردراون. ئەم گۆرانکارییەش پەروایەتیداتە ئەو بریارانەى لەلایەن زۆرینە و دەردەکرین و پاستیى ئەو دەستپێشکەرییانەى دەکات بە بەردا، کە بەرى کۆششکردنى دەستەبژێرەو دەرفەتى دەستکاریکردنى ئەو دەستپێشکەریانەو راستکردنەوێى ئەو بریارانە لە بەرژەوندیى و یستراودا بەپێى ھۆکارە نوێکان و هەلومەرجە کتوپرەکان دەستەبەردەکات.

حیزب گۆرەپانیکی فراوانە بۆ دەرھاویشتنی دەستەبژێری بە کەلک و تەبا لەگەڵ ئەو ئەرکانەى مەبەستن و خزمەتى ئەو پەيامە دەکەن، کە پێویستە بگریته ئەستۆ، رێکخراویکیشە یارمەتى زۆرینە دەدات بە شیوەیەکی راستگۆیانەو ئازادانە ئەو دەستەبژێرە هەلبژێریت و بەرپرسانی بسپێرێ بەوانەى بەچاکتر و تواناتریان دەزانێ و مسۆگەرتن بۆ سەرخستنى ئەو بەرپرسانییە. هەروەها حیزب چوارچێوەى گونجاو دادەنێ بۆ لێرسینەوێ لەم دەستەبژێرەو چاودێریکردنى کۆششەکەى و راستکردنەوێ میتۆدى پەپرەوکرەو لەلایەنیەو بەپێى پێداویستى ئامانجە دیاریکراوەکان. شان بەشانی ئەو دەرفەت دەپەرخسینێ بۆ ئالوگۆرکردنى ئەو دەستەبژێرە لە ئاستەکانى رابەراییەتیکردندا، بەو چۆرەش حیزب چالاکییەکی ناوەکی وەها بۆ لایەنگرانی خۆى زامندەکات، کە لەباریدایە چەمکەکان و ھێزە گۆشکرەوکان بۆ گرتنە ئەستۆى بەرپرسانییەکان نوێکاتەو.

کارامەى دیموکراتیانەى حیزبە تیکۆشەرەکان پاش بەدەستھێنانى دەسەلات

تاقیده کریتته وه، یه که مین پڕواله ته کانی ئەو تاقیکردنه وه یه ش، راستبوونه وه یه تی بۆ فه رمانپه وایبیکردن و به رپوه بردنی کاروباره کان، وهک ته و اوکردنی قۆناغی خه باتی پیشوو و دهرگا کردنه وه به پوری قۆناغی بنیاتنانی سیاسی و به رده و امبوونی له سهر راپه راندنی به رپرسیاریتی مه زن. بیگومان دهسته بزیری سه رکردایه تی ئەو حیزبانه به پپی ره وایه تیه کی میژوویی، که له خه باتی سه رکه و توه وه به دهسته اته، به هانه یه کی بنچینه یی به دهسته وه یه بۆ پاراستنی ئەو مۆنۆپۆلکردنه ی هیچ ره وایه تیه کی دهستووری نییه وای لیده کات ئاویته کردنی ساخته کارانه یان ئالوگورئامیزی نیوان جوړه جیاوازه کانی به رپرسیاریتی به ره وایه بیینی. به لگه نه ویسته، لۆژیکی راپیکردنی کاروباره گشتیه کان پشت به کۆمه لیک خه سلته تی مرویی ده به ستیت، که جیاوازه له گه ل پیداو یستیه کان و شیوازه کانی خه باتی شاخداو ده یسه پینی به سهر ئەوانه ی کاروباره په روه رده یی و کۆمه لایه تی و دیپلوماسیه کان راده په رینن، جوړه ها شاره زایی و توانایان هه بیت، که لۆژیکی خه باتی رزگار یخوازانه ی پیشوو گه ره کی نه بوه. چونکه ئەمه یان پیویستی به ئیراده ی به هیزو سووربوون له سهر بیروپروا ئازایه تی له کاتی میحنه ت و خۆراگری له ساتی بیه پواییدا گه ره ک بوو، له کاتی کدا ئەویتریان پیویستی به مه عریفه ی چه سپینراو به ئەزموون و لیها تووی پشتته ستوو به مه شقکردن و نه رمونیا نییه بۆ راستکردنه وه ی ئاراسته ی کارکردن.

لای ئیمه، دوا ی راپه رین، ژماره ی که سه لیها توه هونه ریه کان که م بوو له ناو تیکۆشه رانی حیزبه بالاده سه کاندا. ئەو که سانه ی خاوه ن پوو خساری پیشه یی و ئاسته کانی مه عریفه و ئەزموونی وه هابوون، که به رپرسیارییه نوێکان پیویستی پییان هه بوو. بۆیه حیزبه فه رمانپه واکانمان ناچاربوون له و تیکۆشه رانه ی له به رده ستیاندا بوون، به په له و له که شی مه ستبوون به سه رکه وتن و به قه له م بازیک له په رۆش بۆ خۆه لقورتانندن له گرفته کان، چه ند دانه یه که هه لپزین بۆ ئەنجامدانی کاره کان. لیره شدا سه رمه ستبوون به سه رکه وتن هۆی بچوو ککردنه وه ی کیشه کانی هه لسوکه و تکردن و که م بایه خکردنی مه سه له کانی بنیاتنانی نیشتمانی بوو، ئەمه ش پشتته ستوو به به راوردکردن له نیوان ئەو گرفته تانه و گرفته کانی خه باتی شاخدا، که به راوردکردنیان راست نییه، چونکه له دوو ره گه زی جیاوازن. به و جوړه حیزبه کانمان جاریکی دیکه تاقیکرانه وه، کاتیک هه ره مه کیانه مامه له یان له گه ل هه لپزاردنی مروقه کاندا کرد و به رپرسیاریتیا ن خسته ئەستوی ئەوانه ی شایسته ی نه بوون و جیاوازیان له نیوان ده روه ستبوونی سیاسی (که زۆرجار داده خزیته خواره وه بۆ ئاستی ده روه ستی تاکه که سه ی) و لیها تووی پیشه بیان

نه‌کردو سلیمان له‌وه نه‌کرده‌وه، که مه‌رجی یه‌که‌م پێش ئه‌وه‌ی دوه‌م بخه‌ن. بۆ ئه‌مه‌ش به‌هانه‌ی ئه‌وه‌ دینه‌وه، که سه‌رده‌می سه‌ربه‌خۆیی هه‌یشتا پر مه‌ترسییه‌و پیزه‌کانیان پر له‌ دوژمن و چاوه‌ چینه‌راوه‌کان. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ دهرده‌بهرن، که پرژیمی نوێ هه‌یشتا به‌هه‌ینیه‌و هه‌ره‌شه‌ی سه‌ریازه‌ چاوتیبیرپوه نه‌هه‌ینیه‌کان و به‌رژه‌وه‌ندخوازه‌کان و دهره‌به‌گی سیاسی و ئابوورییه‌کانی لیده‌کریت، که ترسی له‌ده‌ستدانی پله‌کارو ده‌ستکه‌وته‌کانیان لی نیه‌ستوه.

ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش نه‌وه‌ی نویمان گه‌یه‌شتۆته‌ ئه‌و بره‌وه‌یه‌ی که: کارتی ئه‌ندامبوونی حیزب باشتر و سوودبه‌خشته‌ له‌ بره‌وانامه‌ی کۆلیژه‌کان و کۆششکردنی بیوچان بۆ به‌ده‌سته‌ینانی ئه‌و بره‌وانامه‌و مه‌عریفه‌و شاره‌زاییه‌کان کات و کۆشش و وزه‌ به‌فیرپۆدانه. سه‌ره‌نجامیش به‌دگومانی په‌یوه‌ندیی ئه‌و حیزبانیه‌ی به‌نه‌وه‌ی نوێه‌ تیکداوه‌و هه‌ستی پرژگرتنی خاوه‌ن بره‌وانامه‌کانی لای تیکۆشه‌رو لایه‌نگرانی خۆیان لاوازکردوه‌و له‌ناخی حیزبیه‌کاندا وریایی و به‌دگومانیان به‌رامبه‌ر به‌وانه‌ چاندوه‌ که شانازی به‌ مه‌عریفه‌وه‌ ده‌که‌ن و خۆیان به‌ لی‌هاتووپی هونه‌رییه‌وه‌ باده‌ده‌ن. هه‌روه‌ها ئه‌نجامی ئه‌وه‌ دیالۆگی نیوان حیزبی فه‌رمانه‌وه‌و په‌یمانگه‌ زانستییه‌کان و رابه‌رانی گه‌نده‌لبوه. ئه‌مه‌ش بۆته‌ هۆی دوورکه‌وته‌وه‌ی نه‌وه‌ی نوێ له‌ ژبانی سیاسی نیه‌ستمانه‌که‌یان، که ده‌شیتت بیته‌ هۆیه‌ک بۆ هه‌ولدانی ئاشکراو نه‌هه‌تی بۆ دامه‌زراندنی گروپی دابه‌راو یان حیزبی نوێ. بیگومان ئه‌مانه‌ش به‌ری پرێبازی سه‌تمکارانه‌و هه‌رپه‌مه‌کیانه‌یه‌، که به‌ته‌نیا شکۆمه‌ندیی فه‌رمانه‌وه‌وایی جله‌وکرده‌و و گه‌وره‌ترین هۆکاری به‌رپرسیاره‌ له‌ کۆچکردنی توانا پیشه‌یی و زانستییه‌کانمان بۆ دهره‌وه‌ی نیه‌ستیمان و جیگیربوون له‌ ئاواره‌یی و به‌گه‌رخستنی وزه‌ داهه‌ینه‌ره‌کانیان و پالۆته‌ی کۆششه‌کانیان له‌ ژینگه‌یه‌کی سیاسی کراوه‌داو له‌ خزمه‌تی کۆمه‌لگه‌یه‌کی نامۆدا، که فلسفیکی سه‌رف نه‌کردوه‌ بۆ پێگه‌یاندن و خۆیندن ته‌واوکردنیان.

ئایا رێکخراوی جه‌ماوه‌ری پاشکۆی حیزبی سیاسیییه؟

زۆریک جیاوازی ناکهن له‌نیوان کاری حیزبی سیاسی و کاری رێکخراوی جه‌ماوه‌ریدا، له‌کاتی‌دا جیاوازیی زۆر له‌نیوان کاری ئه‌و دوو جۆره رێکخراوه‌دا هه‌یه، به‌لام ئه‌و جیاوازییه‌ مانای ناکۆکی و لێک‌دا‌برانی کاری ئه‌و دوو جۆره رێکخراوه نییه.

جیاوازی نه‌کردن له‌نیوان چه‌مکی حیزب و چه‌مکی رێکخراوی جه‌ماوه‌ریدا، گه‌لیک مرۆف به‌ره‌و ئاراسته‌ی پێک‌یه‌کسان‌کردنی حیزب و رێکخراوی جه‌ماوه‌ری ده‌بات، ئه‌مه‌ش هه‌له‌یه‌کی زیان‌به‌خش یان مه‌ترسیداره. به‌و‌پێیه‌ی حیزب رێکخستنی کۆمه‌له‌ تاکێکه، که‌ خاوه‌ن هه‌مان تێپوانینی سیاسین و کار بۆ بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی ئه‌و تێپوانینه‌و هینانه‌دی ئامانج‌گه‌لیکی نزیک و دوورمه‌ودا ده‌که‌ن و ده‌شیت له‌ ده‌سه‌لات‌گرتنه‌ده‌ست یان کاریگه‌ریخستنه‌ سه‌ر ده‌سه‌لاتی سیاسیدا چ‌پ‌کرینه‌وه، به‌لام رێکخراوی جه‌ماوه‌ری شیوازی رێکخستنی فراوانی جه‌ماوه‌ره له‌پیناو هینانه‌دی ئامانج و داخوازی کۆمه‌لایه‌تی (رێکخراوه‌کانی لاوان، ژنان و پاراستنی مافه‌کانی مندا‌ل)، یان پیشه‌یی (سه‌ندی‌کا‌کان)، یان توێژگه‌ری دیاریکراو (مامۆستایان، جوتیاران، ژینگه‌پارێزان)، یاخود لیژنه‌ی میلی خاوه‌ن ئامانجی کاتی و کورتمه‌ودا.

بنچینه‌ی بابه‌تی دامه‌زراندنی رێکخراوه جه‌ماوه‌رییه‌کان، پێویستی یه‌کخستنی جه‌ماوه‌ره له‌پیناو خزمه‌ت‌کردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی تایبه‌تی، یان ده‌سته‌به‌رکردنی پێدا‌ویستییه‌کی دیاریکرا‌ودا له‌هه‌م‌به‌ر سیاسه‌تگه‌لی نادادپه‌روه‌رانه‌ی حکومه‌ت له‌ گشت بواره‌کانی ژبانی سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی، ئابووری، کولتووری و بۆ به‌شداری‌پێ‌کردنی فراوانی جه‌ماوه‌ره له‌ گۆرانکاری دیموکراتیانه‌دا.

له‌ کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا، ئه‌نجامی سیاسه‌تی حیزبه‌کان، جۆریک به‌هه‌له‌ تێکه‌ل‌کردنی کاری حیزب و رێکخراوی جه‌ماوه‌ری له‌ئارادایه، چونکه حیزب له‌میژه‌و له‌ژێر کاریگه‌ری ئه‌زموونی لینینیزمدا ڕوویکردۆته دامه‌زراندنی چه‌ندین

رێکخراوی جه‌ماوه‌ری پاشکۆی خۆی، که زیاتر ده‌شیت به رێکخراوی حیزبی خاوه‌ن سروشتی جه‌ماوه‌ری ناویان به‌رین، نه‌ک رێکخراوی جه‌ماوه‌ری. ئه‌و رێکخراوه‌ هه‌میشه‌ پابه‌ندبوون به‌ به‌رنامه‌ی حیزبه‌که‌ یانه‌وه‌و چه‌تری حیزب بوون له‌ ناو جه‌ماوه‌ردا، بۆ کۆکردنه‌وه‌و گۆشکردنی حیزبیانه‌، به‌بێ گۆیدانه‌ ئه‌وه‌ی هه‌ندی‌ک له‌ ئه‌ندامه‌کانی ئه‌و رێکخراوه‌ نا‌حیزبین یان ئینتیمایان بۆ ئه‌و حیزبه‌ نییه‌. به‌وجۆره‌ ئه‌و رێکخراوه‌ گۆشه‌گیربوون و به‌پێی سروشته‌که‌ یان داخراوبوون به‌په‌رینه‌ی جه‌ماوه‌ری فراوانی دیاریکراو داو ئه‌ندامه‌کانی ناچاربوون بپیره‌کانی حیزب جێبه‌جێبه‌که‌ن، نه‌ک خاوه‌ن بپیارو یست و جێبه‌جێکردنی خۆیان بن.

شان به‌شانی ئه‌و رێکخراوه‌ حیزبیانه‌، چه‌ندین رێکخراوی جه‌ماوه‌ری له‌ ئارادا بوون، که له‌ سێهه‌ری هه‌یج حیزبێکدا کاریان نه‌کردوه‌، به‌لکو تێکۆشان بۆ به‌رگریکردن له‌ داخواییه‌کانی توێژه‌گه‌لی جیاوازو کۆششیا‌نکردوه‌ بۆ چاککردنی بارودۆخی ئه‌وان. بۆ جیاکردنه‌وه‌ی ئه‌و رێکخراوه‌ له‌ رێکخراوه‌ حیزبیه‌کان، ده‌کریت بلێین رێکخراوه‌ حیزبیه‌کان ئه‌وانه‌ن، که کارده‌که‌ن بۆ گه‌یاندنی ده‌نگی حیزب به‌ جه‌ماوه‌رو هه‌ینانه‌دی ئامه‌نجگه‌لی حیزبی له‌ رێگه‌ی رێکخراوی جه‌ماوه‌رییه‌وه‌، رێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کانیش ئه‌وانه‌ن که کارده‌که‌ن بۆ هه‌ینانه‌دی ئامانجگه‌لی جه‌ماوه‌ری و جه‌ماوه‌ری فراوان- نه‌ک حیزبیه‌کان - به‌شداریده‌که‌ن له‌ دامه‌زراندن و دیاریکردنی جۆری تێکۆشان و ئامانجه‌کانیداو هه‌ر له‌ ئامیزگرتنێکی رێکخراوه‌کان له‌ لایه‌ن حیزبه‌که‌نه‌وه‌ به‌ لاوازکردنی کاری جه‌ماوه‌ری و له‌ ده‌ستدانی سه‌ربه‌خۆیی بپیرکردنه‌وه‌و بپیاردان و کارکردن له‌قه‌له‌مده‌ده‌ن.

ئامانجه‌کانی حیزب و ئامانجه‌کانی رێکخراوی جه‌ماوه‌ری:

ئامانجه‌کانی حیزب بریتین له‌: گۆشکردنی چینیکی دیاریکراو یان زیاتر بۆ کۆبوونه‌وه‌ ده‌وری حیزب، بلاوکردنه‌وه‌ی بیروباوه‌ری سیاسی حیزب له‌ ناو ئه‌و چینه‌ی مه‌به‌ستن، باوه‌ر هه‌ینان به‌ جه‌ماوه‌ر به‌گه‌شتی و جه‌ماوه‌ری دیاریکراو به‌شیوه‌یه‌کی تایبه‌تی بۆ قبوڵکردنی به‌رنامه‌ی حیزب، سه‌رکردایه‌تیکردنی ململانی سیاسی و ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی له‌ پێناو ده‌سه‌لاتگرتنه‌ده‌ست یان فشاره‌یناندا، بنیاتانی میکانیزمه‌کانی پاراستنی به‌رده‌وامی حیزب... هتد. له‌ کاتێکدا ئامانجه‌کانی رێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان بریتین له‌: بنیاتانی بنکه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری، که باوه‌ری به‌ گۆرپان هه‌یه‌و بۆی تێده‌گۆشیت، یارمه‌تیدانی جه‌ماوه‌ر به‌گه‌شتی و جه‌ماوه‌ری دیاریکراو به‌شیوه‌یه‌کی تایبه‌تی بۆ به‌ده‌سته‌ینانی هۆشمه‌ندییه‌کی یاسا‌کارانه‌ به‌و شیوه‌یه‌ی

له به‌لگه‌نامه نیوده‌وله‌تیه‌کاندا سه‌باره‌ت به مافه ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی، کولتووری، سیاسی و شارستانییه‌کان هاتوون، هاوکاریکردنی جه‌ماوهر بۆ به‌ده‌سته‌ئینانی هوشیاریه‌کی په‌روه‌رده‌کارانه، که یاریده‌ده‌ربیت بۆ ئه‌وه‌ی په‌روه‌رده‌کردن و پاهینانی نه‌وه‌کانی داها‌توومه‌یسه‌ربیت و وایان لێ بکریت له به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خۆیان تی‌بگه‌ن و کاربکه‌ن بۆ چاککردنی هه‌لومه‌رجی مادی و مه‌عنه‌وی خۆیان، له رێگه‌ی فشارخستنه‌ سه‌ر ده‌سه‌لاتی سیاسی، یارمه‌تیدانی جه‌ماوهر بۆ تی‌گه‌یشتن له پۆلی رێکخراوه‌کان له سه‌رکردایه‌تیکردنی خه‌باته‌ پیشه‌یه‌کاندا.

په‌یوه‌ندی نیوان ئامانجه‌کانی حیزب و ئامانجه‌کانی رێکخراوه‌ جه‌ماوهریه‌کان، په‌یوه‌ندی به‌شه‌ به‌ گشته‌وه، که ده‌شی‌ت په‌یوه‌ندییه‌کی پاکیشه‌ریان ده‌رپه‌رین بیت. ئه‌گه‌ر ئامانجی حیزب چه‌سپاندنی واقعی باو بیت، ئه‌وا نا‌کۆک ده‌بیت به‌و ئامانجانه‌ی رێکخراوه‌ جه‌ماوهریه‌کان تیده‌کۆشن بۆیان و سه‌ره‌نجام ده‌رپه‌رین ده‌بیت، به‌لام ئه‌گه‌ر ئامانجی حیزب گۆرینی واقعی باو بیت، ئه‌وا پاکیشه‌ر ده‌بیت و په‌یوه‌ندی نزیکبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ل رێکخراوه‌ جه‌ماوهریه‌کاندا ده‌بیت. به‌و جو‌ره ئه‌گه‌ر حیزب خاوه‌نی ئه‌و ئامانجانه‌ بیت که گوزارشت له‌ ویستی گۆرانکاری پاسته‌قینه‌ ده‌که‌ن، ئه‌وا حیزب پۆلیکی گرنه‌ ده‌بینیت له‌ پشتگیریکردنی رێکخراوه‌ جه‌ماوهریه‌کاندا، بۆ هینانه‌دی ئه‌و ئامانجانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌ چاککردنی بارودۆخی مادی و مه‌عنه‌وی جه‌ماوهره‌وه‌ هه‌یه‌ و زۆرجار ئه‌و پشتگیریکردنه‌ له‌ هه‌ندیک قوناغدا ده‌گاته‌ پاده‌ی به‌ناویه‌کداچوون و یه‌کگرتن. بۆیه‌ هه‌ندیک به‌هه‌له‌ ئه‌م به‌ناویه‌کداچوون و یه‌کگرتنه‌ لیکه‌ده‌نه‌وه‌ و رێکخراوه‌ جه‌ماوهریه‌کان به‌ حیزب ناوده‌بن، که پاست نییه‌. چونکه‌ پیکه‌وه‌گریدانی کۆشش له‌ پیناو هینانه‌دی ئامانجگه‌لی حیزبی و جه‌ماوهریدا له‌ چوارچۆیه‌ی به‌ریه‌کی نیشتمانییدا ده‌بیت، بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی دیموکراسی و له‌قالبدانی کۆششی رێکخراوه‌ جه‌ماوهریه‌کان له‌لایه‌ن حیزبه‌وه‌، خستنه‌گه‌پکی ناشه‌ریفانه‌ و ناپیشه‌کارانه‌یه‌ له‌ پیناو ئامانجگه‌لی ته‌سکی حیزبایه‌تیدا، که په‌یوه‌ندیان به‌ چاککردنی هه‌لومه‌رجی جه‌ماوهره‌ خواستی گۆرینی واقعی وه‌ نییه‌.

کاری جه‌ماوهری و کاری حیزبی:

کاری جه‌ماوهری پاست و دروست ئه‌و کاره‌یه‌، که دامالراوه‌ له‌ کۆتوبه‌ندی ته‌سکی حیزبایه‌تی، کراویه‌ به‌پووی جه‌ماوهردا، ئامانجی چاککردنی بارودۆخی هه‌مه‌لایه‌نی جه‌ماوهره‌ کارلیککردنی ئه‌و پیکهاتانه‌یه‌، که خالی هاوبه‌شی

له‌گه‌لایندا هه‌یه، هاوکاریکه‌ری گشت ئه‌و پێکخراوانه‌یه که له‌ پروی ئامانج و به‌رنامه‌و پرنسیپه‌وه لیوه‌ی نزیکن. ئه‌م کاره‌ش پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان، له‌سه‌ر پێگه‌و نوینه‌رایه‌تیکردنی جه‌ماوه‌ر، فریئاداته‌ ناو مملانی یان پێشبرکێوه له‌گه‌ل حیزبه‌ سیاسییه‌کان. کاری حیزبی راست و دروستیش پشتگیریکه‌رو یاریده‌ده‌ری ئه‌و پۆله‌یه، که پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان ده‌یگێرن و شیوازگه‌لی په‌یوه‌ندی (دامه‌زراوه‌ بۆ دامه‌زراوه‌) له‌گه‌لایان بنیاتده‌نێت، ئه‌مه‌ش پشتنه‌ستوو به‌ ته‌بابی تیروانین و ئامانجه‌کانیان. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌یه، که سوود له‌ تیکۆشان و چالاکێ و خزمه‌تگوزارییه‌کانی پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان وه‌رده‌گریت و به‌کاریانده‌بات بۆ خزمه‌تکردنی ئه‌و چین و توێژه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی کۆششده‌کات بۆ نوینه‌رایه‌تیکردنیان، ئه‌وه‌ش له‌ پێگه‌ی ئه‌و ئه‌ندامانه‌یه‌وه که له‌ناو پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کاندا کارده‌که‌ن، به‌بێ ده‌ستپوه‌ردانی زۆره‌ملیانه‌وه له‌ کاروباره‌کانیان یان هه‌ولدان بۆ قوورخکردن و جله‌وکردنیان. پێویسته‌ یه‌کخستنی کۆشش و جولانه‌وه‌کانی پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌ جه‌ربه‌جۆره‌کان له‌ خه‌باتی دیموکراتیانه‌ی گشتیدا ئامانجیکێ حیزبه‌ دیموکراتییه‌کان بێت، ئه‌وه‌ش له‌ پێگه‌ی به‌شداریکردنی ئه‌ندامه‌کانی حیزبه‌کانه‌وه له‌ پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کاندا و کارکردن بۆ هێنانه‌دی ئامانجه‌کانیان، به‌ پاراستنی سه‌ربه‌خۆیی پێکخراوه‌یی و پابه‌ندبوون به‌ پێسا دیموکراتیه‌کانی کارکردنیان و دوورکه‌وتنه‌وه له‌ باوکایه‌تیکردن و کۆنتروڵکردنیان. ئه‌ندام حیزبی کارکردو له‌ناو پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌ دیموکراتییه‌کاندا ده‌توانیت پۆلی سه‌رکرده‌یه‌تی بگێریت، له‌ پێگه‌ی پابه‌ندبوونه‌وه به‌ پرنسیپه‌ دیموکراتییه‌کان و به‌رنامه‌ی کاریانه‌وه‌و به‌ده‌سته‌پێنانی متمانه‌یان ئه‌نجامی کاری بیوچان، به‌ره‌چاوکردنی ئه‌وه‌ی پێکخراوی جه‌ماوه‌ری زۆرینه‌یه‌کی ناحیزبی له‌خۆگرته‌وه‌ ده‌شیت که‌سانی دیکه‌ش له‌ئامێزبگریت، که سه‌ر به‌ حیزبی دیکه‌ن. به‌و جۆره کارکردن بۆ پاراستنی یه‌کگرتوویی پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان، له‌ پێگه‌ی پاراستنی سه‌ربه‌خۆیی و پێروه‌ی ناوخواو کاری دیموکراتیانه‌وه زۆر پێویست و هه‌ستیاره‌ .

له‌ کۆتاییدا، پێویسته‌ جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بکریته‌وه، که ده‌سه‌لاتی سیاسی زۆرجار کۆششی بیوچانی کردو بۆ جله‌وکردنی جو‌له‌ی پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان. ئه‌وه‌ش له‌ پێگه‌ی پاره‌پێدان و دامه‌زراندنه‌وه‌ دروشمی «ده‌ستوه‌رنه‌دانه‌ سیاسه‌ت» ئه‌و پێکخراوانه‌وه، به‌مه‌به‌ستی ئیفلیجکردنی جو‌له‌ یان به‌لادا‌پێردنیان، سه‌ره‌نجامیش گۆرینیان بۆ ئامرازگه‌لی ملکه‌چ و گوێرایه‌ل، به‌شیوه‌یه‌ک که ناکۆک بێت له‌گه‌ل به‌رژه‌وه‌ندی و پێداویستییه‌کانی ئه‌و توێژه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی پێکخراوه‌کان

نوئىنە رايە تياندەكەن. بۇ سەرخستنى ئەو كارەش، ئەندامە ناحىزبىيەكان يان ئەوانەى سەر بە حىزبە دىموكراتىيەكانن لەو رېكخراوانە دەردەپەرپىنن، يان بە بەھانەگەلى جۆربەجۆر لە پىگەى دەسەلاتى رېكخراوہكان دوور يان دەخەنەوہ . بۆيە گەرەكە ئەندامە ھوشيارەكان ورياي ئەو كۆششانە بن و بەرەنگاريان بىنەوہو جەغتبكەنەوہ لەسەر دىموكراتىبوونى رېكخراوہكان و گرنگىي بوونى كۆمەلگەيەكى مەدەنىي راستەقىنە، نەك ساختە .

گۇڤارى ھەفتانە ژمارە (۶۰) ۱۶-۲۲ ئاب ۲۰۰۹

مهلانئیی نئیوان ئامانجه‌کانی زانکۆ و ده‌سه‌لات

لیکدا‌برانی دامه‌زراوه کۆمه‌لایه‌تیه‌کان و هوکمرانی مه‌حاله، تئیه‌چوونی ته‌واوه‌تیشیان ئه‌سته‌مه، چونکه هه‌ر دامه‌زراوه‌یه‌ک بواری چالاکیی خۆی هه‌یه و شانازی به ئامانجه‌کان و به‌هاکانی خۆیه‌وه ده‌کات. بۆیه بوونی جوړیک له ته‌بایی حاشاهه‌لنه‌گره، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌و دامه‌زراوانه - جا پاده‌ی جیاوازی و پله‌ی په‌یوه‌ندیان هه‌رچه‌ندیک بیت - به‌هۆی کۆمه‌لایه‌تیه‌کان په‌یوه‌ندیی دوولایه‌نه‌وه پیکه‌وه گریدراون. له‌لایه‌کی دیکه‌وه، هۆکاره‌کانی ته‌بایی ده‌گه‌رپینه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی کارلیککردنی هوکمرانه‌کان و زانکۆ بایه‌خیک گرنگی بۆ هه‌ردوولا هه‌یه، چونکه ئه‌و مه‌عریفه زانستیه‌ی زانکۆکان به‌ره‌مه‌یدین، گرنکه بۆ هوکمرانی و زانکۆکان ئامرازی نوێکردنه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ن.

وێپای هۆکاره‌کانی ته‌بایی نئیوان زانکۆکان و هوکمرانه‌کان، هۆکاری زۆری ناته‌بایی له‌نئیوان هه‌ردوولایه‌ندا هه‌ن، ئه‌و هۆکارانه‌ش ده‌گه‌رپینه‌وه بۆ جیاوازیی سروشت و ئامانجه‌کانی هه‌رلایه‌ک، که له‌مانه‌دا ده‌رده‌که‌وێت:

- ١٥٥ ته‌مه‌نئیی زانکۆکان: زۆریه‌ی زانکۆکانی کوردستان نوێن و هه‌تا‌کو ئیستا نه‌یان‌توانیوه نه‌رپته ئه‌کا‌دیمییه‌کان بخه‌ملین. هیش‌تاش زۆریه‌ی کۆمه‌لگه‌که‌مان، به‌تایبه‌تی هوکمرانه‌کان، گرنگی پۆلی زانکۆکانی فه‌رامۆش‌کردوه. ئه‌مه وێپای ئه‌وه‌ی زانکۆکان ژیا‌نی پر‌قه‌یرانی خۆیان ده‌گوزه‌رین. هه‌موو ئه‌و راس‌تیانه په‌یوه‌ندییه‌کی له‌رزۆکی پر‌شله‌ژانیا‌ن له‌نئیوان زانکۆکان و هوکمرانه‌کاندا به‌ره‌مه‌یناوه.

- ١٥٦ بالاده‌ستیی هوکمرانه‌کان: یه‌کیک له‌ پر‌ووخساره‌کانی کۆمه‌لگه‌که‌مان، بالاده‌ستیی هیزه‌ سیاسییه‌ بالاده‌سته‌کانه، که به‌شیک فراوانی کۆمه‌لگه‌یا‌ن به‌سیاسه‌تی خۆیان په‌نگه‌ردوه، له‌وانه زانکۆکانیش. زۆریه‌ی ده‌سه‌لاتداریی سیاسی ئه‌و هیزانه ئاماده‌نین چالاکیی سیاسی جیاواز له‌ناو دامه‌زراوه‌ فیکرکارییه‌کاندا هه‌بیت و له‌وه‌ش خۆش نابن په‌رخنه له‌ناو زانکۆکانه‌وه ئاراس‌ته‌یا‌ن‌بکریت. ئه‌گه‌رچی ئه‌و ده‌سه‌لاتداریانه وای ده‌رده‌بپن، که دان به‌ تایبه‌تمه‌ندیی زانکۆکاندا ده‌نین و

پايەيەكى تايبەتيان پى دەبەخشن و بپوايان بە سەربەخۆيى زانكۆكان ھەيە، كەچى ھىشتا زانكۆكان سىبەر و پاشكۆى سياسين .

لەپراستيدا ناشىت زەمىنەى بوونى زانكۆكانمان خۆشترىكرىت، بەبى بوونى دەسەلاتىكى بەكردەوى مامۆستايان و بەرپۆبەرانى زانكۆ سەبارەت بە و مەسەلانەى تايبەتن بە دامەزراندن و پلەدان بە كارمەندان، وەرگرتنى خويندكاران لە زانكۆكان و دانانى پپوگرامى خويندن . لىرەدا دەپرسين: زانكۆكانمان چ سوودىكيان ھەيە، ئەگەر نەبنە سەكۆ بۆ گەشەپيدانى گيانى تويزىنەو، سەرچلى ئەزموونگەرەنو تىپرامان؟ زانكۆكانمان چىيان بەسەردىت، ئەگەر نەبنە پارىزەر و چەسپىنەرى دەسەلاتى ئەقلا؟

پرنسىپەكانى ئازادى ئەكادىميانە ئەو بنچىنە راستەقىنانەن، كە بوونى زانكۆكانيان لەسەر پاوەستاو و بەبى ئەوانە ژىنگەى ئەكادىمى بەھايەكى راستەقىنەى نابىت . ئەگەر ھوكمرانەكانىش دان بە سەربەخۆيى زانستى راستەقىنەى زانكۆكاندا نەئىن و ھەك سەربەخۆيى دادگاكان تىي نەپوانن، ئەوا سەرلىشىواوى بالدەكىشىت بەسەر ژيانى زانكۆكاندا . بىگومان ئەم ئازادىيە ئەگەرى سەردەركردن بۆ ھەندىك تاك دەپەخسىنەت، كە لايەندارى ھوكمرانەكان نابن، بەلام ئەمە ئەو نرخەيە دەبىت بىدەن، ئەگەر مەبەستيان بىت كۆمەلگەى نوئى دابمەزىت .

بەوجۆرە ئەگەر دەسەلاتى ھوكمرانەكان زالبىت بەسەر دامەزراو پۆشنبىرى و فىركارىيەكانى كۆمەلگەدا، ئەوا پۆشنبىران دەگۆپىن بۆ فەرمانبەر يان كارمەندىك، كە پشتنەستور بەكەسانى دىكە دەژىن، زانكۆكانىش نابنە مەزلگەى پۆشنبىرە سەربەخۆكان و مامۆستايانى زانكۆش دەبنە فەرمانبەرى پووت و پاشكۆو پىوانەكانى ھەلۆستەكردنى ئەكادىميانە و داوھرىكردنى بابەتيانەى مەسەلەكان لەدەستدەن و دەبنە كۆسپ لەبەردەم فىكرى سەربەخۆدا . لىرەدا دەبىت ھىما بۆ ئەو بەكەين، ئەگەرچى سەربەخۆيى زانكۆكانمان بەپىي ياسا پارىزراو، بەلام لەواقىعدا ئەو سەربەخۆيە ھىشتا ساوايە .

مەلەنئى نىوان ھىزەكانى ناو زانكۆ و دەرەو:

وئپراى كاريگەرى ھەندىك ھىزى دەرەكى لەسەر زانكۆكان، ھەك دەسەلاتدارانى سياسى يان دۆخى كۆمەلەيەتى، ھۆكارەكانى ناو زانكۆ كە تايبەتن بە دەسەلاتى زانستى و مەعنەوى و ئەخلاقى بۆ بىينى رۆلى كاريگەر زۆر گرىنگن . ئەمەش پشتنەستور بەو راستىيەى ھۆكارە ناوھەكەيەكان ھەمىشە كاريگەرتن لە ھۆكارە دەرەكەيەكان .

ھۆكارە ناوھكییە بنچینەییەكانی شكستخواردنی زانكۆكان: یەكەمین خەوشییی ژینگەیی ئەكادیمی، ئەو ھەستكردنە كوشندەییە بە كاملی و چاكیی خودو ناتەواوی و خراپیی ئەوانی دیکە. بیگومان ئەم ھەستكردنە یەكئەكە لە خەوشییە باوھكان، بەلام دەشیت تاكە پۆشنیبیرە جیاكارەو ھەستیارەكانیش گیرۆدەیی دەستی بین. لیژەدا دەبیت ھیما بۆ ئەو بەكەین، كە ھەمان ئەو ھۆكارانەیی دەبنە ھۆی پەرەسەندنی زانكۆكان و بەھیزكردنی پیگەیان، دەبنە ھۆی داڕمانیان. چونكە ھەتاكو زانكۆ زیاتر تووشی لەخۆباییبوون ببیت و ھەولبەدات بۆ بەدەستھێنانی ناوایانگی خۆی لە پووی ئامانج و بەرھەمەكانییەو، لاوازتردەبیت. ھەتاكو دەسەلاتی دەرەكی زیاتربیت، دەسەلاتی ناوھكی لاوازتردەبیت. ھەتا لە پووی زەوی و زارو خانووبەرەو دەولەمەندتربیت، لە پووی پۆھی فیکرییەو ھەزارتردەبیت. دوھمەین خەوشیی ئەكادیمی، ترسنۆکیی زانكۆكانە. چونكە ئەگەرچی مامۆستایانی زانكۆ بایەخ بە چاكی و پاکی دەدەن، بەلام بەداخەو ھەولدەدەن لە ئاستیكی بەرتەسكدا گیریبەن، لەبەرئەوھیی ئەكادیمیستەكان بەسروشتی خۆیان وریاو بەگومانن و زیاتر ژیانئارام ھەلدەبژێرن و خۆ لە مەسەلە مەترسیدارو «بفەكان» نادەن.

ھۆكارە ناوھكییە بنچینەییەكانی سەرکەوتنی زانكۆكان:

ئەگەر بپرومان بەوھیتنا، كە زانكۆكان پۆلیکی زیندوویمان ھەییە لە پەرەپیدانی كۆمەلگەدا و زانكۆكانی خۆیشمان ھەتاكو ئیستا وەك پیویست بەوھفانەبوون بۆ بینینی پۆلی چاوەروانكراوی خۆیان، ئەوا دەپرسین: چۆن دەتوانین ھەلوئیسیتی زانكۆكان چاكتریکەین؟ چۆن زانكۆكان دەتوانن پشت بەخۆ بەستوگەشە بەخۆیان بدەن؟ لەراستیدا دۆخەكە رەشبینانە نییە و لیژەدا ھەندیک پرنسیپی گشتی دەخەینەپوو، كە دەشیت كلیلی چارەسەرین:

۱- پیفۆرمی زانكۆكان گرنگن، بەلام ناكریئ لە دەرەوھرا بەسەپینریت. چونكە (بۆ نمونە) دەرکریئ كۆپو كۆنگرە دەرەكییەكان یاریدەدەربن، بەلام ناشیت جیگرەوھیی ھەولدانە ناوھكییەكان بن بۆ خۆرپێكخستنەوھو خۆنوێكردنەوھ. بەواتایەكی دیکە، دەبیت پیفۆرمی زانكۆ لەناو خودی زانكۆوھ ھەلقولیت.

۲- ئامانجی بنچینەیی بەھیزكردنی ویستی فیکریی مامۆستایانی زانكۆیە. ئەم بەھیزكردنە تەنیا سەرلەنوئی رپێكخستنەوھیی دامەزراوھیی و كارپێكردنی بایەخپیدانو بەپررسیاری لەلایەن زانكۆكانەوھ نییە، بەلكو پیویستیشی بە بەھیزكردنی لایەنی ئەخلاقیی (بەواتا فەلسەفییەكەیی) دەستەیی مامۆستایان ھەییە، چونكە پیویستە

ئه‌وانه خاوه‌ن بپروایه‌کی راستگۆیانه بن و خۆ له دەم چه‌ورکردن و ته‌له‌ی سیاسی به‌دووربگرن. ئه‌گه‌ر ئه‌وانه ئه‌نجامدران، ئه‌وا وپیرای ژماره زۆریی خویندکاران و هه‌لومه‌رجی سه‌ختی کارکردن و جیاوازی و ناکوکییه سیاسییه‌کان، داها‌توویه‌کی گه‌ش چاوه‌پروانیانده‌کات.

۳- ئه‌گه‌ر زانکۆ مه‌نزلگه‌ی ئه‌قل و ویزدان بێت، ئه‌وا پێویسته مامۆستای زانکۆ هه‌ولب‌دات شایسته‌ی ئه‌و مه‌نزلگه‌یه بێت و له که‌سیتی و په‌فتاره‌کانی خۆیدا ئه‌و به‌ها فیکری و ئه‌ده‌بیانه به‌رجه‌سته‌بکات، که زانکۆ ده‌پاریژن، چونکه زانکۆ له ده‌ره‌وه‌را ناپاریژریت، به‌لکو له‌ناوه‌وه‌را قایمه‌کریت.

۴- ئه‌رکی سه‌رشانی زانکۆ‌کانه بیلایه‌نی و با‌به‌تیخوازی و سه‌رپاستی بپاریژن، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و که‌شه ده‌سته‌به‌ریکه‌ن، که مامۆستایان و خویندکاره‌کان بتوانن له سایه‌یدا گه‌فتوگۆ ئاخوتن و هه‌لسه‌نگاندن و په‌خنه‌گرتن سه‌باره‌ت به‌ دیاریکردنی ئاقارو پراکتیکی جۆلانه‌وه ئه‌نجامبده‌ن.

۵- زۆر لاوی به‌هره‌دار له ژیا‌نی زانکۆ‌کاندا هه‌لده‌که‌ون، که‌چی زۆری پێ ناچیت له پووی ئه‌کادیمییه‌وه لاوازو سسته‌بن، له‌به‌ر گواسته‌وه‌یان بۆ به‌پێوه‌به‌ریتیه‌کان یان له‌ده‌ستدانی وزه‌و خواستی گه‌شه‌کردن و گۆرانیان بۆ بیروکراتیی نیۆ زانکۆ‌کان. ئه‌مه‌ش مه‌سه‌له‌یه‌که ده‌بیت هه‌لوه‌سته‌ی له‌ئاستدا بکریت و چاره‌سه‌ری بۆ بدۆزریته‌وه.

چاكسازىي بوارى ھاتوچۇ پاراستنى گىيانى ھاوولائىيانو بەھەدەرنەدانى سامانىكى زۇرە

دەستپىك:

ملىۋنە ھا ئوتومبىلى جۇربەجۇرى بچووك و گەورەو ماتۇرى ھەمەپەنگ لەسەر شەقامەكانى دنيا ھاتوچۇدەكەن. ئەگەرچى ئەوانە يارمەتيدەرى مۇقۇن و ئاسانكارىي زۇرى بۇ دەكەن، بۇ پايىكردنى كاروبارى پۇژانەو خىراكردنى ئەنجامدانى كارەكان، كەچى سالانە دەبنە ھۆكارى مردنى نزيكەي ملىۋن و سەد ھەزار كەس و برىنداربوونى زياتر لە چل ملىۋن كەس. دەكرىت ژمارەي مردنى پووداۋەكانى ھاتوچۇ بشوبەينىن بە كەوتنەخوارەۋەي پۇژانەي دە فپۇكەي بۇينگ ۰۷۴۷. لىرەشدا مۇقۇ ھۆكارى سەرەككىي پىشھاتنى پووداۋەكانە، ئەنجامى سنووردارىي تۋانا ھەستەكى و دەروونى، ھەلسوكەوت و ئاكارى لە كاتى ئوتومبىل لىخوپىندا، چونكە مۇقۇ راستەوخۇو ناراستەوخۇ، دەبىتە ھۆكارى پىشھاتنى زياتر لە سى لەسەر چۋارى كۆي پووداۋەكان.

ئەگەرچى ولاتە پىشكەوتوۋەكان تەنيا ۱۵٪ى رىژەي دانىشتوان پىكدىن و زياتر لە ۶۰٪ى كۆي ئوتومبىلەكانى جىهانىان ھەيە، كەچى رىژەي پووداۋەكانى ھاتوچۇ تىياندا ۱۴٪كۆي مردوۋەكانى پووداۋەكانى ھاتوچۇ تىناپەرىنى، لەكاتىكدا دەولەتەكانى پۇژەلاتى ناوہپاست خاۋەنى ۲٪ى ئوتومبىلەكانى جىهان، كەچى ۶٪ى رىژەي مردوۋەكانى پووداۋى ھاتوچۇ لەخۇدەگرن. بەپىي زانىارىيەك، تىچوى پووداۋەكانى ھاتوچۇ سالى ۱۹۹۶ لە پۇژەلاتى ناوہپاستدا ۷ملىيار دۇلارى ئەمريكى بوۋە، ئەمەش ئىستا زياتر بوۋە.

لاي ئىمەش لە كوردستان رىژەي پووداۋەكانى ھاتوچۇ لە ھەلكشان و زۇربووندايەو ئەگەر بانكىكى زانىارىي پاستەقىنەي ھاۋچەرخمان ھەبوايەو ھەموو پووداۋە بچووك و گەورەكانى ھاتوچۇ تۆماربكردايە، بۇمان دەردەكەوت مەترسىيەكەي

له چ ئاستیكدايه و حكومه تيش هه‌لۆهسته يه كى جىدى و بهرپرسيارانى له ئاستدا ده كرد. ئەمەش دەيسه پىننى به سه رلايه نه په يوه ندىداره كاندا گۆرانكارىيه كى بنه په تى له شىوازو ئامرازه كانى به پىوه بردنى هاتوچۆى هه رىمدا بكن و گه شه به لايه نه جۆربه جۆره كانيان بدن و كارمەندى پىويستيان بۆ دهسته به ريكه نو دهسه لاتی جىبه جىكردن و كۆنترۆلكردنى زياتريان بدهنى.

كابينه‌ى شه‌شم و هاتوچۆ:

كابينه‌ى شه‌شمى حكومه تى هه رىمى كوردستان له كارنامه‌ى خۆيدا خالىكى بۆ چاكسازى بوارى هاتوچۆ ته رخا نكردوه، كه ئەمه دهقه كه يه تى: « چاككردى رهوشى هاتوچۆ له كوردستان و جىگيركردى سيسته ميكي هاوچه رخى يه كگرتوو له هه رىمداو داينكردى پىداويستيه كانى به مه به ستي پاراستنى ژيانى هاو لا تيان و كه مكرده وى قوربانىيه كانى هاتوچۆ. » به داخه وه هه تاكو ئىستا ئەو خاله كارى جىدى بۆ نه كراوه و نه كه وتۆته گه ر. به حوكمى ئەوه‌ى له سالى ۲۰۰۳ وه يه كىك بووم خۆبه خشانه به شداريمكردوه له چاككردى رهوشى هاتوچۆى سليمانىداو به هۆى شاره زابيه كى مه وازىعانه‌ى بواره كه وه، به پىويستى ده زانم ئەم بابته ي خواره وه بخمه به رده ستي حكومه تى هه رىم و لايه نه په يوه ندىداره كان، به مه به ستي به شداريكردن له و چاكسازىيه‌ى حكومه تى هه رىم به ده ستيه وه يه بيكات.

سه رها ده بىت ئەوه بلىم، چه ند هۆكارىك ئاسته نكن له به رده م جىبه جىبوونى چاكسازى بوارى هاتوچۆدا، كه ده كرئت به م شىوه يه بيانحه مه پوو:

۱- بوونى دوو شىوازى مۆله تپىدان له هه رىمى كوردستاندا، يه كىكيان له ناوچه‌ى هه ولترو دهۆك، ئەويتريان له ناوچه‌ى سليمانى و گه رميان. ئەوه‌ى يه كه ميان سيسته ميكي سه ره تاييه و له گه ل سه رده مى ئيمرۆدا ناگونج و ئەوه‌ى دوه ميش ئەگه رچى له سه ره تاي ده سته كاربوونىدا له سالى ۲۰۰۵ دا هه نگاوى باشى نا، كه چى به داخه وه له ناوه رۆكه كه‌ى به تالكراره ته وه و هيجى له وه‌ى يه كه م جياواز نيه. هه روه‌ها به لىشاو پىدانى مۆله تى شۆفىرى به كه سانىك، كه نه بوونه ته شۆفىر، ئەوه‌ش شه قامه كانى كوردستانى پر كردوه له ئوتومبيل لىخورى نه شاره زاو ناشايسته.

۲- پشتبه ستن به ياساكانى هاتوچۆى عىراق، كه هه موو به نده كانى و ميكانىزمه كانى جىبه جىكرديان بۆ رۆزگارى ئيمرۆ ناشين و وهك هه رىمىكى تايبه تمه ند ده كرئت ياساگه لى وه‌ها به ئىنينه ئاراوه، كه نمونه بن بۆ سه رجه م ناوچه كانى ترى عىراق.

۳- به‌رپۆه‌بردنی هاتوچۆ زیاتر ده‌دریته ده‌ست پله‌داری سه‌ربازی، به‌بێ ئه‌وه‌ی ئه‌و پله‌دارانه‌ شاره‌زای بواری هاتوچۆ بن، بۆ دانانی پله‌داره‌کانیش پشت به‌ ئینتیمای حیزبی ده‌به‌ستریته، نه‌ک پسیپۆرپوون له‌ بواره‌که‌دا. له‌کاتی‌که‌دا له‌ وڵاته‌ پێشکه‌وتوه‌کاندا ئه‌م بواره‌ له‌ به‌شی سه‌ربازی جیاکراوه‌ته‌وه‌و ته‌نیا ده‌رکردنی کارتی مۆله‌تی‌دان و کۆنترۆڵکردنی جیبه‌جیکردنی یاساکان دراوه‌ته‌ ده‌ست پۆلیس.

۴- به‌شیکی زۆری کارمه‌ندانی به‌رپۆه‌به‌رایه‌تیه‌کانی هاتوچۆ شاره‌زای ساده‌ترین لایه‌نه‌کانی یاساکان و مانۆره‌کان و ریساکانی هاتوچۆ نین، هه‌تا‌کو بتوانن کارامانه‌ کاره‌کانی خۆیان راپییکه‌ن. له‌به‌ر نه‌بوونی هه‌بیه‌ت و ده‌سه‌لاتیش له‌به‌رده‌م به‌رپرسان و که‌سوکارو شۆفییره‌کانیاندا، زاتی ئه‌وه‌یان نییه‌ کۆنترۆلی یاساشکێنیه‌کان بکه‌ن.

به‌ره‌و چاکسازی:

بۆ ئه‌وه‌ی کابینه‌ی شه‌شه‌م بتوانیته‌، له‌ ماوه‌ی ده‌سته‌به‌کاربوونی خۆیدا، کارنامه‌که‌ی خۆی له‌ بواری هاتوچۆدا جیبه‌جیکاته‌، ده‌توانیته‌ سوود له‌ م‌تیبینیانه‌ی خواره‌وه‌ وه‌ریگرته‌:

۱ - مۆله‌تی‌دان:

شۆفییره‌ ئه‌و که‌سه‌ نییه‌ که‌ ده‌توانیته‌ له‌ناو ئوتومبیلی‌که‌دا دانیشیته‌ و ئاوینه‌کان و کورسییه‌که‌ی ریکبخت و بزانیته‌ چۆن سوکان و پایده‌ره‌کانی به‌نزین و ئیستۆپ و کلاج به‌کاردینن، به‌لکو ئه‌و که‌سه‌یه‌ که‌ به‌خولیکی فیروونی شۆفییریدا تیپه‌رپیته‌ بۆ فیروونی ئه‌و خالانه‌ی لای خواره‌وه‌و به‌تاقیکردنه‌وه‌ی تیوری و پراکتیکی به‌رپۆه‌به‌رایه‌تیه‌کانی هاتوچۆدا تیپه‌رپیته‌ و ده‌رچوویته‌. خاله‌کانیش بریتین له‌:

۱- شاره‌زابوون و تیگه‌یشتن له‌ مه‌ترسی و سه‌ختیه‌کانی ئوتومبیل لیخۆرپین.

۲- ئاشنابوون به‌ ریساکانی ئوتومبیل لیخۆرپین و یاساکانی هاتوچۆ.

۳- به‌ده‌سه‌ته‌ییانی زانیاری سه‌باره‌ت به‌ ئوتومبیل و چۆنیته‌ی به‌کاره‌ینانی و تیروانی به‌رامبه‌ر به‌و خه‌وشیانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌ لایه‌نی توندوتۆڵیه‌وه‌ هه‌یه‌.

۴- تیگه‌یشتن له‌ کاریگه‌ری دۆخی ده‌روونی مرۆیی له‌سه‌ر کارامه‌یی لیخۆرپینی ئوتومبیل.

۵- لایه‌توویی له‌ بواری هه‌لسه‌نگاندنی ئوتومبیل لیخۆرپین له‌ بارودۆخی مه‌ترسیداردا.

۶- کارامه‌بوون له‌ لیخۆرپینی ئوتومبیلدا، بێ دروستکردنی سه‌خه‌تی و مه‌ترسی بۆ خۆو ئه‌وانی تر.

۷- هه‌لوئسته‌هرگرتنی هوشیارانه و به‌رپرسیاران به‌رامبه‌ر به‌مانۆره‌کانی سه‌ر رینگه‌وبان.

۸- به‌ده‌سته‌هینانی زانیاری ده‌رباره‌ی پیاده‌سست و لاوازه‌کان (مندالۆ پیره‌کان). به‌داخه‌وه له‌هه‌ریمی کوردستان مۆله‌تپیدان پشتبه‌ستوو نییه به‌و خالانه‌ی سه‌ره‌وه‌و له‌په‌وی تیۆرییه‌وه‌فیرخواز به‌شیوه‌یه‌ک په‌روه‌رده‌ناکریت، که‌بیته‌شۆفیر. له‌په‌وی پراکتیکیشه‌وه، مه‌شقی ئه‌وتۆی پی‌ناکریت، که‌شاره‌زای مانۆره‌کانی هاتوچۆ بیت، له‌هه‌موو بارودۆخ و کاته‌کاندا. هه‌روه‌ها گه‌لیک جار له‌به‌ر هۆکاری ئینتیمای سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی کارئاسانی ده‌کریت و تاکه‌تاکه‌ش به‌بی ئه‌نجامدانی هیچ کاریکی تیۆری و پراکتیکی مۆله‌ت ده‌به‌خشریت. ئه‌مه‌ش بۆته هۆی ئه‌وه‌ی مۆله‌تی شۆفیری بدریته‌زۆر که‌س، که‌شۆفیر نینو مینی چینراون و هه‌رکاتی‌ک بیت به‌که‌سانی ترده‌ته‌قه‌نه‌وه. ئه‌گه‌ر لایه‌نه‌په‌یوه‌ندیاره‌کان لیکۆلینه‌وه‌بکه‌ن سه‌باره‌ت به‌و ژماره‌زۆره‌ی مۆله‌ت، که‌دراوه‌به‌هاولاتیان و هه‌رپه‌مه‌کیانه‌سه‌د نمونه‌له‌هه‌ر ناوچه‌یه‌ک وه‌ریگرن و جاریکی تر تاقیانبه‌که‌نه‌وه، بۆیان ده‌رده‌که‌ویت کاره‌ساتی مۆله‌تپیدان له‌هه‌ریمی کوردستان له‌چ ئاستیکدایه.

له‌ولاته‌پیشکه‌وتوه‌کاندا مۆله‌تی شۆفیری به‌سۆ قۆناغدا تیده‌په‌ریت:

۱/ شایسته‌بوون له‌په‌وی ته‌ندروستییه‌وه، واته‌پشکنین له‌هه‌موو په‌وییه‌که‌وه، بۆ دانیابوون له‌وه‌ی فیرخواز چاوی کز نییه، شه‌وکویز نییه، په‌نگ کویز نییه، بیستنی ته‌واوه، نه‌خۆشیی ترسناکی له‌گه‌ل نییه وه‌ک په‌رکه‌م، هیچ جۆره‌که‌مه‌ندامیه‌کی نییه.

۲/ خویندنی تیۆری و شاره‌زابوونی له‌بواری ئوتومبیل لیخۆرپینداو ده‌رچوون له‌تاقیکردنه‌وه‌ی تیۆریدا، لایه‌نی که‌م به‌پله‌ی ۷۵٪.

۳/ مه‌شکوردنی پراکتیکی له‌شوینی داخراو و سه‌ره‌شه‌قامه‌کان و گۆره‌پانی خلیسکداو ئه‌نجامدانی تاقیکردنه‌وه‌و ده‌رچوونی به‌بی بوونی هه‌له‌ی گه‌وره‌ی مه‌ترسیدار. بۆ پاره‌سه‌(کردنی مۆله‌تپیدان پێشنیاری ئه‌م خالانه‌ی هواره‌وه‌ده‌که‌م):

۱- چاککردنی تاقیکردنه‌وه‌ی تیۆری، به‌په‌یره‌ویکردنی په‌یه‌ریکی ئوتومبیل لیخۆرپینی یه‌کگرتوو بۆ ئاشنابوونی فیرخواز به‌لایه‌نی تیۆری.

۲- چاککردنی تاقیکردنه‌وه‌ی پراکتیکی، به‌په‌چاوکردنی فیربوونی گشت مانۆره‌کانی ئوتومبیل لیخۆرپین و ئه‌نجامدانی تاقیکردنه‌وه‌که‌، به‌په‌ی فۆرمی دیاریکراو، نه‌ک میزاجی ئه‌فسه‌ر.

۳- هه‌له‌سه‌نگاندنی توانای نووسینگه‌کان و پراهنه‌ره‌کان له‌رینگه‌ی کۆنترۆلکردنی

ئەنجامدانی کاره‌کانیان و سەرپنجییه‌کان و تاقیکردنەوه‌ی تاییه‌تیه‌وه‌و داخستنی نووسینگە ناشایسته‌کان و راگرتنی کاری پاهینەرە نه‌شیاوه‌کان.

۴- دانان و کاریکەردنی شیوازی مۆلەتی ماتۆرلیخوپین و مۆلەتی گشتی بە‌شیوه‌یه‌ک، که گونجاویت له‌گەڵ سیسته‌می نویدا.

۵- گۆپینی سەرتاپای ئەو ئەفسەرانی تاقیکردنەوه‌ی تیۆری و پراکتیکی دەکه‌ن و پاهینانی ئەفسەرە نوێکان له‌ رینگە‌ی کۆرسیکە‌وه‌ بۆ ئەنجامدانی ئەو کاره‌. ئەم هەنگاوه‌ مۆلەتپیدان له‌ میزاجی شەخسی و رقی سیاسی و گەندە‌لی بە‌دوورده‌گریت.

۶- دابینکردنی کارمەندی شایسته‌و پێویست بۆ راییکردنی کاره‌کان، تەنانەت ئەگەر به‌ دوو شەفتیش بیت، بۆ دوانه‌که‌وتنی مۆلەتپیدان، به‌مەرجیک حساب بۆ ماندوبوون و کاری زیاده‌ی ئەو کارمەندانە بکریت.

لێره‌شدا و‌اچاکه‌ به‌رپۆه‌به‌رایه‌تییه‌کانی هاتوچۆی کوردستان خۆیان له‌ چەند بیروپرایه‌کی هە‌له‌ به‌دووربگرن، له‌وانه‌:

یه‌که‌م: مەرج نییه‌ ئەو که‌سانه‌ی ده‌چنه‌ تاقیکردنەوه‌وه‌ بۆ یه‌که‌مین جار یان دواتر ده‌ربچن، به‌‌لکو ده‌بیت ئەو کاته‌ ده‌ربچن، که‌ نیشانیده‌ن تیگە‌یشتوون و شاره‌زای بواره‌که‌و مەرجه‌کانی مۆلەت وه‌رگرتن. لێره‌شدا ده‌بیت خۆ له‌ فشاری دانیشتون به‌دووربگریت و نه‌که‌ونه‌ ژێر هەست و سۆزی دانیشتوانه‌و هۆکاری سیاسی (وه‌ک پشتگیریکردنی هە‌لبژاردن و شتی تر) نه‌کریته‌ به‌هانه‌ بۆ ده‌ستکردنەوه‌و لاوازکردنی سیسته‌می هاتوچۆ و مۆلەتپیدانی هە‌رپه‌مه‌کی.

دوهم: خزمه‌تکردنی خه‌‌لک و کارئاسانیکردن بۆ داواکارییه‌کانیان، مانای ئەوه‌ نییه‌ دوا‌ی هه‌سته‌ به‌رژه‌وه‌ندیخوازو کۆنه‌په‌رسته‌کانی ئەوان بکه‌وین و تاقیکردنەوه‌وه‌کان له‌ ناوه‌رۆکی زانستی خۆیان به‌تالبه‌که‌ینه‌وه‌. مۆلەتی شۆفیری وه‌ک به‌ده‌سته‌پیدانی به‌‌لگه‌نامه‌ی ر‌ه‌گه‌زنامه‌ یان پاسپۆرت نییه‌، که‌ ته‌نیا پێویستی به‌ چەند به‌‌لگه‌نامه‌یه‌ک هه‌بیت، به‌‌لکو به‌ ب‌روانامه‌ی پزیشکی ده‌چیت، ئەگەر که‌سیک به‌باشی به‌ده‌ستی نه‌هینیت، ده‌بیته‌ هۆی کوشتنی مرۆف.

سیه‌م: تیکه‌‌لکردنی کاری حیزبی و حکومه‌تایه‌تی کاریگه‌ری خرابی هه‌بوه‌ له‌سه‌ر مۆلەتپیدان و پێویسته‌ کاری حیزبی له‌ ده‌ره‌وه‌ی چوارچۆیه‌ی به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی هاتوچۆ بیت و هیچ که‌سیک مۆلەتی پێ نه‌دریت که‌ شایسته‌ نه‌بیت، جا پله‌ی حیزبی هه‌رچییه‌ک بیت. واته‌ پێویسته‌ کار بۆ سه‌روه‌رکردنی یاسا بکریت، نه‌ک رازیکردنی دلی به‌رپرسه‌کان.

۲ - پووداۋەكانى ھاتوچۇ:

پووداۋەكانى ھاتوچۇ خەمىكى پۇژانەى خەلك و سەرچاۋەى دلەپراۋكىيانە، يەككە لە و گرفتانەى وزە و تۈاناو سامانى زۆرى كۆمەلگە قوتدەدات و بەنرخترين سەرمايە كە مرۆفە بەفېرپۇدەدات. بۇيە كەمكردنەۋەى پووداۋەكانى ھاتوچۇ بەتەنيا ئەركى سەرشانى بەرپۇەبەرايەتى ھاتوچۇ نىيە، بەلكو ئەركىكى گشتىيە و پىۋىستە گشت كۆمەلگە، بە ھەموو دامودەزگاۋ چىنو توپۇزەكانەۋە، بەشدارىي تىدا بكن. لىرەشدا بۇ كەمكردنەۋەى پووداۋەكانى ھاتوچۇ ئەمانە پىۋىستىن: ھۆشمەندىي تاكەكانى كۆمەلگە، رىنمايى پوونى ھاتوچۇ، سزاي ياسايى رېگر لە سەرپىچى، رېگەوبانى شياو و ئوتومبىلى توندوتۇل. دەبىت سەرنج بۇ ئەۋە رابكىشىن، كە ھۆكارەكانى پووداۋى ھاتوچۇ لاي خۇمان ئەمانەن: شۇفېر، رېگەوبان، ئوتومبىل، پىادەكان، ياساۋ لىپرسىنەۋە.

- شۇفېر:

ھەلەكانى مرۆف ھۆكارى رېزەيەكى زۆرى پووداۋەكانى ھاتوچۇن لاي ئىمە. دەر كەوتوۋە لە ھەر ۱۰ پووداۋىك ۶-۷ يان مرۆف ھۆكارەۋ ۳-۴ يان دەگەپىنەۋە بۇ توندوتۇل ئوتومبىل يان رېگەوبان. ھۆكارى مرۆبى تەنيا ئەنجامى نەشارەزايى ئوتومبىل لىخوپىن نىيە، بەلگو بەرى نەبوونى مۇلەتى ئوتومبىل لىخوپىن و نەبوونى وريايى و ھەلۋىستى پەخنەگرانەۋ ئاگادارنەبوونە لەسەر رېگەوبان و كاتى ھاتوچۇ. نەبوونى مۇلەت ماناي ئەۋەيە، كە مرۆفەكە لە بنەپەتدا مۇلەتى ئوتومبىل لىخوپىنى پى نىيە، يان مۇلەتەكەى بەسەرچوۋ، ياخود مۇلەتى جۇرىك ئوتومبىل بۇ جۇرىكى تر بەكاردىنئى (ۋەك بەكارھىنانى مۇلەتى تايىبەتى بۇ تەكسى و پاسو لۆرى). ھۆكارى مرۆبى سەرەكى سەرپىچىكردنى ياساۋ رېنمايىەكانى ھاتوچۇيە. بۇ نمونە، خىرا لىخوپىن، مۇبايل بەكارھىنان لە كاتى ئوتومبىل لىخوپىندا، سەرپىچىكردنى ياساكان و گوئ نەدان بە ھىماكانى ھاتوچۇۋ ترافىك لايت. بۇ پارەسەركردنى ئەم لايەنە، ئەم فالانەى فوارەۋە گىنگن:

۱- بوونى كۆنترۇللى بەردەۋامى پۇلىسى ھاتوچۇ بۇ پاراستنى ياساۋ رېنمايىەكانى ھاتوچۇۋ سزادانى سەرپىچىيەكانى شۇفېران و بى مۇلەتەكان.

۲- دانانى ماۋەى «شۇفېر لە ژىر تاقىكردنەۋەدا» بۇ ماۋەى سالىك، بۇ ئەۋانەى تازە مۇلەتى شۇفېرى ۋەردەگىرن و كاتى پوودانى سەرپىچى مەترسىدار مۇلەتەكەيان رابگىرى و بنىردىنەۋە بۇ تاقىكردنەۋەى تىۋرى، ئەگەر دەرچوون

مۆلّه‌ته‌که‌ وه‌ر‌ب‌گ‌رنه‌وه‌، ئه‌گه‌ر‌نا به‌ کۆرسی ف‌ی‌ر‌بوونی شو‌ف‌ی‌ر‌یدا ت‌ی‌په‌ر‌ی‌ته‌وه‌ .
 ۳- دانانی سیسته‌می کونکردنی مۆلّه‌ت (۲۵ خال بۆ هه‌ر مۆلّه‌ت‌یک و چه‌ند خالی‌یک بۆ هه‌ر سه‌ر‌پ‌ی‌چیه‌یک، که ده‌ب‌ی‌ت به‌ر‌ی‌ن‌مای‌ی دیار‌ب‌ب‌ک‌ر‌ی‌ت) و کاتی ته‌واو‌بوونی ئه‌و خالانه شو‌ف‌ی‌ر‌ بن‌ی‌ر‌د‌ر‌ی‌ته‌وه‌ بۆ تاق‌ب‌ک‌ردنه‌وه‌ی تیۆری، ئه‌گه‌ر ده‌ر‌چوو مۆلّه‌ته‌که‌ وه‌ر‌ب‌گ‌ر‌ی‌ته‌وه‌، ئه‌گه‌ر‌نا به‌ کۆرسی ف‌ی‌ر‌بوونی شو‌ف‌ی‌ر‌یدا ت‌ی‌په‌ر‌ی‌ته‌وه‌ .
 ۴- چاره‌سه‌ر‌کردنی ک‌ی‌شه‌ی دوو جو‌ر شیوازی ئوتومبیل لیخورین له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان، له‌ ر‌ی‌گه‌ی تاق‌ب‌ک‌ردنه‌وه‌ی تیۆری ئه‌وانه‌ی مۆلّه‌ت تازه‌ده‌که‌نه‌وه‌و سزادانی سه‌ر‌پ‌ی‌چیه‌کان به‌پ‌ی‌ی سیسته‌می نو‌ی‌ی هاتوچۆ .

- ر‌ی‌گه‌وبان:

به‌ش‌ی‌کی زۆری ر‌ی‌گه‌وبانه‌کانی کوردستان ه‌ی‌شتا مه‌ر‌جه‌کانی ر‌ی‌گاو‌بانی سه‌لامه‌ت‌خ‌وا‌زانه‌یان ت‌ی‌دان‌ییه‌ و هۆکار‌ی‌کی گ‌رن‌گی پ‌ی‌شه‌ات‌نی ر‌و‌داوه‌کانن . به‌ش‌ی‌ک‌یش له‌ نه‌خشه‌ساز‌ی بنه‌ر‌ه‌تی ر‌ی‌گه‌وبانه‌کانی کوردستان گ‌رف‌ته‌ی‌نه‌رن و نه‌بوونی ر‌و‌ناکی‌ی پ‌ی‌ویست له‌سه‌ر شه‌قامه‌کانی ناوشار و بوونی تاسه‌ی ده‌ست‌کرد‌ی هه‌ر‌مه‌کی هۆکاری تری سه‌ره‌له‌دانی کاره‌ساتن . ئه‌مه‌ و‌ی‌رای خراپ‌ی ئه‌و قیره‌ی ر‌ی‌گه‌وبانه‌کانی پ‌ی‌ دروست‌ده‌ک‌ر‌ی‌ت و سه‌ره‌له‌دانی ر‌ه‌گ‌له‌ی زۆر ئه‌نجامی ئه‌و خراپ‌یه‌ یان ئه‌و باره‌له‌گ‌رانه‌ی نایاسایانه باره‌له‌گ‌رن، یاخود که‌می ه‌ی‌ماکان و ه‌ی‌له‌کانی هاتوچۆو به‌ هه‌له‌دروست‌کردن و دانانیان .

بۆ چاره‌سه‌ر‌کردنی ئه‌م لایه‌نه‌، ئه‌م خالانه ده‌قه‌مه‌(هه‌):

- ۱- کارکردن بۆ ئه‌وه‌ی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ند‌یداره‌کان به‌شیوه‌ی زانستی و یاسایی ر‌ی‌گه‌وبانه‌کان بنیات‌ب‌ی‌ن، له‌ ر‌و‌ی به‌کاره‌ی‌ن‌انی جو‌ری قیرو که‌رسته‌وه‌ ئه‌ستووری ر‌ی‌گه‌که‌وه‌ .
- ۲- پ‌ی‌داچوونه‌وه‌ به‌ نه‌خشه‌ساز‌ی بنه‌ر‌ه‌تی شار و شارو‌چ‌که‌کانداو چاک‌ساز‌ی‌کردن ت‌ی‌ایدا به‌شیوه‌یه‌ک، که یاریده‌ده‌ری هاتوچۆیه‌کی هاوچه‌رخ و سه‌لامه‌ت‌خ‌وا‌زانه‌ ب‌ی‌ت . هه‌روه‌ها ده‌ست‌کار‌ی‌کردنی ر‌ی‌پ‌ه‌وی هاتوچۆ له‌ناو شارداو گو‌ر‌پ‌ینی هه‌ندی‌ک شه‌قام بۆ یه‌ک ئاراسته‌ و کو‌ی‌ره‌ر‌ی‌گه‌، بۆ ر‌ی‌ک‌خ‌ست‌نی هاتوچۆ .
- ۳- ر‌و‌پ‌ی‌و‌کردنی ت‌ی‌ک‌رای ئه‌و ه‌ی‌مایانه‌ی دانراون و ئه‌و ه‌ی‌لانه‌ی نه‌خش‌ی‌ن‌راون و سه‌ر‌له‌نو‌ی دانانه‌وه‌وه‌ نه‌خش‌اند‌نه‌وه‌یان به‌پ‌ی‌ی ر‌ی‌ساو ستاندارته‌ جیهانییه‌کان و به‌و شیوه‌یه‌ی سه‌ر‌لی‌ش‌ی‌وان و هه‌له‌خ‌ست‌نه‌وه‌ نه‌خه‌نه‌وه‌ . ل‌ی‌ره‌شدا په‌یوه‌ندی به‌ په‌ی‌وه‌به‌رایه‌تی ر‌ی‌گاو‌بانه‌وه‌ ب‌ک‌ر‌ی‌ت، که ه‌ی‌ماکانی ده‌روه‌ی شار به‌سه‌ر‌پ‌ه‌ر‌شت‌ی به‌پ‌ی‌وه‌به‌رایه‌تی هاتوچۆ ب‌ی‌ت، نه‌ک مه‌زه‌نده‌ .

- ۴- لاپردنى تاسەدەستكردهكان و قەدەغەكردى داناينان و بەكارھىتائانان بەپىيە ياساۋ پىنمايىبەكان لەلايەن بەرپۆھبەرايەتى ھاتوچۆۋە .
- ۵- كۆنترۆلكردى قورسايى بارھەلگىرەكان و سزادانى سەرىپچىكاران .

- ئوتومبىل:

مەبەست توندوتۆلى و لايەنى سەلامەتىي ئوتومبىلە . لىرەشدا ئەگەرچى دامودەزگاي پىشكىنى ھاۋچەرخى ئوتومبىل ھەن بۇ كاتى تۆماركرىدو مۆلەت نوپكرىدەنە كارى پىويست ئەنجامدەدەن، بەلام زۆرىك لەو ئوتومبىلانەى لە دەرەۋەى ھەرىم ھاتوون و مۆدىلى كۆنن لەسەر شەقامەكانن و گرفت و مەترسى دروستدەكەن، كە پىويستە مەفرەزەكانى ھاتوچۆ بايەخى زۆرى پى بدن . لايەنى توندوتۆلىي ئوتومبىل برىتییە لەمانە:

- ۱- بوون و ئىشكردى گىشت لايەتەكان .
- ۲- بوون و ئىشكردى ئامرازەكانى وریاكرىدەنەۋە (ھىماى پىچكرىدەنەۋە ھۆپن).
- ۳- بوونى تاىەى ياسايى لە پرووى قەبارەو جۆرەۋە كە شىاويىت بۇ مۆدىلەكە .
- ۴- بوونى ئاۋىنەكانى بەردەم و ئەملاۋئەۋلاى شۆفىر .
- ۵- بوونى فلچەى پاكرىدەنەۋەى جامەكان .
- ۶- بوون و ئىشكردى سىستەمى ئىستۆپى ياسايى .
- ۷- بوون و كاركردى پىشتىنى سەلامەتى .
- ۸- جامەكان درزىان تىدا نەبىت و لەو جۆرە بن كە كاتى پووداۋ وردنابن .
- ۹- سەلامەتى لاشەى ئوتومبىل و نەبوونى شكان و پارچەى تىژ بە ئوتومبىلەكەۋە .
- ۱۰- بوونى كەرەستە پىويستەكان لە ئوتومبىلدا: تاىەى سپىر، ھەرىق، سى گۆشە، لايت، سندوقى تەندروستى .

- پىادەكان:

لەبەر كەمى ھوشيارىي ھاتوچۆ لای خودى پىادەكان و نەبوونى لىپرسىنەۋە لە سەرىپچىبەكانىان و رىژنەگرتنىان لەلايەن شۆفىرەكانەۋە، پىادەكان سەرچاۋەى پىشھاتنى پووداۋى ھاتوچۆن بۇ خۆيان يان شۆفىرەكان، لە ھەمان كاتدا ھۆكارى قوربانىي پووداۋەكانى ھاتوچۆشن . كەمى ھىلەكانى پەرىنەۋە، نەبوونى پرد يان تونىل بۇ پىادەكان لەو شوپىنانەى پىويستە، سەرچاۋەى دروستبوونى سەغلەتى ھەلەن لەسەر شەقامەكان . كەمى

هیماکانی وریاکردنه‌وه‌و شوینی په‌پینه‌وه هۆکاریکی تری پیشهاتنی روودای هاتوچۆیه .

بۆ پاره‌سه‌ری ئەم لایه‌نه‌ش ئەم فالانه ده‌فه‌مه‌وه‌وه:

۱- نه‌خشه‌کیشانی شوینی په‌پینه‌وه له سه‌رتاپای ئەو شوینانه‌دا که بۆ په‌پینه‌وه‌ی خالک پیویست و گرنگن، ئەمه‌ش به‌پیی ستاندارته جیهانیه‌کانی نه‌خشه‌کیشان .

۲- دروستکردنی به‌ربه‌ست له شوسته‌ی ناوه‌پاستی ئەو ریگیانه‌ی په‌پینه‌وه‌ی هه‌ر‌مه‌کیی پیاده‌کان تیا‌یاند مه‌ترسیداره‌و راهیتانی خه‌لک له‌سه‌ر په‌پینه‌وه له شوینی تاییه‌ته‌وه .

۳- بنیاتنانی تونیل یان پردی په‌پینه‌وه‌و دانانی هیمای وریاکردنه‌وه‌و شوینی په‌پینه‌وه له‌و شوینانه‌دا که گرنگ و پیویستن .

۴- به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی هوشیاری هاتوچۆی پیاده‌کان و دانانی سزا بۆ ئەوانیش له کاتی سه‌رپێچیکردن و دروستکردنی مه‌ترسیدا .

۵- به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی به‌رپرسیاریتی شوڤیره‌کان به‌رامبه‌ر به پیاده‌کان و پێزگرتنی هیله‌کانی په‌پینه‌وه‌و سزادانی ئەو شوڤیره‌ی سه‌رپێچیده‌که‌ن .

۶- ریکخستنی ترافیک لایتی چوارپه‌یانه‌کان به‌شیوه‌یه‌ک که مافی پیاده‌کانی تیا‌دا نه‌خوراییت و سه‌لامه‌تیان پارێزراوییت .

۳- سه‌رپێچیه‌کانی هاتوچۆ:

یه‌کیک له هۆکاره‌کانی پیشهاتنی رووداوه‌کان و که‌وتنه‌وه‌ی کاره‌سات، سه‌رپێچیه‌کانی هاتوچۆیه . لای ئیمه له‌به‌ر نزمی هوشیاری دانیش‌توان و به‌شیک له شوڤیره‌کان و سه‌رچلی و گوئی نه‌دان به یاسا‌کانی هاتوچۆ له‌لایه‌ن به‌شیک‌ی دیکه‌ی شوڤیره‌کانه‌وه، پۆژانه روودای دلته‌زین پووده‌ده‌ن، یان سه‌غله‌تی ناپیویست دروسته‌بییت . لی‌ره‌شدا، له‌به‌ر نزمی ئاستی هوشیاری زۆربه‌ی پۆلیسه‌کانی هاتوچۆ له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان، ئەو سه‌رپێچیه‌یانه کۆنترۆل نا‌کری‌ن و وه‌ک هه‌له‌ی ئاسایی سه‌یرده‌کری‌ن . له‌م ده‌رفه‌ته‌دا سه‌رنج بۆ هه‌ندیک له‌و سه‌رپێچیه‌یانه پاده‌کیشم، تا به‌راورد‌بکری‌ن به‌و سه‌رپێچیه‌یانه‌ی له‌لایه‌ن به‌رپۆه‌به‌رایه‌تییه‌کانی هاتوچۆه سزادراون:

۱- پابه‌ندنه‌بوون به هیماکانی هاتوچۆه، وه‌ک پاوه‌ستان له‌و شوینانه‌ی پاوه‌ستان قه‌ده‌غه‌یه، لی‌دانی ترافیک لایتی سوور، برینی هیلی ناوبری ناوه‌پاست، جیه‌جی نه‌کردنی پابه‌ندبوونی ره‌هاو پاوه‌ستان، لی‌خو‌رپین به پیچه‌وانه‌ی ئا‌راسته‌وه . هتد .

- ۲- نه‌پاراستنی خێرای لیخوڕینی یاسایی .
- ۳- نه‌پاراستنی ماوه‌ی نیوانی گونجاو له‌نیوان ئوتومبیله‌کاندا .
- ۴- پراوه‌ستانی کتوپر و به‌کارنه‌هێنانی هێمای پێچکردنه‌وه .
- ۵- ئوتومبیل لیخوڕین به‌شه‌و به‌بێ لایت یان به‌ تاک لایت‌ه‌وه .
- ۶- سوارکردنی منداڵ به‌شیوه‌یه‌کی نایاسایی (پشتینی سه‌لامه‌تی، کورسی، پشتی پیکابو لۆری) .
- ۷- توند نه‌به‌ستنه‌وه‌ی باری ئوتومبیل .
- ۸- به‌کارهێنانی مۆبایل له‌کاتی ئوتومبیل لیخوڕیندا .
- ۹- ئوتومبیل لیخوڕین به‌ سه‌رخۆشی .
- ۱۰- سوارکردنی سه‌رنشین زیاده‌ له‌ پێویست .
- ۱۱- ئوتومبیل لیخوڕین به‌بێ مۆله‌ت (گه‌نجی خوار ۱۸ سالان، ته‌کسی و پاس به‌ مۆله‌تی تایبه‌ت) .
- ۱۲- لیخوڕینی ئوتومبیل به‌بێ ژماره‌ یان به‌ ژماره‌ی ناپوون .
- ۱۳- یوتیرن له‌ سایدی دوور له‌ سایدی ده‌سته‌ چه‌په‌وه .
- ۱۴- لیخوڕینی ئوتومبیلیک که‌ خێرایینماکه‌ی کارناکات .
- ۱۵- لیخوڕینی ئوتومبیلی تایه‌ سواو له‌ که‌شی زستاندا .
- ۱۶- لیخوڕینی ئوتومبیل به‌ سه‌نه‌وییه‌ی ته‌واوبوه‌وه .
- ۱۷- لیخوڕینی به‌رده‌وام له‌ سایدی تیپه‌راندن و ئاسته‌نگ دروستکردن بۆ ئه‌وانه‌ی پشته‌وه .
- ۱۸- پاشه‌وپاش گه‌رانه‌وه‌ له‌ سه‌ر شه‌قامی سه‌ره‌کی و به‌شیوه‌یه‌کی مه‌ترسیدار .
- ۱۹- به‌کارنه‌هێنانی پشتینی سه‌لامه‌تی .
- ۲۰- تیپه‌راندن له‌ شوینی قه‌ده‌غه‌دا .
- ۲۱- فریادانی خۆل و خاشاک له‌ په‌نجه‌ره‌ی ئوتومبیله‌وه .
- ۲۲- لیخوڕینی ئوتومبیلیک که‌ ژینگه‌ پیسده‌کات .
- ۲۳- به‌کارهێنانی هۆرن له‌ کاتی ناپیویستدا .
- ۲۴- به‌کارهێنانی هه‌له‌ی چواریی ئوتومبیل .
- ۲۵- لیخوڕینی سه‌رشیتانه‌ی ئوتومبیل .
- ۲۶- لیخوڕینی ئوتومبیل به‌ ئیستۆپی خراب .
- ۲۷- پراکیشانی ئوتومبیلی په‌ککه‌وته‌ به‌شیوه‌یه‌کی نایاسایی .
- ۲۸- به‌کارهێنانی لایتی زیاده‌ی په‌نگی شین که‌ کویرکردنی کاتی دروستده‌کات

- یان به‌کاره‌یتانی لایتی ته‌م له‌که‌شی پوون و ئاسایی و ناوشاردا.
 ۲۹- نه‌پاراستنی پابه‌ندبوونی ده‌سته‌پاست.
 ۳۰- به‌کاره‌یتانی لایتی به‌رز له‌ناوچه‌ی نیشته‌جیبوونی چپو ناوچه‌ی پووناکدا.

۶- نه‌خشه‌سازی نه‌ندازه:

حاشاه‌لنه‌گره که نه‌ندازه‌ی به‌رپوه‌به‌رایه‌تییه‌کانی هاتوچۆ له‌ماوه‌ی چه‌ند سالی پاردوودا کاری باشیان کردوه له‌بواری هیلکاری پیکه‌وبانه‌کان و هیماسازی هاتوچۆدا، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا چه‌ندین هه‌له‌پوویانداه له‌بواری دروستکردنی تابلۆکان و شیوازی دانانیان و جووری هیله‌کانی سه‌ر پیکه‌وبان و شیوازی دانانیاندا. هیماکانی هاتوچۆش ستاندارتی جیهانین و ناکریت به‌ویستی خۆمان دروستیان بکه‌ین یان دایان بنیین، به‌لکو ده‌بی پابه‌ندی پيساو یاساکانی دروستکردن و دانانیان بین. ئینجا پیویسته دانانی هیماکان به‌پیی ریبه‌ری تیوری فیکردنی شو‌فیری بیت، بۆ نه‌وه‌ی سه‌رلیشوان و به‌هه‌له‌تیگه‌یشتن لای شو‌فیزان و نه‌وانه دروست نه‌کات که مۆله‌ت وهرده‌گرن. بۆ نه‌وه‌ی نه‌خشه‌سازی نه‌ندازه‌هاوچه‌رخ و یاسایی بیت، پیویسته هیماکانی هاتوچۆ هیله‌کان له‌و شوینانه‌دا به‌کاربه‌یتن، که گرنگ بۆ سه‌لامه‌تی و هارمۆنیکردنی هاتوچۆ، نه‌گه‌رنا پیزیان لی‌ناگیریت و فه‌رامۆشده‌کرین. هه‌روه‌ها قه‌باره‌ی هیماکان به‌و شیوه‌یه‌ بن و به‌شیوازی گونجاون بۆ شه‌قامه‌که دابنرین.

نه‌ه‌لانه‌ی هیماکان و هیله‌کانی پیکه‌وبان که ده‌بیت پاره‌سه‌ربکرین:

- ۱- نه‌بوونی ستاندارتی یه‌گرتووی هیماکان و دروستکردنی هیماکان به‌شیوازی جو‌ربه‌جو‌ر.
- ۲- نه‌گونجاندنی هیماکان له‌گه‌ل کتییی پیکه‌رداو فه‌رامۆشکردنی زۆرکیان که هه‌م بۆ خه‌لک و هه‌م بۆ فیکرخوازه‌کان پیویستن.
- ۳- دروستکردنی هیمای هه‌له‌ و دانانی هیماکان له‌ شوینی هه‌له‌دا.
- ۴- به‌کاره‌یتانی هیمای زۆر له‌هه‌ندیک ناوچه‌ و فه‌رامۆشکردنی دانانیان له‌ ناوچه‌ی دیکه‌ که گرنگه‌.
- ۵- به‌کاره‌یتانی هیلکاری به‌شیوه‌یه‌کی هه‌له‌ له‌ پووی دریزی و ماوه‌ی نیوان هیله‌کانی سایدکانه‌وه‌.
- ۶- به‌رزیی بۆری هیماکان و پووبه‌ری هیماکان گونجاونین له‌گه‌ل شه‌قامه‌که‌و خیرایی ناوچه‌که‌دا.

۷- کارنه کردنی به پڕۆه به رایه تیه کانی هاتوچۆ بۆ پیزگرتن له هێماو هیلله کان له لایه ن شۆفیره کانه وه وه جیگیر کردنیان و سزادانی ئه وانهی فه رامۆشیانده که ن .

۵- هوشیاری هاتوچۆی کارمه ندانی هاتوچۆو دانیشنوان:

هوشیاری هاتوچۆ زۆر گرنگه بۆ جیگیر کردنی هاتوچۆیه کی هاوچه رخی سه لامه تخواز. هینانه دیی ئه و هوشیاریه شه، له لای دانیشنوان به گشتی، ئه رکی سه رشانی به پڕۆه به رایه تی هاتوچۆ نییه به ته نیا، به لکو ئه رکی سه رشانی هه موو لایه که: قوتابخانه و زانکۆکان، داموده زگا کانی راگه یاندن، داموده زگا و دامه زراوه گشتی و تایبه تیه کان، پیاوانی ئایینی، پیکخواه کانی کۆمه لگه ی مه ده نی. ئه وه ش له رێگه ی به رنامه و بلاوکراوه ی تایبه ت به بواره که وه .

هوشیاری هاتوچۆی کارمه ندانی هاتوچۆ له ئاستیکی پێویستدا نییه و ئه رکی سه رشانی به پڕۆه به رایه تیه کانی هاتوچۆیه و پێویسته به شیوه یه ک ئه نجام بدری ت که شایسته بی ت و هه موو کارمه نده کان بگری ته وه و کاتی هاتنی کارمه ندی نویش پیره ویی هه مان شت بگری ت. جیگه ی داخیشه ئاستی هوشیاری هاتوچۆی دانیشنوان دلخۆشه کرنیه و به پر سیا رانه مامه له له گه ل هاتوچۆدا ناکه ن. جی ی نیگه رانی شه که تا کو ئیستا له سیسته می خویندندا بایه خ به هوشیاری هاتوچۆی قوتابی و خویندکاره کان نادر ئ و نه بۆ ته خه میکی گرنگ و پڕۆزه یه ک. راگه یاندنی کوردیش به بایه خه وه ئاو پر له هاتوچۆ ناداته وه . تا کو ئیستا ریکخواه کانی کۆمه لگه ی مه ده نیش هوشیاری هاتوچۆ به خه میکی خۆیان نازان و پیاوانی ئایینیش نه خراونه ته گه پر بۆ به شداریکردن له هه لمه تی هوشیار کردنه وه ی تایبه ت به هاتوچۆدا. لیره شدا ئه گه رچی به رنامه کانی هاتوچۆی ته له فزیۆنه کان باش رۆلی خۆیان ده گێرن له هوشیار کردنه وه ی خه لکدا، به لام زۆر جار پڕوفشنالانه و زانستی نینو به میزاجی تا که که سی ده برینه پڕۆه .

بۆ چاره سه ری ئه م لایه نه ش ئه م هالانه پێویستن:

- ۱- هه ولدان بۆ ئه وه ی هوشیاری هاتوچۆ بی ته به شیکی له پڕۆگرامی خویندن .
- ۲- ئه نجامدانی کۆرسی په روه رده کردنی کارمه ندانی هاتوچۆ له پله ی به رزه وه بیگه ر بۆ پۆلیسی سه ر شه قامه کان .
- ۳- کارکردن بۆ خسته نه گه ری ریکخواه کانی کۆمه لگه ی مه ده نی و پیاوانی ئایینی و راگه یاندن بۆ چه سپاندن و گشتاندنی هوشیاری هاتوچۆ .
- ۴- به رپا کردنی هه لمه تی هوشیاری هاتوچۆ له رێگه ی پۆسته رو ریکلامه وه و

سوودوه‌رگرتن له ئاسیاسیئل و کۆرەک تیلی کۆم، وێپرای راگه‌یاندنه‌کان بۆ ئه‌و مه‌به‌سته .

٥- پیکه‌ینانی گرووی هاو‌پێیانی هاتوچۆ بۆ هاوکاریکردنی به‌پێوه‌رایه‌تی هاتوچۆ بۆ جیگیرکردنی هوشیاریی هاتوچۆو سزادانی سه‌رپێچیکاران .

٦- بۆلۆکردنه‌وه‌ی مانگانه‌ی ئاگادارینامه‌ی هه‌مه‌جۆر ده‌رباره‌ی بابته و گه‌رفته‌کانی هاتوچۆ .

٦- نووسینگه‌کان و راهێنه‌ره‌کان:

یه‌کیک له‌ پێداویستییه‌کانی جیگیرکردنی هاتوچۆیه‌کی هاوچه‌رخ‌ی سه‌لامه‌تخوازانه ، بوونی نووسینگه‌کانی هاتوچۆیه، به‌پێی ئه‌و رێنماییانه‌ی بۆیان دیاریکراوه‌و بوونی راهێنه‌ری لێهاتوو و کارامه‌یه بۆ ئه‌نجامدانی کۆرسی راهێنانی شوڤیره‌کان به‌ستاندارتی جیهانی و به‌پێی یاسا و رێنماییه‌ هاوچه‌رخه‌کان . به‌داخه‌وه له‌ ماوه‌ی رابردوودا، ئه‌نجامی هاتنه‌ئارای نووسینگه‌ی خراپ و په‌یدا‌بوونی راهێنه‌ری ناشایسته، به‌هۆی هینانه‌خواره‌وه‌ی ئاستی تاقیکردنه‌وه‌کانی بوون به‌راهێنه‌ر، گه‌لیک کاری چه‌وت و نایاسایی و گه‌نده‌لی له‌ناو هه‌ندیک نووسینگه‌دا ڤوویانداه . بۆیه‌ کاتی ئه‌وه‌ هاتوه‌ چاره‌سه‌ریک بۆ ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ بدۆزێته‌وه‌و کۆله‌که‌یه‌کی تری سیسته‌مه‌که‌ کارابکرێته‌وه . بۆ ئه‌مه‌ش:

١- هه‌لسه‌نگاندنه‌وه‌ی گشت نووسینگه‌کان و راهێنه‌ره‌کان، پشتته‌ستوو به‌ سه‌یرکردنی به‌ده‌سته‌هێنانی مۆله‌تیان، کاری مه‌یدانیان، فایلێ سه‌رپێچیی و سزاکانیان و پا‌به‌ندبوونیان به‌ یاسا و رێنماییه‌کان . ئینجا سزادانی ئه‌وانه‌ی سه‌رپێچیی بچوکیان هه‌بووه‌و لێسه‌ندنه‌وه‌ی مۆله‌ت له‌وانه‌ی خراپه‌کارو گه‌نده‌ل بوون .

٢- به‌هێزکردنی لێژنه‌ی به‌دواداچوونی نووسینگه‌کان و دانانی که‌سانی ده‌ستپاکو پشت پێ به‌ستراو بۆ به‌پێوه‌بردنی . لێره‌شدا دانانی سیسته‌می به‌سه‌رکردنه‌وه‌ی هه‌فتانه‌ی ئاشکراو نه‌یانی نووسینگه‌کان و راپرسیکردن له‌ناو فی‌رخوازه‌کاندا بۆ به‌ده‌سته‌هێنانی زانیاری و پاستییه‌کان .

٣- راهێنه‌ره‌کان له‌ رێی کۆرسیکه‌وه‌و تاقیکردنه‌وه‌یان بۆ ئه‌نجامدانی کاره‌کان به‌شیوه‌یه‌کی شایسته .

٧ - زۆربوونی ئوتومبیل:

یه‌کیک له‌ هۆکاره‌کانی تیکچوونی په‌وشی هاتوچۆ له‌ هه‌ریمی کوردستان و

پەرەسەندىنى پووداۋەكانى ھاتوچۆۋ پىسبوونى بىئەندازەى ژىنگەى ۋلاتەكەمان، ھاوردەكردنى بى سەروبەرو زۆرى جۆرەكانى ئوتومبىلە . ئەم دياردەيە بەشىۋەيەكە، ئەگەر چارەسەرى باشى بۇ نەدۆزىتەۋە، ئەۋا كوردستان لە چەند سالى داھاتودا دەبىتە گەراجىكى گەۋرەى ئوتومبىل و ناۋچەيەكى پىر مەترسى لە پىۋى ژىنگەۋە . ناپىت لايەنە پەيوەندىدارەكان لە بواری ھاوردەكردنى ئوتومبىلدا تەنيا رەچاۋى رېساكانى بازاپى ئازاد بکەن و گوڭ نەدەن بەلايەنەكانى دىكە . ھەرۋەھا دەبىت چوارچىۋەيەك بۇ مولكدارىتى ئوتومبىل دابىرېت، ھەتاكو كارەساتەكە گەۋرەترنەبىت . لە ۋلاتانى پىشكەوتودا، بۇ كۆنترۆلكردنى ھاوردەكردنى ئوتومبىل، باجىكى زۆر دەخرىتە سەر ئوتومبىلەكان و ھاۋلاتيان ناچار دەكرىن تەنيا ۋەك پىداۋىستىيەكى گرنگ ئوتومبىل بکىن، نەك ۋەك كەرەستەيەكى كەمالى . ھەرۋەھا باجى جۆرەجۆرى ژىنگەپارىزى و تەندروستى دەخرىتە سەر فروشتىنى بەنزىن، كە ھەموۋكەسىك لەبەر ھەرزانى سوتەمەنى ئوتومبىل نەكرېت . شان بەشانى ئەۋانەش دوو جۆر بىمە بۇ ئوتومبىل بەكارھىئان دانراۋە، يەكىكىان زەۋيانە (نرخى بەكارھىئانى زەۋى) و بىمەى تەئىمىن بۇ ئوتومبىلە، ئەمەش بىرە پارەيەكە ھەموۋكەسىك بۆى ھەلناسوپېت . لەپال ئەۋانەداۋ بۇ كارئاسانىكردنى گواستەۋەى ھاۋلاتيان، سىستەمى گواستەۋەى گشتى بەشىۋازى پاس و مېترو تەكسى نەفەرات دەستەبەر و چالاككراۋە .

دواۋتە:

ئەگەرچى ئوتومبىل لىخوپىن شارەزايەكە لە رېگەى ۋانەو كۆرسى تايبەتەۋە بەدەستدېت، بەلام پىۋىستە ھەلسوكەوت و ئاكارى شۆفېرەكان سەبارەت بە گەلىك مەسەلە كۆنترۆلكېرېت، بەتايبەتى لىخوپىنى دوژمنكارانەو توندوتىژ، بەسەرخۆشى لىخوپىن و ياساشكىنى . بەپى زانىارىيەكان دەرکەوتوۋە، ئەۋ شۆفېرانەى تەمەنى ئوتومبىل لىخوپىن دووسال زياتر نىيە، دەبنە ھۆى رېژەيەكى زۆرى كەوتنەۋەى پووداۋەكانى ھاتوچۆ . ھەرۋەھا ئاشكرابوۋە ئەۋ شىۋازانەى ئىستا مۆلەتيان پى دەدرىت ناپىتە ھۆى بەرھەمھىئانى شۆفېر بەۋاتا زانستىيەكەى . بۆيە پىۋىستە لايەنى پەيوەندىدار چاۋىك بەشىۋازى مۆلەتپىدانداندا بخشىنېتەۋەو سىستەمىكى يەكگرتوۋى ھاتوچۆ بەيىنېتەئاراۋەو كۆمەلگە نەكاتە قوربانى ياساۋ شىۋازگەلىكى مۆلەتپىدان، كە ھى سەردەمىكە بۇ ئەمرو گەشەكردنى رېگەۋبانەكان و زىادبوونى ژمارەى ئوتومبىلەكان شىۋانىيە . ھەرۋەھا گەرەكە بايەخ بە دەروونناسىيى مرقى

تایبەت بە بەکاربەرانی رێگەوبانەکان بدریت، بەتایبەتی شوۆفیرەکان، چونکە لیکۆلینەوه‌کان دەریانخستوو قوتاریبوونی هەر شوۆفیریک لە ڕووداویک بەبێ زیان، بەدریژایی ڕۆژگار ئاکاری خراپی ئوتومبیل لیخوڕینی لا بەهێزە کات.

وێرایی ئەوانە، گەشەپێدانی بونیادی ژێرخان بەشیۆه‌یه‌کی دیراسە‌کراو، یه‌کیکە لە مەسە‌له‌ بنچینه‌یه‌کان بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی ڕووداوه‌کانی هاتوچۆ، چونکە زیاتر له‌ په‌نجا هۆکاری تایبەت بە بونیادی ژێرخان هەن، که‌ دەبنه‌ هۆی پێش‌هاتنی ڕووداوی هاتوچۆ. هه‌روه‌ها ده‌بی‌ت هاوشانی گەشە‌کردنه‌ نوێ‌کانی بواری هاتوچۆ پێکه‌ین، بۆ ج‌له‌کردنی سیسته‌می هاتوچۆ. بۆ نموونه‌، دانانی کامی‌راکانی کۆنترۆڵ‌کردنی خێرای و له‌ ترافیک دان، ڕۆلی گه‌وره‌ی هه‌یه‌ له‌ که‌مکردنه‌وه‌ی ڕووداوه‌کانی هاتوچۆ‌داو شوۆفیرە‌کان ناچارده‌کات بە‌خێرای دیاری‌کراو لیخوڕین و ڕیزی هێماکان و ترافیک لایته‌کان بگرن. کارمە‌ندانی هاتوچۆش که‌سانیک نین ته‌نیا له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان ئاراسته‌ی لیخوڕین له‌ چوار‌ڕیانه‌کاندا بکه‌ن، به‌لکو ئه‌رکیانه‌ ره‌وتی هاتوچۆ به‌پێی سیسته‌میکی هاوچه‌رخ پیکه‌زن و هه‌موو ئەوانه‌ سزابه‌دن که‌ سه‌رپێچیی ئەو سیسته‌مه‌ ده‌کەن، جا پله‌و پایه‌یان هه‌رچیه‌ک بی‌ت.

ڕۆژنامه‌ی ئاسۆ سه‌ره‌تای مانگی ۱۰ / ۲۰۱۰

گۆران و نووبوونه وه خه‌سله‌تی سه‌ره‌کی په‌روه‌رده‌یه سوودوهرگرتن له ئه‌زه‌موونه‌کانی دیکه‌ش یاریده‌ده‌رن

په‌روه‌ده‌ کلیلی ئاشنابوونه به‌ تواناکانی مرۆف، به‌مه‌رجیک په‌روه‌ده‌ به‌ زنجیره‌ پرۆسه‌یه‌ک دابنریت، که‌ ئامانجیان چه‌کدارکردنی تاکه‌ به‌ و توانستانه‌ی یارمه‌تیده‌ده‌ن بۆ به‌کاربردنی وزه‌کانی خۆی له‌ پێگه‌ی تیگه‌یشتن و جله‌وکردنی توخمه‌ کولتورییه‌کانه‌وه‌و گرتنه‌ئسته‌وی هوشیارانه‌ی به‌رپرسیاریتییه‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌وه‌.

خه‌سله‌تی سه‌ره‌کیی ژینگه‌ی په‌روه‌ه‌کردنیکی داها‌تووخواز بریتیه‌ له‌ خیرایی گۆران. ئه‌مه‌ش ده‌یسه‌پینێ به‌سه‌ر جله‌وکارانی بواری په‌روه‌رده‌دا، له‌کاتی سیاسه‌تسازی په‌روه‌رده‌و دیاریکردنی ئامانجه‌کانیدا، ئه‌و خه‌سله‌ته‌ په‌چاوبکه‌ن. چونکه‌ له‌ناو جیهانیکی گۆراوی گه‌شه‌کردودا، که‌ مه‌عریفه‌ به‌خیرایی نویده‌بیته‌وه‌، ئه‌رکی په‌روه‌ده‌ ته‌نیا گوێزانه‌وه‌ی پێکۆپێکی زانیارییه‌کان نییه‌و ئاخاوتن ده‌باره‌ی چه‌سپاندنی پۆحی په‌خه‌نگرانه‌و فیڕکردنی شیوازه‌کانی بیڕکردنه‌وه‌ تیده‌په‌رینێ، به‌وپییه‌ی په‌روه‌ده‌ی داها‌تووخواز ده‌بیت جه‌غت له‌سه‌ر کۆمه‌لێک شاره‌زایی سه‌ره‌کی بکاته‌وه‌، وه‌ک توانای گونجان، نه‌مونیانی، مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ گۆرانی خیرا، تیگه‌یشتن له‌ گۆران و ئاماده‌بوون بۆ که‌وتنه‌ ژێر کاریگه‌ریی.

ئه‌و په‌روه‌ده‌یه‌ی له‌ رابردوودا چاوی تی بربوو و بریتیی بوو له‌ وانه‌پێوتنه‌وه‌و ته‌لقیندادان، ئیمپۆ بۆته‌ پرۆسه‌یه‌کی گۆرانکاری به‌رده‌وام، که‌ گشت تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ ده‌که‌ونه‌ ژێر کاریگه‌رییه‌وه‌. هه‌روه‌ها ئاشنابوون به‌ چۆنییه‌تی گۆران بۆته‌ یه‌کیک له‌ ئامانجه‌ سه‌ره‌کییه‌ نوێیه‌کانی په‌روه‌ده‌. وی‌پرای ئه‌وه‌ په‌روه‌ده‌ ئه‌م ئامانانه‌شی هه‌یه‌: به‌ده‌سته‌پینانی مه‌عریفه‌، بنیاتنانی ژیری، په‌ره‌پیدانی تواناکانی په‌خه‌نگرتن، بنیاتنانی توانا ئه‌قلیه‌کان، گه‌شه‌پیدانی توانای خۆناسین و ده‌رککردن به‌ به‌هه‌ره‌کان و سنووره‌کانیان، فیڕبوونی چۆنییه‌تی زالبوون به‌سه‌ر مه‌یل و په‌فتاره‌ وی‌رانکاره‌کاندا، خسته‌گه‌ری توانسته‌ داھینه‌رو خولقینه‌ره‌کانی تاک، ئاشنابوون به‌ چۆنییه‌تی به‌شداریکردن له‌ به‌رپرسیاریتی گرتنه‌ئسته‌وی له‌

کۆمه‌لگه‌دا، فیربوونی چۆنییه‌تی په‌یوه‌ندی دروستکردن له‌گه‌ل که‌سانی دیکه‌دا، یارمه‌تیدانی تاک بۆ گونجان له‌گه‌ل گۆرپانکارییه‌کانداو به‌ده‌سته‌هینانی تیروانینیکی هه‌مه‌لایه‌ن ده‌رباره‌ی جیهان، راهینانی تاک له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی پراکتیکی و ئه‌قلانی بی‌ت و توانای ناسین و چاره‌سه‌رکردنی گرفت و کێشه‌کانی هه‌بی‌ت.

که‌واته‌ په‌روه‌رده‌کردن پۆلێکی دیاری هه‌یه‌ له‌ پڕۆسه‌ی نوێکردنه‌وه‌و گۆرپانکاریی دیموکراتیانه‌دا و له‌ کوردستان با‌یه‌خ‌یکی زیاتری هه‌یه‌، چونکه‌ کاریگه‌ریی له‌سه‌ر ئیستاو دا‌هاتووی ده‌بی‌ت. ئه‌مه‌ش پێویستی به‌ کارو‌کۆششی زۆر هه‌یه‌ بۆ سه‌ره‌له‌نوێ دیاریکردنی پڕۆسه‌و ئامانجه‌کانی په‌روه‌رده‌. له‌لایه‌که‌وه‌ به‌پر‌س‌یار‌تییه‌کی گه‌وره‌ ده‌که‌وتیته‌ ئه‌ستۆی پڕۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردن بۆ ئاماده‌سازیکردنی بۆ جیهانی شو‌پ‌شی ته‌کنیکی به‌هه‌موو کاریگه‌رییه‌ جو‌ریه‌ جو‌ره‌کانیه‌وه‌. له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌ په‌روه‌رده‌کردن ده‌بی‌ت ئامانجی راهینانی مرۆف بی‌ت له‌سه‌ر گۆرپان. جا ئه‌گه‌ر گوته‌گه‌لی وه‌ها هه‌بن، که‌ پێیانوای‌ت په‌روه‌رده‌کردن سیسته‌میکی موخافه‌زه‌کارانه‌یه‌، واتا ئه‌رکی ئه‌وه‌یه‌ نه‌وه‌ نوێکان به‌ زانیارییه‌ پێش‌وه‌خت له‌سه‌ر پێکه‌وتوه‌کان ئاشنا‌بکات و ایان لێ بکات له‌گه‌ل به‌هاو بیرو‌پ‌را‌کانی کۆمه‌لگه‌دا بسازین، ئه‌وا راستییه‌ نوێکان ده‌ریان‌خستوه‌، که‌ مه‌عریفه‌یه‌ک نییه‌ بۆ هه‌تا هه‌تایه‌ هه‌موان له‌سه‌ری رێک‌بکه‌ون و هه‌موو به‌هاو بیرو‌پ‌را‌کانی رابردو‌و‌یش شایانی پیا‌چو‌ونه‌وه‌و ته‌نانه‌ت په‌ت‌کردنه‌وه‌ن و مه‌عریفه‌کانی ئیم‌پ‌ۆش له‌ دا‌هاتو‌ودا ده‌گۆ‌پ‌رینو نوێ‌ده‌بنه‌وه‌. به‌و‌پێی په‌روه‌رده‌کردن یه‌کنه‌که‌ له‌ که‌ره‌سته‌ سه‌ره‌کییه‌کانی بنیات‌نانی مرۆف و به‌هۆی پڕۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردن و له‌ رێگه‌ی دامه‌زرا‌وه‌گه‌لی جو‌ریه‌ جو‌ره‌وه‌ به‌ده‌ست‌دێت، که‌ فیرکردنی په‌سه‌می گ‌ر‌نگ‌ترین که‌نالییه‌تی.

بۆ بنیات‌نانی سیسته‌میکی په‌روه‌رده‌ی دا‌هاتو‌وخ‌وا‌ز له‌ جیهانیکی کارلێکردو‌ودا، ناب‌ی‌ت له‌ خالی سه‌ره‌تای ئه‌زموونی میله‌تانی پێش‌که‌وتووی دنیاوه‌ ده‌ست‌پێکه‌ین، به‌ل‌کو ده‌بی‌ت سوود له‌و سیسته‌می په‌روه‌رده‌کردنه‌ی میله‌تانی دیکه‌ وه‌ر‌ب‌گرین که‌ ئیم‌پ‌ۆ کاریان پێ ده‌کر‌یت، به‌و‌پێی ئه‌وانه‌ ئه‌زموونی مرۆفایه‌تین ده‌کر‌یت به‌ په‌چاو‌کردنی خه‌سه‌له‌ته‌کانی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان و ئاستی گه‌شه‌کردنی سوودیان لێ وه‌ر‌ب‌گیر‌یت. بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش وه‌ر‌گیر‌انی باب‌ه‌ت له‌سه‌ر ئه‌زموونی په‌روه‌رده‌ی وڵاتانی پێش‌که‌وتو‌و‌یان نووسین ده‌رباره‌یان رێگه‌یه‌که‌ بۆ ئه‌و سوود لێ وه‌ر‌گرتنه‌و ئه‌رکی سه‌ر شانی هه‌موو ئه‌وانه‌یه‌، که‌ له‌ وڵاته‌ پێش‌که‌وتوه‌کان ژیا‌ون، ئه‌زموونی په‌روه‌رده‌ی ئه‌و وڵاتانه‌ بگۆ‌پ‌رینه‌وه‌، هه‌تا‌کو سیاسه‌ت‌سازانی بواری په‌روه‌رده‌ و په‌روه‌رده‌کاران سوودیان لێ وه‌ر‌ب‌گرن بۆ جی‌گیر‌کردن و په‌ره‌پێدانی

ئەو پیفۆرمى پەروردهیەى لەلای ئیمە ههنگاوی ههلهیناوهو دەستیپیکردوه، ههتاكو بهسهلامەتى و باشى بگاته كه ناری ئامانجهكانى خۆى.

لێرهشدا سوودوهرگرتن له سیستەمى فیركردنى ولاته ئەسكەندهناقىیهكان، كه له پووى پەروردهوه بهولاتگهلى زۆر پيشكهوتوو دادهنرینو سیستەمى پەرورده تیاياندا كۆمهلیك بههائى لهخۆگرتوه، سوودبهخشن بۆ سیستەمى پەروردهى داهاووخواز كه پێویسته له كوردستاندا نیشتهجێبكریت. ئەو بههائانهش بریتین له:

۱/ تاك سهنتەرى فەلسەفەى پەروردهكردنه و پێویسته ههموو تواناو پێگاکان بخرینهگهپر بۆ ئەوهى تاك تواناكانى خۆى بخاتهپوو و دهرفتهى گهشهكردنو دهولەمەندبوونى بۆ برهخسیت.

۲/ بنیاتنانى ئەقلى رهخهگرانهى دوور له كۆپيكردن و پى له بهركردن و پهفتارى بهشداريكردن بهردهوام له پرۆسهى پەروردهداو رهتكردنهوهى پهراویزكهوتنى پەروردهكراو.

۳/ پهتكردنهوهى ئەقلى مولهگهراى رهتکه رهوهى ئەویترو بنیاتنانى ههمهلايهى و فرهپهنگى.

۴/ پهتكردنهوهى بېركردنهوهى «ئەم یان ئەو»، واته پهش یان سپى و كارپيكردنى پرنسیپى رێژهییبوونى حەقیقەت.

۵/ بربووبون به سیستەمى ههمهلايهن كه له دایهنگهوه دەستپێدەكات و به خویندنى بالاکۆتایى دیت و چهندین جوړى خویندن لهخۆدهگریت.

۶/ بایهخدان به كهسانى خاوهن پیداوێستى تايبهتى و دهسته بهركردنى خویندن بۆ ئەوهى ئەوانیش سوود له سیستەمى پەرورده وهبرگرن. ههروهها دهرفته رهخساندن بۆ ئەو گهوانهى له سهردهمیكى دیاریكراودا له بهر گرتى تايبهتى ماوهى خویندنیا نهبوه.

۷/ كارپيكردنى پرنسیپى «فێربه بۆ ئەوهى فێركهت» لهلايهن پەروردهكارانهوه. واته فێربوونى بهردهوامى پەروردهكاران ههتاكو بتوانن به گۆرپانكارىیهكاندا پابگه و زیاتر لهوانه تیبگه كه پەروردهدهكرین.

۷/ جیبهجیكردنى بنهمای سى كوچكه، واته ئەو بنهمایهى پێیوايه پەروردهكردن ئەركى سهرشانى خویندنگه - خیزان - كۆمهلگهیه و هاما ههنگى و پیکه وه كارکردنى ئەو سى لایه نه گرنگه.

۸/ دانانى پەرورده به ئامرازى جیگیرکردنى دیموكراسى وهك شیوازی ژيان و تهرخانکردنى برپى چاكى سامانى نیشتمانى بۆ جیبهجیكردنى ئەركهكانى پەرورده.

تورک و کورد کولتوور و به‌های هاوبه‌ش

پیواری لیک تیگه‌یشتنی کورد- تورک و پوانینه یه‌ک به‌ چاویلکه‌ی پۆژگارەکانی پێشوو، یه‌کیکه‌ له‌ هۆکاره‌کانی ناکوکی، پیکدادان، چاندنی تۆوی بق و لیک دوورکه‌وتنه‌وه‌و پێشهاتنی کاره‌سات و پووداوی ناخۆش. بۆیه‌ ئه‌لته‌رناتیقی گونجاو بۆ خۆپاراستنی هه‌ردوولا له‌ مه‌ینه‌تییه‌کانی رابردوو، ده‌رگا‌کردنه‌وه‌یه‌ به‌پرووی لیک تیگه‌یشتن و یه‌کتر خۆیندنه‌وه‌دا، به‌هه‌یزکردنی مه‌یلی کرانه‌وه‌یه‌ به‌پرووی یه‌کتردا، ئه‌وه‌ش به‌ به‌ریا‌کردنی دیالۆگیکی شارستانیه‌یه‌ی هه‌مه‌لایه‌ن له‌ پێناو یه‌کترناسینه‌وه‌و پیکه‌وه‌ ژیان و هاوکاری‌کردندا. چونکه‌ بێئاگابوون له‌ کولتوورو به‌هاکانی یه‌کتر یان یه‌کترنه‌ناسین وه‌ک هه‌ین، نه‌ک وه‌ک ویناده‌کرین، ده‌بیته‌ مایه‌ی به‌هه‌یزبوونی ململانیکی نیوانمان و گه‌ژبوونی پووبه‌پووبوونه‌وه‌کانمان و زیان به‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان و داها‌تووی هه‌ردوولا مان ده‌گه‌یه‌نیت. بێگومان له‌م بواره‌دا گه‌ره‌که‌ دیالۆگ له‌سه‌ر بنچینه‌ی بپروابوون بیت به‌ فره‌په‌نگی کولتووری و پاراستنی ئه‌و فره‌یه‌ی کرانه‌وه‌ بیت به‌پرووی کولتووریکی فراوانتردا، که‌ ده‌بیته‌ هۆی قبول‌کردنی یه‌کتر و چه‌سپاندنی پۆحی لیبورده‌یی و پێزگرتنی یه‌کتر و په‌تکردنه‌وه‌ی گشت جۆره‌کانی داخران و گوشه‌گیری و لوتبه‌ری. چونکه‌ فره‌په‌نگی و جیاوازی سه‌رچاوه‌ی هه‌یزو ده‌وله‌مه‌ندبوونی مرۆف و کولتوره‌کانه‌، رێگه‌یه‌که‌ بۆ خۆدوورخستنه‌وه‌ له‌ حوکمی پێشوه‌خت، دۆزینه‌وه‌ی لایه‌نه‌ پۆزه‌تیفه‌کانی کولتووری هه‌ردوولا مانه‌ و په‌ره‌پیدانی پۆحی په‌خه‌گرتنه‌ به‌مه‌به‌ستی پا‌ک‌کردنه‌وه‌ی پۆژگارەکه‌مان له‌ ته‌لخیه‌کانی رابردوو و دانانی رێگه‌چاره‌یه‌ک بۆ لیک تیگه‌یشتنی قوولی دوولایه‌نه‌ و چه‌سپاندنی کاری هاوبه‌ش له‌سه‌ر بنچینه‌ی به‌ها مرۆیه‌کان.

کولتوور یه‌کیکه‌ له‌و بوارانه‌ی ده‌توانیت پۆلیکی کاریگه‌ر له‌م پڕۆسه‌یه‌دا بگه‌یژیت و یاریده‌ده‌ره‌ بۆ پیکه‌یشتنی مرۆف و کۆمه‌له‌کانمان و نه‌هه‌یشتنی ئه‌و ئاسته‌نگ و دیوارانه‌ی لیکیان جیا‌ده‌که‌نه‌وه‌. چونکه‌ کولتوور سه‌رجه‌می ئه‌و بپروایانه‌یه‌، که‌

کۆمه‌له‌کانمان باوه‌ریان پێیان هه‌یه و مانا ده‌به‌خشیتته شته‌کانی ده‌وربه‌رو په‌فتاره‌کانمان و په‌یوه‌ندییه‌کان سه‌رچاوه‌یان لێوه ده‌گرن. واته کولتور فه‌لسه‌فه‌ی کۆمه‌ل و تێپوانینی هه‌ردوولامانه بۆ هه‌بوونی ده‌وربه‌رو خۆمان و په‌یوه‌ندییه‌کانمان. لێره‌شدا ئه‌گه‌رچی هه‌ریه‌کیک له کولتوره‌کانمان مۆدیلی تایبه‌تی و سیسته‌می به‌هاکانی خۆی هه‌یه، که له‌وی دیکه‌ی جیا‌ده‌کاته‌وه، به‌لام ئه‌نجامی جیهانی‌بوون مه‌ودای به‌ها کولتورییه‌ هاوبه‌شه‌کانمان فراوان‌تر‌بووه و ده‌رفه‌تی به‌هاگه‌لی هاوبه‌ش په‌خساوه. کولتوره‌کان به‌ دوو شیوازی تیکه‌له‌کێش ده‌بن و کار له‌یه‌ک ده‌که‌ن و ده‌که‌ونه په‌یوه‌ندییه‌وه له‌گه‌ڵ یه‌کتر: شیوازی بالاده‌ستی زۆره‌ملیانه‌و گوێزانه‌وه‌ی شارستانیانه. شیوازی یه‌که‌م گوێزانه‌وه‌ی کولتوری بالاده‌سته بۆ کولتوری ژێرده‌ست، که ده‌بیته هۆی مه‌سخبوون و گۆرانی ناسنامه‌که‌ی. شیوازی دوهم ئه‌نجامی به‌ریه‌ک که‌وتنی کولتوره‌کان پووده‌دات، وه‌ک به‌ریه‌ک که‌وتنی خۆره‌لات و خۆرئاوا. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش گۆران به‌سه‌ر کولتوره‌که‌دا دی‌ت و کۆمه‌لێک تێپوانین و چه‌مکو به‌های نوێ له‌خۆده‌گریت. له‌م ده‌رفه‌ته‌دا بۆ په‌یوه‌ندیی تورک - کورد شیوازی دوهم راستترو سه‌رکه‌وتوتره.

توانای کۆمه‌ل بۆ به‌ره‌مه‌ینانی کولتورو دامه‌زاندنی ژێوار ئه‌و شته‌یه، که کۆمه‌لی مرۆقه‌کان له‌ بوونه‌وه‌ره‌کانی تر جیا‌ده‌کاته‌وه، ئه‌مه‌ش لایه‌نی پۆزه‌تیقه، به‌لام خۆبه‌ستنه‌وه‌ی کۆمه‌ل به‌و تۆپی مانایانه‌وه، که خۆی چنیویه‌تی پالی پێوه ده‌نیت خه‌سه‌له‌تی پێرۆزی و پایه‌به‌رزنی پێ به‌خشیت و تاکرپه‌وانه مامه‌له له‌گه‌ڵ کولتوره‌کانی دیکه‌دا بکات. به‌و پێیه‌ش خۆی ته‌نیا هه‌لگری واتا و ئامانج ده‌بیته و حه‌قیقه‌ت ته‌نیا لای خۆی ده‌بیته. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش به‌که‌م سه‌یرکردنی کولتوره‌کانی تر سه‌ره‌له‌ده‌دات. گرفت له‌وه‌دا نییه کولتوریک تایبه‌تمه‌ندی هه‌بیته، به‌لکو له‌وه‌دایه کۆمه‌لێک به‌رگی ئایدیۆلۆژیانه‌ی به‌به‌ردابکریت و خه‌می پاراستنی شوناسی تایبه‌تی تیا دروستبیته و وای لێ بیته خۆی له کولتوره‌کانی دیکه دابریته و پێگه له گۆران بگریت. هه‌روه‌ها به‌هاکان رۆلێکی باشیان هه‌یه له پڕۆسه‌که‌دا، به‌ویپیه‌ی به‌هاکان ئه‌و ویناکردنانه‌ن، که ئاکار ئا‌راسته‌ده‌که‌ن و داوه‌ریی قبو‌لکردن یان په‌تکردنه‌وه‌ی ده‌که‌ن و توخمیکه‌ی هاوبه‌شی پیکه‌ینانی بینای کۆمه‌لایه‌تی و که‌سایه‌تی تاکه‌کانه. به‌هاکان چه‌مکن بۆ دیاریکردنی هه‌لوئسته به‌رامبه‌ر به‌شت و دۆخ و په‌فتاریکی دیاریکراو و دانانی یه‌کیک به‌ باشتر له‌وی تریان.

کولتورو به‌هاکانی میلیله‌تان گوشه‌گیرنینه و له کارلیککردن و به‌ریه‌ک که‌وتندن له‌گه‌ڵ ئه‌وانی تر، به‌تایبه‌تی له سه‌رده‌می جیهانی‌بووندا که چه‌ندین به‌های مرۆفانه‌و

کولتووری هاوبه‌ش دروستبوون، وه‌ک لی‌بورده‌یی، پ‌یزگرتنی کولتووره جیاوازه‌کان، پ‌ه‌چاوکردنی ماف و پ‌یداو‌یستیه‌کانی مندال و گه‌نج و ژنان، ژینگه‌پاریزی، زامنی کۆمه‌لایه‌تی، نه‌ه‌یشتنی بی‌کاری، پاراستنی یه‌کسانی نی‌رو می.

ناکریت فۆرمی‌کی هاوبه‌ش بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی گرفت و مه‌ترسییه‌کان بدۆزینه‌وه، ئه‌گه‌ر له‌ چوارچۆیه‌ی به‌هاگه‌لی هاوبه‌شدا نه‌بی‌ت، به‌هاکانی ئازادی و دیموکراسی و لی‌بورده‌یی و دادپه‌روه‌ری. ئه‌و به‌هایانه‌ی هه‌ردوولامان ب‌روامان پ‌ییان هه‌یه‌و پ‌یویستن بۆ سه‌رده‌مه‌که‌مان. دیالۆگ گرنگه‌ بۆ:

- هاندانی لی‌ک نزی‌کبوونه‌وه‌و لی‌ک تی‌گه‌یشتن و کارلی‌ککردن و لی‌بورده‌یی و پ‌یز لی‌ک گرتن.

- ده‌وله‌مه‌ندکردنی مه‌عریفه‌ی دوولایه‌نه‌و دۆزینه‌وه‌ی خاله‌ هاوبه‌شه‌کان و به‌ها هاوبه‌شه‌کان.

- چه‌سپاندن و پاراستنی گشت مافه‌کانی مرۆڤ و ئازادییه‌ بنچینه‌یییه‌کان.

- دۆزینه‌وه‌ی تی‌گه‌یشتنی هاوبه‌ش بۆ پ‌یوانه‌ ئه‌خلاقیه‌کان و به‌ها مرۆییه‌ گشتیییه‌کان.

- زیادکردنی پ‌یزی هه‌مه‌رشه‌نگی کولتووری.

- هاندانی بنیاتنانی متمانه‌و زیادکردنی پ‌یک ئاشنابوون و لی‌ک تی‌گه‌یشتن و به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی مه‌ترسییه‌ هاوبه‌شه‌کان.

- پ‌یزگرتنی ب‌روا و پ‌رنسیپه‌کانی هه‌رلایه‌ک و چه‌سپاندنی پ‌رنسیپی هاوکاریکردن و کاری هاوبه‌ش.

- پ‌یزگرتنی پ‌رنسیپه‌ مرۆییه‌ هاوبه‌شه‌کان وه‌ک ئازادی و دیموکراسی و مافه‌کانی مرۆڤ.

- پ‌یزگرتن له‌ ویستی ئازادانه‌ی میله‌ته‌کان.

کولتووریک نییه‌ ته‌نیا تایبه‌ت بی‌ت به‌م یان به‌و کۆمه‌لگه‌، به‌ل‌کو کولتووره‌کان پ‌یکده‌گن و کار لی‌ک ده‌که‌ن و کاریگه‌ری ده‌خه‌نه‌ سه‌ر یه‌کتر.

توندوتیژی یان هه‌لکردن

توندوتیژی دوولایه‌نه له مملاتیکاندا کیشه‌کان چاره‌سه‌رناکات، به‌لکو ئالۆزتریانده‌کات، چونکه هه‌ستی رق و لیک داب‌پان لای خود بره‌پیده‌دات و هه‌ستی ترسو گومان لای ئه‌ویدیکه گه‌شه‌پیده‌دات. توندوتیژی په‌ناده‌بات به‌ر تیکشکاندنی ویستی به‌رامبه‌ر یان سرپینه‌وه‌ی بوونی ئه‌ویتەر، نه‌ک کۆکردنه‌وه‌ی دوو ویست و هاوکاریکردنیان بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی به‌رژه‌وه‌ندی دوولایه‌نه. له‌کاتی‌کدا هه‌لکردن (تۆله‌ره‌نس) شیوازیکی گونجاوه بۆ مامه‌له‌کردنی دروستی نیوان لایه‌نه مملاتیکاره‌کان و چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کان به‌رپه‌گه‌یه‌کی ئاشتیخوازانه، چونکه مانای داننانه به‌ خود ئه‌ویدیکه‌دا، به‌بێ سرپینه‌وه‌ی جیاوازییه‌کان، یان که‌وتنه‌ سه‌ر ئه‌ژۆئ لایه‌نی‌ک له‌به‌رده‌م لایه‌نه‌که‌ی دیکه‌دا.

قسه‌کانی سه‌رۆک وه‌زیرانی تورکیا، په‌جبه‌ ته‌یب ئه‌ردۆغان، کاتی گه‌رانه‌وه‌ی له‌ سه‌ردانی تورکمانستان، هه‌نگاوێکی پۆزه‌تیقانه‌یه بۆ سنووردان له‌به‌رده‌می مامه‌له‌کردنی توندوتیژیانه و قبول‌کردنی شیوازی هه‌لکردن له‌گه‌ڵ یه‌کی‌ریداو پیویسته له‌ چوارچێوه‌یه‌کی ئه‌قلانیدا تی‌بیروانی و زیاده‌ی پیویست باری لێ نه‌نری و ته‌نیا به‌ چاوی هه‌ستوسۆزی نه‌ته‌وه‌یی سه‌یری نه‌کریت، جا ئه‌وه له‌لایه‌ن هیارانی هه‌لکردن و خۆیندنه‌وه‌ی سه‌رده‌می ناو ده‌وله‌تی تورکیاوه‌ بی‌ت، یان ئه‌وانه‌ی لای خۆمان که‌ تاكو ئیستا له‌وه‌ تینه‌گه‌یشتوون سیاسه‌ت کارکردنه‌ له‌ناو شیاودا، نه‌ک له‌ناو خواست و نموونه‌ به‌رزه‌کاندا.

ئه‌م‌پۆ تورکیا و هه‌ریمی کوردستان له‌ بارودۆخیدا ده‌ژین، که‌ ناچارن په‌گه‌ی هه‌لکردن له‌گه‌ڵ یه‌کترا بگره‌به‌ر، نه‌ک په‌گه‌ی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی توندوتیژیانه‌وه‌و سرپینه‌وه‌ی یه‌کتر. تورکیا بۆ ئه‌وه‌ی بتوانی له‌ بواری ئابووریدا به‌هێزوه‌ گه‌شه‌کردو‌یت و په‌گه‌ له‌ هه‌لئاوسان و ته‌نگۆچه‌له‌مه‌ی دارایی بگریت و په‌گه‌ی سیاسی به‌هێزی له‌ناوچه‌که‌دا هه‌بی‌ت و ببیته‌ به‌شیک له‌ یه‌کی‌تی ئه‌وروپا، پیویستی به‌وه‌یه سنووریکی دلنیاو ئابوورییه‌کی گونجاوی هه‌بی‌ت. بۆ ئه‌مه‌ش هه‌ریمی کوردستان شیاوه‌ بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی هه‌ردوو پێداویستییه‌که‌. به‌وپه‌ی کوردستان یه‌کی‌که‌

له‌و ناوچانه‌ی عیراق، که تیرۆریزم تیایدا ئیفلج‌ه‌و مه‌لبه‌ندی‌ک نییه‌ بۆ به‌ره‌مه‌یتانی تیرۆریستان و توندوتیژی بۆ دراوسی‌کان. ئە‌مه‌ له‌لایه‌ک، له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌ کوردستان سه‌رچاوه‌یه‌کی چاکه‌ بۆ به‌ده‌سته‌یتانی که‌ره‌سته‌ی خا‌وو بازپێکی به‌ره‌مه‌داره‌ بۆ وه‌به‌ره‌یتان و سا‌خ‌کردنه‌وه‌ی کالاکانی تورکیا. کوردستانیش بۆ ئە‌وه‌ی بتوانی خۆی له‌ پیلانی هه‌لۆه‌شاندنه‌وه‌ی ئە‌زمونه‌که‌ی بیاریزی و ده‌رفه‌تی په‌ره‌پێدانی بۆ بپه‌خسێ، پێویستی به‌وه‌یه‌ وه‌ک دراوسییه‌کی خا‌وه‌ن به‌رژه‌وه‌ندی مامه‌ل له‌گه‌ل تورکیادا بکات و سوود له‌و توانایانه‌ وه‌ربگرێت که له‌و وڵاته‌دا هه‌ن، بۆ هه‌ینانه‌دی ئامانجه‌کانی خه‌لک و هه‌نگاو‌نان روه‌و پێگه‌یشتن و جیگه‌ی کردنی قه‌واره‌ی تایبه‌تی. بۆیه‌ ئە‌گه‌ر تورکیا و کوردستان له‌و راستیه‌ تینه‌گه‌ن، به‌تایبه‌تی له‌ سه‌رده‌می میژوویدا، که به‌ که‌ره‌سته‌و میکانیزمه‌کانی قۆناغی شه‌ری سارد ناچێته‌رپۆه‌و گوێ شلکه‌ن بۆ ئە‌و ده‌گانه‌ی به‌ قورگی سه‌رده‌می‌کی کۆن دینه‌ قسه‌و به‌ ئە‌قلی رۆژگاریکی جیا‌واز بیره‌که‌نه‌وه‌، ئە‌وا دووچاری لیک‌ترازان و پوه‌به‌پوه‌بوونه‌وه‌ی توندوتیژانه‌ ده‌بنه‌وه‌وه‌ هه‌ردوولا زه‌مینه‌ بۆ لا‌وازی‌بون و تیکشانی خۆیان خۆشده‌که‌ن و ده‌رفه‌ت بۆ نه‌یارانی خۆیان ده‌رپه‌خسێن مه‌رامه‌کانی خۆیان جێبه‌جێکه‌ن.

بۆ ئە‌وه‌ی له‌سه‌رده‌می به‌جیه‌یانیبو‌ندا په‌یوه‌ندی نیوان لایه‌نه‌کان به‌هێزو جیگه‌ییت و دووچاری هه‌ره‌شه‌ی لیک‌دا‌بران نه‌بێت، هه‌ل‌کردن له‌گه‌ل یه‌کترا‌و دروستکردنی تۆری به‌رژه‌وه‌ندی هه‌مه‌لایه‌نی نیوان لایه‌نه‌کان با‌شترین شی‌وازه‌. چونکه‌ کاتیک لایه‌نیک به‌کرده‌وه‌ دلنیا‌ده‌بێت بوون و گه‌شه‌کردنی خۆی به‌شیوه‌یه‌ک له‌ شیوه‌کان گریدراوی لایه‌نه‌که‌ی تره‌، ئە‌وکاته‌ به‌ هه‌مووشی‌وازی‌ک تیده‌کو‌شیت بۆ پاراستن و به‌رگری لیک‌کردنی. ئە‌گه‌ر تورکیا له‌و راستیه‌ گه‌یشتبێ، هه‌ری‌می کوردستان ئە‌و ناوچه‌ هه‌ستیاره‌یه‌، که به‌رده‌وامبوون و گه‌شه‌کردنی پێیه‌وه‌ به‌نده‌، ئە‌وا ناچاره‌ سیاسه‌ته‌کانی خۆی به‌پێی ئە‌وه‌ دا‌بری‌ژێته‌وه‌و رێگه‌ی هه‌ل‌کردن بگرێته‌به‌ر نه‌ک سه‌رچلایی توندوتیژانه‌. ئە‌گه‌ر کوردستانیش له‌وه‌ تیکه‌یشتبێ پا‌گرتنی تورکیا وه‌ک هاوسییه‌کی کاریگه‌ر زمانکه‌ری ئارامی و په‌ره‌سه‌ندنه‌، ئە‌وا پێویسته‌ خۆی له‌ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئە‌و دروشم و هه‌ره‌شانه‌ به‌دوو‌ربگرێت، که له‌ واقیعی به‌کرده‌وه‌دا توانای ئە‌وه‌ی نییه‌ بیانپاریزی.

دواجار واچاکه‌ ئە‌وه‌ دووپاتبکریته‌وه‌، که هه‌ل‌کردن با‌شتره‌ له‌ توندوتیژی له‌ به‌رژه‌وه‌ندی هه‌ردوولا‌دایه‌، به‌لام نابیت ئە‌وه‌ به‌ لا‌وازی‌بونی لایه‌ک یاخود هه‌ره‌شه‌کردن له‌ لایه‌نیک لیک‌دیریته‌وه‌، به‌ل‌کو پێویسته‌ به‌ تیکه‌یشتنی واقعی‌بانه‌ی دۆخه‌که‌و خۆیندنه‌وه‌ی ئە‌قلانی هه‌لومه‌رجه‌که‌ بنرخینری.

دیموکراسى و گۆرپنى كۆلتوورى سىياسى

ئەگەرچى مەسەلەى دیموکراسى، لەسەر ئاستى نووسىن و دروشمەكان، بايەخى زۆرى پى دراوھ، بەلام ھىشتا ئەو مەسەلەيە، لە بواری كارپىكردن و جىبەجىكردندا، سەرکەوتنى بەرچاوى بەدەست نەھىناوھ. ئەمەش ناچارماندەكات بېرسىن بۆچى؟ بۆ وەلامدانەوھى ئەو پىرسىارە دەلپىن، چەندىن ھۆكارھەن ئاستەنگ لەبەردەم بنىاتنانى كۆمەلگەى دیموکراتىدا دادەنپىن، گىرنگىرىن بىان سىروشتى كۆلتوورى سىياسىي بالادەستە، كە دەبىت گۆرانى بنەپەرتى بەسەردابىت.

گىرنگە سەرھەتا ئەو پوونبەكەي نەوھ، دیموکراسى بە يەككە لە ماناكانى، مافى ھاوئالتىيە بۆ بەشدارىكردن لە بىرپارسازىيدا، دەربارەى مەسەلە گىشتىيەكان. بەم دەربىرپىنەش بىت، دیموکراسى مافى بەشدارىكردن دەداتە ھاوئالتى و يەكەمىن مەرجىش بۆ كارپىكردنى ئەو مافە، دەرككردنى ھاوئالتىيە بەوھى، ئەوھ مافىكى سىروشتىيەو دىارىي نىيە كەس و لايەنك يان حىزىپك پىي بەخىشپت.

يەككە لە ھۆكارەكانى سەرسەمدانى دیموکراسى لاي ئىمە ئەوھى، ھاوئالتى دەرك بە سىروشتىيەوونى ئەو مافە ناكات و كۆلتوورى سىياسىي بالادەست، كە بەرھەمى پىرۆسەيەكى پەروەدەكردنى كۆمەلەيەتى و سىياسىيە، ئەو بەھاو شىۋازى مامەلەو پەفتارانەى تىدا چاندوھ كە پىچەوانەى شىۋازى دیموکراسىن و چەسپىنەرى شىۋازە دەسەلاتخوازە بالادەستەكانن. بۆيە سەرکەوتنى راستەقىنەى دیموکراسى و جىبەجىكردنى پىۋىستى بەگۆرپنى ئەو كۆلتوورەو نەھىشتنى ئەو بەھاو شىۋازى پەفتارانەيە، كە ئاستەنگن لەبەردەم دیموکراتىزەكردندا.

كۆلتوورى سىياسىي كۆمەلەك ئاراستەى سىياسى و ئاقارو شىۋازى پەفتارە، تاك بەرامبەر سىستەمى سىياسى و پىكھاتە جۆرەجۆرەكانى و بەرامبەر پۆلى تاك لەو سىستەمەدا دەيگىرتەبەر. واتە شىۋازگەلى ئاراستەكردن و سازانە لەھەمبەر چالاكى و كارى سىياسىي لە كۆمەلگەداو لە ئەزمونى مىللەتانەوھ سى جۆر كۆلتوورى سىياسىمان دەستكەوتوھ: كۆلتوورى سىياسىي بەشدارىخوازانە، كۆلتوورى سىياسىي پاشكۆخوازانە (شوانكارانە) و كۆلتوورى سىياسىي ناوچەگەرانە.

وردبوونه‌وه له بارودۆخی کوردستان ده‌ریده‌خات، کولتووری سیاسی بالاده‌ست پاشکۆخوازنه‌یه، چونکه خه‌سله‌ته‌کانی ئه‌و جوړه کولتووره: ده‌سه‌لاتخوازی و ملکه‌چکردن، به‌دیده‌کرین. ئه‌مه‌ش شیوازیکی په‌فتارو‌مامه‌له‌کردنی خستۆته‌وه، که به‌رده‌وام ئاسته‌نگ بو‌ دیموکراتیزه‌کردن دروسته‌کات و پۆخی ده‌سته‌وستانبوون و ملکه‌چی و پشت به‌ویدی به‌هیز به‌ستن ده‌چه‌سپین. ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی کورده‌واری که‌وتۆته‌ناو چوارچۆیه‌ی زنجیره‌یه‌ک په‌یوه‌ندیگه‌لی ده‌سه‌لاتخوازنه و ملکه‌چانه‌وه، له‌نیوان باوک و منداله‌کان، براو خوشکه‌کان، گه‌وره و بچوکه‌کان، به‌پۆیه‌به‌رو کارمه‌نده‌کان، هه‌تا ده‌گاته په‌یوه‌ندی نیوان حوکم‌پان و حوکم‌پرانیکراوه‌کان. ئه‌و جوړه په‌یوه‌ندیانه‌ش سه‌ره‌نجام تاودانه‌وه‌یان له‌خودی ژیا‌نی سیاسیدا هه‌بووه. بۆیه سروشتیبووه تاکی کورد هه‌ر سیسته‌میکی ده‌سه‌لاتخوازنه قبولبکات و ده‌سته‌وستانبیت له‌ئاستیانداو توانای به‌شداریکردنی نه‌بیت له‌پریارسازیدا. چونکه ئه‌و تا‌که له‌سه‌ر ئه‌وه پوه‌پراوه‌راوه، که که‌سانی تره‌ن له‌بواری کۆمه‌لایه‌تیدا پریار له‌بری ئه‌و ده‌دن، بۆیه قبولی ئه‌وه ده‌کات له‌بواری سیاسیشدا له‌بری ئه‌و پریاربردیت.

وه‌ک وت‌مان، دیموکراسی مافی هاو‌لاتیه‌ بو‌ به‌شداریکردن له‌پریارسازیدا، به‌لام ده‌رک نه‌کردنی هاو‌لاتی به‌و مافه‌و هه‌ستکردنی به‌بیتوانایی له‌و به‌شداریکردنه‌دا وای لی‌ کردوه قبولی هه‌ر سیسته‌میکی ده‌سه‌لاتخوازنه بکات و به‌سروشتی بزانبیت و ده‌سته‌وستانبیت له‌ئاست گۆرینی یان گۆرینی سیاسه‌ته‌کانیدا. ئه‌مه‌ش به‌روونی له‌و پۆخی ملکه‌چی و پشت به‌ویدی به‌سته‌نده‌دا به‌ده‌رده‌که‌ویت، که له‌کولتووری سیاسیماندا هه‌یه. مه‌به‌ست پۆخی ملکه‌چبوونه بو‌ ده‌سه‌لات و بیتواناییه له‌ئاستی گۆرینیدا، پۆخی پشت به‌ویدی به‌ستن و چاوه‌پوانیکردنی پاله‌وانی فریادپه‌سه بو‌ پزگارکردنی.

ئه‌و به‌هاو ئاراسته و شیوازنه‌ی تاکی کورد فیریانبووه، له‌لایه‌که‌وه ئاسته‌نگیان بو‌ بنیاتنایی دیموکراسی دروستکردوه، له‌لایه‌کی تره‌وه بوونه‌ته هۆی نا‌ئاماده‌یی پۆخی گفتوگۆ و دیالۆگی باب‌ه‌تیانه‌و قبولکردن و پزگرتنی بیروپای جیاواز له‌په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کاندا. بۆیه ده‌بینین ئه‌و تا‌که دیالۆگی باب‌ه‌تیانه پیره‌وناکات و پززی بیروپای جیاواز ناگریت و په‌خنه قبول ناکات. سه‌ره‌نجامیش په‌یوه‌ندییه‌کان ملکه‌چکردن ده‌بن بو‌ که‌سی بالاترو ده‌سه‌لاتدارتر یان کۆنترۆلکردنی که‌سی خوارتر.

له‌و ده‌رپینه‌وه ده‌رده‌که‌ویت، کولتووری سیاسی بالاده‌ست له‌کوردستان، کولتووریکۆ پزگرتنی بنیاتنایی دیموکراسیه‌و به‌هیزکه‌ری سیسته‌می ده‌سه‌لاتخوازنه‌یه. به‌و جوړه‌ش تاکی کورد به‌کاریکی سروشتی ده‌زانبیت ده‌سه‌لاتیکۆ سیاسی هه‌بیت

کۆنترۆلی بکات و له‌بری ئه‌و بریار له‌سه‌ر ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ بده‌ت، که په‌یوه‌ندیان به ژیان و چاره‌نووسی ئه‌وه‌وه هه‌یه. ئه‌وه‌ش له‌گه‌ڵ سروشتی ئه‌ودا ته‌بایه، چونکه هه‌میشه له‌ خه‌زان و قوتابخانه‌و زانکۆ شوینی کار، له‌بری ئه‌و بریار دراوه. ئه‌مه‌ش پامانده‌کیشیت بۆ قسه‌کردن ده‌رباره‌ی په‌روه‌رده‌کردنی سیاسی هاو‌لاتیان.

په‌روه‌رده‌کردنی سیاسی ئه‌و پرۆسه‌یه‌یه تاک به‌هۆیه‌وه به‌هاکانی خۆی، ئاراسته‌ سیاسییه‌کانی، زانیاری و هه‌ستوسۆزی، هه‌سه‌نگاندنه‌کانی بۆ ژینگه‌که‌ی و ده‌ربه‌رو سیستمی سیاسی به‌ده‌ستدینیت. واته‌ په‌روه‌رده‌کردنی سیاسی پرۆسه‌یه‌که له‌ پێگه‌یه‌وه کولتوری سیاسی کۆمه‌لگه‌ پێکدیت و ئه‌مانه له‌خۆده‌گریت: جۆره‌کانی فێرکردنی سیاسی په‌سه‌می و نا‌په‌سه‌می و پلان بۆ دانراو و دانه‌نانراو له‌ هه‌ر قوناغیکی ژیانی تاکدا. ئه‌مانه‌ش جۆره‌کانی به‌ها و شیوازه‌کانی په‌فتار له‌خۆده‌گرن، که په‌یوه‌ندیی راسته‌وخۆیان به‌ژیانی سیاسییه‌وه نییه، به‌لام کاریگه‌ریان له‌سه‌ر په‌فتاری سیاسی تاک هه‌یه. وه‌ک به‌ده‌سته‌پێنانی ئاقاره کۆمه‌لایه‌تیه‌کان و ئه‌و خه‌سله‌ته‌ تاکه‌که‌سیانه‌ی کاریگه‌ریان له‌سه‌ر په‌فتاری سیاسی تاک هه‌یه.

هه‌نگاوی بنچینه‌یی و گرنگ بۆ بنیاتنانی دیموکراسی، به‌گۆرینی ئه‌و کولتوره‌ سیاسییه‌ ده‌سته‌پێده‌کات، بۆ پاک‌کردنه‌وه‌ی له‌و به‌ها و ئاراسته‌و شیوازی په‌فتارانه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی ده‌سه‌لاتخوازی و ملکه‌چیان چه‌سپاندوه‌و کارکردن بۆ جێگیرکردنی ئه‌وانه‌ی یاریده‌ده‌رن بۆ بنیاتنانی که‌سایه‌تی ئازادی سه‌ربه‌خۆو خولقاندنی کولتوریکی سیاسی به‌شداریه‌خوازانه، که وا له‌ تاکی کورد ده‌کات بره‌وی به‌خۆی و توانا‌کانی خۆی هه‌بیت و هه‌موو جۆره مه‌یلیکی ده‌سه‌لاتخوازانه په‌تبکاته‌وه‌و قبولی نه‌کات دووربخه‌یته‌وه له‌ به‌شداریکردن له‌ بریارسازیدا.

که‌واته کوردستان پێویستی به‌ شو‌رشیک هه‌یه له‌ ناخی کولتوره‌که‌یدا، که سیستمی په‌روه‌رده‌ی باوکسالارانه‌و شیوازی په‌فتاری باو هه‌له‌ته‌کێنی و کاریگه‌رییه‌که‌ی بگاته‌ خه‌زان، دامه‌زراوه‌کانی په‌روه‌رده‌و فێرکردن، شوینی کارکردن و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندن. شو‌رشیک تاکی کورد سه‌ره‌له‌نوێ به‌شیوه‌یه‌ک بنیاتبنیته‌وه، که کاریکات بۆ گۆرینی بونیادی کولتوری سیاسی و به‌پیره‌وه‌چوونی به‌هاکانی دیموکراسی و په‌تکردنه‌وه‌ی به‌ها ده‌سه‌لاتخوارو ملکه‌چکاره‌کان. چونکه گۆرینی حوکمرانیکی به‌یه‌کیکی دیکه، به‌پاراستنی هه‌مان به‌ها و ئاراسته‌و شیوازه‌کانی په‌فتاری بالاده‌ست، مانای گۆرینی ده‌سه‌لاتخوازیکی به‌یه‌کیکی تر.

دیموکراتیبوونی ژیانی سیاسی ده‌بیت له‌ دیموکراتیبوونی ژیانی کۆمه‌لایه‌تیه‌وه هه‌لقولیت. جا له‌به‌ره‌وه‌ی په‌یوه‌ندی و دامه‌زراوه کۆمه‌لایه‌تیه‌کان نادیموکراتین،

بۆيە ديموكراسى ھىشتا جىگىرنە بوو ۋە پەيۋەندىيە دەسەلاتخاۋو ملکہ چكەرەكان بەردەوامن . ھەولدان بۇ كارپىكردى شىۋازەكانى ديموكراسى لە پەيۋەندىيەكان و دامەزراۋە سىياسىيەكاندا سەرکەوتونابىت، ئەگەر لە پەيۋەندى و دامەزراۋە كۆمەلايەتيەكاندا كارىيان پىئ نەكرىت، چونكە بەبىئ خولقاندنى كولتورىكى ديموكراتى، ديموكراسى لەسەر ئاستى سىياسى تىكدهشكى و دامەزراۋە سىياسىيە جۆربەجۆرەكان دەبنە قاوغى بىئ ناۋەپۆكو لەلايەن ئەم تاك يان تويىژى حوكمرانەۋە بەكاردەبرىن بۇ چەسپاندنى دەسەلات و بالادەستى .

پۆژنامەى ئاسۆ ژمارە (۱۳۷۳) / ۲۷-۱۲-۲۰۱۰

عه‌لمانیه‌ت ده‌روازه‌ی دیموکراسییه

تیکه‌ه‌لکیشی و یه‌کبرینی عه‌لمانیه‌ت و دیموکراسی و کارلی‌ککردنیا، ده‌گه‌پیتته‌وه بۆ بارودۆخی دنیا‌یی و واقعی دژ به‌ مرۆف و ئازدی له‌لایه‌ک. له‌لایه‌کی تره‌وه دانانی مرۆف به‌ جله‌وکاری سروشت، ته‌وه‌ری دنیا، پێوانه‌ی به‌هاکان و دروستکه‌ری میژووی تاییه‌تی و چاره‌نووسسازی خۆی. له‌م ره‌وته‌دا به‌عه‌لمانیکردن پرۆسه‌ی گه‌شه‌کردنی میژوو و مه‌عریفه‌یه‌ ره‌وه‌ به‌ده‌سته‌هێنانه‌وه‌ی خودی مرۆف له‌لایه‌ن خۆیه‌وه‌و له‌ناوبردنی سته‌مکارییه‌ به‌هه‌موو شیوه «پیرۆز» و ناپیرۆزه‌کانیه‌وه، هێنانه‌دی ئازادییه‌ له‌هه‌مبه‌ر سروشت، کۆمه‌لگه‌و حوکمرانی. لێره‌شدا له‌ناوبردنی سته‌مکاری مانای نه‌هیششتنی جیا‌بونه‌وه‌ی مرۆف و سروشت، واقعی و فیکر، ماده‌و رۆحه‌.

دیموکراسی، له‌ یه‌کێک له‌ ئاسته‌کانیدا، مانای یه‌کسانی سیاسی، دادپه‌روه‌ری کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و ئه‌خلاقیه‌. تیکرای ئه‌مانه‌ش ره‌گی عه‌لمانیان هه‌یه‌، چونکه‌ له‌ بنه‌چه‌یه‌که‌وه‌ سه‌رچاوه‌ده‌گرن، که ناشی پشتگوێبخری یان وه‌لاوه‌بنری، ئه‌ویش یه‌کسانی بوونخوازه‌. بۆیه‌ هه‌موو شیوازه‌کانی نایه‌کسانی له‌ سته‌مکاری دژی مرۆف و بێبایه‌خکردنی گیانی مرۆفانه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ده‌گرن.

یه‌کسانی بوونخواز، له‌ یه‌کسانی کاری مرۆفانه‌ و هاوشیوه‌یی ماهیه‌تیدا به‌رجه‌سته‌ده‌بیت. یه‌کسانییه‌ک له‌ به‌های مرۆفانه‌ و گرنگی تاک و ئه‌وه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ده‌گرئ، که ئه‌قل خه‌سله‌تیک چۆنایه‌تی و خالی هاوبه‌شی نیوان تاکه‌کانی جۆریک پیکدینن. یه‌کسانییه‌ک له‌ مرۆقبوونی تاکه‌کان و مافو ئازادییه‌کانیه‌وه‌ هه‌لده‌قولیت.. ئه‌م یه‌کسانییه‌ش عه‌لمانیه‌ت دابینه‌کات، چونکه‌ ئه‌وه‌ی بنه‌په‌تی و خاوه‌ن به‌هایه‌کی بریارده‌ره‌ له‌ دنیا‌ی مرۆفدا، ته‌نیا خودی مرۆفه‌، مرۆفی کار، به‌ره‌مه‌هێنان، مه‌عریفه‌، داھێنان، خولقاندن و ژیاور، دژ به‌ مرۆفی ئیمان، ده‌سته‌پاچه‌یی، خواپاریزی، بێگوناھی، موخافه‌زه‌کار، ویناکردن، ملکه‌چی، گوێپایه‌لی، پارزیبون و خۆبه‌ده‌سته‌ودان، واته‌ مرۆفی کۆیلایه‌تی. به‌وپییه‌ش یه‌کسانی، یه‌کسانییه‌ له‌ ئازادیدا، نه‌ک یه‌کسانی له‌ کۆیلایه‌تیدا.

دیموکراسی، به‌په‌گه‌ عه‌لمانییه‌که‌ی و ناوه‌پۆکه‌ مرۆفانه‌که‌ی و ناواخنه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ی، داننانه‌ به‌ پێژه‌بیبوونی حه‌قیقه‌ت و شیانی هه‌لکردندا (تۆله‌ره‌نس)، پێزگرتنی رای ئه‌ویدیکه‌یه‌و گوێگرتن و کارلیککردنه‌ له‌گه‌لیدا، به‌کافرانه‌کردن و تاوانبارنه‌کردنیه‌تی. ئه‌مه‌ش داننانه‌ به‌ حه‌قیقه‌تی سه‌ربه‌خۆ له‌ زه‌یندا، که‌ هه‌موان هه‌ولده‌دن بۆ پێگه‌یشتنی، بێ ئه‌وه‌ی بابه‌ت بکریته‌ قوربانی خود.

ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی دیموکراسی لای ئیمه‌، ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ نا‌ئاماده‌یی گه‌فتوگۆی بابه‌تیانه‌، به‌هۆی نا‌ئاماده‌یی ئازادی و ده‌ستپێکه‌ بابه‌تییه‌کانی دیالۆگ. لێره‌شدا په‌گه‌کانی ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی ئازادی و دیموکراسییش له‌ وێژدانی هاوچه‌رخماندا ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ پینچ دانه‌:

یه‌که‌م/ لیکدانه‌وه‌ی پیت به‌پیت، واته‌ ئه‌و ده‌قخوارییه‌ی ئازادیی په‌تده‌کاته‌وه‌، له‌پیناو پا‌به‌ندبوون به‌ حه‌قیقه‌تی په‌های پێشوه‌خت ئاماده‌کراو، که‌ به‌ فۆرمیک‌ی هه‌تا‌هه‌تایی دارپێژراوه‌و ئه‌قلییه‌تی ده‌سه‌لاتی سیاسی له‌گه‌ل ئه‌قلییه‌تی ده‌سه‌لاتی ئاینی دژی مرۆف یه‌که‌ده‌خات، چونکه‌ هه‌ردووکیان پشت به‌ شوپ‌کردنه‌وه‌ ده‌به‌ستن. مه‌به‌ست شوپ‌کردنه‌وه‌ی فرمانه‌ له‌ ده‌سه‌لاته‌وه‌ بۆ میلیه‌ت و شوپ‌کردنه‌وه‌ی مه‌عریفه‌یه‌ له‌ ئاسمانه‌وه‌ بۆ زه‌وی و له‌ دوائه‌نجامدا په‌تکردنه‌وه‌ی مافی پیداجوونه‌وه‌و مشتومرو دیالۆگه‌.

دوهم/ به‌کافرکردن یان تاوانبارکردنی جیاوازی و ئۆپۆزیسیۆنه‌، به‌پینی کۆمه‌لیک ده‌ق که‌ بۆ مه‌به‌ستی سیاسی و ئایدیۆلۆژی و کۆمه‌لایه‌تی داده‌پێژرین.

سییه‌م/ ده‌سه‌لاتخواری ویناکردن. ویناکردنی دنیا له‌ تێپوانینی ئیسلامیدا، ویناکردنیکی ده‌سه‌لاتخواریانه‌، ناوه‌ندی و په‌هاخواریانه‌ بوه‌و دواتریش بۆته‌ بناغه‌ی ویناکردنیکی بۆ دنیاو بنچینه‌ی پیکهاته‌ سیاسییه‌کان. له‌ ویناکردنه‌دا ویستی مرۆفانه‌ ونده‌یی و کردارو ئه‌قل لاوازه‌بین و مرۆف به‌و ئیمانیه‌ ده‌ستنیشانده‌کری که‌ گومانه‌لگر نییه‌. له‌م ویناکردنه‌شه‌وه‌ بیروکه‌ی تاکه‌ سه‌رکرده‌ی فریادپه‌رسی مه‌زن و بلیمه‌ت سه‌رچاوه‌ده‌گریته‌. هه‌روه‌ها ئه‌م ویناکردنه‌ مرۆفه‌کان دا‌به‌شده‌کات بۆ گشت و عوام له‌لایه‌ک، خانه‌دان و شوانه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌. ئه‌م ویناکردنه‌ هه‌مووشتیکی ده‌داته‌ لوتکه‌و گشت شتیکی له‌ بنکه‌ زه‌وتده‌کات، به‌لکو هه‌مووشتیکی له‌ بنکه‌ ده‌سه‌نی و ده‌یداته‌ لوتکه‌.

چواره‌م/ پاکانه‌کردن بۆ هه‌ندیکی ده‌رهاویشه‌. واته‌ کاری ئه‌قل پاکانه‌کاریی پرووت ده‌بیته‌، هه‌ندیی ده‌رهاویشه‌ وه‌رده‌گری و ده‌یانگی‌رپته‌وه‌ بۆ چه‌ند ده‌رهاویشه‌یه‌ک، که‌ شایانی تیگه‌یشتن و ده‌شیی سه‌لمینرین، به‌لام دوورن له‌ بی‌لایه‌نی و پۆچی زانستی و چاونه‌ترسیی په‌رخنه‌گرتن. له‌ به‌رامبه‌ر به‌م ئه‌رکه‌ی ئه‌قل، که‌ خواوه‌ند

سه رچاوه که یه تی، دیالۆگ مه حالده بئ، چونکه ده راهویشته کان پئشو هخت قبول کراون و ناخرینه ژیر گومان و په خنه وه.

پینجه م / تیکشانندی ئەقل، واته هیرشکردنه سهر زانسته ئەقلییه کان و له ناوبرندی فهلسه فه و دوژمنایه تیکردنی ههر ئاقاریکی ژیواری ئەقلانی.

ئایا ئەم پینچ مهسه له یه، که ریشه ی تهنگوچه له مه ی دیموکراسین له ویژدانی هاوچه رخماندا، ده ربپی نا ئاماده یی هوشیاری نییه به رامبه ره به گرنگی عهلمانییه ت و دواجاریش نا ئاماده یی عهلمانییه ت نییه له بیرو پراکتیکدا؟

لیزه دا ده بیت جهغت له سهر ئەوه بکهینه وه، که دیموکراسی، ئەوه ی به دیالۆگو ئازادی و داننان به ویدیکه ی جیاواز ده رمانبپیوه، مه حاله ئەگر عهلمانییه ت ده روازو ناوکی نه بیت. له ده ره وه ی چوارچیوه ی پرۆژه یه کی سیاسی دیموکراتیانه و چوارچیوه ی ستراتیژیکی کراوه ی ئەقلانی، مهسه له ی دیموکراسی بئ ناوه پۆک ده بیت، نابئ به هانه ی بۆ بهینریتته وه، لاوازه بئ و وهک جلو به رگیکی ئایدیۆلۆژیانه ی «نوئ» به کارده برئ، بۆ خزمه تکردنی ئامانجیکی سیاسی موخافه زه کارانه. هه مان مهسه له بۆ عهلمانییه تیش راسته. له دوائه نجامیشدا، دیموکراسی و عهلمانییه ت ده گۆرپن بۆ دوو گوتاری ناکۆک و بئ ناوه پۆک له مهیدانی مشتومپی ئایدیۆلۆژیانه و ململانیته دهسته واژه خوازداو دوو دروشمی بارگای به وروژاندن و به رنه رگاریبونه وه و سوژی تابه فه گهری و په رچه کردار ده بزویئ، زیاتر له وه ی هوشیارییه کی نوئ دامه زریئ.

ئو هوشیارییه ی خزمه تی په تکردنه وه ی واقعی باو و په خنه لیگرتنی ده کات.

له ده ره وه ی پرۆژه ی دیموکراسی و به بئ هوشیارییه کی عهلمانی - دیموکراسی میژوویی نوئ و شوپشگی پانه، عهلمانییه ت و دیموکراسی ده گۆرپن بۆ بتیکی که پرو لالی به تال له ههر شله ژانیک، واته به تال له بزوتنه وه ی ژیان. چه مگه لیک - بتگه لیک ناکۆک، که ههچ شتیک پیکه وه یان نابه ستی و ههچ ناوه پۆکیکیان نییه و نه مرن و بیروکه ی میژوو و چه مکی پیشکه وتن په تده که نه وه و خو له سه روو واقیعه وه راده گرن. بتگه لیک که ماهیه تیان له گه ل شوناسیان جووته، جوتبوونی شوناس، ماهیه تیش مانای په تکردنه وه ی جیاوازی و له سیداره دانی هه مه رهنگی، فره یی، جیاوازی و جیاکارییه. جوتبوونیک له نیوان ماهیه ت و شوناس له زهینی پیران - بتپه رستاندا، بنچینه ی دان نه نانه به ویدیکه داو بناغه یه بۆ: قبول نه کردنی فره یی، جیاوازی، به کافرکردنی ئۆپۆزسیۆن، بیسوودی دیالۆگ، بنچینه ی توندوتیژی و ویرانکاری راپسکاو له سانسۆری ئەقل. ئەو توندوتیژییه ی له گوتار، په فته ر، بیرو پراکتیکدا به دیده کریت.

ئەو پىرۆزەى ديموكراسىيە، كە دەتوانىت ناوهرۆك و رىكويىكى و پەوتگەى پەيوەندى ببهخىشئە چەمكەكان و ئەويشە گىنگىي ئەم يان ئەو چەمك، وەك پىداويستىيەكى مېژوويى و لۆژىكى، نەك مۆدەيەك، دەسەپىنى.

پۆزنامەى ئاسۆ ژمارە (۱۳۷۷) / ۳-۱-۲۰۱۱

چه‌سپاندنی کولتووری مافه‌کانی مرۆف مه‌رجی پاراستنیانه

یه‌که‌مین هه‌نگاو پوهو هینانه‌دی مافه‌کانی مرۆف و به‌رگریکن لییان، ئاشنابوونه به‌و مافانه‌و چه‌سپاندنی کولتووری مافه‌کانی مرۆفه. چونکه زۆریک هه‌ن له کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا به‌و مافانه ئاشنانین که هه‌یانه‌و نازانن مافه‌کانی ئه‌وانی دیکه کامانه‌ن که ده‌بیئت پێزیان لێ بگیریئت. بۆیه سه‌ره‌نجام داوای ئه‌و مافانه‌ ناکه‌ن که هه‌قی خۆیانه‌و پێز له‌و مافانه‌ش ناگرن که هی ئه‌وانی دیکه‌یه. کولتووری مافه‌کانی مرۆف هیشتا به‌شیک نییه له ژیانمان و له هه‌موو ئاسته‌کاندا، چونکه خۆرپسکانه و خه‌مساردانه ژیانی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی خۆمان به‌پێده‌که‌ین، به‌بێ ئاو‌پدانه‌وه له‌و واقیعه‌ی چه‌ندین ده‌ستدریژی بۆ سه‌ر مافه‌کانی مرۆف تێدایه‌و شکۆمه‌ندی مرۆفی تێدا فه‌رامۆشده‌کرێت و ملکه‌چی واقیعی باوین. بۆیه له‌ سیسته‌می خۆپندندا به‌رنامه‌یه‌ک به‌دی ناکه‌ین که له‌ پێگه‌یه‌وه قوتابیه‌کان ئاشنان به‌ مافه‌کانی خۆیان. فه‌رمانبه‌ران نازانن مافه‌کانیان له‌ دامه‌زراوه‌کانیاندا چیه‌. ژنو می‌رد، به‌بێ تێگه‌یشتن له‌ ماف و ئه‌رکه‌کان، ژیانی خێزانی پێکدێن. له‌سه‌ر ئاستی سیاسیش خه‌لک وه‌ک هاو‌لاتی نازانن مافه‌کانیان له‌ هه‌ر دامه‌زراوه‌یه‌کی حوکمرانیدا کامانه‌ن و ئاشنای ئه‌و پێسایانه‌ نین، که په‌یوه‌ندی ئه‌وان و ئه‌و دامه‌زراوانه‌ پێکده‌خات. ئه‌مه‌ له‌کاتی‌کدا یاسا و پێساگه‌لی تایبه‌ت به‌و دامه‌زراوانه‌ له‌ئارادان و کێشه‌که له‌ نه‌بوونی به‌رنامه‌ی هوشیارکردنه‌وه‌دایه سه‌باره‌ت به‌ مافه‌کانمان له‌ کۆمه‌لگه‌دا.

له‌ کۆمه‌لگه‌ پێشکه‌وتوووه‌کانی دنیا، کولتووری مافه‌کانی مرۆف به‌شیک بنچینه‌یی پرۆگرامه‌کانی خۆپندن، به‌رنامه‌کانی راگه‌یاندن، په‌روه‌رده‌کردنی خێزانی و سیسته‌می په‌یوه‌ندییه‌ پیشه‌یه‌کانه‌و به‌شپۆه‌ی گریه‌سه‌ست یان په‌یمانی دوولایه‌نه‌ پارێزگاریان لێ ده‌کرێت. بۆیه (بۆ نمونه‌) ده‌بینین پۆلیسیکی هاتوچۆ له‌ کاتی تۆمارکردنی سه‌رپێچیه‌کدا ئه‌و ده‌رفه‌تانه‌ ده‌خاته به‌رده‌می هاو‌لاتی، که یاسا بۆ په‌خساندووه. کاتی‌ک که‌سیک ده‌ستگیرده‌کرێت، ده‌رباره‌ی مافه‌کانی ئاگاداره‌کرێته‌وه،

دامەزاندنیش لە دامەزراوەیە کەدا بەی گریبەستی تاییەت ئەنجام نادریت . ئیمپۆ لە کوردستان پێویستمان بە کۆششکردنی زۆر ھەییە، بۆ بلاوکردنەوێ کولتووری مافەکانی مرۆف، ئەو ھش بە خۆیندەوێ بەلگەنامەکانی جارنامەیی گەردوونی مافەکانی مرۆف و یاسا و ریسا ناوخوایەکان، بۆ ئاشنابوون بە چارچۆی پەبوەندییەکانمان . ئینجا گشتاندنی مافەکانی مرۆف و ئەو یاسا و ریسایانە، بۆ دەریازبوون لە و تەو خستەگەری کارپێکردن .

ئەو پێشکەوتنەیی کۆمەلگەکانی دیکە لە بواری مافەکانی مرۆفدا بە دەستپێناوە، بە شەو و پۆژیک نەھاتۆتەدی، بەیە کجار پووی نەداوەو کارپێکی ئاسان و بی گرفت نەبوو . چونکە ئەو کۆمەلگانە بۆ ماوہییەکی درێژ بە دەست ستمکاری ئایینی کلێساکان و چەوساندنەوێ دەسەلاتە سەر تاپاگیرەکانەو دەینالاند، بیروپرای ئازادبخواز و چاکسازبخوازیش لە ھەناوی پێوہنالاندنە زۆرەکانەو ھاتەدەرەووەو کاتیکی زۆر کۆشش و قوربانیدانی زۆری پێویست بوو، بۆ ئەو ھەری خۆی بدات و بگاتە ئاستی جاپی گەردوونی مافی مرۆف .

کاتیکی کۆمەلگەیی کوردستان چاودەبرێتە ئەو پێشکەوتنە، دەبیت بزانیت کە کۆششی بیوچان و چپو کاری کۆلنەدەرانی گەرەکە، بۆ ھێنانەدی ئەو ئامانجە . لێرەشدا لەسەر سێ ئاست پێویستمان بە کارکردن ھەییە :

یەکەم / لەسەر ئاستی یاساکان و یاسادانانەکان، کە دەبیت یاسا و سیاسەتە دانراو و کارپێکراوەکان تەبابن لەگەڵ بەلگەنامە جیھانییەکانی تاییەت بە مافەکانی مرۆف و پێداچوونەو بە ھەموو ئەو یاسایانە بکریت، کە دەبنە مایەیی دەستدریژیکردنە سەر مافەکانی مرۆف، یان کە لێنیک لەو مافانەدا دروستدەکەن . لێرەدا پۆلی پەرلەمانی کوردستان دیت، کە دەبیت وەک مەسەلەییەکی بنچینەیی و یەکەمین ئامانج مامەلە لەگەڵ مافەکانی مرۆف بکات و نەیکاتە قوربانیی خواستی زۆرینە و مەملانیکانی نیوان زۆرینە و ئۆپۆزسیۆن و کاریگەری ئەو ھش لە گشت یاسادانانەکاندا پەنگدانەوێ بە دیبکریت . پووناکبیران جەغت لەسەر سەرەتاییبوونی مافەکانی مرۆف بکەن و ھەرگیز پازی نەبن سازشیان لەسەر بکەن . پیکخواوەکانی کۆمەلگەیی مەدەنیش، بە تاییەتی مافپەروران و یاساناسان چاودیری یاسادانانەکان بکەن و بزانی تە چەند لەگەڵ مافەکانی مرۆفدا تەبابن، لە کاتی ناتەبابوونیشدا ھەلوئستی جیدی و بە کردەوہیان ھەبیت .

دوهم / کارراییکردن له‌لایه‌ن داموده‌زگا‌کانی حکومه‌ت و فه‌رمانبه‌ره‌کانه‌وه، چونکه رپژه‌یه‌کی زۆری پیشیلکارییه‌کانی مافه‌کانی مرۆف له کوردستان ئه‌نجامی ره‌فتاری هه‌له‌و چه‌وتی هه‌ندی‌ک به‌رپرس و فه‌رمانبه‌ره له داموده‌زگا‌کانی حکومه‌ت‌دا، که ره‌چاوی ئا‌کاره‌کانی ئیشکردن نا‌که‌ن و پله‌و پۆستی خۆیان خراپ به‌کار‌دینن و به‌رژه‌وه‌ندخوا‌زانه سوود له که‌لینه‌کانی یاساو رپسا‌کان وهرده‌گرن. لیره‌دا پپۆسته دامه‌زوا‌ه‌کانی نه‌زاهه‌ت و چا‌ودیریکردن و وردبینی کارابکرین و دا‌واکاری گشتی و ئامرازه‌کانی را‌گه‌یاندن به‌هه‌یزبکرین. هه‌تا‌کو بتوانن هه‌یزیکی به‌ربه‌ست له‌به‌رده‌م پیشیلکارییه‌کاندا دا‌بنین و مافه‌کانی مرۆف بپارین. ره‌فتارکردنی هه‌ر داموده‌زگا‌یه‌کی حکومه‌ت، یان هه‌ر فه‌رمانبه‌ری‌ک به‌شیوه‌یه‌کی ده‌سه‌لاتخوانه‌و ره‌ها‌کارانه، ده‌بیته‌ مایه‌ی هاندانی پیشیلکردنی مافه‌کانی مرۆف و ده‌ستدریژیکردنه‌ سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خه‌لک. لیره‌شدا خه‌مساردیی ها‌ولاتیان پولیکی گه‌وره‌ی هه‌بووه له چه‌سپاندنی ئه‌و بارو‌دۆخه‌دا، کاتی‌ک بیده‌نگبوون له‌ئاست پیشیلکارییه‌کاندا‌و ملکه‌چی واقیع بوون، له‌کاتی‌کدا ده‌بوا‌یه ئه‌و پیشیلکاریانه ئاشکرا‌و رپسوا‌به‌کن و به‌رپرسیاریتی چاره‌سه‌رکردنیان بخه‌نه ئه‌ستوی ده‌سه‌لاتداره‌ په‌یوه‌ندی‌داره‌کان. شایانی با‌سه، با‌لاده‌ستبوونی هه‌ندی‌ک بیرو‌رای چه‌وت، رپگرپووه له‌به‌رده‌م گۆششکردنی زۆر که‌س بۆ به‌رگریکردن له مافه‌کانی خۆیان و خسته‌نه‌پووی سکا‌لا‌کانیان، چونکه پپیانابوووه دا‌واکاری‌و سکا‌لا‌نامه پیشکه‌شکردن بی‌سووده‌و ئه‌و فه‌رمانبه‌رانه پشتقایم‌و پارێزاون‌و سکا‌لا پیشکه‌شکردن کیشه‌که ئالۆزترده‌کات و زیانه‌خشده‌بیته. له‌به‌رامبه‌ر ئه‌و بیرو‌را چه‌وتانه‌دا، پپۆسته کولتووری به‌رپرسیاریتی به‌رامبه‌ر به‌ نیشتمان و حکومه‌ت و مافه‌کانی مرۆف با‌لو‌بکریتته‌وه، چونکه ئه‌و ها‌ولاتییه‌ی نا‌ره‌زایی به‌رامبه‌ر به‌ ره‌فتاری خراپ یان هه‌له‌یه‌کی فه‌رمانبه‌ری‌ک ده‌رنا‌بریت، خزمه‌تی نیشتمان‌و حکومه‌تیش نا‌کات، له‌به‌رئه‌وه‌ی خراپکاری فه‌رمانبه‌ری‌ک خزمه‌ت به‌حکومه‌ت نا‌کات، به‌لکو‌ زیانی پپ ده‌گه‌یه‌نیت.

سییه‌م / له‌ بواری په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کاندا، که پیشیلکاری زۆرو ترسناکی مافه‌کانی مرۆف له‌ئارا‌دا‌یه. بۆ نموونه، خۆه‌لقو‌رتاندن له‌ ژبانی تاکه‌که‌سیی خه‌لک، دانانی چوارچپوه بۆ هه‌لسوکه‌وت و ره‌فتاری خه‌لک له‌ گۆشه‌نیگای ئایینی‌وه، سوکایه‌تی‌بیکردن و ئابرو‌بو‌بردنی تاکه‌که‌سه‌کان له‌لایه‌ن میدیا‌کانه‌وه، توندوتیژی خیزانی که‌ ده‌ستدریژیکردنی می‌رده بۆ سه‌ر مافه‌کانی ژن، ره‌فتاری با‌و‌کان ده‌ره‌ق به‌ منداله‌کان، هه‌لسوکه‌وتی چه‌وتی به‌رپرس یان به‌رپۆه‌به‌ر له‌گه‌ل فه‌رمانبه‌ر یان خزمه‌ت‌گوزاره‌کاندا‌و ئه‌وان له‌گه‌ل ها‌ولاتیاندا‌و ده‌ستدریژی

تويژىك بۆ سەر تويژىكى تر. ئەوھش پىويستى بە كۆششى زۆر ھەيە، بۆ پاراستنى مافەكانى مرۆف لەو ئاستانەدا، بە بلاوكردنەوھى ھوشيارىيى كۆمەلايەتى و پۆشنىبىرىيى مافەكانو جەغتكردنەوھ لەسەر پەچاوكردنى بەرژەوھندىيەكانى ئەوانى ترو پىزگرتن لە ھەستوسۆزىيان و چارەسەركردنى كىشەكانىيان.

پۇژنامەى ئاسۆ ژمارە (۱۳۸۲) / ۱۰-۱-۲۰۱۱

له‌خۆباییبوونی حوکمران دهردیگی کوشندهیه

کوشنده‌ترین دهردی حوکمران له‌خۆباییبوونه، که‌چی به‌ده‌گمەن حوکمرانه‌کان دانا‌ده‌بن و هه‌میشه‌ ویستی ده‌سه‌لاتخوازی و پیاوانکردن و په‌راویژکردنی ئەوانی دیکه له‌لایان به‌هێژده‌بی‌ت. بۆیه‌ ئەو به‌لێنا‌نه‌ی ده‌یده‌ن، کاتی‌ک له‌ دهره‌وه‌ی حوکمرانین، ده‌بنه‌ به‌شیک له‌ رابردوو و فه‌رامۆشده‌کرین، له‌کاتی‌کدا ئەوانه‌ له‌ بی‌ری خه‌لک نا‌چنه‌وه‌و به‌رده‌وام به‌لێنه‌کان و واقیع پیک به‌راوردده‌کرین و بۆیان دهرده‌که‌و‌یت که‌لێنیک‌ی فراوان له‌نیوان وته‌ و کرداردا هه‌یه، ئاشکراش ده‌بی‌ت به‌لێنه‌کان لای ئەو حوکمرانه‌ ته‌نیا دروشمی پروتن، وشه‌گه‌لی هه‌لخرین، پێپلیکانه‌ی هه‌لکشانه‌ن بۆ شادبوون به‌ پی‌گه‌و پایه‌ی به‌رزتر.

دهردیگی دیکه‌ی کوشنده‌ ئەوه‌یه حوکمرانه‌کان، له‌به‌ر هه‌لبێژاردنیان له‌لایه‌ن «زۆرینه‌ی خه‌لک»-ه‌وه، یان سه‌رکه‌وتن له‌ هه‌ندیک ما‌تۆری سیاسیدا، یاخود نواندنی ده‌ستپێشکه‌ری شایسته‌، پێیانوابی‌ت نه‌مرن و بۆ هه‌تا‌هه‌تایه‌ جله‌وی حوکمرانی ده‌که‌ن و که‌سینک نییه‌ جێیان بگرت‌ه‌وه‌و شایانی پله‌وپایه‌ی ئەوان بی‌ت و ده‌رک به‌وه‌ نا‌که‌ن، له‌ ئەزموونه‌کانی می‌ژوو‌شه‌وه‌ ئەقل وهرنا‌گرن، که‌ حوکمرانی هه‌تا سه‌ر بۆ هه‌چ که‌سیک نامین، جا له‌ سیسته‌می دیموکراتیدا بی‌ت، یان سیسته‌می دیکتاتۆری. ئەوه‌ی زیندو‌یتی حوکمرانیکیش راده‌گرت، راده‌ی نزیکبو‌نیه‌تی له‌ خه‌لک و ئەو کاره‌ باشانه‌یه، که‌ بۆ خزمه‌تکردنی کۆمه‌لگه‌ ئەنجامیدا‌ون و ئەو ده‌سته‌که‌وتانه‌ی بۆ پیشکه‌وتنی و‌لات به‌ده‌سته‌یه‌یان. ئەوه‌ش له‌یاده‌که‌ن سه‌تم و زۆرداری بی‌زاری ده‌روونی خه‌لک پرده‌که‌ن و وه‌ک ته‌قه‌مه‌نییه‌کی ترسناکی لی‌دی‌ت، که‌ ته‌نیا گری شقارته‌یه‌کی به‌سه‌. نزیکترین نمونه‌ش ته‌قینه‌وه‌ی می‌لله‌تی تونسه‌ له‌ دژی «سته‌مکاری داپه‌روه‌رانه‌»ی زه‌ین ئەلعاب‌دین بن عه‌لی، که‌ به‌ خه‌یالی ئەو و عه‌ره‌بیشدا نه‌ده‌هات به‌و شیوه‌و خێراییه‌ پرویدا‌ت.

حوکمرانه‌کان ده‌بی‌ت ئەوه‌یان لا‌ پروون بی‌ت، خه‌لک به‌دوای ناو ناویانگ، خۆشگوزهرانی و ئاسوده‌یی حوکمرانه‌کانه‌وه‌ نین، هه‌تا سه‌ر به‌ دروشم

هه‌لناخه‌لتین و به‌رده‌وام بپوا به به‌لیندان ناکه‌ن، به‌لکو ژیانیکی ئاسووده‌یان ده‌ویت، له‌سایه‌ی ئازادییه‌کی کۆتوبه‌ندنه‌کراودا، سه‌لامه‌تی و دلنیا‌ییان گه‌ره‌گه، گه‌شه‌کردنی ئاستی ژیانان پئویسته، بۆ ئه‌وه‌ی وه‌ک با‌وابیران ژیان به‌سه‌رنه‌به‌ن و ئه‌زمونه تاله‌کانی ئه‌وان دووباره‌نه‌که‌نه‌وه. که‌چی له‌خۆبایی‌بوونی حوکمران واده‌کات هه‌موو ئه‌وانه له‌یادبکری‌ن و هه‌میشه ته‌نیا قسه‌گه‌لی وه‌ک «خزمه‌تی میله‌ت ده‌که‌ین» و «به‌رژه‌وه‌ندییه‌ بالاکان ده‌پاری‌زین» دووباره‌بکه‌نه‌وه‌و نه‌چن به‌پیر پێدا‌و‌یسته‌یه بنچینه‌یه‌کانی خه‌لکه‌وه‌و پاسا‌وی جو‌ربه‌جو‌ر بۆ ده‌سته‌به‌رنه‌بوونیان به‌پینه‌وه.

له‌خۆبایی‌بوونی حوکمران، به‌پێی میکانیزمی به‌رگری، ده‌بیته هۆی بنیاتنانی شورا و قه‌لایه‌کی داخرا و به‌پرووی «دوژمنان» دا‌و ئه‌وه فه‌رامۆشده‌کریت، که هه‌یج قه‌لایه‌ک نییه هه‌تا‌هه‌تایه به‌هێزی‌ت و که‌س نه‌توانیت بی‌پریت و به‌رگریه‌کانی تیکبشکین. ئه‌زمونه‌کانی نزیک خۆمان و دوور سه‌لماندویانه قه‌لا تۆکه‌مان، داموده‌زگای ئاسایش و پاراستنی به‌هێزو خاوه‌ن چه‌ک و که‌ره‌سته‌ی پێشکه‌وتوو، پارو و توانای ئابووری زۆر، ده‌مکو‌تکردن و سه‌رکو‌تکردنی خه‌لک... هه‌تد ناتوانن هه‌تاسه‌ر حوکمرانی‌ک له‌هه‌ره‌سه‌هینان و پووخان بپاری‌زن.

له‌خۆبایی‌بوونی حوکمران ده‌بیته هۆی گالته‌کردن به‌هه‌ر بیرو‌رایه‌ک پاست بیت، هه‌ر ئه‌زمونی‌ک ده‌وله‌مه‌ند و به‌خشنده بیت، هه‌ر دل‌سۆزیه‌کی بی مه‌به‌ست هه‌رچه‌ند سووبه‌خش بیت. ئه‌مه‌ش ده‌بیته مایه‌ی ئه‌وه‌ی حوکمران پشت به‌گروپ‌یک ده‌ستوپێوه‌ندی حیزی و ناحیزی ببه‌ستی، که به‌رده‌وام گه‌وره‌یی و بلیمه‌تی و بی‌وینه‌یی و پیرۆزی ئه‌و دووپاتده‌کاته‌وه‌و به‌خۆی و خه‌سله‌ته‌کان و کاره‌کانیدا هه‌لده‌دات و هانیده‌دات بۆ به‌رته‌سکرده‌وه‌ی ئازادیه‌کان و هی‌نانه‌ئارای سته‌مکاری و خراپه‌کاری زیاترو ده‌بیته دیواری‌کی به‌ربه‌ست له‌نیوان حوکمران و خه‌لکدا. لێ‌ره‌شدا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی حوکمران له‌لوتکه‌ی ده‌سه‌لاتدایه‌و سامان و هێزی زۆری به‌ده‌سته‌وه‌یه، بۆیه زۆر که‌س، که پێشتر نه‌یان ناسیوه‌و په‌یوه‌ندیان پێوه‌ی نه‌بووه، پێویستیان پێی ده‌بیت بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی قازانجه‌کان و پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیان. سه‌ره‌نجام پۆرژبه‌پۆژ حوکمران ها‌وسه‌نگی خۆی له‌ده‌سته‌دات و پینگه‌که‌ی خۆی جێده‌هێل‌یت و ده‌چیته ناو پینگه‌یه‌کی نوێوه، که به‌ وه‌رچه‌رخانی بارودۆخه‌کان تا‌که‌کانی پشتی تیده‌که‌ن و له‌کاتی کاره‌سات و نه‌هامه‌تیه‌کاندا به‌هانایه‌وه نایه‌ن و پرووی لێ وهرده‌گێپن.

لێ‌ره‌شدا له‌خۆبایی‌بوونی حوکمران ده‌بیته مایه‌ی شانازی‌کردنی ئه‌و به‌هیزی پۆلیس و سه‌ربازییه‌وه‌و ئه‌وه له‌یادده‌کریت ئه‌وانه ملکه‌چی هه‌رکه‌سی‌کن ده‌سه‌لاتی

به‌ده‌سته‌وه بیټ و ئاماده‌ن بچنه ژیر فه‌رمانده‌یی هه‌ر ده‌سه‌لاتداریککی تر. خراپترین شتی له‌خۆباییبوونی هوکمران ئه‌وه‌یه، برپوای به‌وه هه‌بیټ هه‌رچی شتیکی بیلی یان بیکات راسته‌وه شایسته‌ی تاوتویکردن و په‌خه‌نگرتن نییه‌وه ئه‌وه فه‌رامۆشده‌کات هه‌ر که‌سیک، جا سه‌رکرده‌ بیټ یان تاکیکی کۆمه‌لگه‌، هه‌له‌ده‌کات و هه‌ندیک هه‌له‌ش وه‌ک ژه‌هر کوشنده‌یه‌وه باشترین پڕیگه‌ بۆ خۆپاراستن له‌هه‌له‌کردن، ئالوگۆپکردنی بیروپایه‌وه چاکترین بیروپاش ئه‌وه‌یه، که پشت به‌قه‌بلاندن نابه‌ستی، به‌لکو پشتته‌ستوره‌ به‌ زانیاری و به‌لگه‌ و داتای راستی دلسۆزه‌کان، نه‌ک پشتبه‌ستوه‌ به‌ بیروپاو قسه‌ی دوو‌پوو و دووفاق و درۆزانه‌کان، که دوورن له‌ راستییه‌وه‌وه تهنیا بۆ رازیکردنی هوکمرانه‌کان ده‌ریانده‌بپن.

ده‌شیت هوکمرانیک خاوه‌ن جه‌ماوه‌ریکی زۆر بیټ و ناووناویانگی باشی هه‌بیټ، به‌تایبه‌تی ئه‌گه‌ر ئه‌نجامی شوپشیککی په‌وا یان پاش پووخانی پڕیمیککی دیکتاتور و سته‌مکار هاتبیتته‌ سه‌رکار، به‌لام ئه‌وه‌جه‌ماوه‌ریبوون و ناوبانگیه‌ کاتیه‌ و به‌رده‌وامبوونی گریډراوی کردارو هه‌نگاوه‌کانی دواتر و جیبه‌جیکردنی به‌لینه‌کانه‌ . بۆیه هوکمران، ئه‌گه‌ر ده‌یه‌وی ناوبانگی خۆی و جه‌ماوه‌ریبوونه‌که‌ی بیاریزیت، پیویسته‌ هه‌میشه‌ له‌گه‌ل خواسته‌کانی خه‌لکدا بیټ، به‌پیر خه‌م و پیوه‌نالاندنه‌کانیانه‌وه بچیت، چاره‌سه‌ر بۆ گرفته‌کانیان بدۆزیتته‌وه، لییان ده‌نابریټ و نه‌چیتته‌ ناو کۆشکیکی داخراوه‌وه .

له‌کۆتاییدا، هه‌ر هوکمرانیک، به‌م یان به‌و پڕیگه‌یه‌، ده‌گۆریت یان له‌ناوده‌چیت، به‌لام جیاوازی له‌نیوان ئه‌وه‌ی ئه‌نجامی له‌خۆباییبوون ده‌گۆریت یان ده‌پوات و ئه‌وه‌ی به‌سه‌ربه‌ری دوا‌ی پڕۆسه‌ی هه‌لبژاردن ده‌سه‌لات ده‌ستاوده‌ستده‌کات، زۆر جیاوازه‌ . بۆیه‌ گرنگه‌ هوکمرانه‌کانی کوردستان سوود له‌ ئه‌زمونه‌کانی دنیاو تاقیکردنه‌وه‌کانی هوکمرانیی دوورو نزیک وه‌ریگرن و خۆیان به‌ فاکسینی دژی له‌خۆباییبوون بکوتن، هه‌تاکو کۆمه‌لگه‌که‌مان پووبه‌پووی قۆناغیککی نووی سته‌مکاری نه‌که‌نه‌وه‌و تراژیدیای تر یه‌خه‌مان نه‌گریته‌وه‌وه خۆشیان هه‌مان چاره‌نووسی ئه‌وه‌ دیکتاتورانه‌یان نه‌بیټ، که ئه‌نجامی له‌خۆباییبوون بوونه‌ مایه‌ی شه‌پو کوشتارو و پیرانکردنی زۆری ناوخۆیی و هه‌ریمایه‌تی و پووخانی هوکمرانییه‌که‌یان .

فره‌په‌نگی و پێزلی‌کگرتن زامنی سه‌قامگیریه

کۆمه‌لگه‌ی کوردستان، وه‌ک کۆمه‌لگه‌کانی دیکه‌ی دنیا، فره‌په‌نگی له‌خۆده‌گریت، ئە‌گه‌ر به‌ باشی مامه‌له‌مان له‌گه‌ڵ ئە‌و فره‌په‌نگیه‌دا کرد، ئە‌وا ده‌بیته‌ مایه‌ی ده‌وله‌مه‌ندبوون و زیندوویی کۆمه‌لگه‌که‌مان. بوونی ئە‌و فره‌په‌نگیه‌ش خه‌وشییه‌ک نییه‌ پێویست به‌ شارده‌وه‌ بکات، گرفتیک نییه‌ چاره‌سه‌رکردنی گه‌ره‌ک بێت، هه‌له‌یه‌کیش نییه‌ راستکردنه‌وه‌ی بووێت، له‌به‌رئه‌وه‌ی به‌شیک سروشتی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تیمان، به‌لکو یه‌کێکه‌ له‌ خه‌سه‌له‌ته‌کانی بوونی کۆمه‌لایه‌تیمان. لێره‌شدا نه‌گه‌به‌تی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان له‌ بوونی فره‌په‌نگیدا نییه‌، به‌لکو له‌ بێتواناییدا به‌رامبه‌ر به‌ دارشتنی سیسته‌مگه‌لی کۆمه‌لایه‌تی، پۆشنیری، سیاسی و یاسایی وه‌ها، که‌ بتوانن ئە‌و فره‌په‌نگیه‌، به‌بێ لێکدا‌بران و پێکدا‌دان، ئا‌پاسته‌بکه‌ن. بۆیه‌ فه‌رامۆشکردنی فره‌په‌نگی، یان ده‌ستدرێژیکردنه‌ سه‌ری، زیا‌نی گه‌وره‌ به‌ سه‌قامگیری کۆمه‌لگه‌که‌مان ده‌گه‌یه‌نێ و فرێده‌داته‌ ناو مملانی و پووبه‌پووبوونه‌وه‌ی وه‌هاوه‌، که‌ زه‌بری کوشنده‌ له‌ ئاسایشی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیمان ده‌وه‌شێنێت.

قبو‌لکردنی فره‌په‌نگی، مانای ئە‌وه‌ نییه‌ بیرو‌پا‌و تیرو‌انینه‌کانی هه‌موان ده‌رباره‌ی تی‌ک‌پ‌رای شته‌کان ها‌وجووتن، چونکه‌ مافی هه‌ر که‌س و لایه‌نیکه‌ بیرو‌پا‌و تیرو‌انینی جیا‌وزی هه‌بیته‌، به‌مه‌رجیک ئە‌و جیا‌وزیه‌ نه‌بیته‌ هۆی ده‌ستدرێژیکردنه‌ سه‌ر تاییه‌تمه‌ندییه‌کان و ئازادی به‌رامبه‌ر. بۆیه‌ گرنگه‌ هه‌موو ئاقارو ئا‌پاسته‌ و لایه‌نه‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی کۆمه‌لگه‌ پێ‌بازیکێ نیشتمانیی وه‌ها بگرنه‌به‌ر، که‌ دان به‌ پاستی فره‌په‌نگیدا ده‌نیته‌ و پرنسیپی پێزلی‌کگرتن، له‌سه‌ر ئاستی بوون و بیرو‌پا‌، ده‌چه‌سپێنێ. له‌به‌رئه‌وه‌ی ئی‌مه‌ داوامان لێ نه‌کراوه‌ هه‌مان بیرو‌پا‌و تیرو‌انینمان هه‌بیته‌ ده‌رباره‌ی پوودا‌وه‌کان، کێشه‌کان، چاره‌سه‌ره‌کان و مه‌سه‌له‌ جیا‌جیا‌کانی کۆمه‌لگه‌، به‌لکو داوامان لێ ده‌کریت پێزی بیرو‌پا‌و تیرو‌انینه‌کانی یه‌کتر بگرن و پێگه‌ به‌خۆمان نه‌ده‌ین ده‌ستدرێژی بکه‌ینه‌ سه‌ر بیرو‌پا‌و تیرو‌انینه‌کانی ئە‌وانی تر. واته‌ په‌وتی سوکایه‌تی‌یکردن، نا‌وزپاندن، پێسوا‌کردن و سه‌پاندنی به‌ها په‌ها‌خوازه‌کان په‌تکراوه‌یه‌و ده‌بیته‌ دان به‌ جیا‌وزی فیکری، فره‌لایه‌نی سیاسی، هه‌ره‌نگی کولتووری و هه‌مه‌جو‌ری کۆمه‌لایه‌تیدا بنریت.

لەم بوارەدا، پابەندبوون بە پرنسیپی ریزلیکگرتنەو ۆر گرونگە، چونکە فرەپەنگی بەشیوەیەکی چاک ئاراستەناکریت، ئەگەر ئەو پرنسیپە لەئارادانەبێت. ئەمە مانای ئەوێ، ھەر مرقۆفیک مافی ئەوێ ھەبە شاناژێ بە برپاوە بۆچوون و بەھاکانی خۆیەو بەکات، بەمەرجیک ئەو شاناژیکردنە نەبێتە مایە زیان و خراپە بۆ ئەوانی دیکە. چونکە مرقۆف بەرپادە شاناژیکردنی بە برپاوە بۆچوون و بەھاکانی خۆیەو، بپۆستە ریز لە برپاوە بۆچوون و بەھا جۆرەجۆرەکانی ئەوانی دیکە بگریت و شاناژیکردنی ئەوانی دیکە قبۆلبکات. بەو جۆرە سروشتی پەییوەندی نیوان جیاواژەکان لە بازەنە مشتومڕو گومان و تاوانبارکردنی یەکتەر دیتە دەرەو دەچیتە ناو بازەنە پەییوەندییەکی مرقۆفانە بابەتیەو، کە لەسەر بنچینە داننان بە مافی جیاواژی و ریزلیکگرتن دادەمەزریت.

لە بوارێ کارکردندا بۆ پیکەو گریدانی فرەپەنگی بەھەموو ئاستەکانییەو پرنسیپی ریزلیکگرتن، ئەم چەند خالە دەخەینەرۆو:

۱- ھەر مرقۆفیک لەسەر گۆی زەوی، وەک لە کوردستان، خاوەن چەندین جۆری دەرەستییە. ئەو توخمە زیندووی دەبیتە ھۆی کاملبوونی ئەو دەرەستیانە، بەھەموو ناکۆکی و دژایەتیانەو، ریزلیکگرتنە. چونکە ھەر مرقۆفیک گریدراوی خیزانیک، گرووپیک، رەوتیک، ئایینیک، حیزبیک... ھتد، ھەموو ئەو بازەنە ژیانی تاک و کۆمەلگەش تەواوکەری یەکتەر و دژێ یەکتەر نین. دەرەزە پاستەقینە ئەو دەرەستبوونەش، پابەندبوونە بە مەرجەکانی ریزلیکگرتنەو، بەجۆریک کە ھەریەکیک ریز لە برپاوە تیروانین و ئایین و خیزانی ئەوی دیکە بگریت و شاناژیکردنی ھەریەکیک بەو بازەنەو بەرپاوە بزانی. لەبەرئەوێ شاناژیکردنی خەلک بە دەرەستییەکانی خۆیانەو، مانای دەستدریژکردنە سەر ئەوانی دیکە و بازەنە دەرەستییەکانیان نییە. بەو پێیە ناکۆکی نیوان ئەو دەرەستیانە ناکۆکییەکی خودی نییە، بەلکو لایەلایە. واتە کاتیک بەھای ریزلیکگرتن ئامادەنابیت، ئەوا کە شۆھەر و ژینگە دژێ یەکتەر تەواوکردنی بازەنەکانی دەرەستی دیتە ئاراو، کەچی ئەگەر ریزلیکگرتن لەگۆرێ بێت، ئەوا یەکتەر تەواوکردنی بازەنەکان سروشتی و بەرھەمدار دەبیت. چونکە شاناژیکردن بە خیزان و ھەر بازەنەکی دەرەستی لە ژیانی مرقۆفا، سروشتییەو تاوان نییە، بەمەرجیک نەبیتە ھۆی پەتکردنەوێ پیکەو ژیان و پیداو یستییەکانی ریزلیکگرتن.

۲- لەبەر چەند ھۆکاریک، ئیمڕۆ ساتەوختیکی ۆر ھەستیار تیدەپەپینین، کە دەشیت بە ساتەوختی تەقینەوێ شوناسە لاوکییەکان لە ژیانی خەلکو

کۆمه‌لگه‌دا ناوزه‌دیبکه‌ین. پئویسته‌ دانا‌یانه‌ و هوشیارانه‌ و به‌ ئه‌قلیه‌تی لێک‌ تیگه‌یشتنه‌وه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ئه‌ و ساته‌وه‌خته‌دا بکریت. ئیمپۆ له‌سه‌ر ئاستی‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و نیشتمانی داوا له‌ خه‌لک‌ ناکریت‌ خۆیان له‌ شوناسه‌ لاوه‌کییه‌کانی‌اندا قه‌تیس‌ بکه‌ن، چونکه‌ ئه‌ و قه‌تیس‌کردنه‌ و شله‌ژانه‌کانی‌ به‌ داویدا دین‌ ده‌بنه‌ مایه‌ی‌ سه‌ر‌هه‌ل‌دانی‌ ته‌نگ‌چه‌له‌مه‌ی‌ زۆرت‌ر. داوا‌کراو ئه‌وه‌یه‌، هۆشمه‌ندانه‌ و شارستانیا‌نه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ شوناسه‌ لاوه‌کییه‌کانی‌ خه‌لک‌دا بکریت، بۆ ئه‌وه‌ی‌ که‌ ناله‌گه‌لی‌ گونجاو و چوارچێوه‌گه‌لی‌ وه‌ها ده‌سته‌به‌ربین، که‌ توانای‌ له‌ باوه‌شگرته‌ی‌ هه‌موو شوناسه‌کانیان هه‌یه‌ و هه‌موو به‌هه‌له‌تیگه‌یشتن و دلله‌پاوه‌کییه‌ک‌ ده‌په‌ویننه‌وه‌، هه‌تا‌کو به‌جۆریک‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ئه‌ و شوناسانه‌دا نه‌کریت، که‌ چوارچێوه‌گه‌لی‌ هه‌تا‌هه‌تایین و ناکریت‌ خۆیان لێ‌ پزگاری‌کریت‌.

۳- چه‌مکی‌ پزلیک‌گرتن هه‌لو‌یستیکی‌ پززه‌تیفانه‌ به‌رامبه‌ر به‌ویدیکه‌ی‌ جیاواز له‌خۆده‌گریت، که‌ به‌ که‌م سه‌یرکردنی‌ تێپوانین و بیروپا‌کایان و پێک‌ نه‌خستنی‌ په‌یوه‌ندی‌ له‌گه‌لیان‌ قایل‌ نابیت. چونکه‌ کاتی‌ک‌ باسی‌ پزلیک‌گرتن ده‌کریت، ته‌نیا مه‌به‌ست‌ لایه‌نی‌ ئه‌خلاق‌ی‌ نییه‌، به‌لکو پێداویستییه‌کانی‌ ئه‌ و پزگرتنه‌شه‌، جا ئه‌وه‌ له‌سه‌ر ئاستی‌ په‌فتاری‌ تا‌که‌که‌سی‌ بیت، یان تێپوانینه‌ پۆشنبیری‌ و کۆمه‌لایه‌تی‌ه‌کان و ده‌روه‌ستبوونی‌ سیاسی‌ و پاراستنی‌ یاسایی‌. ئیمه‌ باسی‌ پئویستی‌ پاراستنی‌ راستی‌ی‌ فره‌په‌نگی‌ ده‌که‌ین، به‌ هه‌موو ئاسته‌کانیه‌وه‌، ئه‌مه‌ش له‌ پێگه‌ی‌ پزلیک‌گرتنه‌وه‌. به‌ کورتی‌، بۆ ئه‌وه‌ی‌ حه‌قیقه‌تی‌ فره‌په‌نگی‌ نه‌بیته‌ مایه‌ی‌ سه‌ر‌هه‌ل‌دانی‌ شله‌ژان‌ و ته‌نگ‌چه‌له‌مه‌کان، پئویستمان به‌ چه‌سپاندنی‌ بژاری‌ پزلیک‌گرتن هه‌یه‌، هه‌تا‌کو بتوانین هه‌مه‌په‌نگی‌ خۆمان بپارێزین و پارێزگاری‌ سه‌قامگیری‌ کۆمه‌لایه‌تی‌ و سیاسی‌ کۆمه‌لگه‌که‌شمان بکه‌ین.

په‌خه‌ مه‌رجی به‌خۆداچوونه‌وه و نوێبوونه‌وه‌یه

گه‌لێک پێیانوایه، سیاسه‌ت ته‌نیا کۆمه‌لێک ده‌سته‌واژه‌و دروشمه، که سیاسی دووباره‌یانده‌کاته‌وه، یان به‌ده‌سته‌هێنانی توانای خوتبه‌دان و دووباره‌کردنه‌وه‌ی وشه‌گه‌لی بریقه‌داره. بۆیه هه‌ر که‌سیک ئه‌و توانایه‌ی هه‌بێت، به‌سیاسیه‌کی هوشیار داده‌نرێ و له‌ بواره‌که‌دا به‌نموونه‌ ده‌هێنرێته‌وه. ئه‌نجامی ئه‌م تیگه‌یشتنه‌ چه‌وته‌ی زۆربه‌ی کۆمه‌لگه‌ ده‌رباره‌ی هوشیاری سیاسی، گه‌لێک به‌دوای ئه‌وانه‌دا پاده‌که‌ن، که قسه‌زان و خه‌وتبه‌ده‌ریکی چاکن. بۆیه گرنگه‌ بزانیته‌ هوشیاری سیاسی مانای چیه، هه‌تا‌کو له‌ واقعه‌دا کارپێیکرێت.

هوشیاری سیاسی، کۆمه‌لێک چه‌مک و بیروپا و تیروانینی پۆشنبیرانه‌یه، سیاسیه‌کان به‌ره‌و که‌ناری ئارامی ئاراسته‌ده‌که‌ن و داوایان لێ ده‌که‌ن ئه‌و دروشمانه‌ی کاتی هه‌لبژاردنه‌کان به‌رزیانکردبووه‌ بکه‌نه‌ راستیگه‌لی کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنبیری وه‌ها، که په‌ره‌ به‌واقیع ده‌ده‌ن و گه‌لێک له‌ گرفته‌کانی چاره‌سه‌رده‌که‌ن. لێره‌شدا هه‌یچ هوشیارییه‌کی سیاسی به‌بێ تیروانینیکی په‌خه‌گرانه‌ نوێ نایه‌ته‌دی و هه‌یچ تیروانینیکی په‌خه‌گرانه‌ش به‌بێ بوونی چوارچۆیه‌گه‌لی کۆمه‌لگه‌یه‌ی، که ئه‌و بیروپا‌یه‌نه‌ له‌خۆبگرن، نایه‌ته‌دی. به‌و جۆره‌ تیروانینی په‌خه‌گرانه‌ مه‌رجیکی هوشیاری کۆمه‌لایه‌تی نوێیه، به‌واتای ئه‌وه‌ی هوشیاربوونی کۆمه‌لگه‌ به‌رامبه‌ر به‌ خودی خۆی و ئه‌وانی دیکه‌و پۆلی میژووییان، به‌بێ بناغه‌یه‌کی په‌خه‌گرانه‌ هه‌مه‌لایه‌ن نایه‌ته‌دی، که له‌ به‌رپرس ده‌پرسێته‌وه‌و ده‌یخاته‌ سه‌ر میزێ نه‌شته‌رگه‌ری و هه‌له‌سه‌نگاندن، به‌پاراستنی سه‌قامگیری کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و به‌بێ تیکدانی ئاشتی کۆمه‌لایه‌تی. ئه‌مه‌ش به‌هه‌یچ شیوه‌یه‌ک مانای زۆره‌هێنان بۆ ئه‌وانی دیکه‌و ناچارکردنیان نییه‌ به‌ شیوازیکی سیاسی دیاریکراو، به‌لکو مانای زیندوویی هه‌مه‌په‌نگی و کاریگه‌رییه‌تی له‌سه‌ر ده‌وله‌مه‌ندبوونی سه‌قامگیری کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی به‌ کۆمه‌لێک بیروپا و تیروانین و ئاسۆی نوێ.

به‌وجۆره‌ کارپێکردنی په‌خه‌ له‌ کۆمه‌لگه‌ دیموکراتیه‌کاندا، یه‌کیکه‌ له‌ پرنسیپه‌

سه‌رکی و ژیاریه‌کان، که ناکریت فه‌رامۆش‌بکری یان وه‌لاوه‌بنری، به‌لکو پێویسته کۆششی بیوچان بکریت بۆ چه‌سپاندنی له‌رێگه‌ی ئه‌و میدیا بنیاتنه‌ره‌وه، که ده‌روه‌سته به‌مه‌سه‌له‌و خه‌م و خواسته‌کانی کۆمه‌لگه‌که‌یه‌وه، وه‌ک پۆژنامه‌کان و وێستگه‌کانی رادیۆی سه‌ربه‌خۆ، که ملکه‌چی حیزبه‌کان نین، یان به‌هۆی رێکخراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه‌وه. به‌تایبه‌تی ئه‌و په‌رخنه‌یه‌ی ئاراسته‌ی حکومه‌ت ده‌کریت وه‌ک ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردن و پووبه‌پووی په‌رله‌مان ده‌کریته‌وه وه‌ک ده‌سه‌لاتی یاسادانان و په‌رخنه‌ له‌خۆگرتنی دامه‌زراره‌و حیزبی و حکومییه‌کان له‌کاتی هه‌ر سه‌رسمدان و شکسته‌خواردنی‌کدا. ئه‌مه‌ش له‌و بپوا به‌هیزه‌وه هاتوه‌وه، که په‌رخنه‌ ته‌کانه‌ریکی سه‌ره‌کیه‌ بۆ هه‌نگاوانی پرۆسه‌ی سیاسی به‌ره‌و پێشه‌وه‌و راستکه‌ره‌وه‌ی پێپه‌وه، له‌کاتی لادان له‌ پێپه‌وی نه‌خشه‌بۆکێشراوی خۆی.

به‌داخه‌وه هه‌ندیک لایه‌نی سیاسی و سیاسه‌تمه‌دارو که‌سایه‌تی په‌سمی و نارپه‌سمی رقیان له‌ په‌رخنه‌گرتن ده‌بیته‌وه‌و چه‌ند بۆیان بلوێ و بچیته‌سه‌ر به‌شیوازی جۆربه‌جۆر ده‌چن به‌گژیدا یان فه‌رامۆشکردن پێپه‌ویده‌که‌ن له‌گه‌لیدا، به‌بێ ئه‌وه‌ی ده‌رک به‌وه بکه‌ن، ده‌ستنیشانکردنی که‌موکۆپی و هه‌له‌کان و دۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌ری گونجاو پێداویستی گرنه‌ بۆ چاکسازی له‌ ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردندا، یان بۆ چاککردنی کارپرابی سیاسی به‌شیوه‌یه‌کی گشتی. بۆیه ئه‌وه‌ی له‌م بواره‌دا په‌رخنه‌ په‌تده‌کاته‌وه، ئامانجی په‌رده‌پۆشکردنی راستیه‌کان و پاراستنی ده‌ستکه‌وتی تایبه‌تییه‌ له‌سه‌ر حسابی ئه‌وانی دیکه‌. ته‌نانه‌ت بارودۆخه‌که‌ لای هه‌ندیک سیاسه‌تمه‌دار گه‌یشته‌ته ئه‌و راده‌یه‌ی، داوای راگرتنی په‌رخنه‌ بکه‌ن و ئاسته‌نگ له‌به‌رده‌میدا دروستکه‌ن، چونکه ده‌بیته‌ سه‌رلیشیاوندنی خه‌لک، ناشرینکردنی ئه‌زمونی میلیه‌ته‌که‌مان، لاوازکردنی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان له‌به‌رده‌می ئه‌و دۆزمنه‌ ناوخۆیی و هه‌ریمایه‌تیانه‌ی چاویان تی‌ بریوین و بۆ ده‌رفه‌ت ده‌گه‌رین زه‌فه‌رمان پێ به‌رن. ئه‌مه‌ له‌لایه‌ک، له‌لایه‌کی تره‌وه ئه‌وانه‌ی په‌رخنه‌ده‌گرن پووبه‌پووی تۆمه‌تبارکردن بوونه‌ته‌وه‌و هه‌ندیک جار به‌ دژی پرۆسه‌ی سیاسی و دیموکراتیی کوردستان داده‌نرین و هه‌ندیک جاری دیکه‌ش به‌ کافرو خائین ده‌کرین و سکا‌لایان له‌سه‌ر تۆماده‌کریت.

گرنه‌ لێره‌دا جه‌غت له‌سه‌ر په‌رخنه‌ی بنیاتنه‌رانه بکه‌ینه‌وه، که ئامانجی سوکایه‌تیکردن نییه‌ به‌ که‌سیک، له‌پێناو ده‌ستکه‌وتی تایبه‌تی تاکه‌که‌سی و گرووپییدا، به‌لکو مه‌به‌ستی راستکردنه‌وه‌ی په‌وتی کاره‌کانه له‌ خزمه‌تی هه‌مواندا. لێره‌شدا که‌سانیک هه‌ن په‌رخنه‌ به‌کاردینن بۆ له‌که‌دارکردنی هه‌ندیک که‌سایه‌تی

گشتی، به‌بێ ئه‌وه‌ی هه‌یج به‌لگه‌یه‌کیان پێ بێت، به‌لام ئه‌وه له‌لایه‌ن روه‌ناکبیران و که‌سه هوشیاره‌کانه‌وه په‌تکراوه‌یه‌و بایه‌خیان پێ نادریت و به‌ره‌نگاریانده‌بنه‌وه‌و لای رای گشتی په‌سوايانده‌که‌ین.

ئه‌وه‌ی کاری سیاسی و حیزبایه‌تی و هوکمرانی ده‌کات، پێویسته له‌ هه‌ر ساته‌وه‌ختیکدا په‌خه‌ له‌پێش چاوی خۆی دابنێ، به‌سنگی فراوانه‌وه‌ قبوڵی بکات، به‌ ئاراسته‌یه‌کی راستی دابنێ و سوودی باشی لێ وه‌رگریت. به‌وێیه‌ی په‌خه‌ پێداویستییه‌کی زۆر گرنگه‌ بۆ سه‌لامه‌تی کۆمه‌لگه‌و داموده‌زگا و دامه‌زواوه‌ جوړبه‌جوړه‌کان، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئاراسته‌ی ئه‌و خاله‌ لاوازانه‌ ده‌کریت، که‌ ده‌بیت ئاشکراو په‌سوابکرین و وستی گشتی کۆمه‌لگه‌ به‌هیزده‌کات بۆ چاره‌سه‌رکردنیان و خۆ تیمارکردن و نوێکردنه‌وه‌. به‌وێیه‌ی کۆمه‌لگه‌ هه‌یزی راسته‌قینه‌ی خۆی له‌ده‌ستده‌ات، کاتیک په‌پۆسه‌ی په‌خه‌گرتن و راستکردنه‌وه‌ وه‌ده‌رده‌نریت و ئاسته‌نگی بۆ دروستده‌کریت، چونکه‌ هه‌یز گرێدراوی توانای نه‌وه‌کانی کۆمه‌لگه‌یه‌ بۆ لێپه‌چینه‌وه‌ له‌ ده‌سه‌لاتداره‌کان و هه‌سه‌نگاندنی بپه‌را گشتیه‌کانیان. ئه‌مه‌ش نه‌ک بۆ خسته‌وه‌ی پشێوی و وێرانکردن، به‌لکو بۆ کردنه‌ده‌ره‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و نه‌خۆشیانه‌ی له‌ کۆمه‌لگه‌دا سه‌ره‌لده‌دن و هه‌په‌شه‌ له‌ بوون و به‌رده‌وامیمان ده‌که‌ن.

له‌به‌ر هه‌موو ئه‌وانه‌، گرنگه‌ سلّ له‌ په‌خه‌ نه‌که‌ینه‌وه‌، به‌لکو زه‌مینه‌ی بۆ بپه‌خسینین و به‌ لێکۆلینه‌وه‌و توێژینه‌وه‌ی زانستی ده‌رباره‌ی واقعی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی خۆمان ده‌وله‌مه‌ندیبکه‌ین، بۆ ئاشنا‌بوون به‌ توخمه‌کانی به‌هه‌یزی و لاوازیی خۆمان و کاربکه‌ین بۆ دووپاتکردنه‌وه‌ی توخمه‌کانی به‌هه‌یزی و ده‌رپه‌پاندنی توخمه‌کانی لاوازی، له‌به‌رئه‌وه‌ی به‌بێ په‌خه‌گرتن زیندوویی له‌ کۆمه‌لگه‌که‌ماندا ئاماده‌نابیت و ناتوانین خۆمان له‌ خه‌وشیه‌کان قوتاریکه‌ین و په‌وه‌و داها‌توو هه‌نگاو‌بنین.

سه‌قام‌گیری پشته‌ستوو به داد‌په‌روه‌ری مه‌رجی مانه‌وه‌و گه‌شه‌کردنی کۆمه‌ل‌گه‌یه

په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆلی چه‌ند ئاستی له‌نیوان سه‌قام‌گیری سیاسی و کۆمه‌ل‌ایه‌تی و داد‌په‌روه‌ریدا هه‌یه. گشت کۆمه‌ل‌گه‌کان خوازیاری سه‌قام‌گیرین و تیده‌کۆشن بۆ هینانه‌دی، به‌لام هه‌موویان له‌په‌ری و ئه‌و ریگایانه‌ی بۆ هینانه‌دی ئه‌و سه‌قام‌گیرییه‌ ده‌یانگره‌به‌ر وه‌ک یه‌ک نین و جیا‌وازیان هه‌یه له‌گه‌ل یه‌کترا.

کۆمه‌ل‌گه‌ پێشکه‌وتوو‌ه‌کان، بۆ بنیاتنانی سه‌قام‌گیری سیاسی و کۆمه‌ل‌ایه‌تی ناو‌خۆی خۆیان، پشته‌به‌ستن به‌ پارزییون، به‌شداریکردن، دیموکراسی، په‌یوه‌ندیگه‌لی پۆزه‌تیفانه و کراوه‌ی نیوان دامه‌زراوه‌کانی حوکمرانی و ده‌سه‌لات و کۆمه‌ل‌گه‌ به‌ گشت دامه‌زراوه‌ مه‌ده‌نییه‌کان و توێژه‌ کۆمه‌ل‌ایه‌تیه‌کانیه‌وه. بۆیه سه‌قام‌گیری، وه‌ک سه‌ره‌نجامی‌کی سروشتی ته‌بابی و تیکه‌له‌کیشیی بژاره‌کان حوکمرانی و بژاره‌کانی کۆمه‌ل‌گه‌ وایه، به‌جۆریک که‌ کۆمه‌ل‌گه‌ بیته‌ ئاوێته‌یه‌کو به‌پیی ئه‌جیندای هاوبه‌ش کاربکریت له‌پینا‌و به‌رژه‌وه‌ندی و خواسته‌ هاوبه‌شه‌کاندا. له‌به‌رئ‌وه‌ ده‌بینین شپه‌ری سیاسی و پشیوی کۆمه‌ل‌ایه‌تی له‌و جۆره‌ کۆمه‌ل‌گانه‌دا پووناده‌ن و ئه‌گه‌ر سه‌ریشه‌ل‌بده‌ن، ئه‌وا زیندویتی سیسته‌می سیاسیان و نه‌رمونیانی کارپاییه‌کانی ئاسایش و کارابوونی دامه‌زراوه‌کانیان و چوارچێوه‌ شارستانیه‌کانیان، ئه‌و توخمانه‌ن، که‌ ده‌توانن چاره‌سه‌ره‌ راسته‌قینه‌و هۆشمه‌نده‌کان بۆ ئه‌و هۆکارانه‌ بدۆزنه‌وه، که‌ بوونه‌ته‌ مایه‌ی پشیوی و گرفته‌کان. به‌و جۆره‌ کاتیک سه‌قام‌گیری په‌گداکو‌تا‌وو دامه‌زرا‌و له‌سه‌ر بنچینه‌یه‌کی توندوتۆل له‌ هه‌ر ئه‌زمونیکی مرۆفایه‌تیدا دیته‌دی، ئه‌وا زه‌مینه‌یه‌کی له‌بار بۆ هه‌نگاوانی ئه‌و کۆمه‌ل‌گه‌ یان ئه‌زموونه‌ به‌ره‌و پرۆژه‌ی بنیاتنان و ئاوه‌دانکردنه‌وه‌و پێشکه‌وتن له‌ئارادا‌ده‌بیت.

ئه‌زموونی نه‌ته‌وه‌و میله‌ته‌کانی دنیا سه‌لماندوینانه، په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆل و ژیا‌ری له‌نیوان سه‌قام‌گیری و داد‌په‌روه‌ریدا هه‌یه، به‌جۆریک که‌ سه‌قام‌گیری وه‌چه‌ی راسته‌قینه‌ی داد‌په‌روه‌رییه‌ به‌هه‌موو ئاسته‌کانیه‌وه. کاتیک سه‌قام‌گیری سیاسی و کۆمه‌ل‌ایه‌تی له‌سه‌ر بنچینه‌ی توندوتۆل و په‌گداکو‌تا‌و دادمه‌زریت، ئه‌وا ده‌رفه‌تی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی مه‌ترسییه‌ ناو‌خۆی و ده‌ره‌کییه‌کان په‌خساوده‌بیت. چونکه

گه‌شه‌کردن له‌و کۆمه‌لگانه‌دا رپوونادات، که له ئاژاوه‌و پشپۆیدا ژیان به‌سه‌رده‌به‌ن، به‌لکو له کۆمه‌لگه‌ سه‌قامگیره‌کاندا رپووده‌دات، که له سروشتی بژاره‌کان و شیوه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان حوکمرانی و کۆمه‌لگه‌دا، گیرۆده‌ی ده‌ستی کیشه‌گه‌لی بنه‌مایی نین. که‌واته ده‌ستپێکی پنیوست بۆ پرۆسه‌ی گه‌شه‌کردنی ئابووری و سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنگیری، سه‌قامگیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه. گشت تاقیکردنه‌وه‌کانی مرۆفایه‌تیش ئه‌و راستیه‌یان سه‌لماندوه. ئه‌وه‌ی به‌ده‌ر له ده‌ستپێکه‌ راسته‌قینه‌و پنیوسته‌که‌ی به‌دوای گه‌شه‌کردندا ده‌گه‌رپیت، ته‌نیا کیشه‌و گرفنگه‌لی زیاتر ده‌چنیته‌وه، که ده‌بنه‌ مایه‌ی ئالۆزبوونی په‌یوه‌ندی نیوان حوکمرانی و کۆمه‌لگه‌و که‌وتنه‌ ناو دۆزه‌خی لیک تی‌ نه‌گه‌یشتن و بێ متمانه‌یییه‌وه.

له به‌رامبه‌ر ئه‌و کۆمه‌لگه‌ شارستانییه‌ پێشکه‌وتانه، که له رپه‌گه‌ی ئامرازه‌کانی به‌شداریکردن، دیموکراسی و فراوانکردنی بنکه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌ ده‌سه‌لاته‌وه سه‌قامگیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی به‌ده‌ستدینن، چه‌ندین کۆمه‌لگه‌ی تر هه‌ن، که ئامرازه‌کانی ساخته‌کردن، زه‌وتکردن، سه‌رکوتکردن و چه‌وساندنه‌وه به‌کارده‌هینن بۆ به‌ده‌سته‌هینانی سه‌قامگیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی. واته هێزی سه‌رکوتکردنی زالمانه به‌هه‌موو شیوه‌کانیه‌وه ئامرازی چه‌ندین میله‌ته‌ بۆ به‌ده‌سته‌هینانی سه‌قامگیری و رپه‌گه‌گرتن له پشپۆی و ئاژاوه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی. ئه‌وه‌ش ئامرازپه‌که، بێسوودی و بێتوانایی له‌ئاست هینانه‌دی ئه‌و سه‌قامگیریه‌دا سه‌لماوه. چونکه ئامرازه‌کانی سه‌رکوتکردن و توندوتیژی، له رپووی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌وه، ده‌بیته‌ هۆی دامه‌زراندنی هه‌موو ئه‌و هۆیانه‌ی ده‌بنه‌ مایه‌ی لیک دورکه‌وتنه‌وه‌ی حوکمرانی و کۆمه‌لگه‌و بنیاتنانی سه‌قامگیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی له‌سه‌ر بنچینه‌ی فشۆل و لاواز، که زۆری به‌سه‌ردا تیناپه‌رپێ له‌ناوده‌چیت و ده‌بیته‌ هۆی سه‌ره‌له‌دانی کاره‌ساتیکی سیاسی یان کۆمه‌لایه‌تی.

تاقیکردنه‌وه‌کانی یه‌کیتی سۆفییه‌ت و یۆگۆسلافیای له رابردوودا و تونس و میسرو و لاته‌ عه‌ره‌بیه‌کانی تر له‌ئیستادا، حاشاهه‌لنه‌گرانه‌ ده‌یسه‌لمینن که سه‌رکوتکردن و توندوتیژی سه‌قامگیری بنیات ناین و هێزی چه‌وسینه‌رانه‌ زه‌مینه‌ی گونجاو ناپه‌خسینن بۆ به‌ده‌سته‌هینانی ده‌سته‌وته‌ ژیا‌ری و پێشکه‌وتنه‌خوازه‌کان. به‌وپه‌ییه‌ی سه‌قامگیری به‌بێ دادپه‌روه‌ری له‌ئارادانابیت و ئه‌وه‌ی دور له دادپه‌روه‌ری و پیداو‌یسته‌یه‌کانی به‌دوای سه‌قامگیریدا بگه‌رپیت، ته‌نیا لاوازی و چه‌وساندنه‌وه‌ی زیاتر ده‌چنیته‌وه. به‌وپه‌ییه‌ی تاقیکردنه‌وه‌کانی میله‌ته‌کانی دنیا سه‌لماندویه‌وه، په‌یوه‌ندی نیوان سه‌قامگیری و دادپه‌روه‌ری، په‌یوه‌ندییه‌کی رپه‌گداکوتاو ژیا‌رییه‌،

بەجۆرىك كە سەقامگىرىي رەگداكوتاو، ۋەچەي راستەقىنەي دادپەرۋەرىيە بە ھەموو ئاستەكانىيە ۋە. كاتىكىش سەقامگىرىي سىياسى ۋە كۆمەلەيەتى لەسەر بىنچىنەي توندوتۆلۈ قول دادەمەزىت، ئەۋا تواناي بەرەنگاربوونەۋەي ھەر ھەرەشەيەكى ناۋخۆيى ۋە دەرەكى لەئارادەبىت. چونكە ناكرىت بەبى تەبايى قولى نىۋان ھوكمپرانى ۋە كۆمەلگە، بەرەنگاربوونەۋەي ھەرەشە ناۋخۆيىەكان سەختە. ھەرۋەھا ناكرىت، بەبى پىكەۋە گونجانى بزارەكانى ھوكمپرانى ۋە ھوكمەت، بەرپەرچى ھەرەشە دەرەكىيەكان بەررىتەۋە. ھەموو ئەۋانەش، بەبى بىناتنانى سەقامگىرىي سىياسى ۋە كۆمەلەيەتى، لەسەر بىنچىنەي دادپەرۋەرى، نايەتەدى.

كاتىك مروفىك يان كۆمەلگەيەك ھەست بەۋە دەكات لە ژىنگە يان بارودۆخى خۆي پارزىيە، ئەۋا كاتە بەھەموو ھىزو تواناي خۆي بەرگىي لى دەكات ۋە خۆي دەكاتە قوربانى لەپىناويدا. ھەر كۆمەلگەيەكىش بگاتە ئەم بارودۆخە، ئەۋا سەرەختىن ھىز ناتوانى زەفەرى پى ببات ۋە تىكىشكىنى. بەۋىيەي ئەۋە سەقامگىرىي سىياسى ۋە كۆمەلەيەتى پىشتەستوۋە بە دادپەرۋەرى، كە دەتوانىت ھىزى راستەقىنەي مىللەت ۋە كۆمەلگە دروستىكات. بەۋ جۆرە ئەۋ كۆمەلگەنى لەۋ سەقامگىرىيەدا ژيان بەسەردەبەن كە بەپىي ئەۋ تىروانىنە دامەزراۋە، كۆمەلگەگەلى بەھىزو بەتوانان بۇ بەرەنگاربوونەۋەي ھەرەشە ناۋخۆيى ۋە دەرەكىيەكان.

ئىمەش ۋەك كۆمەلگەي كوردستان، لەسايەي ئەۋ ھەلومەرەجە ناۋخۆيىەي تىايدا دەژىنو ئەۋ ئەركە گرىنگەنى بۇ بىناتنانى دىموكراسى كەۋتۆتە ئەستۆي ھوكمپرانى ۋە كۆمەلگە. ھەرۋەھا لەبەر ئەۋ ھەرەشانەي لەسەر چەندىن ئاست لەناۋەۋەۋە دەرەۋە پوۋبەرۋوماندەبنەۋە، پىۋىستىمان بەۋ جۆرە سەقامگىرىيە ھەيە كە لەسەر بىنچىنەي دادپەرۋەرى دادەمەزى. ئەمەش بۇ ئەۋەي بتوانىن پارىزگارىي خۇمان بگەين، زالبىن بەسەر كىشەكانماندا، پزگارمان بىت لە ھەموو ئەۋ كەلىنەنى ناكۆكن لەگەل پىداۋىستىيەكانى سەقامگىرىدا ھەنگاۋ بەرەۋ پىشكەۋتن ۋە گەشەكردن ھەلبەينىن. ئەگەر بەپىچەۋانەۋەمان كرد، ۋاتە سووربوۋىن لەسەر بىناتنانى سەقامگىرى بەدەر لە دادپەرۋەرى ۋە لە رىگەي ترساندىنى ناۋەۋە بە ھەرەشەكانى دەرەۋەۋە پارزى نەبوۋىن ۋاقىع ۋەك خۆي بخوئىنەۋەۋە بەپىر پىداۋىستىيە بىنچىنەيەكانەۋە بچىن، ئەۋا كۆمەلگەي كوردستان دوۋچارى پىشۋى ۋە ھەرەشەي لىكترازان دەبىت ۋە پى دەنىتە قۇناغىكى مەترسىدارەۋە، كە چارەنوۋسى ھوكمپرانى ۋە كۆمەلگە بەيەكەۋە دەكەۋىتە سەر كەنارى ھەرەسەينان ۋە تىكشكان.

ھاۋالاتىبوون تەنيا مافەكان نىيە

مافەكانى ھاۋالاتى يەككە لە و مەسەلانەى لاي ئىمە خراپ بەكاردەھىنرى، چونكە تەنيا مافەكان زەقدەكرىنەو ھو ۋەركەكان فەرامۇشەكرىن، لەكاتىكدا مافەكان ۋ ۋەركەكان دوو مەسەلەى پىكەو ھو گرېدراون. بۆيە پۈژنامەنوسان ۋ نوسەران لەسەر مافەكانى ھاۋالاتيان دىنەدەنگ ۋ لە دوورو نزيكەو ھىما بۆ ۋەركەكانى سەرشانى ناكەن. لايەنەكانى ئۆپۈزسىۋن خەمخۆرىي خۆيان بۆ مافەكانى ھاۋالاتيان نىشانەدەن ۋ ھاوسۆزىي بەرامبەر بەھەر كەمتەرخەمىيەك نىشانەدەن دەرھەق بە مافەكانيان بكرىت، كەچى لانى كەمى ۋ ۋەركەكانەش ناخەنەروو، كە دەكەوتتەى ۋەستۆى ھاۋالاتيان. ھاۋالاتيان بۆ خۆشيان ھەمىشە گلەبى لەو دەكەن مافەكانيان پىشلىدەكرىت ۋ ھەك پىۋىست دەستەبەرناكرىن، بەلام توخنى ۋ ۋە ماف ۋ بەرپرسيارىتيانە ناكەون، كە دەكەوتتە ۋەستۆيان.

لىرەدا دەبىت جەغت لەسەر ۋەو بەكىنەو، پۆلى ھاۋالاتى لە ھەر كۆمەلگەيەكدا، ھۆيەكى بنچىنەيىيە بۆ سەركەوتنى ھەر سىياسەتتىكى گىشتىي، كە حكومەت بىەوئى لە رىگەى دامودەزگاكانىيەو ۋ بىخاتەگەر ۋ ۋە پۆلە تەواوكەرى پۆلى حكومەتەو ھىچ ناكۆكىيەك يان لىكدىيەك لەنىوانياندا نىيە. ۋەمەش پىۋىستى بە پىۋەكاركردى چەند ھۆكارىك ھەيە، لەوانە: سروش ۋ قەبارەى ۋ ۋە پۆلەى ھاۋالاتى، ۋەك تاكو كۆمەل، دەگىرپىت بۆ دارپشتنى ۋ ۋە سىياسەتانە. ۋە شىۋازەى ژيان كە ھاۋالاتى لەسەرى پراھاتوۋەو تواناى گورپىنى بەپىي ھەلومەرج ۋ گۆرپانكارىيەكان. پلەبەندىي ۋ ۋەلەوياتەكان ۋ ۋە برپارانەى لىي دەكەونەو. تىگەيشتنى ھاۋالاتى لە سروشتى پۆلى خۆى ۋ ۋەركى سەرشانى بۆ سەرخستنى ۋ ۋە سىياسەتانە. چۆن؟

راستە حكومەت بۆ دابىنكردى لايەنەكانى تەندروستى چەندىن سىياسەتو دابىنكارى دادەنئى ۋ تواناو دەرەمەتى دارايى ۋ مرۆبى پىۋىست بۆ جىبەجىكردىيان دەخاتەگەر، بەلام سەختە تەندروستىيەكى گونجاو چاك بۆ ھاۋالاتيان دابىنكرىت، ۋەگەر خۆيان لە بنەپەتدا بايەخ بە پىداۋىستىيەكى تەندروستى ۋ خۆپاراستن لە

نه‌خۆشی نه‌ده‌ن و پیا‌ده‌ی پرنسیپی «خۆ‌پاراستن له‌ خۆ‌چاره‌سه‌رکردن باشتره‌». راسته‌ حکومه‌ت چه‌ندین به‌رنامه‌ داده‌نیت بۆ پاراستنی ژینگه‌ له‌ سه‌رچاوه‌کانی پیسی و ده‌ستدریژییه‌کانی مرۆفه‌کان، به‌لام ناتوانیت ئه‌و به‌رنامه‌نه‌ جیبه‌جییکات، ئه‌گه‌ر هاو‌لاتیان بایه‌خ به‌ پاک‌خا‌وینیی ژینگه‌که‌یان نه‌ده‌ن و به‌رپرسیارنه‌بن به‌رامبه‌ری. راسته‌ حکومه‌ت چه‌ندین ستراتیژ داده‌نی بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی بیکاری، به‌لام ئه‌وه‌ به‌ حکومه‌ت چاره‌سه‌رناکریت و پیوستی به‌وه‌یه‌ هاو‌لاتیی داواکاری کار ئاماده‌بی‌ت واقعیا‌نه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ل ده‌رفه‌ته‌کانی کارکردنا بکات و ئاماده‌بی‌ت پیشه‌ی خۆی بگۆریت و له‌ ژیر کاریگه‌ری کولتوری کۆمه‌لایه‌تیدا هیچ پیشه‌یه‌ک به‌ عیب و بیبه‌ها دانه‌نیت. هه‌روه‌ها هاو‌لاتیی پاره‌داری که‌رتی تاییه‌ت به‌رپرسیاریتی خۆی به‌رامبه‌ر به‌و کیشه‌یه‌ نیشاندات و پۆلی خۆی له‌و مه‌سه‌له‌یه‌دا بگێرێ. راسته‌ حکومه‌ت مه‌به‌ستی بژیویی هاو‌لاتیان چاک بکات و سنور بۆ هه‌ژاری دابنێ، به‌لام ئه‌وه‌ سه‌خته‌ له‌کاتی‌دا گه‌نده‌لی هه‌بی‌ت و هاو‌لاتیی وه‌ها هه‌بن گه‌مه‌ به‌ قوتی خه‌لک بکه‌ن و له‌پینا‌و ده‌وله‌مه‌ندبوونی خیرادا هه‌موو به‌هاکان وه‌لاوه‌بنین و گه‌مه‌ به‌نرخ‌ی کالاکان بکه‌ن...هتد.

به‌و شیوه‌یه‌، ئه‌گه‌ر هاو‌لاتی هاوکاری داموده‌زگا‌کانی حکومه‌ت نه‌کات و به‌رپرسیاریتی به‌رامبه‌ر سیاسه‌ته‌ گشتییه‌کان نیشاندات، ئه‌وا داموده‌زگا‌ حکومییه‌کان ده‌سته‌به‌سته‌راوده‌بن له‌ئاست دابینکردن و به‌رپۆه‌بردی کاروباره‌ گشتییه‌کاندا و سه‌رکه‌وتوونابن له‌ جیبه‌جیکردنی ئه‌و به‌رنامه‌نه‌ی بۆ خۆیان دانا‌و و وه‌ک پیوست ئامانجه‌کانی خۆیان ناپێکن. به‌واتایه‌کی تر، حکومه‌ت پیوستی به‌ هاو‌لاتی‌بوونی هوشیار، واته‌ ئه‌و هاو‌لاتییه‌ی هۆشیاره‌ به‌رامبه‌ر به‌ مافه‌کان و ئه‌رکه‌کان و به‌رپرسیاریتییه‌کانی خۆی.

لێ‌ره‌دا گرنگه‌ هه‌ما بۆ چه‌ند خه‌سه‌له‌تیک بکه‌ین، که‌ پیوسته‌ وه‌ک ئه‌رک هاو‌لاتیان په‌چاویان بکه‌ن، هه‌تا‌کو بتوانن پۆلی گونجا‌و و شایسته‌ی خۆیان له‌ کۆمه‌لگه‌دا بگێرن:

۱- هاو‌کاریکردن و ده‌روه‌ستبوون، واته‌ هاو‌لاتی که‌سیکی هاوکاری ئه‌وانیتر بی‌تو ده‌روه‌ستی‌ت به‌ نیشتمان و مه‌سه‌له‌ گشتییه‌کانییه‌وه‌.

۲- بو‌یری و ئازایه‌تی، واته‌ هاو‌لاتی هه‌له‌سه‌نگاندنی بۆ ئه‌وانه‌ هه‌بی‌ت، که‌ له‌ پۆسته‌ گشتییه‌کاندا، به‌برواوه‌ به‌شدارییکات له‌ گفتوگۆ گشتییه‌کاندا، بیرو‌را‌و تیرو‌انینی خۆی هه‌بی‌ت سه‌باره‌ت به‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی له‌ کۆمه‌لگه‌دا پووده‌ده‌ن، ئازادانه‌ بی‌رکاته‌وه‌و پاده‌رپیت و کاربکات و په‌خه‌بگێت. ئه‌م خه‌سه‌له‌ته‌ ده‌که‌وێته‌

ناو چوارچۆپەي ئەوھى پىدەوترى چاودىرىكىدى مىللى بەسەر كارەكانى دەسەلاتە جۆربەجۆرەكانەوھ، كە كۆمەلگە دىموكراتىيەكانى پىئ لەوانى تر جىادەكرىتتەوھ . ئەو مەسەلەنەش پىئويستە بەبى موحامەلە و خاترگىرى و بەھوشىيارى تەواوھ جىبەجىبىكرىن و لە چوارچۆپەي ياسادابن و نەگۆرپىت بۇ جۆرپىك لە يەكلاكرىدەوھى كىشە لەگەل ئەوانى تر يان ناوزپاندن و تۆمەتباركرىد .

۳- دادپەرەھى و وىژدان، كە يارمەتىدەرن بۇ دەركرىدن بە مافەكانى ئەوانىتر و رىزگرتىيان و زىادەپوى نەكرىدن لە ماف و بەرژەوھەندىيەكانى خوددا . ئەمانە لەو خەسلەتانەن، كە لە كۆمەلگەكەمان و ناو ھاوالاتياندا ئامادەنىيە، چونكە لاي ئىمە ئاسانە مرؤف دەرک بە مافەكانى خۆى بكات و داوا لەوانى تر بكات رىز لە مافەكانى بگرن و دەستدرىژىي نەكەنە سەرى، بەلام سەختە بەلايەوھ رىزى مافەكانى ئەوانىتر بگرىت، بەتايىھى ئەگەر ئەو مافانە لەگەل مافەكانى خۆيدا يەكتريان برى . ھەرۇھە سەختە مافەكان و ئەركەكانى خۆى لىك جىاباكەتەوھ .

۴- شارستانىيون و پەوشتبەرزى و لىبور دەھى . ئەمەش ماناى ئەوھى بەئىگابىت بەرامبەر ھەر قەسەھەك دەيكات و ھەر كارپىك دەينوئىن و ھەر ھەلۆئىستىك وەرىدەگرىت، بەتايىھى ئەوھى پەيوھندىي بەوانىترەوھ ھەيە . ئەم خالە تەواوكرى خالەكەي پىشووھ . پىدەچىت يەكىك لەو حەقىقەتانەي ناكرىت خۆمانى لى لادەھىن و كىشەيەكى گەورەيەو لەمىژە كۆمەلگەكانمان بەدەستىيەوھ دەنالئىنئىت، بىتوانايى ھاوالاتيانە لەئاست لىك جىاكرىدەوھى ئەوھى ھى خۆيانەو ئەوھى ھى ئەوانىترە، ئەوھى مافى خۆيانە و ئەوھى مافى ئەوانىترە .

لەواقىعدا ئەو خەسلەتانە خۆبەخۆ دروست نابن و لەكاتى لەدايكبوونەوھ لەگەل مرؤفدا نىن، بەلكو ئەنجامى پەروەردەكرىدن و راھىنان لەناو دامەزراوھ جۆربەجۆرەكانى كۆمەلگەدا دىنەئاراوھ . ئەوھش لە خىزانەوھ دەستپىدەكات، بە سىستەمى پەروەردەو خۆپىندن و دامەزراوھكانى كۆمەلگەي مەدەنىدا تىدەپەپىت، كە تاك لەسەر ئەو خەسلەتانە رادەھىنن . بۆيە دەشىت بىرسىن: ئايا ھەريەكىك لەو دامەزراوانە لە پۆلى خۆيان تىگەيشتون و ئامادەن پۆلى خۆيان بگىرن، بۇ پەرەپىدان و چەسپاندنى خەسلەتەكانى ھاوالاتىيون؟

توندوتیژی و کولتوری دیالۆگ

کاتیگ هه‌فته‌ی پابردوو له‌ته‌له‌فزیۆندا پووداوه‌کانی سلیمانیم بینی و له‌توندوتیژی ئه‌و لاوانه‌ پامام، که‌ وێرانکارانه‌ په‌فتاریانده‌کرد و پێگه‌یان به‌خۆیان ده‌دا به‌ده‌ر له‌ پێساو شیوازه‌ مه‌ده‌نییه‌کان گوزارشت له‌ خۆیان بکه‌ن، ناچاربووم پابمێم و بیریکه‌مه‌وه‌و بزانه‌م لاوان بۆچی به‌و شیوه‌یه‌ هه‌لسوکه‌وتده‌که‌ن. ئه‌گه‌رچی ده‌شیت ئه‌و لاوانه‌ که‌وتبه‌ ژێر کاریگه‌ری په‌تای پووداوه‌کانی تونسو میسرو ناوچه‌کانی ترو ویستبیتیان لاسایی لاوانی ئه‌و ولاتانه‌ بکه‌نه‌وه‌، به‌لام پیموایه‌ توندوتیژی له‌ سه‌رده‌می هه‌لبژاردنه‌کانی په‌رله‌مانی کوردستانه‌وه‌ بۆته‌ دیارده‌یه‌ک و پێویسته‌ هه‌لوسته‌ی له‌ناستدا بکریت و چاره‌سه‌ری بۆ بدۆزێته‌وه‌، ئه‌گینا کاره‌سات و مالۆیرانی زۆری به‌دوادا دیت. لێره‌دا راسته‌ ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ توێژینه‌وه‌یه‌کی مه‌یدانی کۆمه‌ڵناسانه‌ی گه‌ره‌که‌، به‌لام چه‌زده‌که‌م هێما بۆ چه‌ند هۆکاریکی بکه‌م:

یه‌که‌م: پیواری (غیاب) کولتوری دیالۆگ، به‌واتا زانستییه‌که‌ی، له‌ کۆمه‌ڵگه‌ی کوردستاندا، بۆته‌ هۆی ته‌شه‌نه‌کردن و چه‌سپینی کولتوری توندوتیژی و هه‌رپه‌مه‌کیبونی ئاقاره‌کان له‌ که‌سیتی لای کوردا، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر هه‌ندی که‌نالی دیالۆگیش له‌ ئارادابیت، ئه‌وا پوه‌تکارانه‌ یان میدیاکارانه‌یه‌ و پشتنه‌ستورنییه‌ به‌ بربوونی ته‌واو به‌ دیالۆگ، وه‌ک پێگه‌یه‌ک بۆ بزگاربوون له‌ دیارده‌ی توندوتیژی. ئه‌مه‌ش بۆته‌ مایه‌ی به‌هێزبوونی هه‌ستکردن به‌ زۆلم و چه‌وساندنه‌وه‌ی لاوان و چه‌سپینی هه‌ستوسۆزی دلشکاوی و بێزاری، که‌ دواتر بوونه‌ته‌ هۆی که‌وتنه‌وه‌ی توندوتیژی ده‌مامکرکراوی تاکه‌که‌سی پۆژانه‌ و توندوتیژی به‌ریالوی سیاسی له‌ کاتی خۆپیشاندانه‌کاندا.

دوهم: قۆلبوونه‌وه‌ی گرفته‌کانی قۆناغی گۆزانه‌وه‌، وه‌ک: جیگه‌رنه‌بوونی دیموکراسی، سستی خزمه‌تگوزارییه‌کان، هه‌نگاوانی خاوی پڕۆسه‌ی په‌ره‌پێدان، دابه‌ش نه‌کردنی دادپه‌روه‌رانه‌ی سامان و پێداویستییه‌کان، سه‌روه‌رنه‌بوونی یاساو گه‌نده‌لیی دارایی و کارگی‌پێ.

سییه‌م: گرتی بیکاری. ژماره‌یه‌کی زۆری لاوان خویندنیان ته‌واوکردوه و داموده‌زگاکانی حکومت ناتوانیت له‌باوه‌شیان بگرت، که‌رتی تایبه‌تیش ئه‌وه‌نده به‌هیزنییه‌و بایه‌خ به‌لایه‌نی پیشه‌سازی و کشتوکالی پیشکه‌وتوو نادات، هه‌تا پێویستی به‌دهستی کاری زۆربه‌یان هه‌بیت. ئه‌و لاوانه ئه‌نجامی ئه‌وه تووشی چه‌ندین گرتی ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری بوون و له ژێر کاریگه‌ریی کۆمه‌لگه‌ی «قازانجی نه‌وت» دا، که حکومت باوکی کۆمه‌لگه‌یه، پێیانوايه حوکمرانی کوردستان هۆکاری ئه‌و ژيانه ناخۆشه‌یان، بۆیه بیزارای و رقلیبوونه‌وه زالبوو به‌سه‌ریانداو به‌ره‌و ئاقاری توندوتیژی هه‌نگاویان ناوه. ئه‌مه وی‌پرای ژماره‌یه‌کی زۆری لاوانی په‌راویزخراو، که له‌به‌ر هۆکاری جو‌ربه‌جو‌ر خویندنیان ته‌واونه‌کردوه و ئه‌نجامی به‌سه‌ربردنی ژيانی سه‌ختی کارو گوزهران، هه‌ست به‌چه‌وسانه‌وه‌و زولم لیکردن ده‌که‌ن و هۆکاری ئه‌وه‌ش ده‌به‌ستنه‌وه به‌سیسته‌می سیاسی کوردستانه‌وه‌و تو‌په‌بوون و بی‌زاریی خۆیان له‌رێگه‌ی کاری توندوتیژییه‌وه ئاراسته‌ی ئه‌و ده‌که‌ن.

چواره‌م: لاوازیی ئاشکرای دامه‌زراوه‌کانی په‌روه‌رده‌کردن، داموده‌زگاکانی خویندن، چالاکییه ئه‌کادیمییه‌کان و په‌که‌وته‌یی پرۆگرامه‌کانی خویندن، که له‌ زۆربه‌یاندا پشت به‌پێ له‌به‌رکردن و کۆپیکردن و دووباره‌کردنه‌وه ده‌به‌ستیت و دووره له‌گه‌شه‌پیدانی توانا‌کانی داهێتانی خویندکارو به‌ره‌مه‌پێتانی ئه‌قلی ره‌خنه‌گرانه. ئه‌و سیسته‌مانه‌ی خویندن کار بو‌ ئه‌وه ده‌که‌ن خویندکار ئازادی پیا‌ده‌نه‌کات، ئه‌قلی خۆی نه‌خاته کار، واقع به‌شیوه‌ی راست و دروست نه‌بینی و پووبکاته چه‌پاندن. هه‌موو ئه‌وانه‌ش بوونه‌ته‌مایه‌ی پێگه‌یشتنی توندوتیژی له‌ ناخی خویندکاراندا، که لاوانی میلله‌ته‌که‌مان.

پنجه‌م: کارکردن به‌ بنه‌مای بینینی شته‌کان به «ره‌ش یان سپی»، «چاک یان خراب»، «هه‌له‌ یان راست». ئه‌مجۆره‌ بیرکردنه‌وه ره‌قه‌ه‌لاتوه، یه‌کیکه له‌ ده‌رکه‌وتووترین هۆکانی سه‌ره‌له‌دانی توندوتیژی، چونکه ئه‌وه سه‌رچاوه‌ی ده‌مارگیری و توندپه‌ویی تی‌پوانین و هه‌لسوکه‌وته.

شه‌شه‌م: ده‌مارگیری بیروباوه‌پ، یه‌کیکه له‌ مه‌ترسیدارترین سه‌رچاوه‌کانی توندوتیژی و بو‌ته‌مایه‌ی سه‌ره‌له‌دانی کۆمه‌لێک هه‌له‌ له‌سه‌ر ئاستی بیرکردنه‌وه‌و ره‌فتارکردن، ئه‌وه‌ش ئه‌نجامی به‌خشینی بیانووی په‌وا یان ده‌مامکی حه‌قیقه‌ت به‌ دیارده‌ی توندوتیژی، پشتنه‌ستوو به‌ برواو تی‌پوانینی سیاسی، حیزبی یان ئایینی له‌ ده‌ره‌وه‌ی هه‌ردوو حیزبه‌ ده‌سه‌لاتداره‌که‌ی کوردستان و برابوون به‌ پاک‌و راست و دروستی فریشته‌بوونی خودو سه‌یرکردنی ده‌سه‌لات به‌ پیسو هه‌له‌و چه‌وت و ئه‌هریمه‌ن.

حه‌وته‌م: هه‌ره‌سه‌پێنانی نموونه و به‌ها ژێواریه‌یه‌ مرۆڤایه‌تیه‌یه‌کان له‌ مێشکی لاواندا، که‌ بۆته‌ هۆی هه‌ژانی بیروبو‌پروا و کولتووری و ژه‌نگرتنی ئە‌قلی و ده‌روونی. ئە‌نجامی ئە‌وه‌ش لاوان هه‌ست به‌ بۆشاییه‌کی پۆشنبیری ده‌که‌ن و وایان لێ هاتووه‌ به‌ره‌و مه‌نزله‌گی په‌تکردنه‌وه‌و یاخیبوون و توندوتیژی هه‌لبێن، بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی دله‌نیایی وه‌ک پێداویستییه‌کی ده‌روونی و به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی شوناس وه‌ک پێداویستییه‌کی مه‌عنه‌وی و نا‌په‌زاییده‌رپین به‌رامبه‌ر به‌ واقعی جیگیر، که‌ دووره‌ له‌ نوێکردنه‌وه‌ و گۆرانکاری پێشه‌یی.

هه‌شته‌م: پیواری په‌خنه‌ له‌خۆگرتن، که‌ هه‌ندیک جار ده‌گاته‌ پاده‌ی بیبه‌شکردن له‌لایه‌ن دایک و باوک و مامۆستا‌کانه‌وه‌، کاتی‌ک ده‌رگای دیالۆگ و گفتوگۆی په‌خنه‌گرانه‌ به‌پروایاندا داده‌خری‌ت. ئە‌مه‌ش بۆته‌ مایه‌ی سه‌رکو‌تکردن، که‌ له‌ ناگایی و نا‌ئاگایی لاواندا که‌له‌که‌بوون و بوونه‌ته‌ هۆی که‌وته‌وه‌ی توندوتیژی و یاخیبوون و پووبه‌پووبوونه‌وه‌.

له‌به‌رامبه‌ر ئە‌و بارو‌دۆخه‌، کولتووری دیالۆگ بۆ هه‌موان داواکرا و پێویسته‌، ته‌نانه‌ت ئە‌گه‌ر له‌ پووی ته‌مه‌ن و پۆشنبیری و کۆمه‌لایه‌تیه‌وه‌ جیاوازی، چونکه‌ دان نه‌نان به‌ دیالۆگدا و داخستنی که‌نا‌له‌کانی ده‌رپیرینی بیروپرا، ده‌بیته‌ مایه‌ی په‌ره‌سه‌ندنی توندوتیژی لای تو‌یژگه‌لی فراوانی کۆمه‌لگه‌، به‌لاوانیسه‌وه‌. له‌لایه‌کی تره‌وه‌ زۆربه‌ی لایه‌نگرانی توندوتیژی و توندپه‌وی له‌پاستیدا دوورن له‌ میتۆدی دیالۆگ، بۆیه‌ گومان به‌ تێپروانینه‌کان و لاوازی ده‌روه‌ستیان بۆ نیشتیمان ده‌کریت، ئە‌مه‌ش هانیا‌نده‌دات بکه‌ونه‌ ژێر کاریگه‌ریی کاری نه‌پینی و هاندانی مه‌به‌ستکارانه‌ی لایه‌نگه‌لی سیاسی و په‌فتاری سه‌رکو‌تکه‌رخوا‌زانه‌وه‌، چونکه‌ توانای پێشکه‌شکردنی ئە‌لته‌رناتیقی راست و قبو‌لکراویان نییه‌، بۆ چاکسازی سیاسی و پووبه‌پووبوونه‌وه‌ی کێشه‌ ئابووری و سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیه‌یه‌ که‌له‌که‌بووه‌کان.

پێویسته‌ جه‌غت له‌سه‌ر ئە‌وه‌ بکه‌ینه‌وه‌، کردنه‌وه‌ی که‌نا‌له‌کانی دیالۆگو پلاندانان بۆ دیالۆگی جیدانه‌ و کاریگه‌ر و به‌ره‌مدار، له‌سه‌ر هه‌موو ئاسته‌کانی سیاسی، په‌روه‌رده‌، کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری، مه‌سه‌له‌یه‌کی چاک و داواکراوه‌، چونکه‌ له‌ پووی ده‌روونناسیه‌وه‌ ئارامبه‌خشته‌ر، هێمنتر، شه‌فافتره‌و لایه‌نگرانی ده‌مارگیری و داخرا‌ن پاده‌کێشیت بۆ ئاخاوتنی کراوه‌و ده‌یانخاته‌ ژێر لۆژیکی کرانه‌وه‌و په‌خنه‌گرتنی بنیا‌ته‌رانه‌وه‌.

هه‌ر دیالۆگیک له‌ کۆمه‌لگه‌که‌ماندا، جا شیوه‌که‌ی چۆن بیت و لایه‌نه‌کانی هه‌رکامیک بن، پێویستی به‌ جیاوازی نیوان دوو تێپروانین هه‌یه‌، که‌ دوولایه‌نی

دیالۆگ پیکدینن. پیواری جیاوازی نیوان بیروپای لایه‌نه‌کانی دیالۆگ، مانای ریکه‌وتنی ته‌واوتی هه‌ردوولایه‌نه‌که‌یه. له‌م کاته‌شدا دیالۆگ له‌ بنچینه‌دا پیویست نابیت، به‌لکو له‌بری ئه‌و ئالۆگۆپکردنی بیروپا له‌گۆریده‌بیت.

دیالۆگی سه‌رکه‌وتوو و کاریگه‌ر، پیویستی به‌ چهند کۆله‌که‌یه‌کی بنچینه‌یی هه‌یه، هه‌تا‌کو کاراو جدی بیت. ئه‌و کۆله‌کانه‌ش کارلیکده‌که‌ن و سه‌ره‌نجام دیالۆگی پۆزه‌تیفانه به‌ره‌مدینن. دانایی، ئه‌قلانیه‌ت، دان به‌خۆداگرتن، مه‌عریفه‌و دووربینی ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ن، که‌ دیالۆگ پیویستی پێیانه. ئه‌مه‌ وێرای راشکاوبوون و راستبێژی ده‌ربهرین، دوور له‌ خۆپه‌رسی و نه‌رجسییه‌تی زیاده‌پۆیانه. ده‌سته‌به‌ربوونی ئه‌و کۆله‌کانه‌ له‌ هه‌ر دیالۆگی‌دا په‌وایه‌تی و به‌رده‌وام و سه‌رکه‌وتنی پێ ده‌به‌خشیت.

ئه‌مه‌ش پیویستی به‌ پۆلی چروپری سیاسه‌تمه‌داران، په‌روه‌رده‌کاران، پووناکبیران، ئه‌کادیمیسته‌کان و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندن هه‌یه‌ له‌سه‌ر هه‌موو ئاسته‌کان، به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر نه‌وه‌ی لاوان، که‌ بنیاتنه‌ری سبه‌ینی و سه‌رکرده‌کانی داها‌توون.

چاكسازى سىياسى يەكەمىن ھەنگاۋە

لەم ساتەۋەختەۋ لە ناۋجەرگەي گىرقتە سىياسىيەكانى ئەم پۇژگارەدا، زۆربەي ھىزە سىياسىيەكانى كوردستان، بە دەسلەت و ئۆپۇزسىۋنەۋ، لەسەر ئەنجامدانى چاكسازى كۆكن. ئەۋەي ماۋەتەۋ، لىك نىككردنەۋەي دىدو بۇچۈنەكانە دەربارەي چاكسازى و مىكانىزمەكانى و دارشتنى پىرۇژەيەكە، كە ھەموۋ لايەنەكان قبولىيەكن و كار بۇ جىيەجىكردنى بەكن.

چاكسازى فرە پەھەندو لايەنە، واتە چاكسازى سىياسى، ئابوورى، كۆمەلايەتىۋ پۇشنىبىرى لەئارادان، بەلام ناكىت ھەموۋ ئەۋانە پىكەۋە لە يەك ئاستدا مامەلەيان لەگەل بكىت و ھەموۋ پىكەۋە بخىنەگەر، بەلكو پىماۋىە ئەۋە پىرۇسەيەكى ھەمەلايەنەۋ يەكەمىن ھەنگاۋى بە چاكسازى سىياسى دەستپىدەكات، چونكە ئەۋ چاكسازىيە دەستپىك و پىگەخۇشكەرە بۇ چاكسازىيەكانى تر. بۇيە لەم دەرفەتەدا چەند تىيىنىيەك دەخەمەرۋو، بە مەبەستى بەشدارىكردن لە پىرۇسەي چاكسازىي ھەمەلايەندا.

مەبەست لە چاكسازى سىياسى، ھەموۋ ئەۋ ھەنگاۋە پاستەۋخۇۋ ناراستەۋخۇيانەيە، كە ئەركى جىيەجىكردنىان دەكەۋىتە ئەستۋى پەرلەمان، حكومت، ئۆپۇزسىۋن، پىكخراۋەكانى كۆمەلگەي مەدەنى و دامەزراۋەكانى كەرتى تايىت، بەمەبەستى ئەۋەي كۆمەلگەي كوردستان بەبى خەمساردى و دوۋدلىۋ بەرجەستەكارانە سىستەمىكى دىموكراتى بنىاتبى.

مەبەست لە سىستەمى دىموكراتى ئەۋەيە كە دىموكراسىي پاستەقىنە پىادەدەكات و تىايدا ئازادى بالاترىن و بنچىنەيىترىن بەھايە، ئەۋەيە كە دەبىتە ھۆي ھاتنەدىي سەرۋەرىي بەكردەۋەي مىللەت لە پىگەي پلورالىزمى سىياسىيەۋەۋ دەرفەتى دەستاۋدەستكردنى دەسلەت دەرەخسىنى و پىشتبەستۋوۋ بە پىزگرتن لە گىشت مافەكانى بىركردنەۋەۋ دەربىرپىن و پىكخستن، ھەرۋەھا زەمىنەخۇشەدەكات بۇ بوۋنى دامەزراۋەگەلى سىياسىي كارا، واتە پەرلەمانىكى ھەلبىژىردراۋ، دادۋەرىيەكى

سه‌ربه‌خۆ، حکومه‌تێکی ملکه‌چی لێپێچینه‌وه‌ی په‌رله‌مانتاری و میلی و حیزبه سیاسییه جۆربه‌جۆره‌کان.

ئهو دیموکراسییه راسته‌قینه‌یه پێویستی به ئازادیی دهربرینه، به‌هه‌موو شیوازه‌کانییه‌وه، له‌پێش هه‌موویانه‌وه ئازادیی پۆژنامه‌گه‌ری و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندنی بیستراو و بینراو و ئه‌لکترۆنی. پشت به خوله‌هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی سه‌رپاستی سه‌رتاسه‌ری و ناوچه‌یی ده‌به‌ستێ، بۆ مسۆگه‌رکردنی ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیانه‌ی ده‌سه‌لات و هوکمرانیی میلیله‌ت. په‌نا بۆ هه‌تانه‌دی ئه‌وپه‌ری ئاناوه‌ندیتی ده‌بات، چونکه دهره‌فت بۆ ده‌سه‌لاته ناوچه‌ییه‌کان دهره‌خسینی گوزارشت له‌خۆیان بکه‌ن و وزه داهینه‌ره‌کانیان له چوارچۆیه‌ی تایبه‌تمه‌ندییه ناوچه‌ییه‌کاندا بته‌قینه‌وه. هه‌روه‌ها ئهو دیموکراسییه گرێدراوی ده‌سته‌به‌ریوونی شه‌فافیه‌ته له ژيانی گشتیدا، به‌واتای له‌ناویردنی گه‌نده‌لی. ئه‌وه‌ش له چوارچۆیه‌یه‌که‌دا، که جه‌ختده‌کاته‌وه له‌سه‌ر هوکمرانیی چاک و پاراستنی مافه‌کانی مرۆف، به‌پێی په‌یماننامه نیوده‌وه‌له‌تییه‌کان، له‌پێش هه‌موویانه‌وه مافه‌کانی ژنان و مندالان و که‌مایه‌تییه‌کان. ئینجا مافی دابینکارییه بنچینه‌ییه‌کانی دادگا‌کانی تاوان و مسۆگه‌رکردنی مامه‌له‌کردنیی مرۆفانه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان له‌گه‌ڵ هاو‌لاتیاندا.

چاکسازی سیاسی پێویسته ئه‌م لایه‌نانه‌ی فواره‌وه ده‌گرێته‌وه:

۱- چاکسازی ده‌ستووری و یاسادانان:

به‌وێتییه‌ی ده‌ستوور بناغه‌ی یاسا‌کانی هوکمرانییه، بۆیه نابیت به‌نده‌کانی ناکوکیب له‌گه‌ڵ ئهو مۆدیه‌ی سیسته‌می سیاسی، که گۆمه‌لگه‌ی کوردستان خوازیاریه‌تی و پێویسته ته‌بابیت له‌گه‌ڵ په‌یماننامه و به‌لگه‌نامه نیوده‌وه‌له‌تییه‌کانی مافه‌کانی مرۆفدا. ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌یه، ده‌بیت ده‌ستووری هه‌ریمی کوردستان هه‌مواریکریته‌وه، پاش گفتوگۆکردن له په‌رله‌مانی کوردستان و ناو گۆمه‌لگه‌و تیایدا جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌م خالانه بکریته‌وه: چه‌سپاندنی سیسته‌می په‌رله‌مانی نه‌ک سه‌رۆکایه‌تی یان نیمچه سه‌رۆکایه‌تی، لێک جیاکردنه‌وه‌ی روونی ده‌سه‌لاتی یاسادانان و جییه‌جییکردن و داوه‌ری، نوێکردنه‌وه‌ی شیوازه‌کانی هوکمرانی به‌شیوه‌یه‌ک که ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیخوازانه‌ی ده‌سه‌لات مسۆگه‌رییت، ئه‌نجامدانی خوله‌هه‌لبژاردنی ئازادانه‌و له‌کاتی خۆیدا، بۆ پاراستنی پیاده‌کردنی دیموکراسی و قۆرخ نه‌کردنی ده‌سه‌لات.

۲- چاکسازی دامه‌زراوه و پیکهاته سیاسییه‌کان:

له‌به‌رئه‌وه‌ی سیسته‌می دیموکراتی گرێدراوی بوونی دامه‌زراوگه‌لی به‌هیزه

له هه‌ر سێ به‌شه ناسراوه‌که‌ی یاسادانان و جێبه‌جێکردن و دادوه‌ریدا، وێپای رۆژنامه‌گه‌ری و راگه‌یاندن و کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی، بۆیه‌ پێویسته‌ پێداچوونه‌وه‌ بۆ ئه‌و دامه‌زراوانه‌ بکریته‌، به‌مه‌به‌ستی مسۆگه‌رکردنی کارپراییکردنی دروستیان. ئه‌مه‌ش شه‌فافیه‌تی ته‌واوه‌تی و هه‌لبژاردنی سه‌رکردایه‌تی کاراو دیاریکردنی ماوه‌ی دیاریکراوی ئه‌نجامدانی کاره‌کان و کارپێکردنی به‌کرده‌وه‌ی پرنسیپی سه‌روه‌ریی یاسا پێویسته‌کات.

٣ - ده‌سته‌به‌رکردنی ئازادیه‌کان:

ده‌سته‌به‌ربوونی ئازادی پیکه‌ینانی حیزبی سیاسی له‌ چوارچۆیه‌ی ده‌ستووری یاساداو به‌شێوه‌یه‌ک که‌ پیکه‌ینان و کاره‌کانی به‌پێی بانه‌ماکانی دیموکراسی بن و ناکۆک نه‌بن به‌ سیسته‌می سیاسی کوردستان و به‌جۆریک، که‌ گشت ئاقاره‌ فیکرییه‌کان و هێزه‌ سیاسییه‌ مه‌ده‌نییه‌کان ده‌رفه‌تی ئه‌وه‌یان هه‌بێته‌ به‌رنامه‌کانی خۆیان بخه‌نه‌روو و بچنه‌ ناو پیشبهرکێیه‌کی ئازادانه‌ی سه‌رراسته‌وه‌. ئه‌وه‌ش له‌سایه‌ی ئه‌و ئازادانه‌ی له‌ به‌لگه‌نامه‌ نیوده‌وله‌تییه‌کاندا هاتوون. لێره‌دا پێویسته‌ حوکمرانی کوردستان راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ به‌لگه‌نامه‌و په‌یماننامه‌ نیوده‌وله‌تییه‌کانی تایبه‌ت به‌ مافه‌کانی مرۆف و مافه‌کانی ژنان و مندالان و واژۆبکات و پابه‌ندیان بێته‌.

٤ - ئازادی رۆژنامه‌گه‌ری و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندن:

هه‌روه‌ها دووربوونیان له‌ ده‌ستپه‌ردان و کاریگه‌ری و هه‌ژموونی حکومه‌ت، چونکه‌ ئه‌مجۆره‌ ئازادیه‌ کۆله‌که‌یه‌کی به‌هێزی سیسته‌می دیموکراتیه‌ی و به‌رجه‌سته‌کردنی پوونی ئازادی ده‌ربهرین و پالپشتیکێ به‌هێزی شه‌فافیه‌ته‌. ئه‌مه‌ش به‌ شیوازه‌کانی رێکخه‌ستی شارستانیه‌ی دیموکراتیه‌ی کاری راگه‌یاندن، له‌ رێگه‌ی یاسایه‌کی رۆژنامه‌گه‌ری هاوچه‌رخه‌وه‌، که‌ پێویستی به‌ هه‌موارکردنه‌وه‌ی یاسای رۆژنامه‌گه‌ریی ئێستای کوردستان هه‌یه‌.

٥ - ئازادکردنی پیکه‌ینانی دامه‌زراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی:

ئه‌مه‌ش به‌ په‌تکردنه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و یاساو رێنمایانه‌ی ئازادی پیکه‌ینانی کۆمه‌له‌و رێکخراوو سه‌ندیکا خۆبه‌خشه‌ قازانج نه‌ویسته‌کان کۆتویه‌نده‌که‌ن، جا سروشتی سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی، رۆشنییری و ئابووریان هه‌رچۆنیک بێته‌. هه‌روه‌ها هه‌موارکردنی یاسایه‌کی نوێ بۆ مسۆگه‌رکردنی دامه‌زراندن و چالاکی و پاره‌پێدان و

لێپچینهوہی ئەو دامەزراوانە . بێگومان دانانی چوارچۆیەکی یاسایی دیموکراتیانە بۆ رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی لە پێشەوہی ھەموو ئەو مەسەلانەییە، کە پەیوەندییان بە دیموکراتییوونی کۆمەڵگەو کارکردنی شیواژەکانی بەشداریکردنی سیاسییوہە ھەیەو دەرفەتی پزگاریبوون لە ھەستی نامۆبوون و پەراویزخستن لای ھاوڵاتیان دەرپەخسینی . سەرەنجام کۆمەڵگەی مەدەنی بەشدارییەکی چالاکانە دەکات لە بەرھەنگاریبوونەوہی ئەو گرفت و کێشەکانی کاری دەستەجەمعی و شیواژەکانی کاری خۆبەخشیان گەرەکە .

٦- ھانادانی پاپرسی پاپ گشتی و پزگارکردنی لە ھەموو جۆرە ناستەنگیک:

بەو پێیە ئەو یەکیکە لە ئامرازە دیموکراتییە بنچینەییەکان . ھەرھەھا کارکردن بۆ دامەزراندنی دامودەزگاو ناوھنگەلی توێژینەوہ، بەمەبەستی پوویۆکردنی پاپ گشتیی کوردستان بەشیوہیەکی ھەمیشەیی و لە گشت بوارە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابورییەکاندا . ئەو ھەش بۆ دەستەبەرکردنی زانیاری وردبینانە، کە بپاریسازان و نەخشەدانەران کۆمەڵگە سوودیانی لێ وەرەگرن و دەتوانن بەھۆیانەوہ ئاشنابن بە نەخشەییەکی پوونی راستگۆیانە پاپ گشتی و ئەو گۆرانکاریانە دەبیت پەچاوبکرین و فەرامۆش نەکرین .

بێگومان ئەو ھەنگاوانە سەرھوہ پێویستیان بە دانانی میکانیزمگەلی ھەمەجۆر و پیکەوہ گرێدراوی جێبەجێکردن ھەیە، کە دەبیت بەری لێک تێگەشتن و دیالۆگی فرەلایەنە و بپاردانی دەستەجەمعی سیاسەتمەداران و شارەزایانی بوارە جۆریەجۆرەکان بیت .

پاڭەياندن لە ژيانى سياسيماندا

ئاشكرايه پاڭەياندن دەسەلاتەو وەك دەسەلاتى چوارەم، پاش دەسەلاتەكانى ياسادانان و جيبەجيكردن و دادوەرى، مامەلەى لەگەڵ دەكریت. لە سەردەمى بەجيهانيبووندا، كە جيهانى كردۆتە گوندىكى گەردوونى، پاش گەشەكردنى خيراو سەرنجراكيشى تەكنۆلۆژياى پاڭەياندنیش، دەكریت بڵيين پاڭەياندن بۆتە دەسەلاتى دوهم، چونكە ئىستا دەسەلاتى يەكەم دەسەلاتى ئابوريبه و دەسەلاتى دوهم پاڭەياندنە و دەسەلاتى سيبه مەيش سياسەتە. يەكەم كۆنترۆلى دوهم دەكات و دوهم مەيش كاريگەرىي زۆرى لەسەر سيبه مەيه. ئەمجۆرە پەيوەنديه لای ئيمه بۆتە هۆى سەرھەلانى پاڭەياندنى پاشكۆى پەوتى سياسى و ئەنجامى كۆنترۆلكردنى پاڭەياندن و دادوەرى لەلایەن سياسەتمەدارانەو، پاڭەياندنى ئازادى سەرپاست نائامادەيه. ئەو جۆرە كۆنترۆلكردنەش زۆر مەترسیداره، چونكە لە ديموكراسيى بەكردەووە دەمانبات بۆ ديموكراسيى ئاراستەكراو، كە بە ستەمكارى دەچیت. ئەم واقعەى پاڭەياندن دەشیت مێژوويهكى تراژيديانە، واتە يادەوهریبه قیزەوہنەكانى شەپى ناوخۆ، دووبارەبكاتەو. بۆيه پيوستە هەموولایەك هۆشياربن بەرامبەر بەمەترسيهكانى ئەوہى روودەدات. لێرەدا هەندىك ئامرازى پاڭەياندن، وەك تەلەفزيۆنەكان (لۆكالى يان ئاسمانى)، بەحوكمى كاريگەريان لەسەر مېشك و دەروونى بينەران، بەپرسيارىتتى زۆرى ئەو دۆخە دەكەوێتە ئەستۆيان، بۆيه دەبیت هەلۆهستەيان لەئاستدا بكریت. راستە ئيمرۆ تەلەفزيۆنەكان لە كوردستاندا زۆربوون و گەشەيانكردو، بەلام لە دەرهوہى چوارچيوہى پاست و دروستى پۆژنامەوانين. چونكە بيلايه نانە بەپەرۆش نين بۆ بيروپاى تويزەكانى كۆمەلگە و زياتر بەپى داخوازيى سياسى و بەرژەوہنديى دامەزاون و كاردەكەن. ئەو تەلەفزيۆنەكانى لەسەردەمى سەقامگيريى سياسيدا هەبوون، جۆرىك ميانپەويان پيوە دياربوو، بەلام ئىستاو پاش هاتنەئاراى تەلەفزيۆنەكانى ئوپۆرسيۆن، زۆرەيان روويان لە پيزبەندى، تاكرەهەندى، پەهاخوازي، توندوتيزخستەنەو شلەژاندنى سەقامگيريى كردو و بوونەتە سەنگەرى

پیشه‌وهی شه‌رو پیک‌دادان و تا پاده‌یه‌کی زۆر باب‌ه‌تی‌بوونیان له‌ده‌ست‌داوه‌و له‌ به‌هاکانی کاری پۆژنامه‌گه‌ری دوورکه‌وتوونه‌ته‌وه. له‌کاتی‌کدا پۆلی راگه‌یاندنکارانه‌ی ته‌له‌فزیۆن، راستکردنه‌وه‌ی واقع‌نییه، به‌لکو گوێزانه‌وه‌ی واقعیه‌وه‌ک هه‌یه، نه‌ک وه‌ک ده‌خوازێت. ئه‌وه‌ش به‌پێی ئه‌و پرنسیپه‌ پیشه‌یه‌ جیهانیانه‌ی له‌ راگه‌یاندنی کوردستاندا ئاماده‌نین.

واچا که کاری راگه‌یاندنی ته‌له‌فزیۆنه‌کانی کوردستان میان‌په‌وانه‌ بیت. ئه‌وه‌ش مانای ئه‌وه‌ نییه‌ ئه‌و ته‌له‌فزیۆنانه‌ خۆیستانه‌ ده‌ستبه‌رداری هه‌ندی‌ک ئازادیی ده‌ربهرین یان پراکتیزه‌کردنی پیشه‌کارانه‌ بن و خۆبه‌دووربگرن له‌ هه‌لۆیسته‌وهرگرتن‌و بگونجین له‌گه‌ڵ هه‌مان و جیاوازییه‌کان په‌تبه‌که‌نه‌وه، به‌لکو به‌پله‌ی یه‌که‌م مانای ئه‌قلانی‌کردن‌و پزیزگرتنی ئه‌و‌یترو دیالۆگه‌ له‌ ولاتیکی فره‌په‌نگ و هه‌مه‌لایه‌ندا، که ئیمپرو چه‌په‌وه‌ی و توندپه‌وه‌ی و ده‌مارگیری تیایدا هه‌ره‌شه‌ له‌ ناشتی کۆمه‌لایه‌تی‌وه‌ سه‌قامگیری ده‌کات. میان‌په‌وه‌ی هه‌لۆیستیکی مه‌عریفی و ئه‌خلاقیه‌، ریساکانی په‌فتارکردنی پیشه‌کارانه‌ له‌ راگه‌یاندنی ته‌له‌فزیۆنه‌کاندا دووپاتده‌کاته‌وه، ئه‌وانه‌ی پشتبه‌ستوون به‌ پرنسیپه‌گه‌لێک، که به‌لگه‌نه‌ویست خۆیان ده‌خه‌نه‌په‌وه‌و. چونکه‌ میان‌په‌وه‌ی پشتبه‌ستووره‌ به‌ مافی زانین و ده‌ربهرینی بیروپا هه‌مه‌په‌نگه‌کان و په‌له‌ یه‌که‌ ده‌داته‌ تیگه‌یشتنی واقعیه‌کان، که په‌له‌ یه‌که‌ تیایدا بۆ هه‌واله‌ نه‌ک بیروپا. بۆیه‌ میان‌په‌وه‌ی پێویستی به‌وه‌یه‌ ته‌له‌فزیۆنه‌کان واز له‌ بلۆکردنه‌وه‌ی هه‌رشتیک به‌ینن، که توندوتیژی و په‌قوکیه‌ له‌ناو هاو‌لاتیاندا ده‌خاته‌وه، بانگه‌شه‌ بۆ تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ ده‌کات و زمانی شه‌پ، سوکایه‌تی‌پیک‌کردن، جینۆپیدان، ناو‌زێندن... هتد به‌کارده‌نین. له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌وه‌ جێ مه‌راق و بایه‌خپیدانی هاو‌لاتیان نییه‌و زیاتر خزمه‌تی به‌رژه‌وه‌ندی و خواسته‌ شه‌په‌نگی‌زانه‌کانی سیاسه‌تمه‌دارانی پشتی سه‌ری ئه‌و ته‌له‌فزیۆنانه‌ ده‌کات.

له‌سایه‌ی گه‌شه‌کردنی جیهانیی خێرای ته‌کنۆلۆژیای راگه‌یاندن و بلۆبوونه‌وه‌ی به‌رفراوانی ئامرازه‌ ناوچه‌یی و ئاسمانیه‌کانی راگه‌یاندن و په‌ره‌سه‌ندنی که‌ناڵه‌کانی پیکه‌یشتنی بیستراو و بیزراو نو‌سراو، مافی هاو‌لاتیه‌ ئه‌و هه‌والانه‌ وه‌رگرتی که به‌هیچ فله‌ریکی پالۆتندا تینه‌په‌ریون و لی‌کدانه‌وه‌ی ئایدیۆلۆژیائاسایان بۆ نه‌کراوه‌و به‌هیچ تێپوانینیکی سیاسی بارگای نه‌کراون. که‌واته‌ راگه‌یاندنی ته‌له‌فزیۆن جو‌ریکه‌ له‌ وێژدانی ئازادانه‌ و له‌ پیکه‌یه‌وه‌ شه‌فافانه‌ و پاشا‌وانه‌ په‌نگدانه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و شتانه‌ به‌دیده‌که‌ین که له‌واقیعه‌دا پووده‌ده‌ن. له‌به‌رئه‌وه‌ی مافی هاو‌لاتیه‌ زانیارییه‌کان، به‌بێ که‌مکردن و زیادکردن به‌ده‌ستبه‌ینی، به‌وپێیه‌ی ئه‌رکی ته‌له‌فزیۆنه‌ هه‌واله‌کان به‌بێ ئیجتیه‌ادکردن یان زیادکردنی رای تاکه‌که‌سیی

پۆژنامە نووس و بیروپرای لایەنی سیاسی بداتە هاوڵاتی، ئەمەش بەیخ ساختەکردن و بەلادارپێردنی هەوالەکان و دەرفەت بۆ هاوڵاتی بپەخسیت خۆی دوا حوکمی خۆی بەسەریاندا بدات. چونکە تەنیا لەم بارەدا راگەیانندی تەلەفزیۆنەکان پۆلی بیلايەنی ئازادانەى خۆی دەگێریت، بۆ گەیانندی هەوال یان زانیارییەکان بە هاوڵاتیان.

رینگە لەوێ نەگیراوە، هەر تەلەفزیۆنیک روویکاتە ئاراستەکردنی بەکردهو، بەمەرجیک راگەیانندیکی ئاراستەکراوی پیشکەوتووی پۆزەتیفانە پراکتیزەبکات، نەک بەشیۆهیهکی نینگەتیفانە و هاندەری لایەنداریتی و جیاوازیخوازیی سیاسی کارەکانی خۆی ئەنجامبدات. چونکە لەم پۆژگارەدا تەلەفزیۆن کاریگەری بەهێزو بەرجەستەى لەسەر میشک و رەفتاری نەو جیاوازهکان هەیه و دەشیت ئەنجامی کارکردنی چەوتی تەلەفزیۆنەکان ئەوان ببنە قوربانیی شیۆهى ناوک پوچەل، یان قوربانیی ناوهرۆکی مینیرێژکراو. هاندان، وروژاندن، سوکایەتیپیکردن و بەخائینکردن هیچ پەيوەندییەکیان بە کاری راگەیاندن و پیشبیرکیی دیموکراتیانەو نیهی. ئازادیی راگەیاندن بۆ بلاوکردنەو و چاودێریکردن و بەدواداچوونی هەر هەوال و بیروپرایەک لەو کاتەدا کە نەچنە ناو بازەنى هاندان و وروژاندنەو و نەبنە مایەى پەرسەندنی گیانی ناکوکی و دوژمنکاری لەسەر شەقامەکان رەواو قبولکراوە، بەتایبەتی لەسەر شەقامەکانی کوردستان، کە بۆ خۆیان هەلئاوساون بە کێشە و قەیرانەکان و ئامادەن بۆ کەوتنەوێ کێشمەکێش و پیکدادان. بۆیە گەرەکە تەلەفزیۆنەکانی کوردستان وریابن بەرامبەر بەوێ بابەتەکانی راگەیاندن، شیۆزی خستەنەپوویان و زمانی گوزارشت لێ کردنیان پیشەییانە بن و نەبنە مایەى ئالۆزکردنی بارودۆخەکە و تیکدانى ئاسایش و سەقامگیری و هەلگیرسانی شەپو پیکدادانی خویناوی. چونکە ئەو تەنیا هەرەشە لە بوونی دەسەلات ناکات، بەلکو هەرەشە لە ئۆپۆزیۆن و سەرتاپای ئەزموونی کوردستانیش دەکات.

چوار پرنسپىيى گىرنگ بۆ نەم رۆژگارەمان

ئەنجامى قولبۇونەۋەى ناكۆككىيەكانى نىۋان دەسەلات و لايەنەكانى ئۆپۆزسىۋون و پەرەسەندى خۆپيشاندانە جەماۋەرىيەكان، باسكردن و جەغتكردنەۋە لەسەر چەند پرنسپىيىكى بىنچىنەيى، كە بۆ دىموكراسى و بىياتنانى دىموكراسى لە كوردستان گىرنگن، كارىكى پىۋىستە. بۆيە لىرەدا ھەلدەدەم بەكورتى باسى ھەرىەكىك لە فرەلايەنى، ھەلكردن، كۆدەنگى و يەكلاكردەۋەى زۆرىنە بكەم.

فرەلايەنى: ماناى جىاۋازى و ھەمەپرەنگى ئەو تاك، گرووپ، پىكخراۋو ھىزە سىياسىانەيە، كە كۆمەلگەيان لى پىككىت. ھەروەھا ماناى ئەۋەيە ھەرىەكىك لەۋانە مافى ئەۋەى ھەبىت گوزارشت لە بىروپاۋ تىروانىنەكانى خۆى و جىاۋازىيەكانى لەگەل ئەۋانىتر بكات و كۆششبات بۆ ھىنانەدى ئامانجەكان و دەستەبەركردنى بەرژەۋەندىيەكانى. دەشىت جىاۋازى لەنىۋان ئەو تاك، گرووپ، پىكخراۋو ھىزە سىياسىانەدا لەسەر بنەماى ئابۋورى، كۆمەلايەتى، پۆشنىبىرى، سىياسى و دامەزراۋەيى بىت. بەجوړەش ھەرىەكىكىان دەتوانىت خودى خۆى بەھىننەدىۋ ئەو شوناسەى خۆى پىارىزىت، كە لەۋانىترى ناۋ ھوكمپرانى جىايدەكاتەۋە. فرەلايەنى ماناى ئەۋە نىيە ئازادىي رەھا بدرىتە ھاۋلاتيان، يان گرووپەكان، ياخود لايەنەكان بەدلى خۆيان و بەدەر لە پەيمان و پىككەۋتنى كۆمەلايەتى ئامانجۋ بەرژەۋەندىيەكانى خۆيان بەھىننەدى، چونكە ئەۋە دەبىتە مايەى سەرھەلدانى پشپىۋى و بى سەروبەرى. بۆيە گىرنگە سنوور يان پىبەندىگەلى تايبەتىي ۋەھا بۆ گرووپە جۆربەجۆرەكان دابىرئىت، كە بتوان ئامانج و بەرژەۋەندىيەكانى خۆيان بەشپۆەيەك بەھىننەدى، نەبىتە مايەى دەستدرىژىكردەنە سەر ئامانجۋ بەرژەۋەندىيەكانى ئەۋانىترو تىكدانى سەقامگىرىي كۆمەلگە.

فرەلايەنى دەرىپى چەند پىكھاتەيەكى دىموكراسىيە، ۋەك: داننان بە مافى ھەمەپرەنگبۋونى تاكەكان و گرووپ و پىكخراۋو لايەنە سىياسىيە جۆربەجۆرەكاندا، كە لە پۋوى پىداۋىستىيەكان و بەرژەۋەندىيەكان و تىروانىنەۋە جىاۋازن لە يەكترى. دابەشكردنى ھىز لە كۆمەلگەداۋ خولقاندنى ھاۋسەنگى نىۋان دەسەلاتە جۆربەجۆرەكانى

حوکمرانی و پیکخواه خاوەن بەرزەوهندییە جیاوازو دژبەیهکەکان. رەواپەتیبەخشین بە مەلەکانی پایەداری و هیز لەنیوان حیزبەکان و پیکخواه جیاوازهکاندا، کە لە پووی ئامانج و بەرزەوهندییەکانەوه لێک ناچن. بەشداریکردنی هاوڵاتیان لە ژیانی سیاسیدا، بەپێی پرنسیپی حوکمرانیی میلیت. بوونی پیشبەرکیی ئازادانە لەنیوان گرووپ و لایەنە جۆربەجۆرەکاندا.

هەلکردن (تۆلەرەسی): بەهایەکە، بەرەمی داننانە بە شکۆمەندی مۆف و ئازادیی بۆ ئەوەی لەوانی دیکە جیاوازیی و خاوەن بپواو پەفتارو پراکتیکی تایبەت بەخۆی بیت. هەلکردن مانای ئامادەبوونە بۆ قبۆلکردنی جیاوازو ریزگرتن لە مۆفە جیاوازهکان لە پووی پووختار، پەنگی پیست، پەگەز، ئایین و بپواو. قۆلتیر بەبەشی گوزارشتی لە هەلکردن کردووە، کاتیک وتویتی: «من هاوورانیم لەگەڵتدا، بەلام ئامادەم گیانی خۆم بەختبکەم، بۆ ئەوەی بیروپرای خۆت دەربپیت». واتە هەلکردن مانای قایلبوون نییە بە تیروانین و بیروپوچوونەکانی بەرامبەر، جا ئەو بەرامبەرە تاک بیت یان گرووپ و پیکخواوی کۆمەلگە مەدەنی و لایەنی سیاسی، بەلکو دەرفەت پەخساندە بۆ ئەوەی بەبێ هەپەشەلیکردن و چەپاندن و ترساندن گوزارشت لە خۆی بکات و لە پێگە دیالۆگی دیموکراتیانەوه مامەڵە لەگەڵ بکریت.

هەلکردن پرنسیپیکی گرنگی دیموکراسی و کۆمەلگە دیموکراتییەکانی، ئەوەش لەبەر ئەم هۆیانە: بەهۆی هەلکردنەوه تاک و گرووپ و لایەنەکان دەتوانن لە حوکمرانیدا مافەکانی وەک ئازادیی دەربپین و پیکخستن و یەکسانی دەستەبەربەکن. هەلکردنی سیاسی دەرفەت بۆ پیشبەرکیی ئازادانە و کرانەوهی دامودەزگا سیاسییەکان بەپووی بیروپرای جیاوازهکاندا دەرخسین، تەنانەت ئەگەر ئەو بیروپرایانە مایەتی قبۆلکردنیش نەبن. هەلکردنی سیاسی رەواپەتی دەداتە بیروپرای نوینەری گرووپە جیاوازهکان (لەوانە ئۆپۆزیسیۆن)، کە دەبیتە مایەتی دانانی بەردی بناغەتی رەواپەتی دەستاودەستکردنی دەسەلات. هەلکردن بەشداریدەکات لە هیئەتەیی سەقامگیری دەسەلات و کۆمەلگەدا، چونکە دەرفەت بۆ گفتوگۆی بیروپرای جیاوازهکان - بەپێی ریساکانی گەمەیی دیموکراتی و بەبێ توندوتیژی - دەرخسین، تەنانەت لە هەستیارترین مەسەلەکانی وەک جیاوازیی بیروپرای ئایدیۆلۆژیەکاندا.

کۆدەنگی: بەهاو پرنسیپیکی زۆر گرنگە بۆ سیستەمی دیموکراتی، بەتایبەتی لەو کۆمەلگەکاندا، کە لە پووی نەتەوهیی و بپواو هەمەپەنگن. بۆ ئەوەی تاکەکان و گرووپە جۆربەجۆرەکان، لە پووی کۆمەلایەتی و سیاسی و ئابووری پەروەردەییەوه، بتوانن لەناو چوارچێوەی نیشتمانیکیدا پیکەوه بژین، پیویستە ئەو خالە هاوبەشە

لەنيوانياندا ھەبىت، كە يارىدەدەرن بۆ ژيان لە كۆمەلگەيەكى سىستەماتىككراودا. بەوجۆرە ھوكمپرانى ديموكراتىيە ئىنگەي گونجاو بۆ گروپە جۆربەجۆرەكان دەپرەخسىنى، ھەتاكو بتوانن - بەپىي رېساگەلئىكى پىشۋەخت قىبۇلكراو لەلايەن ھەموانە - پىكەو ەزىن. كۆدەنگى ماناي ئەو ھەيە ھاۋلاتيان لەسەر چەند مەسەلەيەكى بنچىنەيى و جەوھەرى پىكەدەكەون، بۆ نمونە دەستور، شىۋەي ھوكمپرانى و بەھاو رېساكانى گەمەي ديموكراتى. چونكە بەبى بوونى ئەو كۆدەنگىيە، كۆمەلگە پىش ناكەوئىت و پەرەناستىنى. بۆيە كۆدەنگى بەيەكىك لە واتاكان، ماناي كۆتايىھىتەنە بە فرەلايەنى لەو مەسەلەندا كە فرەلايەنى قىبۇل ناكەن و بنچىنەيى سەقامگىرىي كۆمەلگەن. دەبىت لىرەدا جەغت لەسەر ئەو بەكىتەو، كۆدەنگى ماناي سىپنەو ھەي جىاوازىيەكان، سىركردنى ناكۆكىيەكان و دروستكردنى كۆمەلگەي بەك پەنگ نىيە. چونكە ئەوانە دژى بنەماكانى ديموكراسىن، كە كۆدەنگى لە ھەندىك مەسەلەي جەوھەرى و بنەرتىدا بناغەيەتى.

يەكلاكردەنەو لەلايەن زۆرىنەو: پىرنسىپىكى زۆر گىرنگەو گىردراوى فرەلايەنىيەو ماناي ئەو ھەيە زۆرىنە لە كۆمەلگەدا ھوكمپرانە و ئەو سىياسەتەنە پىادەدەكات كە گونجاون لەگەل تىپوانىن و ئامانجەكانى خۆيدا، بەمەرجىك نەبىتە مایەي پىشلىكردنى مافەكانى مۇۋت و مافى كەمەيەتى بۆ پىشپىركىكردن لەسەر دەسەلات و گۇران بۆ زۆرىنە لە داھاتوودا. يەكلاكردەنەو لەلايەن زۆرىنەو زۆر گىرنگە، چونكە گوزارشت لە رېساكانى گەمەي ديموكراتى دەكات و بەرى ھەلباردنى ئازادانەي سەرپاستە. لىرەشدا چەند ھۆكارىك ھەن بۆ دەرختىنى گىرنگى يەكلاكردەنەو لەلايەن زۆرىنەو بۆ سىستەمى ديموكراتى. بۆ نمونە، ئەو مافىكى پەوايەو بەرى پىشپىركىكى ديموكراتىيەنەيە، كە دەبىت كەمىنەش (ئۆپۇزسىۋن) پىزى لى بگىت. ئەو جۆرە يەكلايىكردەنەو ھەيە سەقامگىرىي دەسەلات و كۆمەلگە دەپارىزىت و پىنگە لە تىكچوونى ئاسايشى كۆمەلەيەتى دەگىت. ناكىت كەمىنە (ئۆپۇزسىۋن) ئەو يەكلاكردەنەو ھەيە لەلايەن زۆرىنەو پەكبات، يان ھەولبەدات خۇي جىبەجىبىكات، چونكە ئەو دەبىتە مایەي پىشپىوى و كەوتنەو ھەي ئازاۋەو سەرھەلدانى ستەمكارى. دەبىت لىرەدا جەغت لەسەر ئەو بەكىتەو، زۆر چاكە لە گەمەي ديموكراسىدا زۆرىنەي رەھا بەكاربىھىتەت، چونكە زىاتر گوزارشت لە خواست و بەرژەو ھەندىيەكانى مىللەت دەكات و دەبىتە ھۆي ھاتنەدىي پىرنسىپى ھوكمپرانى مىللەت، بەوپىيەي زۆرىنەي پىژەيى گوزارشت لە پاي راستەقىنەي مىللەت ناكات.

پیاکاری سیاسی خه‌سه‌لته‌تیکی کوشنده‌یه

کولتووری پیاکاری سیاسی له‌لای ئی‌مه به‌ربلاوه‌و بۆته‌مایه‌ی وێرانکردنی په‌یوه‌ندییه‌ مرۆفایه‌تییه‌کان و هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی رایه‌له‌کانی پیکه‌وه‌گریدانی کۆمه‌لایه‌تی و نیشتمانی، چونکه‌ بۆته‌هۆی ته‌شه‌نه‌کردنی بێ‌متانه‌یی له‌نیوان تاک و توێژه‌کان و لایه‌نه‌سیاسیه‌کان و حوکمرانی و ئاسته‌نگ له‌به‌رده‌م گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لگه‌که‌ماندا. لێره‌دا لایه‌نه‌کانی پیاکاری سیاسی سیانن: ده‌سه‌لات، بانگه‌شه‌کاران و خه‌لک.

ده‌سه‌لات لای ئی‌مه به‌رپرسیاره به‌رامبه‌ر به‌ کولتووری بالاده‌ستی کۆمه‌لگه‌، چونکه‌ لانی که‌م ئه‌و پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردن و خویندن و پۆشنبیری په‌سمی به‌پۆه‌ده‌بات. هه‌ر ئه‌ویش کۆششده‌کات بۆ کۆکردنه‌وه‌ی خه‌لک له‌ ده‌وری سیاسه‌ته‌کانی خۆی، به‌بێ گۆیدانه‌ ئه‌وه‌ی داخۆ لایه‌نگیریکردنی ئه‌وان ئه‌نجامی بره‌وایه‌وون و دلسۆزییه‌یان پیاکاری و به‌رژه‌وه‌ندی. واته‌ ده‌سه‌لات لای ئی‌مه به‌رپرسیاره به‌رامبه‌ر به‌ کولتووری پیاکاری سیاسی له‌ کۆمه‌لگه‌دا، به‌ویپیه‌ی له‌لایه‌که‌وه‌ له‌سه‌ر بنچینه‌ی لایه‌نداریتی چه‌ندین که‌سی له‌ خۆی کۆکردۆته‌وه‌و پۆستی هه‌ستیار پێدان، که‌ هه‌له‌په‌رست و پێگه‌خواز و به‌رژه‌وه‌ندیخوازن و له‌ چاوی که‌سانیکه‌وه‌ سه‌یری کۆمه‌لگه‌و پروداوو گۆرپانکارییه‌کان ده‌کات و زانیارییه‌کان به‌ده‌ستدین و هه‌لوێست وه‌رده‌گریت و هه‌نگاوده‌نیت، که‌ دوفاقن و لانی که‌می سه‌رراستی و راستبێژیان نییه‌. له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ توێژه‌سیاسی و پۆشنبیره‌ خه‌مخۆرو دلسۆزه‌کان، که‌ راشکاوانه‌و بێ مه‌به‌ست و دوور له‌ به‌رژه‌وه‌ندی تابه‌تی بیروپا‌کانی خۆیان ده‌رده‌بێن، به‌ مه‌ترسی بۆ سه‌ر خۆی داده‌ن و کارده‌کات بۆ دوورخستنه‌وه‌یان له‌و پێگانه‌ی کاریگه‌رییان له‌سه‌ر ژبانی گشتی هه‌یه‌، چونکه‌ له‌ روانگه‌ی ده‌سه‌لاته‌وه‌ ئه‌و توێژانه‌، به‌هۆی په‌خه‌نگرتن و تێپوانین ده‌ربهرین و هه‌لوێسته‌رگرتنه‌وه‌، دژی سیاسه‌ت و په‌فتاره‌کانی ئه‌ون، که‌ «راست» و «پیرۆز» ن و نابیت دژایه‌تی بکری.

بانگه‌شه‌کاران (ئه‌و توێژه‌ی له‌ باری پاگه‌یاندن و پۆشنبیری و ئه‌کادیمیادا کارده‌که‌ن) ئامرازی پرۆپاگه‌نده‌کردن و جێبه‌جێکردنی سیاسه‌ته‌کانی ده‌سه‌لاتن و

ئەوانەن، كە ژيانى سياسى و پوڭشنبيرى و كۆمه لايەت يان ويرانكردو و ديمەنى كۆمەلگە يان شيواندو، چونكە تيؤريزهى سياسەتە چەوتەكانى دەسەلات دەكەن و پاسا و بۆ كارە نارپەواكان دئینەو و بەرگریدەكەن لە مەیلی پەراوێزخستنى توێژە بێگەردەكان لە پوڭبىنىنى خۆيان لە كۆمەلگە و تەنانەت ژياندا. دەسەلات لای ئیمە زیاتر توانیویەتى قەلەم بە دەستە پیاكارو خاوەن برونامە كارتونییەكان بخاتەگەر و ئەوانیتر پەراوێزبخات، یان وایان لى بكات گۆشەگیرىن. بۆیە سەیرنیه، وێپای كار بە دەستى بالای حكومت و پەرلەمانتار، هەندىك «پووناكبیر» و «پوژنامە نووس» و «ئەكادیمى» سەرگەرمى ئەو جۆرە نووسین و وتارەن، كە پیاكارى و درۆیان لى دەتكى و خۆشيان دەزانن زۆریەى خەلك بپروایان پى ناكەن و قیزیان لەو جۆرە پەفتارە دەبیتهو. تەنانەت هەندىك جار ئەوانە لە دانیشتنە تاییه تیبەكاندا هیمما بۆ ئەو دەكەن، بە پێگەى بالایو پایەدارى نەگەیشتون و سالانىكى زۆرە فەرامۆشكارون. ئەمەش درۆیەكى ئاشكرایە، چونكە ئەگەر راستگۆبوونایە، ئیمپرو لەو پێگەنى ئیستایاندا نەدەبوون. هەر وەها ساویلکەییەكى گەمزانە، چونكە گەلێك سیاسەتمەدار مامەلەى دەسپى كاغەز یان لەگەل دەكەن و پاش ئەوێ پىوستیان پێیان نامینى، بپاكانە فریاندەدەن. ئەو توێژە بانگەشەكارە پیاكارن و زاتى ئەوانە نییە هیمما جیدی و بەرجەستەكراو بۆ هەلەكانى دەسەلات بكەن، چونكە دەترسن ئەو پۆست و بەرپوێزێانە (ئیمتيازات) لە دەستدەن، كە بەهۆى دەسەلاتەو بە دەستیان هیناوه. خەسلەتى پیاكارى ئەو توێژەش لەو وەهاتو، كە ناتوانن پۆلى سەربەخۆیانە بگێرن، لە بەرئەوێ بپاراسازی ئەو بە دەست لایەنگەلێكەو بە دەوامى لە پێگەكە یاندا بەوانەو بەندە. ئەو پەروەردەى گیانى بەنگەشەكارانى هەنجن هەنجن كردو و چەندین توێژى بەرھەمەیناوه، كە لە واقیعدا هیچ دەسەلاتىكان نییە.. لە پوولەتدا خۆیان هەلەكێشن، كە چى هیچ كێش و قورساییه كیان نییە و لە ژێر پى دەسەلاتدان، تەنانەت لەو پێگە پووناكبیرى و ئەكادیمى و پوژنامەگەریانەى هەیانە ناتوانن پۆلى بەكردو و خۆیان بگێرن، لەگەل ئەو شدا هەلەدەن لە پێگەى دیدارى پالەوانبازى و وتارى بەهانە هینەر وە خەلك لە خستەبەرن و بلین ئیمە هەین، لەكاتێكدا ئەوان لە واقیعدا پووانەكانى كەسایهتیی بەكردو و پراكتیكان لە دەستدو، بەتاییهتى لەو پۆلەى پێیان سپێردراوه و لە بپاراسازییدا.

خەلكى بیدەسەلاتیش، لەبەر پیوارى (غیابى) حوكمپرانى دامەزراویى و ئەو یاسایانەى داپەروەرى دەپاریزین و خزمەتگوزارى و دەستكەوتەكان كارامانە و داپەروەرانە دا بەشدهكەن، دۆخەكە ناچارىكردون بۆ پرايىكردنى كارە ژيارى و

خزمەتگوزارییەکانیان ھانا بۆ ئەم یان ئەو بەرپرس و دەسەڵاتدار بەرن. جا لەبەرئەوێ و ئەو بەرپرس و دەسەڵاتدارانە لە ژێر کاریگەری کولتوری پیاکاری سیاسیدان، بۆیە خەڵکی چارەپەش ناچارە نرخێ ئەو کولتور بەدات و پووبکاتە پیاکاری، کە نیشانەى ھاتنەخوارەوێ ئاستى سیاسى و ئەخلاقى دەسەڵاتە لە دوولایەنەوێ: ئەو بەرپرسەى جێبەجێدەکات و ئەو خەڵکەى ناچارن پەنای بۆ بەرن. بێگومان خەڵکیش بەرپرسیاریتیی بەردەوامبوونی کولتوری پیاکاری بانگەشەکاران دەکەوێتە ئەستۆیان، چونکە ئەرکى سەر شانیانە پەردە لە پووی ئەو پەفتارە نارەوایانە ھەلمائەن و بەرەنگاری پۆلە خراپەکانیان ببەنەو، کە دەرھەق بە مافەکانى ئەوان و نیشتمانی دەیکەن، بەوپیەى پیاکاری سیاسى زیانبەخشە بۆ نیشتمانی و خەڵکیش.

پێویستە بەرەنگاری کولتوری پیاکاری سیاسى و پۆشنیری ببینەو، چونکە کولتوریکى وێرانکارەو زەبر لە ناخى کۆمەلگە دەوێشێنێ و لەو توێژانەوێ سەرچاوەدەگرت، کە دەبێت لایەنگرى کۆمەلگە بن، نەک بەرى گران بن بەسەر شانییەو و ھۆکاری ئەو بارودۆخەن، کە کۆمەلگە پێی گەیشتوو. ئەگەر بکریت بیانو بۆ ھەر دەسەڵاتیک بەنێنەو کۆششبات بۆ کۆکردنەوێ لایەنگر و ھەواداران، ئەوا مافى سیاسى و ئەخلاقى ئەو نییە سیاسەتى ماکیافیلیانەى ناو کتیبى «میر» پیاوەبکات، چونکە شاشییە بۆ بنیاتنان و پێشکەوتنى ھەر میلەتیک. ئیمە دەبیت خوازیارى کولتوری سەرپاستى و راستگویی و دەرۆستبوون بە ئەخلاق و بەھا جوانەکان بین، نەک کولتوری بەرژەوێندییە تاکەکەسى و خۆپەرستییەکان و لەسەر حسابى بەرژەوێندییەکانى خەڵک. ئەگەر دەسەڵات ھەلقولایى ژینگەکەى خۆى بیت، ئەوا دەبیت گوزارشت لە بەرژەوێندییەکانى خەڵکى ئەو ژینگەى بەکات، چونکە کولتوری پاراستنى مافەکانى گشت کۆمەلگە، نەک دەستەبەرکردنى بەرژەوێندییە تاکەکەسییەکان، دەبیتە مایەى پێشکەوتنى کۆمەلگەو سیستەمە سیاسییەکان.

لێکدا برائیکى زۆر لەنیوان و تەو کردارى دەسەڵات و بانگەشەکاراندا بەدیده کریت و خەڵک چیتەر بروای بە پرستى بریقەدارو دەستەواژەى ھەنگوینی نەماو، چونکە بەچاوى خۆیان دەبینن چ پیاکاری و بانگەشەکاریەک بالادەستەو چ جۆرە وتارگەلێگ لە پۆژنامەو گۆفارەکاندا بلأودەبنەو و دەزانن ئەو زماندەرژانەى وتارەکان دەنوسن کورتەبالان لە ئاست دەسەڵاتدا. جا دەپرسین: ئایا ھۆکاری ئەو دەسەڵاتە، یان بونیادە پۆشنیری و پەرۆدەییەکەى سیاسەتمەداران و بانگەشەکارانە، یاخود ئەو خەڵکەى بەردامبوونی داووتە ئەو جۆرە پەفتارانە؟

ناتوندوتیژی شیوازی هاوچه رخی خهباته

کاتیک گویمان له که سیک ده بیته باسی خهباتی ناتوندوتیژی دهکات، به گومان و وریاییه وه یان دهم به زهرده خه نهی گالته جارپییه وه تی دی ده پوانین. ئەو کاردانه وه یه ش سروشتی نییه، به لکو کولتوورییه. چونکه ئە زمونه کانی کۆمه لگه ی کوردستان هه همیشه چاره سه رکردنی توندوتیژانه یان خستۆته پروو، نهک خهباتی ناتوندوتیژانه، زۆرجاریش ناتوندوتیژی وهک ترسنۆکی و خۆبه دهسته وه دان و چۆکدادان لیکدراوته وه.

یه که مین ههنگاو پروو ناتوندوتیژی، هۆشمنه ندبوونه به رامبه ر به و دۆخه سیاسی و کۆمه لایه تی و کولتوورییه ی باری شانی گرانکردین و وای لئ کردین توندوتیژی نهک هه ر به پئویست بزانی، به لکو به پیروزی دابننن. به وپییه ی زۆریه ی په وته زاله کانی ناو کۆمه لگه که مان توندوتیژیان به رزراگرتووه و گرتیانداوه ته وه به چه مکه کانی وهک ئازایه تی، جوامیری، بویری، قوربانیدان، پیاوه تی، دادپه روه ری و ئازادییه وه. ئەمه ش به جوریک، که توندوتیژی هه ر له ئاگایماندا نیشته جئ نییه، به لگو له ئاگایشماندا جیگیره. بئگومان بارودۆخی زالی ناو کۆمه لگه و پوهه پروبوونه وه ی کیشه سیاسی و کۆمه لایه تییه کانیش یاریده ده ربوون بۆ چه سپاندنی ئەو تیپوانینه.

ده کریت به چه ند شیوزایک پیناسه ی ناتوندوتیژی بکه ی، له وانه:

۱/ ناتوندوتیژی پهفتاریکی ئاشتیخوازانه ی هیمانه یه، بۆ هه لکردن و گونجان له گه ل ئەوانی دیکه و خۆ به دوورگرتنه له به کارهینانی هیزو پیکدادان له گه ل نه یارو ناکوکه کاند، ته نانه ت ئەگه ر ئەوه زیانی ماددیشی لئ بکه ویتته وه.

۲/ ناتوندوتیژی پهفتاریکی ئەقلانییه بۆ خۆپاراستن له مملانیی توندوتیژ له گه ل ئەوانی دیکه، به مه به سته هیمانه دیی ئاشتی، ته بایی و پیکه وتن و دوورکه وتنه وه له شه رو پیکدادان، که زیانی زۆری لئ ده که ویتته وه.

۳/ ناتوندوتیژی جوریک هوشیاریی کۆمه لایه تی و کولتوورییه، که وا له تاک دهکات دان به مافی خۆی و ئەوی دیکه دا بنی و سنوو بۆ پیکدادان و شه ر دابنن.

۴/ ناتوندوتیژی پراکتیکی شارستانیا نه یه بۆ چاره سه رکردنی کیشه و مملانیکان

له‌گه‌ل ئه‌وانی دیکه، به‌گرتنه‌به‌ری شی‌وازی مرو‌فانه‌ی ئاشتی‌خوازانه، که ده‌بیته هۆی ئارام‌کردنه‌وه‌و هه‌ل‌کردن له‌گه‌ل‌یاندا.

ه/ن‌اتوندوتیژی به‌ریاکردنی ململانییه‌کی بریارده‌رانه‌یه دژی دوژمنیکی سه‌سه‌خت، به‌گرتنه‌به‌ری پلانی تۆکمه و به‌کاره‌ینانی ئامرازی سیاسی بۆ تیکشکاندنی ویستی به‌رامبه‌ر، به‌گرتنه‌به‌ری ئامرازی ناتوندوتیژی کاریگه‌ر.

ده‌کریت ناتوندوتیژی له‌ سێ ئاستدا به‌دیکه‌ین: ئاستی خود، په‌یوه‌ندی نیوان تاکه‌کان، په‌یوه‌ندییه‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کان.

ناتوندوتیژی له‌سه‌ر ئاستی خود، مانای کۆششکردنه بۆ یه‌گرتوویی ژیان له‌ پوو‌ی هه‌ستوسۆز، بیرو‌کرداره‌وه. واته به‌خشیانی مانایه‌ک به‌ ژیان، بوون و په‌ره‌سەندنی سروشتیمان.

ناتوندوتیژی له‌سه‌ر ئاستی په‌یوه‌ندی نیوان تاکه‌کان، مانای په‌نابردنه بۆ دیالۆگ و پیکه‌یشتن، به‌مه‌به‌ستی چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌و گه‌رفته‌کان. هه‌روه‌ها هه‌ل‌کردنه له‌گه‌ل جیا‌وازی و فره‌په‌نگیداو پیکه‌وه‌ژیان‌ه به‌پێی په‌یمانیکی کۆمه‌لایه‌تی.

ناتوندوتیژی له‌سه‌ر ئاستی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیش، مانای دانانه به‌مافی که‌سه بێده‌ره‌تانه‌کانداو ریزگرتنی ئه‌و مافانه‌یه. هه‌روه‌ها مانای بوونی دادپه‌روه‌ری به‌شداریکردنه.

ناتوندوتیژ (وه‌ک شی‌وازیکی هاوچه‌رخ‌ی خه‌بات) چه‌ندین ئامرازی هه‌یه، که ده‌کریت له‌ ژێر سێ ناو‌نیشاندا کۆیانیکه‌ینه‌وه: نا‌ره‌زایی ده‌رپه‌ین و بپرواهینان، هاریکاری نه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و سیاسی، ده‌ستپوه‌ردانی راسته‌وخۆ.

یه‌که‌م / نا‌ره‌زایی ده‌رپه‌ین و بپرواهینان:

وه‌ک پاگه‌یانندی په‌سمی (نامه‌ی نا‌ره‌زایی و لایه‌نگیریکردن، به‌یاننامه‌و یاداشتنامه)، ئاخاوتن له‌گه‌ل خه‌لک (دروشم یان کاریکاتیر، لافیته، نامیلکه‌و کتیب، پۆژنامه، پادیو‌ته‌له‌فریوون)، نا‌ره‌زایی ده‌رپه‌ینی به‌کۆمه‌ل (وه‌فدی خه‌لک، گرووی فشارو مانگرتن)، کاری سمبولکارانه‌ی گشتی (پۆشینی جلوه‌رگی تایبه‌ت، به‌کاره‌ینانی پووناکی به‌مه‌به‌ستی تایبه‌تی، نیشان‌دانی تابلوی شی‌وه‌کاری و وینه‌و به‌کاره‌ینانی ده‌نگ وه‌ک سمبول)، فشاره‌ینان بۆ تاکه‌کان (په‌خنه‌گرتن له‌ به‌رپه‌رسان و گه‌فتوگۆی راسته‌وخۆ له‌گه‌ل‌یان)، شانۆو مۆسیقا (به‌کاره‌ینانی شانۆی په‌خنه‌گرانه‌و مۆسیقاو گۆرانی) و رپییوان.

دوهم / هاریکاری نه کردن:

۱/ هاریکاری نه کردنی کۆمه لایه تی: وهک بایگۆتکردنی کۆمه لایه تی، نیشان نه دانی ههستوسۆز، هه رامکردن، هه لپه ساردنی چالاکیی کۆمه لایه تی و وه رزشه وانی، بایگۆتکردنی مه سه له کۆمه لایه تییه کان، مانگرتنی خویندکاران، کشانه وه له دامه زراوه کۆمه لایه تییه کان، له ماله وه مانه وه، نه چوونه سه ر کار، گۆشه گیری، ونبوونی به کۆمه ل و کۆچکردنی نار په زایی.

۲/ هاریکاری نه کردنی ئابووری: وهک بایگۆتکردنی ئابووری (بایگۆتکردنی به رخۆران، به کار نه بردنی به ره هه م، سیاسه تی ته قه شف، نه دانی میرانه، به کری نه گرتن، نه کرپینی به ره هه می خۆمالی و بیانی). مانگرتن (نار په زایی جوتیاران و کریکاران) و کار نه کردن.

۳/ هاریکاری نه کردنی سیاسی: وهک په تکردنه وهی ده سه لات (لیسه ندنه وهی وه لا، لایه نگیری نه کردن و بانگه شه کردن بۆ به ره نگار بوونه وه)، هاریکاری نه کردنی حکومرانی (بایگۆتکردنی په ره له مان، هه لئبژاردن، کاری حکومه ت و داموده زگاگان و لابردنی تابلۆ و هیما ی شوینه کان) و مانگرتنی جه ماوه ری و مانه وه له ماله وه.

سییه م / دهستیوه ردانی راسته وخۆ:

دهستیوه ردانی دهروونی (مانگرتنی نان نه خواردن)، جهسته بی (مانگرتن به پی و دانیشتن و پالکه وتنه وه، دانانی له مپه ر له سه ر پێگه کان، داگیرکردنی ناتوندوتیژانه ی شوینیکی)، کۆمه لایه تی (دروستکردنی شیوازی کۆمه لایه تی نوێ، دهستی دهستی پیکردن، بایگۆتکردنی قسه کردن)، ئابووری (مانگرتن، پرکردنی بازار له کالا، بازار و هاتوچۆی ئه لته رناتیف)، سیاسی (دهرخستنی ناوی گه نده له کان و به کریگیراوان، خواستی زیندانییوون، سه ریپچیکردنی یاسا).

ناتوندوتیژی (وهک شیوازیکی هاوچه رخی خه بات) چه ند بنچینه یه کی هه یه، له وانه: - تیکۆشانی ناتوندوتیژانه، به ره نگار بوونه وه یه، نهک نار په زایی ده برپین، چونکه ده شیت مرۆف نار په زایی به رامبه ر به شتیک ده برپیت و دواتر بچیته وه ماله وه، به لام به ره نگار بوونه وه به رده وامبوونه هه تاکو به دهسته هینانی ئامانج.

- تیکۆشانی ناتوندوتیژانه، به دهسته هینانی لایه نی سییه مه، چونکه ململانی نی نیوان دوو لایه ن ته نیا به دوو لایه نه که یه کلاناکریتته وه، به لکو پیویسته لایه نی سییه م به دهسته بیت، ئه ویش کۆمه لگه یه.

- تیکۆشانی ناتوندوتیژانه سه روو ده ستووره، واته په نابردنه له کاتی پیویستدا بۆ

- سەرىپچىكىردنى ياسا، كە لەلايەن چەوسىنەرەنەو ە جەلەودەكرىت و لىكدەدرىتەو ە، ئەمەش كاتىك ئاراستەى تىكۆشان لە خاوەو ە بۆ گەرم دەچىت .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە، ئاشكرايە نەك ژىرزەمىنى .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە، كاريكى راستەوخۆى كاريگەرە، واتە پەنابردنە بۆ كارى ەك مانگرتن و خۆپىشاندان و بايگۆتكردن... ەتد .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە، بەركەوتنى ناراستەوخۆيە، واتە پووبەپوونەبوونەو ەى راستەوخۆيە بۆ لاوازكردنى بەرامبەرەو پەرەپىدانى خۆيى .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە پەنانەبردنە بۆ توندوتىزى .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە مامەلەكردنە لەگەل شياو و راستدا، واتە ئەو ەى دەشىت بكرىت و راستە لەلايەن چالاكوانانەو ە، نەك ئەو ەى لە پروانگەى دەسەلاتو كۆمەلگەو ە شياو و راستە .
- لەكۆتايىشدا پىويستە ەيما بۆ چەند تىپروانىنىكى چەوت بكەين، كە لەناو خەلكدا بالادەستن، لەوانە:
- ۱/ خەباتى توندوتىزانە كاريگەرترەو خىراتر دەگاتە ئامانچ، بەلام تىكۆشانى ناتوندوتىزانە لاوازى و ملكەچى و خۆبەدەستەو ەدانە .
- ۲/ بوونى سەركردەيەكى كاريزمى گرنگە بۆ تىكۆشانى ناتوندوتىزانە .
- ۳/ تىكۆشانى ناتوندوتىزانە ناوچەگەرەنەيە، نەك سەرتاسەريانە .
- ۴/ بوونى برپوايەكى ئايىنى گرنگە بۆ تىكۆشانى ناتوندوتىزانە .
- ۵/ تىكۆشانى ناتوندوتىزانە تەنيا بۆ ئەو سىستەمانە باشە كە مافەكانى مروّف دەپارىزن .

کولتووری په‌تکرده‌وهی ئه‌وی دیکه

کولتووری په‌تکرده‌وهی مافی هه‌لوئستوه‌رگرتنی جیاواز له بیروپای باو یان نا‌کۆک بوون له‌گه‌لیدا، مانای دهر‌فەت نه‌په‌خسانه بو فرەدیده‌یی و پیکه‌وه ژیا‌نی بیروپا جیا‌وازه‌کان. ئەم کولتووره‌ش دژی چه‌مکی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه، چونکه ئەمجۆره کۆمه‌لگه‌یه، به‌بێ فرەدیده‌یی، مه‌حاله‌ سه‌ره‌له‌ب‌دات و دابمه‌زێت. ئەو په‌تکرده‌وه‌یه یه‌کیکه له خه‌سه‌له‌ته‌کانی سیسته‌می جه‌نگه‌لستان، که تیا‌یدا به‌هێز لاواز له‌ناو‌ده‌بات، یه‌کیکیشه له خه‌سه‌له‌ته‌کانی توند‌په‌وی و ده‌مارگیری، که پێگه به سه‌ره‌له‌دانی فرەدیده‌یی نادن. هه‌روه‌ها ئەو ئینکار‌کردنه نیشانه‌ی داخرا‌نی ئەقلی و فیکریه، چونکه داخرا‌نه به‌سه‌ر خۆدا. وێپای ئه‌وانه، ئەو ئینکار‌کردنه مانای سه‌رکوت‌کردنی ئازادی بیروپا و سیاسی و زمان و قه‌له‌م به‌ستنه‌وه هه‌ره‌شه‌یه بو سه‌ر هه‌ر تیروانینیکی جیا‌واز.

کولتووری په‌تکرده‌وهی بیروپا هه‌لوئستوه‌رگرتنی جیا‌واز له ژۆربه‌ی کۆمه‌لگه‌کانی و‌لاته تازه‌پێگه‌یشتووه‌کاندا - به کوردستانیشه‌وه - بالاده‌سته، ئه‌وه‌ش به‌بیانوی مسۆگه‌ر‌کردنی کۆده‌نگی گشتی. ئاشکرایه هه‌تا‌کو ژماره‌ی ئەو مه‌سه‌لانه‌ی گفتو‌گۆیان له‌سه‌ر ده‌کریت که‌مبن، ئەوا هینانه‌دی کۆده‌نگی ئاسانده‌بی‌ت، به‌لام هه‌رکاتیک ئەو ژماره‌یه زیاتر‌بوو، ئەوا هینانه‌دی کۆده‌نگی سه‌خت‌ده‌بی‌ت. یه‌کیک له نیشانه‌کانی ئازادی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و بیروپا، ژۆربوونی ئەو مه‌سه‌لانه‌یه که ها‌ولاتیان ده‌توانن رایان له‌سه‌ر ده‌ربه‌رپن و گفتو‌گۆیان ده‌رباره‌ بکه‌ن، به‌مه‌به‌ستی قبۆل‌کردن یان په‌تکرده‌وه، ئه‌وه‌ش به‌بێ ترسو سه‌له‌مینه‌وه له تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتداری په‌سه‌می و نا‌په‌سه‌می، حکومی و نا‌حکومی. چونکه له پێگه‌ی ئەو ئازادیه‌وه ده‌کریت کار‌لیک‌کردن و گفتو‌گۆی به‌ره‌مدار ده‌سته‌به‌ربیت و ده‌رگا به‌په‌وی داخرا‌نی ئەقلی و فیکریدا داخ‌ری‌ت و دهر‌فەت بو کرانه‌وه‌ی ئەقلی و فیکری به‌خسیت.

له سایه‌ی کولتووری په‌تکرده‌وه‌و ده‌مکوت‌کردندا، ئه‌وانه‌ی جله‌وی تاکه‌بیروپا ده‌که‌ن، ده‌توانن خه‌سه‌له‌تی «کۆده‌نگی نیشتمانی» به‌خه‌شنه بیروپا‌کانی خۆیان،

ئه‌وه‌ش ده‌بیتته هۆی په‌راوی‌زخستنی بیروپای ئه‌وانی دیکه و شیواندنی وینه‌که‌یان و ناوزپاندن و تاوانبارکردنیان. بئگومان یه‌کگرتووی میلیت به‌سه‌پاندنی تاقه‌ بیروپایه‌ک نایه‌ته‌دی، به‌لکو کاتیک دیتته‌دی که بنکه‌ی کۆده‌نگی به‌جۆریک فراوانبکریت، جیگه‌ی گشت بیروپا جیاوازه‌کانی تیدا ببیتته‌وه. «یه‌که‌ه‌نگی» له‌ پێگه‌ی تاقه‌ بیروپایه‌که‌وه‌و دوورخستنه‌وه‌ی بیروپا‌کانی دیکه، مانای پارچه‌پارچه‌کردن و ته‌فروتونا‌کردنی ده‌نگه‌کان و به‌هه‌ده‌ردانی وزه‌و کۆششه‌ جیاوازه‌کانه، به‌وپێیه‌ی خاوه‌ن بیروپا جیاوازه‌ دوورخراوه‌کان هه‌ست به‌ دلشکاوی ده‌که‌ن و گوشه‌گیری هه‌لده‌بژێرن، به‌وه‌ش وه‌زه‌و توانای زۆر له‌ کیس میلیت ده‌چیت، یان که‌نالی تر بۆ به‌تال‌کردنه‌وه‌ی تو‌ره‌ویوون و بی‌زاری خۆیان ده‌دۆزنه‌وه، به‌وه‌ش گرفت و قه‌یرانی گه‌وره‌ سه‌ره‌له‌ده‌دات.

ده‌رفه‌ت نه‌دان به‌وه‌ی خاوه‌ن بیروپا جیاواز یان نا‌کو‌که‌کان گوزارشت له‌خۆیان بکه‌ن، نیشانه‌ی خه‌وشییه‌کی گه‌وره‌یه‌ له‌ کولتووری بالاده‌ستدای مانای خۆپه‌رستی، کورتبینی، نادیموکراتییوون و توندوتیژییه‌و که‌شیکی ترسی ده‌روونی و فیکری ده‌ره‌خسینیت، که‌ نا‌کریت له‌ سایه‌یدا ژیانیکی کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنییری و فیکری به‌هێز ده‌سته‌به‌رییت.

بئگومان ده‌سته‌واژه‌گه‌لی وه‌ک (قۆرخکردن، تاکه‌ره‌وی، ناردن به‌بێ وه‌رگرتن) ده‌بیتته‌ مایه‌ی شله‌ژان و نا‌کو‌کی له‌گه‌ل ئه‌و تو‌یژانه‌ی باوه‌پیان به‌ فره‌دیدو هه‌مه‌په‌نگی و به‌شداریکردن و ئازادی هه‌یه‌و بانگه‌شه‌یان بۆ ده‌که‌ن. بۆیه‌ راست نییه‌ هه‌چ که‌سیک تۆمه‌تباربکریت و سوکایه‌تی پێ بکریت، ته‌نیا له‌به‌ره‌وه‌ی بیروپا و تی‌پروانینی جیاوازی هه‌یه، یان نا‌کو‌که‌ له‌گه‌ل په‌وتی باودا. هه‌روه‌ها هه‌له‌یه‌ ته‌نگ به‌ پۆژنامه‌ یان گۆفاره‌کان هه‌لبچنری یان، هه‌ولێ داخستنیان بدریت، ته‌نیا له‌به‌ره‌وه‌ی خاوه‌ن په‌یامی جیاوازی و پازی نین به‌پیتی پێسا باوه‌ بالاده‌سته‌کان سه‌مابکه‌ن. پێویسته‌ حوکمرانی هی هه‌موان و گشت هاو‌لاتیان بیت، نه‌ک ته‌نیا هی ئه‌وانه‌ی ده‌سه‌لاتیان به‌ده‌سته‌وه‌یه. حوکمرانی ئه‌گه‌ر هی هه‌موان نه‌بیت، حوکمرانییه‌کی که‌موکۆر ده‌بیت. له‌ پوانگه‌ی بیروپای دیموکراتی و پێشکه‌تنخوازیشه‌وه، نابیت پێگه‌ به‌هه‌چ تو‌یژ و لایه‌نیک بدریت به‌ زه‌وق و ویستی خۆی مامه‌له‌ له‌گه‌ل کۆمه‌لگه‌ بکات و به‌بێ به‌شداریکردنی گشت تو‌یژه‌کان چاره‌نووسی کۆمه‌لگه‌و داها‌تووه‌که‌ی دیاریبکات. له‌و بارودۆخه‌دا که‌ تاقه‌ گرووپییک چاره‌نووس و داها‌تووی کۆمه‌لگه‌ دیاریده‌کات و بپاریسازی قۆرخده‌کات، پێویسته‌ خاوه‌ن بیروپا پێشکه‌وتنخوازه‌کان و دیموکراتخوازه‌کان دژی بوه‌ستنه‌وه‌و ئه‌لته‌رناتیقی گونجاو بخه‌نه‌پوو.

له ولاته تازه پینگه یشتوو هکاندا - به کوردستانیشه وه - که شوهه وای سه رکوتکردنی تاکلایه نانه له ئارادایه، که په راویژیک بۆ هه‌له کردنی خودو پاستبوونی ئه‌وانی دیکه ناهیلایته وه. نه بوونی په راویژیک بۆ هه‌له کردن ده‌شیت ئه‌نجامی بره‌به‌خۆبوونی په‌های خاوه‌ن بیروپا تاکرپه‌وه‌کان و به‌هه‌له‌دانانی بیروپاکانی ئه‌وانیتر بیت. ئه‌و سه‌رکوتکردنه‌ش به‌شیوه‌ی تاوانبارکردن و به‌خائینکردن و ناو‌زپاندن و سوکایه‌تیپیککردنی نووسه‌رو پۆشنبیران خۆی نواندوه. بیگومان سه‌رکوتکردنی بیروپای جیاواز، ئاسته‌نگ له‌به‌رده‌م په‌ره‌سه‌ندن و داهینانی پۆشنبیریدا دروستده‌کات و ناکریت دیموکراسی له‌کۆمه‌لگه‌یه‌کدا به‌رقه‌راربیت، که سه‌رکوتکردنی بیروپا پیاده‌بکریت و تاچه‌تویژیک بره‌وای وابیت حه‌قیقه‌ت به‌ده‌ست ئه‌وه‌وه‌یه و هه‌ر خۆی وه‌لامی ته‌واوی گشت پرسیاره‌کانی لایه‌و چاره‌سه‌ری تیکرای گرفت و کیشه‌کان به‌ده‌ست خۆیه‌وه‌یه و تویژه‌کانی دیکه هه‌له‌ن و ده‌بیت فه‌رامۆش‌بکرین.

هاولاتی ناوکی ره‌وایه‌تی نوپیه

ئه‌و گۆرپانکاریانه‌ی له‌ واقیعی ئیمپۆی کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا هاتوونه‌ته‌ئاراهه‌، پپۆیسته‌ بینه‌ هۆی خولقاندنی بیرکردنه‌وه‌یه‌کی نوێ، که‌ کۆله‌که‌کانی بریتین له‌ دیموکراسی، کرانه‌وه‌، پینک‌گه‌یشتن له‌گه‌ل ئه‌وی دیکه‌، ریزگرتنی تیروانین و بۆچوونه‌ جوړبه‌جوړه‌کان و دهره‌ت بره‌خسینریت بۆ دیالوگی هه‌مه‌لایه‌ن و کراوه‌ سه‌باره‌ت به‌هه‌موو مه‌سه‌له‌کان. چونکه‌ به‌بێ چه‌سپاندنی رپساو به‌هاکانی دیموکراسی له‌ کۆمه‌لگه‌که‌مان و گشت کایه‌و بواره‌کاندا، مه‌حاله‌ له‌ دهره‌ته‌ ره‌خساوه‌کان بگه‌ین و به‌ره‌نگاری ته‌حه‌دا گه‌وره‌کان ببینه‌وه‌و ئه‌سته‌مه‌ حوکمرانی هی هه‌موو هاوالاتیان بپت و کۆمه‌لگه‌ به‌هه‌موو جیاوازی و فره‌ره‌نگییه‌وه‌ یه‌کرپزبیت، به‌شیوه‌یه‌ک که‌ هه‌موان به‌شداریی له‌ ژيانی گشتیدا بکه‌ن و هیچ لایه‌نیک له‌ دهره‌وه‌ی پرۆسه‌ی بنیاتنان نه‌بیت و هه‌ست به‌ زولملیکردن و په‌راویزخستن نه‌کات، به‌لکو هه‌موولایه‌ک به‌کرده‌وه‌و واقعیانه‌ برپا به‌وه‌ به‌پنن، که‌ کوردستان هی هه‌موانه‌ به‌بێ جیاوازی و ئه‌و جیاوازی و جیاکارییه‌ وه‌لاوه‌نراون، که‌ هۆکاری کینه‌و شله‌ژان و ململانیی دوژمنکارانه‌ بوون.

کوردستان، له‌سایه‌ی ئه‌و گۆرپانکاریانه‌ی پووینداوه‌، ته‌نیا له‌سایه‌ی ره‌وایه‌تییه‌کی نویدا ده‌توانی به‌رده‌وامبیت، ئه‌و ره‌وایه‌تییه‌ی ئه‌نجامی چاکسازیی سیاسی و فراوانکردنی بنکه‌ی به‌شداریکردن و جیگیرکردنی به‌هاو دامه‌زراوه‌کانی دیموکراسی له‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان حوکمرانی و کۆمه‌لگه‌ دپته‌ئاراهه‌. ئه‌م پرۆژه‌هه‌نگاوه‌ش پپۆیستی به‌ ناوکیکی توندوتوول هه‌یه‌، که‌ ئه‌رکی هینانه‌دی ئه‌و ئامانجانه‌ و به‌رجه‌سته‌کردنیان له‌ ژيانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیدا ده‌که‌وێته‌ئه‌ستۆ، ئه‌ویش هاوالاتیی هوشیارو ئازادو چالاکه‌. ئه‌مه‌ش به‌بێ گپراوه‌ی بایه‌خی سیاسی و مافداری بۆ هاوالاتیان، به‌شیوه‌یه‌ک که‌ رۆلی خۆیان ببینن و مافه‌کانی خۆیان به‌ده‌سته‌به‌پنن و ئه‌رکه‌کانی سه‌رشانیان جپیه‌جپیکه‌ن، نایه‌ته‌دی.

لیزه‌شدا گه‌یشتن به‌ پرنسیپی هاوالاتیبوون و ده‌سته‌به‌رکردنی پیداوپیستییه‌کانی له‌ ژيانی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیدا، له‌سه‌ر ئاستی پراکتیکی، پپۆیستی به‌ کارو

تیکۆشانی زۆر هه‌یه، بۆ پزگار بوون له و بازنه و په‌فتارانە ی پینگن له‌به‌رده‌م شاد بوون به‌و پرنسیپه‌ی جه‌غت له‌سه‌ر ئازادی و یه‌کسانی ده‌کاته‌وه. پیده‌چیت لاوازی بوونی ویستی سیاسی به‌رامبه‌ر به‌و پرنسیپه‌، هۆکاری تیکچوونی بارودۆخی کۆمه‌لگه‌که‌مان و پاشه‌کشه‌ بی‌ت له‌ زۆر بواری کایه‌دا. چونکه‌ ئه‌گه‌ر مرۆقی کوردستان هه‌ست به‌ مرۆقیوونی خۆی نه‌کات و مافه‌کانی خۆی له‌ فه‌وتان و گه‌مه‌پیکردن نه‌پاریزی، ئه‌وا په‌یوه‌ندیی چاوه‌پوانکراو و خوازاوی له‌گه‌ڵ واقعی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی خۆی نابیت. سه‌ره‌نجامیش که‌لینی نیوان ده‌سته‌بژیری سیاسی بالاده‌ست و سه‌رجه‌م میلله‌ت، به‌پیکهاته‌ جیاوازه‌کانیه‌وه، فراوانتر ده‌بی‌ت و بی‌تمانه‌یی و ناکوکی قول سه‌ره‌له‌ده‌دن. ئه‌وه‌ش ده‌بی‌ت مایه‌ی هاتنه‌ئاری شله‌ژان و ناآرامی و له‌ناوچوونی سه‌قامگیری و ده‌رکه‌وتنی زیاتری پواله‌ته‌کانی توندوتیژی، که‌ هه‌ر شه‌ له‌ چاره‌نووسی هه‌موولایه‌ک ده‌کات.

له‌م ده‌رفه‌ته‌دا گرنگه‌ جه‌غت له‌سه‌ر چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌ک بکه‌ینه‌وه:

یه‌که‌م: دادپه‌روه‌ری له‌ بواریه‌ جۆربه‌جۆره‌کانی ژیا‌نی کۆمه‌لگه‌دا، رینگه‌ چاره‌یه‌ بۆ هینانه‌کایه‌ی چه‌مکی هاو‌لاتیبوون له‌ واقعی کۆمه‌لایه‌تیماندا، چونکه‌ هاو‌لاتیبوون هاوسییه‌تی جوگرافیا‌نه‌ نییه‌، به‌لکو بنیا‌تانی پۆشنیری و ده‌روونییه‌، به‌شیوه‌یه‌ک که‌ گشت هۆکاره‌کانی گومانی دوولایه‌نه‌و مملانیی دوژمنکارانه‌و به‌کژدا‌چوونه‌وه‌ تیده‌په‌پێتی. ئه‌م خواسته‌ش به‌بێ دادپه‌روه‌ری سیاسی و ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنیری مه‌یسه‌رنا‌بی‌ت. له‌به‌رئه‌وه‌ی هاو‌لاتیبوون، به‌بێ دادپه‌روه‌ری و یه‌کسانی و ده‌رفه‌تی وه‌ک یه‌ک بوونی نابیت و به‌بێ بنیا‌تانی دیموکراسی و به‌شداریکردنی گشتی و دادپه‌روه‌ری له‌ کۆمه‌لگه‌دا هه‌ستی هاو‌لاتیبوون گه‌شه‌ناکات و به‌ها‌کانی ده‌روه‌ستبوونی نیشتیمانیی دروست ناخه‌ملین. به‌وییه‌ش سه‌تمکاری و ده‌مگرتنی خه‌لک و زه‌وتکردنی ئازادییه‌ گشتیه‌کان دژی پرنسیپی هاو‌لاتیبوون و هاو‌لاتیبوون له‌ کۆمه‌لگه‌یه‌دا گه‌شه‌ناکات، که‌ به‌ده‌ست ئه‌و ده‌ردانه‌وه‌ ده‌نالین. ئه‌مه‌ش پێویستی به‌ به‌رنامه‌یه‌کی نیشتیمانیی هه‌مه‌لایه‌ن هه‌یه‌، بۆ چاکسازی و گه‌شه‌پیدانی بارودۆخی سیاسی و ئابووری، به‌شیوه‌یه‌ک هاو‌لاتی گشت پیداو‌یستییه‌کانی بۆ ده‌سته‌به‌رکرا‌بی‌ت و هه‌ست به‌ دلنایایی و ئاسووده‌یی بکات و متمانه‌ی به‌ ئیستا‌و داها‌تووی ولاته‌که‌ی هه‌بی‌ت. دادپه‌روه‌ریش، له‌ یه‌کێک له‌ پوه‌کانیه‌وه‌، مانای پزگاریبوونه‌ له‌ هه‌ژاری و نه‌فامی و نه‌خۆشی و به‌ده‌سته‌پێانی ئاستیکی شایسته‌و شیاوی بژێوی و خزمه‌تگوزارییه‌.

دوهم: کۆمه‌لگه‌ی کوردستان پێویستی به‌ ده‌ستوریکی هه‌موارکراوه‌ له‌لایه‌ن هاو‌لاتیا‌نه‌وه‌، بۆ ریکخستنی گشت کاروباره‌کانی کۆمه‌لگه‌ و ده‌ستنیشانکردنی

ده‌سه‌لات و به‌رپر‌سیار‌تیی‌ه‌کان و واده‌کات گشت دامه‌زراوه‌کانی حوکم‌پانی ملکه‌چی یاساکانی بن. زیاده‌پۆیی نییه ئه‌گه‌ر بلیین، په‌ره‌سه‌ندنی پاوانکردن و تاک‌په‌وی بیرو‌پا‌لای ئی‌مه، له‌یه‌کینک له‌په‌وه‌کانیه‌وه، ده‌گه‌ر‌په‌ته‌وه‌بو‌ نا‌ئاماده‌یی دامه‌زراوه‌یی ده‌ستوری، که ئه‌رکی کۆن‌ترۆ‌ل‌کردنی حوکمی په‌ها و سه‌مکاری و په‌وتی تاک‌په‌وی له‌ئه‌ستۆیه. لێ‌ره‌شدا چاک‌سازی سیاسی به‌بانگه‌شه‌کردن یان هه‌نگاو‌گه‌لی ته‌کتیکی مه‌یسه‌رنابیت، به‌لکو‌ پێ‌ویستی به‌ده‌ستوری‌کی هه‌موار‌کراوه‌له‌لایه‌ن خه‌لکه‌وه، که تیایدا ویستی چاک‌سازی په‌نگ‌داته‌وه‌و دامه‌زراوه‌کانی حوکم‌پانی ته‌باده‌کات له‌گه‌ل ویستی گشتی هاو‌لاتیاندا. به‌وی‌په‌یه‌ی چاک‌سازی سیاسی هه‌میشه‌ پێ‌ویستی به‌ بناغه‌یه‌کی یاسایی و ئه‌و بناغه‌یه‌ش ده‌ستوری هه‌موار‌کراوه. به‌و جو‌ره‌ پڕۆ‌ژه‌ی چاک‌سازی سیاسی پێ‌ویستی به‌سه‌رچاوه‌یه‌کی ده‌ستوری و شه‌فافیه‌ت و پا‌به‌ندبوونی گشت هه‌زه‌کانی کۆمه‌لگه‌و ناوه‌نده‌کانی هه‌زه‌ به‌ یاساکان و ده‌ستوره‌وه. چونکه به‌بێ‌ ده‌ستور‌یک و سیسته‌می‌کی یاسایی، که ئازادیه‌کان ده‌سته‌به‌رده‌کات و مافه‌کان و ده‌ستکه‌وته‌کان ده‌پار‌یزێ‌و پڕۆ‌سه‌ی پێ‌ش‌ب‌پ‌کێ‌ و مل‌م‌لانێ‌ پ‌یک‌ده‌خات، مه‌حاله‌ وینای چاک‌سازی‌یه‌کی سیاسی راسته‌قینه‌ بکه‌ین. به‌وی‌په‌یه‌ی ده‌ستور به‌رگه‌یه‌ دژی دووباره‌بوونه‌وه‌ی هه‌له‌و تراژیدیاکانی رابردوو و داخو‌ازی‌یه‌کی نیشتمانی هه‌موانه‌و ته‌با‌یه‌ له‌گه‌ل سه‌رده‌می هاوچه‌رخدا.

سێ‌یه‌م: بێ‌گومان یه‌ک‌پ‌ری‌زی نیشتمانی له‌سایه‌ی هه‌لومه‌رجی ئی‌ستاو هه‌ره‌شه‌ گه‌وره‌کاندا پێ‌داو‌یستی‌یه‌کی می‌ژوو‌یی‌ه‌و ده‌بیت با‌یه‌خ‌پ‌کی زۆری پێ‌ ده‌ین، به‌لام هه‌له‌یه‌ به‌ده‌ر له‌ پێ‌ویستی چاک‌سازی و دار‌شته‌وه‌ی ئه‌و یه‌ک‌پ‌ری‌یه‌ به‌شێ‌وه‌یه‌ک که ته‌با‌بیت له‌گه‌ل به‌هاکانی داد‌په‌روه‌ری و ئازادی و لێ‌بوره‌بیدا، مامه‌له‌ له‌گه‌ل ئه‌و چه‌مه‌که‌دا بکه‌ین. چونکه ئه‌و یه‌ک‌پ‌ری‌یه‌ی زۆره‌مل‌پ‌پ‌انه‌ بنیاته‌ده‌نرێ‌ ته‌مه‌ن کورت ده‌بیت. هه‌روه‌ها ئه‌و یه‌ک‌پ‌ری‌یه‌ی پ‌ری‌زی مافه‌کانی مرۆ‌ف و تاییه‌تمه‌ندی‌یه‌کانی پلورالیزم (هه‌مه‌لایه‌نی) ناگرت، بناغه‌یه‌کی پته‌وی نابیت. بۆ‌یه‌ پێ‌ویسته‌ جه‌غت له‌سه‌ر پێ‌ویستی نوێ‌کردنه‌وه‌ی بنه‌ماکانی یه‌ک‌پ‌ری‌یه‌ بک‌ری‌ته‌وه‌و کارب‌ک‌ری‌ت بو‌ دار‌شتنی خودی نیشتمانی له‌سه‌ر بنچینه‌گه‌لی داد‌په‌روه‌رانه‌تر و مرۆ‌فانه‌تر. له‌به‌رئه‌وه‌ی نابیت ئه‌و هه‌ره‌شانه‌ی په‌وه‌په‌رومان بوونه‌ته‌وه‌ و امان لێ‌ بکه‌ن ئه‌و پێ‌ویستی‌یه‌ فه‌رامۆش‌ب‌که‌ین، چونکه بونیادی راست و دروست، یاریده‌ده‌ره‌ بو‌ به‌ر‌ه‌نگار‌بوونه‌وه‌ی هه‌ره‌شه‌کان و به‌پیره‌وه‌چوونی پێ‌داو‌یستی‌یه‌ هه‌نوکه‌یه‌کان.

هه‌لوێسته‌یه‌ک له‌ئاست بزووتنه‌وه‌ی ریفرااندۆمدا

دوای پووختانی پزیمی سه‌دام، به‌ده‌ستی‌پیش‌خه‌ری ده‌سته‌یه‌ک پۆشنیبری باشووری کوردستان، بزووتنه‌وه‌ی ریفرااندۆم هاته‌ئاراهه‌ بۆ: به‌ره‌نگاری‌بوونه‌وه‌ی هه‌رپه‌شه‌کانی قۆناغه‌که، هوشیارکردنه‌وه‌ی خه‌لکی کوردستان، په‌رهدان به‌به‌شداریکردنی سیاسی، پێگه‌گرتن له‌ دووباره‌بوونه‌وه‌ی ئه‌و پلان و تراژیدیانه‌ی ده‌یان ساڵ بوو به‌ده‌ستیانه‌وه‌ گیرۆده‌بووین.

بزووتنه‌وه‌ی ریفرااندۆم به‌ فیت و هاندانی هه‌چ که‌س و لایه‌نێک دانه‌مه‌زرا، بۆ زۆرکردنی ده‌نگی سندوقه‌کانی هه‌لبژاردنی هه‌چ حیزبێکیش نه‌بوو. هه‌روه‌ها مه‌به‌ست ئه‌وه‌ نه‌بوو وه‌ک هه‌ژبێکی سیاسی جه‌ماوهر بۆ گه‌مه‌یه‌کی هه‌نوکه‌یی کۆبکاته‌وه‌و به‌لگه‌ بۆ بوونمان به‌ئینه‌وه‌ . کاتی‌کیش ده‌ستکرایه‌ هه‌لمه‌تی وریاکردنه‌وه‌ی جه‌ماوهر و کۆکردنه‌وه‌ی ئیمزاکان، خواست ئه‌وه‌ نه‌بوو فریای هه‌ژه‌ سیاسیه‌کانی کوردستان بکه‌وین و ته‌رازووی هه‌ژی مملانی‌کانی ناو ئه‌نجومه‌نی حوکمی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ به‌لای نوینه‌رانی کوردستاندا بشکێنینه‌وه‌ .

به‌ریاکردنی بزووتنه‌وه‌ی ریفرااندۆم به‌ری پێداویستییه‌کی بابته‌ی بوو، ئه‌نجامی هاته‌نه‌ئارای چه‌ندین مه‌ترسی و نیگه‌رانیه‌کانی زۆرینه‌ی خه‌لکی کوردستان بوو. بۆ ئه‌وه‌ بوو ده‌ریه‌رین شیوازی خه‌باتی پێشوو، ئه‌و شیوازه‌ی مافی بریاردان ته‌نیا به‌ده‌ست هه‌ژه‌ سیاسیه‌کان و سیاسه‌تمه‌دارانه‌وه‌ بوو، کۆتاییهات و سه‌رده‌می به‌شداریکردنی پاسته‌قینه‌ی جه‌ماوهر له‌ دروستکردنی ئیمپۆ و داها‌تووی و لاته‌که‌ماندا سه‌ری له‌ بێشکه‌ ده‌ره‌یناوه‌و بریاریداوه‌ هه‌نگاو به‌هه‌نگاو گه‌وره‌بێت، نه‌ک له‌ پریکدا له‌ناو‌بچیت. بۆ ئه‌وه‌ بوو به‌ سه‌رکردایه‌تی سیاسی کوردستان بلیین چیدی په‌وانییه، بێ گه‌رانه‌وه‌ بۆ جه‌ماوهر و له‌ ژوره‌ داخراوه‌کاندا، بریار له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ چاره‌نووسه‌سازه‌کان بدات و ده‌سه‌لات له‌ناو خودی حیزبێک و ئیوان حیزبه‌ بالاده‌سته‌کاندا دابه‌شکریت، چونکه‌ رۆژگاری ئه‌وه‌ هاته‌و دیموکراسی له‌ کوردستاندا جیگه‌ریکریت. بۆ ئه‌وه‌ بوو به‌ ئۆپۆزییونی جاران و ده‌سه‌لاتدارانی ئیمپۆ عیراق بلیین، چیدی پازی نابین وه‌ک هه‌شتاوسه‌ ساڵی جاران سه‌یرمان بکه‌ن و مامه‌له‌مان

له‌گه‌لدا بکه‌ن و به‌خواستی خۆیان مافه‌کانمان بۆ دیاریبکه‌ن و ئاراسته‌ی داهاتوومان ده‌ستنیشانبکه‌ن، هه‌رگیز پازیش نابین بمانکه‌نه‌وه هاولاتی پله دووی بئ ویست و ئیراده. بۆ ئه‌وه بوو به ولاته خۆرئاواییه‌کانی رابگه‌یه‌نین نه‌وه‌ی سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی پێش‌سوین، هه‌تا به‌خواستی خۆیان و بۆ مسۆگه‌رکردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان له‌بازاری سیاسه‌تدا هه‌راجمانبکه‌ن و هه‌رگیز پازنی نین ببینه‌ قوربانی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی ئه‌وان و ئامرازنی به‌ده‌سته‌ئێنانی ئامانجه‌کانیان. به‌ده‌نگی به‌رز بیده‌ینه‌ گوئی کۆمه‌لگه‌ی نیوده‌وله‌تیدا، که‌ چیدی لێیان قبول ناکه‌ین له‌ئاست مه‌ینه‌تیه‌کانماندا بیده‌نگبن و پوشیک نه‌جوولێنن، وه‌ک له‌سه‌رده‌می هه‌له‌بجه‌و ئه‌فالدایان.

یه‌کی‌کی تر له‌ ئامانجه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی ریفراوندۆم، دروستکردنی رای‌گشتی بووه، هه‌تا‌کو چیدی چاره‌نووسمان به‌بئ ویستی خۆمان، له‌هیچ مه‌سه‌له‌یه‌کی بچووک و گه‌وره‌دا، دیارینه‌کریت و نابه‌راهه‌رییه‌کان له‌ کوردستاندا به‌رده‌وام نه‌بن. دروستکردنی رای‌گشتیش ئه‌رکێک بوو ده‌که‌وته ئه‌ستۆی هه‌موو ئه‌وانه‌ی بانگه‌شه‌یان بۆ نوێکاری، په‌ره‌سه‌ندن، ئه‌قلانیه‌ت، عه‌لمانیه‌ت، دیموکراسی، کۆمه‌لگه‌ی شارستانی و به‌ها جوانه‌کانی دیکه‌ ده‌کرد. بۆیه‌ پێویستی به‌بوونی په‌نگ و بۆنی جیاوازی توخم و فیکری هه‌مه‌په‌نگ بوو، وێرای ناته‌بابی و فره‌دیده‌یییه‌کان بۆ هێنانه‌دی ئامانجه‌کان تی‌بکۆشن، ئه‌گینا نه‌وه‌کانی داهاتوو ئه‌وه‌مان لێ ناکرین، له‌به‌ر جیاوازییه‌کان، نه‌مانتوانی بناغه‌ بۆ داهاتووییه‌کی زامنکار دابنێن.

راسته‌ بزوتنه‌وه‌ی ریفراوندۆم هه‌میشه‌ له‌هه‌ولێ ئه‌وه‌دا بوو په‌یوه‌ندیی باشی له‌گه‌ل هێزه‌ سیاسییه‌کانی کوردستان هه‌بیت و پشتگیری و کۆمه‌کی ئه‌وان به‌ده‌سته‌بێنیت، بۆ نه‌جامدانی ئه‌و ئه‌رکانه‌ی له‌ئه‌ستۆیگرتبوو، که‌ به‌بئ هاوکاریی دارایی و لۆجستی ئه‌وان له‌هه‌ردوو ئیداره‌ی سلێمانی و هه‌ولێر نه‌ده‌کارا به‌چاکی راپه‌رینرین، به‌لام هه‌رگیز لایه‌نگری هیچ لایه‌نێک نه‌بوو و ئامانجه‌کانی خۆی نه‌خستبووه‌ ناو باوه‌شی پۆژه‌قی هیچ لایه‌نیکه‌وه‌و سووربوو له‌سه‌ر هێنانه‌دی ئامانجه‌کانی خۆی، که‌ سه‌ره‌کیتترینیان ئه‌مه‌بوو: با له‌ رێگه‌ی راپرسییه‌وه‌ له‌ خه‌لکی کوردستان پیرسن و بزنان چۆن ده‌یه‌وئ چاره‌نووسی خۆی دیاریبکات. ئه‌وه‌بوو له‌ کاتی ریفراوندۆمه‌ نا‌په‌سمیه‌که‌ی خه‌لکی کوردستان له‌ کۆتایی سالی ٢٠٠٥دا ر‌اشکاوانه‌وبئ ئه‌ملاوه‌ولا ٩٨٪ی دانیشتوانی هه‌ریمی کوردستان ر‌ایانگه‌یاند مافی چاره‌نووسیان پئ باشه‌و ده‌یانه‌وئ وه‌ک میلله‌تانی دیکه‌ شیوازی ژیان و حوکمرانیی خۆیان دیاریبکه‌ن. ئه‌و داخوارییه‌ش به‌شیوه‌یه‌کی په‌سمی گه‌یه‌نرایه‌ لایه‌نه‌کانی حوکمرانیی عیراق، داموده‌زگا نیوده‌وله‌تیه‌کان و هاوپه‌یمانه‌کان.

ئاشکرایه به‌ره‌می کاره‌کانی بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم یاریده‌ده‌ربوو بۆ ئه‌وه‌ی بکه‌ره سیاسییه‌کانی کوردستان له به‌غدا پیڤگه‌ی کورد به‌هیزبکه‌ن و هه‌ندیکی له ئامانجه‌کانی خه‌لکی کوردستان جیڤگیربکه‌ن، به‌لام خواستی دیاریکردنی چاره‌نووس نه‌بووه پۆژه‌فی ئه‌وان، به‌لکو له‌بری خسته‌گه‌ری ئه‌و داخواییه‌ی خه‌لکی کوردستان، کار بۆ به‌نامه‌ی بنیاتنه‌وه‌ی عیراقی فیدرالی خرایه‌گه‌رپو بایه‌خیکی ئه‌وتۆ به‌خواست و میکانیزمه‌کانی بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم نه‌درا. ئه‌مه‌ش به‌بروای من له دوو لاره‌ سه‌رچاوه‌یگرتبوو:

یه‌که‌م/ له‌وترسه‌وه‌ که هیزه‌ سیاسییه‌کان به‌رامبه‌ر به‌گه‌شه‌کردنی بزووتنه‌وه‌که هه‌یانبوو و له ناوه‌وه‌و ده‌ره‌وه‌ی ولات په‌یامی شیوازیکی نوێی خه‌باتکردنی ده‌دا به‌گوێی هه‌مواندا.

دوهم/ بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم به‌لای هیزه‌ سیاسییه‌کانه‌وه‌ ئامرازیکی کاتی بوو بۆ فشارخسته‌ سه‌ر هیزه‌ عیراقیه‌کان و هاوپه‌یمانانه‌کان، به‌مه‌به‌ستی ملدانیان بۆ داخواییه‌کانی پۆژه‌فی ئه‌و هیزانه‌، که هه‌رگیز نه‌ده‌گه‌یشه‌ ئاستی دیاریکردنی چاره‌نووس.

هه‌رگیز خواستی کاراکی بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم ئه‌وه‌ نه‌بوو له سنووری پپۆژه‌ی سیاسی هیزه‌ بالاده‌سته‌کانی کوردستاندا گیربخۆن و خه‌مسارد پالی لێبده‌نه‌وه‌، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ژماره‌یه‌کی زۆری ئه‌ندامانی بزووتنه‌وه‌که، به‌تایبه‌تی ئه‌نجومه‌نی بالا، ئه‌ندامی ئه‌و هیزه‌ سیاسیه‌کانی کوردستان بوون و پرایکردنی کاره‌کانی بزووتنه‌وه‌که‌ش به‌په‌له‌ی یه‌که‌م پشته‌ی به‌هاریکاری هه‌ردوو ئیداره‌ی ئه‌و کاته‌ی سلیمانی و هه‌ولێر به‌ستبوو، دوا‌ی پیراندۆمه‌ ناره‌سمیه‌که‌ی ٢٠٠٥ و هه‌لێژاردنی په‌رله‌مان و پیکه‌ینه‌ی حکومه‌تی عیراق، ناراسته‌وخۆ ده‌ستنرایه‌ بینه‌فاقای بزووتنه‌وه‌که‌ و سه‌ره‌تا سستکراو دواتریش به‌بیانوی ته‌واوبوونی ئه‌و ئامانجه‌ی بۆی دامه‌زرابوو: ئه‌نجامدانی پاپرسی، وه‌ک ئامرازیکی کۆتایی به‌ کاره‌کانی هینرا. به‌وجۆره‌ش بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم، که مۆدیلیکی نوێی کاریگه‌ری خه‌باتی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی بوو، له‌ده‌ست میله‌ته‌که‌مان و هیزه‌ سیاسییه‌کانیش چوو، له‌کاتی‌کدا ده‌بوا‌یه‌ زیندوو و چالاک رابگری و پشتگیریبکری، چونکه‌ گه‌لێک کیشه‌ی وه‌ک ناوچه‌کانی جیناکۆکه‌کان و پێشمه‌رگه‌ و بودجه‌ و سامانه‌ نه‌وتیه‌کان و پیڤگه‌ی کورد له‌ عیراقدا یه‌کلانه‌کراونه‌ته‌وه‌و بکه‌ره‌ سیاسییه‌کانی کوردستان له‌ به‌غدا به‌بێ به‌شداریکردنی کاراو چالاکانه‌ی میله‌ت ناتوانن ئه‌و کیشه‌نه‌ی کلابکه‌نه‌وه‌.

ئیمپۆ، ئه‌نجامی گه‌شه‌کردنی بارودۆخ و تواناکان له‌ هه‌ریم و په‌ره‌سه‌ندنی

داخو‌ازییه‌کانی خه‌لکی کوردستان، به‌ه‌یزبوونی هه‌لمه‌تی شو‌ق‌ئین‌یستانه له‌ناو ه‌یزه سیاسییه ده‌سه‌لات‌داره‌کانی عیرا‌ق‌دا و بره‌وسه‌ندنی مه‌یلی کۆن‌ترۆ‌ل‌کردنه‌وه‌ی نیش‌تیمان‌ه‌که‌مان و بنیات‌نانه‌وه‌ی ده‌وله‌ت‌ئیک‌ی عیرا‌قی ناوه‌ندیی به‌ه‌یزو ئه‌و گۆ‌ر‌ان‌کار‌یان‌ه‌ی به‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ی کورد‌دا د‌ئ‌ت له‌ تورکیا، ده‌نگ‌ی جۆ‌ریه‌جۆ‌ر سه‌بار‌ه‌ت به‌ مافی دیاری‌کردنی چاره‌نووس له‌ناو ه‌یزه سیاسییه‌کان و پۆ‌شن‌بیران و خه‌ل‌ک‌دا به‌رزده‌ب‌ئ‌ته‌وه‌و خواستی پیاده‌کردنی ئه‌و مافه سه‌ریه‌له‌داوه‌ته‌وه . ئه‌مه‌ش جار‌ئیک‌ی دیکه گرن‌گیی بزووتنه‌وه‌یه‌کی هاوشی‌وه‌ی پیراندۆم ده‌سه‌پ‌ئ‌ئ‌ت . چون‌که کاراکردن و ه‌ینانه‌دی ئه‌و مافه ، پ‌ئ‌ویستی به‌ پشت‌گیر‌یکردنی جه‌ماوه‌رو پ‌ا‌پ‌رسی ه‌یه ، هه‌تا‌کو وه‌ک دروش‌م‌ئ‌یک به‌ئاسمانه‌وه نه‌م‌ئ‌ئ‌ته‌وه . هه‌روه‌ها هوشیار‌کردنه‌وه‌ی خه‌ل‌ک و به‌ه‌یز‌کردنی به‌ش‌دار‌یکردنی سیاسی ئه‌وانی گه‌ره‌که ، له‌ناو بزووتنه‌وه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ریی فراوان‌دا ، که هه‌موو په‌نگ و بۆ‌چوون و ئاقاره‌کان له‌خۆ‌ده‌گر‌ئ‌ت .

پۆ‌ژ‌نامه‌ی پووداو ژماره (١٤٣) / ٢٧-١٢-٢٠١٠

هه تاكو كه ي خه مساردى به رامبه ر به تيرۆرى سپى؟

له دواړۆژه كانى سالى رابردوودا، به پړيوه به رايه تيبى گشتى هاتوچۆى هه ريم ئاماره كانى رپووداوه كانى هاتوچۆى بۆ ۲۰۱۰ خسته پوو، كه به م شيوه يه بوو: سليمانى (۲۳۹ مردن و ۳۲۶۳ بريندار)، هه ولير به سؤرانه وه (۱۸۳ مردن و ۲۲۴۸ بريندار)، كه ركوك (۹۷ مردن و ۶۵۴ بريندار) و دهۆك (۹۲ مردن و ۶۹۸ بريندار). ئه و ئامارانه ش، ئه گه رچى وردبينانه نين، چونكه له لايه كه وه گوزارشت له واقيعى حالى سهر شه قامه كان ناكه ن و گه ليك رپووداوى تريس هه ن له بهر پړيكه وتنى عه شايه ريبى لايه نه كان نه براونه ته لاي لايه نه په يوه نديداره كان و تۆمارنه كراون، له لايه كى ديكه شه وه رپوون نه كراوه ته وه چه ند له و بريندارانه زيندووى مردوون (په ككه وته بوون) و زيانه ماديبه كان بۆ خيزانه كان و سامانى گشتى چه نده، به لام بۆ خويان شايانى هه لوه سته كردن و مايه ي نيگه رانين و گرنه گه حكومه تى هه ريمى كوردستان خه مساردنه بيت به رامبه ريان و چاره سه رى جيدي بۆ رپووداوه كانى هاتوچۆ بدۆزيتته وه، له به رئه وه ي به هه لمه تى تيرۆرى سپى ده چي ت، كه مه ترسييه كان و ئاسه واره كانى له تيرۆرى سوور كه مترنييه .

له راگه ياننده كه ي به پړيوه به رايه تيبى گشتى هاتوچۆى هه ريمدا مرۆقه كان، واته شوڤيره كان و پياده كان، كراونه ته هۆكارى سه ركيبى پيشهاتنى رپووداوه كانى هاتوچۆ، له بهر پابه ننده بوونيان به ياساكان و پڻمايه كان و له دوورو نزيكه هيما نه كراوه بۆ به رپرسيارى تى خودى به پړيوه به رايه تيبه كه و لايه نه په يوه نديداره كانى حكومه تى هه ريم به رامبه ر به و رپووداوانه، كه ئه گه ر بخرابايه ته پوو، ئه وا هه نكاويك له چاره سه رى ئه و گرفته مه ترسيداره نزيكده كه وتينه وه . هه روه ها ئه گه ر ئاوږ له و بابه ته دوولاپه رپه بيه م بدرابايه ته وه، كه له سه ره تاي مانگى ۱۰/۲۰۱۰ دا به دوو لاپه رى رۆژنامه ي ئاسۆ بلاو بوته وه، ئه وا به خوداچوونه وه لاي ئه و به پړيوه به رايه تيبه رپويده داو حكومه تى هه ريميش هه نكاويكى بۆ كارنامه كه ي خوى (له مه ر چاكسازيبى هاتوچۆ) هه لده هينا .

له‌گه‌ل ئه‌وه‌دا هاورام، كه مرۆفه‌كان (شۆفیره‌كان و پياده‌كان) هۆكاری پێژه‌یه‌کی زۆری رووداوه‌كانی هاتوچۆی كوردستان، به‌لام پیموانییه‌ به‌رپرسیاریتییه‌كه‌ ته‌نیا له‌ئەستۆی ئه‌واندا بێت، به‌لكو به‌شێکی ده‌كه‌وێته‌ ئه‌ستۆی به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی گشتی هاتوچۆ لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌كانی حكومه‌تی هه‌ریم و ناكریت فه‌رامۆشكریت. سه‌ره‌كیترینی ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ مۆله‌تپێدانه‌. مۆله‌تپێدان له‌ كوردستان هه‌تاكو ئیستا به‌شپۆه‌یه‌کی ته‌قلیدی و سه‌ره‌تاییه‌ و ئه‌و چوارچۆیه‌یه‌ی بۆی دانراوه‌ نابێته‌ هۆی به‌ره‌مه‌ییانی شۆفیر به‌واتا زانستییه‌كه‌ی. شۆفیر كه‌سیك نییه‌، كه‌ ده‌زانیت چۆن سوكان و پایده‌ره‌كانی به‌زین و كلاج و ئیستۆپ به‌كاردێتی و له‌ تاكیردنه‌وه‌یه‌کی چه‌ند خوله‌كیدا پيشانی ئه‌فسه‌ریکی هاتوچۆی ده‌دات، به‌لكو شۆفیر كه‌سیكه‌ به‌خولێکی فیربونی شۆفیریدا تپه‌رپووبیت و هوشیاری هاتوچۆی به‌ده‌سته‌ینابیت و له‌ تاكیردنه‌وه‌ی تیۆری و پراكتیكیدا ده‌رچوو بێت. هوشیاری هاتوچۆ مانای ئاشنابوونه‌ به‌ ئوتومبیل و مه‌رجه‌كانی توندووتۆلی، تیگه‌یشتنه‌ له‌ یاسا و ریساكانی هاتوچۆ خه‌مساردی نه‌نواندنه‌ به‌رامبه‌ر جێبه‌جێكردنیان، وریابوونه‌ به‌رامبه‌ر به‌ جۆره‌كانی رینگه‌وبان، كارپێكردن هیل و هیماكانه‌، به‌كرده‌وه‌ ئه‌نجامدانی مانۆره‌كانی ئوتومبیل لیخۆرپینه‌، به‌بێ دروستكردن مه‌ترسی و سه‌غله‌تی ناپیویست.

لێره‌دا ئایا شیوازی مۆله‌تپێدانی هه‌ریمی كوردستان ده‌توانیت ئه‌و هوشیارییه‌ی هاتوچۆ مسۆگه‌ربكات و فیرخواز له‌ كۆرسیکی تایبه‌تیداو به‌شپۆه‌یه‌کی ئوسولی و هاوچه‌رخ به‌ده‌ستیدینی و ئه‌زمونی پراكتیکی ته‌واو به‌ده‌سته‌ده‌هینی، تا ببیه‌ شۆفیر؟ ئه‌گه‌ر وه‌لامه‌كه‌ نا بێت، كه‌ به‌داخه‌وه‌ وایه‌، ئه‌وه‌ مانای ئه‌وه‌ نییه‌ به‌رپۆه‌به‌رایه‌تییه‌كانی هاتوچۆی هه‌ریم مۆله‌تی ئوتومبیل لیخۆرپینیان داوه‌ به‌ هه‌زاران كه‌س كه‌ شۆفیر نین؟ ئه‌مه‌ش بۆ خۆی نه‌بۆته‌ هۆی هه‌لئاوسانی شه‌قامه‌كان به‌و كه‌سانه‌ی ئوتومبیل لێده‌خۆن و شاره‌زای ئوتومبیل لیخۆرپین نین و وه‌ك مینی چێنراو به‌یه‌ك و ئه‌وانیتردا ده‌ته‌قه‌نه‌وه‌و ده‌بنه‌ مایه‌ی پێشهاتنی رووداوه‌كانی هاتوچۆ؟ كاره‌ساته‌كه‌ش گه‌وره‌ترینیه‌، كاتیك مۆله‌ته‌كه‌ گشتییه‌، واته‌ بۆ لیخۆرپینی تاكسی و پاس و لۆرییه‌و په‌یوه‌ندیی راسته‌وخۆی به‌ سه‌لامه‌تی هاولاتیانه‌وه‌ هه‌یه‌، نه‌ك به‌ سه‌لامه‌تی تاكه‌كه‌سی خودی «شۆفیر» هه‌؟ ئایا بوونی دوو شیوازی مۆله‌تپێدان، دوو جۆر تیگه‌یشتنی بۆ ئوتومبیل لیخۆرپین به‌ره‌م نه‌هێناوه‌و جۆریك له‌ سه‌رلیشیوانی نه‌خستۆته‌وه‌؟

لایه‌نیکی دیکه‌، كۆنترۆلكردنی سه‌رپێچییه‌كانه‌، چونكه‌ ئه‌وه‌ یاریده‌ده‌ره‌ بۆ كه‌مكردنه‌وه‌ی رووداوه‌كانی هاتوچۆ. ئه‌وه‌ی له‌م بواره‌دا به‌دیده‌كریت، سه‌ره‌تا

خودی ئه‌و کارمه‌ندانه‌ی هاتوچۆ، که ئهرکی کۆنترۆلکردنیان ده‌که‌وێته ئه‌ستۆ، خاوه‌ن هوشیاریی هاتوچۆی گونجاو نین و له باروڤۆخی سیاسیی کوردستانیشدا ناتوانن کاره‌کانی خۆیان وه‌ک پێویست و بێ جیاوازیکردن له‌نیوان ده‌سه‌لاتدارو بێده‌سه‌لاتدا جێبه‌جێکه‌ن. بۆیه زۆرجار سه‌رپێچیی زه‌ق به‌به‌رده‌میاندا تێده‌په‌رێ و فه‌رامۆشیده‌که‌ن یان بایه‌خی پێ ناده‌ن. ئه‌مه‌ش ئه‌و تێپروانییه‌ی دروستکردوه، که یاساشکێتی بێ سزاو لێپێچینه‌وه تێده‌په‌رێت و نابێت خه‌می بخوریت. ئینجا مه‌فره‌زه‌کانی هاتوچۆ وه‌ک پێویست به‌دیناکرین و ته‌نیا له باروڤۆخی شله‌ژاوی ئاسایشدا ده‌بێنرین، که په‌یوه‌ندی به‌ هاتوچۆوه نییه. ئه‌گه‌ر به‌دیشبکرین له‌و سه‌رپێچیانه‌ ناکۆڵنه‌وه، که مه‌ترسیی پێشهاتنی پووداو زیاترده‌که‌ن. بۆ نمونه، لێخوڕینی ئوتومبیل به‌بێ مۆله‌ت یان به‌خێرای، لێدانی ترافیکی لایتی سوور، به‌کارهێنانی مۆبایل له‌ کاتی ئوتومبیل لێخوڕیندا، به‌سه‌رخۆشی لێخوڕین، سووارکردنی مندال به‌شیوه‌ی نایاسایی، به‌کارهێنانی ئوتومبیلیک که مه‌رجه‌کانی توندوتۆلی تێدانییه. له‌ کاتی لێپێچینه‌وه‌شدا سزاکان ئه‌وه‌نده بێبايه‌خن، نابنه به‌ربه‌ست له‌به‌رده‌م دووباره‌نه‌کردنه‌وه‌ی سه‌رپێچیه‌کاندا.

لایه‌نیکی دیکه، نه‌خشه‌سازی ئه‌ندازه‌یه. ئه‌گه‌رچی ئه‌ندازه‌ی هاتوچۆی به‌پێوه‌به‌رایه‌تیه‌کانی هاتوچۆ له‌ ماوه‌ی چه‌ند ساڵی رابردوودا کاری باشیان له‌ بواری هێڵکاریی رینگه‌وبانه‌کان و هێماسازی هاتوچۆدا کردوه، به‌لام چه‌ندین هه‌له‌ پوویانداه له‌ بواری دروستکردنی تابلۆکان و شیوازی دانانیان و جووری هێله‌کانی سه‌ر رینگه‌وبان و شیوازی کێشانیاندا. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش، له‌لایه‌که‌وه به‌هه‌له‌تیگه‌یشتن که‌وتۆته‌وه، له‌لایه‌کی دیکه‌وه رێزیان لێ نه‌گیراوه. له‌ هه‌ردوو حاڵه‌تیشدا ده‌رفه‌تی پێشهاتنی پووداوی هاتوچۆ زیاتریه‌وه. ئه‌م مه‌ترسییه‌ش زیاتریه‌وه، کاتیک هه‌ول نه‌دراوه ئه‌و لایه‌نانه‌ی هێماکاری و هێڵکاریی رینگه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی شار ده‌که‌ن، به‌پێی ستانداردی جیهانی و پێنمایی به‌پێوه‌به‌رایه‌تییه‌کانی هاتوچۆ کاره‌کانیان ئه‌نجامده‌ن، چونکه ئه‌وه یه‌کیکه له‌ هۆکاره‌کانی سه‌ره‌له‌دانی پووداوه‌کانی هاتوچۆ له‌سه‌ر رینگه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی شار.

سه‌باره‌ت به‌ لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیداره‌کانیش، ده‌کریت ئه‌م چه‌ند خاله‌ بکه‌مه‌روو:
 ۱/ پشکنینی ته‌ندروستی بۆ به‌ده‌سته‌هێنان یان نوێکردنه‌وه‌ی مۆله‌ت به‌شیوه‌یه‌کی ئوسولی نییه‌و ته‌نیا بایه‌خ به‌ چاوه‌کان ده‌دری‌ت، له‌کاتیکدا چه‌ندین لایه‌نی تر هه‌ن که مه‌ترسیان بۆ ئوتومبیل لێخوڕین هه‌یه، وه‌ک: په‌نگ کویری، شه‌وه‌کویری، سه‌لامه‌تی ده‌ست و قاچه‌کان، په‌رکه‌م و هاوسه‌نگیی مرۆف که په‌یوه‌ندی به

گوچكەو ھەيە . ئەگەر كاتى پېشھاتنى پووداوى ھاتوچۆ پشكىنى ورد بكرىت، دەردەكەوئىت ھەندىك جار لايەنى تەندروستى ھۆكارىكى سەرەكى بووہ .

۲/ پىگەوبانەكانى كوردستان مەرجهكانى سەلامەتخوزانەيان تىدا نىيەو ھۆكارىكى گرنگى پېشھاتى پووداوەكانن، بەشيكيش لە نەخشەسازىي بنەرەتیی پىگەوبانەكانى گرفتەپنەرن، نەبوونى پووناكىي پىويست لەسەر شەقامەكانى ناوشارو بوونى تاسەى دەستكردى ھەرەمەكى و نادروستىش ھۆكارىكى ترى سەرھەلدانى كارەساتن . ئەمە وپراى خراپىي ئەو قىرەى پىگەوبانەكانى پى دروستدەكرىتو سەرھەلدانى پەرگەلى زۆر ئەنجامى ئەو خراپىيە يان ئەو بارھەلگرانەى ناياسايانە بارھەلدەگرن . . . ھتد .

۳/ بايەخ نەدان بە ھىماكارى و دابىنكردى مەرجهكانى لىخوړپنى سەلامەتخوزانە لەسەر ئەو پىگەيانەى كارى چاكسازيان تىدا دەكرىت و لە زۆربەى ناوچەكانى كوردستان سەرچاوەيەكى مەترسىدارى پېشھاتنى گەلىك پووداوى دلتهزىنى ھاتوچۆيە .

۴/ نەبوونى نەخشەيەكى گونجاو بۆ ھاوردەكردى ئوتومبىل و ھەلئاوسانى شەقامەكانى بە ئوتومبىل، بەشيوەيەك، كە ھاوسەنگ نىيە لەگەل پووبەرى پىگەوبانەكان و شىوازى دروستكردىاندا .

لەكۆتايىداو بۆ بەرەنگارىبوونەوہى تىرۆرى سپى، گرنگە ئەمسال كابينەى شەشەم كارنامەى خۆى لە بوارى ھاتوچۆدا جىبەجىبكات و چىدى خەمساردى بەرامبەر بەو گرفتە نەنوئىنرى، كە زيانى ئابوورى و كۆمەلايەتى و مرۆپى زۆرى خستۆتەوہ . بۆ ئەمەش پىشەكى سازدانى كۆنفرانسىك، بە ئامادەبوونى بەرپۆبەرايەتیی گشتى ھاتوچۆو لايەنە پەيوەندىدارەكانى حكومەتى ھەرىم و كەسانى پسپۆرى ناوخۆيى و جىھانى، بۆ پىشكەشكردى پىشنىارو پاسپاردەگەلى گونجاو بە حكومەت و پىرۆژەياساى ھاتوچۆ بە پەرلەمانى كوردستان، يارمەتىدەرىكى باشە بۆ ئەو كارە .

چەند پرسپاریک بۆ ئەنجومەنی وەزیرانی حکومەتی هەریمی کوردستان؟

دیاریکردنی ئەولەویاتەکانی هەر حکومەتییکی کارا، کاریکە دەبێت بەری لیکۆلینەوهی زانستی و ئەنجامی خۆیندەوهی واقعییە بابەتی بێت، نەک ویستی ئێرا دەگەرانه و بەپیره‌وه‌چوونی بەرژە‌وه‌ندیی تاکە‌کە‌سی و گرووی لە کۆمە‌لگە‌دا. بێگومان ئەولەویاتەکان لە پووی گرنگییە‌وه‌ یە‌کسان نین و وە‌ک یە‌کیش نایە‌نه‌دی و جیبە‌جی نابن، چونکە ئەولەویاتی وا هە‌یه‌ لە‌بەر هە‌نوکه‌یی و گرنگی و پێ‌دا‌ویستی ناکریت فە‌رامۆش‌بکریت یان دوا‌بخریت و دە‌بێت دە‌ست‌ب‌برد بە‌پیرییه‌‌وه‌ بچیت، لە‌کاتی‌ک‌دا ئەولەویاتی دیکە هە‌یه‌ پە‌له‌نییه‌ و دە‌کریت لە‌سەر‌خۆ ئە‌نجامی پلان و نه‌خشە‌ی زانستی و ستراتیژی درێ‌ژ‌خایان کاری لە‌سەر بکریت.

ئە‌نجومە‌نی وە‌زیرانی حکومە‌تی هەریمی کوردستان لە‌ یە‌که‌مین کۆ‌بوونه‌وه‌ی سالی نویدا (پۆ‌ژی ۲۴/۱/۲۰۱۱) چە‌ند برپاریکی دە‌ر‌کرد‌وه‌، کە دە‌کریت لە‌ پۆ‌ژ‌نامه‌کان‌دا بخوینرینه‌وه‌. بێگومان هەر برپاریک کیشە‌یه‌ک چاره‌سەر‌ب‌کات یان بە‌پیر توێژو کایە‌یه‌کی کۆمە‌لگە‌‌وه‌ بچیت، شایانی پێ‌زانین و دە‌ست‌خۆشی لێ‌ کردنه، بە‌لام ئە‌گەر لە‌ پووی پرنسیپی ئە‌ولە‌ویاتە‌وه‌ تییان بروانین، دە‌کریت هە‌ل‌وه‌سته‌یان لە‌ئاست‌دا بکریت و بیروپایان لە‌سەر دە‌ر‌ب‌دریت. لێ‌رە‌دا نامە‌وئ شیکردنه‌وه‌یه‌کی زانستی ئە‌و برپارانە‌ بکە‌م و بە‌پیی ئە‌و پرنسیپە‌ هە‌لیانسه‌نگیم دە‌ر‌ب‌بخە‌م کامیان گونجا‌وه‌ و کامە‌شیان ناشیا‌وه‌، چونکە ئە‌وه‌ مە‌به‌ستی بابە‌ته‌کە‌م نییه‌. تە‌نیا دە‌مه‌وئ چە‌ند پرسپاریک ئاراستە‌ی بە‌پێ‌زان لە‌ ئە‌نجومە‌نی وە‌زیران بکە‌م:

بۆ‌چی لە‌ یە‌که‌مین کۆ‌بوونه‌وه‌ی سالی نویدا کیشە‌یه‌کی گرنگ و مە‌تر‌سیداری وە‌ک پوودا‌وه‌کانی هاتوچۆی هەریم لە‌ سالی ۲۰۱۰‌دا رای نە‌چ‌لە‌کاندن و هانی نە‌دان برپاریک دە‌ری‌کە‌ن بۆ لیکۆلینە‌وه‌کردن دە‌رباره‌ی گ‌رفته‌کە‌ و چۆ‌نییه‌تی چاره‌سەر‌کردنی؟ ئە‌مه‌ لە‌کاتی‌ک‌دا لە‌کۆتایی سالد‌ا بە‌پۆ‌ه‌به‌ری گشتی راگە‌یاندنی هاتوچۆی هەریم لە‌ کۆ‌نگره‌یه‌کی پۆ‌ژ‌نامه‌گه‌ریدا رایگە‌یان سالی رابردوو (بە‌ پوودا‌وه‌کانی هاتوچۆ ۶۱۱ هاولاتی گیانیان لە‌ده‌ست‌دا‌وه‌ و ۶۸۶۳‌یش برینداربوون) و

وه‌زیری ته‌ندروستی حکومه‌تی هه‌ریمیش پوژی ۲۳/۱/۲۰۱۱، واته‌ ته‌نیا یه‌ک پوژ پيش‌ کۆبوونه‌وه‌که، له‌ کۆنگره‌یه‌کی پو‌نامه‌گه‌ریدا ئاشکرایکرد سالی رابردوو به‌رزترین پوژیه‌ی تو‌مارکرای مردوو له‌ نه‌خۆشخانه‌کاندا ئه‌نجامی پووداوه‌کانی هاتوچۆ بووه (۸۳۸ هاو‌ل‌اتی گیانیان له‌ده‌ستداوه‌ و ۱۲۰۰۰ یش برینداریبون، که زۆربه‌یان گه‌نجن و که‌مه‌ندام و په‌که‌که‌وته‌ بوون) و وه‌ک په‌تایه‌ک ده‌ریپری، که مه‌ترسییه‌که‌ی له‌ په‌تای ئینفلوه‌نزای به‌راز که‌مترنییه‌ . ئایا هه‌ردوو وه‌زیری ناوخوا ته‌ندروستی به‌لایانه‌وه‌ گرنگ نه‌بووه‌ ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ بخه‌نه‌ ئه‌جیندای کۆبوونه‌وه‌که‌وه‌و گیان و مالی هاو‌ل‌اتیانیان پئ هه‌رزان و بیبایه‌خ بووه، یان به‌لایه‌نه‌وه‌ گرنگ بووه‌و له‌ کۆبوونه‌وه‌که‌دا به‌هیند وه‌رنه‌گیراوه‌و به‌کیشه‌یه‌کی بچوک دانراوه، که ده‌کریت له‌ به‌پۆه‌به‌رایه‌تیه‌کانی هاتوچۆدا چاره‌سه‌ریکریت؟ ئایا له‌به‌ر بیئاگایی وه‌زیره‌ به‌پۆه‌کان له‌و گرفته‌ مه‌ترسیداره‌ بووه، چونکه‌ پوژانه‌ ئه‌وان به‌ په‌تل هاتوچۆده‌کن و شه‌قامه‌کانیان بو‌ چۆل‌ده‌کریت و هه‌ست به‌ گرفت و ئاسته‌نگه‌کانی هاتوچۆ ناکه‌ن؟ ئایا نه‌ده‌کرا ۱۰٪ی ئه‌وه‌ی بو‌ مه‌ترسییه‌کانی ئینفلوه‌نزای به‌راز خرایه‌گه‌ر، بو‌ ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ به‌کاربه‌ینری، له‌کاتی‌کدا قوربانییه‌کانی ئه‌و نه‌خۆشیه‌ ۱۰٪ی قوربانییه‌کانی پووداوه‌کانی هاتوچۆ نییه‌و هه‌ندیک جار به‌تیرۆری سپی ناوده‌بریت و ئاسه‌واره‌کانی له‌ کاره‌ تیرۆریستییه‌کان زیاتره‌؟ ئایا کاتی ئه‌وه‌ نه‌هاتوو هه‌کابینه‌ی شه‌شه‌م ئه‌و به‌نده‌ی کارنامه‌که‌ی خۆی سه‌باره‌ت به‌ چاکسازی هاتوچۆ جیبه‌جیبکات، بو‌ پاراستنی ژیان و سامانی هاو‌ل‌اتیان، بو‌ ئه‌و مه‌به‌سته‌ش کۆنفرانسیک سازبکات، به‌به‌شداربوونی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌کان و که‌سانی شاره‌زای ناوخوای و ده‌ره‌وه، بو‌ تاوتویکردنی گرفته‌که‌و چۆنییه‌تی چاره‌سه‌رکردنی؟ ئایا نه‌ده‌کرا له‌و کۆبوونه‌وه‌یه‌دا چوارچیوه‌یه‌کی وه‌ها بو‌ هاورده‌کردنی ئوتومبیل دابنریت، له‌پیناوی که‌مکردنه‌وه‌ی قوربانییه‌کانی هاتوچۆ ژینگه‌پاریزیداو سنووریک بو‌ مه‌ترسیی گۆرینی هه‌ریم بو‌ گه‌راجیکی گه‌وره‌ی ئوتومبیل دابنن؟ یان لانی که‌م له‌و کۆبوونه‌وه‌یه‌دا نه‌ده‌کرا بریاری ده‌ستپیکردنی هه‌لمه‌تی هوشیارکردنه‌وه‌ له‌سه‌ر بودجه‌ی حکومه‌ت بو‌ شو‌فیره‌کان و هاو‌ل‌اتیان له‌ که‌ناله‌کانی راگه‌یانندا ده‌ریکریت، هه‌تا‌کو کاتی هه‌نگاونانی جیدی بو‌ چاره‌سه‌رکردنی گرفته‌که‌؟ ئایا کاتی ئه‌وه‌ نه‌هاتوو هاتوچۆی هه‌ریم له‌ده‌ست په‌وتی سه‌ریازی رزگاریکریت و چیدی نه‌کریته‌ قوربانیی پۆسته‌بخشین له‌سه‌ر بنچینه‌ی ئینتیمای سیاسی و بدریته‌ ده‌ست که‌سانی شاره‌زای مه‌ده‌نی، وه‌ک ئه‌وه‌ی و‌لاته‌ پيش‌که‌وتوو‌ه‌کان؟

پاکوخواوینی خه میکی گشتیی رۆژانه یه

پاکوخواوینی رۆلێکی کاریگه ری هه یه له پرۆسه ی گه شه کردن و شارستانیبووینی کۆمه لگه داو هه یچ کۆمه لگه و حوکمرانییه ک، به بئ په چا و کردنی چاکوخواوینی و دانانی له بازنه ی بایه خه یدان و ئەوله و یاته کانی خۆیدا، ناتوانیت پیگه یه کی شایسته و پێشکه وتوو به ده سته به ییت .

پاکوخواوینی لای ئیمه بۆته مهراقیکی رۆژانه، جا ئەوه پاکوخواوینی شارو شارۆچکه کانمان بیت، یان پاکوخواوینی ژیان و خۆراکه کانمان . چونکه گوزه رکردنیک به ناو بازرو کۆلانی گه ره که کان و شه قامه کانی ناوه وه و دهره وه ی شارو شوینه گه شتیاریه کاند، دهریده خات تا چ ئەندازه یه ک نقومین له ناو ژینگه پيسیداو ته نانه ت ئەوه دیت به مێشکماندا، که پيسی ژینگه ئاساییه و شایانی ئاورلیدانه وه نییه و ئەگه ر که سانیکیش هه بن خه مخۆری پاکوخواوینی بن و به وته و کرده وه داکۆکی لئ بکه ن، ده بنه مایه ی توانج و گالته پیکردنی ئەوانی دیکه .

ئەگه ر رۆژانه برونینه رهفتارو هه لسوکه وتی هه ر تووژیکي ئەم کۆمه لگه یه، ده بینین زۆرینه هه لویستی خه مساردانه به رامبه ر به پاکوخواوینی وه رده گرن و به وه وه ناوه ستن، به لکو خۆیان هۆکاریکی له ناو بردنی پاکوخواوینین . بۆیه ئەوه به دیده که یه ک ه سینک خۆلی ماله که ی فریده داته سه رکۆلانی گه ره که که ی، یه کیکي تر قوتوی ساردیه که ی له جامی ئوتومبیله که یه وه فریده داته سه ر پیگه و بانه که، گه شتیاره کان پاشماوه ی سه يرانه که یان له شوینی خۆیان و بئ کۆکردنه وه جیده هیلن، پیاده یه ک به گوله به رۆژ یان پاکه تی جگه ره که ی شه قامه کان پیسده کات، دوکانداره کان پاشماوه ی کاری رۆژانه ی خۆیان له سه ر پیگه گشتیه که کان که له که ده که ن... هتد .

گه لێک ولات و میله ت به ده ست ئەم گرفته گه وره و مه تر سیداره وه نالاندویانه، به لام توانیویانه به دانانی پلانی راست و دروستی دیراسه کراو، بپیری گونجاو، وه زه و توانای شایسته، ته رخانکردنی پاره ی پیویست، ویستی به هیژ، له خۆبوردوی و کاری به رپر سیارانه زالبن به سه ریدا . بۆیه پیویسته ئیمه ش هوشیارین به رامبه ر

به‌و گرفته مه‌ترسیداره و ده‌سته‌جمعی کاربکه‌ین بۆ به‌رزکردنه‌وهی ئاستی هۆشمه‌ندیی پاکوخواوینی لای هاوولاتیان.

با سه‌ره‌تا له قوتابخانه‌و خویندنگه‌و زانکۆکان و دامه‌زراره‌کان و مزگه‌وته‌کانه‌وه ده‌ستپێکه‌ین، هه‌تاکو هانی قوتابیان و خویندکاران و کارمه‌ندان و خه‌لکی بده‌ن کار بۆ پاکوخواوینی بکه‌ن و پاکوخواوینی شوینه گشتیه‌کان وه‌ک مالی خۆیان بپارێزن. ئینجا پێویسته دامه‌زراره‌ په‌سمی و نا‌په‌سمیه‌کان ده‌ستوبرد کاربکه‌ن بۆ دانانی سترا‌تیژیکی به‌ئاگاه‌یتانه‌وه، به‌مه‌به‌ستی هوشیارکردنه‌وهی خه‌لکی به‌گشتی سه‌باره‌ت به‌ پاکوخواوینی و گرنگی و پوونکردنه‌وهی ئه‌وهی چۆن ئه‌م مه‌سه‌له‌یه په‌هه‌ندیکی شارستانی و مرۆفانه‌ی هه‌یه‌و پۆلده‌بینی له‌ خسته‌نپه‌وهی پووخساریکی جوانی ژیا‌ریانه‌ی کۆمه‌لگه‌که‌ماندا. چونکه پاکوخواوینی وه‌ک ئاو‌ینه‌ وایه‌و به‌هۆیه‌وه پاده‌ی پێشکه‌وتن و گه‌شه‌کردن و ده‌روه‌ستی به‌نیشتمان‌ه‌وه تاوده‌داته‌وه. داواکراویشه له‌ گشت ئامرازه‌کانی راگه‌یاندن هه‌لمه‌تی هوشیارکردنه‌وه سه‌باره‌ت به‌ پاکوخواوینی به‌رپا‌بکه‌ن و شوینێکی باشی له‌ پانتایی کاره‌کانی خۆیاندا بۆ ته‌رخانه‌که‌ن.

پاکوخواوینی ده‌سته‌واژه‌یه‌کی ئاو‌یته‌یه له‌ کۆمه‌لێک به‌های ته‌واوکهری یه‌کتری و دیمه‌نی ده‌روه‌ی شوینێک ده‌رخه‌ری ناوه‌پۆکی شوینێکه‌ و پوولته‌ تاودانه‌وه‌ی ناوه‌پۆکه‌. واته‌ پاکوخواوینی شوینێک ده‌رخه‌ری ناوه‌پۆکی خه‌لکه‌که‌یه‌تی و پاکوخواوینی شوینه گشتیه‌کانیش نیشانه‌ی پاکوخواوینی میله‌ته‌که‌یه‌تی. بۆیه پێویسته ئه‌و برۆیه‌ لای هاوولاتیان به‌گشتی دروستبیت، که پاکوخواوینی شوینه گشتیه‌کان ده‌رخه‌ری ژیا‌نی پۆژانه‌ و خه‌مه‌ به‌رده‌وامه‌کانیانه‌و پێویسته وه‌ک مالی خۆیان بپارێزن و جوان پاییگرن. هه‌روه‌ها داواکراوه له‌ لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌ جو‌ریه‌جو‌ره‌کان بایه‌خی زیاتر به‌م بابته‌ بده‌ن و به‌جیدی ئاوری لێ بده‌نه‌وه. پێویسته ئه‌و لایه‌نانه (به‌تایبه‌تی شاره‌وانیه‌کان) ئه‌رکی سه‌رشانی خۆیان به‌باشی جێبه‌جێبکه‌ن و پێساو رێنماییه‌ پێویسته‌کان بۆ هاوولاتیان بخره‌وه‌و و به‌رنامه‌یه‌کی گونجاوی شایسته بۆ پاکوخواوینی گشتی داب‌پێژن.

ده‌شیت که‌سانیک هه‌بن بلێن جێبه‌جێکردنی یاساو پێساو رێنماییه‌کان، سزادانی سه‌رپێچیکاران به‌پاره‌و زیندانیکردن، ده‌سته‌به‌سه‌راگرتنی شمه‌کو کالای مه‌ترسیداره‌کان بۆ ژینگه‌و پاکوخواوینی، هه‌لو‌بستوه‌رگرتنی توند به‌رامبه‌ر به‌و دوکاندارانه‌ی شه‌قامه‌کان پیسده‌که‌ن و ئه‌و گه‌شتیارانه‌ی ناوچه‌کان ناشرینده‌که‌ن ده‌بیته‌ هۆی کۆنترۆلکردنی گرفته‌که‌، به‌لام من پێموايه ئه‌وه به‌ته‌نیا به‌س نییه‌، به‌لکو پێویسته هاوشانی ئه‌وه کولتووری پاکوخواوینی له‌ناو کۆمه‌لگه‌دا بچه‌سپینری و

بگشتىنرى. چونكە چەمكەكانى لىھاتوى و شەفافىەت و سەرراستى و دەستپاكى بەشىۋەيەكى ئورگانىكى گرىدراوى چەمكى پاكوخاوينىن. بەوپىيەى لە ھەرشوئىنىك گەندەلى دارايى و كارگىپى و ئەخلاقى ھەبوو، لىھاتوى وندەبىت، كاتىك ئەويش ونبوو، ئەوا گشت جۆرەكانى پاكوخاوينى ھەلدىن و ئەخلاق و ئاكارە جوانەكان پاشەكشەدەكەن و جىگە بۆ پىسى و پشىۋى و گەندەلى و بۆگەنى چۆلدەكەن. ئەگەر بمانەوى پىگەيەكى شايستە لەناو نەتەوہكاندا بەدەستبىنن، ئەوا دەبىت لەم چركەساتەوہ، نەك چاوەروانى داھاتوو بىن، بايەخ بە وردەكارىيەكانى ئەو مەسەلەيە بدەين و مل نەدەين بۆ پەشبىنى و ناشرىنى دۆخەكەى، چونكە پاكوخاوينى لايەنى جوانكارىيە خۆى ھەيە و كورتترىن پىگەيە بۆ گەيشتنە دل و مىشك.

پۆژنامەى ھاۋلاتى ژمارە (۶۸۵) / ۲۰۱۰-۱۲-۵

نوێکردنه‌وه پرۆسه‌یه‌کی هه‌مه‌لایه‌نه

هه‌ندی‌ک لای ئێمه پێیان‌وايه نوێکردنه‌وه مه‌سه‌له‌یه‌کی ته‌کنیکی و هونه‌ری و ئێرا‌ده‌گه‌رانه‌یه‌و گه‌رفته‌که له‌وه‌دایه‌ خاوه‌نی ئه‌و توخمه‌ له‌یهاتوانه‌ نین، که‌ ب‌پروایان به‌ نوێکردنه‌وه هه‌یه و ئاماده‌ن ب‌یگه‌یه‌ننه دوامه‌نزلگه‌ خۆی و قوربانی له‌پێناوی‌دا ب‌ده‌ن. له‌کاتی‌کدا نوێکردنه‌وه (به‌واتا گه‌شتیه هه‌مه‌لایه‌نه‌که‌ی) پ‌ش‌تبه‌ست‌وو به‌ کۆمه‌ڵێک توخمی کۆمه‌ڵگه‌، که‌ ده‌بێت کار له‌یه‌کتری ب‌که‌ن و پ‌ش‌تگیری یه‌ک‌تر ب‌که‌ن و یه‌کتری ته‌واو ب‌که‌ن، چونکه‌ تاکه‌ هۆکاریک له‌ ئارادانییه بۆ یه‌کل‌کردنه‌وه‌ی پرۆسه‌ی نوێکردنه‌وه، به‌و پێیه‌ی توخمه‌کانی کۆمه‌ڵگه‌ و حوکمرانی کارلێک‌ده‌که‌ن و هه‌ریه‌که‌یان ئه‌کیکی نوێکردنه‌وه‌ی ده‌که‌وێته‌ ئه‌ستۆ، بۆیه‌ په‌که‌وته‌یی و که‌مه‌رخه‌می و په‌قه‌ه‌لانی هه‌ر توخمیکی کۆمه‌ڵگه‌، کاریگه‌ری له‌سه‌ر تێکرای پرۆسه‌ی نوێکردنه‌وه ده‌بێت.

که‌واته‌ پ‌ی‌ویسته‌ ئاخاوتن ده‌رباره‌ی هه‌ر پرۆژه‌یه‌کی نوێکردنه‌وه، ئاخاوتن ب‌یت ده‌رباره‌ی تێکرای توخم و کایه‌و په‌وته‌کانی کۆمه‌ڵگه‌ به‌گه‌شتی و تێپه‌راندنی ئامانجه‌ لاوه‌کییه‌کان یان س‌تراتیژه‌ لێک داب‌راوه‌کان. چونکه‌ پرۆسه‌ی نوێکردنه‌وه به‌ره‌می هاتنه‌دی کۆمه‌ڵێک ئامانجه‌ هه‌مه‌په‌نگی تیکه‌ه‌لکێشه (ئابووری، سیاسی، کولتووری، کۆمه‌لایه‌تی، ته‌کنیکی و... هتد) و له‌و پ‌وانگه‌ گه‌شتیه هه‌مه‌لایه‌نه‌وه نه‌بێت، که‌ ئاسته‌کانی کۆمه‌ڵگه‌ و حوکمرانی بابه‌تیانه‌ پێکه‌وه ده‌به‌ستێت، ناتوانێت ئامانجه‌ چاوه‌پ‌وان‌کراوه‌کانی په‌ره‌پێدان به‌پێنێته‌دی. به‌واتایه‌کی دیکه‌، په‌ره‌پێدانی ئابووری و ب‌ی‌ناسازی به‌ته‌نیا ناتوانێت نوێکردنه‌وه ده‌سته‌به‌ریکات، ئه‌گه‌ر ب‌واره‌کانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و کولتووری کۆمه‌ڵگه‌ دواکه‌وتووبن. دیموکراسی به‌ته‌نیا، به‌بێ پ‌ش‌تبه‌ستن به‌ په‌ره‌پێدانی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و کولتووری کۆمه‌ڵگه‌ و ده‌سته‌ب‌ژێره‌کان، ناتوانێت نوێکردنه‌وه مسۆگه‌ریکات و «شۆرشی رۆش‌نبیری» ب‌یش، ئه‌گه‌ر هاوشانی پرۆسه‌ی که‌له‌که‌کردنیکی باش نه‌بێت له‌ ب‌واری په‌ره‌پێدان و په‌ره‌سه‌ندنی سیاسی کۆمه‌ڵگه‌ و حوکمرانی‌دا، له‌توانایدا نابێت نوێکردنه‌وه به‌پێنێته‌ ئاراهه‌.

به‌کورتی و پوختی، مه‌حاله نوێکردنه‌وه له بوارێک یان کایه‌یه‌کی دیاریکراودا بێته‌دی و ئه‌سته‌مه پرۆسه‌ی نوێکردنه‌وه له ئاستێکی پێشکه‌وتنی کۆمه‌لایه‌تیدا قه‌تیسبکریت، چونکه نوێکردنه‌وه به سروشتی خۆی هه‌مه‌لایه‌نانه‌یه‌و گشت کایه‌و ئاسته‌کانی کۆمه‌لگه‌ له‌خۆده‌گریت و نا‌کریت نوێکردنه‌وه له‌سه‌ر بنچینه‌ی تیروانینیکی کورتکراوه‌و پارچه‌پارچه‌خواز بێته‌دی. بۆیه ده‌بیت جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌وه بکه‌ینه‌وه، که پرۆسه‌ی نوێکردنه‌وه بێسوودو بێئا‌کام ده‌بیت، ئه‌گه‌ر هه‌مه‌لایه‌ن نه‌بیت و سه‌رتاپای کۆمه‌لگه‌ و حوکمرانی نه‌ته‌نیته‌وه‌و له‌ چوارچیوه‌ی ستراتیژیکی هه‌مه‌لایه‌نی کام‌لدا دانه‌رێژرابیت. هه‌روه‌ها ده‌بیت ئه‌وه دووپاتبکه‌ینه‌وه، که نوێکردنه‌وه ده‌بیت به‌شیوه‌ی هه‌نگاوبه‌هه‌نگاوی گونجاو بێت، نه‌ک کتوپرانه‌ و ئه‌نجامی بریاره‌گه‌ل و کارپاییه‌گی ریزه‌په‌رانه‌و به‌بێ زه‌مینه‌خۆشکردنی کۆمه‌لایه‌تی گونجاو. چونکه نوێکردنه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتوو ئه‌وه‌یه، که له‌توانایدا به‌توخمه‌ جووربه‌جووره‌کان ببنوین و نزیکبیته‌وه له‌ ئامانجه‌ دیاریکراوه‌کان، له‌کاتی‌کدا نوێکردنه‌وه‌ی ناته‌واو و په‌که‌وته‌ ئه‌وه‌یه، که جه‌غت له‌سه‌ر لایه‌نی‌ک یان کایه‌یه‌ک ده‌کاته‌وه‌و ئه‌وانی دیکه‌ فه‌رامۆشده‌کات و سه‌ره‌نجام هه‌نگاوی په‌ره‌پێدانی شله‌ژاوو بێ سه‌روبه‌ر ده‌خاته‌وه.

ژۆر نووسه‌ر و پۆژنامه‌نووس - له‌ پووی سیاسی، ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی، پۆشنبیری، ته‌کنیکی و به‌ها‌کانه‌وه - باس له‌ واقیعی قه‌یراناوی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان ده‌که‌ن و په‌شبینن به‌رامبه‌ر به‌ ئه‌گه‌ری نوێکردنه‌وه‌و په‌ره‌پێدانی کۆمه‌لگه‌. هه‌ندیکه‌ دیکه‌ش پێیانوايه بوونی قه‌یران نیشانه‌ی ژیان و زیندوویی کۆمه‌لگه‌یه، چونکه قه‌یران ته‌نیا له‌ بواری جو‌له‌و ژياندا سه‌ره‌له‌ده‌ات. ئه‌گه‌ر ئاسته‌نگه‌کانی نوێکردنه‌وه‌و هۆکاره‌کانی جیگیرکردنی واقیع و توخمه‌کانی ئیفلجکردنی په‌ره‌پێدان له‌ئارا‌دان، ئه‌وا زیندوویی کۆمه‌لگه‌ و توخمه‌ چالاکه‌کانی هێزی ته‌کانده‌رن و بێگومان سه‌ره‌نجامه‌کانی به‌شیوازی فیکری، سیاسی، ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنبیری جووربه‌جوور ده‌رده‌که‌ون.

پرسیاری جه‌وه‌ری لێره‌دا، هه‌لبژاردنی یه‌کی‌که‌ له‌م دوو شیوازه: یه‌که‌م پشته‌به‌ستیت به‌ چاکسازی و ده‌ستکاریکردنی توخمه‌په‌وته کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و ئابوورییه‌کانی ئیستا، به‌بێ ده‌ستبردن بۆ ناوه‌رۆک و بنچینه‌و کۆله‌که‌کانی. واته‌ جه‌غت له‌سه‌ر پرۆسه‌ی که‌له‌که‌کردنی ورده‌ چاکسازییه‌کان ده‌کاته‌وه. شیوازی دوهم پشته‌ستوو به‌ هه‌لو‌ه‌شاندنه‌وه‌و سه‌رله‌نوێ بنیاتنانه‌وه‌و هینانه‌ئارای گۆرپانکاری بانه‌په‌تی، واته‌ گۆرپانکاری هه‌مه‌لایه‌ن له‌ گشت بواره‌کانی ژيانی کۆمه‌لگه‌دا.

دوو له‌ ده‌مه‌قالی و مشتومپی نیوان شاره‌زایان، ده‌بیت بلێن که پرۆسه‌ی

هه‌لکردن و قبولکردنی جیاوازی

حشا هه‌لنه‌گره، جیگیرکردنی کولتووری هه‌لکردن (تۆله‌ره‌نس) و پیکه‌وه‌ژیان و قبولکردنی ئه‌ویدیکه‌ی جیاواز پیداو‌یستییه‌کی بنچینه‌یی و هه‌نوکه‌یی، به‌تایبه‌تی له‌م هه‌لومه‌رجه هه‌ستیاره‌و ناسکه‌دا، که له‌گشت ڤوو و لایه‌نیکه‌وه له‌ کوردستان پیایدا تیده‌په‌رین. پئویسته ئه‌و کولتووره له‌ ناخ و میشکی نه‌وه‌کانی ئه‌م سه‌رده‌مه‌دا بچه‌سپینریت، چونکه ئه‌وه ده‌بیته هۆی خولقاندنی نه‌وه‌یه‌کی هوشیار، که ده‌توانیت باری گرانی به‌رپرسیاریتی له‌کۆلبگرئ و به‌شیه‌یه‌کی باش و دروست سه‌رکردایه‌تی قۆناغی ئیستاو داها‌توو بکات. به‌وپییه‌ی ئه‌مجۆره کولتووره چه‌سپینه‌ری مه‌رجه‌کانی یه‌کرپیزی نیشتمانیه، که ده‌بیته پشتبه‌ستوو به‌ متمانه‌ی لایه‌نه‌کان و دوور له‌ زالکردنی به‌رژه‌وه‌ندی ته‌سکی تایبه‌تی بنیاتبهرئ.

هه‌لکردن و قبولکردنی ئه‌ویدیکه‌ ته‌نیا به‌ دیالۆگ و پیکه‌یشتن و به‌شداریکردنی راسته‌قینه مه‌یسه‌رده‌بیته، چونکه به‌ به‌ریاکردنی دیالۆگی بنیاتنه‌رانه و خولقاندنی که‌شوه‌وایه‌ک بۆ په‌رخنه‌گرتن و بیرری سه‌ربه‌خۆیانه، ناشتی و سه‌قامگیری و پیکه‌وه‌ژیان بالده‌کیشت به‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌دا. دیالۆگ و پیکه‌یشتن ڤیکه‌یه‌کی راسته بۆ چاره‌سه‌رکردنی گشت مه‌سه‌له هه‌ل‌واسراوه‌کان و ئه‌لته‌رناتیقی راست و دروستی سه‌پاندنی زۆره‌ملتیانه‌ی بیروپایشه. به‌ دیالۆگ ده‌توانین پیکه‌یشتن و خۆشه‌ویستی و ناشتی بپارێزین و به‌هاکانی دیموکراسی و هاریکاریکردن بچه‌سپینین. لی‌ره‌شدا ته‌نیا بانگه‌شه‌کردن، به‌بێ هه‌نگاوانی جیدی بۆ جیبه‌جی‌کردنی ئه‌و خالانه‌ی لایه‌نه‌کان له‌سه‌ری ڤیکه‌ه‌ون، به‌س نییه بۆ سه‌رخستنی دیالۆگ. چونکه ئه‌گه‌ر لایه‌نه‌کانی دیالۆگ متمانه به‌ گرنگی و پئویستی ئه‌نجامدانی دیالۆگ نه‌که‌ن و ئاسته‌نگ و ڤیگره‌کانی وه‌لاوه‌نه‌نین، ئه‌وا دیالۆگ بێ ئامانج ده‌بیته و له‌پیناو دیالۆگدا ده‌بیته. ئه‌گه‌ر بمانه‌وئ کۆمه‌لگه‌یه‌کی شیلگیری خاوه‌ن هی‌زیک‌ی جیاکاره‌ی تایبه‌ت به‌خۆمان هه‌بیته، ئه‌وا ده‌بیته که‌شوه‌وایه‌کی باش بپه‌خسینریت بۆ ئه‌وه‌ی کولتووره جیاوازه‌کان له‌ دیالۆگی به‌ره‌مداردا بن، چونکه ئه‌وه سوودی بۆ

ھەموولايەك دەبىت و يارمەتیدەر دەبىت بۇ بنیاتنانى كۆمەلگەيەكى ھاوکارىخواز، بەوھش پىرۆسەي پىنگەيشتى نىوان پىنگەھاتەكانى كۆمەلگە بەھىزدەبىت .

قبولکردن ئەويدىكەي جياواز ماناي بىروھىتان نىيە بە بىرپراو تىپروانىنەكانى، بەلكو دانانە بە بوونى جياوازي ئەودا و قبولکردنى بوونىيەتى . پىويستە ئەو قبولکردنەش بەبى گویدانە رەگەز، ئايىن، نەتەوھ، پىشىنەي كۆمەلایەتى و ئاقارى سىياسى بىت و پىزى جياوازييەكە بگىرىت و كار بۇ چەسپاندنى كولتورى قبولکردنى ئەويدىكەي جياواز بگىرىت، جا پادەي جياوازييەكە ھەرچەندىك بىت .

ھەلکردن و دىموكراسى دوو ئاراستەن (واتە دان و وەرگرتن) و بەشىوھىيەكى پۆزەتىقانە لەگەل بەھا مرقايەتییە نوپكاندا كارلىكەكەن و دوورن لە پۇخى دەمارگىرى و رق و كىنە و سىپنەوھى ئەويدىكەي جياواز . چونكە پىواری دىموكراسى دەبىتە ھۆى نەبوونى ھاوسەنگى لەنىوان دەربىنى بىرپرادا و ئانامادەيى دادپەرورەيى كۆمەلایەتى .

دانان بە كولتورى ھەلکردن و قبولکردنى ئەويدىكەي جياوازدا بەوتە باشو قبولكراوھ، بەلام چەسپاندن و گشتاندنى لە ژيانى پۇژانەماندا بەشىوھىيەك كە سوودى بۇ ھەموان ھەبىت، پىويستى بە كارو تىكۆشانى زۆر و بىوچانە . بۇ ئەو كار و تىكۆشانەش گىرنگە رەچاوى ئەم ھەنگاوانە بگىرىت: پىپرەوكردنى بەرنامەي پىراكتىكى بۇ پەرەپىدانى ھوشيارى ھەلکردن و قبولکردنى جياوازي لای كۆمەلگە، دانانى بەرنامەي فىركردنى نوئ بۇ پەرورەدەكردنى ئەو نەوھ ھوشيارانەي ئەركەكانى قۇناغ دەگرنەئەستۆ، دەستەبەركردنى ئامرازي راگەياندنى پىشەكارو پىشكەوتوو، پەتكردەوھى گشت جۆرەكانى توندەرپوى و پاشكەوتوويى لە رىگەي كۆرس و كۆرپ و ۆركشۆپى جۆرىبەجۆرەوھ .

بىرۆكەي ھەلکردن و قبولکردنى ئەويدىكەي جياواز و پىپرەويكردنى دىالۆگو وەلاوھەنانى بىرۆكەي پەتكردەوھى ئەويدىكە و تۆلەسەندەوھ، پىشتەستورە بە ئامادىي ئەو لایەنانەي دەيانەوئى داھاتووي خۇيان لەسەر بنچىنەي زالكردنى بەرژەوھەندىي گشتى بەسەر ناكۆكىيە تاكەكەسىيەكان و ھەستوسۆزە ناھەقلانىيەكاندا بنىاتبىنن .

کەسی شیاو له شوینی شیاو

له کوردستان کولتوری دانانی کەسی شیاو له شوینی شیاو بە دیناکریت، دانانی کەسەکان بۆ پۆسته جیا جیاکانی حکومەتیش لەسەر بنەمای ئینتیمای حیزبی، یان لایەنگیری سیاسی، یاخود ناسین و خزمایەتیە. ئەگەر چاویک بگێرین بە زۆربەیی دامودەزگانی حکومەتدا، نمونەیی زۆرمان دەستدەکەیت، سەبارەت بە دانەنانی کەسی شیاو له شوینی شیاو. بۆیە دەبینین کە سێک کراوەتە بەرپۆه بەری بەرپۆه بەرایەتیەکی گرنگ، کە پەيوەندی بە ژیان و سەلامەتی هاوڵاتیانەو هەیه، کەچی ئاشنای لانی کەمی بنەما و پێساکانی راییکردنی کارەکانی ئەو بەرپۆه بەرایەتیە نییه. کە سێکیش کراوەتە بەرپۆه بەری فەرمانگەیهک، کە له پووی شارەزایی و لیھاتوویی و ئەزموونی کارکردنەو، کەسانی زۆر له و باشتر و شایستەتر له فەرمانگە کە دا هەن. ئەمە جگە لەو هی دامەزراندن له هەریمی کوردستان هیشتا له رێگەیی فەرمانگەیهکی شارەزاو بە ئەزموون و خاوەن پێوانەو پێسای دیاریکراوەو نییهو له دوای راگەیانندی ئاشکراو پێشکەشکردنی داواکارینامە و سیفی ئەنجام نادریت، بە لکو بە پێی سەلیقەیی تاکە کەسی و زیاتر بۆ ئەو کەسانەیه، کە کە سوکاری ئەنفال و شەھیدانن، یان ئەندامی ئەم یان ئەو لایەنی سیاسین. بەو پێیەش پلەیی سەروو هاوڵاتیبوون بە خشراوەتە ئەو کە سوکارو ئەندامانەو زۆر کەسی شایستە و موستەحەق، پاش بە سەربردنی تەمەنیکی زۆر له خویندنداو بەگە پخستنی پارەو توانای تاکە کەسی و خیزانی، بیبەشکارون له دامەزراندن.

سیاسەتی دانانی کەسی شیاو بۆ شوینی شیاو، مانای هەلبژاردن و پۆلێنکردنی تاکەکانە بە پێی بنەماگەلی زانستی و ئەو پێوانەو خەسلەتانەیی ئامادەکارون بۆ ئەوانەیی پۆستیک یان کاریک بە دەستدینن، بۆ دانانی ئەو کەسەیی شارەزاییە پیشەییەکان و توانا کە سێتییهکانی رێگەیی پێ دەدەن ئەو پۆست یان کارە بەریتە پۆه. چونکە سەرکەوتنی هەر حکومەت، دامەزراوە یان فەرمانگەیهک پشتبەستوو بە لیھاتوویی کارمەندەکانی و هەلبژاردنی کەسی شیاو ئەنجامی

لێکۆڵینه‌وه‌و هه‌سه‌نگاندنی زانستی و به‌پێی پێوانه‌ و مه‌رجگه‌لی پێشوه‌خت ئاماده‌کراو و بره‌وپێکراو.

پێپه‌وه‌نه‌کردنی سیاسه‌تی دانانی که‌سی شیاو له‌ شوینی شیاو، به‌شیه‌یه‌کی گونجاو و دروست، چه‌ندین کاریگه‌ری و ئاسه‌واری ئابووری و کارگێڕی خراپی له‌ کوردستاندا خستۆته‌وه‌، له‌وانه‌: ته‌شه‌نه‌کردنی دیاره‌دی گه‌نده‌لێی کارگێڕی، به‌فێرۆدانی سامانی مرۆیی له‌به‌ر وه‌به‌رنه‌هێنانی راستی وزه‌و تواناکان و په‌ره‌پێدانی له‌ خزمه‌تی تاک و کۆمه‌لگه‌دا، به‌هه‌درانی به‌ره‌می ناوخرۆیی له‌به‌رئه‌وه‌ی ئاستی به‌ره‌مه‌هێنانی تاکه‌ نه‌شیاوه‌کان هه‌سه‌نگ نین له‌گه‌ڵ توانا مادی و مه‌عنه‌وییه‌ به‌کاربره‌وه‌کانی راهێنانیادا، خراپبوونی به‌پێوه‌بردن له‌ لایه‌نه‌ جو‌ریه‌ جو‌ره‌کانی ژیا‌نی ئابووریدا، که‌ په‌نگدانه‌وه‌ی خراپی هه‌یه‌ له‌سه‌ر بارو‌دۆخی ئابووری، له‌ناوچوونی کۆشش و کاتی حکومه‌ت و پاره‌یه‌کی زۆری دامه‌زره‌وه‌ یان فه‌رمانگه‌که‌کان...هتد.

باشترین چاره‌سه‌ر بۆ کێشه‌ی دانانانی که‌سی شیاو له‌ شوینی شیاو، خۆپاراستنه‌ له‌ که‌وته‌ ناوییه‌وه‌، نه‌ک گه‌رێن به‌دوای پێگه‌چاره‌دا پاش پوودانی. واته‌ ئه‌گه‌ر بمانه‌وی خۆمان له‌ کێشه‌که‌ و په‌هه‌نده‌ ئابوورییه‌ خراپه‌کانی بپارێزین و کۆششبه‌که‌ین بۆ بنیاتنانی ئابووری و کارگێڕیه‌کی دروستی گه‌شه‌کردو، پێویسته‌ کولتووری دانانی که‌سی شیاو له‌ شوینی شیاو به‌هێننه‌ئاره‌وه‌و پێپه‌وه‌یه‌که‌ین، به‌مه‌به‌ستی خۆلقاندنی زه‌مینه‌ی دروست و راست بۆ هه‌لبژاردن و پۆلێنکردنی تاکه‌کان. هه‌روه‌ها کاربه‌که‌ین بۆ دۆزینه‌وه‌ی باشترین پێگه‌ی هێنانه‌دی ئه‌و کولتوره‌، بۆ گه‌یشتنه‌ بنیاتنانی دامه‌زره‌وه‌یه‌کی زانستی وه‌ها، که‌ توانای دیاریکردن و کارپێکردنی پێوانه‌ زانستیه‌کانی دامه‌زراندنی هه‌بێت و پشت به‌ تاقیکردنه‌وه‌ی پێشه‌یی و ده‌روونی بیه‌ستیت بۆ ئه‌نجامدانی ئه‌و کاره‌. هه‌روه‌ها تێبکۆشین بۆ په‌تکردنه‌وه‌ی جیاوازیخوازی له‌سه‌ر بنه‌مای پێشینه‌ی خه‌باتی دایک و باوک یان ئینتیما بۆ هێزێکی سیاسی و پیاده‌کردنی دادپه‌روه‌ری و به‌خشینی ده‌رفه‌تی یه‌کسان به‌ هه‌موو هاو‌لاتیان.

رۆژنامه‌ی هاو‌لاتی

ھوشيارىيىسى پىداۋىستىيەكى گىرنگە

ھوشيارىيىسى، دەرىككردنى تاكە بە واقىيە كۆمەلگەيى و ھەرىمىيەتى و نىۋنەتەۋەيى، ناسىنى سىرۋشتى ھەلومەرجى سىياسى و كۆمەلەيەتى و ئابوورىيى چۆرەدەۋرە، ئاشنابوون بە كىشە چۆرەجۆرەكانى سەردەم و ئەۋھىزانەي كارىگەرىيان لەسەر بىرپارسازىيى نىشتىمانى و جىھانى ھەيە. ھوشيارىيى سىياسى رىگەي تاكە بۆ ئاشنابوون بە ماف و ئەركەكانى خۆي.

كۆمەلگەي كوردستان، ۋەك يەككەلە و كۆمەلگەنەي لە قۇناغى گواستىنەۋەدايە بەرە و دىموكراسى، پىۋىستى بە ئاۋىتەيەكى زانىارىيە سىياسىيەكان ھەيە، كە بەھاو ئاقارگەلى سىياسىيى چۆرەجۆرە لەخۇدەگرىت و تاكى كورد لە رىگەيەۋە دەتوانىت ئاشنابىت بە ھەلومەرج و گرفتەنەي لەسەر ئاستى ناوخۆ جىھانى دەۋرىاندەۋە ھەلۆئىستى خۆي بەرامبەرىان دىارىبكات و بەشدارىت لە گۆرپىن و گەشەپىدانىاندا. بۆيە ئەۋ تاكە پىۋىستى بە تىروانىنىكى سىياسىيى ھۆشمەندانەي ھەمەلەين ھەيە، دەربارەي ھەلومەرج و قەيرانەكانى ناو كۆمەلگە، بۆ ئەۋەي ھەست بە بەرپىسارىتتى خۆي بكات و پەخنە لە پەفتارە خراپەكانى لايەنەكان و ھوكمرانى بگرىت.

پىكھاتنى ھوشيارىيى سىياسى لە كۆمەلگە پىشكەۋتوۋەكاندا، گۆرپانكارىيى رۆشنىبىرى و سىياسى و كۆمەلەيەتىي گەۋرەي خولقاندەۋە، سەرەنجام ھوشيارىيى سىياسىيى تاكىش گەشەيكرەۋە. گىرنگىرەن سەرچاۋەكانى ھىئانەدىي ھوشيارىيى سىياسى، ئامپازەكانى راگەياندنى سەرىەخۆۋ رىكخراۋە چۆرەجۆرەكانى كۆمەلگەي مەدەنى بوۋە. ئەمە ۋىراي خۆ رۆشنىبىر كوردن لە رىگەي خۆيىندەۋەي كىتپ، رۆژنامە، گۆقارە ھەفتانە و مانگانە و ۋەرزىيەكان، كۆرپو دىدارە چۆرەجۆرەكانەۋە. ھەرۋەھا بىكەي ھوشيارىيى سىياسىيى تاك ئەنجامى بەشدارىكردنى سىياسى، ۋەك بەشدارىكردن لە رىپىۋان و خۆپىشاندان و دەنگدان و راپىرسى و مانگرتنەكان و ئەۋانى تردا، فراۋانتىر بوۋە. ئەۋ جۆرە چالاكىانە تاكىان دەۋلەمەندىكرەۋە بە

ئەزموونی سیاسی و فیکری و بەشداریانکردووە لە پەرورەدەکردنی سیاسیانە و کۆمەڵایەتیانداو راستکردنەوی تێروانین و بیروپا سیاسییەکانیان و کەشوهەوای سیاسی پۆزەتیقانە و بەهاگەلی کۆمەڵایەتی دیموکراتیانەیان خولقاندووە .

هوشیاریی سیاسی لە کۆمەڵگە تازەپێگەیشتووکاندا، زۆر گرنگە بۆ بنیاتنان و چەسپاندنی دیموکراسی و بەهێزکردنی ویناکردنی تاک بۆ مەسەلەکانی نیشتمانیەکی . کوردستانیش، کە یەکیکە لەو جۆرە کۆمەڵگانە، پێویستی بە هوشیارییەکی پۆشنبیری و سیاسی ھەمەلایەن و فراوان ھەیە، بۆ ئەوەی لە پێگەییەو ھەو خەسلەت و چەمک و بەھایانە پێکبھات، کە بەرھو دیموکراسی دەبەن و کۆمەڵگە لە پووی سیاسی و پۆشنبیریەو گۆشبرکیت، بۆ بەهێزکردنی بەرھە ناوخواو یەکریزی نیشتمانی و جیگیرکردنی ھوکمرانیی باش . گرنگیی هوشیاریی سیاسی لە کۆمەڵگەماندا لەو ھەو ھەرچاوەدەگریت، کە مەرجیکی ھێنانەدی دیموکراسییە و ماناکانی دەروەستبوون بە نیشتمانی و خۆشەویستنی نیشتمانی بەھێزەدەکات . ھەرھەوا چالاککردنی هوشیاریی سیاسی گرنگە بۆ ئاشنابوونی ھاوڵاتیان بە مافە شارستانی و یاساییەکان و ئەرکەکانیان لە کۆمەڵگەدا . پێویستە بازنەیی هوشیاریی سیاسی زیاتر تووژی لاوان بگریتەو، چونکە زۆر پێویستن بۆ کارکردنی پەفتاری سیاسی و دیموکراتیانە لە کۆمەڵگەدا، لەبەرئەو ھەو لاوان وزەبەکی لەبن نەھاتوون، یارمەتی کۆمەڵگە دەدەن بۆ نەھیشتنی دیاردەکانی توندوتیژی، زۆربۆھێتان، دوورخستەو ھەر پەراویزخستن و پەنابردن بۆ زمانی ئەقل و دیالۆگ لە ھەموو قەیرانەکاندا و بەپێی بنەماکانی دیموکراسی . بانگەوازی بەشداریکردنی لاوان، بە ھەردوو پەگەزەو، لە کاری سیاسی و لە پێگەیی دامودەزگاکانی ھکومەتەو، پۆلی ئەزموونی دیموکراتی لە بواریەکانی کاری سیاسی و کارگێردا دەچەسپین .

پیواری (غیاب) هوشیاریی سیاسی کاریگەریی خراپی لەسەر بنیاتنانی سیاسی و دیموکراتی کۆمەڵگە دەبیت و دەبیتە ھۆی لەدەستدانی تێروانینی پوون بەرامبەر بە سیاسەت و پۆشنبیری لە کۆمەڵگەدا وادەکات بەھاکانی ژیان ھەرەسبێن و لە پانتایی کۆمەڵگەدا پەونەقیان نەمین . ھەر پاشەکشەو چوونەخۆبەک لە پێپەوی بنیاتنانی هوشیاریی سیاسیدا، پۆلی کۆمەڵگە پەدەخات و پشکووی ئەقلی مرقۆقەکان دادەمرکینیتەو . لەسایەیی پیواری هوشیاریی سیاسیدا ھێچ گەل و کۆمەڵگەبەک ناتوانیت ئاشنای واقەعەکی خۆی بیت و لایەنەکانی بەھیزی و لاوازی و ئەو ھۆکارانە دیاریبکات، کە کاریگەرییان لەسەری ھەیە . ھەرھەوا پیواری هوشیاریی سیاسی، دیموکراسی دەخاتە مەترسییەو و واتاکەیی پارچەپارچەدەکات و دەرفەتی

گونجاو بۇ ئەۋەى مىللەتەكەمان بە ۋلاتە پىشكەوتوۋەكاندا رابگات لەناودەبات .
لیرەشدا ئەرکی ھىنانەدىی ھوشیاریی سیاسی دەكەۋىتە ئەستۆی ھىزە
سیاسییهكان و كۆمەلگەى مەدەنى و ئامرازەكانى راگەیاندىن . كۆمەلگەش دەبىت
دەرك بە بەھاو گرنگىی ھوشیاریی سیاسی بكات و پىشتگىرىی ئەو دەنگ و ھىزانە
بكات، كە بانگەشە بۇ چاكسازى و گەشەپىدانى كۆمەلگە دەكەن .

رۆژنامەى ھاۋلاتى ژمارە (۶۹۹) / ۹-۱-۲۰۱۱

نەوھەکان: دژايەتیکردن یان تەواوکردنی یەکتەر

ھەمیشە کەلین لەنیوان نەوھە جۆرەجۆرەکاندا بەدیدهکریت و مامەلەکردن لەگەڵیدا سێ ئاراستە دەگریتەبەر: مەملانئ، گۆشەگیری و یەکتەر تەواوکردن. ئەوھە جی دەخە پەیوھەندی نیوان نەوھەکان لای ئیمە سروشتی مەملانئ و گۆشەگیری زالە بەسەریدا، نەک ھاوکاریکردن و یەکتەر تەواوکردن.

بۆ ئەوھە ھەر کاریک سەرکەوتووپی، پیویستە مەملانئ نیوان نەوھەکان بگۆریت بۆ کاریکی بنیاننەرانی پەشپەریکی شەریفانە و رێگەنەدریت ناکۆکیەکان و کەلینە سروشتییەکانی نیوان نەوھەکان بگۆریت بۆ ناکۆکی و کیشە لەنیوانیاندا. بۆ ئەو مەبەستەش کارکردن بۆ ھاتنەدی چەند مەرجیک گرنگە:

یەکەم/بەروابوون بە پەرسپی لیکئالان و یەکتەر تەواوکردنی نەوھەکان، نەک گۆشەگیری و مەملانئ نیوانیان. واتە کاتیک باسی «سەرکردایەتی تیکۆشان» دەکریت، نابیت مەسەلەکە ئەوھە بیت: کێ پابەرایەتی کێ دەکات؟ بەلکو دەبیت ئەوھە بیت: کێ دەتوانیت چی بکات؟ چونکە مەسەلەکە پیواری (غیاب) سەرکردایەتی گەنج نییە لە کایەکانی کارکردندا، بەلکو کارکردن و خۆتەرخانکردن و بەخشندەییە. ئەگەر گەرەکان بیت کاریک سەرکەوتیت، ئەوا پیویستە پیکگەیشن و یەکتەر تەواوکردنی نەوھەکان لەئارادبیت. بەویتیە دانایی، زانین و ئەزمونی گەرەکان گرنگ بۆ سەرکەوتنی کۆششی گەنجەکان و توانا ئامادەیی گەنجان گرنگ بۆ قوربانیدان، خۆبەختکردن و بەخشندەیی لەپێناو ھینانەدی خەون و ئاواتەکانی نەوھە پێشودا.

دووم/ھەمەپەنگی و ھەمەلایەنی لە کارکردندا. ھەمەپەنگی دیاردەییەکی دروست و پیویستە بۆ ژیانیکی باش. ئەمەش مانای ئەوھە چارەسەری کیشە و گەرفتەکانمان ھەمەپەنگ و ھەمەلایەن. مەبەست کۆششکردنە بۆ دۆزینەوھە چوارچێوھە میکانیزم و چارەسەرگەلی وھا کە گشتمان دەرەقەتیان دین و گونجاون بۆ مامەلەکردن لەگەڵ ناکۆکیەکانمان و تواناکانمان لەئامیزدەگرن و ھانی دەستپیشکەرییەکان دەدەن.

سڀيه م/جه غتکردنه وه له سهر ئامانجه كان زياتر له ئامرازه كان. زوربه ي ديالوگه كانمان جه غت له سهر ئامرازه كان ده كه نه وه نه ك ئامانجه كان. نه گه ر بړومان به وه هيناوه هه موومان له سهر يه ك ئامانج كوځين، نه ویش هينانه دبی حوكمړانيه كی چاكه، بؤچی هه ريه كه مان شيوازو ميكانيزمه كانی خوی پي باشه و ده چیت به گزی نه وه ی نه وانی ديكه دا؟ ئامانجه ناكوكه كان مملانی ده خه نه وه، بؤيه گرنه سهره تا جه غت له سهر مه سه له سهره كييه كه مان بکه ينه وه، نه ك كه سايه تي و شيوازه كان، ئینجا په خنه ی بنیاتنه رانه پیره وی بگرين و په خنه ی پووخینه ر وه لاهه نین، دواتریش پیزی تپروانين و بيروپای نه وانی ديكه بگرين و خومان له په تکردنه وه و بريندارکردنيان به دووربگرين.

چواره م/دؤزینه وه ی ميكانيزم و شيوازه گه لی به کرده وه بؤ هینانه دبی پيگه يشتنی نه وه جوربه جوره كان. پيواری نه و ميكانيزم و شيوازه بؤته هوی گه وره بوونی كه لينی نيوان نه وه كان. بؤيه نه گه ر مه به ستمان بيټ سهر كه وتن به ده ستيينين، ده بيټ ئامرازه كانی پيگه يشتن بخه ينه گه ر بؤ يه كترناسين، پيگه وه كارکردن و يه كگرتن.

مه سه له ی نه وه كان ئالوزو تيکچرژاوه و ده کريت به چاک و خراب به کاربيريټ. نه گه ر نه وه كانمان هاوکاریکردن، يه کتر ته واوکردن و پيشبپکتيان پیره ويکرد، نه واه سهره نجامه كه باش ده بيټ. نه گه ر چوون به گزی يه كداو ناكوك بوون و كه وتنه مملانیوه، نه واه سهره نجامه كه خراب و ويړانكار ده بيټ. بيگومان به بي دانايی و نه زموونی گه وره كان و تواناو وزه ی گه نجه كان سهر كه وتن به ده ست نايه ت. ليړه شدا پيوسته كارکردن سه نگی مه حه ك بيټ، نه ك ته مه ن.

چه‌ند خه‌سه‌له‌تیکی حیزبی کوردی

حیزبی سیاسی له کۆمه‌لگه‌ پێشکه‌وتوه‌کاندا رێکخراویکی کۆمه‌لگه‌یی نوییه، که چه‌ند هیزیکێ کۆمه‌لایه‌تی له‌خۆده‌گریت و گوزارشت له‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیان ده‌کات، ئامانجی چاره‌سه‌رکردنی ناکوکییه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کانه‌ به‌شیاو‌زی ئاشتیخوازانه‌ی هه‌نگاوبه‌هه‌نگاو، که‌ به‌پێی رێژه‌ی ته‌رازووی هیزه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان له‌ هه‌لومه‌رجیکێ دیاریکراودا ده‌ستنیشانده‌کریت. بۆیه‌ به‌ گرنگترین دامه‌زراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی داده‌نریت و چاکترین به‌لگه‌ی به‌شداریکردنی سیاسی چالاکانه‌ و ئاماده‌بوونه‌ له‌ بریارسازیدا. جا ئه‌وه‌ له‌ رێگه‌ی دامه‌زراوه‌کانی یاسادانانه‌وه‌ بێت، یان چاودێریکردنی ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردن، یاخود ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیخوازانه‌ی ده‌سه‌لاته‌وه‌. هه‌روه‌ها حیزبی سیاسی ئامرازیکه‌ بۆ هه‌لکشانی توێژو‌چینه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان له‌ لاوه‌کیته‌ی و ده‌سته‌گه‌ری به‌رژه‌وه‌ندییه‌وه‌ بۆ باوه‌شی گشتبوونی کۆمه‌لایه‌تی و به‌رژه‌وه‌ندی نیشتمانی گشتی.

حیزبی کوردی به‌شیاوه‌یه‌کی گشتی خاوه‌ن خه‌سه‌له‌تی عه‌قیده‌خوازانه‌یه، واته‌ خاوه‌نی کۆمه‌لایک ئامانج و داخوازی و تێروانینی خۆیه، که‌ بینینی واقع‌وه‌ک خۆی بۆ خاوه‌نه‌که‌ی سه‌خت و مه‌حال ده‌کات. واته‌ خه‌یاڵپالاییه‌کی پێ به‌خشیوه‌ گوايه‌ ویستی ئیراده‌گه‌رانه‌ شوینی حه‌قیقه‌ته‌ واقعه‌کان و یاسا‌بابه‌تیه‌کان ده‌گریته‌وه‌و به‌ش (حیزب) ده‌توانیت گشت (کۆمه‌لگه‌) دیاریبکات، بروای خۆی زالبیت به‌سه‌ر هه‌لومه‌رجی بابه‌تیدا، خه‌ون و خواسته‌ تایبه‌تیه‌کان بینه‌ راستی په‌ها بۆ تێکرای کۆمه‌لگه‌. له‌م پوانگه‌یه‌وه‌ حیزبی کوردی خاوه‌ن چه‌ند خه‌سه‌له‌تیکی ئیشکالیه‌تنامیزه‌، که‌ ده‌بیت بخزینه‌په‌و به‌مه‌به‌ستی په‌خنه‌لێ گرتن و چاکسازی:

١/ بپروابوونی په‌هاخوازانه‌ی ئه‌ندام و لایه‌نگرانی به‌ حیزبه‌که‌و ده‌روه‌ستبوونی بێ‌قه‌یدو مه‌رجیان به‌ رێبازه‌که‌یه‌وه‌و په‌تکردنه‌وه‌ی هه‌رشتیک بکه‌وێته‌ ده‌ره‌وه‌ی ئه‌و رێبازه‌و به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی هه‌ر بۆچوونیک نیشانه‌ی پرسیار بخاته‌ سه‌ر یه‌کیک له‌ جومگه‌کانی.

۲/بوونی خواستی به‌ده‌سته‌هینانی ده‌سته‌کوت، که بۆته هۆی قۆرخکردنی ده‌سه‌لات، به‌و پێیه‌ی حیزب ئامپازی‌که بۆ مۆنۆپۆلکردنی سامان و هێز، جله‌وکردنی گشت کایه‌کانی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی و دارپشته‌وه‌ی بونیادی کۆمه‌لگه به‌شپۆه‌یه‌ک که له‌گه‌ڵ به‌رژه‌وه‌ندی توێژگه‌رانه‌ی خۆیدا ده‌گونجی‌ت.

۳/په‌یوه‌ندییه‌کانی ناوخۆ ده‌ره‌وه‌ی له‌سه‌ر بنچینه‌ی ده‌سته‌خوازانه دامه‌زراوه، نه‌ک بوونی پرۆژه‌یه‌کی خاوه‌ن ئامانج و قازانج. به‌مجۆره‌ش ئه‌و حیزبه زیاتر له عه‌شیره‌ته‌وه نزیکه، چونکه وازه‌هینانی ئه‌ندامیک و چونه ناو رێکخستنیکی تره‌وه لادانیکی ئه‌خلاقیه و به‌خیانه‌ت ده‌ژمی‌ری‌ت.

۴/کامل‌بوونی برۆی سیاسی هه‌ستیکی به‌خشیوه، که حیزب میژوویه‌کی نوێ به‌ریاده‌کات له‌وه‌وبه‌ر نه‌بوه‌و جیهانی‌ک بنیات ده‌نێ‌ت نوێ و بیۆینه‌یه.

۵/کورتکردنه‌وه‌ی گشت به‌هاو ره‌فتاره چاکه‌کان له شه‌ره‌فی بوونه ئه‌ندام له ریزه‌کانیداو برۆابوون به په‌یامه‌که‌ی و قوربانیدان له‌پێناویدا، نه‌ک له‌پێناو پرۆژه‌یه‌کدا که ئامانج و به‌رژه‌وه‌ندییه گشتیه‌یه‌کانی تیکرای کۆمه‌لگه له‌خۆده‌گرێ‌ت.

۶/خۆ نه‌زانین به‌به‌شیک له گشت و خۆ دانان به‌گشتیک که گوزارشت له سه‌رجه‌م پیکهاته‌کان ده‌کات و مافی نوینه‌رایه‌تیکردنی کۆمه‌لگه‌و گه‌ل و میلیه‌ت به‌خۆی ده‌به‌خشی‌ت.

۷/قۆرخکردنی حه‌قیقه‌ت و ره‌وايه‌تی و نیشتمانی‌په‌روه‌ریتی به‌خۆشی، یان له رێگه‌ی به‌کاره‌ینانی هێزه‌وه.

۸/گشت ئه‌و خه‌سه‌له‌تانه بوونه‌ته هۆی ئاماده‌بوونی پیرۆزی له حیزبی کوردیدا. واته حیزب، دروشمه‌کانی، پرۆگرام و پیره‌وی ناوخۆکه‌ی ده‌که‌ونه ناو بازنه‌ی پیرۆزه‌وه‌و هه‌چ ویستیکی تاکه‌که‌سی ناتوانی‌ت ده‌ستیان بۆ به‌ری‌ت، یان گومان به‌چهند خالیکی بکات.

مافەکانی مرۆف

ئاخاوتن دەربارەى بابەتى مافەکانى مرۆف، قسەکردنە دەربارەى کەشى گشتىی پەرەپیدانى پۆشنبیری و نوێکردنەوهى کۆمەلگە، چونکە پەرەپیدان و نوێکردنەوه بەبێ دابینکردنى مافی خویندن و فیڤیوون، ئازادى دەربیرین، مافی جیاوازی، یەكسانی، دیموکراسى، شكۆمەندى و هەلکردن، واتە بەبێ دەستەبەرکردنى بونیادیكى گشتىی بۆ كۆلتوورى مافەکانى مرۆف و ئەو بەهاو ئاكارانەى سەرچاوهیان لیوه دەگرن، نایەنەدى.

لەم پروانگەیهوه، پەرورەدەکردنى تاکەکانى کۆمەلگە لە پرووى مافەکانى مرۆفەوه گرنگ و پێویستە، چونکە دەبیتە هۆى جیگیربوونى كۆلتووریک، کە داكۆكى لە مرۆف و بوون و بىرکردنەوهو کارپیکردنەکانى دەكات. بەوپییهش دەستپیکیکى لۆژیکى و واقعییه بۆ هەر کاریک، کە ئامانجى پەرەپیدانى توخمى مرۆف و جیگیرکردنى بەهاو هەلسوكهوتەکانى بیت و دەروازەیهكى پێویستیشه بۆ پەرەپیدان و نوێکردنەوهى کۆمەلگە. سەرەنجام بایهخدان بە مافەکانى مرۆف، سنوورى ئەو بۆنەو ئاهەنگانە جیدەهیلێت، کە سالانە دینهپیشهوه، وهك پۆژى جارى گەردوونى مافەکانى مرۆف، پۆژى مندالان و ژنان و هەلکردن. بایهخدانیش بە مافەکانى مرۆف دەبیتە خەمیکى پۆژانەى بەرپرسیارانەى ئەقلانىی ریکخراو. بێگومان هەلبژاردنى پەرورەدە وهك دەروازەیهك بۆ بلاوکردنەوهو چهسپاندنى كۆلتوورى مافەکانى مرۆف، ستراتیکى بەهیزه بۆ هینانەدى ئەو پۆژەیه.

پەرورەدەکردنى تاکەکان لە پرووى مافەکانى مرۆف پەرورەدەکردنیکى مەعریفیانەى پرووت نییه، بەلكو بەپلهى یەكەم پەرورەدەکردنیکى بەهاخوازانه، چونکە بایهخدانى ئەو پەرورەدەیه بە لایەنى مەعریفى دوائامانج نییه، بەلكو لە بنچینهدا پروودەکاتە رەفتار. خۆ ئەگەر هەندیک جار وا دەرکەوێت بایهخ بە لایەنى مەعریفى دەدات، ئەوه وهك دەروازەیهكى بنچینهیه بۆ گەشتنە برپاوه رەفتارەکانى تاکەکان. ئەو پەرورەدەکردنەش بایهخ نادات بە پپرکردنى مێشكى تاک بە زانیارى

ده‌بارەى شىكۆمەندى، ئازادى، يەكسانى، جىاوازى و چەمكەكانى دىكە، بەلكو لە بنچىنەدا بايەخەدەتات بەوہى مرۆف كار بەو مافانە بكات، برۆاى پىيان هەبىت، بۆ ئەوانى دىكەشى بە پەوا بزانى و وەك پرنسىپگەلى پايدار پىزيان لى بگرىت. واتە ئەو چەمكە زانىارى نىن تەنيا بۆ فيربوون، بەلكو بەهاگەلى گرنگ بۆ ژيان. واتە ئەو پەرورەدەكردنە ماناى دامەزراندن و جىگىركردنى ئەو مافانە يە وەك بەهاگەلى گرنگ لەسەر ئاستى ھۆشمەندى، ويژدان و ھەستوسۆزو وەك پەفتارى كوردەى لەسەر ئاستى پراكتىكى. ئامانجى ئەو پەرورەدەكردنەش دروستكردنى ھاوالاتىەكە برۆاى بە بەھا ديموكراتىەكان و مافى مرۆف ھەبىت، پىزيان لى بگرىت، لە ژيانى پۆزانەدا بيانپارىزىت و جىبەجىيان بكات.

پەرورەدەكردن لە پەوى مافەكانى مرۆفەو پەرورەدەكردنىكى مرۆفانە يە، واتە پەوى لە مرۆف دەكات وەك بوونىك. پۆشنگەرانەى ئەقلانىيە، واتە پشتنەستورە بە چەمگەلى وەك خود، ئەقل، ئازادى، ھەلكردن، جىاوازى، شىكۆمەندى، يەكسانى و ديموكراسى. پەخنەگرانەيشە، واتە بەگشت ئەو بەھاو پرنسىپو پەفتارانەدا دەچىتەو، كە ناكۆكن لەگەل مافەكانى مرۆفدا و پىگرن لەبەردەم كارپىكردنينا. ھەرەھا ئەو پەرورەدەكردنە تەنيا ئاستى خویندن و قوتابخانەكان ناگرىتەو، بەلكو شۆردەبىتەو بۆ ناو خىزان، كايە جۆربەجۆرەكانى كۆمەلگەو ئامرازەكانى راگەياندن. واتە كارىكى ھاوبەشە خىزان، خویندنگە و سەرتاپاى كۆمەلگە بەشدارىيى تىدا دەكەن.

گه‌نج و داموده‌زگا و ریک‌خراوه‌کان

له کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا ئه‌رکیکی گرن‌گ، سه‌باره‌ت به‌ گه‌نجان، ده‌که‌و‌یت‌ه سه‌ر‌شانی داموده‌زگا په‌سه‌می و ریک‌خراوه‌ سیاسیه‌کان، ئه‌و‌یش زه‌مینه‌خۆش‌کردنه‌ بو‌ ئه‌وه‌ی چه‌کدارین به‌ زانیاری و زانست، نه‌وه‌ی سه‌رده‌مه‌که‌ی خۆیان بن، تواناکانی خۆیان بخه‌نه‌کار، ئه‌زموونی هه‌مه‌لایه‌ن و چاک به‌ده‌ست‌بینن. که‌چی به‌داخه‌وه، زۆربه‌ی ئه‌و داموده‌زگا و ریک‌خراوانه‌ خاوه‌ن رۆحی پێش‌وازی‌کردن نین له‌ گه‌نجان و سلده‌که‌نه‌وه‌ له‌وه‌ی بیان‌هێننه‌ ناو جومگه‌ گرن‌گه‌کان و به‌شداریان‌که‌ن له‌ بپار‌سازیدا. ئه‌مه‌ش بو‌ته‌ هۆی پیربوونی جه‌سته‌ی ریک‌خراوه‌بیان و لاوازی‌بوونی کار‌کردنیان. بو‌ ئه‌وه‌ی گه‌نجان هێزی بزوی‌نه‌رو وزه‌ی له‌بن نه‌هاتوو و داها‌تووی کۆمه‌لگه‌که‌مان بن، گرن‌گه‌ ئه‌و داموده‌زگا و ریک‌خراوانه‌، له‌ مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل گه‌نجاندا، په‌چاوی چوار په‌هه‌ندی سه‌ره‌کی بکه‌ن:

- **گفتو‌گۆ‌کردن:** واته‌ به‌رپۆه‌به‌ری داموده‌زگا‌کان و سه‌ر‌کرده‌ی ریک‌خراوه‌کان ته‌نیا فرمان بو‌ گه‌نجان ده‌رنه‌که‌ن، به‌لکو‌ گو‌ییان لێ بگرن، گفتو‌گۆیان له‌گه‌ل بکه‌ن و شیوازی بپوه‌ینان، به‌لگه‌ هێنا‌نه‌وه‌و جیاوازی بیرو‌پا بگرنه‌به‌رو سه‌روشتی باوک‌سالارانه‌ی په‌یوه‌ندی بگۆرن به‌ ئه‌قلانی، تاک‌خوازی بگۆرن به‌ دیموکراتیانه‌و مۆنۆپۆل‌کردن بگۆرن به‌ به‌شدار‌یی‌کردن. چونکه‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی ناو داموده‌زگا و ریک‌خراوه‌کان ئه‌نجامی گفتو‌گۆ پیک‌گه‌یشتن پته‌وده‌بی‌ت و ده‌بی‌ته‌ هۆی به‌هێز‌بوونی رۆحی کاری به‌کۆمه‌ل و هاندانی زیاتری گه‌نجان بو‌ کار‌کردن و دا‌هینان.

- **فراوان‌کردنی رۆوبه‌ری به‌خسند‌ه‌یی:** یاسا و رێنماییه‌کان رۆلی گرن‌گیان هه‌یه‌ له‌ دیار‌یکردنی رۆوبه‌ری به‌خسند‌ه‌یی گه‌نجاندا، جا ئه‌وه‌ له‌ رێگه‌ی توانای هاندانی به‌رپۆه‌به‌رو سه‌ر‌کرده‌کانه‌وه‌ بی‌ت، یان له‌ رێگه‌ی سه‌روشتی ئه‌و ئه‌رکانه‌وه‌ بی‌ت که‌ ده‌که‌ونه‌ ئه‌ستۆی کارمه‌ندو ئه‌ندامان. لێ‌ره‌شدا خه‌لات و پادا‌شت‌کردن بنچینه‌یه‌، نه‌ک په‌یوه‌ندی تاکه‌که‌سی و خزمایه‌تی. فراوان‌کردنی ئه‌و رۆوبه‌ره‌ مانای پێزگرتن و نرخاندنی بیرو‌پا و کۆش‌شه‌کانیانه‌، هه‌تا‌کو به‌ری ماندوو‌بوونی ئه‌وان له‌ خزمه‌تی

تویژێکی پوانکار یان ده‌سته‌یه‌کی به‌رژه‌وه‌ندخوازدا نه‌بێت، که ده‌یه‌وێ به‌سه‌ر شاناندا سه‌رکه‌وێت. نرخ‌ی پاسته‌قینه‌ی به‌خشنده‌یی له‌ پله‌به‌رزکردنه‌وه‌و موچه‌ زیادکردنا نییه‌، به‌لکو له‌ پێزگرتن، به‌هێندوه‌رگرتن و ئه‌و پێگه‌یه‌دایه‌، که گه‌نج به‌ده‌ستیدێنێ.

- **گه‌شه‌پێدانی تواناکان:** زۆریه‌ی داموده‌زگاكان و سه‌رکرده‌ی پێکخراوه‌ سیاسییه‌کان گله‌یی ئه‌وه‌ له‌ گه‌نجان ده‌که‌ن که پو‌اله‌تکار، بێ و‌ره‌و پشوکورت‌نو ئه‌رکه‌کانی خۆیان جیبه‌جی ناکه‌ن و نابه‌رپرسیارو خه‌مساردن. ئه‌گه‌ر ئه‌و خه‌سله‌تانه‌ پێژه‌بیانه‌ش هه‌بن، به‌ته‌نیا ناگه‌رینه‌وه‌ بۆ که‌سایه‌تی گه‌نج، به‌لکو بۆ شیوازی سه‌رکرده‌یه‌تی‌کردن و به‌پێوه‌بردنی داموده‌زگا‌و پێکخراوه‌کان، فه‌رامۆشکردن یان لاوازی به‌نامه‌ی گۆشکردن، پاره‌ینان و پێگه‌یان‌دنی گه‌نجان، ده‌رفه‌ت نه‌په‌رخساندن بۆ که‌وتنه‌کاری ئه‌وان له‌ جومگه‌و ئاسته‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی کارکردنا‌و به‌رزنه‌کردنه‌وه‌ی پله‌کاری به‌توانا‌کانیان وه‌ک هانده‌ریک بۆ کارابوونی ئه‌وانی دیکه‌ش.

- **نموونه‌ی به‌رزو‌په‌خنه‌گرتن:** گه‌نج کاتی کارکردن له‌ داموده‌زگا یان پێکخراوی‌کدا که‌سایه‌تیه‌یه‌ک یان زیاتر ده‌کاته‌ نموونه‌ی به‌رزی خۆی. نموونه‌ی پاسته‌قینه‌ش ئه‌وه‌یه‌، که‌ دووره‌ له‌ مه‌یلی پیا‌هه‌ل‌دان و مو‌جامه‌له‌کردن و ناکه‌وێته‌ ژێر کاریگه‌ریی فشارو ترسه‌وه‌. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌یه‌ به‌ کرده‌وه‌ ده‌بیزێت نه‌ک به‌ قسه‌ ده‌خه‌ریته‌پوو. په‌خنه‌ش ئام‌پازی به‌رده‌وامبوونی ده‌ستپێشکه‌ری، گرو‌تینی دا‌هینان، چاککردنی خه‌وشی و که‌موکورییه‌کانه‌ و گرنگه‌ داموده‌زگا‌و پێکخراوه‌کان له‌گه‌ڵ گه‌نجاندا پێ‌په‌وی بکه‌ن و لی‌یانی قبو‌لی بکه‌ن و میکانیزم بۆ کارپێکردنی دا‌بنین.

په‌ره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ن

ئه‌زموونی هاوچه‌رخى مرؤفایه‌تى ئه‌وه‌ى سه‌لماندوهم كه هه‌موو كۆمه‌لگه‌یه‌ك ده‌توانیته‌ پهره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ن به‌ینیته‌دی، ئه‌گه‌ر سه‌رچاوه‌ ئابووری و مرؤییه‌کانی خۆی چاك وه‌به‌ریه‌ینى و پلانى واقعیی شایسته‌ی جیه‌جیكردن بگريته‌به‌ر.

په‌ره‌پیدان پرۆسه‌یه‌كى هه‌مه‌لایه‌نى خاوه‌ن ره‌هه‌ندى ئابووری، كۆمه‌لایه‌تى، كۆلتووری و سیاسیه‌ی، ئامانجى هینانه‌دیى خۆشگوزهرانییه‌ بۆ گشت دانیش‌توان و تاكه‌كانى كۆمه‌لگه‌و ده‌سته‌به‌ركردنى ماف و ئازادییه‌ بنچینه‌یه‌یه‌كانى مرؤفه‌.

په‌ره‌پیدان پرۆسه‌یه‌ نه‌ك حالته‌، بۆیه‌ به‌رده‌وامه‌ و به‌پێى گۆرانی پیداو‌یسته‌یه‌كانى كۆمه‌لگه‌ نویده‌بیته‌وه‌. په‌ره‌پیدان پرۆسه‌یه‌كى كۆمه‌لگه‌یه‌ گشت توێژو چینه‌كان به‌شدارى تیدا ده‌كه‌ن و ناكریته‌ پشت به‌ تاغه‌ توێژو سه‌رچاوه‌یه‌ك به‌سترى. په‌ره‌پیدان پرۆسه‌یه‌كى هۆشمه‌ندانه‌ى مه‌به‌ستدارى خاوه‌ن ستراتژیی درێژخایان و ئامانج و به‌رنامه‌گه‌لى كورتخایانه‌، نه‌ك هه‌نگاوێكى هه‌ره‌مه‌کیانه‌ى بێ سه‌روبه‌ر. په‌ره‌پیدان به‌پێى وسته‌یكى تابه‌تى ئاراسته‌ده‌كریته‌، كه وریایه‌ به‌رامبه‌ر به‌ ئامانجه‌كانى كۆمه‌لگه‌، توانای باش به‌كاره‌ینانى سه‌رچاوه‌كانى هه‌یه‌و به‌شپۆزێكى شارستانیه‌یه‌ى هاوچه‌رخ ده‌بزوێ. په‌ره‌پیدان پێویسته‌ به‌بنیاتنانى بناغه‌یه‌كى توندوتۆڵ و دۆزینه‌وه‌ى وزه‌یه‌كى به‌ره‌مه‌ینانى خۆییه‌، به‌مه‌رجێك رێكخراویكى كۆمه‌لایه‌تى دروست، توانایه‌كى دامه‌زراوه‌یى چه‌سپوو، سه‌رچاوه‌یه‌كى مرؤی مه‌شقراو، توانایه‌كى ته‌كنۆلۆژى خۆی، كه‌له‌كه‌بوونیكى چه‌ندایه‌تى و چونايه‌تى سه‌رمایه‌ى بۆ ده‌سته‌به‌ریته‌. په‌ره‌پیدان زیادکردنى به‌هه‌مه‌ینانى تاكه‌كانى كۆمه‌لگه‌یه‌، كه به‌ تێكرای داهاى راسته‌قینه‌ى تاك ده‌پێوریت. په‌ره‌پیدان به‌رزکردنه‌وه‌ى توانا كۆمه‌لایه‌تى، سیاسى، ئابووری و ته‌كنۆلۆژییه‌كانه‌ بۆ گه‌یشتنه‌ ئامانجه‌كان.

هیشتا په‌ره‌پیدان له‌ كوردستان نه‌بۆته‌ ستراتژیی حوكمرانه‌كانى كوردستان و پووبه‌رووی كۆمه‌لێك گرتى جیدی بۆته‌وه‌، له‌وانه‌:

١ - قه‌یرانی به‌شداریکردن: لێ‌رده‌دا مه‌به‌ست لایه‌نی سیاسی نییه به‌ته‌نیا، به‌لکو به‌شدارکردنی خه‌لکه به‌هه‌موو توێژو چینه‌کانه‌وه له‌پڕۆسه‌ی په‌ره‌پێدانا، چونکه ئه‌وه یه‌که‌مین مه‌رجی هاتنه‌دییه په‌ره‌پێدانی هه‌مه‌لایه‌نه . به‌شداریکردن مانای به‌شداربوونی خه‌لکه له‌گفتوگۆکان و بڕیارسازی و جێبه‌جێکردندا، هه‌تا‌کو هه‌مووان هه‌ستبکه‌ن پۆلی گرنگیان هه‌یه و پڕۆسه‌که له‌به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌م‌رۆ و داها‌تووی ئه‌واندایه .

٢ - لاوازی کۆمه‌ڵگه‌ی مه‌ده‌نی: چونکه ئه‌گه‌رچی چه‌ندین پێکخراوی پیشه‌یه‌ی، سه‌ندی‌کایی، کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنییری له‌ئارادان که چالاکن، به‌لام هێشتا ئه‌وانه له‌ئاستی پێویستدا نین و ده‌ره‌قه‌تی گرفته‌کان نایه‌ن و توانای ده‌سته‌به‌رکردنی پێداویسته‌ی‌کانیان نییه .

٣ - بالاده‌ستی ناوه‌ندی و لاوازی ده‌سه‌لاته‌ ناوه‌په‌ییه‌کان: له‌به‌رئه‌وه‌ی سیسته‌می کارگێڕی کوردستان به‌شێوه‌یه‌کی گشتی گێڕاوی ویستی ناوه‌ندی و بێده‌سه‌لاتی ئه‌نجومه‌نه‌ ناوچه‌یه‌یه سه‌ربه‌خۆکانه .

٤ - لاوازی ئاماده‌بوونی هه‌کمپرانیه‌ هه‌ق و یاسا: به‌وپێیه‌ی ده‌رفه‌تی وه‌ک یه‌ک و یه‌کسانی له‌به‌رده‌م یاسادا زۆر گرنکه و دانیایی و به‌رده‌وامی ده‌به‌خشێته وه‌به‌ره‌ینه‌رو هاو‌لاتیان و به‌بێ ئه‌وه بێ متمانه‌یه‌ی له‌نیوان هاو‌لاتیان و هه‌کمپرانیدا سه‌ره‌له‌ده‌دات، ئه‌مه‌ش ئاسته‌نگ بۆ په‌ره‌پێدانیکی به‌کرده‌وه دروسته‌کات .

٥ - سه‌روشتی (هه‌یعی ئابووری) کوردستان: ئه‌مه‌ش پێویستی به‌ دارپشتنی سه‌راتیژیکی به‌کرده‌وه‌ی چالاک هه‌یه، بۆ گۆڕانه‌وه‌ی ئه‌و ئابوورییه‌ له‌ په‌یعه‌یه‌وه بۆ به‌ره‌مه‌پێنان، که پشته‌ستوو‌ره به‌ فره‌په‌نگکردنی داها‌ت و زیادکردنی توانا‌کانی پێش‌بهرکێ .

هێمای زۆر هه‌ن بۆ خسته‌ن‌پرووی لاوازی په‌ره‌پێدان له‌ کوردستان، له‌وانه: نه‌بوونی ئازادی، ته‌شه‌نه‌کردنی هه‌ژاری و نایه‌کسانی و بێکاری، لاوازی چاودێریکردنی ته‌ندروستی، که‌می ده‌رفه‌تی خۆیندن و په‌روه‌رده‌کردنی چاک، نا‌ئاماده‌یی سیاسه‌تی زامنکردنی کۆمه‌لایه‌تی، پێسه‌بوونی مه‌ترسیداری ژینگه‌... هتد .

مه‌سه‌له‌ی ژنان

مه‌سه‌له‌ی ژنان، له‌لایه‌که‌وه مه‌سه‌له‌یه‌کی مرۆفانه‌ی کۆمه‌لایه‌تی کومه‌لگه‌یه، له‌لایه‌کی دیکه‌وه مه‌سه‌له‌یه‌کی تایبه‌تیه‌و په‌یوه‌ندی به‌چه‌وساندنه‌وه‌ی ژن و ئه‌و شیوازانه‌ی به‌کاربردن و جیاوازیکردنی ره‌گه‌زی و یاساییه‌وه هه‌یه، که ژنان له‌بواره‌کانی ژیاندا به‌ده‌ستیا‌نه‌وه ده‌نالینن.

مه‌سه‌له‌ی ژنان، وه‌ک مه‌سه‌له‌یه‌کی گشتی، مه‌سه‌له‌ی ژنان و پیاوانه به‌یه‌که‌وه . واته مه‌سه‌له‌ی گشت کۆمه‌لگه و ئه‌قلانیکردن، عه‌لمانیکردن و دیموکراتیکردنه‌تی، چونکه مه‌حاله نیوه‌ی کۆمه‌لگه به‌بێ نیوه‌که‌ی دیکه‌ی پیشکه‌وه‌ی و گه‌شه‌بکات . لێره‌دا نابیت ئه‌م دابه‌شکردنه له‌گۆشه‌نیگایه‌کی چه‌ندایه‌تی یان ئامارکاری پووته‌وه ببینریت، به‌لکو ده‌بیت له‌پروانگه‌ی په‌کترته‌واوکردنی ئه‌و دوو ره‌گه‌زه‌وه سه‌پریبکریت . ئه‌مه‌ش بۆ جه‌غتکردنه‌وه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌ندامی‌تی ژن له‌کۆمه‌لگه‌و حوکمرانیدا هه‌چ جیاوازیه‌کی له‌گه‌ڵ ئه‌ندامی‌تی پیاودا نییه‌و کۆشه‌سه‌کانی په‌ره‌پیدانی کۆمه‌لایه‌تی گه‌ره‌که‌ پوو له‌په‌ره‌پیدانی وه‌ک یه‌کی هه‌ردوو ره‌گه‌زه‌که‌ بکات . مه‌سه‌له‌ی ژنانیش، وه‌ک مه‌سه‌له‌یه‌کی تایبه‌تی، خه‌باتی ژنانه له‌پیناو ئازادبوون و یه‌کسانیداو ده‌ستپێکی پێویسته بۆ ئه‌و ئازادیه‌ی مه‌سه‌له‌ی ژنان ده‌گه‌یه‌نیته‌ پله‌ی مه‌سه‌له‌یه‌کی گشتی . لێره‌شدا هه‌چ لێک جیاکردنه‌وه‌یه‌کی میکانیکی له‌نیوان گشتی و تایبه‌تیدا نییه، چونکه یه‌که‌م به‌بێ دوهم بوونیکی به‌کرده‌وه‌ی نابیت، دوهمیش له‌ناو یه‌که‌مدا نه‌بیت ماناو به‌هایه‌کی نابیت . به‌وپێیه‌ی هه‌ر ده‌سته‌گه‌وتیکی ژنان له‌بوارێ ئازادیدا، دیاریه‌که‌ پیشکه‌شی کۆمه‌لگه ده‌کریت و هه‌ر گه‌شه‌کردنیکی کۆمه‌لگه به‌ئاراسته‌ی ئازادیی راسته‌قینه‌دا، ژنان سوومه‌نده‌بن لێ . ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌یه مه‌سه‌له‌ی ژنان له‌دوائه‌نجامدا له‌سه‌ر ئاستی کۆمه‌لگه‌و سیسته‌مه گشتیه‌که‌ی و شیوه‌ی بوونی یاسایی و سیاسی یه‌کلاده‌کریته‌وه . بۆ چاره‌سه‌رکردنی مه‌سه‌له‌ی ژنان، بلاوکردنه‌وه‌ی هۆشمه‌ندیه‌کی هاوتا گرنگه . بۆیه سه‌ره‌تا ده‌بیت وینه‌ی ژن له‌زه‌ینی خودی ژندا به‌ده‌سته‌بهنریت، چونکه

ویناکردنی ژن سه‌بارهت به‌خودی خۆی، ویناکردنی ئەو دهرباره‌ی پیاو و کۆمه‌لگه‌و
 حوکمرانی ده‌ستنی‌شان‌ده‌کات. واته ئەوه‌یه که دیاریی هه‌لۆیستی ژن به‌رامبه‌ر به
 پیاو ده‌کات وه‌ک دایک، په‌روه‌رده‌کار، مامۆستاو هاوسه‌ری له‌ خیزاندا. هه‌روه‌ها
 گه‌ره‌که بارودۆخی ژن له‌ کۆمه‌لگه‌ و پینگه‌ی له‌ گشت بواره‌کانی ژیانی گشتیدا
 ده‌ستنی‌شان‌بکریت و بزانی‌ت په‌نگدانه‌وه‌ی له‌ یاسا به‌کاره‌کاندا به‌دیده‌کریت، ئینجا
 هه‌ول‌بدریت به‌جۆریک گه‌شه‌ به‌و یاسایانه‌ بدریت، که گونجاوبیت له‌گه‌ڵ که‌سایه‌تی
 یاسایی، کۆمه‌لایه‌تی، ئەخلاقیی ژن و یه‌کسانی له‌گه‌ڵ پیاودا. هه‌روه‌ها کاربکریت
 بۆ ئەوه‌ی مه‌سه‌له‌ی ژنان له‌ مه‌سه‌له‌یه‌کی ژنانه‌وه‌ بکریته‌ مه‌سه‌له‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی
 ژنان و پیاوان پیکه‌وه. به‌وپیه‌ی ژن و پیاو له‌ کۆمه‌لگه‌دا هاوشان و دیمه‌نی
 پیاو له‌ زه‌ینی ژندا ده‌بیت وه‌ک دیمه‌نی ژن بیت له‌ زه‌ینی پیاودا. به‌وپیه‌ی
 مێبوونی ئازادانه‌ مه‌رجی نی‌ربوونی ئازادانه‌یه.

که‌واته‌ ده‌کریت به‌شداریین له‌ سه‌رله‌نۆی بنیاتنانه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌ی ژن و ئازادی
 ژندا. ئەمه‌ش به‌پیی پرنسیپی ئازادی تاک و مافه‌کانی مرۆف و هاوالاتی و
 به‌هه‌نگاوه‌له‌هینان له‌و پاستییه‌وه‌ که مرۆف بۆ خۆی ئامانجه‌و ئازادی ئەو
 گرنگترین پوآله‌ت و ناوه‌پۆکی مرۆقبوونیه‌تی. بیگومان داننان به‌وه‌دا، که ژن
 خودیکی مرۆفانه‌ی ئازادو تاکیکی سه‌ربه‌خۆی یه‌کسانه‌ به‌پیاو-له‌ گشت مافه‌کاندا
 - یه‌که‌مین ده‌ستپیککی ئازادی و پیشکه‌وتنی کۆمه‌لگه‌یه‌ و ئازادی ژنانیش مه‌رجی
 پێویسته‌ بۆ ئازادبوونی پیاوان.

گۆڤاری هه‌فتانه‌ ژماره (۷) ۱۳-۱۹ ته‌مموز ۲۰۰۸

رۆشنبیر و حوکمرانی

رۆشنبیران پۆلیکی گرنگ دەگێنن لە هوشیارکردنەوی تاکەکانی کۆمەلگە و گەشەپێدانی سیاسی و کۆمەلایەتی کۆمەلگە و حوکمرانیدا، پەروە هینانەدی پەرەپێدانی هەمەلایەن، بەلام بەمەرجیک حوکمرانی بایخ بە رۆشنبیران بدات و ئەو کەشەیان بۆ دەستەبەریکات، کە پێویستە بۆ گێرانی ئەو پۆلە.

هەلومەرجی کۆمەلایەتی، سیاسی، ئابووری، مێژوویی کۆمەلگە و پیکهاتەیی فیکری و دەروونی تاکەکانی کاریگەریان لەسەر هەلویستی رۆشنبیر و تیروانین و پۆلەکەیی هەیه. ئەگەرچیش رۆشنبیر بەشیکە لە کۆمەلگە و بەری هەلومەرجی کۆمەلایەتی گۆراویەتی، بەلام تارادەییەکی دیاریکراو جیاوازه لەگەڵ توێژەکانی ترداو بەهۆی هۆشمەندییەوه دەتوانن پۆلیکی کاریگەرتر و جیاکارەتر لە کۆمەلگەدا بگێریت. سەرچاوەی ئەو کاریگەریی و جیاکارییەش دەگەرێتەوه بۆ ئەوهی، ئەوان دەتوانن لە رێگەیی وتە و نووسینەکانیانەوه دیاردە جۆربەجۆرەکان بخەنەپوو، گرافتەکانی کۆمەلگە دیاریبکەن و شیانبکەنەوه و چارەسەریان بۆ دەستنیشانبکەن. هەرۆهە لەبەرئەوهی ئەو توێژەیی کۆمەلگە پیکدینن کە چاکتر لە سیاسەت و کارەکانی حوکمرانی، ئاقارە سیاسی و کۆمەلایەتیەکان، رەوتە ناوچەیی و هەرمایەتی و نێودەلەتیەکان تێدەگات.

بێگومان هەلەیه بڵین رۆشنبیر دەتوانن - یان پێویستە - چارەسەر بۆ هەموو ئەو کێشە و گرفتەکانە بدۆزێتەوه، کە پەروەپووی تاکەکانی کۆمەلگە دەبنەوه، چونکە ئەوه بەدەرە لەتواناو وزەیی ئەو، بەلام هەر رۆشنبیرەو لە بواری شارەزایی خۆیدا دەتوانن لە کایە یان چەند کایەیهکدا بکۆلێتەوه. رۆشنبیر دەتوانن ئەو توێژینەوانەش ئەنجامبدات، کە حوکمرانی دەتوانن بۆ دارشتنی سیاسەت و بێپارەسەری سویدان لێ وەرگیریت و لە خزمەتی کۆمەلگەدا بیانخاتەگەر.

سروشتی کەشی ئازادیی فیکری کاریگەریی خۆی هەیه لەسەر دیاریکردنی ناوهرۆکی بەرھەمەکانی رۆشنبیران. بۆ هینانەدی ئەو کەشەش کۆمەلگە هۆکار

گرنگن، له‌وانه ئازادیی دهربرین و هه‌لکردن له‌گه‌ڵ بیری ئه‌وانی دیکه و بوونی دهرفته‌کانی چاپ و بلاوکردنه‌وه. لیره‌شدا ئه‌وانه‌ی ده‌سه‌لاتی حکومرانیان به‌ده‌سته‌وه‌یه، پۆلیان هه‌یه له هاندانی ئازادی فیکری یان سنوور بۆ دانانیدا. هه‌روه‌ها په‌یوه‌ندییه‌کی دوولایه‌نی له‌نیوان سروشتی حوکمرانی و قه‌باره‌ی ئه‌و پۆله‌دا هه‌یه، که پۆشنبیر ده‌یگێرێت. پۆشنبیر ده‌توانێت پۆلی زیاتر له‌ سایه‌ی حوکمرانیه‌کی دیموکراتیدا بگێرێ و پۆلیکی سنووردار له‌ سیبه‌ری حوکمرانی سه‌رتاپاگیرو نادیموکراتیدا ببینی. چونکه له‌ سایه‌ی حوکمرانی دیموکراتیدا دهرفته‌ی باشترو فراوانتر بۆ ده‌ستپێشکهری پۆشنبیر ده‌ره‌خسێ و بواری ئازادی دهربرینی فراوانتر له‌ ئارادا ده‌بێت. بۆیه پۆشنبیر له‌ حوکمرانی دیموکراتیدا پۆلیکی گه‌وره‌تر ده‌گێرن له‌ هینانه‌دی په‌ره‌پێدانی ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیدا. باشترو به‌شداریی ده‌که‌ن له‌ برپارسازی حوکمرانیدا.

پۆشنبیران له‌ پووی په‌یوه‌ندییه‌وه له‌گه‌ڵ حوکمرانیدا جیاوازن، تیااندا هه‌یه ملکه‌چی حوکمرانیه‌و به‌هیمای ئه‌و هه‌لده‌سورپێت و هه‌نگاوده‌نییت، تیاشاندا هه‌یه ملکه‌چی حوکمرانی نییه‌و خاوه‌ن هه‌لۆیستی خۆیه‌تی و په‌رخنه له‌ شاشییه‌کانی ده‌گریت. هه‌لۆیستی هه‌ریه‌کیکیکیکیان گریداروی ئه‌وه‌یه، تا چ راده‌یه‌ک له‌ پووی داراییه‌وه گریداروی حوکمرانیه‌. ئه‌وه‌ی پشتی ته‌واو به‌ حوکمرانی ده‌به‌ستێت، جیاواز هه‌لۆسوکه‌وتده‌کات له‌وه‌ی پشتی پێ نابه‌ستی. هه‌روه‌ها ئه‌و هه‌لۆیسته گریداروی راده‌ی هۆشمه‌ندیی خودی پۆشنبیره‌و په‌یبردنیی به‌وه‌ی ده‌بێت ماوه‌یه‌ک له‌نیوان خۆی و حوکمرانیدا هه‌بێت و په‌یام و کاری پۆشنبیر له‌وه‌ی حوکمرانی جیاکاته‌وه.

گەنج و بیکاری

گەنجان نەوێی کار، بەرھەمھێنان، ھێز و توانا، وزە، بەھرەو شارەزایی و بێر لە بنیاتنانی دۆخی ئابووری و کۆمەڵایەتی خۆیان دەکەنەو، ئەمەش پشتتەستور بە خۆیان و لە پێگەی کارو بەرھەمھێنانەو، بەتایبەتی ئەوانەیی خۆبەدنیان تەواوکردووە و بەشیکێ زۆری ژیانی خۆیان لە خۆبەدنیاندا بەسەربردووە. بیکاری نەبوونی دەرفەتی کارە بۆ ئەوانەیی توانا و خواستی کارکردنیان ھەیە و کێشەییەکی ئابووری، کۆمەڵایەتی، دەروونی و سیاسییە، ھەزاران گەنج بەدەستیەو دەنالێنن، کە گیرۆدەیی دەستی نەبوونی پلانی گونجایی دامەزراندن و پراھێنایی حکومەت بوون.

بیکاری کاریگەری زۆری ھەیە لەسەر تەندروستی دەروونی و جەستە، چونکە پێژەییەکی زۆری بیکارەکان برۆبەخۆبوون لەدەستدەھن، پێزیان بۆ خۆیان کەمدەبێتەو ھەست بە تێکشکان دەکەن. ھەرۆھا خەمساردی، بێھێوایی، دلەپاوکی، خەمۆکی و ناآرامی زالدەبێت بەسەریانداو تووشی چەندین نەخۆشی جەستەش دەبن و جێھێشتنی ولات و کۆچکردن دەبێتە چارەسەری نمونەیی بۆ دۆخی ئالۆزو مەترسیداریان.

دەستەوستانی کۆمەڵگە، واتە حکومەت و کەرتی تاییبەت، لەئاست دابینکردنی دەرفەتی کارکردن بۆ گەنجان، سەرەنجایی خراپی ھەیە بۆ ئینتیمای ئەوان بۆ نیشتمانیانەکیان و دەبێتە ھۆی سەرھەلانی تورەبوونیان لە کۆمەڵگە و پەنابردنیان بۆ توندوتیژی، وێرانکردن و ھۆشبەرەکان. بۆیە گرنگە بایەخی تەواو بە خستەکاری گەنجان بدری، بەتایبەتی کە ئیستا بیکاری بۆتە دەردیکی کوشندەیی و ھەیی چارەسەری دەستوبرد و ھەمەلایەنی گەرەکە. لێرەشدا گرنگە حکومەت سیاسەتیک بگریتە بەر کە ھاوسەنگیی لەنێوان خستەکارو بەرھەمی خۆبەدنیاندا رابگریت، بۆ پێگرتن لەوێ ناکۆکی لەنێوان ئەو دوو کایەییەدا ھەبێت و خاوەن برۆنامەیی زۆر بەرھەم نەین، کە دەرفەتی کارکردنیان نەبێت. ھەرۆھا پێویستە بایەخ بە خۆبەدنیان پێشەییەکان و پراھێنایی پێشەیی بدری و ھانی کەرتی

تایبەت بدریّت، بە تاییبەتی کەرتی بەرھەمھێنەر، بۆ دابینکردنی دەرفەتی کاری فراوان و ھەمەجۆر بۆ گەنجان. ئینجا سودبەخشیشە سیاسەتی خانەنشینکردنی نەوھەکانی پێشوو بگێریتە بەر، بۆ پەرخساندنی شوینی کار بۆ گەنجان، بە مەرجیک ئەو سیاسەتە پڕۆسەی گۆیزانەوہی ئەزموون و شارەزایی نەوھەکانی پێشوو بۆ گەنجان مسۆگەرێکات و ماندووبوونی نەوھەکانی پێشووی بە فیرۆنە پوات.

فراوانبوونی مەودای تێروانین سەبارەت بە پۆلی گەنجان لە چارەسەرکردنی کێشە نیشتمانیەکان و پەرەپێداندن مەسەلە یەکی گەرم و بنچینەییە نابێت فەرامۆش بکەیت، چونکە گەنجان تەنیا ھیزی کارن لە بازارێ کارکردندا، بە لکو گەرە کە ھەلۆستە بکەیت لە ئاست پۆلیان لە ژیانی گشتیدا و پۆلیان قەتیس نەکریت لە بواری دامودەزگا حکومیەکان و بەرھەمھێنانی پیشەسازی و کشتوکالی و ئاوەدانکردنەوہدا، بە لکو بایەخ بە پۆلی جیاکارەیان بدریّت لە مەسەلەکانی نەھیشتینی نەخویندەواری، پیکخستنی خیزان، پڕۆژەکانی خزمەتگوزاری تەندروستی و کۆمەلایەتی و پیکخراوەکانی کۆمەلگە مەدەنیادا. ھتد.

بۆیە ئەو ھانماندەدات بلێن چاکترین چارەسەر بۆ کێشەکانی گەنجان، جگە لە دابینکردنی کار، بە شدارپیکردنیانە لە پڕۆسەی پەرەپێدان و بەرپۆبەبردنی سیاسی دیموکراتیانەدا، لە سەر ئاستی سیاسی و کۆمەلایەتی و سەندیکایی. ھەر ھەما مەشقی پیکردن و راھێنانیان بۆ گرتنەئەستۆی بە پرسیاریتی پیکخراوەیی و پابەرایی تیکردنی ئەو دامەزراوانە تیایاندا دەخوینن، پادەھینرین، یان کاتی دەستبەتالی بە سەردەبەن، جا ئەوانە لە ناو زانکۆو پەیمانگەکاندا بیّت، یان پیکخراوە نا حکومیەکان و یانە جۆری جۆرەکاندا.

شهره‌فپاریزی

شهره‌ف چه‌مکیکه به‌پیی کولتوورو ئاستی گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لگه ده‌گۆرپیت و مانایه‌کی رپژه‌یی هه‌یه، ناکرپت پیناسه‌یه‌کی بۆ بکه‌ین، که راست بی‌ت بۆ هه‌موو کۆمه‌لگه و سه‌رده‌میک.

له کۆمه‌لگه پێشکه‌وتوووه‌کاندا شهره‌ف له سه‌رووی هه‌موو به‌هاکانی دیکه‌وه‌یه و کۆمه‌لک خه‌سله‌ت له‌خۆده‌گرپت، وه‌ک: خۆشه‌ویستی نیشتمان، راستگویی، سه‌رپاستی، ده‌ستپاکی، وه‌فاداری، چاکه‌کاری و ئه‌وانی دیکه، که مرۆف پایه‌دارده‌کن و ده‌یگه‌ننه ئاستی شکۆمه‌ندی. که‌چی له کۆمه‌لگه دواکه‌وتوه‌کانی وه‌ک کوردستاندا شهره‌ف قه‌تیسده‌کرپت له به‌شیکی بچوکی جه‌سته‌ی ژن و ره‌فتاری سیکسیدا. به‌وییه‌ش پیاو له ده‌ره‌وه‌ی جه‌سته‌ی ژن شهره‌فی نییه‌و ژنیش پارپزه‌ری شهره‌فی خۆی و خپزانه‌که‌یه‌تی. سه‌ره‌نجام پیاوی شه‌ریف ئه‌و که‌سه‌یه، که ژنه‌که‌ی خپانه‌تی لئ ناکات و که‌که‌ی یان خوشکه‌که‌ی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل هه‌یچ نیرینه‌یه‌که‌دا نابه‌ستپت، نه‌ک ئه‌وه‌ی که دزی ناکات، ده‌ستی خه‌لکی نابرپت، کاره‌که‌ی خۆی به‌چاکی پاییده‌کات، به‌رتیل وه‌رناگرپت، شتی به‌سه‌رچوو نافروشیپت، پارهی ناره‌وا ناخوات، ساخته‌کاری و فی‌ل ناکات، ئازادی تاکه‌که‌سیی که‌سانی دیکه زه‌وت ناکات...هتد.

ئه‌و جۆره تیپوانینه نیرسالاره باوه، وایکردوه ژن هه‌ست به که‌مایه‌تی خۆی بکات و هه‌میشه له دۆخی دل‌پاوکی و ترسدا بژی و جه‌سته‌ی خۆی - پوووتر په‌رده‌ی کچینی خۆی - پاریزپت، هه‌تا زیانی پئ نه‌که‌وی‌ت و نه‌بیته مایه‌ی سه‌رشۆری بۆ خپزانه‌که‌ی. پیاویش له‌لایه‌که‌وه ژن به مولکی خۆی دابنئ و له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه جه‌سته‌ی ژن به سمبولی شهره‌فی خپزان بزانی‌ت. به‌و جۆره ده‌ستکاریکردنی پاکیزه‌یی ئه‌و جه‌سته‌یه به ده‌ستدریژی بۆ شهره‌فی خپزان به‌گشتی دابنرپت و سزای سه‌ختی ژن بدرپت و به‌بیانوی شهره‌فپاریزی بکۆررپت و ئه‌تکبکرپت، ته‌نانه‌ت زۆرجار ته‌نیا له‌به‌ر گومانپیکردن یان قسه‌وقسه‌لۆکی خه‌لکی.

ده‌بیټ جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌وه بکریته‌وه، که کیش‌ه‌ی توندوتیژی دژی ژنان و ئه‌و تاوانانه‌ی به‌بیانوی شه‌ره‌فپاریزییه‌وه پووده‌ده‌ن، ته‌نیا به‌ ده‌ستکاریکردنی ده‌قیکی یاسایی یان سزادانی بکه‌ره‌کان چاره‌سه‌رنابیت، به‌لکو گۆرپینی سیسته‌می به‌هاکان و ئه‌خلاق‌ی کۆمه‌لگه‌ی گه‌ره‌که، ده‌ستکاریکردنی پاشخانی کولتوری و کۆمه‌لایه‌تی و ئایینی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی پێویسته، هه‌تا له‌ پاشکه‌وتووییه‌وه بگۆیززیته‌وه بۆ نوێگه‌ری و پراگه‌یشتن به‌ گه‌شه‌کردنی هاوچه‌رخدا. ئه‌گه‌ر پاپرسییه‌ک ده‌رباره‌ی تاوانی کوشتن به‌بیانوی شه‌ره‌ف بکه‌ین، ده‌رده‌که‌ویټ زۆریک دژی ئه‌و کوشتنه‌ پاده‌وه‌ستن و به‌ کاریکی خراپی داده‌نین، که‌چی هه‌ر به‌رده‌وامه‌و له‌بره‌وسه‌نددایه‌ . واته‌ کیش‌ه‌که‌ په‌یوه‌ندی به‌ میکانیزمی بیرکردنه‌وه‌ی به‌کۆمه‌له‌وه‌ هه‌یه‌و له‌به‌رامبه‌ر کیش‌ه‌ی کۆمه‌لگه‌یه‌ک راوه‌ستاوین، که‌ به‌ده‌ست شله‌ژانی فیکری، کولتوری، کۆمه‌لایه‌تی و ئایینی‌وه‌ ده‌نالینیت .

ده‌بیټ ئه‌وه دووپاتبکریته‌وه، هه‌تاکو پیاو تاچه‌ بریاربه‌ده‌ست بیټ له‌سه‌ر ئاستی کۆمه‌لایه‌تی، ئابووری، رۆشن‌بیری و یاسادانان، ئه‌وا کوشتنی ژنان به‌بیانوی شه‌ره‌ف وه‌ک خۆی ده‌مینیته‌وه‌و ژنیش قوربانی ده‌بیټ . بۆیه‌ گرنگه‌ هه‌ولبدریټ بۆ فراوانکردنی بنکه‌ی کارکردن، هه‌تاکو ژن به‌شیکی سه‌ره‌کی بیټ له‌ گه‌شه‌پیدانی کۆمه‌لگه‌و وه‌ک پیاو ئه‌رک و مافی هه‌بیټ . پێویسته‌ی کوشتن به‌بیانوی شه‌ره‌ف وه‌ک مه‌سه‌له‌یه‌کی دادوهریی ئاسایی سه‌یربکریټ، که‌ ده‌بیټ کۆتایی پێ بیټ‌و وه‌ک هه‌ر تاوانیکی دیکه‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ بکریټ، چونکه‌ په‌یوه‌ندی به‌ کوشتنی مرۆقه‌وه‌ هه‌یه‌ .

به‌رپرسيارتي تاكه‌كەس

ئەزمونە كۆمە‌لايه‌تیه‌كان دەريانخستوه، ئەگەر بته‌وئ گۆپان به‌سەر ژيانی كۆمە‌لايه‌تیدا به‌يني و تاكه‌كانیش به‌پیر گۆپانكارييه‌كه‌وه‌ بچن، ئەوا گەر‌كه‌ تيروانینی كۆمە‌لگه‌و شیوازی مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ل ژيان بگۆپیت. له‌ كۆمە‌لگه‌ی ئیمه‌دا خواستی گۆپانكاری له‌سەر ئاستی كۆمە‌لايه‌تی بره‌و‌یسه‌ندوه، كه‌چی ئەو خواسته‌ هه‌میشه‌ پووبه‌پووی شكستخواردن ده‌بیته‌وه، چونكه‌ تاكه‌كان گه‌يشتونه‌ته‌ ئەو بروایه‌ی ره‌خنه‌گرتن بئسووده‌و پۆلی خۆی ناگێریت، به‌لام هه‌چ كه‌سێك نا‌پرسیت: بۆچی ئەو ره‌خنه‌گرتنه‌ زۆره‌ی له‌ كۆمە‌لگه‌دا هه‌یه‌ پۆلی نیه‌ له‌ چاك‌کردنی كارپایه‌كردن له‌سەر ئاستی كۆمە‌لايه‌تی؟ بۆچی پۆژانه‌ ده‌یان و بگه‌ سه‌دان جۆری ره‌خنه‌ به‌رچاوده‌كه‌ون و نا‌پرسین كئ به‌رپرسیاره‌ له‌ به‌رامبه‌ر فه‌رامۆش‌کردنیان؟ بۆچی پۆژانه‌ پۆژنامه‌كان چه‌ندین ره‌خنه‌ ده‌رباره‌ی بابته‌ی هه‌مه‌جۆر ده‌خه‌نه‌پوو، كه‌چی كاریگه‌رییه‌کی ئەوتویان نیه‌ له‌سەر واقیعی كۆمە‌لايه‌تی؟

له‌ كۆمە‌لگه‌یه‌كدا كه‌ خواستی ره‌خنه‌گرتن ده‌بیته‌ ره‌فتاریکی به‌رده‌وامو پۆژانه‌، سه‌لیقه‌ی ره‌خنه‌گرتن له‌ واقیع لای تاكه‌كانی ته‌شه‌نه‌ده‌كات. ئەو سه‌لیقه‌یه‌ی به‌م شیوه‌یه‌ش پێك‌دیت تاكه‌كه‌سی نابیت، به‌لكو سه‌لیقه‌ی ره‌خنه‌گرتن ده‌بیت له‌ سه‌رتاپای كۆمە‌لگه‌. به‌م جۆره‌ش ره‌خنه‌گرتنی تاك له‌خۆی ده‌گۆپیت بۆ ته‌نیا ره‌خنه‌گرتنی تاك له‌ كۆمە‌لگه‌كه‌ی، چونكه‌ ئەوه‌ باشترین پێگه‌چاره‌یه‌ بۆ به‌رده‌پۆش‌کردنی سه‌رسمدان و تێكشكانه‌ خودییه‌كان.

ره‌خنه‌گرتن له‌ تاكه‌كەس بناغه‌یه‌ بۆ ئەوه‌ی كۆمە‌لگه‌ بتوانی پێبازه‌كاني گۆپانكاری بنیاتبني، چونكه‌ ئەگەر تاك گۆپانی به‌سەر ئاكارو شیوازی تيروانینی خۆیدا هینا، جا ئەوه‌ له‌ بواری كار‌کردندا بئت یان بپه‌ركردنه‌وه، ئەوا كاریگه‌ری گۆپان له‌سەر واقیعی كۆمە‌لايه‌تی خیراترده‌بیت. ئەمه‌ش ئەوه‌ لێكده‌داته‌وه، كه‌ بۆچی ئەو هه‌موو ره‌خنه‌یه‌ی ده‌خه‌ینه‌پوو گۆپانكاری نا‌هیننه‌ئاراوه‌. به‌شیوه‌یه‌کی دیکه‌، كاتیك تاكه‌كان ده‌بنه‌ ره‌خنه‌گر له‌ كۆمە‌لگه‌ به‌ته‌نیا، ئەوا گۆپانكاری سه‌ختده‌بیت.

کاتیک تاکیکی کۆمه‌لگه، وه‌ک به‌پرستیکی حکومی، ئاماده‌نابیت په‌خه‌ له‌خۆی بگریت و په‌خه‌ی ئه‌وانی دیکه‌ش قبولبکات، به‌تایبه‌تی له‌ومه‌سه‌لانه‌دا که په‌یوه‌ندیان به‌کۆمه‌لگه‌وه‌هه‌یه، ئه‌وه‌ نیشانه‌یه‌کی پرونه‌ بۆ ئه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ نه‌یتوانیوه‌ سنووری کاریگه‌ریی تاکه‌که‌س تیپه‌رینی و به‌پرستیاریتییه‌که‌ ده‌بیته‌ وشه‌گه‌لی په‌خه‌گرانه‌ و به‌ کۆپوکۆبوونه‌وه‌و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندندا پرشوبلاوده‌بنه‌وه‌ . واته‌ کاتیک کۆمه‌لگه‌ ناتوانیت به‌پرستیاریتی سه‌باره‌ت به‌ مه‌سه‌له‌یه‌ک ئاراسته‌ی ئه‌وانه‌ بکات، که‌ پیویسته‌ بیگرنه‌ئسته‌و داوا له‌ به‌پرستیاری یه‌که‌م ناکریت هه‌لۆیستی خۆی ده‌برئ و پای خۆی به‌رامبه‌ر به‌ په‌خه‌که‌ بخاته‌پوو و په‌فتارو هه‌لۆیستی خۆی بگوریت، یان پیگه‌ی به‌پرستیاریتی جیه‌یلیت، ئه‌وا دامه‌زراو یان تاکه‌که‌س ده‌گه‌ریت به‌دوای ئامرازی به‌هیزو کاریگه‌رتدا، بۆ راگرتنی په‌خه‌ به‌هۆی یاساو پيساکان یان په‌نابردن بۆ ئه‌وانه‌ی له‌ په‌کاردا بالاترن .

ئو کۆمه‌لگه‌یه‌ی ده‌یه‌وئ به‌شیوه‌ی چاکتر بجیته‌ریوه‌ ئه‌وه‌یه، که‌ واده‌کات به‌پرستیاریتی تاکه‌که‌س بریتی بیت له‌ په‌خه‌گرتن له‌خۆی پیش په‌خه‌گرتن له‌ کۆمه‌لگه‌که‌ی، چونکه‌ تاک به‌پیی پیگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی خۆی- وه‌ک تاکو به‌پرست- ده‌بیته‌ دان به‌وه‌که‌موکوریانه‌دا بنی، که‌ له‌ بواره‌که‌یدا رووده‌دن، ئه‌وه‌ش له‌ پیگه‌ی په‌خه‌گرتنه‌وه‌ . ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌شی نه‌کرد، ئه‌وا پیویسته‌ له‌کاربخریت و که‌سانی شیاوو شایسته‌ بخریته‌ جیگه‌ی .

ته‌نگ‌وچه‌له‌مه و ریفۆرمی سیسته‌می په‌روه‌رده

سیسته‌می په‌روه‌رده‌ی کوردستان سیسته‌میکی هاوچه‌رخ نییه، چونکه برپه‌ری پستی پئ له‌به‌رکردنه و پۆلی خویندکاران تیایدا کۆپیکردن و وه‌بیره‌ئینه‌وه‌و دووباره‌کردنه‌وه‌ی ئه‌وه‌یه که وه‌ریانگرتوه، به‌بئ قولبونه‌وه له ناوه‌پۆکه‌که‌ی، که‌له‌که‌کردنی زانیارییه‌کانه، به‌بئ هه‌له‌سته‌کردنی هۆشمه‌ندانه له‌ئاستیاندان. واته ئامانجی سیسته‌مه‌که یارمه‌تیدانی خویندکاره بۆ له‌به‌رکردنی زانیارییه‌کان و تۆمارکردنیان له‌سه‌ر لاپه‌ره‌کانی تاقیکردنه‌وه‌کان، به‌بئ گویدانه ئه‌وه‌ی راده‌ی تیگه‌یشتن و سوودوه‌رگرتن چه‌نده‌و به‌بئ ره‌چا‌و‌کردنی ئه‌وه‌ی په‌روه‌رده‌ی راسته‌قینه پشت‌ه‌ستووره به‌گفتوگۆکردن، لیکدانه‌وه، شیکردنه‌وه‌و ئه‌زمونکردن به‌مه‌به‌ستی بزواندی می‌شک، به‌هێزکردنی به‌لگه، زیادکردنی بر‌وا‌به‌خۆ‌بوون، په‌ره‌پیدانی توانای ده‌ر‌ب‌ر‌پ‌ن، راهێنانی خویندکاران له‌سه‌ر پشت به‌خۆ‌به‌ستن و چاککردنی توانای په‌خه‌نگرتن و بر‌وا‌پ‌ه‌ی‌ئ‌ان و بیرکردنه‌وه‌ی ئازادانه. ئه‌وه‌ش بوته هۆی خسته‌نه‌وه‌ی خه‌مساردی و پشت به‌خۆ نه‌به‌ستن، که‌م‌کردنه‌وه‌ی مه‌یلی خویندکاران بۆ بابه‌ته زانسته‌یه‌کان، لا‌وا‌ز‌کردنی توانای تیگه‌یشتن، شیکردنه‌وه‌ی کێشه‌کان و بیرکردنه‌وه‌ی په‌خه‌نگرانه، هاندانی قبول‌کردنی کوێرانه‌ی مه‌سه‌له‌کان، قه‌تیس‌کردنی پۆلی مامۆستا له‌گه‌یاندنی زانیاریدا‌و لا‌وا‌ز‌بوونی په‌یوه‌ندی کارلیک‌که‌رانه‌ی نیوان ئه‌و و خویندکاران و فه‌رامۆش‌کردنی توانا تا‌که‌که‌سییه‌کانی هه‌ر خویندکارێک.

وێ‌پ‌ای ئه‌وانه، چه‌ند گرفتێکی دیکه‌ی ئه‌و سیسته‌مه هه‌ن، وه‌ک: زالبوونی ده‌سه‌لات‌خواری و توند‌وتیژی له پانتاییه‌کانیدا، پاشکه‌وتوویی شیوازه‌کانی وانه‌وتنه‌وه له هه‌موو ئاسته‌کانی خویندندا، لا‌وا‌زیی پرۆگرامی پینگه‌یاندنی مامۆستایان پێش ته‌وا‌و‌کردنی خویندن و که‌می راهێنانی به‌رده‌وامی سالانه‌ی مامۆستایان پاش ته‌وا‌و‌کردنی خویندن، ته‌قلید‌ی‌بوونی پرۆگرامه‌کانی خویندنی ئاسته‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کان و ناته‌به‌بیان له‌گه‌ل قۆناغی ئیمپۆی کۆمه‌لگه‌دا، که‌م بایه‌خ‌کردنی پیشه‌ی مامۆستا و هه‌ل‌ئا‌وسانی به‌و خویندکارانه‌ی له هه‌موو بواره‌کانی دیکه‌ی خویندنی بالا ناکام ده‌بن.

ئەو دەرپرینانە مانای ئەوویە تەنگوچە لەمەیه ک لە بوارە کە دا هەیه . واتە وەزارەتی پەرورەدە، پەرورەدە کاران و کۆمەڵگەش هەست بەو دەکەن سیستەمی پەرورەدە لای ئیئە ژیانی تەنگوچە لەماوی بەسەر دەبات، بۆیە سیستەمی گونجاوینیە بۆ ئەم سەر دەمەو ئەگەر چارەسەریکی بۆ نەدۆزریته‌وه، ئەوا لە بری بەشداریکردن لە پەرەپێداندا، دەبێتە ئاستەنگ لەبەر دەمیدا. تەنگوچە لەمە کەش مانای بوونی کۆمەڵیک ئاستەنگ، بەر بەست و کێشەیه کە سیستەمە کە بە دەستیانە‌وه دەنالێنێ و بۆتە هۆی ئیفلجکردنی جوولەی ئاسایی، تیکچوونی ریتی سروشتیی، لاوازی کاریگەری گشتیی، کەم بەرەمی و بەپیرە‌وه‌نەهاتنی ئەو ئامانج، خواست و مەبەستانە ی لەپێناویاندا دروستبۆه .

چارەسەرکردنی تەنگوچە لەمە ی سیستەمی پەرورەدە، پێویستی بە خۆپاراستن لە دوو مامەڵەکردن هەیه: یە کەم/مامەڵەکردن لەگەڵ تەنگوچە لەمە کە دا وە ک شیوانییکی فرمانی، کە بۆ چارەسەرکردنی هەندیک دەستکاری چاکسازخواری سادە پێویستن . دوو مامەڵەکردنی تەکنیکخواری بچوو ککردنە‌وه‌خواری، کە گشت بە بەش لیکدەداتە‌وه‌و لەو برۆایە‌دایە بۆ چارەسەرکردنی تەنگوچە لەمە کە، دەستکاریکردنی پرۆگرامی خویندن، شیوازی وانه‌وتنە‌وه‌و تاقیکردنە‌وه‌کان و باشکردنی پە‌یوه‌ندی نیوان مامۆستا و خویندکاران بە‌تە‌نیا بە‌سن .

هەر‌وه‌ها بۆ چارەسەرکردنی تەنگوچە لەمە کە، دوو جۆر ریفۆرم گرنگ و پێویستن، یە کیکیان لە‌ناستی بچوو کدا کە خودی سیستەمی پەرورەدە دە‌گریته‌وه، ئە‌ویتریان لە‌ناستی گەر‌ده‌دا کە ریفۆرمە کە لە‌ناو ئەو سیستەمە‌دا گریده‌داتە‌وه بە ریفۆرمی هە‌مه‌لایەنی گشتیی لە‌ناو گۆمە‌لگە‌دا. واتە ئە‌گەر مە‌بە‌سته ریفۆرمە کە ئە‌قلانی و پۆزە‌تیفانە بێت، پێویستە لە دەست‌نیشانکردنی وردکارانە ی تەنگوچە لە‌مە ی پەرورە‌دەو ئاشنا‌بوونی زانستیانە بە هۆکار، پیکهاتە، سەر‌ه‌نجام و زیانە‌کانی‌وه سەر‌چاوه‌ب‌گریت و گری‌د‌ریته‌وه بە ریفۆرم لە گشت کایە‌کانی کۆمە‌لگە‌دا.

شاریکی نموونه‌یی

نزیکه‌ی سالیك له‌مه‌وبه‌ر باسی ئه‌وه ده‌كرا، سلیمانی ده‌كریته پایته‌ختی پۆشنبیری هه‌ریمی كوردستان. ئیستاش باسی ئه‌وه ده‌كریت، كه سلیمانی ده‌كریته شاریکی نموونه‌یی. هیوادارم ئه‌و ده‌رپینه‌ی دوهم چاره‌نوسی وه‌ك ئه‌وه‌ی یه‌كه‌م نه‌بیته، كه له‌ رووی واقعییه‌وه هه‌نگاوی بۆ هه‌لنه‌هینراو وه‌ك مره‌كه‌بی سه‌ر كاغه‌ز مایه‌وه .

سه‌ره‌تا واچاكه بانگه‌شه‌كارانی به‌نموونه‌یی‌كردنی شاری سلیمانی پیناسه‌یه‌ك بۆ چه‌مکی نموونه‌یی بکه‌ن، هه‌تاكو واتاكه‌ی ئالۆزنه‌بیته و سه‌ره‌نجام نه‌بیته پروپاگه‌نده‌كردن، یان خۆ قوتاركردن له‌ به‌رپرسیاریتی و ببیته هه‌وینی پرۆژه‌یه‌کی گه‌وره، كه شایسته‌ی ئه‌و شاره‌ بیته. له‌به‌رئه‌وه‌ی هه‌ر شاره‌و به‌پیی خه‌سه‌له‌ته‌ جوگرافی، كۆمه‌لایه‌تی، میژوویی، ئابووری و سیاسیه‌كانی توانایه‌کی دیاریكراوی هه‌یه بۆ گه‌شه‌كردن و ناكریته‌ باریکی لای بنزیت، كه توانای هه‌لگرتنی نه‌بیته. هه‌روه‌ها گرنگه‌ خه‌سه‌له‌ته‌كانی ئه‌و نموونه‌ییبوونه و كایه‌كانی ده‌ستنی‌شان‌بكرین، هه‌تاكو به‌رچاوپروونی هه‌بیته و ئامانج به‌رجه‌سته‌بیته، چونكه ئه‌وه هه‌نگاوه‌له‌هینانه‌كه واقعی و ئاسانتر ده‌كات.

شار بریتییه له‌ خه‌لكه‌كه‌ی، بازرگانی، ئابووری، كشتوكال، هونه‌رو بیناسازی، رینگاوبان و هاتوچۆ، هه‌ستوسۆزو په‌یوه‌ندییه‌كان، حكومه‌ت و سیاسه‌ت، كۆلتوو‌رو چیژوه‌رگرتن و ژینگه‌، راستگۆترین گوزارشتیشه له‌ كۆلتوو‌ری میله‌تیکو گه‌شه‌كردنی. به‌و پێیه‌ش شاری نموونه‌یی:

-ئو شاره‌یه هوشیاریی خه‌لكه‌كه‌ی له‌ ئاستیکدایه، كه ته‌بایه له‌گه‌ل شارستانییوونداو یاریده‌ده‌ره بۆ هه‌ستكردنیان به‌ به‌رپرسیاریتی به‌رامبه‌ر به‌ شارو كۆمه‌لگه‌كه‌یان.

-ئو شاره‌یه، كه كایه‌كانی بازرگانی و ئابووری و كشتوكال له‌سه‌ر بناغه‌ی ئه‌قلانییوون و سوودی گشتی بنیاتنراون و به‌دوورن له‌ هه‌رپه‌مه‌کیبوون و چا‌و‌چنۆکی

تاک و تووژی به‌رژه‌وه‌ندخوازی دیاریکراو و به‌پیی یاسا ریکخراوو کوئترۆلکراون .
 -ئو شاره‌یه، که بایه‌خ به هونه‌ر ده‌دات له هه‌موو ئاسته‌کانداو سیمای هونه‌ری به هه‌موو شوئینکیه‌وه دیاره‌و پیسبوونی بینین له نزمترین ئاستدایه .
 -ئو شاره‌یه، که بیناسازیی تاییدا پشتنه‌ستوره به کولتوری تاییه‌تی ناوچه‌یی و توانا نوئ ه‌اوچه‌رخه‌کان و به‌پیی ریسای تاییه‌تی نه‌نجامده‌دریئ، هه‌تا پیشوی و ناته‌بایی و ناشرینی نه‌که‌وئته‌وه .
 -ئو شاره‌یه، که هه‌ستوسۆز و په‌یوه‌ندیه‌کان سه‌رده‌میانن و دوورن له کاریگری سیسته‌مه به‌سه‌رچوه‌کان و دابونه‌ریته کوومه‌لایه‌تیه دواکه‌وتوووه‌کانی سه‌رده‌می پیش به‌شاربوون .
 -ئو شاره‌یه، که حکومه‌ت تاییدا دیموکراتیانه کاره‌کانی خوئی پراییده‌کاتو دووره له ده‌ستیوه‌ردانی حیزب و داموده‌زگا‌کانی وه‌ک دامه‌زراوه کارده‌کن و پشت به خواست و میزاجی تاکه‌که‌سی نابه‌ستن .
 -ئو شاره‌یه، که خزمه‌تگوزارییه سه‌ره‌تاییه‌کان تاییدا مسۆگه‌رن، وه‌ک: ئاو، کاره‌با، پاکوخواوینی، ته‌ندروستی، رینگه‌وبان و شوئنه‌کانی به‌سه‌ربردنی کاتی ده‌ست به‌تالی .
 -ئو شاره‌یه، که تاییدا گواستنه‌وه‌ی گشتی زاله به‌سه‌ر گواستنه‌وه‌ی تاییه‌تیداو ژینگه‌پاریزی له ئاستیکی به‌رزدايه‌و بوئه نه‌ریتیکی پیپه‌ویکراو له‌لایهن هه‌موانه‌وه .
 -ئو شاره‌یه، که شیوازیکی ژیانی پیشکه‌وتوو بو گشت دانیش‌توانه‌که‌ی و به‌بی جیاوازی ده‌سته‌به‌رده‌کات .
 بو بنیاتنانی شاری نمونه‌یی پاره به‌ته‌نیا برپارده‌رنییه، به‌لکو هاوشانی پاره چه‌ند خالیک گرنگن بو به‌هه‌ده‌رنه‌چوونی پاره‌که، له‌وانه: ۱/ پلانگه‌لی گونجاو به‌پیی ئه‌وله‌ویاتی پیداو‌یسته‌یه‌کان . ۲/ سیسته‌میکی توکمه‌ی پی سپاردنی کار، که پاریزروبیئ له ده‌ستیوه‌ردانی حیزب و سیاسه‌تمه‌داران، زامنکه‌ری جیبه‌جیکردنیئک بیئ دوور له گه‌نده‌لی و که‌مکردنه‌وه‌ی چۆنایه‌تی، خاوه‌ن ده‌زگای به‌دواداچوون و لیپچینه‌وه‌ی بیلايه‌نی سه‌رپرست بیئ . ۳/ پشتبه‌ستن به ناناوه‌ندیی ده‌سه‌لاتی راپه‌راندن و لیئک جیاکردنه‌وه‌ی کاره هاوشیوه‌کانی داموده‌زگا جیاوازه‌کان و چه‌سپاندنی هاما‌ه‌نگی نیوانیان .

کولتووری خویندنه‌وه

خویندنه‌وه پێداویستییه‌کی ژیانی مرۆڤه، خۆراکی پۆحه، کلیلی به‌ده‌سته‌پێانی زانین و زانیارییه، که‌رسته‌ی ده‌وله‌مه‌ندکردنی کاتی ده‌ستبه‌تالییه. خویندنه‌وه یارمه‌تی مێشکی مرۆڤ ده‌دات بۆ وردبوونه‌وه، لێکۆلینه‌وه، تێپارمان، به‌راوردکردن، په‌یوه‌ندیکردن و په‌ره‌پێدانی توانا ئه‌قلییه‌کانی وه‌ک: داهێنان، وێناکردن، خه‌یالکردنه‌وه، دۆزینه‌وه و ئاشکراکردنی شته‌ ئالۆز و په‌نه‌انه‌کانی ده‌روبه‌ر، به‌مه‌به‌ستی گه‌یشتنه‌ هه‌قیقه‌ت و لێکدانه‌وه‌ی گه‌لیک دیارده‌ی سروشتی، کۆمه‌لایه‌تی و ژینگه‌یی بۆ گه‌یشتنه‌ ژیانیکی باشت‌تر و تێرکردنی ئه‌و پێداویستیانه‌ی بۆ به‌رده‌وامبوونی مرۆڤ گرنگن. خویندنه‌وه ئامرازی پێکگه‌یشتنی کولتووری نیوان نه‌ته‌وه‌کانی جیهان و به‌ده‌سته‌پێانی ئه‌زمونی ئه‌وانی دیکه‌ و پردی په‌یوه‌ندی نیوان پابردوو، ئیمرو و داهاتوو و زاخاودانی ئاکاری تاکه‌که‌سی و چاره‌سه‌رکردنی گه‌لیک نه‌خۆشیی ده‌روونییه.

خویندنه‌وه لای ئیمه‌ هێشتا نه‌بۆته‌ کولتووریک و له‌ئاستی تاکه‌که‌سیدا گه‌ریخواردوه‌و تاكو ئیستا بازنه‌ی پۆژنامه و گوڤاری تینه‌په‌راندوه، ئه‌وه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه بۆ شیوازی په‌روه‌رده‌کردنی خێزان و سیسته‌می خویندن. چونکه‌ خویندنه‌وه نه‌ریتیکه‌ ده‌کرێت له‌ مندالییه‌وه له‌ناو مرۆڤدا بچینرێت. به‌که‌مین به‌رکه‌وتنی تاکی ئیمه‌ له‌گه‌ڵ کتیب، کاتی چوونه‌ قوتابخانه‌ و له‌گه‌ڵ کتیبه‌کانی خویندنايه، که‌ گرێدراوی ئاماده‌کردن و تاقیکردنه‌وه‌و زۆربۆهێنانن، واته‌ سه‌رچاوه‌ی ترس و تارپاده‌یه‌ک پ‌قلیبوونه‌وه‌ن. له‌ زۆربه‌ی خێزانه‌کاندا، دایک و باوکان بایه‌خ ناده‌ن به‌ راهێنانی منداڵ له‌سه‌ر خویندنه‌وه. بۆ خۆشیان ناخویننه‌وه، هه‌تاكو ببه‌ نموونه‌ی چاویلکردن بۆ منداڵه‌کانیان. سیسته‌می خویندنی پێشوه‌خت چوارچۆیه‌ بۆ دانراوه‌و له‌سه‌ر بنچینه‌ی پێ له‌به‌رکردن دامه‌زراره‌و مێشکی کراره‌ی گفتوگۆخوازی به‌ره‌مه‌پێن ناھێنێته‌ئاراوه‌و جگه‌ له‌ کتیبی دیاریکراو، ئاو‌پ له‌ سه‌رچاوه‌ی دیکه‌ ناداته‌وه‌و هانده‌رنییه‌ بۆ خویندنه‌وه.

وێپای ئه‌و هۆکارانه، سستی خویندنه‌وه ده‌گه‌رێته‌وه بۆ نه‌بوونی خه‌می زانستی و فیکری و پۆشنبیری لای زۆریک له‌ تاکه‌کان، پیواری (غیابی) کتیبخانه‌ی

گه‌ره‌ک و ناوچه‌کان، که‌میی تیراژی کتییبه‌کان و هه‌ژاری ناوه‌پۆکی زۆریکیان، که وه‌لامده‌روه‌ی پێداویستی‌ه‌کانی ئەم سه‌رده‌مه‌ نین، نزمیی ئاستی بژیوی خه‌لک و سه‌رقا‌لبوونیان به‌ گرفته‌کانی ژیا‌نه‌وه، که پێگرن له‌به‌رده‌م کرپنی کتیب و دۆزینه‌وه‌ی کاتی خویندنه‌وه‌دا. هه‌روه‌ها ئەو سستی‌ه ئیم‌پۆ ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ زالبوونی کولتووری بیسته‌کی، واته‌ی پشتبه‌ستنی تاک به‌وه‌ی له‌ پێگه‌ی ئا‌خاوتن و گوێکرتنه‌وه‌ ده‌ستی ده‌که‌وێت و سه‌ره‌له‌دانی خوینه‌ری چاوه‌کی، واته‌ په‌نا‌بردن بۆ ئامرا‌زه‌کانی وه‌ک ته‌له‌فزیۆنه‌ لۆکا‌لی و ئاسمانیه‌کان و دانانیا‌ن به‌ سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی به‌ده‌سته‌پینانی زانین و زانیاری، له‌کاتی‌کدا ئەو ئامرا‌زانه‌ زیاتر جه‌غت له‌سه‌ر لایه‌نی سه‌رگه‌رمکردن ده‌که‌نه‌وه، تاوه‌کو لایه‌نی پۆشنبیری و فیکری.

بۆ چاککردنی دۆخی خویندنه‌وه، پێویسته هه‌لمه‌تی هوشیارکردنه‌وه‌ ده‌رباره‌ی خویندنه‌وه‌ له‌ناو خه‌یزانه‌کاندا به‌ریابکریت و سوود و گرنگی خویندنه‌وه‌ بۆ داها‌تووی نه‌وه‌کان بخه‌ریته‌په‌و. وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده‌ش خویندنه‌وه‌ بکاته به‌شیکێ گرنگی سیسته‌می خویندن و کتیبخانه‌ی پێک‌تیبی پێویست له‌ قوتا‌بخانه‌کاندا دا‌بمه‌زرینیت و کاتی خویندنه‌وه‌ دیاریبکات. هه‌روه‌ها پێش‌بهرکێ بکریت له‌نیوان قوتا‌بیه‌کاندا، سه‌باره‌ت به‌ بری خویندنه‌وه‌و ئاستی تیگه‌یشتن و به‌توانا‌کان خه‌لاتبکری‌ن. ئینجا حکومه‌ت له‌ هه‌موو گه‌ره‌که‌کاندا کتیبخانه‌ بکاته‌وه، هه‌تا پێگه‌وبان ئاسته‌نگ نه‌بیت له‌به‌رده‌م وه‌رگرتنی کتیب و خویندنه‌وه‌یدا. شان به‌شانی ئەوه‌ پشت‌گیری چاپوونی کتیب به‌ تیراژی زۆر و نرخ‌ی هه‌رزان بکریت، هه‌تا کرپن و ده‌ستکه‌وتنی کتیب ئاسان‌بیت.

پیسبوونی بینین

پیسبوونی بینین، شیواندنی هه‌ر دیمه‌نیکه، که چاوی مرۆف ده‌که‌وێته سه‌ری و ده‌بیته هۆی خۆلقاندنی نائارامی و بیزاریی ده‌روونی. واته‌ یه‌کیکه‌ له‌ جۆره‌کانی بیزه‌وقی و نه‌بوونی چیژێ هونه‌ری، یان له‌ناوچوونی دیمه‌نی جوانکاریی ئه‌و شتانه‌ی له‌ ده‌وربه‌ری مرۆفن، وه‌ک بیناو پرێگه‌وبان و شۆسته‌کان و ئه‌وانی دیکه‌ . مرۆف به‌سروشتی خۆی چه‌زده‌کات هه‌ست به‌ جوانیی بۆشایی و پانتاییه‌کانی ده‌وربه‌ری خۆی بکات، جا ئه‌وانه‌ سروشتی بن یان ده‌ستکرد. بۆیه‌ پێویسته‌ ژینگه‌ی ده‌ره‌کیی جوان و سه‌رنجراکێش بێت، ئه‌گه‌ر وانه‌بێت، ئه‌وا پیسبوونی بینین سه‌ره‌له‌ده‌دات. له‌ شاره‌کانی کوردستان پیسبوونی بینین به‌روونی به‌دیده‌کریت و کاریگه‌ری خرابی له‌سه‌ر باری ده‌روونی و جوانکاریی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ جیه‌پشتوو. نمونه‌کانی ئه‌و پیسبوونه‌ش:

- خرابی نه‌خشه‌کێشانی بیناسازیی زۆرێک له‌ خانوو و ته‌لاره‌کان و نه‌بوونی هاوسه‌نگی له‌ نێوانیاندا.

- عه‌موده‌کانی پووناکی به‌شیوه‌و به‌رزیه‌کن، که‌ گونجاوین له‌ گه‌ل شه‌قامه‌کاندا.
- دانانی ته‌نه‌که‌کانی خۆل و خاشاکی شه‌قامه‌کان به‌جۆریکی ناشایسته‌و که‌له‌که‌بوونی پیسایی زۆر له‌ ده‌وری ته‌نه‌که‌کان و له‌سه‌ر شه‌قام و ناو بازاره‌کان. هه‌روه‌ها گه‌مارۆدانی گه‌ره‌که‌کان به‌ ناوچه‌ی کۆبوونه‌وه‌ی پاشماوه‌ی خیزانه‌کان.
- جیاوازیی په‌نگی پووی ده‌ره‌وه‌ی بیناکان و نه‌بوونی هارمۆنی له‌ نێوانیاندا.
- به‌کارهێنانی زۆری په‌نجه‌ره‌ی ئه‌له‌مه‌نیۆم و شووشه‌، که‌ ده‌بیته‌ هۆی هه‌ستکردنی زیاتر به‌ گه‌رمایی.

- ده‌رکه‌وتنی ئامیره‌کانی وه‌ک موبه‌ریده‌ و سپلیت و سینیه‌یه‌کانی سیته‌لایت به‌پووی بیناکانه‌وه‌و وایه‌ری زۆری موه‌لیده‌کان به‌ عه‌مودی کاره‌باکانه‌وه‌.
- نۆژه‌نکردنه‌وه‌ی بیناکانی ناوچه‌کانی شار به‌جۆریک، که‌ هاوسه‌نگیی نێوان کۆن و نوێ به‌دی ناکریت و گۆرینی زۆریک له‌ ناوچه‌کانی نیشته‌جی‌بوون بۆ ناوچه‌گه‌لی بازرگانی که‌ ده‌بیته‌ هۆی پیسبوونی ژینگه‌.

- هه‌لۆاسینی تابلۆی زۆر به دوکان و بازاره‌کانداو نه‌بوونی هاما‌هه‌نگی له‌نیوان بینا و تابلۆکاندا. هه‌روه‌ها دانانی پیکلامه‌کان له شوینی نه‌گونجاو و به‌شیوه‌ی ناهونه‌ری.

- بوونی بینای کۆن و وێران له‌نیوان باله‌خانه و ته‌لاره به‌رزه‌کاندا.
 - بلۆبوونه‌وه‌ی عه‌ره‌بانه‌کانی ده‌ستگێری و ماتۆره‌کانی گواستنه‌وه‌و زۆری ده‌ستفرۆشه‌کان له‌ناو بازاره‌کان و به‌نزینفرۆشه‌کان له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان.
 - راگرتنی ئۆتومبیل له‌سه‌ر پیاده‌ڕییه‌کانی شه‌قامه سه‌ره‌کیه‌کان و جیه‌یشتنی ئۆتومبیلی په‌ککه‌وته له‌ناوچه‌کانی نیشته‌جی‌بوون.

- که‌مبوونی سه‌وزایی و باخچه‌کان له‌ناوچه‌ جۆریه‌جۆره‌کانی شارداو زالبوونی پانتایی بیناکان به‌سه‌ر ئه‌و بۆشاییه سه‌وزه‌دا، که پێویسته بۆ ته‌ندروستی و چێژه‌خشین.
 - هێشتنه‌وه‌ی ئه‌و ناوچانه‌ی بۆ مه‌به‌ستی تایبه‌تی هه‌لده‌که‌نرێن به‌چاک نه‌کراوی و هینانه‌ئارای پیسی و ئاسته‌نگ بۆ هاوڵاتیان و بوونی که‌ره‌سته، یان پاشماوه‌کانی بیناسازی له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان.

- زۆربوونی سوآلکه‌ر له‌سه‌ر شه‌قام و ناو چوارپانه‌کانی شاردا.
 پيسبوونی بینین- وه‌ک یه‌کیک له‌ پیکهاته‌کانی پيسبوونی ژینگه- له کوردستان به‌را‌ده‌یه‌که، که پێویستی به ئا‌ورلێدانه‌وه‌و چاره‌سه‌رکردن هه‌یه‌و گرنه‌گه لایه‌نه په‌یوه‌ندیدرا‌ه‌کان چیدی فه‌رامۆشی نه‌که‌ن. بۆ ئه‌مه‌ش گرنه‌گه چاویک به نه‌خشه‌ی بیناسازی شاردا بگێرێته‌وه‌و کۆمه‌لیک یاساو رێسا هه‌بن بۆ کۆنترل‌کردنی ئه‌و گرفتانه‌ی سه‌ره‌وه‌و سزای سه‌رپێچیکاران بدریت و خه‌لاتی هاوکاران بکریت. هه‌روه‌ها هه‌لمه‌تی هوشیارکردنه‌وه به‌ریابکریت بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی جوانکاری و چێژه‌رگرتنی دانیشتون و هانی که‌رتی تایبه‌ت بدریت بۆ به‌شداریکردن له جوانکردنی دیمه‌نی بینین له‌ناو شاره‌کاندا.

كابينەنى شەشەم ۋە ئۆپۈزسىيۇن: لەگەل يەك ھەلگەردن يان لىكترازان!

شەشەمىن كابينەنى ھۆكۈمەتنى ھەرىم، بە سەرۆكايەتتىكى دە. بەرھەم ئەھمەد سالىھ، پاشا متمانە پىئەخشىنى لەلەيەن پەرلەمانى كوردستانەو، دەستى بەكارەكانى خۇي كىرد. يەككىك لەو تەھدەدايانەنى لەبەردەمى كابينەكەدايەو پىئەستە مامەلەيەكى ئەقلانى ۋە دروستى لەگەلدا بىكىت. بوونى ئۆپۈزسىيۇننىكى تازىيگە يىشتوى خاۋەن ۲۵ كورسىيى پەرلەمانە، كە ھىشتا بەتەواۋى شىكىلى نەگرتەو ناسنامەكەى ۋە ئاراستەكەى روون نىيە .

ۋاچاكە كابينەنى نوپى ھۆكۈمەت، گەشېنەنە بىروانىتە سەرھەلەدانى ئۆپۈزسىيۇن ۋەك دوژمن مامەلەنى لەگەل نەكات. چۈنكە ئۆپۈزسىيۇن، ئەگەر بەشىۋەنى ئوسولنى ۋە بەپىئەنى لە ۋلاتە دىموكراتىيەكاندا ھەيە پەقتارىكات، ئەو دەرفەتنى بىنېنى ۋاقىع ۋە كارەكان لە گۆشەنىگايەكى دىكەو دەپەخسىنىت، چاۋدىرىكى تر دەخاتە سەر چاۋدىرىكىردنى خۇدى ھۆكۈمەت بەسەر كارپايىكىردنەكانى دامودەزگا جۇربەجۇرەكانەو، فلتەرىكى دىكە بۇ زىاتر تۆكەمەكردن ۋە چاككردنى ھەنگاۋە جۇربەجۇرەكان دەستەبەردەكات. لەپىئاۋ ئەۋەشدا گىرنگە كابينەكەى نوپى دەرفەت بۇ دىالۆگ، ئالوگۇپكىردنى تىپروانىن، لىك تىگەيشتن ۋە دۇزىنەۋەى مىكانىزىمگەلى مامەلەكردن لەگەل ئۆپۈزسىيۇن بىرەخسىنىت، بەبى ئەۋەى رېسپاسكانى ھۆكۈمەتنى ۋەلاۋەبىنى يان سەرۋەرى ۋە سەرەخۇبى خۇى بخاتە ژىر نىشانەنى پىرسىارەۋە .

لەبەرامبەرىشدا پىئەستە ئۆپۈزسىيۇن ھىمانە ۋە بەبى پەلەپروسكى ۋە ھەناسەسۋارى رووبەروۋى قۇناغەكە بىيئەۋەو خۇى لە مۇدىلى بەلشەفىكىانەنى كاركردن ۋە ھەلوپىستۋەرگىرتن بەدووربىگىت. ئەۋە مۇدىلەنى ھەموو كايە ۋە پانتايىيەكانى ھۆكۈمەتنى بەكاردەبات بۇ رېسۋاكردىنى بەرامبەر، ئازاۋە ۋە پىشۋىنەنەۋە، خۇ پىرۇزكردن ۋە ئەۋىدىيى چىروككردن، جەلەۋكردنى ھەقىقەتنى پەھاۋ پەتكردەۋەنى تەۋاۋەتتى بەرامبەر. لەبرى ئەۋە مۇدىلى ۋەلاتە دىموكراتىيە پىشكەتۋەكان

بگرتتە بەر، كە ئۆپۆزسيۆن تيايدا بەشداريكي چالاکى ياساسازييه، چاوديريكي باشە بەسەر حكومەت و كارپاييه كانى دامودەزگاكانيه وه، لە پوانگەى بەرژەوه ندييه گشتييه كانە وه، نەك خواستە گرووپيه تەسكە كان. هەروەها هاوكارى بنياتنان و پەرەپيدانى كوردستان و پاراستنى دەستكەوت و مافە نەتە وه ييه كان بيت .
ئەگەر كابينهى نوئى و ئۆپۆزسيۆن لەگەل يەكدا هەلېكەن، مامەلەيه كى واقعى و ئەقلانى لەگەل يەك بكەن و بكەونه كارلېككردنى پۆزەتيفانە وه، ئەوا دەرگای بەپووى قۆناغيكى كراوه و بەرھەمداردا دەكرتتە وه و ديموكراسى لە ولاتەكە ماندا هەنگاويكى تر دەچيئە پيشە وه، بەلام ئەگەر بەو شيۆهيه نەكەن، ئەوا پۆژگارېك چاوه پوانمان دەكات، كە كۆتاييه كەى ناديار و مەترسيدار دەبيئت .

گۆڤارى هەفتانە ژمارە (۷۱) ۸-۱۴ ت ۲۰۰۹

ئه‌نجومه‌نی با‌لای کاروباری خانمان

برپاردان له‌سه‌ر تاوتویکردنی ئه‌نجومه‌نیک به‌ناوی «ئه‌نجومه‌نی با‌لای کاروباری خانمان»، به‌سه‌رۆکایه‌تی حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان، ئه‌نجومه‌نیکی خاوه‌نی که‌سایه‌تی مه‌عه‌وی بۆ با‌یه‌خدا‌ن به‌و کاروبارانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌مه‌سه‌له‌کانی خانمانه‌وه‌هه‌یه‌وه‌مه‌رجه‌ع ده‌بی‌ت بۆ گشت داموده‌زگا حکومه‌یه‌کان و راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ بیرو‌پا‌ ده‌رباره‌ی ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ ده‌رده‌بریت، که‌ په‌یوه‌ندیان به‌پی‌گه‌ی خانمانه‌وه‌هه‌یه‌وه‌پی‌ویسته‌ گشت لایه‌نه‌ په‌سمیه‌کان، پیش‌برپاردان له‌سه‌ر هه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌ک یان ده‌رکردنی هه‌ر فرمایشیک‌پا‌ی وه‌ربگرن، هه‌نگاو‌یک‌ی گرن‌گه‌و مانای به‌ته‌نگه‌وه‌هاتنی کیشه‌یه‌کی هه‌ستیاری کۆمه‌لگه‌ی کورده‌واریه‌وه‌کاریه‌ری زۆری له‌سه‌ر په‌ره‌پیدا‌ن ده‌بی‌ت. چونکه‌ ئه‌و ئه‌نجومه‌نه‌ کارده‌کات بۆ چه‌سپاندنی په‌کسانی نی‌وان هه‌ردوو په‌گه‌زی نی‌ر و می‌ له‌ گشت بو‌اره‌کاندا‌و که‌م‌کردنه‌وه‌ی که‌لینی نی‌وان دانپیانانی په‌سمی به‌ مافه‌کانی خانماندا‌ و هه‌لو‌یستی به‌کرده‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ به‌رامبه‌ر به‌وان. ئه‌وه‌ش له‌ پی‌گه‌ی چه‌ندین هه‌نگاوه‌وه‌، له‌وانه‌:

١- پیشنیارکردنی سیاسه‌تی گشتی له‌ بواری په‌پیدا‌نی کاروباره‌کانی خانمان و به‌گزارچونه‌وه‌ی توندوتیژیدا‌ بۆ کۆمه‌لگه‌ و دامه‌زراوه‌ ده‌ستوریه‌کانی.

٢- تواناسازی خانمان بۆ بینینی پۆلی خۆیان له‌ ژبانی گشتیدا‌و خسته‌نگه‌پری کۆششه‌کانی له‌ به‌رنامه‌کانی په‌پیدا‌نی هه‌مه‌لایه‌ندا‌.

٣- دانانی پرۆژه‌ی پلانیک‌ی نیشتمانی بۆ گه‌شه‌دان به‌ خانمان و چاره‌سه‌رکردنی ئه‌و کیشه‌نه‌ی له‌ گشت بو‌اره‌کاندا‌ پو‌وبه‌پو‌ویانده‌بی‌ته‌وه‌.

٤- هه‌لسه‌نگاندن و به‌دوادا‌چوونی سیاسه‌ته‌ گشتیه‌یه‌کان له‌ بواری خانماندا‌و پی‌شکه‌شکردنی تییینی و پیشنیار سه‌باره‌ت به‌و سیاسه‌تانه‌ به‌لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌کان.

٥- بیرو‌پا‌ده‌ربهرین ده‌رباره‌ی ئه‌و پرۆژه‌یاسا‌و برپارانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌ خانمانه‌وه‌وه‌هه‌یه‌، پیش ئه‌وه‌ی بخرینه‌ به‌رده‌می لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌کان و

پیشنیارکردنی ئەو پرۆژە یاساو بریارانە ی گەشە بە بارودۆخی خانمان دەدەن .
۶- چاودێریکردنی جیبەجیکردنی ئەو یاساو بریار و جارنامە و پیکەوتننامە
نیۆدەولەتیانە ی پە یۆهەندیان بە ژنەو هە یە، بۆ دڵنیابوون لە جیبەجیکردنیان و
مسۆگەرکردنی جیاوازی نەکردن .

۷- نوینەرایە تیکردنی خانمانی کوردستان لە دامودەزگا و پیکراوە نیۆدەولەتیەکانی
تایبەت بە کاروبارەکانی خانمان .

۸- دامەزراندنی بانقیکی زانیاری بۆ کۆکردنەو هە ی زانیاری، داتا، ئامار و توێژینەو هەکانی
تایبەت بە ژنان و ئەنجامدان لیکۆلینەو هە ی توێژینەو هە ی تر لە بواری کەدا .

له سائروژی جیهانی ژندا

یه‌کێک له‌و ئه‌رکه‌ سه‌ره‌کی و بنچینه‌ییانه‌ی پێویسته‌ له‌ پۆژی جیهانی ژناندا جه‌ختی له‌سه‌ر بکه‌ینه‌وه‌، زه‌مینه‌خۆشکردنه‌ بۆ گۆرانی ژنی کورد له‌ شته‌وه‌ بۆ مرۆف، واته‌ له‌ بابه‌ته‌وه‌ بۆ خودیک، که‌ خۆی ده‌ناسی و هۆشیاره‌ به‌رامبه‌ر به‌ خودی خۆی وه‌ک مرۆف و تاکیک، به‌رامبه‌ر به‌ کۆمه‌لگه‌ وه‌ک سه‌کۆیه‌کی کارکردن بۆ هێنانه‌دی ئامانجه‌ تایبه‌تییه‌کانی خۆی و ئامانجه‌ گشتیه‌یه‌کانی کۆمه‌لگه‌. واته‌ گۆرینی ژن بۆ هاوڵاتییه‌ک، که‌ هه‌موو مافیکی هه‌بێت، له‌پێش هه‌موویانه‌وه‌ مافی کردار. به‌ ده‌ربڕینیکی دیکه‌، گۆرینی ژن له‌ کارپێکراوه‌وه‌ بۆ بکه‌ر، واته‌ ئه‌و مرۆفه‌ی مافی کرداری هه‌یه‌و بۆی هه‌یه‌ ئه‌و کاره‌ هه‌لبژێری، که‌ پێی باشه‌و خۆیشی به‌رپرسیاریتی به‌رامبه‌ر به‌ ئه‌نجامه‌کانی بگريته‌ ئه‌ستوو به‌ر هه‌مه‌کانی کاره‌که‌ی، به‌ تال و شیرینه‌وه‌، بچنیته‌وه‌.

دانانی ژن به‌ مرۆف، نه‌ک به‌ شت یان ئامراز، به‌ پێویست مافه‌ بنچینه‌یه‌یه‌کانی مرۆفی پێ په‌واده‌بینی. ئازادی به‌ مانای، ئازادی پاراستنی پۆخ و فیکرو جه‌سته‌ی خۆی، ئازادی هه‌لبژاردنی ئه‌و خۆیندنه‌ی خوازیاریتی و ئه‌و کار یان پیشه‌یه‌ی چه‌زی لێ ده‌کات، ئازادی خۆشه‌ویستی و هاوژینیتی و دیاریکردنی ئه‌و پیاوه‌ی خۆی مه‌به‌ستیتی. یه‌کسانیش به‌ مانای یه‌کسانی له‌به‌رامبه‌ر یاسای نووسراو و نه‌نووسراو چینه‌وه‌ی به‌ری کار به‌شیوه‌یه‌کی یه‌کسان له‌گه‌ڵ مرۆفه‌کانی دیکه‌دا. به‌و جۆره‌ کارێک به‌سه‌ر ژندا ناسه‌پێنری له‌به‌ر ژنبوونی، هه‌یج کاریکیش له‌ ناوه‌وه‌و ده‌ره‌وه‌ی خیزان به‌ «کاری ژنانه» دانانری، گشت پیشه‌کان به‌ مووچه‌ی یه‌کسان دیاریده‌کری و هه‌موو کاره‌کانی ناو خیزانیش، به‌ په‌روه‌رده‌کردنی مندالیشه‌وه‌، به‌شیوه‌یه‌کی یه‌کسان له‌نیوان ژنو پیاودا دابه‌شده‌کری. به‌م پێشه‌ش کۆتاییده‌هێنری به‌ دابه‌شکردنی کار له‌سه‌ر بنچینه‌ی توخم، هه‌موو بواره‌کانی کارکردنیش به‌پێی تواناو شاره‌زایی له‌به‌رده‌م ژنو پیاودا کراوه‌ده‌بنو گشت جۆره‌کانی خۆیندن و مه‌شکردن، به‌بێ په‌چاوکردنی توخم، له‌به‌رده‌م گشت منداله‌کاندا والاده‌بن.

ئهمه ش پيويستی به وه هه ښان، وهک تاک و گروپ، خوځيان پزگار بکنو بزوتنه وه په کي سهر به خو له بزوتنه وه کاني دیکه به رپا بکن، چونکه ښان ناتوان له ريگه ي بزوتنه وه په که وه مافه کاني خوځيان ده سته ر بکن، که پياوو ئه قلی پياوسالاری جله ويده کات، به لکو پيويستيان به ښنگه په که هه په، که تيايدا هه ست به بوونی جله وکردن نه که ن و پياوو ئه قلی پياوسالاری چاوديريان نه کات، يان هه ر هه يان لي نه کات، ياخود ئا راسته يان نه کات. ښنگه په که نوي، که په يوه ندي يه کسان و شاره زايي هاوچه شن و ئازاريي هاوشيوه تيايدا زال، واته بزوتنه وه په کي ښانه ي سهر به خو له ئه قلی پياوسالاری، که تيايدا ښان هه ست به وه بکن لاوازي و شهرم و نه فامي نيشانه ي تاييه ت و سروشتي نين به وان و ده توان خوځيان و کيشه کانيان ده رپښ، به بي ئه وه ي پوويه پووي پرخنه، هه ر هه، سوکايه تيبکړدن، فه راموشکردن و له بيبردنه وه ببنه وه. به مجوره ش ښان ده توان وهک مروف پروابه خو بوون بو خوځيان بگيرنه وه و هاوشاني هاوتوخمه کاني خوځيان نمونه ي تيکو شاني چاکتر و مروفانه تر بدوزنه وه بو خوځيدن، کارکردن، هاوسه ري تي، مييه تي و دا کايه تي.

گرنگزين شتيکيش پيويسته ئه و بزوتنه وه نوييه ي ښان په چاويکات، خو به ستنه وه په به و واقيعه زيندوه وه، که زور به ي ښان تيايدا ده ښن. به واتايه کي دیکه، بزوتنه وه که به شيوره په کي ديموکراتيانه ده سته پيکات و له ريگه ي ديموکراسي شه وه که شه بکات و سوود له هه له و ئه زمونه کاني بزوتنه وه کاني دیکه وه ر بگري تي، که ديموکراسي تيا ياندا ميوان نه بووه و ئه نجامي ئه وه ش له جه ماوه ري خوځيان دابراون.

ديموکراسي راسته قينه ئه وه په، هه موو تاکيک له ناو بزوتنه وه ي ښاندا به شداري تي له بيبردنه وه و پلان دانان و بريارسازيدا، نهک ته نيا رابه ر هکان بيبرکه نه وه و پلان دابني ن و بريار بده ن و ئه وان ته نيا جي به جيکړدنيان له سه ري ي. سه ختري ن کاريک له به رده مي ئه و بزوتنه وه په شدا، هي نانه ديي ئه مجوره راسته قينه په ي ديموکراسي په . کيشه که لي رده ته نيا نه خوځينده واري، نه فامي، هه څاري و ماندوبوون نييه، که زور به ي ښاني کورد به ده ستيانه وه ده نالي ن، به لکو نه خوځينده واريي سياسي و ده رووني په، که زال له به سه ر زور به ي ښاندا و خوځيدني قوتابخانه و زانکوکان چاره سه ري ناکه ن، له به ر ئه وه ي خوځيدن له لاي ئيمه خوځيدنيکي پو شنگه رو هو شيار که ره وه نييه .

ديموکراتي بووني ئه و بزوتنه وه نوييه ي ښاني کوردستان گريدراوي پر پوسه ي گورپني ئازار و نالانده کاني ښه بو جو ريک له هو شيار ي. ئهمه ش کاريکي ئاسان و

بئ گيروگرفت نيهه، چونكه رۆژگار يكي دوورودريژي نالاندن و سه‌ركوتكردن، گۆراني به‌سه‌ر ژندا هئناوه و سروشتي شيواندوه و گۆرپويه‌تي بۆ بوونه‌وه‌ريكي لاوازو ترسنۆك و سه‌ركوتكردن بۆته به‌شيك له پيڤهاته‌ي ده‌رووني، ئه‌قلى و جه‌سته‌يي ئه‌و. به‌و جۆره‌ش ژن له كه‌سيكي چه‌وساوه له‌لايه‌ن پياو و ئه‌واني ديكه‌وه، گۆراوه بۆ كه‌سيكي چه‌وسينه‌ري خۆي. هه‌روه‌ها گۆراوه بۆ ده‌روونيكي نه‌خۆش، كه چيژ له چه‌وساندنه‌وه وهرده‌گرئت و پياويكي دلره‌قي پئ باشته‌ره، تاكو ئه‌و پياوه ميهره‌بانه‌ي به يه‌كساني مامه‌له‌ي له‌گه‌لدا ده‌كات و پيشيوايه به‌خته‌وه‌ريي ئه‌و له ملكه‌چيدايه بۆ پياو. واته هۆشياريه‌كي ساخته‌ي تيا دروستبووه، كه واده‌كات چه‌وساندنه‌وه به‌شتيكي سروشتي بزاني و ئه‌و كه‌سه به هه‌له نه‌زاني، كه ده‌چه‌وسينيته‌وه. به‌و جۆره‌ش رابوون له دژي بي‌دادي و بۆ چاكردني دۆخي خۆي به‌پيويست نه‌زاني.

گۆفاري هه‌فتانه ژماره (۸۷) ۱۴-۲۰ نازاري ۲۰۱۰

کابینه‌ی شه‌شهم و متمانه‌ی خه‌لک

یه‌کێک له‌و گرفتانه‌ی ڤووبه‌ڤووی کابینه‌ی شه‌شهم بۆته‌وه، لاوازیی متمانه‌ی خه‌لکه به‌ توانای حکومه‌ت بۆ جێبه‌جێکردنی ئه‌و به‌لێنانه‌ی له‌ کارنه‌مه‌که‌ی خۆیدا خستویه‌تیه‌ڤوو. هۆکاری ئه‌وه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه بۆ لاوازیی حکومه‌ت له‌ ڤووی پیکهاته ئابووری و کۆمه‌لایه‌تیه‌کانه‌وه، بێتوانایی دامه‌زراره‌کان، سستی ڤرۆسه‌ی دیموکراتیزه‌کردن، ڤیواری شه‌فافیه‌ت و لێڤچینه‌وه، په‌که‌وته‌یی که‌رتی گشتی، مشه‌خۆریی که‌رتی تاییه‌ت و په‌راویزکه‌وتنی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی.

متمانه‌ مانای بوونی سازانی بنچینه‌یی بیروای تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌یه‌ ده‌رباره‌ی به‌هاکان، ئه‌وله‌ویاته‌کان و جیاوازییه‌ هاوبه‌شه‌کان و قبۆلکردنی ناوه‌کیی کۆمه‌لگه‌یه‌، هێماکردنیشه‌ بۆ چاوه‌ڤوانیی ئه‌وان له‌و حکومه‌ته‌ی ڤیویسته‌ هه‌یان بێت و چۆنیه‌تی کارلێککردنی له‌گه‌ڵ دامه‌زراره‌ کۆمه‌لایه‌تی و ئابوورییه‌کان و تێکڤای دانیشه‌تواندا.

ڤیویسته‌ کابینه‌ی شه‌شهم پشت به‌ متمانه‌ی دانیشه‌توان ببه‌ستیت، چونکه ئه‌وان چاوه‌ڤوانی ئه‌وه‌ن فه‌رمانبه‌ره‌کان سه‌رپاستانه‌ خزمه‌تی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ گشتیه‌کان بکه‌ن و ڤۆژانه‌ سامانی گشتی به‌شیوازیکی گونجاو به‌کاربه‌رن. گرنکه دانیشه‌وانیش متمانه‌یان به‌ حکومه‌تی خۆیان هه‌بیت، چونکه کاتیک متمانه‌ی گشتی به‌ حکومه‌ت لاوازه‌بیت، ئه‌وا تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ به‌شداری ناکه‌ن له‌ ڤرۆسه‌ی حوکمراڤیکردندا. ئه‌مه‌ش ده‌بیته‌ هۆی لاوازه‌بوونی یه‌کگرتوویی کۆمه‌لگه‌ و بێتوانای له‌ ئاست هێنانه‌دی ئامانجه‌ هاوبه‌شه‌کاندا.

به‌وێیه‌ متمانه‌ ڤیداویستییه‌کی بنچینه‌یه‌ بۆ بنیاتنانی توانسته‌ و شه‌ریکایه‌تیه‌کان و بناغه‌یه‌ بۆ هاوکاریی کۆمه‌لایه‌تی و هێنانه‌دی ئه‌و ئامانجانه‌ی به‌قه‌زانجی گشت لایه‌ک ده‌که‌وتیه‌وه.

كورد و هه‌لبژاردنه‌كاني عيراق

پاش هه‌مواركردنى ياساى هه‌لبژاردنه‌كاني عيراق، ميلله‌تى كورد پووبه‌پووى چه‌ند گرفت بوته‌وه، كه كارىگه‌رى زورىان له‌سه‌ر چاره‌نووس و داهاتووى ده‌بىت و پىويستى به‌وه‌يه، هه‌م سه‌ركردايه‌تى سياسى كوردستان و هه‌م تويزه‌ جوړبه‌جوړه‌كاني كوومه‌لگه‌ فه‌راموشيان نه‌كه‌ن و هه‌لوه‌سته له‌ئاستياندا بكه‌ن و هه‌لويست به‌رامبه‌ريان وه‌ربگرن.

يه‌كه‌مىن گ‌رفت، زورىكردنى ژماره‌ى ئەندامه‌كاني په‌رله‌مانى عيراقه، گوايه له‌به‌ر زيادبوونى رپژهى دانىشتوانى ناوچه‌كاني عيراق، به‌بى په‌چاو‌كردنى واقعيانه‌ى رپژهى دانىشتوانى هه‌ريئى كوردستان. ئەمه‌ش ماناى زورىبوونى ژماره‌ى ئەندام په‌رله‌مانه‌كاني ده‌روه‌ى هه‌ريئمه، كه كارىگه‌رى زورى له‌سه‌ر پىگه‌ى كورد له‌ ده‌وله‌تى عيراقدا ده‌بىت و ده‌بىته‌ مايه‌ى گوپىنى ته‌رازوى هيز و له‌ده‌سدانى ئەو ده‌ستكه‌وتانه‌ى له‌ماوه‌ى پيشوودا بو ميلله‌ته‌كه‌مان به‌ده‌سته‌هاتوون، وه‌ك ئەوه‌ى ياساكان به‌شيوه‌يه‌ك هه‌مواربكرين، كه كارىگه‌رى كورديان له‌سه‌ر نه‌بىت. ئەمه‌ش، له‌ژير بالاده‌ستى بىركردنه‌وه‌ى شوڤىنىستانه له‌ناو كايه و حيزبه عيراقيه‌كاندا، ئەگه‌رى هاتنه‌ئاراي هه‌مواركردنى گه‌ليك ياسا دىئىته‌ئاراه، كه دژ به ميلله‌تى كورد و ده‌ستكه‌وته‌كاني ده‌بن.

ده‌ه‌مىن گ‌رفت، وه‌لاوه‌نانى پرنسىپى ته‌واقفه و سه‌ره‌لدىانى كارپىكردنى پرنسىپى زورىنه و كه‌مىنه‌يه له‌ناو په‌رله‌مانى عيراقدا. ئەمه‌ش له‌سايه‌ى ئەو ده‌ستكاريه‌ى ژماره‌ى ئەندام په‌رله‌مانه‌كاندا، كارىگه‌رى زورى له‌سه‌ر داهاتووى كوردو ده‌سه‌لاته‌كاني ده‌بىت و زه‌مىنه‌خوشده‌كات بو له‌ده‌سدانى زور ده‌ستكه‌وت. بو نمونه، ده‌ستكاريكردنه‌وه‌ى ده‌ستورى عيراق، ئەگه‌رى به‌ده‌ست نه‌هينانه‌وه‌ى هه‌ندىك له‌ پوسته‌ سىادييه‌كان، ده‌ستكاريكردنى رپژهى بودجه‌ى هه‌ريئ، كوئترۆلكردنى فروشتنى سامانه‌ سروشتىيه‌كان و لاوازكردنى پىگه‌ى پيشمه‌رگه‌و ناوزه‌دكردنران به ميليشيا...هتد.

بۆیه یه‌که‌مین هه‌نگاوێک، که ده‌بیت پێش هه‌لبژاردنه‌کان بینین، ساغکردنه‌وه‌ی زۆربوونی پێژه‌ی دانیشتوانی ناوچه‌کانی عیراق (بۆ نمونه موسل) و که‌میی پێژه‌ی هه‌ریمی کوردستانه، ئه‌وه‌یش له‌ پێگه‌ی بانگه‌یشتکردنی وه‌زیری بازرگانیی عیراق بۆ په‌رله‌مانی عیراق و وه‌زیری پێشووی بازرگانیی هه‌ریم بۆ په‌رله‌مانی کوردستان، هه‌تا‌کو ئه‌و پیلانه به‌سه‌رماندا تی‌نه‌په‌رپێت و نه‌بیته ئه‌مری واقع. خو ئه‌گه‌ر ئه‌وه مه‌یسه‌ر‌نه‌بوو، چاکتره هه‌ریمی کوردستان له ژێر فشاری هیچ ده‌وله‌ت و لایه‌نێک و له‌به‌ر خاتری که‌س به‌شداریی له‌و هه‌لبژاردنه‌دا نه‌کات. دواتریش مافی فیتوی سی پاریزگا به‌کاربێنیت بۆ پاراستنی پێگه‌ی کورد و ده‌ستکه‌وته‌کانی.

گۆفاری هه‌فتانه ژماره (۷۳) ۲۲-۲۸ ت ۲۰۰۹

گرفتیی زۆریی پشووه ره‌سمییه‌کان

سکالایه‌کی زۆر له‌ناو دامه‌زراوه‌و داموده‌زگاکانی هه‌ردوو که‌رتی گشتی و تاییه‌تیدا هه‌یه ده‌رباره‌ی ئه‌و پشووه‌ په‌سمییه زۆر و درێژانه‌ی هه‌ریمی کوردستان، که هه‌ندیک جار سنووری ئوسوولی بۆنه‌کان تیده‌په‌رپین و به‌ برپاری به‌رپرسیک یان خواستی خه‌لک خۆیان پیشه‌له‌قه و پاشه‌له‌قه‌شیان بۆ زیادده‌کریت.

ئه‌م جووره‌ پشووه‌ په‌سمیانه‌ زیابه‌خشن، چونکه‌ ده‌بنه‌ هۆی زۆرکردنی بیکاریی داپۆشراو، که هه‌ریمی کوردستان له‌میژه‌و هه‌تا‌کو ئیستا به‌ده‌ستییه‌وه‌ گیرۆده‌یه‌، کاتژمی‌ره‌کانی کارکردنی پوژانه‌ی زۆریک له‌ دامه‌زراوه‌کان ده‌گه‌یه‌نیته‌ ۵۰٪ی کاتژمی‌ری کارکردنی دامه‌زراوه‌کانی ولاته‌ پیشکه‌وتوو و نیمچه‌ پیشکه‌وتوو‌ه‌کان، خویندنی قوتابخانه‌ و خویندنگه‌ و زانکۆکان په‌کده‌خات. ئه‌مه‌ش به‌هه‌ده‌ردانیکی له‌پاده‌به‌ده‌ری کارو سامانی گشتییه‌، که به‌و ئاستی به‌ره‌مه‌نیانه‌ نزمه‌ی کارکردن وزه‌یه‌کی زۆری کار به‌فیرۆده‌چیت و مامه‌له‌کانی خه‌لک له‌ داموده‌زگاکانی حکومه‌ت و کاره‌کانی که‌رتی تاییه‌ت په‌کده‌خرین، پرۆژه‌ خزمه‌تگوزاری و په‌ره‌پیدانخوازه‌کانیش دواده‌که‌ون و ئاستی زانستی خویندن دیته‌خواره‌وه‌. ئه‌مه‌ ویپرای ئه‌وه‌ی ئه‌و پشووه‌ درێژو به‌رده‌وامانه‌ کاریگه‌ریان له‌سه‌ر شیوه‌ی به‌کاره‌ینانی داها‌تی خیزانه‌کان ده‌بی‌ت و ناچارایانده‌کات، بۆ به‌سه‌ربردنی کات و په‌واندنه‌وه‌ی بیزاری، پاره‌یه‌کی زیاتر له‌ گه‌شتوگوزار و چوونه‌ ده‌روه‌دا سه‌رفبکه‌ن، نه‌ک بنیاتنان و خو‌شگوزه‌رانی.

برپاری دانانی پوژانی شه‌مه‌ش به‌ پشووی په‌سمی، له‌ شوینتیکی وه‌ک کوردستاندا، که کۆمه‌لگه‌که‌ی، به‌پینچه‌وانه‌ی ولاته‌ پیشکه‌توو‌ه‌کانه‌وه‌، به‌رخۆره‌ نه‌ک به‌ره‌مه‌ین، هه‌یچ لی‌کدانه‌وه‌یه‌کی زانستی له‌پشته‌وه‌ نییه‌ و مانای هاندانی خه‌لکه‌، به‌تاییه‌تی فه‌رمانبه‌رو کارمه‌نده‌کان، بۆ ئه‌وه‌ی رێژه‌ی بیکاریی زیادبکه‌ن و کات و سامانی گشتی به‌فیرۆبده‌ن. ئی‌مه‌ له‌به‌رده‌م برپاری‌کداین دژی لوژیکی کۆششکردنه‌ بۆ بنیاتنانی حوکمرانییه‌ک، که تاییدا فه‌رمانبه‌ر به‌رپرسیاری‌تییه‌کی بیویننه‌ به‌رامبه‌ر به‌ راییکردن و سه‌رکه‌وتنی کاره‌کان ده‌که‌ویتته‌ ئه‌ستۆی، به‌تاییه‌تی

كە بەشئىكى زۆرى كارمەندانى لای ئىمە فەمانبەرى حكومەتن و ئەركىكى گرنكى پەرەپىدان دەكەوئتە ئەستۆيان .

بۆيە كاتى ئەو هاتو حكومەتى هەرئىم پىداچونەوئەيەك بە پشوو پەسمىيە زۆرو درىژخايان و بەردەوامەكان بكات و بەشئوئەيەكى زانستى و بەرپرسىارانە، دور لە مەرامى سياسى و تاكەكەسى، پىكىيان بخاتەوئەو برپارى دانانى پۆزانى شەممەش بەپشوو هەلۆشئىنئەوئەو، هەتاكو پشووئەكان نەبنە كەنالەكانى خۆدزىنەوئە لە كارکردن و بەرھەمھئەنان و پىگەيەك بۆ بەھەدەردانى سامانى گشتى و بەفیرۆدانى داھاتى تايبەتى .

گۆڤارى هەفتانە ژمارە (٧٤) ٦-١٢ ت ٢٠٠٩

فره‌لایه‌نیی حزبی و ده‌ستاوده‌ستگردنی ده‌سه‌لات

فره‌لایه‌نیی حزبی و ده‌ستاوده‌ستگردنی ده‌سه‌لات به‌شیوه‌یه‌کی ئاشتیخوازانه دوو بینه‌مای گرنکی کۆمه‌لگه‌ی دیموکراتین. بوونی چه‌ندین لایه‌نی سیاسی، که کاریکه‌ن بو ئازادی و پیشکه‌وتنی کۆمه‌لگه‌ له‌ گۆشه‌نیگایه‌کی تایبه‌تییه‌وه، شتیکی ناسروشتی نییه، به‌لکو به‌گۆرژاچوونی فره‌لایه‌نی و سه‌پاندنی یه‌کجۆر بیرکردنه‌وه کاریکی ناشایسته‌یه. به‌وییه‌ی مروّقه‌کان بیرده‌که‌نه‌وه و تیده‌کۆشن و خاوه‌ن پیگه‌ و پایه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و به‌رژه‌وه‌ندیی جیاوازن، بۆیه ئاساییه فره‌لایه‌نیی سیاسیش له‌ئارادابه‌بیت. بیگومان ئه‌و فره‌لایه‌نییه سوودبه‌خشه بو کۆمه‌لگه‌ نه‌ک زیانبه‌خش، ئه‌نجامی ئه‌وه چه‌ندین به‌رنامه‌و شیوازی خه‌بات له‌گۆریده‌بنو خه‌لکی له‌ ده‌وریان کۆده‌بنه‌وه و به‌شداریکردنیان له‌ خه‌باتدا په‌رده‌ستین. گرنگه‌ هیچ لایه‌نیک بانگه‌شه‌نه‌کات بو به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی په‌وایه‌تی و حه‌قیقه‌ت و دان به‌بوونی لایه‌نی دیکه‌دا بنی و بوونیان به‌ پیلان و ده‌ستی بیگانه‌دانه‌نی. هه‌روه‌ها هیچ لایه‌نیک ده‌ستبه‌رداری به‌رنامه‌و شیوازه‌کانی خه‌باتی خۆی نه‌بیت و هه‌میشه به‌شیوازی شارستانیانه‌و له‌ چوارچیوه‌ی ریکه‌وتنیکی کۆمه‌لایه‌تیدا کار بو ئه‌وه بکات خه‌لکی به‌ده‌وری تیروانیانه‌کانی خۆیدا کۆبکاته. لیره‌شدا هه‌ر حزبیکی مافی خۆیه‌تی کار بو به‌هیزکردنی پیگه‌ی سیاسی و جه‌ماوه‌ری و ئابووری خۆی بکات، ئه‌ویش به‌گرتنه‌به‌ری شیوازه‌کانی خه‌باتی مه‌ده‌نی و شارستانی دور له‌ پیلانگیران و ئاژاوه‌نانه‌وه و پشیویخته‌وه، به‌وه‌ی به‌ تیکۆشانی وا له‌ خه‌لکی بکات قایلبن به‌ به‌رنامه‌و شیوازی کارکردن و ئامه‌زاکانی تیکۆشانی حیزبه‌و له‌وانه‌ی حیزبه‌کانی تر به‌چاکترین بزائن.

بوونی فره‌لایه‌نی، په‌خه‌گرتنی حیزبه‌کان له‌ یه‌کتر سروشتی و پیویست ده‌کات، به‌مه‌رجیک ئامانجی په‌خه‌که‌ ناو‌زپاندنی حیزبیکی ترو راست و چه‌پ هیتان نه‌بیت به‌سه‌ر تیکۆشانییدا، په‌شکردنی لاپه‌ره‌کانی تیکۆشانی یه‌کترو یه‌کترده‌په‌راندن نه‌بیت له‌ گۆره‌پانی خه‌بات. شیوازی ده‌ربیرینی په‌خه‌که‌ش باه‌تیانه‌ بیت و پشتته‌ستوربیت به‌ داتا و به‌لگه‌ی واقعی و دوربیت له‌ تاوانبارکردن و به‌خائینکردنی یه‌کتر. لیره‌شدا بوونی مه‌یلی سه‌تا‌پاگیر و پاوانخوازی و تاکه‌روه‌یی ده‌سه‌لاتخوازانه‌و مه‌یلی په‌تکردنه‌وه‌ی ئه‌ویتره‌ به‌ هیچ دانانه‌نی، دوو مه‌یلی دژبه‌یه‌کن، به‌لام هه‌مان سه‌ره‌نجام ده‌خه‌نه‌وه، ئه‌ویش جیگیرنه‌بوونی دیموکراسی و بالاده‌ستی سته‌مکارییه .

گه‌شه‌پیدانی خزمه‌تگوزارییه‌کانی حکومه‌ت

چاککردنی جۆری خزمه‌تگوزارییه حکومییه‌کان گریڤدراوی چاککردنی توانای راییکردنی کاره‌کانه. بۆیه‌گه‌ره‌که ئه‌وتوێژانه ده‌ستنیشانبکریین، که سوودمه‌ندن له خزمه‌تگوزارییه‌کان، ئاشنایی به‌رامبه‌ر به‌پیداویستی و هه‌زه‌کانیان په‌یدا بکریت، خزمه‌تگوزارییه‌کان و خه‌سله‌ته‌کانیان دیاریکریین و پێوانه‌کانیان له‌گه‌ڵ لایه‌نه‌ په‌یوه‌نداره‌کاندا بخرینه‌پوو بو بڵاوکردنه‌وه‌و به‌گشتیکردن. هه‌روه‌ها یارمه‌تیدانی دامه‌زراوه‌کان، پشتته‌ستووور به‌وانه، بو پیشکه‌شکردنی خزمه‌تگوزارییه‌کان به‌پێی پێوانه‌گه‌لی باب‌ه‌تی و بنیاتنانی توانسته دامه‌زراوه‌یه‌کان بو هه‌لسه‌نگاندنی ئاستی پیشکه‌شکردنی خزمه‌تگوزارییه‌کان. ئه‌مه‌ وێرایی جیبه‌جیکردنی به‌رنامه‌و پرۆژه‌ی زۆر بو چاککردنی راییکردنی کاره‌کان، پاش شیکردنه‌وه‌ی که‌لینه‌کان و پیداچوونه‌وه‌ به‌ پێوانه‌کانی خزمه‌تگوزارییه‌کان و شیوانی پیشکه‌شکردنیان له‌ چۆرچیوه‌ی میتۆدیکي زانستی دیراسه‌کراودا، که کولتوووری بالاده‌ستی ناو دامه‌زراوی دیاریکراو ره‌چاوده‌کات و پاده‌ی ئاماده‌یی بو گۆپان و توانا دامه‌زراوه‌یه‌کان و یاسا پێره‌ویکراوه‌کانی ده‌خاته‌پوو.

له‌م بواره‌دا، پێویسته ئه‌نجامی به‌دامه‌زراوکردنی بینینی سکالاکان ده‌رباره‌ی راییکردنی کاری حکومه‌ت و خزمه‌تکردنی گشتی، کاربکریت بو چه‌سپاندنی «باشترین ره‌فتار» له‌ وه‌زاره‌ت و دامه‌زراوه‌ خزمه‌تگوزارییه‌کاندا و پیکه‌ستنی په‌یوه‌ندی نیوان دامه‌زراوه‌ حکومییه‌کان و هاوڵاتیان له‌لایه‌ک و نیوان پیکه‌هرانی سامانه‌ مرۆپیه‌کان و فه‌رمانبه‌هرانی ناو خودی دامه‌زراوه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه، هه‌تا سه‌ره‌نجام پله‌ی به‌رزتری دادپه‌روه‌ری، یه‌کسانی و لیها‌تووپی خزمه‌تگوزاری و کارگێری بێته‌ئاراهه‌. لی‌ره‌شدا بوونی ده‌زگایه‌کی تاییه‌ت به‌ سکالا‌کردن گرنه‌گه، بو ئه‌وه‌ی هاوشانی سی ده‌سه‌لاته‌که و دامه‌زراوه‌کانی راگه‌یاندن و کۆمه‌لگه‌ی شارستانی کاربکات بو گه‌شه‌پیدانی په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان داموده‌زگا شارستانییه‌کان و هاوڵاتیان، به‌مه‌به‌ستی مسۆگه‌ربوونی به‌رده‌وامیی پیشکه‌شکردنی خزمه‌تگوزارییه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی کارامه‌و باش به‌ هاوڵاتیان.

نوێکردنەوهی حیزب

نوێکردنەوهی هەر حیزبێک، ئەو کۆششەیه که مەبەستێتی لەلایەکهوه بنەمای دامەزرێوەبوونی حیزب نوێیکاتەوه، لەلایەکی دیکەشەوه گەشە بە پۆشنبیری سیاسی حیزب بدات و سەرلهنوێ دایبێژێتەوه. واتە نوێکردنەوهی حیزب بەگشتی ئەو پڕۆسەیهیه که مەبەستێتی جیاکارەبوونی حیزب بپارێزێت و سروشتیکی ئەقلانی بیهخشیته کارەکانی، هەتا تیکۆشانی لەناو کۆمەلگە کارامەترییەت و پلەو پایەیی بەهێزترییەت. نوێکردنەوهی حیزب لە ڕینگەیی چەند سیمای نیشانەیهکی سەرەکییهوه دەناسرێتەوه، لەوانە: ھۆشمەندکردنی بنەمای دەسەلاتی حیزبی، جیاکارەیی پیکھاتە و فرمانە سیاسییهکان، بەهێزکردنی توانا دامەزرێوەیی و سیاسییهکان، سەرۆری پۆچی یەکسانی لە ماف و ئەرکهکانداو چەسپاندنی لە سەرتاپای حیزبدا.

مەبەست لە ھۆشمەندکردنی بنەمای دەسەلاتی حیزبی، دامەزراندنی دەسەلاتی حیزب و جیگیرکردنی کۆڵەکهکانیەتی لەسەر بنچینەیی ئەقلانی ھۆشمەندانەیی سەرپهخۆ لە گشت پەيوەندی و گریدانەوه تەقلیدییهکان. ھەرۆھا زیادبوونی توانای حیزب، ھەتاگو بتوانیەت شارەزایی بەرپۆهەرییهکان و پێویستییهکانی بەرپرسیاریتی سیاسی و پێداویستییهکانی ھۆشمەندی و ئەقلانیەت بەشیۆھیی چنراویکی پتەوی کارا گریبداتەوه بە ویستی ئەندامەکانیەوه، بۆ ئەوهی ئاکاریکی سیاسی رێکوپێکی گونجاو بەرجەستەییەت و ھەتا بتوانیەت لوتی دەستەبژیری سیاسی تەقلیدی ناو حیزب بشکینێ و سنوور بۆ پەواپتیی باو دابنێت و پرنسیپگەلیک بچەسپینێ، که سەرکردایەتی بەرامبەر بە ئەندامەکان بەرپرسیاردەکن و رێگەش بەئەندامەکان دەدەن لە سەرکردایەتی بپرسنەوه.

جیاکارەیی پیکھاتە و فرمانە سیاسییهکان، مانای بەهێزکردنی میکانیزمەکانی لێک جیاکردنەوهی بنەماو دامەزرێوەو ئاستەکانی کاری رێکخراوی حیزب و جەختکردنەوهیە لەسەر سروشتی تاییهتکاریی کارو پۆلی ھەریهکیکیان. ئەمەش کۆمەلێک گۆرانکاری و دەستکاری بنەمایی و فرمانی لەخۆدەگریت، لەوانە: سەرلهنوێ پیکھیتانەوهی شیوازی پلەداری و دانانی سنووری جیاکەرۆھیی نیوان پۆلە

پیشه‌کارییه حیزبیه‌کان. که‌واته جیاکاره‌یی پیکهاته‌و فرمانه سیاسیه‌کان، مانای جه‌ختکردنه‌وه‌یه له‌سه‌ر جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لآته‌کان و چه‌سپاندنی دیموکراسیه‌ی بۆ کارکردنی کاری حیزب و به‌هیزبوونی کاریگه‌ری له‌سه‌ر که‌رته جیاوازه‌کانی کۆمه‌لگه.

به‌هیزکردنی توانا دامه‌زراوه‌یی و سیاسیه‌کان، مانای زیادبوونی توانای سازان و داهینانی شیوه‌ی کاری سیاسیه‌ی، که به‌ره‌می مامه‌له‌کردنی ئەندامو کالێککردنی زیندووویه‌تی له‌گه‌ڵ ده‌وربه‌رو ده‌رهاویشه‌ته‌کان. ئەمه‌ش له‌ چه‌ند شتی‌کدا به‌ده‌رده‌که‌ویت: گه‌شه‌پێدان و نوێکردنه‌وه‌ی هه‌یکه‌لی پیکه‌راوه‌یی و بریارو دابینکارییه حیزبیه‌کان، فراوانکردنی سنووری ده‌سه‌لآتی کادیرو ئەندامه‌کانی حیزب، زۆرکردن و هه‌مه‌په‌نگکردنی کرده‌کانی حیزب له‌لایه‌ک و به‌هیزکردنی چالاکیی حیزب و کارکردنی راپه‌راندنی کاره‌کانی خۆی و جێبه‌جێکردنی بریاره‌ سیاسی و به‌پێوه‌به‌رییه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه.

کارکردن بۆ یه‌کسانی و جیگیرکردنی به‌کرده‌وه‌ی، ناوه‌رۆکی نوێکردنه‌وه‌ی سیاسیه‌ی حیزب پیکدینیت و به‌گه‌شتی بریتیه‌ له: بیروکه‌ی ئەندامیتی و یه‌کسانی له‌ ئەرک و مافه‌کاندا، پێپه‌ویکردنی یاساو رێساکان بۆ جله‌وکردنی په‌یوه‌ندی نیوان حیزب و هاو‌لآتیان، زالکردنی پێوانه‌کانی لیها‌توویی و شاره‌زایی بۆ به‌ده‌سته‌ینانی پیگه‌ی حیزب، یان دابه‌شکردنی په‌کارو رۆله‌ رابه‌ریکاره‌کان.

کولتووری هه‌لکردن

گومانی تیدانییه، بلاوکردنه‌وهی کولتووری هه‌لکردن و قبولکردنی ئەوی دیکه‌ی جیاواز، پیداو‌یستییه‌کی بنچینه‌یی و هه‌نوکه‌یی و گرنگه، به‌تایبه‌تی له‌سایه‌ی ئەو هه‌لومه‌رجه هه‌ستیاره‌ی کوردستانی پێدا تیده‌په‌رپێت و پێویسته ئەو کولتووره له‌ناو مێشک و ناخی هه‌ر تاکێکی ئەم کۆمه‌لگه‌یه‌دا بچه‌سپینرێ و به‌رده‌وامو له هه‌موو بواره‌کاندا کارپێبکریت، چونکه ده‌بیتته هۆی خولقاندنی ئەو هاو‌لاتیه‌ی ده‌توانیت به‌رپرسیاریتی بگریته ئەستوو به‌شیوه‌یه‌کی باش و دروست به‌شداریی له بنیاتنانی بنه‌ماکانی دیموکراسی و کۆمه‌لگه‌یه‌کی هاوسه‌نگدا بکات.

لێره‌شدا گه‌ره‌که جه‌خت له‌سه‌ر ئەوه بکریته‌وه، که هه‌لکردن و قبولکردنی ئەوی دیکه‌ی جیاواز، به‌بێ پێک‌گه‌یشتن و دیالۆگ و به‌شداریکردنی راسته‌قینه له‌ بێ‌پار‌سازیدا مه‌یسه‌رنابیت، چونکه خسته‌گه‌ری دیالۆگیکی بنیاتنه‌رانه‌و خولقاندنی پانتاییه‌ک بۆ په‌خنه و بیری سه‌ربه‌خۆ، ده‌بیتته مایه‌ی سه‌قامگیری و ناشتی و پێکه‌وه‌ژیان. دیالۆگ و پێک‌گه‌یشتنیش تاقه‌ رینگه‌ی راسته‌ بۆ تاوتوێکردن و چاره‌سه‌رکردنی جیاوازییه‌کان و مه‌سه‌له هه‌لو‌اسراوه‌کان و ئە‌لته‌رناتیقیکی چاکی سه‌پاندنی زۆره‌ملیانه‌ی بیروپرایه، به‌و‌پێیه‌ی به‌هۆی دیالۆگه‌وه ده‌کریت دیموکراسی و هاریکاری و خو‌شه‌ویستی و ناشتی بچه‌سپیت. لێره‌شدا سه‌رکه‌وتنی دیالۆگ ته‌نیا به‌ بانگه‌شه‌بو‌کردنی نابیت، به‌لکو هه‌نگاوگه‌لی به‌کرده‌وه‌ی پێویسته، که ده‌بنه شوین پێ هه‌لگرته‌ی واقعی لایه‌نه‌کانی دیالۆگه‌که و به‌هێزبوونی متمانه‌ی نیوانه‌ گفتو‌گۆکه‌ره‌کان، چونکه ئە‌گه‌ر گفتو‌گۆکه‌ر دل‌نیانه‌بیت له‌ راستبێژی ئە‌وه‌ی دیالۆگی له‌گه‌ڵ ده‌کات و ئاسته‌نگ و به‌ربه‌سته‌کانی به‌رده‌می دیالۆگ لانه‌برین، ئە‌وا دیالۆگکردن ته‌نیا له‌پێناو دیالۆگدا ده‌بیت.

ده‌کریت کارپێکردنی هه‌لکردن و قبولکردنی ئەوی دیکه‌ی جیاواز له‌ واقعی کوردستاندا به‌گه‌لێک شیوه‌ بخوینریتته‌وه، یه‌کیک له‌وانه هه‌لکردنه له‌گه‌ڵ کابینه‌ی شه‌شه‌می حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان و قبولکردنی جیاوازییه‌تی له‌گه‌ڵ کابینه‌کانی

پیشتردا. مه‌به‌ست لێرده‌دا ئه‌وه نیه ئه‌م کابینه‌یه دارێکی سیحیری به‌ده‌سته‌وه‌یه‌و هه‌موو گرفته‌کان چاره‌سه‌رده‌کات و کابینه‌کانی پیش خۆی تێده‌په‌رینیت، به‌لکو به‌و مانایه‌ی ئه‌م کابینه‌یه له هه‌لومه‌رجیکه‌دا دیکه‌دا ده‌ستبه‌کاربوه‌و پیکهاته‌و بکه‌ره‌کانی جیاوازی له‌گه‌ڵ ئه‌وانه‌ی پیشوودا‌و سه‌رۆکه‌که‌یشی هه‌مان بۆچوون‌و دنیا‌بینی سه‌رۆکه‌کانی پیشووی حکومه‌تی هه‌ریه‌م نیه. هه‌لنه‌کردن له‌گه‌ڵ ئه‌م کابینه‌یه‌و جیاوازییه‌کانی ئه‌رک و پیکهاته‌و میکانیزمه‌کانی کارکردنیدا، له‌لایه‌ن هه‌ر تاک و گرووپیکه‌وه، مه‌به‌ستداربیت یان بێ مه‌به‌ست، له‌لایه‌که‌وه مانای په‌تکردنه‌وه‌ی به‌رامبه‌رو بێبایه‌خکردن و بچووکردنه‌وه‌یه‌تی و له‌لایه‌کی دیکه‌وه مانای خۆ پیروۆزکردن و پاکیزه‌یی و به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی حه‌قیقه‌تی په‌هایه. ئه‌مه‌ش ده‌بیته‌ هۆی سه‌ره‌له‌دان‌وه‌ی ئه‌و کاره‌ساتانه‌ی بوونه‌ هۆی به‌هه‌ده‌ردانی ده‌رفه‌تی زێڕین و به‌فیرۆدانی خوین و فرمیسک و ئاره‌قی ناوچه‌وانی ده‌یان هه‌زار که‌س‌و هه‌ره‌شه‌ ته‌نیا له‌ بوونی کابینه‌ی شه‌شه‌م ناکه‌ن، به‌لکو هه‌ره‌شه له‌ بوونی گشتیمان و ده‌ستکه‌وته‌کانمان به‌گشتی ده‌که‌ن. بۆیه له‌بری په‌تکردنه‌وه‌ی کابینه‌ی شه‌شه‌می جیاوازی، با به‌هه‌لگه‌ و داتا قسه‌ له‌سه‌ر جیاوازییه‌کان بکریته‌و له‌ خزمه‌تی سه‌رتاپای کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا بخریته‌گه‌ر.

رۆژنامه‌گه‌ری وه‌ک ئامپازی به‌تالکردنه‌وه‌ی رق

ئه‌گه‌رچی رۆژنامه‌گه‌ری ئه‌و ئاوینه‌یه‌یه‌ک که به‌هۆیه‌وه بارودۆخی کۆمه‌لگه‌ ده‌خریته‌پوو، به‌لام ماقول نییه‌ راسته‌وخۆ و ناراسته‌وخۆ بیهیته‌ ئامپازیک بۆ وێرانکردنی کۆمه‌لگه‌، تیکشکاندنێ به‌ها مرۆبیه‌کان و ده‌ستدریژیکردنه‌ سه‌ر مافه‌ بنچینه‌یه‌یه‌کانی تاک. راسته‌ ئازادیی رۆژنامه‌گه‌ری مانای دابینکردنی مافی هه‌ر که‌سیکه‌ بۆ ده‌ربڕینی هه‌ر بابته‌تیک و به‌هه‌ر شیواز و ئامپازیک بیه‌وئ، راسته‌ مانای بوونی ده‌رفه‌تی به‌ده‌سته‌یه‌نانی زانیارییه‌کان و چاودێریکردنی ده‌سه‌لاتداران و په‌خساندنێ ده‌رفه‌تی لێپێچینه‌وه‌ی که‌سانی گه‌نده‌ل و خراپه‌کاره‌، راسته‌ مانای رێگرتنه‌ له‌ پاوانه‌خواری و یه‌کتاپه‌رستی، به‌لام ئه‌و ئازادییه‌ په‌هاو بیسنووور نییه‌، به‌لکو ده‌بیت چوارچێوه‌یه‌کی یاسایی بۆ دابنریت و په‌چاوی چه‌ند خالیکیش بکریته‌: راستگویی و راشکاوێ و به‌ویژدانبوون، بیلایه‌نی و سه‌ربه‌خۆبوون، پاراستنی مافه‌کان و ناوبانگی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌، نه‌په‌وشاندنی شکۆمه‌ندی تاکه‌کان و ده‌سته‌وره‌دانه‌ ژبانی تایبه‌تیان، رێگه‌نه‌دان به‌ روژاندنی ده‌مارگیری و تایه‌فه‌گه‌ری و خسته‌وه‌ی توندوتیژی، وردیی و بابته‌تیبوون له‌ خسته‌په‌ووی پاستی و بابته‌کانداو به‌ده‌سته‌وه‌بوونی به‌لگه‌ له‌سه‌ریان، دوورکه‌وته‌وه‌ له‌ بابته‌تی روژاندنئامیز.

جیی داخه‌، له‌به‌ر لاوازیی نه‌ریته‌کانی دیموکراسی و نیشه‌جی نه‌بوونی دیموکراسی به‌شیوازی ژبان، نه‌ک کارپێکردنیکی سیاسیه‌ی په‌وت، هه‌روه‌ها له‌به‌ر کار پێ نه‌کردنی ئازادیی ده‌ربڕین به‌واتا راسته‌قینه‌که‌ی و نه‌بوونی به‌رپرسیاریتی له‌ نووسیندا، ئازادیی رۆژنامه‌گه‌ری لای هه‌ندیک بۆته‌ ئامپازیک بۆ به‌تالکردنه‌وه‌ی په‌ق و توورپیی وێرانکارانه‌ی ناخ و رێگه‌یه‌ک بۆ پاله‌وانبازی و ناوبانگده‌رکردن، لای هه‌ندیکی دیکه‌ بۆته‌ ده‌رفه‌تیک بۆ تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ له‌ نه‌یاران و سه‌به‌بکارانی نه‌هامه‌تیه‌کان و ده‌مامکیک بۆ داپۆشینی شکسته‌کانیان، لای هه‌ندیکی دیکه‌ش بۆته‌ په‌وتیک بۆ هه‌له‌هاتن له‌ گرتنه‌ستۆی به‌رپرسیاریتی و به‌شداریکردن له‌ بنیاتانه‌وه‌ی نیشه‌تیمانی وێران و کۆمه‌لگه‌ی پێ گرفتدا. بۆیه‌ پرنسیپه‌کانی

کارپیکردنی پۆژنامه‌گه‌ریی ئازاد فه‌رامۆشکراوه، حه‌قیقه‌تی په‌ها به‌ده‌سته‌وه‌گیراوه، گوئی به‌پرووی به‌ده‌سته‌هینانی راستییه‌کاندا داخراوه و په‌یامیکی یه‌کناراسته‌ بنیاتنراوه، که‌ کاردانه‌وه‌ قبول ناکات. ئەنجامی ئەوه‌ش پۆژانه‌ ده‌یان که‌س به‌ بی‌ به‌لگه‌ی واقعی سوکایه‌تیان پیده‌کری، بوختانیان بۆ هه‌لده‌به‌ستری، ده‌ستکاریی ژیا‌نی تاییه‌تیان ده‌کری و به‌دگومانی و بی‌پروایی به‌رامبه‌ریان ده‌چینری.

له‌پیناو پاراستنی شکۆمه‌ندیی پۆژنامه‌نووسی ئازاد و بۆ به‌شداریکردنی پۆژنامه‌گه‌ری له‌ دیموکراتیزه‌کردنی کۆمه‌لگه‌دا، پیویسته‌ پۆژنامه‌نووسان چیدی ئەو باودۆخه‌ قبول نه‌که‌ن و پاشکاوانه‌ و بویرانه‌ به‌ره‌نگاری ئەو په‌وته‌ ویرانکاره‌ ببنه‌وه‌ و زه‌مینه‌ بۆ مۆرکردنی شه‌ره‌فنامه‌یه‌کی پۆژنامه‌وانی و نووسینی به‌رپرسیارانه‌ خۆشکه‌ن، هه‌تا‌کو ویرانکاری بالاده‌ست نه‌بی‌ت و ده‌سه‌لاتدارانی‌ش به‌هانه‌یان نه‌دریته‌ ده‌ست بۆ ته‌سککردنه‌وه‌ی سنووری ئازادییه‌کانی تا‌کو گێرانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی سه‌رتاپاگیرانه‌.

ئه‌وله‌ویاته‌کانمان کامانه‌ن؟

ئه‌وله‌ویاته‌کانمان کامانه‌ن؟ ئایا ئه‌وله‌ویاته‌گه‌لی دیاریکراومان هه‌ن؟ ئایا ئیمه‌و کۆمه‌لگه‌ هاو‌پاین له‌سه‌ر ئه‌وله‌ویاته‌کان؟ له‌ کاتی بوونی ئه‌وله‌ویاته‌کان و هاو‌پایی له‌سه‌ریان، ئایا ده‌زانین چۆن هه‌ریه‌کیکیان دینینه‌دی؟ ئایا چاکسازی له‌ کۆمه‌لگه‌که‌ماندا ئه‌نجامده‌ده‌ین، یان گۆرانکاری پیشه‌یی، یاخود تیکه‌له‌یه‌ک له‌ هه‌ردووکیان؟ ئه‌وانه‌ کۆمه‌لگه‌ پرسیارن، له‌کاتی‌که‌دا ده‌رده‌بهرین، که‌ هه‌ندیک له‌ ده‌نگه‌کان داوای گۆپین ده‌که‌ن و هه‌ندیکی دیکه‌ش داوای چاکسازی ده‌که‌ن و میلیله‌تیش له‌نیۆ ئه‌و ده‌نگانه‌ و موزایه‌داته‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کاندا تووشی سه‌ره‌سیمه‌و گێژیوون بووه‌.

پێگه‌م پێی بده‌ن له‌ پوانگه‌ی خۆمه‌وه‌ ئه‌وله‌ویاته‌کانی کۆمه‌لگه‌که‌مان بخره‌وه‌، به‌بێ ریزه‌بندیکردنیان، به‌مه‌به‌ستی به‌ریاکردنی گفتوگۆ ده‌رباره‌یان و دۆزینه‌وه‌ی پێگه‌ی راست بوه‌و په‌ره‌پێدانی هه‌مه‌لایه‌ن.

یه‌که‌م/ دابینکردنی پێداویستییه‌ بنچینه‌یه‌کانی کۆمه‌لگه‌، له‌ نان و ئاوی پاک و شوینی نیشته‌جێبوون و کاره‌با و غاز به‌بۆری تایبه‌تی. دوهم/ توانای ها‌تو‌چۆکردن، واته‌ ده‌سته‌به‌رکردنی ئامرازگه‌لی گواستنه‌وه‌ی گونجاو و هه‌رزان، که‌ لی‌هاتوانه‌ کاریکه‌ن و له‌ کاتی خۆیدا هاو‌لاتیان بگه‌یه‌ننه‌ شوینی کار یان نیشته‌جێبوون.

سێیه‌م/ مسۆگه‌رکردنی چاودێری ته‌ندروستی جیاکاره‌و سیسته‌می پزشکی خێزانی له‌ هه‌موو شارو شارۆچکه‌کاندا.

چواره‌م/ په‌خساندنی ده‌رفه‌تی کارکردن له‌ که‌شیکێ ئازادی وه‌به‌ره‌یتانی پیشبریکاری دادپه‌روه‌ره‌انه‌داو پشتبه‌ستوو به‌ تواناو شاره‌زایی، نه‌ک خزمایه‌تی و ده‌سته‌گه‌ری. پێنجه‌م/ په‌روه‌رده‌و خۆبندنیکی هاو‌چه‌رخ، که‌ کوردستان بخاته‌ پیزی و لاته‌ پێشکه‌وتوو‌ه‌کان.

شه‌شه‌م/ پۆشنبیری و هۆشمه‌ندییه‌کی سه‌رده‌میانه‌ی پشتبه‌ستوو به‌ کتیب، هونه‌ره‌کان، ئه‌ده‌بو سه‌رچاوه‌ جیهانییه‌کان.

حه‌وته‌م / ئاشتی کۆمه‌لایه‌تی و یه‌کپیزی نیشتیمانی و چاکسازی ئایینی .
هه‌شته‌م / دادپه‌روه‌ری و سه‌روه‌ری یاسا به‌شیوه‌یه‌ک هه‌موان بگریته‌وه .
نۆیه‌م / پاراستنی مافه‌کانی مرۆف، دادپه‌روه‌ری کۆمه‌لایه‌تی و یه‌کسانی و ده‌رفه‌تی
وه‌ک یه‌ک .

ده‌یه‌م / پزگارکردنی کۆمه‌لگه‌ له‌ ده‌ستی گه‌نده‌لی و گه‌نده‌لکاران و پاراستنی
پاره‌ له‌ ده‌ستوه‌ردانی سیاسه‌ت و سیاسه‌ت له‌ کاریگه‌ری پاره .
یانزه‌یه‌م / نه‌هیشتی هه‌ژاری و نه‌خوینده‌واری له‌ ماوه‌ی ۱۰سالدا .
دوانزه‌یه‌م / پاراستنی ئازادی ده‌ربهرین و به‌رده‌وامبوونی په‌وتی دیموکراتی .
سیانزه‌یه‌م / ئاماده‌کردنی سه‌رکرده‌کانی داها‌توو، چونکه‌ کۆمه‌لگه‌یه‌کی بی
سه‌رکرده‌ی شایسته‌ بی داها‌توو .

ئه‌وه‌ زنجیره‌یه‌ک ئه‌وله‌ویاته، که‌ ده‌شیت شتی تریش بخریته‌ سه‌ریان . پرسیاره‌که
لیره‌دا ئه‌وه‌یه، ئایا ده‌کریت پیکه‌وتن له‌سه‌ر ئه‌و ئه‌وله‌ویاتانه‌ و پزیه‌ندیان
به‌ئینه‌دی و له‌ موزایه‌دات و پشیوی و ناسه‌قامگیری پزگارمان بیته‌؟

که‌ی ده‌که‌وینه خۆمان؟

یه‌کێک له‌و مه‌سه‌لانه‌ی له‌ کوردستاندا زاله‌ و پێویسته‌ هه‌لۆه‌سته‌ی له‌ ئاستدا بکریته‌ ئه‌وه‌یه‌، که‌ ئێمه‌ هه‌تا‌کو نه‌که‌وین به‌سه‌ر ڕووداوه‌کاندا، هه‌ست به‌ که‌موکۆپی‌و خه‌وشییه‌کانی کاره‌کان ناکه‌ین. بۆ نمونه‌ هه‌تا‌کو ماوه‌یه‌ک له‌مه‌وبه‌ر ئوتومبیلیکی نه‌وته‌ه‌لگر له‌سه‌ر پردي قلیاسان په‌کی نه‌که‌وت و نه‌بووه‌ هۆی گیرخواردنیکی هاتوچۆ، ئه‌وه‌مان به‌بیردا نه‌هات، ئه‌گه‌ر ده‌روازه‌ی سه‌ره‌کیی سلیمانی گرفتێکی تیبکه‌ویته‌، خه‌لکی چۆن بینه‌ ناو شاره‌وه‌. هه‌تا‌کو کاره‌ساته‌ دلته‌زینه‌که‌ی ئوتیل سو‌ما ڕووی نه‌دا، که‌س نه‌بوو ئاو‌ر له‌ مه‌سه‌له‌ی سه‌لامه‌تی (سه‌یفتی) بیناو با‌له‌خانه‌کانی ناو شار ب‌داته‌وه‌، به‌تایبه‌تی ئه‌وانه‌ی بۆ خزمه‌تگوزاری گشتی بنیاتنراون. کاتی‌کیش ڕووداوه‌کان پێش‌هاتن، ڕۆژنامه‌نووسان به‌راست و چه‌پ که‌وته‌ و یه‌زهی لایه‌نه‌ به‌رپر‌سیاره‌کان و ته‌رو وشکیان پێکه‌وه‌ سووتاند.

بۆیه‌ کاتی ئه‌وه‌ هاتوو ئێمه‌ی کورد هه‌لۆه‌سته‌یه‌ک له‌ ئاست ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌دا بکه‌ین و چیدی دوا‌ی پێش‌هاتنی ڕووداو به‌سه‌ر قوربانییه‌کاندا نه‌گرین، له‌بری ئه‌وه‌ ئاو‌ر له‌ هه‌موو ئه‌و ئاماده‌کاریانه‌ بده‌ینه‌وه‌، که‌ ده‌بینه‌ هۆکاری بنیاتنانی ژیناییکی سه‌لامه‌تی دوور له‌ قوربانیان. له‌م بواره‌شدا چه‌ند پر‌سیاریکی ڕه‌وا ده‌خه‌مه‌پوو، هیوادارم لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیده‌ره‌کان به‌جیدی وه‌لامیان‌بده‌نه‌وه‌. تا که‌ی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیده‌ره‌کان به‌دواداچوون ناکه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی بزانه‌ دیزاین و مه‌رجه‌کانی بنیاتنانی با‌له‌خانه‌یه‌کی گشتی له‌ ڕووی تیوری و واقعییه‌وه‌ تا چه‌ند له‌گه‌ڵ یه‌کدا ته‌بان، هه‌تا‌کو له‌ کاتی بومه‌له‌رزه‌ یان هه‌ر کاره‌ساتیکی سروشتیدا بیناکان به‌سه‌ر دانیش‌توانه‌کانیاندا نه‌پوو‌خین؟ بۆچی شاره‌وانی چاوده‌پۆشیته‌ له‌و هه‌موو با‌له‌خانه‌ی پێویستبوو پارکی راگرتنی ئوتومبیل له‌ ژێرزمینه‌که‌ یاندا بێت و جێبه‌جێته‌که‌راوه‌و ئه‌نجامی ئه‌وه‌ گرتی سه‌لامه‌تی له‌سه‌ر ڕیگه‌وبانه‌کان دروستبووه‌؟ بۆچی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیده‌ره‌کان کۆنترۆلی ئه‌وه‌یان نه‌کردوه‌، داخۆ ئوتیل و مۆتیله‌کانی شار مه‌رجی سه‌لامه‌تی و دلنیا‌ییان تێدایه‌ یاخود نا؟ بۆچی لایه‌نی ته‌ندروستی ڕۆژانه‌ کۆنترۆلی پێستورانت

و خواردنگه‌کان ناکات، بۆ دَلنیاپوون له‌لایه‌نی سه‌لامه‌تی خواردنه‌کان و رِیگرتن له‌که‌وتنه‌وه‌ی په‌تا‌گه‌وره‌کان؟ بۆچی به‌رِیوه‌به‌رایه‌تی هاتوچۆ هه‌لۆه‌سته‌یه‌کی جیدی له‌ئاست پروداوه‌کانی هاتوچۆدا ناکات و چاره‌سه‌ری پنیوستیان بۆ نادۆزیته‌وه‌و به‌تاوانبارکردنی شوڤیره‌کان ویزدانی خۆی مورتاحده‌کات؟ بۆچی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌کان رِیگه‌ده‌ده‌ن کوردستان بییته‌ زیل‌دانی کالاکانی ولاتانی ده‌وروپه‌رو چاو له‌ئاست چاوچنۆکیی بازرگانه‌کاندا ده‌قوچین؟ هه‌تا‌کو‌که‌ی خۆل و خاشاکی ئەم‌شاره‌ به‌شیوازی خراپ و زیانبه‌خش بۆ ته‌ندروستی گشتی کۆده‌کریته‌وه‌و له‌ناوده‌بریت؟

گۆڤاری هه‌فتانه ژماره (۱۰۵) ۲۵-۳۱ ته‌مموز ۲۰۱۰

کاروانی چاکسازی درێژخایان له کوردستان

یه‌که‌مین هه‌نگاوه‌کانی کاروانی چاکسازی درێژخایان له کوردستان هه‌له‌ینراون و به‌شیوازی جوړبه‌جوړو له بواره جیا‌جیا‌کاندا گوزارشت له‌خویان ده‌که‌ن. ئه‌وه‌ش بو‌ته‌مایه‌ی دل‌خۆشیی لایه‌نگرانی بنیاتنانی هوکمرانیی چاک، چونکه‌ ئه‌وه‌ تاقه‌ پێگه‌یه‌که‌ بو‌ هینانه‌ئارای کۆمه‌لگه‌یه‌کی دروست و دادپه‌روه‌رانه‌. هه‌روه‌ها بو‌ته‌مایه‌ی نیگه‌ران‌ییان به‌رامبه‌ر به‌وه‌ی ئه‌و هه‌نگاوه‌ نه‌وه‌ستن و قوورت نه‌خریته‌ ناو په‌وپه‌وه‌ی پرۆسه‌ی چاک‌سازییه‌وه‌. له‌لایه‌کی تره‌وه‌، ئه‌و هه‌نگاوه‌ دل‌پاوکیی له‌ناو چه‌ندین توێژو‌گرووی به‌رژه‌وه‌ندیخوازدا دروستکردوه‌، که‌ له‌میژه‌ خراپکارانه‌ سوومه‌ندبوون له‌ خێروبیژی ئه‌م ولاته‌ و ده‌سه‌لاتیان له‌ خزمه‌تی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خۆیاندا خستۆته‌گه‌ر، له‌وانه‌: لایه‌نگرانی قوورخکردنی حکومه‌ت له‌لایه‌ن حیزبه‌وه‌ که‌ که‌وتوونه‌ته‌ دژایه‌تیکردنی خواستی جیا‌کردنه‌وه‌ی حکومه‌ت و حیزب و دانانی چوارچێوه‌ی ئوسول‌ی بو‌ هه‌ریه‌کی‌کیان، که‌ تاییه‌ته‌مه‌ندیی هه‌رلایه‌کیان بپاریزت و هاما‌هه‌نگی نیوانیان پابگریت. ئه‌و ئه‌ندام و کادیره‌ی حیزبه‌کان که‌ له‌سه‌ر سامانی گشتی مانگانه‌ی کاری حیزب‌یان وه‌رده‌گرت. پارێزه‌رانی ده‌سه‌لاتی خیزان و بنه‌ماله‌ و ده‌سته‌ سوومه‌نده‌کان، که‌ نایانه‌وی دانه‌زراوه‌بوون جی‌گیریی و کۆتایی به‌په‌یوه‌ندییه‌ کۆنه‌ به‌سه‌رچوو‌ه‌کان به‌ینریت. بازرگانه‌کانی شه‌ری ناو‌خۆ، که‌ ده‌یانه‌وی پێکه‌وتنی ستراتیژی هه‌لبه‌ه‌شیته‌وه‌و پێگه‌ و په‌لوه‌پایه‌ی جاران به‌ده‌ستبێنه‌وه‌. هه‌موو ئه‌وانه‌ش پووینکردۆته‌ هه‌لمه‌تی پڕوپا‌گه‌نده‌ی راسته‌وخۆو ناراسته‌وخۆ، پوو‌هه‌لم‌ال‌راو و ده‌مامک‌راو بو‌ پشیویخستنه‌وه‌و دروستکردنی بی‌متانه‌یی به‌حکومه‌ت و سه‌رۆکه‌که‌ی و سه‌رقا‌ل‌کردنیان به‌گرفتی لاوه‌کییه‌وه‌، هه‌تا‌کو نه‌په‌رژێته‌ سه‌ر ئه‌نجامدانی هه‌نگاوه‌کانی چاک‌سازی.

چاک‌سازی له‌ کوردستاندا کاریکی ئاسان نییه‌ و به‌ خۆشی ناچێته‌ سه‌ر، به‌لام بو‌ ئه‌وه‌ی هه‌نگاوه‌کانی شکست نه‌خۆن، هیمه‌تی سه‌رۆکی حکومه‌ت و سووربوونی له‌سه‌ر ئه‌نجامدانی چاک‌سازی پێویسته‌ و واچا‌که‌ مانه‌وه‌ی له‌ پۆسته‌که‌یدا گرێداته‌وه‌

به مهرجی به‌رده‌وامبوونی هه‌نگاوه‌کانی چاکسازییه‌وه، چونکه ئه‌وه مانای هینانه‌دی ئه‌و به‌لینانه‌یه، که له هه‌لمه‌ته‌کانی هه‌لبژاردن و کارنامه‌ی حکومه‌تدا داویه‌تی به خه‌لکی کوردستان و پاستبیزی و ته‌کانی ده‌سه‌لمینئ و ده‌بیته هوی به‌هیزبوونی متمانه‌ی ئه‌وان. هه‌روه‌ها پشتگیریکردنی هه‌موو ئه‌وانه‌ی گه‌ره‌که، که چه‌ندین ساله له بواری پراگه‌یاندن و کاری مه‌ده‌نی و تیکۆشانی پۆژانه‌دا جه‌خت له چاکسازی و گزنگی ئه‌نجامدانی ده‌که‌نه‌وه. لی‌ره‌شدا ده‌بیت ئه‌وه بو‌تری، که شکسته‌خواردنی ئه‌و هه‌نگاوه‌ی چاکسازی، ده‌رگا به‌پرووی سه‌ره‌له‌دانی حوکمرانیی سته‌مکار و تاکرپه‌ودا ده‌کاته‌وه و ده‌رفه‌تی هاتنه‌ئارای کۆمه‌لگه‌یه‌کی دروستی دادپه‌روه‌ری خۆشگوزهران له‌ده‌سته‌دات.

گۆفاری هه‌فتانه ژماره (۱۰۶) ۱-۷ ئاب ۲۰۱۰

ده‌سه‌لاتی پینجه‌م

گه‌لیک جار قسه ده‌رباره‌ی سی ده‌سه‌لاته‌که: یاسادانان، جیبه‌جیکردن و دادوه‌ری، ده‌کریت و ده‌سه‌لاتی چواره‌میش ده‌خریته سه‌ریان، واته ده‌سه‌لاتی راگه‌یاندن، که‌چی هیچ که‌سیک باسی ده‌سه‌لاتی پینجه‌م ناکات، که‌گرنگترینی ده‌سه‌لاته‌کانه، ئه‌ویش ده‌سه‌لاتی میلله‌ته. قسه‌کردن سه‌بارته به ده‌سه‌لاته‌کان له‌سایه‌ی سیستمی دیموکراتیدا، جیاوازه له‌وه‌ی سیستمی نادیموکراتی، چونکه له‌وه‌ی دوه‌مدا قسه‌کردن ده‌رباره‌ی ده‌سه‌لاته‌کان هیچ مانایه‌کی نییه، به‌وپییه‌ی ته‌نیا یه‌ک ده‌سه‌لاتی به‌کردوه هه‌یه، که هه‌موو ده‌سه‌لاته‌کانی له‌خۆیدا چرکردۆته‌وه‌و له‌خزمه‌تی خۆیدا ده‌یانخاته‌گه‌ر و ویستی حوکم‌پان پینش هه‌موو ویسته‌کانی تر ده‌که‌ویت.

کاتی‌ک ده‌سه‌لاتی پینجه‌م: ده‌سه‌لاتی میلله‌ت، ده‌خمه پال ده‌سه‌لاته‌کانی تر، مه‌به‌ستم ئه‌وه‌یه جگه له‌و چوار ده‌سه‌لاته، ده‌سه‌لاتیکی دیکه هه‌یه، که له‌رووی شیوه‌و ناوه‌پۆکه سه‌ربه‌خۆ و دامه‌زیننه‌رانه‌یه و لای ئیمه فه‌رامۆش‌کراوه. ده‌سه‌لاتی میلله‌ت ده‌سه‌لاتی بنه‌په‌تییه‌و سه‌رچاوه‌ی هه‌موو ده‌سه‌لاته‌کانی تره‌و ده‌سه‌لاتیکی په‌سه‌نه، واته وه‌ک ده‌سه‌لاته‌کانی دیکه به‌ره‌می نوینه‌رایه‌تیکردن نییه، ده‌سه‌لاتیکی به‌رده‌وامه‌و وه‌ک ده‌سه‌لاته‌کانی تر کاتی و مه‌رجدارنییه‌و پیواری (غیابی) ئه‌و ده‌سه‌لاته مانای سته‌مکاری (ناپه‌وايه‌تی)‌یه‌و بوونی واتای ئازادی و دیموکراسی (په‌وايه‌تی)‌یه.

دۆخی سروشتی ئه‌وه‌یه، که میلله‌ت سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان بی‌ت، به‌لام دۆخی ناسروشتی ئه‌وه‌یه حوکم‌پان سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان بی‌ت. به‌وپییه‌ش ده‌سه‌لاتی سته‌مکار له‌سه‌روو ده‌سه‌لاتی میلله‌ته‌وه‌یه‌و ده‌سه‌لاتی دیموکراتی له‌به‌ر پیی میلله‌ت‌دایه. که‌واته ئه‌وه‌ی یه‌که‌م شیوه‌ی هه‌لگه‌پاوه‌ی ئه‌وه‌ی دوومه. جا ئه‌گه‌ر بمانه‌وی ئه‌و شیوه هه‌لگه‌پاوه‌یه راستبکه‌ینه‌وه، پیویسته مافه‌کان بگه‌رینینه‌وه بۆ خاوه‌ن مافه‌کان، واته پێگه‌بدریت میلله‌ت پۆلی سه‌ره‌کی ببینی له‌بپارسانزیداو به‌شداریکی کاری ژبانی سیاسی بی‌ت و خۆی سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان بی‌ت، نه‌ک ئه‌و پاشکۆی حوکم‌پان بی‌ت.

زنجیره‌ی کتیبه چاپکراوه‌کانی ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م سالی 2011

ناوی کتیب	نووسینی	وه‌رگیپانی
۵۶۰- چاپی گورگ	جه‌میل توران	عه‌لی حوسین
۵۶۱- هه‌زار خوری دره‌وشاوه	خالید حوسه‌ینی	ئازاد به‌رنجی
۵۶۲- په‌رله‌مان و دیموکراسی له‌سه‌ده‌ی بیست و یه‌که‌مدا	یه‌کییتی په‌رله‌مانتاریی نیو ده‌وله‌تی	هه‌لکه‌وت عه‌بدو‌ل‌لا
۵۶۳- بینای شوین له‌ دوو پۆمانی کوردیدا	تانیا نه‌سعه‌د محهمه‌د	
۵۶۴- دادگایی	فرانتس کافکا	عه‌تا نه‌هایی
۵۶۵- میژووی وه‌رگیپان		د. نه‌بویه‌کر خو‌شناو
۵۶۶- فپین به‌ مه‌زرای حه‌رامدا	په‌ئووف بیگه‌رد	
۵۶۷- به‌ ته‌نیش‌ت نمایشه‌وه	کامه‌ران سو‌بجان	
۵۶۸- فه‌ره‌نگی زاراوه‌ی هونه‌ری	جه‌مال عه‌بدو‌ل	

بابه تەکانی ئەم کتیبە لە ماوەی نیوان (ناوەراستی سالی ۲۰۰۸ - سەرەتای سالی ۲۰۱۱)دا، سەبارەت بە مەسەلانی نووسراون، کە لە ساتەوختی خۆیاندا هەنوکەیی و هەستیاری و پێویستی بوون، وەک بەشداریکردنم لە خستنه پووی خەمەکانی کۆمەلگە کوردستان و دەربیرینی باری سەرەنج و تیوانین دەربارەیان. لەبەرئەوەی ئەو بابەتە هێشتا گرنگی خۆیان لە دەست نەداوە بەهۆی جەنجالی و زۆری پۆزنامەکانەو زۆرکەس نەیانخویندوونەتەو، بەچاک زانی بەم شێوەیە کۆیانیکە مەو، بۆ سوودلیۆەرگرتنیان و پاراستنیان. شایانی باسە، بابەتەکان بە شێوەی کاتی دەرچوونیان پزیزەندی نەکراون و هەندیک لەوانەش کاتی دەرچوونیان سەرۆتاری بی ناوینشان بوون، بەلام لێرەدا ناوینشانم بۆ داناون. هەرۆهە لەبەر کۆکردنەویانەو لەم کتیبەدا، وشەو زاراوەکانی گشت بابەتەکانم یەخستووە، هەتاکو بەهەلە تیگە یشتن پروونەدات.

ناوی کتیب: نووسین هەلۆیستە

چەند بابەتیک دەربارە ی خەمەکانی کۆمەلگە کوردستان

نووسینی: هەلکەوت عەبدوللا

بابەت: کۆمەلیک وتار

لایەنی هونەری: خودی نووسەر

تیراژ: ۶۰۰ دانە

نرخ: ۳۵۰۰ دینار

چاپخانە ی: دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

چاپی: یەکەم سالی ۲۰۱۱

کوردستان - سلیمانی

www.serdam.org

بۆ پەییوەندیکردن بە زنجیرە ی کتیبەو:

kteb@serdam.org

لە بەرپۆهەرایەتی گشتی کتیبخانە گشتیەکان ژمارە ی (۱۵۹۹) سالی (۲۰۱۱) ی پێ دراو

مافی لە چاپدانەوی بۆ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم پارێزراو

کۆمه ئیك وتار

نووسین هه لویسته

چهند بابه تیك ده رباره ی خه مه كانی كۆمه لگه ی كوردستان

هه لگه وت عه بدو ئالا

سلیمانی ۲۰۱۱

زنجیره‌ی کتیبی ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م
کتیبی سه‌رده‌م ژماره (۵۶۹)

سه‌رپه‌رشتیاری گشتی زنجیره
نُزاد به‌رنجی

پەيچىك بۇ ئەم كىتپە

ھەر لە مەسەلەكەي «درىفۇس» ھوۋە تاۋەكو ئەمپۇ، بەشىۋەيەكى پاستەوخۇ يان ناراستەوخۇ، خەمە كۆمەلەيەتى و مروييەكانى كۆمەلگاۋ مرقايەتى بەشىك بوون لە نىگەرانيەكانى ھەر پۆشنىبىرىكى جىددى و مرقۇدۇست و لە پەيام و گوتارى پۆشنىبىرياندا رەنگىداۋەتەۋە. ھەلبەت ئەگەر لە گۆشەنىگايەكى فراۋانەۋە لە ئەركى پۆشنىبىرانى جىددى بىروانىن، دەبىنىن كە ئەو پۆشنىبىرانە پۆشنىبىرانىكىن لەئاست مەسەلە گەرە و بچووكەكانى كۆمەلگاۋا دەرۋەستىن. ھىچ پۆشنىبىرىك نىيە ھەم لە ژىر كاريگەرى پووداۋ و گۆرپانكارىيەكانى سەردەمەكەيدا نەبىت، ھەم بە جورىك لە جورەكان كاردانەۋەي بەرامبەر بەو پووداۋو گۆرپانكارىيانە نەبىت. شتىكى سىروشتىيە، كە پەيوەندى نىۋان پۆشنىبىر و دەسەلات (يان وا چاكتەرە بلىين پەيوەندى نىۋان گوتارى پۆشنىبىرى و گوتارى دەسەلات) پەيوەندىيەكى ئالۋزىت. لەكاتىكدا پۆشنىبىر دىدو تىروانىنىكى پەخنەبىيانەي ھەيە بۇ واقع و بۇ دەسەلات و ھەمىشە خوازىارە واقع و بارودۇخەكان بەرەو ئاقارىكى مرويىتر بەرىت، ئەۋا دەسەلات دەيەۋىت واقعىكى جىگىر بخولقىنىت و دۇخەكان بە پاۋەستاۋى رابگرىت.

پۆشنىبىرى پاستەقىنە، ئەو پۆشنىبىرە پەخنەگرەيە، كە لە پوانگەيەكى مرويىەۋەۋە لە باۋەرپەۋە بە كۆمەلىك بەھاي مرويى بەرگرى لە مەسەلە ئىنسانىيەكان دەكات، نەك لە ئايدۆلۇجىيەكى دىارىكراۋ. چونكە لەكاتىكدا بەھاكان سنورى بەرژەۋەندىيە چىن و تويژەكان تىدەپەرن؛ ئايدۆلۇجىيا لە سەنگەرى بەرگرىكرىندا دەبىت لە بەرژەۋەندى و بىرو بۆچۈنەكانى لايەنىك، ھىزىك، يان تويژىكى دىارىكراۋ. ئەم پەخنەنەي پۆشنىبىرىش لە دەسەلات، مەرج نىيە بەتەنھا بە ئاراستەيەكى سىياسىدا بىروا، چونكە دەسەلات بىرىتىيە لە كۆي پىكھاتە سىياسى، ئابورى، كۆمەلەيەتى، پۆشنىبىرىيەكان و كۆي سىستىمى بالادەست لە كۆمەلگاۋا. ھەر بۇيە، بۇ نمونە،

قسه‌کردنی پۆشنبیر له‌سه‌ر کایه‌یه‌ک له‌و کایانه، وه‌ک په‌روه‌رده، یان فی‌رکردن، یان داموده‌زگا خزمه‌تگوزارییه‌کان و... هتد، به‌مانای قسه‌کردن دیته‌وه له‌سه‌ر ئه‌و ئه‌قلییته و میکانزمانه‌ی بزوی‌نه‌ری ده‌سه‌لاتن. به‌لام لی‌رده‌دا نابێ ئه‌و راستیه‌شمان لا‌ونی‌ت، که مه‌رج نییه هه‌ر پۆشنبیری‌ک له‌ ده‌زگایه‌کی حکومیدا کاریکرد، ئیدی به‌ زه‌روره‌ت ده‌بی ئه‌و پۆشنبیره‌ بی‌ته‌ ده‌سکه‌لایه‌ک به‌ده‌ستی ده‌سه‌لاته‌وه. له‌پاستیدا ئه‌م تی‌پروانینه، تی‌پروانینیکی ته‌سکه‌په‌ه‌نده‌و جو‌ره‌ نا‌هه‌قی‌کردنیکی تی‌دا ده‌بی‌ت به‌رامبه‌ر به‌ پۆشنبیر. به‌ره‌می پۆشنبیر نووسینه‌کانی‌تی و ئه‌و گو‌تاره‌ پۆشنبیرییه‌ که به‌ره‌میدی‌ت و هه‌ر له‌و نووسینه‌شیدا گو‌شه‌نیگای بۆ واقع و بۆ مه‌سه‌له‌کان ده‌خوینی‌نه‌وه. که‌ی نووسینه‌کانی نووسه‌ری‌ک یان پۆشنبیری‌ک چوونه‌ خانه‌ی به‌رگری‌کردن له‌ گو‌تاری ده‌سه‌لاته‌وه؛ هه‌نگینێ ده‌کرێ گو‌مان له‌ میسداقیه‌تی شوناسی ئه‌و پۆشنبیره‌ بکه‌ین. ده‌نا چ له‌ خۆرئا‌وا‌و چ له‌ خۆره‌لات نموونه‌ی ئه‌و پۆشنبیرانه‌ زۆرن، که‌ کاره‌کانیان له‌ ده‌زگا حکومییه‌کاندا بووه؛ به‌لام به‌ره‌مه‌که‌نایان له‌ خزمه‌تی پۆشنکردنه‌وه‌ی پێگای مرۆف و حه‌قیقه‌تدا بوون. به‌و مه‌رجه‌ی هه‌رکاتی‌ک بوونی پۆشنبیر له‌و ده‌زگایه‌دا بووه‌ قه‌یدوبه‌ندی‌ک له‌ئاست ئازادیی نووسین و بی‌روپا ده‌برپیندا، ئه‌وکات هه‌لو‌یستی خۆی یه‌کلایی‌کاته‌وه. چونکه‌ ئازادی ئه‌و زه‌مینه‌و هه‌لومه‌رجه‌یه‌ که پۆشنبیر ناتوانی‌ت به‌ بی‌به‌ری‌بوون لی، شوناسی خۆی وه‌کو پۆشنبیریکی جیددی بپاری‌زیت. ئه‌گینا ئه‌و پۆشنبیره‌ ده‌که‌وی‌ته‌ دو‌فاقیه‌که‌وه له‌گه‌ل خۆی و کۆمه‌لگاشدا. کاتی‌ک پۆشنبیر هۆشیارییه‌کی ساخته به‌ره‌میدی‌ت و لای وایه هۆشیارییه‌کی راسته‌قینه‌یه، به‌لام له‌پاستیدا دو‌وچاری وه‌می پۆشنبیری ده‌بی‌ت له‌ به‌رگی ئایدۆلۆجیادا، ئه‌م وه‌مه‌ش وای لی ده‌کات له‌ مه‌عریفه‌و په‌خنه‌و هه‌لسه‌نگاندنی زانستیانه‌ دو‌ریکه‌وی‌ته‌وه‌و له‌گه‌ل گو‌تاری ده‌سه‌لاتدا ته‌ماهی‌کات و بی‌لایه‌نیی خۆی له‌ده‌ستدات.

وه‌کو وتمان، ئه‌و پۆله‌ی له‌م سه‌رده‌مه‌دا پۆشنبیر ده‌بی‌نی‌ت یان پێویسته‌ بی‌بی‌نی‌ت، پۆلیکی په‌خنه‌گرانه‌یه. په‌خنه‌گرتن له‌ کۆی سیسته‌مه‌ ته‌قلیدی و سه‌رکو‌تکه‌رو داخراوه‌کانی کۆمه‌لگا. به‌لام ئه‌م پۆله‌ په‌وايه‌تی به‌ پۆشنبیر نادات لافی پیغه‌مه‌رایه‌تی یان بانگه‌شکار لی‌دات، پشتته‌ستوو به‌ ئایدۆلۆجیا‌یه‌کی دیاری‌کرا‌و به‌ پیدانی گه‌ت و به‌لین بۆ هینانه‌دی یۆتۆپیا‌یه‌ک. به‌لکو دو‌اجار ئه‌و تاکیکه‌ خاوه‌نی دیدو پوانین و خویندنه‌وه‌یه‌کی تابه‌ته‌ بۆ واقع و کۆمه‌لگاکه‌ی. هه‌روه‌ها شتیکی تر، که‌ پێویسته‌ سه‌باره‌ت به‌ پۆشنبیر بگو‌ترێ ئه‌وه‌یه، پۆشنبیر مه‌رج نییه به‌ زه‌روره‌ت بوونه‌وه‌ریکی سیاسی بی‌ت، به‌لکو ئه‌وه زیاتر سیفه‌تی‌که‌

بەسەر پۇشنىبىرى سىياسىدا دەچەسپىت، بەلام ئەۋەى پىۋىستە ئەۋەى، كە دەبى پۇشنىبىر پراۋ بۇچوونى خۇى لەئاست دۇخ و پروداۋە سىياسىيەكاندا ھەبىت. دىسانەۋە لەمەشدا پىۋىستە بەچاۋىلكەيەكى ئايدىۋلۇجىانەۋە نەپوانىتە ئەۋ دۇخ و پروداۋانەۋە راقەۋ شىكردەۋەيەكى تاكرەھەندانەيان بۇ نەكات، بەلكو دەبىت پۇشنىبىر بە پۇچىكى بابەتىانەۋە مامەلە لەگەل مەسەلەۋ پروداۋەكاندا بكات و تەقەللای لەپىناۋى پاراستن و بەرگرىكردن لەۋ بەھا ئىنسانىانە بىت، كە ئازادى و كەرامەتى مرۇقىان پىۋە پارىزراۋ دەبىت. ھەرۋەھا بۇ چەسپاندنى سىستىمىك تىبىكۇشىت، كە مافەكانى مرۇف و دىموكراسى و ئازادى و عدالەتى كۆمەلآتى تيا بەرقەراردەبىت. ئىمە كە دەلئىن پۇشنىبىر نىگاۋ پوانىنى خۇى بۇ واقىعى سىياسى و پروداۋە سىياسىيەكان ھەيە، بەبى ئەۋەى خۇى بەكرەبى لەناۋ دنىاي سىياسەتدا كارىكات؛ لەۋ كۆشەنىگايەۋە ئەمە دەلئىن كە ھەردوۋ بوارى پۇشنىبىرى و سىياسەت دوۋبوارن ھەرىكەيان سەربەخۇى و تايىبەتمەندى خۇى ھەيە، گەرچى لە پەيوەندىيەكى بەرابەرى و جەدەلىشان لەگەل يەكدا. لەكاتىكدا بە شىۋەيەكى گشتى بوارى پۇشنىبىرى بوارى ئازادىيە، بوارى سىياسەت بوارى دەسەلاتە. لەكاتىكدا پۇشنىبىر لە پى فىكرو گوتارى پۇشنىبىرىيەۋە بەدوا ئاسۇكانى ئازادى و عدالەت و جوانىدا بۇ ئادەمىزاد ھەلدەدات، ئەۋا سىياسەت دەيەۋى لەپى گرتنەدەستى دەسەلاتەۋە ئەۋ ئاسۇيانە بۇ مرۇف دەستەبەرىكات. گەرچى ئامانجەكانىش ۋەك يەك بنوئىن، بەلام شىۋازەكانى ۋەدەپىئانىان جىاۋازن. ھەرچەندە لە زۆربەى جارەكانىشدا ئەۋە سەلماۋە كە دواجار ئامانجەكانىش دژ بەيەك دەۋەستەۋە. تا قەلەمپەۋى دەسەلات زىاترىبىت، بوارى پۇشنىبىرى و داھىئان بەرتەسكتردەبىت. بە پىچەۋانەشەۋە تا قەلەمپەۋى گوتارى پۇشنىبىرى مرۇفدۆستانە فراۋانترىبىت، بوارى پراكتىزەكردى دەسەلات و سەركوتكردن بەرى تەنگ دەبىت.

لئىرەۋەيە پۇشنىبىرى راستەقىنە پەۋايەتى خۇى نە لە ئايدىۋلۇجىاۋ نە لە دەسەلاتەۋە ۋەردەگرىت، بەلكو لە بەھا مرۇبىيەكان و پرنسىپەكانى مافى مرۇف و عدالەت و ئازادى و يەكسانىيەۋ ۋەرىدەگرىت. ھەر لئىرەشەۋە بەرپرسىارىتتى دەكەۋىتە ئەستۇ، بەرپرسىارىتتى لايەنگىرى بۇ ئەۋ بەھاۋ پرنسىپانە، نەك بەرپرسىارىتتى دروستكردى بەھەشت و يۇتۇپيا لەسەر زەۋى، يان نەھىشتنى تۇۋى «خراپە» لە جىھاندا. بەرگرىكردن لە ئازادى، ئازادى پۇشنىبىران و ئازادى ھاۋولآتىان تا ئەۋ سنوۋرەى نابنە دەسدرىژى بۇ سەر ئازادى مرۇفەكانى دى. ئەۋە سىياسەتمەدارەكانىشن كە پىۋىستە لە پۇشنىبىرانەۋە ۋانەكانى عدالەت و يەكسانى و جوانى فىزىن؛ نەك

بەپێچەوانەوه . هەلبەت لێردا مەبەستمان لە پۆشنبیرانی پەخنەگر و پۆشنبیرانی پۆشنگەرە، نەك ئەوانەى لەگەڵ ئایدیۆلۆجیای دەسەلاتدا تەماھیدەكەن . ئەو بابەتانەى لە لاپەرەكانى ئەم كەتیبەدا دەیانخوینیتەوه، بابەتگەلێكن سەبارەت بەو مەسەلە زیندووانەى ئەمڕۆ لەناو كۆمەلگای كوردیدا دەرووژینرێن، هەر لە مەسەلەكانى چاكسازی، هەلئێژاردن، دیالۆگ، توندوتیژی، عەلمانیت و مافی مرقۆفەوه تا مەسەلەكانى راگەیانندن، دادپەرەورى، گەنجان، ژنان و تیرۆرى سپی . . . هتد . لەم كەتیبەدا بە بۆچوون و تیروانینەكانى پۆشنبیرێك ئاشنادهبین لە بەرخوردیدا لەگەڵ كۆمەلێك مەسەلەو باسوخواسى هەنووكەى كە لەمڕۆدا كۆمەلگاكەمان پێیانەوه گینگلەدات و پێویستە هەموو پۆشنبیرێك لای خۆیەوه بەهەستى بەرپرسیارییەوه لە تەکیاندا مامەلەبكات .

خوینەرى ئەم كەتیبە، لە پێى خویندەنەوهى ئەم وتارانەوه، بەپاڤ بیرو بۆچۆنى نووسەرێك سەبارەت بەو مەسەلانە ئاشنادهبیت، كە ئەزموونێكى درێژی لە بواری نووسین و كاری پۆشنبیریدا هەیهو دەكرێ سوود لەو پاڤبیرو بۆچوونانەى سەبارەت بەو پرسانە وەر بگیرین .

ئازاد بەرزنجی

سێ رههه‌ند بۆ پرسی چاکسازی له کوردستاندا

ماوه‌یه‌که قسه‌کردن سه‌باره‌ت به چاکسازی سیاسی زۆرو به‌ربالۆبووه و تیروانینی جیاوازی دهریاره‌ی دهرده‌برپیت. هه‌ندی‌ک له‌وانه خواستی دلسۆزانه و جیدین، بۆ بازدان به‌سه‌ر ته‌نگوچه‌له‌مه‌و گرفته‌کانداو تیپه‌راندنی قو‌ناغی گواستنه‌وه‌و هه‌ینانه‌ئارای په‌ره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ن، واته به‌مه‌به‌ستی بنیاتنانه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌یه. هه‌ندی‌کی دیکه بۆ خۆئارایشترکردنه به‌چه‌مکێک، که له دوورو نزیکه‌وه په‌یوه‌ندی پێیان‌وه نییه، واته بۆ په‌رده‌پۆشکردنی گه‌نده‌لی‌و هه‌له‌ کوشنده‌کانه. هه‌ندی‌کی دیکه‌ش به‌مه‌به‌ستی رێکخستنه‌وه‌ی ده‌سه‌لات و حوکمرانییه، به‌و شیوه‌یه‌ی تیایدا هه‌موو جله‌وه‌کان بکه‌ونه ده‌ستی خۆیان، واته به‌مه‌به‌ستی ده‌سه‌لاتگرتنه‌ ده‌سته‌ نه‌ک بنیاتنانه‌وه. باسکردنی‌کی زانستی‌و مه‌نه‌ه‌جیانه‌ی چه‌مکی چاکسازی سیاسی و خستنه‌رووی هه‌موو‌ئه‌و لایه‌نانه‌ی بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌که‌ن، مه‌به‌ستی ئه‌م وتاره‌ نییه‌و لێره‌دا جینگه‌ی نابێت‌وه. چونکه پێویستی به‌ لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی هه‌مه‌لایه‌ن هه‌یه، به‌لکو ئامانج لێره‌دا خستنه‌رووی چه‌ند گۆشه‌نیگایه‌که دهریاره‌ی چه‌مکه‌که.

چاکسازی سیاسی، له هه‌لومه‌رجی کوردستاندا، سێ مه‌سه‌له ده‌گریته‌وه: گویزانه‌وه له سیسته‌می سیاسی داخراوه‌وه بۆ سیسته‌می سیاسی کراوه، گورپینی په‌وایه‌تی ته‌قلیدی به‌ په‌وایه‌تی سیاسی نوێ، ئینجا گویزانه‌وه له ژيانیکی سیاسی پشتبه‌ستوو به‌ توندوتیژییه‌وه بۆ یه‌کی‌کی دیکه‌ی پشتنه‌ستوو به‌ پیشبهرکی سیاسی ئاشتیخوازانه‌و دیموکراتیانه.

سه‌باره‌ت به‌ مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م، سیسته‌می حوکمرانی له کوردستان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی داخراوه، واته له‌لایه‌ن توێژیکی ته‌سکه‌وه جله‌و‌کراوه، که ده‌سه‌لاتی پawan‌کردوه‌و له‌ناو خۆیدا ئالۆگۆری پێ ده‌کات. واته داخراوه به‌رووی دهره‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تیداو گۆشه‌گیره‌و له کۆمه‌لگه‌ داپراوه، ئه‌مه‌ش ئه‌نجامی ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی نوێنه‌رایه‌تیکردنی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی. هه‌روه‌ها داخراو له‌ناو سیاسه‌تیکی ته‌قلیدیدا، که جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌وه ده‌کاته‌وه: سیاسه‌ت و حوکمرانیکردن تابه‌تن

به توپتیکی هه‌لبژاردی تاییه‌تی، نه‌ک کۆمه‌لگه‌. ئەم داخراشه‌ش بۆته‌ هۆی دابرا‌نی سیاسه‌ت له‌ کۆمه‌لگه‌ و گۆرانی ده‌سته‌بژیری سیاسی بۆ پ‌اوانکاری ده‌سه‌لات. سه‌ره‌نجامی‌ش ژیا‌نی سیاسی گه‌یشتۆته‌ گویره‌پ‌یگه‌یه‌ک، که‌ پ‌یویستی به‌ چاره‌سه‌رکردن هه‌یه‌. کوردستان ئیم‌رۆ سیسته‌میکی سیاسی وه‌های گه‌ره‌که‌، که‌ وه‌لامده‌ره‌وه‌ی هه‌لومه‌رجه‌کانی سه‌رده‌م بی‌ت و ته‌بابی‌ت له‌گه‌ل‌ئ‌ه‌ و گۆر‌ان و گه‌شه‌کردنا‌نه‌ی له‌ناو خودی کۆمه‌لگه‌دا هاتوونه‌ته‌ئ‌ار‌اوه‌. چونکه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ نه‌کر‌یت، ئه‌وا ته‌قینه‌وه‌یه‌ک پ‌ووده‌دات، که‌ ج‌له‌ونا‌کر‌یت و کاریگه‌ری له‌سه‌ر خودی هه‌یزه‌کانی حوکم‌رانی و ئه‌زموونه‌که‌ و چاره‌نووسی گه‌له‌که‌شمان ده‌بی‌ت. ر‌یگرتن له‌وه‌ و هه‌نگاو‌ان به‌پ‌ه‌و داها‌توویه‌کی کراوه‌، پ‌یویستی به‌ کرانه‌وه‌ی سیسته‌می سیاسی هه‌یه‌. مه‌به‌ست کردنه‌وه‌ی ده‌رگایه‌ به‌پ‌ووی به‌شداریکردنیکی راسته‌قینه‌ی سیاسیدا، که‌ به‌ ده‌رپ‌رینی بیرو‌را و قبول‌کردن و پ‌یگرتنی ئه‌وی دیکه‌ ده‌سته‌پ‌یده‌کات و به‌ ده‌ستاوده‌ستکردنی دیموکراتیا‌نه‌ی ده‌سه‌لات کۆتایید‌یت.

ده‌رباره‌ی مه‌سه‌له‌ی دوهم، لای ئی‌مه‌ کایه‌یه‌کی سیاسی (به‌واتا نوپیه‌که‌ی) له‌ئ‌ارادانییه‌، که‌ تیایدا سیاسه‌ت کاری خۆی تیدا بکات و په‌نگدانه‌وه‌ی نا‌کۆکییه‌کانی بونیادی کۆمه‌لگه‌ی تیا‌دا به‌دی‌کر‌یت. ئه‌مه‌ش به‌شی‌وه‌یه‌ک، که‌ ر‌یگرب‌یت له‌وه‌ی سیاسه‌ت به‌شی‌وه‌ توندوتیژه‌که‌ی گوزارشت له‌خۆی بکات. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش نا‌کۆکییه‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌ - که‌ باب‌ه‌تیا‌نه‌ و سروشتین - به‌شی‌وه‌یه‌کی سیاسیا‌نه‌ گوزارشت له‌خۆیان نا‌کن. واته‌ ئه‌و که‌نا‌له‌ پ‌یویستانه‌ نادۆزنه‌وه‌ بۆ ر‌اییکردنی کاره‌کان به‌شی‌وه‌یه‌ک، که‌ مافه‌کان و هاوسه‌نگی بۆ کۆمه‌لگه‌و تاکه‌کان بپ‌ار‌یز‌یت. چونکه‌ گه‌لیک جار ئه‌و نا‌کۆکیا‌نه‌ به‌شی‌وه‌یه‌ک خۆیان ده‌خه‌نه‌پ‌وو، سه‌رتاپای کۆمه‌لگه‌ پ‌ووبه‌پ‌ووی پارچه‌پارچه‌بوونی توندوتیژی وه‌ها ده‌کاته‌وه‌، که‌ چاره‌نووسمان ده‌داته‌ ده‌ست نادیار. گرفت‌ی سه‌ره‌کی له‌م بواره‌دا ئه‌وه‌یه‌، سیاسه‌ت لای ئی‌مه‌ خاوه‌ن ئه‌و پ‌یساو ئه‌خلاقیاتا‌نه‌ نییه‌، که‌ له‌ سیاسه‌تی ئه‌قلانیدا هه‌یه‌و به‌شی‌وه‌ی توندوتیژی خۆی ده‌نوین‌ێ. له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ی کاتی‌ک کۆمه‌لگه‌ له‌ مافی سروشتی خۆی بۆ گوزارشتکردن له‌ سیاسه‌ت به‌شی‌وازی ئاشتیخوازانه‌و شارستانیا‌نه‌ بی‌ه‌شده‌کر‌یت و سه‌رکو‌تکردن وه‌لامده‌بی‌ت بۆ داخوازی و مافه‌کان، ئه‌و کاته‌ له‌بری ئه‌وه‌ی له‌ ده‌رگاوه‌ بچ‌یتته‌ ناو کایه‌ی سیاسه‌ته‌وه‌، له‌ په‌نجه‌ره‌وه‌و توندوتیژانه‌ خۆی ده‌کات به‌ژووردا. بۆیه‌ ده‌بی‌ت کایه‌ی سیاسه‌ت به‌شی‌وه‌یه‌ک ر‌یک‌خ‌ریته‌وه‌، که‌ ته‌بابی‌ت له‌گه‌ل‌ ر‌یسا نوپ‌یکاندا و سنووردا‌نه‌رب‌یت بۆ توندوتیژی سیاسی. واته‌ یاریده‌ده‌رب‌یت بۆ ئه‌وه‌ی سیاسه‌ت واتای راسته‌قینه‌ی خۆی، وه‌ک چالاکییه‌کی کۆمه‌لایه‌تی

ناشتیخوازانو پیشبرکێیه‌کی شه‌ریفانه‌و سه‌رپاستانه‌و هه‌ر بگرت، بۆ به‌ده‌سته‌ینانی رای گشتی و ده‌سه‌لاتگرتنه‌ده‌ست، جا ئه‌و ده‌سه‌لاتگرتنه‌ده‌سته گشتی بیته‌، یان پێژه‌یی، یاخود هاوبه‌ش.

له‌باره‌ی مه‌سه‌له‌ی سییه‌میشه‌وه، هه‌تاكو ئیستا سه‌رچاوه‌کانی ره‌وايه‌تی ده‌سه‌لات له‌ کوردستان، یان ته‌قلیدیانە‌ی پشتبه‌ستون به‌ په‌یوه‌ندییه‌ توێژگه‌ری و ده‌سته‌گه‌ری و تیره‌گه‌رییه‌کان، یاخود پشتنه‌ستورن به‌ سه‌روه‌ری شوێشگێرانه‌ی خه‌باتی پێش راپه‌رین. له‌ هه‌ردوو باریشدا ره‌وايه‌تییه‌که‌ راسته‌قینه‌ نییه‌ و رێگه‌ له‌ بنیاتنانی کۆمه‌لگه‌یه‌کی دیموکراتیانە‌دا. بۆیه‌ گرنگه‌ ره‌وايه‌تی ته‌قلیدیانە‌و ره‌وايه‌تی شوێشگێرانه‌ بگورپت به‌ ره‌وايه‌تییه‌کی نویی ده‌ستووری دیموکراتیانە‌ی پشتنه‌ستور به‌ په‌یمانی کۆمه‌لایه‌تی و هه‌لبژاردنی ئازادانه‌و نوینه‌رایه‌تیکردنی سه‌رپاست. مه‌به‌ست له‌مه‌ش رامالینی حوکمرانی ئیستا نییه‌، به‌لکو بانگه‌وازه‌ بۆ گه‌شه‌پێدانی بنچینه‌کانی ره‌وايه‌تی تیایدا، هه‌تاكو قبولکراویته‌ له‌لایه‌ن خه‌لکه‌وه‌و چاکتر کۆمه‌لگه‌ به‌رپه‌رینه‌وه‌و به‌ره‌و داها‌توویه‌کی گه‌ش و باشی به‌رپه‌رینه‌.

ئه‌و سه‌ مه‌سه‌له‌ سه‌ره‌کییه‌ی چاکسازی له‌ کوردستان چوارچۆنه‌ بۆ ده‌رپه‌رینی په‌رنسییه‌کانی کارکردن و چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی دیکه‌ له‌خۆده‌گرن، که‌ خودی ناو‌نیشانه‌کانی چاکسازی سیاسین، گرنگترینی ئه‌وانه‌ش:

۱/ جێگیرکردنی سیسته‌می ده‌ستووری، وه‌ک په‌یمانی کۆمه‌لایه‌تی نیوان هاوولاتیان. ۲/ پاراستنی ئازادیه‌ گشتیه‌کان و مافه‌کانی مرۆف. ۳/ چه‌سپاندنی سیسته‌می نوینه‌رایه‌تیکردن له‌سه‌ر ئاستی په‌رله‌مان و پارێزگا‌کان و رێزگرتن له‌ که‌سایه‌تی مه‌عنه‌ویان و به‌تال نه‌کردنه‌ویان له‌ ناوه‌پۆک. ۴/ لێک جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان و پاراستنی تایبه‌تمه‌ندی هه‌ریه‌کیکیان. ۵/ به‌شداریکردنی ژنان له‌ ژیا‌نی سیاسیدا، به‌و‌پێیه‌ی پێوانه‌یه‌ بۆ ره‌وايه‌تی هه‌ر سیسته‌میکی سیاسی و راده‌ی پابه‌ندبوونی به‌ مافه‌کانی مرۆف و ئازادیه‌ گشتیه‌کانه‌وه‌. ۶/ ده‌سته‌به‌رکردنی به‌شداریکردن له‌ ده‌سه‌لاتدا، چونکه‌ داننان به‌ مافی ده‌رپه‌رین و فره‌لایه‌نی سیاسی و هه‌لبژاردنا به‌بێ به‌شداریکردن له‌ ده‌سه‌لاتدا، واته‌ به‌بێ ده‌ستاوده‌ستکردنی ناشتیخوانه‌ی ده‌سه‌لات، مانایه‌کی نابیت.

چاکسازی سیاسی بۆ نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی مه‌یسه‌رنابیت

بۆ ئه‌وه‌ی چاکسازی سیاسی له‌ کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا له‌ ئاستی دروشم و بانگه‌شه‌کردندا نه‌مینیته‌وه‌و بیته‌دی، پێویسته‌ پرۆسه‌یه‌کی نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی هاوشانی بێت.

مه‌به‌ست له‌ نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی، په‌ره‌پێدانی تواناکانی دامه‌زراوه‌ حکومییه‌کانه‌، بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی چالاکی و کارپراییکردنیان، هه‌تا‌کو بتوانن ئه‌و ئه‌رکانه‌ جیبه‌جی بکه‌ن، که‌ ده‌که‌ونه‌ ئه‌ستۆیان. ئه‌و گۆرپانکاریانه‌ی نوێکردنه‌وه‌که‌ش پێویستی پێیانه‌، له‌ رینگه‌ی ئه‌و که‌ناله‌ سیاسیه‌وه‌ ده‌بیت، که‌ رێکیانده‌خه‌ن و کۆنترۆلی جو‌له‌یان ده‌که‌ن و هاوسه‌نگی له‌نیوان ئاراسته‌کانیاندا دیننه‌دی. به‌مه‌ش، نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆلی له‌گه‌ڵ په‌ره‌سه‌ندنی ئابووری و گۆرپانکارییه‌ ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی دیکه‌دا هه‌یه‌. بۆیه‌ ده‌بیت گه‌شه‌بدریت به‌ تواناکانی داموده‌زگا حکومییه‌کان، به‌جیاوازی بواری تایبه‌تمه‌ندیانه‌وه‌، هه‌تا‌ بتوانن مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ئه‌و فرمان و ئه‌رکانه‌دا بکه‌ن، که‌ پرۆسه‌ی گۆرپانکاری ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنبیری له‌خۆی ده‌گریت. به‌مجۆره‌ ده‌کریت وێنای سێ خه‌سله‌تی نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی بکه‌ین:

یه‌که‌م / چه‌سپاندنی ده‌سه‌لاته‌کانی حوکمرانی و لاوازکردنی پایه‌و هێزی ده‌سه‌لاته‌ ته‌قلیدییه‌کان (عه‌شیره‌تگه‌ری، خیزانی و ده‌سه‌لاتی پیاوانی ئایین).

دوهم / پشتگیریکردنی ده‌سه‌لاته‌ تایبه‌تمه‌نده‌کانی دامه‌زراوه‌ سیاسیه‌کان، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌رک و پۆل و فرمانه‌کان به‌ پوونی ده‌یاربکری.

سێهه‌م / فراوانکردنی سنووری به‌شداریکردنی میلی له‌ پرۆسه‌ی سیاسیداو فراوانکردنی چوارچۆیه‌ی هاما‌هه‌نگی و لیکتیگه‌یشتن و پیکگه‌یشتنی نیوان هاو‌لاتیان و سیسته‌می سیاسی به‌گشتی.

که‌واته‌ نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی پێویستی به‌ گۆرپانکاری گرنگ هه‌یه‌ له‌ ناوه‌ند / ناوه‌نده‌کاندا ده‌سه‌لاتی نیو کۆمه‌لگه‌دا. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش، له‌ بۆته‌ی پرۆسه‌کانی

نوێکردنه‌وه‌ی سیاسیدا، سه‌رکرده‌و توخمگه‌لی شایسته‌و لێهاتووی ده‌روه‌ست به‌ ئەقلانییه‌ت‌و‌عه‌لمانییه‌ت‌و‌نیشتیما‌نپه‌روه‌ر جیی ئە‌و سه‌رکرده‌و توخمانه‌ ده‌گرنه‌وه‌، که سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاتی ته‌قلیدین له‌ کۆمه‌لگه‌دا. له‌گه‌ڵ ئە‌وه‌شدا، گرنگترین لایه‌نی نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی، په‌یوه‌ندیی به‌و گۆرانه‌کارینه‌وه‌ هه‌یه‌، که ده‌بیت له‌ ئاقاره‌ میلییه‌کاندا ڕووبه‌ده‌ن، به‌مه‌به‌ستی به‌رزکردنه‌وه‌ی پله‌ی به‌شداریکردن‌و هۆشمه‌ندیی سیاسی لای خه‌لک. ده‌شیت ئە‌م به‌شداریکردنه‌ له‌ چوارچۆیه‌ی حیزب‌ و سه‌ندی‌کاو گرووپه‌کانی به‌رژه‌وه‌ندییدا، به‌لام گرنگه‌ کاراکردنی پۆلی دامه‌زراوه‌و داموده‌زگا سیاسیه‌کان‌و تایبه‌تمه‌ندبوونیان پێش ئە‌م به‌شداریکردنه‌ بکه‌ویت.

لێ‌رده‌دا جه‌غت له‌سه‌ر ئە‌وه‌ش ده‌که‌ینه‌وه‌، مه‌به‌ست له‌ به‌شداریکردنی سیاسی، قه‌تیسکردنی نییه‌ له‌ ده‌نگدانی هه‌لبژاردنه‌کاندا، به‌لکو گشت ئە‌و کارو چالاکی‌و کۆششانه‌ ده‌گرێته‌وه‌، که ده‌که‌ونه‌ ناو بازنه‌ی پڕۆسه‌ی سیاسیه‌وه‌ (به‌واتا فراوانه‌که‌ی)‌و‌ئامانجی کاریگه‌ریخستنه‌ سه‌ر توێژیان چینی پایه‌دارو ده‌سه‌لاتداره‌. بۆ نمونه‌، په‌یوه‌ندیکردن به‌ به‌رپرسه‌ حکومه‌یه‌کانه‌وه‌، به‌شداریکردن له‌ کۆمه‌ککردنی هه‌لمه‌ته‌کانی هه‌لبژاردندا، گفتوگۆکردنی ده‌رباره‌ی مه‌سه‌له‌ گشتیه‌کان، ئاماده‌بوون له‌ کۆبوونه‌وه‌ سیاسیه‌کاندا، هه‌ولدان بۆ بره‌وه‌ینه‌ان به‌وانی دیکه‌ به‌مه‌به‌ستی لایه‌نگیریکردنی کاندیدیکی دیاریکراو، کارکردن له‌ چوارچۆیه‌ی حیزبه‌ سیاسیه‌کاندا، ئینجا ده‌نگدان له‌ هه‌لبژاردنه‌کاندا.

نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی کۆمه‌له‌ لایه‌نیک له‌خۆده‌گریت، له‌پێش هه‌موویانه‌وه‌ ئە‌قلانیکردنی ده‌سه‌لاته‌. مه‌به‌ست ئە‌وه‌یه‌ ده‌سه‌لاتیکی سیاسی عه‌لمانی نیشتیمانیی یه‌کگرتوو جیی ده‌سه‌لاته‌ ته‌قلیدییه‌کان بگرێته‌وه‌. هه‌روه‌ها هه‌لسه‌نگاندن له‌ بواره‌ حکومی‌و‌سیاسیه‌کاندا له‌سه‌ر بنه‌مای لێهاتوویی بیت‌و‌گه‌یشتنه‌ پۆسته‌کانیش پشتمه‌ستوو‌بیت به‌ تواناو شاره‌زایی، نه‌ک بۆماوه‌ یان شیوازه‌ ته‌قلیدییه‌کانی دیکه‌. بێگومان ئە‌قلانیکردنی ده‌سه‌لات، گرێدراوی گۆرانی باری ده‌روونی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌یه‌، چونکه‌ شان به‌شانی په‌یوه‌ندییان به‌ دامه‌زراوه‌ سیاسیه‌کانه‌وه‌، پێویسته‌ ئە‌و تاکانه‌ هه‌ست به‌وه‌ بکه‌ن حکومه‌ته‌که‌یان به‌شیک پیکهاته‌ی گشتیی کۆمه‌لگه‌یه‌، نه‌ک ملکه‌چی هێزگه‌لی دیکه‌ یان کاردانه‌وه‌ی هێزی غه‌یبی.

پڕۆسه‌ی نوێکردنه‌وه‌ به‌شیوه‌یه‌کی گشتی هه‌لومه‌رجی گونجاو بۆ گه‌شه‌کردنی دیموکراسی ده‌ره‌خسینیت، چونکه‌ به‌ له‌ئامێزگرتنی داخوایی به‌شداریکردنی سیاسی، حوکمرانی ئە‌و دامه‌زراوانه‌ مسۆگه‌رده‌کات، که ڕینگه‌ده‌ده‌ن

به به‌شداریکردنی هاو‌لاتیان له پرۆسه‌ی برپارسازیدا. به‌وییه‌ی راپرسی و کۆمه‌له‌کانی نوینه‌رایه‌تیکردن و ئامرازه‌کانی دیکه‌ی به‌شداریکردن له‌سه‌ر ئاستی نیشتمانی هه‌ن، بۆ گریڤانه‌وه‌ی جه‌ماوه‌ر به‌مه‌سه‌له‌ نیشتمانیه‌کانه‌وه‌. لیڤه‌دا گ‌رنگه‌ هاو‌لاتیان هه‌ست به‌وه‌ بکه‌ن شه‌ریکن له‌ حوکم‌رانیداو به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیان له‌ برپارسازیدا ره‌چاوده‌کریت، واته‌ هاو‌لاتیان زیاتر له‌ ده‌نگی هه‌لبژاردنیان پیویسته، دیموکراسیش به‌پله‌ی یه‌که‌م پشت به‌ جو‌رو ژماره‌و هی‌زو لی‌هاتوویی ئه‌و دامه‌زراوانه‌ ده‌به‌ستیت، که‌ رایه‌له‌ی نیوان هاو‌لاتیان و حوکومه‌تن. مه‌به‌ست ئه‌و دامه‌زراوانه‌یه، که‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی تاکه‌کان له‌ چوارچیوه‌ی پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندی گشتیدا ده‌پاریزن.

چاکسازی سیاسی به‌بی‌چاکسازی کارگیریش مه‌یسه‌رنابیت. واته‌ پیویسته حوکم‌رانی ده‌ستبه‌رداری ئاکاری باوکسالاری بیت، وازبه‌نینیت له‌ ده‌ستوه‌ردانه‌ هه‌موو کایه‌کان، خو‌ی به‌ به‌رپرسیار به‌رامبه‌ر به‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ نه‌زانیت، که‌ له‌ کۆمه‌لگه‌دا رووده‌ده‌ن و ده‌ستبکات به‌ چاندنی متمانه‌ به‌خۆبوون له‌ناخی هاو‌لاتیاندا. ئه‌مه‌ش نه‌ک ته‌نیا له‌و بو‌ارانه‌دا، که‌ په‌یوه‌ندییان به‌ خ‌زمه‌تکردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ تاییه‌تییه‌کانی خو‌یانه‌وه‌ هه‌یه، به‌لکو له‌وانه‌شدا که‌ په‌یوه‌ندییان به‌ چاک هه‌لسه‌نگاندنی به‌رژه‌وه‌ندی گشتیشه‌وه‌ هه‌یه، له‌سایه‌ی رپساگه‌ل و سه‌ره‌رشتیکردنی دامه‌زراوه‌ی گشتیی دیاریکراودا. ئه‌م تیروانینه‌ گشتیه‌ کاریگه‌ری خو‌ی هه‌یه، به‌تاییه‌تی له‌سه‌ر ئاقاری گشتیی چاکسازی سیسته‌می خ‌زمه‌تکردنی مه‌ده‌نی. هه‌روه‌ها له‌ ده‌ستنیشانکردنی ئه‌و فرمانانه‌ی چاوه‌پوانده‌کریت داموده‌زگا کارگیریه‌کان ئه‌نجامیانبدنه‌و ئه‌وانه‌ش که‌ جیده‌هی‌لرین بۆ چالاک‌ی و که‌رتی تاییه‌ت، له‌ژیر چاودیری حوکم‌رانیداو پشتنه‌ستور به‌ په‌یمانی نیوان ئه‌وو که‌رتی تاییه‌ت.

پشتبه‌ستوو به‌وه‌ی سه‌روه‌ه، پیویسته ئامانجه‌کانی داموده‌زگا کارگیریه‌کان ته‌بابن له‌گه‌ل ئه‌و سیاسه‌ت و رپسایانه‌ی حوکم‌رانی دایانده‌رپژیت، واته‌ حوکم‌رانی (به‌داموده‌زگای یاسادانان و جیبه‌جیکردنه‌وه‌) پابه‌ندبیت به‌ ئامانجه‌ بنچینه‌یه‌یه‌کانی داموده‌زگای کارگیریه‌وه‌. به‌وییه‌ له‌به‌رده‌م پرۆسه‌یه‌کی سیاسیدان، که‌ په‌یوه‌ندی به‌ سنوری حوکم‌رانی و شیوازی کارپیکردنی ده‌سه‌لاته‌وه‌ هه‌یه. ئه‌مه‌ش پیویستی به‌ هی‌تانه‌ئارای شیوازگه‌لی نو‌ی و گۆرپانکاری بنه‌په‌تی هه‌یه له‌ شیوه‌کانی ئاکاری بۆماوه‌و تیروانینی کۆمه‌لگه‌دا سه‌باره‌ت به‌ رۆلی فه‌رمانبه‌ر له‌ داموده‌زگا‌کان و کۆمه‌لگه‌دا.

بۆیه ده‌بیت ئاراسته‌ی چاکسازی کارگێری و ناوه‌پۆکه‌که‌ی پشتبه‌ستووبن به چه‌مگه‌لی پوون و ده‌ستنیشانکه‌ری ئه‌و سیاسه‌تانه‌ی حوکمپانی ده‌یه‌وێت کاریان پێ بکات. هه‌روه‌ها گه‌ره‌که فرمانه سه‌ره‌کیه‌کانی داموده‌زگا‌کانی کارگێری، جیبه‌جیکردنی دروستی ئه‌و رێسایانه‌ بن، که هه‌ردوو ده‌سه‌لاتی یاسادانان و جیبه‌جیکردن ده‌ریانده‌که‌ن. له‌ سایه‌ی ئه‌و ستراتیژه‌و له‌به‌ر رۆشنای تیگه‌یشتنی پوون ده‌رباره‌ی سیاسه‌ته‌کانی حوکمپانی و چاکسازی یاسادانه‌رییه‌کان، بنچینه‌ی گشتیی بۆ چاکسازی کارگێری چه‌ند سیسته‌می‌ک له‌خۆده‌گرێت بۆ گه‌یشتنه ئامانجه‌کان، له‌وانه سیسته‌م بۆ: پلاندانانی ستراتیژی گشتی، کۆکردنه‌وه‌و بلاوکردنه‌وه‌ی زانیارییه‌کان به‌ئامرازگه‌لی سه‌رده‌میانه، برپارسازی، کاروباری دارایی و ژمیاری و پێداچوونه‌وه، به‌رپوه‌بردنی سامانه‌ مرۆیه‌کان و چاودێری و سه‌ره‌رشتیکردن. ئامانجی ئه‌وانه‌ش، زامنکردنی لیها‌توویی کارپاییکردنه به‌شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام و هێنانه‌دی ئامانجه‌کانه له‌سایه‌ی ستراتیژی گشتیی حوکمپانیدا.

به‌گشتی ناکرێت کارگێری و سیاسی لێک جیا‌بکرینه‌وه. چونکه برپاره‌ سیاسییه‌کان بۆ ئه‌وه ده‌رده‌چن، که ئامانجه‌کان ده‌ستنیشان‌بکرین و پێک‌بخرین و پێک‌به‌یتری، برپاره‌ کارگێرییه‌کانیش بۆ ئه‌وه ده‌رده‌کرین هه‌تا برپاره‌ سیاسییه‌کان جیبه‌جیکری، به‌ویتییه‌ی برپاری کارگێری ئامرازه بۆ جیبه‌جیکردنی سیاسه‌تێک.

ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ناو حیزبه‌کان و حوکمرانیی کوردستاندا

گرنگترین شتی‌ک، که ولاته پیشکه‌وتوه‌کان له‌وانی دیکه جیا‌ده‌کاته‌وه، سه‌قامگیربوونی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابووریه، هه‌روه‌ها پوونی پلان و ستراتیژه ئابووری و سیاسیه‌کانه. به‌رجه‌سته‌ترین توخمی ئه‌و سه‌قامگیریه‌ش، بوونی کولتوو‌رو سیسته‌می پوونه سه‌باره‌ت به ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات، جا ئه‌وه له‌ناو خودی حیزبه‌کاندا بی‌ت، یان له‌ناو حوکمرانیدا. ئه‌نجامی ئه‌وه، ده‌بینین له زۆربه‌ی ئه‌و ولاتانه‌دا چه‌ندین یاساو رێسا هه‌ن بۆ پوونکردنه‌وه‌ی میکانیزم و پێگای گه‌یشته‌ن پله‌کارو پۆسته جۆربه‌جۆره‌کانی ده‌سه‌لات له هه‌موو بو‌ارو کایه‌کاندا و گه‌لیک شی‌وازی پوون هه‌ن بۆ رێگرتن له مه‌یین و په‌قه‌ه‌لاتنی ژیا‌نی سیاسی و پاوانکردنی برپارسازی له‌لایه‌ن که‌س و تو‌یژی دیاریکراوه‌وه. به‌و جۆره له ولاته پیشکه‌وتوه‌کاندا به‌رده‌وام، به‌پێی رێساو میکانیزمی تاییه‌تی، خوله‌ه‌لبژاردن له‌ناو حیزبه‌کان و حوکمرانیدا ئه‌نجامده‌دری‌ت، هه‌میشه‌ش ئه‌و که‌س یان حیزبانه هه‌لده‌بژێردرێن بۆ رابه‌رایه‌تیکردن، که شایسته‌و لی‌هاتوون، جێی متمانه‌ن و خاوه‌ن پرۆژه‌ی گۆرپانکاری و په‌ره‌پێدانی تاییه‌تین.

ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات چیه‌؟

ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات، مانای ئه‌وه‌یه هه‌چ که‌سیک بۆ هه‌تاهه‌تایه له سه‌رکردایه‌تی حیزبیکدا نه‌مینی‌ته‌وه‌و هه‌چ حیزبیکێی سیاسیش به‌رده‌وام ده‌سه‌لاتی به‌ده‌سته‌وه نه‌بی‌ت، به‌لکو سه‌رکرده‌گه‌لی نو‌ی جێی سه‌رکرده‌کانی پێشوو‌ی حیزب بگرنه‌وه‌و حیزبی دیکه‌ش جله‌وی حوکمرانی بکات. ئه‌مه‌ش پشته‌ستوو‌ر به پرنسیپی فره‌لایه‌نیی سیاسی و به‌ده‌سته‌تانی که‌مایه‌تی و زۆرایه‌تی له پرۆسه‌ی دیموکراسیدا. ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات گوزارشتکردنه له خواست و خه‌ونی تاک و پیکهاته‌کانی کۆمه‌لگه، بۆ به‌شداریکردن له بنیاتنانی داهاتووداو بۆ گرتنه‌هه‌ستۆی به‌رپرسیاریتی. هه‌روه‌ها ده‌ربری حه‌زی مرو‌قه‌کانه

بۆ پرگاریبوون له پۆتین و په‌قه‌لاتن، که ئه‌نجامی به‌رده‌وامبوونی ده‌سه‌لاتداریتی تاکه‌که‌س له حیزبدوو قۆرخکردنی تاکه‌حیزب له حوکمرانیدا دیته‌ئاراو. دوو میکانیزم یان ریگه‌ بۆ ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ئارادان: ئاشیتخوانه‌و توندوتیژانه. ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیخوازانه‌ له‌ ریگه‌ی هه‌لبژاردنه‌وه‌و پشتنه‌ستوو به‌ پلورالیزی سیاسی و به‌پیی ویستو خواستی هه‌لبژیره‌کان ده‌بیته‌، ده‌ستاوده‌ستکردنی توندوتیژانه‌ش بۆ ناچارکردنی ئه‌و سه‌رکرده‌ی حیزبانه‌ یان ده‌سه‌لاتدارانه‌ی حوکمرانییه‌، که مل بۆ پرۆسه‌ی دیموکراسی ناده‌ن و ده‌یانه‌ویته‌ ژۆره‌ملیانه‌ سه‌رکرده‌یه‌تی حیزب یان سه‌رۆکایه‌تی ده‌سه‌لات پیاوانبکه‌ن.

قه‌یرانی ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات:

ئه‌گه‌ر بپوانینه‌ ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ کوردستان، ئه‌وا ده‌بینین په‌قه‌لاتنێکی سیاسی کوشنده‌ له‌ سه‌رده‌میکی پڕ له‌ گۆرانیکاری خێردا بالی کیشاوه‌ به‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌دا، چونکه‌ ژۆربه‌ی سه‌رکرده‌ی حیزبه‌کان بۆ ماوه‌ی زۆر درێژ، که هه‌ندی‌ک جار ده‌گاته‌ راده‌ی مردن یان پیری و په‌ککه‌وته‌بوون، له‌ سه‌رکرده‌یه‌تیدا ده‌میننه‌وه‌، یان چه‌ند حیزبێکی دیاریکراو حوکمرانیان قۆرخکردوه‌و ده‌رفه‌تیان بۆ ئه‌وانی دیکه‌ نه‌ه‌یشتۆته‌وه‌. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش ململانی توندوتیژی ئاشکراو ده‌مامکراو له‌ناو حیزبه‌کاندا سه‌ریانه‌ه‌لداوه‌، که هه‌ندی‌ک جار گه‌یشتۆته‌ راده‌ی پیکه‌یتانی ته‌که‌تولی دیاریکراو له‌ناو جه‌سته‌ی حیزبدا، یان لیکنرازان و جیا‌بوونه‌وه‌، که بوونه‌ته‌ مایه‌ی هه‌ر شه‌کردن له‌ ژبانی حیزب و داها‌تووی کۆمه‌لگه‌. هه‌روه‌ها شه‌پی پینگه‌و پایه‌داری له‌ناو کایه‌ی کۆمه‌لایه‌تیدا سه‌ریه‌ه‌لداوه‌، که تیایدا حوکمرانی جه‌غت له‌سه‌ر ئاماده‌بوونی خۆی له‌ گۆره‌پاندا ده‌کاته‌وه‌. ئه‌مه‌ش نه‌ک له‌ ریگه‌ی ئه‌و خزمه‌تگوزاریانه‌وه‌ که پێشکه‌شیان ده‌کات به‌ کۆمه‌لگه‌ یان ئه‌و ده‌ستکه‌وتانه‌ی ده‌یان‌ه‌ینێته‌دی، به‌لکه‌ له‌ ریگه‌ی په‌راویزخستن و سه‌رکو‌تکردنی حیزبه‌ نه‌یاره‌کان و ته‌سه‌کرده‌وه‌ی مه‌ودای جوله‌یان و توندوتۆ‌لکردنی مۆتوپۆ‌لکردنه‌وه‌. لایه‌نه‌ بی‌به‌شه‌کانیش (بی‌به‌شکراوه‌کان) له‌ ریگه‌ی کیشه‌دروستکردن و خولقاندنی گرفتێ جۆربه‌جۆرو توندوتیژی ده‌مامکراوه‌وه‌ گوزارشت له‌خۆیان بکه‌ن و خۆیان له‌ په‌راویزخستن و فه‌رامۆشکردن بپاریزن و به‌شداریکردن له‌ ژبانی سیاسی و گشتیدا مسۆگه‌ریکه‌ن.

ئه‌م دۆخه‌ی کوردستان گوزارشتکردنه‌ له‌ ده‌ستوستان له‌ئاست چه‌سپاندن و گشتاندنی کولتوری‌کدا، که ریژی پرنسیپی ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ کایه‌و

پیکهاته جۆربه‌جۆره‌کاندا ده‌گریت و ئیشکالییه‌تییکی زۆر مه‌ترسیداری خستۆته‌وه، که بۆته هۆی به‌فیرپۆدانی تواناو وزه تاک و به‌کۆمه‌له‌کانی کۆمه‌لگه. به‌واتایه‌کی دیکه، هه‌تاکو پرۆسه‌ی ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات له‌ کۆیره‌پێگه‌دا بیته و ده‌رفه‌ته‌کانی ده‌ستاوده‌ستپیکردنی ده‌سه‌لات له‌ناو حیزبه‌کان و حوکمرانیدا سنوورداریته‌ت، ئەوا سه‌ره‌نجام به‌ککه‌وته‌بوون یان پارچه‌پارچه‌بوون چاره‌نوسی حیزبه‌کان ده‌بیته، سه‌تمکاری و هاتنه‌ئارای ناوه‌نده‌کانی پایه‌داری چاره‌نوسی حوکمرانی ده‌بیته. سه‌ره‌نجامیش سه‌قامگیربوون و په‌ره‌پیدانی کۆمه‌لگه‌ ناماده نابن (غائیب ده‌بن).

هه‌ر حیزبیکی سیاسی یان حوکمرانیه‌ک باوه‌ری به‌ دیموکراسی (وه‌ک شیوازی حوکمرانی و ژیان) هه‌بیته، پێویسته باوه‌ری به‌ پرنسیپی ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیانه‌ی ده‌سه‌لات هه‌بیته. چونکه دیموکراسی سیسته‌میکه - به‌یه‌کیک له‌ ده‌رپینه‌کان - له‌سه‌ر چوارپێ راده‌وه‌ستت: ئازادیی راده‌ربهرین، ئازادیی پیکه‌ستن، سه‌ربه‌خۆیی دادوه‌ری و ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیانه‌ی ده‌سه‌لات. بۆیه ناکریت به‌بێ ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیخوازانیه‌ی ده‌سه‌لات قسه له‌سه‌ر دیموکراسی، مافه‌کانی مرۆف، ریزگرتن له‌ مافی ئه‌وی دیکه‌ی جیاواز بکه‌ین. بۆ کارکردن به‌و پرنسیپه‌ش، راسته‌ بوونی خوله‌ه‌لبژاردن له‌ کاتی خۆیدا گرنگ و جه‌وه‌ه‌رییه، بۆ هینانه‌دیی ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیانه‌و دیموکراتیانه‌ی ده‌سه‌لات له‌ناو حیزبه‌کان و حوکمرانیدا، به‌لام بوونی سه‌رکرده‌ی هه‌مه‌جۆری حیزبی و فره‌لایه‌نی سیاسی راسته‌قینه‌و کێپکێی به‌کرده‌وه‌ی نیوان سه‌رکرده‌کان له‌ناو حیزبیکدا و حیزبه‌کان له‌ناو حوکمرانیدا، گرنگو هه‌ستیاره. چونکه ده‌ستاوده‌ستکردنی راسته‌قینه له‌ناو حیزبیکدا نایه‌ته‌دی، که تاقه سه‌رکرده‌یه‌ک یان ده‌سته‌بژیریکی سه‌رکرده‌ جله‌ویده‌که‌ن و ده‌ستاوده‌ستکردنی راسته‌قینه له‌ حوکمرانیه‌کیشدا دروست نابیت، که حیزبیک یان هاوپه‌یمانیه‌تییکی به‌رته‌سکی دیاریکراو بۆ ماوه‌ی دریز کۆنترۆڵیده‌کات.

سه‌رکرده‌ی حیزبه‌کان و حوکمرانه‌کانی کوردستان ده‌بیته ئه‌وه‌یان لا پوون بیته، که ئه‌ندامه‌کانی حیزبه‌کانیان و گه‌له‌که‌مان، وه‌ک ئه‌ندامی حیزب و گه‌لانی دیکه‌ی دنیا، هه‌ز به‌و گۆرانکارییه‌ پۆزه‌تیقه‌ سوڤه‌خشانه‌ ده‌که‌ن، که ده‌بنه‌ هۆی بنیاتنان نه‌ک وێرانکردن و پێیان خۆشه‌ ئه‌و سیاسه‌ت و ده‌موچاو پلانا نه‌ بگۆین، که واقیع و پووداوه‌کان سه‌لماندویانه بنیاتنه‌رو یه‌کخه‌رو په‌ره‌پێده‌ر نه‌بوون و چاویان بریوه‌ته ئه‌وه‌ی ئازادانه سه‌رکرده‌یه‌ک له‌ناو سه‌رکرده‌کاندا هه‌لبژیریته

که متمانە ی پێ دەکەن و دڵنیان لە لێهاتوویی و سەرراستی، بەرنامە یەک لە ناو بەرنامە جۆر بە جۆرە کاندایە لێژن، که بە دڵنیاییە و دەیانگە یەننە که ناری ئارامی و پێشکەوتن و پەرەسەندن و چاکسازی بۆ دەستە بەر دەکەن.

دەستاو دەستکردنی دەسەلات و چاکسازی سیاسی:

دەستاو دەستکردنی ئاشتیی خاوەنە دەسەلات، بە بێ چاکسازییەکی سیاسی هەمەلایەن، که دەکەوێتە ئەستۆی حوکمرانی و کۆمەلگە ی مەدەنی و دامەزراوەکانی کەرتی تاییەت، مەیسەرنابیت. چاکسازییەک که دەبێتە هۆی بنیاتنانی سیستەمیکی دیموکراتیانە، جیگیرکردنی ئازادی وەک بەهاریەکی بنچینەیی، هێنانەدی سەرورەیی بە کردەوی میلیت، که لە رێگە ی فرەلایەنیی سیاسی و ئالوگۆرکردنی دەسەلاتە وە حوکمی خۆی دەکات و پشت بە ریزگرتن لە مافەکانی بێرکردنە وە و دەربەین و ریکخستن دەبەستیت.

گۆفاری هەفتانە ژمارە (۴۳) ۱۹-۲۵ نیسانی ۲۰۰۹

دیموکراسیی سیاسی برپره‌ی پشتی چاکسازییه

کۆمه‌لگه‌که‌مان ئیمپرو گيرۆده‌ی ده‌ستی پاشکه‌وتوویی و سته‌مکاریه . پاشکه‌وتوویی و سته‌مکاری - وه‌ک هۆو ئه‌نجام - دیوی دوه‌می پیشکه‌وتن و دیموکراسین، چونکه دیموکراسی مه‌رجی پیشکه‌وتن و مسۆگه‌رکاری به‌رده‌وامیه‌تی، پیشکه‌وتنیش مه‌رجی خونچه‌کردن و گه‌شه‌کردنی دیموکراسیه . مملانی ئیمپرو کۆمه‌لگه‌ی کوردستان له‌نیوان هیزه پیشکه‌وتنخوازه - داها‌توخوازه‌کان و هیزه موخافه‌زه‌کار - کۆنه‌په‌رسته‌کاندایه، به‌رجه‌سته‌کاری ناکۆکی بنچینه‌یی نیوان پاشکه‌وتوویی و پیشکه‌وتنه . لیره‌دا هۆکاری بریارده‌ری سه‌رکه‌وتنی هیزه‌کانی پیشکه‌وتن، به‌ده‌سته‌نیانی هۆشیارییه به‌رامبه‌ر به دیموکراسی و پیره‌ویکردنی پروژه‌ی گه‌شه‌پیدانی کۆمه‌لگه‌که‌مان .

پاشکه‌وتوویی کورد له تیروانینی مرۆقی کورددا، بۆ خۆی و رابردوه‌که‌ی، بۆ میژوو و که‌له‌پوره‌که‌ی، به‌ده‌رده‌که‌ویت . له هه‌لۆیستیدا به‌رامبه‌ر به سروشت، کۆمه‌لگه‌و مرۆف و حوکمرانیدا ئاشکراده‌بیت . له تیروانینیدا بۆ گه‌ردوون، دنیاو بزوتنه‌وه‌ی پیشکه‌وتنی مرۆقایه‌تی و هه‌لۆیستی به‌رامبه‌ر به‌وی دیکه ده‌که‌ویته‌پوو . له ده‌سته‌پاچه‌یی میلیله‌ت له‌ئاست جله‌وکردنی توانست و داها‌ته‌کان و ئاراسته‌کردنی وزه‌و تواناکان پوه‌و رپگه‌ی پیشکه‌وتن و نا‌ئاماده‌یی تیروانینیکی ستراتیژیانه‌ی ئه‌قلانیکراوه به پووی سه‌رده‌مو جیهاندا ده‌رده‌که‌ویت .

دیموکراسی، به‌و پێیه‌ی دژی سته‌مکارییه، له ده‌ره‌وه‌ی چوارچیوه‌ی پروژه‌ی په‌ه‌سه‌ندنێ کۆمه‌لگه‌ هیچ مانایه‌کی نییه . له‌م چه‌ند ساله‌ی دوایدا زۆر بابته‌و لیکۆلینه‌وه له‌سه‌ر دیموکراسی نووسراون و کۆپو کۆبوونه‌وه‌ش بۆ گفتوگۆکردن له باره‌یه‌وه سازدراون، به‌لام زۆربه‌یان دووچارێ تیروانینی یه‌کلابینانه، یان پارچه‌پارچه‌خوازانه بوون . بۆیه نه‌یان‌توانیوه ده‌رک به‌گرنگی و پێگه‌ی دیموکراسی بکه‌ن له په‌وتی گه‌شه‌کردنی میژوویدا و ده‌سته‌وستانبوون له‌ئاست دۆزینه‌وه‌ی پۆلی بریارده‌رانه‌ی هۆشیاریی دیموکراتیانه، عه‌لمانی، گه‌ردوونی و میژوویدا

بۆ په تکرډنی پاشکه وتوویی و زه بروه شانډن له پښگه کانی سته مکاری .
 قهیرانی هه نوکه یی کومه لگه که مان، قهیرانی سیاسه ته، قهیرانی کومه لگه و
 کومه لگه یی مه دهنی و شکسته خوارډنی هه ولدانه کانه بۆ نویکرډنه وه یی کومه لگه و
 دیموکرتیزه کړډنی و بنیانتانی فه رمانزه وایی هه ق، یاساو دامه زراوه کان . جا
 نه گهر نیمه له گه ل دیموکراسی سیاسیدا بین، نه و دیموکراسی له بنچینه دا له
 کومه لگه یه کی پاشکه وتوودا، نه ک دژی هوکمرانی نییه، به لکو دژی نه بوونی
 هوکمرانییه، به وپییه ی شوپشی راسته قینه دژی هوکمرانی نییه . بویه ناخواتن
 سه باره ت به دیموکراسی سیاسی ده بیته له په وتی دوزینه وه یی هوو هوکارو
 په گو ریشه کانی نه و قهیرانه دا بیته . لیتره شدا دیاریکرډنی بابه ته که، له سنووری
 دیموکراسی سیاسی، گریډراوی چهند مه سه له یه که:

دیموکراسی سیاسی و چهند مه سه له یه ک:

۱- قولوی و هه مه لایه نیی قهیرانی نیمرؤ له ناستی سیاسییدا چرډه بیته وه، واته
 نه و ناسته چؤنایه تییه ی سیما، پروخسارو راده ی گه شه کړډنی ناسته کانی دیکه ی
 تیا چرډه بیته وه . سه رنه جام، تیروانینی سیاسی (به واتا فراوانه که یی) ناوه پرؤکی
 کومه لایه تی، رؤشنبری، ئابووری، دادوهری، به پرپوه بردن و په روه رده کړډن
 له خؤده گریټ و کاتیک تاوتوی بابه تی دیموکراسی ده کړیت، پیویسته نه و
 ناوه پرؤکانه له یادنه کړین .

۲- ناشیت تیروانینیکی کؤپیکارانه مان هه بیته بۆ یه کیک له مؤدیله کانی
 دیموکراسی . یه که م له بهر مه حالیی نه وه له پرووی نه قلی و میژوویی و واقعیه وه .
 دوهم چونکه کاریگه ریی خرابی له سه ر خودی مه سه له یی دیموکراسی ده بیته .

۳- دیموکراسی - وه ک چه مک و پراکتیک - یه کیکه له دهرکه وته کانی نه زمونی
 مروقایه تی و په رنگی سه رده م و شوین و تایبه تمه ندییه چؤنایه تییه کانی کومه لگه ی
 کارپیکه ر وهرده گریټ .

۴- واقع و میژوو به پیی حه زو خواست و شه وقه کان مامه له یان له گه ل ناکریت،
 بویه دیموکراسی نایه ته دی، نه گهر هه لومه رچی بابه تی سیاسی، کومه لایه تی،
 رؤشنبری و ئابووری پیویستی نه کړد بیته و نه بو بیته پیدایستییه کی میژوویی .

۵- دیموکراسی چه مکیکی له دهره وهره ا هاتوه، بۆ نه وه ی نیشته جیبیت، پیویسته
 یه که م له بیرو پراکتیکداو له سه ر ناستی نه و بنه ما سیاسی و رؤشنبرییه نویانه
 یان نه وانه ی خویان به نویکار دهرانن په نگبدا ته وه، به تاییه تی له سه ر ناستی حیزبه

سیاسییه‌کان، به‌وپیی‌ه‌ی به‌رجه‌سته‌کردنی دیموکراسی له‌ بیرو پراکتیکی حیزبو ری‌کخراوه‌کاندا گرن‌گن بو‌ چه‌سپاندنی له‌نیو ژیا‌نی کۆمه‌ل‌گه‌دا. دوهم کۆله‌که‌کانی جی‌گیرکردن و چه‌سپاندنی سازب‌کرین و له‌ داموده‌زگا‌و دامه‌زوا‌ه‌کان و کۆمه‌ل‌گه‌دا به‌رجه‌سته‌ب‌کرین.

۶- دیموکراسی یه‌کی‌که له‌ ده‌روازه بن‌چینه‌بیه‌کانی بنیات‌نانی هوشیاریی گون‌جا‌وو په‌ره‌سه‌ندنی بزوتنه‌وه‌ی جه‌ما‌وه‌ری و دامه‌زاندنی پای‌گشتیدا، که زه‌مینه بو‌ به‌شدارب‌کردنی پۆزه‌تیفانه‌ی سیاسی خۆش‌ده‌که‌ن، ری‌گه‌یه‌که بو‌ کۆتایب‌ه‌یتان به‌ دۆخی گوشه‌گیری جه‌ما‌وه‌ر و په‌ت‌کردنی دۆخی لایه‌نگیرب‌کردن و نا‌په‌زاییده‌رب‌پ‌ینی نی‌گه‌تیفانه.

۷- سته‌مکاری سیاسی، هه‌رچه‌نده توندوتیژو به‌زه‌بریش ب‌یت، ناتوان‌یت ئۆپۆزسیۆن له‌نا‌وبه‌ر‌یت و هۆکاره‌کانی به‌ر‌گیرکردن له‌ په‌گه‌وه هه‌ل‌ک‌ش‌یت. چون‌که له‌ سب‌به‌ری سته‌مکاری و په‌ره‌سه‌ندنی چه‌وساندنه‌وه‌دا، هیزه‌کانی ئۆپۆزسیۆن پ‌واله‌تی دیکه وه‌رده‌گرن و دو‌و‌چاری چه‌ندین نه‌خۆشی و لادان ده‌بن و پ‌وه‌و توندوتیژی هه‌نگا‌وده‌نین.

لێ‌رده‌دا پ‌ی‌ویسته هه‌ندی خالی هه‌له‌ین‌جرا‌و ب‌خه‌مه‌پ‌وو، که نا‌وه‌پ‌ۆک و چوار‌چ‌ی‌وه‌ی چه‌م‌که‌که‌و توخمه پ‌یکه‌پ‌ینه‌ره‌کانی ده‌خه‌نه‌پ‌وو:

چه‌ند خالی‌کی گرن‌گ:

- دیموکراسی چه‌م‌کی‌کی سیاسی‌ه‌و له‌دای‌ک‌بو‌وی چر‌که‌ساتی‌کی پ‌یش‌که‌وت‌و‌وی می‌ژ‌و‌وی مرۆفایه‌تییه، ئە‌و چر‌که‌ساته‌ی فیکر قۆناخی ئە‌فسانه‌و جاد‌و‌و‌گه‌رانه‌ی په‌ت‌کرد‌و‌گه‌یشه‌ ویناکردنی هه‌مه‌لایه‌ن سه‌باره‌ت به‌دنیا‌و بنیات‌نانی ده‌وله‌تی مه‌ده‌نیانه.

- دیموکراسی چه‌م‌کی‌کی شارستانیانیه، چون‌که هاوکات گر‌ید‌را‌وی چه‌م‌کی شارو کۆمه‌ل‌گه‌ی مه‌ده‌نییه. ئە‌مه‌ش دو‌وپاتیده‌کاته‌وه ئە‌و میله‌ته‌ی له‌ پ‌رۆسه‌ی گه‌شه‌کردنیدا ئە‌م په‌وته‌ی به‌ده‌ست نه‌هیناب‌یت، ناتوان‌یت نو‌ینه‌ری به‌هاکانی دیموکراسی ب‌یت و ک‌یشه‌ی دیموکراسیش به‌در‌ی‌ژایی پ‌ۆژگار له‌ پ‌ۆژه‌فی (ئ‌ه‌جیندای) کاره‌کانیدا ده‌م‌ین‌یت‌ه‌وه.

- دیموکراسی چه‌م‌کی‌کی گر‌ید‌را‌وی ئە‌قلانیه‌ته‌و به‌ب‌ی‌ی بالاده‌ستی ئە‌قل گه‌شه‌ناکات، چون‌که مه‌نزله‌گی دیموکراسی مه‌له‌که‌تی ئە‌قل و ئە‌قلانیه‌ته. له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ش که ئە‌قل خالی ها‌وبه‌شی نی‌وان مرۆفه‌کانی دنیا‌یه، که جیا‌وازو بی‌و‌ینه‌ن. به‌وپ‌ی‌یه‌ش چه‌م‌کی

دىموكراسى فرە، جياواز، جياكارەو تەنەت ناكۆكو دژ بەيەكيش دەبىت .
 - ئازادى تايبەتتيرين نيشانەى ئەقلە، بۆيە دىموكراسى ئىشكالىيەتگەلىك
 لەخۆدەگرىت، كە لە خودى «كىشەى ئازادى» يەو ھەچاودەدەگرن، ئەگەرچى
 گەلىك بىريار دىموكراسى تەنيا لە سىستەمى ھوكمپرانىدا گىرىدەكەن . ھەرۋەھا
 چەمكى دىموكراسى بى چەمكى مرؤف - ۋەك جەلەۋكارى سروسىت و پىۋانەى
 بەھاكان و ئامانجى گەشەكردن - راست و دروست نابىت .

- دىموكراسى بەشدارىكردنى سىياسى، واتە بەشدارىكردنى ئازادانەى مرؤفە لە
 دروستكردنى ئىستەو داھاتووى خۆيداو ھەلبىزاردنى شىۋازى ژيان و سىستەمى
 ھوكمپرانى و ئاقارى گەشەكردنى خۇى لەخۆدەگرىت . ھىچ تاك، كۆمەل، چىن
 يان مىللەتتەك ناتوانىت بەختەۋەرى بەسەر كەسانى دىكەدا بەسەپىنىت و خودى
 بەختەۋەرى لەناۋنەبات .

- دىموكراسى دژى ئەۋەيە كەمايەتتەك دەسەلات قۇرخبكات، چونكە دىموكراسى
 لە ھەندى پۋەۋە ھاۋواتاى ھوكمپرانىي زۆرايەتى و پەتكردنەۋى قۇرخكردنى
 ھوكمپرانىيە لەلايەن كەمايەتتەكەۋە . كەۋاتە چەمكى دىموكراسى پىۋىستى بە
 چەمكى كەمايەتى - زۆرايەتى ھەيە لەسەر ئاستى كۆمەلايەتى و سىياسى و مەسەلەى
 ئۆپۆزسىۋن نەك ھەر پەۋادەكات، بەلكو پىۋىستىدەكات .

- دىموكراسى لەو كۆمەلگەيانەدا پىۋىست دەبىت، كە كۆمەلگەى كار،
 بەرھەمەينان، ھۆشيارى، پىشكەۋتن و ژىۋارن . لىرەدا كۆمەلگە بەرخۆرەكان ناتوانن
 دىموكراسى ھەرسىبەكەن و ھەست ناكەن پىداۋىستىيەكى گرنگە . دەركىش بەۋە
 ناكەن ھىز، يەكگرتنى ناۋەكى، پىشكەۋتن و پەرەسەندن گرىدراۋى دىموكراسىن .
 كەۋاتە دىموكراسىي سىياسى مەرجىكى بنچىنەيە بۇ پاراستنى زىندۋىتى
 كۆمەلگەۋ چالاكىي سىياسى و راست و دروستىي پەيوەندىي ئىۋان ھوكمپرانى و
 خەلك، دەسەلات و ئۆپۆزسىۋن، كەمايەتى و زۆرايەتى . بۆيە بىرپەرى پىشتى ھەر
 چاكسازىيەكە لە كوردستان پوۋىداتو لە پىشەۋەى ئەركەكانى سەرشانى ھىزە
 سىياسىيەكان و رۇشنىبىرانى كوردستانە .

هه‌لبژاردن لوتکه‌ی دیموکراسییه

له جیهاندا نزیکه‌ی ملیاردیک مرۆف به‌شداریده‌که‌ن له هه‌لبژاردنه‌کاندا، به‌مه‌به‌ستی ده‌ستنی‌شانکردنی نوینه‌ره‌کانی خۆیان بۆ دامه‌زراوه‌کانی یاساسازی و برپاسازی. پاش ئه‌و شه‌پۆلی گۆرپانکارییه دیموکراتیییه له ماوه‌ی بیست سالی پێشودا دنیا‌ی ته‌نیوه‌ته‌وه، له زۆر ناوچه‌ی جیهان جوهره‌ها هه‌لبژاردن ئه‌نجامده‌درین، به‌لام وه‌ک ده‌رده‌که‌وێت ته‌نیا نیوه‌ی ولاته‌کانی دنیا هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه‌یان به‌خۆوه بینیه‌وه هه‌لبژاردنه‌کانی دیکه دیموکراتیانه نه‌بوون، چونکه حوکمرانه‌کان په‌ریانداهه به ئامرازو شیوازه‌کانی گه‌مه‌کردن به پرۆسه‌ی هه‌لبژاردنه‌کان. ئه‌وه‌ش به مه‌به‌ستگه‌لیک، که ئامانجی هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه نه‌بوون، وه‌ک په‌وایه‌تیدانه‌وه به حوکمرانی، که‌مکردنه‌وه‌ی ئه‌و فشارانه‌ی داوای چاکسازی و پێزگرتن له مافه‌کانی مرۆف ده‌که‌ن.

له کوردستانیش هه‌لبژاردنه‌کانی پێشوو نه‌ک نه‌بوونه‌ته هۆی گۆرپانکارییه‌کی دیموکراتیانه‌ی راسته‌قینه، به‌لکو گویزانه‌وه‌ی دیموکراتیانه‌شیان به‌ره‌م نه‌هێناوه. سه‌ره‌نجام دیموکراسی و پلورالیزی حیزبی پۆله‌تکارانه بوونه‌ته ئاسته‌نگی به‌رده‌م تێپه‌راندنی دابه‌شبوونی ته‌قلیدی حوکمرانی و هۆی سه‌ره‌له‌دانی «دیموکراسی پۆله‌تکارانه» یان «حوکمرانی نیمچه دیموکراسی». ئیستاش باسی هه‌لبژاردنی په‌رله‌مانی کوردستان گه‌رموگۆره‌وه هه‌موان به په‌رۆشو وریاییه‌وه تێیده‌پوانن. بۆیه ده‌ربڕینی ئه‌م قسانه ده‌رباره‌ی هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه به‌پێویست ده‌زانم.

هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه کۆله‌که‌یه‌کی سه‌ره‌کی دیموکراسییه، چونکه دیموکراسی کۆمه‌لیک کارپایی و دامه‌زراویه، که به‌هۆیانه‌وه - ئه‌نجامی پێشبرکێی ئازادانه - تاکه‌کان به‌شداریده‌که‌ن له برپاسازیداو پێویسته پێش ئه‌نجامدانی، ئازادی و مافه دیموکراتیییه‌کان ده‌سته‌به‌رکراین. که‌واته پزیه‌ندی مه‌سه‌له‌کان به‌م جوهره‌یه: ئازادی به‌ده‌سته‌پێنانی زانیاری، ئازادی ده‌ربڕین، ئازادی پێک‌ه‌ستن و پێک‌هێنانی دامه‌زراوه‌ی سه‌ربه‌خۆ، ئه‌نجامدانی هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی سه‌رراست، که لوتکه‌ی دیموکراسییه، نه‌ک ده‌ستپێکی دیموکراسی.

هه لۆژاردن و چه ند مه جیک:

- هه لۆژاردنی دیموکراتیانه گریڤراوی ئه م مه رجانیه:
- بوونی مافی ده نگدانی گشتی بۆ هه ر هاو لاتییه کی پیگه یشتوو.
- خولیوون و پیکوپیکیی هه لۆژاردنه کان.
- بییه ش نه کردنی هیچ گرووپیک له پیکهینانی حیزبی سیاسی و خۆپالوتن بۆ پۆسته سیاسییه کان.
- بوونی مافی پیشبپیکردن له سه ر کورسییه کانی ئه نجومه نی یاسادانان.
- ئازادیی به رپۆه بردنی هه لمه ته کانی هه لۆژاردن به شیوه یه ک، که یاسا تیا یاندا پیشیل نه کریت و توندوتیژی دژی هه لۆژیره کان به کارنه هینریت.
- توانا سازکردنی هه لۆژیره کان بۆ ده نگدان له که شیکیی پر ئازادیدا.
- پالوتنی ده نگه کان و راگه یاندنی شه فافانه یان و توانا سازکردنی سه رکه وتوه کان بۆ پۆسته کانیان.

ناوه رپۆکی هه لۆژاردنی دیموکراتیانه به ده وری دوو پیوانه ی سه ره کیدا ده خولیته وه: ئازادیی هه لۆژاردن و سه رراستی پرۆسه ی به رپۆه بردنی هه لۆژاردنه کان. ئه زموونه هاوچه رکه کان هیمما بۆ ئه وه ده که ن، که هه لۆژاردنه دیموکراتییه پیشبپیکه خوازه کان ته نیا له هوکمرانیی دیموکراتیانه دا رووده ده ن، چونکه هه لۆژاردن یه کیکه له میکانیزمه سه ره کییه کانی کارپیکردنی دیموکراسی، نه ک ئامانجیک به خودی خۆی. هه روه ها هه لۆژاردنی دیموکراتیانه مه رجیکیی پیویسته، نه ک تاقه مه رجیک، بۆ هوکمرانییه کی دیموکراتیانه، به وییه ی ته نیا ئه نجامدانی هه لۆژاردنی دیموکراتیانه مانای ئه وه نییه هوکمرانی دیموکراتییه.

پیداویستییه کانی هه لۆژاردنی دیموکراتیانه:

ناوه رپۆکی سیسته می هوکمرانیی دیموکراتیانه بریتییه له ریکخستنی پرۆسه ی برپارسازی و کارکردنی دامه زراوه کانی هوکمرانی، توانا سازکردنی هاو لاتیان بۆ به شداریکردن له پرۆسه ی برپارسازیدا، ریکخستنی په یوه ندیی نیوان دامه زراوه کانی هوکمرانی و هاو لاتیان. ئه مانه ئه و سێ مه سه له یه ن، که ده ستووری و لاتییک له خۆیان ده گریت. ئه و ده ستووره ی، ئه گه ر یاسا کانی پیره ویکران، ئه و ده گریت به و سیسته مه بوتری دیموکراتی. لیره دا ده گریت ناوه رپۆکی ئه و چوارچیوه ده ستوورییه به م شیوه یه پوخت بکه ینه وه:

۱- ریکخستنی پرۆسه ی برپارسازی و کاری دامه زراوه کانی هوکمرانی له ریکه ی

پشتبه‌ستنه‌وه به ده‌سه‌لاتی یاسا. واته کۆنترۆل‌کردنی ده‌سه‌لاتی حکومهت به‌هۆی ده‌ستوری‌که‌وه، که حوکمپان و حوکمپانی‌کراو وه‌ک یه‌ک ملکه‌چی ده‌بن و میکانیزمی دیاری‌کراو بۆ بپاراسازی و لێپێچینه‌وه ده‌سته‌به‌رده‌کات و سیسته‌می‌کی دادوهری سه‌ربه‌خۆ بۆ پاراستنی پرنسیپی ده‌سه‌لاتی یاساو ئازادی و مافه‌کانی تاکه‌کان داده‌مه‌زینیت. ئەمه‌ وێپای مسۆگه‌رکردنی ملکه‌چ نه‌بوونی ساسیه‌تمه‌داره هه‌لبژێره‌وه‌کان بۆ ده‌سه‌لات و چاودێری هیچ ده‌سته‌یه‌کی هه‌لنه‌بژێراو. هه‌روه‌ها پرنسیپی لێک جیا‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کانی یاسادانان و جێبه‌جێکردن و دادوهری و راگرتنی هاوسه‌نگی نیوانیان.

۲- تواناسازکردنی هاو‌لاتیان بۆ به‌شداریکردن له‌ بپاراسازیداو پێپه‌وه‌کردنی پرنسیپی ده‌ست‌اوده‌ستکردنی ئاشتی‌خوازانه‌ی ده‌سه‌لات و دا‌بین‌کردنی مافی گشت هیزه‌ سیاسییه‌کان بۆ پێش‌بر‌کێکردن له‌سه‌ر کورسییه‌کانی ده‌سه‌لات، پشتنه‌ستوو به‌ پرنسیپی «میللهت سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته» و حکومهت کار به‌ده‌سه‌لات ده‌کات بۆ هینانه‌دی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی هاو‌لاتیان، نه‌ک به‌ده‌سته‌هینانی به‌رژه‌وه‌ندی تو‌یژیک یان حیزبیک.

۳- پێک‌ه‌ستنی په‌یوه‌ندی نیوان دامه‌زراوه‌کانی حوکمپانی و میللهت له‌سه‌ر بنچینه‌ی هاو‌لاتی‌بوون، واته‌ بوونی گشت ماف و ئەرکه‌کان بۆ هه‌موو تو‌یژه‌کانی کۆمه‌لگه‌، به‌بێ جیا‌وازی و بوونی ده‌رفه‌تی یه‌کسان بۆ به‌شداریکردن له‌ بپاراسازیدا. هه‌روه‌ها بوونی زامنکارییه‌کان بۆ ئازادییه‌ تاکه‌که‌سییه‌کان و مافه‌ سیاسی و ئابووری و سیاسییه‌کان و دا‌بین‌کاری ده‌ستوری و یاسایی بۆ پاراستنی ئازادی و مافه‌کانی که‌م‌یه‌تییه‌کان و تو‌یژه‌ لاوازه‌کانی کۆمه‌لگه‌.

مه‌به‌سته‌کانی هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه:

هه‌لبژاردن بۆ خۆی ئامانجیک نییه، به‌لکو میکانیزمی‌که‌ بۆ هینانه‌دی چه‌ند ئامانجیکی پایه‌دار، گرنگترینیان:

۱- گوزارشتکردن له‌ پرنسیپی «میللهت سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کانه» و جێبه‌جێکردنی میکانیزمی نوێنه‌رایه‌تیکردنی په‌رله‌مانتاران، به‌ ده‌رفه‌ت په‌خساندن بۆ گشت هه‌لبژێره‌کان به‌مه‌به‌ستی کارکردن به‌یه‌ک‌یک له‌ شێوازه‌کانی به‌شداریکردن له‌ بپاراسازیدا، که‌ ده‌نگانی گشتییه‌.

۲- هه‌لبژاردنی حوکمپانه‌کان بۆ نوێنه‌رایه‌تیکردنی میللهت.

۳- چاره‌سه‌رکردنی مملاتی سیاسییه‌کان به‌شێوازی ئاشتی‌خوازانه‌.

۴- ده‌سته‌به‌رکردن و نوێکردنه‌وه‌ی ره‌وایه‌تیی سیاسی، به‌ویپیه‌ی هه‌لبژاردنه‌کان ره‌وایه‌تی بۆ حکومه‌تی هه‌لبژێراو دابینه‌که‌ن، یان ره‌وایه‌تی نوێ ده‌به‌خشنه‌وه حکومه‌تی پیشوو.

۵- لێپرسینه‌وه له‌ هوکمرانه‌کان، به‌ویپیه‌ی ئامانجیکی هه‌لبژاردنه‌کان لێپرسینه‌وه‌و لێپچینه‌وه‌یه، جا ئه‌وه له‌ ریگه‌ی هه‌لسه‌نگاندنی پرۆژه‌کانی لایه‌نه پیشبرکێخ‌ه‌وازه‌که‌نه‌وه بێت پیش هه‌لبژاردن، یان خه‌لاتکردن و سازدانی ئه‌و سیاسیه‌یه بێت، که خولی پیشوی هه‌لبژاردنه‌کانیان بردۆته‌وه.

۶- گۆشکردنی سیاسی، چونکه هه‌لبژاردنه‌کان سه‌رچاوه‌یه‌کی سه‌ره‌کین بۆ مۆبیلێزه‌کردنی سیاسی و ئامرازێ گرنگ بۆ به‌شداریکردنی سیاسی. بۆیه ئه‌و ولاتانه‌ی هه‌لبژاردن تیاياندا ناکریت یان دره‌نگ ده‌کریت، توانای نوێکردنه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ تیاياندا ئه‌سته‌مه‌و توخمی نوێ ناگه‌نه‌ هوکمرانی و ناوه‌نده‌کانی بریارسازی و بۆ ماوه‌ی درێژ له‌ سایه‌ی ده‌سه‌لاتی حیزبیک، گرووپیکی یان سه‌رکرده‌یه‌که‌دا ژیان ده‌باته‌سه‌رو ده‌رفه‌ت له‌به‌رده‌می چه‌ندین نه‌وه‌دا نابیت به‌شداریبکات له‌ بریارسازیدا.

۷- رۆشنبیرکردنی سیاسی، به‌ویپیه‌ی هه‌لبژاردنه‌کان ها‌ولاتیان هۆشمه‌نده‌که‌ن ده‌رباره‌ی کاره‌ گشتی و مه‌سه‌له‌ سیاسییه‌کان. ئه‌مه‌ش له‌ کات و پیش ئه‌نجامدانی هه‌لبژاردنه‌کان و له‌ ریگه‌ی ئامرازه‌کانی راگه‌یاندن و ئاشکرکردنی به‌رنامه‌کانی هه‌لبژاردنه‌که‌نه‌وه.

پێوانه‌ی ئازادی و سه‌رپاستیی هه‌لبژاردنه‌کان:

پێوانه‌ی ئازادی، مانای رێزگرتنه‌ له‌ ماف و ئازادیه‌ سیاسییه‌ بنچینه‌یه‌یه‌کان و یه‌کیکه‌ له‌ پێداویستییه‌کانی هه‌لبژاردنی دیموکراتیکانه‌ و چه‌ند ره‌هه‌ندیکی له‌ خۆده‌گریت: یه‌که‌م/ ئه‌نجامدانی هه‌لبژاردن له‌ سیبه‌ری ده‌سه‌لاتی یاسادا، واته ده‌سه‌لات به‌پێی ره‌وایه‌تی بجولێته‌وه‌و هه‌موان به‌پێی یاسا، نه‌ک سه‌روه‌ری سه‌رکرده‌و سه‌رۆکه‌کان، هه‌نگاوینین و ملکه‌چی یاساکان بن، نه‌ک بریاره‌ تاکه‌که‌سییه‌کان. دوهم/ بوونی پیشبرکێ له‌ هه‌لبژاردنه‌کاندا، که دوو مه‌سه‌له له‌ خۆده‌گریت: پێوانه‌ی چه‌ندایه‌تی رووت، واته قه‌تیس نه‌کردنی هه‌لبژاردنه‌کان له‌ تاقه‌ کاندیدکراویکه‌دا، وه‌ک ئه‌وه‌ی سیسته‌مه‌ سه‌رتاپاگیره‌کان. پێوانه‌ی چۆنایه‌تی، واته پێویستی بوونی ئه‌لته‌رناتیقی هه‌مه‌جۆر بۆ پیشبرکێی هه‌لبژاردنه‌کان و زیاتر له‌ که‌س و به‌رنامه‌یه‌ک له‌به‌رده‌م ده‌نگه‌ردا. چونکه لێکچوون یان نزیکه‌ به‌رنامه

حیزبیه‌کان پاده‌ی پیش‌برکێ که‌مه‌کاته‌وه . سێیه‌م / زامنکردنی ئازادی زانیاری، ده‌برپین، کۆبوونه‌وه‌و راگه‌یاندن . چواره‌م / ئازادی پیکه‌یتانی ریک‌خراوگه‌لی سیاسی سه‌ربه‌خۆ له‌ ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردن و نه‌بوونی پێبه‌ندی پرسی و به‌کرده‌وه‌ له‌ سه‌ر دامه‌زراندنی ئه‌و ریک‌خراوانه‌ و پیش‌برکێ نیوانیان .

پێوانه‌ی سه‌رپاستیش گرێدراوی بیلایه‌نی ئه‌و ده‌ستانه‌یه‌، که‌ سه‌رپه‌رشته‌ی هه‌لبژاردنه‌کان ده‌که‌ن، له‌ کاتی ده‌نگدانه‌وه‌ بیگره‌ تا‌کو ده‌گاته‌ پالاوته‌ی ده‌نگه‌کان و راگه‌یاندنیان . گرنگترین پێوانه‌کانی سه‌رپاستیش بریتین له‌:

١ / بوونی مافی ده‌نگدانی گشتی . ٢ / تۆمارکردنی ده‌نگده‌ره‌کان به‌شیوه‌یه‌کی شه‌فاف و بیلایه‌ن . ٣ / بیلایه‌نی سیاسی ئه‌وانه‌ی سه‌رپه‌رشته‌ی هه‌لبژاردنه‌کان ده‌که‌ن . ٤ / یاسایه‌کی هه‌لبژاردنی دادپه‌روه‌رانه‌و کاریگه‌ر . ٥ / خولی هه‌لبژاردنه‌کان .

گۆڤاری هه‌فتانه ژماره (٤٤) ٣-٩ مایس ٢٠٠٩

كارى رۆشنىبىر بانگەشەكردن نىيە بۆ لايەنىكى سىياسى

سەبارەت بە ھەلۆئىستى رۆشنىبىران لە سەردەمى ھەلبژاردنەكانى كوردستاندا، سەرەتا پىيوستە ئىشكالىيەتى پىناسەى ئەو تويژە چارەسەرىكرىت، چونكە «رۆشنىبىر» خەسلەتلىكە لاي ئىمە دەبەخشرىتە ھەركەسىك سەر بە تويژى خويئندەوارەكانە، بەتايىبەتى ئەوانەى خويئندى پەيمانگە و زانكۆيان تەواوكردو، يان بەردەوامن لەسەر خۆپۆشنىبىرکردن، لە رىگەى بەرھەمەكانى ئامرازەكانى راگەياندنەو، بۆ بەدەستەينانى زانىارىي گشتى دەربارەى ھەمووشتىك. ئەم تويژە خويئندەوارەى لە پوانگەى جەماوەر و دەسەلاتەو تويژى رۆشنىبىر پىكدىننىت، گەورەترىن تويژى كۆمەلگەى، كە حوكمپانى پشتى پى دەبەستىت، بۆ رايىكردى ئىشەكان و بەرپۆەبردنى كاروبارەكانى و پىگەى ناوھندى نىوان جەماوەر و دەسەلاتە، مەيلى جەغتكردنەو لەسەر پۆتىنى رۆژانە و بەھانەھىنانەو ھەىە بۆ فرمان و برپارەكانى سەروتر، بەھەموو رىگەو شىوازىك دەچىت بەگژ ھەر نوىكردنەو يان گۆرپانكارىيەكدا، لەو كاتەدا نەبىت كە لەلايەن دەسەلاتە بالاكانەو ئاراستەدەكرىت و ئامادەىە بۆ ساختەكردنى راستىيەكان و ھەلخەلەتاندنى جەماوەر.

لەراستىدا رۆشنىبىر ئەو كەسەىە، كە بەرھەمەينى مەعريفەىە، بەقولى مامەلە لەگەل بىرورا پوتەكان دەكات و بەرھەمىاندىننىت و پىكەوھىان دەبەستىت. ھەرھەدا ھەيتنەرە، بەدواى حەقىقەتدا دەگەرپىت، ھەلۆئىستى پەخنەگرانەى ھەىە بەرامبەر بە بىروراكانى خۆى و بىروراى گرووپە جۆرەجۆرەكانى كۆمەلگە، دەروەستە بە بەھابەرزە مرقۇايەتەكانەو، تايىبەتمەندانە بايەخەدات بە مەسەلە گشتىيەكان و ئاراستەكردنى راى گشتى، بەمەبەستى كارىگەرىخستەنە سەر كۆمەلگەو دەسەلاتو ھىنانەدىي بەھا بەرزەكان و دۆزىنەوھى شىوازى دەستەبەركردنى ئازادىي مرقۇف لەلايەن كۆمەلگەو. ئىنجا سەربەخۆيە و ماوھىەك دەخاتە نىوان خۆى دەسەلاتەو، ھەتاكو بتوانىت تىروانىنىكى بابەتەيانەى ھەبىت.

لە پۆژگارى ئىمەرودا، پىيوستە رۆشنىبىر بەردەوامبىت لەسەر بەرھەمەينانى

مەعریفە، واتە پۆلی داھینەرانی هەبیت لە بەرھەمھێنانی فیکرو مەعریفە سازیدا، بەتایبەتی دەربارەی مافەکانی مرۆف، دیموکراسی، کۆمەلگەی مەدەنی، ھەلبژاردن و پەرلەمان و پروبکاتە خولقاندنی واقعیکی پۆشنبیری جیاوازی بەرھەمھێنانی تیپوانینی نوێ و گۆرپینی شیوازی بیرکردنەووە داھینانی کارپیکردنی فیکری سەردەمیانە، چونکە ئەو ھە کاری بنەپەتی پۆشنبیرەو کارەکانی دیکە سەردەمی ھەلبژاردنەکان، ئەو شتانەن کە دەچنە سەر کارە بنەپەتیەکە، وەک چۆن پزیشک یان ئەندازیار ھەندیک شت لەبەر دەروەستیی خەباتکارانە دەخاتە سەر کارەکانی پیشەکە خۆی. لێرەشدا بەرھەمھێنانی مەعریفە، مانای گۆشەگیری و داپرانی پۆشنبیر نییە لە کۆمەلگەکان و پووداوەکانی، دامالینیشی نییە لە دەروەستی، بەلکو ئەو بۆ خۆی دەروەستبوونە بە: ھیلای ئەقل و بەرھەمھێنان و داھینان، خەبات دژی نەفامی و نەخویندەواری و خورفەکاری، تیکۆشان دژی ستەمکاری و چەپاندن و سەرکوکردنی ئازادی دەربیر و لیکۆلینەووەی زانستی، خزمەتکردنی کۆمەلگە لە ڕینگە کەلەکەکردنی مەعریفەو، کە مەرجی سەرکەوتنی پیشکەوتن و پەرەپێدانیە.

ھیچ ڕینگریەک نییە لەبەردەم ئەویدا کە پۆشنبیر (وێک ھاوالاتییەکی خاوەن مافە مەدەنی و سیاسییەکان و مرۆفیک کە بروای بە کۆمەلک پرنسیپ ھەبەو کاردەکات بۆ ھێنانەدیی ئامانجگەلی دیاریکراو) لەم ھەلبژاردنەدا مەیلی ھەبیت بۆ حیزبیک، سەندیکایەکی یان پەوتیک و بەشداربیکات لە پڕۆسە ھەلبژاردنەکاندا، بەلام کاری ئەو نییە وەک پۆشنبیر بانگەشە بۆ تیپوانینیک یان لایەن و کایەییەکی سیاسی بکات، گفتوگۆی پۆژنامەوانیانە بۆ ئەنجامبەدات و سیمیناری بۆ سازبیکات و خوتبە ھێ پروپاگەندەکارانە بۆ بەدات. ئیشی ئەویش نییە پۆلی نووسەری حیزبی و ئامادەکاری پاپۆرتی سیاسی بگێریت، چونکە ئەو مەیلی کەسێکە وەک تیکۆشەر نەک پۆشنبیر، بەلکو داوای لێ دەکریت دەروەست بێت بە سەرپاستیی زانستی، بابەتی، شیکردنەووە لیکۆلینەووەو وەک بەریکی پۆشنبیری بەشداربیکات لە ئەقلانیکردنی سیاسەت و زانین و پراکتیکەکاندا و پڕیگریت لەو ھێ حیزبەکان، تاکو گرووپەکان بە خەون و بەلینە ئەرخەوانییەکان لەخستەبەرن، تاک و گرووپەکانیش ئەنجامی لاوازی کولتووری ھەلبژاردن و جیگیرنەبوونی دیموکراسی وەک شیوازی ژیان بەلاپیدا بیری. ئەمەش لە ڕینگە بەپاککردنی دیالۆگی بەپیت و خولقاندنی ژینگەییەکی تەندروستی پیکگەیشن و پیکھینانی پانتاییەکەو بەرھەمھێنانی پۆشنبیرانەو. بەوپێشەش داواناگریت پۆشنبیر لەم ھەلبژاردنەدا سەرکەردەو

دەمراستی بزووتنەوہی سیاسی و بانگەشەکاری حیزبی بیّت و خۆی تەرخانکات بۆ ئەو مەبەستە، بەلکو وا چاوەڕواندەکریت تیبکۆشیّت بۆ ھینانەدی ھۆشمەندی پەخنەگرانە و پۆشنگیری لە کۆمەلگەدا. مەبەست ئەو نییە پۆشنبیر لە سیاسەت داپریت، بەلکو ئەو یە پەیوەندییە کە بەجۆریک بنیاتبنریتەو، کە پایەداری بگپریتەو بۆ دەسەلاتی مەعریفە و پۆشنبیری، کە لە ژيانی پۆزانە ئیئمەدا غائیبە. واتە گەرە کە دوور لە وھمەکانی دەروەستی نامەعریفیانە، پۆشنبیر پۆلی راستەقینە خۆی ببینی و لە وھمی میژووسازیی پزگاریبیت، ھەتاکو بتوانیت لە ڕیگە مەعریفەو بەشداریی کاریگەرە بکات لە میژووسازیدا.

ئەری پۆشنبیرە لە م سەردەمەدا ھەلوئستی پەخنەگرانە ھەبیت، واتە پەخنەگریت لە دەسەلات و کۆمەلگە. مەبەست لە دەسەلات لێردا تەنیا دەسەلاتی ھوکمران نییە، بەلکو ئەوانەشە کە لە ئۆپۆزیسیۆندان، لەبەر بەدەستەو ھەگرتنی بەشیک لە پای گشتی و بوونی پڕۆژە دەسەلاتگرتنەدەست، یان بەشداریکردن لە دەسەلاتدا. ھۆکاری ئەو پەخنەگرتنەش زۆرە، وەک مەیلی دەسەلات بۆ بەرھەمھێنانی سەرکوتکردن و پاوانکردن. مەیلێک کە بەرھەمی نەبوونی پەوایەتی کۆمەلایەتی و سیاسی راستەقینە. دەسەلاتی ئۆپۆزیسیۆنی ناکۆک بەوانیش ئەو بازنە سیاسییە داخراوە بەرھەمدیئیتەو، کە سیستەمی سیاسی ھوکمرانی ئیئمە لەسەر پاوەستاو و ھەمان مەیلی دەسەلاتخاوانە لە پەیوەندی لەگەڵ جەماوەرو لایەنگیرانی خۆی و دەورووبەری کۆمەلایەتیدا بەرھەمدیئیتەو.

ئەری پۆشنبیرە لەکاتی ھەلبژاردنەکاندا بەدوای حەقیقەتدا ویلبیت، ئەو حەقیقەتە خۆی پێداویستی مەرووبەکان نایشیوین، چونکە پۆشنبیر گریدراوی ئەو دەربیرنە کە دەلیت: «ئەو ژیانە توژیئەوہی لەبارەو ناکریت، شایستە ئەو نییە بە ژیان دا بنریت.» لیکۆلینەوہی پەخنەگرانە خولقینەریش، پێوستی بە بویری، پوونی، دیسپلین و دلسۆزی ھە. لێردا نابیت پۆشنبیر حەقیقەت بکاتە قوربانی لەپیناوە دەستھێنانی کورسییەکی پەرلەماندا (دەسەلاتگرتنەدەست)، بیروباوەر بکاتە قوربانی لەپیناوە پارەو بەربرتییبەکاندا، ترسنۆک بیت و ئامادە قوربانیدان نەبیت.

پێوستە پۆشنبیری کورد لەم پۆزگارەدا ماوەیەک بخاتە نیوان خۆی و دەسەلات بەھەموو شیوہکانییەو. دەشیّت پۆشنبیر لە کاتی ھەلبژاردنەکاندا خزمەتگوزاریگەلی سیاسی پیشکەش بە حیزبە پکابەرەکان بکات، بەلام ئەوانە مەعریفی یان پۆشنبیرانە نین و ھەک تیکۆشەر پیشکەشیان دەکات، نەک

پۆشنبیر. سیاسه‌تمه‌داری زۆریه‌ی حیزبه‌کانی لای ئی‌مه‌ بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ ده‌کات، که به‌رنامه‌که‌ی پشتته‌ستوره به‌ مه‌عریفه، پۆشنبیریش بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ ده‌کات که ئه‌زموونی خۆی ده‌خاته‌ خزمه‌تی گۆرپانکارییه‌وه. که‌چی له‌پاستیدا مه‌عریفه له‌ هه‌ردوو باره‌که‌دا نا‌ئاماده‌یه، ئه‌و نا‌ئاماده‌بوونه‌ش به‌ری به‌هه‌ده‌ردانی که‌سیتی سه‌ریه‌خۆی پۆشنبیر و مامه‌له‌کردنه له‌گه‌لیدا وه‌ک یه‌کێک له‌ ئامرازه‌ سیاسیه‌کان، که ده‌شیت به‌پیتی پێداویستییه‌ سیاسیه‌کان له‌قالبدریته.

ئه‌رکی پۆشنبیری کورده له‌ کاتی هه‌لبژاردنه‌کاندا پوونه‌کاته‌ خیانته‌. مه‌به‌ست له‌ خیانته‌ تکرده‌ له‌ م ده‌رفه‌ته‌دا، پراکتیزه‌کردنی هه‌ست و سۆزه‌ سیاسیه‌کانه به‌ هه‌موو خه‌سله‌ته‌کانیه‌وه، سه‌رقالبوونه به‌ گرفته‌ رۆژانه‌یه‌کان و پووداوه‌ لاوه‌کیه‌کانه‌وه، خواستی به‌ده‌سته‌پێنانی سه‌ره‌نجامی خێرایه، سه‌رقالبوونی نا‌ئاساییه به‌ ئامانجه‌ هه‌نوکه‌یه‌یه‌کانه‌وه، زیاده‌پۆیی و توندپه‌وی و په‌قه‌ه‌لاتی بیروباوه‌په‌. پۆشنبیر به‌ دابه‌زینه‌ نی‌و مه‌یدانی مملاتی سیاسیه‌وه، له‌پێناو مسۆگه‌رکردنی به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی خۆی یان ده‌سه‌لاتی‌کی دیاریکراو یان ئه‌نجامی په‌رچه‌کرداری پشتبه‌ستوو به‌ یاده‌وه‌رییه‌کان، خیانته‌ له‌ فرمانه‌که‌ی خۆی ده‌کات.

ئه‌رکی پۆشنبیره له‌ پڕۆسه‌ی هه‌لبژاردنه‌کاندا سه‌ریه‌خۆیی خۆی پیا‌ریزیت و نه‌بیته‌ پاشکۆی سیاسی، چونکه‌ ئه‌وه‌ نا‌کۆکه له‌گه‌ل په‌یام و کاری ئه‌ودا، به‌لام له‌ به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌وو کۆمه‌لگه‌دایه که له‌گه‌ل پێکهاته‌ سیاسیه‌کاندا بکه‌ویته‌ گفتوگۆوه‌و پیکه‌وه به‌ره‌و یه‌کتر ته‌واوکردن بچنو هه‌ریه‌کیکیان ده‌ست له‌وه‌ هه‌لگریت ئه‌وی دیکه‌ پشتگوێبخات یان په‌تبه‌کاته‌وه، چونکه‌ ئه‌و کارانه له‌ پابردوودا بوونه‌ مایه‌ی به‌فیرپۆدانی ده‌رفه‌ت و وه‌زی زۆری کۆمه‌لگه‌که‌مان.

جیگیرکردنی دیموکراسی له کوردستان

دیموکراسی له کوردستان به بێ مملانییه‌کی به‌کۆمه‌لی به‌رده‌وام درژی ئه‌و بیروپا، هاوسه‌نگی، هیزو هه‌لومه‌رجانه نایه‌ته‌دی، که پێگرن له‌به‌رده‌م بنیاتنانی سیسته‌می یه‌کسانی یاسایی و دادپه‌روه‌ری و ئازادییه سیاسییه‌کاندا. هه‌یج مملانییه‌کیش به‌بێ بوونی ستراتیژیکی شایسته‌و کاریگه‌ر، که ئامانجه‌کان دیاریبکات و سودمه‌نده‌کان له دیموکراسی گۆشبه‌کات و ویسته‌کان سازبدات، داها‌تووی نابیت. له‌به‌رامبه‌ر ئه‌مه‌یشدا، لاوازیی پۆچی پێکخراوه‌یی له‌کۆمه‌لگه‌که‌ماندا، بۆته‌ هۆی پڕشوبلاویی هه‌یزه‌ گۆرانه‌کاره‌کان، نه‌بوونی گرتبوونه‌وه‌ یان میکانیزمه‌کانی گرتبوونه‌وه‌ی سیاسی، لاوازیی بزوتنه‌وه‌ سیاسییه‌کان و گۆشه‌گیریان و زالبوونی پۆچی سه‌له‌ته‌لامی به‌سه‌ر سه‌رکردایه‌تییه‌کانیان و بالاده‌ستی نا‌کۆکی و ناته‌باییه‌ تاکه‌که‌سییه‌کان به‌سه‌ر په‌فتاریاندا، سه‌ره‌نجام بیتوانایی له‌ئاست خه‌ملاندنی ستراتیژیکی گشتیدا که ئامانجی گۆرانه‌کاریی بنه‌په‌تییه، نه‌ک به‌ده‌سته‌هێنانی پێگه‌ و په‌لوه‌پایه‌ی لاوه‌کی له‌ده‌سه‌لاتدا.

دانانی ستراتیژیکی پراکتیکی بۆ گۆزانه‌وه‌ی دیموکراتیانه له کوردستان، پێویستی به‌ دیاریکردنی قه‌باره‌و سروشتی ئه‌و هیزو توێژانه‌یه، که به‌رژه‌وه‌ندیان له گۆرانه‌کاریی دیموکراتیانه‌دایه‌و فۆرمگه‌لی پێکخستنی وه‌ها بخه‌ملێنرێن، که یاریده‌ده‌رن بۆ گۆشکردن و یه‌کخستنیان و ئامانجه‌ هه‌نوکه‌بیه‌کان و ئه‌و پێگانه‌ بخه‌ینه‌په‌رو، که هه‌نگاوبه‌هه‌نگاوه‌ ده‌بیت به‌ده‌سته‌بھێنرێن، بۆ گۆرینی ته‌رازووی هیز به‌شێوه‌یه‌ک، که ده‌رفه‌ت بۆ ئه‌نجامدانی هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی سه‌رپه‌ست بپه‌خسیت و هه‌نگاوه‌ به‌ره‌و قۆناغیکی نوێ هه‌لبه‌نریت، که زه‌مینه‌ بۆ هه‌ینانه‌دی گۆرانه‌کاریی دیموکراتیانه‌ خۆشبه‌یت. ئه‌مه‌ش سه‌ره‌تا پێویستی به‌وه‌یه‌ ئه‌و به‌رنامه‌یه‌ داڕێژریت و ستراتیژی بنیاتنان و گه‌شه‌پێدانی ئه‌و جه‌مه‌سه‌رانه‌ دا‌به‌نریت، که به‌ دیموکراتخو‌از ناوده‌به‌رین. بۆ گه‌یشته‌ ئه‌وه‌یش، پێویسته‌ دیموکراتخو‌ازان یان ئه‌وانه‌ی ئاماده‌ی پێگه‌ی دیموکراسین پزگاربکرین له‌و نا‌کۆکی، شه‌له‌ژانی

خراب، ھەستەوھەری و مەیلانە ی ریزەکان پارچە پارچە دەکەن و ھەنگاوەکە لەباردەبەن و کۆششەکان بەھەدەردەبەن. واتە دەبنە رێگر لەبەردەمی ئەوێ گەرەوی یەكەم لەسەر گۆرپانکاری دیموکراتیانە بێت. چونکە بەشیکی زۆری ئەو خەلکە ی دەروەستیی خۆی بۆ ئەو رێگە یە نیشانداوە و بپوای پێیەتی، ھێشتا گەرەو لەسەر ئینتیمایە دەستەگەری و ە شیرەتگەری و ئایینیەکان دەکات و توانای نییە لە گزنگیی بنیاتنانی ھاوپەیمانی تێک بەگات، بەبێ گۆیدانە بنەچە و پەگەزو مەزھەبو بیروباوەر، لەپێناو ھینانەدیی ئامانجگەلی ھاوبەشدا، لەپیش ھەموویانەو ە یەکسانی و دادپەروەری و شکۆمەندی تاکەکەسی.

دوو مەسەلە ی سەرکەوتن:

بەو جۆرە داھاتووی ھەنگاوی دیموکراتیانە لای ئێمە گزیدراوی سەرکەوتنە لە چارەسەرکردنی دوو مەسەلە ی سەرکەوتن: یەكەم خەملا ندنی بەرنامە یەکی دیموکراتیانە، واتە دەستنیشانکردنی ئەولەویات و بەھا سەرکەوتنەکان، دووم دۆزینەو ە ی فۆرمی رێکخراوی داھینەرانە ی و ەھا، توانای کۆکردنەو ە ی ئەو ھیزە حیزبی و ناحیزبیانە ی ھەبێت، کە بپوایان بە دیموکراسی ھە ی و ەھانی تاکەکان دەدات ئینتیمای لاو ەکیەکانیان تێپە رپێن بۆ بەشداریکردن لە بنیاتنانی کایە یەکی نوێ کارکردن و ە بەرھینانی سیاسی و کۆمە لایە تی گشتیدا، کە دەبێتە سەرچاوە یەکی نوێ بۆ ئینتیمای، ئەویش چوارچۆی نیشتمانە، کە ھیزی لە ھی لاو ەکیە کە مەتر نییە. جا ئەگەر ھەنگاوی دیموکراتیانە نەتوانیت لەو ەدا سەرکەوتوویت، ئەو گرتبوونەو ە یەکی سنوورداری گۆشەگیری پوونا کبیران دیتە ئاراو، کە خەلک بە ئایدیالیست و خەونخوازی دەزانیت، نەک ھیزی ھەلگری پڕۆژە یە ک بۆ گۆرپانکاری گەورەو کاریگەر.

ئەگەرچی پزگارکردنی ویستی میلی و ھینانەدیی دیموکراسی و فرەلایە نیی (پلورالیزم) ئیمپۆ دەروازی پبویستن بۆ بەرەنگاربوونەو ە ی گشت کێشەکان، چونکە زەمینە یەکی دروستە بۆ گفتوگۆکردن دەربارە ی ئەو کێشانە و خەملا ندنی ئەقلانییەت و پیکھینانی یەکانگیری نیشتمانی پبویست بۆ چارەسەرەکان و بەرەنگاربوونەو ە ی کێشەکان، کەچی ئەولەویەتی زۆربە ی ھەرە زۆری خەلک ھەتاکو ئیستا (تا ماو ە یەکی دیکەش) کێشە ی پەرەپیدانی کۆمە لایە تی و ئابورییە، دابینکردنی خۆراک و جلوبەرگ و خانوو و دەرفەتی کارە بۆ ھەزاران کەس، کە کۆمە لگە کە مان سالانە دەریان دەھاو پێژێ، بەبێ پەرەدەکردنیکی شارستانیانە، یان

قالکردنىكى رۆشنىبىرئانە . مەسەلەكە پەيوەندىي بە چارەنووسى ئەوانەوھىيە، كە دەكەونە نىوان «بەربەرىيەت» و «شارستانىيەت» ھوو ھەرەشە لەوانە دەكەن، كە پىگەيەكيان لە ھوكمراڻىدا بۆ خۆيان دروستكردوھ . بۆيە ديموكراسى ناكريٲ لە كوردستان بچەسپىٲ، ئەگەر چارەسەر بۆ گرفتە ھەمەلايەنە ھەلئاساوەكان نەدۆزىتەوھ .

گرەوى خەلك لەسەر ديموكراسى:

ئۆگريي پەرەسەندوى خەلك بۆ ديموكراسى و گرەوكردن لەسەرى، بەرى ئەو باوەرەيە كە بەشىكى گەرەى پەنگخواردنى ئيمرۆ بەرھەمى سياسەتى چەند سالى پيشوو و ئەو جياوازىيە مەترسيدا رەيە لە داھاتى كۆمەلايەتى و تەشەنەسەندنى ھەژاريدا . چونكە لە ساىەى ھوكمراڻىي پيوارى (غياىي) سەرورەيى ياسا، جياكارەكردنى كۆمەلايەتى و سياسى، چەسپاندنى پىگەو ئىمتيازەكانى دەسەلاتداران و دەستوپيۆھەندەكان و گشتاندنى گەندەلیدا ناكريٲ وەبەرھىنانەكان سەرکەوتووبن، بەھرەكان جىگىربن، سەرمايەكان كەلەكەبن و دادپەرورەيى بىتەدى . ئەوھى لەواقىعدا پرويداوھ، ويرانكردنى دامەزرادەكان و بەھدەربردنى سەرمايەو ئەزموونەكان و چاندنى بىھيوايى و كوشتنى ھاندان بوھ لای زۆرىنەى دانىشتوان . ئەمەش پىويستى بە چاكسازى ھەيە .

كەواتە بىرۆكەى ديموكراسى و مەسەلەى بەشدارىكردنى سياسى و فراوانكردنى بازنىەى ئازادىيەكان و رپزگرتنى مافەكانى مرۆف نايٲ مەسەلەى چاكسازىي كۆمەلايەتى و ئابوروى سياسىيمان لەبىرەرىتەوھ . چونكە ئەو ديموكراسىيەى چاوى تى براوھ، ديموكراسىيەكى روالەتكارانە نىيە . ديموكراسىي بەتەنيا داىبنكردنى ئازادىيە تاكەكەسىيەكان نىيە، بەلكو بزوينەرى سەرەكىي خواستى خەلكە بۆ يەكسانى، دادپەرورەى، شكۆمەندى و ئازادى . ئەو چەكەيە، كە بەكاردەھىنريٲ بۆ شكاندنى بازنىەى قۆرخكردنى دەسەلات لەلايەن گروپىكەوھ . جا ئەگەر چاكسازىي مەرچى چەسپاندن و سەرکەوتنى ديموكراسى بىٲ، ئەوا ئازادى مەرچى بوژاندنەوھى دىنامىكىيەتى پەرەپىدانى ئابوروى كۆمەلايەتى و تەكاندانە بە چاكسازى . خو ئەگەر شكستەمانخوارد لە پىكەوھ گرپدانى چاكسازى و بەشدارىكردنى سياسىدا، ئەوا ئەلتەناتىف كردنەوھى دەرگايە بەرپووى رپگەچارەى دىكەدا، كە يەكىكيان دەشىٲ توندوتىزى و ويرانكردن بىٲ . چونكە بەردەوامبوونى قەيرانى سياسى و ئابوروى كۆمەلايەتى، پەراويزكردنى تويزەكانى مىللەت زياتردەكات و ھەستى نىشتمانى و

سیاسییان وێرانده‌کات و خه‌مساردییان ده‌کات به‌رامبه‌ر به ئێستاو داها‌توومان، له‌کاتی‌کدا پیاواری به‌شداری‌کردنی سیاسی هانی ده‌سته‌بژێره‌ دوورخراوه‌کان ده‌دات گره‌و له‌سه‌ر خه‌لکی نا‌پازی بکه‌ن و به‌کاریان‌به‌رن بۆ خزمه‌ت‌کردنی پرۆژه‌کانی خۆیان. بۆیه ئه‌گه‌ر به‌لێنه‌کانی له‌مه‌ر دیموکراسی جێبه‌جێ نه‌بن، ئه‌وکاته خه‌لک هه‌ستده‌کات هه‌لخه‌له‌تینراوه، سه‌ره‌نجام هه‌یج به‌ربه‌ستیک نابێت بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و خه‌لکه هه‌لوێستی دیکه‌ی هه‌بێت و بکه‌وێته ناو ئاقارگه‌لی دیکه‌وه، که هه‌ندیکیان ده‌شی‌ت نادیموکراتی و ناشارستانی و نا‌ره‌وا بن.

گرفتی سه‌ره‌کی بۆ چاره‌سه‌ر‌کردن:

به‌کورتی گرفتی سه‌ره‌کی، که پێویسته دیموکراسی چاره‌سه‌ریکات، ئازادی یان دا‌بین‌کردنی ئازادییه‌کان نییه به‌ته‌نیا، به‌لکو زیاتر له‌وه دا‌بین‌کردنی ژیان و کارو‌مانه‌وه‌یه. لێره‌شدا دیموکراسی به‌هایه‌کی نابێت و هیوای بوونی بۆ ناخوارزێت، ئه‌گه‌ر نه‌بێته چوارچۆیه‌یه‌کی با‌شتر بۆ چاک‌کردنی هه‌لومه‌رجه‌کانی ژیان و کارو‌مانه‌وه‌یه. سه‌ره‌نجام پێویسته چاک‌سازی دیموکراتیانه به‌به‌رنامه‌ی لانی که‌م دا‌بن‌رێت، چونکه ئامانجی دا‌بین‌کردنی مه‌رجه بنچینه‌یه‌کانی ئارامی سیاسی، ئاسایشی کۆمه‌لایه‌تی، یه‌کسانی یاسایی، هه‌ست‌کردن به‌شکۆمه‌ندی تاکه‌که‌سی و پاراستنی نیشتمانییه. ئه‌مانه‌ش ئه‌و مه‌رجانه‌ن، که چیدی نا‌کرێت فه‌رامۆش‌بکرێن، له‌پێناو هه‌ینانه‌دی ئامانجگه‌لی مه‌زنی نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌یی و هه‌ینانه‌دی سیاسه‌تگه‌لی دوورمه‌وداتردا. جا ئه‌گه‌ر نه‌مانتوانی شه‌پری چاک‌سازی دیموکراتیانه به‌رینه‌وه، واته نه‌مانتوانی کاربکه‌ین بۆ خولقاندنی که‌شیک کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و فیکری گونجاو بۆ په‌ره‌پێدان و پێشکه‌وتن و کۆششی ته‌واو بکه‌ین بۆ هاوکاری نیشتمانی و لێک‌تیگه‌یشتنی نیوان لایه‌نه‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کان، ئه‌وا بێگومان ناتوانین بچینه‌ ناو جیهانی هاوچه‌رخه‌وه‌و بگه‌ینه ئامانجه‌ دوورمه‌ودا‌کان و تقومه‌به‌ین له‌ناو قه‌یرانی قولتر و که‌شی دل‌په‌قترا.

په‌روه‌ده ئام‌پ‌ازی گۆ‌پ‌ان و دیموکراتیزه‌کردنه

په‌روه‌ده ئام‌پ‌ازی ئاشنابوونه به تواناکانی مرۆف، ئە‌گ‌ر به زنجیره‌ پ‌رۆسه‌یه‌ک داب‌ن‌رێت تیا‌یدا تاکه‌کانی کۆمه‌ل‌گه‌ ئە‌و توانستانه‌ به‌ده‌ست‌دینن، که یارمه‌تیده‌رن بۆ به‌کار‌بردنی وزه‌کانی خۆیان، له‌ رێ‌گه‌ی تی‌گه‌‌یشتن و ج‌له‌‌و‌کردنی توخمه‌ کولتوریه‌کان و گ‌رتنه‌‌ئ‌ه‌ستۆی هوشیارانه‌ی به‌ر‌پ‌رسیار‌یتیه‌کانی ناو کۆمه‌ل‌گه‌وه‌ . بۆ ئە‌وه‌ی په‌روه‌ده‌ کاریگه‌ریی له‌سه‌ر کۆمه‌ل‌گه‌ و په‌ره‌سه‌ندنی هه‌بێت، ده‌بێت داها‌توخوا‌زبێت، نه‌ک جی‌گ‌یر و موخافه‌زه‌کار. لێ‌ره‌شدا خه‌سه‌له‌تی سه‌ره‌کیی ژینگه‌ی په‌روه‌ده‌کردنیک‌ی داها‌توخوا‌ز خیرایی گۆ‌پ‌انه‌، که ده‌یسه‌پێنی به‌سه‌ر ج‌له‌‌و‌کارانی بواری په‌روه‌ده‌دا، له‌ کاتی سیاسه‌ت‌سازیی په‌روه‌ده‌و دیار‌یکردنی ئامانجه‌کانیدا په‌چا‌و‌بیکه‌ن . چونکه‌ له‌ناو جیهانیکی هه‌میشه‌ گۆ‌پ‌اوی گه‌شه‌کردودا، که مه‌عریفه‌کان به‌خیرایی نوێ‌ده‌بنه‌وه‌، ئە‌رکی په‌روه‌ده‌ ته‌نیا گۆ‌پ‌انه‌وه‌ی رێ‌ک‌وپێکی زانیاریه‌کان و ئاخاوتن ده‌رباره‌ی چه‌سپاندنی پۆ‌چی په‌خه‌گرانه‌و فێ‌رکردنی شی‌وازه‌کانی بێ‌ر‌کردنه‌وه‌ نییه‌، له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ی په‌روه‌ده‌ی داها‌توخوا‌ز جه‌غت له‌سه‌ر کۆمه‌ل‌گه‌ی شاره‌زایی سه‌ره‌کی ده‌کاته‌وه‌، وه‌ک توانای گونجانی تاک، نه‌رمونیانی، مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ گۆ‌پ‌انی خیرا، تی‌گه‌‌یشتن له‌ گۆ‌پ‌ان و ئاماده‌بوون بۆ که‌وتنه‌ ژێ‌ر کاریگه‌ریه‌وه‌ .

په‌روه‌ده‌ پ‌رۆسه‌ی گۆ‌پ‌انکاری به‌رده‌وامه‌:

ئ‌ه‌و په‌روه‌ده‌یه‌ی له‌ پ‌ا‌بردودا چا‌وی تی‌ ب‌رابوو، وا‌ته‌ وانه‌پێ‌وتنه‌وه‌و ته‌لقین‌دادان و پێ‌ له‌به‌ر‌کردن، ئ‌یم‌رۆ بۆ‌ته‌ پ‌رۆسه‌یه‌کی گۆ‌پ‌انکاری به‌رده‌وام، که گشت تاکه‌کانی کۆمه‌ل‌گه‌ ده‌که‌ونه‌ ژێ‌ر کاریگه‌ریه‌وه‌ . هه‌روه‌ها ئاشنابوون به‌ چۆنییه‌تی گۆ‌پ‌ان، بۆ‌ته‌ یه‌کیک له‌ ئامانجه‌ سه‌ره‌کیه‌ نوێیه‌کانی په‌روه‌ده‌ . وێ‌پ‌ای ئە‌وه‌ په‌روه‌ده‌ ئ‌ه‌م ئامانجانه‌ش دینیت‌ده‌ی: به‌ده‌سته‌پێ‌نانی مه‌عریفه‌، بنیاتنانی ژیری، په‌ره‌پێ‌دانی تواناکانی په‌خه‌گرتن، بنیاتنانی توانا ئە‌قلیه‌کان، گه‌شه‌پێ‌دانی توانای خۆناسین،

دەرککردن بە بەهەرەکان و سنوورەکانیان، فیربوونی چۆنیەتی زالبوون بەسەر مهیل و رەفتارە ویرانکارەکاندا، خستەگەرپی توانستە داھینەر و خولقینەرەکانی تاک، ئاشنابوون بە چۆنیەتی بەشداریکردن لە بەرپرسیاریتی گرتنەئەستۆ لە کۆمەلگەدا، فیربوونی چۆنیەتی پەیوەندی دروستکردن لەگەڵ کەسانی دیکە، یارمەتیدانی تاک بۆ گونجان لەگەڵ گۆرانکارییەکان و بەدەستھێنانی تیروانینیکی ھەمەلایەن دەربارەیی جیھان، راھینانی تاک لەسەر ئەوێ پراکتیکی و ئەقلانی بێتو توانای ناسین و چارەسەرکردنی گرفت و کێشەکانی ھەبێت...ھتد.

کەواتە پەرورەدەکردن پۆلیکی دیاری ھەیە لە پڕۆسەی نوێکردنەوە و گۆرانکاریی دیموکراتیانەداو لە کوردستاندا ئەو بایەخە زیاترە، چونکە کاریگەری لەسەر ئیستاو داھاتووی دەبێت. ئەمەش پێویستی بە کارو کۆششی زۆر ھەیە، بۆ سەرلەنوێ دیاریکردنی پڕۆسە و ئامانجەکانی پەرورەدە. لەلایەکەوە بەرپرسیاریتییەکی گەرە دەکەوێتە ئەستۆی پڕۆسەی پەرورەدەکردن، بۆ ئامادەکردنی تاکەکان بۆ جیھانی سەرەدەمی شۆرشی تەکنیکی و بەجیھانیبوون بە ھەموو کاریگەرییە جۆربەجۆرەکانیانەو، لەلایەکی دیکەو دەبێت پەرورەدە ئامانجی راھینانی مرۆف بێت لەسەر گۆران و پەرەسەندن. جا ئەگەر تیروانینی و ھاھا ھەبن، کە پێیانوایە پەرورەدەکردن سیستەمیکی موحافەزەکارە، واتا ئەرکی ئەوێ نەوێ نوێکان بە زانیارییە پێشوەخت لەسەر ڕیکەوتوھەکان ئاشنابکاتو وایان لێ بکات لەگەڵ بەھاو بیروپراکانی کۆمەلگەدا بسازین، ئەوا راستییە نوێکان دەریانخستوھ مەعریفەیک نییە بۆ ھەتاھەتایە ھەموان لەسەری پێکبەون و ھەموو بەھاو بیروپراکانی رابردوو شایانی پیاچوونەو ھو تەنانەت پەتکردنەو و مەعریفەکانی ئیمپرۆش لە داھاتوودا دەگۆرین و نوێدەبنەو. کەواتە پەرورەدەکردن یەکیکە لە کەرەستە سەرەکییەکانی بنیاتنانی مرۆف و بەھۆی پڕۆسەی پەرورەدەکردن و لە ڕیگەیی دامەزراوھ جۆربەجۆرەکانەو بەدەستدیت، کە فیرکردنی رەسمی گرنگترین کەنالییەتی.

پەرورەدەو چەند بەھایەکی نیگەتیف:

پەرورەدە، ھاوشانی چەند ھۆکاریکی دیکە، پۆلی ھەیە لە گۆرانی کۆمەلگەدا، چونکە تاکی پەرورەدەکراوی ھوشیار ئامپازی کاریگەرە لە پڕۆسەی گۆرانکاری و پەرەپێدانی بەردەوامداو یاریدەدەرە بۆ ئەوێ تاک باشتر لە ماف و ئەرکەکانی خۆی تیبگات، ھاوسەنگیی لەنیوان فرمانە خیزانی و ئەرکە کۆمەلایەتیەکانی

خۆیدا رابگریت، چاکتر بکه‌وێته کارلێککردنه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌وانی دیکه و خواستی زیاتری هه‌بێت بۆ به‌شداریکردن له هینانه‌دی گۆرانیکاری پۆزه‌تیفانه و بنیاتنانی کۆمه‌لگه‌دا. هه‌روه‌ها په‌روه‌ده پڕۆلی هه‌یه له بنیاتنانی دیموکراسیدا، له‌به‌رئه‌وه‌ی کاریگه‌ری هه‌یه له‌سه‌ر ئاکاری تاکه‌کان و پیکهاتنی ئه‌و به‌هایانه‌ی باوه‌ریان پێه‌تی.

ئاشکرایه په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆڵ له‌نیوان په‌روه‌رده‌و دیموکراسیدا هه‌یه و ناگریت له‌سایه‌ی پیواری ئازادییه تاکه‌که‌سی و گشتییه‌کان و نه‌بوونی دادپه‌روه‌ری و یه‌کسانی ده‌رفه‌ته‌کاندا، باسی په‌روه‌ده بکه‌ین و ناشکریت به‌بێ په‌روه‌ده‌یه‌کی راسته‌قینه و بنیاتنه‌رانه‌ی ئامانجار، که خاوه‌ن خه‌سه‌له‌ته‌کانی چاکی و داھینان و به‌ره‌مه‌پنانه‌و ریزی مرۆڤو توانا‌کانی ده‌گریت، باسی دیموکراسی بکه‌ین.

بۆ هینانه‌دی گۆران و دیموکراسی له‌ کوردستان، پێویسته په‌روه‌ده کار بۆ له‌ناوبردنی چه‌ند به‌هایه‌ک بکات، که ده‌بێه هۆی یه‌کتر قبول نه‌کردن و که‌وتنه‌وه‌ی توندوتیژی، له‌وانه:

۱/ تاکلایه‌نی، واته په‌تکردنه‌وه‌ی حه‌قیقه‌تی فره‌یی و قبول نه‌کردنی ئه‌وی دیکه، جا ئه‌وه له‌سه‌ر ئاستی بیروپا‌و فیکر بێت یان ئاستی گرووپ و پیکه‌راوه‌کان. سه‌ره‌نجامی ئه‌م به‌هایه‌ش لیکترزانی فیکرو واقیع، نه‌بوونی توانای پیکه‌وه ژیان له‌گه‌ڵ ئه‌وانی دیکه و به‌سته‌له‌کی بیروباوه‌ر دێته‌ئاراوه.

۲/ دوانه‌ی دژبه‌یه‌ک، واته ویناکردنی ئه‌وه‌ی دوو شت هه‌ن، که هه‌رگیز پیکه‌وه کۆنابنه‌وه، مه‌به‌ست بیکردنه‌وه‌یه به شیوازی «ئه‌م یان ئه‌و»، واته «ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵمان نییه، دوژمنانه». ئه‌م به‌هایه‌ش ده‌بێته هۆی ملشکاندنی دیموکراسی، چونکه چاره‌سه‌ری مامناوه‌ندی و بیکردنه‌وه‌ی میانپه‌وانه په‌تده‌کاته‌وه‌و ئه‌گه‌ری هاوکاریکردن له‌گه‌ڵ ئه‌وانیتر قبول ناکات و ئاماده‌نابێت له‌ پووی فیکرییه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌وانیتر هه‌لبکات.

۳/ کولتووری یاده‌وه‌ری، واته پشتبه‌ستن به پیکهاتو پروداوه‌کانی رابردوو و دانانیان به سه‌ره‌چاوه‌ی بیکردنه‌وه‌و بریاردان و قبولکردنی چاره‌سه‌ره حازه‌ده‌سته‌کان، له‌بری خه‌ستنه‌گه‌ری تواناو شاره‌زاییه‌کان و ده‌ستپێشکه‌ریکردن.

۴/ کولتووری لیکچوون، واته دانانی جیاوازی به‌خیانه‌ت، ئه‌مه‌ش پێچه‌وانه‌ی ئه‌و رۆحه‌یه، که له کولتووری گرووپدا هه‌یه‌و هانی هاریکاریکردن و شه‌ریکایه‌تیکردن و یه‌کترته‌واوکردن و پیکه‌گه‌شتن ده‌دات.

ئه‌و به‌هایانه‌ی پێشه‌وه ده‌یسه‌پینن، پێداچوونه‌وه به سیسته‌می په‌روه‌رده‌ماندا

بکریت، له‌پیناو چه‌سپاندنی به‌هاگه‌لی دیکه، که ده‌بنه هۆی گۆران و جیگیربوونی کولتوری دیموکراتیانه، له‌وانه کرانه‌وه به‌پووی یه‌کتردا، به‌شداریکردن له‌کاری گشتیدا، قبولکردنی رای به‌رامبه‌ر، توانای پێداچوونه‌وه و په‌خه‌گرتن، ده‌ربڕینی بیروپا. هه‌روه‌ها پێویستی به‌ چه‌سپاندنی ئه‌قل و بیرکردنه‌وه‌ی په‌خه‌گرانه‌یه له‌ سیسته‌می په‌روه‌رده‌دا، به‌وپییه‌ی ئه‌م ئه‌قله‌ دژی به‌هانه‌هینانه‌وه‌و ئارایشتکردنی واقع و شارده‌وه‌ی خه‌وشی و که‌موکورییه‌کانه‌و ئه‌وه‌یه که سه‌تاوه‌ختی ئیستا تیده‌په‌پینتی، چه‌کداره به‌ تیروانینی میژوویانه، حه‌قیقه‌ته‌کان ساخته‌ناکات و دژی بیرکردنه‌وه‌ی میکانیکانه‌یه . وێرای ئه‌وانه، ده‌بیته‌ په‌روه‌رده کاربکات بۆ زیادکردنی توانای خویندکاران بۆ پیکه‌گه‌یشتن و گفتوگۆکردن له‌گه‌ڵ ئه‌ویدیکه‌ی مرۆف، نه‌ک ئه‌ویدیکه وه‌ک بابته‌یکێ پووت. چونکه ئه‌مه یاریده‌ده‌ره بۆ هینانه‌دی نه‌وه‌گه‌لیک، که له‌پیناو کۆمه‌لگه‌یه‌کی مه‌ده‌نی دیموکراتیدا له‌گه‌ڵ یه‌کتر ده‌که‌ونه کارلیککردنه‌وه . مه‌به‌ست ئه‌و نه‌وانه‌یه، که له‌ رێگه‌ی ئاراسته‌کردنی په‌خه‌ی بنیاتنه‌ر یان ده‌ربڕینی بیروپاوه ده‌رباره‌ی مه‌سه‌له گرنگو هه‌ستیاره‌کان کاریگه‌رییان له‌سه‌ر ژيانی کۆمه‌لگه‌ هه‌یه، هوشیارانه به‌شداریده‌که‌ن له‌ بپاراسازی و سیاسه‌تسازیدا، قبولی پرنسیپی پێشبرکێ ده‌که‌ن و ریزی رای به‌رامبه‌رو جیاواز ده‌گرن، خاوه‌ن رۆحی ده‌ستپێشکه‌ری و هه‌لوێستنه‌واندنی پۆزه‌تیقانه‌ن.

گۆفاری هه‌فتانه ژماره (٤٧) ١٧-٢٣ مایس ٢٠٠٩

دیموکراسی به‌بێ گۆرینی کولتووری سیاسی جیگیر نابیت

ئه‌گه‌رچی دیموکراسی لای ئێمه، له ئاستی نووسین و دروشمدا، بایه‌خی زۆری پێ دراوه، که‌چی له‌ پوی کارپێکردن و جیبه‌جی‌کردنه‌وه ئاوپى پێویستی لێ نه‌دراوه‌ته‌وه، بۆیه‌ گرنه‌گه‌ بزانه‌ین هۆکاری ئه‌وه‌ جیهی. واته‌ تاوتوێکردنی مه‌سه‌له‌ی دیموکراسی، پێویستی به‌ گه‌رانه‌ به‌دوای ئه‌وه‌ هۆکاره‌ پاسته‌قینه‌نه‌دا که‌ ئاسته‌نگ دروستده‌که‌ن بۆ بنیاتنانی کۆمه‌لگه‌یه‌کی دیموکراتی له‌ کوردستان و ته‌نیا بایه‌خ نه‌دریته‌ به‌ پو‌اله‌تی ده‌ره‌وه‌ی گرفته‌که‌، واته‌ گێرانه‌وه‌ی بنیات نه‌نانه‌که‌ بۆ قۆرخکردنی ده‌سه‌لات له‌لایه‌ن تاک و توێژگه‌لی دیاریکراوه‌وه‌. چونکه‌ ئاسته‌نگی سه‌ره‌کی، سه‌روشتی کولتووری سیاسیی بالاده‌سته، که‌ پێگه‌ له‌ بنیاتنانی کۆمه‌لگه‌یه‌کی دیموکراتی. به‌و‌پێشه‌ش یه‌که‌مین هه‌ناگاو بۆ بنیاتنانی دیموکراسی، کارکردنه‌ بۆ گۆرینی سه‌روشتی کولتووری سیاسی بالاده‌ست، به‌جۆریک که‌ یاریده‌ده‌ربیت بۆ بنیاتنانی دیموکراسی، نه‌ک په‌کخستنی.

دیموکراسی، به‌یه‌کنیک له‌ ده‌ربهرینه‌کان، بوونی مافی به‌شداریکردنی هاو‌لاتیانه‌ له‌ به‌ریارسازیدا. هاو‌لاتی بۆ ئه‌وه‌ی بتوانیت کار به‌و مافه‌ بکات، پێویسته‌ ده‌رک به‌وه‌ بکات که‌ ئه‌وه‌ کارپێکردنه‌ مافی خۆیه‌تی و خه‌لاتیکى پێ به‌خشاو‌نیه‌ی، چونکه‌ یه‌کنیک له‌ هۆکاره‌ سه‌ره‌کییه‌کانی سه‌رسمدانی دیموکراسی لای ئێمه، پیواری (غیابی) ده‌رککردنه‌ به‌و مافه‌. له‌به‌رئه‌وه‌ی کولتووری سیاسیی بالاده‌ست، که‌ به‌ره‌می پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌ی، تاو‌ده‌ره‌وه‌ی ئه‌وه‌ به‌هاو‌ شیوازی کارانه‌یه‌، که‌ پێچه‌وانه‌ی دیموکراسین.

کولتووری سیاسی:

کولتووری سیاسی، کۆمه‌لێک ئاراسته‌ی سیاسی و ئاقارو شیوازی په‌فتاره‌، که‌ تاک به‌رامبه‌ر به‌ سیسته‌می سیاسی و پێکهاته‌ جۆربه‌جۆره‌کانی و به‌رامبه‌ر به‌ پۆلی خۆی ده‌یگریته‌به‌ر. ئه‌مه‌ش له‌ پێگه‌ی سێ په‌هه‌نده‌وه‌ دیاریده‌کریت: ده‌رککردن،

مه‌به‌ست راده‌ی ئاشنابوونی تاکه‌کانه به‌سیسته‌می سیاسی و ئه‌و بنه‌مایانه‌ی ده‌یانگریته‌خۆی و ئه‌و پۆله‌ سیاسی‌ه‌ی هه‌روولا (تاک و هوکمرانی) دیگیپن. واته‌ ئه‌و بنه‌ماو پڕۆسه‌نه‌ی له‌ پڕیگه‌یان‌ه‌وه‌ تاکه‌کان داواکارییه‌کان ده‌خه‌نه‌پوو بۆ هوکمرانی بۆ ئه‌وه‌ی بینه‌ بریارو چۆنییه‌تی جیبه‌جی‌کردنی ئه‌وانه‌ وه‌ک سیاسه‌تی گشتی له‌لایه‌ن هوکمرانییه‌وه‌. هه‌ستوسۆزه‌کان، مه‌به‌ست هه‌ستی تاکه‌کانه‌ به‌رامبه‌ر به‌ هوکمرانی و سیاسه‌تی گشتی. هه‌لسه‌نگاندن، مه‌به‌ست داوه‌ریکردنی سیسته‌می سیاسی و پۆله‌ سیاسییه‌ جوړبه‌جوړه‌کان و هه‌لسه‌نگاندنی کارپاییکردنی سیسته‌می سیاسییه‌ له‌لایه‌ن تاکه‌کانه‌وه‌. به‌ده‌ربڕینیکی تر، کولتوری سیاسی، ئاشنابوونی تاکه‌کانه‌ به‌ مافو ئه‌رکه‌کان و چۆنییه‌تی به‌شداریکردن له‌ ژیا‌نی سیاسیداو ئه‌و پێوانانه‌ی به‌کار‌دین بۆ پیکه‌پێنانی بیروپا‌کانیان به‌رامبه‌ر به‌ سیسته‌می سیاسی. کولتوری سیاسی لای ئی‌مه‌ شۆانکارانه‌یه‌، چونکه‌ خه‌سه‌له‌ته‌کانی ئه‌و کولتوره‌ به‌ئاشکرا له‌ گشت لایه‌نه‌کانی ژیا‌نماندا به‌دی‌ده‌کری‌ن. ئه‌و به‌هاو ئاراسته‌نه‌ی تاکی ئی‌مه‌ - له‌ مندا‌لییه‌وه‌ تا‌کو مردن - له‌ پڕیگه‌ی که‌ناله‌ جوړبه‌جوړه‌کانه‌وه‌ فی‌ریانده‌بیت، کار‌ده‌که‌ن بۆ چه‌سپاندنی پۆ‌حی ده‌سته‌پا‌چه‌بوون، پشت به‌خۆنه‌به‌ستن، ملکه‌چی و گو‌پرا‌یه‌لی بۆ ئه‌وانه‌ی له‌خۆی به‌هێ‌زترن. ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تیمان له‌ چوارچێ‌وه‌ی زنجیره‌یه‌ک په‌یوه‌ندی ده‌سه‌لاتخوازنه‌و ملکه‌چی نی‌وان باوک و مندا‌له‌کان، گه‌وره‌و بچووک، سه‌رۆک و سه‌رۆکایه‌تیکراو، هوکمران و هوکمرانی‌کراو‌دا بنیا‌تنراوه‌. ئه‌وه‌ش په‌نگدانه‌وه‌ی له‌ ژیا‌نی سیاسیدا هه‌یه‌و تاکی ئی‌مه‌ ئاماده‌یه‌ بۆ قبو‌لکردنی هه‌ر ده‌سه‌لاتخو‌ازییه‌ک، چونکه‌ به‌دری‌ژایی ژیا‌نی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ رها‌توه‌ یان رها‌ینراوه‌. بۆیه‌ ده‌سته‌وستانه‌ له‌ئاست به‌شداریکردن له‌ بریار‌سازیداو له‌به‌رئه‌وه‌ی رها‌توه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌سانی دیکه‌ ده‌ریاره‌ی گشت لایه‌نه‌کانی ژیا‌ن بریار‌ی بۆ ده‌ن، ئاماده‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی که‌سانی دیکه‌ له‌ بواری سیاسیدا له‌بری ئه‌و بریار‌ده‌ن.

وه‌ک وت‌مان، دیموکراسی مافی به‌شداریکردنی تاکه‌ له‌ بریار‌سازیدا، به‌لام پیواری ده‌رککردنی تاک به‌و مافه‌ بۆته‌ هۆی ئه‌وه‌ی، ئه‌و تاکه‌ بیتوانابیت له‌ئاست به‌شداریکردن له‌ بریار‌سازیداو دیارده‌ی تاکه‌رستی و پشت‌به‌ستن به‌ سه‌رۆکی فریادپه‌س زالبیت به‌سه‌ریدا. له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌ ئه‌و به‌هاو ئاراسته‌ی په‌فتاران‌ه‌ی تاکی ئی‌مه‌ فی‌ریان‌بوه‌، بۆته‌ ئاسته‌نگ له‌به‌رده‌م بنیا‌تنانی دیموکراسیدا، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر لاوازیی پۆ‌حی گفتوگۆ و دیالۆگی باب‌ه‌تیانه‌، قبو‌ل نه‌کردن و پڕی‌زنه‌گرتنی بیروپای جیاواز و په‌خنه‌گرتن له‌ په‌یوه‌ندییه‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کاندا.

که‌واته‌ کولتوری سیاسی ئی‌مه‌ ئاسته‌نگه‌ له‌به‌رده‌م بنیا‌تنانی دیموکراسیداو

چه‌سپینه‌ری سیستهمی ده‌سه‌لاتخوازنه‌یه. له‌به‌رئه‌وه‌شه تاکی ئیمه هه‌میشه چاوه‌پوانی ئه‌وه‌یه ده‌سه‌لاتیک له ده‌ره‌وه‌پرا جله‌ویبکات و له‌سه‌ر ژۆر مه‌سه‌له‌ی هه‌ستیارو به‌بێ راویژپێکردن له بری ئه‌و بریاریدات، که شتیکی سروشتیه به‌لایه‌وه، چونکه ژيانی هه‌میشه به‌و جۆره چۆته‌پۆه‌و به‌رده‌وام که‌سانی دیکه له‌بری ئه‌و بریاریانداوه. ئه‌مه‌ش به‌هۆی په‌روه‌رده‌کردنه‌وه، که پرۆسه‌یه‌که له پێگه‌یه‌وه کولتووری سیاسی پێکدێت و بریتیه له جۆرکانی په‌روه‌رده‌و فێرکردن و ئه‌و به‌هاو شیوازانه‌ی په‌فتار، که په‌یوه‌ندیان به‌ژيانی سیاسیه‌وه نییه و کاریگه‌رییان له‌سه‌ر هه‌لسوکه‌وتی تاک هه‌یه، وهک ئه‌و ئاقاره کۆمه‌لایه‌تی و خه‌سله‌ته‌که‌سایه‌تیانه‌ی کاریگه‌ریان له‌سه‌ر په‌فتاری سیاسی تاک ده‌بی‌ت.

کولتووری سیاسی به‌ره‌می پرۆسه‌یه‌کی په‌روه‌رده‌کردنه، به‌هاو ئاراسته‌و ئاقاره په‌فتارییه‌کانی کولتوره‌که‌ش تاوده‌ره‌وه‌ی جۆری په‌روه‌رده‌کردنی تاکه‌کانه. لی‌ره‌شدا هه‌ر حوکمپانه‌ک کار بۆ ئه‌وه ده‌کات پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردنی تاکه‌کان چه‌سپینه‌ری به‌هاو ئاراسته‌و بیروپا‌کانی خۆی بی‌ت، ئه‌وه‌ش له پێگه‌ی دامه‌زراوه‌و که‌نال له جۆره‌جۆره جله‌و‌کراوه‌کانه‌وه، وهک دامه‌زراوه‌ی په‌روه‌رده‌کردن، له‌گه‌ڵ ئه‌و که‌نال له‌ ناره‌سمیانه‌ی راسته‌وخۆ ناکه‌ونه ژێر ده‌سه‌لاتی حوکمپانه‌وه، وهک خێزان.

دوو دامه‌زراوه‌ی په‌روه‌رده‌کردن:

ژۆریک له به‌هاو ئاقارو شیوازه‌کانی په‌فتار، که تاک له پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردنی کۆمه‌لایه‌تیدا فێریانده‌بی‌ت و راسته‌وخۆ په‌یوه‌ندیان به‌ لایه‌نه سیاسییه‌کانه‌وه نییه، یاریده‌ده‌رن بۆ پێکهاتنی که‌سایه‌تی ئه‌و تاکه‌و دیاریکردنی ئه‌و ئاقاران له کاریگه‌ریان له‌سه‌ر هه‌لسوکه‌وتی سیاسی دواتری ده‌بی‌ت. خێزان یه‌که‌مین شوینیه، که به‌هاو ئاقاره‌کان و شیوازه‌کانی په‌فتارکردن تیایدا دروستده‌بی‌ت و دواتر کاریگه‌ری له‌سه‌ر تێپروانین و هه‌لۆیستی تاک به‌رامبه‌ر به‌ سیستهم و پرۆسه‌ی سیاسی ده‌بی‌ت. له خێزانداندا خه‌سله‌ته‌کانی که‌سایه‌تی و شیوازه‌کانی په‌فتارکردنی تاک به‌ده‌ستدین. خێزانی ئیمه‌ش ئه‌و شوینیه‌یه که تاک تیایدا که‌سیتی ده‌کوژدێت، ملکه‌چی به‌ها باوه‌کان ده‌کرێت و فێری گویدیری ده‌کرێت. واته‌ پۆچی داھێنان و بێرکردنه‌وه‌ی ئازادانه له تاکدا سه‌رده‌بی‌ت و ورده‌ورده‌ بپروا به‌خۆبوونی تیا‌ده‌کوژدێت و بیروپای تاییه‌تی و به‌پر‌سیاریتی گرتنه‌ئسته‌وی تیا‌دا لاوازه‌کرێت. قوتابخانه‌ش دوه‌مین جیگه‌ی پێکهاتنی که‌سایه‌تی تاکه‌و له‌بری ئه‌وه‌ی ئه‌و به‌هاو شیوازی په‌فتارانه

بگۆرپیت، که تاک له خیزانهوه وهریگرتوون، جیگیریاندهکات، ئەوهش له پینگە ی شیوازو ئامرازهکانی پهروهردەو فیڕکردنهوه، که کهسایهتی و سهربهخۆیی و ئازادیی بیرکردنهوه دهکوژنو پۆحی برپا بهخۆنهبوون و ملکهچی دهچینن. چونکه سیستهمی پهروهردەو فیڕکردنی ئیمه له بنچینهدا لهسهر تهلقیندادان به ئاراستهیهک (له مامۆستاوه بۆ خویندکار) دروستیوهو پۆحی گفتوگو و دیالۆگ و پرسیارکردنهوهی کوشتهوه. کاتیکی خویندکار دهگاته زانکۆش، ناچیته کهشیکی جیاوازهوه، چونکه زانکۆکانمان درێژکراوهی خویندنی پێش خۆیهتی و شوینی پڕکردنی میشکی خویندکاره به زانیاری، بهبێ ئاوردانهوه له توێژینهوهو بیرکردنهوهی رهخنهگرانه.

گۆرینی کولتوری سیاسی:

ههنگاوی بنچینهیی و گرنگ بۆ بنیاتنانی دیموکراسی لای ئیمه، گۆرینی کولتوری سیاسییه، بۆ پزگارکردنی لهو بههاو ئاراسته و شیوازی رهفتارانهی پهیوهندییهکانی دهسهلاتخواری و ملکهچی دهچهسپینن، کارکردنه بۆ چهسپاندنی بههاو ئاقارو شیوازی رهفتارکردنی وهها، که یایدهدەرن بۆ بنیاتنانی کهسایهتی سهربهخۆ و ئازاد، خولقاندنی کولتورێکی سیاسی بهشداریکردنخواز، که وادهکات تاکی ئیمه مرۆفیک بیت برپای بهخۆی و تواناکانی خۆی ههبیت و ئەو دهسهلاتخوارییه رهتباتهوه که مافی بهشداریکردنی لێ زهوتکردوه. ئەمهش مانای ئەوهیه کوردستان پیوستی بهگۆرانیکی بنهپهتی ههیه، که بگاته ناخی کولتورهکهمان، گۆرانیکی که سیستهمی پهروهردەو شیوازهکانی رهفتارکردنمان ههلهکینێ و کاریگهرییهکهی بگاته ناو خیزان و دامهزراوهی پهروهردەکردن و خویندن و ئامرازهکانی راگهیاندن و شوینی کارکردن، گۆرانیکی کار بۆ بنیاتنانهوهی تاکی کورد بکات، به شیوهیهک که ببیته هۆی گۆرانی بنهپهتیانه و پۆزهتیفانهی بونیادی کولتوری سیاسیمان به ئاراستهی چهسپاندنی بهها دیموکراتیهکان و نههیشتنی بههاکانی دهسهلاتخواری و ملکهچی. چونکه گۆرینی حوکمرانیکی بهیهکیکی دیکه مانای گۆرپانکاری بنهپهتی نییه، ئەگەر ههمان بههاو ئاراسته و شیوازهکانی رهفتارکردنی باو زالبین.

له هه لېږاردندا دهنګ به کي بدوم؟

له ولاتیکدا، که هیشتا دیموکراسی له سهره تاي پڼگه دایه و فوړمی گونجاوی وهرنه گرتوه و نه بوته شیوازی ژیان (وته و کردار له هه موو بواره کاند)، کولتووری هه لېږاردن ساوايه و پي نه گرتوه و پيويستی به که له که بوونی نه زمون هه یه، هاوالاتی - به واتا زانستییه که ی - له دایک نه بووه و ئینتیمای ته سک جی ئینتیمای نیشتمانیوونی گرتوته وه، زورینه ی خه لک خاوه نی هوشیارییه کی سیاسی گونجاوین بۆ تیگه یشتن له سروشتی کاری سیاسی و حیزب و پړوسه ی دیموکراتی، هه لېږاردنی نازادانه ی سهرپاست وه ک پيويست نه نجام ندریت، تاکه کان هه ست ناکه ن به رپرسیاریتی ده که ویته نه ستویان و ده بیت به شیوه یکی راست و دروست به شداریی له هه لېږاردندا بکه ن و هوشمه ندانه دهنګی خویان ببه خشنه لایه کو چالاکانه به شدارین له بنیاتنای دیموکراسیدا.

نه وه ی ئیستاش کاره که ی سه ختترکردوه، سهره لدانی چه ندین کایه و ناقاری سیاسی نوییه، هاوشانی نه و هیزانه هاتوونه ته مهیدانه وه که له هه لېږاردنه کانی پيشوودا به شداریوون، بوونی نامرپازگه لی راگه یاندنی هه مه پرنګ و به رفراوانه، که به شیکی زوریان به رپرسیارانه کاره کانی خویان جیبه جی ناکه ن و کاریگه ریان له سهر بیرکردنه وه و ناپارسته کردنی تاکه کان هه یه، گه رموگوپیی مملانیکان و فراوانیی هه لمه ته کانی هه لېږاردنه .

له دوخیکی وه هادا، زوریک له تاکه کانی کومه لگه تووشی دوشدامان و دلله پاوکی بوون و نازانن دهنګ به کي بدن، هه تاکو دهنګه که یان به فیرونه پروات و جی خوی بگریت. بویه گرنگه هه لمه تیکی هوشیارکردنه وه ی هه مه لایه ن به رپابگریت، هه تاکو به رچاوپوونی بدریته هه موان و پړوسه ی هه لېږاردن به که مترین زیان و زورترین دستکه وت بچیته پړوه. بۆ نه وه ی هه رتاکیکی کومه لگه ش به شیوه یه کی راسته قینه و چالاک به شداریی له هه لېږاردندا بکات، په چاوکردنی نه م خالانه گرنگه:

١ - بزانی‌ت هه‌لبژاردن چیه:

هه‌لبژاردن پرۆسه‌ی به‌خشینی ده‌نگه به بریکاریک یان ده‌سه‌لاتدانه به کاندیدکراویک بۆ ئه‌نجامدانی نوینه‌رایه‌تیکردن و به‌شداریکردن له یاساسازی و بپراسازیدا. واته هه‌لبژاردن لابرندی که‌سیک و دانانی یه‌کیکی دیکه نییه، به‌لکو به‌پررسیاریتییه‌کی گه‌وره‌یه به‌رامبه‌ر به خودو کۆمه‌لگه، دیاریکردنی ئه‌و په‌رله‌مانه‌یه، که له بری میلیت کارده‌کات و چاره‌نوسی زۆریک له‌و مه‌سه‌له‌لانه دیاریده‌کات، که په‌یوه‌ندیان به تاک یان کۆمه‌لگه‌وه هه‌یه. بۆیه گرنکه هه‌لبژیر ئاشنای هه‌لبژاردن و یاساکان و شیوازه‌کانی به‌پۆه‌چوونی بی‌ت و بزانی‌ت چۆن ده‌نگده‌دات و به‌چ شیوازیک فۆرمی ده‌نگدان پرده‌کاته‌وه، هه‌تاکو ده‌نگه‌که‌ی به‌فیرۆنه‌چیت. هه‌روه‌ها پیویسته خاوه‌نی هۆشمه‌ندییه‌کی وه‌ها بی‌ت، وه‌ک به‌پررسیاریتی - واته ماف و ئه‌رک - بپروانیته هه‌لبژاردن، نه‌ک به کاریکی رۆتینی دابنی‌ت، که ده‌بی‌ت له‌به‌ر خاتری ئه‌م یان ئه‌و که‌س و لایه‌ن، له ترسی ئه‌م یان ئه‌و ده‌سه‌لات به‌شداریی تیدا بکات و ئه‌نجامی‌دات.

٢ - کاندیدکراوه‌کان بنا‌سری‌ت:

زۆرجار ئه‌و دروشمانه‌ی کاندیدکراوه‌کان به‌رزیا‌نده‌که‌نه‌وه بریقه‌دارو سه‌رنج‌راکی‌شن و هه‌ستوسۆزی هه‌لبژیره‌کان بۆ لای خۆیان راده‌کێشن و ده‌شی‌ت به‌هه‌له‌یاندابه‌رن. بۆیه واچاکه به‌وردی تێیان بپروانی‌ت، هه‌لسه‌نگێنرین، پاستو هه‌له‌یان لێک جیا‌بکریته‌وه. بۆ ئه‌مه‌ش دوو رینگه له‌ئارادایه: خۆیی له‌لایه‌ن خودی هه‌لبژیره‌وه، واته ناسینی کاندیدکراوه‌که، ئاشنابوون به‌خه‌سله‌ته‌کانی، پێشینه، میژوو و ئه‌زموونی، ئاگاداری‌بوون له‌هاوسه‌نگیی وته‌و کرداری، راده‌ی سه‌رپاستی و دلسۆزی و دلنیا‌بوون له‌پاستی‌ژیی دروشمه‌کانی. بابته‌ی، واته به‌په‌نا‌بردن بۆ که‌سانی شاره‌زاو به‌ئه‌زموون یان سه‌رچاوه‌ی جۆربه‌جۆر بۆ به‌ده‌سته‌ئێنانی زانیاری پیویست ده‌رباره‌ی کاندیدکراوه‌که. پیویسته ده‌نگدانی هه‌لبژیر به‌هه‌ر کاندیدکراویک به‌ری ناسین و پشتبه‌ستووی‌ت به‌و خه‌سله‌تانه‌ی له‌ودا هه‌ن و پیویستن بۆ نوینه‌رایه‌تیکردن له‌په‌رله‌ماندا. هه‌روه‌ها گرنکه هه‌لبژیر خه‌سله‌تی تاکه‌که‌سیی کاندیدکراوو لێ‌ها‌توویی تیکه‌ل به‌یه‌ک نه‌کات و له‌سه‌ر بنچینه‌ی پێشه‌کارانه ده‌نگ و متمانه‌ی خۆی پێ‌دات.

٣ - به‌رنامه‌ی حیزبه‌کان تاوتوی بکری‌ن:

حیزبه سیاسییه‌کان خاوه‌ن پرۆگرام و ئه‌زموون و میژووی جیاوا‌زن، هه‌ریه‌که‌شیان

لە مەیدانی کارکردندا پێگە و قورسایى خۆى ھەيە . گرنگە ھەلبژێر پێش ئەوھى دەنگبەتە کاندیدکراویک، تاوتوێی پرۆگرامى حیزبەكەى بکات و بزانیت تا چەند گوزارشت لە خواست و پێداویستییەکانى ئەو دەکات، بەمەرجیک ئامانجە گەرە و بریاردەر و چارەنووسسازەکان نەکرێنە قوربانى خواست و پێداویستى کورتمەودا و ھەنوکه بێنەکان . ھەرۆھا ھەلسەنگاندنى ھەبیت بۆ رادەى جیبەجیبوونى پرۆگرامى حیزبەكە لە واقیعدا و توانای سمبول و سەرکردەکانى حیزبەكە لە ئاست ھینانەدى بەندەکانیدا . ئەگەر حیزبە سیاسییەكە نۆی بوو، ئەوا پێویستە ھەلبژێر ئەو سیاسەتمەدارانە بناسیت، كە سەرکردایەتى حیزبەكە دەكەن و بزانیت داخۆ پرۆگرامە دەرپراوەكەیان بە كەسانى وەك ئەوان جیبەجیدەکریت و لە كارو تیکۆشانى خۆیاندا سەلماندویانە دەرەقەتى پرۆگرامى وەھا دین . ئەگەر ستراتیژانە نەروانریتە خواست و پێداویستییەکان، ئەوا دەشیت ھەندیک ئامانج و دەستكەوتى كاتى بێنەدى، بەلام بنیاتنانى راستەقینە لە دەست بچیت . ئەگەر ئاور لە ھاوسەنگى نیوان پرۆگرام و پراكتیک و شایستەبوونى سەرکردەکانیش نەدریتەو، لەوانەيە بەھەلەو بەلاریدچوون بێتەئاراوو دەنگ بە كەسانیک بدریت دیموکراسى لەسەر دەستیان مرداربیتەو و نەك گەشەبكات .

٤ - توانای ھەلبژاردن و لیك جیاكردنەو ھەبیت:

پاش ناسینی کاندیدکراوھەکان و ئاشنابوون بە پرۆگرامى حیزبەکانیان، جا ئەوھە لە رێگەى ھەلمەتەکانى ھەلبژاردنەو ھەبیت، یان كۆششى تاییبەتى و تاکەكەسى ھەلبژێرەو، بریاردان لەسەر کاندیدکراویكى تاییبەتى، ئەو کاندیدکراوھى بەراستى گوزارشت لە ویست و ئامانجەکانى ھەلبژێر دەکات و چاوەروانى ئەوھى لى دەکریت دلسۆزبیت بۆ نوینەرایەتیکردنى و بەوفا دەبیت بۆ بەئەنجامگە یاندنى بەلێنەکان . ئەمەش لەناو ئەو جەنجالییەى ھەلبژاردنى کوردستاندا کاریكى سەخت و دژوارەو ھەلۆستەکردنى ژیرانەى ھەلبژێرى دەویست . ھەتاكو لیك جیاكردنەوھەكەى کاندیدکراوھەکان ھۆشمەندانە بیت و ھەلبژاردنەكە ئەقلانى بیت و لە ژیر کاریگەرى یادەوھرى یان ھەستوسۆزى پۆژانەى تاکەكەسیدا نەبیت، سەرەنجامەكە باشتردەبیت . لەم بوارەشدا راگە یاندنى ئازادى سەرپاست و بیلايەن دەتوانیت یاریدەدەریكى باشى ھەلبژێر بیت، لە رێگەى خستەنەپووى زانیارى راست و تەواو لەسەر کاندیدکراوھەکانو، بەبى گویدانە لایەنداریتى، پایەى سیاسى و کۆمەلایەتى، پەگەزو بنەچەیان .

٥ - سوود له ئەزموون و هه‌له‌کان وه‌ر‌بگیریت:

گرنگه هه‌لبژێر سوود له ئەزموون و هه‌له‌کانی پ‌ا‌ر‌د‌و‌و وه‌ر‌بگیریت و له کاتی ده‌نگداندا ئه‌و لایه‌نه خه‌لاتیکات، که به‌لێنه‌کانی خۆی هه‌ناوه‌ته‌دی و هاوسه‌نگی له‌نیوان و ته‌و کرداریدا هه‌بوه، ئه‌ویش به‌به‌خشینی ده‌نگی خۆی، سزای ئه‌و لایه‌نه‌ش بدات، که ده‌ستخه‌پۆیکردوه و ئه‌و کارانه‌ی ئه‌نجام نه‌داوه که له هه‌لبژاردنی پێش‌ه‌و‌دا خه‌ستبوونیه‌پ‌و‌و، ئه‌ویش به‌به‌خشینی ده‌نگی خۆی.

٦ - به‌دواداچوون هه‌بی‌ت:

کاری هه‌لبژێر به‌ ده‌نگدان کۆتایی نایه‌ت، به‌لکو دوا‌ی هه‌لبژاردنه‌کان سه‌خت‌ترده‌بی‌ت و پێویسته به‌دواداچوون هه‌بی‌ت بۆ ئه‌و کاندیدکراوه‌ی ده‌نگی پێ‌ دراوه، به‌مه‌به‌ستی د‌ل‌ن‌یا‌بوون له‌ باشی ر‌پ‌ا‌ی‌ک‌رد‌نی کاره‌کانی و پ‌ا‌د‌ه‌ی ته‌بابی له‌گه‌ڵ ئه‌و دروشمانه‌ی به‌رزیکردبوونه‌وه و ئه‌و به‌لێنه‌ی دابوونی. لێره‌شدا مافی هه‌لبژێره له‌ پێگه‌ی ئوسولیه‌وه و له‌کاتی بوونی لادان و سه‌رپێچی و هه‌له‌دا په‌خه‌ن‌ه‌ب‌گ‌ر‌یت و دوا‌ی لێ‌پ‌ی‌چ‌ینه‌وه له‌گه‌ڵ کاندیدکراوه‌که بکات.

گۆڤاری هه‌فتانه ژماره (٤٩) ٣١ مایس - ٦ حوزه‌یران ٢٠٠٩

لە دەسەلاتی تاکەکەسەو ھەو دامەزراو ھەوون

دامەزراو ھەکان بایەخیکی گرنگیان ھەیە ھەو بنیاتنانی کۆمەلگەیی شیلگیرو گەشەکردنی کۆمەلایەتی، چونکە ئەو بنیاتنان و گەشەکردنە لە پێگەیی ئەو دامەزراو ھەو جۆریە جۆرانەو ھەو پوودەدەن، کە بەھیزو چالاکن، خاوەن ئامانجی پوون و ئاشکران. ھەتاکو دامەزراو ھەکانی ئێمە بەدەست سستی، پارچە پارچەیی، خۆدوو بارەکردنەو، ناکۆکی نیوان ئامانج و کردارەکان و ناتەبایی چالاکێھەکانەو ھەو بنالینن، ئەستەمە ھەتوانین ھەنگاوی جیدی پوون و کۆمەلگەییەکی پەرسەندوو ھەلبەھینن.

مەسەلەکە لێرەدا نەبوونی دامەزراو نییە لە واقع و بێرکردنەو ھەماندا، بەلکو بێتوانایی ئەو دامەزراو ھەیە لەئاست گەیشتنە ئاستیکی پیکھاتەو کرداری ھەو، بتوانن ئەو ئامانجانە بەھیننەدی کە بۆیان دیاریکراون. لێرەدا یەکیک لە خەوشییەکان، بەردەوامیی میکانیزمە تەقلیدیەکانە لەناو دامەزراو ھەکانی ئێمە پوودا، ئەو دامەزراو ھەی ئەرکی مەزنی بنیاتنانیان لەئەستۆدایە. خەوشییەکی دیکە، تیکەلکردنی ئەو ئامانجانەییە، کە سروشتیکی گشتیان ھەییە، لەگەڵ ئەو ئامانجانەیی لە پووی ماو، چەندایەتی، شوین، کات، ئامرازو کەرەستەکانەو دیاریکراون ھەتە بشیت جیبەجیبکریین. ئەمانەش بوونەتە ھۆی ئەو ھەو دەسەلاتی کار لە بەرامبەر دەسەلاتی تاکەکەسیدا دروست نەبیت، مەبەست ئەو دەسەلاتەییە، کە تاکەکەس تێدەپەرتینیت، خۆی جەل ھەو دەکات و خاوەن پێوانەو پرنسیپی پراکتیکی خۆیەتی.

لە دەسەلاتی کار ھەو ھەو بۆ کاری دەسەلات:

لەکاتی کەدا پێویستە دەسەلات لە خزمەتی کارەکان و ھینانەدی ئامانجەکانی خۆیدا بیت، کە بەشیکە لە ئامانجەکانی دامەزراو، لای ئێمە لە زۆر دامەزراو ھەو کارەکان لە خزمەتی دەسەلاتداراندان و ئامرازیکن بۆ کارپیکردنی دەسەلات. پێدەچیت تاکو ئیستا زۆر ھەو ھەو لە دەسەلاتی کارکردن نەگەیشتب، ئەمەش وای کردو ھەو چەمکی دامەزراو ھەو پەنگی ناو ھەو ھەو پێوانەکانی پایەداری بگرییت. بۆیە بەرپرسی

زۆرئیک له دامه‌زراوه‌کان روویانکردۆته کارکردن بۆ چه‌سپاندنی ده‌سه‌لات و پایه‌ی خۆیان له هه‌موو ئاسته‌کانی په‌یکه‌ری پێکخراوه‌بیداو زاککردنی شیوازی خۆیان به‌سه‌ر تیکپرای کارلیکردن و په‌یوه‌ندییه‌کانی ناو دامه‌زراوه‌دا. سه‌ره‌نجام هه‌موو ئاسته‌کانی کارکردن بوونه‌ته پێگه‌ی مانۆر بۆ پایه‌داری. به‌و‌پێچه‌ش زنجیره‌یه‌ک په‌یوه‌ندی ده‌سه‌لاتخوازانه-پاشکویه‌تی له‌ناو چه‌سته‌ی دامه‌زراوه‌کاندا دروستبوون و هه‌رکه‌سیک خه‌ریکی به‌هێزکردن و چه‌سپاندنی پایه‌ی خۆیه‌تی، ئه‌مه‌ش له‌ پێگه‌ی ئه‌و ده‌سه‌لاتی کارکردنه‌ی پێی دراوه. سه‌ره‌نجام پاشکویه‌تییه‌ک له‌ ژێره‌وه‌ بۆ سه‌ره‌وه‌ دروستبووه‌و بۆته هۆی گوێزانه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کان له‌ ئاستی کارکردنه‌وه‌ بۆ ئاستی تاکه‌که‌سی.

په‌یکه‌ری پێکخراوه‌یی و چاککردنی رایکردنی کاره‌کان:

وێپرای بوونی هه‌یکه‌لی پێکخراوه‌یی په‌سمی، که‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی کاره‌کانی نیوان سه‌رۆک و کارمه‌نده‌کان و هێله‌کانی ده‌سه‌لات و سنووری به‌دواداچوونی دیاریکردوه‌و له‌سه‌ر بنچینه‌ی ده‌سه‌لاتیکی برپاڕسان دامه‌زراوه‌، ده‌بینین له‌ واقیعا په‌یوه‌ندییه‌کانی ناو دامه‌زراوه‌ هه‌میشه‌و به‌شیوه‌یه‌کی گشتی به‌ که‌ناڵه‌ پێکخراوه‌یه‌ په‌سمیه‌کاندا تیناپه‌رن، چونکه‌ وێپرای ئه‌و پێکخستنه‌، که‌ناڵگه‌لی شاراوه‌ی نا‌په‌سمی هه‌ن، که‌ هێله‌کانی ده‌سه‌لات و په‌یوه‌ندی به‌کرده‌وه‌ پێکدێنن، ئه‌مه‌ش به‌شیوازیکی که‌ په‌یکه‌ری پێکخراوه‌یی کار ته‌نیا جلوه‌به‌رگیکه‌ بۆ داپۆشینی په‌یوه‌ندییه‌ به‌کرده‌وه‌کان. لێره‌دا په‌یوه‌ندییه‌کان به‌پێی په‌یوه‌ستی و ناسیاوه‌تی نیوان خاڵکانی پایه‌داریی که‌سیتی و په‌یوه‌ندیی نزیکی و دوریی نیوان سه‌رۆک و کارمه‌نده‌کان دروستبوون. ئه‌مه‌ش بۆته هۆی سه‌ره‌له‌دانی هاوپه‌یمانیتی و ئینتیمای لاوه‌کی له‌نیو دامه‌زراوه‌دا، له‌سه‌ر حسابی ئه‌نجامدانی کاره‌کانی دامه‌زراوه‌که‌. به‌و شیوه‌یه‌ پڕۆسه‌ی خۆدزینه‌وه‌ له‌ په‌یکه‌ری کاردا دروستبووه‌، وه‌ک هه‌ول‌دانیک بۆ نزیکبوونه‌وه‌ له‌ ده‌سه‌لات. له‌ئه‌نجامدا چه‌ند ده‌رگایه‌ک له‌به‌رده‌م هه‌ندیک که‌سدا کراونه‌ته‌وه‌ که‌ نابیت بکرینه‌وه‌، چه‌ندیکی دیکه‌ش له‌به‌رده‌م ئه‌وانی دیکه‌دا داخراون که‌ پێویسته‌ کراوه‌بن. به‌و جۆره‌ په‌یوه‌ندییه‌که‌ له‌ په‌یوه‌ندییه‌کی کاری په‌سمیه‌وه‌ گۆپاوه‌ بۆ په‌یوه‌ندیی ولا، ئه‌و وه‌لائه‌ی پاده‌ی نزیکی که‌سیک له‌ ده‌سه‌لاته‌وه‌ نیشانداده‌ت. ئه‌مه‌ش بۆته هۆی ئه‌وه‌ی دامه‌زراوه‌کان جارێکی دیکه‌ بکه‌ونه‌ ده‌ستی په‌وتی نادامه‌زراوه‌یی. ئه‌م په‌وته‌ش به‌دوو ئا‌راسته‌دا رۆیشتوه‌: یه‌که‌میان په‌یوه‌ندیی پراسته‌وخۆی نیوان سه‌رۆک و هه‌ریه‌کیک له‌ کارمه‌نده‌کان

به جیاوازی ئاستیانهوه، دوه‌میان ئاقاری دروستکردنی په‌یکه‌ری پێوه‌ندی لاوه‌کی له‌ناو دامه‌زراویکدا، که له‌سه‌ر بنچینه‌ی یه‌ک به‌رژه‌وه‌ندی و یه‌ک ئینتیما دامه‌زراوه .

سه‌بارت به‌ په‌یوه‌ندییه‌ راسته‌وخۆکانی نیوان سه‌رۆک و ئه‌و کارمه‌ندانه‌ی ده‌شیت بینه‌ پاشکۆ، به‌ پێچ و په‌نادا ده‌رۆن یان راشکاوانه‌ن و به‌ئاسانی په‌یوه‌ندییه‌ په‌سمیه‌کان تێده‌په‌رێنن. سه‌رۆک له‌م دۆخه‌دا جوړیک په‌یوه‌ندی راسته‌وخۆی داناوه، که به‌هه‌موو ناوه‌نده‌کانی کاره‌وه تێده‌په‌ریت و هه‌موویانی راسته‌وخۆ به‌خۆیه‌وه‌ گریداوه‌ته‌وه‌و ده‌ربری پله‌ویایه‌ی خۆین، به‌دوو‌پاتکردنه‌وه‌ی به‌رده‌وامی گرنگیی پاراستنی هه‌یکه‌لی رێخراوه‌یی، که خۆی له‌ واقیعه‌دا پشتگو‌یخستوه . ئه‌مه‌ش له‌ بئه‌رته‌دا بۆته‌ هۆی هه‌لته‌کاندنی چه‌مکی دامه‌زراوه، چونکه‌ پێکهاته‌که‌ هه‌موو تاکه‌کانی تێپه‌راندوه . به‌وجۆره‌ دامه‌زراوه‌ بۆته‌ جوړیک له‌ خاوه‌نداریتی تاکه‌که‌سی، یان به‌لای که‌مه‌وه‌ بۆته‌ بواریکی زیندوو بۆ کارپێکردنی پایه‌داری. ئه‌نجامی ئه‌مه‌ سه‌رتاپای دامه‌زراوه‌ بۆته‌ بواریکی که‌سیتی بۆ سه‌رۆک و کارپێکردنی پایه‌داری، هه‌موو پێگه‌ بنچینه‌یه‌کانی کاریش بوونه‌ته‌ پانتاییه‌کی که‌سیتی ئه‌و که‌سه‌ی بۆ کارپێکردنی پایه‌داری به‌رێوه‌یده‌بات .

لێره‌دا خزمه‌تگوزارییه‌کانی کاره‌که‌، که له‌سه‌ر بناغه‌ی ئه‌رک و به‌رپرسیاریتییه‌کان دامه‌زراون، سروشتی بابه‌تیتی خۆیان له‌ده‌ستداوه‌و سروشتی به‌خشین و یاساخکردنیان وه‌رگرتوه . جا له‌به‌رئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کان له‌سه‌ر بنچینه‌ی وه‌لائن بۆ سه‌رۆکی پایه‌دار، ئه‌وا وه‌لا شوینی کاری گرتۆته‌وه‌و دامه‌زراوه‌ له‌ هه‌موو مانایه‌کی به‌کرده‌وه‌ به‌تال‌بۆته‌وه‌، چونکه‌ هه‌لسه‌نگاندن به‌پێی وه‌لا، کاری هه‌لته‌کاندوه‌و بۆته‌ هۆی چه‌سپاندنی په‌یوه‌ندییه‌کانی وه‌لا و گه‌رانی کارمه‌نده‌کان به‌دوای که‌نال‌ه‌کانی په‌یوه‌ندیکردن به‌ سه‌رۆک یان به‌ یه‌ک‌یک له‌ پایه‌داره‌کانی خوار ئه‌وه‌وه . ئه‌مه‌ش پێوانه‌ی هه‌لسه‌نگاندن به‌پێی وه‌لائنی چه‌سپاندوه‌و سه‌روه‌ری پایه‌داری زālکردوه‌ به‌سه‌ر ده‌سه‌لاتی کاردا . سه‌ره‌نجام ئینتیما بۆ دامه‌زراوه‌ - وه‌ک چوارچێوه‌یه‌کی گشتی - له‌ناوچوه‌ یان به‌پاره‌ی جیاواز لاوازه‌وه‌و رۆتین، به‌هۆی لاوازی هه‌ستکردن به‌ ئه‌رکه‌کانی کاره‌وه‌، زāl‌بوه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ تاییه‌تییه‌کان و پاراستنیان بۆته‌ شوین بایه‌خپێدانی پله‌ یه‌کی کارمه‌نده‌کان . هه‌ر له‌به‌رئه‌وه‌شه‌ دروشمی «گرنگ نییه‌ به‌ره‌مه‌یه‌نی، به‌لکو گرنگ ئه‌وه‌یه‌ سه‌رزه‌نشست نه‌کریت» له‌ناو داموده‌زگاکاندا ته‌شه‌نه‌یکردوه .

شیوازه‌کانی ده‌سه‌لات و هه‌لۆیستی کارمه‌نده‌کان و جه‌ماوه‌ر به‌رامبه‌ریان:

ده‌سه‌لاتی کار، له‌ رپوی بابه‌تییه‌وه‌، له‌لایه‌ن کارمه‌نده‌کان و جه‌ماوه‌ره‌وه‌ مامه‌له‌ی

له‌گه‌ل ده‌کریت و به‌پیی شیوازی به‌رپوه‌به‌رانی، تیروانینی خویی جیواز ده‌خاته‌وه . له دامه‌زراوه‌کانماندا ناوه‌پۆکی سایکۆلۆژیانه‌ی هه‌لوێستی کارمه‌نده‌کان و جه‌ماوه‌ به‌رامبه‌ری په‌وتیکی تایبه‌تی وه‌رگرتوه، چونکه له‌سه‌ر بنچینه‌ی بالاده‌ستی سه‌رۆک به‌سه‌ر هه‌موو دامه‌زراوه‌که‌دا دامه‌زراوه، به‌جۆریک دامه‌زراوه‌که له‌رێگه‌ی سه‌رۆکه‌که‌یه‌وه ده‌ناسرێته‌وه، نه‌ک به‌پێچه‌وانه‌وه . واته‌ ئه‌و سه‌رچاوه‌یه، نه‌ک دامه‌زراوه‌که .

لێره‌دا دۆخیکی دیاری زۆر باو له‌ئارادایه، ئه‌ویش بوونی ده‌سه‌لاتی تاکه‌که‌سیی سه‌پینراوه . ئه‌م ده‌سه‌لاته به‌زۆر له‌لایه‌ن سه‌رۆکیکه‌وه جله‌و‌کراوه، که پێگه‌ی لوتکه‌ی دامه‌زراوه‌که‌ی به‌ده‌سته‌پیناوه . به‌و جۆره نمونه‌ی سه‌رۆکی ده‌سه‌لاتخوازی پێکه‌پیناوه، که په‌یوه‌ندییه‌کانی له‌گه‌ل کارمه‌نده‌کان و جه‌ماوه‌دا سه‌رپیشۆرکردنه‌و سیاسه‌تیکی توندپه‌ر‌وانه‌ پێه‌وه‌ده‌کات . لێره‌دا دامه‌زراوه‌ وه‌ک خاوه‌نداری‌تییه‌کی تایبه‌تی لیهاتوه‌و سه‌رۆک به‌پیی خواسته‌ تایبه‌تییه‌کانی خۆی مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌دا ده‌کات . به‌وییه‌ش ئه‌و خزمه‌ته‌ی پیشکه‌شیده‌کات، وه‌ک به‌خشینی‌ک سه‌یری‌ده‌کات که ده‌توانیت بیوه‌ستینیت، نه‌ک ئه‌رکیکی سه‌رشانی که پێویسته‌ جیبه‌جیی بکات . هه‌روه‌ها کارمه‌ند وه‌ک که‌سیکی بیگانه‌ ژیان ده‌باته‌ سه‌رو مانه‌وه‌و گه‌شه‌کردنی له‌ دامه‌زراوه‌دا گرێدراوی پارزبوون یان تووره‌بوونی سه‌رۆکه . واته‌ په‌یوه‌ندییه‌که له‌سه‌ر بناغه‌ی ترسو هه‌ره‌شه‌ راوه‌ستاوه . له‌م باره‌دا هه‌ول‌دانی خۆنزی‌ک‌کردنه‌وه‌و ماستاوسارد‌کردنه‌وه‌ گه‌یشتۆته به‌رزترین پله، بۆ ئه‌وه‌ی سه‌رۆک پارزبهری، ئه‌مه‌ش له‌ رێگه‌ی گێرانی پۆلی هاوپه‌یمانیی خزمه‌تکاری ده‌سه‌لات و پارزبهری له‌سه‌ر حسابی په‌یوه‌ندیی هاوکارانی تر، ته‌نانه‌ت خستنه‌په‌روی ئه‌وان وه‌ک سه‌رچاوه‌یه‌کی مه‌ترسی بۆ ئه‌و ده‌سه‌لاته . لێره‌دا پێشبرکێ بۆ به‌ده‌سته‌پینانی په‌زنامه‌ندی سه‌رۆک له‌وپه‌ریدایه، هه‌ریه‌کیک ده‌یه‌وێت له‌ رێگه‌ی گومان دروست‌کردنه‌وه به‌رامبه‌ر به‌وانی دیکه، په‌زنامه‌ندی ئه‌و به‌ده‌سته‌پینیت . له‌پاستیدا هه‌ریه‌کیک هه‌ول‌ده‌دات گومان به‌رامبه‌ر به‌خۆی دووربخاته‌وه، چونکه ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ ده‌سه‌لاتخوازی و ملکه‌چکاره‌ جۆریک له‌ شه‌پانگیزی ناوه‌کیی توندوتیژی به‌رامبه‌ر به‌مجۆره ده‌سه‌لاته به‌ره‌مه‌پیناوه، که سه‌رچاوه‌ی دل‌پاوه‌کی و مه‌ترسییه‌ بۆ که‌سه‌که . بۆیه هه‌ول‌ده‌دات ئه‌و شه‌پانگیزییه به‌رامبه‌ر به‌ ده‌سه‌لات، له‌ رێگه‌ی وه‌رچه‌رخانیه‌وه بۆ دژه‌که‌ی، واته‌ گۆرپینی بۆ به‌دل‌داچوون و سه‌رسامبوون به‌هه‌موو سمبوله‌کانی به‌هیزی، تیپه‌رینیت . ئه‌مه‌ش جۆریکه له‌ ته‌ماهی‌کردن له‌گه‌ل ده‌ستدریژکاردا .

لێره‌وه له‌ هه‌لوێستی جه‌ماوه‌ریش به‌رامبه‌ر به‌ دامه‌زراوه‌کان به‌گشتی و ته‌نانه‌ت ئه‌رکه‌که‌ی تیده‌گه‌ین، چونکه ئه‌وان ده‌زانن ده‌سه‌لاتخوازی و ملکه‌چکاری و پوه‌که‌ی

دیکه‌ش یاساخکردن یان به‌خشین نمونه‌ی باون. بۆیه زۆر جار جه‌ماوهر پێی وانییه ده‌توانیت ئه‌و خزمه‌تگوزارییه به‌ده‌ستبهنییت، که به مه‌سه‌له‌یه‌کی سروشتی ده‌زانیت و پێیوایه بۆ ئه‌وه‌ی به‌ده‌ستبهنییت - که مافی خۆیه‌تی - پێویسته کۆششبات و په‌نا به‌و میانه‌کارانه به‌ریت، که ده‌رگاکانی ده‌سه‌لاتی بۆ ده‌که‌نه‌وه . لێره‌شدا هه‌ندیک جار، وێرای ئه‌وه‌ی کارمندی په‌یوه‌ندیدار پێی راده‌گه‌یه‌نییت کاره‌که‌ی جێبه‌جێده‌بییت، که چی هه‌ر سوورده‌بییت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی سه‌رۆک ببینی تا دلنیا بییت، چونکه ئه‌و پێیوایه به‌بێ بینینی ئه‌و ناتوانیت پێداویستییه‌که‌ی مسۆگه‌ربکات. لێره‌دا په‌یوه‌ندی جه‌ماوهر به‌ ده‌سه‌لاته‌وه هه‌م گومان و وریایی له‌خۆگرتوه، هه‌م به‌دلداچوون و وه‌لا .

ئه‌م نمونه‌یه‌ی په‌یوه‌ندی ده‌سه‌لاتخواری و ملکه‌چکاری، که به‌هیچ جۆریک بێ نزیکبوونه‌وه‌و وه‌لا داکوکی لێ ناکریت، که شیکێ خولقاندوه که کاریگه‌ری خراپی له‌سه‌ر دامه‌زراوه دروستکردوه و کارمهنده‌کانی فرییداوته ناو دۆخیکی فشاری هه‌میشه‌یه‌وه، که په‌نگدانه‌وه‌ی له‌سه‌ر پۆچی مه‌عنه‌ویان هه‌یه‌و کاریگه‌ری له‌سه‌ر هه‌ستی ئینتیمابوون و به‌ره‌مه‌ینانیان هه‌یه .

ئه‌و سیمایانه‌ی ده‌سه‌لات، که پووبه‌پووی دامه‌زراوه‌کانمان بوونه‌ته‌وه دیمه‌نیکی پووناک نابه‌خشن، به‌لام نابیت تووشی په‌شبینیمان بکه‌ن، چونکه پێگه‌ی گه‌شه‌کردن داخراونییه‌و ده‌شیت مه‌سه‌له‌کان بخزینه‌سه‌ر پێپه‌وی پاستی خۆیان، پێپه‌وی جیگیرکردنی دامه‌زراوه‌ی کارو په‌تکردنی دامه‌زراوه‌ی ده‌سه‌لاتدار. ئه‌مه‌ش به‌پێگه‌یانندی چوارچێوه‌ی مڕۆیی کارکردن، که وه‌ک سه‌رچاوه‌و دابینکارو ده‌رفه‌تیک بۆ پێگه‌یشتن و هینانه‌دی ئامانجه‌کان مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ دامه‌زراوه‌ ده‌کات، چونکه هه‌یچ پێگه‌یشتن و پرگاربوونیکی راسته‌قینه، به‌بێ بوونی دامه‌زراوه‌ی به‌هێز دابین ناکریت .

نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی هۆکاری جیگیرکردنی دیموکراسییه

له‌سه‌روه‌به‌ندی هه‌لبژاردنه‌کانی په‌رله‌مانی کوردستاندا رۆژانه چه‌ندین چه‌مکی وه‌ک نوێکردنه‌وه، ئاوادانکردنه‌وه، په‌ره‌پێدان، گۆرپان، چاکسازی و هی تر ده‌خزینه‌پوو و گفتوگۆیان له‌سه‌ر ده‌کریت. بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و چه‌مکانه وه‌ک ده‌سته‌واژه‌ی نادیارو ئالۆز به‌ئاسمانی بێرکردنه‌وه‌ی خه‌لکه‌وه نه‌مینه‌وه‌وه هه‌لبژێره‌کان هوشیارین ده‌باره‌ی واتاو ئامانجه‌کانیان، کاریکی پێویست و گرنه‌گه پوونبکریه‌وه‌وه تێپروانین ده‌باره‌یان ده‌ربهرپێت.

نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی - به‌واتا زانستییه‌که‌ی - کۆششیکه مه‌به‌ستیتی له‌لایه‌که‌وه بونیادو دامه‌زراوه سیاسییه‌کان نوێکاته‌وه، له‌لایه‌کی دیکه‌وه گه‌شه به‌ کولتووری سیاسی بالاده‌ست بداتو سه‌رله‌نوێ دایبهرژێته‌وه. واته نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی به‌گشتی ئه‌و پرۆسه‌یه‌یه، که ده‌یه‌وێت جیاکاره‌بوونی دامه‌زراوه سیاسییه‌کان به‌هێنێته‌دی و سروشتیکی ئه‌قلانی ببه‌خشێته کولتووری سیاسی، هه‌تا سیسته‌می سیاسی کۆمه‌لگه کارامه‌تریبێت. نوێکردنه‌وه‌ی سیاسیش له‌ رێگه‌ی چه‌ند سیمای خه‌سله‌تییکی سه‌ره‌کییه‌وه ده‌ناسریته‌وه، وه‌ک: هۆشمه‌ندکردنی بونیادی ده‌سه‌لاتی سیاسی، جیاکاره‌بوونی پێکهاته‌وه‌فرمانه‌ سیاسییه‌کان، به‌هێزکردنی توانا دامه‌زراوه‌یی و سیاسییه‌کانی سیسته‌می سیاسی، سه‌روه‌ری رۆحی یه‌کسانی له‌ مافو ئه‌رکه‌کاندا و چه‌سپاندنی له‌ سه‌رتاپای کۆمه‌لگه‌داو جیگیرکردنی جیاکاره‌بوون.

هۆشمه‌ندکردنی بونیادی ده‌سه‌لاتی سیاسی:

مه‌به‌ست دامه‌زاندنی ده‌سه‌لاتی حوکمرانیی چاکو جیگیرکردنی کۆله‌که‌کانییه‌تی له‌سه‌ر بنچینه‌ی ئه‌قلانییه‌تی هۆشمه‌ندانه‌ی سه‌ره‌به‌خۆ له‌ گشت په‌یوه‌ندی و گریڤدانه‌وه ته‌قلیدییه‌کان، جا ئه‌وانه ئایینی بن یان ئیتنیکی یاخود تایه‌فه‌وه عه‌شیره‌تگه‌ری. زیادبوونی توانای سیته‌می سیاسییه‌، هه‌تاکو بتوانیت شاره‌زاییه کارگرییه‌کان و پێویستییه‌کانی به‌رپرسیاریتی سیاسی و پێداویستییه‌کانی هۆشمه‌ندی و ئه‌قلانییه‌ت

به‌شێوه‌ی چنراویکی پته‌وی کارا گرێداته‌وه به ویستی میلییه‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی ئاکاریکی سیاسی رێکوپێکی گونجاو به‌رجه‌سته‌بێت، که تا دوا‌سنوور ده‌روه‌ست بێت به پرنسیپه‌کانی دادوهری، یه‌کسانی، سه‌رپاستی و بێ‌لایه‌نییه‌وه، هه‌روه‌ها هه‌تا بتوانیت لوتی ده‌سه‌بژێری سیاسی ته‌قلیدی بشکینیت و سنوور بۆ ره‌وايه‌تی باوی هوکمرانه‌کان دابنیت و پرنسیپه‌گه‌لێک بچه‌سپینتی، که هوکمرانه‌کان به‌رامبه‌ر به هوکمرانی‌کراوه‌کان به‌رپرسیارده‌که‌نو و رێگه‌ش به هوکمرانی‌کراوه‌کان ده‌ده‌ن له هوکمرانه‌کان بپرسنه‌وه. هه‌موو ئه‌وانه مانای ئه‌وه‌ن، حکومه‌ت به‌ره‌مه‌ییکی مرۆفانه‌یه‌و ده‌ستکردی سروشت یان خواوه‌ند نییه‌و کۆمه‌لگه‌ خواهن سه‌رچاوه‌گه‌لی مرۆیی وه‌هایه، که سنوور بۆ ده‌سه‌لات داده‌نێن و چاودێری‌کردنی یاسا مرۆفکرده‌کانیش پێش‌گشت ده‌روه‌ستیه‌کانی دیکه ده‌که‌وێت.

جیاکاره‌بوونی پێکهاته و فرمانه سیاسییه گشتیه‌کان:

جیاکاره‌بوونی پێکهاته و فرمانه سیاسییه گشتیه‌کان، مانای به‌هیزکردنی میکانیزمه‌کانی لێک جیا‌کردنه‌وه‌ی بنه‌ماو دامه‌زراو ده‌سته کارگێڕیه‌کان و جه‌خت‌کردنه‌وه‌یه له‌سه‌ر سروشتی تاییه‌تکاری کارو پۆلی هه‌ریه‌کێکیان. ئه‌مه‌ش کۆمه‌لێک گۆرانکاری و ده‌ستکاری بنه‌مایی و فرمانی له‌خۆده‌گرت، له‌وانه: سه‌رله‌نوێ پێکهێنانه‌وه‌ی شیوازی پله‌داری و به‌دوای یه‌کهاتنی کۆمه‌لایه‌تی و دانانی سنووری جیاکه‌ره‌وه‌ی نیوان پۆله‌ پێشه‌یه‌کان و په‌یوه‌ندییه‌ خێزانییه‌کان و مه‌سه‌له‌کانی ژیانی خێزانی له‌لایه‌ک و نیوان دابینکاری و دیاریکارییه‌کانی یاساو به‌ها ئاییینه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه. ئه‌مه‌ وێرایی هێنانه‌ئارای شیوازی نوێی کاری جیاکاره‌و جووری گه‌شه‌کردی بونیادی سیاسی تاییه‌تکاری سه‌ربه‌خۆ، که توانای خستنه‌گه‌ری ئه‌و کارانه‌ی هه‌بێت. به‌کورتی جیاکاره‌بوونی پێکهاته و فرمانه سیاسییه گشتیه‌کان، مانای جه‌خت‌کردنه‌وه‌یه له‌سه‌ر لێک جیا‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کانی یاسادانان و جێبه‌جێکردن و دادوهری و چه‌سپاندنی سیسته‌می ناناوه‌ندی (لامه‌رکه‌زی) ده‌سه‌لاته‌ بۆ کارا‌کردنی سیسته‌می سیاسی و به‌هیزبوونی کاریگه‌ری له‌سه‌ر که‌رته جیاوازه‌کانی کۆمه‌لگه‌.

به‌هیزکردنی توانا دامه‌زراوه‌یی و سیاسییه‌کانی سیسته‌می سیاسی:

ئه‌مه‌ش مانای زیادبوونی توانای سازان و دا‌هێنانی سیسته‌می سیاسییه، که به‌ره‌می مامه‌له‌کردنی مرۆف و کالێک‌کردنی زیندووپیته‌ی له‌گه‌ڵ ژینگه‌و

ده‌رهاو‌یشته‌کانیدا. ئە‌مه‌ش له‌ چه‌ند شت‌یکدا به‌ده‌رده‌که‌و‌یت، له‌وانه: گه‌شه‌پ‌یدان و نو‌یک‌ردنه‌وه‌ی هه‌یکه‌لی دامه‌زراوه‌یی و ب‌پ‌یارو داب‌ین‌کار‌یه سیاسی‌یه‌کان، فراوان‌کردنی سنووری ده‌سه‌لاتی کۆمه‌ل‌گه‌ی سیاسی ناوچه‌یی، زۆر‌کردن و هه‌مه‌پ‌ه‌نگ‌کردنی کرده‌کانی حوکمرانی له‌لایه‌ک و به‌ه‌یز‌کردنی چالاکی سیسته‌می سیاسی و کارا‌کردنی راپه‌راندنی کاره‌کانی خۆی و ج‌یبه‌ج‌یک‌کردنی ب‌پ‌یاره‌ سیاسی و کارگ‌ێ‌پ‌یه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه. ئە‌مه و‌پ‌رای پشت‌گ‌ری‌کردنی دامه‌زراوه‌کانی کۆمه‌ل‌گه‌ی مدنی و کارا‌کردنی کۆ‌کردنه‌وه‌ی هاو‌لاتیان و ده‌رب‌پ‌ینی به‌رژه‌وه‌ندی‌یه‌کانیان. هه‌روه‌ها چه‌سپاندنی بنه‌ما‌یه‌کی یاسایی هۆشمه‌ند، که توانا و زه‌ی ماتی هه‌یه بۆ گۆ‌پ‌ینی خواسته میلی‌یه‌کان بۆ واق‌یع و کرداری جیدی و به‌ه‌یز‌کردنی توانای چاره‌سه‌ر‌کردنی ک‌ێ‌شه‌کانی ئ‌یستا و پ‌روبه‌پ‌روبوونه‌وه‌ی ش‌ی‌وازه نو‌یکانی داخو‌ازی سیاسی و ناسیاسی.

کار‌کردن بۆ یه‌کسانی و ج‌ی‌گ‌یر‌کردنی به‌کرده‌وه‌ی:

کار‌کردن بۆ یه‌کسانی و ج‌ی‌گ‌یر‌کردنی به‌کرده‌وه‌ی، ناوه‌پۆکی نو‌یک‌ردنه‌وه‌ی سیاسی پ‌یک‌د‌ین‌ت و به‌گ‌شتی بریت‌یه له: ب‌ی‌رۆکه‌ی هاو‌لاتی و یه‌کسانی له‌ ئە‌ر‌ک و مافه‌کاندا، پ‌ی‌ر‌ه‌وی‌کردنی یاسا و پ‌سا‌کانی بۆ ج‌له‌و‌کردنی په‌یوه‌ندی نیوان حکومه‌ت و هاو‌لاتیان، زال‌کردنی پ‌ی‌وانه‌کانی ل‌یه‌اتوویی و شاره‌زایی بۆ به‌ده‌سته‌پ‌ینانی پ‌ی‌گه‌ی ه‌یزی سیاسی یان دابه‌ش‌کردنی پ‌له‌کار (پ‌ۆست) و پ‌ۆله کارگ‌ێ‌پ‌ری و راپه‌ری‌کاره‌کان، توانای چه‌سپاندنی کۆله‌که‌کانی یه‌گ‌رتوویی ن‌یشتیمانی و جه‌خت‌کردنه‌وه له‌سه‌ر د‌یاله‌کتیکی سازان و گونجانی گروپه کۆمه‌ل‌ایه‌تی و کولتووری و ئ‌ت‌نیکی و ه‌یزه سیاسی‌یه‌کان، به‌ج‌یاو‌ازی به‌رژه‌وه‌ندی و نا‌کۆکی ئاراسته باوه‌ر‌خو‌ازی و ئایدیۆ‌لۆژی‌یه‌کانیانه‌وه، شۆ‌ر‌پ‌وونه‌وه‌ی به‌رده‌وامی ه‌یزی سیاسی مات بۆ که‌رته جۆ‌ربه‌جۆ‌ره‌کان و زۆ‌رینه‌ی هاو‌لاتیان له‌ناو کۆمه‌ل‌گه‌ی سیاسی ناو‌خۆ‌یدا، که پ‌یوستی به‌ به‌شدار‌یک‌کردنی میلی زیاتر هه‌یه له‌ پ‌رۆسه‌ی سیاسیدا و دامه‌زراندنی ئە‌و به‌شدار‌یه‌ش له‌سه‌ر بنچینه‌ی ده‌ر‌ک‌کردنی هۆشمه‌ندان‌ه‌ی به‌ که‌شی سیاسی ناو‌خۆ‌یی و ناوچه‌یی و ج‌یهانی. بۆ ئە‌مه‌ش گه‌ره‌که با‌یه‌خ‌یکی چ‌ر‌وپ‌ر بد‌ر‌یت به‌ گه‌شه‌پ‌یدانی میکانیزمه‌کانی کۆمه‌ل‌گه‌ی مه‌ده‌نی و دۆ‌ز‌ینه‌وه‌ی ش‌ی‌وازی نو‌یی پ‌یکهاته و هه‌یکه‌لی دامه‌زراوه‌یی بۆ پ‌یک‌خ‌ستنی ئە‌و به‌شدار‌یه‌یه. به‌واتایه‌کی دیکه، فراوان‌کردنی سنووری کار‌پ‌یک‌کردنی د‌یموکراسی و ه‌ینانه‌ئارای ئە‌و داب‌ین‌کار‌یه سیاسی و پ‌یک‌خ‌راوه‌ییانه‌ی ماف و ئازاد‌یه‌یه گ‌شت‌یه‌کان ده‌سته‌به‌رده‌که‌ن و هۆش‌یار‌ی جه‌ماوهر ده‌ب‌ز‌و‌ین‌ن و هانی تو‌ی‌ژ‌ال‌گه‌لی فراوان ده‌دن بۆ به‌شدار‌یک‌کردن له‌ کاری

سیاسی گشتیدا. به‌وه‌ش زۆربه‌ی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ له‌ بوونه‌وه‌ری پاشکۆو خه‌مسارده‌وه‌ ده‌گۆرپین بۆ هاو‌لاتی چالاکو کارامه‌، که ده‌توانن کاریگه‌ریان له‌سه‌ر بریاری سیاسی دابنن و به‌جیدی به‌شداربن له‌ گۆرپینی بنه‌مای نوینه‌رایه‌تیکردنی سیاسی و هه‌لبژاردنی هوکمرانه‌کان و دارشتنی بریاره‌ سیاسییه‌ گشتیه‌کاندا. تیکرای ئه‌وانه‌ش ده‌ریده‌برپیت، که نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی به‌واتا گشتیه‌که‌ی و له‌ ناوه‌پۆکدا مانای بنیاتنانی دیموکراسی و جیگیرکردنی کۆله‌که‌کانیه‌تی.

هه‌موو ئه‌وانه‌ی خزانه‌پوو ده‌ریده‌خه‌ن، نوێکردنه‌وه‌ی سیاسی پرۆسه‌یه‌ نه‌ک دۆخیک و پشت به‌ کارلیککردنی به‌رده‌وام و گونجاوی میکانیزمه‌کانی جیاکاره‌بوونی بونیادی فرمانی و پیداو‌یستیه‌کانی قولکردنه‌وه‌ی یه‌کسانی و چه‌سپاندنی توانای کاملبوون و سازان و داھینانی سیسته‌می سیاسی هه‌یه‌. به‌و جۆره‌ش ده‌سه‌لات هۆشمه‌ندده‌بیته‌و بنه‌ماکان جیاکاره‌ده‌بن و به‌شداریکردنی میلی ده‌بیته‌خه‌سله‌تی بنچینه‌یی جیاکردنه‌وه‌ی سیسته‌مه‌ نوێکانی هوکمرانی له‌ پرژیمه‌ ته‌قلیدی یان پاشکه‌وتوه‌کانداو پێوانه‌یه‌کی بابته‌تی بۆ پێوانی گه‌شه‌کردن و پیشکه‌وتنی سیسته‌می سیاسی.

گۆفاری هه‌فتانه‌ ژماره‌ (٥١) ١٤-٢٠ حوزه‌یران ٢٠٠٩

کۆله‌که‌کانی دیموکراسی له وته‌و کرداردا

دیموکراسی به‌ره‌میکی «تایبه‌تکار»ی خۆرئاوا نییه له می‌شکیکی نامۆدا نه‌بیت، که به بیانوی تایبه‌تمه‌ندی، گۆشه‌گیری و داخران به‌سه‌ر خۆدا ده‌خاته‌وه. له ئە‌زموونی هه‌ر میلیله‌تیکدا چه‌ندین توخمی دیموکراسی هه‌ن و له هه‌ر پۆشنییه‌کیشدا توخمگه‌لی دیموکراسی هه‌ن، که له بنکه‌ی کۆمه‌لگه‌دان و ئاقاری گه‌شه‌کردنی راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ دیاریانده‌که‌ن. گرنگترین کۆله‌که‌کانی دیموکراسی له بیر و پراکتیکدا ئە‌مانه‌ن:

۱ – یه‌کسانی له به‌رده‌م یاسادا:

دیموکراسی مانای پشێوی و به‌ره‌لایی نییه‌و له‌سه‌ر بناغه‌ی یه‌کسانی له‌به‌رده‌م یاسادا داده‌مه‌زیت، سه‌روه‌ری یاسا به‌سه‌ر فه‌رمانه‌واو فه‌رمانه‌واییکراودا له‌خۆده‌گریت، ئە‌و سه‌روه‌رییه‌ی خه‌باتی دیموکراتیانه‌ی مرۆقه‌کان دژی ئە‌و یاسا کۆن و زۆردارانه پێویستده‌کات، که به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی چینیکیان توپۆتیک ده‌پاریزن و پێگرن له‌به‌رده‌م په‌ره‌سه‌ندندا. یه‌کسانی له‌به‌رده‌م یاسادا، ده‌روازه‌یه‌کی بنچینه‌یه‌ی بۆ هاو‌لاتیوون و یه‌کێکه‌ له‌ پڕواله‌ته‌کانی پیاوه‌کردنی سیاسی، به‌وییه‌ی کۆمه‌لێک ئە‌رکو ماف ده‌که‌ونه ئە‌ستۆی هاو‌لاتی ئازاد. یه‌کسانی بێرۆکه‌یه‌کی پووت نییه‌و له‌ناو کۆمه‌لگه‌و ته‌نیا له‌ سایه‌ی حوکمرانی هه‌ق و یاسا و دادوه‌ریدا بوونی هه‌یه، چونکه کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و حوکمرانی هه‌ق و یاسا کۆله‌که‌و زامنه‌ری یه‌کسانین و دواتریش کۆله‌که‌و زامنه‌ری دیموکراسین. لێ‌رده‌ا مه‌ترسیتترین شت، که پڕویه‌پووی یه‌کسانی ده‌بیتته‌وه، گۆرینیتی بۆ یه‌کسانییه‌کی ساده که مه‌به‌ستیتی جیاوازی و جیاکاره‌یه‌یه‌کان له‌ناو به‌ریت، یان کردنییه‌تی به‌ بێرۆکه‌یه‌کی پووت و دوائه‌نجام ئایدۆلۆژیایه‌ک، که واقیعی نایه‌کسانی داده‌پۆشیت، یاخود خۆگیتکرد به‌رامبه‌ر به‌ په‌یوه‌ندی نیوان یه‌کسانی پێژه‌یی و یه‌کسانی په‌هاو گۆرینی پێژه‌یی بۆ په‌ها. ئە‌و مه‌سه‌له‌یه‌ی مانای پاراستن و داکۆکیکردنه له بارودۆخی بابه‌تی و زۆرداری.

۲ - نوینه‌رایه‌تیکردن:

له‌به‌رئه‌وه‌ی تاكه‌كان له‌به‌رده‌م یاسادا یه‌كسانن و هه‌ر یه‌كێكیان مافی به‌شدار یكردنی چالاكانه‌ی هه‌یه له‌هه‌لبژاردنی شیوازی ژيانی خۆی و سیسته‌می حوكمپرانیدا، بۆیه مافی هه‌ر یه‌كێكه‌ به‌پێی ویست و به‌رژه‌وه‌ندیی خۆی فه‌رمانپه‌وایی بكات. جا له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌مه‌ كارێکی سه‌خته، چونكه‌ جه‌نگی هه‌ر كه‌سێك دژی ئه‌وی دیکه‌ به‌پراده‌كات و بوونی كۆمه‌لایه‌تی وێرانده‌كات، بۆیه نوینه‌رایه‌تیکردن داھینه‌رانه‌ترین چاره‌سه‌ره، كه‌ ئه‌قلی مرۆفایه‌تی خوازیاری ته‌بایی و یه‌كگرتن دۆزیویه‌تییه‌وه‌ . لیڤه‌شدا نوینه‌رایه‌تیکردن پێویستی به‌هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی راسته‌وخۆ، نه‌یانی و یه‌كسان هه‌یه .

۳ - جیاکاره‌بوون:

بۆ ئه‌وه‌ی یه‌كسانی نه‌گۆرێت بۆ «سازشكردنیک»، كه‌ به‌ هۆیه‌وه‌ ژیان پڕواله‌تكارو بی‌جیاوازی و ناكۆکی ده‌بی‌ت، پێویسته‌ واتای جیاکاره‌بوون ببه‌خشیت. مه‌به‌ست جیاوازی، جیاکاره‌یی، ناكۆکی، فره‌یی و مافی ئۆپۆزیسیۆنبوونه . ئه‌و جیاکاره‌بوونه‌ی له‌ جیاوازی، فره‌یی و ناكۆکی پێداویستی، چه‌ز، خواست و به‌رژه‌وه‌ندییه‌كانی تاك و گروپه‌كانی كۆمه‌لگه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ده‌گریت، چونكه‌ هه‌چ یه‌كگرتنیک بی‌جیاوازی، فره‌یی و ناكۆکی بوونی نییه . داننان به‌ حه‌قیقه‌تی جیاکاره‌بووندا، به‌ره‌و قبولكردنی پلورالیزم ده‌چیت، واته‌ فره‌یی هه‌یزو ئاقارو حه‌زبه‌ سیاسیه‌كان، چین و توێژه‌ كۆمه‌لایه‌تییه‌كان، ئاقاره‌ فیکری و ئایدیۆلۆژییه‌كان. داننان به‌ پلورالیزمدا یه‌كێكه‌ له‌ كۆله‌كه‌كانی دیموکراسی و به‌بی‌ پرۆسه‌یه‌کی هوشیاربوونه‌وه‌ ده‌سته‌به‌رنابی‌ت، مه‌به‌ست هوشیاریی پێژه‌بیبوونی حه‌قیقه‌ت و شیان یه‌كکردنی خودو هوشیاریه‌ به‌رامبه‌ر به‌ خود له‌ پێگه‌ی ئه‌وی دیکه‌وه‌ .

كه‌واته‌ یه‌كسانی، نوینه‌رایه‌تیکردن، جیاکاره‌بوون كۆله‌كه‌كانی دیموکراسین و هه‌لومه‌رجی هه‌نانه‌دی پێكدێنن، ئه‌گه‌ر یه‌كێكیان له‌ناوچوو و ئاماده‌نه‌بوو، دیموکراسی كه‌موكۆرده‌بی‌ت و ده‌شیت بگۆرێت بۆ دژه‌كه‌ی .

چوارچێوه‌ گرنه‌گه‌کانی هاتنه‌دی كۆله‌كه‌کانی دیموکراسی:

۱ - كۆمه‌لگه‌یه‌کی یه‌كگرتوه‌ كه‌ تیایدا هه‌موه‌ بنه‌ماه‌ پێكهاته‌کانی پێش نه‌ته‌وه‌بوون له‌ناوه‌بڕابن. ئه‌م كۆمه‌لگه‌ یه‌كگرتوه‌ خاوه‌نی یه‌كگرتنێکی ناكۆكاره‌، واته‌ ئاسۆیی دابه‌شكراو به‌سه‌ر چین و توێژی كۆمه‌لایه‌تی جیاوازا. هه‌روه‌ها

ئاقارگه‌لی فیکری و سیاسی تیخیده‌که‌ن و گروپی به‌رژه‌وه‌ندی، فشار، هیژو حیزبه‌کان تیایدا له مملانی‌دان و تا ئه‌م یان ئه‌و پاده‌یه ده‌ربری به‌رژه‌وه‌ندی چین و تو‌یژی کۆمه‌لایه‌تی دیاریکراون. ده‌بی‌ت بو‌تری‌ت، دیموکراسی له کۆمه‌لگه‌یه‌کدا نایه‌ته‌دی زۆریه هۆشیارنه‌بن به‌رامبه‌ر به‌ پی‌ویستبوونی دیموکراسی و ده‌رک به‌وه نه‌که‌ن یه‌کگرتن، گه‌شه‌کردن و پێشکه‌وتن گری‌دراوی هاته‌نده‌یی دیموکراسین و ئه‌و هۆشیارییه نه‌بو‌وی‌ته دیارده‌یه‌کی سیاسی، ئه‌و دیارده‌یه‌ی هیژه‌گه‌لی چالاک به‌رجه‌سته‌یده‌که‌ن، که پرۆسه‌ی گۆرانی‌کاری (پوو‌خاندن و بنیات‌نامه‌وه) به‌رپاده‌که‌ن.

یه‌کگرتن له‌سه‌ر ئاستی نیشتمان، مانای په‌تکردنه‌وه‌ی پلورالیزم و جیا‌وازییه‌کان نییه، به‌لکو خستنه‌وه‌ی پلورالیزم و جیا‌وازییه‌کی نو‌ییه. ئه‌م هی‌ما‌کردنه بو جیا‌وازی و پێگه‌ی تاییه‌تی و په‌تکردنه‌وه‌ی نه‌بزۆکی یان نه‌مری، شی‌وه‌و دۆخ و په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و دۆخی به‌رهمه‌هینانن له په‌وتی گه‌شه‌کردنی می‌ژوو‌ییدا. هه‌موو ئه‌وانه ده‌بنه هۆی په‌تکردنه‌وه‌ی هه‌لو‌یستی نه‌بزۆک و مو‌حافه‌زه‌کارانه، که ده‌یه‌وئ بیسه‌لمینی بارودۆخ و هه‌لومه‌رج و په‌یوه‌ندییه باوه‌کان یاسا و سروشتی نه‌مر و په‌گ داکوتایان هه‌یه.

٢- هه‌کمه‌رانی پاك: هه‌میشه تاقمگه‌ری و ناوچه‌گه‌ری ده‌ربری به‌رژه‌وه‌ندی که‌مایه‌تین و کۆسپن له‌به‌رده‌م دیموکراسیدا. دیموکراسی له‌م گۆشه‌نیگایه‌وه، مانای هه‌لومه‌رجی‌کی کۆمه‌لگه‌یی و سیاسی، دۆخی‌کی پێشکه‌وتن و گه‌شه‌کردن، کۆمه‌لێک هه‌لومه‌رجی‌کی بابه‌تی و خۆیی، که واده‌که‌ن زۆرداری و پیاوانکردنی ده‌سه‌لات له‌لایه‌ن که‌مایه‌تییه‌که‌وه مه‌حال بی‌ت. ئه‌مه‌ش له سایه‌ی حوکمه‌رانییه‌کدا به‌ده‌ستدیت، که په‌وایه‌تی میلیله‌تی به‌ده‌سته‌هینایی‌ت و نو‌ینه‌ری به‌رژه‌وه‌ندی زۆرینه‌ی میلیله‌ت بی‌ت. لی‌ره‌دا به‌رژه‌وه‌ندی نیشتمانی چه‌مکی‌کی پووت یان میتافیزیکی نییه، که به‌رژه‌وه‌ندی چین و تو‌یژ و تاکه‌کان په‌تبه‌کاته‌وه، به‌پێچه‌وانه‌وه چه‌مکی‌کی ئاو‌یته‌یه‌و په‌تکه‌ری به‌رژه‌وه‌ندییه تاکه‌که‌سی، تو‌یژگه‌ری و چینایه‌تی‌ه‌کانه‌و له‌خو‌گرتنی ئه‌وانه‌یه پاش به‌رزکردنه‌وه‌یان بو ئاستی‌کی بالاتر.

٣- کار (به‌مه‌هینان: ئه‌گه‌ر تیروانین و هه‌لو‌یسته پووت و ئه‌خلاقیه‌کانمان وه‌لاوه‌نا، ئه‌وا ده‌بی‌ت دان به‌وه‌دا بنی‌ن، که دیموکراسی به‌ری کۆمه‌لگه‌ی کارو به‌رهمه‌هینانه. په‌یوه‌ندی ناکۆرداری نیوان تاک و کۆمه‌ل، سه‌ربه‌خۆیی و یه‌کگرتن، ئه‌و بزوتنه‌وه دیاله‌کتیکییه‌یه که له تاک‌ی پووت و کۆمه‌لی پووته‌وه ده‌مانبات بو تاک‌ی به‌رجه‌سته‌وه کۆمه‌لگه‌ی به‌رجه‌سته‌ی واقعی، تاک - مرۆف له ناخی خویدا

ئەو ھېزە كۆمەلەيە تىيە دەگرېتە خۆ، كە ئاستى گەشە كىردىك نىشان دەدات ژىنگە يەكى كۆمەلەيە تى پىيگە شتوھ. بىگومان ناتوانىن دىموكراسى و ئاستى دىارىكرارى گەشە كىردى كارو پەيوەندىيەكانى بەرھەمھېنان لىك جىباكە يىنەوھ. كۆمەلگەى ھەژارى، ئابوورىي سۆلكىردن، بەھى بەرخۆرى، بىتوانايى لەئاست جەلەوكىردى سىروشتو بەرھەم ھېزەكانى كۆمەلگەدا. كۆسپە لەبەردەم دىموكراسىداو ھەموو ئەوانە جەخت لەسەر ئەو دەكەنەوھ، كە زۆردارى دۆخى زال و سزاي مېژووھ لەو جۆرە كۆمەلگەيانەدا. بۆيە پىرۆسەى سەرلەنوئ بەرھەمھېنانەوھى ھوشىارىي مروف و راستكىردنەوھى ھەلۋىستى بەرامبەر بە سىروشت، كۆمەلگەو مروف لە ئەركە بىچىنەيەكانى ھەر پەردەپىدانىكە.

۴ - ھەبەتتى سىياسى ھەلگىرى دىموكراسىي سىياسىيە: ئەو خەبەتەى ھېز، ئاقارو حىزبەكان پىي ھەلدەستىن دەربىرى بەرژەوھەندىيەكانىانە، يەكىكە لەو مىكانىزمانەى دىموكراسى بەرھەمدىنئىت و دىموكراسىيە لە سىبەرىدا پەردەسەنئىت، كاتىك سىياسەت بەواتا يۆنانىيەكەى بەكاردىت، ئەو كۆمەلەك بەرپىسارىيىتى و ماف دەكەونە ئەستۆى ئەندامە ئازاد و بەرپىسەكان، ئەوانەى گروپكەلىك پىكىدئىن، كە لە شاردا گىرتىبونەتەوھ.

۵ - ھۆشيارىي نۆئ و (ۋەلى بىر)دەرى ھۆكارى قۇبى: ھاوشانى خەبەتتى سىياسى بۆ راستكىردنەوھو ئاراستەكىردن، گىنگى رىزىپەرانەى ھۆشيارىي نۆئ دىتەئاراوھ. ئەو ھۆشيارىيەى تەبايە لەگەل گۆرانكارىيەكانى كۆمەلگە و پىداوئىستىەكانى بەھەلمانىكىردن، دىموكراتىزەكىردن و نوئىكىردنەوھى كۆمەلگەدا. ئەم ھۆشيارىيە نوئىيە ھۆكارى بىرپاردە بۆ چەسپاندىن نىشەتەجىكىردى دىموكراسى. ھەتاكو ئىستا ئايدىلۆژىي تەقلىدى، دواكەوتووبى ھۆشيارى، بەسەرخۇدا داخران، سەلەفىيەت و پارىدووخووزى گەورەترىن كۆسپن لەبەردەم دىموكراسىدا. ھۆكارى خۆبى لە رىزەوى پىرۆسەى گۆرىنى واقىعدا، رۆلى بىرپاردەر دەبىنئىتو مەبەست لەو ھۆكارانەش ئەمانەيە: ھۆشيارى، وىست، رىكخستىن كە لە حىزب، ھېز، ئاقارە سىياسىيەكاندا بەرجەستەدەبىت، ئەوئىش شىتىكى بى خەوشى و بىگەرد نىيەو بەواقىعى بابەتى دىارىدەكىرى، سەرھەلدەدات و گەشەدەكات.

لەوھى پىشەوھ رەچاو ئەوھ دەكىرى، دىموكراسى بە رىشە ھەلمانىيەكەى و ناوھەرۆكە مروقانەكەى و سىروشتە مېژووئىيەكەى، پەيوەندىيەكى توندوتۆلى لەگەل پىرۆژەى بىناتانەوھى كۆمەلگەدا ھەيەو ھاوشانى ئەو بىناتانەوھىيە، كە مەبەستىتى سەرورەبى مىللەت، واتە سەرھەلدانى دەسەلات لەلەيەن مىللەتەوھ -

بە ھەلبژاردنى ئازادانەى راستەوخۆى، نەينى و يەكسان - بچەسپىننىت. ھەرۈھا ئازادىيە سىياسىيەكان جىگىرىكات، مەبەست ئازادى پادەربىن، فىكر، ئىنتىماو بىروا سەربەستى پۆژنامەگەرى و بلاوكردنەوھو ئازادى پىكھىننى حىزبى سىياسى و كۆمەلە و يانە كۆمەلەتە و پۆشنىبىرىيەكان و پاراستنى مافەكانى مرقەھ و ماناى سەروەرىيە ياسا و يەكسانى تەواوى دانىشتوانە، بى گۆيدانە پەنگ، پەگەز، ئابىن، مەزھەب و ئىنتىماى فىكرى يان پۆشنىبىرى، ياخود سىياسى و توخمى كەسەكە. ئەوھش ماناى بوونى دەسەلاتى زۆرايەتى و ئازادى كەمايەتى و مافى ئۆپۆزسىۆنبوونە، ماناى دەستاودەستكردنى ئاشتىخوازانەى دەسەلات و بەشارستانىكردنى سىياسەت و كۆمەلگە و جلە و كىردنى دياردەى توندرەوى و پىگەگرتنە لە گواستنەوھى مەلمانى و ناكۆكىيە كۆمەلەتەتەكان بۆ دەرەوھى چوارچىوھى سىياسى و كەنالە دىموكراتىيەكان، چونكە ئەوھ دەبىتە ھۆى خۆوئىرانكردن، كە ھەرەشە لە كۆمەلگە، فەرمانپەواى، شارستانىيەت و پۆشنىبىرى دەكات.

گۆفارى ھەفتانە ژمارە (۵۲) ۲۱-۲۷ حوزەيران ۲۰۰۹

دیالۆگ و هه ئکردن:

مه رجیکی پیگه وه ژیان و ره ئکردنه وهی توندوتیژی

وا هه لمه تی هه لێژاردنه کانی په ره له مانێ کوردستان دهستیپێکردو هه ره پیکهاته و کایه یه کی سیاسی که وتۆته کارکردن بۆ خسته نه پووێ به رنامه که ی خوی و له هه ولێ ئه وه دایه سه رنجی هه لێژیره کان به لای خۆیدا رابکێشیت و ژماره یه کی زۆری ده نگه کان بۆ خوی مسۆگه ریکات. له م بارودۆخه دا قسه کردن له سه ر دیالۆگ و هه لکردن (تۆله رهنس)، وه ک دوو ئامرازی جیگیرکردنی دیموکراسی و په تکه ره وه ی توندوتیژی په رمزی و کرده یی پێویسته .

دیالۆگ که نالی مامه له کردنه له گه ل جیاوازییه کاندای:

پێویسته کایه سیاسییه کان بزانه، بوونی جیاوازی له سه ر ئاسته جۆربه جۆره کانی کۆمه لگه ئاساییه و مایه ی نیگه رانی نییه، چونکه ناکریت وینای ئه وه بکریت گشت پیکهاته کانی کۆمه لگه، به گشت تێپوانینه سیاسی و پۆشنبیرییه کان و ده ره سه تییه کانیانه وه، له سه ر تاچه به رنامه یه ک رێکبه کون، یان یه ک تێپوانین بگرنه به ر. ئه و کۆمه لگه یه ی رێکه وتنیکی وای تێدایه، یان تاچه تێپوانینیکی زاله به سه ریدا، کۆمه لگه یه کی مه نگ و نه بزۆکه و زه مینه ی سه ره له دانی سه ته مکاری و سه رتاپاگیری تێدایه. واته کۆمه لگه ی دروست ئه وه یه، که جیاوازییه کان له ئامیزده گریت و مامه له یه کی راست و دروستی له گه ل ده کات. لێره دا دیالۆگ، که نالی سه روشتی مامه له کردنه له گه ل جیاوازییه کاندای، ئه لته رناتیقی به کرده وه ی توندوتیژی سیاسییه، که له رێگه ی گوتاری سیاسی و ئامرازه جۆربه جۆره کانی ده ربپه نه وه کارپێده کریت. ئه و توندوتیژییه ی هه ندیک نووسه ر و پۆژنامه نووس - ناگایانه یان نا ئاگایانه - به بیانووی کارپێکردنی مافی ئازادیی ده ربپین پراکتیزه یه که ن.

من هاو پام له سه ر ئه وه ی پێویسته واقعیانه، بابه تیانه و راستگۆیانه گفتوگۆ

له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌ و ئه‌و شتانه‌ بکریت، که‌ پروده‌ده‌ن و کار بۆ گۆرانیان بکریت، جیاوازییه‌که‌م لی‌رده‌دا ئه‌وه‌یه‌، بانگه‌شه‌ بۆ به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی حه‌قیقه‌تی په‌ها بکریت. واته‌ خۆ به‌پاستی په‌ها دابنریت و ئه‌وانی دیکه‌ به‌ خراپی په‌ها نیشان‌بدری‌ت، خۆ به‌ فریاد‌په‌س و به‌هه‌شت دروست‌که‌ر دابنریت و به‌رامبه‌ر به‌ کاول‌کارو دۆزه‌خه‌ بنیاتنه‌ر وینابکریت، ئه‌وانیتری جیاوازو نه‌یار داده‌مال‌ریت له‌ مافی بی‌رو‌پاده‌ر‌به‌رین و پاستیه‌که‌کان په‌رده‌پۆش‌بکرین، حه‌قیقه‌ته‌که‌کان به‌لا‌پیدا‌بیری‌نو ساخته‌کاری بکریت. ئه‌مه‌ش هه‌موو لایه‌ک ناچار‌ده‌کات بۆ پرسیار‌کردنه‌وه‌ ده‌ر‌باره‌ی پیواری دیالۆگ له‌ناو کۆمه‌لگه‌که‌مان و نیوان سیاسه‌تمه‌دارو پۆشن‌بیره‌که‌ماندا، یان ده‌ر‌باره‌ی نه‌چه‌سپینی شیوازی دیالۆگی دیموکراتیانه‌، که‌ بی‌رو دیدی جیاواز قبوله‌کات و وه‌ک شه‌ریک و ته‌واو‌که‌ر تی‌یانه‌روانی‌ت.

ئه‌نجامی ئه‌وه‌ پی‌ویسته‌ به‌‌دوای ئه‌و پێ‌سیانه‌ی پیا‌ده‌کردنی دیالۆگدا بگه‌رین، که‌ ده‌روازه‌ی گونجاون بۆ کار‌پێ‌کردنی له‌ که‌شی پێ‌زێ‌لی‌ک‌گرتنی دوو‌لایه‌نه‌ی نیوان پێ‌که‌اته‌کانی کۆمه‌لگه‌دا.

یه‌که‌مین (پێ‌سا)، پی‌ویستی دان‌نامه‌ به‌ مافی جیاوازی‌بون و هه‌له‌کرد‌ندا. ئه‌مه‌ش مانای بوونی مافی بی‌ر‌کردنه‌وه‌و په‌فتار‌کردنی جیاوازو به‌هه‌چ شی‌وه‌یه‌که‌ مانای بوونی مافی به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی حه‌قیقه‌تی په‌ها نییه‌، به‌‌ل‌کو مانای ئه‌وه‌یه‌ مرۆف ئازاد‌بیت بانگه‌شه‌ بۆ هه‌ر‌چی‌یه‌که‌ بکات، به‌مه‌ر‌جێ‌ک ئه‌و بانگه‌شه‌کردنه‌ نه‌بیته‌ هۆی سه‌پاندنی بی‌رو‌پا به‌سه‌ر که‌سیکی تر‌دا. مانای ئازادیی ده‌ر‌به‌رینه‌، به‌لام به‌بێ‌ ده‌ست‌دێ‌ژ‌کردن و برین‌دار‌کردن و ناو‌زێ‌اندن. هه‌روه‌ها مانای ئه‌وه‌یه‌ هه‌ریه‌که‌یک له‌ ئێمه‌ هه‌له‌ده‌کات و خه‌وشی نییه‌ هه‌ول‌بدری‌ت بۆ راست‌کردنه‌وه‌ی.

دوهمین (پێ‌سا)، تی‌گه‌یشتنه‌ له‌ بی‌رو‌پای به‌رامبه‌ر له‌ چوار‌چۆ‌وه‌ مه‌ر‌جه‌یه‌تی تایبه‌تی و په‌وتی می‌ژ‌وویی خۆ‌یدا، به‌‌وی‌پێ‌یه‌ی ئه‌و گو‌تاره‌ سیاسیه‌ی له‌ پێ‌گه‌ی به‌ر‌نامه‌ سیاسیه‌ حیزبه‌که‌کان و نووسینه‌که‌کان و ئاخاوتنه‌ پۆ‌ژ‌نامه‌نووسیه‌که‌نه‌وه‌ ده‌رده‌به‌رین، جیا‌کاره‌یه‌و نا‌کریت بشو‌به‌تی‌ری‌ت به‌ به‌ر‌نامه‌ی تر یان له‌‌قال‌بی دیدیکی دیاری‌کراو بدری‌ت. واقعیش ده‌ریخستوه‌ کۆمه‌لگه‌که‌مان ئیم‌رۆ فره‌ دیدو بۆ‌چوون و ئاقاری سیاسیه‌ و ئه‌سته‌مه‌ قسه‌ له‌سه‌ر یه‌که‌ مه‌ر‌جه‌یی‌بوونی سیاسی و پۆشن‌بیری بکری‌ت.

سێ‌یه‌مین (پێ‌سا) بریتیه‌ له‌ مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ ئه‌وی دیکه‌ی نه‌یار، له‌ پوانگه‌ی تی‌گه‌یشتن و ده‌روه‌ستبوون به‌ بابه‌تی‌بوونه‌وه‌. لی‌رده‌دا با راش‌کاوبین و له‌خۆمان پرسی‌ن: چه‌ند له‌ ئێمه‌ بو‌پای به‌م پاستیه‌ هه‌یه‌؟ ئایا له‌ کاتی بی‌رو‌پاده‌ر‌به‌رین و ئاخاوت‌ندا ئه‌م پێ‌سیایه‌ی دیالۆگ پێ‌په‌ویده‌که‌ری‌ت؟

په‌اره‌م‌ین (پس)، باوه‌ربوونه به پێژه‌ییبوونی حه‌قیقه‌ت و شیان‌ی پێشکه‌وتن، چونکه زۆر شت هه‌بوون وه‌ک به‌لگه‌نه‌ویست و سه‌لمینه‌ی گومان هه‌لنه‌گر و ابوون، که‌چی ئیمپۆ شایانی گه‌توگۆ له‌سه‌رکردن و به‌درۆخستنه‌وه‌ن. بۆ نموونه، له‌بواری سیاسیدا چه‌ندین باب‌ه‌ت له‌ئارادا بوون، که‌ لایه‌نه‌کان قبۆلیانکردبوون و کۆکبوون له‌سه‌ریان، که‌چی ئیمپۆ وا نه‌ماوه .

هه‌لکردن به‌ردی بناغه‌ی دیالۆگه‌:

هه‌لکردن پێزگرتنی ئازادیی ئه‌وی دیکه‌ و شیوازی بیرکردنه‌وه‌و په‌فتارکردن و بیروپا‌کانیه‌تی. هه‌روه‌ها مانای قبۆلکردنی بیروپای ئه‌وانی دیکه‌ و په‌فتاریانه‌ له‌سه‌ر بنچینه‌ی پرنسیپی جیاوازی و نا‌کۆکه‌ له‌گه‌ڵ چه‌مکی ده‌سه‌لاتخوازی و سه‌رکوتکردن و توندوتیژیداو یه‌کێکه‌ له‌ خه‌سه‌له‌ته‌کانی کۆمه‌لگه‌ی دیموکراتی. واته‌ هه‌لکردن ده‌رب‌ری پێزگرتنی هه‌ستوسۆزو پ‌روا‌کانی ئه‌وانی دیکه‌ و مامه‌له‌کردنه‌ له‌گه‌ڵیان وه‌ک مرۆف، به‌بێ گوێدانه‌ په‌نگ و ئینتیمای تێپوانین و پێشینه‌ی کۆمه‌لایه‌تیان و پێچه‌وانه‌ی ده‌مارگیریه‌، که‌ مانای په‌تکردنه‌وه‌ی پ‌روا‌هینانه‌ به‌ بوونی ئه‌وانی دیکه‌ی هاوپ‌روانین و خواستی زالبوونی ته‌واوه‌ به‌مه‌به‌ستی پاراستنی بیروپا‌و پێگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی، یان سه‌رخستنی ئاقاریکی سیاسی. سه‌ره‌نجام لێبۆرده‌نه‌بوون، مانای په‌تکردنه‌وه‌ی جیاوازی و گه‌رانه‌ به‌دوای لێکچووندا، قبۆله‌کردنی هه‌رش‌یوازیکی سه‌ربه‌خۆبوون و فره‌په‌نگیه‌و په‌تکه‌ره‌وه‌ی ئالوگۆرکردنی بیروپا‌و پێکه‌وه‌ژیان .

لێبۆرده‌یی به‌بێ دیالۆگ و پێکگه‌یشتن و به‌شداریکردنی راسه‌قینه‌ نایه‌ته‌دی، چونکه‌ بوونی دیالۆگی بنیاتنه‌ر و خولقاندنی پانتایی بۆ په‌خه‌گرتن و بیرکردنه‌وه‌ی سه‌ربه‌خۆیانه‌ ده‌بێته‌ هۆی سه‌قامگیربوونی کۆمه‌لگه‌ و پێکه‌وه‌ژیان و چه‌سپاندنی ناشتی. لێره‌شدا لێبۆرده‌یی مانای پ‌روا‌هینان نییه‌ به‌ تێپوانین و بۆچوونه‌کانی ئه‌وانیتر، به‌لکو داننانه‌ به‌ مافی بوونی جیاواز و قبۆلکردنی جیاکاره‌بووندا، به‌مه‌رجیک ئه‌وانه‌ له‌سه‌ر حسابی ماف و بوونی ئه‌وی دیکه‌ نه‌بێت.

پێویسته‌ توندوتیژی به‌هه‌موو جۆرو شیوازه‌کانیه‌وه‌ له‌ناو کۆمه‌لگه‌ و نیوان کایه‌ سیاسیه‌کاندا په‌ت‌بک‌ریته‌وه‌و گه‌ره‌که‌ ئه‌م پرنسیپه‌ له‌ ریزی پێشه‌وه‌ی بایه‌خدانه‌کانی ئه‌و کایانه‌ بێت، جا ده‌سه‌لاتیان به‌ده‌سته‌وه‌بێت، یان له‌به‌ره‌ی ئۆپۆزسیۆندا بن. بۆ هینانه‌دی ئه‌و ئامانه‌ش، گرنگه‌ گشت گه‌توگۆکانی نیوان هیزه‌ سیاسیه‌کان و لایه‌نگرانیان به‌شیوه‌ی دیالۆگی ناشتیخوازانه‌ بچنه‌پێوه‌ و پێگه‌ به‌وه‌ بدریت بیروپا‌و بۆچوونه‌کان به‌شیوه‌ی مه‌ده‌نیانه‌ گوزارشت له‌خۆیان بکه‌ن.

ئاشکرایه ئیمپۆ جیگیرکردنی دیالۆگ و هه‌لکردن پێداویستییه‌کی بنچینه‌ییه بو تێپه‌راندنی قوناغه‌که به‌بێ گرفت و توندوتیژی و پێویسته نه‌وه‌کانمانی پێ گوش و په‌روه‌رده‌بکری، چونکه دیالۆگ و هه‌لکردن پێگه‌ی راستی چاره‌سه‌رکردنی مه‌سه‌له هه‌لواسراوه‌کان و ئه‌لته‌رناتیقی راستی بیروپاسه‌پاندنه‌و له‌ پێگه‌ی ئه‌وانه‌وه په‌یوه‌ندی و خۆشه‌ویستی و ئاشتی ده‌پاریزی‌ن و به‌هاکانی دیموکراسی و هاریکاریکردن ده‌چه‌سپینری‌ن. لێره‌شدا چه‌سپاندنی دیالۆگ و هه‌لکردن به‌ بانگه‌شه‌کردن مه‌یسه‌رنابیت، به‌بێ گرتنه‌به‌ری هه‌نگاوگه‌لی پراکتیکی بو‌ خسته‌گه‌پی خاله‌کانی پێکه‌وتن، که ده‌بیته‌ هۆی بنیاتنانی متمانه له‌ نیوانیان کایه‌ جیاوازه‌کاندا.

کۆمه‌لگه‌ی هاوسه‌نگ ئه‌وه کۆمه‌لگه‌یه‌یه، که خاوه‌نی هیزی تایبته‌ به‌ خۆیه‌تی و که‌شیک ده‌خولقینی‌ت تاییدا کولتووره‌ جو‌ریه‌ جو‌ره‌کان به‌شداریه‌ له‌ دیالۆگی به‌ره‌مداردا ده‌که‌ن، ئه‌و دیالۆگه‌ی سوودی بو‌ هه‌موان هه‌یه و یاریده‌ده‌ره‌ بو‌ هینانه‌ئارای هه‌ستی پێکه‌وه‌ ژیان و پێکه‌وه‌ هه‌لکردن.

گۆفاری هه‌فتانه ژماره (۵۳) ۲۸ حوزه‌یران- ۴ ته‌مموز ۲۰۰۹

هه لۆبژاردن پرۆسه یه کی دیموکراتی بۆ دهستنیشانکردنی نوینهری شایسته

ئیمپۆ که پرۆژگاری هه لۆمتهی هه لۆبژاردنه کانی هه ریمی کوردستان به سه رده بهین، چالاکیگه لی سیاسی و کۆمه لایه تیی فراوان ده ستیانپیکردوه، بزوتنه وه یه کی فراوانی په یوه ندی پێوه کردن و کۆبوونه وه ی فراوان و نمایشکردن سه رتاپای کۆمه لگه ی گرتوته وه وه هه لۆبژاردن بۆته ته وه ره ی قسه کردن و گفتوگۆ ئاخواتنی ناو خیزانه کان، سه ر شه قامه کان، نیو داموده زگا حکومی و دامه زراوه ناحکومییه کان و دیدارو پیکگه یشتنی تاکه کان له میدیاکاندا، ئەمهش له بهر گرنگی هه لۆبژاردنه کان و دانانی به سه نگی مه حه کی راسته قینه ی راده ی سه ربه خۆبوونی ویست و ده ربیرینی ئازادانه ی هه لۆبژیره کان، به تایبه تی له کاتی کدا که دیموکراسی لای ئیمه بۆته پێداویستییه کی بنچینه یی بۆ په ره پێدان و مسۆگه رکردنی داها توویه کی خۆشگوزهران بۆ گشت تاکه کان و هاو پیکردنی کۆمه لگه که مان له گه ل گۆرپانکاری و گه شه کردنه کانی جیهانی سه رده مدا.

له م پرۆژگاره دا هه ست به گرنگی تاک (وه ک هه لۆبژیر) ده کریت و ده نگی به هایه کی گه وره ی هه یه، بۆیه ده بینین هه مو لایه ک دلێ راده گرن و پێشبرکێتانه بۆ به ده سه تهینانی په زامه ندیی، بۆ ئەمهش سو دوه رده گرن له گشت میکانیزمه کان و په ناده بن بۆ ئامرازگه لی جۆربه جۆر. سه ره نجام ئەو تاکه توشی دلێ راوکی و دۆشدامان بووه وه هه لۆبژاردنی له لا سه خت و ئالۆزبووه، چونکه پێش ئەم پرۆژگاره ئەو تاکه هه رگیز به و جۆره جیی بایه خپێدان و ئاورپێدانه وه ی جیدی نه بووه و ئەوه نده لیستی جۆراو جۆری دژ به یه کیشی له به رده مدا نه بووه. بۆیه چه ند پرسیاریکی لا دروستبووه، که ده بێت وه لآمیان بۆ بدۆزیته وه:

- له هه لومه رچی ئیمپۆدا ده نگ به کی بده م؟

- له بهر پرۆشنایی ئەزمونه کانی پاربدوو و چوارچێوه ی هه لۆبژاردندا کی هه لۆبژیرم؟

- ئەو لیسته هه‌لبژێرم، که له خولی پەرله‌مانیی پیشوودا بالاده‌ستبووه، یان ئەوهی رابردوو ده‌سفرینێ و مژده‌ی ناینده‌یه‌کی به‌هه‌شتا‌سا ده‌دات به‌ گوێماندا؟
- ده‌نگ به‌و لیسته‌ بده‌م که رۆحی هه‌لکردن، لی‌بوردیه‌ی، خۆشه‌ویستی و هه‌ستی نیشتی‌مانیم تیا به‌هێژده‌کات، یان ئەوهی رۆحی رها‌خو‌ازی و شه‌رانگیزی و ناوچه‌گه‌ریم تیا ده‌چینێ؟
وه‌لام‌دانه‌وه‌ی ئەو پرسیارانه، گرێ‌دراوی هۆشمه‌ندی هه‌لبژێر و راده‌ی ناز‌دبوون و سه‌رپاستیی هه‌لبژاردنه‌کانه‌و به‌رپرسیاری‌تییه‌کی هاوبه‌شیشه .

هه‌لبژاردنی دیموکراتیانه و به‌رپرسیاری‌تی هاوبه‌ش:

هه‌لمه‌تی هه‌لبژاردنه‌کان پرۆسه‌یه‌که له‌ و ماوه‌یه‌دا نه‌نجام‌ده‌دریت، که به‌پێی یاسا بۆ خستنه‌په‌روی به‌نامه‌ی لیسته‌کان دیاری‌کراوه، واته‌ بۆ ده‌ست‌نیشان‌کردنی وردی کێشه‌و گیرو‌گرفت و ناسته‌نگه‌کانی خولی پیشوو و پیشکه‌شکردنی چاره‌سه‌ری واقعیانه‌و وینا‌کردنی تاییه‌تی بۆ خولی دا‌هاتوو. لی‌ره‌دا سه‌رکه‌وتنی هه‌لمه‌ته‌که‌ پێویستی به‌ بوونی ده‌زگایه‌کی سه‌ربه‌خۆی سه‌ره‌رشتیکردن، لیسته‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کان و هه‌لبژێری هوشیار هه‌یه، بۆ به‌رپۆه‌بردنی به‌شیوه‌یه‌کی نازادانه‌و سه‌رپاست. واته‌ سه‌رخستنی هه‌لمه‌تی هه‌لبژاردنه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی دروست، به‌رپرسیاری‌تییه‌کی هاوبه‌شه‌و په‌لده‌هاو‌یژیت بۆ هه‌ریه‌کێک له‌ کاندید‌کراو هه‌لبژێرو لایه‌نی سه‌ره‌رشتیکاری هه‌لبژاردنه‌کان.

سه‌باره‌ت به‌ رۆلی کاندید‌کراو، پێویسته مه‌به‌ستی کاندید‌کردن به‌پله‌ی یه‌که‌م، خواستی راسته‌قینه‌ بیت بۆ خزمه‌ت‌کردنی کۆمه‌لگه‌ و نوێنه‌رایه‌تیکردنی راست‌گۆیانه‌ی دانیش‌توان. لی‌ره‌دا، پیش دیاری‌کردنی ئە‌رک و مافه‌کانی کاندید‌کراو، پێویسته به‌رپرسیاری‌تی ئە‌و چوارچۆیه‌ دیاری‌کری‌ت، که کاندید‌کردنه‌که‌ی تیا‌دا نه‌نجام‌ده‌دریت، مه‌به‌ست لیستی کاندید‌کاره. چونکه ئە‌م لیسته به‌رپرسیاری‌تی هه‌لبژاردنه‌که‌ی ده‌که‌وتیه‌ ئە‌ستۆ و پێویسته رها‌چاوی ئە‌وه‌ بکات، که هه‌لبژاردن نام‌را‌زیکی سیاسییه‌ و ده‌بیت بخری‌ته‌گه‌ر بۆ چه‌سپاندنی دیموکراسی، نه‌ک به‌کار‌بردنی وه‌ک میکانیزمی بۆ هێنا‌نه‌ئاری دیموکراسیی پ‌واله‌تکارانه، که هۆی لاوازی‌بوونی به‌شداری‌کردنی سیاسی بووه له‌ رابردوو‌دا. گرنگه هه‌لبژاردنی کاندید‌کراو له‌لایه‌ن هه‌ر لیستی‌که‌وه، پشت‌به‌ستوو‌بیت به‌ توانا و لی‌هات‌وویی و به‌پێی پێوانه‌گه‌لیک بیت، که به‌شیوه‌یه‌کی زانستیانه‌ دانراون. گه‌ره‌که لیسته‌که‌ کاریش بۆ جی‌گیر‌کردنی کولتوری هاو‌لاتی‌بوون و کۆنترو‌ل‌کردنی میکانیزمه‌کانی پێک‌گه‌یشتن بکات، که دیالۆگی شارستانیانه‌ی بنیانه‌رانه‌ گرنگ‌ترینیانه‌و راست‌گۆیانه‌و سه‌رپاستانه‌

بەرپرسیاریتییەکانی خۆی جیبەجیبکات و خەمی کۆمەڵایەتی زالبکات بەسەر بەرژەوهندی تایبەتیدا.

بەگشتی، پۆلگێڕانی کاندیدکراو لە خولقاندنی کەشیکێ دیموکراتیانەدا، بۆ ئەنجامدانی ھەلبژاردنێکی سەرپاست، پێویستی بەوھێ کاندیدکراو بەباشی بزانی ت ماف و ئەرکەکانی چین، کە گرنگترینیان دەروەستبوونییەتی بە یاساکانی ھەلبژاردن و کارکردنیانە، لە ڕینگەیی خستنی پووی بەرنامەیی لیستەکەیی و دەستکەوتەکانی و خۆناساندنەو. لە بەرامبەر ئەمەش، پێویستە بزانی ت، ئەو بەرپرسیارە بەرامبەر بە راییکردنی ئەرکیکی نیشتمانی و داوی لێ کراو بەشداریی ت لە پەخساندنی ژینگەیی کارپێکردنی دیموکراسی و پاراستنی ھەلکردنی کۆمەڵایەتی دوور لە پووالەتەکانی توندوتویژی، گوشار، پووتاندنەو، بەرتیلدان و پەفتارە نابەرپرسیارەکانی دیکە. دەربارەیی پۆلی ھەلبژێر، ھوشمەندی سیاسی و کۆمەڵایەتی تاکەکانی کۆمەڵگە لە ڕینگەیی پەرورەکردنی کۆمەڵایەتی و سیاسی و پۆشنبیرییەو پیدەگات، خیزان و پەرورەو کۆمەڵگە و پادەیی بەدەستھێنانی رێساو پرنسیپەکانی کولتوری ھاوالتیبوون و راپھێنانی سیاسی و بەکۆمەڵیش بەشداریدەکن لە خەملاندنی ھۆشمەندییەکی بەرپرسیارانەدا، کە وایان لێ دەکن دەرک بەو بکن، ھەلبژاردن چرکەساتیکی سیاسی نییە، بەلکو ڕینگە ھەلبژاردنێکی ستراتیییە داھاتووی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسیش دیاریدەکات.

پێویستە ھەلبژێر ئیمرو بزانی ت، کە ھەلبژاردنەکان قوتابخانەگەلی راستەقینەن بۆ فیروونی دیموکراسی و ئەو بەشداریدەکات لە ھەلمەتی ھەلبژاردنێکی سەرپاست و شەفاددا. ئەمەش دەیسەپینیی ت بەسەریدا، کە پابەندی یاساکانی ھەلبژاردن بی ت، بۆ خۆبەدوورگرتن لە ھەر پڕۆسەییەکی ساختەکاری و گەندەلکردن، وەک فروشتنی دەنگ و دەنگدان دووبارە. ھەرۆھا پێویستە ھۆشمەندیی ت بەرامبەر بە مافەکانی لە پیش و پاش و کاتی ھەلبژاردنەکاندا. بۆ نمونە، مافی خۆیەتی کاتی ھەلمەتی ھەلبژاردن - پیش دەنگدان دەربارەیی بەرنامەیی ھەلبژاردن پرسیار لە کاندیدکراوکان بکات و ئاشنای مەرچەعیەتی سیاسی و فیکرییان بی ت، بەلکو مافی خۆیەتی لە کەسایەتی و خەسلەتە ئەخلاقییەکان و سەرماهی مەعریفی و پۆشنبیری و پادەیی چالاک و لیھاتوویان بکۆلیتەو. پۆژی ھەلبژاردنیش مافی ئەوھی ھەھە ھاوسەنگانە دەنگباتە ئەو لیستەیی مەرچەکانی متمانەپیبوون، لیھاتوویی و ریزگرتنی بەرپرسیاریتیان تیدایە و خاوەن بەرنامەییەکی واقعیی ھەمەلایەنە. چونکە کارپێکردنی سەرپاستانەیی

هه‌لبژاردنه‌که‌ی، وه‌ک مافیکی دیموکراتی، تاقه‌ شیوازی نموونه‌ییه بۆ گوزارشتکردن له‌ بیروپا‌و ویستی خۆی و ده‌ستنیشانکردنی نوینه‌ری شایسته‌ به‌ شیوه‌یه‌کی شارستانیانه‌ی دوور له‌ گوشارو به‌کاربردن و بانگه‌شه‌خو‌ازییه، که‌ خه‌مخۆری زیاتره‌ بۆ سه‌رخستنی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی، نه‌ک به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی. مافه‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی دوا‌ی هه‌لبژاردنیش بریتیه‌ له‌ میکانیزمه‌کانی پێک‌گه‌یشتن، چاودێریکردنی کاندیدکراوه‌کان و میکانیزمه‌کانی کارکردن و نوینه‌رایه‌تیکردنیان، هه‌روه‌ها فشاردروستکردنه‌ بۆ لێپێچینه‌وه‌ی سه‌رپێچیکاران.

سه‌باره‌ت به‌ پۆلی سه‌ره‌رشته‌یکاری هه‌لبژاردنه‌کانیش، پێویسته‌ لایه‌نی سه‌ره‌رشته‌یکاری هه‌لبژاردنه‌کان پابه‌ندبێت به‌ بیلایه‌نی سیاسی، سه‌رپێچی بنه‌ما ره‌سه‌نه‌کانی هه‌لبژاردنی سه‌رپرست نه‌کات، یه‌کسان مامه‌له‌ له‌ گه‌ل کاندیدکراوه‌کاندا بکات، خه‌مخۆریبێت بۆ ئه‌وه‌ی دانیش‌توان له‌ دانگداندا ئازادانه‌ گوزارشت له‌ ویستی خۆیان بکه‌ن. لێره‌دا رواله‌ته‌کانی بیلایه‌نی سه‌ره‌رشته‌یکاری هه‌لبژاردن به‌ درێژایی هه‌لمه‌تی هه‌لبژاردن له‌مانه‌ی خواره‌وه‌دا به‌رجه‌سته‌ده‌بێت: پێویستی کارپێکردنی یاسا‌کانی هه‌لبژاردن به‌ شیوه‌یه‌کی دادپه‌روه‌رانه‌، به‌یه‌کسانی مامه‌له‌کردن له‌ گه‌ل گشت کاندیدکراوه‌کاندا و ده‌رفه‌ت په‌خساندن بۆ پراکتیزه‌کردنی مافه‌کانیان، به‌رزکردنه‌وه‌ی سکا‌لانامه‌ دژی هه‌ر هه‌راسانکردن و گوشاربۆه‌ینانیک و به‌دواداچوونی ئه‌و سکا‌لانامانه‌. هه‌روه‌ها بیلایه‌نی مانای چاودێریکردنی هه‌لمه‌ته‌که‌ و به‌گژاچوونه‌وه‌ی سه‌رپێچیه‌کانه‌، وه‌ک کپینی ده‌نگ، به‌کاره‌ینانی شوینه‌ گشتیه‌کان بۆ مه‌به‌ستی ریکلامکردن و کۆبوونه‌وه‌ی بانگه‌شه‌کردن، به‌لێندانی دامه‌زراندن، پووتاندنه‌وه‌... هتد. هه‌روه‌ها سزادانی هه‌ر ساخته‌کاریه‌ک، که‌ له‌ کاتی ده‌نگداندا رووبدات. ئه‌مه‌ وێرای دانانی به‌رنامه‌یه‌کی واقعی، که‌ په‌چاوی ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ بکات:

- پابه‌ندبوونی هه‌لبژێر و کاندیدکراو به‌ پێزگرتنی یاسا‌کانی هه‌لبژاردنه‌وه‌.
- هه‌لمه‌تیکی هوشیارکردنه‌وه‌ بۆ خسته‌په‌روی سزا‌کانی سه‌رپێچیکردن.
- ئاشنا‌کردنی هه‌لبژێر و کاندیدکراو به‌ ماف و ئه‌رکه‌کانیان.
- ده‌ستنیشانکردنی کار و په‌فتاره‌ قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان به‌ درێژایی هه‌لمه‌تی هه‌لبژاردن.
- هێنانه‌ ئارای لێژنه‌یه‌کی بیلایه‌ن، که‌ ئه‌ندامه‌کانی پێکهاتبن له‌ کارا‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و که‌سانی خاوه‌ن ناوبانگی باش و سه‌رپرست و بیلایه‌ن بۆ چاودێریکردنی هه‌لبژاردنه‌کان.

به گشتي جيبه جيڪرڏني جيدي و توندي ياسا له لايه ن شه رپه رشتيڪاره وه، پاراستني چالاڪيي كانديدڪراوي ليهاتوه له گشت جوړهڪاني ته نگپهه لچنين و ڪاري نابه رپه رسياران له لايه ن كانديدڪراوي نابه رپه رسيارو ناسه رپه رسته وه. هه روه ها ئا رپه رسته يه ڪي دروسته، ڪه ڪارڊانه وه ي باشي له سه ر دهرووني تاڪه ڪان ده بيٽ و جوړيڪ له ئا راميان پي ده به خشيت، بو ڪاري پيڪرڏني مافي خوڀان له هه لبرڙارڏني راست و دروستدا. هه موو نه وانه ش به شداريده ڪن له بنياتناني متمان له نيوان ڪومه لگه ي سياسي و ڪومه لگه ي مه ده نيداو دا ڪو ڪيده ڪات له به شداريڪرڏني سياسي، نه ڪ ته نيا له ماوه ي هه لبرڙارڏنه ڪاندا، به لڪو له سه رجه م ڪاروباره گشتييه ڪاندا. به وپييه، رپه لهي نيوان نه و مه رجه به به تيانهي نه نجامداني هه لبرڙارڏنه ديموڪراتييه ڪان، ميڪانيزمگه لي پيڪه گه يشتني سياسي و ڪارگيري و ڪاراڪرڏني رپه گه يانڏنه، به تاييه تي ڪاتيڪ بانگه شه ڪرڏن بو هه لبرڙارڏن ڪاريڪي ساده و ئاسان نييه، به لڪو داخوازييه ڪي به رنامه ڪارانه ي پشتبه ستوه به ڪه ساني خاوه ن نه زموون و شارهاو ناوه نده زانستيه ڪان، بو نه وه ي نه قلاني تربيٽ و سه رنجي هه لبرڙارڏني رپه ڪيشيت و په يوه ندييه ڪي به ڪرڏه وه بخولقينيٽ بو بروا پي هيتاني به به شداريڪرڏن له هه لبرڙارڏنه ڪاندا.

گوفاري هه فتانه ژماره (۵۴) ۵-۱۱ ته مموز ۲۰۰۹

دواى هه‌لبژاردنه‌كان ده‌بیت چى بكریت؟

له هه‌لمه‌تى هه‌لبژاردنه‌كانى كوردستاندا، هه‌ر لیستیک به‌رنامه‌یه‌كى خستۆته‌پوو و بانگه‌شەى بۆ ده‌كات و به‌لێنى ئەوه به‌هه‌لبژیره‌كان ده‌دات خاله‌كانى جیبه‌جیده‌كات و به‌هۆیه‌وه كوردستان ده‌باته ئاستیكى دیکه‌ى گه‌شه‌کردنه‌وه. به‌بئى رۆچوونه ناو به‌نده‌كانى ئەو به‌رنامه‌نه‌وه، هه‌ندیک له‌و ئەركه هه‌نوکه‌بیانه ده‌خه‌مه‌پوو، که پێویسته له دواى هه‌لبژاردنه‌كان ده‌ستوبرد کارى جیدی بۆ جیبه‌جیکردنیان بكریت.

١ - ده‌ستکردن به‌چاکسازی هه‌مه‌لایه‌ن:

چاکسازی هه‌مه‌لایه‌ن له‌ ریزی پێشه‌وه‌ى ئەو کارانه‌یه، که ده‌بیت له‌ خولى نوێی په‌رله‌مان و حکومه‌تى هه‌رێمدا به‌گه‌رپخريت. یه‌که‌مین پرنسیپه‌كانى ئەو چاکسازییه‌ش، دانانى پێوانه‌ى شایسته‌بوونه له‌جیى پێوانه‌ى ده‌روه‌ستبوون، جا ئەو ده‌روه‌ستبوونه به‌ حیزبه‌وه‌ بیت یان عه‌شیره‌ت یاخود تۆره‌كانى به‌رژه‌وه‌ندى تابه‌تى. دوهمین پرنسیپ ئەوه‌یه، له‌ رێكخستنى كایه‌ى گشتى و ژيانى سیاسى و شارستانیدا، ده‌سه‌لاتى یاسا جیى ده‌سه‌لاتى حیزب بگریته‌وه. سێهه‌مین پرنسیپیش، به‌رپرسیاریتییه، واته هه‌ستکردن به‌ ئەركه‌كان و کارکردن به‌شێوه‌یه‌كى پێشه‌کارانه.

٢ - له‌ناوبردنى كۆلتوورى سته‌مكارى:

له‌ناوبردنى كۆلتوورى سته‌مكارى و پێشیلکردنى مافه‌كانى مرۆف، جا ئەوه له‌ پرۆگرامه‌كانى خۆپندندا بیت، یان له‌ دامه‌زراوه‌ سیاسى و كۆمه‌لایه‌تیه‌كاندا، بنیاتنانى كۆلتووریكى پشتبه‌ستوو به‌ جیگیرکردنى هاو‌لاتیبوون، پاراستنى مافه‌كانى مرۆف و به‌رجه‌سته‌کردنى ئەو ده‌ربرپه‌نه‌ى ده‌لێت «حکومه‌ت خزمه‌تكارو ئاراسته‌كارى میله‌ته، نه‌ك ئاغا‌یه‌كى سته‌مكار». هه‌روه‌ها چه‌سپاندنى كۆلتوورى خۆشه‌ویستی، هه‌لكردن و هاریکاریکردن، که گرنگه بۆ ژيانکردنیكى كۆمه‌لایه‌تى و سیاسى دروست. چونکه

له سایه‌ی کولتووری سته‌مکاریدا هیچ پیشکه‌وتنو گه‌شه‌کردنیک نابیته خواستیکی به‌کۆمه‌ل، به‌لکو ده‌بیته کاریکی زۆره‌ملی و میلله‌ت له ترسدا، نه‌ک به‌خواستی خۆی، به‌شداری تیدا ده‌کات. ئەمه‌ش نابیته هۆی بنیاتنانی نیشتمانیکێ دروست و یاریده‌رنابیت بۆ ته‌قینه‌وه به‌هره‌و تواناکانی تاکه‌کان، چونکه داهینان و ئازادی ده‌ست له‌ملانی یه‌کنو ناکریت لیک جیا‌بکرینه‌وه.

۳ - په‌یمانیکێ کۆمه‌لایه‌تی خۆ‌ویستانه:

گرنگه په‌یمانیکێ کۆمه‌لایه‌تی خۆ‌ویستانه‌ی راسته‌قینه له‌نیو گشت پیکهاته‌کانی کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا بیه‌ئاراهه، که به‌هۆیه‌وه ئەو پیکهاته‌نه بێ گۆیدانه قه‌باره یان به‌ده‌سته‌هینانی زۆرینه‌و که‌مینه‌ دان به‌بوونی یه‌کو جیا‌وازیان له‌گه‌لا یه‌کترا بنینو ئەو زمانه ره‌تبه‌که‌نه که ده‌لێت: «ئیمه نیشتمانپه‌روه‌ری راسته‌قینه‌ین، ئیمه پاکو بێ خه‌وشین، ته‌نیا ئیمه بنیاتنه‌رو فریاده‌رسین»، چونکه ئەوه زمانیکێ ترسناکی ژه‌هراوییه‌و له‌ ماوه‌ی پابردودا هۆکاری ململانی‌و شه‌ری خۆیناوی زۆربه‌و گه‌لیک هه‌ل و ده‌رفه‌تی زێڕینی له‌ کیس میلله‌ته‌که‌مان داوه‌و ئیستاش هه‌ره‌شه له‌ چاره‌نووسمان ده‌کات.

۴ - جیگیرکردنی حکومه‌تیکێ هاوچه‌رخ‌ی کارامه:

مه‌به‌ست له‌و حکومه‌ته‌یه، که سێ خه‌سه‌له‌تی سه‌ره‌کی تیدا‌یه: حکومه‌تیکه به‌شپۆه‌یه‌کی بنچینه‌یی بایه‌خده‌دات به‌ وه‌رگرانی خزمه‌تگوزارییه‌کان، واته گۆییان لێ ده‌گریت و په‌خنه‌و پێش‌نیاره‌کانیان به‌هیند وه‌رده‌گریت، بۆ دارشتمنی پلانه‌کان و بریارسازی، به‌و‌پێیه‌ی ئەوانه سودمه‌ندی سه‌ره‌کین له‌ کاره‌کانی. حکومه‌تیکه خولیا‌ی هینانه‌دی ئامانجه‌کانه، واته مه‌به‌ستی هینانه‌دی ئامانجه‌لی هه‌ستپیکراو و ئەجامدانی کاره‌کانه به‌ باشترین چۆنایه‌تی و که‌مترین تیچوو. حکومه‌تیکێ شه‌فاهه، واته هه‌موان ئاگاداری به‌پۆه‌چوونی کارو بریاره‌کانی ئەون، کار به‌ په‌رده‌پۆشکردن و نه‌هینیبوون ناکات، ئەو داتا‌یانه‌ی ده‌یانخاته‌پوو برۆپاییکراو و راستو کاتدارن.

۵ - به‌دامه‌زراوه‌بوون:

بنیاتنانی حوکمرانی له‌سه‌ر بنچینه‌ی کولتووری دامه‌زراوه‌بوون، که تیا‌یدا دادپه‌روه‌رانه‌ ئه‌رک و مافه‌کان دابه‌شده‌کرین و تاقه مه‌رجی بنچینه‌یی بۆ به‌ده‌سته‌هینانی کارو پۆسته‌کان، لی‌هاتووی و شاره‌زایی و سه‌رپاستی ده‌بیت. جه‌غته‌کردنه‌وه له‌سه‌ر

ئەو‌ه‌ی پۆستی حکومی خزمه‌ت‌کردنی کۆمه‌لگه‌یه، نه‌ک ده‌رفه‌تیک بۆ ده‌سه‌لات‌خوازی و ده‌وله‌مه‌ندبوون و تالان‌کردنی سامانی گشتی. دووپات‌کردنه‌وه‌ی ئەو‌ه‌ی داموده‌زگا‌کانی هوکمرانی مو‌لکی تاکه‌که‌سی و حیزبی نین، به‌لکو‌ هی میله‌تن به‌بێ جیاوازی و مانه‌وه‌ی هه‌ر که‌سیک له‌ پۆستیکی دیاریکراودا، گرێدراوی گرێه‌ستیکی یاسایی تایبه‌تییه، که‌ شایانی نوێکردنه‌وه‌و هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌یه.

۶ – چه‌سپاندنی ناناوه‌ندی:

ئەزموونه‌کانی رابردوو ده‌ریان‌خستوه، ناوه‌ندیی ده‌بیته‌ هو‌ی لاوازی به‌شداریکردنی خه‌لک، کوشتنی پۆ‌ح‌ی هاریکاریکردن و هه‌ستکردن به‌ به‌رپرسیاریتی، بێه‌شبوونی ناوچه‌کانی که‌نار له‌ زۆر خزمه‌ت‌گوزاری و مافو به‌هه‌ده‌رچوونی کات و وزه‌ی زۆر بۆ راپیکردنی کاره‌کان. بۆیه‌ گرنگه‌ ناناوه‌ندیی بچه‌سپینریت، ده‌سه‌لات و کاره‌کان له‌نیوان ناوه‌ند و ناوچه‌کانی هه‌ریمدا دابه‌ش‌بکری‌ن و ئەنجومه‌نی پارێزگا‌کان و شاره‌وانییه‌کان کارابکری‌ن، به‌مه‌رجیک ئەو ئەنجومه‌نانه‌ به‌ری هه‌لبژاردنیکی ئازادانه‌ی سه‌رپاست بن.

۷ – سیسته‌میکی چاودێری کارامه:

دامه‌زراندنی سیسته‌میکی چاودێریکردنی کارامه‌ بۆ کۆنترۆل‌کردنی وردو دادپه‌روه‌رانه‌ی گشت داموده‌زگا‌و دامه‌زراوه‌کان و چالاکیه‌کانی تاکه‌کان و لێپێچینه‌وه‌ له‌ سه‌رپێچی و خراپه‌کاریه‌کان، به‌مه‌رجیک ئەو سیسته‌مه‌ به‌پوونی و شه‌فافی جیبه‌جیبه‌کری‌ت و به‌دووری‌ت له‌ ده‌ستی‌وه‌ردانی ده‌سه‌لاته‌کان. چونکه‌ ته‌شه‌نه‌سه‌ندنی گه‌نده‌لیی سیاسی، کارگێری، دارایی و ته‌نانه‌ت ئەخلاقیش پێوستی به‌ هه‌له‌سته‌کردنیکی جیدی و داموده‌زگای چاودێریکردنی سه‌رپاستی لێهاتوو هه‌یه، که‌ له‌ پووی یاساییه‌وه‌ پارێزراوی‌ت و ده‌سه‌لاتی ته‌واوی پێ درابیت.

۸ – ئابوریه‌کی هاوسه‌نگ:

دامه‌زراندنی ئابوریه‌کی هاوسه‌نگ له‌سه‌ر بنچینه‌ی سیاسه‌تگه‌لی ئابوریی زانستی و سه‌رده‌میانه، که‌ په‌چاوی سه‌رچاوه‌ په‌خساوه‌کان و پێداویستییه‌کان و تایبه‌تمه‌ندییه‌ کولتورییه‌کانی کۆمه‌لگه‌که‌مان ده‌که‌ن و کوێرانه‌ تاکیکردنه‌وه‌ی ئەوانی دیکه‌ کۆپی ناکه‌نه‌وه‌. کۆششکردن بۆ بنیاتنانی ئابوریه‌کی به‌ره‌مه‌ین و دورکه‌وته‌وه‌ له‌ په‌وتی به‌رخووری. لێره‌دا ده‌بی‌ت بو‌تری‌ت که‌ بیکاری، هه‌ژاری،

گه‌نده‌لی، پاشکه‌وتنی پیشه‌یی و زانستی، که‌می که‌ره‌سته و ئامرازه‌کانی پیشه‌سازکردن ئاسته‌نگی گه‌ورهن له‌به‌رده‌م گه‌شه‌کردنی ئابووری و پرۆسه‌ی په‌ره‌پێداندان. بۆیه پرۆسه‌ی وه‌به‌ره‌پێدانی هۆشمه‌ندانه و دادپه‌روه‌رانه‌ی سامانه سروشتیه‌کان، پاراستنی مافی نه‌وه‌کانی داها‌توو، په‌چاو‌کردنی هاوسه‌نگی سروشتی و ژینگه‌یی، خه‌مخواردن بۆ دروستکردن و به‌ره‌مه‌پێدانی پێداویسته‌یه سه‌ره‌تاییه‌کان، پشت نه‌به‌ستنی په‌کجاره‌کی ته‌نیا به نه‌وت و بوژاندنه‌وه‌ی که‌رتی کشتوکاڵ گ‌رنگ و پێویستن.

٩ – په‌ره‌پێدانی که‌رتی تاییه‌ت و کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی:

حکومه‌ت هێژیکه‌ گه‌وره‌یه بۆ هێنانه‌دیی په‌ره‌پێدان، به‌لام تاقه هێژ نییه‌و په‌ره‌پێدانی هه‌مه‌لایه‌ن پشت‌به‌ستوو به خولقاندنی ده‌رفه‌تی کارکردن به‌جۆریک، که شیاوییه‌ت بۆ چاککردنی ئاستی بژێوی، بۆ هاندانی که‌رتی تاییه‌تیش ئه‌مانه گ‌رنگ: خولقاندنی ژینگه‌یه‌کی ئارام بۆ ئابووری، پاراستنی بازا‌ره پێشبر‌په‌کی‌کاره‌کان له رپی یاسایه‌کی تاییه‌تیه‌وه، دابینه‌کردنی قه‌رز بۆ پرۆژه مامناوه‌ندی و بچوکه‌کان، بایه‌خدان به‌و پرۆژانه‌ی ده‌رفه‌تی کاری زیاتر ده‌خولقێنن، پراکێشانی وه‌به‌ره‌پێدان و یارمه‌تیدانی گوێزانه‌وه‌ی مه‌عریفه‌و ته‌کنۆلۆژیا بۆ و‌لات. هه‌روه‌ها په‌ره‌پێدان ئه‌رکی سه‌رشانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نیه‌سه. بۆیه گ‌رنگه‌ کار بۆ هێنانه‌دیی کۆمه‌لگه‌یه‌کی مه‌ده‌نیی کاراو به‌رپرسیار بکریه‌ت، له رپه‌گه‌ی یاسایه‌کی تاییه‌ت به رپه‌کراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه‌وه و به‌پێی ستاندارته جیهانییه‌کان و سندوقی هاوکاریکردن له وه‌زاره‌ته جۆربه‌جۆره‌کاندا دابنریه‌ت، بۆ ئه‌نجامدانی به‌شیک له پلانی سالانه‌ی حکومه‌ت، له رپه‌گه‌ی ئه‌و رپه‌کراوانه‌وه و کاریگریه‌ت بۆ خولقاندنی کولتووری کاری خۆبه‌خش له‌ناو کۆمه‌لگه‌دا.

هه‌لباردنی په‌رله‌مان: پراکتیکی کۆمه‌لایه‌تی پرواتا

شیکردنه‌وه‌ی پرۆسه‌ی هه‌لباردن له‌و ولاتانه‌ی هه‌لباردنی په‌رله‌مان تیا‌ی‌اندا ئە‌نجام‌ده‌دری‌ت، رۆش‌نایی ته‌واو ده‌خاته‌ سه‌ر بونیادی کۆمه‌لگه‌ و په‌یوه‌ندییه‌ ناوه‌کی و ده‌ره‌کییه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی و سروشتی ژیا‌نی سیاسی و رۆش‌نبیری به‌شیوه‌یه‌کی تاییه‌تی، به‌شیوه‌یه‌کی رپوونیش زیندوویتی کۆمه‌لگه‌ و خونچه‌کردنی تواناو وزه‌کانی یان سه‌ربوون و مه‌یینی میژووی ناوه‌کیی کۆمه‌لگه‌ ده‌خاته‌روو. جا ئە‌گه‌ر کۆمه‌لگه‌یه‌ک به‌وه‌ جیا‌کاره‌بکری‌ت، که‌ له‌سه‌ر ئاستی مادی و رۆحی به‌ره‌مه‌یدینی‌ت، ئە‌وا هه‌لباردنی په‌رله‌مان پراکتیکی کۆمه‌لایه‌تی و کۆمه‌لگه‌یه‌یه‌، ئە‌و مه‌رجه‌ مادی و باب‌ه‌تی و خۆییا‌نه‌ی پرۆسه‌ی به‌ره‌مه‌یانی کۆمه‌لایه‌تی تیدا ده‌رده‌که‌وی‌ت، که‌ چیه‌تی کۆمه‌لگه‌ و ناسنامه‌ی نیشتمانی و بونیادی سیسته‌می گشتی تیدا دیاریده‌کری‌ت.

له‌م ساته‌دا، که‌ نوێ‌کردنه‌وه‌و چاکسازی بوونه‌ته‌ پیداو‌یستیه‌کی گرنگو هه‌نوکه‌یی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان و ده‌سه‌لاتی سیاسی حوکمران و نه‌یاره‌کانی باسی پێ‌ویستبوونیان ده‌که‌ن، هه‌لباردنی ئە‌مجاره‌ ده‌رفه‌تیکه‌ بۆ به‌رجه‌سته‌کردنی هه‌ندیک نیشانه‌ی ویناکردنی نوێ‌کارو چاکسازیخوازانه‌ و خسته‌نگه‌ری پرۆژه‌یه‌کی نوێ‌کردنه‌وه‌و چاکسازی، که‌ به‌لای هه‌موانه‌وه‌ په‌سه‌ندی‌ت و بتوانی‌ت ده‌رگا به‌رووی قۆناغی‌کی نوێ‌ و په‌ره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ندا بکاته‌وه‌.

هه‌لباردن: پراکتیکی پرواتا

هه‌لباردنی په‌رله‌مان یه‌کیکه‌ له‌ پراکتیکه‌ پر و اتاکان، به‌و پێیه‌ی پراکتیکی به‌کۆمه‌له‌ ئاستی هوشیاری کۆمه‌لایه‌تی و ناوه‌رۆکی په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی تیدا ده‌رده‌که‌وی‌ت و ئە‌وه‌ ده‌خاته‌روو، که‌ کۆمه‌لگه‌که‌ بۆ ئیمرو و داها‌توی خۆی ده‌یه‌وی‌ت، دیمه‌نی ئە‌و داها‌توو نیشانداده‌ت که‌ ئامانجیه‌تی، ئە‌و بناغه‌ مه‌عریفی و ئە‌خلاقیه‌ش پێشکه‌شده‌کات که‌ پشتی پێ‌ ده‌به‌ستی. به‌لێ، هه‌لباردن پراکتیکی کۆمه‌لایه‌تی و

کۆمه‌لگه‌یه‌یه راده‌ی چه‌سپین و نه‌چه‌سپینی مافه مه‌ده‌نیه‌کان و ئازادیه‌یه بنچینه‌یه‌یه‌کانی کۆمه‌لگه‌ ئاشکراده‌کات. ئەو ماف و ئازادیه‌یه‌یه‌ش پێوانه‌گه‌لی بابه‌تیا‌ن هه‌یه، که بریتین له ئازادیه‌ی تاک و مافه‌کانی مرۆف و یه‌کسانی گشت هاو‌لاتیا‌ن له‌به‌رده‌م ئەو یاسایه‌دا، که ده‌بی‌ت سه‌رجه‌م مافه مه‌ده‌نی و ئازادیه‌یه بنچینه‌یه‌یه‌کان بۆ گشت هاو‌لاتیا‌ن و به‌بێ جیاوازی ده‌سته‌به‌ریکات. هه‌روه‌ها راده‌ی چه‌سپین و نه‌چه‌سپینی پرنسیپی هاو‌لاتی‌بوون و نه‌شونما‌کردن و نه‌کردنی هاو‌لاتی‌بوون ده‌خاته‌روو. هاو‌لاتی‌بوون به‌واتای په‌یوه‌ندی‌یه‌کی مه‌ده‌نیانه‌ی خاوه‌ن ناوه‌پۆکی کۆمه‌لایه‌تی، ئابووری، سیاسی، پۆشن‌بیری و ئەخلاق، ئەو په‌یوه‌ندیانه‌ی پێش نیشتمانی‌بوون - وه‌ک عه‌شیره‌تگه‌ری و تیره‌گه‌ری - تێده‌په‌رینێت، که پێگرن له‌به‌رده‌م تێوه‌چوون و یه‌کگرتوویی کۆمه‌لگه‌دا.

هه‌لب‌ژاردنی په‌رله‌مان داننانی راشکاوانه و ئاشکرایه به‌ فره‌یی و جیاوازی و جیاکاره‌بووندا، داننانه به‌ جیاوازی و ناکۆکی و یه‌کگرتوویی به‌رژه‌وه‌ندی‌یه‌کانی تاکو توێژه کۆمه‌لایه‌تیه‌کاندا، له‌ چوارچۆیه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی هاو‌به‌شدا (به‌رژه‌وه‌ندی نیشتمانی)، چونکه به‌بێ ئەوه، هه‌لب‌ژاردن بێسووده‌و پێویست نییه. به‌ دووباره‌بوونه‌وه‌ی خولی هه‌لب‌ژاردنیش، یه‌کگرتوویی نیشتمانی - له‌ پووی شیوه‌و ناوه‌پۆکه‌وه - ده‌چه‌سپێت و جیاوازی و ناکۆکی به‌رژه‌وه‌ندی‌یه‌کان ده‌بنه‌ هۆکاری سه‌ره‌کی بۆ پێشکه‌وتن و په‌ره‌سه‌ندن. ئەمه‌ش کاتیک که تاکه‌کان و توێژه کۆمه‌لایه‌تیه‌یه‌کات ده‌رک به‌وه ده‌که‌ن به‌رژه‌وه‌ندی‌یه‌کانیا‌ن ته‌نیا له‌ چوارچۆیه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی و به‌پاڵپشتی یاسا دینه‌دی. لێره‌شدا ده‌سه‌لاتی یاسادانا‌ن ئەو لایه‌نه په‌یوه‌ندی‌داره‌یه، ته‌نیا ئەو یاسایانه ده‌رناکات که به‌رژه‌وه‌ندی‌یه‌کانی هه‌موان ده‌پاریزن، به‌لکو ئاراسته‌و ناوه‌پۆکی گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تیش دیاریده‌کات. بۆیه هه‌لب‌ژاردن به‌رژه‌وه‌ندی به‌کرده‌وه‌ی گشت تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌و توێژه کۆمه‌لایه‌تیه‌یه‌کان، به‌بێ جیاوازی، له‌خۆده‌گریت. هه‌لب‌ژاردنی په‌رله‌مان کاتیک شایانی ئەو ناوه‌ ده‌بی‌ت، که جه‌غت له‌سه‌ر ئەوه بکاته‌وه، گشتی کۆمه‌لایه‌تی یاساسازی بۆ خۆی ده‌کات، چونکه سه‌روه‌ری حوکمرا‌نی به‌بێ سه‌روه‌ری میلیت مانایه‌کی نییه. بۆیه هه‌یچ یه‌کیک له‌ به‌شه‌کانی کۆمه‌لگه‌، جا چین بی‌ت یا‌ن حیزب یا‌خود هاو‌په‌یمانیه‌تی حیزبه‌کان، ناتوانیت و مافی ئەوه‌ی نییه گشت دیاریکات و یاسا بۆ هه‌موان ده‌ریکات.

کارتی ده‌نگدان به‌هایه‌کی سیاسی هه‌یه:

له‌پراستیدا هه‌لب‌ژاردنی په‌رله‌مان گوزارشتکردنی راسته‌وخۆیه له‌ ویستی گشت

تا‌که‌کانی کۆمه‌لگه‌ و ده‌رخه‌ری خواسته‌یانه‌ بۆ به‌شداریکردنی سیاسی و بۆ ئه‌وه‌ی ببنه‌ ئه‌ندامی خاوه‌ن ئه‌ندامیتی تاوه‌وتیی جه‌سته‌ی سیاسی. لێره‌شدا به‌شداریکردن و به‌رپرسیاریتی برپه‌ری پشتی ئه‌ندامیتیه‌که‌یه‌. بۆیه‌ کارتی ده‌نگدان به‌هایه‌کی سیاسی هه‌یه‌ و گرنگی که‌متر نییه‌ له‌ به‌های دراوی نیشتمانی بۆ ئابووری و نابیت هه‌رپه‌مه‌کیانه‌ به‌کاربهێنریت، یان به‌فیرۆبدریت. چونکه‌ ئه‌و فۆرمه‌ سیاسیه‌ی کۆمه‌لگه‌ بۆ خۆی به‌رهمدینیت، دوا شیوه‌ی کارایی به‌رهمه‌ینانیه‌تی له‌سه‌ر هه‌ردوو ئاستی مادی و پۆچی. به‌م پێشه‌ش هه‌لبژاردن ده‌روازه‌یه‌که‌ بۆ پێشکه‌وتنی کۆمه‌لگه‌، له‌به‌ر پۆشنایی ئه‌و ئه‌زمونانه‌ی له‌نیوان دوو هه‌لبژاردندا که‌له‌که‌یاندە‌کات و پشتنه‌ستوو به‌وه‌ ده‌ستکاری سیسته‌می گشتی و ئه‌و یاسایانه‌ ده‌کریت، که‌ جله‌وی کایه‌کانی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی، ئابووری، پۆشنییری و سیاسی ده‌که‌ن. چونکه‌ له‌ماوه‌ی نیوان دوو خولی هه‌لبژاردنی په‌رله‌ماندا، ئه‌و به‌رنامه‌و ئاراستانه‌ تا‌قیده‌کرینه‌وه‌، که‌ به‌هۆیانه‌وه‌ ئه‌ندامانی په‌رله‌مان هه‌لده‌بژێردرین و پێداویستی بۆ ده‌رکردنی یاساگه‌لی نوێ و نوێکردنه‌وه‌ی یاسا کۆنه‌کان سه‌رله‌ده‌دات. ده‌سه‌لاتی یاسادانانی، که‌ میلله‌ت ئازادانه‌و سه‌ررپاستانه‌ ئه‌ندامه‌کانی هه‌لده‌بژێریت بۆ نوێنه‌رایه‌تیکردنی، ئه‌و ده‌سه‌لاتیه‌ که‌ یاساسازی ده‌کات و چاودێری جێبه‌جێبوونیان ده‌کات، له‌ حکومه‌ت ده‌پرسیته‌وه‌و متمانە‌ی پێده‌به‌خشیت و لێی ده‌سینیته‌وه‌.

ئه‌و ده‌سه‌لاتی یاسادانانه‌ی میلله‌ت به‌و جۆره‌ هه‌لیده‌بژێریت ته‌نیا به‌رامبه‌ر به‌ میلله‌ت به‌رپرسیاره‌ و میلله‌ت ده‌توانیت متمانە‌ی بدات و لێی بسینیته‌وه‌. به‌مه‌ش ئه‌و راستیه‌ دووپاته‌بیته‌وه‌، که‌ میلله‌ت به‌گشتی و هه‌ر هاو‌لاتیه‌ک به‌تایبه‌تی حوکم‌ران و حوکم‌رانی‌کراوه‌و یاسا ده‌بیته‌ هوشیاری و هێزێکی پۆچی تاکو کۆمه‌لگه‌، به‌لکو ده‌بیته‌ توخمێکی زیندووی ویزدانی تاکو به‌کۆمه‌ل. لێره‌شدا زیندوویی کۆمه‌لگه‌ و ژیا‌نی پۆشنییری و سیاسی، زیاتر له‌ هه‌ر شتیکی دیکه‌، له‌ چاودێریکردنی گشت ده‌سه‌لاته‌کان و په‌خنه‌لێگرتنیان و لێپرسینه‌وه‌یاندە‌که‌وت.

هه‌لئاوسانی گه‌رفته‌کان:

پێده‌چیت هۆکاریکی ئه‌و هه‌لئاوسانه‌ هه‌مه‌لایه‌نه‌ی و‌لاته‌که‌مان به‌ده‌ستیه‌وه‌ ده‌نالینیت، پ‌واله‌تکاری هه‌لبژاردنه‌کان بیت. واته‌ ئامانج لێی گوزارشتکردن نه‌بوویت له‌ پرنسیپی «میلله‌ت سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کانه‌»، تواناسازی هاو‌لاتیان نه‌بوویت بۆ به‌شداریکردن له‌ بریارسازیدا، جێبه‌جێکردنی پرنسیپی ده‌ستاوه‌ستکردنی ئاشتیخوازانه‌ی ده‌سه‌لات نه‌بوویت، بۆ لێپچینه‌وه‌ی حوکم‌رانه‌کان و پێکخستنی

په‌یوه‌ندی نیوان دامه‌زراوه‌کانی حوکمرانی و میلله‌ت نه‌بووبی‌ت. هۆکاریکی دیکه کارنه‌کردنی ده‌سه‌لاتی یاسادانان بی‌ت به‌و شیوه‌یه‌ی چاوه‌پوانکراوه‌و پایی نه‌کردنی ئه‌و کارانه‌ بی‌ت، که که‌توونه‌ته ئه‌ستۆی. که‌واته، بۆ ئه‌وه‌ی هه‌لبژاردنی ئه‌مجاره‌ ده‌روازه‌ک بی‌ت بۆ نوێکردنه‌وه و چاکسازی و هینانه‌دی په‌ره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ن، ده‌بی‌ت سه‌ره‌تا حیزبه‌ بالاده‌سته‌کان خۆیان له‌و وه‌مه‌ پرژگاریکه‌ن، که نوینه‌رایه‌تی گشت میلله‌ت ده‌که‌ن و ده‌توانن به‌ته‌نیا کۆمه‌لگه‌و حوکمرانی به‌په‌روه‌به‌رن. پێویسته هه‌لبژاردنیش سه‌رراست بی‌ت و گوزارشت له‌ ویستی ئازادانه‌ی هه‌لبژیره‌کان بکات و پارێزرابی‌ت له‌ ده‌ستی‌وه‌ردانی ده‌سه‌لاتی جیبه‌جیکردن و هیزی پاره، پرۆسه‌ی بانگه‌شه‌کردن بۆ هه‌لبژاردن ئاشتی‌خوازانه‌و به‌پیی پرنسیپه‌ دیموکراتیه‌کان بی‌ت، دووری‌ت له‌ توندوتیژی و په‌تکردنه‌وه‌ی به‌رامبه‌ر.

له‌کو‌تاییدا ده‌بی‌ت جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بکری‌ته‌وه، که هه‌لبژاردن پێش‌بهرکی شارستانی و ئاشتی‌خوازانه‌ی لایه‌نه‌کانه‌ بۆ خزمه‌تکردن، نه‌ک به‌ده‌سته‌هینانی ده‌سه‌لات و پاره، بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی توخمگه‌لی لی‌هاتوو و شایسته‌یه‌ بۆ برپارسازی و بنیاتنان به‌شیوه‌یه‌ک، که هاوتابی‌ت له‌گه‌ل پێداویستی‌یه‌کانی کۆمه‌لگه‌، نه‌ک پیرۆزکردنی که‌سایه‌تی و پاوانکردنی ده‌سه‌لات.

حوکمرانی چاک پیداو‌یستییه‌کی نو‌یوو‌نه‌وه و بنیانتانه

حوکمرانی چاک (good Governance) ئەو حوکمرانییه، که کاروباره‌کانی کۆمه‌لگه‌ پوهو په‌ره‌پیدان و پیشک‌وتن ئاراسته‌ده‌کات. واته حوکمرانییه‌که سه‌رکرده‌ی هه‌لبژێردراو و کادیری شاره‌زاو لێهاتوو ده‌ییه‌نه‌پۆه‌وه کارده‌کات بۆ خۆشگوزهرانیی هاو‌لاتیان، فراوانکردنی تواناکانیان، په‌خساندنی ده‌رفه‌ته‌کانی به‌رده‌میان، دابینکردنی نازادیه‌ سیاسی و ئابووری و کۆمه‌لایه‌تیه‌کانیان و به‌شداریانده‌کات له‌ پرۆسه‌ی په‌ره‌پیدان و پیشک‌وتندا.

به‌پۆه‌بردنی کاروباره‌کانی کۆمه‌لگه‌، به‌هۆی حوکمرانییه‌کی چاکه‌وه، سێ په‌هه‌ندی تیکن‌الۆ له‌خۆده‌گریت: په‌هه‌ندی سیاسی، که په‌یوه‌ندیی به‌ سروشتی ده‌سه‌لاتی سیاسی و په‌وایه‌تی نو‌ینه‌رایه‌تیکردنییه‌وه هه‌یه. په‌هه‌ندی ته‌کنیکی، که په‌یوه‌ندیی به‌ کاری به‌پۆه‌بردن و تواناو لێهاتوییه‌وه هه‌یه. په‌هه‌ندی ئابووری-کۆمه‌لایه‌تی، که په‌یوه‌ندیی به‌ سروشتی پیکهاته‌ی کۆمه‌لگه‌ی شارستانی و راده‌ی زیندوویی و سه‌ربه‌خۆییه‌وه هه‌یه، هه‌روه‌ها په‌یوه‌ندیی هه‌یه به‌ سروشتی سیاسه‌ته‌ گشتیه‌کانی بواری ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و کاریگه‌ریی له‌سه‌ر هاو‌لاتیان له‌ پووی هه‌ژاری و چۆنییه‌تی ژیانکردنه‌وه.

ئەو په‌هه‌ندانه‌ پیکه‌وه کاریگه‌ریان له‌سه‌ر به‌ره‌مه‌ینانی حوکمرانیی چاک هه‌یه، چونکه ناکریت به‌بێ سه‌ربه‌خۆی به‌پۆه‌بردن له‌ ده‌ستپۆه‌ردانی سیاسیه‌کان، وینای به‌پۆه‌بردنیکی گشتیی کارامه‌ بکریت. به‌پۆه‌بردنی سیاسیش به‌ته‌نیاو به‌بێ به‌پۆه‌بردنیکی گشتیی کارامه‌، ناتوانیت ده‌ستک‌وت له‌ سیاسه‌ته‌ گشتیه‌کاندا به‌ده‌سته‌به‌ینیت. هه‌روه‌ها کۆنترۆلکردنی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی له‌لایه‌ن کۆمه‌لگه‌ی سیاسیه‌وه‌وه په‌کخستنی ده‌بیت‌ه هۆی نا‌ئاماده‌یی پیکهاته‌یه‌کی سه‌ره‌کی گزنگ بۆ کاریگه‌ریخستنه‌ سه‌ر سیاسه‌ته‌ گشتیه‌کان و چاودێریکردن و لێپرسینه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی سیاسی و کارگێری. له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه سیاسه‌ته‌ ئابووری - کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌بێ بوونی به‌شداریکردن و لێپچینه‌وه‌وه شه‌فافیه‌ت، نابنه‌ هۆی

چاککردنی بارودۆخی هاوڵاتیان و وایان لێ ناکهن به‌شدارین له پاستکردنه‌وه‌ی ئەو سیاسه‌تانه‌دا.

حوکمرانیی خراپ:

حوکمرانیی چاک ئە‌وه‌یه خۆی له‌خه‌سله‌ته‌کانی حوکمرانیی خراپ ده‌پاریزێت، که ئە‌مانه‌یه:

- ۱/ جیانه‌کردنه‌وه‌ی پوون و ئاشکرای به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی و گشتی، پاره‌ی گشتی و تایبه‌تی و به‌کارهێنانی به‌رده‌وامی سامانی گشتی بۆ به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی.
- ۲/ نه‌بوونی چوارچۆیه‌ی یاسایی و جێبه‌جێکردنی یاسا ته‌نیا به‌سه‌ر خه‌لکیدا و ده‌ربازبوونی به‌پرسان له‌جێبه‌جێکردنی یاساکان.
- ۳/ بوونی ژماره‌یه‌کی زۆری ئاسته‌نگی یاسایی و کارپایی له‌به‌رده‌م و به‌رهه‌ینانی به‌ره‌مه‌ینه‌رانه‌دا و رووکردنه‌ چالاکیه‌کانی قازانجکردن له‌رێگه‌ی پرۆژه‌ی به‌رخۆری و جامبازیه‌وه‌و پشتبه‌ستنی ته‌واو به‌و کالایانه‌ی له‌ده‌روه‌ه‌ دین.
- ۴/ لاوازیی بنه‌مای دامه‌زراوه‌ سیاسی و کارگێڕیه‌کان و به‌که‌سایه‌تیکردنی ده‌سه‌لات.
- ۵/ پیواری (غیابی) هاوڵاتیبوون، به‌وپییه‌ی سروشت و په‌وایه‌تی حوکمرانی پشته‌ستووور نییه‌ به‌ په‌یمانی نیوان حوکمران و حوکمراوه‌کان، له‌سه‌ر بنچینه‌ی ماف و ئە‌رکه‌کان.
- ۶/ بوونی ئە‌و ئە‌وله‌ویاتانه‌ی ناکوکن له‌گه‌ڵ په‌ره‌پێداندان و سامانه‌کان به‌فیرۆده‌ده‌ن یان به‌خراپ به‌کاریان ده‌به‌ن.
- ۷/ بوونی بنکه‌یه‌کی به‌رته‌سک یان داخراو و ناشه‌فاف بۆ به‌ده‌سته‌هێنانی زانیاریه‌کان و پرۆسه‌ی بڕیارسازی به‌شێوه‌یه‌کی گشتی.
- ۸/ په‌ره‌سه‌ندنی داموده‌زگا بیروکراتیه‌کان، پیربوونی کارگێڕی گشتی، هه‌لئاوسان، قه‌رزاربوونی زۆرو هاتنه‌خواره‌وه‌ی ئاستی به‌ره‌مه‌ینان و به‌کارهێنانی حوکمرانی وه‌ک شوینیک بۆ دابه‌شکردنی ده‌ستکه‌وته‌کان له‌سه‌ر حسابی ئابووری نیشتمان.
- ۹/ ته‌شه‌نه‌کردنی گه‌نده‌لی و بوونی کولتوری هه‌لکردن له‌گه‌ڵ گه‌نده‌لیدا.
- ۱۰/ له‌رزۆکیی په‌وایه‌تی حوکمرانی و بێپروایی خه‌لک پێی.

خه‌سله‌ته‌کانی حوکمرانیی چاک:

که‌واته حوکمرانی چاک، حوکمرانییه‌کی دیموکراتیانه‌یه پشت به‌ به‌شداریکردن، سه‌روه‌ری یاسا، شه‌فافیه‌ت و لێپێچینه‌وه‌، به‌پیره‌وه‌چوون، سازان، یه‌کسانی،

کارامه‌بوون، تیپوانینی ستراتیژی، بنیاتنانی ئارامیی سیاسی و ئاشتی ناو کۆمه‌لگه‌ ده‌به‌ستی.

۱ - به‌شداریکردن: مانای ئه‌وه‌یه هه‌ر تاکیک پۆلی هه‌بیته له به‌ر‌هه‌مه‌ینانی ئه‌و پیریارانه‌ی کاریگه‌ریان له‌سه‌ر ژیا‌نی هه‌یه، جا ئه‌وه پراسته‌وخۆ بیته، یان له پێگه‌ی دامه‌زراوه‌و پێک‌خراوه‌گه‌لی رایه‌له‌کاره‌وه بیته، که یاسا پێگه‌یان پێ د‌ه‌دات. به‌م واتایه، چه‌مکی به‌شداریکردن په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆلی له‌گه‌ڵ کۆمه‌لگه‌ی دیموکراتیدا هه‌یه‌و یه‌کیکه له پێکهاته بنچینه‌یه‌کانی په‌ره‌پیدانی مرۆیی، که سێ په‌هه‌ند له‌خۆده‌گریت: په‌ره‌دان به‌ مرۆف، په‌ره‌پیدان له‌پیتا‌و مرۆفدا، په‌ره‌پیدان به‌هۆی مرۆفه‌وه. په‌هه‌ندی یه‌که‌م جه‌غت له‌سه‌ر ئاماده‌کردنی مرۆفیک ده‌کاته‌وه، که به‌توانا‌و لیها‌توو بیته و چالا‌کانه به‌شداریی له‌ گشت بواره‌کانی ژیا‌ندا بکات. په‌هه‌ندی دوهم مانای ئه‌وه‌یه هه‌ر مرۆفیک مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه دادپه‌روه‌رانه به‌شیک له‌ خێروپێری په‌ره‌پیدانی به‌ریکه‌ویت. په‌هه‌ندی سێهه‌میش مانای دا‌بینکردنی ده‌رفه‌ته‌کانه بۆ هه‌موو تاکه‌کان هه‌تا به‌شداریی له‌ په‌ره‌پیداندا بکه‌ن. بیگومان کۆمه‌لگه‌ی پشتبه‌ستوو به‌ به‌شداریکردن ئه‌وه‌یه، که ده‌توانیت په‌ره‌پیدان ئه‌نجام‌دات، چونکه به‌شداریکردن یارمه‌تی کۆمه‌لگه‌ د‌ه‌دات به‌باشترین شیوه‌ وزه‌و توانا‌کانی تاک و گروویه‌کان بخاته‌گه‌ر، پۆلیکی زیاتر بداته کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی، خۆبه‌پێوه‌بردن له‌سه‌ر ئاستی به‌پێوه‌بردنی گشتی یان حکومی بچه‌سپین، یارمه‌تی ها‌ولاتیان بدات کاریگه‌ریی ب‌خه‌نه سه‌ر ده‌سه‌لات و سیاسه‌ته‌کانی و ده‌رفه‌ت بۆ خسته‌گه‌ری توانا‌کانی ژنان و به‌شداریکردنیان له‌ په‌ره‌پیداندا ب‌ه‌خسین. به‌شداریکردن پێویستی به‌ بوونی چه‌ندین یاسا هه‌یه، که ئازادی پێکه‌ینانی پێک‌خراو و حیزب، ئازادی ده‌رپین و هه‌لبژاردن، ئازادیه‌ گشتیه‌کان و چه‌سپاندنی په‌وايه‌تی سیاسی مسۆگه‌رده‌که‌ن.

۲ - ١٩٥٩(ی یاسا): بوونی یاسای دادپه‌روه‌رانه، سه‌ره‌تایه‌کی پێویسته بۆ خۆلقاندنی ژینگه‌یه‌کی دلنیا‌و ئارام بۆ ژیا‌ن و کارکردنی ها‌ولاتیان. یاسا ئه‌و چوارچێوه‌یه‌یه، که په‌یوه‌ندی نیوان خودی ها‌ولاتیان، نیوان ها‌ولاتیان و حوکمپانی و نیوان دامه‌زراوه‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی حوکمپانی پێکه‌ه‌ت. لی‌ره‌شدا پێویسته یاسا له‌ سه‌روو خودی حوکمپانیه‌وه بیته، ئاشکرا‌و ناسرا‌ویته له‌لایه‌ن هه‌موانه‌وه، به‌سه‌ر گشت ها‌ولاتیاندا، به‌بێ جیا‌وازی، جێبه‌جێبکریته. بۆ جێبه‌جێکردنی یاساش، پێویسته دامه‌زراوه‌گه‌لی تایبه‌تمه‌ند هه‌بن، وه‌ک دادگا‌کان، ئاسایش و دامه‌زراوی سزادان. هه‌تا ئه‌م دامه‌زراوانه به‌چاکی پێک‌بخین و که‌سانی شاره‌زا‌و لیها‌توو و سه‌رپاست بیانبه‌نه پێوه، سه‌روه‌ریی یاسا جیگه‌رت‌ر ده‌بیته. بیگومان ده‌بیته له

ده‌رکردنی یاساکاندا په‌چاوی مافه بنچینه‌ییه‌کانی مرۆف بکریت و بۆ سه‌روه‌بوونی یاساش گرنه‌گه ده‌سه‌لاته‌کان لیک جیا‌بکریته‌وه و داوه‌ری سه‌ربه‌خۆبیته و به‌دوو‌ریته له ده‌سته‌یوه‌ردانی ده‌سه‌لاته‌کانی دیکه .

٣- شه‌فافیته‌و لێپێچینه‌وه: ئه‌مانه دوو چه‌مکی پێکه‌وه گرێ‌دارون و پێکه‌وه کۆله‌که‌یه‌کی هوکمرانی چاک پێک‌دێن. شه‌فافیته مانای په‌فتارکردنه به‌ پوونی و ئاشکراو پێگه‌دان به‌ ده‌سته‌یه‌نانی زانیاریه‌کان، هه‌تا که‌سی بایه‌خ‌ده‌ر به‌ باهه‌تیکی تایبه‌تی، یان به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی دیاریکراو، بتوانیت زانیاری پێویست بۆ دیاریکردنی په‌فتار و هه‌لۆیستی خۆی به‌رامبه‌ر به‌و باهته و به‌رژه‌وه‌ندییه به‌ده‌سته‌یه‌نی. هه‌روه‌ها شه‌فافیته مانای ئه‌وه‌یه بپیاره‌ گشتیه‌کان به‌ پوونی و ئاشکرا بدرین و که‌نالی کراوه‌ی په‌یوه‌ندی له‌نیوان خاوه‌ن به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان و ده‌سه‌لات‌داراندا هه‌بیته . لێپێچینه‌وه‌ش مانای گرته‌ئه‌ستوی به‌پر‌سیاریتی بپیاردان و سه‌ره‌نجامه‌کانی و بوونی ده‌رفه‌تی پرسینه‌وه‌یه له‌ به‌پر‌سان سه‌باره‌ت به‌کارو په‌فتاره‌کانیان . شه‌فافیته و لێپێچینه‌وه یاریده‌ده‌رن بۆ کارکردنی چالا‌کانه‌و به‌پر‌سیاران‌ه‌ی دامه‌زراوه‌ گشتیه‌کان و پێگه‌گرتن له‌ ته‌شه‌نه‌کردنی گه‌نده‌لی و که‌م‌کردنه‌وه‌ی که‌وتنه‌وه‌ی هه‌له‌کان . کاریکردنی شه‌فافیته و لێپێچینه‌وه پێویسته هه‌موو ئاسته‌کانی هوکمرانی و کۆمه‌لگه به‌بێ جیا‌وازی بگریته‌وه . یه‌کێک له‌ مه‌ترسیدارترین ئه‌و ئاستانه، ژبانی دارایی هوکمرانییه، چونکه دارایی شاده‌ماری به‌پێوه‌چوونی هوکمرانییه‌و دارایی دروست، هێمایه بۆ ئابوورییه‌کی دروست و دارایی نادروست، هێمایه بۆ بلا‌بوونه‌وه‌ی گه‌نده‌لی به‌ جه‌سته‌ی هوکمرانیدا .

٤- به‌پیره‌وه‌چوون: مانای توانای دامه‌زراوه‌کانی هوکمرانییه بۆ دا‌بینکردنی خزمه‌ت‌گوزارییه جو‌ربه‌جو‌ره‌کان بۆ هه‌موان و خزمه‌ت‌کردنی هاو‌لاتیان هه‌ک یه‌ک، به‌بێ گوێدانه پله‌و پایه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی و ئابووری و ئینتیمای تایبه‌تی .

٥- سازان: مانای توانای میان‌ه‌کاری و داوه‌ریکردنه له‌نیوان به‌رژه‌وه‌ندییه جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌دا، له‌پیناو گه‌یشته‌یه‌کانگیری و پێکه‌وتنیکی فراوان سه‌باره‌ت به‌ به‌رژه‌وه‌ندی گشتی و سیاسه‌ته‌ گشتیه‌کان .

٦- یه‌کسانی: مانای ئه‌وه‌یه هه‌موو هاو‌لاتیان هه‌ک یه‌ک ماف و ئه‌ریکیان هه‌بیته، به‌بێ گوێدانه په‌گه‌ز، توخم، ئاین، بیرو‌پای سیاسی، پایه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری، ئامانجی‌شی په‌خساندنی ده‌رفه‌تی یه‌کسانه بۆ هه‌موو تاکه‌کانی کۆمه‌لگه بۆ گه‌شه‌کردن و چاک‌کردنی بارودۆخی خۆیان .

٧- کارامه‌بوون: مه‌به‌ست بوونی توانای جێبه‌جێکردنی پرۆژه‌کانه به‌پێی

گرێبەستی یاسایی لە بەرژەوهندیی کۆمەڵگەداو پاراستنی بەندەکانی گرێبەستەکه و سزادانی سەرپێچیکاران . ھەروەھا مانای توانای ئەنجامدانی ئەو پرۆژانەیە بەجۆریک، که پێداویستییەکانی ھاوڵاتیان دەستەبەربکەن و بەپێر خواست و حەزەکانیانەو ە بچن، ئەو ەش لەسەر بنچینەی بەرپۆەبردنیکی ئەقلانی و ھۆشمەندانە ی سامان و کەرەستەکان .

۸ - تێرەوانینی ستراتژی: واتە ئەو تێرەوانینە ی پشت بە دەرھاویشتە کولتوری و کۆمەڵایەتیەکان دەبەستیت، نەک مەزەندە و قەبلاندن و ئامانجی چاککردنی کاروبارەکانی خەلک و پەرەپێدانی کۆمەڵگە و توانا مەروییەکانە، نەک پاراستنی دەسەلات و دەسەلاتداران .

۹ - بنیاتنانی ئارامی سیاسی و ئاشتی کۆمەڵایەتی: واتە بنیاتنانی ئەو دامەزرێوە دیموکراتیانە ی دەرفەت دەرپەخسینن بۆ دەستاو دەستکردنی ئاشتیخوازانە ی دەسەلات، بەبێ پەنابردن بۆ توندوتیژی و ھەپەشەکردن لە ئارامیی سیاسی و ئاسایش . ئەمەش جۆریک پیکەوتنی نیوان ھیزەکانی گەرەکه لەسەر پرنسیپەکانی پێشبڕکێ و قبوڵکردنی بردنەو ە دۆراندن و پیکخستنی ژیا نی سیاسی لەسەر بنچینە ی ھەلبژاردنی ئازادانە .

گۆڤاری ھەفتانە ژمارە (۵۷) ۲۶ تەمموز- ۱ ئاب ۲۰۰۹

بەرپرسیاریتی و ریکخستن لە دیموکراسیدا

پەيوەندییەکی ئۆرگانیکی زیندوو ئازادی و بەرپرسیاریتی پیکەو دەبەستیت، چونکە بەرپرسیاریتی و ئازادی بەبێ یەکتەر بوونیکی راستەقینەیان نابیت. مەبەست لێردا ئەوەیە، ھەریەکێک لە سنووری خۆی و بەپێی تواناو بەھرو و یستی خۆی کاریگەری لەسەر کۆمەلگە ھەبیت و سوودی پێ بگەیهنیت، نەک تەنیا کارتیکراوبیت و سوودی لێ وەربریت.

یەکیک لە نیشانەکانی ژیانی دیموکراتیانە ئەوەیە، ولات لەلایەن ئەو نوینەرانەو ھەبیتەپێوە، کە زۆرینە ی میلەت لە ریکگی دەنگدانی گشتییەو ھەلیبژاردون. لای ئیمە گرافتە کە لەو زۆرینەو پادە ی گوزارشتکردنیەتی لە ویستی راستەقینە ی میلەت. چونکە ھەر ئەو زۆرینە ی بەناوی ئەو ھەو ھەبیت یاساکان دەردەکرین ناپازیبە بەرامبەر بە دۆخی باوی کۆمەلگە و پەخنی لێ دەگریت و ھێرشدەکاتە سەر ئەوانە ی بەناوی ھەو ھەبیت یاسا دەردەکەن و بەرپرسیاریتیان ناگریتەستۆ. بەھانەشی ئەوەیە، بەشداریبیکردنە کە ی پوالتکارانە ی ھەر کە ھەلبژاردن تەواوو زۆریە ی نوینە رەکان پەوتی تاکرەوی دەگرە بەرو مافی چاودێریکردن و لێپرسینەو ھەبیت ی زەوتدەکەن. بۆیە ئەگەر بۆی بکریت ئەو زۆرینە ی لە کاردەخات، کە بەناوی ئەو ھەو ھەبیت ی کاردەکات.

ھەستیکی قول لای زۆرینە ی میلەت ھە یە، کە کەلینیکی گەرە لە نوینە رەکانیان و ھوکمرانەکان جیایدە کاتەو ھە بە چاوی گومانەو ھە سەیری ئەو کارانە دەکەن، کە ئەوان ئەنجامیان دەن، تەنانەت ئەگەر باشترین ناو نیشانیان پێ بەخشاوبیت. گومانکردن کاریکی چاک نییە، بەلام ھە یەو ھەبیت فەرامۆش بکریت. ئەو ھە ی گومانە کە ش تۆخدە کاتەو ھە، پەفتاری خۆدی نوینە رو ھوکمرانە کانە، چونکە زۆریە ی ھەلسوکەوتە کانیان ھاوسەنگ نییە لەگەل ئەو ھە ی خەلک چاوە پوانیدە کات لێیان یان خۆزگی پێ دەخواریت. ئەگەر یەکیکمان بپوانیتە کاردانەو ھە پۆزانەکانی خەلک، دەرک بەو ھەبیت ی توندوتۆلی نیوان ھوکمرانەکان و ئەوان

بەدیناکریت. بەجۆرە زۆرینە لای ئیتمە رازیکەر نییە و پازیش نییە. کەواتە ئایا دەتوانین بلتین حوکمپانی لای ئیتمە گوزارشت لە میللەت دەکات؟ یان چۆن دەتوانین پشتنەستوور بە میللەت حوکمپانییەکی دروست بنیاتبنین؟

بەرپرسیاریتی برپەری پستی دیموکراسیە:

سەرەتا پێویستە دان بەوەدا بنین، کە بەرپرسیاریتی برپەری پستی ئەو حوکمپانییە، چونکە بەرپرسیاریتی گوزارشت لە ئازادی و توانای خولقاندنی مەرفەکان دەکات. مەبەست لە بەرپرسیاریتی لێردا تەنیا بەرپرسیاریتی حوکمپانەکان نییە، بەلکۆ بەرپرسیاریتی ئەوانەشە کە سەرچاوەی پەوایەتین، واتە بەرپرسیاریتی میللەتیشە. لەبەرئەوەی کاتیکی میللەت دەستبەرداری بەرپرسیاریتی دەبێت، زۆرایەتی چیدی زۆرایەتیەکی راستەقینە نابێت و خۆی خاوەنی خۆی نابێت و ئەو حوکمپانییەش، کە لە سایەیدا ژیان دەباتە سەر، سەرچاوەکە ی میللەت نابێت.. بەلام خۆ میللەت و زۆرینە دامالراونین لە پەهەندی مەرویی و هیچ یەکیکیان کۆی تاکەکانی نییە، بەلکۆ هەردووکیان کۆمەڵێکن و بەهاکانی هەریەکیکیان گریداروی بەهاکانی کەسەکانی کۆمەڵەکە یە. هەروەها بەرپرسیاریتی لە دوائەنجامدا بەرپرسیاریتی میللەتە، ئەگەرچی زۆرینە وەک کەس و کۆمەڵ گوزارشتی لێ دەکات. بەو جۆرە بەرپرسیاریتی میللەت کۆی بەرپرسیاریتی تاکەکانی نییە، بەلکۆ پوختە ی بەرپرسیاریتی تاکەکەسی و کۆمەڵگەیی ھاوالاتیانە پیکەو. لێرەشدا بەرپرسیاریتی بەدوو شیۆه گوزارشت لەخۆی دەکات: متمانە و دیالۆگی نێوان حوکمپانەکان و میللەت، شیانێ چاودیریکردنی راستەوخۆ و بەردەوامی حوکمپانەکان لەلایەن میللەتەو.

بیرۆراو مەیلەکانی ناو کۆمەڵگە هەمەپەنگ و فرەلقن و خیرایی سەرھەلانی رووداوەکانی جیھانی ئیمپۆ و زانیاری و راستییەکان بەو پادەین، کە تەنیا حوکمپانەکان، بەتایبەتی سەرکردهکان، دەتوانن ئاگاداریین و مەحالە پیکەوتنی پیشۆخت لەنێوان حوکمپانەکان و میللەتدا لەسەر گشت بابەت و مەسەلەکان بێتەئاراو. بۆیە پێویستە میللەت متمانە ی بەو کەسانە هەبێت، کە نوینەرایەتی دەکەن و بەناوی ئەو وە قسەدەکەن. ئەو متمانە ی بە پادە ی کە مەبوونەو ی سەلکردنەو و گومانی زال زیاتردەبێت. چونکە متمانە مانای برۆابوونی میللەتە بە نوینەرەکان و حوکمپانەکانی. هەروەها مانای ئەو یە نوینەرەکان و حوکمپانەکان متمانە بە میللەت و نییەتچاکیی بکەن و پێزی بگرن و گوئی بۆ هەر چرپە یە ک بگرن، کە لەو وە

دەردە چیت. بێگومان متمانەى دوولایەنە نایەتەدى، ئەگەر نوێنەر و حوکمرانەکان لەگەڵ میلەت لە دیاڵوگ و کارلێککردنى بەردەوامدا نەبن و پەيوەندییەکی ئۆرگانیکی لەجیابوونەوه نەهاتوو پێکەوهیان نەبەستیت.

دیاڵوگ شادەماری پێکگەشتنە، چونکە ویستی حوکمران کۆپییهکی کتومی ویستی میلەت نییە، بەوپییهی مەیلەکانی حوکمران هەمان مەیلەکانی میلەت نین. حوکمرانی کامێرەیهکی فۆتۆگرافی نییە واقع وەک خۆی بگۆزیتەوه، بەلکو حوکمرانی بەدەست کەسانیکەوهیە، کە چاکە و کەموکۆرپیان هەیه و خاوەن تیپوانینی تاییەتن. ئەمە وپێرای ئەوهی ئەو زانیاری و راستیانەى لەبەردەستیاندا، ناکەونە دەست میلەت. بۆیە دیاڵوگ دەرفەتی وەرگرتن و دان لەنیوان ئەوان و میلەتدا دەرهخسینیت. هەرخوا رۆلی هوشیارکردنەوه و پۆشنبیرکردن دەرهخسینیت و میلەت بەرزەدەکاتەوه بۆ ئاستی بەشداریکردن لەبیرکردنەوهی دیموکراتیانەى دروستدا. کەواتە کاتیک دەلێن حوکمرانی دەبیت خەون و ئاواتەکانی میلەت بپینتەدی، مەبەست سەپاندنی ویستی لایەنیک نییە بەسەر ئەوی دیدا، بەلکو مانای ئەوهیە حوکمرانی ئەو ویستە میللییە دینیتەدی کە گفتوگۆ دیاڵوگ و برپاکردن و برپاڵێنێن دەبخەملێن.

متمانە و دیاڵوگی نیوان حوکمرانەکان و میلەت لەکاتیکدا کاملدەبیت، کە شیانى چاودێریکردنی راستەوخۆی بەردەوامی حوکمرانەکان لەلایەن میلەتەوه لەئارادابیت، چونکە ئەو کەسانەى حوکمرانیدەکەن وەک ئەوانی دیکە مەرفۆش، بیرکردنەوه و تیپوانینیان بۆ مەسەلەکان سنوردارە و دەشیت نیشان بپێکنو نەبپێکن، دەکریت دواى حەزو ئارەزووی خۆیان بکەون و خۆپەرسیتیش بن. پرنسیپی دەسەلاتی پاک لەسیستەمە سیاسییەکاندا هەلەو مەترسیدارە بۆ ژيانى گشتی، بۆیە دەبیت دەسەلات چاودێریکریت. لێرەشدا میلەت لەهەموو کەس زیاتر مافی چاودێریکردنی هەیه، چونکە خاوەن و سەرچاوهی سەروریهیە. مەبەستیش لە چاودێریکردن لێرەدا ئەوهیە، کە لەکاتی پێویستدا توانای کارکردنی هەبیت و چاودێریکردنیکی دەنگ دلێرو چاوەترسی راستەوخۆی میلەت بپت، نەک ئەو چاودێریکردنەى کەوتۆتە سەر ئەژنوو سەرشوڤەر.

متمانە و دیاڵوگ و شیانى چاودێریکردن پێویستیان بە ئامرازیک هەیه، کە بتوانن بەهۆیهوه بەرپرسیاریتی بپتەدی، ئەو ئامرازەش ریکخستنی دامەزراوەبیانەیه. ئەم ریکخستنە برپەرەپشتی دەستەواژەى «حوکمرانیکردنی پشتبەستوو بە میلەت» دەکاتە واقعیکى راستەقینەى زیندوو. ریکخستنی دامەزراوەبیانە شـیـۆزى ئەو

گرتبوونه‌وه رێکویی‌کانه‌ی مرۆقه‌کانه، که خاوه‌ن ڕووخسارو ئامانجگه‌لی ڤوون و که‌سایه‌تییه‌ی مه‌عه‌وییه‌ی سه‌ربه‌خۆن. هه‌روه‌ها رێکخه‌ری هیه‌زی تاکه‌کانه له‌پیناو خولقاندنی هیه‌زی به‌کۆمه‌لدا.

هۆکاری ڤووبوون به‌ کاریگه‌ری چاکی رێکخه‌ستی دامه‌زراوه‌ییانه له‌سه‌ر چه‌سپاندنی دیموکراسی، پشتنه‌ستوو به‌ بنه‌مای به‌رپرسیاریتی ئه‌وه‌یه، ئه‌م جوړه رێکخه‌سته‌ی وا له‌ تاکه‌کانی میله‌ت ده‌کات ئه‌و ئامرازانه به‌ده‌سته‌وه‌بگرن، که گرنگن بۆ هیه‌تانه‌دی متمانه‌و دیالوگ و شیانێ چاودیریکردن. چونکه رێکخه‌ستی دامه‌زراوه‌یی تاکه‌کان له‌ تاکخواری خۆی داده‌مالیته‌ و ده‌یکاته هاو‌لاتیه‌ک که ته‌نیانییه له‌به‌رده‌می حوکمرا‌نیدا. لیره‌شدا چه‌ندین جوړی ئه‌و رێکخه‌سته‌ی له‌ئارا‌دایه، وه‌ک حیزه‌ سیاسییه‌کان به‌واتا راسته‌قینه‌که‌ی، ئه‌نجومه‌نی پارێزگا‌و شاره‌وانیه‌کان، رێکخراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی... هتد.

مه‌رجه‌کانی دیموکراسییه‌ی راسته‌قینه‌:

ئه‌و دیموکراسییه‌ی راسته‌قینه‌و ته‌بایه له‌گه‌ل ده‌رهاویشه‌ میژووبیه‌کانی ئیمپروا، که چوار مه‌رجی تیدا‌یه: ڤروای حوکمرا‌نی مرۆقانه‌ بیته‌، هاو‌لاتیان خۆیان له‌ دامه‌زراوه‌ی جوړبه‌جوړدا رێکبخه‌ن، میله‌ت به‌شێوه‌یه‌کی مه‌ده‌نیانه ڤه‌روه‌رده‌بکریته‌ و حوکمرا‌نی سیاسی ته‌ نه‌خشه‌بۆکیشراو ڤیره‌ویبکات.

رێکخه‌ستی هاو‌لاتیان له‌ دامه‌زراوه‌ی جوړبه‌جوړدا مه‌رجیه‌کی بنچینه‌یی بنیاتنانی دیموکراسییه‌، به‌لام به‌تاقی ته‌نیا به‌س نییه. چه‌ند مه‌رجیه‌کی دیکه‌ هه‌ن، که ڤیویسته‌ هاوشانی رێکخه‌ستی دامه‌زراوه‌ییانه بن، وه‌ک: سروشتی‌بوونی رێکخه‌سته‌که نه‌ک ده‌ستکردی و زۆره‌ملی‌بوونی، ئه‌ندامه‌کانی هه‌لگرو جیه‌جیه‌ری به‌ها به‌رزه‌کان بن، گوزارشت له‌ زۆریه‌ی کۆمه‌لگه‌ بکات و ئامانجه‌کانی زۆریه‌ی به‌نیته‌دی.

دیموکراسی نیشانه‌یه‌ک نییه به‌ ناوچه‌وانی که‌سێکه‌وه‌و تابلویه‌ک نییه به‌ سیسته‌میکی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه هه‌لواسرا‌بیته‌، دیموکراسی گریدراوی ڤیگه‌یشتنی کۆمه‌لایه‌تییه‌و ڤیویستی به‌وه‌یه ئه‌وه‌ی ڤروای ڤییه‌تی خۆی به‌ به‌رپرسیاریتیته‌ به‌رامبه‌ری، به‌وییه‌ی به‌رپرسیاریتی بنچینه‌ی دیموکراسییه‌ راسته‌قینه‌یه. بۆ به‌شداریکردن له‌ خولقاندنی ئه‌و به‌رپرسیاریتییه‌شدا، گه‌ره‌که کوششی زیاتر بکریته‌ بۆ رێکخه‌ستی کۆمه‌لگه‌ له‌ گشت بواره‌کانداو له‌سه‌ر بنچینه‌ی دامه‌زراوه‌بوون و وه‌ک ده‌ستپێکی بۆ بنیاتنانی قه‌واره‌یه‌کی نیشتمانیی کۆکه‌ره‌وه‌ی هه‌موان.

حیزبی دیموکراتی و قه‌یرانی حیزبایه‌تی له کوردستان

یه‌کیک له گرفته‌کانی گوێزانه‌وه به‌ره‌و دیموکراسی، پیواری (غیاب) ئه‌و هیزانه‌یه، که ده‌شیت گره‌وی به‌پۆه‌بردنی پرۆسه‌ی گۆرپانکاری هه‌مه‌لایه‌نیان له‌سه‌ر بکریت. مه‌به‌ست نا‌ئاماده‌یی ئه‌و حیزبانه‌یه، که به‌پراستی دیموکراتین. واته هۆکاری سه‌رنه‌که‌وتنی پرۆسه‌ی گۆرپانکاری دیموکراتیانه به‌ته‌نیا ناگه‌رپته‌وه بۆ کولتووری بالاده‌ست له‌کۆمه‌لگه‌دا، به‌لکو گرێدراوی بوونی ئه‌و ریکخواه سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و کولتوووریانه‌شه، که پۆلیان هه‌یه له پیوارکردنی پرۆسه‌ی دیموکراتیزه‌کردندا.

پلورالیزی (فره‌لایه‌نی) سیاسی، مانای داننا‌نه به‌ بوونی هه‌مه‌ره‌نگی تیروانین و به‌رژه‌وه‌ندی و بایه‌خپیدانی سیاسیدا. بۆ گوزارشتکردن له‌و پلورالیزمه‌ش، حیزبه سیاسییه‌کان ئامرازگه‌لیکن، که ناکریت له‌ سیسته‌مه سیاسییه‌کاندا فه‌رامۆش‌بکرین، چونکه ئه‌وانه یاریده‌ده‌رن بۆ: گۆشکردنی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌و کارکردنی پۆلی سیاسیان و به‌شداریپیکردنیان له‌ ژیا‌نی سیاسیدا، دۆزینه‌وه‌و پیکه‌وه‌ گریدانی به‌رژه‌وه‌ندییه‌هاوبه‌شه‌کان و کۆکردنه‌وه‌ی خه‌لک له‌ چوارده‌وریان، ئاشنا‌بوون به‌ سیاسه‌ته‌ گشتیه‌کان و خه‌ملاندنیان له‌ چوارچۆیه‌ی به‌رنامه‌یه‌کدا، که شایانی هینانه‌دیه، پیکه‌یاندنی سه‌رکرده‌ سیاسییه‌کان و په‌ره‌پیدانی توانا‌کانیان له‌ بواری به‌پۆه‌بردن و حوکمرانیکردندا، کینپکینکردن له‌ هه‌لبژاردنه‌کاندا و به‌ده‌سته‌هینانی سه‌رکه‌وتن. بۆیه حیزبه‌کان - به‌تایبه‌تی حیزبه دیموکراتیه‌کان - ده‌توانن پۆلیکی گ‌رنگ له‌ ژیا‌نی دیموکراسیدا بگین.

حیزب ریکخه‌ستنی کۆمه‌له‌ تاکیکه، که خاوه‌ن هه‌مان تیروانینی سیاسین و کار بۆ بلۆکردنه‌وه‌ی ئه‌و تیروانینه‌و هینانه‌دیی ئامانجه‌لیکی نزیک و دوورمه‌ودا ده‌که‌ن که له‌ پرۆگرامدا هاتوون و ده‌شیت له‌ ده‌سه‌لاتگرتنه‌ده‌ست یان کاریگه‌ریخه‌ستنه‌ سه‌ر ده‌سه‌لاتی سیاسیدا چرپکرینه‌وه‌و به‌پیی ئه‌و پرنسیپانه‌ کاره‌کانی ناوخۆی ریکه‌ه‌خات، که له‌ پیره‌وی ناوخۆدا هاتوون.

حیزبی دیموکراتی:

خه‌سله‌تی دیموکراتییوونی حیزب شتی‌ک نییه به ناو له‌خۆنان و بانگه‌شه‌کردن و دروشم به‌رزکردنه‌وه به‌ده‌ستبیت، به‌لکو به‌ره‌می کارپیکردنی بنه‌ماکانی دیموکراسیه .
واته حیزبی دیموکراتی ئه‌و حیزبه‌یه لانی که‌می ئه‌و پرنسیپ و دامه‌زراوه‌و میکانیزمانه ده‌سته‌به‌رده‌کات، که خه‌سله‌تی دیموکراتییوونی پێ ده‌به‌خشن، وه‌ک:

۱- ئه‌ندامی‌تی به‌پێی پرنسیپه دیموکراتیه‌کان بی‌ت، ئه‌ندامه‌کان سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لات بن و برپارسازی له‌لایه‌ن تاکه‌که‌سیک یان که‌مایه‌تییه‌که‌وه قورخ نه‌کریت .
۲- بالاده‌ستبوونی پێره‌وی ناوخۆ یه‌کسانبوونی گشت ئه‌ندامه‌کان له‌به‌رده‌میدا .
۳- پێزگرتنی تواناو شاره‌زاییه‌کانی ده‌زگا‌کان و پیکه‌وه‌کۆنه‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان له‌ده‌ستی که‌سیک یان که‌مایه‌تییه‌کدا .

۴- بوونی ئازادیی ده‌ربیرینی بیروپا‌و ده‌رفه‌تدان به‌گه‌شه‌کردنی ئاقارو ئاراسته‌ی جیاواز له‌ناو حیزبدا و پێگه‌دان به‌بوونی فراکسیۆنی جیاواز بۆ پێگرتن له‌سه‌ره‌لدانی ده‌سته‌گری و پارچه‌پارچه‌بوون .

۵- کارپیکردنی پرنسیپی ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لات به‌پێی خوله‌کۆنگره‌و هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی سه‌رپرستی سه‌رکرده‌کان له‌بنکه‌وه‌ بۆ لوتکه .

۶- قبولکردنی بوونی حیزبی دیکه‌و پیشبیرکیی سیاسی و ده‌ستاوده‌ستکردنی ده‌سه‌لاتی حوکمرانی و دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌په‌تکردنه‌وه‌ی لایه‌نه‌کانی دیکه‌و پاوانکردنی حه‌قیقه‌ت و ده‌سه‌لات .

۷- کارکردنی شه‌فافانه‌و له‌پروناکیدانه‌ک ژوره‌تاریکه‌کاندا و پا‌به‌ندبوون به‌سه‌رکرده‌یه‌تی به‌کۆمه‌ل له‌بنیاتنان و چالاک‌ی و پاییکردنی کاره‌کاندا .

۸- بوونی دادگای بالای سه‌ربه‌خۆی حیزبی بۆ یه‌کلاییکردنه‌وه‌ی نا‌کۆکی و کێشه‌کانی نیوان ئه‌ندامان .

قه‌یرانی ژیا‌نی حیزبایه‌تی:

په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆڵ هه‌یه له‌نیوان ژیا‌نی ناوخۆی حیزب و دیموکراتییوونی سیسته‌می سیاسیدا و چاوه‌پوانی مامه‌له‌کردنیکی دیموکراتیا‌نه له‌حیزبیک نا‌کریت له‌ناو خۆیدا دیموکراتی نه‌بی‌ت، واته نا‌کریت دیموکراسی به‌پیکخراوگه‌لی نادیموکراتی بنیاتبنریت .

ژیا‌نی حیزبایه‌تی لای ئێمه‌ به‌ده‌ست قه‌یرانیکی هه‌مه‌لایه‌نه‌وه‌ ده‌نالێ، که گشت په‌هه‌نده‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و پیکخراوه‌یه‌کانی ته‌نیوه‌ته‌وه . ئه‌مه‌ش بۆته‌هۆی سستی ئه‌ندامه‌کانی حیزبه‌کان، دوورکه‌وتنه‌وه‌ی خه‌لک له‌کاری سیاسی و

حیزبایه‌تی، لاوازبوونی پینگه و پایه‌ی حیزبه‌کان له‌ناو کۆمه‌لگه‌داو که مېوونه‌وه‌ی ریژه‌ی نوینه‌رایه‌تیکردنیا له‌ناو په‌رله‌ماندا. بیگومان قه‌یرانیکی له‌و جوړه‌ به‌بئ دیالوگیکی هه‌مه‌لایه‌نی فراوان و له‌ گوشه‌نیگای جیاوازه‌و چاره‌سهرناکریت. بۆیه‌ گرنکه حیزبه‌کان پید‌اچوونه‌وه‌یه‌کی په‌خنه‌گرانه‌ی هۆشمه‌ندانه‌ به‌ریابکه‌ن بۆ چاره‌سهر‌دۆزینه‌وه، له‌به‌رئه‌وه‌ی هیچ‌ ئه‌لته‌رناتیقیکی دیکه‌ نییه‌ بۆ قوتاریبون له‌و کویره‌ریگه‌یه‌ی پوویه‌پوویان بۆته‌وه. که‌واته‌ پرۆژه‌ی سه‌رله‌نوئ بنیاتنانه‌وه‌ی حیزبه‌کان، له‌سه‌ر‌بنه‌مایه‌کی هاوچه‌رخ و به‌پیی پرنسیپه‌ دیموکراتیه‌کان، ئامانجییکی گرنکی ئه‌م قوناغه‌ و ئامپازیکی پیویسته‌ بۆ دیموکراتیزه‌کردن و په‌ره‌پیدانی کۆمه‌لگه‌ و فه‌رامۆشکردنی راسته‌ ده‌سه‌لاتی جله‌وکارانی ئه‌و حیزبانه‌ بۆ ماوه‌یه‌کی دیکه‌ دريژده‌کاته‌وه، به‌لام ده‌بیته‌ مایه‌ی لاوازبوونی ریخراوه‌یی و پیگه‌یان له‌ کۆمه‌لگه‌داو بچووکبوونه‌وه‌و گۆرانیان بۆ هیزی بچووکي بئ‌ بایه‌خ. بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ش ئه‌م هه‌نگاوانه‌ی خواره‌وه‌ ده‌خه‌مه‌پوو:

یه‌که‌م: پید‌اچوونه‌وه‌ به‌ مه‌رجه‌کانی کاری حیزبایه‌تیدا، له‌ ریگه‌ی لی‌کۆلینه‌وه‌یه‌کی له‌سه‌رخۆوه، چونکه‌ به‌بئ تیگه‌یشتن له‌ په‌هه‌نده‌کانی ئه‌و واقیعه‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ی ئیمپۆ حیزبه‌کان کاری تیداده‌که‌ن، مه‌حاله‌ گوشه‌نیگایه‌ک بۆ بنیاتنانه‌وه‌و نو‌یبوونه‌وه‌یان به‌ده‌ستییت.

دوهم: چاره‌سهرکردنی ئه‌و که‌لینه‌ی که‌وتۆته‌ نیوان حیزبه‌کان و کۆمه‌لگه‌وه. چونکه‌ ئه‌نجامی شیوازی کارکردنی حیزبه‌کان، زۆریک له‌ ئه‌ندامانی حیزبه‌کان تووشی بی‌متمانه‌یی بوون، یان له‌ حیزبدا خه‌مساردو بئ‌ به‌ره‌م ماونه‌ته‌وه، یان له‌ناو حیزبدا که‌وتوونه‌ته‌ ناو گه‌مه‌ی ده‌سته‌گه‌رییه‌وه، یاخود بروایان به‌ حیزبایه‌تی و به‌شداریکردنی سیاسی نه‌ماوه. ئه‌و چاره‌سهرکردنه‌ش پیویستی به‌ بیرکردنه‌وه‌ی په‌خنه‌گرانه، راستگویی، واقعیبوون، گریزانه‌وه‌ی سیاسه‌ت به‌ ئه‌خلاقه‌وه، داپشتنی پرۆگرامی سیاسی گونجاوو قبولکردنی جیاوازیه‌ ناوخۆیی و ده‌ره‌کیه‌کان هه‌یه.

سییه‌م: چاره‌سهرکردنی گرفته‌ ریخراوه‌یه‌یه‌کان، وه‌ک:

۱- خۆپزگارکردن له‌ کارپیکردنی ئه‌زموونی حیزبه‌یاتی ولاتانی دیکه‌یه، به‌تایبه‌تی ئه‌زموونی لی‌نینی (به‌لشه‌فیکي) له‌ بواری بنیاتنان و کارکردنی حیزبدا، که‌ هۆکاری پیواری دیموکراسی ناو حیزبه‌کان و دروستکردنی په‌یوه‌ندی نادروستی نیوان ئه‌وان و ریخراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه‌و سیاسه‌تی کردۆته‌ کاریکی ئیراده‌گرانه‌ی دا‌پراو له‌ هه‌لومه‌رجی بابه‌تی. هه‌روه‌ها گۆرینی بونیادی ناوه‌ندخوازی ریخراوه‌یی بۆ بونیادی بازنه‌ی کرانه‌وه‌خواز.

۲- پەتکردنە ھەي چەمكى «يەكگرتوويى پۇلایىنى حىزب» و دەرفە تەدان بە خونچە کردنى تىپروانىنە جۆربە جۆرەكان و گوزارشتکردن لەخۇيان لە رېگەي فراكسيۇنى جۆربە جۆرە ھە، بۇ دەرگا داخستن بەپرووى چەپاندنى رېكخراوويى و سياسى و زەمىنە خۇش نەبوون بۇ دەستەگەرى و جىابوونە ھە و لىكترازان .

۳- كۆتاييھىنان بە پىرۆزکردنى تاقەسەركردە و مانە ھەي چەند سەركردە يەك لە پۆستەكانياندا بۇ ماوھى دريژ، چونكە ئە ھە بۆتە ھۆى قورخکردنى دەسەلات و بىياسازىي لەلايەن تاقەسەركردە يەك يان كەمايە تىيەكە ھە - مەكتەبى سياسى- و بىبەشكردنى ئەندام و كادىرەكانى تر لە دەستاودەستکردنى دەسەلات و حىزبەكانى بەرە و رەقەھەلاتنى فيكرى و پىرېوون بردە و بۆتە ھۆى سەرھەلدانى جىابوونە ھەخوازى .

۴- بەھيژکردنى كەنالەكانى ھەگە پخستنى ئەندامان و كارکردن بەشيوازى ھەلبىژاردن، ھەك ئامپرايىكى دىموكراتىيانەى بنىاتنانى رېكخستەكانى حىزب و رېگەيەك بۇ نوپكردنە ھەي حىزب، لە رېگەي دەرفە تەپەخساندە ھە بۇ توانا نوپكان و دووركە وتنە ھە لە رەوتى دىيارىکردن و دەسنيشانکردنى پيشوخت و بەدەر لە پرنسيپەكانى پىرە ھەي ناوخۇ بۇ پۆستەكان يان بەشدارىکردن لە كۆنفرانس و كۆنگرەكاندا، چونكە بە ھە كەسى شىاو لە شوپىنى شىاو دادەنرېت و ولائى ئەندام بۇ حىزب و نىشتىمان دەبېت، نەك سەركردە يان دەستەيەكى دىيارىكراو .

۵- كەمەرخەمى نەنواندن لەئاست پىگەياندنى سەركردەى نويدا و رېگەدان بە گشت ئەندامەكانى حىزب بۇ گەشىتنە سەركردايەتى گشت ئاستەكان، چونكە ئە ھە رېگە بە نوپكردنە ھە دەدات و خوئىنى نوئ دەكاتە جەستەى حىزبە ھە .

۶- بايەخدان بە رەخنە و رەخنە لەخۆگرتن و دۆزىنە ھەي مىكانىزم و ئامپرازگەلى گونجاو ھە بۇ كارپىكردنى، لەبەرئە ھەي ئەنجامى ئە ھە كەموكوپى و ھەلەكان دەستنیشانەكرىن و دەرفەت بۇ چاكسازىکردنى حىزب و قوتاركردنى لە قەيران دەپەخسىت .

۷- سنووردانان بۇ ئەقلىەتى پىلانگىرپى، گومانکردن، پەراوئىزخستن و رەوتى پەھاخوازىي كە بۆتە ھۆى بەرھەمھيئەنى خۆپىرۆزکردن و ئەوانى دىكە بىبايەخکردن .

۸- كۆتاييھىنان بە فەرامۆشکردنى پىرە ھەي ناوخۇ گرېدانى كۆبوونە ھەكان و بەستنى كۆنگرەكان لە كاتى خۇياندا، لەپىناو پەرەپىدانى رېكخستن و بەدەستھىنانە ھەي رەوايەتى و نوپكردنە ھەي سەركردايەتيدا .

۹- پەتکردنە ھەي ئە ھەي حىزب سەرچا ھەي بژوويى ئەندامەكان، يان كايەى

به‌ده‌سته‌هینانی به‌رژه‌وه‌ندی و به‌ربرژی‌ری (ئیمتیازات) بی‌ت و زین‌دو‌کردنه‌وه‌ی پۆ‌حی خۆ‌به‌خش کار‌کردن و تی‌کۆ‌شانی راسته‌قینه بۆ هینانه‌دی ئامانجه‌کان و خزمه‌ت‌کردنی کۆمه‌لگه .

گۆ‌فاری هه‌فتانه ژماره (۵۹) ۹-۱۵ ئاب ۲۰۰۹

حیزبی فەرمانرەوا و پێوانەى مامەتەکردن

حیزبی سیاسى بوارىکە بۆ ئەوەى زۆرینە بیروپای خۆى دەربڕیت و دەرفەتیکە بۆ ئەوەى ئەو زۆرینە بەرپرسیارىتی دەکردن و ئاراستەکردنى بریار بگىتە ئەستۆ، یان یاریدە دەربڕیت بۆ هەلبژاردنى چاکترین و گونجاوترین بریار، ئەمەش بەپێى هەلومەرجى میژوویى باوو ئەو ئامرازە جێبەجێکاریانەى لە بەردەستدان. هەروەها حیزبی سیاسى گۆرەپانى کۆششکردنى هاوبەشە بۆ هێنانە ئارای گۆرانکارییەکی سیاسى، کۆمەلایەتى و ئابووری خواستراو، کە تەبایە لەگەڵ ئەو ویناکردنانەى بۆ داهاتووی کۆمەلەکە هەلبژێردراون. ئەم گۆرانکارییەش پەروایەتیداتە ئەو بریارانەى لەلایەن زۆرینە و دەردەکرین و پاستی ئەو دەستپێشکەرییانەى دەکات بە بەردا، کە بەرى کۆششکردنى دەستەبژێرەو دەرفەتى دەستکاریکردنى ئەو دەستپێشکەریانەو راستکردنەو ئەو بریارانە لە بەرژەوندی و یستراودا بەپێى ھۆکارە نوێکان و هەلومەرجە کتوپڕەکان دەستەبەردەکات.

حیزب گۆرەپانىکی فراوانە بۆ دەرھاویشتنی دەستەبژێرى بە کەلک و تەبا لەگەڵ ئەو ئەرکانەى مەبەستن و خزمەتى ئەو پەيامە دەکەن، کە پێویستە بگىریتە ئەستۆ، رێکخراوێکیشە یارمەتى زۆرینە دەدات بە شێوەیەکی راستگۆیانە و ئازادانە ئەو دەستەبژێرە هەلبژێریت و بەرپرسیارىتی بسپێرێ بەوانەى بەچاکترو تواناتریان دەزانن و مسۆگەرتن بۆ سەرخستنى ئەو بەرپرسیارىتییه. هەروەها حیزب چوارچێوەى گونجاو دادەنێ بۆ لێرسینەو ئەم دەستەبژێرەو چاودێریکردنى کۆششەکەى و راستکردنەو مىتۆدى پەپرەو کراو لەلایەنەو بەپێى پێداویستى ئامانجە دیاریکراوەکان. شان بەشانی ئەو دەرفەت دەپەرخسینێ بۆ ئالوگۆرکردنى ئەو دەستەبژێرە لە ئاستەکانى رابەراییەتیکردندا، بەو جۆرەش حیزب چالاکییەکی ناوەکی وەها بۆ لایەنگرانى خۆى زامندەکات، کە لەباریدایە چەمکەکان و ھێزە گۆشکراوەکان بۆ گرتنە ئەستۆى بەرپرسیارییەکان نوێکاتەو.

کارامەى دیموکراتیانەى حیزبە تیکۆشەرەکان پاش بەدەستھێنانى دەسەلات

تاقیده کریتته وه، یه که مین پڕواله ته کانی ئەو تاقیکردنه وه یه ش، راستبوونه وه یه تی بۆ فه رمانپه وایبیکردن و به رپوه بردنی کاروباره کان، وهک ته و اوکردنی قۆناغی خه باتی پیشوو و دهرگا کردنه وه به پوری قۆناغی بنیاتنانی سیاسی و به رده و امبوونی له سهر راپه راندنی به رپرسیاریتی مه زن. بیگومان ده سه ته بژییری سه رکردایه تی ئەو حیزبانه به پپی ره وایه تیه که میژوویی، که له خه باتی سه رکه و توه وه به ده سه تاته وه، به هانه یه که بنچینه یی به ده سه ته وه یه بۆ پاراستنی ئەو مۆنۆپۆلکردنه ی هیچ ره وایه تیه که ده ستووری نییه وای لیده کات ئاویته کردنی ساخته کارانه یان ئالوگورئامیزی نیوان جوړه جیاوازه کانی به رپرسیاریتی به ره وایه بیینی. به لگه نه ویسته، لۆژیکی راپبیکردنی کاروباره گشتیه که پشت به کۆمه لیک خه سه له تی مرویی ده به سه تی، که جیاوازه له گه ل پیداو یستیه که و شیوازه کانی خه باتی شاخداو ده یسه پینی به سهر ئەوانه ی کاروباره په روه رده یی و کۆمه لایه تی و دیپلوماسیه که راده په رینن، جوړه ها شاره زایی و توانایان هه بیته، که لۆژیکی خه باتی رزگار یخاوازه ی پیشوو گه ره که نه بوه. چونکه ئەمه یان پیویستی به ئیراده ی به هیزو سووربوون له سهر بیروپروا ئازایه تی له کاتی میحنه ت و خۆراگری له ساتی بیه پواییدا گه ره ک بوو، له کاتییدا ئەویتریان پیویستی به مه عریفه ی چه سپنراو به ئەزموون و لیها توویی پشتته ستوو به مه شقکردن و نه رمو نیاییه بۆ راستکردنه وه ی ئاراسته ی کارکردن.

لای ئیمه، دوا ی راپه رین، ژماره ی که سه لیها توه هونه ریه که م بوو له ناو تیکۆشه رانی حیزبه بالاده سه کاندا. ئەو که سانه ی خاوه ن پوو خساری پیشه یی و ئاسته کانی مه عریفه و ئەزموونی وه هابوون، که به رپرسیارییه نوێکان پیویستی پییان هه بوو. بۆیه حیزبه فه رمانپه واکانمان ناچاربوون له و تیکۆشه رانه ی له به رده ستیاندا بوون، به په له و له که شی مه سه بوون به سه رکه وتن و به قه له م بازیک له په رۆش بۆ خۆه لقورتاندن له گرفته کان، چه ند دانه یه که هه لپژیرن بۆ ئەنجامدانی کاره کان. لیره شدا سه رمه سه بوون به سه رکه وتن هۆی بچوو ککردنه وه ی کیشه کانی هه لسوکه و تکردن و که م بایه خکردنی مه سه له کانی بنیاتنانی نیشتمانی بوو، ئەمه ش پشتته ستوو به به راوردکردن له نیوان ئەو گرفته تانه و گرفته کانی خه باتی شاخدا، که به راوردکردنیان راست نییه، چونکه له دوو ره گه زی جیاوازن. به و جوړه حیزبه کانمان جاریکی دیکه تاقیکرانه وه، کاتیک هه ره مه کیانه مامه له یان له گه ل هه لپژاردنی مروقه کاندا کرد و به رپرسیاریتیا ن خسته ئەستوی ئەوانه ی شایسته ی نه بوون و جیاوازیان له نیوان ده روه سه بوونی سیاسی (که زۆرجار داده خزیته خواره وه بۆ ئاستی ده روه سه تی تا که که سه ی) و لیها توویی پیشه بیان

نه‌کردو سلّیان له‌وه نه‌کرده‌وه، که مه‌رجی یه‌که‌م پێش ئه‌وه‌ی دوه‌م بخه‌ن. بۆ ئه‌مه‌ش به‌هانای ئه‌وه‌ دینه‌وه، که سه‌رده‌می سه‌ربه‌خۆیی هه‌شتا پر مه‌ترسییه‌و پیزه‌کانیان پر له‌ دوژمن و چاوه‌ چینه‌راوه‌کان. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ درده‌برن، که پرژیمی نوێ هه‌شتا به‌هه‌ینه‌یه‌و هه‌ره‌شه‌ی سه‌ریازه‌ چاوتیبیرپوه نه‌هه‌ینه‌یه‌کان و به‌رژه‌وه‌ندخوازه‌کان و ده‌ره‌به‌گی سیاسی و ئابوورییه‌کانی لیده‌کریت، که ترسی له‌ده‌ستدانی پله‌کارو ده‌ستکه‌وته‌کانیان لی نیه‌ستوه.

ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش نه‌وه‌ی نویمان گه‌یشه‌تۆته‌ ئه‌و بره‌وه‌یه‌ی که: کارتی ئه‌ندامبوونی حیزب باشترو سوودبه‌خشته‌ له‌ بره‌وانامه‌ی کۆلیژه‌کان و کۆششکردنی بیوچان بۆ به‌ده‌سته‌هێنایی ئه‌و بره‌وانامه‌و مه‌عریفه‌و شاره‌زاییه‌کان کات و کۆشش و وزه‌ به‌فیرپۆدانه. سه‌ره‌نجامیش به‌دگومانی په‌یوه‌ندیی ئه‌و حیزبانیه‌ی به‌نه‌وه‌ی نوێه‌ تیکداوه‌و هه‌ستی پرژگرتنی خاوه‌ن بره‌وانامه‌کانی لای تیککۆشه‌رو لایه‌نگرانی خۆیان لاوازکردوه‌و له‌ناخی حیزبیه‌کاندا وریایی و به‌دگومانیان به‌رامبه‌ر به‌وانه‌ چاندوه‌ که شانازی به‌ مه‌عریفه‌وه‌ ده‌که‌ن و خۆیان به‌ لی‌هاتووپی هونه‌رییه‌وه‌ باده‌ده‌ن. هه‌روه‌ها ئه‌نجامی ئه‌وه‌ دیالۆگی نیوان حیزبی فه‌رمانه‌وه‌و په‌یمانگه‌ زانستییه‌کان و رابه‌رانی گه‌نده‌لبوه. ئه‌مه‌ش بۆته‌ هۆی دوورکه‌وته‌وه‌ی نه‌وه‌ی نوێ له‌ ژبانی سیاسی نیه‌ستمانه‌که‌یان، که ده‌شیت بیته‌ هۆیه‌ک بۆ هه‌ولدانی ئاشکراو نه‌هێنی بۆ دامه‌زراندنی گروپی دابه‌راو یان حیزبی نوێ. بیگومان ئه‌مانه‌ش به‌ری پرێبازی سه‌تمکارانه‌و هه‌ره‌مه‌کیانه‌یه‌، که به‌ته‌نیا شکۆمه‌ندیی فه‌رمانه‌وه‌وایی جله‌وکرده‌و و گه‌وره‌ترین هۆکاری به‌رپرسیاره‌ له‌ کۆچکردنی توانا پیشه‌یی و زانستییه‌کانمان بۆ ده‌ره‌وه‌ی نیه‌ستیمان و جیگیربوون له‌ ئاواره‌یی و به‌گه‌رخستنی وزه‌ داهه‌ینه‌ره‌کانیان و پالۆته‌ی کۆششه‌کانیان له‌ ژینگه‌یه‌کی سیاسی کراوه‌داو له‌ خزمه‌تی کۆمه‌لگه‌یه‌کی نامۆدا، که فلسفیکی سه‌رف نه‌کرده‌و بۆ پێگه‌یاندن و خۆیندن ته‌واوکردنیان.

ئایا رێکخراوی جه‌ماوه‌ری پاشکۆی حیزبی سیاسیییه؟

زۆریک جیاوازی ناکهن له‌نیوان کاری حیزبی سیاسی و کاری رێکخراوی جه‌ماوه‌ریدا، له‌کاتی‌دا جیاوازیی زۆر له‌نیوان کاری ئه‌و دوو جۆره رێکخراوه‌دا هه‌یه، به‌لام ئه‌و جیاوازییه مانای ناکۆکی و لێکدا‌برانی کاری ئه‌و دوو جۆره رێکخراوه نییه.

جیاوازی نه‌کردن له‌نیوان چه‌مکی حیزب و چه‌مکی رێکخراوی جه‌ماوه‌ریدا، گه‌لیک مرۆف به‌ره‌و ئاراسته‌ی پێک‌یه‌کسانکردنی حیزب و رێکخراوی جه‌ماوه‌ری ده‌بات، ئه‌مه‌ش هه‌له‌یه‌کی زیانه‌خش یان مه‌ترسیداره. به‌و‌پێیه‌ی حیزب رێکخستنی کۆمه‌له‌ تاکیکه، که‌ خاوه‌ن هه‌مان تیروانینی سیاسین و کار بو‌ بلاوکردنه‌وه‌ی ئه‌و تیروانینه‌و هینانه‌دی ئامانجگه‌لیکی نزیک و دوورمه‌ودا ده‌که‌ن و ده‌شیت له‌ ده‌سه‌لاتگرتنه‌ده‌ست یان کاریگه‌ریخستنه‌ سه‌ر ده‌سه‌لاتی سیاسیدا چه‌پ‌کرینه‌وه، به‌لام رێکخراوی جه‌ماوه‌ری شیوازی رێکخستنی فراوانی جه‌ماوه‌ره له‌پیناو هینانه‌دی ئامانج و داخوازی کۆمه‌لایه‌تی (رێکخراوه‌کانی لاوان، ژنان و پاراستنی مافه‌کانی مندا‌ل)، یان پیشه‌یی (سه‌ندی‌کا‌کان)، یان توێژگه‌ری دیاریکراو (مامۆستایان، جوتیاران، ژینگه‌پارێزان)، یاخود لیژنه‌ی میلی خاوه‌ن ئامانجی کاتی و کورتمه‌ودا.

بنچینه‌ی بابه‌تی دامه‌زراندنی رێکخراوه جه‌ماوه‌رییه‌کان، پێویستی یه‌کخستنی جه‌ماوه‌ره له‌پیناو خزمه‌تکردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی تایبه‌تی، یان ده‌سته‌به‌رکردنی پێداویستییه‌کی دیاریکراودا له‌هه‌مبهر سیاسه‌تگه‌لی نادادپه‌روه‌رانه‌ی حکومه‌ت له‌ گشت بواره‌کانی ژبانی سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی، ئابووری، کولتووری و بو‌ به‌شدارپێکردنی فراوانی جه‌ماوه‌ره له‌ گۆرانکاری دیموکراتیانه‌دا.

له‌ کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا، ئه‌نجامی سیاسه‌تی حیزبه‌کان، جۆریک به‌هه‌له‌ تیکه‌لکردنی کاری حیزب و رێکخراوی جه‌ماوه‌ری له‌ئارادایه، چونکه حیزب له‌میژه‌و له‌ژێر کاریگه‌ری ئه‌زموونی لینینیزمدا روویکردۆته دامه‌زراندنی چه‌ندین

رێکخراوی جه‌ماوه‌ری پاشکۆی خۆی، که زیاتر ده‌شیت به رێکخراوی حیزبی خاوه‌ن سروشتی جه‌ماوه‌ری ناویان به‌رین، نه‌ک رێکخراوی جه‌ماوه‌ری. ئەو رێکخراوانه‌ هه‌میشه‌ پابه‌ندبوون به‌ به‌رنامه‌ی حیزبه‌که‌ یانه‌وه‌و چه‌تری حیزب بوون له‌ ناو جه‌ماوه‌ردا، بۆ کۆکردنه‌وه‌و گۆشکردنی حیزبیانه‌، به‌بێ گۆیدانه‌ ئەوه‌ی هه‌ندی‌ک له‌ ئەندامه‌کانی ئەو رێکخراوانه‌ ناحیزبین یان ئینتیمایان بۆ ئەو حیزبه‌ نییه‌. به‌وجۆره‌ ئەو رێکخراوانه‌ گۆشه‌گیربوون و به‌پێی سروشته‌که‌ یان داخراوبوون به‌پووی جه‌ماوه‌ری فراوانی دیاریکراو‌داو ئەندامه‌کانی ناچاربوون بپیاره‌کانی حیزب جێبه‌جێبه‌کن، نه‌ک خاوه‌ن بپیارو یست و جێبه‌جێکردنی خۆیان بن.

شان به‌شانی ئەو رێکخراوه‌ حیزبیانه‌، چه‌ندین رێکخراوی جه‌ماوه‌ری له‌ ئارادا بوون، که له‌ سیبه‌ری هه‌یج حیزبێکدا کاریان نه‌کردوه‌، به‌ لکو تیکۆشاون بۆ به‌رگریکردن له‌ داخوازییه‌کانی توێژه‌گه‌لی جیاوازو کۆششیا‌نکردوه‌ بۆ چاککردنی بارودۆخی ئەوان. بۆ جیاکردنه‌وه‌ی ئەو رێکخراوانه‌ له‌ رێکخراوه‌ حیزبیه‌کان، ده‌کریت بلێین رێکخراوه‌ حیزبیه‌کان ئەوانه‌ن، که کارده‌که‌ن بۆ گه‌یاندنی ده‌نگی حیزب به‌ جه‌ماوه‌رو هه‌ینانه‌دی ئامه‌نجگه‌لی حیزبی له‌ رێگه‌ی رێکخراوی جه‌ماوه‌رییه‌وه‌، رێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کانیش ئەوانه‌ن که کارده‌که‌ن بۆ هه‌ینانه‌دی ئامانجگه‌لی جه‌ماوه‌ری و جه‌ماوه‌ری فراوان- نه‌ک حیزبیه‌کان- به‌شداریده‌که‌ن له‌ دامه‌زراندن و دیاریکردنی جۆری تیکۆشان و ئامانجه‌کانیداو هه‌ر له‌ ئامیزگرتنێکی رێکخراوه‌کان له‌ لایه‌ن حیزبه‌که‌نه‌وه‌ به‌ لاوازکردنی کاری جه‌ماوه‌ری و له‌ ده‌ستدانی سه‌ربه‌خۆیی بپیرکردنه‌وه‌و بپیاردان و کارکردن له‌قه‌له‌مده‌ده‌ن.

ئامانجه‌کانی حیزب و ئامانجه‌کانی رێکخراوی جه‌ماوه‌ری:

ئامانجه‌کانی حیزب بریتین له‌: گۆشکردنی چینیکی دیاریکراو یان زیاتر بۆ کۆبوونه‌وه‌ ده‌وری حیزب، بلاوکردنه‌وه‌ی بیروباوه‌ری سیاسی حیزب له‌ ناو ئەو چینه‌یه‌ی مه‌به‌ستن، باوه‌ر هه‌ینان به‌ جه‌ماوه‌ر به‌گشتی و جه‌ماوه‌ری دیاریکراو به‌شیوه‌یه‌کی تایبه‌تی بۆ قبوڵکردنی به‌رنامه‌ی حیزب، سه‌رکردایه‌تیکردنی ململانی سیاسی و ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی له‌ پیناوه‌سه‌لاتگرتنه‌ده‌ست یان فشاره‌یناندا، بنیاتنانی میکانیزمه‌کانی پاراستنی به‌رده‌وامی حیزب... هتد. له‌ کاتێکدا ئامانجه‌کانی رێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان بریتین له‌: بنیاتنانی بنکه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری، که باوه‌ری به‌ گۆرپان هه‌یه‌و بۆی تیده‌کۆشیت، یارمه‌تیدانی جه‌ماوه‌ر به‌گشتی و جه‌ماوه‌ری دیاریکراو به‌شیوه‌یه‌کی تایبه‌تی بۆ به‌ده‌سته‌ینانی هۆشمه‌ندییه‌کی یاساکارانه‌ به‌و شیوه‌یه‌ی

له به لگه نامه نيوده وله تيه كاندا سه بارهت به مافه ئابووری، كومه لايه تي، كولتووری، سياسي و شارستانيه كان هاتون، هاوكاريكردنی جه ماوهر بؤ به دسته پښتاني هوشياريبه كي په روه رده كارانه، كه ياریده دهر بېت بؤ نه وهی په روه رده كردن و پاهینانی نه وه كانی داهاتوومه يسه ربیت و وایان لځ بكریت له به رژه وه ندييه كانی خوځيان تېبگن و كارېكهن بؤ چاككردنی هه لومه رجي مادی و مهنه وی خوځيان، له رېگه ی فشارخستنه سهر دهسه لاتی سياسي، يارمه تيدانی جه ماوهر بؤ تېگه يشتن له پؤلی رېكخراوه كان له سهر كرده تيكردنی خه باته پيشه ييه كاندا.

په يوه نديی نيوان ئامانجه كانی حيزب و ئامانجه كانی رېكخراوه جه ماوهر ييه كان، په يوه نديی به شه به گشته وه، كه ده شیت په يوه ندييه كي پاكيشه ريان دهر په رپښ بېت. نه گهر ئامانجی حيزب چه سپاندنی واقیعی باو بېت، نه وا ناكوك ده بېت به و ئامانجانهی رېكخراوه جه ماوهر ييه كان تیده كوشن بؤيان و سهره نجام دهر په رپښ ده بېت، به لام نه گهر ئامانجی حيزب گزړینی واقعی باو بېت، نه وا پاكيشه ر ده بېت و په يوه نديی نزيك بوونه وهی له گهل رېكخراوه جه ماوهر ييه كاندا ده بېت. به و جوره نه گهر حيزب خاوهنی نه و ئامانجانه بېت كه گوزارشت له ويستی گوزانكاريی راسته قينه ده كه ن، نه وا حيزب پؤلیكي گرنه ده بينیت له پشتگيريكردنی رېكخراوه جه ماوهر ييه كاندا، بؤ هینانه دی نه و ئامانجانهی په يوه نديان به چاككردنی بارودؤخی مادی و مهنه ویی جه ماوهر وه هه یه و زورچار نه و پشتگيريكردنه له هه نديك قوناغدا ده گاته راده ی به ناويه كد اچوون و يه كگرتن. بؤيه هه نديك به هه له نه م به ناويه كد اچوون و يه كگرتنه ليكده ده نه وه و رېكخراوه جه ماوهر ييه كان به حيزب ناوده بن، كه راست نييه. چونكه پيكه وه گریدانی كوشش له پینا و هینانه دیی ئامانجگه لی حيزبی و جه ماوهر يدا له چوارچپوهی به ريه كي نيشتيمانیدا ده بېت، بؤ ده سته به ركردنی ديموكراسی و له قالبدانی كوششی رېكخراوه جه ماوهر ييه كان له لایه ن حيزبه وه، خستنه گه پيكي ناشه ريفانه و ناپيشه كارانه يه له پینا و ئامانجگه لی ته سکی حيزبايه تيدا، كه په يوه ندييان به چاككردنی هه لومه رجي جه ماوهر و خواستی گورپینی واقیعه وه نييه.

كاری جه ماوهری و كاری حيزبی:

كاری جه ماوهریی راست و دروست نه و كارهی، كه دامالراوه له كوتوبه نديی ته سکی حيزبايه تی، كراويه به پووی جه ماوهر دا، ئامانجی چاككردنی بارودؤخی هه مه لايه نی جه ماوهر و كارليككردنی نه و پيكه اتانه يه، كه خالی هاوبه شی

له‌گه‌لایندا هه‌یه، هاوکاریکه‌ری گشت ئه‌و پێکخراوانه‌یه که له‌ پرووی ئامانج و به‌رنامه‌و پرنسیپه‌وه لیوه‌ی نزیکن. ئه‌م کاره‌ش پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان، له‌سه‌ر پێگه‌و نوینه‌رایه‌تیکردنی جه‌ماوه‌ر، فریاداته‌ ناو مملانی یان پێشبرکێوه له‌گه‌ل حیزبه‌ سیاسیه‌کان. کاری حیزبیه‌ راست و دروستیش پشتگیریکه‌رو یاریده‌ده‌ری ئه‌و پۆله‌یه، که پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان ده‌یگێرن و شیوازگه‌لی په‌یوه‌ندی (دامه‌زراوه‌ بۆ دامه‌زراوه‌) له‌گه‌لایان بنیاتده‌نێت، ئه‌مه‌ش پشتنه‌ستوو به‌ ته‌بابی تیروانین و ئامانجه‌کانیان. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌یه، که سوود له‌ تیکۆشان و چالاکی و خزمه‌تگوزارییه‌کانی پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان وه‌رده‌گریت و به‌کاریانده‌بات بۆ خزمه‌تکردنی ئه‌و چین و توێژه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی کۆششده‌کات بۆ نوینه‌رایه‌تیکردنیان، ئه‌وه‌ش له‌ پێگه‌ی ئه‌و ئه‌ندامانه‌یه‌وه که له‌ناو پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کاندا کارده‌که‌ن، به‌بێ ده‌ستپوه‌ردانی زۆره‌ملیانه‌وه له‌ کاروباره‌کانیان یان هه‌ولدان بۆ قوورخکردن و جله‌وکردنیان. پێویسته‌ یه‌کخستنی کۆشش و جولانه‌وه‌کانی پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌ جه‌وره‌جۆره‌کان له‌ خه‌باتی دیموکراتیانه‌ی گشتیدا ئامانجیکی حیزبه‌ دیموکراتیه‌کان بێت، ئه‌وه‌ش له‌ پێگه‌ی به‌شداریکردنی ئه‌ندامه‌کانی حیزبه‌کانه‌وه له‌ پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کاندا و کارکردن بۆ هێنانه‌دی ئامانجه‌کانیان، به‌ پاراستنی سه‌ربه‌خۆیی پێکخراوه‌یه‌ی و پابه‌ندبوون به‌ پێسا دیموکراتیه‌کانی کارکردنیان و دوورکه‌وتنه‌وه له‌ باوکایه‌تیکردن و کۆنترۆڵکردنیان. ئه‌ندام حیزبیه‌ کارکردو له‌ناو پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌ دیموکراتیه‌کاندا ده‌توانیت پۆلی سه‌رکرده‌یه‌تی بگێریت، له‌ پێگه‌ی پابه‌ندبوونه‌وه به‌ پرنسیپه‌ دیموکراتیه‌کان و به‌رنامه‌ی کاریانه‌وه‌و به‌ده‌سته‌پێنانی متمانه‌یان ئه‌نجامی کاری بیوچان، به‌ره‌چاوکردنی ئه‌وه‌ی پێکخراوی جه‌ماوه‌ری زۆرینه‌یه‌کی ناحیزبیه‌ی له‌خۆگرته‌وه‌ ده‌شیت که‌سانی دیکه‌ش له‌ئامێزبگریت، که سه‌ر به‌ حیزبیه‌ دیکه‌ن. به‌و جۆره کارکردن بۆ پاراستنی یه‌کگرتوویی پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان، له‌ پێگه‌ی پاراستنی سه‌ربه‌خۆیی و پێروه‌ی ناوخواو کاری دیموکراتیانه‌وه زۆر پێویسته‌ و هه‌ستیاره‌ .

له‌ کۆتاییدا، پێویسته‌ جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بکریته‌وه، که ده‌سه‌لاتی سیاسی زۆر جار کۆششی بیوچانی کردو بۆ جله‌وکردنی جو‌له‌ی پێکخراوه‌ جه‌ماوه‌رییه‌کان. ئه‌وه‌ش له‌ پێگه‌ی پاره‌پێدان و دامه‌زاندنه‌وه‌ دروشمی «ده‌سته‌وره‌نه‌دانه‌ سیاسه‌ت» ئه‌و پێکخراوانه‌وه، به‌مه‌به‌ستی ئیفلیجکردنی جو‌له‌ یان به‌لادا‌پێردنیان، سه‌ره‌نجامیش گۆرینیان بۆ ئامرازگه‌لی ملکه‌چ و گوێرایه‌ل، به‌شیوه‌یه‌ک که ناکۆک بێت له‌گه‌ل به‌رژه‌وه‌ندی و پێداویستییه‌کانی ئه‌و توێژه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی پێکخراوه‌کان

نوئىنەرايەتياندىكى. بۇ سەرخىستى ئۇ كارەش، ئۇندامە ناحىزىبىھەكان يان ئۇوانەى سەر بە ھىزىبە دىموكراتىيەكانن لەو رېكخراوانە دەردەپەرپىنن، يان بە بەھانەگەلى جۆربەجۆر لە پىگەى دەسەلاتى رېكخراوھكان دوورىاندىخەنەوہ . بۆيە گەرەكە ئۇندامە ھوشيارەكان ورياي ئۇو كۆششانە بن و بەرەنگارىان بىنەوہو جەغتبكەنەوہ لەسەر دىموكراتىبوونى رېكخراوھكان و گرنكىي بوونى كۆمەلگەيەكى مەدەنىي راستەقىنە، نەك ساختە .

گۇڧارى ھەفتانە ژمارە (۶۰) ۱۶-۲۲ ئاب ۲۰۰۹

ملهلانی نیوان ئامانجه‌کانی زانکۆ و ده‌سه‌لات

لیکدا‌برانی دامه‌زراوه کۆمه‌لایه‌تیه‌کان و هوکمرانی مه‌حاله، تیوه‌چوونی ته‌واوه‌تیشیان ئه‌سته‌مه، چونکه هه‌ر دامه‌زراوه‌یه‌ک بواری چالاکیی خۆی هه‌یه و شانازی به ئامانجه‌کان و به‌هاکانی خۆیه‌وه ده‌کات. بۆیه بوونی جوړیک له ته‌بایی حاشاهه‌لنه‌گره، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌و دامه‌زراوانه - جا پاده‌ی جیاوازی و پله‌ی په‌یوه‌ندیان هه‌رچه‌ندیک بیت - به‌هۆی کۆمه‌لایه‌تیه‌کان په‌یوه‌ندی دوولایه‌نه‌وه پیکه‌وه گریدراون. له‌لایه‌کی دیکه‌وه، هۆکاره‌کانی ته‌بایی ده‌گه‌رپینه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی کارلیککردنی هوکمرانه‌کان و زانکۆ بایه‌خیک گرنگی بۆ هه‌ردوولا هه‌یه، چونکه ئه‌و مه‌عریفه زانستییه‌ی زانکۆکان به‌ره‌مه‌یدین، گرنکه بۆ هوکمرانی و زانکۆکان ئامرازی نوێکردنه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ن.

وێپای هۆکاره‌کانی ته‌بایی نیوان زانکۆکان و هوکمرانه‌کان، هۆکاری زۆری ناته‌بایی له‌نیوان هه‌ردوولایه‌ندا هه‌ن، ئه‌و هۆکارانه‌ش ده‌گه‌رپینه‌وه بۆ جیاوازی سروشت و ئامانجه‌کانی هه‌رلایه‌ک، که له‌مانه‌دا ده‌رده‌که‌وێت:

- ١- ته‌مه‌نی زانکۆکان: زۆریه‌ی زانکۆکانی کوردستان نوێن و هه‌تا‌کو ئیستا نه‌یان‌توانیوه نه‌ریته ئه‌کادیمییه‌کان بخه‌ملین. هیش‌تاش زۆریه‌ی کۆمه‌لگه‌که‌مان، به‌تایبه‌تی هوکمرانه‌کان، گرنگی پۆلی زانکۆکانی فه‌رامۆش‌کردوه. ئه‌مه وێپای ئه‌وه‌ی زانکۆکان ژیا‌نی پر‌قه‌یرانی خۆیان ده‌گوزهرین. هه‌موو ئه‌و راس‌تیانه په‌یوه‌ندییه‌کی له‌رزۆکی پر‌شله‌ژانیان له‌نیوان زانکۆکان و هوکمرانه‌کاندا به‌ره‌مه‌یناوه.

- ٢- بالاده‌ستیی هوکمرانه‌کان: یه‌کیک له‌په‌وه‌سه‌ره‌کانی کۆمه‌لگه‌که‌مان، بالاده‌ستیی هیزه‌ سیاسییه‌ بالاده‌سته‌کانه، که به‌شیک فراوانی کۆمه‌لگه‌یان به‌سیاسه‌تی خۆیان په‌نگه‌ردوه، له‌وانه زانکۆکانیش. زۆریه‌ی ده‌سه‌لاتدارانی سیاسی ئه‌و هیزانه ئاماده‌نین چالاکیی سیاسی جیاواز له‌ناو دامه‌زراوه‌ فیکرارییه‌کاندا هه‌بیت و له‌وه‌ش خۆش نابن په‌رخنه له‌ناو زانکۆکانه‌وه ئاراس‌ته‌یان‌بکریت. ئه‌گه‌رچی ئه‌و ده‌سه‌لاتدارانه‌ وای ده‌رده‌بپن، که دان به‌ تایبه‌تمه‌ندی زانکۆکاندا ده‌نین و

پايەيەكى تايبەتيان پى دەبەخشن و برپويان بە سەربەخۆيى زانكۆكان ھەيە، كەچى ھىشتا زانكۆكان سىبەر و پاشكۆي سىياسين .

لەپراستيدا ناشىت زەمىنەي بوونى زانكۆكانمان خۆشترىكرىت، بەبى بوونى دەسەلاتىكى بەكردەوى مامۆستايان و بەرپۆبەرانى زانكۆ سەبارەت بەو مەسەلانەي تايبەتن بە دامەزراندن و پلەدان بە كارمەندان، ۋەرگرتنى خويندكاران لە زانكۆكان و دانانى پرۆگرامى خويندن . لىرەدا دەپرسين: زانكۆكانمان چ سوودىكيان ھەيە، ئەگەر نەبنە سەكۆ بۆ گەشەپيدانى گيانى تويزىنەو، سەرچلى ئەزمونگەرەنو تىپرامان؟ زانكۆكانمان چىيان بەسەردىت، ئەگەر نەبنە پاريزەرۇ چەسپىنەرى دەسەلاتى ئەقلا؟

پرنسىپەكانى ئازادىي ئەكادىميانە ئەو بنچىنە راستەقىنانەن، كە بوونى زانكۆكانيان لەسەر پاۋەستاۋو بەبى ئەوانە ژىنگەي ئەكادىمى بەھايەكى راستەقىنەي نايىت . ئەگەر ھوكمرانەكانىش دان بە سەربەخۆيى زانستىي راستەقىنەي زانكۆكاندا نەئىن و ۋەك سەربەخۆيى دادگاكان تىي نەپوانن، ئەوا سەرلىشىۋاۋى بالدەكىشىت بەسەر ژيانى زانكۆكاندا . بىگومان ئەم ئازادىيە ئەگەرى سەردەركردن بۆ ھەندىك تاك دەپەخسىنىت، كە لايەندارى ھوكمرانەكان نابن، بەلام ئەمە ئەو نرخەيە دەبىت بىدەن، ئەگەر مەبەستيان بىت كۆمەلگەي نوئى دابمەزرىت .

بەۋجۆرە ئەگەر دەسەلاتى ھوكمرانەكان زالبىت بەسەر دامەزراۋە پۆشنىبىرى و فىركارىيەكانى كۆمەلگەدا، ئەوا پۆشنىبىران دەگۆپىن بۆ فەرمانبەر يان كارمەندىك، كە پشتنەستور بەكەسانى دىكە دەژىن، زانكۆكانىش نابنە مەزلگەي پۆشنىبىرە سەربەخۆكان و مامۆستايانى زانكۆش دەبنە فەرمانبەرى پووت و پاشكۆو پىۋانەكانى ھەلۋەستەكردنى ئەكادىميانە ۋاۋەرىكردنى بابەتيانەي مەسەلەكان لەدەستدەدەن و دەبنە كۆسپ لەبەردەم فىكرى سەربەخۆدا . لىرەدا دەبىت ھىما بۆ ئەو بەكەين، ئەگەرچى سەربەخۆيى زانكۆكانمان بەپىي ياسا پاريزراۋە، بەلام لەواقىعدا ئەو سەربەخۆيە ھىشتا ساۋايە .

مەلمانىي نىۋان ھىزەكانى ناو زانكۆ و دەروە:

ۋىپراي كارىگەرىي ھەندىك ھىزى دەركى لەسەر زانكۆكان، ۋەك دەسەلاتدارانى سىياسى يان دۆخى كۆمەلەيەتى، ھۆكارەكانى ناو زانكۆ كە تايبەتن بە دەسەلاتى زانستى و مەعنەۋى ئەخلاقى بۆ بىينىي رۆلى كارىگەر زۆر گرىنگن . ئەمەش پشتنەستور بەو راستىيەي ھۆكارە ناۋەكىيەكان ھەمىشە كارىگەرتىن لە ھۆكارە دەركىيەكان .

ھۆکارە ناوھەکییە بىنچىنەيىھە كانى شىكىستخواردنى زانكۆكان: يەكەمىن خەوشىيى ژىنگەي ئەكادىمى، ئەو ھەستىكردنە كوشىندەيىھە بە كاملى و چاكىي خۇدو ناتەواوى و خراپىي ئەوانى دىكە . بىگومان ئەم ھەستىكردنە يەككىكە لە خەوشىيە باوھەكان، بەلام دەشىت تاكە پۆشنىبىرە جىكارەو ھەستىيارەكانىش گىرۆدەي دەستى بىن . لىرەدا دەبىت ھىما بۆ ئەو بەكەين، كە ھەمان ئەو ھۆكارانەي دەبنە ھۆي پەرەسەندى زانكۆكان و بەھىزكردنى پىگەيان، دەبنە ھۆي داپمانيان . چونكە ھەتاكو زانكۆ زىاتر تووشى لەخۇبايىبوون بىت و ھەولبىدات بۆ بەدەستەينانى ناوبانگى خۆي لە پووى ئامانج و بەرھەمەكانىيەو، لاوازتردەبىت . ھەتاكو دەسەلاتى دەرەكى زىاترىت، دەسەلاتى ناوھەكى لاوازتردەبىت . ھەتا لە پووى زەوى و زارو خانووبەرەو دەولەمەندترىت، لە پووى پۆھى فىكرىيەو ھەژارتدەبىت . دوھەمىن خەوشىي ئەكادىمى، ترسنۆكىي زانكۆكانە . چونكە ئەگەرچى مامۆستايانى زانكۆ بايەخ بە چاكى و پاكى دەدەن، بەلام بەداخەو ھەولدەدەن لە ئاستىكى بەرتەسكدا گىرىبەكەن، لەبەرئەوھى ئەكادىمىستەكان بەسروشتى خۇيان ورياو بەگومانن و زىاتر ژيانى ئارام ھەلدەبژىرن و خۆ لە مەسەلە مەترسىدارو «بەقەكان» نادەن .

ھۆكارە ناوھەكيىە بىنچىنەيىھە كانى سەرکەوتنى زانكۆكان:

ئەگەر بىرومان بەوھىنا، كە زانكۆكان پۆلىكى زىندوويان ھەيە لە پەرەپىدانى كۆمەلگەدا و زانكۆكانى خۇيشمان ھەتاكو ئىستا وەك پىويست بەوھەفانەبوون بۆ بىنىنى پۆلى چاوەپوانكراوى خۇيان، ئەوا دەپرسىن: چۆن دەتوانىن ھەلوئىستى زانكۆكان چاكترىكەين؟ چۆن زانكۆكان دەتوانن پشت بەخۆ بەستوگەشە بەخۇيان بەدەن؟ لەراستىدا دۆخەكە رەشبينانە نىيە و لىرەدا ھەندىك پرنسىپى گشتى دەخەينەپوو، كە دەشىت كلىلى چارەسەرىن:

۱- پىفۆرمى زانكۆكان گىرنگن، بەلام ناكىرئ لە دەرەوھەرا بسەپىنرىت . چونكە (بۆ نمونە) دەكرىت كۆرپو كۆنگرە دەرەكىيەكان يارىدەدەرىن، بەلام ناشىت جىگرەوھى ھەولدانە ناوھەكيىەكان بن بۆ خۆرپىكخستەوھو خۆنوئىكردنەوھ . بەواتايەكى دىكە، دەبىت پىفۆرمى زانكۆ لەناو خۇدى زانكۆو ھەلقولت .

۲- ئامانجى بىنچىنەيى بەھىزكردنى وىستى فىكرىي مامۆستايانى زانكۆيە . ئەم بەھىزكردنە تەنيا سەرلەنوئى رىكخستەوھى دامەزراوھىي و كارىپىكردنى بايەخپىدانو بەپررسىارى لەلايەن زانكۆكانەوھ نىيە، بەلكو پىويستىشى بە بەھىزكردنى لايەنى ئەخلاقىي (بەواتا فەلسەفەيىھەكەي) دەستەي مامۆستايان ھەيە، چونكە پىويستە

ئه‌وانه خاوه‌ن بپروایه‌کی راستگۆیانه بن و خۆ له دەم چه‌ورکردن و ته‌له‌ی سیاسی به‌دووربگرن. ئه‌گه‌ر ئه‌وانه ئه‌نجامدران، ئه‌وا وپیرای ژماره زۆریی خویندکاران و هه‌لومه‌رجی سه‌ختی کارکردن و جیاوازی و ناکوکییه سیاسییه‌کان، داها‌توویه‌کی گه‌ش چاوه‌پروانیانده‌کات.

۳- ئه‌گه‌ر زانکۆ مه‌نزلگه‌ی ئه‌قل و ویزدان بێت، ئه‌وا پێویسته مامۆستای زانکۆ هه‌ولب‌دات شایسته‌ی ئه‌و مه‌نزلگه‌یه بێت و له که‌سیتی و په‌فتاره‌کانی خۆیدا ئه‌و به‌ها فیکری و ئه‌ده‌بیانه به‌رجه‌سته‌بکات، که زانکۆ ده‌پاریژن، چونکه زانکۆ له ده‌ره‌وه‌را ناپاریژریت، به‌لکو له‌ناوه‌وه‌را قایمه‌کریت.

۴- ئه‌رکی سه‌رشانی زانکۆ‌کانه بیلایه‌نی و با‌به‌تیخوازی و سه‌رپاستی بپاریژن، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و که‌شه ده‌سته‌به‌ریکه‌ن، که مامۆستایان و خویندکاره‌کان بتوانن له سایه‌یدا گه‌فتوگۆ ئاخوتن و هه‌لسه‌نگاندن و په‌خنه‌گرتن سه‌باره‌ت به‌ دیاریکردنی ئاقارو پراکتیکی جۆلانه‌وه ئه‌نجامبده‌ن.

۵- زۆر لاوی به‌هره‌دار له ژیا‌نی زانکۆ‌کاندا هه‌لده‌که‌ون، که‌چی زۆری پێ ناچیت له پووی ئه‌کادیمییه‌وه لاوازو سسته‌بن، له‌به‌ر گواسته‌وه‌یان بۆ به‌پێوه‌به‌ریتیه‌کان یان له‌ده‌ستدانی وزه‌و خواستی گه‌شه‌کردن و گۆرانیان بۆ بیروکراتیی نیۆ زانکۆ‌کان. ئه‌مه‌ش مه‌سه‌له‌یه‌که ده‌بیت هه‌لوه‌سته‌ی له‌ئاستدا بکریت و چاره‌سه‌ری بۆ بدۆزریته‌وه.

چاكسازىي بوارى ھاتوچۇ پاراستنى گىيانى ھاوولاتيانو بەھەدەرنەدانى سامانىكى زۆرە

دەستپىك:

ملىۋنە ھا ئوتومبىلى جۆربەجۆرى بچووك و گەرەو ماتپورى ھەمەرەنگ لەسەر شەقامەكانى دنيا ھاتوچۇدەكەن. ئەگەرچى ئەوانە يارمەتيدەرى مرۇقن و ئاسانكارىي زۆرى بۇ دەكەن، بۇ پايىكردنى كاروبارى پۇژانە و خىراكردنى ئەنجامدانى كارەكان، كەچى سالانە دەبنە ھۆكارى مردنى نزيكەي ملىۋن و سەد ھەزار كەس و برىنداربوونى زياتر لە چل ملىۋن كەس. دەكرىت ژمارەي مردنى پووداۋەكانى ھاتوچۇ بشوبەينىن بە كەوتنەخوارەۋەي پۇژانەي دە فرۆكەي بۇينگ ۰۷۴۷. لىرەشدا مرۇف ھۆكارى سەرەككىي پىشھاتنى پووداۋەكانە، ئەنجامى سنووردارىي تۈانا ھەستەكى و دەروونى، ھەلسوكەوت و ئاكارى لە كاتى ئوتومبىل لىخوپىندا، چونكە مرۇف راستەوخۇو ناراستەوخۇ، دەبىتە ھۆكارى پىشھاتنى زياتر لە سى لەسەر چۈارى كۆي پووداۋەكان.

ئەگەرچى ولاتە پىشكەوتوۋەكان تەنيا ۱۵٪ى رىژەي دانىشتوان پىكدىن و زياتر لە ۶۰٪ى كۆي ئوتومبىلەكانى جىهانىان ھەيە، كەچى رىژەي پووداۋەكانى ھاتوچۇ تىاياندا ۱۴٪كۆي مردوۋەكانى پووداۋەكانى ھاتوچۇ تىناپەرىننى، لەكاتىكدا دەولەتەكانى پۇژەلاتى ناوہپاست خاۋەنى ۲٪ى ئوتومبىلەكانى جىهان، كەچى ۶٪ى رىژەي مردوۋەكانى پووداۋى ھاتوچۇ لەخۇدەگرن. بەپىي زانىارىيەك، تىچوى پووداۋەكانى ھاتوچۇ سالى ۱۹۹۶ لە پۇژەلاتى ناوہپاستدا ۷ملىيار دۇلارى ئەمريكى بوۋە، ئەمەش ئىستا زياتر بوۋە.

لاي ئىمەش لە كوردستان رىژەي پووداۋەكانى ھاتوچۇ لە ھەلكشان و زۆربووندايە و ئەگەر بانكىكى زانىارىي راستەقىنەي ھاۋچەرخمان ھەبوايە و ھەموو پووداۋە بچووك و گەرەكانى ھاتوچۇ تۆماربكردايە، بۇمان دەردەكەوت مەترسىيەكەي

له چ ئاستیكدايه و حكومه تيش هه‌لۆهسته يه كى جىدى و بهرپرسيارانى له ئاستدا ده كرد. ئەمەش دەيسه پىننى به سەر لايه نه په يوه ندىداره كاندا گۆرانكارىيه كى بنه په تى له شىوازو ئامرازه كانى به پىوه بردنى هاتوچۆى هه رىمدا بكن و گه شه به لايه نه جۆربه جۆره كانيان بدن و كارمه ندى پىويستيان بۆ دهسته به رىكه نو دهسه لاتی جىبه جىكردن و كۆنترۆلكردنى زياتريان بده نئ.

كابينه‌ى شه شه م و هاتوچۆ:

كابينه‌ى شه شه مى حكومه تى هه رىمى كوردستان له كارنامه‌ى خۆيدا خالىكى بۆ چاكسازى بوارى هاتوچۆ ته رخا نكردوه، كه ئەمه دهقه كه يه تى: « چاككردى رهوشى هاتوچۆ له كوردستان و جىگىر كردنى سيسته ميكى هاوچه رخى يه كگرتوو له هه رىمداو داين كردنى پىداويستيه كانى به مه به ستى پاراستنى ژيانى هاو لاتیان و كه مكرده وى قوربانىيه كانى هاتوچۆ. » به داخه وه هه تاكو ئىستا ئەو خاله كارى جىدى بۆ نه كراوه و نه كه وتۆته گه ر. به حوكمى ئەوه‌ى له سالى ۲۰۰۳ وه يه كىك بووم خۆبه خشانه به شدارىم كرده له چاككردى رهوشى هاتوچۆى سليمانىداو به هۆى شاره زابيه كى مه وازىعانه‌ى بواره كه وه، به پىويستى ده زانم ئەم بابته‌ى خواره وه بخمه به رده ستى حكومه تى هه رىم و لايه نه په يوه ندىداره كان، به مه به ستى به شدارىكردن له و چاكسازىيه‌ى حكومه تى هه رىم به ده ستيه وه يه بيكات.

سهره تا ده بىت ئەوه بلىم، چه ند هۆكارىك ئاسته نكن له به رده م جىبه جىبوونى چاكسازى بوارى هاتوچۆدا، كه ده كرئت به م شىوه يه بيانحه مه پوو:

۱- بوونى دوو شىوازى مۆله تپىدان له هه رىمى كوردستاندا، يه كىكيان له ناوچه‌ى هه وليرۆ دهۆك، ئەويتريان له ناوچه‌ى سليمانى و گه رميان. ئەوه‌ى يه كه ميان سيسته ميكى سهره تاييه و له گه ل سهرده مى ئىمپۆدا ناگونج و ئەوه‌ى دوه ميش ئەگه رچى له سه ره تاي ده سته كاربوونىدا له سالى ۲۰۰۵ دا هه نگاوى باشى نا، كه چى به داخه وه له ناوه رۆكه كه‌ى به تال كراوه ته وه و هىچى له وه‌ى يه كه م جياواز نيه. هه روه ها به ليشا و پىدانى مۆله تى شۆفىرى به كه سانىك، كه نه بوونه ته شۆفىر، ئەوه ش شه قامه كانى كوردستانى پر كرده له ئوتومبيل لىخورى نه شاره زاو ناشايسته.

۲- پشتبه ستن به ياساكانى هاتوچۆى عىراق، كه هه موو به نده كانى و ميكانىزمه كانى جىبه جىكرديان بۆ رۆزگارى ئىمپۆ ناشين و وهك هه رىمىكى تايبه تمه ند ده كرئت ياساگه لى وه ها به ئىننه ئاراوه، كه نمونه بن بۆ سه رجه م ناوچه كانى ترى عىراق.

۳- به‌رپۆه‌بردنی هاتوچۆ زیاتر ده‌دریته ده‌ست پله‌داری سه‌ربازی، به‌بێ ئه‌وه‌ی ئه‌و پله‌دارانه‌ شاره‌زای بواری هاتوچۆ بن، بۆ دانانی پله‌داره‌کانیش پشت به‌ ئینتیمای حیزبی ده‌به‌ستریته، نه‌ک پسیپۆرپوون له‌ بواره‌که‌دا. له‌کاتی‌که‌دا له‌ وڵاته‌ پێشکه‌وتوه‌کاندا ئه‌م بواره‌ له‌ به‌شی سه‌ربازی جیاکراوه‌ته‌وه‌و ته‌نیا ده‌رکردنی کارتی مۆله‌تی‌دان و کۆنترۆڵکردنی جیبه‌جیکردنی یاساکان دراوه‌ته‌ ده‌ست پۆلیس.

۴- به‌شیکی زۆری کارمه‌ندانی به‌رپۆه‌به‌رایه‌تیه‌کانی هاتوچۆ شاره‌زای ساده‌ترین لایه‌نه‌کانی یاساکان و مانۆره‌کان و ریساکانی هاتوچۆ نین، هه‌تا‌کو بتوانن کارامانه‌ کاره‌کانی خۆیان راپییکه‌ن. له‌به‌ر نه‌بوونی هه‌بیه‌ت و ده‌سه‌لاتیش له‌به‌رده‌م به‌رپرسان و که‌سوکارو شۆفییره‌کانیاندا، زاتی ئه‌وه‌یان نییه‌ کۆنترۆلی یاساشکینیه‌کان بکه‌ن.

به‌ره‌و چاکسازی:

بۆ ئه‌وه‌ی کابینه‌ی شه‌شه‌م بتوانیته‌، له‌ ماوه‌ی ده‌سته‌به‌کاربوونی خۆیدا، کارنامه‌که‌ی خۆی له‌ بواری هاتوچۆدا جیبه‌جیکاته‌، ده‌توانیته‌ سوود له‌ م‌تیبینیانه‌ی خواره‌وه‌ وه‌ریگرته‌:

۱ - مۆله‌تی‌دان:

شۆفییره‌ ئه‌و که‌سه‌ نییه‌ که‌ ده‌توانیته‌ له‌ناو ئوتومبیلی‌که‌دا دانیشیته‌ و ئاوینه‌کان و کورسییه‌که‌ی ریکبخت و بزانیته‌ چۆن سوکان و پایده‌ره‌کانی به‌نزی و ئیستۆپ و کلاج به‌کاردینیته‌، به‌لکو ئه‌و که‌سه‌یه‌ که‌ به‌خولیکی فیروونی شۆفییریدا تیپه‌رپیته‌ بۆ فیروونی ئه‌و خالانه‌ی لای خواره‌وه‌و به‌تاقیکردنه‌وه‌ی تیوری و پراکتیکی به‌رپۆه‌به‌رایه‌تیه‌کانی هاتوچۆدا تیپه‌رپیته‌ و ده‌رچوویته‌. خاله‌کانیش بریتین له‌:

- ۱- شاره‌زابوون و تیگه‌یشتن له‌ مه‌ترسی و سه‌ختیه‌کانی ئوتومبیل لیخۆرپین.
- ۲- ئاشنا‌بوون به‌ ریساکانی ئوتومبیل لیخۆرپین و یاساکانی هاتوچۆ.
- ۳- به‌ده‌سته‌هێنانی زانیاری سه‌باره‌ت به‌ ئوتومبیل و چۆنیته‌ به‌کارهێنانی و تیروانی به‌رامبه‌ر به‌و خه‌وشیانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌ لایه‌نی توندوتۆڵیه‌وه‌ هه‌یه‌.
- ۴- تیگه‌یشتن له‌ کاریگه‌ری دۆخی ده‌روونی مرۆیی له‌سه‌ر کارامه‌یی لیخۆرپینی ئوتومبیل.
- ۵- لێهاتوویی له‌ بواری هه‌لسه‌نگاندنی ئوتومبیل لیخۆرپین له‌ بارودۆخی مه‌ترسیداردا.
- ۶- کارامه‌بوون له‌ لیخۆرپینی ئوتومبیلدا، بێ دروستکردنی سه‌خه‌تی و مه‌ترسی بۆ خۆو ئه‌وانی تر.

۷- هه‌لوئسته‌هرگرتنی هوشیارانه و به‌رپرسیاران به‌رامبه‌ر به‌مانۆره‌کانی سه‌ر رینگه‌وبان.

۸- به‌ده‌سته‌هینانی زانیاری ده‌رباره‌ی پیاده‌سست و لاوازه‌کان (مندالۆ پیره‌کان). به‌داخه‌وه له‌هه‌ریمی کوردستان مۆله‌تپیدان پشتبه‌ستوو نییه به‌و خالانه‌ی سه‌ره‌وه‌و له‌په‌وی تیۆرییه‌وه‌و فی‌رخواز به‌شیوه‌یه‌ک په‌روه‌رده‌ناکریت، که‌بیته‌ شۆفیر. له‌په‌وی پراکتیکیشه‌وه، مه‌شقی ئه‌وتۆی پی‌ناکریت، که‌شاره‌زای مانۆره‌کانی هاتوچۆ بیت، له‌هه‌موو بارودۆخ و کاته‌کاندا. هه‌روه‌ها گه‌لیک جار له‌به‌ر هۆکاری ئینتیمای سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی کارئاسانی ده‌کریت و تاکه‌تاکه‌ش به‌بی ئه‌نجامدانی هه‌چ کاریکی تیۆری و پراکتیکی مۆله‌ت ده‌به‌خشریت. ئه‌مه‌ش بۆته هۆی ئه‌وه‌ی مۆله‌تی شۆفیری بدریته‌زۆر که‌س، که‌شۆفیر نینو مینی چینراون و هه‌رکاتی‌ک بیت به‌که‌سانی ترده‌ته‌قه‌نه‌وه. ئه‌گه‌ر لایه‌نه‌په‌یوه‌ندیاره‌کان لیکۆلینه‌وه‌بکه‌ن سه‌باره‌ت به‌و ژماره‌زۆره‌ی مۆله‌ت، که‌دراوه‌به‌هاولاتیان و هه‌رپه‌مه‌کیانه‌سه‌د نمونه‌له‌هه‌ر ناوچه‌یه‌ک وه‌ریگرن و جاریکی تر تاقیانبه‌که‌نه‌وه، بۆیان ده‌رده‌که‌وی‌ت کاره‌ساتی مۆله‌تپیدان له‌هه‌ریمی کوردستان له‌چ ئاستیکدایه.

له‌ولاته‌پیشه‌که‌وتوه‌کاندا مۆله‌تی شۆفیری به‌سێ قۆناغدا تیده‌په‌ریت:

۱/ شایسته‌بوون له‌په‌وی ته‌ندروستییه‌وه، واته‌پشکنین له‌هه‌موو په‌وییه‌که‌وه، بۆ دانیابوون له‌وه‌ی فی‌رخواز چاوی کز نییه، شه‌وکویژ نییه، په‌نگ کویژ نییه، بیستنی ته‌واوه، نه‌خۆشیی ترسناکی له‌گه‌ل نییه‌وه‌ک په‌رکه‌م، هه‌چ جۆره‌که‌مه‌ندامیه‌کی نییه.

۲/ خویندنی تیۆری و شاره‌زابوونی له‌بواری ئوتومبیل لی‌خو‌رپینداو ده‌رچوون له‌تاقیکردنه‌وه‌ی تیۆریدا، لایه‌نی که‌م به‌پله‌ی ۷۵٪.

۳/ مه‌شکرده‌نی پراکتیکی له‌شوینی داخراو و سه‌ره‌شه‌قامه‌کان و گۆره‌پانی خلیسکداو ئه‌نجامدانی تاقیکردنه‌وه‌و ده‌رچوونی به‌بی بوونی هه‌له‌ی گه‌وره‌ی مه‌ترسیدار. بۆ پاره‌سه‌(کردنی مۆله‌تپیدان پێشنیاری ئه‌م خالانه‌ی هواره‌وه‌ده‌که‌م):

۱- چاککردنی تاقیکردنه‌وه‌ی تیۆری، به‌په‌رپه‌ویکردنی په‌یه‌ریکی ئوتومبیل لی‌خو‌رپینی یه‌کگرتوو بۆ ئاشنا‌بوونی فی‌رخواز به‌لایه‌نی تیۆری.

۲- چاککردنی تاقیکردنه‌وه‌ی پراکتیکی، به‌په‌چاوکردنی فی‌ربوونی گشت مانۆره‌کانی ئوتومبیل لی‌خو‌رین و ئه‌نجامدانی تاقیکردنه‌وه‌که‌، به‌په‌ی فۆرمی دیاریکراو، نه‌ک میزاجی ئه‌فسه‌ر.

۳- هه‌له‌سه‌نگاندنی توانای نووسینگه‌کان و پراختیه‌ره‌کان له‌رینگه‌ی کۆنترۆلکردنی

ئەنجامدانی کارەکانیان و سەرپنچییەکان و تاقیکردنەوهی تاییەتیەوه و داخستنی نووسینگە ناشایستەکان و راگرتنی کاری پاهینەرە نەشیاوەکان.

۴- دانان و کاریکەردنی شیوازی مۆلەتی ماتۆرلیخوپین و مۆلەتی گشتی بەشیوہیەک، کە گونجاویت لەگەڵ سیستەمی نویدا.

۵- گۆرپینی سەرتاپای ئەو ئەفسەرانی تاقیکردنەوهی تیۆری و پراکتیکی دەکەن و پاهینانی ئەفسەرە نوێکان لە رینگەیی کۆرسیکەوه بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە. ئەم هەنگاوه مۆلەتپێدان لە میزاجی شەخسی و رقی سیاسی و گەندەلی بەدوور دەگریت.

۶- دابینکردنی کارمەندی شایستە و پێویست بۆ راییکردنی کارەکان، تەنانەت ئەگەر بە دوو شەفتیش بیت، بۆ دوانەکەوتنی مۆلەتپێدان، بەمەرجیک حساب بۆ ماندووبوون و کاری زیادەیی ئەو کارمەندانە بکریت.

لێرەشدا واچاکە بەرپۆه بەرایەتیەکانی هاتوچۆی کوردستان خۆیان لە چەند بیروپرایەکی هەلە بەدوور بگرن، لەوانە:

یەکەم: مەرج نییە ئەو کەسانەیی دەچنە تاقیکردنەوهی بۆ یەکەمین جار یان دواتر دەریچن، بەلکو دەبیت ئەو کاتە دەریچن، کە نیشانیدەن تیگەشتوون و شارەزای بواریەکەو مەرجەکانی مۆلەت وەرگرتن. لێرەشدا دەبیت خۆ لە فشاری دانیشتوان بەدوور بگیریت و نەکەونە ژێر هەست و سۆزی دانیشتوانە و هۆکاری سیاسی (وەک پشتگیریکردنی هەلبژاردن و شتی تر) نەکریتە بەهانه بۆ دەستکردنەوه و لاوازکردنی سیستەمی هاتوچۆ و مۆلەتپێدانی هەپەمەکی.

دوهم: خزمەتکردنی خەلک و کارناسانیکردن بۆ داواکاریەکانیان، مانای ئەو نییە دواي هەستە بەرژەوه نەدیخوازو کۆنەپەرستەکانی ئەوان بکەوین و تاقیکردنەوهی کان لە ناوەرۆکی زانستی خۆیان بەتال بکەینەوه. مۆلەتی شۆفییری وەک بەدەستەپێدانی بەلگەنامەیی رەگەزنامە یان پاسپۆرت نییە، کە تەنیا پێویستی بە چەند بەلگەنامەیک هەبیت، بەلکو بە پروانامەیی پزیشکی دەچیت، ئەگەر کەسیک بەباشی بەدەستی نەهینیت، دەبیتە هۆی کوشتنی مۆف.

سییەم: تیکەلکردنی کاری حیزبی و حکومەتایەتی کاریگەری خرابی هەبۆه لەسەر مۆلەتپێدان و پێویستە کاری حیزبی لە دەرەوهی چوارچۆی بەرپۆه بەرایەتی هاتوچۆ بیت و هیچ کەسیک مۆلەتی پێ نەدریت کە شایستە نەبیت، جا پلەیی حیزبی هەرحییەک بیت. واتە پێویستە کار بۆ سەرورکردنی یاسا بکریت، نەک رازیکردنی دلی بەرپرسەکان.

۲ - پووداۋەكانى ھاتوچۇ:

پووداۋەكانى ھاتوچۇ خەمىكى پۇژانەى خەلك و سەرچاۋەى دلەپراۋكىيانە، يەككە لە و گرفتانەى وزە و تۈاناو سامانى زۆرى كۆمەلگە قوتدەدات و بەنرخترين سەرمايە كە مرۇقە بەفېرپۇدەدات. بۇيە كەمكردنەۋەى پووداۋەكانى ھاتوچۇ بەتەنيا ئەركى سەرشانى بەرپۇە بەرايەتى ھاتوچۇ نىيە، بەلكو ئەركىكى گشتىيە و پىۋىستە گشت كۆمەلگە، بە ھەموو دامودەزگاۋ چىنو توپۇزەكانەۋە، بەشدارىي تىدا بكن. لىرەشدا بۇ كەمكردنەۋەى پووداۋەكانى ھاتوچۇ ئەمانە پىۋىستن: ھۆشمەندىي تاكەكانى كۆمەلگە، رىنمايى پوونى ھاتوچۇ، سزاي ياسايى رېگر لە سەرپىچى، رېگەوبانى شياو و ئوتومبىلى توندوتۇل. دەبىت سەرنج بۇ ئەۋە رابكىشىن، كە ھۆكارەكانى پووداۋى ھاتوچۇ لاي خۇمان ئەمانەن: شۇفېر، رېگەوبان، ئوتومبىل، پىادەكان، ياساۋ لىپرسىنەۋە.

- شۇفېر:

ھەلەكانى مرۇق ھۆكارى رېزەيەكى زۆرى پووداۋەكانى ھاتوچۇن لاي ئىمە. دەر كەوتوۋە لە ھەر ۱۰ پووداۋىك ۶-۷ يان مرۇق ھۆكارەۋ ۳-۴ يان دەگەپىنەۋە بۇ توندوتۇل ئوتومبىل يان رېگەوبان. ھۆكارى مرۇبى تەنيا ئەنجامى نەشارەزايى ئوتومبىل لىخوپىن نىيە، بەلگو بەرى نەبوونى مۇلەتى ئوتومبىل لىخوپىن و نەبوونى وريايى و ھەلۋىستى پەخنەگرانەۋ ئاگادارنەبوونە لەسەر رېگەوبان و كاتى ھاتوچۇ. نەبوونى مۇلەت ماناي ئەۋەيە، كە مرۇقەكە لە بنەپەتدا مۇلەتى ئوتومبىل لىخوپىنى پى نىيە، يان مۇلەتەكەى بەسەرچوۋە، ياخود مۇلەتى جۇرىك ئوتومبىل بۇ جۇرىكى تر بەكاردىنئى (ۋەك بەكارھىنانى مۇلەتى تايبەتى بۇ تەكسى و پاسو لۆرى). ھۆكارى مرۇبى سەرەكى سەرپىچىكردنى ياساۋ رېنمايىەكانى ھاتوچۇيە. بۇ نمونە، خىرا لىخوپىن، مۇبايل بەكارھىنان لە كاتى ئوتومبىل لىخوپىندا، سەرپىچىكردنى ياساكان و گوئ نەدان بە ھىماكانى ھاتوچۇۋ ترافىك لايت. بۇ پارەسەركردنى ئەم لايەنە، ئەم فالانەى فۋارەۋە گرتگن:

۱- بوونى كۆنترۇللى بەردەۋامى پۇلىسى ھاتوچۇ بۇ پاراستنى ياساۋ رېنمايىەكانى ھاتوچۇۋ سزادانى سەرپىچىيەكانى شۇفېران و بى مۇلەتەكان.

۲- دانانى ماۋەى «شۇفېر لە ژېر تاقىكردنەۋەدا» بۇ ماۋەى سالىك، بۇ ئەۋانەى تازە مۇلەتى شۇفېرى ۋەردەگرن و كاتى پوودانى سەرپىچى مەترسىدار مۇلەتەكەيان رابگىرى و بنىردىنەۋە بۇ تاقىكردنەۋەى تىۋرى، ئەگەر دەرچوون

مۆلّه‌ته‌که‌ وه‌ر‌ب‌گ‌رنه‌وه‌، ئه‌گه‌ر‌نا به‌ کۆرسی ف‌ی‌ر‌بوونی شوؤف‌یر‌یدا ت‌ی‌په‌ر‌یته‌وه‌ .
 ۳- دانانی سیسته‌می کونکردنی مۆلّه‌ت (۲۵ خال بۆ هه‌ر مۆلّه‌ت‌یک و چه‌ند خالی‌یک بۆ هه‌ر سه‌ر‌پ‌ی‌چیه‌یک، که ده‌ب‌ی‌ت به‌ر‌پ‌ن‌مای‌ی دیار‌ب‌ب‌ک‌ر‌ی‌ت) و کاتی ته‌واو‌بوونی ئه‌و خالانه شوؤف‌یر‌ بن‌ی‌ر‌د‌ر‌یته‌وه‌ بۆ تاق‌ی‌کردنه‌وه‌ی تیۆری، ئه‌گه‌ر ده‌ر‌چوو مۆلّه‌ته‌که‌ وه‌ر‌ب‌گ‌ر‌یته‌وه‌، ئه‌گه‌ر‌نا به‌ کۆرسی ف‌ی‌ر‌بوونی شوؤف‌یر‌یدا ت‌ی‌په‌ر‌یته‌وه‌ .
 ۴- چاره‌سه‌ر‌کردنی ک‌ی‌شه‌ی دوو جۆر شیوازی ئوتومبیل لیخورین له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان، له‌ ر‌ی‌گه‌ی تاق‌ی‌کردنه‌وه‌ی تیۆری ئه‌وانه‌ی مۆلّه‌ت تازه‌ده‌که‌نه‌وه‌و سزادانی سه‌ر‌پ‌ی‌چیه‌کان به‌پ‌ی‌ی سیسته‌می نو‌ی‌ی هاتوچۆ .

- ر‌ی‌گه‌وبان:

به‌شیکی زۆری ر‌ی‌گه‌وبانه‌کانی کوردستان ه‌ی‌شتا مه‌ر‌جه‌کانی ر‌ی‌گاو‌بانی سه‌لامه‌ت‌خ‌وازانه‌یان ت‌ی‌دان‌ییه‌ و هۆکار‌ی‌کی گ‌رن‌گی پ‌ی‌شه‌ات‌نی ر‌ووداو‌ه‌کانن . به‌شیکی‌ش له‌ نه‌خشه‌ساز‌ی بنه‌ر‌ه‌تی ر‌ی‌گه‌وبانه‌کانی کوردستان گ‌رف‌ته‌ی‌نه‌رن و نه‌بوونی ر‌ووناکیی پ‌ی‌ویست له‌سه‌ر شه‌قامه‌کانی ناوشار و بوونی تاسه‌ی ده‌ست‌کردی هه‌ر‌مه‌کی هۆکاری تری سه‌ره‌له‌دانی کاره‌ساتن . ئه‌مه‌ و‌ی‌رای خراپ‌ی ئه‌و قیره‌ی ر‌ی‌گه‌وبانه‌کانی پ‌ی‌ دروست‌ده‌ک‌ر‌ی‌ت و سه‌ره‌له‌دانی ر‌ه‌گ‌له‌ی زۆر ئه‌نجامی ئه‌و خراپ‌یه‌ یان ئه‌و باره‌له‌گ‌رانه‌ی نایاسایانه باره‌له‌گ‌رن، یاخود که‌می ه‌ی‌ماکان و ه‌ی‌له‌کانی هاتوچۆو به‌ هه‌له‌دروست‌کردن و دانانیان .

بۆ چاره‌سه‌ر‌کردنی ئه‌م لایه‌نه‌، ئه‌م خالانه ده‌قه‌مه‌(هه‌):

- ۱- کارکردن بۆ ئه‌وه‌ی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌کان به‌شیوه‌ی زانستی و یاسایی ر‌ی‌گه‌وبانه‌کان بنیات‌ب‌ی‌ن، له‌ ر‌ووی به‌کاره‌ی‌نانی جۆری قیرو که‌ره‌سته‌و ئه‌ستووری ر‌ی‌گه‌که‌وه‌ .
- ۲- پ‌ی‌داچوونه‌وه‌ به‌ نه‌خشه‌ساز‌ی بنه‌ر‌ه‌تی شار و شارۆچکه‌کانداو چاک‌ساز‌ی‌کردن ت‌ی‌ایدا به‌شیوه‌یه‌ک، که یاریده‌ده‌ری هاتوچۆیه‌کی هاوچه‌رخ و سه‌لامه‌ت‌خ‌وازانه‌ ب‌ی‌ت . هه‌روه‌ها ده‌ست‌کاری‌کردنی ر‌ی‌پ‌ه‌وی هاتوچۆ له‌ناو شارداو گۆر‌پ‌ینی هه‌ندی‌ک شه‌قام بۆ یه‌ک ئاراسته‌ و کو‌ی‌ره‌ر‌ی‌گه‌، بۆ ر‌ی‌ک‌خ‌ست‌نی هاتوچۆ .
- ۳- ر‌و‌پ‌ی‌و‌و‌کردنی ت‌ی‌ک‌رای ئه‌و ه‌ی‌مایانه‌ی دانراون و ئه‌و ه‌ی‌لانه‌ی نه‌خش‌ی‌ن‌راون و سه‌ره‌نو‌ی دانانه‌وه‌و نه‌خش‌اند‌نه‌وه‌یان به‌پ‌ی‌ی ر‌ی‌ساو ستاندارته‌ جیهانییه‌کان و به‌و شیوه‌یه‌ی سه‌ر‌ل‌ی‌ش‌ی‌وان و هه‌له‌خ‌ست‌نه‌وه‌ نه‌خه‌نه‌وه‌ . ل‌ی‌ره‌شدا په‌یوه‌ندی به‌ ر‌ی‌پ‌ه‌به‌رایه‌تی ر‌ی‌گاو‌بانه‌وه‌ ب‌ک‌ر‌ی‌ت، که ه‌ی‌ماکانی ده‌روه‌ی شار به‌سه‌ر‌پ‌ه‌ر‌شتی به‌ر‌ی‌پ‌ه‌به‌رایه‌تی هاتوچۆ ب‌ی‌ت، نه‌ک مه‌زه‌نده‌ .

- ۴- لاپردنى تاسەدەستكردهكان و قەدەغەكردى داناينان و بەكارھىتائانان بەپىيە ياساۋ پىنمايىبەكان لەلايەن بەرپۆھبەرايەتى ھاتوچۆۋە .
- ۵- كۆنترۆلكردى قورسايى بارھەلگىرەكان و سزادانى سەرىپچىكاران .

- ئوتومبىل:

مەبەست توندوتۆلى و لايەنى سەلامەتىي ئوتومبىلە . لىرەشدا ئەگەرچى دامودەزگاي پىشكىنى ھاۋچەرخى ئوتومبىل ھەن بۇ كاتى تۆماركرىدو مۆلەت نوپكرىدەنە كارى پىويست ئەنجامدەدەن، بەلام زۆرىك لەو ئوتومبىلانەى لە دەرەۋەى ھەرىم ھاتوون و مۆدىلى كۆنن لەسەر شەقامەكانن و گرفت و مەترسى دروستدەكەن، كە پىويستە مەفرەزەكانى ھاتوچۆ بايەخى زۆرى پى بدەن . لايەنى توندوتۆلىي ئوتومبىل برىتییە لەمانە:

- ۱- بوون و ئىشكردى گىشت لايەتەكان .
- ۲- بوون و ئىشكردى ئامرازەكانى وریاكرىدەنەۋە (ھىماى پىچكرىدەنەۋە ھۆپن).
- ۳- بوونى تاىەى ياسايى لە پرووى قەبارەو جۆرەۋە كە شىاويىت بۇ مۆدىلەكە .
- ۴- بوونى ئاۋىنەكانى بەردەم و ئەملاۋئەۋلاى شۆفىر .
- ۵- بوونى فلچەى پاكرىدەنەۋەى جامەكان .
- ۶- بوون و ئىشكردى سىستەمى ئىستۆپى ياسايى .
- ۷- بوون و كاركردى پىشتىنى سەلامەتى .
- ۸- جامەكان درزىان تىدا نەبىت و لەو جۆرە بن كە كاتى پووداۋ وردنابن .
- ۹- سەلامەتى لاشەى ئوتومبىل و نەبوونى شكان و پارچەى تىژ بە ئوتومبىلەكەۋە .
- ۱۰- بوونى كەرەستە پىويستەكان لە ئوتومبىلدا: تاىەى سىپىر، ھەرىق، سى گۆشە، لايەت، سندوقى تەندروستى .

- پىادەكان:

لەبەر كەمى ھوشيارىي ھاتوچۆ لاي خودى پىادەكان و نەبوونى لىپرسىنەۋە لە سەرىپچىبەكانىان و رىزىنەگرتىنان لەلايەن شۆفىرەكانەۋە، پىادەكان سەرچاۋەى پىشھاتنى پووداۋى ھاتوچۆن بۇ خۆيان يان شۆفىرەكان، لە ھەمان كاتدا ھۆكارى قوربانىي پووداۋەكانى ھاتوچۆشن . كەمى ھىلەكانى پەرىنەۋە، نەبوونى پرد يان تونىل بۇ پىادەكان لەو شوپىنانەى پىويستە، سەرچاۋەى دروستبوونى سەغلەتى ھەلەن لەسەر شەقامەكان . كەمى

هیماکانی وریاکردنه‌وه و شوینی په‌پینه‌وه هۆکاریکی تری پیشهاتنی روودای هاتوچۆیه .

بۆ پاره‌سەری ئەم لایەنەش ئەم فالانە دەفەمە (۹۹):

۱- نه‌خشە‌کیشانی شوینی په‌پینه‌وه له‌ سه‌رتاپای ئەو شوینانە‌دا که بۆ په‌پینه‌وه‌ی خالک پیویست و گرنگن، ئە‌مه‌ش به‌پیی ستاندارته‌ جیهانیه‌کانی نه‌خشە‌کیشان .

۲- دروستکردنی به‌ربه‌ست له‌ شوسته‌ی ناوه‌پاستی ئەو ریگیانە‌ی په‌پینه‌وه‌ی هه‌ر‌مه‌کیی پیاده‌کان تیایاندا مه‌ترسیداره‌و راهیتانی خە‌لک له‌سه‌ر په‌پینه‌وه‌ له‌ شوینی تایبه‌ته‌وه .

۳- بنیاتنانی تونیل یان پردی په‌پینه‌وه‌و دانانی هیمای وریاکردنه‌وه‌و شوینی په‌پینه‌وه‌ له‌و شوینانە‌دا که گرنگ و پیویستن .

۴- به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی هوشیاری هاتوچۆی پیاده‌کان و دانانی سزا بۆ ئە‌وانیش له‌ کاتی سه‌ر‌پێچیکردن و دروستکردنی مه‌ترسیدا .

۵- به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی به‌ر‌پرسیاریتی شو‌فییره‌کان به‌رامبه‌ر به‌ پیاده‌کان و پێزگرتنی هیلە‌کانی په‌پینه‌وه‌و سزادانی ئەو شو‌فییرانه‌ی سه‌ر‌پێچیده‌که‌ن .

۶- ریکخستنی ترافیک لایتی چوار‌پیانە‌کان به‌شیوه‌یه‌ک که مافی پیاده‌کانی تیادا نه‌خوراییت و سه‌لامه‌تیان پارێزراوییت .

۳- سه‌ر‌پێچیه‌کانی هاتوچۆ:

یه‌کیک له‌ هۆکاره‌کانی پیشهاتنی رووداوه‌کان و که‌وتنه‌وه‌ی کاره‌سات، سه‌ر‌پێچیه‌کانی هاتوچۆیه . لای ئی‌مه‌ له‌به‌ر نزمی هوشیاری دانیش‌توان و به‌شیک له‌ شو‌فییره‌کان و سه‌رچلی و گوئی نه‌دان به‌ یاسا‌کانی هاتوچۆ له‌لایه‌ن به‌شیک‌ی دیکه‌ی شو‌فییره‌کانه‌وه‌، پۆژانه‌ روودای دلته‌زین پووده‌ده‌ن، یان سه‌غله‌تی ناپیویست دروستده‌بی‌ت . لی‌ره‌شدا، له‌به‌ر نزمی ئاستی هوشیاری زۆربه‌ی پۆلیسه‌کانی هاتوچۆ له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان، ئە‌و سه‌ر‌پێچیانە‌ کۆنترۆل نا‌کری‌ن و وه‌ک هه‌له‌ی ئاسایی سه‌یرده‌کری‌ن . له‌م ده‌رفه‌ته‌دا سه‌رنج بۆ هه‌ندیک له‌و سه‌ر‌پێچیانە‌ پاده‌کیشم، تا به‌راورد‌بکری‌ن به‌و سه‌ر‌پێچیانە‌ی له‌لایه‌ن به‌ر‌پوه‌به‌رایه‌تییه‌کانی هاتوچۆوه‌ سزادراون:

۱- پابه‌ندنه‌بوون به‌ هیماکانی هاتوچۆوه‌، وه‌ک پاوه‌ستان له‌و شوینانە‌ی پاوه‌ستان قه‌ده‌غه‌یه‌، لی‌دانی ترافیک لایتی سوور، برینی هیلی ناوبری ناوه‌پاست، جیه‌جی نه‌کردنی پابه‌ندبوونی ره‌هاو پاوه‌ستان، لی‌خو‌رپین به‌ پیچه‌وانه‌ی ئا‌ر‌استه‌وه‌ . هتد .

- ۲- نه پاراستنى خيړايى ليخورينى ياسايى .
- ۳- نه پاراستنى ماوهى نيوانى گونجاو له نيوان ئوتومبيله كاندا .
- ۴- پراوه ستانى كتوپر و به كارنه هينانى هيماي پيچكردنه وه .
- ۵- ئوتومبيل ليخورين به شه و به بئ لايى يان به تاك لايته وه .
- ۶- سواركردنى منداڵ به شيوه يه كى ناياسايى (پشتينى سه لامه تى، كورسى، پشتى پيكابو لۆرى) .
- ۷- توند نه به ستنه وهى بارى ئوتومبيل .
- ۸- به كارهينانى موبایل له كاتى ئوتومبيل ليخوريندا .
- ۹- ئوتومبيل ليخورين به سه رخوشى .
- ۱۰- سواركردنى سه رنشينى زياد له پيويست .
- ۱۱- ئوتومبيل ليخورين به بئ مؤلّه ت (گنجى خوار ۱۸ سالان، ته كسى و پاس به مؤلّه تى تاييه ت) .
- ۱۲- ليخورينى ئوتومبيل به بئ ژماره يان به ژماره ي ناپوون .
- ۱۳- يوتيرن له سايدى دوور له سايدى دهسته چه په وه .
- ۱۴- ليخورينى ئوتومبيليك كه خيړايينماكه ي كارناكات .
- ۱۵- ليخورينى ئوتومبيلى تايه سواو له كه شى زستاندا .
- ۱۶- ليخورينى ئوتومبيل به سه نه وييه ي ته واوبوه وه .
- ۱۷- ليخورينى به رده وام له سايدى تيپه راندن و ئاستهنگ دروستكردن بو ئه وانه ي پشته وه .
- ۱۸- پاشه وپاش گه رانه وه له سه ر شه قامى سه ره كى و به شيوه يه كى مه ترسيدار .
- ۱۹- به كارنه هينانى پشتينى سه لامه تى .
- ۲۰- تيپه راندن له شوينى قه ده غه دا .
- ۲۱- فريدانى خوّل و خاشاك له په نجه ره ي ئوتومبيله وه .
- ۲۲- ليخورينى ئوتومبيليك كه زينگه پيسده كات .
- ۲۳- به كارهينانى هوړن له كاتى ناپيويستدا .
- ۲۴- به كارهينانى هه له ي چوارى ئوتومبيل .
- ۲۵- ليخورينى سه رشيتانه ي ئوتومبيل .
- ۲۶- ليخورينى ئوتومبيل به ئيستوي خراب .
- ۲۷- پراكيشانى ئوتومبيلى په ككه وته به شيوه يه كى ناياسايى .
- ۲۸- به كارهينانى لايى زياده ي په رنگى شين كه كوړكردنى كاتى دروستده كات

- یان به‌کاره‌یتانی لایتی ته‌م له‌که‌شی پوون و ئاسایی و ناوشاردا.
 ۲۹- نه‌پاراستنی پابه‌ندبوونی ده‌سته‌پاست.
 ۳۰- به‌کاره‌یتانی لایتی به‌رز له‌ناوچه‌ی نیشته‌جیبوونی چپو ناوچه‌ی پووناکدا.

۶- نه‌خشه‌سازی نه‌ندازه:

حاشاه‌لنه‌گره که نه‌ندازه‌ی به‌رپوه‌به‌رایه‌تییه‌کانی هاتوچۆ له‌ماوه‌ی چه‌ند سالی پاردوودا کاری باشیان کردوه له‌بواری هیلکاری پینگه‌وبانه‌کان و هیماسازی هاتوچۆدا، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا چه‌ندین هه‌له‌پوویانداه له‌بواری دروستکردنی تابلۆکان و شیوازی دانانیان و جووری هیله‌کانی سه‌ر‌پینگه‌وبان و شیوازی دانانیاندا. هیماکانی هاتوچۆش ستاندارتی جیهانین و ناکریت به‌ویستی خۆمان دروستیان بکه‌ین یان دایان بنیین، به‌لکو ده‌بی پابه‌ندی پيساو یاساکانی دروستکردن و دانانیان بین. ئینجا پیویسته دانانی هیماکان به‌پیی ریبه‌ری تیوری فیکردنی شو‌فیری بیت، بۆ نه‌وه‌ی سه‌ر‌لیشوان و به‌هه‌له‌تیگه‌یشتن لای شو‌فیزان و نه‌وانه دروست نه‌کات که مۆله‌ت وهرده‌گرن. بۆ نه‌وه‌ی نه‌خشه‌سازی نه‌ندازه‌هاوچه‌رخ و یاسایی بیت، پیویسته هیماکانی هاتوچۆ هیله‌کان له‌شوینانه‌دا به‌کاربه‌یتن، که گرنگ بۆ سه‌لامه‌تی و هارمۆنیکردنی هاتوچۆ، نه‌گه‌رنا پیزیان لی‌ناگیریت و فه‌رامۆشده‌کرین. هه‌روه‌ها قه‌باره‌ی هیماکان به‌و شیوه‌یه‌ بن و به‌شیوازی گونجاون بۆ شه‌قامه‌که‌ دابنرین.

ئه‌وه‌هه‌لانه‌ی هیماکان و هیله‌کانی رینگه‌وبان که ده‌بیت (پاره‌سه‌ر‌بکرین):

- ۱- نه‌بوونی ستاندارتی یه‌گرتووی هیماکان و دروستکردنی هیمابه‌شیوازی جو‌ربه‌جو‌ر.
- ۲- نه‌گونجاندنی هیماهیله‌کان له‌گه‌ل کتییی ریبه‌رداو فه‌رامۆشکردنی زۆرکیان که هه‌م بۆ خه‌لک و هه‌م بۆ فیکرخوازه‌کان پیویستن.
- ۳- دروستکردنی هیمای هه‌له‌ و دانانی هیمای له‌شوینی هه‌له‌دا.
- ۴- به‌کاره‌یتانی هیمای زۆر له‌هه‌ندیک ناوچه‌ و فه‌رامۆشکردنی دانانیان له‌ناوچه‌ی دیکه‌ که گرنگه‌.
- ۵- به‌کاره‌یتانی هیلکاری به‌شیوه‌یه‌کی هه‌له‌ له‌پووی دریزی و ماوه‌ی نیوان هیله‌کانی سایدکه‌نه‌وه‌.
- ۶- به‌رزایی بۆری هیماکان و پووبه‌ری هیماکان گونجاونین له‌گه‌ل شه‌قامه‌که‌و خیرایی ناوچه‌که‌دا.

۷- کارنەکردنی بەرپۆه بەرایەتیەکانی هاتوچۆ بۆ پزیزگرتن لە هێماو هێلەکان لەلایەن شۆفیرەکانەووەو جیگیرکردنیان و سزادانی ئەوانەى فەرماوشیان دەکەن .

۵- هوشیاریی هاتوچۆی کارمەندانی هاتوچۆو دانیشتوان:

هوشیاریی هاتوچۆ زۆر گرنگە بۆ جیگیرکردنی هاتوچۆیەکی هاوچەرخى سەلامەتخواز. هێنانەدی ئەو هوشیارییەش، لەلای دانیشتوان بەگشتی، ئەرکی سەرشارانی بەرپۆه بەرایەتی هاتوچۆ نییە بەتەنیا، بەلکو ئەرکی سەرشارانی هەموو لایەکە: قوتابخانەو زانکۆکان، دامودەزگاکانی ڕاگەیاندن، دامودەزگا و دامەزراوە گشتی و تایبەتیەکان، پیاوانی ئایینی، ڕیکخراوەکانی کۆمەلگەى مەدەنى. ئەوەش لە ڕێگەى بەرنامەو بلاوکراوەى تایبەت بە بوارەکەو.

هوشیاریی هاتوچۆی کارمەندانی هاتوچۆ لەئاستیکى پێویستدا نییە و ئەرکی سەرشارانی بەرپۆه بەرایەتیەکانی هاتوچۆیە و پێویستە بەشیوەیەک ئەنجامبدرێت کە شایستەبێت و هەموو کارمەندەکان بگرتتەووە کاتی هاتنی کارمەندى نوێش پێرەویى هەمان شت بکریت. جیگەى داخیشە ئاستى هوشیاریی هاتوچۆى دانیشتوان دلخۆشکەرنییەو بەرپرسیارانە مامەلە لەگەڵ هاتوچۆدا ناکەن. جیى نینگەرانیشە کە تاكو ئیستا لە سیستەمى خوێندندا بایەخ بە هوشیاریی هاتوچۆى قوتابى و خوێندکارەکان نادرێ و نەبۆتە خەمیکى گرنگ و پڕۆژەیهک. ڕاگەیاندى کوردیش بەبایەخەو ئەو لە هاتوچۆ ناداتەو. تاكو ئیستا ڕیکخراوەکانى کۆمەلگەى مەدەنىش هوشیاریی هاتوچۆ بە خەمیکى خۆیان نازانن و پیاوانى ئایینیش نەخراونەتە گەر بۆ بەشداریکردن لە هەلمەتى هوشیارکردنەوێى تایبەت بە هاتوچۆدا. لێرەشدا ئەگەرچى بەرنامەکانى هاتوچۆى تەلەفزیۆنەکان باش پۆلى خۆیان دەگێرن لە هوشیارکردنەوێى خەلکدا، بەلام زۆرجار پڕۆفشناڵانەو زانستى نینو بە میزاجى تاکەکەسى دەبرێنەرپۆه .

بۆ چارەسەرى ئەم لایەنەش ئەم ئالانە پێویستە:

- ۱- هەولدان بۆ ئەوێ هوشیاریی هاتوچۆ ببیتە بەشیک لە پڕۆگرامى خوێندن .
- ۲- ئەنجامدانی کۆرسى پەرۆردەکردنی کارمەندانی هاتوچۆ لە پلەى بەرزەو بەیگرە بۆ پۆلیسى سەر شەقامەکان .
- ۳- کارکردن بۆ خستەگەرى ڕیکخراوەکانى کۆمەلگەى مەدەنى و پیاوانى ئایینی و ڕاگەیاندن بۆ چەسپاندن و گشتاندنی هوشیاریی هاتوچۆ .
- ۴- بەرپاکردنی هەلمەتى هوشیاریی هاتوچۆ لە ڕێگەى پۆستەر و ریکلامەووەو

سوودوه‌رگرتن له ئاسیاسیئل و کۆرەک تیلی کۆم، وێپرای راگه‌یاندنه‌کان بۆ ئه‌و مه‌به‌سته .

٥- پیکه‌ینانی گروپی هاو‌پێیانی ها‌توچۆ بۆ هاوکاریکردنی به‌پێوه‌رایه‌تی ها‌توچۆ بۆ جیگیرکردنی هوشیاریی ها‌توچۆو سزادانی سه‌رپێچیکاران .

٦- بۆ‌لۆ‌کردنه‌وه‌ی مانگانه‌ی ئاگادارینامه‌ی هه‌مه‌جۆر ده‌رباره‌ی بابته و گ‌رفته‌کانی ها‌توچۆ .

٦- نووسینگه‌کان و راهێنه‌ره‌کان:

یه‌کیک له‌ پێدا‌و‌یستیه‌کانی جیگیرکردنی ها‌توچۆیه‌کی هاوچه‌رخ‌ی سه‌لامه‌تخ‌وازانه ، بوونی نووسینگه‌کانی ها‌توچۆیه‌، به‌پێی ئه‌و رێنماییه‌ی بۆیان دیاریکراوه‌و بوونی راهێنه‌ری لێهاتوو و کارامه‌یه بۆ ئه‌نجامدانی کۆرسی راهێنانی شو‌فێره‌کان به‌ستاندارتی جیهانی و به‌پێی یاسا و رێنماییه‌ هاوچه‌رخه‌کان . به‌داخه‌وه له‌ ماوه‌ی رابردوودا، ئه‌نجامی ها‌تنه‌ئارای نووسینگه‌ی خراپ و په‌یدا‌بوونی راهێنه‌ری ناشایسته ، به‌هۆی هێنانه‌خواره‌وه‌ی ئاستی تاقیکردنه‌وه‌کانی بوون به‌راهێنه‌ر، گه‌لێک کاری چه‌وت و نایاسایی و گه‌نده‌لی له‌ناو هه‌ندیک نووسینگه‌دا پ‌وویاند‌اوه . بۆیه‌ کاتی ئه‌وه‌ ها‌توه‌ چاره‌سه‌ریک بۆ ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ بدۆزێته‌وه‌و کۆله‌که‌یه‌کی تری سیسته‌مه‌که‌ کارابکرێته‌وه . بۆ ئه‌مه‌ش:

١- هه‌لسه‌نگاندنه‌وه‌ی گشت نووسینگه‌کان و راهێنه‌ره‌کان، پشتته‌ستوو به‌ سه‌یرکردنی به‌ده‌سته‌هێنانی مۆله‌تیان، کاری مه‌یدانیان، فایلێ سه‌رپێچی و سزاکانیان و پا‌به‌ندبوونیان به‌ یاسا و رێنماییه‌کان . ئینجا سزادانی ئه‌وانه‌ی سه‌رپێچی بچوکیان هه‌بووه‌و لێسه‌ندنه‌وه‌ی مۆله‌ت له‌وانه‌ی خراپه‌کارو گه‌نده‌ل بوون .

٢- به‌هێزکردنی لێژنه‌ی به‌دواداچوونی نووسینگه‌کان و دانانی که‌سانی ده‌ستپاکو پشت پێ به‌ستراو بۆ به‌پێوه‌بردنی . لێره‌شدا دانانی سیسته‌می به‌سه‌رکردنه‌وه‌ی هه‌فتانه‌ی ئاشکراو نه‌یانی نووسینگه‌کان و راپرسیکردن له‌ناو فی‌رخ‌وازه‌کاندا بۆ به‌ده‌سته‌هێنانی زانیاری و پ‌استیه‌کان .

٣- راهێنانه‌وه‌ی راهێنه‌ره‌کان له‌ رێی کۆرسیکه‌وه‌و تاقیکردنه‌وه‌یان بۆ ئه‌نجامدانی کاره‌کان به‌شیوه‌یه‌کی شایسته .

٧ - زۆربوونی ئوتومبیل:

یه‌کیک له‌ هۆکاره‌کانی تیکچوونی په‌وشی ها‌توچۆ له‌ هه‌ریمی کوردستان و

پەرەسەندىنى پووداۋەكانى ھاتوچۆۋ پىسبونى بىئەندازەى ژىنگەى ۋلاتەكەمان، ھوردەكردنى بى سەروبەرو زۆرى جۆرەكانى ئوتومبىلە . ئەم دياردەيە بەشىۋەيەكە، ئەگەر چارەسەرى باشى بۇ نەدۆزىتەۋە، ئەۋا كوردستان لە چەند سالى داھاتودا دەبىتە گەرچىكى گەرەى ئوتومبىل و ناۋچەيەكى پىر مەترسى لە پىۋى ژىنگەۋە . ناپىت لايەنە پەيوەندىدارەكان لە بواری ھوردەكردنى ئوتومبىلدا تەنيا رەچاۋى رىساكانى بازىپى ئازاد بىكەن و گوئى نەدەن بەلايەنەكانى دىكە . ھەرۋەھا دەبىت چوارچىۋەيەك بۇ مولكدارىتى ئوتومبىل دابىرئىت، ھەتاكو كارەساتەكە گەرەترنەبىت . لە ۋلاتانى پىشكەوتودا، بۇ كۆنترۆلكردنى ھوردەكردنى ئوتومبىل، باجىكى زۆر دەخرىتە سەر ئوتومبىلەكان و ھاۋلاتيان ناچارەكردىن تەنيا ۋەك پىداۋىستىيەكى گىرنگ ئوتومبىل بىكەن، نەك ۋەك كەرەستەيەكى كەمالى . ھەرۋەھا باجى جۆرەجۆرى ژىنگەپارىزى و تەندروستى دەخرىتە سەر فرۆشتىنى بەنزىن، كە ھەموۋكەسىك لەبەر ھەرزانى سوتەمەنى ئوتومبىل نەكپىت . شان بەشانى ئەۋانەش دوو جۆر بىمە بۇ ئوتومبىل بەكارھىئان دانراۋە، يەككىيان زەۋىانە (نرخى بەكارھىئانى زەۋى) و بىمەى تەئىمىن بۇ ئوتومبىلە، ئەمەش بىرە پارەيەكە ھەموۋكەسىك بۆى ھەلناسوپىت . لەپال ئەۋانەداۋ بۇ كارئاسانىكردنى گواستەۋەى ھاۋلاتيان، سىستەمى گواستەۋەى گشتى بەشىۋازى پاس و مپىرۆۋ تەكسى نەفەرەت دەستەبەر و چالاككراۋە .

دواۋتە:

ئەگەرچى ئوتومبىل لىخوپىن شارەزايەكە لە رىگەى ۋانەو كۆرسى تايبەتەۋە بەدەستدەت، بەلام پىۋىستە ھەلسوكەوت و ئاكارى شۆفېرەكان سەبارەت بە گەلىك مەسەلە كۆنترۆلكىرئىت، بەتايبەتى لىخوپىنى دوژمنكارانەو توندوتىژ، بەسەرخۆشى لىخوپىن و ياساشكىنى . بەپى زانىارىيەكان دەرەكەوتوۋە، ئەۋ شۆفېرانەى تەمەنى ئوتومبىل لىخوپىن دووسال زياتر نىيە، دەبنە ھۆى رىژەيەكى زۆرى كەوتنەۋەى پووداۋەكانى ھاتوچۆ . ھەرۋەھا ئاشكرابوۋە ئەۋ شىۋازانەى ئىستا مۆلەتيان پى دەدرىت ناپىتە ھۆى بەرھەمەننى شۆفېر بەۋاتا زانستىيەكەى . بۆيە پىۋىستە لايەنى پەيوەندىدار چاۋىك بەشىۋازى مۆلەتپىداندا بخشىنئىتەۋەو سىستەمىكى يەكگرتوۋى ھاتوچۆ بەيئىتەئاراۋەو كۆمەلگە نەكاتە قوربانى ياساۋ شىۋازگەلىكى مۆلەتپىدان، كە ھى سەردەمىكە بۇ ئەمپۇگەشەكردنى رىگەۋبانەكان و زىادبوۋى ژمارەى ئوتومبىلەكان شىۋانىيە . ھەرۋەھا گەرەكە بايەخ بە دەروونناسىيى مۇقى

تایبەت بە بەکاربەرانی رێگەوبانەکان بدریت، بەتایبەتی شوۆفیرەکان، چونکە لیکۆلینەوه‌کان دەریانخستوو قوتاریبوونی هەر شوۆفیریک لە ڕووداویک بەبێ زیان، بەدریژایی ڕۆژگار ئاکاری خراپی ئوتومبیل لیخوڕینی لا بەهێزە کات.

وێرایی ئەوانە، گەشەپێدانی بونیادی ژێرخان بەشیۆه‌یه‌کی دیراسە‌کراو، یه‌کی‌که‌ له‌ مه‌سه‌له‌ بنچینه‌یه‌یه‌کان بۆ که‌م‌کردنه‌وه‌ی ڕووداوه‌کانی هاتوچۆ، چونکە زیاتر له‌ په‌نجا هۆکاری تایبەت بە بونیادی ژێرخان هەن، که‌ ده‌بنه‌ هۆی پێش‌هاتنی ڕووداوی هاتوچۆ. هه‌روه‌ها ده‌بیت هاوشانی گەشە‌کردنه‌ نوێ‌کانی بواری هاتوچۆ پێکه‌ین، بۆ جله‌کردنی سیسته‌می هاتوچۆ. بۆ نموونه، دانانی کامی‌راکانی کۆنترۆڵ‌کردنی خێرای و له‌ ترافیک دان، ڕۆلی گه‌وره‌ی هه‌یه‌ له‌ که‌م‌کردنه‌وه‌ی ڕووداوه‌کانی هاتوچۆ‌داو شوۆفیرەکان ناچارده‌کات بە‌خێرای دیاری‌کراو لیخوڕین و ڕیزی هێماکان و ترافیک لایته‌کان بگرن. کارمه‌ندانی هاتوچۆش که‌سانیک نین ته‌نیا له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان ئاراسته‌ی لیخوڕین له‌ چوار‌ڕیانه‌کاندا بکه‌ن، به‌لکو ئه‌رکیانه‌ ره‌وتی هاتوچۆ به‌پێی سیسته‌میکی هاوچه‌رخ پیکه‌زن و هه‌موو ئەوانه‌ سزابه‌ن که‌ سه‌رپێچی ئەو سیسته‌مه‌ ده‌کەن، جا پله‌و پایه‌یان هه‌رچیه‌ک بیت.

ڕۆژنامه‌ی ئاسۆ سه‌ره‌تای مانگی ۱۰ / ۲۰۱۰

گۆران و نووبوونه وه خه‌سله‌تی سه‌ره‌کی په‌روه‌رده‌یه سوودوهرگرتن له ئه‌زموونه‌کانی دیکه‌ش یاریده‌ده‌رن

په‌روه‌ده‌ کلیلێ ئاشنابوونه به‌ تواناکانی مرۆف، به‌مه‌رجیک په‌روه‌ده‌ به‌ زنجیره‌ پرۆسه‌یه‌ک دابنریت، که‌ ئامانجیان چه‌کدارکردنی تاکه‌ به‌ وتوانستانه‌ی یارمه‌تیده‌ده‌ن بۆ به‌کاربردنی وزه‌کانی خۆی له‌ پێگه‌ی تیگه‌یشتن و جله‌وکردنی توخمه‌ کولتورییه‌کانه‌وه‌و گرتنه‌ئسته‌وی هوشیارانه‌ی به‌رپرسیاریتییه‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌وه‌.

خه‌سله‌تی سه‌ره‌کیی ژینگه‌ی په‌روه‌ه‌کردنیکێ داها‌تووخواز بریتیه‌ له‌ خیرایی گۆران. ئه‌مه‌ش ده‌یسه‌پینێ به‌سه‌ر جله‌وکارانی بواری په‌روه‌رده‌دا، له‌کاتی سیاسه‌تسازی په‌روه‌رده‌و دیاریکردنی ئامانجه‌کانیدا، ئه‌و خه‌سله‌ته‌ په‌چاوبکه‌ن. چونکه‌ له‌ناو جیهانیکی گۆراوی گه‌شه‌کردودا، که‌ مه‌عریفه‌ به‌خیرایی نویده‌بیته‌وه‌، ئه‌رکی په‌روه‌ده‌ ته‌نیا گوێزانه‌وه‌ی پێکۆپیکێ زانیارییه‌کان نییه‌و ئاخاوتن ده‌باره‌ی چه‌سپاندنی پۆحی په‌خه‌نگرانه‌و فیڕکردنی شیوازه‌کانی بیڕکردنه‌وه‌ تیده‌په‌رینێ، به‌وپییه‌ی په‌روه‌ده‌ی داها‌تووخواز ده‌بیت جه‌غت له‌سه‌ر کۆمه‌لێک شاره‌زایی سه‌ره‌کی بکاته‌وه‌، وه‌ک توانای گونجان، نه‌مونیانی، مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ گۆرانی خیرا، تیگه‌یشتن له‌ گۆران و ئاماده‌بوون بۆ که‌وتنه‌ ژێر کاریگه‌ریی.

ئه‌و په‌روه‌ده‌یه‌ی له‌ رابردوودا چاوی تی بربوو و بریتیی بوو له‌ وانه‌پێوتنه‌وه‌و ته‌لقیندادان، ئیمرۆ بۆته‌ پرۆسه‌یه‌کی گۆرانکاری به‌رده‌وام، که‌ گشت تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ ده‌که‌ونه‌ ژێر کاریگه‌رییه‌وه‌. هه‌روه‌ها ئاشنابوون به‌ چۆنییه‌تی گۆران بۆته‌ یه‌کیک له‌ ئامانجه‌ سه‌ره‌کییه‌ نوویه‌کانی په‌روه‌ده‌. وی‌پای ئه‌وه‌ په‌روه‌ده‌ ئه‌م ئامانانه‌شی هه‌یه‌: به‌ده‌سته‌پینانی مه‌عریفه‌، بنیاتنانی ژیری، په‌ره‌پیدانی تواناکانی په‌خه‌نگرتن، بنیاتنانی توانا ئه‌قلیه‌کان، گه‌شه‌پیدانی توانای خۆناسین و ده‌رککردن به‌ به‌هه‌ره‌کان و سنووره‌کانیان، فیڕبوونی چۆنییه‌تی زالبوون به‌سه‌ر مه‌یل و په‌فتاره‌ وی‌رانکاره‌کاندا، خسته‌گه‌ری توانسته‌ داھینه‌رو خولقینه‌ره‌کانی تاک، ئاشنابوون به‌ چۆنییه‌تی به‌شداریکردن له‌ به‌رپرسیاریتی گرتنه‌ئسته‌وی له‌

کۆمه‌لگه‌دا، فیربوونی چۆنییه‌تی په‌یوه‌ندی دروستکردن له‌گه‌ل که‌سانی دیکه‌دا، یارمه‌تیدانی تاک بۆ گونجان له‌گه‌ل گۆرانکارییه‌کانداو به‌ده‌سته‌هینانی تیروانینیکی هه‌مه‌لایه‌ن ده‌رباره‌ی جیهان، راهینانی تاک له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی پراکتیکی و ئه‌قلانی بی‌ت و توانای ناسین و چاره‌سه‌رکردنی گرفت و کێشه‌کانی هه‌بی‌ت.

که‌واته‌ په‌روه‌رده‌کردن پۆلێکی دیاری هه‌یه‌ له‌ پرۆسه‌ی نوێکردنه‌وه‌و گۆرانکاریی دیموکراتیانه‌دا و له‌ کوردستان با‌یه‌خ‌یک‌ی زیاتری هه‌یه‌، چونکه‌ کاریگه‌ری له‌سه‌ر ئیستاو دا‌هاتووی ده‌بی‌ت. ئه‌مه‌ش پێویستی به‌ کارو‌کۆش‌شی زۆر هه‌یه‌ بۆ سه‌ره‌له‌نوێ دیاریکردنی پرۆسه‌و ئامانجه‌کانی په‌روه‌رده‌. له‌لایه‌که‌وه‌ به‌پر‌سه‌یارتییه‌کی گه‌وره‌ ده‌که‌وتیته‌ ئه‌ستۆی پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردن بۆ ئاماده‌سازیکردنی بۆ جیهانی شو‌پ‌شی ته‌کنیکی به‌هه‌موو کاریگه‌رییه‌ جو‌ریه‌ جو‌ره‌کانیه‌وه‌. له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌ په‌روه‌رده‌کردن ده‌بی‌ت ئامانجی راهینانی مرۆف‌ بی‌ت له‌سه‌ر گۆران. جا ئه‌گه‌ر گوته‌گه‌لی وه‌ها هه‌بن، که‌ پێانوابی‌ت په‌روه‌رده‌کردن سیسته‌میکی موخافه‌زه‌کارانه‌یه‌، واتا ئه‌رکی ئه‌وه‌یه‌ نه‌وه‌ نوێکان به‌ زانیارییه‌ پێش‌وه‌خت له‌سه‌ر پێکه‌وت‌وه‌کان ئاشنا‌بکات‌و‌ وایان لێ بکات له‌گه‌ل به‌هاو بیرو‌پ‌را‌کانی کۆمه‌لگه‌دا بسازین، ئه‌وا راستییه‌ نوێکان ده‌ریان‌خست‌وه‌، که‌ مه‌عریفه‌یه‌ک نییه‌ بۆ هه‌تا هه‌تایه‌ هه‌موان له‌سه‌ری رێک‌به‌ک‌ه‌ون و هه‌موو به‌هاو بیرو‌پ‌را‌کانی رابرد‌وو‌یش شایانی پیا‌چوونه‌وه‌و ته‌نانه‌ت ره‌ت‌کردنه‌وه‌ن و مه‌عریفه‌کانی ئیم‌پ‌ۆش له‌ دا‌هات‌وو‌دا ده‌گۆ‌پ‌رین‌و‌ نوێ‌ده‌بنه‌وه‌. به‌و‌پێی‌یه‌ په‌روه‌رده‌کردن یه‌کنی‌که‌ له‌ که‌ره‌سته‌ سه‌ره‌کییه‌کانی بنیات‌نانی مرۆف‌ و به‌هۆی پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردن و له‌ رێگه‌ی دامه‌زرا‌وه‌گه‌لی جو‌ریه‌ جو‌ره‌وه‌ به‌ده‌ست‌دی‌ت، که‌ فیرکردنی ره‌سمی گرن‌گ‌ترین که‌نالیه‌تی.

بۆ بنیات‌نانی سیسته‌میکی په‌روه‌رده‌ی دا‌هات‌وو‌خواز له‌ جیهانیکی کارلێکرد‌وو‌دا، نابی‌ت له‌ خالی سه‌ره‌تای ئه‌زموونی میله‌له‌تانی پێش‌که‌وت‌وو‌ی دنیاوه‌ ده‌ست‌پێک‌ه‌ین، به‌ل‌کو ده‌بی‌ت سوود له‌و سیسته‌می په‌روه‌رده‌کردنه‌ی میله‌له‌تانی دیکه‌ وه‌ر‌ب‌گرین که‌ ئیم‌پ‌ۆ کاریان پێ ده‌کریت، به‌و‌پێی‌یه‌ی ئه‌وانه‌ ئه‌زموونی مرۆف‌ایه‌تین ده‌کریت به‌ ره‌چاو‌کردنی خه‌سه‌له‌ته‌کانی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان و ئاستی گه‌شه‌کردنی سوودیان لێ وه‌ر‌ب‌گیریت. بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش وه‌ر‌گیرانی باب‌ه‌ت له‌سه‌ر ئه‌زموونی په‌روه‌رده‌ی وڵاتانی پێش‌که‌ت‌وو‌یان نووسین ده‌رباره‌یان رێگه‌یه‌که‌ بۆ ئه‌و سوود لێ وه‌ر‌گرتنه‌و ئه‌رکی سه‌ر شانی هه‌موو ئه‌وانه‌یه‌، که‌ له‌ وڵاته‌ پێش‌که‌وت‌وه‌کان ژیاون، ئه‌زموونی په‌روه‌رده‌ی ئه‌و وڵاتانه‌ بگۆ‌پ‌رینه‌وه‌، هه‌تا‌کو سیاسه‌ت‌سازانی بواری په‌روه‌رده‌ و په‌روه‌رده‌کاران سوودیان لێ وه‌ر‌ب‌گرن بۆ جی‌گیرکردن و په‌ره‌پێدانی

ئەو پېفۆرمى پەرورەدەییە لەلای ئیمە ھەنگاوی ھەلھێناوە دەستیپێکردووە، ھەتاكو بەسەلامەتی و باشی بگاتە كەناری ئامانجەكانی خۆی.

لێرەشدا سوودوەرگرتن لە سیستەمی فێرکردنی ولاتە ئەسكەندەناقییەكان، كە لە پووی پەرورەدەو بەولاتگەلی زۆر پیشكەوتوو دادەنرێن و سیستەمی پەرورەدە تیاياندا كۆمەلێك بەهای لەخۆگرتووە، سوودبەخشن بۆ سیستەمی پەرورەدەیی داھاتووخواز كە پێویستە لە كوردستاندا نیشتهجێبكرێت. ئەو بەھایانەش بریتین لە:

۱/ تاك سەنتەری فەلسەفەیی پەرورەدەكردنە و پێویستە ھەموو تواناو پێگاکان بخرێنەگەر بۆ ئەوێ تاك تواناكانی خۆی بخاتەپوو و دەرفەتی گەشەكردن و دەولەمەندبوونی بۆ بڕەخسێت.

۲/ بنیاتنانی ئەقلی پەخەنەگرانی دور لە كۆپكردن و پێ لەبەركردن و پەفتاری بەشداریكردنی بەردەوام لە پڕۆسەیی پەرورەدەدا و پەتكدنەوێ پەراویزكەوتنی پەرورەدەكراو.

۳/ پەتكدنەوێ ئەقلی مۆتڵەگەرای پەتكدەوێ ئەویترو بنیاتنانی ھەمەلایەنی و فرەپەنگی.

۴/ پەتكدنەوێ بێركردنەوێ «ئەم یان ئەو»، واتە پەش یان سپی و كارپێكردنی پرنسیپی پێژەییوونی حەقیقەت.

۵/ بڕوابوون بە سیستەمی ھەمەلایەن كە لە دایەنگەو دەستپێدەكات و بە خویندنی بالاكۆتایی دیت و چەندین جۆری خویندن لەخۆدەگرێت.

۶/ بایەخدان بە كەسانی خاوەن پێداویستی تایبەتی و دەستەبەركردنی خویندن بۆ ئەوێ ئەوانیش سوود لە سیستەمی پەرورەدە وەرگیرن. ھەرەھا دەرفەت پەخساندن بۆ ئەو گەورانەیی لە سەردەمیكی دیاریكراویدا لەبەر گرتنی تایبەتی ماوێ خویندنیان نەبوو.

۷/ كارپێكردنی پرنسیپی «فێرە بۆ ئەوێ فێرەكەیت» لەلایەن پەرورەدەكارانەو. واتە فێربوونی بەردەوامی پەرورەدەكاران ھەتاكو بتوانن بە گۆرپانكارییەكاندا پابگەن و زیاتر لەوانە تیبگەن كە پەرورەدەكرین.

۷/ جیبەجێكردنی بنەمای سێ كوچكە، واتە ئەو بنەمایە پێیوایە پەرورەدەكردن ئەركی سەرشانی خویندنگە - خیزان - كۆمەلگەییە و ھامانگە و پێكەو كاركردنی ئەو سێ لایەنە گرنگە.

۸/ دانانی پەرورەدە بە ئامرازی جیگیركردنی دیموكراسی وەك شیوای ژیان و تەرخانكردنی بڕیكی چاكي سامانی نیشتمانی بۆ جیبەجێكردنی ئەركەكانی پەرورەدە.

تورک و کورد کولتوور و به‌های هاوبه‌ش

پیواری لیک تیگه‌یشتنی کورد- تورک و پوانینه یه‌ک به‌ چاویلکه‌ی پۆژگارەکانی پێشوو، یه‌کیکه‌ له‌ هۆکارەکانی ناکوکی، پیکدادان، چاندنی تۆوی رق و لیک دوورکه‌وتنه‌وه‌و پیشهاتنی کاره‌سات و پووداوی ناخۆش. بۆیه‌ ئه‌لته‌رناتیقی گونجاو بۆ خۆپاراستنی هه‌ردوولا له‌ مه‌ینه‌تییه‌کانی رابردوو، ده‌رگا‌کردنه‌وه‌یه‌ به‌پرووی لیک تیگه‌یشتن و یه‌کتر خۆیندنه‌وه‌دا، به‌هه‌یزکردنی مه‌یلی کرانه‌وه‌یه‌ به‌پرووی یه‌کتردا، ئه‌وه‌ش به‌ به‌ریا‌کردنی دیالۆگیکی شارستانیه‌یه‌ هه‌مه‌لایه‌ن له‌ پێناو یه‌کتر ناسینه‌وه‌و پیکه‌وه‌ ژیان و هاوکاری‌کردندا. چونکه‌ بێئاگابوون له‌ کولتوورو به‌هاکانی یه‌کتر یان یه‌کتر نه‌ناسین وه‌ک هه‌ین، نه‌ک وه‌ک ویناده‌کرین، ده‌بیته‌ مایه‌ی به‌هه‌یزبوونی ململانیکی نیوانمان و گه‌ژبوونی پووبه‌پووبوونه‌وه‌کانمان و زیان به‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان و داها‌تووی هه‌ردوولامان ده‌گه‌یه‌نیت. بێگومان له‌م بواره‌دا گه‌ره‌که‌ دیالۆگ له‌سه‌ر بنچینه‌ی بپروابوون بیت به‌ فره‌په‌نگی کولتووری و پاراستنی ئه‌و فره‌یه‌و کرانه‌وه‌ بیت به‌پرووی کولتووریکی فراوانتردا، که‌ ده‌بیته‌ هۆی قبول‌کردنی یه‌کتر و چه‌سپاندنی پۆحی لیبورده‌یی و پێزگرتنی یه‌کتر و په‌تکردنه‌وه‌ی گشت جۆره‌کانی داخران و گوشه‌گیری و لوتبه‌ری. چونکه‌ فره‌په‌نگی و جیاوازی سه‌رچاوه‌ی هه‌یزو ده‌وله‌مه‌ندبوونی مرۆف و کولتوره‌کانه‌، رێگه‌یه‌که‌ بۆ خۆدوورخستنه‌وه‌ له‌ حوکمی پێشوه‌خت، دۆزینه‌وه‌ی لایه‌نه‌ پۆزه‌تیفه‌کانی کولتووری هه‌ردوولامانه‌ و په‌ره‌پیدانی پۆحی په‌خه‌گرتنه‌ به‌مه‌به‌ستی پا‌ک‌کردنه‌وه‌ی پۆژگارەکه‌مان له‌ ته‌لخیه‌کانی رابردوو و دانانی رێگه‌چاره‌یه‌ک بۆ لیک تیگه‌یشتنی قوولی دوولایه‌نه‌و چه‌سپاندنی کاری هاوبه‌ش له‌سه‌ر بنچینه‌ی به‌ها مرۆیه‌کان.

کولتوور یه‌کیکه‌ له‌و بوارانه‌ی ده‌توانیت پۆلیکی کاریگه‌ر له‌م پڕۆسه‌یه‌دا بگه‌یژیت و یاریده‌ده‌ره‌ بۆ پیکه‌یشتنی مرۆف و کۆمه‌له‌کانمان و نه‌هه‌یشتنی ئه‌و ئاسته‌نگی دیوارانه‌ی لیکیان جیا‌ده‌که‌نه‌وه‌. چونکه‌ کولتوور سه‌رجه‌می ئه‌و بپروایانه‌یه‌، که‌

کۆمه‌له‌کانمان باوه‌ریان پێیان هه‌یه و مانا ده‌به‌خشیتته شته‌کانی ده‌وربه‌رو په‌فتاره‌کانمان و په‌یوه‌ندییه‌کان سه‌رچاوه‌یان لێوه‌ ده‌گرن. واته‌ کولتور فه‌لسه‌فه‌ی کۆمه‌ل و تێپوانینی هه‌ردوولامانه‌ بۆ هه‌بوونی ده‌وربه‌رو خۆمان و په‌یوه‌ندییه‌کانمان. لێره‌شدا ئه‌گه‌رچی هه‌ریه‌کیک له‌ کولتوره‌کانمان مۆدیلی تایبه‌تی و سیسته‌می به‌هاکانی خۆی هه‌یه، که‌ له‌وی دیکه‌ی جیا‌ده‌کاته‌وه، به‌لام ئه‌نجامی جیهانی‌بوون مه‌ودای به‌ها کولتورییه‌ هاوبه‌شه‌کانمان فراوان‌تر‌بووه‌ و ده‌رفه‌تی به‌هاگه‌لی هاوبه‌ش په‌خساوه‌. کولتوره‌کان به‌ دوو شیوازی تیکه‌له‌کێش ده‌بن و کار له‌یه‌ک ده‌که‌ن و ده‌که‌ونه‌ په‌یوه‌ندییه‌وه‌ له‌گه‌ڵ یه‌کتر: شیوازی بالاده‌ستی زۆره‌ملیانه‌ و گوێزانه‌وه‌ی شارستانیانه‌. شیوازی یه‌که‌م گوێزانه‌وه‌ی کولتوری بالاده‌سته‌ بۆ کولتوری ژێرده‌ست، که‌ ده‌بیته‌ هۆی مه‌سخبون و گۆرانی ناسنامه‌که‌ی. شیوازی دوهم ئه‌نجامی به‌ریه‌ک که‌وتنی کولتوره‌کان پووده‌دات، وه‌ک به‌ریه‌ک که‌وتنی خۆره‌لات و خۆرئاوا. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش گۆریان به‌سه‌ر کولتوره‌که‌دا دیته‌ کۆمه‌لیک تێپوانین و چه‌مکو به‌های نوێ له‌خۆده‌گریت. له‌م ده‌رفه‌ته‌دا بۆ په‌یوه‌ندیی تورک - کورد شیوازی دوهم راستترو سه‌رکه‌وتوتره‌.

توانای کۆمه‌ل بۆ به‌ره‌مه‌ینانی کولتورو دامه‌زاندنی ژێوار ئه‌و شته‌یه، که‌ کۆمه‌لی مڕۆقه‌کان له‌ بوونه‌وه‌ره‌کانی تر جیا‌ده‌کاته‌وه، ئه‌مه‌ش لایه‌نی پۆزه‌تیقه‌، به‌لام خۆبه‌ستنه‌وه‌ی کۆمه‌ل به‌و تۆپی مانایانه‌وه، که‌ خۆی چنیویه‌تی پالی پێوه‌ ده‌نیت خه‌سه‌له‌تی پێرۆزی و پایه‌به‌رزنی پێ به‌خشیت و تاکره‌وانه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ کولتوره‌کانی دیکه‌دا بکات. به‌و پێیه‌ش خۆی ته‌نیا هه‌لگری واتا و ئامانج ده‌بیته‌ و حه‌قیقه‌ت ته‌نیا لای خۆی ده‌بیته‌. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش به‌که‌م سه‌یرکردنی کولتوره‌کانی تر سه‌ره‌له‌ده‌دات. گرفت له‌وه‌دا نییه‌ کولتوریک تایبه‌تمه‌ندی هه‌بیته‌، به‌لکو له‌وه‌دایه‌ کۆمه‌لیک به‌رگی ئایدیۆلۆژیانه‌ی به‌به‌ردابکریت و خه‌می پاراستنی شوناسی تایبه‌تی تیا دروستبیته‌ و وای لێ بیته‌ خۆی له‌ کولتوره‌کانی دیکه‌ دابریته‌ و پێگه‌ له‌ گۆرپان بگریته‌. هه‌روه‌ها به‌هاکان رۆلێکی باشیان هه‌یه‌ له‌ پرۆسه‌که‌دا، به‌ویپیه‌ی به‌هاکان ئه‌و ویناکردنانه‌ن، که‌ ئاکار ئا‌راسته‌ده‌که‌ن و داوه‌ریی قبۆلکردن یان په‌تکردنه‌وه‌ی ده‌که‌ن و توخمیکێ هاوبه‌شی پیکه‌ینانی بینای کۆمه‌لایه‌تی و که‌سایه‌تی تاکه‌کانه‌. به‌هاکان چه‌مکن بۆ دیاریکردنی هه‌لۆیسته‌ به‌رامبه‌ر به‌شت و دۆخ و په‌فتاریکی دیاریکراو و دانانی یه‌کیک به‌ باشتر له‌وی تریان.

کولتورو به‌هاکانی میلیله‌تان گوشه‌گیرنینه‌ و له‌ کارلیککردن و به‌ریه‌ک که‌وتندن له‌گه‌ڵ ئه‌وانی تر، به‌تایبه‌تی له‌ سه‌رده‌می جیهانی‌بووندا که‌ چه‌ندین به‌های مڕۆفانه‌و

کولتووری هاوبه‌ش دروستبوون، وه‌ک لی‌بورده‌یی، پ‌یزگرتنی کولتووره جیاوازه‌کان، پ‌ه‌چاوکردنی ماف و پ‌یداو‌یستیه‌کانی مندال و گه‌نج و ژنان، ژینگه‌پاریزی، زامنی کۆمه‌لایه‌تی، نه‌ه‌یشتنی بی‌کاری، پاراستنی یه‌کسانی نی‌رو می.

ناکریت فۆرمیک‌ی هاوبه‌ش بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی گرفت و مه‌ترسییه‌کان بدۆزینه‌وه، ئه‌گه‌ر له‌ چوارچ‌یوه‌ی به‌هاگه‌لی هاوبه‌شدا نه‌بی‌ت، به‌هاکانی ئازادی و دیموکراسی و لی‌بورده‌یی و دادپه‌روه‌ری. ئه‌و به‌هایانه‌ی هه‌ردوولامان ب‌روامان پ‌ییان هه‌یه‌و پ‌یویستن بۆ سه‌رده‌مه‌که‌مان. دیالۆگ گرنگه‌ بۆ:

- هاندانی لی‌ک نزی‌کبوونه‌وه‌و لی‌ک تی‌گه‌یشتن و کارلی‌ککردن و لی‌بورده‌یی و پ‌یز لی‌ک گرتن.

- ده‌وله‌مه‌ندکردنی مه‌عریفه‌ی دوولایه‌نه‌و دۆزینه‌وه‌ی خاله‌ هاوبه‌شه‌کان و به‌ها هاوبه‌شه‌کان.

- چه‌سپاندن و پاراستنی گشت مافه‌کانی مرۆڤ و ئازادییه‌ بنچینه‌یییه‌کان.

- دۆزینه‌وه‌ی تی‌گه‌یشتنی هاوبه‌ش بۆ پ‌یوانه‌ ئه‌خلاقیه‌کان و به‌ها مرۆییه‌ گشتیییه‌کان.

- زیادکردنی پ‌یزی هه‌مه‌رشه‌نگی کولتووری.

- هاندانی بنیاتنانی متمانه‌و زیادکردنی پ‌یک ئاشنابوون و لی‌ک تی‌گه‌یشتن و به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی مه‌ترسییه‌ هاوبه‌شه‌کان.

- پ‌یزگرتنی ب‌روا و پ‌رنسیپه‌کانی هه‌رلایه‌ک و چه‌سپاندنی پ‌رنسیپی هاوکاریکردن و کاری هاوبه‌ش.

- پ‌یزگرتنی پ‌رنسیپه‌ مرۆییه‌ هاوبه‌شه‌کان وه‌ک ئازادی و دیموکراسی و مافه‌کانی مرۆڤ.

- پ‌یزگرتن له‌ ویستی ئازادانه‌ی میله‌ته‌کان.

کولتووریک‌ نییه‌ ته‌نیا تایبه‌ت بی‌ت به‌م یان به‌و کۆمه‌لگه‌، به‌ل‌کو کولتووره‌کان پ‌یکده‌گن و کار لی‌ک ده‌که‌ن و کاریگه‌ری ده‌خه‌نه‌ سه‌ر یه‌کتر.

توندوتیژی یان هه‌لکردن

توندوتیژی دوولایه‌نه له مملاتیکاندا کیشه‌کان چاره‌سه‌رناکات، به‌لکو ئالۆزتریانده‌کات، چونکه هه‌ستی رق و لیک داب‌پان لای خود بره‌پیده‌دات و هه‌ستی ترسو گومان لای ئه‌ویدیکه گه‌شه‌پیده‌دات. توندوتیژی په‌ناده‌بات به‌ر تیکشکاندنی ویستی به‌رامبه‌ر یان سرپینه‌وه‌ی بوونی ئه‌ویتر، نه‌ک کۆکردنه‌وه‌ی دوو ویست و هاوکاریکردنیان بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی به‌رژه‌وه‌ندی دوولایه‌نه. له‌کاتی‌کدا هه‌لکردن (تۆله‌ره‌نس) شیوازیکی گونجاوه‌ بۆ مامه‌له‌کردنی دروستی نیوان لایه‌نه مملاتیکاره‌کان و چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کان به‌رپه‌گه‌یه‌کی ئاشتیخوازانه، چونکه مانای داننا به‌ خود ئه‌ویدیکه‌دا، به‌بێ سرپینه‌وه‌ی جیاوازییه‌کان، یان که‌وتنه‌ سه‌ر ئه‌ژنۆی لایه‌نی‌ک له‌به‌رده‌م لایه‌نه‌که‌ی دیکه‌دا.

قسه‌کانی سه‌رۆک وه‌زیرانی تورکیا، په‌جه‌ب ته‌یب ئه‌ردۆغان، کاتی گه‌رانه‌وه‌ی له‌ سه‌ردانی تورکمانستان، هه‌نگاوێکی پۆزه‌تیقانه‌یه‌ بۆ سنووردان له‌به‌رده‌می مامه‌له‌کردنی توندوتیژیانه‌و قبول‌کردنی شیوازی هه‌لکردن له‌گه‌ڵ یه‌کی‌ریداو پیویسته له‌ چوارچێوه‌یه‌کی ئه‌قلانیدا تیپ‌بروانی و زیاده‌ پنیویست باری لێ نه‌نری و ته‌نیا به‌ چاوی هه‌ستوسۆزی نه‌ته‌وه‌یی سه‌یری نه‌کریت، جا ئه‌وه له‌لایه‌ن هیارانی هه‌لکردن و خۆیندنه‌وه‌ی سه‌رده‌می ناو ده‌وله‌تی تورکیاوه‌ بی‌ت، یان ئه‌وانه‌ی لای خۆمان که‌ تاكو ئیستا له‌وه‌ تینه‌گه‌یشتوون سیاسه‌ت کارکردنه‌ له‌ناو شیاودا، نه‌ک له‌ناو خواست و نموونه‌ به‌رزه‌کاندا.

ئه‌م‌پۆ تورکیا و هه‌ریمی کوردستان له‌ بارودۆخیدا ده‌ژین، که‌ ناچارن په‌گه‌ی هه‌لکردن له‌گه‌ڵ یه‌کترا بگرنه‌به‌ر، نه‌ک په‌گه‌ی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی توندوتیژیانه‌وه‌و سرپینه‌وه‌ی یه‌کتر. تورکیا بۆ ئه‌وه‌ی بتوانی له‌ بواری ئابووریدا به‌هێزۆ گه‌شه‌کردوویت و په‌گه‌ له‌ هه‌لئاوسان و ته‌نگۆچه‌له‌مه‌ی دارایی بگریت و په‌گه‌ی سیاسی به‌هێزی له‌ناوچه‌که‌دا هه‌بی‌ت و ببیت به‌شیک له‌ یه‌کی‌تی ئه‌وروپا، پیویستی به‌وه‌یه سنووریکی دلنیاو ئابوورییه‌کی گونجاوی هه‌بی‌ت. بۆ ئه‌مه‌ش هه‌ریمی کوردستان شیاوه‌ بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی هه‌ردوو پیداو‌یستییه‌که‌. به‌و‌په‌یه‌ی کوردستان یه‌کی‌که‌

له‌و ناوچانه‌ی عیراق، که تیرۆریزم تیایدا ئیفلج‌ه‌و مه‌لبه‌ندی‌ک نییه‌ بۆ به‌ر‌ه‌مه‌یتانی تیرۆریستان و توندوتیژی بۆ دراوسی‌کان. ئە‌مه‌ له‌لایه‌ک، له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌ کوردستان سه‌رچاوه‌یه‌کی چاکه‌ بۆ به‌ده‌سته‌یتانی که‌رسته‌ی خا‌وو بازپێکی به‌ر‌ه‌مه‌داره‌ بۆ وه‌به‌ر‌ه‌یتان و ساخ‌کردنه‌وه‌ی کالاکانی تورکیا. کوردستانیش بۆ ئە‌وه‌ی بتوانی خۆی له‌ پیلانی هه‌لۆه‌شاندنه‌وه‌ی ئە‌زمونه‌که‌ی بیاریزی و ده‌رفه‌تی په‌ر‌ه‌پێدانی بۆ بپه‌خسێ، پێویستی به‌وه‌یه‌ وه‌ک دراوسییه‌کی خا‌وه‌ن به‌رژه‌وه‌ندی مامه‌ل له‌گه‌ل تورکیادا بکات و سوود له‌و توانایانه‌ وه‌ربگرێت که له‌و وڵاته‌دا هه‌ن، بۆ هه‌یتانه‌دی ئامانجه‌کانی خه‌لک و هه‌نگاونان رۆه‌و پێگه‌یشتن و جیگه‌ی کردنی قه‌واره‌ی تایبه‌تی. بۆیه‌ ئە‌گه‌ر تورکیا و کوردستان له‌و راستیه‌ تینه‌گه‌ن، به‌تایبه‌تی له‌ سه‌رده‌میکی میژوویدا، که به‌ که‌رسته‌و میکانیزمه‌کانی قۆناغی شه‌ری سارد ناچێته‌ر‌پۆه‌و گوئی شلکه‌ن بۆ ئە‌و ده‌گانه‌ی به‌ قورگی سه‌رده‌میکی کۆن دینه‌ قسه‌و به‌ ئە‌قلی رۆژگاریکی جیا‌واز بیره‌که‌نه‌وه‌، ئە‌وا دووچاری لیک‌ترازان و پووبه‌ر‌ووبوونه‌وه‌ی توندوتیژانه‌ ده‌بنه‌وه‌وه‌ هه‌ردوولا زه‌مینه‌ بۆ لا‌وازی‌بون و تیکشانی خۆیان خۆشده‌که‌ن و ده‌رفه‌ت بۆ نه‌یارانی خۆیان ده‌ر‌ه‌خسێن مه‌رامه‌کانی خۆیان جێبه‌جێکه‌ن.

بۆ ئە‌وه‌ی له‌سه‌رده‌می به‌جیهانی‌بووندا په‌یوه‌ندی نیوان لایه‌نه‌کان به‌هێزو جیگه‌ییت و دووچاری هه‌ر‌ه‌شه‌ی لیک‌دا‌بران نه‌بێت، هه‌ل‌کردن له‌گه‌ل یه‌کترا‌و دروستکردنی تۆری به‌رژه‌وه‌ندی هه‌مه‌لایه‌نی نیوان لایه‌نه‌کان باشترین شی‌وازه‌. چونکه‌ کاتیک لایه‌نیک به‌کرده‌وه‌ دلنیا‌ده‌بێت بوون و گه‌شه‌کردنی خۆی به‌شی‌وه‌یه‌ک له‌ شی‌وه‌کان گریدراوی لایه‌نه‌که‌ی تره‌، ئە‌وکاته‌ به‌ هه‌مووشی‌وازی‌ک تیده‌کو‌شیت بۆ پاراستن و به‌رگری لیک‌کردنی. ئە‌گه‌ر تورکیا له‌و راستیه‌ گه‌یشتبێ، هه‌ری‌می کوردستان ئە‌و ناوچه‌ هه‌ستیاره‌یه‌، که به‌رده‌وام‌بوون و گه‌شه‌کردنی پێیه‌وه‌ به‌نده‌، ئە‌وا ناچاره‌ سیاسه‌ته‌کانی خۆی به‌پێی ئە‌وه‌ دا‌بر‌پێژێته‌وه‌و رێگه‌ی هه‌ل‌کردن بگرێته‌به‌ر نه‌ک سه‌رچلایی توندوتیژانه‌. ئە‌گه‌ر کوردستانیش له‌وه‌ تیکه‌یشتبێ پا‌گرتنی تورکیا وه‌ک هاوسییه‌کی کاریگه‌ر زمانکه‌ری ئارامی و په‌ر‌ه‌سه‌ندنه‌، ئە‌وا پێویسته‌ خۆی له‌ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئە‌و دروشم و هه‌ر‌ه‌شانه‌ به‌دوور‌بگرێت، که له‌ واقیعی به‌کرده‌وه‌دا توانای ئە‌وه‌ی نییه‌ بیانپاریزی.

دواجار واچاکه‌ ئە‌وه‌ دووپات‌بکرێته‌وه‌، که هه‌ل‌کردن باش‌تره‌ له‌ توندوتیژی له‌ به‌رژه‌وه‌ندی هه‌ردوولادایه‌، به‌لام نابیت ئە‌وه‌ به‌ لا‌وازی‌بونی لایه‌ک یاخود هه‌ر‌ه‌شه‌کردن له‌ لایه‌نیک لیک‌دبرێته‌وه‌، به‌ل‌کو پێویسته‌ به‌ تیکه‌یشتنی واقعی‌بانه‌ی دۆخه‌که‌و خۆیندنه‌وه‌ی ئە‌قلانی هه‌لومه‌رجه‌که‌ بنرخینری.

دیموکراسی و گۆرینی کولتووری سیاسی

ئەگەرچی مەسەلەى دیموکراسى، لەسەر ئاستى نووسین و دروشمەکان، بایەخى زۆرى پى دراوه، بەلام هیشتا ئەو مەسەلەیه، لە بوارى کارپیکردن و جیبه جیکردندا، سەرکەوتنى بەرچاوى بە دەست نەهیناوه. ئەمەش ناچارماندەکات بپرسین بۆچی؟ بۆ وەلامدانەوهى ئەو پرسىاره دەلین، چەندین ھۆکارهەن ئاستەنگ لە بەردەم بنیاتنانى کۆمەلگەى دیموکراتیدا دادەنن، گرنگترینیان سروشتى کولتوورى سیاسىی بالادەستە، کە دەبیت گۆرانى بنەرەتیی بەسەردابیت.

گرنگە سەرەتا ئەو ڕوونبکەینەوه، دیموکراسى بە یەکیک لە ماناکانى، مافى ھاوڵاتییه بۆ بەشداریکردن لە بریارسازیبیدا، دەربارەى مەسەلە گشتییەکان. بەم دەربەرینەش بیت، دیموکراسى مافى بەشداریکردن دەداتە ھاوڵاتی و یەکەمین مەرجیش بۆ کارپیکردنى ئەو مافە، دەرککردنى ھاوڵاتییه بەوهى، ئەو مافیکی سروشتییه و دیاریى نییه کەس و لایەنیک یان حیزبیک پى بەخشیت.

یەکیک لە ھۆکارەکانى سەرسمدانى دیموکراسى لای ئیمە ئەو یە، ھاوڵاتی دەرک بە سروشتییبوونى ئەو مافە ناکات و کولتوورى سیاسىی بالادەست، کە بەرھەمى پڕۆسەیهکی پەرورەدەکردنى کۆمەلایەتى و سیاسییە، ئەو بەھاو شیوازی مامەلەو پەفتارانەى تیدا چاندوووە کە پێچەوانەى شیوازی دیموکراسین و چەسپینەرى شیوازه دەسەلاتخوازه بالادەستەکانن. بۆیە سەرکەوتنى راستەقینەى دیموکراسى و جیبه جیکردنى پىویستى بەگۆرینی ئەو کولتوورەو نەهیشتنى ئەو بەھاو شیوازی پەفتارانەیه، کە ئاستەنگن لە بەردەم دیموکراتیزەکردندا.

کولتوورى سیاسى کۆمەلێک ئاراستەى سیاسى و ئاقارو شیوازی پەفتارە، تاک بەرامبەر سیستەمى سیاسى و پیکهاتە جۆریه جۆرەکانى و بەرامبەر پۆلى تاک لەو سیستەمەدا دەیگرێتەبەر. واتە شیوازگەلى ئاراستەکردن و سازانە لەھەمبەر چالاکی و کارى سیاسى لە کۆمەلگەداو لە ئەزموونى میللەتانهوه سى جۆر کولتوورى سیاسیمان دەستکەوتوو: کولتوورى سیاسىی بەشدارىخووانانە، کولتوورى سیاسىی پاشکۆخووانانە (شوانکارانە) و کولتوورى سیاسىی ناوچەگەرانە.

وردبوونه‌وه له بارودۆخی کوردستان دهریده‌خات، کولتووری سیاسی بالاده‌ست پاشکۆخوازنه‌یه، چونکه خه‌سله‌ته‌کانی ئه‌و جۆره کولتووره: ده‌سه‌لاتخوازی و ملکه‌چکردن، به‌دیده‌کرێن. ئه‌مه‌ش شیوازیکی ره‌فتار و مامه‌له‌کردنی خستۆته‌وه، که به‌رده‌وام ئاسته‌نگ بۆ دیموکراتیزه‌کردن دروستده‌کات و پۆخی ده‌سته‌وستانبوون و ملکه‌چی و پشت‌به‌ویدی به‌هێز به‌ستن ده‌چه‌سپێنێ. ژیانی کۆمه‌لایه‌تی کورده‌واری که‌وتۆته‌ ناو چوارچۆیه‌ی زنجیره‌یه‌ک په‌یوه‌ندیگه‌لی ده‌سه‌لاتخوازنه و ملکه‌چانه‌وه، له‌نیوان باوک و منداله‌کان، براو خوشکه‌کان، گه‌وره‌و بچوکه‌کان، به‌رپۆه‌به‌رو کارمهنده‌کان، هه‌تا ده‌گاته په‌یوه‌ندیی نیوان حوکمران و حوکمرانی‌کراوه‌کان. ئه‌و جۆره په‌یوه‌ندیانه‌ش سه‌ره‌نجام تاودانه‌وه‌یان له‌ خودی ژیانی سیاسیدا هه‌بووه. بۆیه‌ سروشتیبووه تاکی کورد هه‌ر سیسته‌میکی ده‌سه‌لاتخوازنه قبولبکات و ده‌سته‌وستانبیت له‌ئاستیاندا و توانای به‌شداریکردنی نه‌بیت له‌ بریارسازیدا. چونکه ئه‌و تاکه له‌سه‌ر ئه‌وه رَاهینراوه، که که‌سانی تر هه‌ن له‌ بواری کۆمه‌لایه‌تیدا بریار له‌بری ئه‌و ده‌ده‌ن، بۆیه‌ قبولی ئه‌وه ده‌کات له‌ بواری سیاسیشدا له‌بری ئه‌و بریاربدریت.

وه‌ک وتمان، دیموکراسی مافی هاو‌لاتیه‌ بۆ به‌شداریکردن له‌ بریارسازیدا، به‌لام ده‌رک نه‌کردنی هاو‌لاتی به‌و مافه‌و هه‌ستکردنی به‌بیتوانایی له‌و به‌شداریکردنه‌دا وای لێ کردوه قبولی هه‌ر سیسته‌میکی ده‌سه‌لاتخوازنه بکات و به‌ سروشتی بزانبیت و ده‌سته‌وستانبیت له‌ئاست گۆرپینی یان گۆرپینی سیاسه‌ته‌کانیدا. ئه‌مه‌ش به‌روونی له‌و پۆخی ملکه‌چی و پشت‌به‌ویدی به‌ستنه‌دا به‌ده‌رده‌که‌ویت، که له‌ کولتووری سیاسیماندا هه‌یه. مه‌به‌ست پۆخی ملکه‌چبوونه بۆ ده‌سه‌لات و بیتواناییه له‌ئاستی گۆرپینیدا، پۆخی پشت‌به‌ویدی به‌ستن و چاوه‌پوانیکردنی پاله‌وانی فریادپه‌سه بۆ پرگارکردنی.

ئه‌و به‌هاو ئاراسته و شیوازنه‌ی تاکی کورد فیریانبووه، له‌لایه‌که‌وه ئاسته‌نگیان بۆ بنیاتنانی دیموکراسی دروستکردوه، له‌لایه‌کی تره‌وه بوونه‌ته هۆی نااماده‌یی پۆخی گفتوگۆ و دیالۆگی بابه‌تیانه‌و قبولکردن و پیزگرتنی بیروپای جیاواز له‌ په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کاندا. بۆیه ده‌بینین ئه‌و تاکه دیالۆگی بابه‌تیانه پیزه‌وناکات و پیزی بیروپای جیاواز ناگریت و په‌خنه قبول ناکات. سه‌ره‌نجامیش په‌یوه‌ندییه‌کان ملکه‌چکردن ده‌بن بۆ که‌سی بالاترو ده‌سه‌لاتدارتر یان کۆنترۆلکردنی که‌سی خوارتر.

له‌و ده‌رپینه‌وه ده‌رده‌که‌ویت، کولتووری سیاسی بالاده‌ست له‌ کوردستان، کولتووریکی پیزگی بنیاتنانی دیموکراسیه‌و به‌هێزکه‌ری سیسته‌می ده‌سه‌لاتخوازنه‌یه. به‌و جۆره‌ش تاکی کورد به‌کاریکی سروشتی ده‌زانبیت ده‌سه‌لاتیکی سیاسی هه‌بیت

کۆنترۆلی بکات و له‌بری ئه‌و بریار له‌سه‌ر ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ بده‌ت، که په‌یوه‌ندیان به ژیان و چاره‌نووسی ئه‌وه‌وه هه‌یه. ئه‌وه‌ش له‌گه‌ڵ سروشتی ئه‌ودا ته‌بایه، چونکه هه‌میشه له‌ خه‌زان و قوتابخانه‌و زانکۆ شوینی کار، له‌بری ئه‌و بریار دراوه. ئه‌مه‌ش پامانده‌کیشیت بۆ قسه‌کردن ده‌رباره‌ی په‌روه‌رده‌کردنی سیاسی هاو‌لاتیان.

په‌روه‌رده‌کردنی سیاسی ئه‌و پرۆسه‌یه‌یه تاک به‌هۆیه‌وه به‌هاکانی خۆی، ئاراسته‌ سیاسییه‌کانی، زانیاری و هه‌ستوسۆزی، هه‌سه‌نگاندنه‌کانی بۆ ژینگه‌که‌ی و ده‌روبه‌رو سیستمی سیاسی به‌ده‌ستدینیت. واته‌ په‌روه‌رده‌کردنی سیاسی پرۆسه‌یه‌که له‌ پێگه‌یه‌وه کولتوری سیاسی کۆمه‌لگه‌ پێکدیت و ئه‌مانه له‌خۆده‌گریت: جۆره‌کانی فێرکردنی سیاسی په‌سه‌می و ناپه‌سه‌می و پلان بۆ دانراو و داننه‌نانراو له‌ هه‌ر قوناغیکی ژیانی تاکدا. ئه‌مانه‌ش جۆره‌کانی به‌ها و شیوازه‌کانی په‌فتار له‌خۆده‌گرن، که په‌یوه‌ندیی راسته‌وخۆیان به‌ژیانی سیاسییه‌وه نییه، به‌لام کاریگه‌ریان له‌سه‌ر په‌فتاری سیاسی تاک هه‌یه. وه‌ک به‌ده‌سته‌پێنانی ئاقاره کۆمه‌لایه‌تیه‌کان و ئه‌و خه‌سله‌ته‌ تاکه‌که‌سیانه‌ی کاریگه‌ریان له‌سه‌ر په‌فتاری سیاسی تاک هه‌یه.

هه‌نگاوی بنچینه‌یی و گرنگ بۆ بنیاتنانی دیموکراسی، به‌گۆرینی ئه‌و کولتوره‌ سیاسییه‌ ده‌سته‌پێده‌کات، بۆ پاک‌کردنه‌وه‌ی له‌و به‌ها و ئاراسته‌و شیوازی په‌فتارانه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی ده‌سه‌لاتخوازی و ملکه‌چیان چه‌سپاندوه‌و کارکردن بۆ جێگیرکردنی ئه‌وانه‌ی یاریده‌ده‌رن بۆ بنیاتنانی که‌سایه‌تی ئازادی سه‌ره‌خۆو خولقاندنی کولتوریکی سیاسی به‌شداریه‌خووازه‌نه، که وا له‌ تاکی کورد ده‌کات بره‌وه‌ی به‌خۆی و توانا‌کانی خۆی هه‌بیت و هه‌موو جۆره مه‌یلیکی ده‌سه‌لاتخووازه‌نه په‌تبه‌کاته‌وه‌و قبولی نه‌کات دووربخه‌یته‌وه له‌ به‌شداریکردن له‌ بریارسازیدا.

که‌واته کوردستان پێویستی به‌ شوێنیک هه‌یه له‌ ناخی کولتوره‌که‌یدا، که سیستمی په‌روه‌رده‌ی باوکسالارانه‌و شیوازی په‌فتاری باو هه‌له‌ته‌کێنی و کاریگه‌رییه‌که‌ی بگاته‌ خه‌زان، دامه‌زراوه‌کانی په‌روه‌رده‌و فێرکردن، شوینی کارکردن و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندن. شوێنیک تاکی کورد سه‌ره‌له‌نوێ به‌شیوه‌یه‌ک بنیاتبنیته‌وه، که کاریکات بۆ گۆرینی بونیادی کولتوری سیاسی و به‌پیره‌وه‌چوونی به‌هاکانی دیموکراسی و په‌تکردنه‌وه‌ی به‌ها ده‌سه‌لاتخوارو ملکه‌چکاره‌کان. چونکه گۆرینی حوکمرانیکی به‌یه‌کیکی دیکه، به‌پاراستنی هه‌مان به‌ها و ئاراسته‌و شیوازه‌کانی په‌فتاری بالاده‌ست، مانای گۆرینی ده‌سه‌لاتخووازیکی به‌یه‌کیکی تر.

دیموکراتیبوونی ژیانی سیاسی ده‌بیت له‌ دیموکراتیبوونی ژیانی کۆمه‌لایه‌تیه‌وه هه‌لقولیت. جا له‌به‌رئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی و دامه‌زراوه کۆمه‌لایه‌تیه‌کان نادیموکراتین،

بۆيە ديموكراسى ھىشتا جىگىرنە بوو ۋە پەيۋەندىيە دەسەلاتخاۋو ملكەچكەرەكان بەردەوامن . ھەولدان بۇ كارپىكردى شىۋازەكانى ديموكراسى لە پەيۋەندىيەكان و دامەزراۋە سىياسىيەكاندا سەرگەوتونابىت، ئەگەر لە پەيۋەندى و دامەزراۋە كۆمەلايەتتەكاندا كارىيان پىئ نەكرىت، چونكە بەبىئ خولقاندنى كولتورىكى ديموكراتى، ديموكراسى لەسەر ئاستى سىياسى تىكدهشكى و دامەزراۋە سىياسىيە جۆربەجۆرەكان دەبنە قاوغى بىئ ناۋەپۆكو لەلايەن ئەم تاك يان تويىژى حوكمرانەۋە بەكاردەبرىن بۇ چەسپاندنى دەسەلات و بالادەستى .

پۆژنامەى ئاسۆ ژمارە (۱۳۷۳) / ۲۷-۱۲-۲۰۱۰

عه‌لمانیه‌ت ده‌روازه‌ی دیموکراسییه

تیکه‌ه‌لکیشی و یه‌کبرینی عه‌لمانیه‌ت و دیموکراسی و کارلی‌ککردنیا، ده‌گه‌پیتته‌وه بۆ بارودۆخی دنیا‌یی و واقعی دژ به‌ مرۆف و ئازدی له‌ لایه‌ک. له‌ لایه‌کی تره‌وه دانانی مرۆف به‌ جل‌ه‌وکاری سروشت، ته‌وه‌ری دنیا، پێوانه‌ی به‌هاکان و دروستکه‌ری میژووی تاییه‌تی و چاره‌نووسسازی خۆی. له‌م ره‌وته‌دا به‌عه‌لمانیکردن پرۆسه‌ی گه‌شه‌کردنی میژوو و مه‌عریفه‌یه‌ ره‌وه‌ به‌ده‌سته‌هێنانه‌وه‌ی خۆدی مرۆف له‌ لایه‌ن خۆیه‌وه‌و له‌ ناوبردنی سته‌مکارییه‌ به‌ه‌موو شیوه «پیرۆز» و ناپیرۆزه‌کانیه‌وه، هێنانه‌دی ئازادییه‌ له‌هه‌مبه‌ر سروشت، کۆمه‌لگه‌و حوکمرانی. لێره‌شدا له‌ ناوبردنی سته‌مکاری مانای نه‌هیششتنی جیابونه‌وه‌ی مرۆف و سروشت، واقعی و فیکر، ماده‌و رۆحه‌.

دیموکراسی، له‌ یه‌کێک له‌ ئاسته‌کانیدا، مانای یه‌کسانی سیاسی، دادپه‌روه‌ری کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و ئه‌خلاقیه‌. تیکرای ئه‌مانه‌ش ره‌گی عه‌لمانیان هه‌یه‌، چونکه‌ له‌ بنه‌چه‌یه‌که‌وه‌ سه‌رچاوه‌ده‌گرن، که ناشی پشتگوێبخری یان وه‌لاوه‌بنری، ئه‌ویش یه‌کسانی بوونخوازه‌. بۆیه‌ هه‌موو شیوازه‌کانی نایه‌کسانی له‌ سته‌مکاری دژی مرۆف و بێبایه‌خکردنی گیانی مرۆفانه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ده‌گرن.

یه‌کسانی بوونخواز، له‌ یه‌کسانی کاری مرۆفانه‌ و هاوشیوه‌یی ماهیه‌تیدا به‌رجه‌سته‌ده‌بیت. یه‌کسانییه‌ک له‌ به‌های مرۆفانه‌ و گرنگی تاک و ئه‌وه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ده‌گرێ، که ئه‌قل خه‌سه‌له‌تیک چۆنایه‌تی و خالی هاوبه‌شی نیوان تاکه‌کانی جۆریک پیکدینن. یه‌کسانییه‌ک له‌ مرۆقبوونی تاکه‌کان و مافو ئازادییه‌کانیه‌وه‌ هه‌لده‌قولیت.. ئه‌م یه‌کسانییه‌ش عه‌لمانییه‌ت دابینه‌کات، چونکه‌ ئه‌وه‌ی بنه‌په‌تی و خاوه‌ن به‌هایه‌کی بریارده‌ره‌ له‌ دنیا‌ی مرۆفدا، ته‌نیا خۆدی مرۆفه‌، مرۆفی کار، به‌ره‌مه‌هێنان، مه‌عریفه‌، داھێنان، خولقاندن و ژیاور، دژ به‌ مرۆفی ئیمان، ده‌سته‌پاچه‌یی، خواپاریزی، بێگوناھی، موخافه‌زه‌کار، ویناکردن، ملکه‌چی، گوێپرایه‌لی، پارێبوون و خۆبه‌ده‌سته‌ودان، واته‌ مرۆفی کۆیلایه‌تی. به‌وپییه‌ش یه‌کسانی، یه‌کسانییه‌ له‌ ئازادیدا، نه‌ک یه‌کسانی له‌ کۆیلایه‌تیدا.

دیموکراسی، به‌په‌گه‌ عه‌لمانییه‌که‌ی و ناوه‌پۆکه‌ مرۆفانه‌که‌ی و ناواخنه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ی، داننانه‌ به‌ پێژه‌بیبوونی حه‌قیقه‌ت و شیانی هه‌لکردندا (تۆله‌ره‌نس)، پێزگرتنی رای ئه‌ویدیکه‌یه‌و گوێگرتن و کارلیککردنه‌ له‌گه‌لیدا، به‌کافرانه‌کردن و تاوانبارنه‌کردنیه‌تی. ئه‌مه‌ش داننانه‌ به‌ حه‌قیقه‌تی سه‌ربه‌خۆ له‌ زه‌یندا، که‌ هه‌موان هه‌ولده‌دن بۆ پێگه‌یشتنی، بێ ئه‌وه‌ی بابه‌ت بکریته‌ قوربانی خود.

ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی دیموکراسی لای ئیمه‌، ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ نا‌ئاماده‌یی گه‌فتوگۆی بابه‌تیانه‌، به‌هۆی نا‌ئاماده‌یی ئازادی و ده‌ستپێکه‌ بابه‌تییه‌کانی دیالۆگ. لێره‌شدا په‌گه‌کانی ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی ئازادی و دیموکراسییش له‌ وێژدانی هاوچه‌رخماندا ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ پینچ دانه‌:

یه‌که‌م/ لیکدانه‌وه‌ی پیت به‌پیت، واته‌ ئه‌و ده‌قخوازییه‌ی ئازادیی په‌تده‌کاته‌وه‌، له‌پیناو پا‌به‌ندبوون به‌ حه‌قیقه‌تی په‌های پێشوه‌خت ئاماده‌کراو، که‌ به‌ فۆرمیکێ هه‌تا‌هه‌تایی دارپێژراوه‌و ئه‌قلییه‌تی ده‌سه‌لاتی سیاسی له‌گه‌ل ئه‌قلییه‌تی ده‌سه‌لاتی ئاینی دژی مرۆف یه‌که‌ده‌خات، چونکه‌ هه‌ردووکیان پشت به‌ شوپۆکردنه‌وه‌ ده‌به‌ستن. مه‌به‌ست شوپۆکردنه‌وه‌ی فرمانه‌ له‌ ده‌سه‌لاته‌وه‌ بۆ میلیه‌ت و شوپۆکردنه‌وه‌ی مه‌عریفه‌یه‌ له‌ ئاسمانه‌وه‌ بۆ زه‌وی و له‌ دوائه‌نجامدا په‌تکردنه‌وه‌ی مافی پیداجوونه‌وه‌و مشتومرو دیالۆگه‌.

دوهم/ به‌کافرکردن یان تاوانبارکردنی جیاوازی و ئۆپۆزیسیۆنه‌، به‌پینی کۆمه‌لیک ده‌ق که‌ بۆ مه‌به‌ستی سیاسی و ئایدیۆلۆژی و کۆمه‌لایه‌تی داده‌پێژرین.

سییه‌م/ ده‌سه‌لاتخوازی ویناکردن. ویناکردنی دنیا له‌ تێپوانینی ئیسلامیدا، ویناکردنیکێ ده‌سه‌لاتخوازانه‌، ناوه‌ندی و په‌هاخوازانه‌ بوه‌و دواتریش بۆته‌ بناغه‌ی ویناکردنیک بۆ دنیاو بنچینه‌ی پیکهاته‌ سیاسییه‌کان. له‌ ویناکردنه‌دا ویستی مرۆفانه‌ ونده‌یی و کردارو ئه‌قل لاوازه‌بین و مرۆف به‌و ئیمانیه‌ ده‌ستنیشانده‌کری که‌ گومانه‌لگر نییه‌. له‌م ویناکردنه‌شه‌وه‌ بیروکه‌ی تاکه‌ سه‌رکرده‌ی فریادپه‌رسی مه‌زن و بلیمه‌ت سه‌رچاوه‌ده‌گریته‌. هه‌روه‌ها ئه‌م ویناکردنه‌ مرۆفه‌کان دابه‌شده‌کات بۆ گشت و عوام له‌لایه‌ک، خانه‌دان و شوانه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌. ئه‌م ویناکردنه‌ هه‌مووشتیکی ده‌داته‌ لوتکه‌و گشت شتیکی له‌ بنکه‌ زه‌وتده‌کات، به‌لکو هه‌مووشتیکی له‌ بنکه‌ ده‌سه‌نی و ده‌یداته‌ لوتکه‌.

چواره‌م/ پاکانه‌کردن بۆ هه‌ندیکی ده‌رهاویشه‌. واته‌ کاری ئه‌قل پاکانه‌کاریی پرووت ده‌بیته‌، هه‌ندیی ده‌رهاویشه‌ وه‌رده‌گری و ده‌یانگێرپته‌وه‌ بۆ چه‌ند ده‌رهاویشه‌یه‌ک، که‌ شایانی تیگه‌یشتن و ده‌شنی سه‌لمینرین، به‌لام دوورن له‌ بیلالیه‌نی و پۆخی زانستی و چاونه‌ترسیی په‌رخنه‌گرتن. له‌ به‌رامبه‌ر به‌م ئه‌رکه‌ی ئه‌قل، که‌ خواوه‌ند

سه‌رچاوه‌که‌یه‌تی، دیالۆگ مه‌حالدەبێ، چونکه‌ ده‌رهاو‌یشتە‌کان پێش‌وه‌خت قبۆل‌کراون و ناخ‌رینه‌ ژێر گومان و په‌رخنه‌وه‌.

پێنجەم / تیک‌شان‌دنی ئە‌قل، واتە هێرش‌کردنه‌ سه‌ر زانسته‌ ئە‌قل‌یه‌کان و له‌ناو‌بردنی فه‌لسه‌فه‌ و دوژمن‌ایه‌ تیک‌ردنی هه‌ر ئاقاریکی ژیاواری ئە‌قلانی.

ئایا ئە‌م پێنج مه‌سه‌له‌یه‌، که‌ ریشه‌ی ته‌نگ‌چه‌له‌مه‌ی دیموکراسین له‌ ویژدانی هاوچه‌رخماندا، ده‌ربیری نا‌ئاماده‌یی هوشیارایی نییه‌ به‌رامبه‌ر به‌ گرنگی عه‌لمانییه‌ت و دوا‌چاریش نا‌ئاماده‌یی عه‌لمانییه‌ت نییه‌ له‌ بیرو پراکتیکدا؟

لێ‌ده‌دا ده‌بیت جه‌غت له‌ سه‌ر ئە‌وه‌ بکه‌ینه‌وه‌، که‌ دیموکراسی، ئە‌وه‌ی به‌ دیالۆگ و ئازادی و داننان به‌‌ویدیکه‌ی جیاواز ده‌رمان‌بپوه‌، مه‌حاله‌ ئە‌گه‌ر عه‌لمانییه‌ت ده‌روازه‌و ناوکی نه‌بیت. له‌ ده‌ره‌وه‌ی چوارچێوه‌ی پرۆژه‌یه‌کی سیاسی دیموکراتیانه‌و چوارچێوه‌ی ستراتیژیکێ کراوه‌ی ئە‌قلانی، مه‌سه‌له‌ی دیموکراسی بێ ناوه‌پۆک ده‌بیت، نابێ به‌هانه‌ی بۆ به‌هین‌رێته‌وه‌، لاوازه‌بێ و وه‌ک جلو‌به‌رگیکێ ئایدیۆلۆژیانه‌ی «نوێ» به‌کارده‌برێ، بۆ خزمه‌ت‌کردنی ئامانجیکێ سیاسی موخافه‌زه‌کارانه‌. هه‌مان مه‌سه‌له‌ بۆ عه‌لمانییه‌تیش راسته‌. له‌ دوائه‌نجام‌یشدا، دیموکراسی و عه‌لمانییه‌ت ده‌گۆرین بۆ دوو گوتاری ناکۆک و بێ ناوه‌پۆک له‌ مه‌یدانی مشتوم‌بری ئایدیۆلۆژیانه‌و مملانیی ده‌سته‌واژه‌خو‌ازداو دوو دروشمی بارگای به‌ وروژاندن و به‌ره‌نگار‌بوونه‌وه‌و سوژی تابه‌ه‌گه‌ری و په‌رچه‌کردار ده‌بزوین، زیاتر له‌وه‌ی هوشیاریه‌کی نوێ دامه‌زێنین.

ئە‌و هوشیاریه‌ی خزمه‌تی په‌ت‌کردنه‌وه‌ی واقعی باو و په‌رخنه‌لیگرتنی ده‌کات.

له‌ ده‌ره‌وه‌ی پرۆژه‌ی دیموکراسی و به‌بێ هوشیاریه‌کی عه‌لمانی - دیموکراسیی میژوویی نوێ و شو‌رپشگێرانه‌، عه‌لمانییه‌ت و دیموکراسی ده‌گۆرین بۆ بتیکێ که‌ پرو لالی به‌تال له‌ هه‌ر شله‌ژانیک، واته‌ به‌تال له‌ بزوتنه‌وه‌ی ژیان. چه‌مکه‌گه‌لێک - بتگه‌لێکی ناکۆک، که‌ هه‌چ شتیک پێکه‌وه‌یان نابه‌ستی و هه‌چ ناوه‌پۆکیان نییه‌ و نه‌مرن و بیروکه‌ی میژوو و چه‌مکی پێشکه‌وتن په‌ت‌ده‌که‌نه‌وه‌و خۆ له‌ سه‌روو واقعیه‌وه‌ پاده‌گرن. بتگه‌لێک که‌ ماهیه‌تیان له‌گه‌ل شو‌ناسیان جووته‌، جوتبوونی شو‌ناس، ماهیه‌تیش مانای په‌ت‌کردنه‌وه‌ی جیاوازی و له‌سێداره‌دانی هه‌مه‌په‌نگی، فره‌یی، جیاوازی و جیاکارییه‌. جوتبوونیک له‌نیوان ماهیه‌ت و شو‌ناس له‌ زه‌ینی پیران - بت‌په‌رستاندا، بنچینه‌ی دان نه‌نانه‌ به‌‌ویدیکه‌داو بناغه‌یه‌ بۆ: قبۆل نه‌کردنی فره‌یی، جیاوازی، به‌کافر‌کردنی ئۆپۆرتونیۆن، بیسوودی دیالۆگ، بنچینه‌ی توندوتیژی و وێران‌کاری راپسکاو له‌ سانسۆری ئە‌قل. ئە‌و توندوتیژییه‌ی له‌ گوتار، په‌فتار، بیرو پراکتیکدا به‌‌دیده‌کریت.

ئەو پڕۆژەى ديموكراسييه، كه ده‌توانيت ناوه‌رۆك و ريكويپيكي و پره‌وتگه‌ى پەيوه‌ندى ببه‌خشيته چه‌مكه‌كان و ئەويشه گرنگيى ئەم يان ئەو چه‌مك، وه‌ك پيداويستيه‌كى ميژوويى و لوژيكي، نه‌ك مۆده‌يه‌ك، ده‌سه‌پيني.

پۆژنامه‌ى ئاسۆ ژماره (۱۳۷۷) / ۳-۱-۲۰۱۱

چه‌سپاندنی کولتووری مافه‌کانی مرۆف مه‌رجی پاراستنیانه

یه‌که‌مین هه‌نگاو پوهو هینانه‌دی مافه‌کانی مرۆف و به‌رگریکن لێیان، ئاشنابوونه به‌و مافانه‌و چه‌سپاندنی کولتووری مافه‌کانی مرۆفه. چونکه زۆریک هه‌ن له کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا به‌و مافانه ئاشنانین که هه‌یانه‌و نازانن مافه‌کانی ئه‌وانی دیکه کامانه‌ن که ده‌بیته‌ پێزیان لێ بگیریته. بۆیه سه‌ره‌نجام داوا‌ی ئه‌و مافانه‌ ناکه‌ن که هه‌قی خۆیانه‌و پێز له‌و مافانه‌ش ناگرن که هی ئه‌وانی دیکه‌یه. کولتووری مافه‌کانی مرۆف هیشتا به‌شیک نییه له ژیانمان و له هه‌موو ئاسته‌کاندا، چونکه خۆرپسکانه و خه‌مساردانه ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی خۆمان به‌پێده‌که‌ین، به‌بێ ئاو‌پدانه‌وه له‌و واقیعه‌ی چه‌ندین ده‌ستدریژی بۆ سه‌ر مافه‌کانی مرۆف تێدا‌یه‌و شکۆمه‌ندی مرۆفی تێدا فه‌رامۆشده‌کریت و ملکه‌چی واقیعی باوین. بۆیه له‌ سیسته‌می خۆپندندا به‌رنامه‌یه‌ک به‌دی ناکه‌ین که له‌ پێگه‌یه‌وه قوتابیه‌کان ئاشنان به‌ مافه‌کانی خۆیان. فه‌رمانبه‌ران نازانن مافه‌کانیان له‌ دامه‌زراوه‌کانیاندا چیه. ژنو می‌رد، به‌بێ تێگه‌یشتن له‌ ماف و ئه‌رکه‌کان، ژیا‌نی خێزانی پێکدێن. له‌سه‌ر ئاستی سیاسیش خه‌لک وه‌ک هاو‌لاتی نازانن مافه‌کانیان له‌ هه‌ر دامه‌زراوه‌یه‌کی حوکمرانیدا کامانه‌ن و ئاشنا‌ی ئه‌و پێسایانه‌ نین، که په‌یوه‌ندی ئه‌وان و ئه‌و دامه‌زراوانه‌ پێکده‌خات. ئه‌مه‌ له‌کاتی‌دا یاسا و پێساکه‌لی تایبه‌ت به‌و دامه‌زراوانه‌ له‌ئارادان و کێشه‌که له‌ نه‌بوونی به‌رنامه‌ی هوشیارکردنه‌وه‌دا‌یه سه‌باره‌ت به‌ مافه‌کانمان له‌ کۆمه‌لگه‌دا.

له‌ کۆمه‌لگه‌ پێشکه‌وتوو‌ه‌کانی دنیا‌دا، کولتووری مافه‌کانی مرۆف به‌شیک بنچینه‌یی پڕۆگرامه‌کانی خۆپندن، به‌رنامه‌کانی راگه‌یاندن، په‌روه‌رده‌کردنی خێزانی و سیسته‌می په‌یوه‌ندییه‌ پیشه‌یه‌کانه‌و به‌شێوه‌ی گریه‌سه‌ت یان په‌یمانی دوولایه‌نه‌ پارێزگاریان لێ ده‌کریت. بۆیه (بۆ نمونه) ده‌بینین پۆلیسیکی هاتوچۆ له‌ کاتی تۆمارکردنی سه‌رپێچیه‌کدا ئه‌و ده‌رفه‌تانه‌ ده‌خاته به‌رده‌می هاو‌لاتی، که یاسا بۆ په‌خساندووه. کاتی‌ک که‌سیک ده‌ستگیرده‌کریت، ده‌رباره‌ی مافه‌کانی ئاگاداره‌کریته‌وه،

دامەزاندنیش لە دامەزراوەیە کدا بەی گریبەستی تاییەت ئەنجام نادریت . ئیمپۆ لە کوردستان پێویستمان بە کۆششکردنی زۆر هەیه، بۆ بلاوکردنەوێ کولتووری مافەکانی مرۆف، ئەوێش بە خۆیندەوێ بەلگەنامەکانی جارنامە ی گەردوونیی مافەکانی مرۆف و یاسا و ریسا ناوخوایەکان، بۆ ئاشنابوون بە چارچۆی پەبوەندییەکانمان . ئینجا گشتاندنی مافەکانی مرۆف و ئەو یاسا و ریسایانە، بۆ دەریازبوون لە و تەو خستەگەری کارپێکردن .

ئەو پێشکەوتنە ی کۆمەلگەکانی دیکە لە بواری مافەکانی مرۆفدا بە دەستی هیناوە، بە شەو و پۆژیک نەهاتۆتەدی، بەیە کجار پووی نەداوەو کاریکی ئاسان و بی گرفت نەبوو . چونکە ئەو کۆمەلگانە بۆ ماوێیەکی درێژ بە دەست ستمەکاری ئایینی کلێساکان و چەوساندنەوێ دەسەلاتە سەر تاپاگیرەکانەو دەینالاند، بیروپرای ئازادبخواز و چاکسازبخوازیش لە هەناوی پێوەنالاندنە زۆرەکانەو هاتەدەرەووەو کاتیکی زۆر کۆشش و قوربانیدانی زۆری پێویست بوو، بۆ ئەوێ بەری خۆی بدات و بگاتە ئاستی جاری گەردوونیی مافی مرۆف .

کاتیکی کۆمەلگە ی کوردستان چاودەبرێتە ئەو پێشکەوتنە، دەبیت بزانیت کە کۆششی بیوچان و چپو کاری کۆلنەدەرانی گەرەکە، بۆ هینانەدی ئەو ئامانجە . لێرەشدا لەسەر سێ ئاست پێویستمان بە کارکردن هەیه :

یەکەم / لەسەر ئاستی یاساکان و یاسادانانەکان، کە دەبیت یاسا و سیاسەتە دانراو و کارپێکراوەکان تەبابن لەگەل بەلگەنامە جیھانییەکانی تاییەت بە مافەکانی مرۆف و پێداچوونەو بە هەموو ئەو یاسایانە بکریت، کە دەبنە مایە دەستدرێژیکردنە سەر مافەکانی مرۆف، یان کەلێنیک لەو مافانەدا دروستدەکەن . لێرەدا پۆلی پەرلەمانی کوردستان دیت، کە دەبیت وەک مەسەلە یەکی بنچینەیی و یەکەمین ئامانج مامەلە لەگەل مافەکانی مرۆف بکات و نەیکاتە قوربانیی خواستی زۆرینە و مەملانیکانی نیوان زۆرینە و ئۆپۆزسیۆن و کاریگەری ئەوێش لە گشت یاسادانانەکاندا پەنگدانەوێ بە دیبکریت . پوونا کبیران جەغت لەسەر سەرەتاییبوونی مافەکانی مرۆف بکەنەو هەریگیز پازی نەبن سازشیان لەسەر بکەن . ریکخراوەکانی کۆمەلگە ی مەدەنیش، بە تاییەتی مافی روهەران و یاساناسان چاودیری یاسادانانەکان بکەن و بزانی تە چەند لەگەل مافەکانی مرۆفدا تەبابن، لە کاتی ناتەبابوونیشدا هەلویستی جیدی و بەکردهوێان هەبیت .

دوهم / کارراییکردن له‌لایه‌ن داموده‌زگا‌کانی حکومه‌ت و فه‌رمانبه‌ره‌کانه‌وه، چونکه رێژه‌یه‌کی زۆری پێشیلکارییه‌کانی مافه‌کانی مرۆف له کوردستان ئه‌نجامی ربه‌فتاری هه‌له‌و چه‌وتی هه‌ندی‌ک به‌رپرس و فه‌رمانبه‌ره له داموده‌زگا‌کانی حکومه‌تدا، که ره‌چاوی ئا‌کاره‌کانی ئیشکردن نا‌که‌ن و پله‌و پۆستی خۆیان خراپ به‌کارده‌ین و به‌رژه‌وه‌ندخوازانه سوود له که‌له‌ینه‌کانی یاساو رێسا‌کان وهرده‌گرن. لێره‌دا پێویسته دامه‌زواوه‌کانی نه‌زاهه‌ت و چاودێریکردن و وردبینی کارابکرین و داواکاری گشتی و ئامرازه‌کانی را‌گه‌یاندن به‌هه‌یزبکرین. هه‌تا‌کو بتوانن هه‌یزیکی به‌ربه‌ست له‌به‌رده‌م پێشیلکارییه‌کاندا دابنێن و مافه‌کانی مرۆف بپاریزن. ربه‌فتارکردنی هه‌ر داموده‌زگا‌یه‌کی حکومه‌ت، یان هه‌ر فه‌رمانبه‌ری‌ک به‌شیوه‌یه‌کی ده‌سه‌لاتخوانه‌و ره‌ها‌کارانه، ده‌بیته‌ مایه‌ی هاندانی پێشیلکردنی مافه‌کانی مرۆف و ده‌ستدریژیکردنه‌ سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خه‌لک. لێره‌شدا خه‌مساردیی هاو‌لاتیان پولیکی گه‌وره‌ی هه‌بووه له چه‌سپاندنی ئه‌و باروودۆخه‌دا، کاتی‌ک بیده‌نگبوون له‌ئاست پێشیلکارییه‌کاندا و ملکه‌چی واقیع بوون، له‌کاتی‌کدا ده‌بوا‌یه ئه‌و پێشیلکاریانه ئاشکراو ریسوا‌به‌کن و به‌رپرسیاریتی چاره‌سه‌رکردنیان بخه‌نه ئه‌ستۆی ده‌سه‌لاتداره په‌یوه‌ندی‌داره‌کان. شایانی باسه، با‌لاده‌ستبوونی هه‌ندی‌ک بیرو‌رای چه‌وت، رێگره‌بووه له‌به‌رده‌م گۆششکردنی زۆر که‌س بۆ به‌رگریکردن له مافه‌کانی خۆیان و خستنه‌په‌روی سکا‌لا‌کانیان، چونکه پێیانابوووه داواکاری و سکا‌لانامه پێشکه‌شکردن بێسووده‌و ئه‌و فه‌رمانبه‌رانه پشتقایم‌و پارێزراو‌و سکا‌لا پێشکه‌شکردن کێشه‌که ئالۆزترده‌کات و زیانه‌خشده‌بیته. له‌به‌رامبه‌ر ئه‌و بیرو‌را چه‌وتانه‌دا، پێویسته کولتووری به‌رپرسیاریتی به‌رامبه‌ر به‌ نیشتمان و حکومه‌ت و مافه‌کانی مرۆف با‌لو‌بکرێته‌وه، چونکه ئه‌و هاو‌لاتیه‌ی نا‌ره‌زایی به‌رامبه‌ر به‌ ربه‌فتاری خراپ یان هه‌له‌یه‌کی فه‌رمانبه‌ری‌ک ده‌رنا‌برێته، خزمه‌تی نیشتمان و حکومه‌تیش نا‌کات، له‌به‌رئه‌وه‌ی خراپکاریی فه‌رمانبه‌ری‌ک خزمه‌ت به‌حکومه‌ت نا‌کات، به‌لکو زیانی پێ ده‌گه‌یه‌نێته.

سییه‌م / له‌ بواری په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کاندا، که پێشیلکاریی زۆرو ترسناکی مافه‌کانی مرۆف له‌ئارا‌دا‌یه. بۆ نمونه، خۆه‌لقو‌رتاندن له‌ ژبانی تاکه‌که‌سیی خه‌لک، دانانی چوارچێوه بۆ هه‌لسوکه‌وت و ربه‌فتاری خه‌لک له‌ گۆشه‌نیگای ئایینی‌وه، سوکا‌یه‌تی‌بیکردن و ئابرو‌وبردنی تاکه‌که‌سه‌کان له‌لایه‌ن میدیا‌کانه‌وه، توندوتیژیی خه‌یزانی که ده‌ستدریژیکردنی مێرده بۆ سه‌ر مافه‌کانی ژن، ربه‌فتاری باو‌کان ده‌ره‌ق به‌ مندا‌له‌کان، هه‌لسوکه‌وتی چه‌وتی به‌رپرس یان به‌رپه‌وه‌به‌ر له‌گه‌ل فه‌رمانبه‌ر یان خزمه‌تگوزاره‌کاندا و ئه‌وان له‌گه‌ل هاو‌لاتیاندا و ده‌ستدریژی

تويژىك بۆ سەر تويژىكى تر. ئەوھش پىويستى بە كۆششى زۆر ھەيە، بۆ پاراستنى مافەكانى مرۆف لە و ئاستانەدا، بە بلاوكردنه وەى ھوشيارىيى كۆمەلايەتى و پۆشنىبىرىيى مافەكان و جەغتكردنه وە لەسەر پەچاوكردنى بەرژەوھندىيەكانى ئەوانى ترو پىزگرتن لە ھەستوسۆزىيان و چارەسەركردنى كىشەكانىيان .

پۇژنامەى ئاسۆ ژمارە (۱۳۸۲) / ۱۰-۱-۲۰۱۱

له‌خۆباییبوونی حوکمران دهردیگی کوشندهیه

کوشنده‌ترین دهردی حوکمران له‌خۆباییبوونه، که‌چی به‌ده‌گمەن حوکمرانه‌کان دانا‌ده‌بن و هه‌میشه‌ ویستی ده‌سه‌لاتخوازی و پیاوانکردن و په‌راویژکردنی ئەوانی دیکه له‌لایان به‌هێژده‌بیّت. بۆیه‌ ئەو به‌لێنانه‌ی ده‌یده‌ن، کاتی‌ک له‌ دهره‌وه‌ی حوکمرانین، ده‌بنه‌ به‌شیک له‌ رابردوو و فه‌رامۆشده‌کریّن، له‌کاتی‌کدا ئەوانه‌ له‌ بی‌ری خه‌لک ناچنه‌وه‌و به‌رده‌وام به‌لێنه‌کان و واقیع پیک به‌راوردده‌کریّن و بۆیان دهرده‌که‌وێت که‌لێنیک‌ی فراوان له‌نیوان وته‌ و کرداردا هه‌یه، ئاشکراش ده‌بیّت به‌لێنه‌کان لای ئەو حوکمرانه‌ ته‌نیا دروشمی پروتن، وشه‌گه‌لی هه‌لخپێن، پێپلیکانه‌ی هه‌لکشانه‌ن بۆ شادبوون به‌ پی‌گه‌و پایه‌ی به‌رزتر.

دهردیگی دیکه‌ی کوشنده‌ ئەوه‌یه حوکمرانه‌کان، له‌به‌ر هه‌لبێژاردنیان له‌لایه‌ن «زۆرینه‌ی خه‌لک»-ه‌وه، یان سه‌رکه‌وتن له‌ هه‌ندیک ما‌تۆری سیاسیدا، یاخود نواندنی ده‌ستپێشکه‌ری شایسته‌، پێیانوابیّت نه‌مرن و بۆ هه‌تا هه‌تایه‌ جله‌وی حوکمرانی ده‌که‌ن و که‌سینک نییه‌ جێیان بگه‌رێته‌وه‌و شایانی پله‌وپایه‌ی ئەوان بیّت و ده‌رک به‌وه‌ ناکه‌ن، له‌ ئەزموونه‌کانی میژووشه‌وه‌ ئەقل وهرناگرن، که‌ حوکمرانی هه‌تا سه‌ر بۆ هه‌چ که‌سیک نامیّن، جا له‌ سیسته‌می دیموکراتیدا بیّت، یان سیسته‌می دیکتاتۆری. ئەوه‌ی زیندوویتی حوکمرانیکیش راده‌گرێت، راده‌ی نزیکبوونیه‌تی له‌ خه‌لک و ئەو کاره‌ باشانه‌یه، که‌ بۆ خه‌زمه‌تکردنی کۆمه‌لگه‌ ئەنجامیداون و ئەو ده‌سته‌که‌وتانه‌ی بۆ پێشکه‌وتنی ولات به‌ده‌سته‌یه‌یان. ئەوه‌ش له‌یاده‌که‌ن سه‌تم و زۆرداری بی‌زاری ده‌روونی خه‌لک پرده‌که‌ن و وه‌ک ته‌قه‌مه‌نییه‌کی ترسناکی لی‌دیّت، که‌ ته‌نیا گه‌ری شقارته‌یه‌کی به‌سه‌. نزیکترین نمونه‌ش ته‌قینه‌وه‌ی میله‌تی تونسه‌ له‌ دژی «سته‌مکاری داپه‌روه‌رانه‌»ی زه‌ین ئەلعاب‌دین بن عه‌لی، که‌ به‌ خه‌یالی ئەو و عه‌ره‌بیشدا نه‌ده‌هات به‌و شیوه‌و خه‌یابیه‌ پرویدات.

حوکمرانه‌کان ده‌بی‌ت ئەوه‌یان لا پروون بی‌ت، خه‌لک به‌دوای ناو ناویانگ، خۆشگوزهرانی و ئاسوده‌یی حوکمرانه‌کانه‌وه‌ نین، هه‌تا سه‌ر به‌ دروشم

هه‌لناخه‌لتین و به‌رده‌وام بپوا به به‌لیندان ناکه‌ن، به‌لکو ژیانیکی ئاسووده‌یان ده‌ویت، له‌سایه‌ی ئازادییه‌کی کۆتوبه‌ندنه‌کراودا، سه‌لامه‌تی و دلنیا‌ییان گه‌ره‌گه، گه‌شه‌کردنی ئاستی ژیانان پئویسته، بۆ ئه‌وه‌ی وه‌ک با‌وابیران ژیان به‌سه‌رنه‌به‌ن و ئه‌زمونه تاله‌کانی ئه‌وان دووباره‌نه‌که‌نه‌وه. که‌چی له‌خۆبایی‌بوونی حوکمران واده‌کات هه‌موو ئه‌وانه له‌یادبکری‌ن و هه‌میشه‌ ته‌نیا قسه‌گه‌لی وه‌ک «خزمه‌تی میله‌ت ده‌که‌ین» و «به‌رژه‌وه‌ندییه‌ بالاکان ده‌پاریزین» دووباره‌بکه‌نه‌وه‌و نه‌چن به‌پیر پێدا‌و‌یسته‌یه‌ بنچینه‌یه‌یه‌کانی خه‌لکه‌وه‌و پاسا‌وی جو‌ربه‌جو‌ر بۆ ده‌سته‌به‌رنه‌بوونیان به‌پینه‌وه.

له‌خۆبایی‌بوونی حوکمران، به‌پێی میکانیزمی به‌رگری، ده‌بیته‌ هۆی بنیاتنانی شورا و قه‌لایه‌کی داخرا و به‌پرووی «دوژمنان» دا‌و ئه‌وه‌ فه‌رامۆشده‌کریت، که‌ هه‌یج قه‌لایه‌ک نییه‌ هه‌تا‌هه‌تایه‌ به‌هێزی‌ت و که‌س نه‌توانیت بی‌پریت و به‌رگریه‌کانی تیکبشکین. ئه‌زمونه‌کانی نزیک خۆمان و دوور سه‌لماندویانه‌ قه‌لا‌ توکمه‌کان، داموده‌زگای ئاسایش و پاراستنی به‌هێزو خاوه‌ن چه‌ک و که‌ره‌سته‌ی پێشکه‌وتوو، پارو و توانای ئابووری زۆر، ده‌مکو‌تکردن و سه‌رکو‌تکردنی خه‌لک... هه‌تد ناتوانن هه‌تاسه‌ر حوکمرانیک له‌ هه‌ره‌سه‌هینان و پووخان بپاریزن.

له‌خۆبایی‌بوونی حوکمران ده‌بیته‌ هۆی گالته‌کردن به‌هه‌ر بیرو‌رایه‌ک پاست بیت، هه‌ر ئه‌زمونیک ده‌وله‌مه‌ند و به‌خشنده‌ بیت، هه‌ر دل‌سۆزیه‌کی بی‌مه‌به‌ست هه‌رچه‌ند سووبه‌خش بیت. ئه‌مه‌ش ده‌بیته‌ مایه‌ی ئه‌وه‌ی حوکمران پشت به‌ گروپیک ده‌ستوپێوه‌ندی حیزی و ناحیزی ببه‌ستی، که‌ به‌رده‌وام گه‌وره‌یی و بلیمه‌تی و بی‌وینه‌یی و پیرۆزی ئه‌و دووپاتده‌کاته‌وه‌و به‌خۆی و خه‌سله‌ته‌کان و کاره‌کانیدا هه‌لده‌دات و هانیده‌دات بۆ به‌رته‌سکرده‌وه‌ی ئازادیه‌کان و هی‌نانه‌ئاری سته‌مکاری و خراپه‌کاری زیاترو ده‌بیته‌ دیواریکی به‌ربه‌ست له‌نیوان حوکمران و خه‌لکدا. لێ‌ره‌شدا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی حوکمران له‌ لو‌تکه‌ی ده‌سه‌لاتدایه‌و سامان و هێزی زۆری به‌ده‌سته‌وه‌یه‌، بۆیه‌ زۆر که‌س، که‌ پێشتر نه‌یان ناسیوه‌و په‌یوه‌ندیان پێوه‌ی نه‌بووه‌، پێویستیان پێی ده‌بیت بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی قازانجه‌کان و پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانیان. سه‌ره‌نجام پۆرژبه‌پۆژ حوکمران ها‌وسه‌نگی خۆی له‌ده‌سته‌دات و پینگه‌که‌ی خۆی جێده‌هێلێت و ده‌چیته‌ ناو پینگه‌یه‌کی نوێوه‌، که‌ به‌ وه‌رچه‌رخانی بارودۆخه‌کان تا‌که‌کانی پشتی تیده‌که‌ن و له‌ کاتی کاره‌سات و نه‌هامه‌تیه‌کاندا به‌هانایه‌وه‌ نایه‌ن و پرووی لێ وهرده‌گێرن.

لێ‌ره‌شدا له‌خۆبایی‌بوونی حوکمران ده‌بیته‌ مایه‌ی شانازیکردنی ئه‌و به‌هیزی پۆلیس و سه‌ربازیه‌وه‌و ئه‌وه‌ له‌یادده‌کریت ئه‌وانه‌ ملکه‌چی هه‌رکه‌سیکن ده‌سه‌لاتی

بەدەستەو ەبىت و ئامادەن بچنە ژىر فەرماندەيى ھەر دەسەلاتدارىكى تر . خراپترىن شتى لەخۆبايىبوونى ھوكمپران ئەوھىە، بپواى بەو ھەبىت ھەرچى شتىك بىللى يان بىكات راستەو شايستەى تاوتويكردن و پەخنەگرتن نىيەو ئەو ھەرامۆشەدەكات ھەر كەسىك، جا سەركردە بىت يان تاكىكى كۆمەلگە، ھەلەدەكات و ھەندىك ھەلەش وەك ژەر كوشندەيەو باشتىر پىگە بۆ خۆپاراستن لە ھەلەكردن، ئالوگۆپكردنى بىرورپايەو چاكتىر بىرورپاش ئەوھىە، كە پشت بە قەبلاندن نابەستى، بەلكو پشتئەستورە بە زانىارى و بەلگە و داتاي راستى دلسۆزەكان، نەك پشتبەستوو بە بىرورپا و قسەى دوورپو و دووفاق و درۆزەكان، كە دوورن لە راستىيەو و تەنيا بۆ رازىكردنى ھوكمپرانەكان دەرياندەبپن . دەشيت ھوكمپرانىك خاوەن جەماوەرپكى زۆر بىت و ناووناوبانگى باشى ھەبىت، بەتايەتى ئەگەر ئەنجامى شوپشپكى رەوا يان پاش پووخانى پزىمىكى دىكتاتور و ستەمكار ھاتبىتە سەركار، بەلام ئەو جەماوەرپبوون و ناوبانگى كاتىە و بەردەوامبوونى گرپدراوى كردارو ھەنگاوەكانى دواتر و جىبەجىكردنى بەلئىنەكانە . بۆيە ھوكمپران، ئەگەر دەيەوى ناوبانگى خۆى و جەماوەرپبوونەكەى بپارىزىت، پئويستە ھەمىشە لەگەل خواستەكانى خەلكدا بىت، بەپىر خەم و پئوھنالاندنەكانىانەو ەبچىت، چارەسەر بۆ گرفتەكانىان بدۆزىتەو، لئىيان دەنابرىت و نەچىتە ناو كۆشكىكى داخراو ەو . لەكۆتايىدا، ھەر ھوكمپرانىك، بەم يان بەو رىگەيە، دەگۆرپىت يان لەناودەچىت، بەلام جىاوازىي لەنىوان ئەوھى ئەنجامى لەخۆبايىبوون دەگۆرپىت يان دەپوات و ئەوھى بەسەربەرزى دواى پرۆسەى ھەلبىژاردن دەسەلات دەستاودەستدەكات، زۆر جىاوازە . بۆيە گرىنگە ھوكمپرانەكانى كوردستان سوود لە ئەزمونەكانى دنياو تاكىكردنەو ەكانى ھوكمپرانىي دوورو نزيك وەرىگرن و خۆيان بە فاكسىنى دژى لەخۆبايىبوون بكوتن، ھەتاكو كۆمەلگەكەمان پووبەپووى قوئاغىكى نوپى ستەمكارى نەكەنەو ە تراژىدياي تر يەخەمان نەگرپتەو ەو خۆشيان ھەمان چارەنووسى ئەو دىكتاتورانەيان نەبىت، كە ئەنجامى لەخۆبايىبوون بوونە مايەى شەپو كوشتارو وپرانكردنى زۆرى ناوخۆيى و ھەرىمايەتى و پووخانى ھوكمپرانىيەكەيان .

فره‌په‌نگی و پێزلی‌کگرتن زامنی سه‌قامگیریه

کۆمه‌لگه‌ی کوردستان، وه‌ک کۆمه‌لگه‌کانی دیکه‌ی دنیا، فره‌په‌نگی له‌خۆده‌گریت، ئە‌گه‌ر به‌ باشی مامه‌له‌مان له‌گه‌ڵ ئە‌و فره‌په‌نگیه‌دا کرد، ئە‌وا ده‌بیته‌ مایه‌ی ده‌وله‌مه‌ندبوون و زیندوویی کۆمه‌لگه‌که‌مان. بوونی ئە‌و فره‌په‌نگیه‌ش خه‌وشییه‌ک نییه‌ پێویست به‌ شارده‌وه‌ بکات، گرفتیک نییه‌ چاره‌سه‌رکردنی گه‌ره‌ک بێت، هه‌له‌یه‌کیش نییه‌ راستکردنه‌وه‌ی بووێت، له‌به‌رئه‌وه‌ی به‌شیک سروشتی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تیمان، به‌لکو یه‌کێکه‌ له‌ خه‌سه‌له‌ته‌کانی بوونی کۆمه‌لایه‌تیمان. لێ‌ره‌شدا نه‌گه‌به‌تی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان له‌ بوونی فره‌په‌نگیدا نییه‌، به‌لکو له‌ بێتوانا‌یی‌دا به‌رامبه‌ر به‌ دارشتنی سیسته‌مگه‌لی کۆمه‌لایه‌تی، پۆشنیری، سیاسی و یاسایی وه‌ها، که‌ بتوانن ئە‌و فره‌په‌نگیه‌، به‌بێ لێ‌کدا‌بران و پێ‌کدادان، ئا‌پاسته‌بکه‌ن. بۆیه‌ فه‌رامۆشکردنی فره‌په‌نگی، یان ده‌ستدرێژیکردنه‌ سه‌ری، زیا‌نی گه‌وره‌ به‌ سه‌قامگیری کۆمه‌لگه‌که‌مان ده‌گه‌یه‌نێ و فرێده‌داته‌ ناو مملانی و پووبه‌پووبوونه‌وه‌ی وه‌هاوه‌، که‌ زه‌بری کوشنده‌ له‌ ئاسایشی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیمان ده‌وه‌شێنێت.

قبو‌لکردنی فره‌په‌نگی، مانای ئە‌وه‌ نییه‌ بیرو‌پا‌و تیروانینه‌کانی هه‌موان ده‌رباره‌ی تی‌ک‌پ‌رای شته‌کان ها‌وجووتن، چونکه‌ مافی هه‌ر که‌س و لایه‌نیکه‌ بیرو‌پا‌و تیروانینی جیا‌و‌زی هه‌بێت، به‌مه‌رجیک ئە‌و جیا‌و‌زیه‌ نه‌بیته‌ هۆی ده‌ستدرێژیکردنه‌ سه‌ر تاییه‌تمه‌ندییه‌کان و ئازادی به‌رامبه‌ر. بۆیه‌ گرنگه‌ هه‌موو ئاقارو ئا‌پاسته‌ و لایه‌نه‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی کۆمه‌لگه‌ پێ‌بازیکێ نیشتمانیی وه‌ها بگرنه‌به‌ر، که‌ دان به‌ پاستی فره‌په‌نگیدا ده‌نی‌ت و پرنسیپی پێ‌زلی‌کگرتن، له‌سه‌ر ئاستی بوون و بیرو‌پا‌، ده‌چه‌سپێنێ. له‌به‌رئه‌وه‌ی ئی‌مه‌ داوامان لێ نه‌کراوه‌ هه‌مان بیرو‌پا‌و تیروانینمان هه‌بێت ده‌رباره‌ی پوودا‌وه‌کان، کێشه‌کان، چاره‌سه‌ره‌کان و مه‌سه‌له‌ جیا‌جیا‌کانی کۆمه‌لگه‌، به‌لکو داوامان لێ ده‌کریت پێ‌زی بیرو‌پا‌و تیروانینه‌کانی یه‌کتر بگرین و پێ‌گه‌ به‌خۆمان نه‌ده‌ین ده‌ستدرێژی بکه‌ینه‌ سه‌ر بیرو‌پا‌و تیروانینه‌کانی ئە‌وانی تر. واته‌ په‌وتی سوکایه‌تی‌پێ‌کردن، نا‌وزپاندن، پێ‌سوا‌کردن و سه‌پاندنی به‌ها په‌ها‌خوازه‌کان په‌تکراوه‌یه‌و ده‌بی‌ت دان به‌ جیا‌و‌زی فیکری، فره‌لایه‌نی سیاسی، هه‌ره‌نگی کولتووری و هه‌مه‌جو‌ری کۆمه‌لایه‌تیدا بنریت.

له م بواره‌دا، پابه‌ندبوون به پرنسیپی ریزلیک‌گرتنه‌وه زۆر گرنگه، چونکه فره‌په‌نگی به‌شپوه‌یه‌کی چاک ئاراسته‌ناکریت، ئە‌گەر ئە‌و پرنسیپه له‌ئارادانه‌بیت. ئە‌مه مانای ئە‌وه‌یه، هەر مرۆفیک مافی ئە‌وه‌ی هه‌یه شانازی به‌ برپاو بۆ‌چوون و به‌هاکانی خۆ‌یه‌وه بکات، به‌مه‌رجیک ئە‌و شانازی‌کردنه نه‌بیته مایه‌ی زیان و خراپه بۆ ئە‌وانی دیکه. چونکه مرۆف به‌پاده‌ی شانازی‌کردنی به‌ برپاو بۆ‌چوون و به‌هاکانی خۆ‌یه‌وه، بپویسته ریز له‌ برپاو بۆ‌چوون و به‌ها جۆربه‌جۆره‌کانی ئە‌وانی دیکه بگریت و شانازی‌کردنی ئە‌وانی دیکه قبول‌بکات. به‌و جۆره سروشتی په‌یوه‌ندی نیوان جیا‌وازه‌کان له‌ بازنه‌ی مشتومرو گو‌مان و تاوانبار‌کردنی یه‌کتر دیته دهره‌وه‌و ده‌چیته ناو بازنه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کی مرۆفانه‌ی بابه‌تییه‌وه، که له‌سه‌ر بنچینه‌ی داننان به‌ مافی جیا‌وازی و ریزلیک‌گرتن داده‌مه‌زریت.

له‌ بوا‌ری کار‌کردندا بۆ‌پیکه‌وه‌گریدانی فره‌په‌نگی به‌هه‌موو ئاسته‌کانییه‌وه‌و پرنسیپی ریزلیک‌گرتن، ئە‌م چه‌ند خاله‌ ده‌خه‌ینه‌روو:

١- هەر مرۆفیک له‌سه‌ر گۆی زه‌وی، وه‌ک له‌ کوردستان، خاوه‌ن چه‌ندین جۆری دهره‌وستییه. ئە‌و توخمه زیندووه‌ی ده‌بیته هۆی کام‌لبوونی ئە‌و دهره‌وستیانه، به‌هه‌موو ناکۆکی و دژایه‌تیانه‌وه، ریزلیک‌گرتنه. چونکه هەر مرۆفیک گریدراوی خیزانیک، گرووپیک، ره‌وتیک، ئایینیک، حیزبیکه... هتد، هه‌موو ئە‌و بازانه‌ی ژیا‌نی تاک و کۆمه‌لگه‌ش ته‌واوکه‌ری یه‌کترن و دژی یه‌کتر نین. دهره‌وازی پاسته‌قینه‌ی ئە‌و دهره‌وستبوونه‌ش، پابه‌ندبوونه به‌ مه‌رجه‌کانی ریزلیک‌گرتنه‌وه، به‌جۆریک که هه‌ریه‌کیک ریز له‌ برپاو تیرپوانین و ئایین و خیزانی ئە‌وی دیکه بگریت و شانازی‌کردنی هه‌ریه‌کیک به‌و بازانه‌وه به‌رپه‌وا بزانی. له‌به‌رئ‌وه‌ی شانازی‌کردنی خه‌لک به‌ دهره‌وستییه‌کانی خۆ‌یا‌نه‌وه، مانای ده‌ستدریژیکردنه سه‌ر ئە‌وانی دیکه‌و بازنه‌و دهره‌وستییه‌کانیان نییه. به‌وپێیه‌ی ناکۆکی نیوان ئە‌و دهره‌وستیانه ناکۆکییه‌کی خودی نییه، به‌لکو لابه‌لایه. واته کاتیک به‌های ریزلیک‌گرتن ئاماده‌نابیت، ئە‌وا که‌شوه‌واو ژینگه‌ی دژی یه‌کتر ته‌واوکردنی بازنه‌کانی دهره‌وستی دیته‌ئاراوه، که‌چی ئە‌گەر ریزلیک‌گرتن له‌گۆری بیت، ئە‌وا یه‌کتر ته‌واوکردنی بازنه‌کان سروشتی و به‌ره‌مدار ده‌بیت. چونکه شانازی‌کردن به‌ خیزان و هەر بازنه‌یه‌کی دهره‌وستی له‌ ژیا‌نی مرۆفدا، سروشتییه‌و تاوان نییه، به‌مه‌رجیک نه‌بیته هۆی په‌تکردنه‌وه‌ی پیکه‌وه ژیا‌ن و پید‌اویستییه‌کانی ریزلیک‌گرتن.

٢- له‌به‌ر چه‌ند هۆکاریک، ئیم‌رۆ ساته‌وه‌ختیکی زۆر هه‌ستیار تید‌ه‌په‌پینین، که ده‌شی‌ت به‌ ساته‌وه‌ختی ته‌قینه‌وه‌ی شوناسه لاهه‌کییه‌کان له‌ ژیا‌نی خه‌لکو

کۆمه‌لگه‌دا ناوزه‌دیبکه‌ین. پئویسته‌ دانا‌یانه‌و هوشیارانه‌و به‌ ئه‌قلیه‌تی لێک‌ تیگه‌یشتنه‌وه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ل‌ ئه‌و ساته‌وه‌خته‌دا بکریت. ئیم‌پۆ له‌سه‌ر ئاستی‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی‌ و نیشتمانی‌ داوا له‌ خه‌لک‌ ناکریت‌ خۆیان له‌ شوناسه‌ لاوه‌کییه‌کانی‌اندا قه‌تیس‌ بکه‌ن، چونکه‌ ئه‌و قه‌تیس‌کردنه‌و شله‌ژانه‌کانی‌ به‌دوا‌یدا دین‌ ده‌بنه‌ مایه‌ی‌ سه‌ر‌هه‌لدانی‌ ته‌نگ‌چه‌له‌مه‌ی‌ زۆرت‌ر. داوا‌کراو ئه‌وه‌یه‌، هۆشمه‌ندانه‌و شارستانیان‌ه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ل‌ شوناسه‌ لاوه‌کییه‌کانی‌ خه‌لک‌دا بکریت، بۆ ئه‌وه‌ی‌ که‌نالگه‌لی‌ گونجاو‌و چوارچێوه‌گه‌لی‌ وه‌ها ده‌سته‌به‌ربن، که‌ توانای‌ له‌باوه‌شگرتنی‌ هه‌موو شوناسه‌کانیان‌ هه‌یه‌وه‌ هه‌موو به‌هه‌له‌تیگه‌یشتن‌ و دل‌پاوه‌کییه‌ک‌ ده‌په‌ویننه‌وه‌، هه‌تا‌کو به‌جۆریک‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ل‌ ئه‌و شوناسانه‌دا نه‌کریت، که‌ چوارچێوه‌گه‌لی‌ هه‌تا‌هه‌تایین‌ و ناکریت‌ خۆیان‌ لێ‌ پزگار‌بکریت.

۳- چه‌مکی‌ پزلیک‌گرتن‌ هه‌لو‌یستیکی‌ پزوه‌تیقانه‌ به‌رامبه‌ر به‌ویدیکه‌ی‌ جیاوا‌ز له‌خۆده‌گریت، که‌ به‌ که‌م سه‌یرکردنی‌ تێپوانین‌ و بیروپرا‌کانیان‌ و پێک‌ نه‌خستنی‌ په‌یوه‌ندی‌ له‌گه‌لیان‌ قایل‌ نابیت. چونکه‌ کاتی‌ک‌ باسی‌ پزلیک‌گرتن‌ ده‌کریت، ته‌نیا‌ مه‌به‌ست‌ لایه‌نی‌ ئه‌خلاق‌ی‌ نییه‌، به‌لکو‌ پێداویستییه‌کانی‌ ئه‌و پزگرتنه‌شه‌، جا ئه‌وه‌ له‌سه‌ر ئاستی‌ په‌فتاری‌ تا‌که‌که‌سی‌ بیت، یان‌ تێپوانینه‌ پۆشن‌بیری‌ و کۆمه‌لایه‌تی‌ه‌کان‌ و ده‌روه‌ستبوونی‌ سیاسی‌ و پاراستنی‌ یاسایی‌. ئیمه‌ باسی‌ پئویستی‌ پاراستنی‌ راستی‌ی‌ فره‌په‌نگی‌ ده‌که‌ین، به‌ هه‌موو ئاسته‌کانییه‌وه‌، ئه‌مه‌ش‌ له‌ پێگه‌ی‌ پزلیک‌گرتنه‌وه‌. به‌ کورتی‌، بۆ ئه‌وه‌ی‌ حه‌قیقه‌تی‌ فره‌په‌نگی‌ نه‌بیته‌ مایه‌ی‌ سه‌ر‌هه‌لدانی‌ شله‌ژان‌ و ته‌نگ‌چه‌له‌مه‌کان، پئویستمان‌ به‌ چه‌سپاندنی‌ بژاری‌ پزلیک‌گرتن‌ هه‌یه‌، هه‌تا‌کو‌ بتوانین‌ هه‌مه‌په‌نگی‌ خۆمان‌ بپارێزین‌ و پارێزگاری‌ سه‌قامگیری‌ کۆمه‌لایه‌تی‌ و سیاسی‌ کۆمه‌لگه‌که‌شمان‌ بکه‌ین.

په‌خه‌ مه‌رجی به‌خۆداچوونه‌وه و نوێبوونه‌وه‌یه

گه‌لێک پێیانوایه، سیاسه‌ت ته‌نیا کۆمه‌لێک ده‌سته‌واژه‌و دروشمه، که سیاسی دووباره‌یاندە‌کاته‌وه، یان به‌ده‌سته‌هێنانی توانای خوتبه‌دان و دووباره‌کردنه‌وه‌ی وشه‌گه‌لی بریقه‌داره. بۆیه هه‌ر که‌سیک ئه‌و توانایه‌ی هه‌بێت، به‌سیاسیه‌کی هوشیار داده‌نرێ و له‌ بواره‌که‌دا به‌نموونه‌ ده‌هێنرێته‌وه. ئه‌نجامی ئه‌م تیگه‌یشتنه‌ چه‌وته‌ی زۆربه‌ی کۆمه‌لگه‌ ده‌رباره‌ی هوشیاری سیاسی، گه‌لێک به‌دوای ئه‌وانه‌دا پاده‌که‌ن، که قسه‌زان و خه‌وتبه‌ده‌ریکی چاکن. بۆیه گرنگه‌ بزانیته‌ هوشیاری سیاسی مانای چیه، هه‌تا‌کو له‌ واقیعه‌دا کارپێیکرێت.

هوشیاری سیاسی، کۆمه‌لێک چه‌مک و بیروپا و تیروانینی پۆشنبیرانه‌یه، سیاسیه‌کان به‌ره‌و که‌ناری ئارامی ئاراسته‌ده‌که‌ن و داوایان لێ ده‌که‌ن ئه‌و دروشمانه‌ی کاتی هه‌لبژاردنه‌کان به‌رزیانکردبووه‌ بکه‌نه‌ راستیگه‌لی کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنبیری وه‌ها، که په‌ره‌ به‌واقیعه‌ ده‌ده‌ن و گه‌لێک له‌ گرفته‌کانی چاره‌سه‌رده‌که‌ن. لێره‌شدا هه‌یچ هوشیاریه‌کی سیاسی به‌بێ تیروانینیکی په‌خه‌گرانه‌ نوێ نایه‌ته‌دی و هه‌یچ تیروانینیکی په‌خه‌گرانه‌ش به‌بێ بوونی چوارچۆیه‌گه‌لی کۆمه‌لگه‌یه‌ی، که ئه‌و بیروپا‌یه‌نه‌ له‌خۆبگرن، نایه‌ته‌دی. به‌و جۆره‌ تیروانینی په‌خه‌گرانه‌ مه‌رجیکی هوشیاری کۆمه‌لایه‌تی نوێیه، به‌واتای ئه‌وه‌ی هوشیاربوونی کۆمه‌لگه‌ به‌رامبه‌ر به‌ خودی خۆی و ئه‌وانی دیکه‌و پۆلی میژووییان، به‌بێ بناغه‌یه‌کی په‌خه‌گرانه‌ هه‌مه‌لایه‌ن نایه‌ته‌دی، که له‌ به‌رپرس ده‌پرسێته‌وه‌و ده‌یخاته‌ سه‌ر میزێ نه‌شته‌رگه‌ری و هه‌له‌سه‌نگاندن، به‌پاراستنی سه‌قامگیری کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و به‌بێ تیکدانی ئاشتی کۆمه‌لایه‌تی. ئه‌مه‌ش به‌هه‌یچ شیوه‌یه‌ک مانای زۆره‌هێنان بۆ ئه‌وانی دیکه‌و ناچارکردنیان نییه‌ به‌ شیوازیکی سیاسی دیاریکراو، به‌لکو مانای زیندوویی هه‌مه‌په‌نگی و کاریگه‌رییه‌تی له‌سه‌ر ده‌وله‌مه‌ندبوونی سه‌قامگیری کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی به‌ کۆمه‌لێک بیروپا و تیروانین و ئاسۆی نوێ.

به‌وجۆره‌ کارپێکردنی په‌خه‌ له‌ کۆمه‌لگه‌ دیموکراتیه‌کاندا، یه‌کیکه‌ له‌ پرنسیپه‌

سه‌رکی و ژیاریه‌کان، که ناکریت فه‌رامۆش‌بکری یان وه‌لاوه‌بنری، به‌لکو پێویسته کۆششی بیوچان بکریت بۆ چه‌سپاندنی له‌رێگه‌ی ئه‌و میدیا بنیاتنه‌ره‌وه، که ده‌روه‌سته به‌مه‌سه‌له‌و خه‌م و خواسته‌کانی کۆمه‌لگه‌که‌یه‌وه، وه‌ک پۆژنامه‌کان و وێستگه‌کانی رادیۆی سه‌ربه‌خۆ، که ملکه‌چی حیزبه‌کان نین، یان به‌هۆی رێکخراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه‌وه. به‌تایبه‌تی ئه‌و په‌رخنه‌یه‌ی ئاراسته‌ی حکومه‌ت ده‌کریت وه‌ک ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردن و پووبه‌پووی په‌رله‌مان ده‌کریته‌وه وه‌ک ده‌سه‌لاتی یاسادانان و په‌رخنه‌ له‌خۆگرته‌ی دامه‌زراره‌و حیزبی و حکومییه‌کان له‌کاتی هه‌ر سه‌رسمدان و شکسته‌خواردنی‌کدا. ئه‌مه‌ش له‌و بپوا به‌هێزه‌وه هاتوه‌وه، که په‌رخنه‌ ته‌کانه‌ریکی سه‌ره‌کییه‌ بۆ هه‌نگاوانی پرۆسه‌ی سیاسی به‌ره‌و پێشه‌وه‌و راستکه‌ره‌وه‌ی پێپه‌وه، له‌کاتی لادان له‌ پێپه‌وی نه‌خشه‌بۆکێشراوی خۆی.

به‌داخه‌وه هه‌ندیک لایه‌نی سیاسی و سیاسه‌تمه‌دارو که‌سایه‌تی په‌سمی و نارپه‌سمی رقیان له‌ په‌رخنه‌گرته‌ ده‌بیته‌وه‌و چه‌ند بۆیان بلوێ و بچیته‌سه‌ر به‌شیوازی جۆربه‌جۆر ده‌چن به‌گژیدا یان فه‌رامۆشکردن پێپه‌ویده‌که‌ن له‌گه‌لیدا، به‌بێ ئه‌وه‌ی ده‌رک به‌وه‌ بکه‌ن، ده‌ستنیشانکردنی که‌موکوپری و هه‌له‌کان و دۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌ری گونجاو پێداویستی گرنه‌ بۆ چاکسازی له‌ ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردندا، یان بۆ چاککردنی کارپرابی سیاسی به‌شیوه‌یه‌کی گشتی. بۆیه ئه‌وه‌ی له‌م بواره‌دا په‌رخنه‌ په‌تده‌کاته‌وه، ئامانجی په‌رده‌پۆشکردنی راستیه‌کان و پاراستنی ده‌ستکه‌وتی تایبه‌تییه‌ له‌سه‌ر حسابی ئه‌وانی دیکه‌. ته‌نانه‌ت بارودۆخه‌که‌ لای هه‌ندیک سیاسه‌تمه‌دار گه‌یشته‌ته ئه‌و راده‌یه‌ی، داوای راگرته‌ی په‌رخنه‌ بکه‌ن و ئاسته‌نگ له‌به‌رده‌میدا دروستکه‌ن، چونکه‌ ده‌بیته‌ سه‌رلیشیاوندنی خه‌لک، ناشرینکردنی ئه‌زمونی میلیه‌ته‌که‌مان، لاوازکردنی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان له‌به‌رده‌می ئه‌و دۆزمنه‌ ناوخۆیی و هه‌ریمایه‌تیانه‌ی چاویان تی‌ بریوین و بۆ ده‌رفه‌ت ده‌گه‌پین زه‌فه‌رمان پێ به‌رن. ئه‌مه‌ له‌لایه‌ک، له‌لایه‌کی تره‌وه ئه‌وانه‌ی په‌رخنه‌ده‌گرن پووبه‌پووی تۆمه‌تبارکردن بوونه‌ته‌وه‌و هه‌ندیک جار به‌ دژی پرۆسه‌ی سیاسی و دیموکراتیی کوردستان داده‌نرین و هه‌ندیک جاری دیکه‌ش به‌ کافرو خائین ده‌کرین و سکا‌لایان له‌سه‌ر تۆماده‌کریت.

گرنه‌ لێره‌دا جه‌غت له‌سه‌ر په‌رخنه‌ی بنیاتنه‌رانه‌ بکه‌ینه‌وه، که ئامانجی سوکایه‌تیکردن نییه‌ به‌ که‌سیک، له‌پێناو ده‌ستکه‌وتی تایبه‌تی تاکه‌که‌سی و گرووپیدا، به‌لکو مه‌به‌ستی راستکردنه‌وه‌ی په‌وتی کاره‌کانه‌ له‌ خزمه‌تی هه‌مواندا. لێره‌شدا که‌سانیک هه‌ن په‌رخنه‌ به‌کاردینن بۆ له‌که‌دارکردنی هه‌ندیک که‌سایه‌تی

گشتی، به‌بێ ئه‌وه‌ی هه‌یج به‌لگه‌یه‌کیان پێ بێت، به‌لام ئه‌وه له‌لایه‌ن ڕووناکبیران و که‌سه هوشیاره‌کانه‌وه ڕه‌تکاره‌یه‌و بایه‌خیان پێ نادریت و به‌ره‌نگاریانده‌بنه‌وه‌و لای ڕای گشتی ڕیسوایانده‌که‌ین.

ئه‌وه‌ی کاری سیاسی و حیزبایه‌تی و حوکمرانی ده‌کات، پێویسته له‌ هه‌ر ساته‌وه‌ختیکدا ڕه‌خنه له‌پیش چاوی خۆی دابنێ، به‌سنگی فراوانه‌وه قه‌بوڵی بکات، به‌ ئاڕاسته‌یه‌کی راستی دابنێ و سوودی باشی لێ وه‌رگریت. به‌وێیه‌ی ڕه‌خنه پێداویستییه‌کی زۆر گرنگه بۆ سه‌لامه‌تی کۆمه‌لگه‌و داموده‌زگا و دامه‌زواوه جۆربه‌جۆره‌کان، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئاڕاسته‌ی ئه‌و خاله‌ لاوازانه ده‌کریت، که ده‌بیت ئاشکراو ڕیسواکریڤ و ویستی گشتی کۆمه‌لگه به‌هیزده‌کات بۆ چاره‌سه‌رکردنیان و خۆ تیمارکردن و نوێکردنه‌وه. به‌وێیه‌ی کۆمه‌لگه هه‌یزی راسته‌قینه‌ی خۆی له‌ده‌ستده‌دات، کاتیک ڕه‌سه‌ی ڕه‌خنه‌گرتن و ڕاستکردنه‌وه وه‌ده‌رده‌نریت و ئاسته‌نگی بۆ دروستده‌کریت، چونکه هه‌یز گرێدراوی توانای نه‌وه‌کانی کۆمه‌لگه‌یه بۆ لێپه‌چینه‌وه له‌ ده‌سه‌لاتداره‌کان و هه‌سه‌نگاندنی ڕه‌وا گشتیه‌کانیان. ئه‌مه‌ش نه‌ک بۆ خسته‌وه‌ی پشێوی و وێرانکردن، به‌لکو بۆ کردنه‌ده‌ره‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و نه‌خۆشیانه‌ی له‌ کۆمه‌لگه‌دا سه‌ره‌لده‌دن و هه‌ره‌شه له‌ بوون و به‌رده‌وامیمان ده‌که‌ن.

له‌به‌ر هه‌موو ئه‌وانه، گرنگه سلّ له‌ ڕه‌خنه نه‌که‌ینه‌وه، به‌لکو زه‌مینه‌ی بۆ ڕه‌خسێنین و به‌ لێکۆلینه‌وه‌و توێژینه‌وه‌ی زانستی ده‌رباره‌ی واقعی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی خۆمان ده‌وله‌مه‌ندیبکه‌ین، بۆ ئاشنا‌بوون به‌ توخمه‌کانی به‌هه‌یزی و لاوازیی خۆمان و کاربکه‌ین بۆ دووپاتکردنه‌وه‌ی توخمه‌کانی به‌هه‌یزی و ده‌رپه‌پاندنی توخمه‌کانی لاوازی، له‌به‌رئه‌وه‌ی به‌بێ ڕه‌خنه‌گرتن زیندوویی له‌ کۆمه‌لگه‌که‌ماندا ئاماده‌نابیت و ناتوانین خۆمان له‌ خه‌وشیه‌کان قوتاریکه‌ین و ڕه‌وه‌و داها‌توو هه‌نگاو‌بنین.

سه‌قام‌گیری پشته‌ستوو به داد‌په‌روه‌ری مه‌رجی مانه‌وه‌و گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لگه‌یه

په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆلی چه‌ند ئاستی له‌نیوان سه‌قام‌گیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و داد‌په‌روه‌ریدا هه‌یه. گشت کۆمه‌لگه‌کان خوازیاری سه‌قام‌گیرین و تیده‌کۆشن بۆ هینانه‌دی، به‌لام هه‌موویان له‌پووی ئه‌و ریگایانه‌ی بۆ هینانه‌دی ئه‌و سه‌قام‌گیرییه‌ ده‌یانگره‌به‌ر وه‌ک یه‌ک نین و جیا‌وازیان هه‌یه له‌گه‌ل یه‌کترا.

کۆمه‌لگه‌ پێشکه‌وتوو‌ه‌کان، بۆ بنیاتنانی سه‌قام‌گیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی ناو‌خۆی خۆیان، پشته‌به‌ستن به‌ پارزییون، به‌شداریکردن، دیموکراسی، په‌یوه‌ندیگه‌لی پۆزه‌تیفانه و کراوه‌ی نیوان دامه‌زراوه‌کانی حوکمرانی و ده‌سه‌لات و کۆمه‌لگه‌ به‌ گشت دامه‌زراوه‌ مه‌ده‌نییه‌کان و توێژه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کانیه‌وه. بۆیه سه‌قام‌گیری، وه‌ک سه‌ره‌نجامی‌کی سروشتی ته‌بایی و تیکه‌له‌کیشیی بژاره‌کان حوکمرانی و بژاره‌کانی کۆمه‌لگه‌ وایه، به‌جۆریک که‌ کۆمه‌لگه‌ بیته‌ ئاوێته‌یه‌کو به‌پیی ئه‌جیندای هاوبه‌ش کاربکریت له‌پینا‌و به‌رژه‌وه‌ندی و خواسته‌ هاوبه‌شه‌کاندا. له‌به‌رئه‌وه‌ ده‌بینین شپه‌رزیی سیاسی و پشیوی کۆمه‌لایه‌تی له‌و جۆره‌ کۆمه‌لگانه‌دا پووناده‌ن و ئه‌گه‌ر سه‌ریشه‌لبده‌ن، ئه‌وا زیندویتی سیسته‌می سیاسیان و نه‌رمونیانی کارپاییه‌کانی ئاسایش و کارابوونی دامه‌زراوه‌کانیان و چوارچێوه‌ شارستانیه‌کانیان، ئه‌و توخمانه‌ن، که‌ ده‌توانن چاره‌سه‌ره‌ راسته‌قینه‌و هۆشمه‌نده‌کان بۆ ئه‌و هۆکارانه‌ بدۆزنه‌وه، که‌ بوونه‌ته‌ مایه‌ی پشیوی و گرفته‌کان. به‌و جۆره‌ کاتیک سه‌قام‌گیری په‌گداکو‌تا‌وو دامه‌زرا‌و له‌سه‌ر بنچینه‌یه‌کی توندوتۆل له‌ هه‌ر ئه‌زمونیکی مرۆفایه‌تیدا دیته‌دی، ئه‌وا زه‌مینه‌یه‌کی له‌بار بۆ هه‌نگاوانی ئه‌و کۆمه‌لگه‌ یان ئه‌زموونه‌ به‌ره‌و پرۆژه‌ی بنیاتنان و ئاوه‌دانکردنه‌وه‌و پێشکه‌وتن له‌ئارادا‌ده‌بیته‌.

ئه‌زموونی نه‌ته‌وه‌و میله‌ته‌کانی دنیا سه‌لماندویانه، په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆل و ژیا‌ری له‌نیوان سه‌قام‌گیری و داد‌په‌روه‌ریدا هه‌یه، به‌جۆریک که‌ سه‌قام‌گیری وه‌چه‌ی راسته‌قینه‌ی داد‌په‌روه‌رییه‌ به‌هه‌موو ئاسته‌کانیه‌وه. کاتیک سه‌قام‌گیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی له‌سه‌ر بنچینه‌ی توندوتۆل و په‌گداکو‌تا‌و دادمه‌زریته‌، ئه‌وا ده‌رفه‌تی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی مه‌ترسییه‌ ناو‌خۆی و ده‌ره‌کییه‌کان په‌خساوده‌بیته‌. چونکه‌

گه‌شه‌کردن له‌و کۆمه‌لگانه‌دا ڕوونادات، که له ئاژاوه‌و پشپۆیدا ژيان به‌سه‌رده‌به‌ن، به‌لکو له کۆمه‌لگه‌ سه‌قامگیره‌کاندا ڕووده‌دات، که له سروشتی بژاره‌کان و شیوه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان حوکمرانی و کۆمه‌لگه‌دا، گیرۆده‌ی ده‌ستی کیشه‌گه‌لی بنه‌مایی نین. که‌واته ده‌ستپێکی پنیوست بۆ پرۆسه‌ی گه‌شه‌کردنی ئابووری و سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و ڕۆشنگیری، سه‌قامگیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه. گشت تاقیکردنه‌وه‌کانی مرقا‌یه‌تیش ئه‌و ڕاستیه‌یان سه‌لماندوه. ئه‌وه‌ی به‌ده‌ر له ده‌ستپێکه‌ ڕاسته‌قینه‌و پنیوسته‌که‌ی به‌دوای گه‌شه‌کردندا ده‌گه‌رپیت، ته‌نیا کیشه‌و گرفنگه‌لی زیاتر ده‌چنیته‌وه، که ده‌بنه مایه‌ی ئالۆزبوونی په‌یوه‌ندی نیوان حوکمرانی و کۆمه‌لگه‌و که‌وتنه‌ ناو دۆزه‌خی لیک تی‌ نه‌گه‌یشتن و بێ‌ متمانه‌یی‌ه‌وه.

له به‌رامبه‌ر ئه‌و کۆمه‌لگه‌ شارستانییه‌ پێشکه‌وتانه، که له ڕیگه‌ی ئامرازه‌کانی به‌شداریکردن، دیموکراسی و فراوانکردنی بنکه‌ی کۆمه‌لایه‌تی ده‌سه‌لاته‌وه سه‌قامگیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی به‌ده‌ستدینن، چه‌ندین کۆمه‌لگه‌ی تر هه‌ن، که ئامرازه‌کانی ساخته‌کردن، زه‌وتکردن، سه‌رکوتکردن و چه‌وساندنه‌وه به‌کارده‌هێنن بۆ به‌ده‌سته‌هێنانی سه‌قامگیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی. واته هێزی سه‌رکوتکردنی زالمانه به‌هه‌موو شیوه‌کانیه‌وه ئامرازی چه‌ندین میله‌ته‌ بۆ به‌ده‌سته‌هێنانی سه‌قامگیری و ڕیگه‌گرتن له پشپۆی و ئاژاوه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی. ئه‌وه‌ش ئامرازیکه، بێ‌سوودی و بێ‌توانایی له‌ئاست هێنانه‌دی ئه‌و سه‌قامگیریه‌دا سه‌لماوه. چونکه ئامرازه‌کانی سه‌رکوتکردن و توندوتیژی، له ڕووی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌وه، ده‌بیته هۆی دامه‌زراندنی هه‌موو ئه‌و هۆیانه‌ی ده‌بنه مایه‌ی لیک دورکه‌وتنه‌وه‌ی حوکمرانی و کۆمه‌لگه‌و بنیاتنانی سه‌قامگیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی له‌سه‌ر بنچینه‌ی فشۆل و لاواز، که زۆری به‌سه‌ردا تیناپه‌رپ له‌ناوده‌چیت و ده‌بیته هۆی سه‌ره‌له‌دانی کاره‌ساتیکه‌ی سیاسی یان کۆمه‌لایه‌تی.

تاقیکردنه‌وه‌کانی یه‌کیتی سۆفییه‌ت و یۆگۆسلافیای له‌ ڕابردوودا و تونس و میسرو و لاته‌ عه‌ره‌بییه‌کانی تر له‌ئیستادا، حاشاهه‌لنه‌گرانه ده‌یسه‌لمینن که سه‌رکوتکردن و توندوتیژی سه‌قامگیری بنیات نانین و هێزی چه‌وسینه‌رانه زه‌مینه‌ی گونجاو ناپه‌خسینن بۆ به‌ده‌سته‌هێنانی ده‌ستکه‌وته ژیا‌ری و پێشکه‌وتنه‌و تنخوازه‌کان. به‌وپییه‌ی سه‌قامگیری به‌بێ‌ دادپه‌روه‌ری له‌ئارادانابیت و ئه‌وه‌ی دور له‌ دادپه‌روه‌ری و پیداو‌یسته‌یه‌کانی به‌دوای سه‌قامگیریدا بگه‌رپیت، ته‌نیا لاوازی و چه‌وساندنه‌وه‌ی زیاتر ده‌چنیته‌وه. به‌وپییه‌ی تاقیکردنه‌وه‌کانی میله‌ته‌کانی دنیا سه‌لماندویه‌وه، په‌یوه‌ندی نیوان سه‌قامگیری و دادپه‌روه‌ری، په‌یوه‌ندییه‌کی په‌گداکوتاو ژیا‌رییه،

به‌جۆرئیک که سه‌قامگیریی ره‌گداکوتاو، وه‌چه‌ی راسته‌قینه‌ی دادپه‌روه‌رییه به‌هه‌موو ئاسته‌کانیییه‌وه. کاتیکیش سه‌قامگیریی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی له‌سه‌ر بنچینه‌ی توندوتۆلۆ قولّ دادمه‌زریّت، ئه‌وا توانای به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی هر هه‌ره‌شه‌یه‌کی ناوخۆیی و ده‌ره‌کی له‌ئاراداده‌بیّت. چونکه ناکرئیت به‌بئێ ته‌بابی قولی نیوان حوکمپانی و کۆمه‌لگه‌، به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی هه‌ره‌شه ناوخۆیییه‌کان سه‌خته. هه‌روه‌ها ناکرئیت، به‌بئێ پئیکه‌وه گونجانی بژاره‌کانی حوکمپانی و حکومه‌ت، به‌ره‌په‌رچی هه‌ره‌شه ده‌ره‌کییه‌کان بدرئته‌وه. هه‌موو ئه‌وانه‌ش، به‌بئێ بنیاتنانی سه‌قامگیریی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی، له‌سه‌ر بنچینه‌ی دادپه‌روه‌ری، نایه‌ته‌دی.

کاتیک مروّقیک یان کۆمه‌لگه‌یه‌ک هه‌ست به‌وه ده‌کات له‌ژینگه‌ یان بارودۆخی خۆی پارزییه، ئه‌و کاته به‌هه‌موو هه‌یزو توانای خۆی به‌رگریی لئێ ده‌کات و خۆی ده‌کاته قوربانی له‌په‌ناویدا. هر کۆمه‌لگه‌یه‌کیش بگاته ئه‌م بارودۆخه، ئه‌وا سه‌سه‌ختترین هه‌یز ناتوانی زه‌فه‌ری پئێ ببات و تیکبشکئنی. به‌وپییه‌ی ئه‌وه سه‌قامگیریی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی پشته‌ستوو به‌ دادپه‌روه‌ری، که ده‌توانیّت هه‌یزی راسته‌قینه‌ی میلله‌ت و کۆمه‌لگه‌ دروستبکات. به‌و جۆره ئه‌و کۆمه‌لگانه‌ی له‌و سه‌قامگیرییه‌دا ژیان به‌سه‌رده‌به‌ن که به‌پئێ ئه‌و تپروانییه‌ دامه‌زراوه، کۆمه‌لگه‌گه‌لی به‌هه‌یزو به‌توانان بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی هه‌ره‌شه ناوخۆیی و ده‌ره‌کییه‌کان.

ئیمه‌ش وه‌ک کۆمه‌لگه‌ی کوردستان، له‌سایه‌ی ئه‌و هه‌لومه‌رجه ناوخۆیییه‌ی تیایدا ده‌ژینو ئه‌و ئه‌رکه گرنگانه‌ی بۆ بنیاتنانی دیموکراسی که‌وتۆته ئه‌ستۆی حوکمپانی و کۆمه‌لگه‌. هه‌روه‌ها له‌به‌ر ئه‌و هه‌ره‌شانه‌ی له‌سه‌ر چه‌ندین ئاست له‌ناوه‌وه‌و ده‌روه‌ه پووبه‌رومانده‌بنه‌وه، پئووستیمان به‌و جۆره سه‌قامگیرییه هه‌یه که له‌سه‌ر بنچینه‌ی دادپه‌روه‌ری دادمه‌زری. ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌ی بتوانین پارێزگاریی خۆمان بکه‌ین، زالبین به‌سه‌ر کێشه‌کانماندا، پزگارمان بیّت له‌هه‌موو ئه‌و که‌لئانه‌ی ناکۆکن له‌گه‌ل پێداویستیه‌کانی سه‌قامگیریداو هه‌نگاو به‌ره‌و پێشکه‌وتن و گه‌شه‌کردن هه‌لبه‌ئین. ئه‌گه‌ر به‌پێچه‌وانه‌وه‌مان کرد، واته‌ سووربووین له‌سه‌ر بنیاتنانی سه‌قامگیریی به‌ده‌ر له‌ دادپه‌روه‌ری و له‌ رێگه‌ی ترساندنێ ناوه‌وه به‌ هه‌ره‌شه‌کانی ده‌روه‌و پارزی نه‌بووین واقع وه‌ک خۆی بخوینینه‌وه‌و به‌پیر پێداویستیه‌ بنچینه‌یه‌که‌انه‌وه‌ بچین، ئه‌وا کۆمه‌لگه‌ی کوردستان دووچاری پشئوی و هه‌ره‌شه‌ی لیکترازان ده‌بیّت و پئێ ده‌نیته‌ قۆناغیکی مه‌ترسیداره‌وه، که چاره‌نووسی حوکمپانی و کۆمه‌لگه‌ به‌یه‌که‌وه ده‌که‌ویته‌ سه‌ر که‌ناری هه‌ره‌سه‌هینان و تیکشکان.

ھاۋالاتىبوون تەنيا مافەكان نىيە

مافەكانى ھاۋالاتى يەككە لە و مەسەلانەى لاي ئىمە خراپ بەكاردەھىنرى، چونكە تەنيا مافەكان زەقدەكرىنەو ھو ۋەركەكان فەرامۇشەدەكرىن، لەكاتىكدا مافەكان ۋ ۋەركەكان دوو مەسەلەى پىكەو ھەگرىدراون. بۆيە پۋژنامەنووسان و نووسەران لەسەر مافەكانى ھاۋالاتيان دىنەدەنگ و لە دوورو نزيكەو ھىما بۆ ۋەركەكانى سەرشانى ناكەن. لايەنەكانى ئۆپۋزسىيۇن خەمخۆرىي خۆيان بۆ مافەكانى ھاۋالاتيان نىشانەدەن و ھاوسۆزىي بەرامبەر بەھەر كەمتەرخەمىيەك نىشانەدەن دەرھەق بە مافەكانيان بكرىت، كەچى لانى كەمى ۋە ۋەركانەش ناخەنەروو، كە دەكەوتتەى ۋەستۆى ھاۋالاتيان. ھاۋالاتيان بۆ خۆشيان ھەمىشە گلەبى لەو دەكەن مافەكانيان پىشلىدەكرىت و ھەك پىويست دەستەبەرناكلرىن، بەلام توخنى ۋە ماف و بەرپرسيارىتيانە ناكەون، كە دەكەوتتە ۋەستۆيان.

لىرەدا دەبىت جەغت لەسەر ۋەو بەكىنەو، پۆلى ھاۋالاتى لە ھەر كۆمەلگەيەكدا، ھۆيەكى بنچىنەيىيە بۆ سەركەوتنى ھەر سىياسەتتىكى گىشتىي، كە حكومەت بىەوئى لە رىگەى دامودەزگاكانىيەو ھەبىخاتەگەر ۋە پۆلە تەواوكەرى پۆلى حكومەتەو ھىچ ناكۆكىيەك يان لىكدژىيەك لەنىوانياندا نىيە. ۋەمەش پىويستى بە پىئوھكاركردى چەند ھۆكارىك ھەيە، لەوانە: سروشت و قەبارەى ۋە پۆلەى ھاۋالاتى، ھەك تاكو كۆمەل، دەگىرپىت بۆ دارپشتنى ۋە سىياسەتانە. ۋە شىۋازەى ژيان كە ھاۋالاتى لەسەرى پراھاتووەو تواناى گورپىنى بەپىي ھەلومەرج و گۆرپانكارىيەكان. پلەبەندىي ۋەولەوياتەكان و ۋە برپارانەى لىي دەكەونەو. تىگەيشتنى ھاۋالاتى لە سروشتى پۆلى خۆى و ۋەركى سەرشانى بۆ سەرخستنى ۋە سىياسەتانە. چۆن؟

راستە حكومەت بۆ دابىنكردى لايەنەكانى تەندروستى چەندىن سىياسەتو دابىنكارى دادەنئى و تواناو دەرەمەتى دارايى و مرۆيى پىويست بۆ جىبەجىكردىيان دەخاتەگەر، بەلام سەختە تەندروستىيەكى گونجاو چاك بۆ ھاۋالاتيان دابىنكرىت، ۋەگەر خۆيان لە بنەپەتدا بايەخ بە پىداويستىيەكى تەندروستى و خۆپاراستن لە

نه‌خۆشی نه‌ده‌ن و پیا‌ده‌ی پرنسیپی «خۆ‌پاراستن له‌ خۆ‌چاره‌سه‌رکردن باشتره‌». راسته‌ حکومه‌ت چه‌ندین به‌رنامه‌ داده‌نیت بۆ پاراستنی ژینگه‌ له‌ سه‌رچاوه‌کانی پیسی و ده‌ستدریژییه‌کانی مرۆ‌فه‌کان، به‌لام ناتوانیت ئه‌و به‌رنامه‌نه‌ جیبه‌جییکات، ئه‌گه‌ر هاو‌لاتیان بایه‌خ به‌ پاک‌خا‌وینیی ژینگه‌که‌یان نه‌ده‌ن و به‌رپرسیارنه‌بن به‌رامبه‌ری. راسته‌ حکومه‌ت چه‌ندین ستراتیژ داده‌نئ بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی بیکاری، به‌لام ئه‌وه‌ به‌ حکومه‌ت چاره‌سه‌رناکریت و پێ‌ویستی به‌وه‌یه‌ هاو‌لاتیی داواکاری کار ئاماده‌بی‌ت واقعیا‌نه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ده‌رفه‌ته‌کانی کارکردنا بکات و ئاماده‌بی‌ت پیشه‌ی خۆی بگۆریت و له‌ ژێر کاریگه‌ری کولتوری کۆمه‌لایه‌تیدا هیچ پیشه‌یه‌ک به‌ عیب و بیبه‌ها دانه‌نیت. هه‌روه‌ها هاو‌لاتیی پاره‌داری که‌رتی تاییه‌ت به‌رپرسیاریتی خۆی به‌رامبه‌ر به‌و کێشه‌یه‌ نیشاندات و پۆلی خۆی له‌و مه‌سه‌له‌یه‌دا بگێرئ. راسته‌ حکومه‌ت مه‌به‌ستی بژێوی هاو‌لاتیان چاک بکات و سنوور بۆ هه‌ژاری دابنئ، به‌لام ئه‌وه‌ سه‌خته‌ له‌کاتی‌دا گه‌نده‌لی هه‌بی‌ت و هاو‌لاتیی وه‌ها هه‌بن گه‌مه‌ به‌ قوتی خه‌لک بکه‌ن و له‌پێناو ده‌وله‌مه‌ندبوونی خێرادا هه‌موو به‌هاکان وه‌لاوه‌ب‌نینئ و گه‌مه‌ به‌نرخ‌ی کالاکان بکه‌ن...هتد.

به‌و شیوه‌یه‌، ئه‌گه‌ر هاو‌لاتی هاوکاری داموده‌زگا‌کانی حکومه‌ت نه‌کات و به‌رپرسیاریتی به‌رامبه‌ر سیاسه‌ته‌ گشتییه‌کان نیشاندات، ئه‌وا داموده‌زگا‌ حکومییه‌کان ده‌سته‌به‌سته‌راوده‌بن له‌ئاست دابینکردن و به‌رپۆه‌بردنی کاروباره‌ گشتییه‌کاندا و سه‌رکه‌وتوونابن له‌ جیبه‌جیکردنی ئه‌و به‌رنامه‌نه‌ی بۆ خۆیان دانا‌و و وه‌ک پێ‌ویست ئامانجه‌کانی خۆیان ناپێکن. به‌واتایه‌کی تر، حکومه‌ت پێ‌ویستی به‌ هاو‌لاتی‌بوونی هوشیار، واته‌ ئه‌و هاو‌لاتییه‌ی هۆشیاره‌ به‌رامبه‌ر به‌ مافه‌کان و ئه‌رکه‌کان و به‌رپرسیاریتییه‌کانی خۆی.

لێ‌ره‌دا گرنگه‌ هێما بۆ چه‌ند خه‌سه‌له‌تیک بکه‌ین، که‌ پێ‌ویسته‌ وه‌ک ئه‌رک هاو‌لاتیان په‌چاویان بکه‌ن، هه‌تا‌کو بتوانن پۆلی گونجاو و شایسته‌ی خۆیان له‌ کۆمه‌لگه‌دا بگێرن:

۱- هاوکاریکردن و ده‌روه‌ستبوون، واته‌ هاو‌لاتی که‌سیکی هاوکاری ئه‌وانیتر بی‌تو ده‌روه‌ستی‌ت به‌ نیشتمان و مه‌سه‌له‌ گشتییه‌کانییه‌وه‌.

۲- بو‌یری و ئازایه‌تی، واته‌ هاو‌لاتی هه‌له‌سه‌نگاندنی بۆ ئه‌وانه‌ هه‌بی‌ت، که‌ له‌ پۆسته‌ گشتییه‌کاندا، به‌برواوه‌ به‌شدارییکات له‌ گفتوگۆ گشتییه‌کاندا، بیرو‌راو تیرو‌انینی خۆی هه‌بی‌ت سه‌باره‌ت به‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی له‌ کۆمه‌لگه‌دا پووده‌ده‌ن، ئازادانه‌ بی‌ربکاته‌وه‌ و پاده‌رپیت و کاربکات و په‌خه‌بگێت. ئه‌م خه‌سه‌له‌ته‌ ده‌که‌وێته‌

ناو چوارچىۋەى ئەۋەى پىدەۋترى چاۋدىرىكىدى مىللى بەسەر كارەكانى دەسەلاتە جۆرىبەجۆرەكانەۋە، كە كۆمەلگە دىموكراتىيەكانى پىئ لەۋانى تر جىادەكرىتتەۋە . ئەۋ مەسەلەنەش پىۋىستە بەبى مۇجامەلە و خاترگىرى و بەھوشىارى تەۋاۋە جىبەجىبىكرىن و لە چوارچىۋەى ياسادابن و نەگۆرپىت بۇ جۆرىك لە يەكلاكرىدەۋەى كىشە لەگەل ئەۋانى تر يان ناۋزپاندن و تۆمەتباركرىد .

۳- دادپەرۋەرى و وىژدان، كە يارمەتىدەرن بۇ دەرككرىد بە مافەكانى ئەۋانىترو رىزگرتىيان و زىادەپۇى نەكرىد لە ماف و بەرژەۋەندىيەكانى خوددا . ئەمانە لەۋ خەسلەتانەن، كە لە كۆمەلگەكەمان و ناۋ ھاۋلاتياندا ئامادەنىيە، چونكە لاي ئىمە ئاسانە مۇۋف دەرك بە مافەكانى خۇى بكات و داۋا لەۋانى تر بكات رىز لە مافەكانى بگرن و دەستدرىژىي نەكەنە سەرى، بەلام سەختە بەلايەۋە رىزى مافەكانى ئەۋانىترو بگرىت، بەتايىەتى ئەگەر ئەۋ مافانە لەگەل مافەكانى خۇيدا يەكتريان برى . ھەرۋەھا سەختە مافەكان و ئەركەكانى خۇى لىك جىابكانەۋە .

۴- شارستانىيون و پەۋشەبەرزى و لىبوردەيى . ئەمەش ماناى ئەۋەيە بەئاگابىت بەرامبەر ھەر قەسەيەك دەيكات و ھەر كارىك دەينوئىن و ھەر ھەلۋىستىك ۋەرىدەگرىت، بەتايىەتى ئەۋەى پەيۋەندىي بەۋانىترەۋە ھەيە . ئەم خالە تەۋاۋەكىرى خالەكەى پىشۋە . پىدەچىت يەكىك لەۋ حەقىقەتانەى ناكرىت خۇمانى لى لادەين و كىشەيەكى گەۋرەيەۋ لەمىژە كۆمەلگەكانمان بەدەستىيەۋە دەنالئىنئىت، بىتۋانايى ھاۋلاتيانە لەئاست لىك جىاكرىدەۋەى ئەۋەى ھى خۇيانەۋ ئەۋەى ھى ئەۋانىترە، ئەۋەى مافى خۇيانە و ئەۋەى مافى ئەۋانىترە .

لەۋاقىعدا ئەۋ خەسلەتانە خۇبەخۇۋ دروست نابن و لەكاتى لەدايكبۋونەۋە لەگەل مۇۋفدا نىن، بەلكو ئەنجامى پەۋرەدەكرىد و راھىنان لەناۋ دامەزراۋە جۆرىبەجۆرەكانى كۆمەلگەدا دىنەئاراۋە . ئەۋەش لە خىزانەۋە دەستپىدەكات، بە سىستەمى پەۋرەدەۋ خۇيىدن و دامەزراۋەكانى كۆمەلگەى مەدەنىدا تىدەپەپىت، كە تاك لەسەر ئەۋ خەسلەتانە رادەھىنن . بۇيە دەشئىت بىرسىن: ئايا ھەرىەكىك لەۋ دامەزراۋانە لە پۇلى خۇيان تىگەيشتون و ئامادەن پۇلى خۇيان بگىرن، بۇ پەرەپىدان و چەسپاندنى خەسلەتەكانى ھاۋلاتىيون؟

توندوتیژی و کولتوری دیالۆگ

کاتیگ هه‌فته‌ی پابردوو له‌ته‌له‌فریۆندا پووداوه‌کانی سلیمانیم بینی و له‌توندوتیژیی ئه‌و لاوانه‌ پامام، که‌ وێرانکارانه‌ په‌فتاریانده‌کرد و پێگه‌یان به‌خۆیان ده‌دا به‌ده‌ر له‌ پێساو شیوازه‌ مه‌ده‌نییه‌کان گوزارشت له‌ خۆیان بکه‌ن، ناچاربووم پابمێم و بیریکه‌مه‌وه‌و بزانه‌م لاوان بۆچی به‌و شیوه‌یه‌ هه‌لسوکه‌وتده‌که‌ن. ئه‌گه‌رچی ده‌شیت ئه‌و لاوانه‌ که‌وتبه‌ ژێر کاریگه‌ریی په‌تای پووداوه‌کانی تونسو میسرو ناوچه‌کانی ترو ویستبیتیان لاسایی لاوانی ئه‌و ولاتانه‌ بکه‌نه‌وه‌، به‌لام پیموایه‌ توندوتیژی له‌ سه‌رده‌می هه‌لبژاردنه‌کانی په‌رله‌مانی کوردستانه‌وه‌ بۆته‌ دیارده‌یه‌ک و پێویسته‌ هه‌لوسته‌ی له‌ناستدا بکریت و چاره‌سه‌ری بۆ بدۆزێته‌وه‌، ئه‌گینا کاره‌سات و مالۆیرانیی زۆری به‌دوادا دیت. لێره‌دا راسته‌ ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ توێژینه‌وه‌یه‌کی مه‌یدانیی کۆمه‌ڵناسانه‌ی گه‌ره‌که‌، به‌لام چه‌زده‌که‌م هێما بۆ چه‌ند هۆکاریکی بکه‌م:

یه‌که‌م: پیواری (غیاب) کولتوری دیالۆگ، به‌واتا زانستییه‌که‌ی، له‌ کۆمه‌ڵگه‌ی کوردستاندا، بۆته‌ هۆی ته‌شه‌نه‌کردن و چه‌سپینی کولتوری توندوتیژی و هه‌ر په‌مه‌کیبوونی ئاقاره‌کان له‌ که‌سیتی لای کورده‌دا، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر هه‌ندیک که‌نالی دیالۆگیش له‌ ئارادابیت، ئه‌وا پووله‌تکارانه‌ یان میدیاکارانه‌یه‌ و پشتنه‌ستورنییه‌ به‌ بربوونی ته‌واو به‌ دیالۆگ، وه‌ک پێگه‌یه‌ک بۆ بزگاربوون له‌ دیارده‌ی توندوتیژی. ئه‌مه‌ش بۆته‌ مایه‌ی به‌هێزبوونی هه‌ستکردن به‌ زۆلم و چه‌وساندنه‌وه‌ی لاوان و چه‌سپینی هه‌ستوسۆزی دلشکاوی و بێزاری، که‌ دواتر بوونه‌ته‌ هۆی که‌وتنه‌وه‌ی توندوتیژی ده‌مامکرکراوی تاکه‌که‌سی پۆژانه‌ و توندوتیژی به‌ریالوی سیاسی له‌ کاتی خۆپیشاندانه‌کاندا.

دوهم: قۆلبوونه‌وه‌ی گرفته‌کانی قۆناغی گۆزانه‌وه‌، وه‌ک: جیگه‌رنه‌بوونی دیموکراسی، سستی خزمه‌تگوزارییه‌کان، هه‌نگاوانی خاوی پڕۆسه‌ی په‌ره‌پێدان، دابه‌ش نه‌کردنی دادپه‌روه‌رانه‌ی سامان و پێداویستییه‌کان، سه‌روه‌رنه‌بوونی یاساو گه‌نده‌لیی دارایی و کارگی‌پێ.

سییه‌م: گرتی بیکاری. ژماره‌یه‌کی زۆری لاوان خویندنیان ته‌واوکردوه و داموده‌زگا‌کانی حکومت ناتوانیت له‌باوه‌شیان بگرت، که‌رتی تایبه‌تیش ئه‌وه‌نده به‌هیزنییه‌و بایه‌خ به‌لایه‌نی پیشه‌سازی و کشتوکالی پێشکه‌وتوو نادات، هه‌تا پێویستی به‌دهستی کاری زۆربه‌یان هه‌بیت. ئه‌و لاوانه ئه‌نجامی ئه‌وه تووشی چه‌ندین گرتی ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری بوون و له ژێر کاریگه‌ری کۆمه‌لگه‌ی «قازانجی نه‌وت» دا، که حکومت باوکی کۆمه‌لگه‌یه، پێیانوايه حوکمرانی کوردستان هۆکاری ئه‌و ژيانه ناخۆشه‌یان، بۆیه بیزارى و رقلیبوونه‌وه زالبوو به‌سه‌ریانداو به‌ره‌و ئاقاری توندوتیژی هه‌نگاویان ناوه. ئه‌مه وی‌پای ژماره‌یه‌کی زۆری لاوانی په‌راویزخراو، که له‌به‌ر هۆکاری جو‌ربه‌جو‌ر خویندنیان ته‌واونه‌کردوه و ئه‌نجامی به‌سه‌ربردنی ژيانی سه‌ختی کارو گوزه‌ران، هه‌ست به‌چه‌وسانه‌وه‌و زولم لیکردن ده‌که‌ن و هۆکاری ئه‌وه‌ش ده‌به‌ستنه‌وه به‌سیسته‌می سیاسی کوردستانه‌وه‌و تو‌په‌بوون و بی‌زاریی خویان له‌رێگه‌ی کاری توندوتیژییه‌وه ئاراسته‌ی ئه‌و ده‌که‌ن.

چواره‌م: لاوازیی ئاشکرای دامه‌زراوه‌کانی په‌روه‌رده‌کردن، داموده‌زگا‌کانی خویندن، چالاکیه ئه‌کادیمییه‌کان و په‌که‌وته‌یی پرۆگرامه‌کانی خویندن، که له‌ زۆربه‌یاندا پشت به‌پێ له‌به‌رکردن و کۆپیکردن و دووباره‌کردنه‌وه ده‌به‌ستیت و دووره له‌گه‌شه‌پیدانی توانا‌کانی داهێتانی خویندکارو به‌رهمه‌تانی ئه‌قلی ره‌خنه‌گرانه. ئه‌و سیسته‌مانه‌ی خویندن کار بوو ئه‌وه ده‌که‌ن خویندکار ئازادی پیا‌ده‌نه‌کات، ئه‌قلی خۆی نه‌خاته کار، واقع به‌شیوه‌ی راست و دروست نه‌بینی و پووبکاته چه‌پاندن. هه‌موو ئه‌وانه‌ش بوونه‌ته‌مایه‌ی پێگه‌یشتنی توندوتیژی له‌ ناخی خویندکاراندا، که لاوانی میلیله‌ته‌که‌مان.

پنجه‌م: کارکردن به‌بنه‌مای بینینی شته‌کان به «ره‌ش یان سپی»، «چاک یان خراب»، «هه‌له‌ یان راست». ئه‌مجۆره‌ بیرکردنه‌وه ره‌قه‌ه‌لاتوه، یه‌کیکه له‌ ده‌رکه‌وتووترین هۆکانی سه‌ره‌له‌دانی توندوتیژی، چونکه ئه‌وه سه‌رچاوه‌ی ده‌مارگیری و توندپه‌ویی تی‌پوانین و هه‌لسوکه‌وته.

شه‌شه‌م: ده‌مارگیری بیروباوه‌پ، یه‌کیکه له‌مه‌ترسیدارترین سه‌رچاوه‌کانی توندوتیژی و بوته‌مایه‌ی سه‌ره‌له‌دانی کۆمه‌لێک هه‌له‌ له‌سه‌ر ئاستی بیرکردنه‌وه‌و ره‌فتارکردن، ئه‌وه‌ش ئه‌نجامی به‌خشینی بیانوی په‌وا یان ده‌مامکی حه‌قیقه‌ت به‌ دیارده‌ی توندوتیژی، پشتنه‌ستوو به‌په‌راو تی‌پوانینی سیاسی، حیزبی یان ئایینی له‌ ده‌ره‌وه‌ی هه‌ردوو حیزبه‌ ده‌سه‌لاتداره‌که‌ی کوردستان و په‌راو بوون به‌پاکی و راست و دروستی فریشته‌بوونی خودو سه‌یرکردنی ده‌سه‌لات به‌پیس و هه‌له‌و چه‌وت و ئه‌هریمه‌ن.

حه‌وته‌م: هه‌ره‌سه‌پێنانی نموونه و به‌ها ژێواریه‌یه‌ مرۆڤایه‌تیه‌یه‌کان له‌ مێشکی لاواندا، که‌ بۆته‌ هۆی هه‌ژانی بیروبو‌پروا و کولتووری و ژه‌نگرتنی ئە‌قلی و ده‌روونی. ئە‌نجامی ئە‌وه‌ش لاوان هه‌ست به‌ بۆشاییه‌کی پۆشنبیری ده‌که‌ن و وایان لێ هاتووه‌ به‌ره‌و مه‌نزله‌گی په‌تکردنه‌وه‌و یاخیبوون و توندوتیژی هه‌لبێن، بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی دله‌نیایی وه‌ک پێداوێستیه‌یه‌کی ده‌روونی و به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی شوناس وه‌ک پێداوێستیه‌یه‌کی مه‌عنه‌وی و نا‌په‌زاییده‌ر‌په‌ین به‌رامبه‌ر به‌ واقعی جیگیر، که‌ دووره‌ له‌ نوێکردنه‌وه‌ و گۆر‌انکاری پێشه‌یی.

هه‌شته‌م: پیواری په‌خنه‌ له‌خۆگرتن، که‌ هه‌ندیک جار ده‌گاته‌ پاده‌ی بیبه‌شکردن له‌لایه‌ن دایک و باوک و مامۆستا‌کانه‌وه‌، کاتی‌ک ده‌رگای دیالۆگ و گفتوگۆی په‌خنه‌گرانه‌ به‌په‌رویاندا داده‌خری‌ت. ئە‌مه‌ش بۆته‌ مایه‌ی سه‌رکو‌تکردن، که‌ له‌ ناگایی و نا‌ئاگایی لاواندا که‌له‌که‌بوون و بوونه‌ته‌ هۆی که‌وته‌نه‌وه‌ی توندوتیژی و یاخیبوون و پووبه‌پووبوونه‌وه‌.

له‌به‌رامبه‌ر ئە‌و بارو‌دۆخه‌، کولتووری دیالۆگ بۆ هه‌موان داواکرا و پێویسته‌، ته‌نانه‌ت ئە‌گه‌ر له‌ پووی ته‌مه‌ن و پۆشنبیری و کۆمه‌لایه‌تیه‌یه‌وه‌ جیاوازی، چونکه‌ دان نه‌نان به‌ دیالۆگدا و داخستنی که‌نا‌له‌کانی ده‌ر‌په‌ینی بیروپه‌روا، ده‌بیته‌ مایه‌ی په‌ره‌سه‌ندنی توندوتیژی لای توێژگه‌لی فراوانی کۆمه‌لگه‌، به‌لاوانیسه‌وه‌. له‌لایه‌کی تره‌وه‌ زۆربه‌ی لایه‌نگرانی توندوتیژی و توندپه‌وی له‌په‌ستیدا دوورن له‌ میتۆدی دیالۆگ، بۆیه‌ گومان به‌ تێپه‌وانینه‌کان و لاوازی ده‌روه‌ستیان بۆ نیشتیمان ده‌کر‌یت، ئە‌مه‌ش هانیا‌نده‌دات بکه‌ونه‌ ژێر کاریگه‌ریی کاری نه‌پێنی و هاندانی مه‌به‌ستکارانه‌ی لایه‌نگه‌لی سیاسی و په‌فتاری سه‌رکو‌تکه‌رخوا‌زانه‌وه‌، چونکه‌ توانای پێشکه‌شکردنی ئە‌لته‌رناتیقی راست و قه‌بو‌لکراویان نییه‌، بۆ چاکسازی سیاسی و پووبه‌پووبوونه‌وه‌ی کێشه‌ ئابووری و سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیه‌یه‌ که‌له‌که‌بووه‌کان.

پێویسته‌ جه‌غت له‌سه‌ر ئە‌وه‌ بکه‌ینه‌وه‌، کردنه‌وه‌ی که‌نا‌له‌کانی دیالۆگ و پلاندانان بۆ دیالۆگی جیدانه‌ و کاریگه‌ر و به‌ره‌مدار، له‌سه‌ر هه‌موو ئاسته‌کانی سیاسی، په‌روه‌رده‌، کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری، مه‌سه‌له‌یه‌کی چاک و داواکراوه‌، چونکه‌ له‌ پووی ده‌روونناسیه‌یه‌وه‌ ئارامبه‌خشته‌ر، هێمنتر، شه‌فافتره‌و لایه‌نگرانی ده‌مارگیری و داخرا‌ن پاده‌کێشیت بۆ ئاخاوتنی کراوه‌و ده‌یانخاته‌ ژێر لۆژیکی کرانه‌وه‌و په‌خنه‌گرتنی بنیاته‌رانه‌وه‌.

هه‌ر دیالۆگیک له‌ کۆمه‌لگه‌که‌ماندا، جا شیوه‌که‌ی چۆن بیت و لایه‌نه‌کانی هه‌رکامیک بن، پێویستی به‌ جیاوازی نیوان دوو تێپه‌وانین هه‌یه‌، که‌ دوولایه‌نی

دیالۆگ پیکدینن. پیواری جیاوازی نیوان بیروپای لایه‌نه‌کانی دیالۆگ، مانای ریکه‌وتنی ته‌واوته‌ی هه‌ردوولایه‌نه‌که‌یه. له‌م کاته‌شدا دیالۆگ له‌ بنچینه‌دا پیویست نابیت، به‌لکو له‌بری ئه‌و ئالۆگۆرکردنی بیروپا له‌گۆریده‌بیت.

دیالۆگی سه‌رکه‌وتوو و کاریگه‌ر، پیویستی به‌ چهند کۆله‌که‌یه‌کی بنچینه‌یی هه‌یه، هه‌تا‌کو کاراو جدی بیت. ئه‌و کۆله‌کانه‌ش کارلیکده‌که‌ن و سه‌ره‌نجام دیالۆگی پۆزه‌تیفانه‌ به‌ره‌مدینن. دانایی، ئه‌قلانیه‌ت، دان به‌خۆداگرتن، مه‌عریفه‌و دووربینی ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ن، که‌ دیالۆگ پیویستی پێیانه. ئه‌مه‌ وێرای راشکاوبوون و راستبێژی ده‌ربهرین، دوور له‌ خۆپه‌رسی و نه‌رجسییه‌تی زیاده‌رۆیانه. ده‌سته‌به‌ربوونی ئه‌و کۆله‌کانه‌ له‌ هه‌ر دیالۆگی‌دا په‌وایه‌تی و به‌رده‌وام و سه‌رکه‌وتنی پێ ده‌به‌خشی‌ت.

ئه‌مه‌ش پیویستی به‌ رۆلی چروپیری سیاسه‌تمه‌داران، په‌روه‌رده‌کاران، پووناکبیران، ئه‌کادیمیسته‌کان و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندن هه‌یه‌ له‌سه‌ر هه‌موو ئاسته‌کان، به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر نه‌وه‌ی لاوان، که‌ بنیاتنه‌ری سبه‌ینی و سه‌رکرده‌کانی داها‌توون.

چاكسازى سىياسى يەكەمىن ھەنگاۋە

لەم ساتەۋەختەۋ لە ناۋجەرگەى گىرقتە سىياسىيەكانى ئەم پۇژگارەدا، زۆربەى ھىزە سىياسىيەكانى كوردستان، بە دەسەلات و ئۆپۇزسىۋنەۋە، لەسەر ئەنجامدانى چاكسازى كۆكن. ئەۋەى ماۋەتەۋە، لىك نىككردنەۋەى دىدو بۇچۋونەكانە دەربارەى چاكسازى و مىكانىزمەكانى و دارشتنى پىرۇژەيەكە، كە ھەموو لايەنەكان قىبولىيەكن و كار بۇ جىيەجىكردنى بەكن.

چاكسازى فرە پەھەندو لايەنە، واتە چاكسازى سىياسى، ئابوورى، كۆمەلايەتىۋ پۇشنىبىرى لەئارادان، بەلام ناكىت ھەموو ئەۋانە پىكەۋە لە يەك ئاستدا مامەلەيان لەگەل بكىت و ھەموو پىكەۋە بخىنەگەر، بەلكو پىماۋىە ئەۋە پىرۇسەيەكى ھەمەلايەنەۋ يەكەمىن ھەنگاۋى بە چاكسازى سىياسى دەستپىدەكات، چونكە ئەۋ چاكسازىيە دەستپىك و پىگەخۇشكەرە بۇ چاكسازىيەكانى تر. بۇيە لەم دەرفەتەدا چەند تىيىنىيەك دەخەمەرۋو، بە مەبەستى بەشدارىكردن لە پىرۇسەى چاكسازىيە ھەمەلايەندا.

مەبەست لە چاكسازى سىياسى، ھەموو ئەۋەنگاۋە راستەۋخۇۋ ناراستەۋخۇيانەيە، كە ئەركى جىيەجىكردنىان دەكەۋىتە ئەستۋى پەرلەمان، حكومت، ئۆپۇزسىۋن، پىكخراۋەكانى كۆمەلگەى مەدەنى و دامەزراۋەكانى كەرتى تاييەت، بەمەبەستى ئەۋەى كۆمەلگەى كوردستان بەبى خەمساردى و دوودلىۋ بەرجەستەكارانە سىستەمىكى دىموكراتى بنىاتبى.

مەبەست لە سىستەمى دىموكراتى ئەۋەيە كە دىموكراسىيە راستەقىنە پىادەدەكات و تىايدا ئازادى بالاترىن و بنچىنەيىترىن بەھايە، ئەۋەيە كە دەبىتە ھۆى ھاتنەدىي سەرۋەرىي بەكردەۋەى مىللەت لە پىگەى پلورالىزمى سىياسىيەۋەۋ دەرفەتى دەستاۋدەستكردنى دەسەلات دەرەخسىنى و پىشتبەستۋوۋ بە پىزگرتن لە گىشت مافەكانى بىركردنەۋەۋ دەربىرپىن و پىكخستن، ھەرۋەھا زەمىنەخۇشەدەكات بۇ بوونى دامەزراۋەگەلى سىياسىيە كارا، واتە پەرلەمانىكى ھەلبىژىردراۋ، دادۋەرىيەكى

سه‌ربه‌خۆ، حکومه‌تێکی ملکه‌چی لێپێچینه‌وه‌ی په‌رله‌مانتاری و میلی و حیزبه سیاسییه جۆربه‌جۆره‌کان.

ئهو دیموکراسییه راسته‌قینه‌یه پێویستی به ئازادیی ده‌ربهرینه، به‌هه‌موو شیوازه‌کانییه‌وه، له‌پێش هه‌موویانه‌وه ئازادیی پۆژنامه‌گه‌ری و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندنی بیستراو و بینراو ئه‌لکترۆنی. پشت به‌خوله‌هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ی سه‌رپاستی سه‌رتاسه‌ری و ناوچه‌یی ده‌به‌ستێ، بۆ مسۆگه‌رکردنی ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیانه‌ی ده‌سه‌لات و هوکمرانی میلیته. په‌نا بۆ هه‌تانه‌دی ئه‌وپه‌ری ئاناوه‌ندیتی ده‌بات، چونکه‌ ده‌رفه‌ت بۆ ده‌سه‌لاته‌ ناوچه‌ییه‌کان ده‌ره‌خسینی گوزارشت له‌خۆیان بکه‌ن و وزه‌ داهینه‌ره‌کانیان له‌ چوارچۆیه‌ی تایبه‌تمه‌ندییه‌ ناوچه‌ییه‌کاندا بته‌قینه‌وه. هه‌روه‌ها ئهو دیموکراسییه‌ گرێدراوی ده‌سته‌به‌ریوونی شه‌فافیه‌ته‌ له‌ ژيانی گشتیدا، به‌واتای له‌ناوهردنی گه‌نده‌لی. ئه‌وه‌ش له‌ چوارچۆیه‌یه‌کدا، که‌ جه‌خته‌کاته‌وه‌ له‌سه‌ر هوکمرانی چاک و پاراستنی مافه‌کانی مرۆف، به‌پێی په‌یماننامه‌ نیوده‌وه‌له‌تییه‌کان، له‌پێش هه‌موویانه‌وه‌ مافه‌کانی ژنان و مندالان و که‌مایه‌تییه‌کان. ئینجا مافی دابینکارییه‌ بنچینه‌ییه‌کانی دادگاکی تاوان و مسۆگه‌رکردنی مامه‌له‌کردنی مرۆفانه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان له‌گه‌ڵ هاو‌لاتیاندا.

چاکسازی سیاسی پێویسته‌ ئه‌م لایه‌نانه‌ی فواره‌وه‌ ده‌گرێته‌وه‌:

۱- چاکسازی ده‌ستووری و یاسادانان:

به‌وێتییه‌ی ده‌ستوور بناغه‌ی یاساکی هوکمرانییه، بۆیه‌ نابیت به‌نده‌کانی ناکوکیب له‌گه‌ڵ ئهو مۆدیله‌ی سیسته‌می سیاسی، که‌ کۆمه‌لگه‌ی کوردستان خوازیاریه‌تی و پێویسته‌ ته‌بابیت له‌گه‌ڵ په‌یماننامه‌ و به‌لگه‌نامه‌ نیوده‌وه‌له‌تییه‌کانی مافه‌کانی مرۆفدا. ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌یه، ده‌بیت ده‌ستووری هه‌ریمی کوردستان هه‌مواریکریته‌وه، پاش گفتوگۆکردن له‌ په‌رله‌مانی کوردستان و ناو کۆمه‌لگه‌ و تیایدا جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌م خالانه‌ بکریته‌وه: چه‌سپاندنی سیسته‌می په‌رله‌مانی نه‌ک سه‌رۆکایه‌تی یان نیمچه‌ سه‌رۆکایه‌تی، لێک جیاکردنه‌وه‌ی روونی ده‌سه‌لاتی یاسادانان و جییه‌جێکردن و داوه‌ری، نوێکردنه‌وه‌ی شیوازه‌کانی هوکمرانی به‌شیوه‌یه‌ک که‌ ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیخوازه‌ی ده‌سه‌لات مسۆگه‌رییت، ئه‌نجامدانی خوله‌هه‌لبژاردنی ئازادانه‌ و له‌کاتی خۆیدا، بۆ پاراستنی پیاده‌کردنی دیموکراسی و قۆرخ نه‌کردنی ده‌سه‌لات.

۲- چاکسازی دامه‌زراوه‌ و پیکهاته‌ سیاسییه‌کان:

له‌به‌رئه‌وه‌ی سیسته‌می دیموکراتی گرێدراوی بوونی دامه‌زراوگه‌لی به‌هێزه

له هه‌ر سێ به‌شه ناسراوه‌که‌ی یاسادانان و جێبه‌جێکردن و دادوه‌ریدا، وێپای پوژنامه‌گه‌ری و راگه‌یاندن و کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی، بۆیه پێویسته پێداچوونه‌وه بو‌ئو دامه‌زراوانه بکریت، به‌مه‌به‌ستی مسۆگه‌رکردنی کارپراییکردنی دروستیان. ئه‌مه‌ش شه‌فافیه‌تی ته‌واوه‌تی و هه‌لبژاردنی سه‌رکردایه‌تی کاراو دیاریکردنی ماوه‌ی دیاریکراوی ئه‌نجامدانی کاره‌کان و کارپیکردنی به‌کرده‌وه‌ی پرنسیپی سه‌روه‌ریی یاسا پێویسته‌کات.

٣ - ده‌سته‌به‌رکردنی ئازادیه‌کان:

ده‌سته‌به‌ربوونی ئازادی پیکه‌ینانی حیزبی سیاسی له چوارچۆیه‌ی ده‌ستووری یاساداو به‌شێوه‌یه‌ک که پیکه‌ینان و کاره‌کانی به‌پێی بنه‌ماکانی دیموکراسی بن و ناکوک نه‌بن به‌ سیسته‌می سیاسی کوردستان و به‌جۆریک، که گشت ئاقاره‌ فیکرییه‌کان و هێزه‌ سیاسییه‌ مه‌ده‌نییه‌کان ده‌رفه‌تی ئه‌وه‌یان هه‌بێت به‌رنامه‌کانی خۆیان بخه‌نه‌پوو و بچنه‌ ناو پیشبهرکێیه‌کی ئازادانه‌ی سه‌رراسته‌وه. ئه‌وه‌ش له‌سایه‌ی ئه‌و ئازادیانه‌ی له‌ به‌لگه‌نامه نیوده‌وله‌تییه‌کاندا هاتوون. لێره‌دا پێویسته‌ حوکمرانی کوردستان راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ به‌لگه‌نامه‌و په‌یماننامه نیوده‌وله‌تییه‌کانی تایبه‌ت به‌ مافه‌کانی مرۆف و مافه‌کانی ژنان و مندالان و واژۆبکات و پابه‌ندیان بێت.

٤ - ئازادی پوژنامه‌گه‌ری و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندن:

هه‌روه‌ها دووربوونیان له‌ ده‌ستپوه‌ردان و کاریگه‌ری و هه‌ژموونی حکومه‌ت، چونکه ئه‌مجۆره ئازادیه‌ کۆله‌که‌یه‌کی به‌هێزی سیسته‌می دیموکراتیه‌ی و به‌رجه‌سته‌کردنی پوونی ئازادی ده‌ربهرین و پالپشتیکێ به‌هێزی شه‌فافیه‌ته. ئه‌مه‌ش به‌ شیوازه‌کانی ریکخه‌ستی شارستانیه‌ی دیموکراتیه‌ی کاری راگه‌یاندن، له‌ رینگه‌ی یاسایه‌کی پوژنامه‌گه‌ریی هاوچه‌رخه‌وه، که پێویستی به‌ هه‌موارکردنه‌وه‌ی یاسای پوژنامه‌گه‌ریی ئێستای کوردستان هه‌یه.

٥ - ئازادکردنی پیکه‌ینانی دامه‌زراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی:

ئه‌مه‌ش به‌ په‌تکردنه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و یاساو پێنمایانه‌ی ئازادی پیکه‌ینانی کۆمه‌له‌و ریکخراوو سه‌ندیکا خۆبه‌خشه‌ قازانج نه‌ویسته‌کان کۆتوبه‌نده‌که‌ن، جا سروس‌تی سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی، پوئشنبیری و ئابووریان هه‌رچۆنیک بێت. هه‌روه‌ها هه‌موارکردنی یاسایه‌کی نوێ بو‌ مسۆگه‌رکردنی دامه‌زراندن و چالاکی و پاره‌پێدان و

لېيچىنەۋەي ئەۋ دامەززاۋانە . بىگومان دانانى چوارچىۋەيەكى ياساى دىموكراتىانە بۇ پىكخراۋەكانى كۆمەلگەي مەدەنى لە پىشەۋەي ھەموو ئەۋ مەسەلانەيە، كە پەيۋەندىيان بە دىموكراتىبوونى كۆمەلگەۋ كاراكردى شىۋازەكانى بە شدارىكردى سىياسىيەۋە ھەيەۋ دەرەتەي پزگاربوون لە ھەستى نامۆبوون و پەراۋىزخستى لاي ھاۋلاتيان دەرەخسىنى . سەرەنجام كۆمەلگەي مەدەنى بە شدارىيەكى چالاكانە دەكات لە بەرەنگاربوونەۋەي ئەۋ گرفت و كىشانەي كارى دەستەجەمەي و شىۋازەكانى كارى خۇبەخشان گەرەكە .

۶- ھانادانى پارسىي پاي گشتى و پزگاركردى لە ھەموو جۆرە ئاستەنگىك:

بەۋپىيەي ئەۋە يەككە لە ئامرازە دىموكراتىيە بنچىنەيەكان . ھەرۋەھا كاركردى بۇ دامەزاندنى دامودەنگاۋ ناۋەنگەلى توپىنەۋە، بەمەبەستى پوۋپوۋكردى پاي گشتىي كوردستان بە شىۋەيەكى ھەمىشەيى و لە گشت بوارە سىياسى و كۆمەلەيەتى و ئابوورىيەكاندا . ئەۋەش بۇ دەستەبەركردنى زانىارىيە وردىنەنە، كە بپارسازان و نەخشەدانەرانى كۆمەلگە سووديان لى ۋەردەگرن و دەتوانن بە ھۆيانەۋە ئاشنابن بە نەخشەيەكى پوونى راستگۆيانەي پاي گشتى و ئەۋ گۆرانكارىانەي دەبىت پەچاۋبكرىن و فەرامۆش نەكرىن .

بىگومان ئەۋ ھەنگاۋانەي سەرۋە پىۋىستىيان بە دانانى مىكانىزمگەلى ھەمەجۆر و پىكەۋە گریدراۋى جىبەجىكردى ھەيە، كە دەبىت بەرى لىك تىگەيشتن و دىالوگى فرەلايەنە و بپاردانى دەستەجەمەي سىياسەتمەداران و شارەزايانى بوارە جۆرەجۆرەكان بىت .

پاڭەياندن لە ژيانى سياسيماندا

ئاشكرايه پاڭەياندن دەسەلاتەو وەك دەسەلاتى چوارەم، پاش دەسەلاتەكانى ياسادانان و جيبەجيكردن و دادوهرى، مامەلەى لەگەل دەكریت. لە سەر دەمى بەجيهانيبووندا، كە جيهانى كر�ۆتە گونديكى گەردوونى، پاش گەشەكردى خيراو سەرنجراكيشى تەكنۆلۆژياى پاڭەياندينش، دەكریت بليين پاڭەياندن بۆتە دەسەلاتى دوهم، چونكە ئىستا دەسەلاتى يەكەم دەسەلاتى ئابوريبه و دەسەلاتى دوهم پاڭەياندنه و دەسەلاتى سيبه ميبش سياسەتە. يەكەم كۆنترۆلى دوهم دەكات و دوهم ميبش كاريگەرىي زۆرى لەسەر سيبه مەهيه. ئەمجۆره پەيوەنديه لای ئيمه بۆتە هۆى سەرھەلانى پاڭەياندى پاشكۆى پەوتى سياسى و ئەنجامى كۆنترۆلكردنى پاڭەياندن و دادوهرى لەلایەن سياسەتمەدارانەو، پاڭەياندى نازادى سەرپاست نائامادەيه. ئەو جۆره كۆنترۆلكردنەش زۆر مەترسيداره، چونكە لە ديموكراسيى بەكرەووه دەمانبات بۆ ديموكراسيى ئاراستەكراو، كە بە ستەمكارى دەچیت. ئەم واقعەى پاڭەياندن دەشیت ميژوويهكى ترازيديانە، واتە يادەوهريبه قيزەوونەكانى شەپى ناوخۆ، دووبارەبكاتەو. بۆيه پيويستە هەموولايەك هۆشياربن بەرامبەر بەمەترسيهكانى ئەوہى روودەدات. ليژەدا هەندىك ئامرازى پاڭەياندن، وەك تەلەفزيۆنەكان (لۆكالى يان ئاسمانى)، بەحوكمى كاريگەريان لەسەر ميژك و دەروونى بينەران، بەپرسيارىتتى زۆرى ئەو دوخە دەكەويته ئەستويان، بۆيه دەبيت هەلۆهستەيان لەئاستدا بكریت. راستە ئيمرۆ تەلەفزيۆنەكان لە كوردستاندا زۆربوون و گەشەيانكردو، بەلام لە دەرووهى چوارچيۆه پاست و دروستى پۆژنامەوانين. چونكە بيلايه نانه بەپەرۆش نين بۆ بيروپاى تويزهكانى كۆمەلگە و زياتر بەپيى داخوازيى سياسى و بەرژەوهندى دامەزاون و كاردەكەن. ئەو تەلەفزيۆنەكانى لەسەر دەمى سەقامگيريى سياسيدا هەبوون، جۆرىك ميانپەويان پيۆه دياربوو، بەلام ئىستاو پاش هاتنەئاراي تەلەفزيۆنەكانى ئوپۆزسيۆن، زۆرەيان روويان لە پيزبەندى، تاكرەهەندى، پەهاخوازي، توندوتيزخيستنەووهو شلەژاندنى سەقامگيريى كردووهو بوونەتە سەنگەرى

پیشه‌وهی شه‌رو پیک‌دادان و تا پاده‌یه‌کی زۆر باب‌ه‌تی‌بوونیان له‌ده‌ست‌داوه‌و له‌ به‌هاکانی کاری پۆژنامه‌گه‌ری دوورکه‌وتوونه‌ته‌وه. له‌کاتی‌کدا پۆلی پراگه‌یاندنکارانه‌ی ته‌له‌فزیۆن، راستکردنه‌وه‌ی واقع‌نییه، به‌لکو گوێزانه‌وه‌ی واقعیه‌وه‌ک هه‌یه، نه‌ک وه‌ک ده‌خوازێت. ئه‌وه‌ش به‌پێی ئه‌و پرنسیپه‌ پیشه‌یه‌ جیهانیانه‌ی له‌ پراگه‌یاندنی کوردستاندا ئاماده‌نین.

واچا که کاری پراگه‌یاندنی ته‌له‌فزیۆنه‌کانی کوردستان میان‌په‌وانه‌ بیت. ئه‌وه‌ش مانای ئه‌وه‌ نییه‌ ئه‌و ته‌له‌فزیۆنانه‌ خۆیستانه‌ ده‌ستبه‌رداری هه‌ندی‌ک ئازادیی ده‌ربهرین یان پراکتیزه‌کردنی پیشه‌کارانه‌ بن و خۆبه‌دووربگرن له‌ هه‌لۆیسته‌وهرگرتن‌و بگونجین له‌گه‌ڵ هه‌مان و جیاوازییه‌کان په‌تبه‌که‌نه‌وه، به‌لکو به‌پله‌ی یه‌که‌م مانای ئه‌قلانی‌کردن‌و پزیزگرتنی ئه‌و‌یترو دیالۆگه‌ له‌ ولاتیکی فره‌په‌نگ و هه‌مه‌لایه‌ندا، که ئیمپرو چه‌په‌وه‌ی و توندپه‌وه‌ی و ده‌مارگیری تیایدا هه‌ره‌شه‌ له‌ ناشتی کۆمه‌لایه‌تی‌وه‌ سه‌قامگیری ده‌کات. میان‌په‌وه‌ی هه‌لۆیستیکی مه‌عریفی و ئه‌خلاقیه‌، رێساکانی په‌فتارکردنی پیشه‌کارانه‌ له‌ پراگه‌یاندنی ته‌له‌فزیۆنه‌کاندا دووپات‌ده‌کاته‌وه، ئه‌وانه‌ی پشتبه‌ستوون به‌ پرنسیپه‌گه‌لێک، که به‌لگه‌نه‌ویست خۆیان ده‌خه‌نه‌په‌وه‌و. چونکه‌ میان‌په‌وه‌ی پشتبه‌ستووره‌ به‌ مافی زانین و ده‌ربهرینی بیروپا هه‌مه‌په‌نگه‌کان و پله‌ یه‌ک ده‌داته‌ تیگه‌یشتنی واقعیه‌کان، که پله‌ یه‌ک تیایدا بۆ هه‌واله‌ نه‌ک بیروپا. بۆیه‌ میان‌په‌وه‌ی پێویستی به‌وه‌یه‌ ته‌له‌فزیۆنه‌کان واز له‌ بلۆکردنه‌وه‌ی هه‌رشتیک به‌ینن، که توندوتیژی و پقوکینه‌ له‌ناو هاو‌لاتیاندا ده‌خاته‌وه، بانگه‌شه‌ بۆ تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ ده‌کات و زمانی شه‌پ، سوکایه‌تی‌پیک‌کردن، جینۆپیدان، ناو‌زێندن... هتد به‌کار‌دینێت. له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌وه‌ جێی مه‌راق و بایه‌خپیدانی هاو‌لاتیان نییه‌و زیاتر خزمه‌تی به‌رژه‌وه‌ندی و خواسته‌ شه‌په‌نگی‌زه‌کانی سیاسه‌تمه‌دارانی پشتی سه‌ری ئه‌و ته‌له‌فزیۆنانه‌ ده‌کات.

له‌سایه‌ی گه‌شه‌کردنی جیهانیی خێرای ته‌کنۆلۆژیای پراگه‌یاندن و بلۆبوونه‌وه‌ی به‌رفراوانی ئامرازه‌ ناوچه‌یی و ئاسمانیه‌کانی پراگه‌یاندن و په‌ره‌سه‌ندنی که‌ناڵه‌کانی پیکه‌یشتنی بیستراو و بیزراو نو‌سراو، مافی هاو‌لاتیه‌ ئه‌و هه‌والانه‌ وه‌رگرێت که به‌هیچ فله‌ریکی پالۆتندا تینه‌په‌ریون و لی‌کدانه‌وه‌ی ئایدیۆلۆژیائاسایان بۆ نه‌کراوه‌و به‌هیچ تێپوانینیکی سیاسی بارگای نه‌کراون. که‌واته‌ پراگه‌یاندنی ته‌له‌فزیۆن جو‌ریکه‌ له‌ ویژدانی ئازادانه‌ و له‌ پیکه‌یه‌وه‌ شه‌فافانه‌ و پاشا‌وانه‌ په‌نگدانه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و شتانه‌ به‌دی‌ده‌که‌ین که له‌واقیعه‌دا پو‌وده‌ده‌ن. له‌به‌رئه‌وه‌ی مافی هاو‌لاتیه‌ زانیارییه‌کان، به‌بێ که‌مکردن و زیادکردن به‌ده‌ستبێنیت، به‌وی‌پیه‌ی ئه‌رکی ته‌له‌فزیۆنه‌ هه‌واله‌کان به‌بێ ئیجتیه‌ادکردن یان زیادکردنی رای تاکه‌که‌سیی

پۆژنامە نووس و بیروپرای لایەنی سیاسی بداتە هاوڵاتی، ئەمەش بەیخ ساختەکردن و بەلادارپێردنی هەوالەکان و دەرفەت بۆ هاوڵاتی بپەخسیت خۆی دوا حوکمی خۆی بەسەریاندا بدات. چونکە تەنیا لەم بارەدا راگەیانندی تەلەفزیۆنەکان پۆلی بیلايەنی ئازادانەى خۆی دەگێریت، بۆ گەیانندی هەوال یان زانیارییەکان بە هاوڵاتیان.

رێگە لەوێ نەگیراوە، هەر تەلەفزیۆنیک روویکاتە ئاراستەکردنی بەکردهو، بەمەرجیک راگەیانندیکی ئاراستەکراوی پیشکەوتووی پۆزەتیفانە پراکتیزەبکات، نەک بەشیۆهیهکی نێگەتیفانە و هاندەری لایەنداریتی و جیاوازیخوازیی سیاسی کارەکانی خۆی ئەنجامبدات. چونکە لەم پۆژگارەدا تەلەفزیۆن کاریگەری بەهێزو بەرجەستەى لەسەر مێشک و رەفتاری نەوێ جیاوازهکان هەیه و دەشیت ئەنجامی کارکردنی چەوتی تەلەفزیۆنەکان ئەوان ببنە قوربانیی شیۆهى ناوک پوچەل، یان قوربانیی ناوهرۆکی مینېرێژکراو. هاندان، وروژاندن، سوکایەتیپێکردن و بەخائینکردن هیچ پەيوەندییەکیان بە کاری راگەیاندن و پیشبیرکێی دیموکراتیانەو نیه. ئازادیی راگەیاندن بۆ بلاوکردنەو و چاودێریکردن و بەدواداچوونی هەر هەوال و بیروپرایەک لەو کاتەدا کە نەچنە ناو بازەنى هاندان و وروژاندنەو و نەبنە مایەى پەرسەندنی گیانی ناکوکی و دوژمنکاری لەسەر شەقامەکان پەواو قبولکراوە، بەتایبەتی لەسەر شەقامەکانی کوردستان، کە بۆ خۆیان هەلئاوساون بە کێشە و قەیرانەکان و ئامادەن بۆ کەوتنەوێ کێشمەکێش و پێکدادان. بۆیە گەرەکە تەلەفزیۆنەکانی کوردستان وریابن بەرامبەر بەوێ بابەتەکانی راگەیاندن، شیۆزی خستەنەپوویان و زمانی گوزارشت لێ کردنیان پیشەییانە بن و نەبنە مایەى ئالۆزکردنی بارودۆخەکە و تیکدانى ئاسایش و سەقامگیری و هەلگیرسانی شەپو پێکدادانی خویناوی. چونکە ئەوێ تەنیا هەرەشە لە بوونی دەسەلات ناکات، بەلکو هەرەشە لە ئۆپۆزیۆن و سەرتاپای ئەزموونی کوردستانیش دەکات.

چوار پرنسپىيى گىرنگ بۆ نەم رۆژگارەمان

ئەنجامى قولبۇونەۋەى ناكۆككىيەكانى نىۋان دەسەلات و لايەنەكانى ئۆپۈزسىۋن و پەرەسەندى خۆپيشاندانە جەماۋەرىيەكان، باسكردن و جەغتكردنەۋە لەسەر چەند پرنسپىيىكى بىنچىنەيى، كە بۆ دىموكراسى و بىياتنانى دىموكراسى لە كوردستان گىرنگن، كارىكى پىۋىستە. بۆيە لىرەدا ھەلدەدەم بەكورتى باسى ھەرىەكىك لە فرەلايەنى، ھەلكردن، كۆدەنگى و يەكلاكردەۋەى زۆرىنە بكەم.

فرەلايەنى: ماناى جىاۋازى و ھەمەپرەنگى ئەو تاك، گرووپ، پىكخراۋو ھىزە سىياسىانەيە، كە كۆمەلگەيان لى پىككىت. ھەروھە ماناى ئەۋەيە ھەرىەكىك لەۋانە مافى ئەۋەى ھەبىت گوزارشت لە بىروپاۋ تىروانىنەكانى خۆى و جىاۋازىيەكانى لەگەل ئەۋانىتر بكات و كۆششبات بۆ ھىنانەدى ئامانجەكان و دەستەبەركردنى بەرژەۋەندىيەكانى. دەشىت جىاۋازى لەنىۋان ئەو تاك، گرووپ، پىكخراۋو ھىزە سىياسىانەدا لەسەر بنەماى ئابورى، كۆمەلايەتى، پۆشنىبىرى، سىياسى و دامەزراۋەيى بىت. بەۋجۆرەش ھەرىەكىكىان دەتوانىت خودى خۆى بەھىننىتەدىۋ ئەو شوناسەى خۆى پىارىزىت، كە لەۋانىترى ناۋ ھوكمپرانى جىايدەكاتەۋە. فرەلايەنى ماناى ئەۋە نىيە ئازادىي رەھا بدرىتە ھاۋلاتيان، يان گرووپەكان، ياخود لايەنەكان بەدلى خۆيان و بەدەر لە پەيمان و پىككەۋتنى كۆمەلايەتى ئامانجۋ بەرژەۋەندىيەكانى خۆيان بەھىننەدى، چونكە ئەۋە دەبىتە مايەى سەرھەلدانى پىشۋوى و بى سەروبەرى. بۆيە گىرنگە سنوور يان پىبەندىگەلى تايبەتىي ۋەھا بۆ گرووپە جۆربەجۆرەكان دابىرئىت، كە بتوان ئامانج و بەرژەۋەندىيەكانى خۆيان بەشىۋەيەك بەھىننەدى، نەبىتە مايەى دەستدرىزىكردەنە سەر ئامانجۋ بەرژەۋەندىيەكانى ئەۋانىترو تىكدانى سەقامگىرىي كۆمەلگە.

فرەلايەنى دەرىپى چەند پىككەتەيەكى دىموكراسىيە، ۋەك: داننان بە مافى ھەمەپرەنگبۇنى تاكەكان و گرووپ و پىكخراۋو لايەنە سىياسىيە جۆربەجۆرەكاندا، كە لە پووى پىداۋىستىيەكان و بەرژەۋەندىيەكان و تىروانىنەۋە جىاۋازن لە يەكترى. دابەشكردنى ھىز لە كۆمەلگەداۋ خولقاندنى ھاۋسەنگى نىۋان دەسەلاتە جۆربەجۆرەكانى

حوکمرانی و پیکخواه خاوەن بەرزەوهندییە جیاوازو دژبەیهکەکان. رەواپەتیبەخشین بە مەملەتێکی پایەداری و هیز لەنیوان حیزبەکان و پیکخواه جیاوازهکاندا، کە لە پەروو ئامانج و بەرزەوهندییەکانەوه لێک ناچن. بەشداریکردنی هاوڵاتیان لە ژێانی سیاسیدا، بەپێی پرنسیپی حوکمرانیی میلیت. بوونی پیشبەرکیی ئازادانە لەنیوان گرووپ و لایەنە جۆربەجۆرەکاندا.

هەلکردن (تۆلەرەسی): بەهایەکە، بەرھەمی داننانە بە شکۆمەندی مەرووف و ئازادیی بۆ ئەوێ لەوانی دیکە جیاوازیی و خاوەن بپروا پەفتارو پراکتیکی تایبەت بەخۆی بێت. هەلکردن مانای ئامادەبوونە بۆ قبوڵکردنی جیاوازو ریزگرتن لە مەرووفە جیاوازهکان لە پەروو پەووخسار، پەنگی پێست، پەگەز، ئایین و بپروا. قوڵتێر بەبەشی گوزارشتی لە هەلکردن کردووە، کاتیک وتوێتی: «من هاوڕانیم لەگەڵتدا، بەلام ئامادەم گیانی خۆم بەختبکەم، بۆ ئەوێ بیروپرای خۆت دەربپیت». واتە هەلکردن مانای قایلبوون نییە بە تێپوانین و بیروپوچوونەکانی بەرامبەر، جا ئەو بەرامبەرە تاک بێت یان گرووپ و پیکخوازی کۆمەلگە مەدەنی و لایەنی سیاسی، بەلکو دەرفەت پەخساندە بۆ ئەوێ بەبێ هەپەشەلیکردن و چەپاندن و ترساندن گوزارشت لە خۆی بکات و لە پێگە دیالۆگی دیموکراتیانەوه مامەلە لەگەڵ بکریت.

هەلکردن پرنسیپیکی گرنگی دیموکراسی و کۆمەلگە دیموکراتییەکانی، ئەوێش لەبەر ئەم ھۆیانە: بەھۆی هەلکردنەوه تاک و گرووپ و لایەنەکان دەتوانن لە حوکمرانیدا مافەکانی وەک ئازادیی دەربپین و پیکخستن و یەکسانی دەستەبەربەکن. هەلکردنی سیاسی دەرفەت بۆ پیشبەرکیی ئازادانە و کرانەوێ دامودەزگا سیاسییەکان بەپەروو بیروپرا جیاوازهکاندا دەرخسین، تەنانەت ئەگەر ئەو بیروپراپانە مایەیی قبوڵکردنیش نەبن. هەلکردنی سیاسی رەواپەتی دەداتە بیروپرای نوینەری گرووپە جیاوازهکان (لەوانە ئۆپۆزسیۆن)، کە دەبیتە مایەیی دانانی بەردی بناغەیی رەواپەتی دەستاو دەستکردنی دەسەلات. هەلکردن بەشداریدەکات لە ھینانەدی سەقامگیری دەسەلات و کۆمەلگەدا، چونکە دەرفەت بۆ گفتوگۆی بیروپرا جیاوازهکان - بەپێی ریساکانی گەمەیی دیموکراتی و بەبێ توندوتیژی - دەرخسین، تەنانەت لە ھەستیارترین مەسەلەکانی وەک جیاوازیی بیروپرا ئایدیۆلۆژیەکاندا.

کۆدەنگی: بەھاو پرنسیپیکی زۆر گرنگە بۆ سیستەمی دیموکراتی، بەتایبەتی لەو کۆمەلگانەدا، کە لە پەروو نەتەوێی و بپروا ھەمەپەنگن. بۆ ئەوێ تاکەکان و گرووپە جۆربەجۆرەکان، لە پەروو کۆمەلایەتی و سیاسی و ئابووری پەروەردەییەوه، بتوانن لەناو چوارچێوەی نیشتمانیکیدا پیکەوه بژین، پێویستە ئەو خالە ھاوبەشە

لەنيوانياندا ھەبىت، كە يارىدەدەرن بۆ ژيان لە كۆمەلگەيەكى سىستەماتىككراودا. بەوجۆرە ھوكمپرانى ديموكراتىيە ئىنگەي گونجاو بۆ گروپە جۆربەجۆرەكان دەپرەخسىنى، ھەتاكو بتوانن - بەپىي رېساگەلئىكى پىشۋەخت قبولكراو لەلايەن ھەموانە - پىكەو ەزىن. كۆدەنگى ماناي ئەو ھەيە ھاۋلاتيان لەسەر چەند مەسەلەيەكى بنچىنەيى و جەوھەرى پىكەدەكەون، بۆ نمونە دەستور، شىۋەي ھوكمپرانى و بەھاو رېساكانى گەمەي ديموكراتى. چونكە بەبى بوونى ئەو كۆدەنگىيە، كۆمەلگە پىش ناكەوئىت و پەرەناستىنى. بۆيە كۆدەنگى بەيەكىك لە واتاكان، ماناي كۆتايىھىتەنە بە فرەلايەنى لەو مەسەلەندا كە فرەلايەنى قبول ناكەن و بنچىنەي سەقامگىرىي كۆمەلگەن. دەبىت لىرەدا جەغت لەسەر ئەو بەكىتەو، كۆدەنگى ماناي سىپنەو ەي جىاوازىيەكان، سىركردنى ناكۆكىيەكان و دروستكردنى كۆمەلگەي يەك پەنگ نىيە. چونكە ئەوانە دژى بنەماكانى ديموكراسىن، كە كۆدەنگى لە ھەندىك مەسەلەي جەوھەرى و بنەپەتيدا بناغەيەتى.

يەكلاكردەنەو لەلايەن زۆرىنەو: پىرنسىپىكى زۆر گىرنگەو گىردراوى فرەلايەنىيەو ماناي ئەو ھەيە زۆرىنە لە كۆمەلگەدا ھوكمپرانە و ئەو سىياسەتەنە پىادەدەكات كە گونجاون لەگەل تىپوانىن و ئامانجەكانى خۆيدا، بەمەرجىك نەبىتە ماىي پىشلىكردنى مافەكانى مرۆف و مافى كەمايەتى بۆ پىشپىركىكردن لەسەر دەسەلاتو گۆران بۆ زۆرىنە لە داھاتوودا. يەكلاكردەنەو لەلايەن زۆرىنەو زۆر گىرنگە، چونكە گوزارشت لە رېساكانى گەمەي ديموكراتى دەكات و بەرى ھەلپژاردنى ئازادانەي سەرپاستە. لىرەشدا چەند ھۆكارىك ھەن بۆ دەرختىنى گىرنگى يەكلاكردەنەو لەلايەن زۆرىنەو بۆ سىستەمى ديموكراتى. بۆ نمونە، ئەو مافىكى پەوايەو بەرى پىشپىركىكى ديموكراتىيەنەيە، كە دەبىت كەمىنەش (ئۆپوزىسيۇن) پىزى لى بگىت. ئەو جۆرە يەكلايىكردەنەو ەي سەقامگىرىي دەسەلات و كۆمەلگە دەپارىزىت و پىنگە لە تىكچوونى ئاسايشى كۆمەلەيەتى دەگىت. ناكىت كەمىنە (ئۆپوزىسيۇن) ئەو يەكلاكردەنەو ەي لەلايەن زۆرىنەو پەكبات، يان ھەولبەدات خۆي جىبەجىبىكات، چونكە ئەو دەبىتە ماىي پىشپىوى و كەوتنەو ەي ئازاۋو ە سەرھەلدانى ستەمكارى. دەبىت لىرەدا جەغت لەسەر ئەو بەكىتەو، زۆر چاكە لە گەمەي ديموكراسىدا زۆرىنەي رەھا بەكاربەھىتەت، چونكە زىاتر گوزارشت لە خواست و بەرژەو ەندىيەكانى مىللەت دەكات و دەبىتە ھۆي ھاتنەدىي پىرنسىپى ھوكمپرانى مىللەت، بەو پىيەي زۆرىنەي پىژەيى گوزارشت لە پاي راستەقىنەي مىللەت ناكات.

پیاکاری سیاسی خه‌سه‌تییکی کوشندهیه

کولتوری پیاکاری سیاسی له‌لای ئیمه به‌ربلاوه و بۆته مایه‌ی ویرانکردنی په‌یوه‌ندییه مرۆفایه‌تییه‌کان و هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی رایه‌له‌کانی پیکه‌وه‌گریدانی کۆمه‌لایه‌تی و نیشتمانی، چونکه بۆته هۆی ته‌شه‌نه‌کردنی بێمتانه‌یی له‌نیوان تاک و توێژه‌کان و لایه‌نه‌سیاسیه‌کان و حوکمرانی و ئاسته‌نگ له‌به‌رده‌م گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لگه‌که‌ماندا. لێره‌دا لایه‌نه‌کانی پیاکاری سیاسی سیانن: ده‌سه‌لات، بانگه‌شه‌کاران و خه‌لک.

ده‌سه‌لات لای ئیمه به‌رپرسیاره به‌رامبه‌ر به‌ کولتوری بالاده‌ستی کۆمه‌لگه، چونکه لانی که‌م ئه‌و پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کردن و خویندن و پۆشنبیری په‌سمی به‌پۆه‌ده‌بات. هه‌ر ئه‌ویش کۆششده‌کات بۆ کۆکردنه‌وه‌ی خه‌لک له‌ ده‌وری سیاسه‌ته‌کانی خۆی، به‌بێ گوێدانه ئه‌وه‌ی داخۆ لایه‌نگیریکردنی ئه‌وان ئه‌نجامی بره‌وایه‌وون و دلسۆزییه‌یان پیاکاری و به‌رژه‌وه‌ندی. واته‌ ده‌سه‌لات لای ئیمه به‌رپرسیاره به‌رامبه‌ر به‌ کولتوری پیاکاری سیاسی له‌ کۆمه‌لگه‌دا، به‌ویپیه‌ی له‌لایه‌که‌وه له‌سه‌ر بنچینه‌ی لایه‌نداریتی چه‌ندین که‌سی له‌ خۆی کۆکردۆته‌وه‌و پۆستی هه‌ستیار پێدان، که هه‌له‌په‌رست و پێگه‌خواز و به‌رژه‌وه‌ندیخوازن و له‌ چاوی که‌سانیکه‌وه سه‌یری کۆمه‌لگه‌و پروداوو گۆرپانکارییه‌کان ده‌کات و زانیارییه‌کان به‌ده‌ستدین و هه‌لوێست وه‌رده‌گریت و هه‌نگاوده‌نیت، که دووفاقن و لانی که‌می سه‌رراستی و راستبێژیان نییه. له‌لایه‌کی تریشه‌وه توێژه‌سیاسی و پۆشنبیره خه‌مخۆرو دلسۆزه‌کان، که راشکاوانه و بێ مه‌به‌ست و دوور له‌ به‌رژه‌وه‌ندی تابه‌تی بیروپا‌کانی خۆیان ده‌رده‌برن، به‌ مه‌ترسی بۆ سه‌ر خۆی داده‌ن و کارده‌کات بۆ دوورخستنه‌وه‌یان له‌و پێگانه‌ی کاریگه‌رییان له‌سه‌ر ژبانی گشتی هه‌یه، چونکه له‌ پوانگه‌ی ده‌سه‌لاته‌وه ئه‌و توێژانه، به‌هۆی په‌خه‌نگرتن و تێپوانین ده‌ربهرین و هه‌لوێستوه‌رگرتنه‌وه، دژی سیاسه‌ت و په‌فتاره‌کانی ئه‌ون، که «راست» و «پیرۆز» ن و نابیت دژایه‌تی بکری.

بانگه‌شه‌کاران (ئه‌و توێژه‌ی له‌ باری پاگه‌یاندن و پۆشنبیری و ئه‌کادیمیادا کارده‌که‌ن) ئامرازی پرپیاگه‌نده‌کردن و جیبه‌جیکردنی سیاسه‌ته‌کانی ده‌سه‌لاتن و

ئەوانەن، كە ژيانى سياسى و پوڭشېبىرى و كۆمەلايه تيان ويرانكردوه و ديمەنى كۆمەلگەيان شىواندوه، چونكە تيؤريزهى سياسه ته چه وته كانى دەسلات دەكەن و پاسا و بۆ كارە نارپەواكان دىننەوه و بەرگریدهكەن لە مەيلى پەراويزخستنى تويزه بىگەردەكان لە پوڭبىنينى خويان لە كۆمەلگە و تەنانەت ژياندا. دەسلات لای ئيمە زياتر توانيويه تى قەلەم بە دەسته پياكارو خاوهن برونامە كارتونيه كان بخاته گەپو ئەوانيتەر پەراويزبخات، يان وایان لى بکات گۆشه گيرىن. بۆيه سەيرنیه، وپراى كاربه دەستى بالای حكومت و پەرله مانتار، هەندىك «پووناكبىر» و «پوژنامە نووس» و «ئەكادىمى» سەرگەرمى ئەو جوړه نووسين و وتارانه بن، كە پياكارى و درويان لى دەتكى و خوښيان دەزانن زۆربهى خەلك بپروايان پى ناكەن و قيزيان لەو جوړه رەفتاره دەبیتەوه. تەنانەت هەندىك جار ئەوانە لە دانىشتنە تايه تيبه كاندا هېما بۆ ئەوه دەكەن، بە پىگەى بالاو پايه دارى نەگەيشتون و سالانتيكى زۆره فەرامۆشكارون. ئەمەش درۆيه كى ئاشكرایه، چونكە ئەگەر راستگۆبوونايه، ئيمپو له و پىگانهى ئىستانياندا نەدەبوون. هەروها ساويلكە ييه كى گەمزانەيه، چونكە گەلىك سياسه تەمدار مامەلەى دەسپرى كاغەزيان لەگەل دەكەن و پاش ئەوهى پيوستيان پىيان نامىنى، بىباكانە فرىياندەدەن. ئەو تويزه بانگەشه كارە پياكارن و زاتى ئەوهيان نيه هيمای جىدى و بەرجەسته كراو بۆ هەلەكانى دەسلات بكەن، چونكە دەترسن ئەو پۆست و بەرپوڭريانه (ئىمتيازات) لە دەستبەدەن، كە بەهوى دەسلاتەوه بە دەستيان هيناو. خەسلەتى پياكارى ئەو تويزەش لەوهوه هاتوه، كە ناتوانن پۆلى سەربەخويانه بگيرن، لەبەرئەوهى بپراسازى ئەو بە دەست لايەنگەلىكەوهيه بەردەوامى لە پىگەكه ياندا بەوانەوه بەندە. ئەو پەروەردەيه گيانى بەنگەشه كارانى هەنجن هەنجن كردوه و چەندىن تويزى بەرهمه پناوه، كە لە واقىدا هېچ دەسلاتىكيان نيه. . لە پوڭلەتدا خويان هەلەدەكيشن، كە چى هېچ كيش و قورساييه كيان نيه و لە ژير پى دەسلاتدان، تەنانەت لەو پىگە پووناكبىرى و ئەكادىمى و پوژنامە گەريانهى هەيانە ناتوانن پۆلى بەكردهوى خويان بگيرن، لەگەل ئەوهشدا هەلەدەدەن لە پىگەى ديدارى پالەوانبازى و وتارى بەهانه هينەر وه خەلك لە خشته بەرن و بلين ئيمە هەين، لەكاتىكدا ئەوان لە واقىدا پيوانه كانى كەسايه تىي بەكردهوه و پراكتىكيان لە دەستداوه، بەتايه تىي لەو پۆلەى پىيان سپىردراوه و لە بپراسازيشدا.

خەلكى بىدەسه لائىش، لەبەر پيوارى (غياىى) حوكمپانىي دامەزراوهي و ئەو ياسايانهى داپەروهرى دەپاريزين و خزمەتگوزارى و دەستكەوته كان كارامانه و داپەروهرانه دابه شدهكەن، دۆخەكە ناچارىكردون بۆ راپىكردنى كارە ژيارى و

خزمەتگوزارییەکانیان ھانا بۆ ئەم یان ئەو بەرپرس و دەسەلاتدار بەرن. جا لەبەرئەوێ ئەو بەرپرس و دەسەلاتدارانە لە ژێر کاریگری کولتوری پیاکاری سیاسیدان، بۆیە خەلکی چارەپەش ناچارە نرخێ ئەو کولتور بەدات و پووبکاتە پیاکاری، کە نیشانەى ھاتنەخوارەوێ ئاستى سیاسى و ئەخلاقى دەسەلاتە لە دوولایەنەوێ: ئەو بەرپرسەى جێبەجێدەکات و ئەو خەلکەى ناچارن پەنای بۆ بەرن. بێگومان خەلکیش بەرپرسیاریتیی بەردەوامبوونی کولتوری پیاکاری بانگەشەکاران دەکەوێتە ئەستۆیان، چونکە ئەرکى سەر شانیانە پەردە لە پووی ئەو پەفتارە نارەوایانە ھەلمائەن و بەرەنگاری پۆلە خراپەکانیان ببەنەو، کە دەرھەق بە مافەکانى ئەوان و نیشتمانی دەیکەن، بەوپیەى پیاکاری سیاسى زیانبەخشە بۆ نیشتمانی و خەلکیش.

پێویستە بەرەنگاری کولتوری پیاکاری سیاسى و پۆشنیری ببینەو، چونکە کولتوریکى وێرانکارەو زەبر لە ناخى کۆمەلگە دەوێشێنێ و لەو توێژانەوێ سەرچاوەدەگرت، کە دەبێت لایەنگرى کۆمەلگە بن، نەک بەرى گران بن بەسەر شانییەوێ ھۆکاری ئەو بارودۆخەن، کە کۆمەلگە پێى گەیشتوو. ئەگەر بکریت بیانو بۆ ھەر دەسەلاتیک بەننێنەوێ کۆششبات بۆ کۆکردنەوێ لایەنگرەو ھواداران، ئەو مافى سیاسى و ئەخلاقى ئەو نییە سیاسەتى ماکیافیلیانەى ناو کتیبى «میر» پیاوەبکات، چونکە شاشییە بۆ بنیاتنان و پێشکەوتنى ھەر میلەتیک. ئیمە دەبیت خوازیارى کولتوری سەرراستى و راستگویی و دەرەستبوون بە ئەخلاق و بەھا جوانەکان بین، نەک کولتوری بەرژەوێندییە تاکەکەسى و خۆپەرستییەکان و لەسەر حسابى بەرژەوێندییەکانى خەلک. ئەگەر دەسەلات ھەلقولایى ژینگەکەى خۆى بیت، ئەو دەبیت گوزارشت لە بەرژەوێندییەکانى خەلکى ئەو ژینگەى بەکات، چونکە کولتوری پاراستنى مافەکانى گشت کۆمەلگە، نەک دەستەبەرکردنى بەرژەوێندییە تاکەکەسییەکان، دەبیتە مایەى پێشکەوتنى کۆمەلگەو سیستەمە سیاسییەکان.

لێکدا برائیکى زۆر لەنیوان و تەو کردارى دەسەلات و بانگەشەکاراندا بەدیده کریت و خەلک چیتەر بروای بە پرستەى بریقەدارو دەستەواژەى ھەنگوینی نەماو، چونکە بەچاوى خۆیان دەبینن چ پیاکاری و بانگەشەکاریەک بالادەستەو چ جۆرە وتارگەلێگ لە پۆژنامەو گۆفارەکاندا بلأودەبنەوێ دەزانن ئەو زماندەرژانەى وتارەکان دەنوسن کورتەبالان لەئاست دەسەلاتدا. جا دەپرسین: ئایا ھۆکاری ئەو دەسەلاتە، یان بونیادە پۆشنیری و پەرەدەییەکەى سیاسەتمەداران و بانگەشەکارانە، یاخود ئەو خەلکەى بەردامبوونی داووتە ئەو جۆرە پەفتارانە؟

ناتوندوتیژی شیوازی هاوچه رخی خهباته

کاتیک گویمان له که سیک ده بیته باسی خهباتی ناتوندوتیژی دهکات، به گومان و وریاییه وه یان ده م به زه رده خه نه ی گالته جارپییه وه تی ده پوانین. ئەو کاردانه وه یه ش سروشتی نییه، به لکو کولتوورییه. چونکه ئە زمونه کانی کۆمه لگه ی کوردستان هه همیشه چاره سه رکردنی توندوتیژانه یان خستۆته پروو، نه ک خهباتی ناتوندوتیژانه، زۆرجاریش ناتوندوتیژی وه ک ترسنۆکی و خۆبه دهسته وه دان و چۆکدادان لیکدراوته وه.

یه که مین هه نگاو پروو ناتوندوتیژی، هۆشمه ندبوونه به رامبه ر به و دۆخه سیاسی و کۆمه لایه تی و کولتوورییه ی باری شانی گرانکردوین و وای لئ کردوین توندوتیژی نه ک هه ر به پئویست بزانی، به لکو به پیروزی دابننن. به وپییه ی زۆریه ی په وته زاله کانی ناو کۆمه لگه که مان توندوتیژیان به رزراگرتووه و گرتیانداوه ته وه به چه مکه کانی وه ک ئازایه تی، جوامیری، بویری، قوربانیدان، پیاوه تی، دادپه روه ری و ئازادییه وه. ئەمه ش به جوریک، که توندوتیژی هه ر له ئاگایماندا نیشته جئ نییه، به لگو له ئاگایشماندا جیگیره. بئگومان بارودۆخی زالی ناو کۆمه لگه و پوهه پروبوونه وه ی کیشه سیاسی و کۆمه لایه تییه کانیش یاریده ده ربوون بۆ چه سپاندنی ئەو تیپوانینه.

ده کریت به چه ند شیوزایک پیناسه ی ناتوندوتیژی بکه ی، له وانه:

۱/ ناتوندوتیژی په فتاریکی ئاشتیخوازانه ی هیمانه یه، بۆ هه لکردن و گونجان له گه ل ئەوانی دیکه و خۆ به دوورگرتنه له به کارهینانی هیزو پیکدادان له گه ل نه یارو ناکوکه کاند، ته نانه ت ئەگه ر ئەوه زیانی ماددیشی لئ بکه ویتته وه.

۲/ ناتوندوتیژی په فتاریکی ئەقلانییه بۆ خۆپاراستن له مملانیی توندوتیژ له گه ل ئەوانی دیکه، به مه به سته هیمانه دیی ئاشتی، ته بایی و پیکه وتن و دوورکه وتنه وه له شه رو پیکدادان، که زیانی زۆری لئ ده که ویتته وه.

۳/ ناتوندوتیژی جوریک هوشیاریی کۆمه لایه تی و کولتوورییه، که وا له تاک دهکات دان به مافی خۆی و ئەوی دیکه دا بنئو سنوو بۆ پیکدادان و شه ر دابنن.

۴/ ناتوندوتیژی پراکتیکی شارستانیا نه یه بۆ چاره سه رکردنی کیشه و مملانیکان

لەگەڵ ئەوانی دیکە، بەگرتنەبەری شیوازی مرقفانەى ئاشتیخوازانه، که دەبیتە ھۆی ئارامکردنەو ھەڵکردن لەگەڵیاندا.

ه/ن/توندوتیژی بەرپاکردنی ململانێیەکی بریارەرانە یە دژی دوژمنیکی سەر سەخت، بەگرتنەبەری پلانی تۆکمە و بەکارھێنانی ئامرازى سیاسى بۆ تێکشکاندنی ویستی بەرامبەر، بەگرتنەبەری ئامرازى ناتوندوتیژی کاریگەر.

دەکریت ناتوندوتیژی لە سێ ئاستدا بەدیکەین: ئاستى خود، پەيوەندیی نیوان تاکەکان، پەيوەندییە سیاسى و کۆمەلایەتیەکان.

ناتوندوتیژی لەسەر ئاستى خود، مانای کۆششکردنە بۆ یەگرتوویى ژيان لە پووێ ھەستوسۆز، بیرو کردارەو. واتە بەخشینی مانایەک بە ژيان، بوون و پەرسەندنی سروشتیمان.

ناتوندوتیژی لەسەر ئاستى پەيوەندیی نیوان تاکەکان، مانای پەنابردنە بۆ دیالۆگ و پیکگەیشن، بەمەبەستى چارەسەرکردنی کێشە و گرتەکان. ھەر ھەوا ھەڵکردنە لەگەڵ جیاوازی و فرەپەنگیداو پیکەوژیانە بەپێی پەیمانیکى کۆمەلایەتى.

ناتوندوتیژی لەسەر ئاستى کۆمەلایەتى و سیاسیش، مانای دانانە بە مافی کەسە بێدەرەتانەکاندا و پزگرتنی ئەو مافانە یە. ھەر ھەوا مانای بوونی دادپەروەرى بەشداریکردنە.

ناتوندوتیژ (وێک شیوازیکی ھاوچەرخى خەبات) چەندین ئامرازى ھەیه، کە دەکریت لە ژێر سێ ناوینشاندا کۆیانیکەینەو: ناپەزایى دەربپین و بپرواھینان، ھاریکاری نەکردنی کۆمەلایەتى و ئابوورى و سیاسى، دەستپوێردانی راستەوخۆ.

یەكەم / ناپەزایى دەربپین و بپرواھینان:

وێک پراگەیاندى پەسمى (نامەى ناپەزایى و لایەنگیریکردن، بەیاننامە و یاداشتنامە)، ئاخاوتن لەگەڵ خەلک (دروشم یان کاریکاتیر، لافیتە، نامیلکە و کتیب، پوژنامە، پادیو تەلەفریوون)، ناپەزایى دەربپینی بەکۆمەل (وێفدى خەلک، گرووی فشارو مانگرتن)، کاری سمبولکارانەى گشتى (پوشینی جلوبەرگی تاییەت، بەکارھێنانى پووناکی بەمەبەستى تاییەتى، نیشاندانى تابلوی شیوہکاری و وینەو بەکارھێنانى دەنگ وێک سمبول)، فشارھینان بۆ تاکەکان (پەخنەگرتن لە بەرپرسان و گفتوگۆی راستەوخۆ لەگەڵیان)، شانۆو موسیقا (بەکارھینانى شانۆی پەخنەگرانە و موسیقاو گۆرانى) و رپپیان.

دوهم / هاریکاری نه‌کردن:

۱/ هاریکاری نه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی: وه‌ک بایگۆتکردنی کۆمه‌لایه‌تی، نیشان نه‌دانی هه‌ستوسۆز، هه‌رامکردن، هه‌لپه‌ساردنی چالاکیی کۆمه‌لایه‌تی و وه‌رزشه‌وانی، بایگۆتکردنی مه‌سه‌له‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، مانگرتنی خویندکاران، کشانه‌وه‌ له‌ دامه‌زراوه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، له‌ ماله‌وه‌ مانه‌وه‌، نه‌چوونه‌ سه‌ر کار، گۆشه‌گیری، ونبوونی به‌کۆمه‌ل و کۆچکردنی نارپه‌زایی.

۲/ هاریکاری نه‌کردنی ئابووری: وه‌ک بایگۆتکردنی ئابووری (بایگۆتکردنی به‌رخۆران، به‌کارنه‌بردنی به‌ره‌م، سیاسه‌تی ته‌قه‌شف، نه‌دانی میرانه، به‌کرێ نه‌گرتن، نه‌کرپینی به‌ره‌می خۆمالی و بیانی). مانگرتن (نارپه‌زایی جوتیاران و کرێکاران) و کارنه‌کردن.

۳/ هاریکاری نه‌کردنی سیاسی: وه‌ک په‌تکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لات (لیسه‌ندنه‌وه‌ی وه‌لا، لایه‌نگیری نه‌کردن و بانگه‌شه‌کردن بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌)، هاریکاری نه‌کردنی حکومرانی (بایگۆتکردنی په‌رله‌مان، هه‌لبژاردن، کاری حکومه‌ت و داموده‌زگاگان و لابردنی تابلۆ هیمای شویننه‌کان) و مانگرتنی جه‌ماوه‌ری و مانه‌وه‌ له‌ ماله‌وه‌.

سییه‌م / ده‌ستیوه‌ردانی راسته‌وخۆ:

ده‌ستیوه‌ردانی ده‌روونی (مانگرتنی نان نه‌خواردن)، جه‌سته‌یی (مانگرتن به‌پێ و دانیشتن و پالکه‌وتنه‌وه‌، دانانی له‌مپه‌ر له‌سه‌ر پێگه‌کان، داگیرکردنی ناتوندوتیژانه‌ی شوینیک)، کۆمه‌لایه‌تی (دروستکردنی شیوازی کۆمه‌لایه‌تی نوێ، ده‌ستی ده‌ستی پیکردن، بایگۆتکردنی قسه‌کردن)، ئابووری (مانگرتن، پرکردنی بازار له‌ کالā، بازارپوه‌توچۆی ئە‌لته‌رناتیف)، سیاسی (ده‌رخستنی ناوی گه‌نده‌له‌کان و به‌کرێگراوان، خواستی زیندانییوون، سه‌رپێچیکردنی یاسا).

ناتوندوتیژی (وه‌ک شیوازیکی هاوچه‌رخ‌ی خه‌بات) چه‌ند بنچینه‌یه‌کی هه‌یه، له‌وانه‌: - تیکۆشانی ناتوندوتیژانه، به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌یه، نه‌ک نارپه‌زایی ده‌ربهرین، چونکه‌ ده‌شیت مرۆف نارپه‌زایی به‌رامبه‌ر به‌ شتیک ده‌ربهریت و دواتر بچیته‌وه‌ ماله‌وه‌، به‌لام به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ به‌رده‌وامبوونه‌ هه‌تا‌کو به‌ده‌سته‌هێنانی ئامانج.

- تیکۆشانی ناتوندوتیژانه، به‌ده‌سته‌هێنانی لایه‌نی سییه‌مه، چونکه‌ ململانیی نیوان دوو لایه‌ن ته‌نیا به‌ دوو لایه‌نه‌که‌ یه‌کلانا‌کریتته‌وه‌، به‌لکو پێویسته‌ لایه‌نی سییه‌م به‌ده‌سته‌بیت، ئە‌ویش کۆمه‌لگه‌یه‌.

- تیکۆشانی ناتوندوتیژانه‌ سه‌روو ده‌ستووره‌، واته‌ په‌نابردنه‌ له‌ کاتی پێویستدا بۆ

- سەرىپچىكىردنى ياسا، كە لەلايەن چەوسىنەرەنەو ە جەلەودەكرىت و لىكدەدرىتەو ە، ئەمەش كاتىك ئاراستەى تىكۆشان لە خاوەو ە بۆ گەرم دەچىت .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە، ئاشكرايە نەك ژىرزەمىنى .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە، كاريكى راستەوخۆى كاريگەرە، واتە پەنابردنە بۆ كارى ەك مانگرتن و خۆپىشاندان و بايگۆتكردن... ەتد .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە، بەركەوتنى ناراستەوخۆيە، واتە پووبەپوونەبوونەو ەى راستەوخۆيە بۆ لاوازكردنى بەرامبەرەو پەرەپىدانى خۆيى .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە پەنانەبردنە بۆ توندوتىزى .
- تىكۆشانى ناتوندوتىزانە مامەلەكردنە لەگەل شياو و راستدا، واتە ئەو ەى دەشىت بكرىت و راستە لەلايەن چالاكوانانەو ە، نەك ئەو ەى لە پروانگەى دەسەلاتو كۆمەلگەو ە شياو و راستە .
- لەكۆتايىشدا پىويستە ەيما بۆ چەند تىپروانىنىكى چەوت بكەين، كە لەناو خەلكدا بالادەستن، لەوانە:
- ۱/ خەباتى توندوتىزانە كاريگەرترەو خىراتر دەگاتە ئامانچ، بەلام تىكۆشانى ناتوندوتىزانە لاوازى و ملكەچى و خۆبەدەستەو ەدانە .
- ۲/ بوونى سەركردەيەكى كاريزمى گرنگە بۆ تىكۆشانى ناتوندوتىزانە .
- ۳/ تىكۆشانى ناتوندوتىزانە ناوچەگەرەنەيە، نەك سەرتاسەريانە .
- ۴/ بوونى برۋايەكى ئايىنى گرنگە بۆ تىكۆشانى ناتوندوتىزانە .
- ۵/ تىكۆشانى ناتوندوتىزانە تەنيا بۆ ئەو سىستەمانە باشە كە مافەكانى مرۆف دەپارىزن .

کولتووری په‌تکرده‌وهی ئه‌وی دیکه

کولتووری په‌تکرده‌وهی مافی هه‌لوئستوه‌رگرتنی جیاواز له بیروپای باو یان نا‌کۆک بوون له‌گه‌لیدا، مانای دهر‌فەت نه‌په‌خسانه بو فرەدیده‌یی و پیکه‌وه ژیا‌نی بیروپا جیا‌وازه‌کان. ئەم کولتووره‌ش دژی چه‌مکی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه، چونکه ئەمجۆره کۆمه‌لگه‌یه، به‌بێ فرەدیده‌یی، مه‌حاله‌ سه‌ره‌له‌ب‌دات و دابمه‌زێت. ئەو په‌تکرده‌وه‌یه یه‌کیکه له خه‌سه‌له‌ته‌کانی سیسته‌می جه‌نگه‌لستان، که تیا‌یدا به‌هێز لاواز له‌ناو‌ده‌بات، یه‌کیکیشه له خه‌سه‌له‌ته‌کانی توند‌په‌وی و ده‌مارگیری، که پێگه به سه‌ره‌له‌دانی فرەدیده‌یی نادن. هه‌روه‌ها ئەو ئینکارکردنه نیشانه‌ی داخرا‌نی ئەقلی و فیکرییه، چونکه داخرا‌نه به‌سه‌ر خۆدا. وێپرای ئه‌وانه، ئەو ئینکارکردنه مانای سه‌رکوتکردنی ئازادی بیروپا و سیاسی و زمان و قه‌له‌م به‌ستنه‌وه هه‌ره‌شه‌یه بو سه‌ر هه‌ر تیروانینیکی جیا‌واز.

کولتووری په‌تکرده‌وهی بیروپا هه‌لوئستوه‌رگرتنی جیا‌واز له ژۆربه‌ی کۆمه‌لگه‌کانی و‌لاته تازه‌پێگه‌یشتووه‌کاندا - به کوردستانیشه‌وه - بالاده‌سته، ئه‌وه‌ش به‌بیانوی مسۆگه‌رکردنی کۆده‌نگی گشتی. ئاشکرایه هه‌تا‌کو ژماره‌ی ئەو مه‌سه‌لانه‌ی گفتوگۆیان له‌سه‌ر ده‌کریت که‌مبن، ئەوا هینانه‌دی کۆده‌نگی ئاسانده‌بی‌ت، به‌لام هه‌رکاتی‌ک ئەو ژماره‌یه زیاتر‌بوو، ئەوا هینانه‌دی کۆده‌نگی سه‌خت‌ده‌بی‌ت. یه‌کیک له نیشانه‌کانی ئازادی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و بیروپا، ژۆربوونی ئەو مه‌سه‌لانه‌یه که ها‌ولاتیان ده‌توانن رایان له‌سه‌ر ده‌ربه‌رپ و گفتوگۆیان ده‌رباره‌ بکه‌ن، به‌مه‌به‌ستی قبۆل‌کردن یان په‌تکرده‌وه، ئه‌وه‌ش به‌بێ ترسو سه‌له‌مینه‌وه له تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ی ده‌سه‌لانداریانی په‌سمی و نا‌په‌سمی، حکومی و نا‌حکومی. چونکه له پێگه‌ی ئەو ئازادییه‌وه ده‌کریت کار‌لی‌ککردن و گفتوگۆی به‌ره‌مه‌دار ده‌سته‌به‌رب‌ی‌ت و ده‌رگا به‌په‌روی داخرا‌نی ئەقلی و فیکریدا داخ‌ری‌ت و دهر‌فەت بو کرانه‌وه‌ی ئەقلی و فیکری به‌خس‌ی‌ت.

له سایه‌ی کولتووری په‌تکرده‌وه‌و ده‌مکوت‌کردندا، ئه‌وانه‌ی جله‌وی تاکه‌بیروپا ده‌که‌ن، ده‌توانن خه‌سه‌له‌تی «کۆده‌نگی نیشتمانی» به‌خه‌شنه بیروپا‌کانی خۆیان،

ئه‌وه‌ش ده‌بیتته هۆی په‌راوی‌زخستنی بیروپای ئه‌وانی دیکه و شیواندنی وینه‌که‌یان و ناوزپاندن و تاوانبارکردنیان. بیگومان یه‌کگرتووی میلیت به‌سه‌پاندنی تاقه‌ بیروپایه‌ک نایه‌ته‌دی، به‌لکو کاتیک دیتته‌دی که بنکه‌ی کۆده‌نگی به‌جۆریک فراوانبکریت، جیگه‌ی گشت بیروپا جیاوازه‌کانی تیدا بییتته‌وه. «یه‌که‌ده‌نگی» له‌ ریگه‌ی تاقه‌ بیروپایه‌که‌وه‌و دوورخستنه‌وه‌ی بیروپاکانی دیکه، مانای پارچه‌پارچه‌کردن و ته‌فروتوناکردنی ده‌نگه‌کان و به‌هه‌ده‌ردانی وزه‌و کۆششه‌ جیاوازه‌کانه، به‌وپییه‌ی خاوه‌ن بیروپا جیاوازه‌ دوورخراوه‌کان هه‌ست به‌ دلشکاوی ده‌که‌ن و گوشه‌گیری هه‌لده‌بژیرن، به‌وه‌ش وه‌زه‌و توانای زۆر له‌ کیس میلیت ده‌چیت، یان که‌نالی تر بۆ به‌تالکردنه‌وه‌ی تورپه‌ویون و بیزاری خۆیان ده‌دۆزنه‌وه، به‌وه‌ش گرفت و قه‌یرانی گه‌وره‌ سه‌ره‌لده‌دات.

ده‌رفه‌ت نه‌دان به‌وه‌ی خاوه‌ن بیروپا جیاواز یان ناکوکه‌کان گوزارشت له‌خۆیان بکه‌ن، نیشانه‌ی خه‌وشییه‌کی گه‌وره‌یه‌ له‌ کولتوری بالاده‌ستدو مانای خۆپه‌رستی، کورتبینی، نادیموکراتییوون و توندوتیژییه‌و که‌شیکی ترسی ده‌روونی و فیکری ده‌ره‌خسینیت، که‌ ناكریت له‌ سایه‌یدا ژیانیکی کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنیبری و فیکری به‌هیز ده‌سته‌به‌رییت.

بیگومان ده‌سته‌واژه‌گه‌لی وه‌ک (قۆرخکردن، تاکه‌په‌وی، ناردن به‌بێ وه‌رگرتن) ده‌بیتته‌ مایه‌ی شله‌ژان و ناکوکی له‌گه‌ل ئه‌و توێژانه‌ی باوه‌پیان به‌ فره‌دیدو هه‌مه‌په‌نگی و به‌شداریکردن و ئازادی هه‌یه‌و بانگه‌شه‌یان بۆ ده‌که‌ن. بۆیه‌ راست نییه‌ هیچ که‌سیک تۆمه‌تباربکریت و سوکایه‌تی پێ بکریت، ته‌نیا له‌به‌رئه‌وه‌ی بیروپا تیپروانیی جیاوازی هه‌یه، یان ناکوکه‌ له‌گه‌ل په‌وتی باودا. هه‌روه‌ها هه‌له‌یه‌ ته‌نگ به‌ پۆژنامه‌ یان گۆفاره‌کان هه‌لبچنری یان، هه‌ولێ داخستنیان بدریت، ته‌نیا له‌به‌رئه‌وه‌ی خاوه‌ن په‌یامی جیاوازی و پازی نین به‌پیتی رپسا باوه‌ بالاده‌سته‌کان سه‌مابکه‌ن. پێویسته‌ حوکمرانی هی هه‌موان و گشت هاو‌لاتیان بییت، نه‌ک ته‌نیا هی ئه‌وانه‌ی ده‌سه‌لاتیان به‌ده‌سته‌وه‌یه. حوکمرانی ئه‌گه‌ر هی هه‌مووان نه‌بییت، حوکمرانییه‌کی که‌موکوپ ده‌بییت. له‌ پوانگه‌ی بیروپای دیموکراتی و پێشکه‌تنخوازیشه‌وه، نابیت ریگه‌ به‌هیچ توێژ و لایه‌نیک بدریت به‌ زه‌وق و ویستی خۆی مامه‌له‌ له‌گه‌ل کۆمه‌لگه‌ بکات و به‌بێ به‌شداریکردنی گشت توێژه‌کان چاره‌نووسی کۆمه‌لگه‌و داهاتووه‌که‌ی دیاریبکات. له‌و بارودۆخه‌دا که‌ تاقه‌ گرووپیک چاره‌نووسو داهاتووی کۆمه‌لگه‌ دیاریده‌کات و بپیارسازی قۆرخده‌کات، پێویسته‌ خاوه‌ن بیروپا پێشکه‌وتنخوازه‌کان و دیموکراتخوازه‌کان دژی بوه‌ستنه‌وه‌و ئه‌لته‌رناتیقی گونجاو بخه‌نه‌پوو.

له ولاته تازه‌پینگه‌یشتوووه‌کاندا - به‌کوردستانیشه‌وه - که‌شوه‌ه‌وای سه‌رکوتکردنی تاکلایه‌نانه له‌ئارادایه، که په‌راویژیک بو هه‌له‌کردنی خودو پاستبوونی ئه‌وانی دیکه ناهیلایته‌وه. نه‌بوونی په‌راویژیک بو هه‌له‌کردن ده‌شیت ئه‌نجامی بره‌وایه‌خۆبوونی په‌های خاوه‌ن بیروپا تاکره‌وه‌کان و به‌هه‌له‌دانانی بیروپاکانی ئه‌وانیتر بیت. ئه‌و سه‌رکوتکردنه‌ش به‌شیوه‌ی تاوانبارکردن و به‌خائینکردن و ناو‌زپاندن و سوکایه‌تیپیککردنی نووسه‌رو پۆشنبیران خۆی نواندوه. بیگومان سه‌رکوتکردنی بیروپای جیاواز، ئاسته‌نگ له‌به‌رده‌م په‌ره‌سه‌ندن و داهینانی پۆشنبیریدا دروستده‌کات و ناکریت دیموکراسی له‌کۆمه‌لگه‌یه‌کدا به‌رقه‌راربیت، که سه‌رکوتکردنی بیروپا پیاده‌بکریت و تاچه‌تویژیک بره‌وای وابیت حه‌قیقه‌ت به‌ده‌ست ئه‌وه‌وه‌یه و هه‌ر خۆی وه‌لامی ته‌واوی گشت پرسیاره‌کانی لایه‌و چاره‌سه‌ری تیکرای گرفت و کیشه‌کان به‌ده‌ست خۆیه‌وه‌یه و تویژه‌کانی دیکه هه‌له‌ن و ده‌بیت فه‌رامۆش‌بکری‌ن.

هاولاتی ناوکی ره‌وایه‌تی نوپیه

ئەو گۆرپانکاریانە‌ی له‌ واقیعی ئیمپۆ‌ی کۆمه‌لگە‌ی کوردستاندا هاتوونە‌ته‌ئاراوه‌، پێ‌ویسته‌ بینه‌ هۆ‌ی خو‌لقانندی بیرکردنە‌وه‌یه‌کی نوێ‌، که‌ کۆ‌له‌که‌کانی بریتین له‌ دیموکراسی، کرانه‌وه‌، پێ‌ک‌گه‌‌یشتن له‌گه‌‌ل ئه‌وی دیکه‌، رێ‌زگرتنی تیروانین و بۆ‌چوونه‌ جۆ‌ربه‌جۆ‌ره‌کان و دهرفته‌ بره‌خسینرێ‌ت بۆ‌ دیالۆ‌گی هه‌مه‌لایه‌ن و کراوه‌ سه‌باره‌ت به‌هه‌موو مه‌سه‌له‌کان. چونکه‌ به‌بێ‌ چه‌سپانندی رێ‌ساو به‌هاکانی دیموکراسی له‌ کۆمه‌لگه‌که‌مان و گشت کایه‌و بواره‌کاندا، مه‌حاله‌ له‌ دهرفته‌ ره‌خساوه‌کان بگه‌‌ین و به‌ره‌نگاری ته‌حه‌دا گه‌وره‌کان ببینه‌وه‌و ئه‌سته‌مه‌ حوکمرانی هی هه‌موو هاو‌لاتیان بێ‌ت و کۆمه‌لگه‌ به‌هه‌موو جیا‌وازی و فره‌ره‌نگییه‌وه‌ یه‌کرپزبێ‌ت، به‌شیوه‌یه‌ک که‌ هه‌مان به‌شداریی له‌ ژیا‌نی گشتیدا بکه‌ن و هیچ لایه‌نێ‌ک له‌ دهره‌وه‌ی پرۆسه‌ی بنیاتنان نه‌بێ‌ت و هه‌ست به‌ زولم‌لێ‌کردن و په‌راویزخستن نه‌کات، به‌لکو‌ هه‌موولایه‌ک به‌کرده‌وه‌و واقعیانه‌ برپا به‌وه‌ به‌پنن، که‌ کوردستان هی هه‌موانه‌ به‌بێ‌ جیا‌وازی و ئه‌و جیا‌وازی و جیا‌کارییه‌ وه‌لاوه‌نراون، که‌ هۆ‌کاری کینه‌و شله‌ژان و مملانیی دوژمنکارانه‌ بوون.

کوردستان، له‌سایه‌ی ئه‌و گۆرپانکاریانە‌ی پوو‌یانداده‌، ته‌نیا له‌سایه‌ی ره‌وایه‌تییه‌کی نوێ‌دا ده‌توانێ‌ به‌رده‌وامبێ‌ت، ئه‌و ره‌وایه‌تییه‌ی ئه‌نجامی چاکسازی سیاسی و فراوانکردنی بنکه‌ی به‌شداریکردن و جێ‌گیرکردنی به‌هاو دامه‌زراوه‌کانی دیموکراسی له‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان حوکمرانی و کۆمه‌لگه‌ دێ‌ته‌ئاراوه‌. ئه‌م پرۆژه‌هه‌نگاوه‌ش پێ‌ویستی به‌ ناوکیکی توندوتۆ‌ل هه‌یه‌، که‌ ئه‌رکی هێ‌نانه‌دی ئه‌و ئامانجانه‌ و به‌رجه‌سته‌کردنیان له‌ ژیا‌نی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیدا ده‌که‌وێ‌ته‌ئستۆ، ئه‌ویش هاو‌لاتیی هوشیارو ئازادو چالاکه‌. ئه‌مه‌ش به‌بێ‌ گێ‌رانه‌وه‌ی بایه‌خی سیاسی و مافداری بۆ‌ هاو‌لاتیان، به‌شیوه‌یه‌ک که‌ رۆ‌لی خۆیان ببینن و مافه‌کانی خۆیان به‌ده‌سته‌به‌پنن و ئه‌رکه‌کانی سه‌رشانیان جێ‌به‌جێ‌که‌ن، نایه‌ته‌دی.

لێ‌ره‌شدا گه‌یشتن به‌ پرئسیپی هاو‌لاتیبوون و ده‌سته‌به‌رکردنی پێ‌داویستییه‌کانی له‌ ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیدا، له‌سه‌ر ئاستی پراکتیکی، پێ‌ویستی به‌ کارو

تیکۆشانی زۆر هه‌یه، بۆ پزگاربوون له‌و بازنه‌و په‌فتارانه‌ی پینگن له‌به‌رده‌م شادبوون به‌و پرنسیپه‌ی جه‌غت له‌سه‌ر ئازادی و یه‌کسانی ده‌کاته‌وه. پیده‌چیت لا‌وازی‌بوونی ویستی سیاسی به‌رامبه‌ر به‌و پرنسیپه‌، هۆکاری تیکچوونی بارودۆخی کۆمه‌لگه‌که‌مان و پاشه‌کشه‌ بی‌ت له‌ زۆر بو‌ارو کایه‌دا. چونکه ئه‌گه‌ر مرۆقی کوردستان هه‌ست به‌ مرۆقی‌بوونی خۆی نه‌کات و مافه‌کانی خۆی له‌ فه‌وتان و گه‌مه‌پیکردن نه‌پاریزی، ئه‌وا په‌یوه‌ندیی چاوه‌پوانکرا‌وو خوا‌زرا‌وی له‌گه‌ڵ واقعی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی خۆی نابیت. سه‌ره‌نجامیش که‌لینی نی‌وان ده‌سته‌بژیری سیاسی بالاده‌ست و سه‌رجه‌م میلله‌ت، به‌پیکهاته جیا‌وازه‌کانیه‌وه، فراوانترده‌بی‌ت و بی‌تمانه‌یی و نا‌کوکی قول سه‌ره‌له‌ده‌دن. ئه‌وه‌ش ده‌بی‌ته‌ مایه‌ی هاتنه‌ئارای شله‌ژان و نا‌ئارامی و له‌نا‌وچوونی سه‌قامگیری و ده‌رکه‌وتنی زیاتری پ‌واله‌ته‌کانی توندوتیژی، که هه‌رپه‌شه له‌ چاره‌نووسی هه‌مو‌ولایه‌ک ده‌کات.

له‌م ده‌رفه‌ته‌دا گرنگه‌ جه‌غت له‌سه‌ر چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌ک بکه‌ینه‌وه:

یه‌که‌م: دادپه‌روه‌ری له‌ بو‌اره‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌کانی ژیا‌نی کۆمه‌لگه‌دا، رینگه‌چاره‌یه‌ بۆ هینانه‌کایه‌ی چه‌مکی ها‌ولاتی‌بوون له‌ واقعی کۆمه‌لایه‌تیماندا، چونکه ها‌ولاتی‌بوون ها‌وسپه‌تی جو‌گرافیا‌نه‌ نییه، به‌لکو بنیا‌تانی پ‌وشنبیری و ده‌روونیه، به‌شپه‌یه‌ک که گشت هۆکاره‌کانی گو‌مانی دو‌ولایه‌نه‌و مملانی‌ی دو‌ژمنکارانه‌و به‌کژدا‌چوونه‌وه تیده‌په‌پینتی. ئه‌م خواسته‌ش به‌بێ دادپه‌روه‌ری سیاسی و ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی‌و پ‌وشنبیری مه‌یسه‌رنا‌بی‌ت. له‌به‌رئ‌وه‌ی ها‌ولاتی‌بوون، به‌بێ دادپه‌روه‌ری و یه‌کسانی و ده‌رفه‌تی وه‌ک یه‌ک بوونی نابیت و به‌بێ بنیا‌تانی دیموکراسی و به‌شداریکردنی گشتی و دادپه‌روه‌ری له‌ کۆمه‌لگه‌دا هه‌ستی ها‌ولاتی‌بوون گه‌شه‌ناکات و به‌ها‌کانی ده‌روه‌ستبوونی نیشتمانی دروست ناخه‌ملین. به‌وی‌یه‌ش سه‌تمکاری و ده‌مگرتنی خه‌لک و زه‌وتکردنی ئازادیه‌ گشتیه‌کان دژی پرنسیپی ها‌ولاتی‌بوون و ها‌ولاتی‌بوون له‌ کۆمه‌لگه‌یه‌دا گه‌شه‌ناکات، که به‌ده‌ست ئه‌و ده‌ردانه‌وه ده‌نالین. ئه‌مه‌ش پ‌یویستی به‌ به‌رنامه‌یه‌کی نیشتمانی هه‌مه‌لایه‌ن هه‌یه، بۆ چاکسازی و گه‌شه‌پیدانی بارودۆخی سیاسی و ئابووری، به‌شپه‌یه‌ک ها‌ولاتی گشت پ‌یدا‌ویستی‌یه‌کانی بۆ ده‌سته‌به‌رکراییت و هه‌ست به‌ دلنایایی و ئاسوده‌یی بکات و متمانه‌ی به‌ ئیستا‌و داها‌تووی ولاته‌که‌ی هه‌بی‌ت. دادپه‌روه‌ریش، له‌ یه‌کێک له‌ پ‌وه‌کانیه‌وه، مانای پزگاربوونه‌ له‌ هه‌ژاری و نه‌فامی و نه‌خۆشی و به‌ده‌سته‌پینانی ئاستیکی شایسته‌و شیاوی بژێوی و خزمه‌تگوزاریه‌.

دوهم: کۆمه‌لگه‌ی کوردستان پ‌یویستی به‌ ده‌ستوریکی هه‌موارکراوه‌ له‌لایه‌ن ها‌ولاتیانه‌وه، بۆ ریکخستنی گشت کاروباره‌کانی کۆمه‌لگه‌ و ده‌ست‌نیشانکردنی

ده‌سه‌لات و به‌رپر‌سیار‌تیی‌ه‌کان و واده‌کات گشت دامه‌زراوه‌کانی حوکم‌پانی ملکه‌چی یاساکانی بن. زیاده‌پۆیی نییه ئه‌گه‌ر بلین، په‌ره‌سه‌ندنی پاوانکردن و تاک‌په‌ویی بیرو‌پا‌لای ئیمه، له‌یه‌کینک له‌په‌وه‌کانیه‌وه، ده‌گه‌ر‌په‌وه‌وه‌ بۆ نا‌ئاماده‌یی دامه‌زراوه‌یی ده‌ستوری، که ئه‌رکی کۆن‌ترۆ‌ل‌کردنی حوکمی په‌ها و سه‌مکاری و په‌وتی تاک‌په‌ویی له‌ئه‌ستۆیه. لێ‌ره‌شدا چاک‌سازی سیاسی به‌بانگه‌شه‌کردن یان هه‌نگاو‌گه‌لی ته‌کتیکی مه‌یسه‌رنابیت، به‌لکو پێ‌ویستی به‌ده‌ستور‌یک‌کی هه‌موار‌کراوه‌ له‌لایه‌ن خه‌لکه‌وه، که تیا‌یدا ویستی چاک‌سازی په‌نگ‌داته‌وه‌و دامه‌زراوه‌کانی حوکم‌پانی ته‌باده‌کات له‌گه‌ل ویستی گشتی هاو‌لاتیاندا. به‌وی‌په‌یه‌ی چاک‌سازی سیاسی هه‌میشه‌ پێ‌ویستی به‌ بناغه‌یه‌کی یاسایی و ئه‌و بناغه‌یه‌ش ده‌ستوری هه‌موار‌کراوه. به‌و جو‌ره‌ پ‌رۆ‌ژه‌ی چاک‌سازی سیاسی پێ‌ویستی به‌سه‌ر‌چاوه‌یه‌کی ده‌ستوری و شه‌فافیه‌ت و پا‌به‌ند‌بوونی گشت هه‌زه‌کانی کۆمه‌ل‌گه‌و ناوه‌نده‌کانی هه‌زه‌ به‌ یاساکان و ده‌ستوره‌وه. چونکه به‌بێ‌ ده‌ستور‌یک و سه‌سته‌می‌کی یاسایی، که ئازادیه‌کان ده‌سته‌به‌رده‌کات و مافه‌کان و ده‌ستکه‌وته‌کان ده‌پار‌یزێ‌و پ‌رۆ‌سه‌ی پ‌یش‌ب‌ر‌کێ‌ و مل‌م‌لانێ‌ پ‌یک‌ده‌خات، مه‌حاله‌ وینای چاک‌سازی‌ه‌کی سیاسی راسته‌قینه‌ بکه‌ین. به‌وی‌په‌یه‌ی ده‌ستور به‌رگه‌یه‌ دژی دووباره‌بوونه‌وه‌ی هه‌له‌و تراژیدیاکانی رابردوو و داخو‌ازیه‌کی نیشتمانی هه‌موانه‌و ته‌بایه‌ له‌گه‌ل سه‌رده‌می هاو‌چه‌رخدا.

سه‌یه‌م: بێ‌گومان یه‌ک‌ری‌زی نیشتمانی له‌سایه‌ی هه‌لومه‌رجی ئیستاو هه‌ره‌شه‌ گه‌وره‌کاندا پ‌یدا‌ویستی‌ه‌کی می‌ژوو‌یه‌و ده‌بیت بایه‌خ‌یک‌کی زۆری پ‌ی‌ بده‌ین، به‌لام هه‌له‌یه‌ به‌ده‌ر له‌ پ‌ی‌ویستی چاک‌سازی و دار‌شته‌وه‌ی ئه‌و یه‌ک‌ری‌زی به‌شی‌وه‌یه‌ک که ته‌بابیت له‌گه‌ل به‌هاکانی داد‌په‌روه‌ری و ئازادی و لێ‌بوره‌بیدا، مامه‌له‌ له‌گه‌ل ئه‌و چه‌مه‌که‌دا بکه‌ین. چونکه ئه‌و یه‌ک‌ری‌زی‌ه‌ی زۆره‌مل‌پ‌یانه‌ بنیاته‌ده‌نرێ‌ ته‌مه‌ن کورت ده‌بیت. هه‌روه‌ها ئه‌و یه‌ک‌ری‌زی‌ه‌ی پ‌یزی مافه‌کانی مرۆف و تاییه‌تمه‌ندی‌ه‌کانی پ‌لورالیزم (هه‌مه‌لایه‌نی) ناگرت، بناغه‌یه‌کی پته‌وی نابیت. بۆیه‌ پ‌ی‌ویسته‌ جه‌غت له‌سه‌ر پ‌ی‌ویستی نوێ‌کردنه‌وه‌ی بنه‌ماکانی یه‌ک‌ری‌زی بک‌ری‌ته‌وه‌و کارب‌ک‌ریت بۆ دار‌شتنی خودی نیشتمانی له‌سه‌ر بنچینه‌گه‌لی داد‌په‌روه‌رانه‌تر و مرۆفانه‌تر. له‌به‌رئه‌وه‌ی نابیت ئه‌و هه‌ره‌شانه‌ی په‌وه‌په‌رومان بوونه‌ته‌وه‌ و امان لێ‌ بکه‌ن ئه‌و پ‌ی‌ویستی‌ه‌ فه‌رامۆش‌بکه‌ین، چونکه‌ بونیادی راست و دروست، یاریده‌ده‌ره‌ بۆ به‌رنگار‌بوونه‌وه‌ی هه‌ره‌شه‌کان و به‌پیره‌وه‌چوونی پ‌یدا‌ویستی‌ه‌ هه‌نوکه‌یه‌کان.

هه‌لوێستهیه‌ک له‌ئاست بزووتنه‌وه‌ی ریفرااندۆمدا

دوای پوو‌خاندنی پزۆمی سه‌دام، به‌ده‌ستی‌پیش‌خه‌ری ده‌سته‌یه‌ک پۆشنیبری باشووری کوردستان، بزووتنه‌وه‌ی ریفرااندۆم هاته‌ئاراهه‌ بۆ: به‌ره‌نگاری‌بوونه‌وه‌ی هه‌په‌شه‌کانی قۆناغه‌که، هوشیارکردنه‌وه‌ی خه‌لکی کوردستان، په‌ره‌دان به‌به‌شداریکردنی سیاسی، پێگه‌گرتن له‌ دووباره‌بوونه‌وه‌ی ئه‌و پلان و تراژیدیانه‌ی ده‌یان ساڵ بوو به‌ده‌ستیانه‌وه‌ گیرۆده‌بووین.

بزووتنه‌وه‌ی ریفرااندۆم به‌ فیت و هاندانی هه‌چ که‌س و لایه‌نێک دانه‌مه‌زرا، بۆ زۆرکردنی ده‌نگی سندوقه‌کانی هه‌لبژاردنی هه‌چ حیزبێکیش نه‌بوو. هه‌روه‌ها مه‌به‌ست ئه‌وه‌ نه‌بوو وه‌ک هه‌یژیکێی سیاسی جه‌ماوهر بۆ گه‌مه‌یه‌کی هه‌نوکه‌یی کۆبکاته‌وه‌و به‌لگه‌ بۆ بوونمان به‌ئینه‌وه‌ . کاتی‌کیش ده‌ستکرایه‌ هه‌لمه‌تی وریاکردنه‌وه‌ی جه‌ماوهر و کۆکردنه‌وه‌ی ئیمزاکان، خواست ئه‌وه‌ نه‌بوو فریای هه‌یژه‌ سیاسییه‌کانی کوردستان بکه‌وین و ته‌رازووی هه‌یژی مملانی‌کانی ناو ئه‌نجومه‌نی حوکمی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ به‌لای نوینه‌رانی کوردستاندا بشکێنینه‌وه‌ .

به‌ریاکردنی بزووتنه‌وه‌ی ریفرااندۆم به‌ری پێداویستییه‌کی بابته‌ی بوو، ئه‌نجامی هاته‌نه‌ئارای چه‌ندین مه‌ترسی و نیگه‌رانیه‌کانی زۆرینه‌ی خه‌لکی کوردستان بوو. بۆ ئه‌وه‌ بوو ده‌ریزین شیوازی خه‌باتی پێشوو، ئه‌و شیوازه‌ی مافی بریاردان ته‌نیا به‌ده‌ست هه‌یژه‌ سیاسییه‌کان و سیاسه‌تمه‌دارانه‌وه‌ بوو، کۆتاییهات و سه‌رده‌می به‌شداریکردنی پاسته‌قینه‌ی جه‌ماوهر له‌ دروستکردنی ئیمپۆ و داها‌تووی و لاته‌که‌ماندا سه‌ری له‌ بێشکه‌ ده‌ره‌ی‌ناوه‌و بریاریداوه‌ هه‌نگاو به‌هه‌نگاو گه‌وره‌بێت، نه‌ک له‌ پریکدا له‌ناو‌بچیت. بۆ ئه‌وه‌ بوو به‌ سه‌رکردایه‌تی سیاسی کوردستان بلێین چیدی په‌وانییه‌، بێ گه‌رانه‌وه‌ بۆ جه‌ماوهر و له‌ ژوره‌ داخراوه‌کاندا، بریار له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ چاره‌نووسه‌سازه‌کان بدات و ده‌سه‌لات له‌ناو خودی حیزبیک و ئێوان حیزبه‌ بالاده‌سته‌کاندا دابه‌شکریت، چونکه‌ رۆژگاری ئه‌وه‌ هاته‌و دیموکراسی له‌ کوردستاندا جیگه‌ریکریت. بۆ ئه‌وه‌ بوو به‌ ئۆپۆزسیونی جارێ و ده‌سه‌لاتدارانی ئیمپۆ عێراق بلێین، چیدی پازی نابین وه‌ک هه‌شتاوسێ ساڵی جارێ سه‌یرمان بکه‌ن و مامه‌له‌مان

له‌گه‌لدا بکه‌ن و به‌خواستی خۆیان مافه‌کانمان بۆ دیاریبکه‌ن و ئاراسته‌ی داهاتوومان ده‌ستنیشانبکه‌ن، هه‌رگیز رازیش نابین بمانکه‌نه‌وه هاولاتی پله‌ دووی بئ ویست و ئیراده. بۆ ئه‌وه بوو به‌ ولاته‌ خۆرئاواییه‌کانی رابگه‌یه‌نین نه‌وه‌ی سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی پێشووین، هه‌تا به‌ خواستی خۆیان و بۆ مسۆگه‌رکردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان له‌ بازاری سیاسه‌تدا هه‌راجمانبکه‌ن و هه‌رگیز رازی نین ببینه‌ قوربانی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی ئه‌وان و ئامرازی به‌ده‌سته‌ئێنانی ئامانجه‌کانیان. به‌ ده‌نگی به‌رز بیده‌ینه‌ گوێی کۆمه‌لگه‌ی نیوده‌وله‌تیدا، که‌ چیدی لێیان قبول ناکه‌ین له‌ئاست مه‌ینه‌تیه‌کانماندا بیده‌نگبن و پوشیک نه‌جوولێنن، وه‌ک له‌سه‌رده‌می هه‌له‌بجه‌و ئه‌فالدایان.

یه‌کی‌کی تر له‌ ئامانجه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی ریفراوندۆم، دروستکردنی رای‌گشتی بووه‌، هه‌تا‌کو چیدی چاره‌نووسمان به‌بئ ویستی خۆمان، له‌ هیچ مه‌سه‌له‌یه‌کی بچووک و گه‌وره‌دا، دیارینه‌کریت و نابه‌راهه‌رییه‌کان له‌ کوردستاندا به‌رده‌وام نه‌بن. دروستکردنی رای‌گشتیش ئه‌رکێک بوو ده‌که‌وته‌ ئه‌ستۆی هه‌موو ئه‌وانه‌ی بانگه‌شه‌یان بۆ نوێکاری، په‌ره‌سه‌ندن، ئه‌قلانیه‌ت، عه‌لمانیه‌ت، دیموکراسی، کۆمه‌لگه‌ی شارستانی و به‌ها جوانه‌کانی دیکه‌ ده‌کرد. بۆیه‌ پێویستی به‌بوونی په‌نگ و بۆنی جیاوازی توخم و فیکری هه‌مه‌په‌نگ بوو، وێرای ناته‌بابی و فره‌دیده‌یییه‌کان بۆ هێنانه‌دی ئامانجه‌کان تێبکۆشن، ئه‌گینا نه‌وه‌کانی داهاتوو ئه‌وه‌مان لێ ناکرین، له‌به‌ر جیاوازییه‌کان، نه‌مانتوانی بناغه‌ بۆ داهاتووییه‌کی زامنکار دابنێن.

راسته‌ بزوتنه‌وه‌ی ریفراوندۆم هه‌میشه‌ له‌ هه‌ولێ ئه‌وه‌دا بوو په‌یوه‌ندیی باشی له‌گه‌ل هێزه‌ سیاسییه‌کانی کوردستان هه‌بیت و پشتگیری و کۆمه‌کی ئه‌وان به‌ده‌سته‌بێنیت، بۆ ئه‌جامدانی ئه‌و ئه‌رکانه‌ی له‌ئه‌ستۆیگرتبوو، که‌ به‌بئ هاوکاریی دارایی و لۆجستی ئه‌وان له‌ هه‌ردوو ئیداره‌ی سلێمانی و هه‌ولێر نه‌ده‌کارا به‌چاکی راپه‌ڕینن، به‌لام هه‌رگیز لایه‌نگری هیچ لایه‌نێک نه‌بوو و ئامانجه‌کانی خۆی نه‌خستبووه‌ ناو باوه‌شی پۆژه‌قی هیچ لایه‌نیکه‌وه‌و سووربوو له‌سه‌ر هێنانه‌دی ئامانجه‌کانی خۆی، که‌ سه‌ره‌کیتترینیان ئه‌مه‌بوو: با له‌ رێگه‌ی راپرسییه‌وه‌ له‌ خه‌لکی کوردستان پیرسن و بزنان چۆن ده‌یه‌وێ چاره‌نووسی خۆی دیاریبکات. ئه‌وه‌بوو له‌ کاتی ریفراوندۆمه‌ نا‌په‌سمیه‌که‌ی خه‌لکی کوردستان له‌ کۆتایی سالی ٢٠٠٥دا ر‌اشکاوانه‌وبئ ئه‌ملاوه‌ولا ٩٨٪ی دانیشتوانی هه‌ریمی کوردستان ر‌ایانگه‌یاند مافی چاره‌نووسیان پێ باشه‌و ده‌یانه‌وێ وه‌ک میلیله‌تانی دیکه‌ شیوازی ژیان و حوکمرانیی خۆیان دیاریبکه‌ن. ئه‌و داخواییه‌ش به‌شیوه‌یه‌کی په‌سمی گه‌یه‌نرایه‌ لایه‌نه‌کانی حوکمرانیی عیراق، داموده‌زگا نیوده‌وله‌تیه‌کان و هاوپه‌یمانه‌کان.

ئاشکرایه به‌ره‌می کاره‌کانی بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم یاریده‌ده‌ربوو بۆ ئه‌وه‌ی بکه‌ره سیاسییه‌کانی کوردستان له به‌غدا پیڤگه‌ی کورد به‌هیزبکه‌ن و هه‌ندیکی له ئامانجه‌کانی خه‌لکی کوردستان جیگیربکه‌ن، به‌لام خواستی دیاریکردنی چاره‌نووس نه‌بووه پۆژه‌فی ئه‌وان، به‌لکو له‌بری خسته‌گه‌ری ئه‌و داخواییه‌ی خه‌لکی کوردستان، کار بۆ به‌نامه‌ی بنیاتنه‌وه‌ی عیراکی فیدرالی خرایه‌گه‌ر بایه‌خیکی ئه‌وتۆ به‌خواست و میکانیزمه‌کانی بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم نه‌درا. ئه‌مه‌ش به‌بروای من له دوو لاره‌ سه‌رچاوه‌یگرتبوو:

یه‌که‌م/ له‌وترسه‌وه‌ که هیزه‌ سیاسییه‌کان به‌رامبه‌ر به‌گه‌شه‌کردنی بزووتنه‌وه‌که هه‌یانبوو و له ناوه‌وه‌ی دهره‌وه‌ی ولات په‌یامی شیوازیکی نوێی خه‌باتکردنی ده‌دا به‌گوێی هه‌مواندا.

دوهم/ بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم به‌لای هیزه‌ سیاسییه‌کانه‌وه‌ ئامرازیکی کاتی بوو بۆ فشارخسته‌ سه‌ر هیزه‌ عیراقیه‌کان و هاوپه‌یمانانه‌کان، به‌مه‌به‌ستی ملدانیان بۆ داخواییه‌کانی پۆژه‌فی ئه‌و هیزانه‌، که هه‌رگیز نه‌ده‌گه‌یشته ئاستی دیاریکردنی چاره‌نووس.

هه‌رگیز خواستی کاراکی بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم ئه‌وه نه‌بوو له سنووری پپۆژه‌ی سیاسی هیزه‌ بالاده‌سته‌کانی کوردستاندا گیرخۆن و خه‌مسارد پالی لێبده‌نه‌وه‌، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ژماره‌یه‌کی زۆری ئه‌ندامانی بزووتنه‌وه‌که، به‌تایبه‌تی ئه‌نجومه‌نی بالا، ئه‌ندامی ئه‌و هیزه‌ سیاسیه‌کانی کوردستان بوون و پرایکردنی کاره‌کانی بزووتنه‌وه‌که‌ش به‌په‌له‌ی یه‌که‌م پشته‌ی به‌هاریکاری هه‌ردوو ئیداره‌ی ئه‌و کاته‌ی سلیمانی و هه‌ولێر به‌ستبوو، دوا‌ی پیراندۆمه‌ ناره‌سمیه‌که‌ی ٢٠٠٥ و هه‌لێژاردنی په‌رله‌مان و پیکه‌ینانی حکومه‌تی عیراق، ناراسته‌وخۆ ده‌ستنرایه‌ بینه‌فاقای بزووتنه‌وه‌که‌ و سه‌ره‌تا سستکراو دواتریش به‌بیانوی ته‌واوبوونی ئه‌و ئامانجه‌ی بۆی دامه‌زرابوو: ئه‌نجامدانی پاپرسی، وه‌ک ئامرازیک کۆتایی به‌ کاره‌کانی هینرا. به‌وجۆره‌ش بزووتنه‌وه‌ی پیراندۆم، که مۆدیلیکی نوێ و کاریگه‌ری خه‌باتی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی بوو، له‌ده‌ست میله‌ته‌که‌مان و هیزه‌ سیاسییه‌کانیش چوو، له‌کاتی‌کدا ده‌بوا‌یه‌ زیندوو و چالاک رابگری و پشتگیری بکری، چونکه‌ گه‌لێک کیشه‌ی وه‌ک ناوچه‌کانی جیناکۆکه‌کان و پێشمه‌رگه‌ و بودجه‌ و سامانه‌ نه‌وتیه‌کان و پیڤگه‌ی کورد له‌ عیراقتا یه‌کلانه‌کراونه‌ته‌وه‌ و بکه‌ره‌ سیاسییه‌کانی کوردستان له‌ به‌غدا به‌بێ به‌شداریکردنی کاراو چالاکانه‌ی میله‌ت ناتوانن ئه‌و کیشانه‌ یه‌کلا بکه‌نه‌وه‌.

ئیمپۆ، ئه‌نجامی گه‌شه‌کردنی بارودۆخ و تواناکان له‌ هه‌ریم و په‌ره‌سه‌ندنی

داخووزییه‌کانی خەلکی کوردستان، بەهێزبوونی هەلمەتی شۆڤینییستانە لەناو
 هێزە سیاسییە دەسەڵاتدارەکانی عێراقدا و برەوسەندنی مەیلی کۆنترۆڵکردنەوهی
 نیشتمانیەمان و بنیاتنانەوهی دەولەتییکی عێراقی ناوەندیی بەهێزو ئەو
 گۆرپانکاریانە بەسەر مەسەلە کورددا دیت لە تورکیا، دەنگی جۆریەجۆر
 سەبارەت بە مافی دیاریکردنی چارەنووس لەناو هێزە سیاسییەکان و پۆشنبیران و
 خەلکدا بەرز دەبێتەوه و خواستی پیادەکردنی ئەو مافە سەرپه‌ڵاوتەوه . ئەمەش
 جاریکی دیکە گرنگی بزووتنەوهیەکی هاوشیۆه‌ی پێفراندۆم دەسەپینیت . چونکە
 کاراکردن و هیئانەدی ئەو مافە، پیویستی بە پشتگیریکردنی جەماوەرو پاپرسی
 هەیه، هەتاکو وەک دروشمیک بەئاسمانەوه نەمینیتەوه . هەرۆها هوشیارکردنەوهی
 خەلک و بەهێزکردنی بەشداریکردنی سیاسی ئەوانی گەرەکه، لەناو بزووتنەوهیەکی
 جەماوەریی فراواندا، که هەموو پەنگ و بۆچوون و ئاقارەکان لەخۆدەگریت .

پۆژنامە ی پووداو ژماره (۱۴۳) / ۲۷-۱۲-۲۰۱۰

هه تاكو كهى خه مساردى به رامبه ر به تيرۆرى سپى؟

له دواړۆژه كانى سالى رابردوودا، به پړيوه به رايه تيبى گشتى هاتوچۆى هه ريم ئاماره كانى رپووداوه كانى هاتوچۆى بۆ ۲۰۱۰ خسته پوو، كه به م شيوه يه بوو: سليمانى (۲۳۹ مردن و ۳۲۶۳ بريندار)، هه ولير به سؤرانه وه (۱۸۳ مردن و ۲۲۴۸ بريندار)، كه ركوك (۹۷ مردن و ۶۵۴ بريندار) و دهۆك (۹۲ مردن و ۶۹۸ بريندار). ئه و ئامارانه ش، ئه گه رچى وردبينانه نين، چونكه له لايه كه وه گوزارشت له واقيعى حالى سهر شه قامه كان ناكه ن و گه ليك رپووداوى تريس هه ن له بهر رپيكه وتنى عه شايه ريبى لايه نه كان نه براونه ته لاي لايه نه په يوه نديداره كان و تۆمارنه كراون، له لايه كى ديكه شه وه رپوون نه كراوه ته وه چه ند له و بريندارانه زيندووى مردوون (په ككه وته بوون) و زيانه ماديبه كان بۆ خيزانه كان و سامانى گشتى چه نده، به لام بۆ خويان شايانى هه لوه سته كردن و مايه ي نيگه رانين و گرنه گه حكومه تى هه ريمى كوردستان خه مساردنه بيت به رامبه ريان و چاره سه رى جيدي بۆ رپووداوه كانى هاتوچۆ بدۆزيتته وه، له به رئه وه ي به هه لمه تى تيرۆرى سپى ده چي ت، كه مه ترسييه كان و ئاسه واره كانى له تيرۆرى سوور كه مترنييه .

له راگه ياننده كه ي به رپيوه به رايه تيبى گشتى هاتوچۆى هه ريمدا مرؤقه كان، واته شوڤيره كان و پياده كان، كراونه ته هۆكارى سه ركيبى پيشهاتنى رپووداوه كانى هاتوچۆ، له بهر پابه ندنه بوونيان به ياساكان و پينمايه كان و له دوورو نزيكه هيما نه كراوه بۆ به رپرسيارى تى خودى به رپيوه به رايه تيبه كه و لايه نه په يوه نديداره كانى حكومه تى هه ريم به رامبه ر به و رپووداوانه، كه ئه گه ر بخرابايه ته پوو، ئه وا هه نكاويك له چاره سه رى ئه و گرفته مه ترسيداره نزيكده كه وتينه وه . هه روه ها ئه گه ر ئاوڤ له و بابه ته دوولاپه رپه ييه م بدرابايه ته وه، كه له سه ره تاي مانگى ۲۰۱۰/۱۰ دا به دوو لاپه رى رۆژنامه ي ئاسۆ بلاو بوته وه، ئه وا به خۆداچوونه وه لاي ئه و به رپيوه به رايه تيبه رپويده داو حكومه تى هه ريميش هه نكاويكى بۆ كارنامه كه ي خۆى (له مه ر چاكسازيبى هاتوچۆ) هه لده هينا .

له‌گه‌ل ئه‌وه‌دا هاورام، كه مرۆفه‌كان (شۆفیره‌كان و پياده‌كان) هۆكاری پێژه‌یه‌کی زۆری ڕووداوه‌كانی هاتوچۆی كوردستان، به‌لام پیموانییه‌ به‌رپرسیاریتییه‌كه‌ ته‌نیا له‌ئەستۆی ئه‌واندا بێت، به‌لكو به‌شێکی ده‌كه‌وێته‌ ئه‌ستۆی به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی گشتی هاتوچۆ لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌كانی حكومه‌تی هه‌ریم و ناكریت فه‌رامۆشكریت. سه‌ره‌كیترینی ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ مۆله‌تپیدانه‌. مۆله‌تپیدان له‌ كوردستان هه‌تاكو ئیستا به‌شپۆه‌یه‌کی ته‌قلیدی و سه‌ره‌تاییه‌ و ئه‌و چوارچۆیه‌یه‌ی بۆی دانراوه‌ نابێته‌ هۆی به‌ره‌مه‌ییانی شۆفیر به‌واتا زانستییه‌كه‌ی. شۆفیر كه‌سیك نییه‌، كه‌ ده‌زانیت چۆن سوكان و پایده‌ره‌كانی به‌زین و كلاج و ئیستۆپ به‌كاردێتی و له‌ تاكیردنه‌وه‌یه‌کی چه‌ند خوله‌كیدا پيشانی ئه‌فسه‌ریکی هاتوچۆی ده‌دات، به‌لكو شۆفیر كه‌سیكه‌ به‌خولێکی فیربونی شۆفیریدا تپه‌رپووبیت و هوشیاری هاتوچۆی به‌ده‌سته‌ینابیت و له‌ تاكیردنه‌وه‌ی تیۆری و پراكتیكیدا ده‌رچوو‌بیت. هوشیاری هاتوچۆ مانای ئاشنا‌بوونه‌ به‌ ئوتومبیل و مه‌رجه‌كانی توندوتۆلی، تیگه‌یشتنه‌ له‌ یاسا و ریسا‌كانی هاتوچۆ خه‌مساردی نه‌نواندنه‌ به‌رامبه‌ر جێبه‌جێكردنیان، وریابوونه‌ به‌رامبه‌ر به‌ جۆره‌كانی رینگه‌وبان، كارپێكردن هیل و هیماكانه‌، به‌كرده‌وه‌ ئه‌نجامدانی مانۆره‌كانی ئوتومبیل لیخۆرپینه‌، به‌بێ دروستكردن مه‌ترسی و سه‌غله‌تی ناپیویست.

لێره‌دا ئایا شیوازی مۆله‌تپیدانی هه‌ریمی كوردستان ده‌توانیت ئه‌و هوشیارییه‌ی هاتوچۆ مسۆگه‌ربكات و فیرخواز له‌ كۆرسیکی تایبه‌تیداو به‌شپۆه‌یه‌کی ئوسولێ و هاوچه‌رخ به‌ده‌ستیدینی و ئه‌زمونی پراكتیکی ته‌واو به‌ده‌سته‌ده‌هینی، تا ببیه‌ شۆفیر؟ ئه‌گه‌ر وه‌لامه‌كه‌ نا بێت، كه‌ به‌داخه‌وه‌ وایه‌، ئه‌وه‌ مانای ئه‌وه‌ نییه‌ به‌رپۆه‌به‌رایه‌تییه‌كانی هاتوچۆی هه‌ریم مۆله‌تی ئوتومبیل لیخۆرپینیان داوه‌ به‌ هه‌زاران كه‌س كه‌ شۆفیر نین؟ ئه‌مه‌ش بۆ خۆی نه‌بۆته‌ هۆی هه‌لئاوسانی شه‌قامه‌كان به‌و كه‌سانه‌ی ئوتومبیل لێده‌خۆرن و شاره‌زای ئوتومبیل لیخۆرپین نین و وه‌ك مینی چێنراو به‌یه‌ك و ئه‌وانیترا ده‌ته‌قه‌نه‌وه‌و ده‌بنه‌ مایه‌ی پێشهاتنی ڕووداوه‌كانی هاتوچۆ؟ كاره‌ساته‌كه‌ش گه‌وره‌ترینیه‌، كاتیك مۆله‌ته‌كه‌ گشتییه‌، واته‌ بۆ لیخۆرپینی تاكسی و پاس و لۆرییه‌و په‌یوه‌ندی ڕاسته‌وخۆی به‌ سه‌لامه‌تی هاولاتیانه‌وه‌ هه‌یه‌، نه‌ك به‌ سه‌لامه‌تی تاكه‌كه‌سی خودی «شۆفیر»ه‌وه‌؟ ئایا بوونی دوو شیوازی مۆله‌تپیدان، دوو جۆر تیگه‌یشتنی بۆ ئوتومبیل لیخۆرپین به‌ره‌م نه‌هێناوه‌و جۆریك له‌ سه‌رلیشیوانی نه‌خستۆته‌وه‌؟

لایه‌نیکی دیکه‌، كۆنترۆلكردنی سه‌رپێچییه‌كانه‌، چونكه‌ ئه‌وه‌ یاریده‌ده‌ره‌ بۆ كه‌مكردنه‌وه‌ی ڕووداوه‌كانی هاتوچۆ. ئه‌وه‌ی له‌م بواره‌دا به‌دیده‌كریت، سه‌ره‌تا

خودی ئه‌و کارمه‌ندانه‌ی هاتوچۆ، که ئهرکی کۆنترۆلکردنیان ده‌که‌وێته ئه‌ستۆ، خاوه‌ن هوشیاریی هاتوچۆی گونجاو نین و له باروڤۆخی سیاسیی کوردستانیشدا ناتوانن کاره‌کانی خۆیان وه‌ک پێویست و بێ جیاوازیکردن له‌نیوان ده‌سه‌لاتدارو بێده‌سه‌لاتدا جێبه‌جێکه‌ن. بۆیه زۆرجار سه‌رپێچیی زه‌ق به‌به‌رده‌میاندا تێده‌په‌رێ و فه‌رامۆشیده‌که‌ن یان بایه‌خی پێ ناده‌ن. ئه‌مه‌ش ئه‌و تێپروانییه‌ی دروستکردوه، که یاساشکێتی بێ سزاو لێپێچینه‌وه تێده‌په‌رێت و نابێت خه‌می بخوریت. ئینجا مه‌فره‌زه‌کانی هاتوچۆ وه‌ک پێویست به‌دیناکرین و ته‌نیا له باروڤۆخی شله‌ژاوی ئاسایشدا ده‌بێنرین، که په‌یوه‌ندی به‌ هاتوچۆوه نییه. ئه‌گه‌ر به‌دیشبکرین له‌و سه‌رپێچیانه‌ ناکۆلنه‌وه، که مه‌ترسیی پێشهاتنی پووداو زیاترده‌که‌ن. بۆ نمونه، لێخوڕینی ئوتومبیل به‌بێ مۆله‌ت یان به‌خێرای، لێدانی ترافیکی لایتی سوور، به‌کارهێنانی مۆبایل له‌ کاتی ئوتومبیل لێخوڕیندا، به‌سه‌رخۆشی لێخوڕین، سووارکردنی مندال به‌شیوه‌ی نایاسایی، به‌کارهێنانی ئوتومبیلیک که مه‌رجه‌کانی توندوتۆلی تێدانییه. له‌ کاتی لێپێچینه‌وه‌شدا سزاکان ئه‌وه‌نده بێبايه‌خن، نابنه به‌ربه‌ست له‌به‌رده‌م دووباره‌نه‌کردنه‌وه‌ی سه‌رپێچیه‌کاندا.

لایه‌نیکی دیکه، نه‌خشه‌سازی ئه‌ندازه‌یه. ئه‌گه‌رچی ئه‌ندازه‌ی هاتوچۆی به‌پێوه‌به‌رایه‌تییه‌کانی هاتوچۆ له‌ ماوه‌ی چه‌ند ساڵی رابردوودا کاری باشیان له‌ بواری هێڵکاریی رینگه‌وبانه‌کان و هێماسازی هاتوچۆدا کردوه، به‌لام چه‌ندین هه‌له‌ پوویانداهه له‌ بواری دروستکردنی تابلۆکان و شیوازی دانانیان و جووری هێله‌کانی سه‌ر رینگه‌وبان و شیوازی کێشانیاندا. ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش، له‌لایه‌که‌وه به‌هه‌له‌تیگه‌یشتن که‌وتۆته‌وه، له‌لایه‌کی دیکه‌وه رێزبان لێ نه‌گیراوه. له‌ هه‌ردوو حاڵه‌تیشدا ده‌رفه‌تی پێشهاتنی پووداوی هاتوچۆ زیاتریه‌وه. ئه‌م مه‌ترسییه‌ش زیاتریه‌وه، کاتیک هه‌ول نه‌دراوه ئه‌و لایه‌نانه‌ی هێماکاری و هێڵکاریی رینگه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی شار ده‌که‌ن، به‌پێی ستانداردی جیهانی و پێنمایی به‌پێوه‌به‌رایه‌تییه‌کانی هاتوچۆ کاره‌کانیان ئه‌نجامبدن، چونکه ئه‌وه یه‌کیکه له‌ هۆکاره‌کانی سه‌ره‌له‌دانی پووداوه‌کانی هاتوچۆ له‌سه‌ر رینگه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی شار.

سه‌باره‌ت به‌ لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندی‌داره‌کانیش، ده‌کریت ئه‌م چه‌ند خاله‌ بکه‌مه‌روو:
 ۱/ پشکنینی ته‌ندروستی بۆ به‌ده‌سته‌هێنان یان نوێکردنه‌وه‌ی مۆله‌ت به‌شیوه‌یه‌کی ئوسولی نییه‌و ته‌نیا بایه‌خ به‌ چاوه‌کان ده‌دریت، له‌کاتیکدا چه‌ندین لایه‌نی تر هه‌ن که مه‌ترسیان بۆ ئوتومبیل لێخوڕین هه‌یه، وه‌ک: په‌نگ کویری، شه‌و کویری، سه‌لامه‌تی ده‌ست و قاچه‌کان، په‌رکه‌م و هاوسه‌نگیی مرۆف که په‌یوه‌ندی به

گوچكەو ھەيە . ئەگەر كاتى پېشھاتنى پووداوى ھاتوچۆ پشككىنى ورد بكرىت، دەردەكەوئىت ھەندىك جار لايەنى تەندروستى ھۆكارىكى سەرەكى بووہ .

۲/ پىگەوبانەكانى كوردستان مەرجهكانى سەلامەتخوزانەيان تىدا نىيەو ھۆكارىكى گرنگى پېشھاتى پووداوەكانن، بەشكىش لە نەخشەسازىي بنەرەتیی پىگەوبانەكانى گرفتەپنەرن، نەبوونى پووناكىي پىويست لەسەر شەقامەكانى ناوشارو بوونى تاسەى دەستكردى ھەرەمەكى و نادروستىش ھۆكارىكى ترى سەرھەلدانى كارەساتن . ئەمە وپراى خراپىي ئەو قىرەى پىگەوبانەكانى پى دروستدەكرىتو سەرھەلدانى پەرگەلى زۆر ئەنجامى ئەو خراپىيە يان ئەو بارھەلگرانەى نایاسايانە بارھەلدەگرن . . . ھتد .

۳/ بايەخ نەدان بە ھىماكارى و دابىنكردى مەرجهكانى لىخوړىنى سەلامەتخوزانە لەسەر ئەو پىگەيانەى كارى چاكسازيان تىدا دەكرىت و لە زۆربەى ناوچەكانى كوردستان سەرچاوەيەكى مەترسىدارى پېشھاتنى گەلىك پووداوى دلتهزىنى ھاتوچۆيە .

۴/ نەبوونى نەخشەيەكى گونجاو بۆ ھاوردەكردى ئوتومبىل و ھەلئاوسانى شەقامەكانى بە ئوتومبىل، بەشيوەيەك، كە ھاوسەنگ نىيە لەگەل پووبەرى پىگەوبانەكان و شىوازى دروستكردىاندا .

لەكۆتايىداو بۆ بەرەنگارىبونەوہى تىرۆرى سپى، گرنگە ئەمسال كابينەى شەشەم كارنامەى خۆى لە بوارى ھاتوچۆدا جىبەجىبكات و چىدى خەمساردى بەرامبەر بەو گرفتە نەنوئىنرى، كە زىانى ئابوورى و كۆمەلايەتى و مرۆيى زۆرى خستۆتەوہ . بۆ ئەمەش پىشەكى سازدانى كۆنفرانسىك، بە ئامادەبوونى بەرپۆبەرايەتیی گشتى ھاتوچۆو لايەنە پەيوەندىدارەكانى حكومەتى ھەرىم و كەسانى پسپۆرى ناوخۆيى و جىھانى، بۆ پىشكەشكردى پىشنىارو پاسپاردەگەلى گونجاو بە حكومەت و پىرۆژەياساى ھاتوچۆ بە پەرلەمانى كوردستان، يارمەتىدەرىكى باشە بۆ ئەو كارە .

چەند پرسپاریک بۆ ئەنجومەنی وەزیرانی حکومەتی هەریمی کوردستان؟

دیاریکردنی ئەولەویاتەکانی هەر حکومەتییکی کارا، کاریکە دەبێت بەری لیکۆلینەوهی زانستی و ئەنجامی خۆیندەوهی واقعیی بابەتی بێت، نەک ویستی ئێرادەگەرانه و بەپیره‌وه‌چوونی بەرژە‌وه‌ندیی تاکە‌کە‌سی و گرووی لە کۆمە‌لگە‌دا. بێگومان ئەولەویاتەکان لە پووی گرنگییە‌وه‌ یە‌کسان نین و وە‌ک یە‌کیش نایە‌نه‌دی و جیبە‌جی نابن، چونکە ئەولەویاتی وا هە‌یه‌ لە‌بەر هە‌نوکه‌یی و گرنگی و پێ‌داویستی ناکرێت فە‌رامۆش‌بکرێت یان دوا‌بخرێت و دە‌بێت دە‌ست‌ب‌برد بە‌پیرییه‌‌وه‌ بچیت، لە‌کاتی‌ک‌دا ئەولەویاتی دیکە هە‌یه‌ پە‌له‌نییه‌ و دە‌کرێت لە‌سەر‌خۆ ئە‌نجامی پلان و نه‌خشە‌ی زانستی و ستراتیژیی درێ‌ژ‌خایان کاری لە‌سەر بکرێت.

ئە‌نجومە‌نی وە‌زیرانی حکومە‌تی هەریمی کوردستان لە‌ یە‌که‌مین کۆ‌بوونه‌وه‌ی سالی نویدا (پۆ‌ژی ۲۴/۱/۲۰۱۱) چە‌ند برپاریکی دە‌ر‌کرد‌وه‌، کە دە‌کرێت لە‌ پۆ‌ژ‌نامه‌کان‌دا بخوینرێ‌نه‌وه‌. بێگومان هەر برپاریک کێ‌شه‌یه‌ک چاره‌سەر‌ب‌کات یان بە‌پیر توێ‌ژو کایه‌یه‌کی کۆمە‌لگە‌‌وه‌ بچیت، شایانی پێ‌زانین و دە‌ست‌خۆشی لێ‌ کردنه‌، بە‌لام ئە‌گەر لە‌ پووی پرنسیپی ئە‌ولەویاتە‌وه‌ تییان بروانین، دە‌کرێت هە‌ل‌وه‌سته‌یان لە‌ئاست‌دا بکرێت و بیروپایان لە‌سەر دە‌ر‌ب‌درێت. لێ‌ره‌دا نامە‌وئ شیکردنه‌وه‌یه‌کی زانستی ئە‌و برپارانە بکە‌م و بە‌پێی ئە‌و پرنسیپه‌ هە‌لیانسه‌نگێ‌م دە‌ر‌ب‌بخە‌م کامیان گونجا‌وه‌ و کامه‌شیان ناشیا‌وه‌، چونکە ئە‌وه‌ مه‌به‌ستی بابە‌ته‌که‌م نییه‌. تە‌نیا دە‌مه‌وئ چە‌ند پرسپاریک ئاراسته‌ی بە‌پێ‌زان لە‌ ئە‌نجومە‌نی وە‌زیران بکە‌م:

بۆچی لە‌ یە‌که‌مین کۆ‌بوونه‌وه‌ی سالی نویدا کێ‌شه‌یه‌کی گرنگ و مه‌ترسیداری وە‌ک پوودا‌وه‌کانی هاتوچۆی هەریم لە‌ سالی ۲۰۱۰‌دا رای نه‌چ‌له‌کاندن و هانی نه‌دان برپاریک دە‌ریکە‌ن بۆ لیکۆلینە‌وه‌کردن دە‌رباره‌ی گرفتە‌که‌ و چۆ‌نییه‌تی چاره‌سەر‌کردنی؟ ئە‌مه‌ لە‌کاتی‌ک‌دا لە‌کۆتایی سالد‌ا بە‌پۆ‌ه‌به‌ری گشتی راگە‌یاندنی هاتوچۆی هەریم لە‌ کۆ‌نگره‌یه‌کی پۆ‌ژ‌نامه‌گه‌ریدا رایگە‌یان سالی رابردوو (به‌ پوودا‌وه‌کانی هاتوچۆ ۶۱۱ هاولاتی گیانیان لە‌ده‌ست‌دا‌وه‌ و ۶۸۶۳‌یش برینداربوون) و

وه‌زیری ته‌ندروستی حکومه‌تی هه‌ریمیش پوژی ۲۳/۱/۲۰۱۱، واته‌ ته‌نیا یه‌ک پوژ پئیش کۆبوونه‌وه‌که، له‌ کۆنگره‌یه‌کی پو‌نامه‌گه‌ریدا ئاشکرایکرد سالی رابردوو به‌رزترین پوژیه‌ی تو‌مارکرای مردوو له‌ نه‌خۆشخانه‌کاندا ئه‌نجامی پووداوه‌کانی هاتوچۆ بووه (۸۳۸ هاو‌لاتی گیانیان له‌ده‌ستداوه‌و ۱۲۰۰۰ یش برینداریبون، که زۆربه‌یان گه‌نجن و که‌مه‌ندام و په‌که‌که‌وته بوون) و وه‌ک په‌تایه‌ک ده‌ریپری، که مه‌ترسییه‌که‌ی له‌ په‌تای ئینفلوه‌نزای به‌راز که‌مترنییه‌. ئایا هه‌ردوو وه‌زیری ناوخوا ته‌ندروستی به‌لایانه‌وه‌ گرنگ نه‌بووه‌ ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ به‌خه‌نه‌ ئه‌جیندای کۆبوونه‌وه‌که‌وه‌و گیان و مالی هاو‌لاتیانیان پئ هه‌رزان و بیبایه‌خ بووه، یان به‌لایه‌نه‌وه‌ گرنگ بووه‌و له‌ کۆبوونه‌وه‌که‌دا به‌هیند وه‌رنه‌گیراوه‌و به‌کیشه‌یه‌کی بچوک دانراوه، که ده‌کریت له‌ به‌پۆه‌به‌رایه‌تیه‌کانی هاتوچۆدا چاره‌سه‌ریکریت؟ ئایا له‌به‌ر بیئاگایی وه‌زیره‌ به‌پۆه‌کان له‌و گرفته‌ مه‌ترسیداره‌ بووه، چونکه‌ پوژانه‌ ئه‌وان به‌ په‌تل هاتوچۆده‌کن و شه‌قامه‌کانیان بو‌ چۆلده‌کریت و هه‌ست به‌ گرفت و ئاسته‌نگه‌کانی هاتوچۆ ناکه‌ن؟ ئایا نه‌ده‌کرا ۱۰٪ی ئه‌وه‌ی بو‌ مه‌ترسییه‌کانی ئینفلوه‌نزای به‌راز خرایه‌گه‌ر، بو‌ ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ به‌کاربه‌ینری، له‌کاتی‌کدا قوربانیه‌کانی ئه‌و نه‌خۆشیه‌ ۱۰٪ی قوربانیه‌کانی پووداوه‌کانی هاتوچۆ نییه‌و هه‌ندیک جار به‌تیرۆری سپی ناوده‌بریت و ئاسه‌واره‌کانی له‌ کاره‌ تیرۆریستییه‌کان زیاتره‌؟ ئایا کاتی ئه‌وه‌ نه‌هاتوه‌و کابینه‌ی شه‌شه‌م ئه‌و به‌نده‌ی کارنامه‌که‌ی خۆی سه‌باره‌ت به‌ چاکسازی هاتوچۆ جیبه‌جیبکات، بو‌ پاراستنی ژیان و سامانی هاو‌لاتیان، بو‌ ئه‌و مه‌به‌سته‌ش کۆنفرانسیک سازبکات، به‌به‌شداربوونی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌کان و که‌سانی شاره‌زای ناوخوای و ده‌روه‌، بو‌ تاوتویکردنی گرفته‌که‌و چۆنییه‌تی چاره‌سه‌رکردنی؟ ئایا نه‌ده‌کرا له‌و کۆبوونه‌وه‌یه‌دا چوارچیوه‌یه‌کی وه‌ها بو‌ هاورده‌کردنی ئوتومبیل دابنریت، له‌پیناوی که‌مکردنه‌وه‌ی قوربانیه‌کانی هاتوچۆ ژینگه‌پاریزیداو سنووریک بو‌ مه‌ترسی گۆرینی هه‌ریم بو‌ گه‌راجیکی گه‌وره‌ی ئوتومبیل دابنن؟ یان لانی که‌م له‌و کۆبوونه‌وه‌یه‌دا نه‌ده‌کرا بریاری ده‌ستپیکردنی هه‌لمه‌تی هوشیارکردنه‌وه‌ له‌سه‌ر بودجه‌ی حکومه‌ت بو‌ شو‌فیره‌کان و هاو‌لاتیان له‌ که‌ناله‌کانی راگه‌یانندا ده‌ریکریت، هه‌تا‌کو کاتی هه‌نگاونانی جیدی بو‌ چاره‌سه‌رکردنی گرفته‌که‌؟ ئایا کاتی ئه‌وه‌ نه‌هاتوه‌و هاتوچۆی هه‌ریم له‌ده‌ست په‌وتی سه‌ریازی رزگاریکریت و چیدی نه‌کریته‌ قوربانیه‌ی پۆسته‌بخشین له‌سه‌ر بنچینه‌ی ئینتیمای سیاسی و بدریته‌ ده‌ست که‌سانی شاره‌زای مه‌ده‌نی، وه‌ک ئه‌وه‌ی و‌لاته‌ پێشکه‌وتوه‌کان؟

پاکوخواوینی خه میکی گشتیی رۆژانه یه

پاکوخواوینی رۆلێکی کاریگه ری هه یه له پرۆسه ی گه شه کردن و شارستانیبووینی کۆمه لگه داو هه یچ کۆمه لگه و حوکمرانییه ک، به بئ په چا و کردنی چاکوخواوینی و دانانی له بازنه ی بایه خه یدان و ئەوله و یاته کانی خۆیدا، ناتوانیت پیگه یه کی شایسته و پێشکه وتوو به ده سته به ییت .

پاکوخواوینی لای ئیمه بۆته مهراقیکی رۆژانه، جا ئەوه پاکوخواوینی شارو شارۆچکه کانمان بیت، یان پاکوخواوینی ژیان و خۆراکه کانمان . چونکه گوزه رکردنیک به ناو بازرو کۆلانی گه ره که کان و شه قامه کانی ناوه وه و دهره وه ی شارو شوینه گه شتیاریه کاند، دهریده خات تا چ ئەندازه یه ک نقومین له ناو ژینگه پيسیداو ته نانه ت ئەوه دیت به میشکماندا، که پيسی ژینگه ئاساییه و شایانی ئاورلیدانه وه نییه و ئەگه ر که سانیکیش هه بن خه مخۆری پاکوخواوینی بن و به وته و کرده وه داکۆکی لئ بکه ن، ده بنه مایه ی توانج و گالته پیکردنی ئەوانی دیکه .

ئەگه ر رۆژانه برونینه رهفتارو هه لسوکه وتی هه ر تووژیکي ئەم کۆمه لگه یه، ده بینین زۆرینه هه لویستی خه مساردانه به رامبه ر به پاکوخواوینی وه رده گرن و به وه وه ناوه ستن، به لکو خۆیان هۆکاریکی له ناو بردنی پاکوخواوینین . بۆیه ئەوه به دیده که یه ک ه سینک خۆلی ماله که ی فریده داته سه رکۆلانی گه ره که که ی، یه کیکي تر قوتوی ساردییه که ی له جامی ئوتومبیله که یه وه فریده داته سه ر پیگه و بانه که، گه شتیاره کان پاشماوه ی سه يرانه که یان له شوینی خۆیان و بئ کۆکردنه وه جیده هیلن، پیاده یه ک به گوله به رۆژ یان پاکه تی جگه ره که ی شه قامه کان پیسده کات، دوکانداره کان پاشماوه ی کاری رۆژانه ی خۆیان له سه ر پیگه گشتییه کان که له که ده که ن... هتد .

گه لیک ولات و میله ت به ده ست ئەم گرفته گه وره و مه تر سیداره وه نالاندویانه، به لام توانویانه به دانانی پلانی راست و دروستی دیراسه کراو، بریاری گونجاو، وه زه و توانای شایسته، ته رخانکردنی پاره ی پیویست، ویستی به هیژ، له خۆبوردویی و کاری به رپر سیارانه زالبن به سه ریدا . بۆیه پیویسته ئیمه ش هوشیارین به رامبه ر

به‌و‌ گ‌رفته مه‌ترسیداره و ده‌سته‌جمعی کاربکه‌ین بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی هۆشمه‌ندیی پاکوخواوینی لای هاو‌لاتیان.

با سه‌ره‌تا له‌ قوتابخانه‌و خویندنگه‌و زانکۆکان و دامه‌زراوه‌کان و مزگه‌وته‌کانه‌وه‌ ده‌ستپێکه‌ین، هه‌تا‌کو هانی قوتابیان و خویندکاران و کارمه‌ندان و خه‌لکی بده‌ن کار بۆ پاکوخواوینی بکه‌ن و پاکوخواوینی شوینه‌ گشتیه‌کان وه‌ک مالی خۆیان بپارێزن. ئینجا پێویسته‌ دامه‌زراوه‌ په‌سمی و نا‌په‌سمیه‌کان ده‌ستوبرد کاربکه‌ن بۆ دانانی سترا‌تیژیکی به‌ئا‌گاهیتانه‌وه‌، به‌مه‌به‌ستی هوشیارکردنه‌وه‌ی خه‌لکی به‌گشتی سه‌باره‌ت به‌ پاکوخواوینی و گ‌رنگیی و پوونکردنه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی چۆن ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ په‌هه‌ندیکی شارستانی و مرۆفانه‌ی هه‌یه‌و پۆل‌ده‌بینی له‌ خسته‌ن‌په‌وی پووخساریکی جوانی ژیا‌ریانه‌ی کۆمه‌لگه‌که‌ماندا. چونکه‌ پاکوخواوینی وه‌ک ئاو‌ینه‌ وایه‌و به‌هۆیه‌وه‌ پا‌ده‌ی پێشکه‌وتن و گه‌شه‌کردن و ده‌روه‌ستی به‌نیشتمان‌ه‌وه‌ تا‌وده‌داته‌وه‌. داوا‌کرا‌ویشه‌ له‌ گشت ئامرازه‌کانی را‌گه‌یاندن هه‌لمه‌تی هوشیارکردنه‌وه‌ سه‌باره‌ت به‌ پاکوخواوینی به‌رپا‌بکه‌ن و شوینتیکی باشی له‌ پانتایی کاره‌کانی خۆیادا بۆ ته‌رخانه‌که‌ن.

پاکوخواوینی ده‌سته‌واژه‌یه‌کی ئاو‌یتیه‌ له‌ کۆمه‌لیک به‌های ته‌وا‌وکهری یه‌کتری و دیمه‌نی ده‌روه‌ی شوینتیکی ده‌رخه‌ری ناوه‌پۆکی شوینتیکی و پو‌ا‌ه‌ت تا‌ودانه‌وه‌ی ناوه‌پۆکه‌. وا‌ته‌ پاکوخواوینی شوینتیکی ده‌رخه‌ری ناوه‌پۆکی خه‌لکه‌که‌یه‌تی و پاکوخواوینی شوینه‌ گشتیه‌کانیش نیشانه‌ی پاکوخواوینی می‌لله‌ته‌که‌یه‌تی. بۆیه‌ پێویسته‌ ئه‌و بر‌وا‌یه‌ لای هاو‌لاتیان به‌گشتی در‌وستبیت، که‌ پاکوخواوینی شوینه‌ گشتیه‌کان ده‌رخه‌ری ژیا‌نی پۆژانه‌ و خه‌مه‌ به‌رده‌وامه‌کانیا‌نه‌و پێویسته‌ وه‌ک مالی خۆیان بپارێزن و جوان را‌بیگ‌رن. هه‌روه‌ها داوا‌کرا‌وه‌ له‌ لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌ جو‌ریه‌جو‌ره‌کان با‌یه‌خی زیاتر به‌م با‌به‌ته‌ بده‌ن و به‌جیدی ئاو‌ری لێ بده‌نه‌وه‌. پێویسته‌ ئه‌و لایه‌نانه‌ (به‌تاییه‌تی شاره‌وانیه‌کان) ئه‌رکی سه‌رشانی خۆیان به‌باشی جێبه‌جێبکه‌ن و رێسا‌و رێنماییه‌ پێویسته‌کان بۆ هاو‌لاتیان بخه‌نه‌پوو و به‌رنامه‌یه‌کی گونجا‌وی شایسته‌ بۆ پاکوخواوینی گشتی دا‌برپێزن.

ده‌شیت که‌سانیک هه‌بن بلێن جێبه‌جێکردنی یاسا‌و رێسا‌و رێنماییه‌کان، سزادانی سه‌رپێچیکاران به‌پاره‌و زیندانیکردن، ده‌سته‌به‌سه‌را‌گرتنی شمه‌کو کالاً مه‌ترسیداره‌کان بۆ ژینگه‌و پاکوخواوینی، هه‌لو‌بستوه‌رگرتنی توند به‌رامبه‌ر به‌و دو‌کاندارانه‌ی شه‌قامه‌کان پی‌سده‌که‌ن و ئه‌و گه‌شتیا‌رانه‌ی ناوچه‌کان نا‌شرینده‌که‌ن ده‌بیته‌ هۆی کۆنترۆڵکردنی گ‌رفته‌که‌، به‌لام من پیموایه‌ ئه‌وه‌ به‌ته‌نیا به‌س نییه‌، به‌لکو پێویسته‌ هاوشانی ئه‌وه‌ کولتووری پاکوخواوینی له‌ناو کۆمه‌لگه‌دا بچه‌سپینری و

بگشتىنرى. چونكە چەمكەكانى لىھاتوى و شەفافىەت و سەرراستى و دەستپاكى بەشىۋەيەكى ئورگانىكى گرېدراوى چەمكى پاكوخاۋىننن. بەۋپىيەى لە ھەرشوئىننك گەندەلى دارابى و كارگىپى و ئەخلاقى ھەبوو، لىھاتوى وندەبىت، كاتىك ئەۋىش ونبوو، ئەۋا گشت جۆرەكانى پاكوخاۋىنى ھەلدن و ئەخلاق و ئاكارە جوانەكان پاشەكشەدەكەن و جىگە بۆ پىسى و پشىۋى و گەندەلى و بۆگەنى چۆلدەكەن. ئەگەر بمانەۋى پىگەيەكى شايستە لەناۋنەتەۋەكاندا بەدەستبىننن، ئەۋا دەبىت لەم چركەساتەۋە، نەك چاۋەپوانى داھاتوو بىن، بايەخ بە وردەكارىيەكانى ئەۋمەسەلەيە بدەين و مل نەدەين بۆ پەشبىنى و ناشرىنى دۆخەكەى، چونكە پاكوخاۋىنى لايەنى جوانكارىى خۆى ھەيە و كورتترىن پىگەيە بۆ گەيشتنە دل و مىشك.

پۆژنامەى ھاۋلاتى ژمارە (۶۸۵) / ۲۰۱۰-۱۲-۵

نۆيكردنه وه پرۆسه يه كى ھەمەلايه نه

ھەندىك لاي ئىمه پىيانوايه نۆيكردنه وه مەسەلە يە كى تەكنىكى و ھونەرى و ئىرادە گەرانە يە و گرتە كە لە وەدايه خاوەنى ئە و توخمە لىھاتوانە نىن، كە برۆيان بە نۆيكردنه وه ھە يە و ئامادەن بىگە يە نەنە دوامە نزلگە خۆى و قوربانى لە پىناويدا بەن . لە كاتىكدا نۆيكردنه وه (بە واتا گشتىيە ھەمەلايه نە كەى) پشتبە ستووه بە كۆمە لىك توخمى كۆمە لگە، كە دە بىت كار لە يە كترى بكن و پشتگىرى يە كترى بكن و يە كترى تە واوبكن، چونكە تاكە ھۆكارىك لە ئارادانىيە بۆ يە كلاكدنە وهى پرۆسەى نۆيكردنه وه، بە وپىيەى توخمە كانى كۆمە لگە و ھوكمرانى كارلىك دە كەن و ھەريە كە يان ئە كىكى نۆيكردنه وهى دە كە وىتە ئە ستۆ، بۆ يە پە ككە و تە يى و كە مە رخمەى و پە قەھ لانتى ھەر توخمىكى كۆمە لگە، كارىگە رى لە سەر تىكرای پرۆسەى نۆيكردنه وه دە بىت .

كە واتە پىويستە ئاخواتن دە ربارەى ھەر پرۆژە يە كى نۆيكردنه وه، ئاخواتن بىت دە ربارەى تىكرای توخم و كايە و پە و تە كانى كۆمە لگە بە گشتى و تىپە پاندنى ئامانجە لاو ھىيە كان يان ستراتىژە لىك دابراو ھە كان . چونكە پرۆسەى نۆيكردنه وه بە رھە مى ھاتنە دىي كۆمە لىك ئامانجى ھە مە رنكى تىكەھ لگىشە (ئابوورى، سىياسى، كولتورى، كۆمە لايە تى، تە كنىكى و... ھتد) و لە و پوانگە گشتىيە ھە مە لايە نە وه نە بىت، كە ئاستە كانى كۆمە لگە و ھوكمرانى بابە تيانە پىكە وه دە بە ستىت، ناتوانىت ئامانجە چاوە پوانكر او ھە كانى پە رە پىدان بە ينىتە دى . بە واتايە كى دىكە، پە رە پىدانى ئابوورى و بىناسازى بە تە نىا ناتوانىت نۆيكردنه وه دە ستە بە ربكات، ئە گەر بوارە كانى سىياسى و كۆمە لايە تى و كولتورىي كۆمە لگە دواكە و تووبن . دىموكراسىش بە تە نىا، بە بى پشتبە ستن بە پە رە پىدانى ئابوورى و كۆمە لايە تى و كولتورىي كۆمە لگە و دە ستە بژىرە كان، ناتوانىت نۆيكردنه وه مسۆگە ربكات و «شۆرشى رۆشنبىرى» يش، ئە گەر ھاوشانى پرۆسەى كە لە كە كرىنىكى باش نە بىت لە بوارى پە رە پىدان و پە رە سە ندنى سىياسىي كۆمە لگە و ھوكمرانىدا، لە توانايدا نابىت نۆيكردنه وه بە ينىتە ئار او ھە .

به‌کورتی و پوختی، مه‌حاله نوێکردنه‌وه له بوارێک یان کایه‌یه‌کی دیاریکراودا بێته‌دی و ئه‌سته‌مه پرۆسه‌ی نوێکردنه‌وه له ئاستێکی پێشکه‌وتنی کۆمه‌لایه‌تیدا قه‌تیسبکریت، چونکه نوێکردنه‌وه به سروشتی خۆی هه‌مه‌لایه‌نانه‌یه‌و گشت کایه‌و ئاسته‌کانی کۆمه‌لگه‌ له‌خۆده‌گریت و ناکریت نوێکردنه‌وه له‌سه‌ر بنچینه‌ی تیروانینیکی کورتکراوه‌و پارچه‌پارچه‌خواز بێته‌دی. بۆیه ده‌بیت جه‌غت له‌سه‌ر ئه‌وه بکه‌ینه‌وه، که پرۆسه‌ی نوێکردنه‌وه بێسوودو بێئاکام ده‌بیت، ئه‌گه‌ر هه‌مه‌لایه‌ن نه‌بیت و سه‌رتاپای کۆمه‌لگه‌ و حوکمرانی نه‌ته‌نیته‌وه‌و له‌ چوارچیوه‌ی ستراتیژیکی هه‌مه‌لایه‌نی کاملدا دانه‌رێژرابیت. هه‌روه‌ها ده‌بیت ئه‌وه دووپاتبکه‌ینه‌وه، که نوێکردنه‌وه ده‌بیت به‌شیوه‌ی هه‌نگاوبه‌هه‌نگاوی گونجاو بێت، نه‌ک کتوپرانه‌ و ئه‌نجامی بریاره‌گه‌ل و کارپایه‌گه‌لی ریزه‌په‌رانه‌و به‌بێ زه‌مینه‌خۆشکردنی کۆمه‌لایه‌تی گونجاو. چونکه نوێکردنه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتوو ئه‌وه‌یه، که له‌توانایدا به‌توخمه‌ جووربه‌جووره‌کان ببنوین و نزیکبیته‌وه له‌ ئامانجه‌ دیاریکراوه‌کان، له‌کاتی‌کدا نوێکردنه‌وه‌ی ناته‌واو و په‌که‌وته‌ ئه‌وه‌یه، که جه‌غت له‌سه‌ر لایه‌نی‌ک یان کایه‌یه‌ک ده‌کاته‌وه‌و ئه‌وانی دیکه‌ فه‌رامۆشده‌کات و سه‌ره‌نجام هه‌نگاوی په‌ره‌پێدانی شله‌ژاوو بێ سه‌روبه‌ر ده‌خاته‌وه.

ژۆر نووسه‌ر و پۆژنامه‌نووس - له‌ پرۆی سیاسی، ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی، پۆشنبیری، ته‌کنیکی و به‌هاکانه‌وه - باس له‌ واقیعی قه‌یراناوی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان ده‌که‌ن و په‌شبینن به‌رامبه‌ر به‌ ئه‌گه‌ری نوێکردنه‌وه‌و په‌ره‌پێدانی کۆمه‌لگه‌. هه‌ندیکه‌ دیکه‌ش پێیانوايه بوونی قه‌یران نیشانه‌ی ژیان و زیندوویی کۆمه‌لگه‌یه، چونکه قه‌یران ته‌نیا له‌ بواری جووله‌و ژياندا سه‌ره‌له‌ده‌ات. ئه‌گه‌ر ئاسته‌نگه‌کانی نوێکردنه‌وه‌و هۆکاره‌کانی جیگیرکردنی واقیع و توخمه‌کانی ئیفلجکردنی په‌ره‌پێدان له‌ئارادابن، ئه‌وا زیندوویی کۆمه‌لگه‌ و توخمه‌ چالاکه‌کانی هێزی ته‌کانده‌رن و بێگومان سه‌ره‌نجامه‌کانی به‌شیوازی فیکری، سیاسی، ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی و پۆشنبیری جووربه‌جوور ده‌رده‌که‌ون.

پرسیاری جه‌وه‌ری لی‌رده‌دا، هه‌لبژاردنی یه‌کی‌که‌ له‌م دوو شیوازه: یه‌که‌م پشته‌به‌ستیت به‌ چاکسازی و ده‌ستکاریکردنی توخمه‌په‌وته‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و ئابوورییه‌کانی ئیستا، به‌بێ ده‌ستبردن بۆ ناوه‌رۆک و بنچینه‌و کۆله‌که‌کانی. واته‌ جه‌غت له‌سه‌ر پرۆسه‌ی که‌له‌که‌کردنی ورده‌ چاکسازییه‌کان ده‌کاته‌وه. شیوازی دوهم پشنه‌ستوو به‌ هه‌لو‌ه‌شاندنه‌وه‌و سه‌رله‌نوێ بنیاتنانه‌وه‌و هینانه‌ئارای گۆرپانکاری بانه‌په‌تی، واته‌ گۆرپانکاری هه‌مه‌لایه‌ن له‌ گشت بواره‌کانی ژيانی کۆمه‌لگه‌دا.

دوو له‌ ده‌مه‌قالی و مشتومپی نیوان شاره‌زایان، ده‌بیت بلین که پرۆسه‌ی

نوئىكردنه وه گەمەيهكى تيؤرى يان مەسەلهيهكى فيكىرى و ويئاكرديئىكى زهينى نيه، بەلكو پيداويستيهكى كۆمەلگههئى زؤر زيندووى هەنوکههئى و پيوسته و ئامانجى چاكردى كواليتى ژيانە له هەموو پرويهكهوه، بهشيوهيهك كه له پروى ماددى و كولتورييهوه پەره به مرؤف بدات و مافهكانى و شكۆمەندى و مرؤقبوونى بياريزيت .

پۆژنامەى هاوالاتى ژماره (۶۸۸) / ۱۵-۱۲-۲۰۱۰

هه‌لکردن و قبولکردنی جیاوازی

حشا‌هه‌لنه‌گره، جی‌گیرکردنی کولتووری هه‌لکردن (تۆله‌ره‌نس) و پیکه‌وه‌ژیان و قبولکردنی ئه‌ویدیکه‌ی جیاواز پید‌او‌یستییه‌کی بنچینه‌یی و هه‌نوکه‌ییه، به‌تایبه‌تی له‌م هه‌لومه‌رجه هه‌ستیاره‌و ناسکه‌دا، که له‌گشت‌پوو و لایه‌نیکه‌وه له‌کوردستان پیایدا تیده‌په‌رین. پێ‌ویسته ئه‌و کولتووره له‌ناخ و می‌شکی نه‌وه‌کانی ئه‌م سه‌رده‌مه‌دا بچه‌سپین‌ریت، چونکه ئه‌وه ده‌بیته هۆی خولقاندنی نه‌وه‌یه‌کی هوشیار، که ده‌توانیت باری گرانی به‌رپر‌سیاریتی له‌کۆلب‌گری و به‌ش‌یوه‌یه‌کی باش و دروست سه‌رکردایه‌تی قۆناغی ئیستاو داها‌توو بکات. به‌و‌پێ‌یه‌ی ئه‌مجۆره کولتووره چه‌سپینه‌ری مه‌رجه‌کانی یه‌کرپیزی نیشتمانیه، که ده‌بیته پشت‌به‌ستوو به‌متانه‌ی لایه‌نه‌کان و دوور له‌زالکردنی به‌رژه‌وه‌ندی ته‌سکی تایبه‌تی بنیات‌بنری.

هه‌لکردن و قبولکردنی ئه‌ویدیکه‌ ته‌نیا به‌ دیالۆگ و پیکه‌یشتن و به‌ش‌داریکردنی راسته‌قینه مه‌یسه‌رده‌بیته، چونکه به‌به‌ریا‌کردنی دیالۆگی بنیات‌نه‌رانه و خولقاندنی که‌شوه‌ه‌وایه‌ک بۆ په‌رخنه‌گرتن و بیری سه‌ربه‌خۆیانه، ناشتی و سه‌قامگیری و پیکه‌وه‌ژیان بال‌ده‌کی‌شیت به‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌دا. دیالۆگ و پیکه‌یشتن پیکه‌یه‌کی راسته بۆ چاره‌سه‌رکردنی گشت مه‌سه‌له هه‌ل‌واسراوه‌کان و ئه‌لته‌رناتیفی راست و دروستی سه‌پاندنی زۆره‌ملتیانه‌ی بیرو‌پایشه. به‌دیالۆگ ده‌توانین پیکه‌یشتن و خۆشه‌ویستی و ناشتی بپارێزین و به‌هاکانی دیموکراسی و هاریکاریکردن بچه‌سپینین. لی‌ره‌شدا ته‌نیا بانگه‌شه‌کردن، به‌بێ هه‌نگاوانی جیدی بۆ جیبه‌جی‌کردنی ئه‌و خالانه‌ی لایه‌نه‌کان له‌سه‌ری پیکه‌که‌ون، به‌س نییه بۆ سه‌رخستنی دیالۆگ. چونکه ئه‌گه‌ر لایه‌نه‌کانی دیالۆگ متمانه به‌گرنگی و پێ‌ویستی ئه‌نجامدانی دیالۆگ نه‌که‌ن و ئاسته‌نگ و پێ‌گره‌کانی وه‌لاوه‌نه‌نین، ئه‌وا دیالۆگ بێ ئامانج ده‌بیته و له‌پیناو دیالۆگدا ده‌بیته. ئه‌گه‌ر بمانه‌وێ کۆمه‌لگه‌یه‌کی شیلگیری خاوه‌ن هی‌زیک‌ی جیاکاره‌ی تایبه‌ت به‌خۆمان هه‌بیته، ئه‌وا ده‌بیته که‌شوه‌ه‌وایه‌کی باش بپه‌خسین‌ریت بۆ ئه‌وه‌ی کولتووره جیاوازه‌کان له‌دیالۆگی به‌ره‌مه‌داردا بن، چونکه ئه‌وه سوودی بۆ

ھەموولايەك دەبىت و يارمەتيدەر دەبىت بۇ بنىاتنانى كۆمەلگەيەكى ھاوكارىخواز، بەوھش پىرۆسەي پىنگەيشتى نىوان پىنگەھاتەكانى كۆمەلگە بەھىزدەبىت .

قبولكردن ئەويدىكەي جياواز ماناي بىروھىتان نىيە بە بىرپراو تىپروانىنەكانى، بەلكو دانانە بە بوونى جياوازي ئەودا و قبولكردى بوونىيەتى . پىويستە ئەو قبولكردنەش بەبى گويدانە رەگەز، ئايىن، نەتەوھ، پىشىنەي كۆمەلەيەتى و ئاقارى سىياسى بىت و پىزى جياوازييەكە بگىرىت و كار بۇ چەسپاندى كولتورى قبولكردى ئەويدىكەي جياواز بگىرىت، جا رادەي جياوازييەكە ھەرچەندىك بىت .

ھەلكردن و دىموكراسى دوو ئاراستەن (واتە دان و وەرگرتن) و بەشىۋەيەكى پۆزەتىقانە لەگەل بەھا مرقايەتییە نوپكاندا كارلىكەكەن و دوورن لە پۇخى دەمارگىرى و رق و كىنە و سىپنەوھى ئەويدىكەي جياواز . چونكە پىواری دىموكراسى دەبىتە ھۆى نەبوونى ھاوسەنگى لەنىوان دەربىنى بىرپرادا و ئانامادەيى دادپەرۋەرىي كۆمەلەيەتى .

دانان بە كولتورى ھەلكردن و قبولكردى ئەويدىكەي جياوازا بەوتە باشو قبولكراوھ، بەلام چەسپاندىن و گشتاندى لە ژيانى پۇژانەماندا بەشىۋەيەك كە سوودى بۇ ھەمان ھەبىت، پىويستى بە كارو تىكۆشانى زۆر و بىوچانە . بۇ ئەو كار و تىكۆشانەش گىرگە رەچاوى ئەم ھەنگاوانە بگىرىت: پىپرەوكردى بەرنامەي پىراكتىكى بۇ پەرەپىدانى ھوشيارى ھەلكردن و قبولكردى جياوازي لای كۆمەلگە، دانانى بەرنامەي فىركردى نوئ بۇ پەرۋەردەكردى ئەو نەوھ ھوشيارانەي ئەركەكانى قۇنار دەگرنەئەستۆ، دەستەبەركردى ئامپازى راگەياندى پىشەكارو پىشكەوتوو، پەتكردنەوھى گشت جۆرەكانى توندرپەوى و پاشكەوتووى لە پىگەي كۆرس و كۆرپ و ۆركشۆپى جۆربەجۆرەوھ .

بىرۆكەي ھەلكردن و قبولكردى ئەويدىكەي جياواز و پىپرەويكردى دىالۆگو وەلاوھنانى بىرۆكەي پەتكردنەوھى ئەويدىكە و تۆلەسەندنەوھ، پىشتەستورە بە ئامادىي ئەو لايەنانەي دەيانەوئى داھاتووى خۇيان لەسەر بىنچىنەي زالكردى بەرژەوھندىي گشتى بەسەر ناكۆكىيە تاكەكەسىيەكان و ھەستوسۆزە ناھەقلانىيەكاندا بنىاتبىن .

کەسی شیاو له شوینی شیاو

له کوردستان کولتوری دانانی کەسی شیاو له شوینی شیاو بە دیناکریت، دانانی کەسەکان بۆ پۆسته جیا جیاکانی حکومەتیش لەسەر بنەمای ئینتیمای حیزبی، یان لایەنگیری سیاسی، یاخود ناسین و خزمایەتیە. ئەگەر چاویک بگێرین بە زۆربەیی دامودەزگانی حکومەتدا، نمونەیی زۆرمان دەستدەکەیت، سەبارەت بە دانەنانی کەسی شیاو له شوینی شیاو. بۆیە دەبینین کە سێک کراوەتە بەرپۆه بەری بەرپۆه بەرایەتیەکی گرنگ، کە پەيوەندی بە ژیان و سەلامەتی هاوڵاتیانەو هەیه، کەچی ئاشنای لانی کەمی بنەما و پێساکانی راییکردنی کارەکانی ئەو بەرپۆه بەرایەتیە نییە. کە سێکیش کراوەتە بەرپۆه بەری فەرمانگەیهک، کە له پووی شارەزایی و لیھاتوویی و ئەزمونی کارکردنەو، کەسانی زۆر له و باشتر و شایستەتر له فەرمانگە کە دا هەن. ئەمە جگە لەو هی دامەزراندن له هەریمی کوردستان هیشتا له رێگەیی فەرمانگەیهکی شارەزاو بە ئەزمون و خاوەن پێوانەو پێسای دیاریکراوەو نییەو له دوای راگەیانندی ئاشکراو پێشکەشکردنی داواکارینامە و سیفی ئەنجام نادریت، بە لکو بە پێی سەلیقەیی تاکە کەسی و زیاتر بۆ ئەو کەسانەیه، کە کە سوکاری ئەنفال و شەھیدانن، یان ئەندامی ئەم یان ئەو لایەنی سیاسین. بەو پێیەش پلەیی سەروو هاوڵاتیبوون بە خشراوەتە ئەو کە سوکارو ئەندامانەو زۆر کەسی شایستە و موستەحەق، پاش بە سەربردنی تەمەنیکی زۆر له خویندنداو بەگە پخستنی پارەو توانای تاکە کەسی و خیزانی، بیبەشکارون له دامەزراندن.

سیاسەتی دانانی کەسی شیاو بۆ شوینی شیاو، مانای هەلبژاردن و پۆلێنکردنی تاکەکانە بە پێی بنەماگەلی زانستی و ئەو پێوانەو خەسلەتانەیی ئامادەکارون بۆ ئەوانەیی پۆستیک یان کاریک بە دەستدینن، بۆ دانانی ئەو کەسەیی شارەزاییە پیشەییەکان و توانا کە سێتیەکانی رێگەیی پێ دەدەن ئەو پۆست یان کارە بەریتە پۆه. چونکە سەرکەوتنی هەر حکومەت، دامەزراوە یان فەرمانگەیهک پشتبەستوو بە لیھاتوویی کارمەندەکانی و هەلبژاردنی کەسی شیاو ئەنجامی

لێکۆڵینه‌وه‌و هه‌لسه‌نگاندنی زانستی و به‌پێی پێوانه‌ و مه‌رجگه‌لی پێشوه‌خت ئاماده‌کراو و بره‌وپێکراو.

پێپه‌وه‌نه‌کردنی سیاسه‌تی دانانی که‌سی شیاو له‌ شوینی شیاو، به‌شیوه‌یه‌کی گونجاو و دروست، چه‌ندین کاریگه‌ری و ئاسه‌واری ئابووری و کارگێڕی خراپی له‌ کوردستاندا خستۆته‌وه‌، له‌وانه‌: ته‌شه‌نه‌کردنی دیاره‌دی گه‌نده‌لێی کارگێڕی، به‌فێرۆدانی سامانی مرۆیی له‌به‌ر وه‌به‌رنه‌هێنانی راستی وزه‌و تواناکان و په‌ره‌پێدانی له‌ خزمه‌تی تاک و کۆمه‌لگه‌دا، به‌هه‌درانی به‌رهممی ناوڤۆیی له‌به‌رئه‌وه‌ی ئاستی به‌رهمه‌یێانی تاکه‌ نه‌شیاوه‌کان ه‌اوسه‌نگ نین له‌گه‌ڵ توانا مادی و مه‌عنه‌وییه‌ به‌کاربره‌وه‌کانی راهێنانیادا، خراپبوونی به‌پێوه‌بردن له‌ لایه‌نه‌ جو‌ریه‌ جو‌ره‌کانی ژیا‌نی ئابووریدا، که‌ په‌نگدانه‌وه‌ی خراپی هه‌یه‌ له‌سه‌ر باروڤۆخی ئابووری، له‌ناوچوونی کۆشش و کاتی حکومه‌ت و پاره‌یه‌کی زۆری دامه‌زراره‌ یان فه‌رمانگه‌که‌کان...هتد.

باشترین چاره‌سه‌ر بۆ کێشه‌ی دانانانی که‌سی شیاو له‌ شوینی شیاو، خۆپاراستنه‌ له‌ که‌وته‌ ناوییه‌وه‌، نه‌ک گه‌رێن به‌دوای پێگه‌چاره‌دا پاش پوودانی. واته‌ ئه‌گه‌ر بمانه‌وی خۆمان له‌ کێشه‌که‌ و په‌هه‌نده‌ ئابوورییه‌ خراپه‌کانی بپارێزین و کۆششبه‌که‌ین بۆ بنیاتنانی ئابووری و کارگێڕیه‌کی دروستی گه‌شه‌کردو، پێویسته‌ کولتووری دانانی که‌سی شیاو له‌ شوینی شیاو به‌هێنینه‌ئاره‌وه‌و پێپه‌وه‌یه‌که‌ین، به‌مه‌به‌ستی خۆلقاندنی زه‌مینه‌ی دروست و راست بۆ هه‌لبژاردن و پۆلێنکردنی تاکه‌کان. هه‌روه‌ها کاربه‌که‌ین بۆ دۆزینه‌وه‌ی باشترین پێگه‌ی هێنانه‌دی ئه‌و کولتوره‌، بۆ گه‌یشتنه‌ بنیاتنانی دامه‌زراره‌یه‌کی زانستی وه‌ها، که‌ توانای دیاریکردن و کارپێکردنی پێوانه‌ زانستیه‌کانی دامه‌زراندنی هه‌بێت و پشت به‌ تاقیکردنه‌وه‌ی پێشه‌یی و ده‌روونی بیه‌ستیت بۆ ئه‌نجامدانی ئه‌و کاره‌. هه‌روه‌ها تێبکۆشین بۆ په‌تکردنه‌وه‌ی جیاوازیخوازی له‌سه‌ر بنه‌مای پێشینه‌ی خه‌باتی دایک و باوک یان ئینتیما بۆ هێزێکی سیاسی و پیاوه‌کردنی دادپه‌روه‌ری و به‌خشینی ده‌رفه‌تی یه‌کسان به‌ هه‌موو هاو‌لاتیان.

رۆژنامه‌ی هاو‌لاتی

ھوشيارىيىسى پىداۋىستىيەكى گىرنگە

ھوشيارىيىسى، دەرىكىردىنى تاكى بە واقىيە كۆمەلگەيى و ھەرىمەيەتى و نىۋنەتەۋەيى، ناسىنى سىرۋىتى ھەلومەرجى سىياسى و كۆمەلەيەتى و ئابۋورىيى چۈرەدەۋرە، ئاشنابۋون بە كىشە جۆرەجۆرەكانى سەردەم و ئەۋھىزانەي كارىگەرىيان لەسەر بىرپارسازىيى نىشىتىمانى و جىھانى ھەيە. ھوشيارىيى سىياسى رىگەي تاكى بۇ ئاشنابۋون بە ماف و ئەركەكانى خۇي.

كۆمەلگەي كوردستان، ۋەك يەكىك لە و كۆمەلگەنەي لە قۇناغى گۈستەنەۋەدايە بەرە و دىمۈكراسى، پىۋىستىيى بە ئاۋىتەيەكى زانىارىيە سىياسىيەكان ھەيە، كە بەھاو ئاقارگەلى سىياسىيى جۆرەجۆرە لەخۇدەگرىت و تاكى كورد لە رىگەيەۋە دەتۋانىت ئاشنابىت بە ھەلومەرج و گرفتەنەي لەسەر ئاستى ناۋخۇو جىھانى دەۋرىاندەۋە ھەلۆئىستى خۇي بەرامبەرىان دىارىبكات و بەشدارىت لە گۆرپىن و گەشەپىدانىاندا. بۇيە ئەۋ تاكى پىۋىستىيى بە تىروانىنىكى سىياسىيى ھۆشمەندانەي ھەمەلەين ھەيە، دەربارەي ھەلومەرج و قەيرانەكانى ناۋ كۆمەلگە، بۇ ئەۋەي ھەست بە بەرپىسىرىتتى خۇي بكات و پەخنە لە پەفتارە خراپەكانى لايەنەكان و ھوكمرانى بگرىت.

پىكھاتنى ھوشيارىيى سىياسى لە كۆمەلگە پىشكەۋتۋەكاندا، گۆرپانكارىيى رۆشنىبىرى و سىياسى و كۆمەلەيەتىيى گەۋرەي خۇلقانداۋە، سەرەنجام ھوشيارىيى سىياسىيى تاكىش گەشەيكرۋە. گىرنگىرىن سەرچاۋەكانى ھىئانەدىيى ھوشيارىيى سىياسى، ئامپازەكانى راگەياندىنى سەرىەخۇو رىكخراۋە جۆرەجۆرەكانى كۆمەلگەي مەدەنى بوۋە. ئەمە ۋىراي خۇ رۆشنىبىرىكىردن لە رىگەي خۇيىندەۋەي كىتىب، رۆژنامە، گۆقارە ھەفتەنەۋە مانگانەۋە ۋەرزىيەكان، كۆرۋ دىدارە جۆرەجۆرەكانەۋە. ھەرۋەھا بىكەي ھوشيارىيى سىياسىيى تاكى ئەنجامى بەشدارىكىردىنى سىياسى، ۋەك بەشدارىكىردن لە رىپىۋان و خۇپىشاندىن و دەنگدان و پارپىسى و مانگىرتنەكان و ئەۋانى تردا، فراۋانتىرۋەۋە. ئەۋ جۆرە چالاكىانە تاكىان دەۋلەمەندىكرۋە بە

ئەزموونی سیاسی و فیکری و بەشداریانکردووە لە پەرورەدەکردنی سیاسیانە و کۆمەڵایەتیانداو راستکردنەوی تێروانین و بیروپا سیاسییەکانیان و کەشوهەوای سیاسی پۆزەتیقانە و بەهاگەلی کۆمەڵایەتی دیموکراتیانەیان خولقاندووە .

هوشیاریی سیاسی لە کۆمەڵگە تازەپێگەیشتووکاندا، زۆر گرنگە بۆ بنیاتنان و چەسپاندنی دیموکراسی و بەهێزکردنی ویناکردنی تاک بۆ مەسەلەکانی نیشتمانیەکی . کوردستانیش، کە یەکیکە لەو جۆرە کۆمەڵگانە، پێویستی بە هوشیارییەکی پۆشنبیری و سیاسی ھەمەلایەن و فراوان ھەیە، بۆ ئەوەی لە پێگەییەو ھەو خەسڵەت و چەمک و بەھایانە پێکبەخت، کە بەرھەو دیموکراسی دەبەن و کۆمەڵگە لە پووی سیاسی و پۆشنبیریەو گۆشکریت، بۆ بەهێزکردنی بەرھەو ناوخواو یەکریزی نیشتمانی و جیگیرکردنی ھوکمرانیی باش . گرنگی هوشیاریی سیاسی لە کۆمەڵگەماندا لەو ھەو ھەرچاوەدەگریت، کە مەرجیکی ھێنانەدی دیموکراسییە و ماناکانی ھەرۆستبوون بە نیشتمانی و خۆشەویستنی نیشتمانی بەھێزەدەکات . ھەرۆھا چالاککردنی هوشیاریی سیاسی گرنگە بۆ ئاشنابوونی ھاوڵاتیان بە مافە شارستانی و یاساییەکان و ئەرکەکانیان لە کۆمەڵگەدا . پێویستە بازنەو هوشیاریی سیاسی زیاتر تووژی لاوان بگریتەو، چونکە زۆر پێویستن بۆ کارکردنی پەفتاری سیاسی و دیموکراتیانە لە کۆمەڵگەدا، لەبەرئەو ھەو لاوان وزەبەکی لەبن نەھاتوون، یارمەتی کۆمەڵگە دەدەن بۆ نەھیشتنی دیاردەکانی توندوتیژی، زۆربۆھیتان، دوورخستەو ھەر پەراویزخستن و پەنابردن بۆ زمانی ئەقل و دیالوگ لە ھەموو قەیرانەکانداو بەپێی بنەماکانی دیموکراسی . بانگەوازی بەشداریکردنی لاوان، بە ھەردوو پەگەزەو، لە کاری سیاسی و لە پێگەیی دامودەزگاکانی ھوکومەتەو، پۆلی ئەزموونی دیموکراتی لە بواریەکانی کاری سیاسی و کارگرییدا دەچەسپین .

پیواری (غیاب) هوشیاریی سیاسی کاریگەری خراپی لەسەر بنیاتنانی سیاسی و دیموکراتی کۆمەڵگە دەبیت و دەبیتە ھۆی لەدەستدانی تێروانینی پوون بەرامبەر بە سیاسەت و پۆشنبیری لە کۆمەڵگەداو وادەکات بەھاکانی ژیان ھەرەسبێن و لە پانتایی کۆمەڵگەدا پەونەقیان نەمین . ھەر پاشەکشەو چوونەخۆبەک لە پێپەوی بنیاتنانی هوشیاریی سیاسیدا، پۆلی کۆمەڵگە پەدەخات و پشکووی ئەقلی مرقۆھەکان دادەمرکینیتەو . لەسایە پیواری هوشیاریی سیاسیدا ھێچ گەل و کۆمەڵگەبەک ناتوانیت ئاشنای واقەئەکی خۆی بیت و لایەنەکانی بەھیزی و لاوازی و ئەو ھۆکارانە دیاریبکات، کە کاریگەرییان لەسەری ھەیە . ھەرۆھا پیواری هوشیاریی سیاسی، دیموکراسی دەخاتە مەترسییەو و واتاکە پیارچەپارچەدەکات و دەرفەتی

گونجاو بۇ ئەۋەى مىللەتەكەمان بە ۋلاتە پىشكەوتوۋەكاندا رابگات لەناودەبات .
لیرەشدا ئەرکی ھىنانەدىی ھوشیاریی سیاسی دەكەۋىتە ئەستۆی ھىزە
سیاسییهكان و كۆمەلگەى مەدەنى و ئامرازەكانى راگەیاندىن . كۆمەلگەش دەبىت
دەرك بە بەھاو گرنگىی ھوشیاریی سیاسی بكات و پشتگىرىی ئەو دەنگ و ھىزانە
بكات، كە بانگەشە بۇ چاكسازى و گەشەپىدانى كۆمەلگە دەكەن .

رۆژنامەى ھاۋلاتى ژمارە (۶۹۹) / ۹-۱-۲۰۱۱

نەوھەکان: دژايەتیکردن یان تەواوکردنی یەکتەر

ھەمیشە کەلین لەنیوان نەوھە جۆرەجۆرەکاندا بەدیدیەکریت و مامەلەکردن لەگەڵیدا سێ ئاراستە دەگریتەبەر: مەملانئ، گۆشەگیری و یەکتەر تەواوکردن. ئەوھە جی دەخە پەییوھەندی نیوان نەوھەکان لای ئیمە سروشتی مەملانئ و گۆشەگیری زالە بەسەریدا، نەک ھاوکاریکردن و یەکتەر تەواوکردن.

بۆ ئەوھە ھەر کاریک سەرکەوتوو بیت، پێویستە مەملانئ نیوان نەوھەکان بگۆریت بۆ کاریکی بنیاننەرانی پێشبرکێیەکی شەریفانە و رێگەنەدریت ناکۆکیەکان و کەلینە سروشتییەکانی نیوان نەوھەکان بگۆریت بۆ ناکۆکی و کێشە لەنیوانیاندا. بۆ ئەو مەبەستەش کارکردن بۆ ھاتنەدیی چەند مەرجیک گرنگە:

یەکەم/بەروابوون بە پرنسیپی لیکئالان و یەکتەر تەواوکردنی نەوھەکان، نەک گۆشەگیری و مەملانئ نیوانیان. واتە کاتیک باسی «سەرکردایەتی تیکۆشان» دەکریت، نابیت مەسەلەکە ئەوھە بیت: کێ رابەرایەتی کێ دەکات؟ بەلکو دەبیت ئەوھە بیت: کێ دەتوانیت چی بکات؟ چونکە مەسەلەکە پیواری (غیاب) سەرکردایەتی گەنج نییە لە کایەکانی کارکردندا، بەلکو کارکردن و خۆتەرخانکردن و بەخشنەییە. ئەگەر گەرەکان بیت کاریک سەرکەوتیت، ئەوا پێویستە پیکگەیشن و یەکتەر تەواوکردنی نەوھەکان لەئارادبیت. بەوپیئەیی دانایی، زانین و ئەزموونی گەرەکان گرنگن بۆ سەرکەوتنی کۆششی گەنجەکان و توانا ئامادەیی گەنجان گرنگن بۆ قوربانیدان، خۆبەختکردن و بەخشنەیی لەپێناو ھینانەدیی خەون و ئاواتەکانی نەوھە پێشودا.

دووم/ھەمەپەنگی و ھەمەلایەنی لە کارکردندا. ھەمەپەنگی دیاردەییەکی دروست و پێویستە بۆ ژیانئیکی باش. ئەمەش مانای ئەوھە چارەسەری کێشە و گەرفتەکانمان ھەمەپەنگ و ھەمەلایەن. مەبەست کۆششکردنە بۆ دۆزینەوھە چوارچێوھە میکانیزم و چارەسەرگەلی وھا کە گشتمان دەرەقەتیان دین و گونجاون بۆ مامەلەکردن لەگەڵ ناکۆکیەکانمان و تواناکانمان لەئامیزدەگرن و ھانی دەستپێشکەرییەکان دەدەن.

سييه م/جه غتکردنه وه له سههه ئامانجه كان زياتر له ئامرازه كان. زۆربه ي ديالۆگه كانمان جه غت له سههه ئامرازه كان ده كه نه وه نه ك ئامانجه كان. ئه گه ر بپرومان به وه هيناوه هه موومان له سههه يه ك ئامانج كۆكين، ئه ويش هينا نه ديبى هوكمپرانيبه كى چاكه، بۆچى هه ريه كه مان شيوازو ميكانيزمه كانى خۆى پى باشه و ده چي ت به گزى ئه وهى ئه وانى ديكه دا؟ ئامانجه ناكۆكه كان مملانى ده خه نه وه، بۆيه گزنگه سه ره تا جه غت له سههه مه سه له سه ره كييه كه مان بكه ينه وه، نه ك كه سايه تى و شيوازه كان، ئينجا په خنه ي بنياتنه رانه پيره وى بگرين و په خنه ي پووخي نه ر وه لاهه نيين، دواتر يش پزى تپروانين و بيروپاي ئه وانى ديكه بگرين و خومان له په تکردنه وه و بريندار كرده يان به دوور بگرين.

چواره م/ دۆزينه وهى ميكانيزم و شيوازه گه لى به كرده وه بۆ هينا نه ديبى پيگه يشتنى نه وه جۆربه جو ره كان. پيوارى ئه و ميكانيزم و شيوازه نه بۆته هۆى گه وره بوونى كه لي تى نيوان نه وه كان. بۆيه ئه گه ر مه به ستمان بيت سه ره كه وتن به ده ستبينين، ده بيت ئامرازه كانى پيگه يشتن به خينه گه ر بۆ يه كتر ناسين، پيگه وه كار كرده ن و يه كگرتن.

مه سه له ي نه وه كان ئالۆزو تي كچر ژاوه و ده كر ي ت به چاك و خراپ به كار بريت. ئه گه ر نه وه كانمان هاو كار ي كرده ن، يه كتر ته واو كرده ن و پيشبپ كتيان پيره وي كرده، ئه وا سه ره نجامه كه باش ده بيت. ئه گه ر چوون به گزى يه كداو ناكۆك بوون و كه وتنه مملانيوه، ئه وا سه ره نجامه كه خراپ و ويرانكار ده بيت. بيگومان به بى دانايى و نه زموونى گه وره كان و تواناو وزه ي گه نجه كان سه ره كه وتن به ده ست نايه ت. لي ره شدا پيوسته كار كرده ن سه نگی مه حه ك بيت، نه ك ته مه ن.

چه‌ند خه‌سه‌له‌تیکی حیزبی کوردی

حیزبی سیاسی له کۆمه‌لگه‌ پێشکه‌وتوه‌کاندا رێکخراویکی کۆمه‌لگه‌یی نوییه، که چه‌ند هیزیک کۆمه‌لایه‌تی له‌خۆده‌گریت و گوزارشت له‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیان ده‌کات، ئامانجی چاره‌سه‌رکردنی ناکۆکییه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کانه‌ به‌شیوازی ئاشتیخوازانه‌ی هه‌نگاوه‌هه‌نگاو، که‌ به‌پێی رێژه‌ی ته‌رازووی هیزه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان له‌ هه‌لومه‌رجیک دیا‌ریکراودا ده‌ستنیشانده‌کریت. بۆیه‌ به‌ گرنگترین دامه‌زراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی داده‌نریت و چاکترین به‌لگه‌ی به‌شداریکردنی سیاسی چالاکانه‌ و ئاماده‌بوونه‌ له‌ بریارسازیدا. جا ئه‌وه‌ له‌ رێگه‌ی دامه‌زراوه‌کانی یاسادانانه‌وه‌ بێت، یان چاودێریکردنی ده‌سه‌لاتی جیه‌جیکردن، یاخود ده‌ستاوده‌ستکردنی ئاشتیخوازانه‌ی ده‌سه‌لاته‌وه‌. هه‌روه‌ها حیزبی سیاسی ئامرازیکه‌ بۆ هه‌لکشانی توێژو‌چینه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان له‌ لاوه‌کیته‌ی و ده‌سته‌گه‌ری به‌رژه‌وه‌ندییه‌وه‌ بۆ باوه‌شی گشتبوونی کۆمه‌لایه‌تی و به‌رژه‌وه‌ندی نیشتمانی گشتی.

حیزبی کوردی به‌شیوه‌یه‌کی گشتی خاوه‌ن خه‌سه‌له‌تی عه‌قیده‌خوازانه‌یه، واته‌ خاوه‌نی کۆمه‌لایک ئامانج و داخوازی و تێروانینی خۆیه، که‌ بینینی واقع‌وه‌ک خۆی بۆ خاوه‌نه‌که‌ی سه‌خت و مه‌حال ده‌کات. واته‌ خه‌یاڵپالاییه‌کی پێ به‌خشیوه‌ گوايه‌ ویستی ئیراده‌گه‌رانه‌ شوینی حه‌قیقه‌ته‌ واقعه‌کان و یاسا‌بابه‌تیه‌کان ده‌گریته‌وه‌و به‌ش (حیزب) ده‌توانیت گشت (کۆمه‌لگه‌) دیا‌ریبکات، بروای خۆی زالبیت به‌سه‌ر هه‌لومه‌رجی بابه‌تیدا، خه‌ون و خواسته‌ تایبه‌تیه‌کان بینه‌ راستی په‌ها بۆ تیکرای کۆمه‌لگه‌. له‌م پوانگه‌یه‌وه‌ حیزبی کوردی خاوه‌ن چه‌ند خه‌سه‌له‌تیکی ئیشکالیه‌تنامیزه، که‌ ده‌بیت بخزینه‌په‌و به‌مه‌به‌ستی په‌خنه‌لێ‌گرتن و چاکسازی:

١/ بپروابوونی په‌هاخوازانه‌ی ئه‌ندام و لایه‌نگرانی به‌ حیزبه‌که‌و ده‌روه‌ستبوونی بێ‌قه‌یدو‌مه‌رجیان به‌ رێبازه‌که‌یه‌وه‌و په‌تکردنه‌وه‌ی هه‌رشتیک بکه‌ویته‌ ده‌ره‌وه‌ی ئه‌و رێبازه‌و به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی هه‌ر بۆچوونیک نیشانه‌ی پرسیار‌بخاته‌ سه‌ر یه‌کیک له‌ جومگه‌کانی.

۲/بوونی خواستی به‌ده‌سته‌هینانی ده‌ستکه‌وت، که بۆته هۆی قۆرخکردنی ده‌سه‌لات، به‌و پێیه‌ی حیزب ئامپازیکه‌ بۆ مۆنۆپۆلکردنی سامان و هێز، جله‌وکردنی گشت کایه‌کانی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و دارپشته‌وه‌ی بونیادی کۆمه‌لگه‌ به‌شپۆه‌یه‌ک که له‌گه‌ڵ به‌رژه‌وه‌ندی توێژگه‌رانه‌ی خۆیدا ده‌گونجی‌ت.

۳/په‌یوه‌ندییه‌کانی ناوخۆ ده‌روه‌ی له‌سه‌ر بنچینه‌ی ده‌سته‌خا‌زانه دامه‌زراوه، نه‌ک بوونی پرۆژه‌یه‌کی خاوه‌ن ئامانج و قازانج. به‌مجۆره‌ش ئه‌و حیزبه‌ زیاتر له‌عه‌شیره‌ته‌وه‌ نزیکه، چونکه‌ وازه‌هینانی ئه‌ندامیک و چونه‌ ناو رێکخستنیکی تره‌وه‌ لادانیکی ئه‌خلاقیه و به‌خیانه‌ت ده‌ژمی‌ری‌ت.

۴/کامل‌بوونی بر‌وای سیاسی هه‌ستیکی به‌خشیوه، که حیزب می‌ژوویه‌کی نوێ به‌ریاده‌کات له‌وه‌وبه‌ر نه‌بوه‌و جیهانی‌ک بنیات ده‌نێ‌ت نوێ و بپۆینه‌یه.

۵/کورتکردنه‌وه‌ی گشت به‌هاو ره‌فتاره‌ چاکه‌کان له‌ شه‌ره‌فی بوونه ئه‌ندام له‌ ریزه‌کانیداو بر‌وابوون به‌ په‌یامه‌که‌ی و قوربانیدان له‌پینا‌ویدا، نه‌ک له‌پینا‌و پرۆژه‌یه‌کدا که ئامانج و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ گشتیه‌یه‌کانی تیک‌رای کۆمه‌لگه‌ له‌خۆده‌گرێ‌ت.

۶/خۆ نه‌زانین به‌به‌شی‌ک له‌ گشت و خۆ دانان به‌گشتیک که گوزارشت له‌سه‌رجه‌م پیکهاته‌کان ده‌کات و مافی نوینه‌رایه‌تیکردنی کۆمه‌لگه‌و گه‌ل و میلیه‌ت به‌خۆی ده‌به‌خشی‌ت.

۷/قۆرخکردنی حه‌قیقه‌ت و ره‌وایه‌تی و نیشتمانی‌په‌روه‌ری‌تی به‌خۆشی، یان له‌رێگه‌ی به‌کاره‌ینانی هێزه‌وه.

۸/گشت ئه‌و خه‌سه‌له‌تانه‌ بوونه‌ته‌ هۆی ئاماده‌بوونی پیرۆزی له‌ حیزبی کوردیدا. واته‌ حیزب، دروشمه‌کانی، پرۆگرام و پیره‌وی ناوخۆکه‌ی ده‌که‌ونه‌ ناو بازنه‌ی پیرۆزه‌وه‌و هه‌چ ویستیکی تاکه‌که‌سی ناتوانی‌ت ده‌ستیان بۆ به‌ری‌ت، یان گومان به‌چهند خالیکی بکات.

مافەکانى مرۇف

ئاخاوتن دەربارەى بابەتى مافەکانى مرۇف، قسەکردنە دەربارەى كەشى گشتىي پەرەپىدانى پۇشنىبرى و نوپکردنە ەى كۆمەلگە، چونكە پەرەپىدان و نوپکردنە ە بەبى دابىنکردنى مافى خويىندن و فېربوون، ئازادىي دەربېرىن، مافى جىاوازى، يەكسانى، دىموكراسى، شكۆمەندى و ھەلكردن، واتە بەبى دەستەبەركردنى بونىادىكى گشتىي بۇ كولتورى مافەکانى مرۇف و ئەو بەھاو ئاكارانەى سەرچاۋەيان لىۋە دەگرن، نايەنەدى.

لەم پروانگەيە ە، پەرۋەردەکردنى تاكەكانى كۆمەلگە لە پرووى مافەكانى مرۇف ە ە گرنگ و پىۋىستە، چونكە دەبىتە ەوى جىگىربوونى كولتورىك، كە داكۆكى لە مرۇف و بوون و بىركردنە ە ەو كارپىكردنەكانى دەكات. بە ەپىش دەستپىكىكى لۆژىكى و واقىيە بۇ ە ەر كارىك، كە ئامانجى پەرەپىدانى توخمى مرۇف و جىگىركردنى بەھاو ەلەسوكە ەتەكانى بىت و دەروازەيەكى پىۋىستىشە بۇ پەرەپىدان و نوپکردنە ەى كۆمەلگە. سەرەنجام بايەخدان بە مافەكانى مرۇف، سنورى ئەو بۇنە ە ەنگانە جىدە ەلپت، كە سالانە دىنە پىشە ە، ەك پۇژى جارى گەردوونى مافەكانى مرۇف، پۇژى مندالان و ژنان و ەلكردن. بايەخدانىش بە مافەكانى مرۇف دەبىتە خەمىكى پۇژانەى بەرپرسىارانەى ئەقلانىي رىكخراۋ. بىگومان ەلپژاردنى پەرۋەردە ەك دەروازەيەك بۇ بلاۋكردنە ە ە چەسپاندنى كولتورى مافەكانى مرۇف، ستراتىژىكى بە ەيزە بۇ ەئانەدىي ئەو پۇژەيە.

پەرۋەردەکردنى تاكەكان لە پرووى مافەكانى مرۇف پەرۋەردەکردنىكى مەعرىفانەى پرووت نىيە، بەلكو بەپلەى يەكەم پەرۋەردەکردنىكى بەھاخاوانەيە، چونكە بايەخدانى ئەو پەرۋەردەيە بە لايەنى مەعرىفى دوانامانج نىيە، بەلكو لە بنچىنەدا پروودەكاتە رەفتار. خۇ ئەگەر ەندىك جار ە ەركە ەيت بايەخ بە لايەنى مەعرىفى دەدات، ئە ە ەك دەروازەيەكى بنچىنەيە بۇ گەيشتنە برۋا رەفتارەكانى تاكەكان. ئە ە پەرۋەردەکردنەش بايەخ نادات بە پركردنى مىشكى تاك بە زانىارى

ده‌بارەى شکۆمەندى، ئازادى، يەكسانى، جىاوازى و چەمكەكانى دىكە، بەلكو لە بنچىنەدا بايەخەدەتات بەوەى مرۆف كار بەو مافانە بكات، برۆاى پىيان هەبىت، بۆ ئەوانى دىكەشى بە پەوا بزانى و وەك پرنسىپگەلى پايدار پىزيان لى بگرىت. واتە ئەو چەمكە زانىارى نىن تەنيا بۆ فىربوون، بەلكو بەهاگەلى گرنگ بۆ ژيان. واتە ئەو پەرۆدەكردنە ماناى دامەزراندن و جىگىركردنى ئەو مافانە يە وەك بەهاگەلى گرنگ لەسەر ئاستى هۆشمەندى، ويژدان و هەستوسۆزو وەك پەفتارى كردهى لەسەر ئاستى پراكتىكى. ئامانجى ئەو پەرۆدەكردنەش دروستكردنى هاوالاتىەكە برۆاى بە بەها ديموكراتىەكان و مافى مرۆف هەبىت، پىزيان لى بگرىت، لە ژيانى پۆزانەدا بيانپارىزىت و جىبەجىيان بكات.

پەرۆدەكردن لە پەوى مافەكانى مرۆفەو پەرۆدەكردنىكى مرۆفانە يە، واتە پەوى لە مرۆف دەكات وەك بوونىك. پۆشنگەرانەى ئەقلانىيە، واتە پشتنەستورە بە چەمگەلى وەك خود، ئەقل، ئازادى، هەلكردن، جىاوازى، شكۆمەندى، يەكسانى و ديموكراسى. پەخنەگرانەيشە، واتە بەگشت ئەو بەهاو پرنسىپو پەفتارانەدا دەچىتەو، كە ناكۆكن لەگەل مافەكانى مرۆفدا و پىگرن لەبەردەم كارپىكردنينا. هەرۆهە ئەو پەرۆدەكردنە تەنيا ئاستى خویندن و قوتابخانەكان ناگرىتەو، بەلكو شۆردەبىتەو بۆ ناو خىزان، كايە جۆربەجۆرەكانى كۆمەلگەو ئامرازەكانى راگەياندن. واتە كارىكى هاوبەشە خىزان، خویندنگە و سەرتاپاى كۆمەلگە بەشدارى تىدا دەكەن.

گه‌نج و داموده‌زگا و ریکخراوه‌کان

له کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا ئه‌رکیکی گرنه‌گ، سه‌باره‌ت به‌ گه‌نجان، ده‌که‌وئته سه‌ر شانی داموده‌زگا په‌سه‌می و ریکخراوه‌سیاسیه‌کان، ئه‌ویش زه‌مینه‌خۆشکردنه بۆ ئه‌وه‌ی چه‌کدارین به‌ زانیاری و زانست، نه‌وه‌ی سه‌رده‌مه‌که‌ی خۆیان بن، تواناکانی خۆیان بخه‌نه‌کار، ئه‌زموونی هه‌مه‌لایه‌ن و چاک به‌ده‌ستبێنن. که‌چی به‌داخه‌وه، زۆربه‌ی ئه‌و داموده‌زگا و ریکخراوانه‌ خاوه‌ن رۆحی پیشوازیکردن نین له گه‌نجان و سلده‌که‌نه‌وه له‌وه‌ی بیانیه‌ینه‌ ناو جومگه‌ گرنه‌گه‌کان و به‌شداریانکه‌ن له‌ بپاراسازیدا. ئه‌مه‌ش بۆته‌ هۆی پیربوونی جه‌سته‌ی ریکخراوه‌بیان و لاوازبوونی کارکردنیان. بۆ ئه‌وه‌ی گه‌نجان هی‌زی بزوینه‌رو وزه‌ی له‌بن نه‌هاتوو و داهاتوی کۆمه‌لگه‌که‌مان بن، گرنه‌گه‌ ئه‌و داموده‌زگا و ریکخراوانه‌، له‌ مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل گه‌نجاندا، په‌چاوی چوار په‌هه‌ندی سه‌ره‌کی بکه‌ن:

- **گفتوگۆکردن:** واته‌ به‌رپۆه‌به‌ری داموده‌زگا‌کان و سه‌رکرده‌ی ریکخراوه‌کان ته‌نیا فرمان بۆ گه‌نجان ده‌رنه‌که‌ن، به‌لکو گوئیان لێ بگرن، گفتوگۆیان له‌گه‌ل بکه‌ن و شیوازی بپوه‌ینان، به‌لگه‌هینانه‌وه‌و جیاوازی بیروپا بگرنه‌به‌رو سروشتی باوکسالارانه‌ی په‌یوه‌ندیی بگۆرن به‌ ئه‌قلانی، تاکخوازی بگۆرن به‌ دیموکراتیانه‌و مۆنۆپۆلکردن بگۆرن به‌ به‌شداریبیکردن. چونکه‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی ناو داموده‌زگا و ریکخراوه‌کان ئه‌نجامی گفتوگۆ پیکه‌یشه‌ن پته‌وده‌بیته‌ و ده‌بیته‌ هۆی به‌هی‌زبوونی رۆحی کاری به‌کۆمه‌ل و هاندانی زیاتری گه‌نجان بۆ کارکردن و داهینان.

- **فراوانکردنی رۆوبه‌ری به‌خشنده‌یی:** یاسا و رێنماییه‌کان رۆلی گرنه‌گیان هه‌یه له‌ دیاریکردنی رۆوبه‌ری به‌خشنده‌یی گه‌نجاندا، جا ئه‌وه‌ له‌ رێگه‌ی توانای هاندانی به‌رپۆه‌به‌رو سه‌رکرده‌کانه‌وه‌ بیته‌، یان له‌ رێگه‌ی سروشتی ئه‌و ئه‌رکانه‌وه‌ بیته‌ که‌ ده‌که‌ونه‌ ئه‌ستۆی کارمه‌ندو ئه‌ندامان. لێره‌شدا خه‌لات و پاداشتکردن بنچینه‌یه‌، نه‌ک په‌یوه‌ندیی تاکه‌که‌سی و خزمایه‌تی. فراوانکردنی ئه‌و رۆوبه‌ره‌ مانای پێزگرتن و نرخاندنی بیروپا و کۆششه‌کانیانه‌، هه‌تا‌کو به‌ری ماندوو‌بوونی ئه‌وان له‌ خزمه‌تی

تویژیککی پوانکار یان ده‌سته‌یه‌کی به‌رژه‌وه‌ندخوازدا نه‌بیټ، که ده‌یه‌وئێ به‌سه‌ر شاناندا سه‌رکه‌وئیت. نرخ‌ی پاسته‌قینه‌ی به‌خشنده‌یی له‌ پله‌به‌رزکردنه‌وه‌و موچه‌ زیادکردنا نییه، به‌لکو له‌ پڕزگرتن، به‌هیندوه‌رگرتن و ئه‌و پێگه‌یه‌دایه، که گه‌نج به‌ده‌ستیدئێ.

- **گه‌شه‌پێدانی تواناکان:** زۆریه‌ی داموده‌زگاکان و سه‌رکرده‌ی پێکخراوه‌ سیاسییه‌کان گله‌یی ئه‌وه‌ له‌ گه‌نجان ده‌که‌ن که پڕواله‌تکار، بئ‌ وره‌و پشوکورتن و ئه‌رکه‌کانی خۆیان جیبه‌جئ‌ ناکه‌ن و نابه‌رپرسیارو خه‌مساردن. ئه‌گه‌ر ئه‌و خه‌سله‌تانه‌ پڕژه‌بیانه‌ش هه‌بن، به‌ته‌نیا ناگه‌رینه‌وه‌ بۆ که‌سایه‌تی گه‌نج، به‌لکو بۆ شیوازی سه‌رکردایه‌تیکردن و به‌پڕیوه‌بردنی داموده‌زگا و پێکخراوه‌کان، فه‌رامۆشکردن یان لاوازی به‌نامه‌ی گۆشکردن، پراهنان و پێگه‌یاندنی گه‌نجان، ده‌رفه‌ت نه‌په‌رخساندن بۆ که‌وتنه‌کاری ئه‌وان له‌ جومگه‌و ئاسته‌ جوړبه‌جوړه‌کانی کارکردندا و به‌رزنه‌کردنه‌وه‌ی پله‌کاری به‌تواناکانیان وه‌ک هانده‌ریک بۆ کارابوونی ئه‌وانی دیکه‌ش.

- **نموونه‌ی به‌رزو په‌خنه‌گرتن:** گه‌نج کاتی کارکردن له‌ داموده‌زگا یان پێکخراویکدا که‌سایه‌تیه‌که‌ یان زیاتر ده‌کاته‌ نموونه‌ی به‌رزی خۆی. نموونه‌ی پاسته‌قینه‌ش ئه‌وه‌یه، که‌ دووره‌ له‌ مه‌یلی پیاوه‌ل‌دان و موجامه‌له‌کردن و ناکه‌وئیته‌ ژئیر کاریگه‌ریی فشارو ترسه‌وه‌. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌یه‌ به‌ کرده‌وه‌ ده‌بینرئ‌ت نه‌ک به‌ قسه‌ ده‌خه‌رئ‌ته‌پوو. په‌خنه‌ش ئامپازی به‌رده‌وامبوونی ده‌ستپێشکه‌ری، گروتینی داھینان، چاککردنی خه‌وشی و که‌موکورییه‌کانه‌ و گرنگه‌ داموده‌زگا و پێکخراوه‌کان له‌گه‌ل گه‌نجاندا پێپه‌وی بکه‌ن و لییانی قبولی بکه‌ن و میکانیزم بۆ کارپێکردنی دا‌بنین.

په‌ره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ن

ئه‌زموونی هاوچه‌رخى مرۆفایه‌تى ئه‌وه‌ى سه‌لماندوهم كه هه‌موو كۆمه‌لگه‌یه‌ك ده‌توانی‌ت په‌ره‌پیدانی هه‌مه‌لایه‌ن به‌ی‌نیه‌تى ده‌ی، ئه‌گه‌ر سه‌رچاوه‌ ئابووری و مرۆیه‌كانى خۆی چاك وه‌به‌ریه‌ینى و پلانى واقعیى شایسته‌ى جیه‌جیه‌كردن بگه‌یته‌به‌ر.

په‌ره‌پیدان پرۆسه‌یه‌كى هه‌مه‌لایه‌نى خاوه‌ن په‌هه‌ندى ئابووری، كۆمه‌لایه‌تى، كۆلتووری و سیاسیه‌ى، ئامانجى هه‌ینانه‌دىی خۆشگوزهرانییه‌ بۆ گشت دانیش‌توان و تاكه‌كانى كۆمه‌لگه‌و ده‌سته‌به‌ركردنى ماف و ئازادییه‌ بنچینه‌یه‌كانى مرۆفه‌.

په‌ره‌پیدان پرۆسه‌یه‌ نه‌ك حاله‌ت، بۆیه‌ به‌رده‌وامه‌ و به‌په‌ی گۆرانی پیداو‌یسته‌یه‌كانى كۆمه‌لگه‌ نویده‌بیه‌ته‌وه‌. په‌ره‌پیدان پرۆسه‌یه‌كى كۆمه‌لگه‌یه‌ گشت توێژو چینه‌كان به‌شدارى تیدا ده‌كه‌ن و ناكری‌ت پشت به‌ تاغه‌ توێژو سه‌رچاوه‌یه‌ك به‌سه‌ترى. په‌ره‌پیدان پرۆسه‌یه‌كى هۆشمه‌ندانه‌ى مه‌به‌ستدارى خاوه‌ن ستراتیه‌زى درێزخایان و ئامانج و به‌رنامه‌گه‌لى كورتخایانه‌، نه‌ك هه‌نگاوێكى هه‌ر مه‌کیانه‌ى بێ سه‌روبه‌ر. په‌ره‌پیدان به‌په‌ی و یسته‌یكى تابه‌تى ئاراسته‌ده‌كری‌ت، كه وریایه‌ به‌رامبه‌ر به‌ ئامانجه‌كانى كۆمه‌لگه‌، توانای باش به‌كاره‌ینانى سه‌رچاوه‌كانى هه‌یه‌و به‌شپۆزێكى شارستانیه‌ى هاوچه‌رخ ده‌بزوێ. په‌ره‌پیدان په‌یوستى به‌بنیاتنانى بناغه‌یه‌كى توندوتۆل و دۆزینه‌وه‌ى وزه‌یه‌كى به‌ره‌مه‌ینانى خۆیه‌، به‌مه‌رجێك رێكخراویكى كۆمه‌لایه‌تى دروست، توانایه‌كى دامه‌زراوه‌یه‌ى چه‌سپوو، سه‌رچاوه‌یه‌كى مرۆی مه‌شقه‌راو، توانایه‌كى ته‌كنۆلۆژى خۆی، كه‌له‌كه‌بوونیكى چه‌ندایه‌تى و چونایه‌تى سه‌رمایه‌ى بۆ ده‌سته‌به‌ریه‌ت. په‌ره‌پیدان زیاده‌كردى به‌هه‌مه‌ینانى تاكه‌كانى كۆمه‌لگه‌یه‌، كه به‌ تێكراهاتى راسته‌قینه‌ى تاك ده‌په‌یوریت. په‌ره‌پیدان به‌رزكردنه‌وه‌ى توانا كۆمه‌لایه‌تى، سیاسى، ئابووری و ته‌كنۆلۆژیه‌كانه‌ بۆ گه‌یشتنه‌ ئامانجه‌كان.

هه‌یشتا په‌ره‌پیدان له‌ كوردستان نه‌بۆته‌ ستراتیه‌زى حوكمه‌رانه‌كانى كوردستان و پووبه‌پرووی كۆمه‌لێك گه‌رفتى جیدی بۆته‌وه‌، له‌وانه‌:

١ - قه‌یرانی به‌شداریکردن: لێ‌رده‌دا مه‌به‌ست لایه‌نی سیاسی نییه‌ به‌ته‌نیا، به‌لکو به‌شدارکردنی خه‌لکه‌ به‌ هه‌موو توێژو چینه‌کانه‌وه‌ له‌ پرۆسه‌ی په‌ره‌پێدانا، چونکه‌ ئه‌وه‌ یه‌که‌مین مه‌رجی هاتنه‌دی په‌ره‌پێدانی هه‌مه‌لایه‌نه‌ . به‌شداریکردن مانای به‌شداربوونی خه‌لکه‌ له‌ گفتوگۆکان و بریارسازی و جێبه‌جێکردندا، هه‌تا‌کو هه‌مووان هه‌ستبکه‌ن رۆلی گرنگیان هه‌یه‌و پرۆسه‌که‌ له‌ به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌مرۆ و داها‌توی ئه‌واندایه‌ .

٢ - لاوازی کۆمه‌ڵگه‌ی مه‌ده‌نی: چونکه‌ ئه‌گه‌رچی چه‌ندین رێکخراوی پیشه‌یی، سه‌ندیکی، کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنیبری له‌ئارادان که‌ چالاکن، به‌لام هێشتا ئه‌وانه‌ له‌ئاستی پێویستدانین و ده‌ره‌قه‌تی گرفته‌کان نایه‌ن و توانای ده‌سته‌به‌رکردنی پێداویسته‌ی‌کانیان نییه‌ .

٣ - بالاده‌ستی ناوه‌ندیتی و لاوازی ده‌سه‌لاته‌ ناوه‌په‌ییه‌کان: له‌به‌رئه‌وه‌ی سیسته‌می کارگێڕی کوردستان به‌شێوه‌یه‌کی گشتی گێڕاوی ویستی ناوه‌ندیتی و بێده‌سه‌لاتیی ئه‌نجومه‌نه‌ ناوچه‌یییه‌ سه‌ربه‌خۆکانه‌ .

٤ - لاوازی ئاماده‌بوونی هه‌کمپرانیه‌ هه‌ق‌و‌ یاسا: به‌وپێیه‌ی ده‌رفه‌تی وه‌ک یه‌ک و یه‌کسانی له‌به‌رده‌م یاسادا زۆر گرنکه‌ و دانیایی و به‌رده‌وامی ده‌به‌خشیته‌ وه‌به‌ره‌ینه‌رو هاو‌لاتیان و به‌بێ ئه‌وه‌ بێ متمانه‌یی له‌نیوان هاو‌لاتیان و هه‌کمپرانیدا سه‌ره‌له‌ده‌دات، ئه‌مه‌ش ئاسته‌نگ بۆ په‌ره‌پێدانیکی به‌کرده‌وه‌ دروسته‌کات .

٥ - سه‌روشتی (هه‌یعی ئابووری) کوردستان: ئه‌مه‌ش پێویستی به‌ دارشتنی سه‌راتیژیکی به‌کرده‌وه‌ی چالاک هه‌یه‌، بۆ گۆڕانه‌وه‌ی ئه‌و ئابوورییه‌ له‌ په‌ییه‌وه‌ بۆ به‌ره‌مه‌پێنان، که‌ پشتته‌ستوووه‌ به‌ فره‌په‌نگکردنی داها‌ت و زیادکردنی توانا‌کانی پێش‌بهرکێ .

هێمای زۆر هه‌ن بۆ خسته‌ن‌په‌رووی لاوازی په‌ره‌پێدان له‌ کوردستان، له‌وانه‌: نه‌بوونی ئازادی، ته‌شه‌نه‌کردنی هه‌ژاری و نایه‌کسانی و بێکاری، لاوازی چاودێریکردنی ته‌ندروستی، که‌می ده‌رفه‌تی خوێندن و په‌روه‌رده‌کردنی چاک، نا‌ئاماده‌یی سیاسه‌تی زامنکردنی کۆمه‌لایه‌تی، پێسه‌بوونی مه‌ترسیداری ژینگه‌...هتد .

مه‌سه‌له‌ی ژنان

مه‌سه‌له‌ی ژنان، له‌لایه‌که‌وه مه‌سه‌له‌یه‌کی مرۆفانه‌ی کۆمه‌لایه‌تی کومه‌لگه‌یه، له‌لایه‌کی دیکه‌وه مه‌سه‌له‌یه‌کی تایبه‌تیه‌و په‌یوه‌ندی به‌چه‌وساندنه‌وه‌ی ژن و ئه‌و شیوازانه‌ی به‌کاربردن و جیاوازیکردنی ره‌گه‌زی و یاساییه‌وه هه‌یه، که ژنان له‌بواره‌کانی ژیاندا به‌ده‌ستیا‌نه‌وه ده‌نالینن.

مه‌سه‌له‌ی ژنان، وه‌ک مه‌سه‌له‌یه‌کی گشتی، مه‌سه‌له‌ی ژنان و پیاوانه به‌یه‌که‌وه . واته مه‌سه‌له‌ی گشت کۆمه‌لگه و ئه‌قلانیکردن، عه‌لمانیکردن و دیموکراتیکردنه‌تی، چونکه مه‌حاله نیوه‌ی کۆمه‌لگه به‌بێ نیوه‌که‌ی دیکه‌ی پیشکه‌وه‌ی و گه‌شه‌بکات . لێره‌دا نابیت ئه‌م دابه‌شکردنه له‌گۆشه‌نیگایه‌کی چه‌ندایه‌تی یان ئامارکاری پووته‌وه ببینریت، به‌لکو ده‌بیت له‌پروانگه‌ی په‌کترته‌واوکردنی ئه‌و دوو ره‌گه‌زه‌وه سه‌پریبکریت . ئه‌مه‌ش بۆ جه‌غتکردنه‌وه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌ندامی‌تی ژن له‌کۆمه‌لگه‌و حوکمرانیدا هه‌چ جیاوازیه‌کی له‌گه‌ڵ ئه‌ندامی‌تی پیاودا نییه‌و کۆشه‌شکه‌کانی په‌ره‌پیدانی کۆمه‌لایه‌تی گه‌ره‌که‌ پوو له‌په‌ره‌پیدانی وه‌ک یه‌کی هه‌ردوو ره‌گه‌زه‌که‌ بکات . مه‌سه‌له‌ی ژنانیش، وه‌ک مه‌سه‌له‌یه‌کی تایبه‌تی، خه‌باتی ژنانه له‌پیناو ئازادبوون و یه‌کسانیداو ده‌ستپێکی پێویسته بۆ ئه‌و ئازادیه‌ی مه‌سه‌له‌ی ژنان ده‌گه‌یه‌نیته‌ پله‌ی مه‌سه‌له‌یه‌کی گشتی . لێره‌شدا هه‌چ لێک جیاکردنه‌وه‌یه‌کی میکانیکی له‌نیوان گشتی و تایبه‌تیدا نییه، چونکه یه‌که‌م به‌بێ دوهم بوونیکی به‌کرده‌وه‌ی نابیت، دوهمیش له‌ناو یه‌که‌مدا نه‌بیت ماناو به‌هایه‌کی نابیت . به‌وپێیه‌ی هه‌ر ده‌سته‌که‌وتیکی ژنان له‌بوارێ ئازادیدا، دیاریه‌که‌ پیشکه‌شی کۆمه‌لگه ده‌کریت و هه‌ر گه‌شه‌کردنیکی کۆمه‌لگه به‌ئاراسته‌ی ئازادیی راسته‌قینه‌دا، ژنان سوومه‌نده‌بن لێ . ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌یه مه‌سه‌له‌ی ژنان له‌دوائه‌نجامدا له‌سه‌ر ئاستی کۆمه‌لگه‌و سیسته‌مه گشتیه‌که‌ی و شیوه‌ی بوونی یاسایی و سیاسیی یه‌کلاده‌کریته‌وه .

بۆ چاره‌سه‌رکردنی مه‌سه‌له‌ی ژنان، بلاوکردنه‌وه‌ی هۆشمه‌ندیه‌کی هاوتا گرنگه . بۆیه سه‌ره‌تا ده‌بیت وینه‌ی ژن له‌زه‌ینی خودی ژندا به‌ده‌سته‌بهنریت، چونکه

ویناکردنی ژن سه‌بارهت به‌خودی خۆی، ویناکردنی ئەو دهرباره‌ی پیاو و کۆمه‌لگه‌و
 حوکمرانی ده‌ستنیشانده‌کات. واته ئەوه‌یه که دیاریی هه‌لۆیستی ژن به‌رامبه‌ر به
 پیاو ده‌کات وه‌ک دایک، په‌روه‌رده‌کار، مامۆستاو هاوسه‌ری له‌ خیزاندا. هه‌روه‌ها
 گه‌ره‌که بارودۆخی ژن له‌ کۆمه‌لگه‌ و پینگه‌ی له‌ گشت بواره‌کانی ژیانی گشتیدا
 ده‌ستنیشانبکریت و بزانی‌ت په‌نگدانه‌وه‌ی له‌ یاسا به‌کاره‌کاندا به‌دیده‌کریت، ئینجا
 هه‌ول‌بدریت به‌جۆریک گه‌شه‌ به‌و یاسایانه‌ بدریت، که گونجاوبیت له‌گه‌ڵ که‌سایه‌تی
 یاسایی، کۆمه‌لایه‌تی، ئەخلاقیی ژن و یه‌کسانی له‌گه‌ڵ پیاودا. هه‌روه‌ها کاربکریت
 بۆ ئەوه‌ی مه‌سه‌له‌ی ژنان له‌ مه‌سه‌له‌یه‌کی ژنانه‌وه‌ بکریته‌ مه‌سه‌له‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی
 ژنان و پیاوان پیکه‌وه. به‌وپیه‌ی ژن و پیاو له‌ کۆمه‌لگه‌دا هاوشان و دیمه‌نی
 پیاو له‌ زه‌ینی ژندا ده‌بیت وه‌ک دیمه‌نی ژن بیت له‌ زه‌ینی پیاودا. به‌وپیه‌ی
 مێبوونی ئازادانه‌ مه‌رجی نی‌ربوونی ئازادانه‌یه.

که‌واته ده‌کریت به‌شداریین له‌ سه‌رله‌نۆی بنیاتنانه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌ی ژن و ئازادی
 ژندا. ئەمه‌ش به‌پیی پرنسیپی ئازادی تاک و مافه‌کانی مرۆف و هاو‌لاتی و
 به‌هه‌نگاوه‌له‌هینان له‌و پاستیه‌وه‌ که مرۆف بۆ خۆی ئامانجه‌و ئازادی ئەو
 گرنگترین پو‌الته‌ و ناوه‌پۆکی مرۆقبوونیه‌تی. بیگومان داننان به‌وه‌دا، که ژن
 خودیکی مرۆفانه‌ی ئازادو تاکیکی سه‌ربه‌خۆی یه‌کسانه‌ به‌پیاو- له‌ گشت مافه‌کاندا
 - یه‌که‌مین ده‌ستپیککی ئازادی و پیشکه‌وتنی کۆمه‌لگه‌یه‌ و ئازادی ژنانیش مه‌رجی
 پێویسته‌ بۆ ئازادبوونی پیاوان.

گۆڤاری هه‌فتانه‌ ژماره (۷) ۱۳-۱۹ ته‌مموز ۲۰۰۸

رۆشنبیرو حوکمرانی

رۆشنبیران پۆلیکی گرنگ دەگێنن لە هوشیارکردنەوی تاکەکانی کۆمەلگە و گەشەپێدانی سیاسی و کۆمەلایەتی کۆمەلگە و حوکمرانیدا، پوهو هیئانەدی پەرەپێدانی هەمەلایەن، بەلام بەمەرجیک حوکمرانی بایخ بە رۆشنبیران بدات و ئەو کەشەیان بۆ دەستەبەریکات، کە پێویستە بۆ گێرانی ئەو پۆلە.

هەلومەرجی کۆمەلایەتی، سیاسی، ئابووری، میژوویی کۆمەلگە و پیکهاتەیی فیکری و دەروونی تاکەکانی کاریگەریان لەسەر هەلۆیستی رۆشنبیر و تیروانین و پۆلەکەیی هەیه. ئەگەرچیش رۆشنبیر بەشیکە لە کۆمەلگەو بەری هەلومەرجی کۆمەلایەتی گۆراویەتی، بەلام تارادەییەکی دیاریکراو جیاوازه لەگەڵ توێژەکانی ترداو بەهۆی هۆشمەندییەوه دەتوانیت پۆلیکی کاریگەرتر و جیاکارەتر لە کۆمەلگەدا بگێریت. سەرچاوەی ئەو کاریگەریی و جیاکارییەش دەگەرێتەوه بۆ ئەوهی، ئەوان دەتوانن لە رینگەیی وتەو نووسینەکانیانەوه دیاردە جۆربەجۆرەکان بخەنەپوو، گرافتەکانی کۆمەلگە دیاریبکەن و شیانبکەنەوه و چارەسەریان بۆ دەستنیشانبکەن. هەرۆها لەبەرئەوهی ئەو توێژەیی کۆمەلگە پیکدینن کە چاکتر لە سیاسەت و کارەکانی حوکمرانی، ئاقارە سیاسی و کۆمەلایەتیەکان، رەوتە ناوچەیی و هەرمایەتی و نێودەلەتیەکان تێدەگات.

بێگومان هەلەیه بڵین رۆشنبیر دەتوانیت - یان پێویستە - چارەسەر بۆ هەموو ئەو کێشەو گرفتەکانە بدۆزیتەوه، کە پووبەپووی تاکەکانی کۆمەلگە دەبنەوه، چونکە ئەوه بەدەرە لەتواناو وزەیی ئەو، بەلام هەر رۆشنبیرەو لە بواری شارەزایی خۆیدا دەتوانیت لە کایە یان چەند کایەیهکدا بکۆلیتەوه. رۆشنبیر دەتوانیت ئەو توێژینەوانەش ئەنجامبدات، کە حوکمرانی دەتوانیت بۆ دارشتنی سیاسەت و بێپارەسەری سویدیان لێ وەرگیریت و لە خزمەتی کۆمەلگەدا بیانخاتەگەر.

سروشتی کەشی ئازادیی فیکری کاریگەریی خۆی هەیه لەسەر دیاریکردنی ناوهرۆکی بەرھەمەکانی رۆشنبیران. بۆ هیئانەدی ئەو کەشەش کۆمەلگەیی هۆکار

گرنگن، له وانه ئازادىي دهربرين و هه لکردن له گه ل بيري ئه وانى ديكه و بوونى دهرفته كانى چاپ و بلاوكردنه وه. ليره شدا ئه وانه ي دسه لاتى حكومرانيان به دسه و هيه، رۆليان هه يه له هاندانى ئازادى فيكرى يان سنوور بۆ دانانيدا. ههروهها په يوه ندييه كى دوولايه نى له نيوان سروشتى حوكمرانى و قه باره ي ئه و رۆله دا هه يه، كه رۆشنبير ده يگيرت. رۆشنبير ده توانيت رۆلى زياتر له سايه ي حوكمرانيه كى ديموكراتيدا بگيرت و رۆليكى سنووردار له سيبه رى حوكمرانى سه رتاياگيرو ناديموكراتيدا ببينت. چونكه له سايه ي حوكمرانىي ديموكراتيدا دهرفته ي باشترو فراوانتر بۆ ده ستپيشكهرى رۆشنبير دهره خسى و بوارى ئازادىي دهربرينى فراوانتر له ئاراداه بيت. بۆيه رۆشنبير له حوكمرانىي ديموكراتيدا رۆليكى گه وهرتر ده گيرن له هينانه دىي په ره پيدانى ئابوورى، كۆمه لايه تى و سياسيداو باشترو به شدارييده كه ن له برپارسازىي حوكمرانيدا.

رۆشنبيران له روى په يوه ندييه وه له گه ل حوكمرانيدا جياوازن، تياياندا هه يه ملكه چى حوكمرانيه و به هيمى ئه و هه لده سورپت و هه نگاوده نييت، تياشياندا هه يه ملكه چى حوكمرانى نييه و خاوه ن هه لويستى خويه تى و په خنه له شاشييه كانى ده گريت. هه لويستى هه ريه كيكيشيان گرئداروى ئه وه يه، تا چ راده يه ك له روى داراييه وه گرئداروى حوكمرانيه. ئه وه ي پشتى ته واو به حوكمرانى ده به ستيت، جياواز هه لسوكه و تده كات له وه ي پشتى پى نابه ستى. ههروهها ئه و هه لويسته گرئداروى راده ي هۆشمه ندىي خودى رۆشنبيره و په بيردنييتى به وه ي ده بيت ماويه ك له نيوان خوى و حوكمرانيدا هه بيت و په يام و كارى رۆشنبير له وه ي حوكمرانى جيا بكاته وه.

گه‌نج و بیکاری

گه‌نجان نه‌وه‌ی کار، به‌ره‌مه‌ینان، هیز و توانا، وزه، به‌هره‌و شاره‌زاین و بیر له بنیاتنانی دۆخی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی خۆیان ده‌که‌نه‌وه، ئەمه‌ش پشتنه‌ستور به‌خۆیان و له‌پێگه‌ی کارو به‌ره‌مه‌ینانه‌وه، به‌تایبه‌تی ئەوانه‌ی خۆیندنیان ته‌واو‌کردوه و به‌شیک‌ی زۆری ژیا‌نی خۆیان له‌خۆیندنا به‌سه‌ربردوه. بیکاری نه‌بوونی ده‌رفه‌تی کاره‌ بۆ ئەوانه‌ی توانا و خواستی کارکردنیان هه‌یه‌و کیشه‌یه‌کی ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی، ده‌روونی و سیاسیه‌ی، هه‌زاران گه‌نج به‌ده‌سته‌یه‌وه ده‌نالینن، که‌ گیرۆده‌ی ده‌ستی نه‌بوونی پلانی گونجای دامه‌زراندن و پاره‌ینانی حکومه‌ت بوون.

بیکاری کاریگه‌ریی زۆری هه‌یه‌ له‌سه‌ر ته‌ندروستی ده‌روونی و جه‌سته، چونکه‌ پێژه‌یه‌کی زۆری بیکاره‌کان بره‌به‌خۆبوون له‌ده‌سته‌ده‌ن، پێزیان بۆ خۆیان که‌مه‌بێته‌وه و هه‌ست به‌ تیکشکان ده‌که‌ن. هه‌روه‌ها خه‌مساردی، بیه‌یوایی، دل‌ه‌پاوکی، خه‌موکی و نا‌ئارامی زالد‌ه‌بیت به‌سه‌ریاندا و تووشی چه‌ندین نه‌خۆشی جه‌سته‌ش ده‌بن و جیه‌شتنی ولات و کۆچکردن ده‌بیته‌ چاره‌سه‌ری نمونه‌یی بۆ دۆخی ئالۆزو مه‌ترسیداریان.

ده‌سته‌وستانی کۆمه‌لگه‌، واته‌ حکومه‌ت و که‌رتی تاییه‌ت، له‌ئاست دابینکردنی ده‌رفه‌تی کارکردن بۆ گه‌نجان، سه‌ره‌نجامی خراپی هه‌یه‌ بۆ ئینتیمای ئەوان بۆ نیشتمانه‌که‌یان و ده‌بیته‌ هۆی سه‌ره‌ل‌دانی تو‌ره‌بوونیان له‌ کۆمه‌لگه‌ و په‌نا‌بردنیان بۆ توندوتیژی، وێرانکردن و هۆشبه‌ره‌کان. بۆیه‌ گرنگه‌ بایه‌خی ته‌واو به‌ خسته‌نکاری گه‌نجان بدریت، به‌تایبه‌تی که‌ ئیستا بیکاری بۆته‌ ده‌ردیکی کوشنده‌ی وه‌های چاره‌سه‌ری ده‌ستوبرد و هه‌مه‌لایه‌نی گه‌ره‌که‌. لێره‌شدا گرنگه‌ حکومه‌ت سیاسه‌تیک بگه‌ریته‌ به‌ر که‌ هاوسه‌نگی له‌نیوان خسته‌نکارو به‌ره‌می خۆیندنا رابگریت، بۆ پێگرتن له‌وه‌ی ناکۆکی له‌نیوان ئەو دوو کایه‌یه‌دا هه‌بیت و خاوه‌ن بره‌وانامه‌ی زۆر به‌ره‌م نه‌یه‌ن، که‌ ده‌رفه‌تی کارکردنیان نه‌بیت. هه‌روه‌ها پێویسته‌ بایه‌خ به‌ خۆیندنه‌ پیشه‌یه‌کان و پاره‌ینانی پیشه‌یی بدریت و هانی که‌رتی

تایبەت بدریّت، بە‌تایبەتی کەرتی بە‌رە‌هە‌مە‌پە‌نەر، بۆ دابینکردنی دە‌رفە‌تی کاری فراوان و هە‌مە‌جۆر بۆ گە‌نجان. ئینجا سو‌دبە‌خشی‌شە‌ سیاسی خانە‌نشینکردنی نە‌وه‌کانی پێ‌شوو بگێ‌ری‌تە‌ بە‌ر، بۆ پە‌خساندنی شو‌ینی کار بۆ گە‌نجان، بە‌مە‌رجێ‌ک ئێ‌و سیاسی‌تە‌ پ‌رۆ‌سە‌ی گۆ‌یزانە‌وه‌ی ئێ‌زموون و شارە‌زایی نە‌وه‌کانی پێ‌شوو بۆ گە‌نجان مسۆ‌گە‌ری‌کات و ماندووبوونی نە‌وه‌کانی پێ‌شوویش بە‌فیرۆ‌نە‌پ‌وات.

فراوانبوونی مە‌ودای تێ‌روانین سە‌بارە‌ت بە‌ پ‌ۆ‌لی گە‌نجان لە چارە‌سەرکردنی کێ‌شە‌ نیشتمانی‌کان و پە‌رە‌پێ‌داندا مە‌سە‌لە‌یە‌کی گ‌رنگ و بنچینە‌ییە‌ نابێ‌ت فە‌رامۆ‌ش‌ب‌ک‌ری‌ت، چونکە‌ گە‌نجان تە‌نیا هی‌زی کارنێ‌ن لە بازاری کارکردندا، بە‌ل‌کو گە‌رە‌کە‌ هە‌لۆ‌س‌تە‌ب‌ک‌ری‌ت لە‌ئاست پ‌ۆ‌لیان لە‌ ژیا‌نی گ‌شتیدا و پ‌ۆ‌لیان قە‌تیس نە‌ک‌ری‌ت لە‌ بواری دامودە‌زگا حکومە‌یه‌کان و بە‌رە‌هە‌مە‌پە‌نای پێ‌شە‌سازی و ک‌شتوکالی و ئا‌و‌ە‌دانکردنە‌وه‌دا، بە‌ل‌کو با‌یە‌خ بە‌ پ‌ۆ‌لی جیا‌کارە‌یان بدری‌ت لە‌ مە‌سە‌لە‌کانی نە‌ه‌یش‌ت‌نی نە‌خو‌یندە‌واری، پ‌یک‌خ‌ست‌نی خێ‌زان، پ‌رۆ‌ژە‌کانی خ‌زە‌ت‌گ‌وزاری تە‌ندروستی و کۆ‌مە‌لایە‌تی و پ‌یک‌خ‌را‌وه‌کانی کۆ‌مە‌لگە‌ی مە‌دە‌نیدا. .ه‌ت‌د.

بۆیە ئێ‌وه هانماندە‌دات ب‌ل‌ئین چاک‌ترین چارە‌سەر بۆ کێ‌شە‌کانی گە‌نجان، جگە‌ لە دابینکردنی کار، بە‌ش‌دارپێ‌کردنیا‌نە‌ لە پ‌رۆ‌سە‌ی پە‌رە‌پێ‌دان و بە‌رپ‌ۆ‌ه‌بردنی سیاسی دیموک‌راتیا‌نە‌دا، لە‌سەر ئاستی سیاسی و کۆ‌مە‌لایە‌تی و سە‌ندیکا‌یی. هە‌روه‌ها مە‌ش‌ق‌پ‌یک‌کردن و را‌ه‌ینانیا‌ن بۆ گ‌رتنە‌ئە‌ستۆ‌ی بە‌پ‌رسیا‌ری‌تی پ‌یک‌خ‌را‌وه‌یی و پا‌ه‌رایە‌ت‌یک‌کردنی ئێ‌و دامە‌زرا‌وانە‌ی تیا‌یاندا دە‌خو‌ینن، پا‌دە‌ه‌ین‌ری‌ن، یا‌ن کاتی دە‌ست‌بە‌تالی بە‌سەر دە‌بە‌ن، جا ئێ‌وانە‌ لە‌نا‌و زانکۆ‌و پە‌یمانگە‌کاندا بی‌ت، یا‌ن پ‌یک‌خ‌را‌وه‌ نا‌حکومە‌یه‌کان و یا‌نە‌ جۆ‌ر‌بە‌جۆ‌ره‌کاندا.

شهره‌فپاریزی

شهره‌ف چه‌مکیکه به‌پیی کولتووو ئاستی گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لگه ده‌گۆرپیت و مانایه‌کی رپژه‌یی هه‌یه، ناکرپت پیناسه‌یه‌کی بۆ بکه‌ین، که راست بیٔ بۆ هه‌موو کۆمه‌لگه و سه‌رده‌میک.

له کۆمه‌لگه پيشکه‌وتوووه‌کاندا شهره‌ف له سه‌رووی هه‌موو به‌هاکانی دیکه‌وه‌یه و کۆمه‌لک خه‌سله‌ت له‌خۆده‌گرپت، وه‌ک: خۆشه‌ویستی نیشتمان، راستگویی، سه‌رپاستی، ده‌ستپاکی، وه‌فاداری، چاکه‌کاری و ئه‌وانی دیکه، که مرۆف پایه‌دارده‌کن و ده‌یگه‌ننه ئاستی شکۆمه‌ندی. که‌چی له کۆمه‌لگه دواکه‌وتوه‌کانی وه‌ک کوردستاندا شهره‌ف قه‌تیسده‌کرپت له به‌شیکی بچوکی جه‌سته‌ی ژن و ره‌فتاری سیکسیدا. به‌ویپیه‌ش پیاو له ده‌ره‌وه‌ی جه‌سته‌ی ژن شهره‌فی نییه‌و ژنیش پارپزه‌ری شهره‌فی خۆی و خیزانه‌که‌یه‌تی. سه‌ره‌نجام پیاوی شه‌ریف ئه‌و که‌سه‌یه، که ژنه‌که‌ی خیانه‌تی لئ ناکات و که‌که‌ی یان خوشکه‌که‌ی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل هپچ نیرینه‌یه‌که‌دا نابه‌ستپت، نه‌ک ئه‌وه‌ی که دزی ناکات، ده‌ستی خه‌لکی نابرپت، کاره‌که‌ی خۆی به‌چاکی پاییده‌کات، به‌رتیل وه‌رناگرپت، شتی به‌سه‌رچوو نافروشیٔ، پارهی ناره‌وا ناخوات، ساخته‌کاری و فیٔل ناکات، ئازادی تاکه‌که‌سیی که‌سانی دیکه زه‌وت ناکات...هتد.

ئه‌و جۆره تیپوانینه نیرسالاره باوه، وایکردوه ژن هه‌ست به که‌مایه‌تی خۆی بکات و هه‌میشه له دۆخی دلله‌راوکی و ترسدا بژی و جه‌سته‌ی خۆی - پوووتر په‌رده‌ی کچینی خۆی - پاریزپت، هه‌تا زیانی پئ نه‌که‌ویٔ و نه‌بیٔته مایه‌ی سه‌رشۆپی بۆ خیزانه‌که‌ی. پیاویش له‌لایه‌که‌وه ژن به مولکی خۆی دابنئ و له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه جه‌سته‌ی ژن به سمبولی شهره‌فی خیزان بزانیٔ. به‌و جۆره ده‌ستکاریکردنی پاکیزه‌یی ئه‌و جه‌سته‌یه به ده‌ستدریژی بۆ شهره‌فی خیزان به‌گشتی دابنرپت و سزای سه‌ختی ژن بدرپت و به‌بیانوی شهره‌فپاریزی بکۆررپت و ئه‌تکبکرپت، ته‌نانه‌ت زۆرجار ته‌نیا له‌به‌ر گومانپیکردن یان قسه‌وقسه‌لۆکی خه‌لکی.

دهبیت جهغت له‌سه‌ر ئه‌وه بکریتته‌وه، که کیشه‌ی توندوتیژی دژی ژنان و ئه‌و تاوانانه‌ی به‌بیانوی شه‌ره‌فپارێزییه‌وه پووده‌ده‌ن، ته‌نیا به‌ ده‌ستکاریکردنی ده‌قیکی یاسایی یان سزادانی بکه‌ره‌کان چاره‌سه‌رنابیت، به‌لکو گۆرپینی سیسته‌می به‌هاکان و ئه‌خلاقێ کۆمه‌لگه‌ی گه‌ره‌که، ده‌ستکاریکردنی پاشخانی کولتوری و کۆمه‌لایه‌تی و ئایینی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی پێویسته، هه‌تا له‌ پاشکه‌وتووویه‌وه بگۆیززیتته‌وه بۆ نوێگه‌ری و پراگه‌یشتن به‌ گه‌شه‌کردنی هاوچه‌رخدا. ئه‌گه‌ر پاپرسییه‌ک ده‌رباره‌ی تاوانی کوشتن به‌بیانوی شه‌ره‌ف بکه‌ین، ده‌رده‌که‌ویت زۆریک دژی ئه‌و کوشتنه‌ پاده‌وه‌ستن و به‌ کاریکی خراپی داده‌نین، که‌چی هه‌ر به‌رده‌وامه‌و له‌بره‌وسه‌ندنايه . واته‌ کیشه‌که‌ په‌یوه‌ندی به‌ میکانیزمی بیرکردنه‌وه‌ی به‌کۆمه‌له‌وه‌ هه‌یه‌و له‌به‌رامبه‌ر کیشه‌ی کۆمه‌لگه‌یه‌ک راوه‌ستاوین، که‌ به‌ده‌ست شله‌ژانی فیکری، کولتوری، کۆمه‌لایه‌تی و ئایینی‌وه‌ ده‌نالینیت .

دهبیت ئه‌وه دووپاتبکریتته‌وه، هه‌تا‌کو پیاو تا‌قه بریاربه‌ده‌ست بیت له‌سه‌ر ئاستی کۆمه‌لایه‌تی، ئابووری، رۆشنبیری و یاسادانان، ئه‌وا کوشتنی ژنان به‌بیانوی شه‌ره‌ف وه‌ک خۆی ده‌مینیتته‌وه‌و ژنیش قوربانی ده‌بیت . بۆیه‌ گرنه‌گه‌ هه‌ولبدریت بۆ فراوانکردنی بنکه‌ی کارکردن، هه‌تا‌کو ژن به‌شیکی سه‌ره‌کی بیت له‌ گه‌شه‌پیدانی کۆمه‌لگه‌و وه‌ک پیاو ئه‌رک و مافی هه‌بیت . پێویسته‌ی کوشتن به‌بیانوی شه‌ره‌ف وه‌ک مه‌سه‌له‌یه‌کی دادوه‌ریی ئاسایی سه‌یربکریت، که‌ ده‌بیت کۆتایی پێ بیت و وه‌ک هه‌ر تاوانیکی دیکه‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ بکریت، چونکه‌ په‌یوه‌ندی به‌ کوشتنی مرۆقه‌وه‌ هه‌یه .

به‌رپرسیاریتی تاکه‌کەس

ئەزموونە کۆمە‌لایە‌تیە‌کان دە‌ریان‌خستوه، ئە‌گەر بته‌وئ گۆ‌پان به‌سەر ژیا‌نی کۆمە‌لایە‌تیدا به‌یئنی و تاکه‌کانیش به‌پیر گۆ‌پان‌کارییه‌که‌وه بچن، ئە‌وا گەر‌که تیروانینی کۆمە‌لگه‌و شی‌وازی مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ل ژیا‌ن بگۆ‌پیت. له‌ کۆمە‌لگه‌ی ئی‌مه‌دا خواستی گۆ‌پان‌کاری له‌سەر ئاستی کۆمە‌لایە‌تی بره‌و‌یسه‌ندوه، که‌چی ئە‌و خواسته هه‌میشه پووبه‌پووی شکسته‌خواردن ده‌بیته‌وه، چونکه تاکه‌کان گه‌یشتونته ئە‌و بروایه‌ی په‌خنه‌گرتن بئسووده‌و پۆ‌لی خۆی ناگێ‌پیت، به‌لام هه‌چ که‌سێک نا‌پرسیت: بۆ‌چی ئە‌و په‌خنه‌گرتنه زۆ‌ره‌ی له‌ کۆمە‌لگه‌دا هه‌یه پۆ‌لی نییه له‌ چاک‌کردنی کار‌پاییکردن له‌سەر ئاستی کۆمە‌لایە‌تی؟ بۆ‌چی پۆ‌ژانه ده‌یا‌ن و بگره‌سه‌دان جو‌ری په‌خنه به‌رچاوده‌که‌ون و نا‌پرسین کئ به‌رپرسیاره له‌ به‌رامبه‌ر فه‌رامۆش‌کردنیا‌ن؟ بۆ‌چی پۆ‌ژانه پۆ‌ژنامه‌کان چه‌ندین په‌خنه ده‌رباره‌ی بابته‌ی هه‌مه‌جو‌ر ده‌خه‌نه‌پوو، که‌چی کاریگه‌رییه‌کی ئە‌وتویان نییه له‌سەر واقیعی کۆمە‌لایە‌تی؟

له‌ کۆمە‌لگه‌یه‌که‌دا که‌ خواستی په‌خنه‌گرتن ده‌بیته‌ په‌فتاریکی به‌رده‌وامو پۆ‌ژانه، سه‌لیقه‌ی په‌خنه‌گرتن له‌ واقیعی لای تاکه‌کانی ته‌شه‌نه‌ده‌کات. ئە‌و سه‌لیقه‌یه‌ی به‌م شی‌وه‌یه‌ش پێ‌کدیت تاکه‌که‌سی نا‌بیت، به‌لکو سه‌لیقه‌ی په‌خنه‌گرتن ده‌بیت له‌ سه‌رتاپای کۆمە‌لگه‌. به‌م جو‌ره‌ش په‌خنه‌گرتنی تاک له‌خۆی ده‌گۆ‌پیت بۆ ته‌نیا په‌خنه‌گرتنی تاک له‌ کۆمە‌لگه‌که‌ی، چونکه ئە‌وه باشت‌ترین پێ‌گه‌چاره‌یه بۆ په‌رده‌پۆش‌کردنی سه‌رسمدان و تێکشکانه خودییه‌کان.

په‌خنه‌گرتن له‌ تاکه‌که‌س بناغه‌یه بۆ ئە‌وه‌ی کۆمە‌لگه‌ بتوانی پێ‌بازه‌کانی گۆ‌پان‌کاری بنیاتبێ، چونکه ئە‌گەر تاک گۆ‌پانی به‌سەر ئاکارو شی‌وازی تیروانینی خۆیدا هێنا، جا ئە‌وه له‌ بواری کار‌کردندا بێت یا‌ن بێ‌رک‌دنه‌وه، ئە‌وا کاریگه‌ری گۆ‌پان له‌سەر واقیعی کۆمە‌لایە‌تی خێراترده‌بیت. ئە‌مه‌ش ئە‌وه لێ‌کده‌داته‌وه، که‌ بۆ‌چی ئە‌و هه‌موو په‌خنه‌یه‌ی ده‌خ‌رینه‌پوو گۆ‌پان‌کاری نا‌هێننه‌ئاراوه. به‌شی‌وه‌یه‌کی دیکه‌، کاتی‌ک تاکه‌کان ده‌بنه‌ په‌خنه‌گر له‌ کۆمە‌لگه‌ به‌ته‌نیا، ئە‌وا گۆ‌پان‌کاری سه‌ختده‌بیت.

کاتیک تاکیکی کۆمه‌لگه، وه‌ک به‌پرستیکی حکومی، ئاماده‌نابیت په‌خه‌ له‌خۆی بگریت و په‌خه‌ی ئه‌وانی دیکه‌ش قبولبکات، به‌تایبه‌تی له‌ومه‌سه‌لانه‌دا که په‌یوه‌ندیان به‌کۆمه‌لگه‌وه‌هه‌یه، ئه‌وه‌ نیشانه‌یه‌کی پرونه‌ بۆ ئه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ نه‌یتوانیوه‌ سنووری کاریگه‌ریی تاکه‌که‌س تیپه‌رینی و به‌پرستیاریتی‌یه‌که‌ ده‌بیته‌ وشه‌گه‌لی په‌خه‌گرانه‌ و به‌ کۆپوکۆبوونه‌وه‌و ئامرازه‌کانی راگه‌یاندندا پرشوبلاوده‌بنه‌وه‌ . واته‌ کاتیک کۆمه‌لگه‌ ناتوانیت به‌پرستیاریتی سه‌باره‌ت به‌ مه‌سه‌له‌یه‌ک ئاراسته‌ی ئه‌وانه‌ بکات، که‌ پیویسته‌ بیگره‌ئه‌ستوو داوا له‌ به‌پرستیاری یه‌که‌م ناکریت هه‌لۆیستی خۆی ده‌برئ و پای خۆی به‌رامبه‌ر به‌ په‌خه‌که‌ بخاته‌پوو و په‌فتارو هه‌لۆیستی خۆی بگوریت، یان پیگه‌ی به‌پرستیاریتی جیه‌یلیت، ئه‌وا دامه‌زراو یان تاکه‌که‌س ده‌گه‌ریت به‌دوای ئامرازی به‌هیزو کاریگه‌رتدا، بۆ راگرتنی په‌خه‌ به‌هۆی یاساو پيساکان یان په‌نابردن بۆ ئه‌وانه‌ی له‌ په‌کاردا بالاترن .

ئو کۆمه‌لگه‌یه‌ی ده‌یه‌وئ به‌شیوه‌ی چاکتر بجیته‌ریوه‌ ئه‌وه‌یه، که‌ واده‌کات به‌پرستیاریتی تاکه‌که‌س بریتی بیت له‌ په‌خه‌گرتن له‌خۆی پیش په‌خه‌گرتن له‌ کۆمه‌لگه‌که‌ی، چونکه‌ تاک به‌پیی پیگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی خۆی- وه‌ک تاکو به‌پرست- ده‌بیته‌ دان به‌وه‌که‌موکوریانه‌دا بنی، که‌ له‌ بواره‌که‌یدا رووده‌دن، ئه‌وه‌ش له‌ پیگه‌ی په‌خه‌گرتنه‌وه‌ . ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌شی نه‌کرد، ئه‌وا پیویسته‌ له‌کاربخریت و که‌سانی شیاوو شایسته‌ بخریته‌ جیگه‌ی .

ته‌نگوچه‌له‌مه و ریفۆرمی سیسته‌می په‌روه‌رده

سیسته‌می په‌روه‌رده‌ی کوردستان سیسته‌میکی هاوچه‌رخ نییه، چونکه برپه‌ری پشتی پی له‌به‌رکردنه و پۆلی خویندکاران تیايدا کۆپیکردن و وه‌بیره‌ئینه‌وه‌و دووباره‌کردنه‌وه‌ی ئه‌وه‌یه که وه‌ریانگرتوه، به‌بی قولبونه‌وه له ناوه‌پۆکه‌که‌ی، که‌له‌که‌کردنی زانیارییه‌کانه، به‌بی هه‌له‌سته‌کردنی هۆشمه‌ندانه له‌ئاستیاندان. واته ئامانجی سیسته‌مه‌که یارمه‌تیدانی خویندکاره بۆ له‌به‌رکردنی زانیارییه‌کان و تۆمارکردنیان له‌سه‌ر لاپه‌ره‌کانی تاقیکردنه‌وه‌کان، به‌بی گویدانه ئه‌وه‌ی راده‌ی تیگه‌یشتن و سوودوه‌رگرتن چه‌نده‌و به‌بی ره‌چا‌و‌کردنی ئه‌وه‌ی په‌روه‌رده‌ی راسته‌قینه پشته‌ستوربه به‌گفتوگۆکردن، لیکدانه‌وه، شیکردنه‌وه‌و ئه‌زمونکردن به‌مه‌به‌ستی بزواندی می‌شک، به‌هه‌یزکردنی به‌لگه، زیادکردنی برپاوه‌خۆبوون، په‌ره‌پیدانی توانای ده‌ربرپین، راهینانی خویندکاران له‌سه‌ر پشت به‌خۆبه‌ستن و چاککردنی توانای په‌خه‌نگرتن و برپاوه‌په‌ئینان و بیرکردنه‌وه‌ی ئازادانه. ئه‌وه‌ش بوته هۆی خسته‌نه‌وه‌ی خه‌مساردی و پشت به‌خۆ نه‌به‌ستن، که‌م‌کردنه‌وه‌ی مه‌یلی خویندکاران بۆ بابه‌ته زانسته‌یه‌کان، لاوازکردنی توانای تیگه‌یشتن، شیکردنه‌وه‌ی کیشه‌کان و بیرکردنه‌وه‌ی په‌خه‌نگرانه، هاندانی قبولکردنی کوێرانه‌ی مه‌سه‌له‌کان، قه‌تیسکردنی پۆلی مامۆستا له‌گه‌یاندنی زانیاریداو لاوازیوونی په‌یوه‌ندی کارلیککه‌رانه‌ی نیوان ئه‌و و خویندکاران و فه‌رامۆشکردنی توانا تاکه‌که‌سییه‌کانی هه‌ر خویندکارێک.

وێپای ئه‌وانه، چه‌ند گرفتێکی دیکه‌ی ئه‌و سیسته‌مه هه‌ن، وه‌ک: زالبوونی ده‌سه‌لاتخواری و توندوتیژی له پانتاییه‌کانیدا، پاشکه‌وتوویی شیوازه‌کانی وانه‌وتنه‌وه له هه‌موو ئاسته‌کانی خویندندا، لاوازیی پرۆگرامی پیگه‌یاندنی مامۆستایان پیش ته‌واوکردنی خویندن و که‌می راهینانی به‌رده‌وامی سالانه‌ی مامۆستایان پاش ته‌واوکردنی خویندن، ته‌قلیدی‌بوونی پرۆگرامه‌کانی خویندنی ئاسته‌ جووربه‌جووره‌کان و ناته‌به‌بیان له‌گه‌ل قۆناغی ئیمپۆی کۆمه‌لگه‌دا، که‌م بایه‌خکردنی پیشه‌ی مامۆستا و هه‌لئاوسانی به‌و خویندکارانه‌ی له هه‌موو بواره‌کانی دیکه‌ی خویندنی بالا ناکام ده‌بن.

ئەو دەرپرینانە مانای ئەوویە تەنگوچە لەمەیه ک لە بوارە کە دا هەیه . واتە وەزارەتی پەرورەدە، پەرورەدە کاران و کۆمەڵگەش هەست بەو دەکەن سیستەمی پەرورەدە لای ئیئە ژیانی تەنگوچە لەماوی بەسەر دەبات، بۆیە سیستەمی گونجاوینیە بۆ ئەم سەر دەمەو ئەگەر چارەسەریکی بۆ نەدۆزریته‌وه، ئەوا لە بری بەشداریکردن لە پەرەپێداندا، دەبێتە ئاستەنگ لەبەر دەمیدا. تەنگوچە لەمە کەش مانای بوونی کۆمەڵێک ئاستەنگ، بەر بەست و کێشەیه کە سیستەمە کە بە دەستیانە‌وه دەنالێنێ و بۆتە هۆی ئیفلجکردنی جوولەی ئاسایی، تیکچوونی ریتی سروشتیی، لاوازی کاریگەری گشتیی، کەم بەرەمی و بەپیرە‌وه‌نەهاتنی ئەو ئامانج، خواست و مەبەستانە ی لەپێناویاندا دروستبۆه .

چارەسەرکردنی تەنگوچە لەمە ی سیستەمی پەرورەدە، پێویستی بە خۆپاراستن لە دوو مامەڵەکردن هەیه: یە کەم/مامەڵەکردن لە گەڵ تەنگوچە لەمە کە دا وە ک شیانیکێ فرمانی، کە بۆ چارەسەرکردنی هەندیک دەستکاری چاکسازخواری سادە پێویستن . دوو مامەڵەکردنی تەکنیکخواری بچووککردنە‌وه‌خواری، کە گشت بە بەش لیکەداتە‌وه‌و لەو برۆایە‌دایە بۆ چارەسەرکردنی تەنگوچە لەمە کە، دەستکاریکردنی پرۆگرامی خویندن، شیوازی وانه‌وتنە‌وه‌و تاقیکردنە‌وه‌کان و باشکردنی پە‌یوهندیی نێوان مامۆستا و خویندکاران بە‌تەنیا بە‌سن .

هەر‌وه‌ها بۆ چارەسەرکردنی تەنگوچە لەمە کە، دوو جۆر ریفۆرم گرنگ و پێویستن، یە کێکیان لە‌ناستی بچووکدا کە خودی سیستەمی پەرورەدە دە‌گریته‌وه، ئە‌ویتریان لە‌ناستی گەر‌دا کە ریفۆرمە کە لە‌ناو ئەو سیستەمە‌دا گریده‌داتە‌وه بە ریفۆرمی هە‌مە‌لایەنی گشتیی لە‌ناو گۆمە‌لگە‌دا. واتە ئە‌گەر مە‌بە‌سته ریفۆرمە کە ئە‌قلانی و پۆزە‌تیفانە بێت، پێویستە لە دەست‌نیشانکردنی وردکارانە ی تەنگوچە لە‌مە ی پەرورە‌دەو ئاشنا‌بوونی زانستیانە بە هۆکار، پیکهاتە، سەر‌ه‌نجام و زیانە‌کانی‌وه سەر‌چاوه‌ب‌گریت و گری‌د‌ریته‌وه بە ریفۆرم لە گشت کایە‌کانی کۆمە‌لگە‌دا.

گۆفاری هەفتانە

شاریکی نموونه‌یی

نزیکه‌ی سالی‌ک له‌مه‌وبه‌ر باسی ئه‌وه ده‌کرا، سلیمانی ده‌کریته پایته‌ختی پۆشنبیری هه‌ریمی کوردستان. ئیستاش باسی ئه‌وه ده‌کریت، که سلیمانی ده‌کریته شاریکی نموونه‌یی. هیوادارم ئه‌و ده‌رپینه‌ی دوهم چاره‌نوسی وه‌ک ئه‌وه‌ی یه‌که‌م نه‌بی‌ت، که له‌ رووی واقعیه‌وه هه‌نگاوی بۆ هه‌لنه‌هینراو وه‌ک مره‌که‌بی سه‌ر کاغه‌ز مایه‌وه.

سه‌ره‌تا واچاکه‌ بانگه‌شه‌کارانی به‌نموونه‌یی‌کردنی شاری سلیمانی پیناسه‌یه‌ک بۆ چه‌مکی نموونه‌یی بکه‌ن، هه‌تا‌کو واتا‌که‌ی ئالۆزنه‌بی‌ت و سه‌ره‌نجام نه‌بی‌ته‌ پرۆپا‌گه‌نده‌کردن، یان خۆ قوتار‌کردن له‌ به‌رپر‌سیاری‌تی و بی‌ته‌ هه‌وینی پرۆژه‌یه‌کی گه‌وره‌، که شایسته‌ی ئه‌و شاره‌ بی‌ت. له‌به‌رئ‌وه‌ی هه‌ر شاره‌و به‌پیی‌ خه‌سه‌له‌ته‌ جوگرافی، کۆمه‌لایه‌تی، میژوویی، ئابووری و سیاسیه‌کانی توانایه‌کی دیاری‌کراوی هه‌یه‌ بۆ گه‌شه‌کردن و نا‌کریت‌باریکی لێ بنزیت، که توانای هه‌لگرتنی نه‌بی‌ت. هه‌روه‌ها گرنگه‌ خه‌سه‌له‌ته‌کانی ئه‌و نموونه‌یی‌بوونه‌و کایه‌کانی ده‌ستنی‌شان‌بکری‌ن، هه‌تا‌کو به‌رچا‌و‌پروونی هه‌بی‌ت و ئامانج به‌رجه‌سته‌بی‌ت، چونکه ئه‌وه هه‌نگاوه‌له‌هینانه‌که‌ واقعی و ئاسانتر ده‌کات.

شار بریتییه‌ له‌ خه‌که‌که‌ی، بازرگانی، ئابووری، کشتوکال، هونه‌رو بیناسازی، رێگا‌وبان و ها‌تو‌چۆ، هه‌ستوسۆزو په‌یوه‌ندییه‌کان، حکومه‌ت و سیاسه‌ت، کولتوو‌رو چیژوه‌رگرتن و ژینگه‌، راستگۆترین گوزارشتیشه‌ له‌ کولتوو‌ری میله‌تیک‌و گه‌شه‌کردنی. به‌و پێیه‌ش شاری نموونه‌یی:

-ئ‌وه‌ شاره‌یه‌ هوشیاریی خه‌که‌که‌ی له‌ ئاستیک‌دایه‌، که ته‌بایه‌ له‌ گه‌ل شارستانیه‌وونداو یاریده‌ده‌ره‌ بۆ هه‌ستکردنیان به‌ به‌رپر‌سیاری‌تی به‌رامبه‌ر به‌ شارو کۆمه‌لگه‌که‌یان.

-ئ‌وه‌ شاره‌یه‌، که کایه‌کانی بازرگانی و ئابووری و کشتوکال له‌سه‌ر بناغه‌ی ئه‌قلانی‌بوون و سوودی گشتی بنیاتنراون و به‌دوورن له‌ هه‌رپه‌مه‌کی‌بوون و چا‌و‌چنۆکی

تاک و تووژی به‌رژه‌وه‌ندخوازی دیاریکراو و به‌پیی یاسا پیکخواوو کوئترۆلکراون .
 -ئو شاره‌یه، که بایه‌خ به هونه‌ر ده‌دات له هه‌موو ئاسته‌کانداو سیمای هونه‌ری به هه‌موو شوئینکیه‌وه دیاره‌و پیسبوونی بینین له نزمترین ئاستدایه .
 -ئو شاره‌یه، که بیناسازی تیایدا پشتنه‌ستوره به کولتوری تاییه‌تی ناوچه‌یی و توانا نوێ هاوچه‌رخه‌کان و به‌پیی ریسی تاییه‌تی نه‌جامده‌دریٔ، هه‌تا پشیوی و ناته‌بایی و ناشرینی نه‌که‌وئته‌وه .
 -ئو شاره‌یه، که هه‌ستوسۆز و په‌یوه‌ندیه‌کان سه‌رده‌میانن و دوورن له کاریگری سیسته‌مه به‌سه‌رچوه‌کان و دابونه‌ریته کوومه‌لایه‌تیه دواکه‌وتوووه‌کانی سه‌رده‌می پیش به‌شاربوون .
 -ئو شاره‌یه، که حکومه‌ت تیایدا دیموکراتیانه کاره‌کانی خوێ پراییده‌کات و دووره له ده‌ستی‌وه‌ردانی حیزب و داموده‌زگا‌کانی وه‌ک دامه‌زراوه کارده‌که‌ن و پشت به خواست و میزاجی تاکه‌که‌سی نابه‌ستن .
 -ئو شاره‌یه، که خزمه‌تگوزاریه سه‌ره‌تاییه‌کان تیایدا مسۆگه‌رن، وه‌ک: ئاو، کاره‌با، پاکوخواوینی، ته‌ندروستی، ریگه‌وبان و شوئنه‌کانی به‌سه‌ربردنی کاتی ده‌ست به‌تالی .
 -ئو شاره‌یه، که تیایدا گواستنه‌وه‌ی گشتی زاله به‌سه‌ر گواستنه‌وه‌ی تاییه‌تیداو ژینگه‌پاریزی له ئاستیکی به‌رزدايه‌و بؤه نه‌ریتیکی پیپه‌ویکراو له‌لایه‌ن هه‌موانه‌وه .
 -ئو شاره‌یه، که شیوازیکی ژیا‌نی پیشکه‌وتوو بو گشت دانیش‌توانه‌که‌ی و به‌بی جیاوازی ده‌سته‌به‌رده‌کات .
 بو بنیاتنانی شاری نمونه‌یی پاره به‌ته‌نیا بریارده‌رنییه، به‌لکو هاوشانی پاره چه‌ند خالیگ گرنگن بو به‌هه‌ده‌رنه‌چوونی پاره‌که، له‌وانه: ۱/ پلانگه‌لی گونجاو به‌پیی ئه‌وله‌ویاتی پیداو‌یسته‌یه‌کان . ۲/ سیسته‌میکی توکمه‌ی پی سپاردنی کار، که پاریزروبیته له ده‌ستی‌وه‌ردانی حیزب و سیاسه‌تمه‌داران، زامنکه‌ری جیبه‌جیکردنیگ بیته دوور له گه‌نده‌لی و که‌مکردنه‌وه‌ی چۆنایه‌تی، خاوه‌ن ده‌زگای به‌دواداچوون و لیپچینه‌وه‌ی بیلايه‌نی سه‌رپرست بیته . ۳/ پشتبه‌ستن به ناناوه‌ندیته ده‌سه‌لاتی راپه‌راندن و لیگ جیاکردنه‌وه‌ی کاره هاوشیوه‌کانی داموده‌زگا جیاوازه‌کان و چه‌سپاندنی هاما‌هنگی نیوانیان .

کولتووری خویندنه‌وه

خویندنه‌وه پێداویستییه‌کی ژیانی مرۆڤه، خۆراکی پۆحه، کلیلی به‌ده‌سته‌پێانی زانین و زانیارییه، که‌رسته‌ی ده‌وله‌مه‌ندکردنی کاتی ده‌ستبه‌تالییه. خویندنه‌وه یارمه‌تی مێشکی مرۆڤ ده‌دات بۆ وردبوونه‌وه، لێکۆلینه‌وه، تێپارمان، به‌راوردکردن، په‌یوه‌ندیکردن و په‌ره‌پێدانی توانا ئه‌قلییه‌کانی وه‌ک: داهێنان، وێناکردن، خه‌یالکردنه‌وه، دۆزینه‌وه و ئاشکراکردنی شته‌ ئالۆز و په‌نه‌انه‌کانی ده‌رووبه‌ر، به‌مه‌به‌ستی گه‌یشتنه‌ هه‌قیقه‌ت و لێکدانه‌وه‌ی گه‌لیک دیارده‌ی سروشتی، کۆمه‌لایه‌تی و ژینگه‌ی بۆ گه‌یشتنه‌ ژیاینیکی باشت‌تر و تێرکردنی ئه‌و پێداویستیانه‌ی بۆ به‌رده‌وامبوونی مرۆڤ گ‌رنگن. خویندنه‌وه ئامرازی پێک‌گه‌یشتنی کولتووری نیوان نه‌ته‌وه‌کانی جیهان و به‌ده‌سته‌پێانی ئه‌زمونی ئه‌وانی دیکه‌ و پردی په‌یوه‌ندی نیوان پ‌ابردوو، ئیم‌رۆ و داهاتوو و زاخاودانی ئا‌کاری تاکه‌که‌سی و چاره‌سه‌رکردنی گه‌لیک نه‌خۆشیی ده‌روونییه.

خویندنه‌وه لای ئێمه‌ هێشتا نه‌بۆته‌ کولتووریک و له‌ئاستی تاکه‌که‌سیدا گ‌یریخواردوه‌و تا‌کو ئێستا بازنه‌ی پ‌وژنامه‌ و گ‌وڤاری تێنه‌په‌راندوه، ئه‌وه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ شیوازی په‌روه‌رده‌کردنی خێزان و سیسته‌می خویندن. چونکه‌ خویندنه‌وه نه‌ریتیکه‌ ده‌کرێت له‌ مندا‌لییه‌وه‌ له‌ناو مرۆڤدا ب‌جینرێت. به‌که‌مین به‌رکه‌وتنی تا‌کی ئێمه‌ له‌گه‌ڵ کتیب، کاتی چوونه‌ قوتابخانه‌ و له‌گه‌ڵ کتیبه‌کانی خویندنا‌یه، که‌ گ‌رێدراوی ئاماده‌کردن و تاقیکردنه‌وه‌و زۆرب‌ه‌هێنانن، واته‌ سه‌رچاوه‌ی ترس و تارپاده‌یه‌ک پ‌قلێبوونه‌وه‌ن. له‌ زۆربه‌ی خێزانه‌کاندا، دایک و باوک‌ان بایه‌خ ناده‌ن به‌ پ‌اهێنانی مندا‌ل له‌سه‌ر خویندنه‌وه‌. بۆ خۆشیان ناخویننه‌وه، هه‌تا‌کو ببه‌ نموونه‌ی چا‌ولێکردن بۆ مندا‌له‌کانیان. سیسته‌می خویندنی پێش‌وه‌خت چوارچێوه‌ بۆ دانراوه‌و له‌سه‌ر ب‌جینه‌ی پێ له‌به‌رکردن دامه‌زراره‌و مێشکی کراره‌ی گ‌فتوگ‌و‌خوازی به‌ره‌مه‌پێن نا‌هێنێته‌ئاراوه‌و ج‌گه‌ له‌ کتیبی دیاریکراو، ئاو‌ر له‌ سه‌رچاوه‌ی دیکه‌ ناداته‌وه‌و هانده‌رنییه‌ بۆ خویندنه‌وه‌.

وێ‌پ‌رای ئه‌و هۆکارانه، سستی خویندنه‌وه‌ ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ نه‌بوونی خه‌می زانستی و فیکری و پ‌و‌شنبیری لای زۆریک له‌ تاکه‌کان، پیواری (غیابی) کتیب‌خانه‌ی

گه‌ره‌ک و ناوچه‌کان، که‌میی تیراژی کتیبه‌کان و هه‌ژاری ناوه‌پۆکی زۆریکیان، که وه‌لامده‌روه‌ی پێداویستیه‌کانی ئەم سه‌رده‌مه‌ نین، نزمیی ئاستی بژیوی خه‌لک و سه‌رقاڵبوونیان به‌گرفته‌کانی ژیانه‌وه، که پێگرن له‌به‌رده‌م کرپنی کتیب و دۆزینه‌وه‌ی کاتی خویندنه‌وه‌دا. هه‌روه‌ها ئەو سستییه ئیمرو ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ زالبوونی کولتووری بیسته‌کی، واته‌ی پشتبه‌ستنی تاک به‌وه‌ی له‌ پێگه‌ی ئا‌خاوتن و گوێکرتنه‌وه‌ ده‌ستی ده‌که‌وێت و سه‌ره‌هلدانی خوینه‌ری چاوه‌کی، واته‌ په‌نا‌بردن بۆ ئامرازه‌کانی وه‌ک ته‌له‌فزیۆنه‌ لۆکالی و ئاسمانیه‌کان و دانانیان به‌ سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی به‌ده‌سته‌پێنانی زانین و زانیاری، له‌کاتی‌کدا ئەو ئامرازانه زیاتر جه‌غت له‌سه‌ر لایه‌نی سه‌رگه‌رمکردن ده‌که‌نه‌وه، تاوه‌کو لایه‌نی پۆشنبیری و فیکری.

بۆ چاککردنی دۆخی خویندنه‌وه، پێویسته هه‌لمه‌تی هوشیارکردنه‌وه‌ ده‌رباره‌ی خویندنه‌وه‌ له‌ناو خه‌یزانه‌کاندا به‌ریابکریت و سوودو گرنگی خویندنه‌وه‌ بۆ داها‌تووی نه‌وه‌کان بخه‌ریته‌په‌وو. وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده‌ش خویندنه‌وه‌ بکاته به‌شیکێ گرنگی سیسته‌می خویندن و کتیبخانه‌ی پێکته‌یی پێویست له‌ قوتابخانه‌کاندا دا‌بمه‌زرینیت و کاتی خویندنه‌وه‌ دیاریبکات. هه‌روه‌ها پێش‌بهرکێ بکریت له‌نیوان قوتابه‌کاندا، سه‌باره‌ت به‌ پری خویندنه‌وه‌و ئاستی تیگه‌یشتن و به‌تواناکان خه‌لاتبکری. ئینجا حکومه‌ت له‌ هه‌موو گه‌ره‌که‌کاندا کتیبخانه‌ بکاته‌وه، هه‌تا پێگه‌وبان ئاسته‌نگ نه‌بیت له‌به‌رده‌م وه‌رگرته‌ی کتیب و خویندنه‌وه‌یدا. شان به‌شانی ئەوه‌ پشتگیری چاپوونی کتیب به‌ تیراژی زۆر و نرخ‌ی هه‌رزان بکریت، هه‌تا کرپن و ده‌ستکه‌وتنی کتیب ئاسان‌بیت.

پیسبوونی بینین

پیسبوونی بینین، شیواندنی هه‌ر دیمه‌نیکه، که چاوی مرۆف ده‌که‌وێته سه‌ری و ده‌بیته هۆی خۆلقاندنی نائارامی و بیزاریی ده‌روونی. واته‌ یه‌کیکه‌ له‌ جوړه‌کانی بیزه‌وقی و نه‌بوونی چێژی هونه‌ری، یان له‌ناوچوونی دیمه‌نی جوانکاریی ئه‌و شتانه‌ی له‌ ده‌وربه‌ری مرۆفن، وه‌ک بیناو رێگه‌وبان و شۆسته‌کان و ئه‌وانی دیکه‌ . مرۆف به‌سروشتی خۆی چه‌زده‌کات هه‌ست به‌ جوانیی بۆشایی و پانتاییه‌کانی ده‌وربه‌ری خۆی بکات، جا ئه‌وانه‌ سروشتی بن یان ده‌ستکرد. بۆیه‌ پێویسته‌ ژینگه‌ی ده‌ره‌کیی جوان و سه‌رنجراکێش بێت، ئه‌گه‌ر وانه‌بێت، ئه‌وا پیسبوونی بینین سه‌ره‌له‌ده‌دات. له‌ شاره‌کانی کوردستان پیسبوونی بینین به‌روونی به‌دیده‌کریت و کاریگه‌ری خرابی له‌سه‌ر باری ده‌روونی و جوانکاریی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ جیه‌پشتوو. نمونه‌کانی ئه‌و پیسبوونه‌ش:

- خرابی نه‌خشه‌کێشانی بیناسازیی زۆریک له‌ خانوو و ته‌لاره‌کان و نه‌بوونی هاوسه‌نگی له‌ نێوانیاندا.

- عه‌موده‌کانی پووناکی به‌شیوه‌و به‌رزیه‌کن، که‌ گونجاوین له‌ گه‌ل شه‌قامه‌کاندا.
- دانانی ته‌نه‌که‌کانی خۆل و خاشاکی شه‌قامه‌کان به‌جوړیکی ناشایسته‌و که‌له‌که‌بوونی پیسایی زۆر له‌ ده‌وری ته‌نه‌که‌کان و له‌سه‌ر شه‌قام و ناو بازاره‌کان.
- هه‌روه‌ها گه‌مارۆدانی گه‌ره‌که‌کان به‌ ناوچه‌ی کۆبوونه‌وه‌ی پاشماوه‌ی خیزانه‌کان.
- جیاوازیی په‌نگی پووی ده‌ره‌وه‌ی بیناکان و نه‌بوونی هارمۆنی له‌ نێوانیاندا.
- به‌کارهێنانی زۆری په‌نجه‌ره‌ی ئه‌له‌مه‌نیۆم و شووشه، که‌ ده‌بیته‌ هۆی هه‌ستکردنی زیاتر به‌ گه‌رمایی.

- ده‌رکه‌وتنی ئامیره‌کانی وه‌ک موبه‌ریده و سپلیت و سینیه‌کانی سیته‌لایت به‌پووی بیناکانه‌وه‌و وایه‌ری زۆری موه‌لیده‌کان به‌ عه‌مودی کاره‌باکانه‌وه‌.
- نۆژه‌نکردنه‌وه‌ی بیناکانی ناوچه‌کانی شار به‌جوړیک، که‌ هاوسه‌نگیی نێوان کۆن و نوێ به‌دی ناکریت و گۆرینی زۆریک له‌ ناوچه‌کانی نیشته‌جی‌بوون بۆ ناوچه‌گه‌لی بازرگانی که‌ ده‌بیته‌ هۆی پیسبوونی ژینگه‌.

- هه‌لۆاسینی تابلۆی زۆر به دوکان و بازاره‌کانداو نه‌بوونی هاما‌هه‌نگی له‌نیوان بینا و تابلۆکاندا. هه‌روه‌ها دانانی پیکلامه‌کان له شوینی نه‌گونجاو و به‌شیوه‌ی ناهونه‌ری.

- بوونی بینای کۆن و وێران له‌نیوان باله‌خانه و ته‌لاره به‌رزه‌کاندا.
 - بلۆبوونه‌وه‌ی عه‌ره‌بانه‌کانی ده‌ستگێری و ماتۆره‌کانی گواستنه‌وه‌و زۆری ده‌ستفروشه‌کان له‌ناو بازاره‌کان و به‌نزینفروشه‌کان له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان.
 - راگرتنی ئوتومبیل له‌سه‌ر پیاده‌ڕییه‌کانی شه‌قامه سه‌ره‌کیه‌کان و جیه‌یشتنی ئوتومبیلی په‌ککه‌وته له‌ناوچه‌کانی نیشه‌جیوون.

- که‌مبوونی سه‌وزایی و باخچه‌کان له‌ناوچه‌ جۆریه‌جۆره‌کانی شارداو زالبوونی پانتایی بیناکان به‌سه‌ر ئه‌و بۆشاییه سه‌وزه‌دا، که پێویسته بۆ ته‌ندروستی و چێژبه‌خشین.
 - هێشتنه‌وه‌ی ئه‌و ناوچانه‌ی بۆ مه‌به‌ستی تایبه‌تی هه‌لده‌که‌نرێن به‌چاک نه‌کراوی و هینانه‌ئارای پیسی و ئاسته‌نگ بۆ هاو‌لاتیان و بوونی که‌ره‌سته، یان پاشماوه‌کانی بیناسازی له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان.

- زۆربوونی سوآلکه‌ر له‌سه‌ر شه‌قام و ناو چوارپانه‌کانی شاردا.
 پيسبوونی بینین- وه‌ک یه‌کیک له‌ پیکهاته‌کانی پيسبوونی ژینگه- له کوردستان به‌را‌ده‌یه‌که، که پێویستی به ئاو‌رێدانه‌وه‌و چاره‌سه‌رکردن هه‌یه‌و گرنه‌گه لایه‌نه په‌یوه‌ندیدرا‌ه‌کان چیدی فه‌رامۆشی نه‌که‌ن. بۆ ئه‌مه‌ش گرنه‌گه چاویک به نه‌خشه‌ی بیناسازی شاردا بگێرێته‌وه‌و کۆمه‌لیک یاساو رێسا هه‌بن بۆ کۆنترۆلکردنی ئه‌و گرفتانه‌ی سه‌ره‌وه‌و سزای سه‌رپێچیکاران بدریته و خه‌لاتی هاوکاران بکریته. هه‌روه‌ها هه‌لمه‌تی هوشیارکردنه‌وه به‌ریابکریته بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی جوانکاری و چێژوه‌رگرتنی دانیش‌توان و هانی که‌رتی تایبه‌ت بدریته بۆ به‌شداریکردن له جوانکردنی دیمه‌نی بینین له‌ناو شاره‌کاندا.

كابينەى شەشەم و ئۆپۆزسىيۇن: لەگەل يەك ھەلكردن يان ليكترازان!؛

شەشەمىن كابينەى حكومەتى ھەرىم، بە سەرۆكايەتتىى د. بەرھەم ئەحمەد سالىح، پاش متمانە پىبەخشىنى لەلايەن پەرلەمانى كوردستانەو، دەستى بەكارەكانى خۆى كرد. يەككىك لەو تەحەدايانەى لەبەردەمى كابينەكەدايەو پىويستە مامەلەيەكى ئەقلانى و دروستى لەگەلدا بكرىت. بوونى ئۆپۆزسىيۇننىكى تازىيگەيشتوىى خاوەن ۲۵ كورسىى پەرلەمانە، كە ھىشتا بەتەواوى شكلى نەگرتەو ناسنامەكەى و ئاراستەكەى روون نىيە .

واچاكە كابينەى نوئى حكومەت، گەشبينانە بروانىتە سەرھەلدانى ئۆپۆزسىيۇن و ھەك دوژمن مامەلەى لەگەل نەكات. چونكە ئۆپۆزسىيۇن، ئەگەر بەشىوہى ئوسولى و بەويپىيەى لە ولاتە ديموكراتىيەكاندا ھەيە رەفتارىكات، ئەوہ دەرفەتى بينىنى واقىع و كارەكان لە گۆشەنىگايەكى دىكەوہ دەرەخسىنىت، چاودىرىكى تر دەخاتە سەر چاودىرىكردى خودى حكومەت بەسەر كارپايىكردەكانى دامودەزگا جۆرەجۆرەكانەو، فلتەرىكى دىكە بۆ زياتر تۆكەمەكردن و چاككردى ھەنگاوە جۆرەجۆرەكان دەستەبەردەكات. لەپىتاو ئەوہشدا گرنگە كابينەكەى نوئى دەرفەت بۆ دىالۆگ، ئالوگۆپركردى تىپروانىن، ليك تىگەيشتن و دۆزىنەوہى ميكانىزمگەلى مامەلەكردن لەگەل ئۆپۆزسىيۇن برەخسىنىت، بەبئ ئەوہى رپىساكانى حوكمپرانى وەلاوہبنئى يان سەرورەى و سەرەخۆيى خۆى بخاتە ژىر نىشانەى پرسىارەوہ .

لەبەرامبەرىشدا پىويستە ئۆپۆزسىيۇن ھىمانە و بەبئ پەلەپروسكى و ھەناسەسوارى رووبەرووى قوناغەكە ببىتەوہو خۆى لە مۆدىلى بەلشەفىكيانەى كاركردن و ھەلوئىستوہرگرتن بەدووربگرىت. ئەو مۆدىلەى ھەموو كايەو پانتايىيەكانى حوكمپرانى بەكاردەبات بۆ رپىسواكردى بەرامبەر، ئازاوەو پىشيوينانەو، خۆ پىرۆزكردن و ئەويديى چروككردن، جلەوكردى حەقىقەتى رەھاو رەتكردنەوہى تەواوہتىى بەرامبەر. لەبرى ئەوہ مۆدىلى ولاتە ديموكراتىيە پىشكەوتوہەكان

بگىتتەبەر، كە ئۆپۆزسىيۆن تىايدا بەشدارىكى چالاكى ياساسازىيە، چاودىرىكى باشە بەسەر حكومەت و كارپايىيەكانى دامودەزگاكانىيەو، لە پوانگەى بەرژەوئىيە گىشتىيەكانەو، نەك خواستە گروپىيە تەسكەكان. ھەرۇھا ھاوكارى بنىاتنان و پەرەپىدانى كوردستان و پاراستنى دەستكەوت و مافە نەتەوئىيەكان بىت .
ئەگەر كابىنەى نوى و ئۆپۆزسىيۆن لەگەل يەكدا ھەلېكەن، مامەلەيەكى واقعى و ئەقلانى لەگەل يەك بكن و بكنە كارلېككردنى پۆزەتىقانىو، ئەوا دەرگى بەپووى قۇناغىكى كراوو بەرھەمداردا دەكرىتەوو دىموكراسى لە ولاتەكەماندا ھەنگاوىكى تر دەچىتە پىشەوو، بەلام ئەگەر بەو شىوئىيە نەكەن، ئەوا پۆزگارېك چاوپوانمان دەكات، كە كۆتايىيەكەى نادىار و مەترسىدار دەبىت .

گۆڧارى ھەفتانە ژمارە (۷۱) ۸-۱۴ ت ۲۰۰۹

ئه‌نجومه‌نی با‌لای کاروباری خانمان

برپاردان له‌سه‌ر تاوتویکردنی ئه‌نجومه‌نیک به‌ناوی «ئه‌نجومه‌نی با‌لای کاروباری خانمان»، به‌سه‌رۆکایه‌تی حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان، ئه‌نجومه‌نیکی خاوه‌نی که‌سایه‌تی مه‌عه‌وی بۆ با‌یه‌خدا‌ن به‌و کاروبارانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌مه‌سه‌له‌کانی خانمانه‌وه‌هه‌یه‌وه‌مه‌رجه‌ع ده‌بی‌ت بۆ گشت داموده‌زگا حکومه‌یه‌کان و راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ بیرو‌پا‌ ده‌رباره‌ی ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ ده‌رده‌ب‌پ‌یت، که‌ په‌یوه‌ندیان به‌پ‌ی‌گه‌ی خانمانه‌وه‌هه‌یه‌وه‌پ‌ی‌ویسته‌ گشت لایه‌نه‌ په‌سمیه‌کان، پ‌ی‌ش برپاردان له‌سه‌ر هه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌ک یان ده‌رکردنی هه‌ر فرمایشیک پ‌ای وه‌رب‌گرن، هه‌نگاو‌یک‌ی گ‌رنگه‌و مانای به‌ته‌نگه‌وه‌هاتنی ک‌ی‌شه‌یه‌کی هه‌ستیاری کۆمه‌ل‌گه‌ی کورده‌واریه‌وه‌ کاریگه‌ری زۆری له‌سه‌ر په‌ره‌پ‌یدان ده‌بی‌ت. چونکه‌ ئه‌و ئه‌نجومه‌نه‌ کارده‌کات بۆ چه‌سپاندنی په‌کسانی ن‌ی‌وان هه‌ردوو په‌گه‌زی ن‌یر و م‌ی له‌ گشت بو‌اره‌کاندا‌و که‌م‌کردنه‌وه‌ی که‌ل‌ینی ن‌ی‌وان دان‌پ‌ی‌انانی په‌سمی به‌ مافه‌کانی خانماندا‌ و هه‌ل‌ویستی به‌کرده‌وه‌ی کۆمه‌ل‌گه‌ به‌رام‌به‌ر به‌وان. ئه‌وه‌ش له‌ پ‌ی‌گه‌ی چه‌ندین هه‌نگاوه‌وه‌، له‌وانه‌:

١- پ‌ی‌شنیارکردنی سیاسه‌تی گشتی له‌ بواری په‌پ‌یدانی کاروباره‌کانی خانمان و به‌گ‌زا‌چ‌و‌ونه‌وه‌ی توندوت‌یزیدا بۆ کۆمه‌ل‌گه‌ و دامه‌زراوه‌ ده‌ستوریه‌یه‌کانی.

٢- تواناسازی خانمان بۆ بینینی پ‌ۆلی خ‌ویان له‌ ژبانی گشتیدا‌و خسته‌نگه‌پ‌ری کۆشه‌سه‌کانی له‌ به‌رنامه‌کانی په‌پ‌یدانی هه‌مه‌لایه‌ندا.

٣- دانانی پ‌رۆژه‌ی پ‌لانیکی ن‌ی‌شتیمانی بۆ گه‌شه‌دان به‌ خانمان و چاره‌سه‌رکردنی ئه‌و ک‌ی‌شانه‌ی له‌ گشت بو‌اره‌کاندا‌ پ‌و‌وبه‌پ‌روویانده‌بی‌ته‌وه‌.

٤- هه‌ل‌سه‌نگاندن و به‌دوادا‌چ‌و‌ونی سیاسه‌ته‌ گشتیه‌یه‌کان له‌ بواری خانماندا‌و پ‌ی‌شکه‌شکردنی ت‌ی‌بینی و پ‌ی‌شنیار سه‌باره‌ت به‌و سیاسه‌تانه‌ به‌لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌کان.

٥- بیرو‌پا‌ده‌رب‌پ‌ین ده‌رباره‌ی ئه‌و پ‌رۆژه‌یاسا‌و برپارانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌ خانمانه‌وه‌وه‌هه‌یه‌، پ‌ی‌ش ئه‌وه‌ی بخ‌رینه‌ به‌رده‌می لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌کان و

پیشنیارکردنی ئه‌و پرۆژه‌یاساو بریارانه‌ی گه‌شه به بارودۆخی خانمان ده‌ده‌ن .
۶- چاودێریکردنی جیبه‌جیکردنی ئه‌و یاساو بریار و جارنامه و پیکه‌وتنامه
نیوده‌وله‌تیانه‌ی په‌یوه‌ندیان به ژنه‌وه هه‌یه، بۆ دلنیا‌بوون له جیبه‌جیکردنیان و
مسۆگه‌رکردنی جیا‌وازی نه‌کردن .

۷- نوینه‌رایه‌تیکردنی خانمانی کوردستان له داموده‌زگا و پیکه‌راوه نیوده‌وله‌تیه‌کانی
تایبته به کاروباره‌کانی خانمان .

۸- دامه‌زاندنی بانقیکی زانیاری بۆ کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری، داتا، ئامار و توێژینه‌وه‌کانی
تایبته به ژنان و ئه‌نجامدان لیکۆلینه‌وه‌و توێژینه‌وه‌ی تر له بواره‌که‌دا .

له سائروژی جیهانی ژندا

یه‌کێک له‌و ئه‌رکه‌ سه‌ره‌کی و بنچینه‌ییانه‌ی پێویسته‌ له‌ پۆژی جیهانی ژاندا جه‌ختی له‌سه‌ر بکه‌ینه‌وه‌، زه‌مینه‌خۆشکردنه‌ بۆ گۆرانی ژنی کورد له‌ شته‌وه‌ بۆ مرۆف، واته‌ له‌ بابته‌وه‌ بۆ خودیک، که‌ خۆی ده‌ناسی و هۆشیاره‌ به‌رامبه‌ر به‌ خودی خۆی وه‌ک مرۆف و تاکیک، به‌رامبه‌ر به‌ کۆمه‌لگه‌ وه‌ک سه‌کۆیه‌کی کارکردن بۆ هینانه‌دی ئامانجه‌ تاییه‌تییه‌کانی خۆی و ئامانجه‌ گشتیه‌یه‌کانی کۆمه‌لگه‌. واته‌ گۆرینی ژن بۆ هاوڵاتییه‌ک، که‌ هه‌موو مافیکی هه‌بیت، له‌پێش هه‌موویانه‌وه‌ مافی کردار. به‌ ده‌ربڕینیکی دیکه‌، گۆرینی ژن له‌ کارپێکراوه‌وه‌ بۆ بکه‌ر، واته‌ ئه‌و مرۆفه‌ی مافی کرداری هه‌یه‌و بۆی هه‌یه‌ ئه‌و کاره‌ هه‌لبژێری، که‌ پێی باشه‌و خۆیشی به‌رپرسیاریتی به‌رامبه‌ر به‌ ئه‌نجامه‌کانی بگريته‌ ئه‌ستوو به‌ر هه‌مه‌کانی کاره‌که‌ی، به‌ تال و شیرینه‌وه‌، بچنیته‌وه‌.

دانانی ژن به‌ مرۆف، نه‌ک به‌ شت یان ئامراز، به‌ پێویست مافه‌ بنچینه‌یه‌یه‌کانی مرۆفی پێ په‌واده‌بینی. ئازادی به‌ مانای، ئازادی پاراستنی پۆخ و فیکرو جه‌سته‌ی خۆی، ئازادی هه‌لبژاردنی ئه‌و خۆیندنه‌ی خوازیریتی و ئه‌و کار یان پیشه‌یه‌ی چه‌زی لێ ده‌کات، ئازادی خۆشه‌ویستی و هاوژینیتی و دیاریکردنی ئه‌و پیاوه‌ی خۆی مه‌به‌ستیتی. یه‌کسانیش به‌ مانای یه‌کسانی له‌به‌رامبه‌ر یاسای نووسراوه‌ نه‌نوسراوه‌ چینه‌وه‌ی به‌ری کار به‌شیوه‌یه‌کی یه‌کسان له‌گه‌ڵ مرۆفه‌کانی دیکه‌دا. به‌و جۆره‌ کارێک به‌سه‌ر ژندا ناسه‌پێنری له‌به‌ر ژنبوونی، هه‌یج کاریکیش له‌ ناوه‌وه‌و ده‌ره‌وه‌ی خیزان به‌ «کاری ژنانه» دانانری، گشت پیشه‌کان به‌ مووچه‌ی یه‌کسان دیاریده‌کری و هه‌موو کاره‌کانی ناو خیزانیش، به‌ په‌روه‌رده‌کردنی مندالیشه‌وه‌، به‌شیوه‌یه‌کی یه‌کسان له‌نیوان ژنو پیاودا دابه‌شده‌کری. به‌م پێشه‌ش کۆتاییده‌هینری به‌ دابه‌شکردنی کار له‌سه‌ر بنچینه‌ی توخم، هه‌موو بواره‌کانی کارکردنیش به‌پێی تواناو شاره‌زایی له‌به‌رده‌م ژنو پیاودا کراوه‌ده‌بنو گشت جۆره‌کانی خۆیندن و مه‌شکردن، به‌بێ په‌چاوکردنی توخم، له‌به‌رده‌م گشت منداله‌کاندا والاده‌بن.

ئەمەش پېۋىستى بەۋە ھەيە ژنان، ۋەك تاك و گروپ، خۆيان پزگارېكەنو بزۋوتنەۋەيەكى سەربەخۆ لە بزۋوتنەۋەكانى دىكە بەرپابكەن، چونكە ژنان ناتوانن لە رېگەي بزۋوتنەۋەيەكەۋە مافەكانى خۆيان دەستبەربكەن، كە پياۋو ئەقلى پياۋوسالارى جەلەۋىدەكات، بەلكو پېۋىستيان بە ژىنگەيەك ھەيە، كە تيايدا ھەست بە بوونى جەلەۋىدەكەن و پياۋو ئەقلى پياۋوسالارى چاودېرىيان نەكات، يان ھەرەشەيان لى نەكات، ياخود ئاراستەيان نەكات. ژىنگەيەكى نوئى، كە پەيوەندىيەكسان و شارەزايى ھاۋچەشن و ئازارىي ھاوشىۋە تيايدا زالە، واتە بزۋوتنەۋەيەكى ژنانەي سەربەخۆ لە ئەقلى پياۋوسالارى، كە تيايدا ژنان ھەست بەۋە بكەن لاۋازى و شەرم و نەفامى نىشانەي تايبەت و سروشتى نين بەوان و دەتوانن خۆيان و كېشەكانيان دەرىپن، بەبئ ئەۋەي پوۋبەپوۋى پەخنە، ھەرەشە، سوكايەتتېپكردن، فەرامۆشكردن و لەبېرىدەنەۋە بېنەۋە. بەمجۆرەش ژنان دەتوانن ۋەك مروف پىروابەخۆبوون بۆ خۆيان بگىرپنەۋە ھاوشانى ھاوتوخمەكانى خۆيان نمونەي تىكۆشانى چاكتەر و مروفانەتر بدۆزنەۋە بۆ خويندن، كاركردن، ھاوسەرىتتى، مېيەتى و دايكايەتى.

گرنگترين شتېكېش پېۋىستە ئەو بزۋوتنەۋە نوئىيەي ژنان پەچاۋىبكات، خۆبەستنەۋەيە بەۋە واقعە زىندەۋە، كە زۆربەي ژنان تيايدا دەژىن. بەواتايەكى دىكە، بزۋوتنەۋەكە بەشېۋەيەكى ديموكراتيانە دەستپېككات و لە رېگەي ديموكراسىشەۋە گەشەبكات و سوود لە ھەلەۋ ئەزمونەكانى بزۋوتنەۋەكانى دىكە ۋەربگىرېت، كە ديموكراسى تياياندا ميوان نەبوۋە ئەنجامى ئەۋەش لە جەماۋەرى خۆيان دابراون.

ديموكراسىيە راستەقىنە ئەۋەيە، ھەموو تاكېك لەناو بزۋوتنەۋەيە ژناندا بەشدارىيەت لە بېرىدەنەۋە پلاندايان و بېيارسازىدا، نەك تەنيا رابەرەكان بېرىكەنەۋە پلان دابىنن و بېياربەدن و ئەوان تەنيا جېبەجېكردنيان لەسەرىي. سەختترين كارېك لەبەردەمى ئەو بزۋوتنەۋەيەشدا، ھىنانەدىيە ئەمجۆرە راستەقىنەيەي ديموكراسىيە. كېشەكە لىرەدا تەنيا نەخويندەۋارى، نەفامى، ھەژارى و ماندوبوون نىيە، كە زۆربەي ژنانى كورد بەدەستيانەۋە دەنالېنن، بەلكو نەخويندەۋارىيە سىياسى و دەروونىيە، كە زالە بەسەر زۆربەي ژنانداۋ خويندنى قوتابخانە و زانكۆكان چارەسەرى ناكەن، لەبەرئەۋەيە خويندن لە لاي ئىمە خويندنىكى پۆشنگەر ھۆشياركەرەۋە نىيە.

ديموكراتىبوونى ئەو بزۋوتنەۋە نوئىيەي ژنانى كوردستان گىرداۋى پىرۆسەي گۆرپىنى ئازار و نالاندنەكانى ژنە بۆ جۆرېك لە ھۆشيارى. ئەمەش كارېكى ئاسان و

بئ گيروگرفت نيهه، چونكه رۆژگار يكي دوورودريژي نالاندن و سه‌ركوتكردن، گۆراني به‌سه‌ر ژندا هئناوه و سروشتي شيواندوه و گۆرپويه‌تي بۆ بوونه‌وه‌ريكي لاوازو ترسنۆك و سه‌ركوتكردن بۆته به‌شيك له پيڤهاته‌ي ده‌رووني، ئه‌قلى و جه‌سته‌يي ئه‌و. به‌و جۆره‌ش ژن له كه‌سيكي چه‌وساوه له‌لايه‌ن پياو و ئه‌واني ديكه‌وه، گۆراوه بۆ كه‌سيكي چه‌وسينه‌ري خۆي. هه‌روه‌ها گۆراوه بۆ ده‌روونيكي نه‌خۆش، كه چيژ له چه‌وساندنه‌وه و ده‌ده‌گره‌ت و پياويكي دل‌ره‌قي پي باشتره، تاكو ئه‌و پياوه ميهره‌بانه‌ي به يه‌كساني مامه‌له‌ي له‌گه‌لدا ده‌كات و پيشيوايه به‌خته‌وه‌ريي ئه‌و له ملكه‌چيدايه بۆ پياو. واته هۆشياريه‌كي ساخته‌ي تيا دروستبووه، كه واده‌كات چه‌وساندنه‌وه به‌شتيكي سروشتي بزاني و ئه‌و كه‌سه به هه‌له نه‌زاني، كه ده‌چه‌وسينيته‌وه. به‌و جۆره‌ش رابوون له دژي بي‌دادي و بۆ چاككردي دۆخي خۆي به‌پيويست نه‌زاني.

گۆفاري هه‌فتانه ژماره (۸۷) ۱۴-۲۰ نازاري ۲۰۱۰

کابینەى شەشەم و متمانەى خەلک

یەکیک لەو گرفتانهى ڕووبەڕووی کابینەى شەشەم بۆتەو، لاوازیی متمانەى خەلک بە توانای حکومەت بۆ جێبەجێکردنى ئەو بەلێنانهى لە کارنەمەکەى خۆیدا خستویەتییەروو. ھۆکارى ئەو ش دەگەرێتەو بۆ لاوازیی حکومەت لە ڕووی پیکھاتە ئابووری و کۆمەڵایەتیەکانەو، بێتوانایی دامەزراوەکان، سستی ڕۆسەى دیموکراتیزەکردن، پیواری شەفافیت و لێپێچینەو، پەكکەوتەیی کەرتى گشتى، مشەخۆریی کەرتى تاییبەت و پەراویزکەوتنى کۆمەڵگەى مەدەنى.

متمانە مانای بوونی سازانى بنچینەیی بیروای تاکەکانى کۆمەڵگەى دەربارەى بەھاگان، ئەولەویاتەکان و جیاوازییە ھاوبەشەکان و قبۆلکردنى ناوہکیی کۆمەڵگەى، ھێماکردنیشە بۆ چاوەڕوانی ئەوان لەو حکومەتەى پێویستە ھەیان بێت و چۆنیەتى کارلێککردنى لەگەڵ دامەزراوە کۆمەڵایەتى و ئابوورییەکان و تێکپرای دانیشتواندا.

پێویستە کابینەى شەشەم پشت بە متمانەى دانیشتوان ببەستیت، چونکە ئەوان چاوەڕوانى ئەو دەن فەرمانبەرەکان سەرپاستانە خزمەتى بەرژەوہندییە گشتیەکان بکەن و ڕۆژانە سامانى گشتى بەشیوازیکی گونجاو بەکاربەرن. گرنگە دانیشوانیش متمانەیان بە حکومەتى خۆیان ھەبیت، چونکە کاتیک متمانەى گشتى بە حکومەت لاواز دەبیت، ئەوا تاکەکانى کۆمەڵگە بەشداری ناکەن لە ڕۆسەى حوکمرانیکردندا. ئەمەش دەبیتە ھۆى لاوازبوونی یەکگرتووی کۆمەڵگە و بێتوانای لەئاست ھێنانەدیى ئامانجە ھاوبەشەکاندا.

بەوپیە متمانە پێداویستییەکی بنچینەییە بۆ بنیاتنانى توانست و شەریکایەتیەکان و بناغەى بۆ ھاوکاریی کۆمەڵایەتى و ھێنانەدیى ئەو ئامانجانەى بەقەزنجى گشت لایەک دەکەوتتەو.

كورد و هه‌لبژاردنه‌كاني عيراق

پاش هه‌مواركردنى ياساى هه‌لبژاردنه‌كاني عيراق، ميلله‌تى كورد پووبه‌پووى چه‌ند گرفت بوته‌وه، كه كارىگه‌رى زورىان له‌سه‌ر چاره‌نووس و داهاتووى ده‌بىت و پىويستى به‌وه‌يه، هه‌م سه‌ركردايه‌تیی سياسى كوردستان و هه‌م تويزه‌ جوړبه‌جوړه‌كاني كومه‌لگه‌ فه‌راموشيان نه‌كه‌ن و هه‌لوه‌سته له‌ئاستياندا بكه‌ن و هه‌لوئىست به‌رامبه‌ريان وه‌ربگرن.

يه‌كه‌مىن گ‌رفت، زور‌كردنى ژماره‌ى ئەندامه‌كاني په‌رله‌مانى عيراقه، گوايه له‌به‌ر زيادبوونى رپژه‌ى دانىشتوانى ناوچه‌كاني عيراق، به‌بى په‌چاو‌كردنى واقعيانه‌ى رپژه‌ى دانىشتوانى هه‌ريئى كوردستان. ئەمه‌ش ماناى زوربوونى ژماره‌ى ئەندام په‌رله‌مانه‌كاني ده‌روه‌ى هه‌ريئمه، كه كارىگه‌رى زورى له‌سه‌ر پىگه‌ى كورد له‌ ده‌وله‌تى عيراقدا ده‌بىت و ده‌بىته‌ مايه‌ى گوپىنى ته‌رازوى هيز و له‌ده‌ستدانى ئەو ده‌ستكه‌وتانه‌ى له‌ماوه‌ى پيشوودا بو ميلله‌ته‌كه‌مان به‌ده‌سته‌هاتوون، وه‌ك ئەوه‌ى ياساكان به‌شيوه‌يه‌ك هه‌مواربكړين، كه كارىگه‌رى كورديان له‌سه‌ر نه‌بىت. ئەمه‌ش، له‌ژير بالاده‌ستى بىركردنه‌وه‌ى شوڤىنيستانه له‌ناو كايه و حيزبه عيراقيه‌كاندا، ئەگه‌رى هاتنه‌ئاراي هه‌مواركردنى گه‌ليك ياسا ديئىته‌ئاراوه، كه دژ به ميلله‌تى كورد و ده‌ستكه‌وته‌كاني ده‌بن.

ده‌ه‌مىن گ‌رفت، وه‌لاوه‌نانى پرنسيپى ته‌واقفه و سه‌ره‌له‌دانى كارپى‌كردنى پرنسيپى زورىنه و كه‌مىنه‌يه له‌ناو په‌رله‌مانى عيراقدا. ئەمه‌ش له‌سايه‌ى ئەو ده‌ستكاريه‌ى ژماره‌ى ئەندام په‌رله‌مانه‌كاندا، كارىگه‌رى زورى له‌سه‌ر داهاتووى كوردو ده‌سه‌لاته‌كاني ده‌بىت و زه‌مىنه‌خوشده‌كات بو له‌ده‌ستدانى زور ده‌ستكه‌وت. بو نمونه، ده‌ستكاريكردنه‌وه‌ى ده‌ستورى عيراق، ئەگه‌رى به‌ده‌ست نه‌هينانه‌وه‌ى هه‌نديك له‌ پوسته‌ سىادييه‌كان، ده‌ستكاريكردنى رپژه‌ى بودجه‌ى هه‌ريئ، كوئترۆلكردنى فروشتنى سامانه‌ سروشتيه‌كان و لاوازكردنى پىگه‌ى پيشمه‌رگه‌و ناوزه‌دكردنران به ميليشيا...هتد.

بۆیه یه‌که‌مین هه‌نگاوێک، که ده‌بیت پێش هه‌لبژاردنه‌کان بینین، ساغکردنه‌وه‌ی زۆربوونی رێژه‌ی دانیشتوانی ناوچه‌کانی عیراق (بۆ نمونه موسڵ) و که‌میی رێژه‌ی هه‌ریمی کوردستانه، ئه‌وه‌یش له‌ پێگه‌ی بانگه‌یشتکردنی وه‌زیری بازرگانیی عیراق بۆ په‌رله‌مانی عیراق و وه‌زیری پێشووی بازرگانیی هه‌ریم بۆ په‌رله‌مانی کوردستان، هه‌تا‌کو ئه‌و پیلانه به‌سه‌رماندا تی‌نه‌په‌رپێت و نه‌بیته ئه‌مری واقع. خو ئه‌گه‌ر ئه‌وه مه‌یسه‌ر‌نه‌بوو، چاک‌تره هه‌ریمی کوردستان له ژێر فشاری هه‌یچ ده‌وله‌ت و لایه‌نێک و له‌به‌ر خاتری که‌س به‌شداریی له‌و هه‌لبژاردنه‌دا نه‌کات. دواتریش مافی فیتوی سی پاریزگا به‌کاربێنیت بۆ پاراستنی پێگه‌ی کورد و ده‌ستکه‌وته‌کانی.

گۆفاری هه‌فتانه ژماره (۷۳) ۲۲-۲۸ ت ۲۰۰۹

گرفتی زۆری پشووه ره‌سمییه‌کان

سکالایه‌کی زۆر له‌ناو دامه‌زراوه‌و داموده‌زگاکانی هه‌ردوو که‌رتی گشتی و تاییه‌تیدا هه‌یه ده‌رباره‌ی ئه‌و پشووه‌ ره‌سمییه‌ زۆر و درێژانه‌ی هه‌ریمی کوردستان، که هه‌ندی‌ک جار سنووری ئوسوولی بۆنه‌کان تیده‌په‌رپین و به‌ برپاری به‌رپرسی‌ک یان خواستی خه‌لک خۆیان پیشه‌له‌قه و پاشه‌له‌قه‌شیان بۆ زیادده‌کریت.

ئه‌م جۆره‌ پشووه‌ ره‌سمیانه‌ زیابه‌خشن، چونکه‌ ده‌بنه‌ هۆی زۆرکردنی بیکاریی داپۆشراو، که هه‌ریمی کوردستان له‌میژه‌و هه‌تا‌کو ئیستا به‌ده‌ستییه‌وه‌ گیرۆده‌یه‌، کاتژمی‌ره‌کانی کارکردنی پۆژانه‌ی زۆری‌ک له‌ دامه‌زراوه‌کان ده‌گه‌یه‌نیته‌ ۵۰٪ی کاتژمی‌ری کارکردنی دامه‌زراوه‌کانی ولاته‌ پیشکه‌وتوو و نیمچه‌ پیشکه‌وتوو‌ه‌کان، خویندنی قوتابخانه‌ و خویندنگه‌ و زانکۆکان په‌کده‌خات. ئه‌مه‌ش به‌هه‌ده‌ردانیکی له‌پاده‌به‌ده‌ری کارو سامانی گشتییه‌، که به‌و ئاستی به‌ره‌مه‌نیانه‌ نزمه‌ی کارکردن وزه‌یه‌کی زۆری کار به‌فیرۆده‌چیت و مامه‌له‌کانی خه‌لک له‌ داموده‌زگاکانی حکومه‌ت و کاره‌کانی که‌رتی تاییه‌ت په‌کده‌خرین، پرۆژه‌ خزمه‌تگوزاری و په‌ره‌پیدانخوازه‌کانیش دواده‌که‌ون و ئاستی زانستی خویندن دیته‌خواره‌وه‌. ئه‌مه‌ ویپرای ئه‌وه‌ی ئه‌و پشووه‌ درێژو به‌رده‌وامانه‌ کاریگه‌ریان له‌سه‌ر شیوه‌ی به‌کاره‌ینانی داها‌تی خیزانه‌کان ده‌بی‌ت و ناچاریانده‌کات، بۆ به‌سه‌ربردنی کات و په‌واندنه‌وه‌ی بیزاری، پاره‌یه‌کی زیاتر له‌ گه‌شتوگوزار و چوونه‌ ده‌روه‌دا سه‌رفبکه‌ن، نه‌ک بنیاتنان و خۆشگوزه‌رانی.

برپاری دانانی پۆژانی شه‌مه‌ش به‌ پشووی ره‌سمی، له‌ شوینیکی وه‌ک کوردستاندا، که کۆمه‌لگه‌که‌ی، به‌پینچه‌وانه‌ی ولاته‌ پیشکه‌توو‌ه‌کانه‌وه‌، به‌رخۆره‌ نه‌ک به‌ره‌مه‌ین، هه‌یچ لی‌کدانه‌وه‌یه‌کی زانستی له‌پشته‌وه‌ نییه‌ و مانای هاندانی خه‌لکه‌، به‌تاییه‌تی فه‌رمانبه‌رو کارمه‌نده‌کان، بۆ ئه‌وه‌ی رێژه‌ی بیکاریی زیادبکه‌ن و کات و سامانی گشتی به‌فیرۆبده‌ن. ئی‌مه‌ له‌به‌رده‌م برپاری‌کداین دژی لۆژیکی کۆششکردنه‌ بۆ بنیاتنانی حوکمرانییه‌ک، که تاییدا فه‌رمانبه‌ر به‌رپرسیاری‌تییه‌کی بیویننه‌ به‌رامبه‌ر به‌ راییکردن و سه‌رکه‌وتنی کاره‌کان ده‌که‌ویتته‌ ئه‌ستۆی، به‌تاییه‌تی

كە بەشئىكى زۆرى كارمەندانى لای ئىمە فەمانبەرى حكومەتن و ئەرکىكى گرنكى پەرەپىدان دەكەوئتە ئەستۆيان .

بۆيە كاتى ئەو هاتو حكومەتى هەرئىم پىداچونەوئەيەك بە پشوو پەسمىيە زۆرو درىژخايان و بەردەوامەكان بكات و بەشئوئەيەكى زانستى و بەرپرسىارانە، دور لە مەرامى سياسى و تاكەكەسى، پىكىيان بخاتەوئەو برپارى دانانى پوژانى شەممەش بەپشوو هەلۆشئىنئەتەوئە، هەتاكو پشووئەكان نەبنە كەنالەكانى خۆدزىنەوئە لە كارکردن و بەرھەمئەنان و پىگەيەك بۆ بەھەدەردانى سامانى گشتى و بەفیرۆدانى داھاتى تايبەتى .

گۆڤارى هەفتانە ژمارە (٧٤) ٦-١٢ ت ٢٠٠٩

فره‌لایه‌نیی حزبی و ده‌ستاوده‌ستگردنی ده‌سه‌لات

فره‌لایه‌نیی حزبی و ده‌ستاوده‌ستگردنی ده‌سه‌لات به‌شیوه‌یه‌کی ئاشتیخوازانه دوو بنه‌مای گرنگی کۆمه‌لگه‌ی دیموکراتین. بوونی چه‌ندین لایه‌نی سیاسی، که کاربکه‌ن بو ئازادی و پیشکه‌وتنی کۆمه‌لگه‌ له‌ گۆشه‌نیگایه‌کی تایبه‌تییه‌وه، شتیکی ناسروشتی نییه، به‌لکو به‌گۆرژاچوونی فره‌لایه‌نی و سه‌پاندنی یه‌کجۆر بیریکردنه‌وه کاربکی ناشایسته‌یه. به‌وییه‌ی مروّقه‌کان بیره‌که‌نه‌وه و تیده‌کۆشن و خاوه‌ن پیگه‌ و پایه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و به‌رژه‌وه‌ندی جیاوازن، بۆیه ئاساییه فره‌لایه‌نیی سیاسیش له‌ئارادابه‌بیت. بیگومان ئه‌و فره‌لایه‌نییه سوودبه‌خشه بو کۆمه‌لگه‌ نه‌ک زیانبه‌خش، ئه‌نجامی ئه‌وه چه‌ندین به‌رنامه‌و شیوازی خه‌بات له‌گۆریده‌بنو خه‌لکی له‌ ده‌وریان کۆده‌بنه‌وه و به‌شداریکردنیان له‌ خه‌باتدا په‌رده‌ستین. گرنگه‌ هیچ لایه‌نیک بانگه‌شه‌نه‌کات بو به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی په‌وایه‌تی و حه‌قیقه‌ت و دان به‌بوونی لایه‌نی دیکه‌دا بنی و بوونیان به‌ پیلان و ده‌ستی بیگانه‌دانه‌نی. هه‌روه‌ها هیچ لایه‌نیک ده‌ستبه‌رداری به‌رنامه‌و شیوازه‌کانی خه‌باتی خۆی نه‌بیت و هه‌میشه به‌شیوازی شارستانیانه‌و له‌ چوارچیوه‌ی ریکه‌وتنیکی کۆمه‌لایه‌تیدا کار بو ئه‌وه بکات خه‌لکی به‌ده‌وری تیروانینه‌کانی خۆیدا کۆبکاته. لیره‌شدا هه‌ر حزبیکی مافی خۆیه‌تی کار بو به‌هیزکردنی پیگه‌ی سیاسی و جه‌ماوه‌ری و ئابووری خۆی بکات، ئه‌ویش به‌گرتنه‌به‌ری شیوازه‌کانی خه‌باتی مه‌ده‌نی و شارستانی دور له‌ پیلانگیران و ئاژاوه‌نانه‌وه و پشیویخته‌وه، به‌وه‌ی به‌ تیکۆشانی وا له‌ خه‌لکی بکات قایلبن به‌ به‌رنامه‌و شیوازی کارکردن و ئامه‌زاکانی تیکۆشانی حیزبه‌و له‌وانه‌ی حزبه‌کانی تر به‌چاکتریان بزائن.

بوونی فره‌لایه‌نی، په‌خه‌گرتنی حزبه‌کان له‌ یه‌کتر سروشتی و پیویست ده‌کات، به‌مه‌رجیک ئامانجی په‌خه‌که‌ ناو‌زپاندنی حیزبکی ترو راست و چه‌پ هیتان نه‌بیت به‌سه‌ر تیکۆشانیاندا، په‌شکردنی لاپه‌ره‌کانی تیکۆشانی یه‌کترو یه‌کترده‌ره‌په‌راندن نه‌بیت له‌ گۆره‌پانی خه‌بات. شیوازی ده‌ره‌پینی په‌خه‌که‌ش باه‌تیانه‌ بیت و پشتته‌ستوربیت به‌ داتا و به‌لگه‌ی واقعی و دوربیت له‌ تاوانبارکردن و به‌خائینکردنی یه‌کتر. لیره‌شدا بوونی مه‌یلی سه‌تا‌پاگیر و پاوانخوازی و تاکه‌روه‌یی ده‌سه‌لاتخوازانه‌و مه‌یلی په‌تکردنه‌وه‌ی ئه‌ویترو به‌ هیچ دانانه‌نی، دوو مه‌یلی دژبه‌یه‌کن، به‌لام هه‌مان سه‌ره‌نجام ده‌خه‌نه‌وه، ئه‌ویش جیگیرنه‌بوونی دیموکراسی و بالاده‌ستی سته‌مکارییه.

گه‌شه‌پیدانی خزمه‌تگوزارییه‌کانی حکومه‌ت

چاککردنی جۆری خزمه‌تگوزارییه حکومییه‌کان گری‌دراوی چاککردنی توانای پاییکردنی کاره‌کانه. بۆیه‌گه‌ره‌که ئه‌وتو‌یژانه ده‌ستنیشانبکری‌ن، که سوودمه‌ندن له خزمه‌تگوزارییه‌کان، ئاشنایی به‌رامبه‌ر به پیداو‌یستی و هه‌زه‌کانیان په‌یدا‌بکری‌ت، خزمه‌تگوزارییه‌کان و خه‌سه‌له‌ته‌کانیان دیاری‌بکری‌ن و پێوانه‌کانیان له‌گه‌ڵ لایه‌نه په‌یوه‌نداره‌کاندا بخزی‌نه‌پوو بو‌ ب‌لاوکردنه‌وه‌و به‌گشتیکردن. هه‌روه‌ها یارمه‌تیدانی دامه‌زراوه‌کان، پشتته‌ستووور به‌وانه، بو‌ پێشکه‌شکردنی خزمه‌تگوزارییه‌کان به‌پێی پێوانه‌گه‌لی باب‌ه‌تی و بنیاتنانی توانسته دامه‌زراوه‌یه‌کان بو‌ هه‌سه‌نگاندنی ئاستی پێشکه‌شکردنی خزمه‌تگوزارییه‌کان. ئه‌مه‌ وێپرای جیبه‌جیکردنی به‌رنامه‌و پرۆژه‌ی زۆر بو‌ چاککردنی پاییکردنی کاره‌کان، پاش شیکردنه‌وه‌ی که‌لینه‌کان و پیداجوونه‌وه‌ به‌ پێوانه‌کانی خزمه‌تگوزارییه‌کان و شی‌وانی پێشکه‌شکردنیان له‌ چۆرچی‌وه‌ی میتۆدیکی زانستی دیراسه‌کراودا، که کولتووری بالاده‌ستی ناو دامه‌زراوی دیاری‌کراو ره‌چاو‌ده‌کات و پاده‌ی ئاماده‌یی بو‌ گو‌پان و توانا دامه‌زراوه‌یه‌کان و یاسا پێ‌ره‌وی‌کراوه‌کانی ده‌خاته‌پوو.

له‌م بواره‌دا، پێ‌ویسته ئه‌نجامی به‌دامه‌زراوکردنی بینینی سکالا‌کان ده‌رباره‌ی پاییکردنی کاری حکومه‌ت و خزمه‌تکردنی گشتی، کاربکری‌ت بو‌ چه‌سپاندنی «باشترین ره‌فتار» له‌ وه‌زاره‌ت و دامه‌زراوه‌ خزمه‌تگوزارییه‌کاندا و پێکخستنی په‌یوه‌ندی نیوان دامه‌زراوه‌ حکومییه‌کان و هاو‌لاتیان له‌لایه‌ک و نیوان پێکخه‌رانی سامانه‌ مرۆپیه‌کان و فه‌رمانبه‌رانی ناو خودی دامه‌زراوه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه، هه‌تا سه‌ره‌نجام پله‌ی به‌رزتری دادپه‌روه‌ری، یه‌کسانی و لی‌هاتوویی خزمه‌تگوزاری و کارگێ‌ری بی‌ته‌ئاراهه‌. لی‌ره‌شدا بوونی ده‌زگایه‌کی تاییه‌ت به‌ سکالا‌کردن گرنگه‌، بو‌ ئه‌وه‌ی هاوشانی سی‌ ده‌سه‌لاته‌که‌ و دامه‌زراوه‌کانی را‌گه‌یاندن و کۆمه‌لگه‌ی شارستانی کاربکات بو‌ گه‌شه‌پیدانی په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان دامو‌ده‌زگا شارستانییه‌کان و هاو‌لاتیان، به‌مه‌به‌ستی مسۆگه‌ربوونی به‌رده‌وامیی پێشکه‌شکردنی خزمه‌تگوزارییه‌کان به‌شی‌وه‌یه‌کی کارامه‌و باش به‌ هاو‌لاتیان.

نوێکردنەوهی حیزب

نوێکردنەوهی هەر حیزبێک، ئەو کۆششەیه که مەبەستێتی لەلایەکهوه بنەمای دامەزراوەبوونی حیزب نوێیکاتەوه، لەلایەکی دیکەشەوه گەشە بە پۆشنبیری سیاسی حیزب بدات و سەرلەنوێ دایبێژێتەوه. واتە نوێکردنەوهی حیزب بەگشتی ئەو پرۆسەیهیه که مەبەستێتی جیاکارەبوونی حیزب بپارێزێت و سروشتیکی ئەقلانی بیهخشیته کارەکانی، هەتا تیکۆشانی لەناو کۆمەلگە کارامەترییەت و پلەو پایەیی بەهێزترییەت. نوێکردنەوهی حیزب لە پێگەیی چەند سیمای نیشانەیهکی سەرەکییەوه دەناسرێتەوه، لەوانە: ھۆشمەندکردنی بنەمای دەسەلاتی حیزبی، جیاکارەیی پێکھاتە و فرمانە سیاسییهکان، بەهێزکردنی توانا دامەزراوەیی و سیاسییهکان، سەرورەیی پۆچی یەکسانی لە ماف و ئەرکهکانداو چەسپاندنی لە سەرتاپای حیزبدا.

مەبەست لە ھۆشمەندکردنی بنەمای دەسەلاتی حیزبی، دامەزاندنی دەسەلاتی حیزب و جێگیرکردنی کۆڵەکهکانیەتی لەسەر بنچینەیی ئەقلانی ھۆشمەندانەیی سەرپەخۆ لە گشت پەيوەندی و گریدانەوه تەقلیدییهکان. ھەرۆھا زیادبوونی توانای حیزب، ھەتاگو بتوانیەت شارەزایی بەرپۆهەرییهکان و پێویستییهکانی بەرپرسیاریتی سیاسی و پێداویستییهکانی ھۆشمەندی و ئەقلانیەت بەشیوہی چنراویکی پتەوی کارا گریبدا تەوه بە ویستی ئەندامەکانیەوه، بۆ ئەوهی ئاكارێکی سیاسی رێکوپێکی گونجاو بەرجەستەییەت و ھەتا بتوانیەت لوتی دەستەبژیری سیاسی تەقلیدی ناو حیزب بشکینێ و سنوور بۆ پەواہیتی باو دابنێت و پرنسیپگەلیک بچەسپینێ، که سەرکردایەتی بەرامبەر بە ئەندامەکان بەرپرسیاردەکن و رێگەش بە ئەندامەکان دەدەن لە سەرکردایەتی بپرسنەوه.

جیاکارەیی پێکھاتەو فرمانە سیاسییهکان، مانای بەهێزکردنی میکانیزمەکانی لێک جیاکردنەوهی بنەماو دامەزراوەو ئاستەکانی کاری رێکخراوەیی حیزبو جەختکردنەوهیە لەسەر سروشتی تاییهتکاریی کارو پۆلی ھەریهکیکیان. ئەمەش کۆمەلێک گۆرانکاری و دەستکاری بنەمایی و فرمانی لەخۆدەگریت، لەوانە: سەرلەنوێ پێکھێنانەوهی شیوازی پلەداری و دانانی سنووری جیاکەرەوهی نیوان پۆلە

پیشه‌کارییه حیزبیه‌کان. که‌واته جیاکاره‌یی پیکهاته‌و فرمانه سیاسیه‌کان، مانای جه‌ختکردنه‌وه‌یه له‌سه‌ر جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان و چه‌سپاندنی دیموکراسیه‌ی بۆ کارکردنی کاری حیزب و به‌هیزبوونی کاریگه‌ری له‌سه‌ر که‌رته جیاوازه‌کانی کۆمه‌لگه.

به‌هیزکردنی توانا دامه‌زراوه‌یی و سیاسیه‌کان، مانای زیادبوونی توانای سازان و داهینانی شیوه‌ی کاری سیاسیه، که به‌ره‌می مامه‌له‌کردنی ئەندامو کالێککردنی زیندووویه‌تی له‌گه‌ڵ ده‌وربه‌رو ده‌رهاویشه‌ته‌کان. ئەمه‌ش له‌ چه‌ند شتی‌کدا به‌ده‌رده‌که‌ویت: گه‌شه‌پێدان و نوێکردنه‌وه‌ی هه‌یکه‌لی پیکه‌راوه‌یی و بریارو دابینکارییه حیزبیه‌کان، فراوانکردنی سنووری ده‌سه‌لاتی کادیرو ئەندامه‌کانی حیزب، زۆرکردن و هه‌مه‌په‌نگکردنی کرده‌کانی حیزب له‌لایه‌ک و به‌هیزکردنی چالاکیی حیزب و کارکردنی راپه‌راندنی کاره‌کانی خۆی و جێبه‌جێکردنی بریاره‌ی سیاسی و به‌پێوه‌به‌رییه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه.

کارکردن بۆ یه‌کسانی و جیگیرکردنی به‌کرده‌وه‌ی، ناوه‌رۆکی نوێکردنه‌وه‌ی سیاسیه حیزب پیکدینیت و به‌گه‌شتی بریتیه له: بیروکه‌ی ئەندامیتی و یه‌کسانی له‌ ئەرک و مافه‌کاندا، پێپه‌ویکردنی یاساو رێساکان بۆ جله‌وکردنی په‌یوه‌ندی نیوان حیزب و هاو‌لاتیان، زالکردنی پێوانه‌کانی لێهاتوو‌یی و شاره‌زایی بۆ به‌ده‌سته‌ینانی پیگه‌ی حیزب، یان دابه‌شکردنی په‌کارو رۆله‌ رابه‌ریکاره‌کان.

کولتووری هه‌لکردن

گومانی تیدانییه، بلاوکردنه‌وهی کولتووری هه‌لکردن و قبولکردنی ئەوی دیکه‌ی جیاواز، پیداو‌یستییه‌کی بنچینه‌یی و هه‌نوکه‌یی و گرنگه، به‌تایبه‌تی له‌سایه‌ی ئەو هه‌لومه‌رجه هه‌ستیاره‌ی کوردستانی پێدا تیده‌په‌رپێت و پێویسته ئەو کولتووره له‌ناو مێشک و ناخی هه‌ر تاکێکی ئەم کۆمه‌لگه‌یه‌دا بچه‌سپینرێ و به‌رده‌وامو له هه‌موو بواره‌کاندا کارپێبکریت، چونکه ده‌بێته هۆی خولقاندنی ئەو هاو‌لاتیه‌ی ده‌توانیت به‌رپرسیاریتی بگریته ئەستوو به‌شیوه‌یه‌کی باش و دروست به‌شداریی له بنیاتنانی بنه‌ماکانی دیموکراسی و کۆمه‌لگه‌یه‌کی هاوسه‌نگدا بکات.

لێره‌شدا گه‌ره‌که جه‌خت له‌سه‌ر ئەوه بکریته‌وه، که هه‌لکردن و قبولکردنی ئەوی دیکه‌ی جیاواز، به‌بێ پێک‌گه‌یشتن و دیالۆگ و به‌شداریکردنی راسته‌قینه له‌ بێ‌پار‌سازیدا مه‌یسه‌ر‌نابیت، چونکه خسته‌گه‌ری دیالۆگێکی بنیاتنه‌رانه‌و خولقاندنی پانتاییه‌ک بۆ په‌خنه و بیری سه‌ربه‌خۆ، ده‌بێته مایه‌ی سه‌قامگیری و ناشتی و پێکه‌وه‌ژیان. دیالۆگ و پێک‌گه‌یشتنیش تاقه‌ رینگه‌ی راسته‌ بۆ تاوتوێکردن و چاره‌سه‌رکردنی جیاوازییه‌کان و مه‌سه‌له هه‌لو‌اسراوه‌کان و ئە‌ته‌رناتیقیکی چاکی سه‌پاندنی زۆره‌ملیانه‌ی بیروپرایه، به‌و‌پێیه‌ی به‌هۆی دیالۆگه‌وه ده‌کریت دیموکراسی و هاریکاری و خوشه‌ویستی و ناشتی بچه‌سپیت. لێره‌شدا سه‌رکه‌وتنی دیالۆگ ته‌نیا به‌ بانگه‌شه‌بو‌کردنی نابیت، به‌لکو هه‌نگاوگه‌لی به‌کرده‌وه‌ی پێویسته، که ده‌بنه شوێن پێ هه‌لگرته‌ی واقعی لایه‌نه‌کانی دیالۆگه‌که و به‌هێزبوونی متمانه‌ی نیوانه‌ گفتو‌گۆکه‌ره‌کان، چونکه ئە‌گه‌ر گفتو‌گۆکه‌ر دل‌نیانه‌بیت له‌ راستبێژی ئە‌وه‌ی دیالۆگی له‌گه‌ڵ ده‌کات و ئاسته‌نگ و به‌ربه‌سته‌کانی به‌رده‌می دیالۆگ لانه‌برین، ئە‌وا دیالۆگکردن ته‌نیا له‌پێناو دیالۆگدا ده‌بیت.

ده‌کریت کارپێکردنی هه‌لکردن و قبولکردنی ئەوی دیکه‌ی جیاواز له‌ واقعی کوردستاندا به‌گه‌لێک شیوه‌ بخوینریته‌وه، یه‌کیک له‌وانه هه‌لکردنه له‌گه‌ڵ کابینه‌ی شه‌شه‌می حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان و قبولکردنی جیاوازییه‌تی له‌گه‌ڵ کابینه‌کانی

پیشتردا. مه‌به‌ست لێرده‌دا ئه‌وه نییه ئه‌م کابینه‌یه دارێکی سیحیری به‌ده‌سته‌وه‌یه‌و هه‌موو گرفته‌کان چاره‌سه‌رده‌کات و کابینه‌کانی پیش خۆی تێده‌په‌رینیت، به‌لکو به‌و مانایه‌ی ئه‌م کابینه‌یه له هه‌لومه‌رجیکێ دیکه‌دا ده‌ستبه‌کاربوه‌و پیکهاته‌و بکه‌ره‌کانی جیاوازی له‌گه‌ڵ ئه‌وانه‌ی پیشووداوه‌وه‌که‌ی شێه‌مان بۆچوون و دنیا‌بینی سه‌رۆکه‌کانی پیشووی حکومه‌تی هه‌ریه‌م نییه. هه‌لنه‌کردن له‌گه‌ڵ ئه‌م کابینه‌یه‌و جیاوازییه‌کانی ئه‌رک و پیکهاته‌و میکانیزمه‌کانی کارکردنیدا، له‌لایه‌ن هه‌ر تاک و گرووپیکه‌وه، مه‌به‌ستداربیت یان بێ مه‌به‌ست، له‌لایه‌که‌وه مانای په‌تکردنه‌وه‌ی به‌رامبه‌رو بێبایه‌خکردن و بچووکردنه‌وه‌یه‌تی و له‌لایه‌کی دیکه‌وه مانای خۆ پیروۆزکردن و پاکیزه‌یی و به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی حه‌قیقه‌تی په‌هایه. ئه‌مه‌ش ده‌بیته‌ هۆی سه‌ره‌له‌دانه‌وه‌ی ئه‌و کاره‌ساتانه‌ی بوونه‌ هۆی به‌هه‌ده‌ردانی ده‌رفه‌تی زێڕین و به‌فیرۆدانی خوین و فرمیسک و ئاره‌قی ناوچه‌وانی ده‌یان هه‌زار که‌س و هه‌ره‌شه‌ ته‌نیا له‌ بوونی کابینه‌ی شه‌شه‌م ناکه‌ن، به‌لکو هه‌ره‌شه له‌ بوونی گشتیمان و ده‌ستکه‌وته‌کانمان به‌گشتی ده‌که‌ن. بۆیه له‌بری په‌تکردنه‌وه‌ی کابینه‌ی شه‌شه‌می جیاواز، با به‌هه‌لگه‌ و داتا قسه‌ له‌سه‌ر جیاوازییه‌کان بکریته‌و له‌ خزمه‌تی سه‌رتاپای کۆمه‌لگه‌ی کوردستاندا بخریته‌گه‌ر.

رۆژنامه‌گه‌ری وه‌ک ئامپازی به‌تالکردنه‌وه‌ی رق

ئه‌گه‌رچی رۆژنامه‌گه‌ری ئه‌و ئاوینه‌یه‌یه‌ک که به‌هۆیه‌وه بارودۆخی کۆمه‌لگه‌ ده‌خریته‌پوو، به‌لام ماقول نییه‌ راسته‌وخۆ و ناراسته‌وخۆ ببیته‌ ئامپازیک بۆ وێرانکردنی کۆمه‌لگه‌، تیکشکاندنێ به‌ها مرۆبیه‌کان و ده‌ستدریژیکردنه‌ سه‌ر مافه‌ بنچینه‌یه‌کانی تاک. راسته‌ ئازادیی رۆژنامه‌گه‌ری مانای دابینکردنی مافی هه‌ر که‌سیکه‌ بۆ ده‌ربڕینی هه‌ر بابته‌تیک و به‌هه‌ر شیۆاز و ئامپازیک بیه‌وئ، راسته‌ مانای بوونی ده‌رفه‌تی به‌ده‌سته‌پێنانی زانیارییه‌کان و چاودێریکردنی ده‌سه‌لاتداران و په‌خساندنێ ده‌رفه‌تی لێپێچینه‌وه‌ی که‌سانی گه‌نده‌ل و خراپه‌کاره‌، راسته‌ مانای رێگرتنه‌ له‌ پاو‌انخو‌ازی و یه‌کتاپه‌رستی، به‌لام ئه‌و ئازادییه‌ په‌هاو بیسنوو‌ر نییه‌، به‌لکو ده‌بیت چوارچێوه‌یه‌کی یاسایی بۆ دابنریت و په‌چاوی چه‌ند خالیکیش بکریته‌: راستگویی و راشکاو‌ی و به‌ویژدانبوون، بیلایه‌نی و سه‌ره‌به‌خۆبوون، پاراستنی مافه‌کان و ناو‌بانگی تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌، نه‌رووشاندنی شکۆمه‌ندیی تاکه‌کان و ده‌سته‌ورنه‌دانه‌ ژبانی تایبه‌تیان، رێگه‌نه‌دان به‌ رو‌ژاندنی ده‌مارگیری و تایه‌فه‌گه‌ری و خسته‌وه‌ی توندوتیژی، وردیی و بابته‌تیبوون له‌ خسته‌پووی پاستی و بابته‌کانداو به‌ده‌سته‌وه‌بوونی به‌لگه‌ له‌سه‌ریان، دوورکه‌وته‌وه‌ له‌ بابته‌تی رو‌ژاندن‌ئامیژ.

جیی داخه‌، له‌به‌ر لاوازیی نه‌ریته‌کانی دیموکراسی و نیشه‌جی نه‌بوونی دیموکراسی به‌شیۆازی ژبان، نه‌ک کارپێکردنیکی سیاسیه‌ی پووت، هه‌روه‌ها له‌به‌ر کار پێ نه‌کردنی ئازادیی ده‌ربڕین به‌واتا راسته‌قینه‌که‌ی و نه‌بوونی به‌رپرسیاریتی له‌ نووسیندا، ئازادیی رۆژنامه‌گه‌ری لای هه‌ندیک بۆته‌ ئامپازیک بۆ به‌تالکردنه‌وه‌ی پقو توورپیی وێرانکارانه‌ی ناخ و رێگه‌یه‌ک بۆ پال‌ه‌وانبازی و ناو‌بانگده‌رکردن، لای هه‌ندیکی دیکه‌ بۆته‌ ده‌رفه‌تیک بۆ تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ له‌ نه‌یاران و سه‌به‌بکارانی نه‌هامه‌تیه‌کان و ده‌مامکیک بۆ داپۆشینی شکسته‌کانیان، لای هه‌ندیکی دیکه‌ش بۆته‌ په‌وتیک بۆ هه‌له‌هاتن له‌ گرتنه‌ستۆی به‌رپرسیاریتی و به‌شداریکردن له‌ بنیاتانه‌وه‌ی نیشه‌تیمانی وێران و کۆمه‌لگه‌ی پێ گرفتدا. بۆیه‌ پرنسیپه‌کانی

کارپیکردنی پۆژنامه‌گه‌ریی ئازاد فه‌رامۆشکراوه، حه‌قیقه‌تی په‌ها به‌ده‌سته‌وه‌گیراوه، گوئی به‌پرووی به‌ده‌سته‌هینانی راستییه‌کاندا داخراوه و په‌یامیکی یه‌کناراسته‌ بنیاتنراوه، که کاردانه‌وه‌ قبول ناکات. ئەنجامی ئەوه‌ش پۆژانه‌ ده‌یان که‌س به‌ بی‌ به‌لگه‌ی واقعی سوکایه‌تیان پیده‌کری، بوختانیان بۆ هه‌لده‌به‌ستری، ده‌ستکاری ژیا‌نی تایبه‌تیان ده‌کری و به‌دگومانی و بی‌پروایی به‌رامبه‌ریان ده‌چینری.

له‌پیناو پاراستنی شکۆمه‌ندیی پۆژنامه‌نووسی ئازاد و بۆ به‌شداریکردنی پۆژنامه‌گه‌ری له‌ دیموکراتیزه‌کردنی کۆمه‌لگه‌دا، پیویسته‌ پۆژنامه‌نووسان چیدی ئەو باودۆخه‌ قبول نه‌که‌ن و پاشکاوانه‌ و بویرانه‌ به‌ره‌نگاری ئەو په‌وته‌ ویرانکاره‌ ببنه‌وه‌ و زه‌مینه‌ بۆ مۆرکردنی شه‌ره‌فنامه‌یه‌کی پۆژنامه‌وانی و نووسینی به‌رپرسیارانه‌ خۆشکه‌ن، هه‌تا‌کو ویرانکاری بالاده‌ست نه‌بی‌ت و ده‌سه‌لاتدارانیش به‌هانه‌یان نه‌دری‌ته‌ ده‌ست بۆ ته‌سککردنه‌وه‌ی سنووری ئازادییه‌کانی تا‌کو گێرانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی سه‌رتاپاگیرانه‌.

ئەولەویاتەکانمان کامانەن؟

ئەولەویاتەکانمان کامانەن؟ ئایا ئەولەویاتگەلی دیاریکراومان هەن؟ ئایا ئیئەمە و کۆمەلگە ھاوڕاین لەسەر ئەولەویاتەکان؟ لە کاتی بوونی ئەولەویاتەکان و ھاوڕایی لەسەریان، ئایا دەزانین چۆن هەریه‌کیکیان دینینەدی؟ ئایا چاکسازی لە کۆمەلگەماندا ئەنجامدەدەین، یان گۆرانکاری پێشەیی، یاخود تێکەڵەیه‌ک لە هەردووکیان؟ ئەوانە کۆمەلێک پرسیارن، لەکاتی‌کدا دەردەبەریین، که هەندیک لە دەنگەکان داوای گۆڕین دەکەن و هەندیک دیکەش داوای چاکسازی دەکەن و میلیلتیش لەنیۆ ئەو دەنگانە و موزایەداتە جۆرەجۆرەکاندا تووشی سەرەسیمە و گێژیوون بوو.

پێگەم پێی بەدەن لە پوانگە خۆمەو ئەولەویاتەکانی کۆمەلگەمان بخەمەرۆو، بەبێ ریزبەندیکردنیان، بەمەبەستی بەریاکردنی گفتوگۆ دەربارەیان و دۆزینەوێی پێگە پاست روهو پەرەپێدانی هەمەلایەن.

یەکه‌م / دابینکردنی پێداویستییه‌ بنچینه‌ییه‌کانی کۆمەلگە، لە نان و ئاوی پاکو شویینی نیشته‌جێبوون و کارەبا و غاز بەبۆری تایبەتی.

دوهم / توانای ھاوچۆکردن، واتە دەستەبەرکردنی ئامرازگەلی گواستنه‌وێی گونجاو و هەرزان، که لیھاتوانە کاریکەن و لە کاتی خۆیدا ھاوڵاتیان بگەیه‌ننە شویینی کار یان نیشته‌جێبوون.

سێیەم / مسۆگەرکردنی چاودێری تەندروستی جیاکارەو سیستەمی پزیشکی خێزانی لە هەموو شارو شارۆچکەکاندا.

چوارەم / پەرخساندنی دەرفەتی کارکردن لە که‌شیکی ئازادی و بەره‌یانی پێشبرکێکاری دادپەرورەوانەداو پشتبەستوو بە تواناو شارەزایی، نەک خزمایەتی و دەستەگەری.

پنجەم / پەرورەدەو خۆبەدنیکی ھاوچەرخی، که کوردستان بخاتە ریزی ولاتە پێشکەوتووکان.

شەشەم / پۆشنبیری و هۆشمەندییه‌کی سەردەمیانه‌ی پشتبەستوو بە کتیب، هونەرەکان، ئەدەبو سەرچاوه‌ جیهانییه‌کان.

حه وته م / ناشتیی کۆمه لایه تی و یه کپیزی نیشتمانی و چاکسازی ئایینی .
هه شته م / دادپه روهری و سه روهری یاسا به شیوه یه ک هه موان بگریته وه .
نۆیه م / پاراستنی مافه کانی مرؤف، دادپه روهری کۆمه لایه تی و یه کسانی و دهرفه تی
وهک یه ک .

دهیه م / پزگارکردنی کۆمه لگه له دهستی گنده لئی و گنده لکاران و پاراستنی
پاره له دهستوهردانی سیاست و سیاست له کاریگری پاره .
یانزه یه م / نه هیشتنی هه ژاری و نه خوینده واری له ماوه ی ۱۰ سالدا .
دوانزه یه م / پاراستنی ئازادی دهربرپین و بهرده وامبوونی په وتی دیموکراتی .
سیانزه یه م / ئاماده کردنی سه رکرده کانی داهاتوو، چونکه کۆمه لگه یه کی بی
سه رکرده ی شایسته بی داهاتوو .

ئه وه زنجیره یه ک ئه وله ویا ته، که ده شیت شتی تریش بخریته سه ریان . پرسیاره که
لیره دا ئه وه یه، ئایا ده کریت پیکه وتن له سه ر ئه و ئه وله ویا تانه و پیزبه ندیان
بهینینه دی و له موزایه دات و پشیوی و ناسه قامگیری پزگارمان بیت؟

گۆفاری هه فتانه ژماره (۹۵) ۱۶-۲۲ مایس ۲۰۱۰

که‌ی ده‌که‌وینه خۆمان؟

یه‌کێک له‌و مه‌سه‌لانه‌ی له‌ کوردستاندا زاله‌ و پێویسته‌ هه‌لۆه‌سته‌ی له‌ ئاستدا بکریته‌ ئه‌وه‌یه‌، که‌ ئێمه‌ هه‌تا‌کو نه‌که‌وین به‌سه‌ر ڕووداوه‌کاندا، هه‌ست به‌ که‌موکۆپی و خه‌وشییه‌کانی کاره‌کان ناکه‌ین. بۆ نمونه‌ هه‌تا‌کو ماوه‌یه‌ک له‌مه‌به‌ر ئوتومبیلیکی نه‌وته‌لگر له‌سه‌ر پردي قلیاسان په‌کی نه‌که‌وت و نه‌بووه‌ هۆی گیرخواردنیکی هاتوچۆ، ئه‌وه‌مان به‌بیردا نه‌هات، ئه‌گه‌ر ده‌روازه‌ی سه‌ره‌کیی سلیمانی گرفتێکی تیبکه‌ویته‌، خه‌لکی چۆن بینه‌ ناو شاره‌وه‌. هه‌تا‌کو کاره‌ساته‌ دلته‌زینه‌که‌ی ئوتیل سو‌ما ڕووی نه‌دا، که‌س نه‌بوو ئاو‌ر له‌ مه‌سه‌له‌ی سه‌لامه‌تی (سه‌یفتی) بیناو با‌له‌خانه‌کانی ناو شار ب‌داته‌وه‌، به‌تایبه‌تی ئه‌وانه‌ی بۆ خزمه‌تگوزاری گشتی بنیاتنراون. کاتیکیش ڕووداوه‌کان پێشها‌تن، ڕۆژنامه‌نووسان به‌راست و چه‌پ که‌وته‌ و یه‌زهی لایه‌نه‌ به‌رپرسیاره‌کان و ته‌رو وشکیان پێکه‌وه‌ سووتاند.

بۆیه‌ کاتی ئه‌وه‌ هاتوو ئێمه‌ی کورد هه‌لۆه‌سته‌یه‌ک له‌ ئاست ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌دا بکه‌ین و چیدی دوا‌ی پێشها‌تنی ڕووداو به‌سه‌ر قوربانییه‌کاندا نه‌گرین، له‌بری ئه‌وه‌ ئاو‌ر له‌ هه‌موو ئه‌و ئاماده‌کاریانه‌ بده‌ینه‌وه‌، که‌ ده‌بینه‌ هۆکاری بنیاتنانی ژیناییکی سه‌لامه‌تی دوور له‌ قوربانیان. له‌م بواره‌شدا چه‌ند پرسیاریکی ڕه‌وا ده‌خه‌مه‌پوو، هیوادارم لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیداره‌کان به‌جیدی وه‌لامیانیده‌نه‌وه‌. تا که‌ی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیداره‌کان به‌دواداچوون ناکه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی بزانه‌ دیزاین و مه‌رجه‌کانی بنیاتنانی با‌له‌خانه‌یه‌کی گشتی له‌ ڕووی تیوری و واقعییه‌وه‌ تا چه‌ند له‌گه‌ڵ یه‌کدا ته‌بان، هه‌تا‌کو له‌ کاتی بومه‌له‌رزه‌ یان هه‌ر کاره‌ساتیکی سروشتیدا بیناکان به‌سه‌ر دانیش‌توانه‌کانیاندا نه‌پوو‌خین؟ بۆچی شاره‌وانی چاوده‌پۆشیته‌ له‌و هه‌موو با‌له‌خانه‌ی پێویستبوو پارکی ڕاگرته‌ی ئوتومبیل له‌ ژێرزمینه‌که‌ یاندا بێت و جێبه‌جێته‌که‌راوه‌و ئه‌نجامی ئه‌وه‌ گرفتێ سه‌لامه‌تی له‌سه‌ر ڕیگه‌وبانه‌کان دروستبووه‌؟ بۆچی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیداره‌کان کۆنترۆلی ئه‌وه‌یان نه‌کردوه‌، داخۆ ئوتیل و مۆتیله‌کانی شار مه‌رجی سه‌لامه‌تی و دلنیا‌ییان تێدایه‌ یاخود نا؟ بۆچی لایه‌نی ته‌ندروستی ڕۆژانه‌ کۆنترۆلی پێستورانت

و خواردنگه‌کان ناکات، بۆ دَلنیا‌بوون له‌لایه‌نی سه‌لامه‌تی خواردنه‌کان و رِیگرتن له‌که‌وتنه‌وه‌ی په‌تا‌گه‌وره‌کان؟ بۆچی به‌رِیوه‌به‌رایه‌تی هاتوچۆ هه‌لۆه‌سته‌یه‌کی جیدی له‌ئاست پروداوه‌کانی هاتوچۆدا ناکات و چاره‌سه‌ری پنیوستیان بۆ نادۆزِیته‌وه‌و به‌تاوانبارکردنی شوڤیره‌کان ویزدانی خۆی مورتاحده‌کات؟ بۆچی لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیاره‌کان رِیگه‌ده‌ده‌ن کوردستان بیته‌ زیل‌دانی کالاکانی و لاتانی ده‌وریه‌رو چاو له‌ئاست چاوچنۆکیی بازرگانه‌کاندا ده‌قوچینن؟ هه‌تا‌کو‌که‌ی خۆل و خاشاکی ئەم‌شاره‌ به‌شیوازی خراپ و زیانبه‌خش بۆ ته‌ندروستی گشتی کۆده‌کرِیته‌وه‌و له‌ناوده‌برِیت؟

گۆڤاری هه‌فتانه ژماره (۱۰۵) ۲۵-۳۱ ته‌مموز ۲۰۱۰

کاروانی چاکسازی درێڤخایان له کوردستان

یه‌که‌مین هه‌نگاوه‌کانی کاروانی چاکسازی درێڤخایان له کوردستان هه‌له‌ینراون و به‌شیوازی جوړبه‌جوړو له بواره جیا‌جیا‌کاندا گوزارشت له‌خویان ده‌که‌ن. ئه‌وه‌ش بو‌ته‌مایه‌ی دل‌خۆشیی لایه‌نگرانی بنیاتنانی هوکمرانیی چاک، چونکه ئه‌وه‌ تاقه‌ پێگه‌یه‌که‌ بو‌ هینانه‌ئارای کۆمه‌لگه‌یه‌کی دروست و دادپه‌روه‌رانه. هه‌روه‌ها بو‌ته‌مایه‌ی نیگه‌ران‌ییان به‌رامبه‌ر به‌وه‌ی ئه‌و هه‌نگاوه‌ نه‌وه‌ستن و قوورت نه‌خریته‌ ناو په‌وپه‌وه‌ی پرۆسه‌ی چاک‌سازییه‌وه. له‌لایه‌کی تره‌وه، ئه‌و هه‌نگاوه‌ دل‌ه‌پاوکیی له‌ناو چه‌ندین توێژو‌گرووی به‌رژه‌وه‌ندیخوازدا دروستکردوه، که له‌میژه‌ خراپ‌کارانه سودمه‌ندبوون له‌ خێروبوێری ئه‌م و لاته‌ و ده‌سه‌لاتیان له‌ خزمه‌تی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خۆیاندا خستو‌ته‌گه‌ر، له‌وانه: لایه‌نگرانی قو‌رخکردنی حکومه‌ت له‌لایه‌ن حیزبه‌وه که که‌وتوونه‌ته‌ دژایه‌تیکردنی خواستی جیا‌کردنه‌وه‌ی حکومه‌ت و حیزب و دانانی چوارچێوه‌ی ئوسو‌لی بو‌ هه‌ریه‌کی‌کیان، که تایبه‌ته‌مه‌ندیی هه‌رلایه‌کیان بپاریزت و هاما‌هه‌نگی نیوانیان پابگریت. ئه‌و ئه‌ندام و کادیره‌ی حیزبه‌کان که له‌سه‌ر سامانی گشتی مانگانه‌ی کاری حیزب‌یان وه‌رده‌گرت. پارێزه‌رانی ده‌سه‌لاتی خیزان و بنه‌ماله‌ و ده‌سته‌ سوودمه‌نده‌کان، که نایانه‌وی دانه‌زراوه‌بوون جی‌گیریی و کۆتایی به‌په‌یوه‌ندییه‌ کۆنه‌ به‌سه‌رچوو‌ه‌کان به‌ینریت. بازرگانه‌کانی شه‌ری ناو‌خۆ، که ده‌یانه‌وی پێکه‌وتنی ستراتیژی هه‌لبوه‌شیته‌وه‌و پێگه‌ و په‌لوه‌پایه‌ی جاران به‌ده‌ستبێنه‌وه. هه‌موو ئه‌وانه‌ش پووینکردو‌ته‌ هه‌لمه‌تی پڕوپاگه‌نده‌ی راسته‌وخۆو ناراسته‌وخۆ، پوو‌ه‌لما‌لراو و ده‌مامکراو بو‌ پشیویخستنه‌وه‌و دروستکردنی بێ‌متانه‌یی به‌حکومه‌ت و سه‌رۆکه‌که‌ی و سه‌رقا‌لکردنیان به‌گرفتی لاوه‌کییه‌وه، هه‌تا‌کو نه‌په‌رژێته‌ سه‌ر ئه‌نجامدانی هه‌نگاوه‌کانی چاکسازی.

چاکسازی له‌ کوردستاندا کاریکی ئاسان نییه‌ و به‌ خۆشی ناچێته‌ سه‌ر، به‌لام بو‌ ئه‌وه‌ی هه‌نگاوه‌کانی شکست نه‌خۆن، هیمه‌تی سه‌رۆکی حکومه‌ت و سووربوونی له‌سه‌ر ئه‌نجامدانی چاکسازی پێویسته‌ و واچا‌که مانه‌وه‌ی له‌ پۆسته‌که‌یدا گرێداته‌وه‌

به مهرجی به‌رده‌وامبوونی هه‌نگاوه‌کانی چاکسازییه‌وه، چونکه ئه‌وه مانای هینانه‌دی ئه‌و به‌لینانه‌یه، که له هه‌لمه‌ته‌کانی هه‌لبژاردن و کارنامه‌ی حکومه‌تدا داویه‌تی به خه‌لکی کوردستان و پاستبیزی و ته‌کانی ده‌سه‌لمینئ و ده‌بیته هوی به‌هیزبوونی متمانه‌ی ئه‌وان. هه‌روه‌ها پشتگیریکردنی هه‌موو ئه‌وانه‌ی گه‌ره‌که، که چه‌ندین ساله له بواری پراگه‌یاندن و کاری مه‌ده‌نی و تیکۆشانی پۆژانه‌دا جه‌خت له چاکسازی و گزنگی ئه‌نجامدانی ده‌که‌نه‌وه. لی‌ره‌شدا ده‌بیته ئه‌وه بوترئ، که شکسته‌خواردنی ئه‌و هه‌نگاوه‌ی چاکسازی، ده‌رگا به‌پرووی سه‌ره‌له‌دانی حوکمرانیی سته‌مکار و تاکرپه‌ودا ده‌کاته‌وه و ده‌رفه‌تی هاتنه‌ئارای کۆمه‌لگه‌یه‌کی دروستی دادپه‌روه‌ری خوشگوزه‌ران له‌ده‌سته‌دات.

گۆفاری هه‌فتانه ژماره (۱۰۶) ۱-۷ ئاب ۲۰۱۰

ده‌سه‌لاتی پینجه‌م

گه‌لیک جار قسه ده‌رباره‌ی سی ده‌سه‌لاته‌که: یاسادانان، جیبه‌جیکردن و دادوه‌ری، ده‌کریت و ده‌سه‌لاتی چواره‌میش ده‌خریته سه‌ریان، واته ده‌سه‌لاتی راگه‌یاندن، که‌چی هیچ که‌سیک باسی ده‌سه‌لاتی پینجه‌م ناکات، که‌گرنگترینی ده‌سه‌لاته‌کانه، ئه‌ویش ده‌سه‌لاتی میلله‌ته. قسه‌کردن سه‌بارته به ده‌سه‌لاته‌کان له‌سایه‌ی سیستمی دیموکراتیدا، جیاوازه له‌وه‌ی سیستمی نادیموکراتی، چونکه له‌وه‌ی دوه‌مدا قسه‌کردن ده‌رباره‌ی ده‌سه‌لاته‌کان هیچ مانایه‌کی نییه، به‌وپییه‌ی ته‌نیا یه‌ک ده‌سه‌لاتی به‌کردوه هه‌یه، که هه‌موو ده‌سه‌لاته‌کانی له‌خۆیدا چرکردۆته‌وه‌و له‌خزمه‌تی خۆیدا ده‌یانخاته‌گه‌ر و ویستی حوکمران پینش هه‌موو ویسته‌کانی تر ده‌که‌ویت.

کاتی‌ک ده‌سه‌لاتی پینجه‌م: ده‌سه‌لاتی میلله‌ت، ده‌خمه پال ده‌سه‌لاته‌کانی تر، مه‌به‌ستم ئه‌وه‌یه جگه له‌و چوار ده‌سه‌لاته، ده‌سه‌لاتیکی دیکه هه‌یه، که له‌رووی شیوه‌و ناوه‌رۆکه سه‌ربه‌خۆ و دامه‌زیننه‌رانه‌یه و لای ئی‌مه فه‌رامۆشکراوه. ده‌سه‌لاتی میلله‌ت ده‌سه‌لاتی بنه‌ره‌تییه‌و سه‌رچاوه‌ی هه‌موو ده‌سه‌لاته‌کانی تره‌و ده‌سه‌لاتیکی په‌سه‌نه، واته وه‌ک ده‌سه‌لاته‌کانی دیکه به‌ره‌می نوینه‌رایه‌تیکردن نییه، ده‌سه‌لاتیکی به‌رده‌وامه‌و وه‌ک ده‌سه‌لاته‌کانی تر کاتی و مه‌رجدارنییه‌و پیواری (غیابی) ئه‌و ده‌سه‌لاته مانای سته‌مکاری (نا‌ره‌وايه‌تی)‌یه‌و بوونی واتای ئازادی و دیموکراسی (ره‌وايه‌تی)‌یه.

دۆخی سروشتی ئه‌وه‌یه، که میلله‌ت سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان بی‌ت، به‌لام دۆخی ناسروشتی ئه‌وه‌یه حوکمران سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان بی‌ت. به‌وپییه‌ش ده‌سه‌لاتی سته‌مکار له‌سه‌روو ده‌سه‌لاتی میلله‌ته‌وه‌یه‌و ده‌سه‌لاتی دیموکراتی له‌به‌ر پیی میلله‌تدایه. که‌واته ئه‌وه‌ی یه‌که‌م شیوه‌ی هه‌لگه‌پاوه‌ی ئه‌وه‌ی دوومه. جا ئه‌گه‌ر بمانه‌وی ئه‌و شیوه هه‌لگه‌پاوه‌یه راستبکه‌ینه‌وه، پیویسته مافه‌کان بگه‌رینینه‌وه بۆ خاوه‌ن مافه‌کان، واته پێگه‌بدریت میلله‌ت پۆلی سه‌ره‌کی ببینی له‌بپارسانزیداو به‌شداریکی کاری ژبانی سیاسی بی‌ت و خۆی سه‌رچاوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان بی‌ت، نه‌ک ئه‌و پاشکۆی حوکمران بی‌ت.

زنجیره‌ی کتیبه چاپکراوه‌کانی ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م سالی 2011

ناوی کتیب	نووسینی	وه‌رگیپانی
۵۶۰- چاپی گورگ	جه‌میل توران	عه‌لی حوسین
۵۶۱- هه‌زار خوری دره‌وشاوه	خالید حوسه‌ینی	ئازاد به‌رنجی
۵۶۲- په‌رله‌مان و دیموکراسی له‌سه‌ده‌ی بیست و یه‌که‌مدا	یه‌کییتی په‌رله‌مانتاریی نیو ده‌وله‌تی	هه‌لکه‌وت عه‌بدولاً
۵۶۳- بینای شوین له‌دوو پۆمانی کوردیدا	تانیا نه‌سعه‌د محهممه‌د	
۵۶۴- دادگایی	فرانتس کافکا	عه‌تا نه‌هایی
۵۶۵- میژووی وه‌رگیپان		د. نه‌بویه‌کر خوشناو
۵۶۶- فپین به‌مه‌زرای حه‌رامدا	په‌ئووف بیگه‌رد	
۵۶۷- به‌ته‌نیشته‌نمایشه‌وه	کامه‌ران سو‌بجان	
۵۶۸- فه‌ره‌ه‌نگی زاراوه‌ی هونه‌ری	جه‌مال عه‌بدول	